
B 990,706

ETYMOLOGISCH

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDSCHE TAAL

DOOR

Dr. JOHANNES FRANCK
Hoogleeraar aan de Universiteit te Bonn.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1892.

Typ. Gebra. Giúnta d'Albani, den Haag

AAN

MATTHIAS DE VRIES

OPGEDRAGEN.

VOORREDE.

Dit boek heeft zijn ontstaan te danken aan een verzoek van den uitgever, om een Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal samen te stellen naar het model van Kluge's zoo gunstig ontvangen werk. Mijne ernstige bezwaren om aan dit verzoek te voldoen werden vooral daardoor opgeheven dat ik met Kluge's principes in het algemeen instemde en mij gaarne aan zijne leiding toevertrouwde. Ik heb hierover in den Anzeiger der Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Litteratur 11, 1 v. v. mijne meening uitgesproken, doch herhaal ook nog eens op deze plaats met erkentelijkheid, hoeveel mijn werk aan 't zijne te danken heeft ook ongerekend al datgene, waarin een woordenboek uit den aard der zaak van zijne voorgangers afhankelijk pleegt te zijn. De noodige zelfstandigheid van oordeel hoop ik evenzeer te hebben behouden als ik 't zelfstandige werken niet heb ontzien.

Wegens de beperkte ruimte moest veel worden weggelaten, wat ik tot grootere verstaanbaarheid en volledigheid der artikels gaarne had gegeven. Veel, wat m. i. bij woordgroepen met gelijke of op elkaar gelijkende wortels, voor een verderen samenhang dan men dien gewoonlijk aanneemt, schijnt te pleiten, is slechts uit de verte aangeduid of geheel weggelaten; op dit gebied van 't lagere leven der taal heeft men zich nog weinig met een stelselmatig voorbereidend onderzoek bezig gehouden. Ook buitendien zal men velerlei missen, vooral daar de een van een etymologisch woordenboek dit, de ander dat verlangt. Niet licht zal een ander zoo onbescheiden wezen als de recensent, die bij het verschijnen der eerste aflevering onder den eigenaardigen titel « Duitsche arbeid op Nederlandschen grond » zich een, de grenzen van werkelijke critiek ver overschrijdende bespreking vergunde. Prof. Cosijn heeft zich tegen deze recensie verzet; ik zelf heb er van afgezien om den spot tegen den spotter te keeren, in de tot nog toe niet teleurgestelde

onderstelling dat een dergelijke toon geen navolging zoude vinden. Ook te dezer plaatse wil ik liever niet in verklaringen komen over billijke en onbillijke eischen; slechts een enkel woord over het onderscheid tusschen zekere resultaten en gissingen! Wie zoude hier eene strenge grens willen trekken? Wilde men zich tot het ontegenzeggelijke beperken, dan moest men wellicht het allergrootste deel der artikels eenvoudig weglaten, daar zij niet meer zouden geven dan eenige vormen zonder verklaring, die in elk woordenboek te vinden zijn. Zelfs daar, waar men meent op vasten grond te staan, blijven somtijds moeilijkheden over, die ook het zekere bijna weder op het gebied der hypothese verplaatsen, zooals b. v. bij de betrekking van de overgenomen woorden duivel en toren tot hunne latijnsche grondwoorden *diabolus* en *turris*. Men ziet licht het hypothetische karakter eener etymologie over 't hoofd, als men haar reeds vroeger heeft gehoord, terwijl zij feitelijk evenzoo hypothetisch is, als eene nieuwere of geheel nieuwe. Het is volstrekt onmogelijk niet in de ruimste mate van hypothesen gebruik te maken, en het blijft overgelaten aan den tact om de grens tusschen gerechtvaardigde hypothesen en onvruchtbare gissingen te trekken. Een volkomen gelijkmatigheid in de behandeling is hierbij niet denkbaar, vooral wanneer zich de arbeid over meer dan zeven jaren uitstrekt [1]). Wie zal 't hem, die zich eerlijk heeft uitgesloofd, ten kwade duiden, als hij zich een enkele maal te vermetel uitlaat? Twijfel is immers niet slechts geoorloofd, maar in tegendeel gewenscht, ook bij etymologieën, die wellicht sinds lang niet meer hypothetisch schijnen. Slechts zoude men gaarne met gelijke wapenen worden bestreden.

Aan de vertaling van mijn Duitschen text hebben Prof. Cosijn, Dr. A. Beets, Dr. J. W. Muller en Dr. C. C. Uhlenbeck deelgenomen. Dit gedeelte van den arbeid is, daar mondelinge gedachtenwisseling ontbrak, zeer onverkwikkelijk geweest, zoowel voor mij als voor de vertalers, die daarom des te meer aanspraak hebben op mijne erkentelijkheid. Door hun medewerking is menige bijdrage het boek ten goede gekomen. Aan den anderen kant heb ik te vreezen dat de vertaling vaak mijne meening onduidelijk of in 't geheel niet heeft laten uitkomen. De moeilijkheid lag ook in den aard der Nederlandsche schrijftaal zelve, aan wier al te enge en strenge eischen van

---

[1]) De uitwerking van mijn boek was met 't einde van 't jaar 1890 voltooid.

een goeden stijl en volkomen ondubbelzinnigheid bij de noodzakelijkheid van beknoptheid en het gebruik van geleerde termen niet altijd was te voldoen.

Aan Prof. Cosijn ben ik nog mijn dank verschuldigd voor de vriendelijke belangstelling, die hij aldoor aan mijn werk heeft geschonken. Niet alleen is zijne omvangrijke kennis er aan ten goede gekomen, maar zijn oordeel heeft mij ook inzonderheid in den eersten tijd van mijn arbeid voor onvoorzichtigheden bewaard. Ook aan mijn vriend Prof. Verdam heb ik groote verplichting, daar zijne schatkamers voor het Middelnederlandsche woordenboek te allen tijden voor mij open stonden.

In een Nederlandsch woordenboek mag ook de naam van De Vries niet ontbreken en ik zeg hem dank voor de welwillendheid waarmede hij de opdracht van mijn boek heeft aanvaard. Zijn het ook verschillende gezichtspunten waarvan wij uitgaan, zijn ook de wegen van ons onderzoek grootendeels niet gelijk, toch is ons doel hetzelfde: de wetenschappelijke kennis der Nederlandsche taal. Moge het aan dit boek vergund zijn tot den arbeid van 't groote Nederlandsche woordenboek bruikbare bouwstof te leveren.

Bonn, April 1892. J. FRANCK.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

Aan 't einde der letter **H** moeten volgende artikels worden ingelascht.

Hupsch bnw., zie heusch.

Hurken ww. Uit jonger-mnl. (holl.) *hurken*, glb. mnd. nnd. *hurken;* eene intensieve formatie met *k*-suffix van **hûren* mhd. *hûren* dial. nhd. *hauern* „hurken" (evenals ohd. *hôrechen* nhd. *horchen* ags. *hearcian* eng. *to hark* ofri. *hêrkia* mnl. *horken*, *herken* van hooren, eng. *to lurk* van meng. *lûren* nl. loeren, eng. *to talk: to tell;* vgl. ook huiveren). De oudere geschiedenis van *hûren* is even duister als van glb. mnl. *cûren*, zie koer. Misschien komen deze weder van korter stammen germ. **hu* en **kû*.

Hut vr. Uit glb. jonger-mnl. *hutte;* een specifiek hd woord ohd. *hutta* (uit **hudja*) nhd. *hütte*, dat door ontleening in het geheele germ. taalgedied, en bovendien in het Fra en Spa. is opgenomen (mnd *hutte*, meng. *hutte*, zwe. *hytta*, fra. *hutte*). *Hudja* vr. „het bergende, wat beschut" komt van den indogerm. wt. *keudh*, aanwezig in gr. *κεύθειν* „bergen" en misschien in glb. ags. *hŷdan* mnl. *hûden;* zie huid, huis.

Hutsen, hutselen, zie hotsen. Hierbij onthutsen „door een schokkende aandoening van zijn stuk brengen". — Hutspot, eerst in 't oudere Nnl.; glb. mnd. nnd. *hutspot*, fra. *hochepot;* ontleend zijn: eng. *hotchpott*, *hodgepodge*, hd. *hutschpott* (*hotzenblotz*) „pot met dooreengehutste spijzen".

Huur vr. Uit mnl. *hûre* vr. „huur, loon" b. a. glb. mnd. *hûre* ags. *hŷr* vr. „huur, cijns" eng. *hire;* hierbij ags. *hŷrian* mnd. *hûren* (nhd. *heuern*, *haudern*) mnl. nnl. huren. Bij gebreke van andere vormen blijkt uit het Germ niet of een wt. op *r* of op *s* ondersteld moet worden. In 't eerste geval is onder hoer een misschien verwant oslav. woord vermeld en bestaat de mogelijkheid saks. frank. **hûriô-* vr. in verband te brengen met het gr. adj. *κύριος* „sterk, beslissend, geldig, rechtmatig, vaststaande", zend *çûra* „sterk, heilig".

Huwen ww. Uit mnl. *hûwen* „trouwen, uithuwelijken", uit onl. **hîwen* (*îw* werd tot *uw;* *î* nog in mnl. *gehijt* „gehuwd") b. a. glb. os. (*gi*)*hîwian* ohd. *hîwen*, *hîjen;* een denominativum bij ohd. *hîwî* „echt", got. *heiwa-* „huis, familie" in *heiwafrauja* „huisheer", ohd. *hîwo* „gemaal", *hîwa* „gemalin" (mnl. *hîe* slechts van de ooi) plur. *hîun* „het echtpaar, dienstboden" ags *hîwan* mnl. *huwen* „huisgenooten, bedienden" (vandaar eng. *hind* „dienaar, boer"), on *hjú*, *hjún* onz. mv. „man en vrouw, de huisbedienden"; een germ. afleidsel, neutr. van een adj., is: on. *hýski* ohd. os. *hîwiski* ags. *hîwisce* mnl. *huusce* „familie, huisgezinde". Het germ. *hîwo-* „familie, huishouding" wordt gewoonlijk in verband gebracht met lat. *cîvis* „burger" en voorts met skr. *çéva-* „lief, waard", *çivá-* „goed, lief", oslav. *po-sivŭ* „goed"; ook wijst men op den in heem aanwezigen wt. — Samenstelling: ohd. *hiuleich* mhd. *hiuleich*, *hîleich* dial. nhd. *hielich* m. mnl. *huwelêc*, *-leec* en (met verkorting en assimileering aan het suffix *-lijk*) *huwelec*, *hijlijc* m. nnl. huwelijk en hijlijk onz.; het tweede lid is een ogerm. woord voor „spel, dans": got. *laiks* m. „dans" ags. *lâc* „spel" ohd. *leich* m. onz. „spel, zang" (got. *laikan* redupliceerend ww. „springen" mhd. *leichen* „opspringen"; indogerm. wt. *laig:* littausch *laigýti* „rondspringen", skr. wt. *rej* „huppelen, leven"), huwelijk moet dus oorspronkelijk „feestelijkheid bij het huwen" hebben beteekend. Ohd. *hîrât* m. vr. nhd. *heirat* (*heurat*) vr., ags. *hîrêd*, *hîwrêd* vr. „familie" is daarentegen waarschijnlijk geen samenstelling, maar een afleidsel als dageraad.

Bij 1 **aal**, kolom 1. Got **áls* is wegens de klanken van 't woord aal niet mogelijk. — Bij **bier**, kolom 69 had een nieuwe, maar ook weder betwijfelde etymologie vermeld moeten worden, volgens welke **beor* bij ond. ags *beó* on. *bygg* „gerst" zoude behooren.

Beklijven is onder kleven, **belemmeren** onder lam, **betichten** onder teeken, **betijen** onder tijding behandeld.

Bestand bnw. Uit mnl. **bestand* (*d*) oostfri. *bestand* „tegenstand kunnende bieden, in staat": van bestaan, vgl. bestendig.

Maandag uit glb. mnl. *maendach*, *mânendach*; mnd. *mânendach*, *mândach* ags. *mônandæg* engl. *monday* ohd. *mânatac* mhd. *mântac* en zwab. beiersch *mæntac* (uit ohd. **mânintac*?) nhd. *montag* on *mánadag*: navolging van lat. *dies Lunae* (fra. *lundi*, it *lunedì*).

Kolom 48, r. 8 v. o. lees m. vr. in plaats van m. — kolom 83, r. 22 v. o. lees *sôbum*. — kolom 139, r. 16 v. o lees subst. — kolom 188, 14 v. o. lees *dûbro*.

INHOUDSOPGAVE.

INLEIDING.

In dit woordenboek behandel ik op soortgelijke wijze als Kluge in de eerste uitgaven van zijn werk zoowel den germaanschen taalschat, als ook de in ouderen en jongeren tijd overgenomen woorden, die naar den aard onzer taal zijn gewijzigd. Eene nauwkeurige grens voor de op te nemen vreemde woorden is niet te trekken. Om ruimte te winnen zijn gemakkelijker te begrijpen beteekenissen, afleidingen en samenstellingen niet opgenomen.

Het antwoord op de vraag naar het doel der etymologie kan ongeveer aldus luiden: zij wil de geschiedenis der woorden in zooverre geven, dat men hun tegenwoordige gedaante en functie duidelijk leert begrijpen. Een volledig begrip daarvan zouden wij eerst hebben verkregen, indien onze blik het gansche beloop der geschiedenis overziende tot den eersten oorsprong vermocht door te dringen. Maar veel blijft ons verborgen en vooral de vraag naar den eersten oorsprong der woorden verliest men op een nog nevelachtig gebied uit het oog. Onze voornaamste taak bestaat hierin, de woorden zooveel mogelijk met andere in verband te brengen: elk verwant woord, elke maal, dat een woord in eene andere taal voorkomt, breidt het begrip uit en draagt bij tot de volledige kennis van hetgeen een woordklank vertegenwoordigt. Zoo wij ons bij overgenomen woorden lichter tevreden stellen, dan is hiermede, naar mijne opvatting der taak, slechts gezegd, dat het verdere onderzoek tot eene zusterwetenschap, de Romanistiek b. v., behoort. Wij gaan derhalve de stof der afzonderlijke taal zoo mogelijk na tot in 't algemeen-Germaansch en verder tot in 't Indogermaansch en zien met voldoening overal een deel van de geschiedenis der woorden.

Deze is samengesteld uit de ontwikkeling van vormen en beteekenissen. De wetten der eerste zijn te uitgebreid om hier in bruikbaren vorm vooraf te kunnen worden medegedeeld. Men moet dus òf hetgeen wij van te voren als bewezen beschouwen geloovig aannemen òf zelf de grammatica bestudeeren. Voor de ontwikkeling der beteekenissen zijn echter nog geene wetten gevonden. Niet eens is eene synonymiek der idg. talen voldoende voorbereid om bij de etymologie evenzoo eene behandeling met de beteekenissen, als met de klanken tot uitgangspunt mogelijk te maken. Evenwel brengen wij de woorden naar het gebied hunner functie of op een andere

wijze in groepen met elkander in verband en zoeken zoo door parallellen de ontwikkeling der beteekenissen op te helderen.

Hoe verder zij in 't verleden teruggaat, des te meer leemten heeft de geschiedenis. Steeds meer van hetgeen gesproken werd is spoorloos verdwenen; de eigenlijke stof van ons onderzoek is echter alles, wat ooit uit den mond van Indogermaansch sprekende menschen heeft geklonken en niet slechts de meer of minder gebrekkige overblijfselen, die in levende of doode overlevering tot ons zijn gekomen.

Nog eene andere omstandigheid staat het volledige begrijpen in den weg. Wij kunnen construeerend ver terug gaan, tot in den indogermaanschen tijd. Maar ook de taal van deze periode heeft reeds eene levende ontwikkeling achter zich. De formaties, die wij vaststellen, kunnen in beteekenis en vorm door samentrekkingen en andere gebeurtenissen in de taal reeds zoo veranderd zijn, dat het bij de gebrekkigheid van 't materiaal ter waarneming en vergelijking onmogelijk zoude wezen nog verder terug te gaan. Zelfs als wij tot een element van dien aard komen, dat wij met den naam van wortels plegen aan te duiden, b. v. tot een wt. an ademen (zie gunnen), zoo kan er twijfel ontstaan, of wij hierin met eene onmiddellijke taalschepping of met het resultaat van mechanische of psychische ontwikkeling te maken hebben. De oorsprong moet grootendeels in eene periode van 't lagere leven der taal liggen, waarin de nog onbegrensd levensvatbare taalelementen noch naar grammatische categorieën gescheiden, noch tot woorden met vaste beteekenis ingekrompen waren [1]). Het Indg., dat wij construeeren, had echter reeds eene menigte vaste woorden. Aan den anderen kant ontmoet men nog in den historischen tijd en menigmaal tot heden toe groepen van een meer kiemachtig karakter, zooals b. v. eene groep voor «blazen», waarbij vermoedelijk ons buik behoort, of de maagschap van snuiven, snoepen. Evenals de laatste, kenmerken zij zich vaak daardoor dat verschillende in klank op elkander gelijkende wortels naast elkander staan. Wèl is de meening dat van gelijktijdig ontstane groepen de eene zich sneller tot woorden afbakent, de andere langer het karakter van een kiem bewaart, slechts natuurlijk, maar toch ligt het vermoeden voor de hand, dat wij verschillende lagen in de taal moeten onderscheiden. Theoretisch moeten wij de mogelijkheid der schepping van nieuwe elementen voor elken tijd toegeven, hetzij dat wij aan nieuwe onomatopoea, hetzij dat wij aan wortels denken, die op grond van reeds aanwezige elementen nieuw gevormd worden. Bij deze vraag komt nog eene andere voor den dag, waarover eene verklaring thans dringend noodig is geworden.

De nieuwere grammatica is geneigd om daar, waar zij twee op elkander gelijkende klankbeelden voor gelijke of verwante begrippen aantreft, het

---

1) Ik veroorloof mij naar mijn opstel in Taal en Letteren 1, 131—148 te verwijzen.

eene door middel van 't een of andere klankverloop tot het andere te herleiden. Is het ook juist, dat zich op mechanischen weg zoogenaamde wortels somtijds in verschillende verdeelen, zoo waarschuwt ons toch het gedwongene der constructies, het opstellen der ad hoc gemaakte klankwetten, dat men hierin te ver gaat. Moet niet de van nature toch onbegrensde neiging tot taalvorming ook synonieme wortels naast elkander hebben voortgebracht, die nimmer door klankwetten te vereenigen zijn? Theoretisch is dit slechts te verwachten, daar de oorspronkelijke taalvorming niet anders dan van onomatopoëtischen aard kan zijn geweest. Voorloopig zweven meeningen, als die van 't phonetisch ontstaan van een wt. *snŏb* uit een wt. *snŭp*, of van den wt. *plṓ* van vloed uit den wt. *plŭ* van vlieten, voor zoover ik zien kan, geheel in de lucht.

In de geschiedenis van elk woord hebben wij een deel der geschiedenis van den menschelijken geest. De woordgeschiedenis is daarom van belang voor de cultuurgeschiedenis, en de etymoloog zal niet verzuimen bijzonder gewichtige trekken in 't licht te stellen. Vaak is de etymologie door de cultuurgeschiedenis te bereiken. Omgekeerd is de taalwetenschap eene trouwe hulp der cultuurgeschiedenis en moet, zooals bekend is, de cultuur van voorhistorische tijden hoofdzakelijk, vaak zelfs uitsluitend door middel van de taal worden bepaald. 't Is reeds aangeduid dat het onsamenhangende onderzoek der afzonderlijke woorden aan zekerheid en diepte wint, indien het met 't oog op de beteekenis grootere samenhangende groepen in zijn gezichtskring opneemt, die den leerende tevens 't genoegen van de etymologie kunnen verhoogen. Zij moeten ook in aanmerking worden genomen bij de hier verder volgende uiteenzettingen, die ten doel hebben enkele phases in de geschiedenis onzer taal op den voorgrond te doen treden.

De taalontwikkeling binnen den germ. tijd is slechts eene herhaling van hetgeen reeds vroeger had plaats gehad. Men mag echter niet vergeten dat aan den eenen kant de formaties een te grooter duurzaamheid verkrijgen, naar mate de kring zich uitbreidt, waarin zij gangbaarheid verwerven, en 't geheugen meer door het toenemend aantal der sprekenden en eene litteratuur wordt gesteund, en dat aan den anderen kant de behoefte aan geheel nieuwe formaties in denzelfden graad moet afnemen als de reeds tot een vasten vorm gekomen en voor vervorming vatbare voorraad grooter is geworden. In den historischen tijd wordt dan 't verkeer tusschen de verschillende lagen der maatschappij, der stammen, der volken onder elkander en de invloed daarvan op de taal steeds grooter; maar de hoofdtrekken van haar leven blijven dezelfde.

Daarom is 't niet gerechtvaardigd om afgezien van overgenomen woorden het geheele germ. taalgoed uit het Indg., voor zooverre wij het kunnen reconstrueeren, te willen verklaren. Hiernevens moet men ook met een overigens voor ons verloren taalschat en buitendien ook met nieuwe scheppingen rekening houden.

Het cultuurleven van den volksstam, waaraan ook de Germanen ontsproten zijn, was in den voortijd reeds genoegzaam ontwikkeld om den Germanen een groot deel van hun woordenschat in vast afgebakende beteekenissen over te leveren. Hoe levendig de vervorming echter nog was, kan men b. v. aan 't groote onderscheid zien, dat tusschen den woordenschat der West-Germanen en dien hunner stambroeders, waarvan zij zich gescheiden hadden, de Goten en Scandinaviërs bestaat.

Eene [1]) ontdekking der wetenschap, die in hooge mate rijk aan gevolgen is geweest, was het inzien van 't feit dat de Germanen eenige duizenden jaren vóór onze tijdrekening met de voorvaderen der Indiërs en Perzen, Grieken en Albaneezen, Italiërs en Kelten, Slaven en Armeniërs één en dezelfde taal spraken, wat men zekerlijk als een bewijs hunner stamverwantschap zal moeten beschouwen De oorspronkelijke woonplaats dezer stammen, die men naar de uiteinden der woonplaatsen hunner latere nakomelingen meestal met den naam van Indogermanen aanduidt, was zuidoostelijk Europa, of waarschijnlijker Azië. Door den overvloed van 't materiaal was met deze ontdekking tegelijk de mogelijkheid gegeven om door middel van de taal een overigens duister tijdperk onzer oudste geschiedenis in het licht te doen treden.

De woordenschat der grondtaal blijkt uit de afzonderlijke vertakkingen uiterst rijk en tegelijk voor uitbreiding vatbaar te zijn geweest. Maar de daaraan ten grondslag liggende beschouwingen en voorstellingen waren beperkt. Dat hij de noodzakelijkste levenstoestanden en levensbehoeften omvatte, heeft hem tot den oorspronkelijken voorraad voor de woordenschatten der afzonderlijke indogermaansche talen gemaakt. Van dit oude taalgoed bewaart ook nog 't hedendaagsche Nederlandsch een niet gering deel.

Men vergelijke onze benamingen voor verwantschapsgraden met die der zustertalen: men zal dezelfde woorden — met kleine afwijkingen in klank, maar met onveranderde beteekenissen — op elk indogermaansch taalgebied aantreffen. Evenwel zijn vele van deze benamingen der stamtaal voor ons verloren gegaan. Men onderscheidde b. v. tot in 't Germaansch «broeder der moeder» en «broeder des vaders» (lat. *avunculus* en *patruus*, vgl. hiermede o o m en 't duitsche *vetter* onder v a d e r), als ook «zuster des vaders» en «zuster der moeder». Die te onderstellen overvloed van voorhistorische benamingen voor verwantschapsgraden is ons slechts begrijpelijk uit een tijd, waarin onze voorvaderen in geslachten — als herders en noma-

---

1) In 't volgende heb ik mij voor 't grootste deel woordelijk aan Kluge's inleiding aangesloten.

den — bij elkander leefden. De verloren benamingen zijn onder veranderde levensomstandigheden en zienswijzen werkelijk verloren gegaan. Slechts zeer zelden zijn zij door nieuwe benamingen verdrongen. Vgl. tante tegenover vader en moeder, broeder en zuster, oom en moei, neef en nicht, snaar en zwager.

Naast de verwantschapsnamen zijn de telwoorden tot honderd een onbedriegelijk herkenningsteeken van den indogermaanschen oorsprong eener taal. Hierbij komen verder eenige pronominale stammen — vgl. b. v. ik, die, wie — als ook de benamingen der lichaamsdeelen als bijzonder kenmerkend voor alle indogermaansche talen. Zoo 't Ndl. in zijne latere ontwikkeling vele daarvan heeft verloren, (vgl. b. v. ohd. gĕbal «schedel» dat gelijk is aan gr. *κεφαλή* onder schedel), toch bewaart het in de meeste gevallen de van ouds overgëerfde woorden: arm, el, hals, boeg, oksel, hersen, oor, neus, tand, (wenk)brauw, knie, voet, verzenen, nagel, vel keeren nu eens in eene, dan weer in verschillende der zustertalen terug. Ook de kennis van 't leven der natuur was reeds in de stamtaal door eenige kenmerkende woorden gefixeerd. Van de zoogdieren zijn 't behalve de getemde (zie vee, koe, os, hond, veulen, ros, schaap) slechts eenige schadelijke dieren, als wolf en muis, bever en haas (zie ook beer), die sedert den tijd der stamtaal tot in 't Nederlandsch hunne benamingen als erfgoed overleverden. Maar de namen voor vogels en boomen zijn slechts zelden aan verschillende indogermaansche talen gemeen (zie aar, kraan, berk, beuk, vurenhout). Ook de levenlooze natuur was slechts in beperkte mate tot het bewustzijn van het stamvolk doorgedrongen; benamingen voor de tijden van den dag en het jaar waren eerst in gering aantal gevormd en hiermede hangt het verschijnsel samen, dat de kring der godsdienstige voorstellingen nog klein was. Slechts ons nacht, maand en zomer hebben in verscheidene zustertalen gemeenschappelijke benamingen; de beide oud-indogermaansche lichtgodheden *Diéus* en *Ausós* hebben in 't alemannische *ziestag* «dinsdag» en in 't duitsche *Ostern* hunne laatste sporen achtergelaten.

Nog eene menigte alleenstaande woorden onzer moedertaal behoort tot het alleroudste taaleigendom. Zij hebben meestal betrekking op de eenvoudigste natuurlijke levensuitingen, behoeften, bezigheden, zienswijzen, verschijnselen: staan, gaan, eten, dekken, zweet, naakt, jong, nieuw, vol, zoet, midden, dor, water, vuur, bodem, vorst enz. zijn afkomstig uit de stamtaal. Aan moreele begrippen erfde onze moedertaal de stammen van vriend en vijand, lieven, haten en bedriegen, ook vrouw, 't fem. van germ. *frau-s* «heer» uit den ouden woordenschat.

Hoofdzakelijk zijn het benamingen voor de meest beperkte begrippen en voor zulke die eene zeer sterke inspanning van het abstractievermogen doen onderstellen, welke zich niet licht nogmaals heeft herhaald. Natuurlijk echter

hebben deze een grooter, die voor minder beperkte, voor veranderlijke en voor relatieve begrippen daarentegen een geringer duurzaamheid. Men kan daarom uit het feit dat wij in de indogermaansche talen slechts geringe overeenstemming in de benamingen voor ethische begrippen vinden, geen al te zekere conclusies trekken en als goed en euvel, mild en erg, hulde en trouw, adel, echt, zweren als specifiek germaansche woorden verschijnen, als er wel voor moeder, maar niet voor eêgade een gemeenschappelijke indogermaansche benaming bestaat, zoo is wel het samentreffen van zulke woorden in grooter aantal niet van bewijskracht ontbloot, maar niet toereikend, om b. v. het stamvolk deze begrippen geheel te ontzeggen. Hiermede overeenkomstig moeten alle op dit gebied ex silentio getrokken conclusies met voorzichtigheid worden beschouwd.

Met de verdeeling van 't indogermaansche stamvolk in vertakkingen — waartoe religieus-politieke twisten, wellicht ook slechts de voortdurende vermeerdering der volksmenigte de aanleiding kunnen geweest zijn — en met het uittrekken der stammen uit hunne overoude woonplaatsen is het begin der germaansche taal aangebroken. Om het tijdstip dezer verdeeling ook slechts bij benadering te bepalen, ontbreken ons voorloopig alle hulpmiddelen. De tweede periode onzer taalgeschiedenis, welke hiermede begint, wordt ongeveer door den aanvang onzer tijdrekening begrensd. Aan haar einde plaatsen wij de volledige ontwikkeling van het eigenaardige germaansche consonantisme en vocalisme, het eerste voornamelijk door de zoogenaamde klankverschuiving geconditioneerd, als ook de vestiging der Germanen in Duitschland. Naast de oude woordstammen, die in de overgeërfde beteekenis voortleefden, hebben andere in deze periode van 't Germaansch een eigenaardige wijziging ondergaan: de wortel voor «sterven» nam de beteekenis van moord aan, het germ. zien is wellicht een oud woord voor «volgen», «splijten» werd tot bijten, «vertoeven» tot leven, «vatten» tot heffen, «schrijden» tot stijgen. Afleidingen van oude woordstammen namen karakteristieke beteekenissen aan: zoo ontstonden god, koning, kind, schoon. Voor een groot aantal karakteristiek germaansche woorden, als drinken, geven, houden, lachen, slaan, vechten, vlieden zijn geen genoegzaam overeenkomende woorden aangetoond. Van eenige ethische begrippen hebben wij reeds gesproken. God, hemel, hel, aarde, als ook Wodan (zie woede), Freia (zie vrij), Donar (zie donder) hebben eerst aan de afzonderlijke godsdienstontwikkeling der Germanen hun ontstaan te danken, terwijl wij het geloof aan elfachtige wezens (zie elfrank; skd. *rbhú* naam voor kunstvaardige geesten) reeds in de Veda's aantreffen. Hiernevens gaan echter ook oude, in de indg. talen rijk ontwikkelde groepen verloren: de wortels *pô* «drinken» en *dô* «geven» die wij in lat. *pôtâre* en gr. *πέπωκα*, als ook in lat. *dare* en gr. *δίδωμι* herkennen zijn b. v. in het Germaansch geheel in onbruik geraakt. Van eenige andere wortels vinden wij in 't Germaansch

slechts nog eenige zwakke overblijfsels, die den ondergang nabij zijn en in 't verder verloop onzer taalgeschiedenis ten deele volkomen verdwijnen: wortel *ag* «drijven« (in lat. *ago*, zie akker), wortel *an*, «ademen» (in lat. *animus* en gr. ἄνεμος), wortel *gīw* «leven» (in lat. *vivere*, zie kwik) hebben binnen 't Germaansch gedurende zijne zelfstandige ontwikkeling nergens de groote uitbreiding, die wij in 't Latijn en Grieksch kunnen waarnemen. Daar het begrip blijft leven, is het nieuwe, waardoor zulke woorden worden vervangen, reeds vóór hun uitsterven aanwezig en zelfs de oorzaak van hun ondergang. Dat in deze tijdsruimte ook nieuwe beschouwingen en begrippen een naam moesten krijgen, is evenzeer natuurlijk, als het moeilijk is voor elk afzonderlijk woord eene waarschijnlijkheid te bereiken of ook den daarbij aangewenden graad van scheppende werkzaamheid te bepalen.

Dat de groote stroom van indogermaansche stammen zich door de zuidrussische steppen uitstortte — aan de Germanen hadden Italiërs en Kelten den weg gewezen — is op zich zelf waarschijnlijk, doch komt ook nog door de geschiedenis van 't woord hennep helder in 't licht. Hier zien wij de Germanen in aanraking met een niet indogermaansch volk in Zuid-Rusland, en zoo bewijst ook het vreemde uiterlijk van 't germaansche woord zilver (vgl. ook erwt) de voorhistorische aanraking onzer voorvaderen met volken van een niet verwant ras, wier oorsprong zich helaas niet meer laat bepalen. Hoever zulke invloeden reikten, kan men thans niet meer te weten komen. Ook tot het nauwkeurig bepalen van de mogelijkheid dat de westindogermaansche volken aan elkander begrippen en woorden ontleenden, hebben wij nauwelijks de voldoende middelen. Men heeft bij zaaien, malen, maaien, melken en met meer zekerheid bij naaien aan deze mogelijkheid gedacht, naar onze meening zonder genoegzamen grond. Algemeen worden de betrekkingen tot het naburige volk der Slaven voor de tweede periode der duitsche taalgeschiedenis als boven twijfel verheven beschouwd. Voor den invloed der Kelten op de Germanen bieden ambacht en rijk getuigenissen van groote waarde, die ons tegelijk leeren, hoe belangrijke waarnemingen men somtijds aan de taal heeft te danken. Wij hebben in de benaming walsch den laatsten uitlooper van het uit den Keltischen stamnaam *Volcae* overgenomen germaansche *Walh*, waarmede vroeger de Kelten door de Germanen werden aangeduid.

Wij hebben geen grond om aan te nemen, dat in de laatste eeuw voor onze tijdrekening, toen germaansche volken in grooter aantal aan de oude wereld bekend werden, de taal reeds in dialecten verdeeld was. Evenmin geldt dit voor Tacitus' tijd, maar zijn bericht van de germaansche volkengenealogie schijnt gedeeltelijk met de later bekende verdeeling in dialecten samen te vallen.

Taalkundige gegevens bewijzen een naderen samenhang der Westgermanen tegenover de Goten en Scandinaviërs, welke beide laatsten men ook, doch niet met evenveel recht, als Oostgermanen samenvat. Zoo Tacitus' Ethnogonie

niet alle Germanen omvat, valt zijn volkencomplex der Ingaevonen, Erminonen en Istaevonen inderdaad met de westgermaansche groep samen, die later als hoofdstammen de Engelschen, Friezen, Saksen, Franken, Beieren, Zwaben en Alemannen vertoont.

Franken waren ook, wat de grootste massa betreft, die Germanen, wier taal later als Nederlandsch werd bestempeld. Hier en daar verraadt de taal door een enkele bijzonderheid dat de stammen dicht bij de Friezen en Saksen hebben gewoond, maar volgens haar geheelen bouw is zij frankisch. Zoo wij evenwel den woordenschat gadeslaan, dan blijven — afgezien van hollandsch-friesche betrekkingen, die in den jongeren tijd voor den dag komen — ook talrijke nederlandsch-saksische en nederlandsch-friesch-saksische betrekkingen bestaan, waarbij wij onder Saksisch ook het Oud-Engelsch rekenen. B e l ij d e n, b e z i g, b r e i n, d u i s t e r, d w a l e n, f n i e z e n, g l u i p e n, g r o o t, h o p e n, h u r k e n, h u u r, m i s t, s c h i m, t e e f mogen hiervoor als voorbeelden dienen. Ook hier blijkt dat daar, waar niet een volkomen geographische scheiding plaats heeft, of een ander moment van even afsluitende kracht bestaat, eene afzonderlijke taal zich slechts door langzame concentratie vormt. Daarom blijven op een taalgebied, welks deelen ongetwijfeld eene nauwere eenheid vormen, naar mate men zijne grenzen nadert, de betrekkingen met hetgeen daarbuiten ligt ook in ruimer omvang mogelijk. Wij behoeven ons dan ook niet te verwonderen, zoo de monstering der taal niettegenstaande de afzondering der Westgermanen vele betrekkingen met 't Noordgermaansch doet blijken, zooals b. v. b l o z e n, d r ij t e n, h i e l, k ij k e n. Ja zelfs moeten noordeuropeesche, of noordwesteuropeesche betrekkingen in dien zin theoretisch voor mogelijk worden gehouden, b. v. dat 't Nederlandsch met 't Keltisch en Romaansch woordstammen gemeen heeft, zonder dat de gewone vorm van ontleening moet worden ondersteld; men vergelijke woorden als g a b b e r e n, k a n t, t a k, t o n.

Waren de klankverschuiving en de vorming van 't vocalisme, die wij vóór het begin onzer tijdrekening plaatsen, de voornaamste characteristica, die het gansche taalmateriaal der tweede periode zijn eigenaardig stempel geven, als de werkzaamste factor in de vorming van het Westgermaansch moet de gelijkmatige afslijting der oude eindlettergrepen worden beschouwd. Met het in werking treden der westgermaansche *auslautsgesetze* begint het verval der van ouds overgeërfde vormen, van wier overvloed de derde periode het meeste laat verloren gaan: hier staan wij aan het begin eener ontwikkeling, wier einde het Engelsch reeds sedert eenige eeuwen heeft bereikt.

Maar bij dit verlies der vormen blijft het oude scheppingsvermogen der taal onverminderd: nadat zelfstandige woorden reeds in de tweede periode tot suffixen en praefixen waren geworden, bezat de taal nieuwe elementen, die in staat waren het verlorene te vervangen. Daarnevens werken in de verdere geschiedenis van den woordenschat dezelfde factoren als in de periode der germaansche taaleenheid.

Zoo bewaart het Westgermaansch oude woordstammen, die in 't Gotisch en Scandinavisch meer of minder op den achtergrond traden of uitstierven: gaan, staan, doen, ben, vechten, sterven, als ook boezem, ooft, vuur, groot e. a. zijn vooral kenmerkend voor eene westgermaansche taal. Andere woorden als nabuur, ellende, gezond, mes, nachtegaal, wortel, burger (ags. *burg-ware*) hebben aan jongere samenstelling hun ontstaan te danken. Maar boven alles is het ontbreken van tallooze oude woorden, die het Gotisch of het Scandinavisch bewaart, voor de westgermaansche talen karakteristiek.

De derde taalperiode, die niet door litterarische monumenten bekend is, heeft evenwel haar eigenaardig karakter gekregen door nieuwe cultuurbetrekkingen, welke den aanwezigen woordenschat met nieuw materiaal versterkten; vooral had de ontmoeting met de Romeinen een ruil van producten en inrichtingen ten gevolge. Mag men ook meestal den invloed van 't Latijn op de westgermaansche talen overschatten, toch kan men niet ontkennen, dat hij de meest verschillende begripskringen aanmerkelijk uitbreidde.

Woorden, die een levendig handelsverkeer aanduiden, als munt en pond, straat en mijl, kist en zak, ezel en pauw werden wel reeds in de eerste eeuw na Chr. middellijk of onmiddellijk van Rome uit bekend. Gelijktijdig werd de latijnsche nomenclatuur van den wijnbouw in Duitschland inheemsch, en niet veel later drong ook met de romeinsche wijze van bouwen eene rijke terminologie binnen: metselaar, mortel, muur, kelder, zolder, spijker, kamer, vijver, tegel, pijler, post, paal en talrijke andere verwante begrippen dragen duidelijk een latijnsch of romaansch stempel. De overname van de zuidelijke bouwwijze met steen had echter ook eene vervorming van 't geheele huiselijke leven ten gevolge: verwisselde men het zwervende leven met vaste woonplaatsen, zoo moest het voorbeeld van een hoog geciviliseerd volk de rijkste stof tot navolging geven. Wij verwonderen ons daarom ook niet, zelfs den invloed van de romeinsche keuken en van den romeinschen tuin reeds voor den tijd der oudhoogduitsche klankverschuiving — ook in de taal — te ontmoeten: kok, keuken, schotel, ketel, bekken, tafel, peper, kool, plant, kervel, kers, peer, perzik, pruim, vijg enz. getuigen, hoe bereidwillig onze voorvaderen hunne kennis en hunne taal verrijkten, toen zij de eenvoudige zeden van hun voorgeslacht voor eene meer weelderige levenswijze verwisselden.

Het zoude evenwel voorbarig zijn aan te nemen, dat zulke zuidelijke vreemdelingen — romeinsche bemiddeling bracht tegelijkertijd eenige keltische woorden als *carrus*, *carruca*, *paraveredus* (zie kar, paard) tot ons — alleen uit den invoer van producten en technische vaardigheden te verklaren zijn, welke onzen voorvaderen ongeveer tot het begin onzer tijdrekening onbekend waren gebleven. Wij hebben in tegendeel onbetwijfelbare gronden, welke ons ook de beteekenis van den germaanschen uitvoer naar Rome bewijzen —

niet alleen taalkundige gronden. Wij weten dat de Germanen het verwijfde Rome van den keizertijd door een grooten toevoer van ganzen het materiaal voor kussens leverden, en het ligt voor de hand den latijnschen oorsprong van pluim, kussen, peluw met dit feit in verband te brengen: voor hetgeen de Romein uit Germanië liet komen, namen onze voorvaderen de latijnsche benaming over. Zoo is ons peluw een getuigenis van Germanië's aandeel aan Rome's verval.

Met Griekenland hadden de Westgermanen in historischen tijd — het enkele woord arts bewijst niet veel — geen onmiddellijke aanraking die van invloed op de taal is geweest. Het waren toch eerst de Romeinen, aan wie de nieuwe wereldveroveraars de benaming van dat volk ontleenden, dat in den lateren tijd op onze ontwikkeling zulk een beslissenden invloed zou hebben. Maar 't verblijf der Goten op het Balkanschiereiland — hun laatste uitloopers zijn de Goten van de Krim, die eerst met de vorige eeuw uitstierven — werkte ook op de Westgermanen op een wijze, die zelfs in onze moedertaal sporen achterliet; de eerste kennis van 't Christendom drong van hieruit onder de overige Germanen door. Onze oudste groep van religieus-christelijke overgenomen woorden is grieksche terminologie, die in de Roomsche kerk nimmer gebruikelijk was: de woorden kerk en paap hebben wij ongetwijfeld, engel en duivel, bisschop en pinksteren waarschijnlijk aan griekschen invloed te danken, dien de ariaansche Goten tot ons brachten. Het verkeer van duitsche stammen met de Goten, dat wij nog in andere woorden van den religieuzen begripskring als heiden en doopen meenen te herkennen, duurde tot in de 7de eeuw; tot 635 stonden de Alemannen onder gotische schatplichtigheid. Het orthodoxe Christendom der middeleeuwen, dat het Arianisme verdrong, was daarna niet meer in staat de reeds inheemsch geworden terminologie geheel uit te roeien en zoo bewaart onze moedertaal nog heden eenige uitdrukkingen van dát gotisch-ariaansche Christendom.

Alle ontleende terminologie, die Roomsche bekeerders tot ons brachten, draagt dan ook duidelijk den stempel eener jongere taalperiode. Eerst nadat 't Hoogduitsch zijn eigenaardigen vorm had aangenomen — eene nieuwe klankverschuiving scheidde van nu af aan 't Hoogduitsch van 't Nederduitsch — begint de invloed van 't Roomsche Christendom zich in de taal te openbaren: sedert het begin der 8ste eeuw staat de duitsche taal meer dan twee eeuwen achtereen in den dienst van godsdienstige literatuur. Het is de eerste periode waarin litterarische monumenten verschijnen en in deze ondervindt onze taal een ver reikenden invloed van 't Roomsche Christendom. Een overvloed van latijnsche woorden werd bij ons inheemsch: voor kerkelijke ambten en waardigheden, voor kerkelijke handelingen en voorwerpen nemen wij de in 't Avondland heerschende, door de officieele kerktaal gewijde woorden over als priester, proost, abt, monnik, non, koster, als mis, vieren, zegenen, preeken, kastijden, als kruis, kelk, orgel, outer e. a.

En 't voortdurende scheppingsvermogen onzer taal openbaart zich hierin, dat men naar 't model van eenige latijnsche woorden duitsche vormt, als biecht naar *confessio*, gevader naar *compater*, geweten naar *conscientia*, duitsch *gegend*, mnl. *jegenode* naar middellatijnsch *contrata*. Met de kerk doet ook de geleerde vorming met nieuwe nomenclatuur haar intocht: gelijktijdig met die kerklatijnsche woorden verkrijgen school, schrijven, dichten, brief bij ons burgerrecht.

Wordt de oudduitsche woordenschat door zulk materiaal verrijkt, zoo ontbreekt het aan den anderen kant niet aan woorden, die in de litteratuurtaal uitsterven en ten deele slechts in 't van ouds overgeleverde volksgezang een schijnleven blijven voeren. Vooral de oorlogsterminologie neemt zulk een nieuwen stempel aan: oude woorden voor strijd, als gund, hildi, badu, hadu verdwijnen als zelfstandige woorden en laten slechts in eigennamen als Gunther en Hedwig onduidelijke sporen na.

Met het ridderwezen moest, zooals men licht kan begrijpen, de oudduitsche taalschat voor 't krijgswezen zich vervormen. Daar het fransch was in zijn aard en karakter, voerde het ook aan 't Fransch ontleend materiaal bij ons in. Sedert heeft de fransche invloed nimmer opgehouden op onze taal in te werken. Het is niet te verwonderen, dat hoofsch-militaire woorden, als lans, kasteel, paleis, tornooi, avontuur, in 't Nederlandsch kwamen, als 't ware in ruil tegen de germaansche krijgstermen, die eenige eeuwen te voren in 't Fransch waren gedrongen (zie *auberge*, *gonfalon*, *maréchal* onder herberg, vaan, maarschalk). Talloos zijn andere uit 't Fransch overgenomen woorden op zeer verschillend gebied, daaronder ook vele hoofsche modewoorden; men vergelijke kosten, leveren, proeven, prijzen, falen, kaatsen, fier, fijn, juist, fruit, sein, spijt en vele andere. Zelfs fransche woordvormings-elementen, de pluralis op *-s*, de uitgangen *-eeren*, *-ij*, *-eel*, *-et* hebben in de taal toegang verworven.

De oudere uit 't Fransch overgenomen woorden zijn de laatste, welke zich systematisch voegen naar den germaanschen klankvorm der taal. De talrijke jongere ontleeningen uit de meest verschillende talen dragen meerendeels het zichtbaar kenteeken van hun vreemden oorsprong en in den regel zal de ontwikkelde ook licht in staat zijn, ten minste hare onmiddellijke bron te herkennen.

LIJST DER VOORNAAMSTE AFKORTINGEN.

aanw. — aanwijzend.
abl. — ablatief.
acc. — accusatief.
act. — actief.
adj. — adjectief.
adv. — adverbium.
afl. — afleiding.
ags. — angelsaksisch.
ald. — aldaar.
arab. — arabisch.
b. a., beantw. — beantwoordende aan
bet. — beteekenis.
bijw. — bijwoord.
bnw. — bijvoeglijk naamwoord.
boh. — boheemsch.
comp. — comparatief.
conj. — conjunctief.
dat. — datief.
dee. — deensch.
deelw. — deelwoord.
dial. — dialectisch.
eig. — eigenlijk.
eng. — engelsch.
enk., enkelv. — enkelvoud.
fem. — femininum.
fr., fra. — fransch.
fri. — friesch.
fut. — futurum.
gen. — genitief.
germ. — germaansch.
glb. — gelijkbeteekenend.
got. — gotisch.
gr. — grieksch.
hd. — hoogduitsch.
hebr. — hebreeuwsch.
hess. — hessisch.
ijsl. — ijslandsch.
imp., imper. — imperatief.
imperf. — imperfect.
ind., indic. — indicatief.
inf., infin. — infinitief.
intr. — intransitief.
it., ital. — italiaansch.
lat. — latijn.
lett. — lettisch.
lidw. — lidwoord.
lit. — litausch.
m. — manlijk.
m. voor den naam eener taal — middel-, b. v. mhd. — middelhoogduitsch, mnl. — middelnederlandsch, enz.
mv. — meervoud.
n. — voor den naam eener taal — nieuw-, b. v. nhd. — nieuwhoogduitsch, nnl. — nieuwnederlandsch, enz.
nd. — nederduitsch.
nl. — nederlandsch.
nom. — nominatief.
nv. — naamval.
o. voor den naam eener taal — oud-, b. v. ohd. — oudhoogduitsch, onl. — oudnederlandsch, enz.
on. — oudnoorsch.
onz. — onzijdig.
os. — oudsaksisch.
part. — participium.
pass. — passief.
perf. — perfect.
pers. — persoon.
plur. — pluralis.
port. — portugeesch.
poss. — possessief.
praep. — praepositie.
praes. — praesens.
praet. — praeteritum.
pron. — pronomen.
prov. — provençaalsch.
resp. — respectievelijk.
r., rijn. — rijnsch.
rom. — romaansch.
skr. — sanskrit.
slav. — slavisch.
sp., spa. — spaansch.
st. — stam.
st. — sterk.
superl. — superlatief.
syn. — synoniem.
telw. — telwoord.
trans. — transitief.
verkl. — verkleinwoord.
verl. — verleden
vgl. — vergelijk.
vl., vla. — vlaamsch.
vnw. — voornaamwoord
voc., vocat. — vocatief.
voegw. — voegwoord.
voorv. — voorvoegsel.
voorz. — voorzetsel.
vr. — vrouwelijk.
wt. — wortel.
ww. — werkwoord.
znw. — zelfstandig naamwoord.
zw. — zwak.
zw., zwe. — zweedsch.

Een * vóór een woord beteekent dat dit woord niet voorkomt, maar het *bestaan* daarvan vermoed wordt. — Letters, die achter een woord tusschen *haakjes staan, dienen* tot aanduiding van veranderingen, welke zijn *eindklank bij de* flexie ondergaat.

A

Aafsch bnw. Uit glb. mnl. *aefsch*, *avesch*. Een uitsluitend nl. afleidsel van *ave*, voorz. en bw., den ouderen vorm van *af*. — SAMENST. aafschhands bijw.

Aagt (appel) vr. Volgens Bilderdijk genoemd naar het (welk?) *Sinte-Aagten*-klooster, waar zij het eerst gekweekt is.

1 **Aak** (vaartuig), zie naak.

2 **Aak**, boom. Naar men wil, een dialectische bijvorm van eik.

Aaks vr. Uit glb. mnl. *aex*, gesyncopeerd uit *akes*, en dit verzwakt uit **akus*, os. *akus*; in de overige germaansche talen deels met verscherpten *k*-klank: ohd. *acchus* mhd. *ackes* nhd. *ax*, *axt* ags. *æx* eng. *ax*, *axe* on. *öx* got. *aqizi* vr. De indogerm. grondvorm was vermoedelijk **agsi*. Verwant is gr. ἀξίνη en lat. *ascia*, wanneer dit laatste nm. voor **acscia* of **acsia* staat.

Aakster, zie ekster.

Aal-, zie aaloud.

1 **Aal** (visch) m. Mnl. *ael* ohd. *âl* os. **âl* ags. *ǽl* on. *áll*. Zijn lat. *anguilla* en gr. ἔγχελυς verwant, dan is de voorgerm. grondvorm **anghla*- geweest en moet het in het Gotisch **âls* geluid hebben: gaat men echter van een got. **ēls* uit, dan bestaat in de verwante indogerm. talen geen overeenkomstige benaming en is *aal*, evenals de overige namen van visschen, specifiek-germaansch: jazelfs *visch* is geen algemeen indogermaansch woord (zie visch).

2 **Aal** (priem) vr. Uit glb. mnl. *ale*; ohd. *ala* mhd. *al* nhd. *ahle* vr. ags. *ǽl* met de merkwaardige bijvormen *eál*, *ǽwl*, meng. *âwel*, *ôwel* eng. *awl*; on. *alr*. Hiernevens met een langer suffix *alinsa*, *alansa*, zie els (2). De germ. grondvorm is niet met zekerheid vast te stellen, maar het oudengelsche woord doet vermoeden, dat voor de *l* een *w* uitgestooten is, evenals b. v. in ohd. *sêla* uit *saiwla* (zie ziel); met dit **aw-l* kan dan het vlaamsche *auwe*, *ouwe* „aar” samenhangen. In klank komt overeen skr. *ârâ* „els”; mogen we dit woord als verwant aanmerken, dan is de benaming van het bekende schoen- en zadelmakerswerktuig overoud. Voor een ander voorbeeld van een indogerm. wortel, die op het vervaardigen van lederwerk betrekking heeft, verg. het woord zoom (zie ald.). Mogelijk blijft het, dat het woord *aal* en verwanten van vreemden oorsprong zijn.

3 **Aal** (ale, aalt) (meststof) vr. Samengetrokken uit *adel*, *adele*, ook met toegevoegde *t* (verg. borst (2) en nhd. *axt* onder aaks). Het woord is wijd en zijd verbreid: nd. *adel*, *addel* „pis, gier”, vanwaar *adeln*, *addeln* „pissen, van vee”, nederrijnsch *adel* „slijk”, beiersch *adel* „gier”, ags. *adela*,

adel „vuil water, slijk", *adulseáð* „poel", dialectisch-zweedsch *ko-adel* „gier", ww. *adla*, *ala* „pissen". Men heeft het woord in verband gebracht met nvlaamsch *aal*, *ale* „soort van nagelzweer". De grondvorm is *ădl* of *ăþl*, *ădl*; buiten het germ. taalgebied zijn geen verwante woorden bekend en het is niet eens zeker of het woord algemeen germaansch dan wel uitsluitend westgermaansch was.

4 **Aal** onz. Uitgespr. als *eel*, gelijk reeds Kiliaan opgeeft, en ontleend aan eng. *ale*. Het overeenkomstige mnl. woord is *ale*, *ael* uit onl. **alo* os. *alo(fat)* on. *öl* ags. *ealu* nevens *ealoþ*, die beide op hetzelfde grondwoord teruggaàn. Het germ. woord was uitsluitend bij de noordelijke stammen in gebruik; dat ook hunne naburen het kenden, bewijst lit. *alus*, lett. *allus*, esthn. *öllot*, finsch *olut*. De Duitschers bezigden daarvoor het woord *bier*.

Aalbes (aalbezie) vr., in de volkstaal ook *alebes*. Uit een glb. mnl. **alebesie*, verg. nvlaamsch *alebeze*, *aalbeze*; nd. nhd. *aalbere* en *alantbeere*. Eigenlijk de benaming der zwarte aalbessen, doch, bij uitbreiding, ook op andere bessensoorten toegepast; aldus geheeten naar de plant *alant*, met welker wortel de bes in smaak overeenkomt. Of de vorm *alebezie* voor *alentbezie* staat, is twijfelachtig; het eenvoudigste is *ale* te verklaren uit *ala*, dat de Spanjaard Isidorus als een volksbenaming der plant opgeeft, die thans nog in het Spaansch en Portugeesch voortleeft.

Aalgeer, zie elger.

Aalmoes vr. Uit *aalmoeze*, en dit òf uit mnl. **alemoezene* nevens *aelmoessene*, waaruit *aelmoese* (met een *s*, gelijk het Vlaamsch nog heeft) òf uit *aalmoese* door invloed van hd. *almosen*; de afwerping der *n* is het gevolg van de toonloosheid der laatste lettergreep of berust op een verkeerde opvatting der flexie (zie els). Ohd. *alamuosan* (nevens *elemosyna*, *elimosina*) mhd. *almuosen* nhd. *almosen* onz., ags. *ælmesse* eng. *alms* on. *ölmusa* vr. ontleend aan mlat. *eleemosina* en dit aan gr. ἐλεημοσύνη „medelijden". De beginletter *a* hebben de germ. talen met de romaansche gemeen: prov. en oudspaansch *almosna*, oudfra. *almosne* fra. *aumône*, ital. *limósina*. De vorm, waarin het woord in het Nl. werd opgenomen, was *alamôsna*, en moet reeds zeer oud zijn, ofschoon het overeenkomstige woord in het Gotisch niet bestond. Langs welken weg het woord in het Germaansch gekomen is, is nog onbekend; verg. kerk. De mnl. vorm *aelmisse*, waaruit het oudere nnl. *aalmis*, berust op de verkorting der eindlettergrepen ten gevolge der toonloosheid. — Afl. aalmoezenier, eveneens met *z* in plaats van *s* (nvlaamsch *aalmoesenier*) naar ofra. *almosnier* nfr. *aumônier*.

Aaloud bnw. Uit *aal* en *oud*. *Aal-* (ook nog in andere verouderde woorden als *aaleinde*, *aalwaardig*) is mnl. *ael-*, *ale-* ohd. *ala-* os. *ala-*, *alo-* got. *ala-*, als eerste lid van samenstellingen, b. v. got. *alamans* „alle menschen", ohd. *alaniuwi* „geheel nieuw", mnl. *aelmechtich* „almachtig". Eene afleiding van dit *ala* is mnl. *alinc* os. *alung* ohd. *alung* mhd. *alenc* „geheel, volledig". In stam en beteekenis volkomen gelijk aan al (zie ald.).

Aalst, zie alsem.

Aalwete (aalwitte). Naar men wil, een verbastering van *awete*, *awitte* mhd. *âwitze* „onverstand, dwaasheid", met vervanging van het abstracte begrip door het concrete. *Awete* uit *á-* „on-", zie amechtig, en den wortel van weten.

Aam onz. Uit glb. mnl. *ame* vr., mhd. *âme*, *ôme* nhd. *ohm* ijsl. *áma* vr. Ontleend aan mlat. *ama* „vat", van gr. ἄμη „emmer".

Aambei, aanbei vr. Uit glb. mnl. *aenbeie*, naar het schijnt uit *angbeie* en dit uit *ang*, in den zin van „benauwend, pijnlijk" (zie eng), en *beie* „bes" (zie bei). Het ongemak draagt dus den naam naar den vorm der ziekelijke zwelling. De overgang van *ang* in *aan*, *aam* heeft ook plaats gehad in aamborstig (zie dit woord).

Aamborstig bnw. Geassimileerd uit *aanborstig* en dit uit *angborstig* (verg.

a a n b e i), een afleidsel van *angborst, ags. angbreóst „asthma" uit ang (zie e n g) en b o r s t, van welke woorden ook nhd. engbrüstig gevormd is. De vorm aanborstig uit angborstig is te verklaren uit nasaleering, welke de verlenging der a ten gevolge had: derhalve uit aa^{n}borstig. De genasaleerde vocaal is misschien voor de dubbele consonant verkort in den bijvorm amborstig, anborstig, of wel, deze thans verouderde vormen zijn rechtstreeks uit angborstig (met assimilatie van ng tot n, m) gesproten.

Aamt vr. Eerst in het Nnl. voorkomende; nfri. aem in denzelfden zin. De verwantschap met on. ama „kwellen, zeer doen" is niet zeker.

Aan, in de spreektaal uitsluitend a n; voorz. en bijw. Mnl. ane met den (door het woord- en redeaccent verzwakten) bijvorm an; onl. *ana; ohd. ana mhd ane, an nhd. an os. ana, an ags. en eng. on on. á got. ana. Identisch met zendsch ana gr. ἀνά lat. an- in anhelare „hijgen".

Aanbeeld, ook, met assimilatie der n, a a m b e e l d onz. Uit glb. mnl. aenbelt, aenbilt, anebelt, onz. en m. (geflecteerd anebelte), overeenkomende met nwestvlaamsch anebild, aambild, mnd. anebelt (anebelte), anebolt, nnd. anebolt, ambult. In den nnl. vorm is de ee, in plaats van e, i, en de d, in plaats van t, te wijten aan volksetymologie, waardoor het woord met b e e l d in verband werd gebracht. De overeenkomstige ags. vorm is anfilt meng. anfeld, anveld neng. anvil. Het eerste lid der samenstelling is stellig het bijwoord ana, ons aan (zie ald.), maar het tweede lid is niet met zekerheid te bepalen; de afleiding van b i l l e n is geheel verwerpelijk, daar de identiteit van het nl. en het ags. woord, in weerwil van de ongelijke lipletters (b en f), niet te betwijfelen valt o. a. blijkens het oudere limburgsche anvilt. Hierbij komt een ohd. anevalz in volkomen denzelfden zin. Zeer zeker was de beginletter van het tweede woorddeel een f: de hieruit ontstane v werd in b veranderd door de bijgedachte hetzij aan bilde, beelde „beeld", hetzij aan billen „slaan": ook kan die overgang in de gesyncopeerde vormen anvilt, aenvilt in overeenstemming met de klankwetten plaats hebben gehad. Het tweede lid filt wijst op een wortel in den zin van „door slaan vasthechten"; verg. mhd. valz „de groeve gevormd door de samensmelting van de twee stukken, waaruit het zwaard bestaat": mhd. valz, valzen en afleidsels hebben dan door den invloed van valten „vouwen" hunne beteekenis gewijzigd. Evenals aanbeeld zijn gevormd hd. amboss ohd. anabôz, uit ana en germ. bautan „stooten, slaan", en lat. incus, uit in en cudo „slaan", beide in de beteekenis van a a n b e e l d.

Aandacht vr. Voorheen aandachte, in geestelijke geschriften der 15de eeuw voorkomende in den zin van „gedachte aan iets, opmerkzaamheid, godvruchtige overpeinzing" en waarschijnlijk ontleend aan het Duitsch: ohd. anadâht mhd. andâht nhd. andacht mnd. andachte. De oorspronkelijke vorm ging niet uit op eene e, welke letter eerst in later tijd werd toegevoegd, zie a a n s t a l t e. Het woord is samengesteld uit het bijw. ana, ons aan, en germ. *þâhti- mhd. dâht „gedachte", van denken. Op dezelfde wijze is gevormd g e d a c h t e (zie ald.).

Aandoening vr. **aandoenlijk** bnw. Van a a n d o e n in den zin van „het gemoed treffen, roeren," eene beteekenis die in het Mnl. niet voorkomt, maar waarmede te vergelijken is nhd. es einem antun „iem. betooveren, beheksen"; dat in deze nhd. zegswijze een overoude uitdrukking bewaard is gebleven, staat geenszins vast. De afleidsels a a n d o e n i n g en a a n d o e n l i j k zijn buiten het nl. taalgebied niet verbreid; alleen de tongvallen aan den Rijn kennen het overeenkomstige bnw.

Aanheer. In het oudere Nnl. gevormd naar nhd. ahnherr, mhd. anherre. Het tweede lid der samenstelling is h e e r (zie ald.); het eerste lid is specifiek duitsch: ohd. ano mhd. an(e) „groot-

vader", nhd. *ahn* „grootvader, voorvader", waarvan het vrouwelijke ohd. *ana* nhd. *ahne* en het samengestelde mhd. *urane* nhd. *urahn*; van gelijken stam als mhd. *enenkel* nhd. *enkel*. Lat. *anus* „oude vrouw" kan hiermede samenhangen; ook bestaan van hd. *enkel* verwante woorden in het Slavisch.

Aanmatigen (*zich* —) ww. Nhd. (*sich*) *anmassen*, md. (*sich*) *anemâzen*, d. i. op gelijke maat brengen, uit *ane* en resp. *mâzen*, *mâten* ohd. *mâzzôn*, van meten (zie dit woord). Voorheen gold in dezelfde beteekenis *zich iets aanmeten*. De afleiding van het woord als een samenstelling van *aan* en *matigen* is niet zeker; misschien is het van een vermoedelijk bnw. **aanmatig* gevormd.

Aanranden, voorheen ook aanrannen ww. In het Mnl. nog niet voorkomende. Uit *aan* en *randen*, een nieuw praesens door valsche analogie gevormd uit het oude praet. en part. van *rennen*: *rande*, *gerand* (verg. branden en gezant). Misschien was op de vorming van het woord het fra. *aborder* van invloed, zoodat aan het znw. *rand* „boord" gedacht werd en hier twee in oorsprong geheel verschillende woorden *randen* voor *rennen* en *randen* van *rand* zijn samengesmolten.

Aanransen (ook, doch verkeerdelijk, aanranzen gespeld). Nhd. *anranzen*. Uit *aan* en *ransen*, kleefsch *ranssen* „worstelen", mhd *rantzen* „wild springen" dialectisch hd. *ranzen* „zich uitrekken, iem. plagen, tergen, mishandelen"; verg. ranselen. Dit hd. *ranzen* is misschien door middel van het suffix *-zen* gevormd van *rangen* of *ranken*, een afleidsel van hd. *ringen* (zie wringen): verg. het oudere nl. *aanrangen* in denzelfden zin als *aanransen* en kleefsch *rangen*, dat in den Teuthonista als synoniem met *ringen* en *ranssen* voorkomt. Het woord schijnt dus aan het Rijnfrankisch ontleend.

Aanschijn onz. Uit glb. mnl. *anescijn*, *anscijn*, van *aan* en den stam van *schijnen*. Het woord komt alleen in het Nl. en Nd. voor; daarentegen ontbreekt in deze beide talen het overigens algemeen germaansche *andwlita* (ags. *andwlita* nhd. *antlitz* enz.) „aangezicht". Misschien is het hd. *anschein* aan het Nl. of Nd. ontleend, hoewel dan met begripswijziging door den invloed van hd. *schein* en *scheinen*.

Aanstalte vr. Mhd. *anstalt* „grondvesting" en nhd. *anstalt*, beide, even als het nl. woord, wellicht uit het Md. overgenomen. Uit *aan* en *stalt*, het abstractum van *stellen*. De slotletter *e* behoort niet tot den ouden woordvorm, verg. aandacht.

Aanstonds bijw. Evenals *achterbaks*, *bijkans* en soortgelijke adverbia met de bijwoordelijke *s*, gevormd uit de zegswijze *aan der stond* (*aan* diende voorheen ook in tijdsbepalingen). In dezelfde beteekenis bezit het Mnl. een verkort plurale *aenstonden* d. i. *aen dien stonden*.

Aanvaarden ww. Uit mnl. *anevaerden*, *anvaerden* „de vaart ergens heen ondernemen; iem. aanvallen enz.", ohd. *anafartôn* „aanvallen" en „aanvatten, ondernemen". Afgeleid van het bij varen behoorende samengestelde znw. *anvaert* ohd. *anafart* mhd. *anvart* „aanval", vanwaar ook het ohd. adj. *anafartîg*, het grondwoord van mhd. *anvertigen* mnd. *anverdigen* mnl. *aenvaerdigen* (in denzelfden zin als mnl. *aenvaerden*).

Aap m. Uit glb. mnl. *ape* (in het Vlaamsch door het uit lat. *simiuncula* ontstane *s(ch)imminkel* verdrongen, verg. scharminkel); ohd. *affo* mhd. en nhd. *affe* mnd. *ape* ags. *apa* eng. *ape* on. *api* m., waaruit men tot een got. **apa* besluiten kan. Het algemeen germaansche woord vindt men in de slavische en keltische talen terug: oudboheemsch *op*, boheemsch *opec*, *opice*, iersch-gaëlisch *apa*. Ten onrechte vergelijkt men skr. *kapi* en gr. κῆπος, κεῖπος; ook het Latijn wijkt af. Een gelijke benaming bestaat derhalve evenmin in het Indogermaansch als in het Europeesch; het woord aap is, gelijk trouwens uit den aard der zaak voortvloeit en uit de klankwetten blijkt, oorspronkelijk een uitheemsch woord,

dat langs een nog onbekenden weg in de talen der noordeuropeesche volken is gekomen. — Het fem. apin mnl. *apinne* stemt overeen met ohd. *affinna*, *affin*, on. *apynja*.

1 **Aar** (bovenste gedeelte van graangewassen), oorspronkelijk, evenals de overeenkomstige germ. woorden, onz., maar ten gevolge eener verkeerde opvatting van den pluralisvorm later vrouwelijk geworden (verg. *knie*, *heup*, *boek*). Uit glb. mnl. *aar*, onl. **ahur*; beantw. aan ohd. *ahir*, *ehir* mhd. *eher* oud-nhd. *äher* ags. *eár* (uit **ahur*) nevens *eher*, *æhher*, eng. *ear*; in het Oostgermaansch met eene suffixale *s*, welke in de westgermaansche vormen in *r* is overgegaan: got. *ahs* (gen. *ahsis*) on. *ax*. Van den wortel *ah*, *ag*, onverschoven *ak*, in den zin van „puntig, spits zijn", waarvan ook het met ons woord identische lat. *acus* (gen. *aceris*) „kaf"; verder lat. *acus* „naald", *acuere* „scherpen", *acies* „scherpte", gr. *ἄκρος* „punt", *ἄκων* „werpspies", *ἄκαινα* „prikkel", *ἄκανος* „een soort van distel". Ook het Germaansch bezit talrijke afstammelingen van dezen wortel, inzonderheid in toepassing op de stekelachtige deelen van graangewassen, verg. ohd. *akil*, nhd. *achel* „stekel, baard eener aar", ags. *egle* „baard eener aar, spriet" eng. *ails*, *eils* „baard van een korenaar", overeenstemmende met nvl. *echel* m. „baard aan zekere graangewassen, elsenvormig blad van sperhout", *echelen* mv. „stroo van vlas" en misschien ook fransch-vlaamsch *aal* „aar"; voorts nd. *eide* „baard eener aar". In den zin van „scherp zijn" zullen we denzelfden wortel onder *egge* leeren kennen.

2 **Aar** (aren), zie adelaar en arend.

Aâr, zie ader en ander.

Aard m. Met de voor *r* + cons. gewone vocaalverlenging uit een ouder *ărd*, verg. aarde, baard, baars, beurs, boord enz. Uit mnl. *aert* (*aerd*) m. (holl. ook vr.) met zeer verschillende beteekenissen: „bebouwd land, land in tegenstelling van water; land, landstreek; plein of werf waar men goederen lost en verkoopt; afkomst, geslacht, geaardheid, hoedanigheid, wijze van handelen"; verg. ohd. *art* vr. „akkerbouw, het ploegen", waarvan ohd. *artôn* „bebouwen, bewonen", os. *ard* m. „woonplaats", mnd. *art* vr. „bouwland, land", ags. *eard* m. „woonplaats, vaderland", mhd. *art* m. en vr. „geslacht, afkomst, geaardheid, hoedanigheid", nhd. *art* vr. „afkomst, geaardheid, soort, wijze; beploegd veld". In de beteekenis van „bouwland" en verwante begrippen behoort het woord klaarblijkelijk bij germ. *arjan* „ploegen" (got. *arjan* ohd. *erian*, *erren* mhd. *eren* mnl. *erien*, *eren*, *aren* nvlaamsch *eren*), verwant met gr. *ἀρόω* lat. *arare* obulg. *orati* „ploegen". Men wil mnl. *aert* in den zin van „geaardheid enz." hiervan scheiden en met lat. *ars* (stam *arti-*) „wijze van doen, kunst" skr. *rti* „wijze, manier" in verband brengen, maar de geschiedenis van het woord op germaansch taalgebied pleit hier niet voor, en de begripsovergang van „akkerland" in „hoedanigheid, wijze van doen", die in het Mnl. duidelijk uitkomt (verg. Verwijs-Verdam, Mnl. Wdb. 1, 193 volg.), heeft niets onwaarschijnlijks; verg. ook wonen en gewoon (onder wennen), alsmede hd. *wohnen* en *gewöhnen*. Op zijn hoogst zou men kunnen toegeven, dat in ouden tijd twee woorden van verschillend geslacht en met verschillende dentalis aan het einde (t. w. *þ* en *d*), maar van gelijke afkomst, nevens elkander bestonden. Terwijl het ww. *arjan* aan alle germaansche talen gemeen is, wordt het daarvan afgeleide znw. alleen in het Westgermaansch aangetroffen (verg. akker). — Hiervan aardig, in het Mnl. nog niet voorkomende, door Kiliaan verklaard als *ingeniosus*, *solers*, *argutus*, *venustus*, *elegans*, en beantwoordende aan mhd. *ertic* (waarnevens md. *artlich*) „een edelen aard hebbende".

Aarde vr. Uit glb. mnl. *aerde* met den ouderen, thans nog in het Westvlaamsch gebruikelijken bijvorm *eerde*,

erde (verg. *aarzelen*, *hart*, *waard* en vele andere); ohd. *ërda* mhd. *ërde* os. *ertha* ags. *eorðe* on. *jörð* got. *airþa*. In den ogerm. grondvorm **erþô* vr. behoort de *þ* tot het suffix, als blijkt uit het verwante ohd. *ëro* „aarde" en gr. *ἔραζε* „op aarde". De samenhang met lat. *arvum* „bouwland" en de afleiding van den wortel *ar* „ploegen" (zie aard) zijn onwaarschijnlijk.

Aars m. Bijvorm naars, met een anorganische voorgevoegde *n*, door onjuiste scheiding van het znw. en de voorafgaande toonlooze woorden op *n* (*en* = in, aan; *en* = een; *den* lidw.; *zen* = zijn, vnw.), als naak, navegaar (zie ald.); voor het tegenovergestelde verschijnsel, de afwerping der *n*, vergl. adder. Uit glb. mnl. *aers* naast *eers*, *ers*; ohd. en mhd. *ars* nhd. *arsch* nd. *êrs* ags. *ears* on. *ars* en *rass* m. Identisch met gr. *ὄρρος* (uit *órsos*) „het einde van het stuitbeen, achterste" en stellig ook in andere verwante talen bekend, aangezien de indogerm. volken vele namen van lichaamsdeelen gemeen hebben (verg. arm, hart, knie, oog, voet enz.) — Afl. aarzelen ww. uit mnl. *aerzelen*, *erzelen* „achteruitgaan", van *aars*, evenals fra. *reculer* van *cul*. Hiernaast in het oudere Nnl., zonder het suffix *-el-*, *eerzen*, in het oudere Nhd. *sich ärsen*.

Aarts-, in samenstellingen als *aartsbedrieger*, *aartsengel*. Uit mnl. *aerts-*, *erts-*, *aertse-*, *ertse-*, gewoonlijk (door volksetymologie) met *tsc*, *-dsc* gespeld; beantw. aan ohd. *erzi* (slechts in *erzibischof*) mhd. *erze-*, *erz-* ags. *arce-*, *ærce-* eng. *arch-*, ontleend aan mlat. *arci-* (*c* = *ts*) en dit uit *archi-*, gr. *ἀρχι-* van *ἄρχειν* „de eerste zijn". Het praefix diende in het Mlat. tot vorming van kerkelijke persoonsnamen als aartsbisschop, aartspriester of bijbelsche woorden als aartsengel enz. Het Gotisch heeft *ark-* in *arkaggilus* „aartsengel" volgens eene oudere uitspraak der gr. *χ*.

Aarzelen, zie onder aars.

1 **Aas** (voedsel) onz. Uit glb. mnl. *aes*, mhd. *âs* nhd. *aas* ags. *ǽs* onz. Het overeenkomstige woord wordt toevallig in het Ohd. niet aangetroffen en zal ook wel in het Oostgermaansch bestaan hebben. De enkele *s* van het germ. woord is, na den langen klinker, uit een dubbele *s*, en deze uit *d* + *t* ontstaan (verg. gewis); het grondwoord is *eten* (verg. het lat. verl. deelw. *ésus*, uit *éd-tos*, van *edere* „eten").

— Afl. azen, mnl. *azen* nhd. *aasen*.

2 **Aas** (gewicht en eenheid in het spel) onz. Uit glb. mnl. *aes*, ontleend aan ofra. *ais* (fra. *ai* wordt menigmaal nl. *á*), en dit van lat. *assis*, nevens *as*, „eenheid" (lat. *assis*, „plank" werd in het Fransch eveneens *ais*). Het mhd. *esse* is rechtstreeks aan het lat. *assis*, het nhd. *as* aan fra. *as* ontleend.

Aasdom m. en onz. Een friesch woord.

Abberdaan, zie labberdaan.

Abdij, **abdis**, zie abt.

Abeel m. Uit glb. mnl. *abeel*, ontleend aan ofra. *abel* voor *albel*, nfra. *aubel*; verg. nhd. *abele* vr. en eng. *abele* in dezelfde beteekenis. Nevens *abele* heeft het Hd. *alber* „abeel" uit mhd. *alber*, ohd. *albari* (in den ruimeren zin van „populier"), insgelijks van romaanschen oorsprong; verg. it. *albaro*, *albero* „zwarte populier". In de romaansche benamingen spelen twee latijnsche woorden dooreen, t. w. *arbor* „boom" en een afleiding van *albus* „wit".

Abel bnw. Uit mnl *abel*, het fransche *able*, van lat. *habilis* „geschikt".

Abrikoos m. en vr. Identisch met nhd. *apricose* (*abricose*) en van vreemden oorsprong; verg. fra. *abricot*, it. *albercocco* enz. De romaansche woorden worden afgeleid van lat. *praecoquus* „vroeg rijp" onder invloed van het arabische (insgelijks ontleende) *alberkûk*, waarin *al* het bepalend lidwoord is. De nl. en hd. vormen komen het fra. *abricot* het meest nabij en kunnen zelfs rechtstreeks daarvan gevormd zijn, indien men mag aannemen, dat de wijziging der laatste lettergreep op misverstand (misschien wel van geleerden) berust.

Abt m. Uit glb. mnl. *abt*, *abbet* (mv. *abde* en *abte*), identisch met ohd.

abbât mhd. *abbât*, *abbet*, *apt* nhd. *abt* mnd. *abbet*; verg. verder ags. *abbod*, *abbot*; alle van mlat. *abbât-* (nom. sg. *abbas*, gen. *abbatis*), waarvan ook it. *abbáte*, fr. *abbé*. Bij het overnemen van het woord werd het accent op de eerste lettergreep verplaatst (verg. ampel, bekken, beuling, Jood enz.) en de latijnsche vorm der casus obliqui, niet die van den nom. sg. gekozen (verg. kruis); de ontwikkeling der media uit de tenuis in het mnl. mv. *abde*, het ags. *abbod* en de straks te noemen afleidsels komt in het Germaansch en vooral in de romaansche talen veelvuldig voor (verg. beuling). — Afl. abdij, mnl. *abdie*, *abbedie* uit mlat. *abbatia* (*abbadia*), verg. mnd. *abbedie*; het Ohd. heeft daarentegen *abbateia*, het Md. *abbeteie*. — abdis, mnl. *abbedisse*, uit mlat. *abbatissa*, gemeenlijk in den vorm *abbadissa*; verg. ohd. *abbatissa* mhd. *ebbetisse*.

Accijns m. Mnl. *assijs* vr. van fra. *accise* vr., dat opnieuw van invloed was op den nnl. vorm: het daaruit ontstane *accijs* verliep verder tot *accijns* door verwarring met *cijns* (lat. *census*), waaruit het tegenwoordige mannelijk geslacht zich ook gereedelijk laat verklaren.

Ach, tusschenwerpsel. Mnl. *ach*, ohd. *ah* mhd. *ach*. Hiernaast in het Mnl. *wach* en *och*.

1 **Acht** (ban) vr. Uit mnl. *achte* „gerechtelijke vervolging, ban" nevens *echte*; ohd. *âhta* „vijandelijke vervolging" mhd. *âhte*, *æhte* „vervolging, ook van overheidswege; ban" mnd. *achte* nhd. *acht*; hiervan mnl. *achten*, *echten* „in den ban doen", os. *âhtjan* ags. *êhtan* „vervolgen". De lange vocaal in het Westgermaansch ontstond uit *an*, derhalve *acht* uit **anht-* (verg. brengen, gedachte, zacht). De verwantschap met andere germaansche of indogermaansche woorden is niet zeker, maar de mogelijkheid, dat het woord tot denzelfden wortel als eng (zie ald.) behoort, is niet te loochenen: de grondbeteekenis zou dan zijn „benauwing, benauwen". Of valt aan een indogerm. wortel **ank*, in gelijke beteekenis, te denken waartoe ook gr. ἀνάγκη zou kunnen gebracht worden? Overigens schijnt het woord in het Mnl. niet geleefd te hebben; het beperkte gebruik en misschien ook de vorm wettigen het vermoeden, dat het aan het Duitsch ontleend is.

2 **Acht** (toezicht) vr. Uit mnl. *acht*, *achte*; ohd. *ahta* mhd. *ahte* nhd. *acht* mnd. *achte* ags. *æht*, *eaht*, vanwaar mnl. *achten* „overwegen, meenen, schatten", ohd. *ahtôn* enz., en in het On. met een *l*-suffix *ætla* „meenen, denken" (uit **ahtilôn*). Men brengt het woord tot den wortel *ah* „denken, meenen" vanwaar ook got. *aha* „verstand", *ahma* „geest", *ahjan* „gelooven". Een phonetisch overeenkomstige voorgermaansche wortel *ok* (misschien identisch met den wortel van oog) komt voor in beteekenissen, welke zich met die der germ. woorden zeer goed laten vereenigen, t. w. in gr. ὄσσομαι (uit ὄκjομαι) „een voorgevoel van iets hebben" en lit. *akylas* „voorzichtig".

3 **Acht** telw. Uit glb. mnl. *acht*, *achte*; ohd. *ahto* mhd. *ahte* nhd. *acht* os. *ahto* ags. *eahte* on. *âtta* got. *ahtau*, evenals de overige telwoorden van 2 tot 10 algemeen indogermaansch: skr. *ashtau* gr. ὀκτώ lat. *octo* lit. *asztûnì*, oudiersch *ocht*.

Achten, zie acht (2).

Achter bijw. en voorz. Uit glb. mnl. *achter*, dialectisch *after*; ohd. en os. *aftar* ags. *æfter* on. *eptir*, verwant aan got. *afta* „achter", os. *aftan* ags. *æftan* „van achteren, ten laatste", got. *aftana* „van achteren", *aftuma*, *aftumists* „achterste", got. *aftra* on. *aptr*. „terug, wederom", ohd. *aftar* mhd. *after* adj. „achter, volgende op", vanwaar ohd. *aftaro* „aars"; ook het Mnl. bezigt een bijvoeglijken superlatief *achterst*, gesubstantiveerd achterste onz. Van denzelfden stam komen mnl. *echt* os. en ags. *eft* „terug, wederom, daarna"; voorts zijn verwant got. *afar* „achter, na; daarna", ohd. *avar*, *abur* „weder, nogmaals, daarentegen, maar" nhd. *aber*, on. *afar* „zeer" in samenstellin-

gen; os. *aƀaro* ags. *eafora* nl. a v e r m. „nakomeling"; verg. skr. *ápara* „de latere", *aparám* „later, voortaan", *aparî* „toekomst". Al deze woorden, die een „richting naar achteren" en vandaar een „herhaling, een opvolging in den tijd" en, bij verdere uitbreiding, een „tegenstelling" beteekenen, zijn misschien verre verwanten van a f (zie ald.).

Achterbaks bijw. Uit mnl. *achterbakes*, *achterbaecs*. Met de bijwoordelijke *s* (verg. a a n s t o n d s) van een vermoedelijk adverbium *achterbak*, en dit uit *achter* en het reeds in het Mnl. verouderde neutrum *bak* „rug", ohd. *bah* os. *bak* ags. *bæc* eng. *back* on. *bac*, dat ook in b a k b o o r d wordt aangetroffen. Waarschijnlijk verwant met mnl. *bake* m. „zijde spek; geslacht varken"; vr. „levend varken"; ohd. *bahho* mhd. *bache* m. „ham", nhd. *bache* vr. „wilde zeug", vanwaar mlat. *baco* ofra. *bacon* eng. *bacon*, ook in de beide beteekenissen van „zijde spek, ham", en „varken"; voorts nhd. *backe* in *arschbacke*, door volksetymologie met het niet verwante *backe* „wang" (zie b a k k e s) in verband gebracht.

— Afl. a c h t e r b a k s c h bnw.

Achterdocht vr. Samenstelling van *achter* en *docht*, een werkwoordelijk abstractum van d e n k e n. Verg. a a n d a c h t.

-achtig, achtervoegsel tot vorming van bnw. Uit mnl. *-achtich*, een afleidsel van **-acht*, dat ten gevolge der samenstelling de *h* afwierp en waarin *cht* uit *ft* is ontstaan; overeenkomende met mnd. *-aft*, *-acht* ohd., mhd. en nhd. *-haft*, got. (*auda*)*hafts* „gelukzalig". Dit *haft* is eigenlijk een bnw., in den zin van „verbonden met, in het bezit van" (verg. hd. *behaftet*, derhalve *audahafts* = hd. „*mit glück behaftet*") en van denzelfden wortel hetzij als h e f f e n (zie h e c h t e n i s) hetzij als h e b b e n (zie dit woord). De nl. bijvorm *haftig* berust op hd. invloed. Niet te billijken is de splitsing van -a c h t i g in twee verschillende suffixen, waarvan het eene het bovengenoemde *-haftig*, het andere eene afleiding van mnl. *achte* (zie a c h t (2)), in den zin van „waargenomen eigenschappen, voorkomen, toestand", zoude zijn. Het is voldoende aan te nemen, dat *-achtig*, als suffix gebezigd, zijn oorspronkelijke beteekenis heeft gewijzigd. Misschien is hier en daar (in woorden als *steenachtig* enz.) een ander achtervoegsel in het spel, t. w. ohd. en mhd. *-oht*, *-aht* nhd. *-icht*, ags. *-ihte*, waaruit zich dan door toevoeging van *-ig* ons *-achtig* kon ontwikkelen; ook kan gedacht worden aan den invloed van hd. afleidsels op *-artig* (b. v. *steinartig*), waarover nader bij w a c h t e n.

Adder vr. Uit glb. mnl. *adder*, *adre* nevens *adere*, door afwerping der oorspronkelijke beginletter *n* (verg. a a r s) uit het insgelijks mnl. *nadre*, *nadere*, welks grondvorm **nădra* of ** nâdra* was; de quantiteit der wortelvocaal is niet zeker en eenige vormen hadden misschien een langen klinker. Ohd. *natara* mhd. *nater* (nhd. *natter*) os. *nadra* (*a* of *â?*), ags. *nædre* (waarschijnlijk *nǽdre*), on. *nadra*, alle feminina in denzelfden zin; hiernevens een oostgermaansch masculinum on. *nadr* got. *nadrs*. De germaansche benaming, waarmede waarschijnlijk oudiersch *nathir* vr. „adder" samenhangt, schijnt met een aan gr. -τρα beantwoordend suffix gevormd te zijn (verg. b l a a r, l a d d e r) en kan van een wortel *nĕ* „snoeren" (zie n a a i e n) komen.

Adel m. Uit mnl. *adel*, m. of onz.? beantw. aan ohd. *adal* onz. en *edili* onz. „geslacht, edel geslacht, edele aard" os. *aðali* onz. „de edelen, de adel", ags. *æðelu* onz. mv. „edele afkomst", on. *aðal* „geslacht, soort". Van den wortel *aþ*, die in gotische woorden niet wordt aangetroffen, maar waartoe ook behooren het bnw. e d e l (zie ald.) en, met klankwisseling (*ablaut*), ohd. *uodal*, *uodil* onz., os. *ôðil* ags. *ēðel* m., on. *óðal* onz., in den zin van „erfgrond, vaderland", nog over in den samengestelden eigennaam hd. *Ulrich* ohd. *Uodalrîh*. De oorspronklijke beteekenis van den voorgermaanschen wortel **at*

staat niet vast. Het algemeene begrip „afstamming, aard" (verg. aard) is bij de Westgermanen meestal beperkt tot de afstamming uit een aanzienlijk geslacht; vandaar de afleiding ohd. *adalunc* mnl. *edelinc* „iemand van adel, een adellijk persoon", en de overoude met *aðal* samengestelde eigennamen, die gedeeltelijk ook in romaanschen vorm gebruikelijk zijn, als Albert, Albrecht uit *Aðalberht*, Allard uit *Aðalhard*, Aleid uit *Aðalhaid*, Alfons uit *Aðalfuns* en andere.

Adelaar m. Samenstelling van *adel* en *aar* (zie arend), waarschijnlijk naar het voorbeeld van mhd. *adel-ar*, d. i. „edele arend", gevormd. Het nl. woord is beperkt tot de poëzie, terwijl in het Nhd. *adler* de gewone uitdrukking, *aar* daarentegen alleen in hoogeren of dichterlijken stijl gebruikelijk is.

Adem en **asem** m. Uit mnl. *adem* en *aessem* „adem, damp", beantw. aan ohd. *âtum* mhd. *âtem* „adem, geest" os. *âðom* ags. *ǽðm* „adem". Klaarblijkelijk had het woord in het Germaansch een dubbelen vorm: *ǣdm-* en *ǣþm-*; uit den laatsten ontstond vermoedelijk in het Mnl. zoowel *âdem*, als, met overgang van *þ* vóór de *m* in *s*, *âsm*, *aessem*; verg. ademen en asemen, mnl. *ademen* en *aessemen* (uit **ǣþmôn*) en mnl. *vaessemen*, *vasemen*, *vessemen* nevens *vademen* (uit **fǣþmjan*, „met de armen omspannen, omvademen, een draad insteken", zie vadem), zoodat aan een suffix *-sm* (**âsm* voor **âþsm*) niet behoeft gedacht te worden. In het Oostgermaansch is het woord niet in gebruik: het Gotisch bezigt daarvoor in gelijke beteekenis *ahma* (zie acht (2)). Daarentegen vinden we buiten het germaansch taalgebied als verwante woorden skr. *âtman* m. „adem, geest" en gr. ἀτμός „damp, waassem". De wortel is *ât* „ademen, dampen", waartoe ook gr. ἦτορ „hart" behooren kan; zie evenwel bij ader.

Ader vr. Uit glb. mnl. *ader(e)*, *adre* (met lange *a*?); ohd. *âdara* mhd. *âder* vr. „ader, spier" nhd. en mnd. *ader*, ags. *ǽdre* vr. (met afwijkende dentalis, daar men *ð*, niet *d*, verwachten zou); on., zonder suffixale *r*, *ǽðr* (de *r* is hier de uitgang van den nominatief); in het Gotisch niet voorkomende. Voor de etymologie is het misschien van belang, dat *ader* voorheen ook in den zin van „gemoed, geest, zin" gebruikt werd, alsmede dat er een compositum *inâdiri* mhd. *inadere* onz. mnl. *inaderen* plur. „ingewanden" bestaat. De samenhang met gr. ἦτορ „hart" en ἦτρον „buik" blijft onzeker, zoolang voor den voorgermaanschen wortel *ēt* niet een beteekenis gevonden is, waaruit zich de begripsontwikkeling laat verklaren. Aan verwantschap met de in het vorige artikel behandelde woorden valt niet te denken.

Af bijw. Uit glb. mnl. *af*, nevens *of* en *ave*, die alle drie op een grondvorm **aƀa* teruggaan; verg. ohd. *aba* mhd. *abe*, *ab* voorz. „van — af, van" en bijw. „af" nhd. *ab* bijw. (in sommige tongvallen ook voorz.) os. en mnd. *af* voorz. en bijw. „van — af, van" ags. *af*, *æf* en *of* eng. *of* voorz. en bijw. „van" on. *af* voorz. en bijw. „van, uit, daarvan" got. *af* voorz. en bijw. „van — af, van". Germ. **aba*, met den ongeaccentueerden bijvorm **ab*, komt overeen met gr. ἀπό skr. *ápa* „van — af" lat. *ab* en *ap* in *apage*. Verg. ook aafsch. — De vollere vorm mnl. *ave* is nog over in averechts, bijw. uit mnl. *averecht* bnw. „verkeerd", uit ave en recht.

Afgezant, zie zenden.

Afgod m. Uit glb. mnl. *afgod* m.; ohd. *abgot* onz. nevens *abguti* onz., dat bewaard is in den mnl. genitief *des afgoden*, mhd. *abgot* onz. en m. mnd. *afgod*. Eigenlijk „verkeerde god", verg. afgunst. Het got. bnw. *afguþs* „goddeloos", waarmede nvlaamsch *afgod* „goddeloos mensch" merkwaardig genoeg overeenkomt, is met ons woord niet in onmiddellijken samenhang te brengen, omdat het uitgaat van het begrip „van god af", gelijk aan de tegenstelling *gaguþs* „vroom" het grondbegrip „met god" ten grondslag ligt.

Afgrond m. Uit glb. mnl. *afgront* onz. en m., nevens *afgronde* onz. en

vr.; ohd. *abgrunti* onz. mhd. *abgründe* onz. en *abgrunt* m. mnd. *abgrunde*, *abgrunt* onz. en m.; verg. got. *afgrundiþa* vr. in denzelfden zin. Afgrond is niet op te vatten als „afhellende grond", maar hetzij als „iets dat geen grond heeft" of wel als „wat van den grond af naar beneden loopt"; verg. got. *faúradaúri*, „plaats voor de deur". — **Afgunst** vr., mnl. *afgonst*, *afgonste* (waarnaast het ww. *afjonnen*, *afonnen* „misgunnen") mhd. *abgünste*; verg. ohd. *abunst* en *abanst* m. os. *abunst* vr. „wangunst, nijd" on. *öfund* „haat, vijandschap". In samenstelling met de van *onnen*, *jonnen* afgeleide abstracta beteekent af niet „verkeerd, mis" als in afgod en in het mhd. *abewitze* (nevens *aberwitze* nhd. *aberwitz*) „onverstand", maar staat in den eigenlijken zin van „weg"; het grondbegrip van mnl. *afonnen* is dus „de gunstige gezindheid afwenden". — **Afscheid** onz. mnl. *afscheit* „scheiding"; verg. nhd. *abschied* m., vroeger *abscheid* „scheiding, afscheid", mnd. *afschêt* m. en onz. „afscheiding" (ook „afspraak, bescheid"); van scheiden. — **Afzicht**, thans verouderd; in de beteekenis van „tegenzin, afkeer" van afzien, „den blik afwenden"; het nhd. *absicht* „oogmerk" behoort tot *absehen* (*es auf etwas* —) in den zin van „beoogen".

Agaat m. en onz. Mnl. *achaet*, *acaet* nevens *achates* m., in denzelfden zin; verg. mhd. *achâtes*, *achât* nhd. *achát*. Van lat.-gr. *achâtês* „agaat". De *g* heeft het nnl. woord met het fr. *agate* gemeen; misschien is op de ontwikkeling dier letter uit de *ch* mnl. *áget* en *agétsteen*, de benaming van het zwarte barnsteen, van invloed geweest, daar barnsteen en agaat vroeger vaak verward of althans door hetzelfde woord aangeduid werden.

Agger m. „de plotselinge rijzing van het zeewater op de kust, vooral bij den mond van rivieren", overeenkomende met eng. *eager*, *eagre*. Men brengt het woord in verband met ags *égor*, eene, naar men gist, met lat. *æquor* verwante benaming der zee.

Agurk, **augurk** vr. Deensch *agurke*, nhd. *gurke* „komkommer", eng. *gerkin*. Ontleend aan het Slavisch: poolsch *ogórek*, boheemsch *okurka* (agurk) enz., van laat-grieksch *ἀγγούριον* „watermeloen", dat verder van een oostersch woord afstamt. De vorm *augurk* kan ontstaan zijn door epenthesis van de *u* der met den klemtoon voorziene lettergreep in de toonlooze eerste syllabe.

Ahorn m. Uit het Duitsch overgenomen; ohd. mhd. en nh. *ahorn*, naar de wet der klankverschuiving met lat. *ăcer* (verg. het bnw. *acernus*) en gr. *ἄκαστος* „ahorn" overeenkomende. Nog een andere, in het Germaansch meer verbreide naam voor denzelfden boom is in onze taal onbekend, t. w. ohd. *mazzaltra*, *mazzoltra* mhd. *mazalter*, *mazolter* nhd. *massholder* m., met een tot nog toe onopgehelderd klankverschil van *t* en *p* beantwoordende aan ags. *mapol* eng. *maple*, on. *möpurr* m., ags. ook *mapolder* (en *mapeltreow*), dat, als het ohd. woord, òf met het suffix *-dr-* afgeleid òf met een woord, dat „boom" beteekent, samengesteld is, waarover nader bij appel. Mnl. *maserijn*, mlat. *maserinus* bnw. „ahornen", behoort bij ohd. *masar* „kwast, knoest aan een ahorn of anderen boom" ags. *maser* „knoest in hout" on. *mösurr* „ahorn", en laat zich met de behandelde woorden niet vereenigen.

Ajuin (vlaamsch *ajoen*, *anjoen*) m. en vr. Mnl. *aiuun*, *oiuun*, *oniuun* nevens *aioen* enz., ontleend aan ofra. *ognon* vr. „ui", dat het meng. *onyon* eng. *onion* is en van lat. *unio* „ui" komt. Over de wisseling van *a* met *o*(*n*) en *uu* met *oe* zie babijn en kruin. Verg. ui.

Akelei vr. Uit mnl. *akeleie*, *acoleie*, hetzelfde woord als hd. (nhd.) *akelei*, gemeenlijk met eene uit *k* verzwakte *g* *aglei* ohd. *agaleia*, mhd. *agleie*. Van lat. *aquilegia*, vanwaar ook fra. *ancolie*.

Akelig bnw. Eene eerst in het Nnl. voorkomende afleiding van het mnl. znw. *akel* m. „leed, schade"; verg. ags. *acol* bnw. „bang" met een *l*-suffix gevormd van ags. *acan* sterk ww.

eng. *to ache* ndd. *aken*, *æken* „pijn doen", waarvan ook ags. *æce* „pijn" eng. *ache*. Afleidsels van den wortel *ak* „pijn doen" zijn tot nog toe alleen in deze noordwestgermaansche dialecten aangetroffen. Zie ook h e k e l.

1 **Aker** (emmer) m. Uit mnl. *aker* (ook *eker*), mnd. *aker* nd. *âker*, *äker*; de grondvorm is **âkarl* met verplaatsing van den klemtoon uit lat. *aquarium* „watervat", waaruit ook fra. *aiguière* „lampetkan".

2 **Aker** (vrucht) m. Uit mnl. (holl.) *aker* m., als enkelvoud nieuwgevormd uit het mv. *akeren*, dat oorspronklijk tot een singularis **akeren* (waarschijnlijk onz.) behoorde, overeenkomende met mhd. *ackeran* m. en onz. „eikel, beukenoot", hetwelk een ohd. **accharan* doet vermoeden; nhd. en nd. *ecker(e)* „eikel", md. *ecker* „beukenoot", evenals het nl. woord verkeerdelijk gevormde nominatieven, die het oudere *eckern* vervangen hebben; ags. *æcern* eng. *acorn* on. *akarn* onz. „eikel"; got. *akran* onz., in den ruimeren zin van „vrucht". Naar alle waarschijnlijkheid is de meer algemeene gotische beteekenis van het gemeenschappelijk germ. woord **akrn-*, **akrin-*, **akran-* de oudste en die der overige dialecten in toepassing op „de vruchten van den eik of beuk" jonger en daaruit afgeleid, zoodat aan samenhang met got. *akr-s* gedacht kan worden; zie a k k e r. Met e i k heeft het woord niets te maken.

Akker m. Uit glb. mnl. *acker*, beantw. aan ohd. *acchar* mhd. en nhd. *acker* os. *accar* ags. *æcer* eng. *acre* (*aker*) on. *akr* got. *akr-s* m., in denzelfden zin. Het gemeenschappelijk germaansche **akro-z* m. komt volkomen overeen met gr. ἀγρός lat. *ager* „akker", en verder met skr. *ájra-* m. „vlakte, veld". Het woord behoort tot den indogerm. wortel *ag* „drijven", vanwaar gr. ἄγω, lat. *ago* „drijven", on. *aka* „rijden" (verg. eng. *to drive*), en beteekent dus oorspronkelijk „het veld, waarin men het vee drijft", hd. *trift*, *weide*. Uit het grondbegrip van „veld, weide" ontsproot in het Westindogermaansch de beteekenis van „bouwland", toen men van het herdersleven tot den landbouw overging. Te recht heeft men deze begripsontwikkeling in verband gebracht met het feit, dat de wortel *ar*, die „ploegen" beteekent, uitsluitend westindogermaansch is (zie a a r d).

Akolei, zie a k e l e i.

Aks, **akst**, zie a a k s. Over de aanhechting der *t* in *akst*, evenals in nhd. *axt*, zie bij a r e n d.

Al bnw., bijw. en voegw. Uit glb. mnl. *al* (*all-*), een in alle germ. talen gelijkluidend bnw., welks neutrum adverbiaal gebruikt wordt: ohd. *al* os. *al* ags. *all*, *eall* on. *all-r* got. *all-s* in den zin van „geheel, elk, al". Hiernevens in dezelfde beteekenis de vorm *ala-*, doch uitsluitend in samenstellingen en afleidingen gebezigd (zie a a l-o u d): uit dezen bijvorm blijkt, dat de tweede *l* van het germ. **alloz* tot het achtervoegsel behoort; misschien ontstond zij uit een *n*, zoodat de grondvorm *al-no* geweest kan zijn (verg. v o l en w o l). Buiten het germ. taalgebied kan alleen oudiersch *uile*, *ule* „gansch, elk, al" met eenige zekerheid vergeleken worden; een geheel ander woord is gr. ὅλος uit **solvos*, skr. *sarvas* lat. *salvus*. Of a l in betrekking staat met den wortel *al* in got. *alan* „groeien" (verg. o u d), is onzeker. Zie verder bij a l l e e n en a l l e n g s. — De beteekenis van *al* als voegwoord ontwikkelde zich uit de adverbiale opvatting, wanneer het, als versterkende partikel, bijzinnen inleidde, die oorspronklijk ook zonder conjunctie dezelfde logische betrekking uitdrukten.

Alant m. Mnl. *alaen*, *allaen*, misschien ontstaan uit *alant* (*aland*), dat evenwel eerst later voorkomt; ohd., mhd., nhd. en mnd. *alant* m. in denzelfden zin. Men heeft het woord in verband gebracht met de mlat. en romaansche benamingen der plant: ml. *enula*, *anula*, *elna*, *ellenius*, spaansch-port. *ala* (z. a a l b e s) en fra. *aunée* (van lat. *inula* en gr. ἑλένιον); maar deze afleiding bevredigt niet, ofschoon de romaansche vormen met *al-* beginnen.

Het schijnt veeleer een oud nl. en duitsch woord van onbekenden oorsprong te zijn, dat misschien op fra. *aunée* van invloed geweest is.

Alarm onz. beantw. aan nhd. *alarm*, uit fra. *alarme*, ontleend aan it. *allarme*, eigenlijk *all' arme* „te wapen!", vanwaar ook eng. *larum* en nhd. *lärm*.

Albast onz. Mnl. in volleren vorm *alabastre*, *al(a)baster*; evenals mhd. *alabaster* onz. nhd. *alabaster* m. uit lat. *alabastrum* gr. *ἀλάβαστρον*, vanwaar got. *alabastraun*. Ook in het oudere Nhd. komt een verkorte vorm *alabast* voor, die waarschijnlijk uit het stoffelijk bnw. *alabastern*, naar het voorbeeld van *beinern: bein* enz., door valsche analogie ontstaan en in het Nl. overgenomen is.

Alchimist m. Uit mnl. *alchymist*, *alkemist*, evenals mhd. *alchimiste* nhd. *alchimist* van mlat.-romaansch *alchimista*, een afleidsel van *alchimia* „alchimie", uit arab. *al-kimia*, en dit van gr. *χυμός* „sap". *Al* is het arabische lidwoord, dat ook in algebra, alcohol, alkoof, alkoran voorkomt; verg. abrikoos.

Alkoof vr. Voorheen *alkove*, evenals nhd. *alkofe*, *alkofen* m. ontleend aan fra. *alcove* (waarvan ook eng. *alcove*), dat met zijne romaansche verwanten van arabisch *al-gobbah* „gewelf, tent" wordt afgeleid. Verg. het vorig artikel.

Alleen bnw. en bijw. Uit mnl. *allene* samengesteld uit *al* en *ene*, den bijwoordelijken en zwakken bijvoeglijken vorm van een; verg. ohd. en mhd. *alein*, *aleine* nhd. *allein* mnd. *alleine* meng. *al-ân* eng. *alone* in denzelfden zin.

Allengs, allengskens. Het laatste met de adverbiale *s* (zie aanstonds) uit mnl. *allencskine*, in denzelfden zin; het woord komt in het Mnl. in tallooze vormen voor, die afgezien van de zuiver phonetische veranderingen alleen verklaard kunnen worden als ontstaan door vermenging en dooreenspeling van verschillende schier gelijkluidende woorden van dezelfde beteekenis, inzonderheid *alleenkine* naast *alleenskine*, van al een met den bijwoordelijken verkleiningsuitgang *-kine* (dien men ook in stillekens uit mnl. *stillekine* aantreft), d. i. „langzaam een voor een, langzamerhand", en *allenckine* naast *allencskine*, op gelijke wijze als het vorige woord gevormd van lang, of liever van den adverbialen comparatief **lenc* „langer" die ook in het Ags. wordt gevonden (de *s* naar analogie van *alleenskine* of ingevoegd als in mnl. *bokskijn*, *boecskijn* enz.): dus „langzaam langer en langer, langzamerhand". Een grondwoord **allenc*, waarvan **allenges* zou gevormd zijn, bestaat niet; daar de mnl. vormen alle verkleinwoorden zijn, is allengs misschien van allengskens afgeleid.

Allodiaal bnw. Van mlat. *allodialis*, een afleidsel van *allodium*, een echt germaansch woord: ofrankisch *alôdis* uit *al* en onl. **ôd* ohd. *ôt* os. *ôd* ags. *eád* „bezitting, goed", vanwaar ohd. *ôtag* „gegoed".

Almanak m. Van fra. *almanac*, thans *almanach*, of spaansch *almanak* (*almanaque*), die met de overeenkomstige romaansche woorden afgeleid zijn van gr.-koptisch *almenichiaká* „almanak".

Alruin vr. Voorheen *alruine*; ontleend aan het Duitsch: ohd. *alrûna* mhd. *alrûne* nhd. *alraun* vr. (nhd. ook m.), de mandragora. Men wil in het duitsche woord een samenstelling zien met *rûna* (zie rune), got. *rûna* „geheim", omdat het bijgeloof in de plant profetische mythologische wezens vermoedde.

Als voegw. Uit mnl. *als*, nevens het onverkorte *alse*, en dit uit *also* = *al* en *so*, als relatief in den zin van „geheel zoo, geheel als" in verschillende toepassingen en van het demonstratieve alzoo, mnl. *also*, slechts in klemtoon en dientengevolge later ook in vorm verschillende. Volkomen gelijk aan ohd. *alsô*, mhd. *alsô* en *alse*, *als*, nhd. *also* en *als*, mnd. *also* en *alse*, *als*, ags. *ealswá* uit *eall* „al" en *swá* „zoo", eng. *as* „als" en *also* „ook" (eigenlijk „geheel zoo, juist zoo"), in welken zin ook mnl. *also* gebezigd wordt.

Alsem m. Mnl. *alsene*, *alssene*, *alsen*

vr., nhd. *alsem* m. en *alsen*, *alse*, *elsen*, *els* vr., ohd. *alahsan*. Uit de nl. *s* blijkt dat deze consonant onmiddellijk voor den volgenden medeklinker gestaan heeft (verg. aalmoes), wat overeenstemt met ofra. *aloisne* (naast *alogne*) en spaansch *alosna* „alsem". Voorts wijzen mlat. *aloxinum* en ohd. *alahsan* op een grondvorm **aloksn-* of **alohsn-*, of wel, daar de tusschenvocaal *o* ingevoegd kan zijn, op **alksn-* of **alhsn-*, welks oorsprong onbekend is. De *m* van het suffix komt eerst in lateren tijd voor, en berust misschien, evenals de overgang van het woord tot het mannelijk geslacht, op analogie van andere masculina op *-em* (*bezem*, *boezem* enz.); op zijn minst is de *n* even oud en de verklaring der benaming als **alahsâmo* „tempelzaad" van got. *alhs* os. *alah* ags. *ealh* m. „tempel" wordt derhalve daardoor niet gesteund; intusschen blijft de mogelijkheid bestaan, dat werkelijk in *al-* het woord *alh-* „tempel" schuilt. De grondvorm van de nl. bijvormen *aalst*, *alst* is niet met zekerheid vast te stellen.— Een meer algemeene germ. naam der plant is ohd. *wërmuota* mhd. *wermuot(e)* nederrijnsch *wermoede* vr., nhd. *wermut* vr. en m., mnl. *wermoet* ags. *wermôd*; in het Nl. niet meer in gebruik, tenzij misschien in den verbasterden vorm wormkruid; verg. het eng. *wormwood*, door volksetymologie vervormd uit ags. *wermôd*.

Altaar (autaar, outaar, outer), onz. De verschillende vormen wijzen (evenals de overeenkomstige in het Duitsch) op gedurigen invloed van lat. *altâre* onz., waaraan het woord ontleend en later in geslacht weder gelijk gemaakt is; mnl. *outâre*, *autâre* (klemtoon op *â*) m. en onz., waaruit outáár, autáár en met verplaatsten klemtoon outer; ohd. *altâri* en *âlteri* mhd. *altâre* en *âlter* nhd. *altar* en *âltar* m., mnd. *altar*, *alter*, *oltar*, *olter* onz. en soms m. In plaats van dit door Duitschers en Nederlanders met het christendom overgenomen woord bezigden de Goten *hunslastaþs*, eig. „offerplaats", de Angelsaksen *weobed* eig. „tempeltafel", waaruit men misschien de gevolgtrekking maken mag, dat het oudgermaansche heidendom een benaming voor het begrip niet kende.

Altoos bijw. Uit mnl. *altoos* „volstrekt, altijd", mnd. *altôs*, *altes* en *altoges*, uit welken laatsten vorm *altoos* door contractie ontstaan is; mhd. *alzoges* (*alzuges*). Uit *al* en den adverbialen genitief van **tugi* „trek" (zie teug).

Aluin vr. Beantw. aan mhd. *alûn* (klemtoon op *-lûn*) nhd. *alaun* m. Uit fra. *alun* en dit van lat. *alumen*.

Alzoo, zie als.

Amandel m. en vr. Uit mnl. vermoedelijk **amandel(e)* nevens *amandre*, *amander*; ontleend aan ofra. *amandele*, *amandre* en dit, evenals mlat. en prov. *amandola*, spaansch *almendra*, it. *mandola* van gr. ἀμυγδάλη „amandel". Aan het ohd. *mandala* mhd. en nh. *mandel* vr. ligt vermoedelijk de italiaansche, aan het meng. *almande* en eng. *almond* misschien een spaansche vorm ten grondslag.

Ambacht onz. Uit mnl. *ambacht*, nevens *ambocht* dat nog westvlaamsch is, onz. „dienst, ambt, handwerk"; een algemeen germaansch woord: got. *andbahti* „dienst, ambt" ohd. *ambahti*, *ambaht* mhd. *ambet*, *ammet* „dienst, ambt, beroep, godsdienst" os. *ambaht* (in samenstellingen) „dienst" ags. *ombiht* „dienst, ambt", alle onzijdig; verg. got. *andbahts* „dienaar", *andbahtjan* „dienen", ohd. *ambaht* ags. *ambiht* „dienaar" (misschien ook in dezen zin mnl. *ambaht*), voorts os. *ambahteo* „dienaar" en on. *ambâtt* „dienstmaagd". Daar Caesar (*Bell. Gall.* 6, 15) *ambactus* „lijfeigene, knecht" als gallisch opgeeft en Festus van Ennius vermeldt: *ambactus apud Ennium* lingua gallica *servus appellatur* („*ambactus* heet bij Ennius in het Gallisch *een slaaf*"), is de duitsche oorsprong van het merkwaardige woord, dat er als echt germaansch uitziet, zeer twijfelachtig. Is het in den vorm *ambact-* uit het Keltisch door de Germanen overgenomen, dan berust het got. *and-baht-* op een

vervorming van het etymologisch volksbewustzijn, dat aan het woord als samengesteld met de partikel *and* (zie antwoord) een germaansch voorkomen trachtte te geven; heeft echter het gotische woord den oorspronklijken vorm trouwer bewaard, dan is *amb-* in de jongere germaansche talen door assimilatie ontstaan uit germ. *and-b-*. Men heeft, van de onderstelling uitgaande, dat het woord germaansch is, het tweede deel met lat. *facio* in verband gebracht, waartegen phonetisch niets is in te brengen; en daar germ. *and* in beteekenis overeenkomt met lat. *ob*, zou dan got. *andbahti*, *andbahts* volkomen beantwoorden aan lat. *officium*, *offex*. Waarschijnlijker echter is de vroegtijdige ontleening uit het Keltisch, waarin *ambactus* samengesteld kan zijn uit het oudgallische voorzetsel *ambi* (zie om) en een afleidsel van den wortel *ag*, dat hier „handelen" beteekent en waarover nader bij akker. — Van het gallisch-latijnsche *ambactus* maakte men in het middeleeuwsch Latijn een afleidsel, dat in de romaansche talen werd opgenomen in de beteekenis van „gezantschap", t. w. it. *ambasciata* fra. *ambassade* enz.

— De verkorte vorm van mnl. *ambacht* is *ambt*, die waarschijnlijk op hd. invloed berust: het Nhd. kent uitsluitend *amt*, uit een ouder *ambt*, *ampt*, en dit uit bovengenoemde mhd. en ohd. vormen.

Amber m. Uit mnl. *amber*(*e*), ook geassimileerd tot *ammer*(*e*), waarnaast met een nog onverklaarde *e* voor *a*, *ember*, *emmer*; evenals mnd. *ammer* „barnsteen", mhd. *amber* (naast *âmer*), nhd. *amber* m. „ambra" uit mlat. *ambra* „ambra", waaruit ook een romaansche benaming van ambra en barnsteen: it. *ambra* fra. *ambre* eng. *ambre*. Het mlat. woord is van oosterschen oorsprong, verg. arabisch *anbar* „ambra"; het nl. (en ndd.) woord is op het barnsteen toegepast en was in de middeleeuwen de gewone benaming daarvan.

Ambt, zie ambacht.

Amechtig bnw. Uit mnl. *amechtich* (nevens *amachtich*) in den zin van „machteloos, afgemat, uitgeput, amechtig"; evenals mnd. *amechtich* „krachteloos" van een vermoedelijk znw. **âmacht*, overeenkomende met ohd. **âmaht* vr., waarvan *âmachtîg* „verzwakt, zwak", mhd. *âmaht* „machteloosheid" nhd. *ohnmacht*, dit laatste door volksetymologie met *ohne* in verband gebracht. Uit *macht* en een praefix *â-*, in den zin van *on-*, dat in het Westgermaansch veelvuldig voorkomt, b. v. ohd. *â-teili* „niet deelachtig", *âwikki* „ongebaand, onbegaanbaar", mhd. *â-setze* „onbezet", ags. *â-menne* „onbevolkt, zonder menschen", mnl. *â-sage* „beuzelpraat" en misschien in eenige andere. In het Nnl. dacht men natuurlijk aan *aâm* voor *adem*, alsof het woord uit *adem* en een uitgang *-echtig* bestond. Van het grondwoord maakte men ook onmacht, omdat de beteekenis van het praefix *â-* niet meer gevoeld werd.

Amerij vr. Verkort uit *ave Marî*(*e*), de korte tijd die noodig is om een „ave Maria" te bidden.

Ammelaken (**amelaken**) onz. Uit glb. mnl. *amelaken*, dat misschien voor *amellaken* staat, daar men uit *ameldonc*, *amelbloeme*, *amelmeel* „fijn meel, stijfsel" en *amelkoren* „far candidum", waarin *amel* uit mlat. *amylum* ontstond, tot een *amel-* in den zin van „fijn, wit" kon besluiten. Deze beteekenis past ook volkomen op mnl. *scolaken* „tafeldoek", indien dit nm. als *scoonlaken* is op te vatten.

Ampel vr. Uit hd. *ampel*, dat met ags. *ampella* on. *ampli* „flesch, kruik", aan lat. *ampulla* „oliefleschje" ontleend is. Zie pul.

Amper, als bijw. uit het Maleisch; als bnw. in den zin van „scherp, bitter, onrijp" echt germaansch en behoorende bij ohd. *ampfaro* mhd. en nhd. *ampfer* ags. *ampre*, *ompre* „zuring", waarmede ook on. *apr* (voor *appr-*, *ampra-*?) in de beteekenis van „koud, scherp" kan vergeleken worden; misschien is skr. *amblá-*, *amlá* „zuring-

klaver" van denzelfden oorsprong.

Ander bnw. Uit mnl. *ander* (ook in den zin van „de tweede"); ohd. *andar* mhd. en nhd. *ander* os. *áðar*, *óðar*, mnd. *ander* ags. *óðer* eng. *other* on. *annar* got. *anþar*, identisch met skr. *antará-* „de andere", lit. *antras* „de andere" en misschien met lat. *alter* „de eene van twee". Het indogermaansche woord is een comparatief in den zin van „de tweede, de eene van twee, de andere" van den wortel *an*, die ook voorkomt in skr. en zendsch *an-yá-s* „ander". De beteekenis van „de tweede" leeft nog voort in anderhalf.

Andijvie vr. Voorheen *endivie*, mnd. *endivie*, *andivie* nhd. *endivie* (dialectisch-rijnfrankisch *andivie*). Ontleend aan mlat.-rom. *endivia*, een afleiding van lat. *intibus* „cichorei".

Andoren (ook door volksetymologie in *aandoren* veranderd) m. „de plant *marrubrium*". Uit glb. mnl. *andoren*; ohd., mhd. en nhd. *andorn* m., vroeger ook onz. -*Orn* is misschien achtervoegsel, als in ahorn (zie ald.); het grondwoord is onbekend.

Angel m. Uit glb. mnl. *angel*; ohd. *angul* m. „stekel, vischhaak" mhd. *angel* m. en vr. „stekel, vischhaak, deurhengsel" os. *angul* m. „vischhaak" mnd. *angel* „stekel van bijen, punt, vischhaak" ags. *ongel* eng. *angle* on. *öngull* „stekel, haak"; daarnevens zonder het suffix *l* ohd. *ango* m. „stekel, deurhengsel" mhd. *ange* m. „angel" ags. *onga* en on. *angi* m. „stekel". Als verwant kan lat. *uncus* „krom, gehaakt", alsook gr. ὄγκος, ὄγκινος „haak, weerhaak" gelden, te meer omdat het grondbegrip van den wortel **ang*, indog. **onk*, niet alleen „puntig" geweest kan zijn, maar ook de bijbeteekenis van „haakvormig" gehad moet hebben, want slechts dingen, die een kromme of haakvormige punt hebben, worden zoo aangeduid. Het begrip „puntig" zou zelfs secundair kunnen zijn, in welk geval de mogelijkheid bestaat, dat een reeks van andere grieksche en latijnsche woorden met genoemden wortel samenhangen: *ancus* „als een arm gekromd", ἄγκος en ἀγκή „elleboog", ἀγκών „bocht, kromming", ἀγκύλος „krom", mlat. *anca* „heup"; eveneens het grondwoord van anker (1), zie ald.

Angst m. Uit mnl. *anxt* (*ancst*) m. „benauwde toestand, benauwdheid, vrees", beantw. aan ohd. *angust* vr. mhd. *angest* vr. en m. mnd. *angest* m. „benauwdheid, angst" nhd. *angst* „vrees". Ofschoon in de overige ogerm. dialecten een overeenkomstige vorm niet wordt gevonden, mag het woord niet als een ontleening aan lat. *angustiae* „engte" aangemerkt worden, maar het is, evenals *angustiae* en *angustus*, afgeleid van een wortel germ. **ang*, die ook in eng voorkomt; zie dit woord en bang. Met genoemde lat.-germ. woorden hangt ook nog samen oudbulgaarsch *a*zostĭ* „benauwing". Dat we met een echt germaansche afleiding te doen hebben, blijkt ook uit een ander zeldzaam woord, dat van *ang* met het suffix -*sn*- gevormd is (verg. alsem), t. w. het mnl. *anxene* m. „angst" uit **ang-sno*.

Anijs m. Uit mnl. *anijs*, identisch met mhd. *anîs*, ook *enîs* onz., nhd. *anis* m. „misschien vóór het mhd. tijdvak" ontleend aan glb. lat. *anîsum*, gr. ἄνισον, waarvan ook fra. en eng. *anis*.

1 **Anker** (ijzeren houvast) onz. Uit glb. mnl. *anker* m. (ook onz.?); mnd. *anker* m. ags. *ancor* eng. *anchor*, on. *akkeri* onz., laat-ohd. *anchar* mhd. en nhd. *anker* m. Van lat. *ancora* (verg. angel), dat door de germaansche kustbewoners werd overgenomen (het oudste voorbeeld van het woord is ags.) en verder langs het kanaal van het Nederduitsch in het Hoogduitsch kwam, hetwelk daarvoor een eigen term bezat, t. w. ohd. *senchil* m., *sinchila* vr., een afleidsel van hd. *senken*, causatief van nl. zinken. Merkwaardig is het verschillend geslacht der germaansche vormen en de afwijking van het Latijn, waarin het woord vrouwelijk is (verg. ook it. *ancora* fra. *ancre* vr.); de overeenstemming van het nnl. (ook mnl.?) en het on. neutrum is vermoedelijk toevallig.

2 **Anker** (maat voor vloeistoffen) onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; nhd. *anker* m. en eng. *anchor* zijn, naar men wil, uit onze taal overgenomen. Van mlat. *ancheria*, *anceria* „kleine ton”, waaruit ook ofra. *anchere*. De oorsprong van het mlat. woord is onbekend.

Ant-, het met den hoofdtoon voorziene praefix in nominale samenstellingen, welks toonlooze bijvorm in verbale composita *ont-* is. In het Oudgermaansch veelvuldig in gebruik, b. v. ohd. *ant-lizzi* nhd. *ant-litz* „aangezicht”, ohd. *ant-fang* „ontvangst”, os. *and-hêti* „verloofd”, ags. *and-gild* „schadevergoeding, „entgelt”, on. *and-vígr* „tegenpartij, partuur”, got. *anda-numts* „aanneming”; in het Nnl. alleen in antwoord bewaard (zie ook ambacht), maar in het Mnl. minder zeldzaam, b. v. *antwerde* „tegenwoordigheid” (verg. tegenwoordig), *andach* uit *and-dag* „de tegendag, de achtste dag na een anderen dag”. *And* als voorzetsel komt in het Gotisch voor in den zin van „langs (verg. hd. *ent-lang*), over” en is ook in het Angelsaksisch niet onbekend. Germ. *anda-*, *and* met de grondbeteekenis van „tegen” is verwant met gr. *ἀντί* „tegen”, lat. *ante* „voor”, skr. *ánti* „tegenover”.

Antwoord onz. Uit glb. mnl. *andwoort*, *antwoorde* (ook met umlaut *antwerde*) vr.; ohd. *antwurti* mhd. *antwurt* nhd. *antwort* vr., nevens ohd. *antwurti* mhd. *antwürte* got. *anda-waurdi* onz., in den zin van „antwoord” d. i. „tegenwoord”, een collectivum uit ant en den stam van woord. In dezelfde beteekenis bezigen het Ags., Friesch, Oudsaksisch en Oudnoorsch een ander compositum met *and*: ags. *andswaru* eng. *answer* fri. *ondser* vr., os. *andswôr* m., on. *andswar* onz., welks tweede lid tot zweren behoort.

Appel m. Uit glb. mnl. *appel* (mv. *aple*) m., beantw. aan ohd. *apful* (ook *afful*, mv. *epfili*) mhd. *apfel* mnd. *appel* ags. *æppel* m. (mv. *appla* vr.) eng. *apple*, on. *epli* onz.; in het Gotisch niet aangetroffen. Van nl. *appel* komt een met ohd. *afful* overeenkomstige bijvorm **apel* met een enkele *p* voor in den plaatsnaam Apeldoorn (*-doren*), dat. plur. van **apeldor*, de oudgermaansche benaming van den appelboom: ohd. *affoltra* ags. *apuldre* on. *apaldr*. Ook in het Hoogduitsch en Engelsch komen *Affoltern* en *Appledore* als plaatsnamen voor. Naast deze afleidsels die door middel van het met *dr-* beginnende suffix gevormd zijn, evenals hd. *hollunder*, *massholder*, *wachholder*, staan composita met een woord voor „boom”, dat got. *triu* os. *trio* ags. *treow* eng. *tree* luidt en verwant is met gr. *δόρυ*, skr. *dru* „hout, boom”, vanwaar ags. *æppeltreow* eng. *appletree* mnl. *appeltere* „appelboom”; dit mnl. *appeltere*, of wel **apeldre*, **appeldre* (= ohd. *affoltra*) heeft nevens zich een ander derivatum *appelare*, *appeler*. Het gemeenschappelijk germaansche woord *apl-*, dat met ooft niet verwant is, komt overeen met glb. iersch *abhal*, lit. *obolys*, russ. *jabloko*. Buiten het noordeuropeesch taalgebied wordt het woord niet gevonden (verg. lat. *mâlum*, gr. *μῆλον*), weshalve de indogermaansche oorsprong zeer te betwijfelen valt; ontleening uit de taal van een in Noord-Europa wonend volk (de Finnen?) is niet onwaarschijnlijk. In het Germaansch moet de benaming reeds vóór de klankverschuiving zijn overgenomen, daar *apl-* rechtstreeks uit den onverschoven vorm *abl-* of *obl-* ontstaan is. Als een bewijs voor den ouderdom des woords voert men tevens het feit aan, dat ohd. *apful* m. en ags. *æppel* onz. (maar in het mv. m.) ook buiten samenstelling *oogappel* beteekenen.

April m. Uit mnl. *april* (*ll*), mhd. *aprille* (*aberelle*) nhd. *april*, van lat. *Aprilis*, vanwaar ook de romaansche namen der maand. Onze benaming paaschmaand komt overeen met ohd. *ôstarmânôd*; een andere echt nl. naam is grasmaand.

1 **Ar** vr. Eerst in het Nnl. voorkomende. Zie narren.

2 **Ar** bnw. Uit mnl. *arre*, met den gewonen overgang der *e* (voor een *r*

en eene door een consonant gevolgde *r*) in *a* uit *erre* „toornig"; ohd. *irri* „toornig, verdwaald" mhd. en nhd. *irre* „verdwaald" os. *irri* mnd. *erre* ags. *ierre*, *yrre* „toornig", got. *airzeis* „dwalend, verdoold" met de oorspronklijke *rz* (uit indogerm. *rs*), die in de overige germaansche verwanten in *rr* is overgegaan (verg. dor, dorren, merren). De beteekenis „vertoornd, toornig" van het noordwestelijk Germaansch ontsproot uit die van „verward van gemoed"; verg. mnl. *erren* „verwarren, in de war brengen". De wortel is *ers*, vanwaar ook lat. *errare* „dwalen", *error* „dwaling" uit *ersare*, *ersor*; twijfelachtig is de verwantschap met skr. *irasyati* „vertoornd zijn".

Arbeid m. Uit mnl. *arbeit* (*aerbeit*, *arebeit*) m., in den zin van „moeite, nood, barensnood"; ohd. *arabeit* mhd. *arebeit*, *arbeit* vr. (nhd. *arbeit* vr.) os. *arbêd* vr. (?) en *arbêdi* onz. ags. *earfoð*, *earfeðe* onz. on. *erfiði* onz. got. *arbaiþs* (*þs* uit *ds*) vr., alle ter aanduiding van „moeite, druk, nood, last" (verg. lat. *labor*); vanwaar een afleidsel ags. *earfeðe* „moeielijk" on. *erfiðr* „lastig". De grondbeteekenis van germ. **arbaid-* (misschien met den bijvorm *arbîd-*) is kennelijk „moeite, last", en verkeerdelijk heeft men het woord, in verband met erf, verklaard als „het werken op zijn eigen grond of erf", terwijl men dit laatste woord dan als „nagelaten ('geerfd') stuk grond" opvatte. Juister is de vergelijking met de slavische woorden: oudbulgaarsch en russisch *rabota* „heerendienst", oudbulgaarsch *robŭ* „lijfeigene, knecht", die klaarblijkelijk met het germaansche woord verwant zijn. Een van den voorgermaanschen wortel **orbh* afgeleide benaming voor „lijfeigene" zou overigens zeer goed met erf overeen te brengen zijn: de lijfeigene is „de beroofde"; verg. erf. Evenwel ook deze verklaring is niet geheel zeker. In elk geval is het woord etymologisch in *arb-aid* te verdeelen, alhoewel de uitspraak was *ar-baid* met sterken bijtoon op *-baid*, waardoor in het Nl. de *b* niet in een *v* is overgegaan.

Arend m. De *d* is epithetisch, als in akst, borst (2), iemand. Mnl. *aren*, *aern* (*arent*) uit een ouder **arn* (verg. garen, horen, koren, toren enz.), ohd. en mhd. *arn* mnd. *arn* ags. *earn* on. *örn* „adelaar", waarnevens met een anderen nominatiefvorm got. *ara* (gen. *arins*) on. *ari* ohd. *aro* mhd. *ar* nhd. *aar* mnl. *are*, *aer* nnl. (adel)aar (zie dit woord). Verwant zijn oudbulgaarsch *orĭlŭ* „adelaar" en gr. *ὄρνις* „vogel".

Arg- in samenstellingen, zie erg.

Ark vr. Uit mnl. *arke* „houten gewelf, offerbus, kast, arke Noachs", ohd. *arahha* en *archa* mhd. *arche* en *arke* vr. „arke Noachs, kast, kist" mnd. *arke* vr. „kast" ags. *arc* m. en *earc* of *earce* vr. eng. *ark* „arke Noachs, verbondkist" on. *örk* „kist, lijkkist, ark" got. *arka* „kist, kas, ark". Ontleend aan lat. *arca* „kast, kist", en reeds vóór de invoering van het Christendom in de eerste eeuwen onzer jaartelling, als genoegzaam blijkt èn uit de beteekenissen van „kast, kist" èn uit de omstandigheid, dat het woord over het geheele Germaansche taalgebied verbreid is: de toepassing op „de arke Noachs" is van later tijd en zuiver christelijk. Zie verder bij kist.

Arm m. Uit gbl. mnl. *arm* (*aerm*, *arem*); algemeen germaansch: got. *arms* on. *armr* ohd. *arm*, *aram* mnd. *arm* ags. *earm*, enz. meest in den zin van „arm", soms ook in dien van „schoft of schouderblad van dieren". Een overoud woord van indogermaanschen oorsprong en overeenkomende met oudbulgaarsch *ramę* „schouder, arm", lat. *armus* „schouderblad, bovenarm, schoft", skr. *îrmá-s* „schoft, arm".

Arm bnw. Uit glb. mnl. *arm* (*aerm*, *arem*), evenals het gelijkluidende voorafgaande woord algemeen germaansch: got. *arms* on. *armr* ohd. *arm*, *aram* os. *arm* ags. *earm* in denzelfden zin als ons arm. Een overeenkomstig woord buiten het germaansch taalgebied is niet gevonden, „het woord schijnt, als bijna alle woorden, die ethische begrippen te kennen geven, specifiek

germaansch", verg. b o o s, e r g, g o e d. De beteekenis van „ongelukkig" is ouder dan die van „behoeftig". Zie b a r m- h a r t i g en o n t f e r m e n. Eene afleiding hiervan is **armoede** vr. van *arm* met het suffix *ôd-*, lat. *ât-*, dat ook in k l e i n o o d, m a a n d en nhd. *einöde* steekt. Uit mnl. *armoede* vr. „ellende, armoede"; ohd. *aramuotî* vr. mhd. *armuote* onz. en *armuot* vr. nhd. *armut* vr. os. *armôdi* onz. mnd. *armôt*, *armôde* m., vr. en onz.; verg. ohd. *armôti* bnw. 'inops'.

Aronsbaard, aronskelk, aronsvoet, door volksetymologie gevormde samenstellingen met *aron*, het lat.-gr. *aron* „adderkruid".

Arts m. Voorheen ook *arst* (*artset*, *artse*, *arste*) en, evenals mnd. *arste* nd. *arst*, ontleend aan hd. *arzet*, *arzt*. Het Mnl. had den vorm *arsatre*, *ersatre*, beantwoordende aan ond. *ercetere*, wier afleiding van het vaak voorkomende mlat. *archiater* „arts", inzonderheid „de eerste of opperste arts aan een hof" uit gr. ἀρχιατρός „oppermedicijnmeester" niet te betwijfelen valt, alhoewel het vreemd blijft, dat in het Mnl. andere schrijfwijzen, vooral met *ts* in plaats van met *s*, bijna nooit voorkomen (verg. a a r t s-). Nhd. *arzt* ontstond uit mhd. *arzet*, *arzât* ohd. *arzât* m. „dokter"; ook dit leidt men af van *archiater*, alhoewel de afwezigheid van den umlaut (verg. hd. *erz-* onder a a r t s-) en de afwerping der *r* zich niet bevredigend laten verklaren: voor het laatste verschijnsel heeft men aan gr. ἰατής nevens ἰατρός herinnerd en onlangs op de analogie van ags. *preóst* uit *preóstar* (zie p r i e s t e r), *ancra* uit *anachoreta*, *sacerd* uit *sacerdotem* gewezen; misschien is op den uitgang des woords het ohd. *vogat* (uit *advocatus*) en in 't algemeen de latijnsche terminatie *-âtus* van invloed geweest. Een ouder met ohd. *arzât* overeenkomstig **artsâd* „dokter" mag ook wel voor het Nl. aangenomen worden, wegens mnl. *archedîe*, *arsedîe*, beantwoordende aan mnd. *arsedîe* mhd. *arzâtîe* „artsenij", dat zich met *arsatre* niet onmiddellijk laat vereenigen. Nhd. *arzenei*, waaruit nnl. **artsenij**, in het Mhd. *arzenîe*, wordt te recht afgeleid van ohd. *erzinen*, *gi-arzinôn*, mhd. *erzenen* „genezen"; de daarmede overeenkomende woorden *artsenen* „genezen" en *artsenie* „artsenij" zijn wellicht ook in het Mnl. of in het oudere Nnl. in gebruik geweest. Men tracht hd. *arzinôn*, *erzenen* met *arzât* in verband te brengen door aan te nemen, dat naar het voorbeeld van ohd. *lâhhinôn* (got. *lêkinôn* „genezen" van got. *lêkeis* ohd. *lâhhi* „arts" ags. *lǽce* „arts, bloedzuiger" eng. *leech* „veearts, bloedzuiger" mnl. *lâke* (*lêke*) „bloedzuiger") een analoge afleiding *arzinôn*: *arzât* tot stand kwam. In de geschiedenis van het woord a r t s, dat alleen in het Nl. en Hd. voorkomt en (vreemd genoeg) in de romaansche talen niet in gebruik was, is dus nog veel duister. Zooveel is zeker, dat mlat. *archiater* — reeds aan het hof van den frankischen vorst Childebert en Karel den Grooten kwamen *archiatri* voor — bij de Franken en de overige duitsche stammen vroegtijdig ingang vond. Ook met andere technieke termen der Grieksche geneeskunst was dit het geval, verg. b u s en hd. *pflaster*. Daarentegen zijn twee andere zinverwante woorden uit het Grieksch langs het kanaal van het Fransch in het Mnl. gekomen: t. w. *fisicien* „arts" en *surgîe* „heelkunde" (uit *chirurgia*).

As vr. Uit mnl. *asse* met *ss* uit *hs* (verg. d a s, l o s, v o s, w a s s e n, w i s s e l enz.); ohd. *ahsa* mhd. *ahse* nhd. *achse* mnd. *asse* ags. *eax* vr., en met suffixale *l* meng. *eaxel*(*treow*) eng. *axle* on. *öxull* m., alle in dezelfden zin als ons a s. Het algemeen germaansche, doch in het Gotisch niet aangetroffen woord wijst op een voorgermaansch en in de indogerm. talen veelvuldig voorkomend *aks-*: lit. *aszis*, oudbulgaarsch *osĭ*, lat. *axis*, gr. ἄξων, skr. *áksha* m. „as", welks grondbeteekenis niet met zekerheid is te bepalen. Misschien met *ag*, in lat. en gr. *ago* „ik drijf", on. *aka* „rijden", samenhangende. Zie ook o k s e l.

Asch vr. Uit glb. mnl. *assche* (vaak in den meervoudvorm *asschen*); ohd. *asca* mhd. en nhd. *asche* ags. *asce*, *æsce*, eng. *ashes* (in plurali) on. *aska*, got. (met opmerkelijke afwijking in consonantisme) *azgô*, alle feminina en in den zin van ons asch. De etymologie van het algemeen germ. woord **azgôn-*, **askôn-*, dat met esch niets te maken heeft en waarvan in het Indogermaansch geen verwanten zijn aan te wijzen, is onbekend.

Asperge vr. Het fra. *asperge* en dit van mlat. *asparagus*, gr. ἀσπάραγος, waaruit ook eng. *asparagus* (naast het door volksetymologie vervormde *sparrow-gras*) en mhd. *sparge*, *spargel*, mnrijnsch *sparger*. Ook het Nl. bezigde voorheen den vorm *spargel*, *spergel*.

Aterling. Een nnl. woord, door Kiliaan met „bastaard, onecht kind" verklaard en in de 17[de] eeuw in dien zin gebruikelijk. Uit nd. *etterling* „jong van een hond uit het eerste nest; hoerenkind; venijnig, boosaardig mensch" blijkt, dat aterling gevormd is van het znw., dat in het Nl. etter luidt (zie ald.) en oorspronklijk „vergift" beteekent; in het volksgeloof gold een hond uit het eerste nest voor vergiftig. Het woord drong dus uit de lagere volksklasse in beschaafder kringen door, waarin het de beteekenis van „verbasterde, ontaarde" aannam. De vocaal *a* wijst op frieschen oorsprong.

Augurk, z. agurk. — **Autaar**, z. altaar. — **Avegaar**, z. naaf. — **Averechts**, z. af.

Averuit vr. De vermoedelijke mnl. vorm was **averute* (nevens *averui*, *aefrui*), overeenkomende met ond. *averûthe* nhd. *aberaute*. Van lat.-gr. *abrotanum*, doch door volksetymologie met ruit in verband gebracht. De vorm averoen, mnl. *averoene* moet aan het Fransch ontleend zijn; verg. nfra. *aurone*.

Avond m. Uit glb. mnl. *avont*; ohd. *âband* mhd. *âbent* os. *âband* ags. *æfen* naast *æfning* eng. *eve* nevens *evening* (verg. *morning*); on. *aptann* m., met ander suffix; de Goten bezigden daarvoor *andanahti*, een samenstellende afleiding van *anda* „tegen" en *naht* „nacht"; verg. nl. „het gaat tegen den nacht". De overige indogerm., jazelfs de westindogerm. talen wijken af (verg. gr. ἕσπερος, lat. *vesper*, iersch *fescor*) en een verwant woord is tot nog toe niet gevonden. Een eerst in jongere duitsche dialecten aangetroffen ww. *aben* „avend worden, dalen" is vermoedelijk niet het grondwoord, maar integendeel een derivatum van avend. Ook de afleiding van het voorz. af, als ware avond „de afnemende tijd van den dag", is onwaarschijnlijk, te meer omdat in het Oudgermaansch de avond als het begin van den volgenden dag werd opgevat; verg. ags. *frîgedæg* „vrijdag", maar *frîgeæfen* „donderdag avond, de avond vóór vrijdag"; in duitsche tongvallen *vastenavend* „'fastnacht', de avond voor de vasten"; nhd. *sonnabend*, eig. „de avond vóór zondag, zaterdag avond" en, bij uitbreiding, „zaterdag". De afkomst van het woord is duister.

Avontuur onz. Uit mnl. *avonture* (*aventure*) vr. „vreemd geval, toeval, geluk, gevaar; verhaal van merkwaardige gebeurtenissen"; mhd. in gelijken zin *aventiure* vr.; nhd. door volksetymologie vervormd tot *abenteuer* onz. Van fra. *aventure*, het mlat. *adventura* van *advenire* „gebeuren". In het Nederlandsch schijnt de *o* door de bijgedachte aan avond ontstaan te zijn: Kiliaan schrijft werkelijk *avend-ure*. Het onzijdig geslacht berust op hoogduitschen invloed.

Azen, zie aas (1).

Azijn m. Uit mnl. *aizijn* (nevens *aisijl*, *âisel*) m. Van ofra. *aisin*, *aisil*, in dezelfde beteekenis. De *a*, in plaats van *ai*, in een toonlooze lettergreep heeft niets bevreemdends; verg. het bij aas (1) aangeteekende. Aan het fransche woord ligt òf een bijvorm van lat. *acetum* „azijn" òf een afleidsel van lat. *acidus* „scherp, zuur" ten grondslag; uit den romaanschen vorm ontstond ook ags. *aisil*, eng. *eisel*. Zie ook edik.

B

Baadje onz. Minder juist voor *baa-tje*, een door syncope der *i* gewijzigden vorm van *baatje* „wambuis van *baai* of andere grove stof”. Het verkleinwoord van *baai* (zie het volgend artikel); verg. *katoentje* van *katoen*. Ook gebruikelijk in de zegswijze „op zijn baadje krijgen”; verg. „op zijn wammes krijgen”.

1 **Baai** (wollen stof) vr. Als znw. eerst in het Nieuwnederlandsch voorkomende, maar als bnw. ook in het Mnl. gebezigd. Nd. *baje* vr., vanwaar hd. *boi*, uit ofra. *baie*, nfra. *boie*, it. *baietta*; verg. eng. *baize*, alle in de beteekenis van ons *baai* „wollen stof”. Het grondwoord is het fra. bnw. *bai* (vanwaar nnl. *bay*, bij Kiliaan *baeye*) uit lat. *badius* „kastanjebruin”, daar de stof genoemd is naar de roodbruine kleur, die men er gewoonlijk aan gaf. Verkleinwoord *baaitje*, zie het vorig artikel.

2 **Baai** (zeeboezem), voorheen *baaie* vr. Overeenkomende met fr. *baie* it. *baja* spaansch *bahia*, vroeger ook *baja*, en ook (uit het fransch) meng. *baie* eng. *bay* nhd. *bai* vr. Dat het nl. woord aan het Engelsch ontleend werd, is niet zeker; het kan even goed uit het Fransch of Spaansch zijn overgenomen. Het romaansche woord komt vroeg in het Mlatijn voor als *baia*, maar de oorsprong is duister. In het Romaansch, Engelsch en Duitsch beteekent het ook „opening in een muur, venster”.

Baaierd m. Een nnl. woord, waarschijnlijk identisch met beierd, dat ook *baierd* gespeld wordt; in hoeverre het samenhangt met de homoniemen wvlaamsch *bajerd*, *baaiaard* (evenals *baai*) in den zin van „onverwacht voordeel, buitenkansje” en ons *beier*, *beiaard* „klokkenspel” is moeielijk uit te maken. Zoowel de vorm der woorden, als de omstandigheid dat zij, afgezien van het uit onze taal ontleende nd. *beiern*, uitsluitend tot het Nederlandsch beperkt zijn, wijzen op ontleening aan het Fransch; verg. ook ofra. *bay* (ook *bayart?*) „herberg”, dat vermoedelijk tot ofra. *baier* „openstaan” behoort.

Baak vr. Een jongere enkelvoudsvorm verkeerdelijk afgeleid uit het oude mv. *die baken* van een neutrum *'t baken* (verg. wolk), mnl. *baken*. De vocaal bewijst den frieschen oorsprong: fri. *bácen* onz., overeenkomende met ags. *beácen* ohd. *bouhhan* mhd. *bouchen* mnl. *bôkin*, *bôken* on. *bákn* onz. in den zin van „teeken”; ook eng. *beacon* „piktòn, vuurtoren, signaalvuur”. Van het germaansche grondwoord *baukn* „teeken”, vanwaar *bauknjan* „een teeken geven, aanduiden”, zijn in de niet-germ. talen geen verwanten bekend.

Baal vr. Uit een ouder *bale*, waarnevens *balle*; beide vormen, de eene met een enkele, de andere met een dubbele *l*, vindt men terug in de verwante woorden mlat. *balla* en *bala*, ofr. *balle* en *bale*, eng. *bale*, it. *balla*, nhd. *balle*, *ballen*. Het nl. woord is, evenals het engelsche, ongetwijfeld aan het Mlat. of Fransch ontleend: de romaansche woorden zijn, naar men wil, van germaanschen oorsprong; zie bal (1).

Baan vr. Uit mnl. *bāne* vr. „effen vlakte of weg (als slagveld, kaatsbaan of straat)”; mhd. *bane*, *ban* m. en vr. nhd. *bahn* „weg, baan”. Ongetwijfeld een echt, oud germaansch woord, schoon in de oudere talen niet voorkomende; zoowel de vermelde beteekenissen als het westvlaamsche *baan* nd. *bân* in den zin van „het vlakke deel van den kop van een hamer of van een aanbeeld” wijzen op het grondbegrip „gladde, gladgemaakte plaats, vlak”, en niets verbiedt het woord, volgens de bekende klankwisseling (*ablaut*) van *a* en *oe*, in verband te brengen met het ww. boenen nd. *bonen* nhd. *bohnen* mhd. *büenen* ags. *bônian* „glad maken, polijsten”; verg. ook *bane-doeck*, bij Kiliaan ‘waspleister’. Als verwant hiermede merkt men aan gr. φανός „glanzend”, φαίνω (uit φανjω) „lichten,

schijnen", oudindisch *bhânu* „schijn, licht, straal", oudiersch *bán* „wit".

Baanderheer m. Samenstelling van *baander* en *heer*; b a a n d e r, met den bijvorm b a n j e r, ontstond (evenals mhd. *baner* vr. en onz. nhd. *banner* onz.) met de gewone verplaatsing van den klemtoon uit mnl. *baniér*, *baniére* vr. (verg. mhd. *baniére* vr.; nhd. ook *panier* onz.); ontleend aan ofra. *banière*, *banière*, in denzelfden zin. De *d* is ingelascht evenals in het suffix van den comparatief achter *n*, *l* en *r*, en den neutralen meervoudsvorm -d e r: *baander* uit **bäner*; de *a* werd gerekt, doordat zij òf in een open lettergreep òf voor een nasaal met volgende consonant kwam te staan. Het ofra. woord wordt met zijne romaansche verwanten (mlat. *bandéria*, *banéria* enz. en nog ouder *bandum*, bij PAULUS DIACONUS *vexillum quod bandum appellant*) gebracht tot ogerm. *band-*, in het Gotisch *bandwa*, *bandwô*, teeken, of het vermoedelijk daarmede identische b a n d. De b a a n d e r h e e r „de heer, die het recht heeft een banier te voeren" heette in het Oudfransch *banneret*, eng. *banneret*, mlat. *banneretus*, welke woorden in het Mnl. door volksetymologie op velerlei wijze werden vervormd; de meest gewone verbastering was *baenrootse*.

1 **Baar** (berrie) vr. Uit glb. mnl. *bare*; ohd. *bâra* mhd. *bâre* nhd. *bahre* os. *bâra* ags. *bǣr*, *bǣre* vr.; in het Gotisch niet aangetroffen. Hiernevens andere afleidsels van denzelfden wortel met een korte *a*: on. *barar* mv., meng. *barewe* neng. *barrow* en mnl. *berie*, *berrie* nnl. b e r r i e vr. (verg. m e r r i e), waarmede een dialectisch-middelduitsch *bërn* en mnd. *bere* „baar" overeenkomt (germ. **barjô*). De germ. woorden (ook in het Romaansch opgenomen: it. *bara*, fra. *bar*, *bière*, prov. *bera* „lijkbaar, draagstoel", prov. *berio* „draagmand") behooren tot den wortel *ber*, zie b a r e n.

2 **Baar** (golf) vr. Uit glb. mnl. *bare*; meng. *bâre* ags. *bǣre* on. *bâra* vr. „golf, vloed". Ofschoon het woord alleen in deze talen voorkomt, moet het toch echt germaansch zijn, en wel gevormd van den in het vorige artikel genoemden wortel *ber* „dragen" of den daarmede identischen wortel *ber* „opheffen", zie b e u r e n.

3 **Baar** (staaf) vr. Uit glb. mnl. *bare*, van het fransche *barre*, mlat. *barra*, vanwaar ook mhd. *bar*, *barre* nhd. *barre* vr. meng. *barre* eng. *bar* in dezelfde beteekenissen; voor de romaansche woorden neemt men keltischen oorsprong aan. De enkelvoudige consonant in het Nl. wekt bevreemding, maar verg. b a a l; het kan ook zijn, dat op de vocaal van het uitheemsche woord van invloed geweest is een vermoedelijk nl. **bare*, terug te brengen tot een germ. grondvorm **barô*: verg. ohd. *bara* „omheind stuk land" (?) en mhd. *bar* „balk, perk", waarmede in verband wordt gebracht lat. *forus*, *forum* „vak, tuinbed" enz., *foruli* „vak in een boekenkast", lit. *bâras* „afgeperkt stuk grond; gang dien men in korenveld maait" en skr. *bhar* „snijden".

4 **Baar** (nieuweling) m. Van het maleische *bahroe* „nieuw".

5 **Baar** bnw. Uit mnl. *baer* „ontbloot, bloot"; de gerekte *a* is uit de verbogen vormen *bâre* enz. in den nom. die eigenlijk *băr* moest luiden, gedrongen, daar het Nl. een korte vocaal in een betoonde lettergreep, die op *r* uitgaat, gemeenlijk vermijdt (verg. b a r e n, b l a a r (2), s p o o r); ohd. en mhd. *bar* nhd. *baar* os. *bar* ags. *bær* eng. *bare* on. *berr* „naakt, bloot". De *r* is uit *s* ontstaan blijkens de verwante woorden oudbulgaarsch *bosŭ*, lit. *basas* „barrevoets"; de voorgermaansche grondvorm was dus *bhosós* „bloot". Indien armenisch *bok* „naakt" uit **bhos-ko* terecht vergeleken wordt, dan is het woord in het Indogermaansch verder verbreid geweest: ook het synoniem n a a k t is oud. Ons *baar* „bloot" vindt men in b a a r b l i j k e l i j k en b a a r l i j k, en in het oudere *baerschuldech*. — De oudere vorm *băr* komt voor in b a r r e v o e t s, met ingelaschte *e* uit *barvoets*, een afleidsel van het bnw. mnl.

barvoet en *baervoet* mhd. *barvuoz* md. *barvûze* mnd. *barvôt* (*barvet*, *barft*) ags. *bærfôt* on. *barfoetr*; desgelijks in het verouderde nl. *barhooft* „met bloot hoofd"; hij leeft nog voort als bnw. in den zin „ruw, woest, onbebouwd". Zie ook b a r s c h.

6 **-baar** in samenstellingen als d a n k b a a r, v r u c h t b a a r, in het Mnl. zeldzaam en eerst door duitschen invloed algemeen geworden: ohd. *-bâri* mhd. *bære* ags. *-bǽre*, eigenlijk „dragende" van den wortel *ber* „dragen" (zie b a a r 1), b. v. ags. *wæstmbǽre* „vruchtdragend, vruchtbaar", ohd. *egebâri* „vrees aanjagend, schrikkelijk", nhd. *fruchtbar*, en vervolgens, bij uitbreiding, in ruimere toepassing.

7 **-baar** in o p e n b a a r, zie g e b a a r.

Baard m. Uit glb. mnl. *baert* (*d*) met gerekte *a* voor de *r* (zie a a r d); ohd. mhd. en nhd. *bart* mnd. *bart* ags. en eng. *beard* m. In het Gotisch niet aangetroffen en in het Noorsch door *skegg* verdrongen, maar toch niet geheel onbekend, verg. eigennamen als *Harbarðr*, *Lángbarðr*. De volksnaam der *Langobarden* bewijst den hoogen ouderdom van het woord. Met den voorgermaanschen vorm **bhardh-* komt overeen oudbulgaarsch *brada* „baard", alsmede lat. *barba* uit **bhardhâ* (met *b* uit *dh*; verg. r o o d, u i e r, w o o r d; als beginletter wordt *bh* in het Latijn anders tot *f*; zie ook b a k h u i s).

Baars m. Uit glb. mnl. *baars*, *bars* (zie a a r d); mhd. *bars* nhd. *barsch* ags. *bærs*, *bears* eng. *barse* (*bass*); verg. het samengestelde zw. *abborre*, deensch *aborre* „baars" met *rr* uit *rs*. De ongetwijfeld echt germaansche benaming wordt te recht gebracht tot den wortel van b o r s t e l, welke „borstelig zijn" beteekent (zie b o r s t e l). De ohd. en mhd. naam *bersich*, nhd. *bärsich* zal wel ontleend zijn aan mlat. en romaansch *persica* „baars".

1 **Baas** m. Eerst in het latere Mnl. (Hollandsch) voorkomende en buiten ons taalgebied slechts in het Friesch en Nederduitsch bekend. De afkomst is nog duister; vermoedelijk werd het woord oorspronklijk bij het aanspreken van personen gebezigd; vandaar de beteekenissen van „vriend" en „heer, meester". Niet onmogelijk is de verwantschap met ohd. *basa* nhd. *base* „vaderszuster, moei, vrouwelijke verwante", daar ook deze woorden als eerenamen van personen, tot wie men het woord richtte, in zwang kunnen gekomen zijn.

2 **Baas** vr. Uit mnl. *base* van ofra. *base*, het lat.-grieksche *basis*.

Baat vr. Uit mnl. *bate* „beterschap, genezing, voordeel, boete". Een slechts in het Nl. voorkomend woord, oorspronklijk volkomen (en ook in het Mnl. in hoofdzaak) van gelijke beteekenis als b o e t e, dat van denzelfden wortel afstamt (zie b o e t e en b e t). Hierbij het ww. b a t e n, mnl. *baten* „verbeteren, behouden, nuttig zijn", mnd. *baten* „nuttig zijn, helpen"; oorspronklijk „beter maken" en „beter worden", overeenkomende met ohd. *bazên* „beter worden".

Babbelen ww. Een klanknabootsend en dus niet aan strenge phonetische wetten gebonden woord met velerlei schakeering in klinker en medeklinker; verg. nhd. *babbelen*, *pappelen*, *papelen*, nd. *babbelen*, meng. *babelen*, *bablen*, eng. *babble*, fra. *babiller*, it. *babollare*, alle in denzelfden zin. In het Nl. beduidt het ook „mummelen (met een tandeloozen mond)" en staat in verband met het tot de allereerste kinderklanken behoorende *bab*, *pap*, dat in verschillende beteekenissen gebezigd wordt. Zie ook p o p e l e n.

Babijn en **bobijn** vr. Van fra. *bobine* „klos, spoel" (waaruit het eng. *bobbin*), welks afkomst nog niet vaststaat. Voor de *a*, in plaats van *o*, in een toonlooze lettergreep, verg. a j u i n, b a z u i n.

Babok m. Nnl., ontleend aan een fransch (romaansch) woord van verschillende vormen en duistere afkomst: ofra. *baboue* „grimas, masker", *baboc* (of *baboe?*) „lid van een vereeniging van vroolijke gezellen"; verg. it. *balbaccio* „domkop".

Bad onz. Uit glb. mnl. *bat* (*d*); got. *°baþ* on. *bað* ohd. *bad* mhd. *bat* os. *bað* ags. *bæþ* onz., „een voor de geschiedenis der oudgermaansche beschaving belangrijk woord; reeds de romeinsche schrijvers vermelden, dat het baden voor de Germanen een dagelijksche behoefte was". Wanneer de *þ* van den germaanschen vorm suffixaal is, kan obulg. *banjati* „wasschen, baden" verwant zijn. Verdere verwanten zijn niet bekend; noch lat. *balneum* noch gr. *βάπτω* kunnen daartoe behooren. Men brengt het woord in verband met ohd. *bâjan*, *bâan* mhd. *bæjen*, *bæn* meng. *bæwen* mnl. *baeien* wvlaamsch *baaien* „met warm water wasschen, hd. *bähen*", waarmede misschien lat. *foveo* „warm houden, broeien, koesteren" samenhangt; de wortel is dan germ. *bâ*. Deze verwantschap, hoewel phonetisch mogelijk, berust op de onderstelling, dat de Germanen oorspronklijk in warm water baadden, welk feit aan bedenking onderhevig is: verg. echter ohd. *bathôn*, dat niet alleen „baden" beteekent, maar ook ter vertaling dient van lat. *fovere*.

Baffen ww., een klanknabootsend woord; verg. nhd. *baffen* en *beffen*, meng. *baffen*.

Bag vr. Mnl. *bagghe* uit fra. *bague*, dat afgeleid wordt van lat. *bacca* „parel, schakel".

Bagger vr. In geen andere taal dan het Nnl. voorkomende, en van duistere afkomst. Het nd. *baggern* schijnt evenals nhd. *baggern* aan nl. *baggeren* ontleend; van het ww. is het znw. nd. en hd. *bagger* „baggermachine" gevormd. Niet onmogelijk is de samenhang met eng. *bog*, ouder *bogge* „moeras", dat men uit het Keltisch afleidt.

Bak m. Mnd. *bak* onz. „bak, trog" eng. *back* „kuip, praam", fra. *bac* „pont, brouwkuip, bak", nhd. (evenals veel scheepstermen uit het Nd. of Nl. overgenomen) *back* „voorkasteel, matrozenbak". Uit keltisch *bak* „schuit, bark".

Bakbeest onz. Nd. *bakbeest*; van duistere afkomst. In het Vlaamsch beteekent het woord *bakbeeste* vr. „dronkaard, wulpsche kerel".

Bakboord, zie a c h t e r b a k s.

Bakelaar vr. „laurierbes" Of rechtstreeks van lat. *bacca lauri* òf daaruit door middel van een romaanschen vorm ontstaan.

Baken onz. Zie b a a k.

Baker vr. Een verkorting van *bakermoer* (*-moeder*), als *min* van *minnemoe*(*de*)*r*. Het ww. b a k e r e n naast vlaamsch *bakelen* (hetzij met suffixale *l* of wel met *l* uit *r*) luidt mnl. *bakeren* mnd. *bakeren* ohd. *bahhilôn* mhd. *becheln* nhd. dialectisch *bächern*, *bechern*, *becheln* uit *°bakarjôn*, *bakiljôn* (?) „bakeren, zengen, drogen, in de zon koesteren". Een afleidsel van b a k k e n, zie ald.

Bakhuis, ook verzwakt tot **bakkes** onz. In scherts gevormde samenstelling als het ware van *bak* en *huis*, maar inderdaad verbasterd uit een vermoedelijk mv. *bakkens*; het grondwoord is mnl. *backe* nnl. (*kinne*)*bak* (voorheen ook *-bakke*) ohd. *baccho* en *bahho* m. mhd. *backe* „kinnebak, wang", nhd. *backe* m. en vr. naast *backen* m. In samenstelling ohd. *kinnibahho* mhd. *kinnebacke* en *kinnebache* (uit een dubbelen vorm met ohd. *cch* en *hh*) nhd. *kinnbacke*(*n*) os. *kinnibako* mnl. *kinnebacke* m., nnl. *kinnebak* vr. naast *kinnebakken* onz. (met een *n* hetzij als in nhd. *bogen*, *daumen*, *frieden* uit de casus obliqui, hetzij uit het meervoud). Het woord komt alleen in het Westgermaansch voor en beteekent oorspronklijk „kinnebak"; met *bak* in a c h t e r b a k s (zie ald.) heeft het niets te maken. De verwantschap met lat. *bucca* is niet waarschijnlijk, daar dit „een opgeblazen mond" beteekent en de beginletter *b* dan uit *bh* ontstaan zou zijn, welke aspiraat anders geregeld in lat. *f* overgaat; verg. echter b a a r d. Behalve in b a k k e s en k i n n e b a k komt het nl. woord ook in eenige composita voor, als b a k k e b a a r d, misschien ook in b u l l e b a k.

Bakkeleien ww. Uit het Maleisch, waarin het *berkaláhi*, *bekkaláhi* „plukharen" luidt.

Bakken ww. Uit glb. mnl. *backen*; evenals in bak(huis), hd. *backe*, hebben de verwante talen deels een enkele deels een verscherpte (dubbele) *k*: ohd. *bacchan* en *bahhan* mhd. *backen* en *bachen* nhd. *backen* zuidduitsch (gewestelijk) *bachen* mnd. *backen* ags. *bacan* eng. *to bake* (nevens *batch* „gebak" meng. *bacche* van een ags. grondvorm met *cc*), on. *baka*; het got. ww. komt niet voor. De voorgerm. wortel *bhōg*, *bhōg* beantwoordt aan gr. φώγειν „roosteren", misschien (maar niet zeker) aan lat. *fŏcus*. Verg. voorts baker.

1 **Bal** m. Uit glb. mnl. *bal*. De overeenkomstige germ. woorden komen niet alle in uitgang overeen: nhd. *bal* „speelbal" naast *balle(n)* „muis van de hand, baal" (zie baal), mhd. *bal* (gen. *balles* m.) „speelbal" ohd. *ballo* mhd. *balle* (gen. *-en*) m. „speelbal, baal"; ohd. *balla* vr. „bal, kogel"; on. *böll* (uit *balluz*) „kogel"; het meng. *balle* en eng. *ball* uit fra. *balle* vr., dat met it. *balla*, *palla*, spa. *bala* enz. samenhangt. De romaansche woorden worden door eenigen van gr. πάλλα „speelbal" en πάλλειν „zwaaien", door anderen van de duitsche woorden afgeleid. Het is niet uitgemaakt, dat deze laatste niet ontleend zijn; zij komen in geen geval van het romaansche *balla*, maar zijn mogelijk van gelijken oorsprong. De oudste beteekenis van *ball-* is misschien „opgeblazen, rond lichaam", vervolgens „kogel, bolvormig lichaamsdeel, baal". Is het woord echt germaansch, dan laat zich lat. *follis* „ballon, blaasbalg" vergelijken. Zie ook bil.

2 **Bal** onz. Van fra. *bal*, vanwaar ook hd. *bal* m. Het ofra. grondwoord *baller*, *baler* („dansen"; in het mnl. *baléren*) en de overeenkomstige romaansche woorden worden afgeleid òf van het vorige woord — balspel en dans waren vroeger bij verschillende volken nauw verbonden — òf van het gr. βαλλίζειν „dansen", een afleidsel van βάλλειν (werpen).

Baldadig bnw. Met vocaalverkorting uit mnl. *baeldadich*, een afleidsel van mnl. **baeldaet* uit **baledaet*, ohd. *balotât* os. *baludâd* ags. *bealudǽd*. Buiten samenstelling komt het eerste lid in het Mnl. niet meer voor, maar is in het oudere Germaansch nog zeer gewoon: ohd. *balo* os. *balu* ags. *bealu* on. *böl* onz. in den zin van „verderf, kwaad"; als bnw. nog bewaard in ags. *bealu* „verderfelijk, slecht"; het mnl. woord zou *bale*, gen. *bal(u)wes*, geluid hebben. Verdere samenstellingen en afleidsels zijn os. *baluspráka* „booze, verderflijke taal", got. *balwawēsei* „boosheid", *balweins* „kwelling, pijn", *balwjan* „pijnigen", mnd. *verbalwen* „verderven" en ook nog mnl. *baluwen* „pijnigen" (doch in overdrachtelijke toepassing). De voorgermaansche vorm is *bholwo-*, verwant met oslav. *bolĭ* „zieke", maar niet met gr. φαῦλος „gering, slecht".

Balddadig bnw. Inderdaad hetzelfde woord als het vorige, maar door de bijgedachte aan hd. *bald*, nl. boud, hiervan gescheiden en met *dd* gespeld, waartoe ook de bijzondere beteekenis van „stoutmoedig, vermetel" aanleiding gaf.

Balderen ww. Mnd. *balderen*, nhd. (gewestelijk) *ballern*, gewestelijk eng. *to balder* „ruwe praat uitslaan" en *balder* „gestommel", eng. *balderdash* „poespas, wartaal"; een klanknabootsende vorming die *bolderen*, *bulderen* naast zich heeft. Zie bolderwagen, bulderen.

Balein onz. Van fra. *baleine* vr. „walvisch, balein", en dit uit lat. *balaena* „walvisch".

Balg m. Uit mnl. *balch*; ohd. *balg* mhd. *balc* nhd. *balg* mnd. *balch* m. in den zin van „balg" en „zak", ags. met umlaut *belg*, *bylg*, eng. *belly* „buik" en *bellows* (mv.) „blaasbalg", on. *belgr* „balg, vel", got. *balgs* „zak". De germ. grondvorm **balgiz* m. komt van het sterke ww. *belgan*, *balg* „opzwellen, opgeblazen zijn, toornig worden": ohd. *bëlgan* mhd. *bëlgen* ags. *belgan* os. *belgan* mnl. *belghen* nnl. belgen, on. *bólginn* „opgezwollen". Van hetzelfde ww. zijn een aantal andere woor-

den afgeleid met verschillende beteekenissen, die zich ten deele ook met overeenkomstige keltische woorden schijnen vermengd te hebben: ohd. *bulga* mhd. en nhd. *bulge* „lederen zak, ransel", mhd. *bulge* ouder-nnl. *bulge*, *bolge* on. *bylgja* „groote golf", eng. *bulge* „buik van een vat", nnl. b o l g „buitenbuik"; verg. oudiersch *bolg* „ransel; blaasbalg", gallisch-lat. *bulga* „ransel". Tot den voorgerm. wortel **bhelgh* behooren (met *b* uit *bh* en *g* uit *gh*) genoemde keltische substantiva en oudiersch *bolgaim* „ik zwel"; voorts vergelijkt men indisch *barh* „groot, sterk zijn". Maar lat. *follis* moet buiten het spel blijven, indien het te recht met b a l (1) in verband wordt gebracht.

1 **Balie** (leuning, schutting, hek) vr. Uit mnl. *balje*, *baelje*, *baelghe*, evenals eng. *bail* „dwarsboom, slagboom" van ofra. *baille*, *baile* „slagboom, versterking".

2 **Balie** (tobbe, mand) vr. Eveneens op mnl. **balje* (*baelghe*) wijzend; met mnd. *ballje*, *balge* „kuip, diepte aan de kust, riool" nd. *balje*, *balge* „tobbe", vanwaar nhd. *balge*, eng. *to bail* „uitscheppen", van fra. *baille* „kuip", dat men van mlat. *bacula*, verkleinwoord van *bac* (zie b a k), afleidt.

Baljuw m. Uit mnl. *balju* (*baelju*, *baeljou*; gen. *baljuwes*) „rechterlijke ambtenaar, rechter, landvoogd", en dit ontleend aan mlat. *balivus* of het daaruit ontstane ofra. *baillius*, *bailli*, *baillif* (vanwaar ook eng. *bailif*), overeenkomende met prov. *bailieu* it. *balivo* „opvoeder, bestuurder, drost". Het mlat. woord *balivus*, *bajulivus* komt van *bajulus*, eig. „drager", mlat. „opvoeder, hofmeester" en verder „landvoogd".

Balk m. Uit mnl. *balc*, *balke* (gen. *-en*) m.; ohd. *balco* mhd. *balke* nhd. *balke(n)* os. *balko* ags. *bealca* eng. *balk* in gelijken zin, on. *bálkr* m. „schutting, grenslijn" en met klankwisseling *bjálki* m. „balk", dat naast den germ. stam **balkon-* der overige woorden op **belkon-* wijst; in het Gotisch niet aangetroffen. Men wil den wortel **bhelg* terugvinden in gr. φάλαγξ (gen. -γγος) „langwerpig rond stuk hout, blok"; met meer recht wordt echter in weerwil van de afwijkende plaats der *l* lat. *sufflāmen* „remketting, remschoen" vergeleken, waarin *flāmen* dan voor **flagmen* staat; ook gr. βαλβῖδες „slagboom in een renbaan" van βλάβειν „schaden" (eig. „stremmen, tegenhouden") met de gewone verwisseling van keel- en lipletter (verg. o. a. v ij f en k o m e n), doch met een onregelmatige media in plaats van een aspirata aan het begin; in dit geval zou on. *bálkr* (grenslijn) de oudste beteekenis hebben bewaard. — Het duitsche woord *balko* is ook in het Romaansch overgenomen: verg. fra. *balcon*, dat in het Nl. weder in de vormen b a l k o n en b a l k e n, nd. *balke* „bovenste gedeelte eener graanschuur" verschijnt.

Balken ww. Alleen met ags. *bælcan* „schreeuwen" overeenkomende en door middel van klankwisseling (ablaut) samenhangende met b u l k e n (zie ald.). De stam **belk* in den zin van „schreeuwen, brullen" is vermoedelijk gevormd van *bell-* (zie b e l l e n en b u l) met suffixale *k*. Uit de vergelijking met ags. *bealcian* eng. *to belch* „oprispen", mnl. *bulghen* (hetzelfde) en *bulsen* „hoesten" blijkt, dat we hier met jongere taalvormen te doen hebben, die zich kenmerken deels als klanknabootsingen deels door een veelal onvolkomen aansluiting aan bestaande woorden en woordvormen.

Ballast m. Eng., nd. en nhd. *ballast* m. De deensche vorm *baglast*, zweedsch *barlast* zijn voor de etymologie van geen waarde; ze schijnen slechts vervormingen te zijn naar het voorbeeld van bestaande woorden, nm. deels *bag* „rug" deels *bára* „golf". Zelfs het tweede lid kan op volksetymologie berusten, hoewel mhd. *last* (vanwaar fra. *lest* „ballast") als simplex in denzelfden zin voorkomt. Misschien komen oudeng. *balace*, *balesse*, nvlaamsch *ballas* nader bij den oorspronklijken vorm: voorshands heeft keltisch *bal*, in den zin van „zand", het meeste recht om als

etymon te worden aangemerkt; *ballast* is dan daarvan door middel van een suffix afgeleid.

Balling en **banneling**. Uit glb. mnl. *ballinc*, met assimilatie (verg. m a l k a n d e r) uit *banlinc*, *bannelinc*; mhd. en mnd. *banlinc*, *ballinc*. Met den uitgang *-ling* afgeleid van b a n n e n, zie b a n.

Baloorig (voorheen ook *balhoorig*) bnw. nd. *balhörig* „niet willende hooren”. Het tweede lid is resp. o o r, h o o r e n. Het eerste lid kan moeilijk het woord *bal-* in b a l d a d i g zijn, maar is veeleer het westvla. bnw. *bal*, dat den toestand eener voorbijgaande verdooving ten gevolge van een zwaren knal te kennen geeft en vermoedelijk van den wortel van b e l l e n afstamt, en dus eigenlijk „schellende, luidende” beteekent. — Ook **balsturig**, nd. *balstürig* „moeilijk te besturen, weerspannig” deensch *balstyrig* „bandeloos„ wild”, bevat zeker wel hetzelfde *bal*, dus eigenlijk „doof voor, niet luisterend naar besturing”: voor de vorming verg. l i e f t a l l i g, *lieftalig*, mnl. en vlaamsch *liefgetal* „geliefd in het gezellig onderhoud, het gesprek”.

Balsem m. Uit glb. mnl. *balsem(e)*, *balsame*; ohd. *balsamo* mhd. *balsame*, *balsem(e)* nhd. *balsam* mnd. *balsem* m. Ontleend aan lat. *balsamum* (βάλσαμον), waaruit ook de romaansche vormen it. *balsamo* fra. *baume* eng. *balm*. Merkwaardig is de afwijking van got. *balsan* onz., dat aan arabisch *balsân* herinnert, vanwaar ook het gr. woord moet komen.

Ban m. Uit mnl. *ban* „openbare afkondiging, bekendmaking, oproeping b. v. ten strijde, ter gerechtzitting; boete, verbanning; rechtsgebied”; ohd. en mhd. *ban* nhd. *bann* os. *ban* ags. *bann* m., on. *ban* onz., in gelijken zin als het mnl. woord. Van het sterke ww. ohd. en ags. *bannan* mhd., nhd., mnl. en mnd. *bannen*, on. *banna*, die zich deels in beteekenis aan het znw. aansluiten, deels ook bij uitbreiding „vloeken, lasteren, bezweren, (door tooverij) vasthouden” beduiden. Het grondbegrip van het germaansche, alleen in het Gotisch niet voorkomende woord, dat ook in het Romaansch werd opgenomen (verg. fra. *ban* „openbare afkondiging”, enz.) is: „in het openbaar met bedreiging van straf bekend maken”. Ofschoon in een ouderen tijd de beteekenis bloot „bekendmaken, verkondigen” zonder meer geweest kan zijn, is toch de onderstelling gewaagd, dat de beide *n*'s niet tot den wortel, maar oorspronklijk alleen tot het praesenssuffix behooren, zoodat de wortel *ba*, voorgerm. *bha* met gr. φά-σκω, φημί, lat. *fari* „zeggen” overeen zou komen: eerder zou men kunnen vergelijken skr. *bhanati* „hij spreekt”. Onverwant zijn b i n d e n en got. *band-wô* (teeken); zie b a a n d e r h e e r.

Band m. Uit mnl. *bant* (*d*) m. „al wat bindt”, dus ook „heerschappij, onderwerping, noodzakelijkheid”; ohd. en mhd. *bant* nhd. *band* os. *band* on. *band* onz. (nhd. ook m.). Van *Binden*. De mannelijke en onzijdige vormen (ook mnl. *band* onz.) zijn in den grond identisch. Het woord werd in het Romaansch overgenomen en kwam in romaanschen vorm weer in het Germaansch terug, zie b e n d e.

Bang bnw. Uit mnl. *banghe* bijw., evenals nhd. *bang* bnw. uit mhd. *bange* bijw. ontstaan is; verg. ook mhd. *bange* m. „angst, zorg”. Het woord is gecontraheerd uit *be-ange* (verg. b l ij v e n, b a r m h a r t i g), welks tweede deel oorspronklijk een bijwoord of een naamval van een znw. is, dat tot den wt. van a n g s t en e n g behoort (zie deze woorden). In sommige nl. tongvallen is nog de oude, zuiver zinnelijke beteekenis van „drukkend” (b. v. van zoel weder) bewaard.

Banier, **banjer**, zie b a a n d e r h e e r.

Bank vr. Uit mnl. *banc*; ohd. *banch* (mv. *benchi*) mhd. *banc* m. en vr., nhd. *bank* os. *bank*, met umlaut ags. *benc* vr. eng. *bench*, on. *bekkr* m.; got. **bagks* niet aangetroffen. De wortel van dit *banki-* is in voorgermaanschen vorm *bhang*, maar komt in de verwante talen niet voor. Van het germ. woord komt fra. *banc*, it. *banco* „tafel”;

het fransche verkleinwoord *banquet* is in onze taal in den vorm banket overgenomen.

Bankaard m. In het Mnl. niet aangetroffen; laat-mhd. *banchart* nhd. *bankart*, *bankert*, eigenlijk „een op de bank geteeld kind", een afleidsel van bank met het suffix *-aard*, fra. *-ard*, hd. *-hart*, in eigennamen als mnl. *Reinaert*, *Gheraert* (mhd. *Reinhart*, *Gerhart*) en later, bij ruimere toepassing, in persoonsnamen, als dronkaard, grijzaard en andere. Op bankaard is mogelijk de uitgang van bastaard van invloed geweest.

Banneling, zie balling. — **Bannen**, zie ban. — **Bar**, zie baar.

Barak, met uitstooting van den klinker der toonlooze lettergreep ook **brak** vr. Evenals nhd. *baracke* van fra. *baraque*.

Barbeel, zie barm.

Barbier m. Uit mnl. *barbier* van fra. *barbier*, mlat. *barbarius* „baardscheerder", vanwaar ook nhd. *barbier*, eng. *barber*.

Baren ww. Uit glb. mnl. *baren*. Oorspronklijk identisch met het oude sterke ww. *beren*, **bar*, **bāren*, *geboren*, got. *baíran* (naast het samengestelde *gabaíran*) on. *bera* ags. *beran* (naast *geberan*) eng. *to bear* os. (*gi*)*beran* ohd. *bëran* (en *gabëran*) mhd. *bërn* (*gebërn*) nhd. *gebären*, in den zin van „te voorschijn brengen, baren". In het Nl. heeft het sterke ww. den invloed ondergaan van den mnl. bijvorm *baren* (met *a* voor de *r* uit *e*, als b. v. in mnl. *begaren* nevens *begeren*, *ontbaren* nevens *ontberen*, zie ook aarde); tot de zwakke vervoeging werkte een ander ww. *baren* „ontblooten, openbaren, toonen" mede, dat uit *barôn* ontstaan is en tot baar (5) behoort. Reeds in het Mnl. is de sterke flexie schier spoorloos verdwenen; alleen het verleden deelwoord *geboren* is tot heden overgebleven, doch meer in passieven zin. De eigenlijke aanleiding tot deze vormverandering was vermoedelijk de verleden tijd enkelvoud **bar*, verg. hetgeen onder baar (5) is opgemerkt; het compositum van *beran* ontberen (zie ald.) heeft in het Mnl. nog de oude sterke vormen, met uitzondering van den verl. tijd sing. *ontbeerde* voor **ontbar*. Het sterke ww. *beran* heeft in de germ. talen buiten de bovengenoemde beteekenissen ook nog andere, als „dragen; zich uitstrekken; te voorschijn komen, groeien"; blijkens composita en talrijke afleidsels moet ook de wortel „verheffen" en „zich gedragen" beteekend hebben. Identisch met dit *beran* zijn lat. *fero* gr. φέρω skr. *bhar* „dragen, brengen" enz. De bijzondere beteekenis van „baren" verklaart men gewoonlijk uit het algemeen begrip van „dragen", dat op de vrucht of het kind in het moederlijf werd toegepast; ook is skr. *bhr̥*, *bhar*, zoowel „dragen" als „baren"; evenzoo in het Oudiersch: *combairt* en *birth* = nl. geboorte. Vgl. voorts mnl. *bordene*, hd. *bürde* „last" en baar (1, 2, 6), barmte, beuren, beurt, emmer, gebaren, momber, openbaar, oorbaar, verbeuren, voorbarig.

Barg m. (westvlaamsch ook *bark*, een zonderlinge bijvorm). Uit glb. mnl. *barch*; ohd. *barug*, *barch* mhd. *barc* (gen. *-ges*) nhd. *barch*, *barg* ags. *bearg*, *bearh* eng. *barrow* on. *börgr* m. „gesneden beer"; in het Gotisch niet voorkomende. Als sluitletter van den germ. wortel moet *g* worden aangenomen, waartegen noch de hd. *ch* noch de ags. *h* iets bewijzen. Daar het woord buiten het Germaansch niet voorkomt (lat. *porcus* is varken en kan niet verwant zijn), is niet te bepalen of de onverschoven woordvorm *bhargh-*, dan wel *bhark-* geweest is.

Barge vr. Uit mnl. *barge*, evenals eng. *barge* ontleend aan ofra. *barge*, nfra. *berge*; verg. prov. *barja*. Voor de romaansche woorden construeert men een mlat. vorm **barica*, dat men van gr. βᾶρις „egyptische schuit, boot" afleidt; verg. bark, welks betrekking tot barge niet is opgehelderd.

Bargoensch onz. Samenhangende met fra. *baragouin* „koeterwaalsch", dat men uit het Bretonsch afleidt.

Bark vr. Uit mnl. *barke*; mhd. en nhd. *barke* vr. eng. *bark*, noorsch

barki vr. Gelijkluidende romaansche woorden zijn it. *barca* fr. *barque* enz., mlat. *barca* (reeds vroeg bij Isidorus) „klein lastschip". Eenigen achten de germ. woorden uit het mlatijnsche *barca*, dat men met gr. *βᾶρις* (verg. barge) in verband brengt, anderen omgekeerd de romaansche woorden uit de germaansche ontstaan, welke dan zouden samenhangen met meng. *barke* nengl. *bark* mnd. *barke* nd. (en hd.) *borke* vr., vlaamsch *bark*, *bork* on. *börkr* m. in den zin van „buitenste schors, bast"; het vaartuig zou dan genaamd zijn naar den bast of schors, waaruit het vervaardigd werd. Deze verklaring is echter niet zeer waarschijnlijk, en het is niet uitgemaakt of *bark* van germaanschen, van romaanschen of wel in beide talen van vreemden oorsprong is.

Barm m. Met overgang van *b* in *m* uit mnl. **barbe*; ohd. *barbo* m., mhd. *barbe* m. en vr., nhd. *barbe* (*barme*) vr., eng. *barb*; alle van lat. *barbus* „baardvisch" aldus genoemd naar zijn *barba* „baard". Van de latijnsche benaming komen ook spaansch *barbo*, it. *barbio*, en met een afleidingsuitgang, fra. *barbeau* uit *barbel*, vanwaar ook eng. *barbel* en nl. barbeel, mnl. *barbeel*, met *-eel* uit fra. *-el* (gewestelijk *-él!*), verg. *abeel*, *bordeel* enz.

Barmhartig bnw., bij erbarmen behoorende. De afleidsels en samenstellingen van barm- komen eerst in het Nnl. (of het latere Mnl.) voor en zijn aan het Hoogduitsch ontleend: ohd. *irbarmên* mhd. *erbarmen*, ohd. en mhd. *barmhërze* „barmhartig" enz. Het Mnl. heeft in plaats van *barm-* altijd *ontfarm-* (*ontfaerm-*, *ontferm-*): *ontfarm* m. „medelijden", *ontfarmen* ww., *ontfarmech* en *ontfarmhertech* bnw. enz. Men heeft erbarmen afgeleid van een derivaat van *beran* „dragen" nm. got. *barms* ohd. en mhd. *barm* ags. *bearm* „schoot, boezem": de beteekenis van erbarmen zou dan eigenlijk zijn „op den schoot nemen of houden". Met evenveel recht zou men got. *arman* „medelijden hebben" tot arm (lichaamsdeel) kunnen brengen en verklaren als „op den arm nemen of houden". Bij deze opvattingen laat zich nl. *ontfarm-* noch met het hd. noch met het got. woord vereenigen. Veel waarschijnlijker is de etymologie van hd. *barm-* uit *bi-arm*, gelijk bang uit *bi-ango*; hierdoor wordt het woord met genoemd gotisch ww. in verband gebracht en is de samenhang met nl. ontfarm- mogelijk gemaakt, wanneer dit laatste nm. voor een samenstelling met twee praefixen mag gehouden worden, als bestaande uit *ont-bi-arm-*: uit *ont-bi* ontwikkelde zich dan *ont-v(e)-*, *ontf-*; verg. ook het middeleeuwsch limburgsche *ervarmen*, mnd. *ervermen* uit **ar-bi-armên* = ohd. *irbarmên*. Vreemd blijft evenwel de compositie met de partikel *ont-*, die slechts in het Nl. en Mnd. (*entfarmen*) voorkomt: misschien is hier de analogie van *ontseffen* of een ander compositum met *ont-* in het spel geweest. De afleiding van got. *arman*, ohd. **armên* van het znw. arm is onhoudbaar; het grondwoord is klaarblijkelijk niet het znw., maar het bnw. arm; dit beteekent evenwel in het Germaansch niet *misericors*, maar *miser*, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, „dat we hier met een nabootsing van een latijnsch-christelijk woord te doen hebben: got. *arman* van *arms*, als lat. *misereri* van *miser*. Inderdaad maken het ohd. *armahërzi* got. *armahaírts* „misericors", got. *armahaírtiþa* „misericordia" zoo goed als zeker, dat het christendom het woord schiep in navolging van een latijnsch-christelijk begrip". Ter bevestiging hiervan kan de omstandigheid dienen, dat het woord tot de talen van het vaste land beperkt is.

Barmte vr. Een in het Nnl. voorkomende afleiding van het oudere en nog in Vlaanderen gebruikelijke *barm(e)* m. „opgehoopte aarde, tas hooi enz., hooge golf", overeenkomende met nd. *barm* „hoop korenschooven" en verwant met ags. *bearma* eng. *barm* nd. *barme* nhd. *bärme* „gist". Het grondbegrip was vermoedelijk „zich zwellend en losjes verheffen". Dit germ. *berm-* kan tot den

wt. *ber* „verheffen" (zie beuren) behooren (verg. hd. *hefe* van *heffen*) en stemt overeen met lat. *fermentum* „opwoeling, gisting; zuurdeeg", *fermentare* „opwoelen (b. v. *terram*), aan het gisten maken", welke echter gewoonlijk tot lat. *formus* en den wortel *fer* = gr. *θερμός* en wortel *dher* „warm; warm zijn" gebracht worden. Zie voorts berm.

Barnen ww. Uit glb. mnl. *barnen* (met *a* uit *e*, zie baren) nevens *bernen*, een samensmelting van het sterke ww. *bernen*, *barn*, met metathesis der *r*, beantwoordende aan got., ohd. en os. *brinnan* ags. *beornan*, intransitief in den zin van „branden, gloeien, lichten", en het zwakke daarvan gevormde causativum got. *brannjan* ohd. en os. *brenn(i)an* mhd. *brennen* ags. *bærnan*, transitief in den zin van „doen branden"; het nhd. *brennen* en het eng. *to burn* vereenigen beide beteekenissen. Het oude præteritum *brande* van het zwakke *brannjan* gaf reeds in de mnl. periode aanleiding tot vorming van een nieuw ww. **branden**. In het germ. *brinnan* maakt de tweede *n* het praesenssuffix uit (verg. ags. *bryne* „brand" uit **bruni*). De onverschoven vorm **bhren* is in de overige indog. talen in den zin van „branden" nog niet aangetroffen; daarentegen wordt onder brommen een wortel *bhrem* vermeld, die in het Sanskrit een overeenkomstige beteekenis heeft, en de vraag doet stellen, of in weerwil van ags. *bryne* (uit *brun* + *i*) germ. *brinnan* niet tot dezen wortel gebracht kan worden. Verg. ook het volgende woord en brand, bronst.

Barnsteen m. en onz. Uit mnl. *barnsteen*, *bernsteen*, mnd. in denzelfden vorm, vanwaar nhd. *bernstein*. Van barnen „branden", dus eigenlijk „brandsteen, steen die brandt". Een andere benaming hebben we bij amber leeren kennen; een derde, oudere germaansche naam steekt in het gelatiniseerde *glēsum*: ags. *glǣre* „barnsteen, harst". Zie glas.

Baron m. Van fra. *baron*, vanwaar ook mnl. *baroen*. De afkomst van ofra. *ber*, acc. *baron*, oud-mlat. *baro* is nog onbeslist; in elk geval heeft het woord vroeger de algemeene beteekenis van „man" gehad.

Barrevoets, zie baar (5).

Barsch bnw. Een nnl. woord, vanwaar nhd. *barsch*, overeenkomende met nd. *basch* uit *barsch*. De vroegere beteekenis was ook „ruw (van stoffen), wrang van smaak", en het woord kan zeer goed een jongere afleiding van het bij baar (5) besproken *bar*, in den zin van „ruw" zijn. Dezelfde begripsontwikkeling hebben de romaansche woorden *brusco*, fra. *brusque*.

Barsten ww. Uit glb. mnl. *barsten* (met *a* uit *e*, zie baren) nevens *bersten*, welke vorm met metathesis der *r* (verg. barnen, vorst, versch en andere) beantwoordt aan ohd. *brestan* mhd. *bresten*, in den zin van „barsten" en, onpersoonlijk, in dien van „ontbreken", nhd. *bersten* os. *brestan* ags. *berstan* engl. *to burst* on. *bersta*, got. vermoedelijk **bristan*. Hiervan mnl. *berste*, *barste*, *borste* vr. „gebrek", nhd. *gebresten* „gebrek". Buiten het Germaansch wordt de wortel *brest* niet gevonden.

Bassen ww. Uit glb. mnl. *bassen*. Daar het woord in geen andere germ. taal bestaat, schijnt het in weerwil van zijn sterke flexie in het Mnl. (praet. *bies*) en de (toevallige) overeenkomst van skr. *bhashati* „hij blaft", als een jongere klanknabootsende formatie te moeten worden aangemerkt.

Bast m. Uit mnl. *bast* m. „schors, touw, strop"; ohd. **bast* mhd. *bast* m. en onz. „schors, bast, huid" nhd. *bast* „bast" mnd. *bast* ags. *bæst*, on. *bast* onz., in het Gotisch niet aangetroffen; verg. ohd. *besten* „binden, snoeren" en, met klankwisseling (*ablaut*), mhd. *buost* „strik". De oudste beteekenis van het germ. woord is stellig wel „bast, peul, dop, schil"; hieruit ontsproot het begrip van „touw" (eig. het van boomschors vervaardigde touw) en van „huid, buik", t. w. bij vergelijking met een peul, dop of bolster.

De wortelvorm is niet vast te stellen, omdat *-st* uit verschillende klanken ontstaan kan en het woord in de overige indog. talen niet voorkomt. De samenhang met binden is niet waarschijnlijk èn wegens phonetische bezwaren èn uit hoofde der beteekenis; met meer grond zou men een onverschoven, met *bho-* beginnenden wortel in den zin van „omhullen" of „aftrekken, losmaken" kunnen vermoeden.

Bastaard m. Uit mnl. *bastaert*, een uitheemsch woord, dat het eerste voorkomt als bijnaam van een natuurlijken zoon van den Normandischen hertog Robert II, den bekenden Willem den Veroveraar (1066), die in zijn brieven zich zelf aldus noemt; sedert heeft het woord zich over het geheele romaansche en germaansche taalgebied verbreid en is zelfs in het Slavisch opgenomen. De afleiding uit het Keltisch, van nieuwiersch *bais* „ontucht, wellust" kymrisch *tardd* „spruit", is niet bevredigend, omdat de benaming „zoon der geilheid of ontucht" met de middeleeuwsche denkwijze weinig overeenkomt. Ook pleiten de oudfra. en oudeng. uitdrukkingen *fils de bast* (*bas*) en *ibore*, *bigeten in* (*o*) *bast*, d. i. „geteeld in *bast*, onwettig geboren" voor de verdeeling *bast-aard*, met gelijken uitgang als bank-aard. In het Romaansch bestaat een woord *bast* (ofr. *bast*, fra. *bât*, it. *basto* enz.) in den zin van „pakzadel" en dienovereenkomstig heeft men bastaard verklaard als „een op een pakzadel geteeld kind": de muilezeldrijvers van de Provence en Spanje gebruikten namelijk in de herbergen hunne zadels als bedden. Verg. bankaard. Ook deze etymologie is aan bedenking onderhevig, maar toch van de tot nog toe gegevene de aannemelijkste.

Baten, zie baat.

Batsch bnw. Een nnl. woord, dat kennelijk samenhangt met nhd. *batzig*, *patzig*, westvla. *batsig*, waarnaast een gewestelijk nhd. znw. *batze* „snoevende ambachtsgezel". De hd. woorden leidt men af van een gewestelijk nhd. *batze*, *batz* m. „(samenklevende) klomp", en dit van *backen* in den zin van „kleven". Daar echter het Noordhollandsch een frequentatief *batteren* in soortgelijke beteekenissen „zwetsen, schelden, kijven" heeft, hetwelk op fra. *battre* „zeuren, leuteren", *batteur* „twistzoeker" wijst, zoo moet men batsch wel tot die woorden rekenen, welke onder den invloed van verschillende andere in de volkstaal gevormd en verbreid worden.

Bauwen ww. Een nnl. klanknabootsend woord; verg. wvlaamsch *bawbaw*, fra. *baubau* „het geblaf", lat. *baubari* in denzelfden zin.

Bazelen ww. Een nnl. frequentatief van mnl. *bazen*, dat nog over is in **verbazen** en identisch is met nederduitsche woorden, als oostfri. *basen* „ijlen, van koortslijders", westfaalsch *bäseln* „in den blinde omloopen, verstrooid zijn", rijnfrankisch *verbaselt* „verward". De afkomst van het woord is onbekend: het is beperkt tot de nederduitsche en de middel- en nederrijnsche (dus ook nl.) tongvallen; de oudere vorm is *bas-*, niet *bâs-*. Het nhd. *faseln* komt wel is waar in beteekenis overeen, maar de verwantschap hiermede is niet te bewijzen.

Bazuin onz. Mnl. *bazîne* (met *a* uit *o* verg. *babijn*) uit en nevens *bozîne*, van ofr. *bosine* (*busine*, *buisine*), en dit van lat. *buccina*. Uit het fra. woord sproot ook mhd. *busîne*. Sedert de 14de eeuw treft men, het eerst in het Rijnfrankisch, een overgang van *î* in *û* aan (laat-mhd. *busûne*, nhd. *posaune*), welke niet op zuiver phonetischen weg kan hebben plaats gehad. Aan den invloed van andere woorden op *-ûne* valt wel niet te denken, zoodat men hier een soort van klanknabootsende vervorming moet aannemen, misschien naar het voorbeeld van woorden met een *û* als mnl. *tambûre*, *tambûse* „trommel".

Be-, voorvoegsel. Mnl. *be-*, de toonlooze bijvorm van bij (zie ald.). Ten gevolge van syncopeering der *e* kan alleen de *b* overblijven, als bijv. in barmhartig, blijven, binnen e. a.

Beamen ww. Uit *be-amenen*, ook *be-*

amelen. Niet samenhangende met hd. (*nach*)*ahmen*, dat van aam afgeleid wordt, maar gevormd van het in de kerktaal opgenomene hebreeuwsche amen „het zij waar! zoo moet het zijn!"

Bed onz. Uit glb. mnl. *bet* (*d*) naast *bedde* onz.; ohd. *betti*, *beti* mhd. *bette*, *bet* nhd. *bet* en *beet*, *os. bed* ags. *bed*(*d*) onz., on. *beðr* m., got. *badi* (gen. *badjis*) onz. Het woord is aan alle germaansche talen gemeen en beteekent „leger van menschen en dieren, bed van een stroom, tuinbed, opgeworpen aarde tusschen de voren". Neemt men een wortel aan, die „liggen" of iets dergelijks beduidt, of wel gaat men uit van het grondbegrip „leger of ligplaats van den mensch in den historischen tijd", dan is de overgang tot de andere beteekenissen, inzonderheid tot de derde en vierde moeielijk te begrijpen. Een phonetisch voldoend en ook, wat de zaak betreft, waarschijnlijk etymon vindt men in den voorgermaanschen wortel *bhodh* „steken, woelen, omwroeten", waartoe lat. *fodio* „graven" (uit *bhodhio*), gr. *βόθρος* „groeve" (uit *bhodhros*), oslavisch *boda** „steken" (uit *bhodhan*) behoort. De grondbeteekenis van *bed* is dan „het gegravene, het op- of omgewoelde"; het begrip van „leger, ligplaats van den mensch" is, bij overdracht, ontstaan uit dat van „leger van dieren", of wel het wijst terug op de tijden, waarin inderdaad een groeve of kuil of althans uitgegraven aarde den mensch tot een *bed* of leger verstrekte. Alleen de Germanen hebben dan in dit woord een herinnering aan een gemeenschappelijken beschavingstoestand van hooge oudheid bewaard, terwijl in de overige talen bij verdere ontwikkeling de verandering der zaak ook die der benaming ten gevolge had.

Bedaren ww. Uit het latere mnl. (holl.) *bedaren*; nd. *bedaren*. Het woord kan met eng. *to dare* meng. *darien*, *duren* „bevreesd zijn, verborgen liggen", vlaamsch *verdaren*, *verdarien* „verbazen, ontstellen" in samenhang gebracht worden, wanneer men een grondwoord **darôn* in den zin van „ineenkruipen" of „verward zijn" mag aannemen, waaruit zich dan deels het begrip van „verschrikt zijn", deels dat van „stil, gerust worden" heeft ontwikkeld. Maar de gegevens, die tot bevestiging dezer onderstelling zouden kunnen dienen, ontbreken.

Bede vr. Uit glb. mnl. *bede*; got. *bida* ohd. *bita beta* nhd. *bitte*, van een germ. grondvorm *beda*, *bida* (?), een afleidsel van bidden. De beteekenis van „belasting" ontsproot uit die van „verzoek om geld", t. w. van de vorsten aan de Staten des lands".

Bedeesd bnw. Een nnl. participiale vorm van een vermoedelijk **bedezen*, met *ê* als gewestelijken umlaut van *â*, welk ww. verwant is met een aantal vooral in het gewestelijk Nnl., Nd. en Nhd. gebruikelijke woorden, als hd. *däsig* „gedwee, stil, neerslachtig", nd. *dâs*, *dês* „verdooving" enz., alle waarschijnlijk met syncope der *w* samenhangende met dwaas (zie ald.); verg. ook vlaamsch *daas* = dwaas.

Bedelen ww. Uit glb. mnl. *bedelen* (het oudere Vlaamsch bezigde daarvoor *bidden*), ohd. *betalôn* mhd. *betelen* nhd. *betteln*. Iteratief van bidden.

Bederven ww. Uit mnl. *bederven* (praet. *bedarf*) in den zin van „verslappen, te gronde gaan, omkomen", en tevens in dien van „doen bederven", welke beteekenis eigenlijk alleen aan het factitief *bederven* (praet. *bederfde*) toekomt; ook het nhd. *verderben* (praet. *verdarb*) vereenigt de beteekenissen van het vroegere sterke **þerban* en zwakke **þarbjan*; hiernaast in het Mnl. *verderven*, overeenkomende met hd. *verderben* en onl. *fordervan* uit *farþerban* „bederven". De woorden worden in het Hoogduitsch niet vóór de mhd. periode aangetroffen: mhd. intr. *verderben* (*verdarp*) en trans. *verderben* (*verdarpte*) en komen in andere dan de genoemde germaansche talen niet voor; het mnd. *bederven* in de specialen zin van „plunderen" is stellig wel ontleend. De nog in het Mnl. ge-

bruikelijke beteekenis van „verslappen" (b. v. Rijmbijbel 2637 *dat hem die zenewe verdarf*, ter vertaling van *nervus emarcuit*) maakt de verwantschap zeer waarschijnlijk met een bnw., dat in het Ohd. *derb*, in het Mhd. *derp* (*b*), in het Angelsaksisch *þærf*, *þeorf* luidt en „ongezuurd" beteekent, verg. ook nvlaamsch *derf* „bleek, deluw, doodsch"; nhd. *derb*, in een gewijzigde opvatting door den invloed van een ander woord. Ofschoon de afstammelingen van den wortel **þerb* tot een betrekkelijk klein taalgebied beperkt zijn, moeten ze toch voor echt germaansche woorden gehouden woorden. Een overeenkomstige onverschoven vorm **terbh* is niet aan te wijzen; germ. **þerb* ontstond dus waarschijnlijk uit *trp-*, waarvan ook lit. *tirpti* en lat. *torpere* „verstijven" gevormd zijn.

1 **Bedillen** (beschikken). Een nholl. woord, dat tot d e e l (1) of tot d i l l e (1) kan behooren, en dan oorspronklijk beteekend heeft „met een plankenschutting" of wel „met een dille voorzien, behoorlijk inrichten". De identiteit met het volgende woord is evenwel waarschijnlijker.

2 **Bedillen**. Samenstelling van *dillen*, dat in het Mnl. ook in de beteekenis van „spreken, praten" voorkomt, maar gewoonlijk in den ongunstigen zin van „klappen, kletsen", vooral van vrouwen, gebezigd wordt. Naar het schijnt een klanknabootsend woord; verg. dialectisch-nhd. *dillendellen* „onnoozel praten" en *dille* ter aanduiding van het gezang bij de schalmei.

Bedotten ww. (voorheen ook *bedodden*). Een eerst in het Nnl. voorkomend woord, dat ook in het Duitsch en Engelsch in vele inzonderheid gewestelijke vormen wordt aangetroffen met de beteekenis van „sluimeren, dommelen, suffen": verg. ohd. *dûzen* „doen bedaren, stil maken", mhd. *tûzen*, *dûzen* „stil, bedroefd zijn", *betûtzen* „zijn bedaardheid doen verliezen", nhd. verdutzt „verbluft", in het oudere Nnl. *dutten* in den zin van „suffen, in gedachten verdiept zijn, mijmeren", vlaamsch *duts* „onnoozel mensch", nd. *dût* „dompkop", meng. *doten* eng. *to dote* „suffen, kindsch zijn, mijmeren", *to bedote* „bedotten"; bij Cats nog *dodden* „sukkel, onnoozele bloed". Op deze woorden was kennelijk van invloed het znw. d o t, d o d, vlaamsch *dodder* „verwarde bundel vlas, hooi of stroo" = *duts*. Verg. ook d o t j e (om aan te zuigen).

Bedremmelen ww. Een nnl. frequentatief van mnl. *dremmen* „benauwen". Zie d r a m m e n.

Bedriegen ww. Van mnl. *drieghen*, beantw. aan os. (*be*)*driogan* ohd. *triugan* mhd. en nhd. *triegen* (*trügen*); in de overige germ. talen niet aangetroffen. Meer verbreid zijn echter de afleidsels ohd. *gitroc* (*g*) os. *gidrog* mnl. *gedroch* onz. „bedrog, bedrieglijke schijn, schijnbeeld, spooksel", mhd. *troc* (*g*) mnl. *droch*, nhd. (door analogie vervormd) *trug* „bedrog", nnl. b e d r o c h; ags. *gedreág* „droom"; on. *draugr* „spook"; in het Gotisch niet gevonden. Den wortel germ. **dreug*, voorgerm. **dhreugh* vindt men terug in skr. *druh-yati* „schaden", zendsch *druzh-aiti* „liegen, bedriegen" (met *d* voor *dh* volgens den regel), skr. *drogha* „beschadiging, schade, bedrog", *druh* „booze geest" enz.; misschien zijn er ook in het Keltisch verwanten. In het Gotisch en Angelsaksisch bestaat een ander gelijkluidend ww. **dreugan*: ags. *dreógan* „verdragen, verrichten, volbrengen" got. *driugan* in de bijzondere beteekenis van „krijgsdienst verrichten", over wier verwantschap met wt. **dreugh* „voorspiegelen, bedriegen" niets met zekerheid te zeggen valt. Evenzoo blijft de betrekking met een derden in klank overeenkomenden wortel, waarover nader bij d r o o g, onbeslist. Zie voorts d r o o m.

Beduimelen ww. Een nnl. afleidsel van d u i m.

Beduivelen ww. Van d u i v e l; eigenlijk „met vloeken (onder aanroeping van den duivel) in verlegenheid brengen".

Bedwelmen, zie d o l (1).

Beek vr. Van glb. mnl. *bēke*; os. *beki* fri. *bitze* (uit *bike* voor *beke*) vr.

ohd. *bah* mhd. *bach* (pl. *beche*) nhd. *bach* m. (gewestelijk ook vr.) „de beek" (mnl. *beke*: mhd. *bach* als b. v. *breuke: bruch*) uit germ. **baki-*; daarnevens wijzen ags. *becc* on. *bekkr* nd. en hd. *-beck* in plaatsnamen als *Wandsbeck*, *Windsbeck* op een germ. **bakjo-*; in het Gotisch komt het woord niet voor. Een onverschoven wortel **bhag* of **bhog* in een passende beteekenis is niet te vinden; de verwantschap met gr. πηγή „bron" is phonetisch onmogelijk, die met bakken (verg. born) niet zeer waarschijnlijk.

Beeld onz. Uit glb. mnl. *beelde* (*bilde*; synoniem ook *ghebeelde*), ohd. *biladi*, *bilidi* (*gebilide*) mhd. *bilde* os. *biliþi* onz. „gelijkenis, soortgelijk ding, voorbeeld; afbeeldsel; beeldwerk" nhd. *bild*, in de overige germ. dialecten niet aangetroffen. De oudste beteekenis van *biliþi* schijnt niet in concreten zin „beeldwerk", maar „gelijkenis, soortgelijk ding" te zijn. Daarom kan het eerste bestanddeel de praepositie *bi* (zie bij) zijn; maar het tweede lid blijft dan onverklaard, want aan *liþu-* „lid" (*beeld* zooveel als „nachglied, nagebootst lid") is wegens de beteekenis en den woordvorm niet te denken. Misschien is het een afleiding (verg. hemd, vreemd) van een wortel die „gelijken" beduidt, vanwaar dan ook **billijk**, mnl. (holl.) *billic* mhd. en ohd. (maar eerst sedert de 11de eeuw) *billich* mnd. *billik* „overeenkomstig, evenredig, rechtvaardig". Van dit laatste woord zijn echter hetzij in hetzij buiten het Germaansch geene verwanten met zekerheid aan te wijzen, en de omstandigheid, dat het eerst laat voorkomt en niet zeer verbreid is, kan doen vermoeden, dat het uit *bilde* door middel van het compositum hd. *unbilde* onz. „wat zonder weerga is; ongewone, onrechtvaardige handeling" gevormd is.

Beemd m. Uit mnl. *beemt* (*d*) (en *bempt*) „hooiland, weiland, bebloemd veld"; middeleeuwsch limburgsch *bampt*, nederrijnsch (in gelijken zin) *bend* (uit *bemd*), westfaalsch *bande* vr. „weiland". De vormen wijzen op een voorafgaand **bamid* of **bimad*; het laatste zou oorspronkelijk „bienenwiese" kunnen beteekenen; zie bij en mat (1), maar de eerste vorm is waarschijnlijker.

Been onz. Uit mnl. *been* (mv. *beene* en *beenre*, *beender*) „*crus*, *tibia*" en (mv. *beenre*, *beender*) „bot"; os. *bên* ags. *bân* onz. eng. *bone* ohd. mhd. nhd. en on. *bein* onz. „bot" en „*crus*, *tibia*", got. vermoedelijk (doch toevallig niet voorkomend) *bain* onz. De oudste beteekenis in het Germaansch was waarschijnlijk „bot", en werd vervolgens toegepast op de „onderdanen". De overige indogerm. talen bezitten geen overeenkomstig woord, wat opmerkelijk is, daar zij de namen van lichaamsdeelen grootendeels gemeen hebben (zie aars); omgekeerd wordt het indogerm. *osth-* „bot" lat. *os*. gr. ὄστεον skr. *asthi* in het Germaansch niet gevonden. Het gevoelen, dat on. *beinn* bnw. „recht", (vanwaar *beina* „recht maken") als grondwoord moet worden aangemerkt, zoodat oorspronklijk vooral de *rechte* schenkels of beenderen zoo genoemd werden, zou zeer aannemelijk zijn, indien het bestaan van dat adjectief ook in andere germaansche talen kon worden bewezen.

1 **Beer** (mannetjesvarken) m. Uit glb. mnl. *beer*; ohd. en mhd. *bêr* nhd. *bär* os. *bêr*(*swîn*) ags. *bâr* m. eng. *boar* „ever"; in het Oostgermaansch komt het woord, dat een gotische *ai* zou hebben, niet voor. Twijfelachtig is de verwantschap met russisch *borovŭ* „ever". Afkomst onbekend. — Wegens de gelijkheid in vorm of voorkomen zijn aldus genoemd: beer als waterkeering en, in den vestingbouw, een muur met een scherpen rug; voorts in het Vlaamsch een soort van ploeg, voorheen ook een soort van stormdak; en daar dit oorlogswerktuig tevens tot het bestormen van muren werd aangewend, kan ook beer „heiblok" hiertoe behooren. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat een met een groote stellage verbonden heiblok rechtstreeks naar het dier genoemd is geworden; anders

wordt dit laatste woord beer, nhd. *bär*, gebracht tot mhd. *beren* ohd. *berjan* on. *berja* „slaan, kloppen, stooten", hetwelk overeenkomt met lat. *ferio* „ik sla" oudbulg. *borja** „ik strijd" van een indog. wt. **bher* „slaan".

2 **Beer** (verscheurend dier) m. Uit glb. mnl. *bere* (*bare*), ohd. *bëro* mhd. *ber* nhd. *bär* ags. *bera* eng. *bear*, on. *björn* (verg. *aren: are* onder arend) m. „beer", got. vermoedelijk *baíra*. De vergelijking van het algemeen germ. **beron-* (uit *biron* of *bizon?*) met lat. *fĕrus* „wild" en skr. *bhúrni* „opgewekt, wild" is niet bevredigend, maar een ander etymon ontbreekt. Vreemd is het, dat, terwijl diernamen anders in den regel bewaard blijven, de oude indog. benaming **ṛksós*: ind. *ṛkshas* gr. ἄρκτος lat. *ursus* (voor *urcsus*) in het Germaansch niet voorkomt.

3 **Beer** (drek) m. In het oudere Germaansch niet aangetroffen; bij Kiliaan vermeld in de vormen *bern*, *berne*, *breyn*. Niet onwaarschijnlijk is de samenhang met nvla. *beren*, ook *beernen* „iets dat nesch is omroeren totdat het taai wordt" b.v. „boter, mortel, aardappels beren", „door het slijk beren" = „door het slijk treden" (door Kiliaan verklaard met „kneden, *depsere*, *subigere*"), welk ww. dan niet identisch is met het gelijkluidende verbum, dat met beer „heiblok" onder beer (1) in betrekking is gebracht. Het etymon is misschien te zoeken in ofra. *bren*, nfra. *bran*, dat met zijne romaansche verwanten „zemelen, afval, slijk" beteekent en uit het Keltisch wordt afgeleid. Vermoedelijk steekt het woord beer ook in nhd. *bärenkott*, *bärenschlamm* „het vuil dat bij het smelten van het erts bovendrijft".

Beest onz., en vr. in *de beest spelen*. Uit mnl. *beeste* vr. nevens *beest* onz. „dier, viervoetig dier, koebeest", dat, evenals nd. *beest*, gewestelijk hd. *beest*, *biest* onz. eng. *beast*, ontleend is aan ofra. *bëste* vr. (den ouderen vorm van *bête*), het lat. *bestia* „dier, wild dier". Waarschijnlijk waren nl. dier en vee op de geslachtsverandering van invloed en onderscheidde men eerst *dat beest* „koebeest, dood beest" van *die beest(e)* „dier".

1 **Beet** nevens biet (in het hollandsch taaleigen) vr. Uit glb. mnl. *bete*, evenals ohd. *bieza* mhd. *bieze* mnd. *bēte* ags. *bete* eng. *beet* ontleend aan lat. *bēta*.

2 **Beet** m. Uit glb. mnl. *bete* m. (vr.) os. *biti* ags. *bite* eng. *bite* on. *bit* ohd. en mhd *biz* nhd. *biss* uit germ. **biti-* „beet" van bijten; tevens kan mnl. *bete* nnl. *beet* beantwoorden aan germ. **biton-*: ohd. *bizzo* mhd. *bizze* nhd. *bissen* „hap", ags. *bita* „hap, vischaas" on. *biti*. — Verkleinwoord beetje.

Bef vr. Mnl. en mnd. *beffe* „koorkap, kapuitsmuts" ook „kraag", vanwaar nhd. *beffchen* „halslapje aan het geestelijke ambtsgewaad". Verder is het woord niet na te gaan, maar in het nieuwere Nl., Duitsch en Romaansch vinden we gelijkluidende woorden met de grondbeteekenis „met dikke, gezwollen lip": spaansch *befo* „met dikke lippen; onderlip van een paard", it. *beffare* „bespotten", fra. *bafouer* „beschimpen, met verachting behandelen", in onze oudere taal *beffen* „bespotten", gewestelijk nhd. *befze* „lip, uitstekende lip", welke vermoedelijk op klanknabootsing „*bf* doen" berusten. Met deze woorden laat zich bef „kraag, mantelkap" vereenigen, wanneer daarvoor de grondbeteekenis „bolstaande kraag" bewijsbaar is.

Befaamd bnw. Verleden deelwoord van mnl. *befamen* „doodverven, beschuldigen", dat van lat. *fama* „faam, roep" gevormd is.

Begeeren (juister begeren met zachte *e*) ww. Mnl. *beghêren* (*begaren*), meer gewoon als simplex *gheren*, ohd. *gërôn* mhd. *gërn* nhd. (*be*)*gehren* os. *gerôn* „begeeren, verlangen" van denzelfden wortel als gaarne.

Begijn vr. Uit glb. mnl. *beghine*. De naam komt met de instelling het eerst in de Nederlanden voor en heeft zich vandaar over de romaansche landen, Engeland en Duitschland verbreid, maar

kan toch geen inheemsch woord zijn. De afleiding uit den naam eens priesters Begue in Luik, die de vereeniging oprichtte, is phonetisch mogelijk; het is echter veel waarschijnlijker, dat de *begijnen* genoemd zijn naar hare mutsjes, mnl. *beghine*, welk woord meest „kindermutsje" beteekent en van fra. *béguin*, in gelijken zin, afkomstig is. De oorsprong van het fra. woord is onbekend; dat het van den naam der geestelijke zusters zou zijn gevormd, is moeielijk aan te nemen.

Beginnen ww. Uit mnl. *beghinnen*; ohd. *biginnan* mhd. en nhd. *beginnen* os. *biginnan* ags. *beginnan* „aanvangen, ondernemen"; ook met andere praefixen: got. *du-ginnan* „beginnen", ags. *on-ginnan*, ohd. *in-ginnan* „beginnen, ondernemen"; daarnevens komen meer zinnelijke beteekenissen voor: ohd. *inginnan* mhd. *beginnen* mnl. *ontghinnen* „opsnijden, aansnijden, openen", welke voor de oudste moeten gehouden worden. „Het ligt voor de hand daarin een terminus technicus van het offer te zien; het opsnijden der offerdieren duidde het begin van het offer aan". Doch ook zonder deze gissing, die nader bevestigd dient worden, is de begripsovergang van „openmaken, splijten, snijden" tot „aansnijden" of „openen" en voorts tot „aanvangen, ondernemen" alleszins begrijpelijk en kan door analoge voorbeelden gestaafd worden: fra. *entamer*, spaansch *empezar* (?), nhd. *eröffnen*, eng. *to open*. *Ginnan* „opensnijden" kan verwant zijn met ags. *gînan* „gapen, scheuren"; verg. ook on. *ginna* „bedotten, begekken" eig. „laten happen"? De dubbele *n* van *ginnan* moet dan, evenals de enkele *n* van *gînan*, een praesenssuffix zijn, en als wortel voorgerm. **ghi* „gapen" aangenomen worden, waarvan ook lat. *hiare*, oslav. *zijati* „gapen" gevormd zijn; zie geeuwen.

Behagen ww. Uit glb. mnl. *behaghen*; mhd. *behagen* os. *bihagôn* „bevallen" ags. *onhagian* „gelegenkomen, schikken, vlijen"; verg. de bnw. mhd. *behagen* „vroolijk, in zijn schik" en mnl. *behaghel* „vroolijk, flink, krachtig, vermetel, overmoedig, met zich zelven ingenomen"; ook on. *haga* „inrichten, schikken", *hagr* „geschikt, handig, bedreven", *hœgr* „gemakkelijk, aangenaam, behaaglijk" behooren hierbij. Het grondbegrip der nl.-duitsche adj. was vermoedelijk eveneens „geschikt, bekwaam, behaaglijk". In het Nl. schijnt echter een met os. *bâg* m. „grootspraak" overeenkomstig substantief (zie bogen) op *bagel* (samengetrokken uit *behaghel*, als *baghen* uit *behaghen*) van invloed geweest te zijn: de verwarring blijkt ook uit mnl. *hem behaghen* „zich beroemen". De germ. (in het Gotisch niet aangetroffen) wortel *hag* is vermoedelijk het onverschovene *kak*, waarvan ind. *chaknômi* „ik ben sterk, kan, ben bevorderlijk", *chakrá-s* „sterk", lit. *kùk-ti* „toereikend zijn, geraken". De samenhang van dit germ. *hag* met den gelijkluidenden wortel van haag blijkt niet duidelijk.

Behalve voorz. en bijw. Oudnederfrankisch *behalvon* „retrorsum", laatmnl. (holl.) *behalven* „buiten"; mnd. en md. *behalven*. Eigenlijk „aan de halven" d. i. „zijden" (mv.) = „ter zijde"; verg. eng. *besides* en zie halve. Het eng. *in behalf of* „ten opzichte, ten behoeve van" heeft een andere begripsontwikkeling gehad.

Beheer onz. Een nnl. afleiding van beheeren, dat van heer komt.

Behelzen ww. Van hals.

Behendig bnw. en bw. Uit mnl. *behendich* „flink, geschikt, kunstvaardig", eene afleiding van het minder gebruikelijke en gelijkbeteekenende mnl. *behende*; mhd. mnd. *behende* (naast mhd. *behendec*) „flink, vaardig, geschikt, passend", welk adjectief afkomstig is van het bnw. *behende* = het voorz. *be* en *hende*, den datief van *hant* „bij de hand". Op dezelfde wijze gevormd als heinde.

Behept, voorheen ook *behebt*, een jongere participiale formatie van hebben in den zin van „houden". Op de vorming van het deelwoord waren vermoedelijk van invloed *beheft* van *heften*

(zie hechten) (hiernaast een dialectisch *behept?) en happen „vatten, pakken" nd. *happen* „happen, bijten", dat een onomatopoietisch woord is.

Behoef, zie hoeven.

Behoudens vz. Met de adverbiale *s* (zie aanstonds) van mnl. *behouden* in denzelfden zin, eigenlijk het verl. deelw. van behouden, als voorzetsel gebruikt; verg. voor de beteekenis fra. *sauf*.

-bei in samenstellingen en afleidingen (dubbelgebeid), zie onder bes.

Beide telw. Uit glb. mnl. *beide* (*bêde*); ohd. *beidê* m. mv., *beido* vr., *beidiu* onz. mhd. *beide* m. vr., *beidiu* onz. (daarnaast ohd. en mhd. ook *ê* voor *ei*) nhd. *beide* os. *bêðia* m. vr., *bêðiu* onz. ags. **bâþ* (niet aangetroffen) meng. *bâth* eng. *both*; het Oudnoorsch heeft *bâðir*, het Gotisch *bajôþs*. De dentaal behoort tot het achtervoegsel en komt niet voor in got. *bai* m. *ba* onz., in ags. *begen* m. *bâ* vr. *bû* onz. „beide". In andere indogerm. talen vindt men een aan germ. *ba-* beantwoordenden stam *bho-*, doch met een voorafgaand element dat het Germaansch niet kent: skr. *ubha-* gr. *αμφο-* lat. *ambo* oslav. *obo* „beide". — De nnl. vorm beiden, die ook reeds in het Mnl. naast *beide* voorkomt, heeft eene *n* aangenomen onder invloed van een verbogen casus der nominale declinatie.

Beiden ww. Uit glb. mnl. *beiden* (*bêden*), een zwak ww. gevormd van het eveneens gebruikelijke sterke *bîden*, ohd. *bîtan* mhd. *bîten* os. *bîdan* got. *beidan* „toeven, wachten" ags. *bîdan* „toeven, wachten, verwachten, verdragen" on. *bîða* „wachten, erlangen"; het zwakke verbum is oorspr. *baidôn*, verg. ohd. *beitôn* mhd. *beiten* in denzelfden zin als *bîden*. Er bestaan overeenkomstige vormen van den wortel **beid*, onverschoven **bheidh*, in het Germaansch en Indogermaansch (zie bij bidden) wier verwantschap met *bîdan* „wachten" evenwel uit hoofde der beteekenissen zeer onzeker is: het best laat zich nog dit ww. met lat. *fido* „vertrouwen" vergelijken; zie echter bidden.

Beierd m. „gelagkamer", eerst in het Nnl. voorkomende; zie baaierd.

Beieren ww., overeenstemmende met nd. *beieren*, *baieren*. *Beiaert* m. „klokkenspel", of ook „klok om te beieren" komt reeds vroeg in het Mnl. voor; de oorsprong is niet bekend; zie baaierd.

Beitel m. Uit mnl. *beitel* m. „wig, beitel", mnd. *betel*, *beitel* in denzelfden zin, waaruit nhd. *beutel* „beitel"; de oudere nhd. vorm *beiszel* is waarschijnlijk eveneens aan het Nederduitsch ontleend; verg. skr. *bhedurá*, *bhedirá* „donderbeitel", nevens *bhidurá*, *bhidurá*, *bhidirá*, *bhidú* en *bhidí* in denzelfden zin. De wortel is *bheid*, germ. *beit*, vanwaar bijten. Het nl. woord heeft de oude beteekenis van „splijten" (verg. lat. *findo*) bewaard; zie bijten en beting.

Bek m. Uit gbl. mnl. *bec* (*ck*) m., mnd. *beck* meng. *bec* eng. *beck* gewestelijk nhd. *beck*, alle van fra. *bec*. Het fra. woord is evenals zijn romaansche verwanten it. *becco* enz. ontleend aan het Keltisch, waarin het reeds vroeg voorkomt: verg. gael, *beic* bret. *bék* enz. Des te eerder kon het in andere talen worden overgenomen en verbreid, omdat het een klanknabootsend woord is of wel als zoodanig werd opgevat, zie bikken.

Bekaaid bnw. Een uitsluitend nnl. woord van onzekere afkomst. In nl. tongvallen heet zoo „alwat zich niet in een behoorlijken toestand bevindt", vooral „alwat bedorven of mislukt is". Van de tot nog toe voorgedragen afleidingen is deze de waarschijnlijkste, dat het woord uit de taal van schippers en en visschers is overgenomen en eigenlijk gezegd werd van „wat te lang op de kaai gelegen heeft en dientengevolge bedorven is, als visch of een schip" (*bekaaide visch*, *een bekaaid schip*).

Bekeeuwen ww. Een nnl. woord. Met het praefix *be-* van het oudere *keeuwen*, germ. **këwôn*, in den zin van „kauwen". De eigenaardige beteekenis van bekeeuwen, die in geen andere taal voorkomt en vermoedelijk als een jongere ontwikkeling moet worden aan-

gemerkt, berust op de gelijkheid van de spierbeweging bij het stikken en bij het kauwen. Zie k a u w e n.

Beker m. Uit glb. mnl. *beker(e)*; ohd. *bëhhar, bëhhâri* mhd. en nhd. *becher* mnd. *beker*; evenals on. *bikarr*, waaruit meng. *biker* eng. *beaker*, met verplaatsten klemtoon (zie a b t) ontleend aan het vulgair-latijnsche *bicarium* „drinkbeker", dat nog in het it. *bicchiere* „beker" voortleeft. Het woord *bicarium* schijnt in de latijnsche volkstaal ontstaan te zijn uit het lat. *bacar* „vas vinarium" (FESTUS) onder invloed van gr. *βῖκος* „kruik" en werd, gelijk de verschoven hd. tenuis bewijst, vroeg in den vorm *bikâri*, *bëkari* door de Germanen van het vaste land overgenomen, als andere woorden van gelijke beteekenis; zie k e l k en het volgende artikel.

Bekken onz. Uit glb. mnl. *becken* (*beckijn*); ohd. *becchin*, *bechi* mhd. *becken*, *becke* nhd. *becken* onz. Met verplaatsten klemtoon (verg. het vorige woord) ontleend aan het vulgair-lat. *baccînum* „vas aquarium", dat in het Romaansch it. *bacino* fr. *bassin* heeft opgeleverd en zelf van onzekeren oorsprong is. Vandaar **bekkeneel** onz., mnl. *beckineel* „ijzeren hoofddeksel", voorts „het daardoor beschutte deel des hoofds"; het schijnt eerst in het Nl. met een franschen uitgang van *bekken* te zijn afgeleid naar analogie van ofra. *bacinet*, verkleinwoord van ofra. *bacin* (*bassin*). Het duitsche woord was *beckenhuot* of *beckenhûbe*, waarvan het tegenwoordige *pickelhaube* een verbastering is.

Beknopt nnl. bnw. Misschien met bijgedachte aan *knop* gevormd in den zin van „ineengedrongen als een knop"; in welk geval de voorvoeging van *be-* op analogie van *bekorten* en derg. berust; of wel met een gewestelijke *o* uit *a* van k n a p; verg. westfaalsch *beknappen* „verkorten". De vroegere beteekenis van „aardig, netjes" heeft zich zeker wel secundair ontwikkeld uit het begrip „klein".

Bekoren ww. Uit mnl. *becôren* (*becüren*) „proeven, ondervinden; beproeven, verleiden", mnd. *bekoren* „beproeven, onderzoeken", waarin een germ. **bikorôn*: ohd. *bikorôn* mhd. *becorn* „proeven, beproeven", en een germ. **bikurjan*: mhd. *bekürn* „beproeven" samengesmolten zijn. Beide verba hebben tot grondwoord k i e z e n (zie dit woord).

Bekwaam bnw. Uit mnl. *bequame* „aangenaam, passend, gemakkelijk"; ohd. *biquâmi* mhd. *bequæme* „passend, dienstig, deugdelijk" nhd. *bequem* „geschikt, gemakkelijk, op zijn gemak gesteld" mnd. *bequême* „passend, deugdelijk; minzaam, aangenaam"; met het praefix *ge-* ags. *gecwême* meng. *icwême*, *cwême* „passend, aangenaam". Het germ. grondwoord **-quêmi-* is een verbaal bnw. van een samenstelling van got. *qiman*, nl. k o m e n; verg. got. *gaqimiþ* „het betaamt" ags. *becuman* eng. *to become* „aankomen, betamen" en het verwante lat. *con-venire* „passen, betamen". Zie verder k o m e n.

Bel „schel, klokje" vr. Uit glb. mnl. *belle*; ags. *belle* eng. *bell* „klok, schel" mnd. *belle* „schel" on. *bialla* „klok", in andere germ. talen niet voorkomende. Het woord stamt, misschien met het bnw. *bal* in b a l o o r i g (zie ald.), af van een wortel, welks germ. en voorgerm. vorm niet zeker zijn vast te stellen: een gelijkluidende en misschien identische wortel steekt in ohd. *bëllan* mhd. *bëllen* (sterk vervoegd) nhd. *bellen* „blaffen", ags. *bellan* eng. *to bell* „schreeuwen, van verschillende dieren als een hert en een ever"; ook wel in on. *belja* „brullen", verg. b u l „stier"; de grondbeteekenis van *bell-* kan dan zijn „een luiden of scherpen klank geven". Het Nl. kent *bellen* „blaffen" niet, maar wel mnl. *belen*, dat zich met *bellen* laat vereenigen, wanneer men **belw* als germ. wortel mag aannemen (verg. a a k s: *ackus*, n a a k t: *nackod* en voorts s m e r e n), waarvoor ook aangevoerd kan worden eng. *to bellow* meng. *belwen* „brullen" (ook nhd. *belfern*, vroeger *belvern* met *f* uit *w*?). Het is echter waarschijnlijker dat mnl. *belen* uit **belôn* van een wortel *bil* ont-

staan is, die ook gevonden wordt in mnl. *bîlen* „blaffen" en mhd. en mnl. *bîl* m. „het oogenblik, waarop het opgejaagde wild stand houdt en zich te weer stelt" (verg. eng. *at bay* fra. *aux abois* van *to bay*, *aboyer* „blaffen"). Phonetisch stemt met het laatste ww. overeen oslav. *bilo* „schel", lit. *bilóti* „spreken", zoodat wij dan *bil* voorgerm. *bhil-* in dezelfde beteekenissen aantreffen als germ. *bell-*. Het schijnt dat hier verschillende wortels dooreenspelen en gelijkluidende woorden op elkander invloed hebben geoefend; misschien heeft zich ook klanknabootsing daarbij doen gelden. — **Bel** „opborreling" is een geheel ander woord, dat evenals ook mnl. *bellen* „opborrelen", onder invloed van het voorafgaande, van mnl. *bulle*, uit lat. *bulla* „waterblaas", en van nl. wellen kan gevormd zijn. Zie ook belroos.

Belang onz., overeenkomende met het vroegere nhd. *belang* m. Als znw. komt het nog niet in het Mnl. voor, wèl als bnw. *belanc* (*gh*) „behoorende tot, verwant, overeenkomende met, afhankelijk van, er op aankomende"; desgelijks een ww. *belanghen* mhd. *belangen* „zich uitstrekken, iets betreffen"; verg. eng. *to belong* „behooren". Eigenlijk beteekent het woord „zich in de lengte aansluitende, passende"; zie lang.

Beleefd bnw. Eerst in het Nnl. in den zin van „lieflijk, welwillend"; voor het taalgevoel als een afleiding van leven geldende „die weet te leven"; verg. voor de vorming bejaard, bereisd, hd. *bewandert*. Dat het overeenkomstige mnd. *belêfd* „hoffelijk", waaraan het nl. woord misschien ontleend is, in der daad van leven komt, is niet uitgemaakt; phonetisch kan het evengoed „geliefd" zijn van lief, en ook de beteekenis maakt deze opvatting niet onmogelijk.

Belenden ww. De thans gewone beteekenis komt in het Mnl. niet voor en heeft zich mogelijk eerst ontwikkeld uit *lende* „wiens bezitting aan die van een ander grenst", welk znw. met afwerping van het praefix *ge-* (zie beurt) uit *gelende* ontstaan is, onl. *gelendo* „aanwoner", germ. **gilandjo* van land; maar dewijl het meervoud hiervan ook *lendenen* is, is het door volksetymologie in verband gebracht met *lenden*, nnl. lende, mv. insgelijks *lendenen*. Desniettemin kan belenden werkelijk oud zijn en in stam identisch met mnl. (*hem*) *belenden* „belanden" uit **bilandjan* een derivatie van land (verg. ohd. *lenten* mhd. *lenden* „landen, aan-, belanden"), dat nevens de beteekenis van „belanden, een plaats bereiken" ook zeer goed den zin van „reiken of grenzen aan" kan gehad hebben.

Belgen ww. Zie balg.

Belijden ww. Uit mnl. *belîden* — met een jongere ingelaschte *d* (als bevrijden, wijden, vlieden en andere), welke deels uit het praeteritum verkeerdelijk indrong deels ook, misschien wel naar analogie, tusschen vocalen werd gevoegd — naast een ouder mnl. *belîen*, hetzelfde als het simplex *lîen*, *lîhen* (praet. *lêde*) „zeggen, melden, bekennen"; mnd. *lien* ofri. *hlîa* „melden, bekennen", ags. *hlîgan* „zekeren naam (reputatie) geven, ten laste leggen", vanwaar ags. *hlîsa*, *hlîgsa* „goede naam, faam, reputatie". Het ww. is oorspronkelijk zwak en gaat eerst in het latere Mnl. tot de sterke vervoeging over. De stam van het noordwestelijk-germ. woord *hlîh-* wijst op voorgerm. *klîk* en stemt overeen met oslav. *klicati* „schreeuwen", *klikŭ* „geschreeuw", lit. *klyka* „geschreeuw"; dus wortel *klîk* „schreeuwen".

Belofte vr. Eerst in het latere Mnl. (Holl.) en Mnd. gevormd van mnl. *belof* onz. „belofte" (van loven) met het suffix *-te*; kennelijk naar analogie van gelofte, ohd. *gilubida* mhd. *gelübede* nhd. *gelübde*. Dat het woord zich uit een onl. **bilubiða* zou ontwikkeld hebben, is moeielijk aan te nemen.

Belroos vr. Alleen in het Nnl., Mnd. en Rijnfrankisch. Het eerste lid wordt, vermoedelijk te recht, opgevat als *belle*

„blaar" en met b e l „opborreling" (onder b e l) in verband gebracht.

Belt vr. Een nnl. woord, dat misschien uit **balt*, gen. **balti* ontstaan is (met umlaut als *geweld*, *helft*) en dan met mhd. *balz* en *balzer* „hoofdhaar, haarbos" verwant kan zijn. Als gemeenschappelijke beteekenis van germ. *balt-*, dat niet verder is na te gaan, is „kroes zijn, in de war zitten" te vermoeden.

1 **Ben** ww. Zie z ij n ww.

2 **Ben** vr. Voorheen *benne* en ontleend aan fra. *benne* of mlat. *benna* „mand, mandewagen", vanwaar ook nhd. *benne* „bak van een rijtuig". *Benna* wordt door Festus als een gallisch woord opgegeven. Zie b e u n (2).

Bende vr. In de tegenwoordige beteekenis eerst nnl.; vroeger ook *bande*, als nhd. *bande* vr. eng. *band* „troep". De woorden zijn ontleend aan het Romaansch: fra. *bande*, it. *banda*, welke van germ. **bandjô*, een afleidsel van *binden*, komen, en ook de beteekenis „bende, troep" ontwikkeld hebben. De nieuwere nl. vorm *bende* stemt overeen met het voorheen gebruikelijke *bende* vr. „boei, band", waarin twee germ. afleidsels van b i n d e n vereenigd zijn t. w. bovengenoemd **bandjô*: got. *bandi* ags. *bend* ofri. *bende* „band, boei", en ohd. *binda* mhd. nhd. *binde*. Het is niet waarschijnlijk dat het nl. *bende* op zich zelf een gelijke begripsontwikkeling gehad heeft als de romaansche woorden; maar aan het vreemde *bande* heeft men den klinker gegeven van het inheemsche *bende*, omdat men zich van den samenhang der woorden bewust was.

Beneden bijw. en voorz. Uit glb. mnl. *beneden*; mnd. *beneden* ags. *beneoðan* eng. *beneath*. Samenstelling van het voorzetsel *bi* en het bijwoord **niþana*: ohd. *nidana* os. *niþana* ags. *neoðan* on. *neðan* bijw. „van onderen". De wortel van dit *-neden* en van n e d e r (zie ook n e s t) is de verbale partikel skr. *ni* „neder"; verg. verder het verwante oudbulgaarsche *nizŭ* „naar onderen".

Benedijen ww. Uit glb. mnl. *benedîen*, identisch met mhd. *benedîen* nhd. *benedeien* en aan het Romaansch ontleend; verg. ofra. *beneïr*, it. *benedire*, die van lat. *benedicere* komen.

Bengel m. Eerst in het Nnl. voorkomende; verg. mhd. *bengel* m. „knuppel" nhd. *bengel* „knuppel, lomperd, ruwe vent": van een wortel on. *bánga* „slaan, kloppen" eng. *to bang* „slaan" gewestelijk-nhd. *bangen* „stompen toebrengen", *bangeln* „stootend heen en weer bewegen". *Bang-* „luide slagen geven" of „zwaaiend slaan" verschijnt eerst betrekkelijk laat in genoemde dialecten; dat het echter ouder is, blijkt uit de vermoedelijk door ablaut daarmede samenhangende woorden mhd. *bungen* „trommelen", gewestelijk-nhd. *bungen* „slaan, stompen" en vooral uit de lit.-lettische verwanten als *bůže*, *bože* „knods, klopper aan een dorschvlegel (de zoogenaamde *dorschvlaai*)".

Bent vr. Identisch met b e n d e; de geapocopeerde vorm staat tot b e n d e, als w o n d (uitspr. *wont*) tot w o n d e, e n d (uitspr. *ent*) tot e(i)n d e. De slot-*e* der laatste woorden is in de schrijftaal meestal bewaard, in z o n d e, s c h a n d e is zij zelfs regel geworden. De vorm *bent* is kennelijk van b e n d e onderscheiden om de hatelijke bijbeteekenis, waardoor het woord synoniem geworden is met k l i e k.

Benul onz. Eerst in het Nnl.; waarschijnlijk een gedifferentieerde vorm van het gelijkbeteekenende en eveneens eerst in het Nnl. voorkomende b e l u l (verg. w e n t e l e n). Niet onwaarschijnlijk, schoon onbewijsbaar, is de samenhang met l u l „melodie, wijze van een lied", eene afleiding van het nl. nd. eng. en hd. vermoedelijk op klanknabootsing berustende jongere l u l l e n, l o l l e n „neuriën". Misschien gaf de volkstaal aan *lul* „melodie" in scherts de beteekenis van „begrip, verstand"; het compositum kan dan naar het model van b e g r i p gevormd zijn.

Berad bnw. Bij Vondel en Hooft, maar thans weinig meer in gebruik. De afleiding is niet bekend: misschien is het woord een verl. deelw. van *beredden*, zie r e d d e r e n en r e d d e n.

Berberis vr. Als hd. *berberis*, *berberitze* van nieuwgrieksch-latijnsch *berberis*, dat men uit het Arabisch afleidt.

Berd onz. Uit glb. mnl. *bert* (*d*), dat met metathesis der *r* (zie b a r s t e n) beantwoordt aan ohd. mhd. *brët* nhd. *brett* ags. *bred* o.; ten nauwste verwant zijn b o o r d en b o r d onz., mnl. *bort* (*d*) mhd. nhd. *bort* os. *bord* ags. *bord* got. *baúrd* onz. (in *fôtubaúrd* „voetbank"), in denzelfden zin als b e r d „plank, tafel, schild". De indogerm. vormen van germ. **bredo-* en **bordo-* zijn **bhérdho-* en *bhrdhó-* met klankwisseling gevormd van een wortel **bhredh-*, welks beteekenis niet is vastgesteld.

Bereiden ww. Uit glb. mnl. *bereiden* (*berêden*), meer gewoon *gherêden* en ook enkel *reiden*, *rêden* nnl. r e e d e n, denominatief van een germ. nomen **raid-* in de praedicatieve adjectieven ohd. *bireiti* mhd. *bereite*, *bereit* mnd. *berêde* mnl. *bereit*, *bereet* „toegerust, gereed, bereidwillig" en ags. *gerǽde*, *rǽde* (eng. *ready*) mnl. *ghereet*, *ghereit* mhd. *gereite*, *gereit* mnd. *gerêde* „gereed, bereid, bij de hand", on. *greiðr* „gemakkelijk, gemakkelijk te bewerkstelligen"; got. *garaids* „vastgesteld" wijkt in beteekenis af. De verwantschap met r ij d e n is phonetisch mogelijk (zie ald.) en mag, zoolang het oorspronklijke begrip hiervan niet vaststaat, niet louter op grond der beteekenissen worden ontkend. De ontwikkeling van germ. **raid-* „gereed" uit een meer speciaal begrip „reisvaardig" zou b. v. niet ondenkbaar zijn; het is echter waarschijnlijker dat de woorden gezamenlijk hunnen oorsprong vinden in één wortel, waarvan de grondbeteekenis niet met zekerheid is aan te geven. Zijn echter de woordfamilies te scheiden, dan is het niet uit te maken, tot welke van beide ohd. mhd. *gereite* o. „voertuig, paardentuig" mnl. *ghereide*, *gherêde* o. „paardentuig" behoort; daarentegen is de samenhang van mnl. *ghereide*, *gherêde* o. v. „voorraad, gerijf" met *ghereit* duidelijk genoeg. Buiten het germ. taalgebied is met **raid-* verwant gaël. *rêidh* „glad, geordend, gereed, bereid". Wanneer wij on. *greiða* „in orde brengen, ontwarren, beslechten, vereffenen" (uit **garaid-*?) mogen vergelijken en in aanmerking nemen, dat r e e d e n „de keten slichten" in het Wvlaamsch een technieke term der weverij is, dan is „glad, geëffend" als het grondbegrip der woordfamilie niet onwaarschijnlijk. Het duitsch-nl. *reiden*, *rêden* of het keltische *reidh* zijn ook in het Romaansch overgenomen, dat daarvan een aantal woorden gevormd heeft: ofra. *arroi* it. *arredo* „toerusting, gereedschap, tooi", ofra. *roi* „regeling", fra. *conreer* enz. — Een adverbiaal afleidsel van *bereit* is het nnl. **bereids**, nhd. *bereits*; ouder is het op gelijke wijze gevormde **reeds**, dat uit het bijwoordelijk mnl. *gerêde* „terstond" met afwerping van het praefix (zie b e u r t) ontstaan is; a l r e e d s berust op het versterkte *al rêde*, vgl. eng. *already*.

Berg m. Een oudgerm. woord: ohd. *bërg* mhd. *bërc* os. *berg* mnl. *berch* ags. *beorh*, *beorg* m. „berg", on. *biarg* onz. „rots"; in het Gotisch komt alleen eene afleiding *baírgahei* „gebergte" voor van een vermoedelijk **baírgahs* „bergachtig" en dit van **baírgs* „berg". De voorgerm. wortel is **bhergh* en stemt naar de klankwetten overeen met skr. *brhant* „hoog", zd. *barezanh* „hoogte", *berezant* „hoog", oslav. *bregu* „berg, hoogte, oever", oudiersch *brigh* „berg", kymr.-armor. *bre* „berg, heuvel", kymr. *bry* „hoog", waarbij ook de kelt. eigennamen *Brigiani* en *Brigantes* (eigenlijk *monticulae*) en de stadsnaam *Brigantia* (Bregenz) behooren. Het indog. **bhergh-* had dus de beteekenis van „hoog, hoogte"; ook b u r g kan er toe gebracht worden, wanneer dit woord nm. niet van b e r g e n is af te leiden. Daarentegen is got. *faírguni* o. „berg" identisch met *Hercynia* en met *berg* niet verwant.

Bergen ww. Uit glb. mnl. *berghen*; ohd. *bërgan* mhd. nhd. *bergen* os. (*gi*)-*bergan* ags. *beorgan* on. *biarga* got. *baírgan* „bergen, verbergen, bewaren, beveiligen, beschermen"; verg. ags.

byrgan eng. *to bury* „begraven", onl. *burgisli* ags. *byrgels* eng. *burials* „begrafenis" (verg. voor de beteekenis bevelen). De hoogere afleiding van het algemeen germ. ww. *bërgan* „tot bescherming of beschutting insluiten" is nog niet gevonden; verwantschap met berg is echter niet onmogelijk; de oorspronklijke beteekenis kan in dit geval geweest zijn: „door den grond op te hoogen beschutten of verbergen"; verg. schutten. Zie nog borgen, borg, burg, halsberg, herberg.

Berispen ww. Uit glb. mnl. *berispen* nevens *berespen*, van een vermoedelijk **respen* „repelen", welks bestaan bewezen wordt door het (als denominativum?) daarvan gevormde nvla. *rispen* „repen"; verg. de overeenkomstige begripsontwikkeling in hd. *riffeln* „repelen" en „laken". **Respen* „repelen" stemt overeen met het ohd. st. ww. *hrëspan* mhd. *respen* „plukken, rukken, pakken". Laten we als oorspronklijke beteekenis ongeveer „ruw aanpakken" gelden, zoo kan hierbij behooren mhd. *rispe* „takken, struiken", nhd. *rispe* „rist, tros", waarmede lat. *crispus* „kroes" verwant is. — Genoemd lat. bnw. werd ook in het Duitsch-Nl. overgenomen als ohd. mhd. *krisp* mnl. *kersp* „kroes".

Berk m. Uit glb. mnl. *berke* vr.; ohd. *bircha* (*birihha*) mhd. nhd. *birke* (*birche*) ags. *beorc* eng. *birch*, on. *björk* vr. „berk"; verg. ook ags. *birce* vr. „berk"; een got. **baírka* of *baírkjô* vr. komt niet voor. Het gemeenschappelijke germ. woord is een der weinige boomnamen, die als zoodanig tot den indogerm. tijd opklimmen; overeenkomstige benamingen zijn skr. *bhûrja̬* m. „een soort van berk", osl. *brěza* vr. lit. *béržas* „berk". — Berkenmeier, mnd. nhd. *birkenmeier*, is eene afleiding van berke(n)mei; mei in den zin van „een in mei bloeiende boom"; derhalve „beker uit berkenhout gesneden".

Berm m. Uit een vermoedelijk mnl. **berme*; nvla. *barme* m. „heuvel, lange smalle hoogte" nd. *berme* vr. „ruimte tusschen wal en gracht"; ook in het Romaansch overgenomen: fra. *berme* vr. „rand van een vestinggracht". Een vermoedelijk germ. **bërmo* m. is eensluidend met het onder *barmte* besproken woord en komt daarmede ook in beteekenis overeen. De wortel is misschien *ber* (onder baren) in de meer bijzondere beteekenis van „zich in de hoogte uitstrekken"; verg. on. *barmr* „rand" en boord „rand".

Berokkenen ww., van rokken.

Berrie vr. Zie baar (1). — **Bersten**, zie barsten.

Berucht bnw. Uit mnl. *berucht* (*beruft*) „beroemd, beschuldigd, berucht", gevormd van mnl. *rucht*, beantwoordende aan ohd. *hruoft* mhd. *ruoft* m. germ. **hrôfti-* „roep" van roepen. Van rucht zijn ook afgeleid ruchtbaar, ruchtig, nhd. *berüchtigen*; zie ook gerucht.

Bes vr., hetzij in lateren tijd verkort uit **bees* (verg. los) en dit uit mnl. *bēze*, hetzij uit een niet aangetroffen mnl. **besse* ontstaan. Naast *beze* heeft het Mnl. *bēzie*, waaruit nnl. **bezie** vr. Het laatste gaat met **besse* terug op germ. **basja*, uit welks bijvorm **bazja* ook ags. *berie* eng. *berry* ontstaan is; vermoedelijk zijn **basja*, **bazja* de pluralis van een germ. neutr. **basi*, **bazi* (eveneens met wisseling van *s* en *z*; zie oor), waaruit got. (*weina-*) *basi*, os. (*wîn-*)*beri* ohd. *beri* mhd. *ber* onz., nhd. *beere* vr., mnl. *bēre* en mnl. *bēze*, hetwelk evenals het got. woord den germaanschen sisklank bewaard heeft, terwijl in de overige woorden de germ. *z* in *r* is overgegaan. Van den algemeen germaanschen substantivalen stam **basjo-*, **bazjo-* is de hoogere afleiding onzeker; samenhang met den voorgerm. wortel **bhos* van baar (5) (**basjo-* dus ongeveer „wat zich uit den bloesem of aan den struik ontbloot") is wel niet waarschijnlijk, maar toch niet onmogelijk. — Behalve het germ. woord bezit het Mnl. nog het van lat. *bacca* „bes" door middel van fra. *baie* afgeleide *beie* (*bâie*), dat in nnl. samenstellingen in den vorm **-bei** overig is. Zie nog aalbes en aambei.

Beschaafd bnw. Verl. deelw. van beschaven; verg. fra. *poli.*

Bescheiden bnw. Uit mnl. *bescheiden* (*beschêden*) „bepaald, met verstand te werk gaande, matig, ingetogen"; evenzoo mhd. *bescheiden*, waaruit nhd. *bescheiden*: het verl. deelw. van *bescheiden* (*beschêden*) „scheiden, beslissen; juist beoordeelen; berichten; inrichten". Zie scheiden.

Bescheren ww. Zie scheren (2).

Beschuit vr. Uit een ouder nnl. *biscuit*: als eng. *biscuit* van fra. *biscuit* en dit van lat. *bis coctum* „tweemaal gebakken" (it. *biscotto* enz.).

Beseffen ww., met een opmerkelijke *s* in plaats van de *z*, die men zou verwachten, uit mnl. *beseffen* (*beseven*); daarnevens een ander compositum *ontseffen*, waaruit de *s* van *beseffen* te verklaren is; overeenkomende met ohd. *intseffjan*, *intsebjan* mhd. *entseben* (voor de wisseling van *f* en *b* (*v*) zie heffen) os. *anseffjan* en weder met een andere partikel samengesteld *afseffjan*; ook buiten samenstelling ohd. *seffjan* mhd. *seben* „proeven, waarnemen"; vreemd zijn os. *sëbo*, ags. *sefa*, *seofa* m. „verstand, gemoed", met een *e*, die geen umlaut van *a* is, maar tot een andere ablautsreeks behoort. Het germ. verbum **safjan* (praet. **sôf*, **sobum*) komt alleen in het Duitsch-Nl. voor en stemt geheel overeen met lat. *sap-io* „ik smaak, heb doorzicht of verstand".

Best superl. Zie bet. — Best „oude vrouw" staat voor *bestemoer*; verg. baker en min.

Besteden van stede.

Bestek onz.: nnl. afleidsel van besteken in den zin van „afsteken, bepalen"; ook ouder-nhd. *besteck* in gelijke beteekenis.

Bestemmen ww. Uit mnl. *bestemmen* (*bestimmen*) „toestemmen; bepalen; beschikken, besturen". Van stem; verg. mhd. *bestimmen* „noemen, bepalen" mnd. *bestemmen* „bepalen, vaststellen" nhd. *bestimmen*.

Bestendig bn. Eerst in het Nnl. ontleend aan het duitsche *bestendig*, *beständig* dat van *standen* komt; zie staan.

Bet- in samenstellingen: de mnl. adverbiale comparatief *bet*, waarnevens *bat*; beantw. aan ohd. mhd. *baz* nhd. *bass* os. *bat*, *bet* ags. *bet* on. *betr* got. *batis*: germ. **batiz*; de vergrootende trap van het overeenkomstige adjectief is got. *batiza* ohd. *bezziro* mnl. nnl. *beter* ags. *betera* enz., de superlatief is got. *batist-s* ohd. *bezzist* mhd. nhd. mnl. nnl. *best* (voor *betst*, verg. lest) ags. *betst* eng. *best* enz. Deze onregelmatige gradatie van goed en wel door middel van den stam *bat* bestond reeds in het Urgermaansch en vermoedelijk zelfs vroeger, maar is in de andere talen niet aan te wijzen. De beteekenissen der verwante germ. woorden baat en het daarmede door klankwisseling (*ă* : *ô*) verbondene boet gaan uit van het vergelijkend begrip „beter maken, herstellen, herstelling"; neemt men niet aan, dat aan deze geheele woordfamilie een formeele comparatief ten grondslag ligt, dan moet men reeds aan den wortel eene comparatieve beteekenis toekennen. Van gelijken oorsprong als germ. **bat-* beschouwt men niet zonder grond skr. *bhadrá-s* „deugdelijk, heilzaam, rijk aan zegen", dat met een grondbegrip „beteren, heelen" zeer goed is overeen te brengen.

Betamen, zie tamelijk.

Beteuniebloem van lat. *betŏnia*, vanwaar ook mhd. *batônje* „sleutelbloem".

Beting vr. Uit glb. laat-mnl. (holl.) *beting*, dat wellicht het nd. *beting* is; verg. het glb. eng. *bit* (*bitt*), on. *biti* „dwarsbalk"; daarentegen wijkt ags. *beting* „kabel, ankertouw" in beteekenis af. Uit een verwant germaansch woord wordt de romaansche woordfamilie van fra. *bitte* it. *bitta* „paal" (Erfurter Glossen *bitus* „*lignum quo vincti flagellantur*") afgeleid. De maagschap van dit germ. *bit-* zou met de grondbeteekenis „het gespletene" (of „het vaneenhoudende"?) tot bijten gebracht kunnen worden en dan met beitel en bijt (zie deze woorden) bewijzen dat de oudere beteekenis van den wortel „splijten" (zie bijten) ook in het Germaansch geleefd heeft.

Betten ww. In het oudere Nnl. komt *betten* voor in den zin van „stoven, met een warm kompres bedekken"; het kan volgens de klankwetten germ. *baitjan* zijn (verg. etter, vet), het factitief van bijten, ohd. mhd. *beizen*, *beizzen* nhd. *beitzen*, in welk geval de beteekenis „met een bijtend vocht nat maken" in den meer algemeenen zin van „vochtig maken" is overgegaan en het bijbegrip *bijtend* verloren heeft. Waarschijnlijker is echter de afleiding uit bad (zie ald.) met *e* als *umlaut* van *a* en met verscherping der consonant; verg. hd. *schnitzen* van snijden.

Beu bnw. In dezelfde beteekenis ouder-nnl. ook *bo*, overeenstemmende met hessisch *bü*, en vermoedelijk in verband staande met het mnl. bn. *boy* „verdrietig" en *boy* in de spreekwijze *mi heeft boy* „ik ben beu van —": de germ. grondvorm kan **büi* geweest zijn, misschien hoogerop verwant met de interjectie gr. φῦ lat. *fu* en *fi* (uit *fui?*) die een afkeer of afschuw te kennen geeft.

Beugel m. Uit mnl. *böghel*, *bōghel*; mnd. *bogel* nhd. *bügel*, voorheen **bügil* van buigen.

Beuk m. In dezen vorm nnl.; in het Mnl. heette de boom *boeke* vr. in overeenstemming met ohd. *buohha* mhd. *buoche* nhd. *buche* ags. *bóc* vr.; daarnaast staat ags. *béke* eng. *beech* mnd. *bōke*, *bōke* nnd. *baike* zwak fem. uit **bókjôn*, waaraan het nnl. *beuk* beantwoordt; voor den overgang tot het manlijk geslacht verg. berk. De vorm **bókjôn* kan in Holland inheemsch geweest zijn, maar de door umlaut ontstane *eu* is vermoedelijk uit het Saksisch ontleend en diende daarna om het woord van boek „*liber*" te onderscheiden; de vorm met *oe* leeft voort in vla. *boek* „beuk" en in het algemeen nl. boekweit. De in het Got. toevallig niet aangetroffen boomnaam is een overblijfsel der indogerm. periode en beantwoordt aan lat. *fāgus* „beuk", gr. φᾱγός, φηγός, „eik met eetbare vrucht". Vermoedelijk beteekende beuk „boom met eetbare vrucht" van een indogerm. ww. dat in het Grieksch φαγεῖν „eten" luidt. Het is mogelijk dat de naam door verschillende volken aan onderscheiden boomsoorten gegeven werd; anderen verklaren het verschil in beteekenis van het grieksche en latijnsch-germaansche woord uit een verandering der vegetatie, de opvolging van een eiken- en beukenperiode: „die Germanen und Italier waren zeugen des überganges der eichenperiode in die buchenperiode, und während die Griechen φηγός in der ursprünglichen bedeutung beibehielten, übertrugen jene den namen als allgemeines appellativum auf die neuen waldungen, welche in ihrer heimischen wildniss emporwuchsen". Zie voorts boek.

Beukelaar m. Uit mnl. *bökelare*, *bökelare* „met een knop voorzien schild": een afleiding van mnl. *bökel* (*bökel*; pl. *bocle*) m. mhd. *buckel* m. v. nhd. *buckel* m. „knop aan het schild". Hetzelfde woord vinden we in het Romaansch, b. v. ofra. *bocle* „knop", nfra. *boucle* „gesp". Men brengt het tot lat. *buccula* „wang, ronde verhevenheid" en neemt vrij algemeen aan, dat de duitsche woorden ontleend zijn uit het Fransch; maar de mnl. vormen pleiten voor een germ. vorming *bukl-* *bukil-* van buigen met verscherping der consonant als in bukken. Verg. ook bochel en boekel.

Beuken ww. Uit mnl. *böken*, *bōken* „slaan, stooten", denominatief van mnl. **böke*, *bōke*, ouder-nnl. *beuk* „slag, stoot", dat op een germ. grondvorm **buki-* m. wijst; verwant zijn mnd. *boken* „kloppen, slaan", mhd. *bochen*, *buchen* nhd. *pochen* „slaan, kloppen", mhd. *buc* (*ck*) m. „slag, stoot", nd. *böker* „waschklopper". De vermoedelijke germ. wortel **buk*, voorgerm. **bhug-* verschijnt ook op slav. taalgebied in boheemsch *bušiti* „slaan, stooten"; of hij ook in bok steekt, is zeer de vraag; zie dit woord.

Beul m. Uit glb. mnl. **bödel*, **bōdel* ohd. *butil* mhd. *bütel* nhd. *büttel* „gerechtsbode" ags. *bydel* „bode", gevormd van den wortel van bieden.

Beulen ww.: een afleidsel van het

vorige woord. Het Mnl. kent *bödelen* (*bödelen*), gelijk daarin nnl. b e u l e n luiden moest, in den zin van „(in het gevecht) slaan, wonden"; het is niet noodig dit verbum van het afleidsel van het vorige woord te scheiden; doch de in het volgend artikel vermelde woordfamilie kan op de beteekenis van invloed geweest zijn.

Beuling m. Uit mnl. *bödelinc*, *bödelinc*; het mv. *bodelinghe* komt voor in den zin van „soort van worst" en in dien van „darmen". Het is een afleiding van **bödel*, *bödel*, dat reeds vroeg met verplaatst accent (zie a b t) aan het Mlat.-Rom. ontleend is en waaruit ook eng. *bowels* „ingewand" afstamt: ofra. *boel* mlat. *bodellus*, *botellus* it. *budello* met de beteekenissen „darm" en „worst", in het mv. „ingewanden", diminutief van lat. *botulus* „worst". **Bodel* werd als „ingewand" opgevat en daarvan *bodelinc* gevormd in den zin van „een deel van het ingewand"; nvl. *beuling*(*e*) vr. „ingewand" is ontstaan uit den mnl. pluralis *bodelinghe*.

1 **Beun** (vischkaar) vr. Evenals het glb. **bun** eerst in het Nnl.; beantw. aan mnd. (insgelijks in dubbelen vorm) *bone* en *bunne*. Het laatste kan identisch zijn met ags. *binne*, *bin* eng. *bin* „kast, hok, krib, stal"; het eerste, ons b e u n, kan ook tot denzelfden of tot een verwanten grondvorm gebracht worden; zie verder het volgende woord.

2 **Beun** (zolder) vr. Eerst in het Nnl. voorkomende (bij KILIAAN ook *boene*, *boen* in den zin van „gehemelte"); mhd. *büne* (nhd. *bühne*) mnd. *bone* (*bone*) „zoldering van een kamer, verhoogde vloer, plankenstellage, afsluiting aan den oever door planken of vlechtwerk om visch te vangen". De verwantschap met de bovengenoemde woorden is niet onwaarschijnlijk. Neemt men aan, dat oorspronkelijk de aangeduide voorwerpen, alsook de zolderingen van kamers uit vlechtwerk bestonden en stellages met een dergelijken vloer belegd werden, en vergelijken we tevens de onder b e n genoemde woordvormen, dan ligt de gissing voor de hand dat in noordwestelijk Europa een klankwisselende woordfamilie **ben*, **bun*- (uit **bhen*- **bhun*-?) bestond in den zin van „vlechten, met vlechtwerk voorzien".

Beunhaas m. Eerst in het Nnl.; beantw. aan nd. *bönhase*, dat in het Hd. overgenomen is als *böhnhase*. Tegen de verklaring van het woord, als zou het door volksetymologie verbasterd zijn uit gr. *βάναυσος*, wordt aangevoerd dat dan onopgehelderd blijft, hoe de grieksche uitdrukking in de volkstaal heeft kunnen komen. De gewone verklaring „handwerksman, die, omdat hij geen meester is, als een *haas* op de *beun* of zolder vlucht om daar te werken" wordt daarom nog niet waarschijnlijker.

Beuren ww. Uit mnl. *bören*, *bören* „opheffen, oplichten, innen"; ohd. *burien* mhd. *bürn* mnd. *boren* ags. *byrjan* „tillen, oplichten" on. *byrja* „beginnen": eene algemeen germ. klankwisselende formatie van den wortel *ber* (zie b a r e n) in de bijzondere beteekenis van „verheffen". Men heeft geen grond hiervan te scheiden het subst. ohd. mhd. *bor* „verhooging, hoogere plaats", vanwaar ohd. *in bore* mhd. *enbore*, *enbor* mnl. *en bor* nhd. *empor* „naar boven, opwaarts". — Composita van germ. **burjan* zijn ohd. *giburien* mhd. *gebürn* (nhd. *gebühren*) mnl. *ghebören*, *ghebören* (nnl. **gebeuren**) os. *giburian* ags. *gebyrian* „voorvallen (eigenlijk „opkomen"), wedervaren, toekomen, voegen, betamen" (de laatste beteekenis heeft zich òf uit „wedervaren, toekomen" of geheel zelfstandig ontwikkeld, verg. got. *gaqimiþ* lat. *convenit* ags. *gequême* onder b e k w a a m) on. *byrja* „behooren, voegen"—denkelijk zijn verwant got. *gabaurjaba* bw. „gaarne" en *gabaurjōþus* m. „genieting, lust", als uitgaande van **gabaúr*- „aangenaam" — en mnl. *verbören*, *verbören* mnd. *verboren* „verbeuren, zich bezondigen" (eigenlijk „zich boven iets verheffen") nnl. **verbeuren**. Zie ook b e u r t.

Beurs vr. Uit mnl. *burse* (*borse*), *buerse* (d. i. *börse*) „buidel, geldtasch",

later ook „genootschap, vereeniging": identisch met ohd. *burissa* „tasch" mhd. *burse* „beurs, buidel; gemeenschappelijke kas; genootschap" en ontleend aan mlat. *bursa*, dat met zijn romaansche woordfamilie (fra. *bourse* enz.) zijn oorsprong vindt in gr. *βύρσα* „afgetrokken huid". Aan het nl. woord *börs*(*e*) kan een aan ohd. *burissa* beantwoordende vorm met ingelaschte *i* ten grondslag liggen; maar het is waarschijnlijker, dat het met vocaalrekking ontstaan is uit *burse*; verg. aard. Zie ook borst (2).

Beursch bnw. eerst in het Nnl. aangetroffen: van onbekende afkomst. De noodige gegevens ontbreken, om den ouderen vorm met zekerheid te bepalen.

Beurt vr. Met de in het holl. dialect veelvuldige afwerping van het voorvoegsel *ge-* ontstaan uit mnl. *gheboorte*, *gheborte* „gebeurtenis, wedervaren, lot, de afwisseling en opvolging van hetgeen geschiedt": met het suffix *-te* gevormd van gebeuren (zie beuren); verg. ohd. *giburida* „gebeurtenis, lot", mnd. *geborde* „behooren" en het met beurt overeenstemmende mnd. *bort* „toekomen".

Beuzel vr. Uit een ouder *bözele*, *lözele* „malligheid, beuzeling, nietigheid; leugen"; vandaar beuzelen; een overeenkomstig woord bestond wellicht in nd. en md. dialecten, t. w. in *boselen*, *bosselen* „gering, nietig werk doen"; verwant schijnt eene rom. woordfamilie: oudprov. *bauzia*, *bauza* ofra. *boisie* „bedrog, arglist", it. *bugía* (dialect. *busía*) „leugen", welke woorden men tot het duitsche boos brengen wil (zie dit woord). Het met eene suffixale *l* gevormde **busila*, waarop het nl. woord wijst, kan inderdaad door klankwisseling (*ŭ* : *au*) met boos verwant zijn; maar deze afleiding is zeer twijfelachtig.

Bevallen ww. Uit mnl. *bevallen* „vallen, neerzinken, in de kraam komen; gebeuren, ten deel vallen, door het lot ten deel vallen; aanstaan" een overeenkomstige begripsontwikkeling heeft *bevallen* in het Nd. en het andere compositum *gefallen* in het Hd.; dit laatste wordt in het Mhd. nog met *wol* (of *übel*) verbonden, als *bevallen* in het mnl. met *wel*. Dat het „ein dem losen mit würfeln um die beute entlehnter ausdruck des altdeutschen kriegslebens sei", is niet bewezen. De beteekenis „gebeuren" der composita van vallen (verg. lat. *accidit*, *casus* en toeval) kan vroegtijdig ook bij de absoluut gebruikte verba beperkt geworden zijn tot uitsluitend aangename gebeurtenissen (verg. de artikels bekwaam en gebeuren onder beuren); daaruit laat zich het begrip „behagen" bevredigend verklaren.

Bevelen ww. Uit mnl. *bevelen* „aanbevelen, gebieden"; ohd. *bifëlhan* „overgeven, bergen, begraven, aanbevelen" mhd. *bevelhen* „overgeven, toevertrouwen, gelasten" nhd. *befehlen* os. *bifelhan* „overgeven, toevertrouwen, begraven, gelasten" ags. *befeolan* „toevertrouwen, overlaten, zich wijden" on. *fela* „verbergen, overgeven" got. *filhan* „verbergen, begraven" met het compos. *ana-filhan* „geven, overgeven, aanbevelen". Aan het germ. ww. **felhan* mag men diensvolgens de grondbeteekenis „bergen" en de afgeleide beteekenissen „begraven" en „aanvertrouwen, aanbevelen" toekennen; verg. o. a. got. *filigri* „schuilplaats", mhd. *bivelde* „begrafenis". De germ. wortel *felh*, voorgerm. **pelk* is in den overeenkomstigen zin niet verder na te gaan; het lat. *sepelire* „begraven" laat zich daarmede niet vereenigen. De oorspronklijkheid der beteekenis „bergen" is evenwel eenigermate aan bedenking onderhevig wegens ohd. uitdrukkingen betrekking hebbende op de lijkverbranding, die aan het begraven voorafging; zoo b. v. *felhan*, in den zin van „een brandstapel bouwen". Mochten deze beteekenissen oorspronklijker zijn, dan ware de reeks van begrippen „bergen, overgeven enz." eerst door overdrachtelijke toepassing van het verbranden op het begraven ontstaan en zouden gr. *πέλεκυς* „bijl om hout te hakken, strijdbijl" *πελεκάω* „splijten".

skr. *parçu* „houthakkersbijl, strijdbijl" te vergelijken zijn; germ. *felh-* uit *pelk-* ware in dit geval eigenlijk „hout hakken" en vervolgens, in bijzondere toepassing, „hout voor den brandstapel gereed maken".

Beven ww. Uit glb. mnl. *beven*, een algemeen germ. woord: ohd. *bibên* mhd. *biben* nhd. *beben* os. *bibôn* ags. *beofian* (uit *bibôn*) on. *bifa* „beven". Reeds de germ. *i* van den stam verbiedt de vergelijking met gr. φέβομαι; daarentegen voldoet aan de klankwetten zeer goed de onlangs aangenomen identiteit van germ. **bibaid* „hij beeft" met skr. *bíbhéti* „hij vreest", geredupliceerd praesens van den wt. *bhí* „vreezen" (*bi* reduplicatie voor *bhi*, *bhé* uit *bhai*, de versterkte stamlettergreep). De aan het oudindische praesens *bibhémi*, *bibhéši*, *bibhéti* beantwoordende germ. tegenw. tijd **bibaim*, **bibais*, **bibaid* had het voorkomen van eene afleiding met *ai* (als got. *habaiþ* ohd. *habêt* „hij heeft") en werd daarom als zwak ww., met *bib* als wortelsylbe, opgevat; beven is dus een zeldzaam voorbeeld van bewaarde praesensreduplicatie (verg. sidderen). Men moet aannemen dat in het germ. *bib-* het zinnelijk begrip „beven" vroegtijdig op den voorgrond trad, hetwelk voor den onverschoven wortel *bhí* „ik vrees" (welke ook in het Slavisch verbreid is, b. v. obulg. *boja*ⁿ „ik vrees"), wel niet bewezen, maar toch niet onwaarschijnlijk is; zie ook bies en verg. voorts bibberen en bij.

Bever m. (en onz.). Uit glb. mnl. *bever*, beantw. aan ohd. *bibar* mhd. *biber* nhd. *biber* nd. *bever* ags. *beofor* on. *bifr* en *biórr* got. **bibrus* m. „bever". De naam is indogermaansch, verg. lat. *fiber* obulg. *bebrŭ* lit. *bebrus* boh. *bobr* „bever"; in het Oudindisch beduidt *babhrús* als adjectief „roodbruin", als masculinum „groote ichneumon": indog. *bhebhrú-s* „roodbruin, bruin waterdier" is een geredupliceerde vorm van den wt. van „bruin". „Reeds voor de scheiding hadden de Indogermanen aan eenige diernamen een vasten vorm gegeven (verg. koe, hond, muis, wolf enz.); de meeste plantnamen daarentegen zijn eerst in zeer laten tijd ontstaan". — **Bevergeil**, zie geil.

Bevernel onz. Uit glb. mnl. *bevernelle* met mhd. *bibernelle* uit (mlat.-roman. *pimpinella*) fra. *pimpernelle*, een plantnaam van onzekere afkomst.

Bevrijden, zie vrij.

Beweren ww. Het berust eigenlijk op **biwârjan*, eene afleiding van waar, (ohd. *biwâren* mhd. *bewæren*) „als waar bewijzen, aantoonen, toetsen" (met *é*, die in de zuidelijke tongvallen de umlaut van *â* is), maar heeft den invloed ondergaan van *beweren* „verdedigen", een compositum van weren, en wordt in het volksbewustzijn als zoodanig opgevat.

Bewind onz. Uit glb. mnl. *bewint* (*d*): een verbaal abstractum van mnl. (*hem*) *bewinden* „ondernemen, op zich nemen", eigenlijk „zich naar iets toe wenden", van winden.

Bewust bnw. Eerst in het Nnl. aangetroffen, identisch met nhd. *bewust* (*bewusst*): met vocaalkleuring door den invloed der *w* uit een ouder nnl. *bewist* „ingelicht, zeker, bewust", het verl. deelw. òf van **beweten* ohd. *biwizzan* „met den geest bevatten" (verg. het mhd. verl. deelw. van *wizzen*: *gewist*, *gewest*) òf van mnl. *bewissen* „zich vergewissen", een afleidsel van **wis* in gewis.

Bezaan vr. Uit een ouder nnl. *bezane* „zeil aan den achtersten mast van het schip"; ontleend aan glb. it. *mezzana* of spa. *mesana* met overgang van *m* in *b* in de toonlooze lettergreep. De romaansche woorden zijn, evenals fra. *mizaine*, vanwaar eng. *mizzen* „bezaan", afgeleid van lat. *medius* „zich in het midden bevindende". De naam is dus van het middelste zeil of den middelsten mast op het achterste zeil of den achtersten mast toegepast.

Bezadigen ww.: een merkwaardig voorbeeld eener vermenging van onderscheiden woorden in het volksbewustzijn; het staat voor een ouder glb. (*be*)*satigen*, beantw. aan nd. *satigen*, eene afleiding van mnl. *satich* (*g*) „be-

daard, kalm, bescheiden", welk adjectief gevormd is van mnl. *saten* „inrichten, ordenen, tot rust brengen", overeenkomende met mhd. *sâzen* „vaststellen, inrichten, ordenen", denominatief van ohd. *sâza* mhd. *sâze* „zede, staat, inrichting, regel", een afleidsel van zitten. Dat de *d* de *t* vervangt, is niet grammatisch te verklaren, maar toe te schrijven aan den invloed van *bezadigen*, een afleidsel van zat, „zat maken", waarbij het begrip „voldoen, tevreden stellen" tevens in het spel is. Buitendien kan nog aan den invloed van zedig gedacht worden.

Bezem m. Uit glb. mnl. *bezem*, waarnevens *bessem* uit **besme* die op **besomo*, **besmo* en voorts op een in het Oostgermaansch niet aangetroffen germ. **besmo* teruggaan: ohd. *besamo* mhd. *besem* (*besme*) nhd. *besen* mnd. *besem*, *bessem* ags. *besma* eng. *besom* m. „bezem". Voor de etymologie houde men wel in het oog, dat de *s* tot het suffix kan behooren en daarvoor eene andere consonant kan zijn uitgestooten (verg. alsem, deesem, mest). Daarom is de samenhang met mhd. *bâht* onz. „wegveegsel, afval" niet onmogelijk; maar een germ. wt. **beh* voorgerm. **bhek* „vegen" (?) is niet aan te wijzen.

Bezie, zie bes.

Bezig bnw. Uit mnl. *bezich* „bezig, bedrijvig, vlijtig; druk; te stade komend, dienstig"; daarvan *bezichede* „bezigheid, werkzaamheid, onderneming, gebruik, aangelegenheid"; in het Nvla. beduidt het adjectief ook „gebruikt wordende": b. v. van een stoel „bezet", van een vat „niet leeg"; overeenkomende met nd. *besig* „ijverig in de weer" en ags. *bisig* (*bysig*) eng. *busy* „bezig": saks. **bisig* vermoedelijk met het grondbegrip „werkzaam zijnde". Voorts wordt als verwant aangemerkt een on. ww. *bisa* „ijverig moeite doen"; verdere aanknoopingspunten voor het saksische of noordgermaansche woord ontbreken; want dat het in betrekking staat met een in het Indisch bewaarden wt. *bhûsh* „bedrijvig zijn, moeite doen" is wegens de nl. nd. vocaal der wortelsylbe zeer onwaarschijnlijk.

Bezuren ww. Uit mnl. *bezuren* „met moeite of smart iets verrichten of lijden". Van zuur.

Bezwijken ww. Uit mnl. *bezwiken* „zwak, moedeloos worden, in den steek laten" van mnl. *zwiken* „onder iets wegglijden, nalaten, wijken"; daarbij in gelijke beteekenis mnl. nnl. zwichten. Een algemeen germ. woord met onderscheidene beteekenissen: ohd. *swîhhan* mhd. *swîchen* „nalaten, in den steek laten", os. *swîkan* „in den steek laten, wijken" met het compositum *biswîkan* „bedriegen, verleiden", ags. *swîcan* „zwerven, wijken, in den steek laten"; on. *svíkja* „bedriegen"; vanwaar o. a. ohd. (*bi*)*swihhil* ags. *swicol* on. *svikall* „bedrieglijk", mhd. *swich* m. „voortgang, loop des tijds". Van den germ. wt. **sweik* voorgerm. **sweig*, vermoedelijk met het grondbegrip „er onder wegglijden, wegdwalen" zijn geene indogerm. verwanten bekend; want een gelijkluidende wortel, waarop zwijgen schijnt te wijzen, laat zich daarmede kwalijk vereenigen.

Bibberen ww. van herhaling met verscherping der slotconsonant gevormd van het onder beven genoemde germ. **bibain*.

Bidden ww. Uit glb. mnl. *bidden*, een algemeen germ. verbum: ohd. *bitten* mhd. *biten*, *bitten* os. *biddian* ags. *biddan* on. *biðja* got. *bidjan*. De klankwisseling van het ww. (praet. got. *baþ*, *bêdum*) wijst op een grondvorm **bedjan* en men heeft daarom den wortel met een voorgerm. **bhedh* „drukken" vergeleken, waartoe ook gebracht wordt skr. *bâdhate* (*b* voor *bh*) „drukken, kwellen", *bâdha* „druk" gr. *πόθος* „drang, verlangen" osl. *běda* „nood". Naast dezen *e*-wortel **bhedh* schijnt men in gelijke beteekenis een *ei*-wt. te moeten aannemen wegens het germ. factitivum **baidjan* „dwingen, dringen, gebieden, vorderen, geweld aandoen" (got. *baidjan* ohd. *beittan* os. *bêdjan* ags. *bǣdan* on. *beiða*), waarmede men vergelijkt gr. *πείθω* (voor **bheidhō*)

waarschijnlijk is; het ontbreken der eerste silbe *am-* heeft een analogon in het oudgerm. woord voor beide; de grondvorm is dan *ambhi-*". Zie ook om.

2 **Bij** vr. uit een ouder *bie*. Het Mnl. heeft *bie* (met den tweeklank *ie*), gelijk nog het Vlaamsch, waarmede overeenkomt ags. *beó* eng. *bee* en ook wel on. *bý* onz. vr.(?). De diphthong ontstond door samensmelting van twee oorspr. gescheiden vocalen (oudere vorm dus **bi-ó*), als meermalen plaats had, zie vriend en zien; de wortel is *bĭ-*, waarvan misschien ook beemd. Dat de vorm *bie* uit *bie* gesproten zou zijn, is niet waarschijnlijk (verg. echter dij); vermoedelijk is het verschil tusschen den holl. en den vl.-brabantschen vorm werkelijk oud; verg. ohd. *bía* nhd. dialect. *beie* mnd. *bie* nd. *bigge* uit **bíje*. Naast **bĭ-ó* **bí-ó* verschijnt in het Duitsch een secundair afleidsel: ohd. *bini* onz. mhd. *bine*, *bin* nhd. *biene* mnd. *bēne* vr. (en mhd. *bín* vr.). De dubbele vormen *bĭ* en *bí-* kunnen zich binnen de grenzen van het Germaansch ontwikkeld hebben, maar ook reeds in het Indogermaansch bestaan hebben, zie luid, zoon. De germ. grondvorm is niet met zekerheid te bepalen. Het worteldeel *bĭ* wordt, waarschijnlijk niet ten onrechte, voor identisch gehouden met den indog. wt. *bhī* „vreezen", die onder beven en bies besproken is, en wel niet zoozeer in den zin van „beven, trillen" (de bij = „de trillende") als wel in de daaruit afgeleide beteekenis „suizen, gonzen". Vermoedelijk is van denzelfden wt., doch met een ander suffix, lit. *bitis* „bij" gevormd.

Bijbel vr. Uit glb. mnl. *bíbel*, *bijble*: evenals eng. *bible* ontleend aan fra. *bible* of onmiddellijk aan het grondwoord hiervan, het grieksch-lat. neutr. plurale *biblia* „de boeken", vanwaar ook mhd. *bibel*, *biblie* nhd. *bibel*.

Bijkans bw. Uit een ouder *bijkants* (verg. thans) en dit met de adverbiale *s* (zie aanstonds) van mnl. *bicant*, beantw. aan mnd. *bikant*, *bekans*: uit de praepositie *bi* en *cant* (zie kant) „bijna", eigenlijk „nabij den kant".

Bijl vr. Uit glb. mnl. *bile* (uit *bíhila* of *bíhla*) vr., beantw. aan mnd. *bíle* vr. nevens *bíl* onz.; verg. ohd. *bíhal* (*bíhil*) *bíal*, *bíl* mhd. *bíhel*, *bíl* en *bíle* onz. „bijl"; ook on. *bíldr* m. „bijl"? Het woord schijnt met bikken (minder waarschijnlijk ook met big) op een wortel *bih* te wijzen, die denzelfden zin had als de wortel van *vijl* (indogerm. *pik*). Evenwel valt te betwijfelen, of dit *bih* tot een indogerm. **bhik* moet worden teruggebracht: het kan hetzij in den vorm *bih*, *big*, hetzij in den onverschoven vorm *bhik* ontleend zijn; maar uit welke taal, is onbekend. In dit geval zou oudiersch *biáil* „bijl" moeielijk met ons bijl in verband te brengen zijn.

Bijster bnw. Het woord komt eerst in het latere Mnl. en voorts alleen in het Nd. en Md. voor: *bíster* (*bister*, *büster*), in den zin van „verward, verkeerd, spoorbijster, wild omloopend; uitgeput, arm; woest, somber, onvriendelijk", ook „zeer, erg" als versterking van het adjectief. De vla. vorm *bijstier* kan kwalijk een verbastering zijn en moet daarom in de eerste plaats voor de etymologie in aanmerking komen. Dat het woord in verband zou staan met nl. en dialect.-duitsch *bijzen*, *biezen*, *bizzen* ohd. *bisôn* enz. „uitgelaten springen, wild omloopen" is wegens den vorm niet aan te nemen, daarentegen zou aan een nominaal compositum **bi-stiuri* gedacht kunnen worden, dat van den wortel van storen (zie dit woord) afstamt, ongeveer met het grondbegrip „ontsteld, te gronde gericht". Eng. *boisterous* „onstuimig" zal wel niet verwant zijn.

Bijt vr. Uit glb. mnl. *bijt* m. en onz. (of uit **bite* vr.?): een afleidsel van het volgende woord in den zin van „splijten".

Bijten ww. Uit glb. mnl. *bíten*, een oudgerm. ww.: got. *beitan* on. *bíta* ohd. *bízzan* os. *bítan* ags. *bítan* „bijten" en verder indogerm. in de ruimere beteekenis van „met een scherp werktuig kleiner maken; splijten"; verg. den skr. wt. *bhid* „splijten, stukbreken",

lat. *findo* „ik splijt". Het gebruik dat de oudgermaansche (en zelfs nog de mnl.) poëzie van bijten maakt in toepassing op het zwaard, kan een rest zijn van de oudere beteekenis, welke ook nog in beitel, beting, bijt voortleeft; het mnl. *biten* beduidt, naar het schijnt, tevens „met het zwaard strijden". Zie voorts beet, bits, bitter.

Bijvoet m. Uit glb. mnl. *bijvoet*, beantw. aan mnd. *bivoet* nhd. *beifusz*, welke vormen door volksetymologie schijnen verbasterd te zijn: het ohd. en mhd. *bíbôz*, mnd. *bibot*, *bivot*, dat in het Mnl. **bijboot*, **bijvot* luiden zou, acht men samengesteld uit de praepos. *bi* en **bôt* van ogerm. **bautan* „stooten" (zie aanbeeld). De benaming zou dan eigenlijk beteekenen „kruid, dat als specerij in een spijs *gestooten*, er *bij* ingestampt wordt".

Bijzonder bnw. en bijw. Uit mnl.-holl. *bizonder* nevens mnl. *bezonder* bw. „afgezonderd, op zich zelf": een duitsch-nl. bijwoord uit de praepos. *bi* en een van zonder afgeleid substantief. De toonlooze *i*, *ij* in den holl. vorm berust op kleuring der doffe *e* door de volgende *z* en den invloed van bij.

Bikkel, zie het volgende woord.

Bikken ww. Uit glb. mnl. *bicken* (*becken*), overeenk. met ohd. *bicchen* mhd. *bicken* (*becken*) (nhd. *bicken*) „stooten, steken, hakken, pikken", mnd. *bicken* „met een punt op iets tikken, pikken". Zeer waarschijnlijk is de verwantschap met bijl, van welks wortel het ww. dan regelmatig gevormd is met verscherping van de slotconsonant; de woorden komen ook in hetzelfde taalgebied voor. Voorts is het ww. zonder twijfel als een klanknabootsing opgevat en komen de van den wt. *pik* afstammende romaansche verwanten van fra. *piquer* enz. in aanmerking (zie bij big). Uit een samenwerking der drie elementen: het oude *bik-*, het klanknabootsende *bik-* en het romaansche *pik-* moet de duitsch-nl. woordfamilie verklaard worden; verg. bek en pikken. Bij bikken behoort **bikkel**, dat in het Duitsch en Nl. behalve „houweel" ook „koot" en „dobbelsteen, beenen speelgoed, knikker" beduidt. De beteekenis „kootbeen" is, naar het schijnt, zeer oud en wijst misschien op een tijd, toen men nog bikkelvormige werktuigen uit kooten vervaardigde, of wel, zij is te verklaren uit het begrip „hard", dat *bik-* *bikkel-* ontwikkeld heeft.

Bil vr. Uit glb. mnl. *bille* vr., verg. ohd. (*ars*)*belli* mhd. (*ars*)*belle* nd. (*eers*)-*belle*, *-bille*. *Belli* is eigenlijk wel een nom. plur. van bal (zie ald.); op de *i* (in plaats van de door umlaut ontstane *e*) in het nl. woord hebben vermoedelijk de romaansche woorden, fra. *bille*, it. *biglia* „kogel" enz., mede invloed gehad.

Billen ww. Uit mnl. *billen* „houwen, behouwen"; ohd. *billôn* mhd. *billen* „houwen, behouwen, glad maken"; van ohd. *bill* mhd. *bil* onz. „houweel", os. *bil* onz. „strijdbijl, zwaard" ags. *bill* „zwaard" eng. *bill* „zwaard, houweel, bijl". Het staat niet vast, dat de woorden algem. germ. zijn; ze zijn zeker niet met bijl verwant, maar kunnen samenhangen met een skr. wt. *bhil*, die in den beteekenis van „splijten" opgegeven wordt.

Billijk bnw. Het woord, dat tot den duitschen taaltak beperkt is, verschijnt eerst laat (zie beeld); onzeker is de verwantschap met ags. *bile-* in *bilewit*, meng. *bilewit* „eenvoudig, onschuldig", welk adject. overeenkomt met mnl. *belewitte* „goede holde". Men vergelijkt verder kelt. *bil* „goed, zacht"; zie echter beeld.

Bilzenkruid onz. Van mnl. *belze*, **bilze* „bilzenkruid", overeenkomende met ohd. *bilisa* mhd. *bilse*: hetzelfde element *bili-*, welks afkomst onbekend is, steekt nog in andere woorden van gelijke beteekenis, als mnl. *beelde*; verg. ook deensch *bulme* en russisch *bélenà* „bilzenkruid". De beteekenis verbiedt te denken aan verwantschap met lat. *felix* „varenkruid".

Binden ww. Uit glb. mnl. *binden*: een ww. dat alle germ. talen in

dezelfde beteekenis gemeen hebben: got. *bindan* ohd. *bintan* os. ags. *bindan* van den indogerm wt. **bhendh*, die ook verschijnt in den skr. wt. *bandh* „binden, boeien, bevestigen", lat. *offendimentum* „band; touw", gr. πεῖσμα (uit πενθμα) „band" en lit. *bèndras* „gemeenschappelijk". Het Germaansch heeft van dezen wortel talrijke afstammelingen met ablaut; zie band, bende, bond, bundel.

Bink m. Eerst in het Nnl.; met denzelfden begripsovergang als nhd. *bengel* (zie bengel; voorheen ook nl. *bingel* synoniem met *bink* „boersch, plomp mensch"): met klankwisseling gevormd van den wortel van bengel, die oorspronklijk „luid slaan" beteekende. De *k* kan tot den vroegeren slotklank *nc* uit *ng* behooren of is een oudere verscherping der *g* (verg. klinken). Zie ook bonk.

Binnen voorz. en bijw. Uit glb. mnl. *binnen*; mhd. nhd. mnd. *binnen* ags. *binnan*: uit *bi-innan* met syncope der *i* van *bi* voor de volgende vocaal, als in boven, buten (verg. ook beneden) bang, barmhartig; het tweede lid is ohd. *innana* en *innân* mhd. *innen* os. *innân* got. *innana*, adv. en praep. „inwendig, binnen" van in.

Bint onz. Met afwerping van het praefix *ge* (zie beurt) uit *gebinte*, dat in het Vlaamsch „dakstoel" beduidt; het oudere nnl. *gebinte*, *gebunte*, *gebonte* „kamerzoldering" is met het suffix *-te* (ohd. *-ezi* ags. *-ete*) afgeleid van beun en beantwoordt aan md. *gebünsse* „plafond". Het woord heeft waarschijnlijk den invloed ondergaan van binden; de beteekenis „dwarsbalk" is secundair of overdrachtelijk.

Birkwortel m. Eerst in het Nnl. en, gelijk *i* voor *r* bewijst, gevormd naar het model van duitsch *birkenwurz*, *birkwurz*. De plant is, naar men meent, aldus geheeten, omdat zij gewoonlijk in de nabijheid van berken groeit; maar deze verklaring heeft veel van volksetymologie.

Bisdom onz. Gevormd naar het voorbeeld van nhd. *bistum*, mhd. *bischtuom*, *bistuom*, ohd. *biscetuom* uit *biscoftuom* (mnl. *bisscopdoem*).

Bisschop m. Uit glb. mnl. *bisscop*: identisch met ohd. *biscof* mhd. nhd. *bischof* os. *biscop* ags. *biscop* on. *biskop* en ontleend aan mlat. *biscopus* voor gr.-lat. *episcopus* (over de verzachting der *p* verg. bevernel); op gelijke wijze ontstonden ags. *pistel* uit *epistola*, on. *postulli*, ohd. *postul* uit *apostolus*. Ook de romaansche afleidsels hebben de beginletter *e* verloren: it. *vescovo*, ofra. *vesque* naast *evesque*. Het Gotisch heeft in overeenstemming met het Grieksch *aipiscaúpus*.

Bits bnw. Een afleidsel van bijten (*bîten*), dat eerst in het Nnl. voorkomt.

Bitter bnw. Uit glb. mnl. *bitter* (*better*); beantw. aan ohd. *bittar* mhd. nhd. *bitter* os. *bittar* ags. *biter* on. *bitr*; in het Gotisch met een anderen ablautstrap (de diphthong *ai*) *baitr-s* „bitter, scherp". Het algemeen germ. **bĭtr-* **baitr-* is ongetwijfeld gevormd van den wt. van bijten; de oorspronklijke beteekenis „snijdend, scherp" werd op den smaak toegepast.

Blaam vr. Uit mnl. *blame* „berisping, schande": evenals meng. *blame* ontleend aan fra. *blâme* (*blasme*); desgelijks werd het daarbij behoorende ww. in den vorm *blameeren* overgenomen. Ofra. *blasmer* gaat met zijn romaansche verwanten op lat.-gr. *blasphemare* „lastern" terug.

1 **Blaar** (witte plek) vr. Uit glb. mnl. *blare* met den gewonen overgang der *s* in *r*; van denzelfden wt. zijn gevormd het glb. mnl. mnd. *blesse* nnl. bles nhd. *blässe*; verg. mhd. (md.) *blas* „kaal" en overdrachtelijk „zwak, gering" nhd. *blass*, mnl. *blaer* „kaal" (vermoedelijk uit *blăr*, verg. baar 5) en nnl. bles „kaal"; voorts zijn van gelijken oorsprong ags. *blase* eng. *blaze* „fakkel", mhd. *blas* onz. „fakkel". De woordstam *blas-*, *blaz-* is uitsluitend noordgerm. en in de verwante talen niet verder na te gaan; toch zijn er veel wortels eveneens met *bl-* beginnende en van gelijke beteekenis, zie

vooral *blozen*. Het grondbegrip is „lichten, glanzen" en in bijzondere toepassing „kaal zijn" (verg. hd. *glatze* verwant met *glänzen*) en „bleek zijn" (verg. b l e e k).

2 **Blaar** (optrekking der huid enz.) vr. Uit mnl. *bláder(e)*; met den vermoedelijken bijvorm *blädre*, waaruit nvl. *bladder* (verg. a d d e r); beantw. aan ohd. *blátara* mhd. *blátere* en *blattere* „blaas, pok" mnd. *blader* en *bladder* ags. *blǽdre* eng. *bladder* „blaas, blaar, pisblaas" on. *blaðra*; in het Gotisch niet aangetroffen. Het germ. **blédró* (waarnevens reeds vroeg **blädró*) is met het suffix *-dró*, dat aan gr. -τρα beantwoordt (zie a d d e r), van den wt. *blé* gevormd, waarover straks bij b l a z e n.

Blad onz. Uit glb. mnl. *blat* (mv. *blade* en *blader*), algemeen germ., doch in het Gotisch niet aangetroffen: ohd. mhd. *blat* nhd. *blatt* os. *blad* ags. *blæd* (eng. *blade* „blad, halm") on. *blað* onz. „blad". De *d* van het woord is waarschijnlijk suffixaal, zoodat we *bla-* als wortel moeten aanmerken, die denkelijk identisch is met den voorgerm. wt. **bhlō-*, waarvan b l o e i e n. De beteekenis „in bloei zijn" ontsproot vermoedelijk uit een algemeener begrip „zwellen", dat toegepast werd op de ontwikkeling van planten, die uitloopen en bloeien; germ. **blada-* kan daarvan een participiale formatie zijn met het indogerm. suffix *-tó*. Lat. *folium* en gr. φύλλον „blad" kunnen bezwaarlijk tot denzelfden wortel gebracht worden, maar komen waarschijnlijk van een anderen, die eveneens de beteekenis van „zwellen" had; zie b o l s t e r.

Blader, zie b l a a r (2).

Blaffen ww. Een tot het holl. en het aangrenzende nd. en md. taalgebied beperkt klanknabootsend woord; verg. b a s s e n en hd. *baffen*.

Blaken ww. Uit mnl. *blaken* „vlammen, branden" ook „waaien (van vanen)"; waarbij behooren mnl. *blake* „vlam", *blaexeme* „heldere vlam", ags. *blæcern* en *blacern* „lantaren"; voorts mhd. *blach* „bleek" on. *blakkr* „bleek" (voor den begripsovergang verg. b l a a r (1) en b l e e k), en ohd. *blah-* mhd. *blach-* in *blahmâl* „niello" (eigenlijk „donker schilderwerk"?), waarnaast on. *blakkr* ags. *blac*, *blæc* „zwart" („donker, zwart" eig. brandkleurig?). Dat de woordfamilie *blăk- blák-* met de beteekenissen „vlammen, waaien, walmend vlammen, branden, gloeien (ook in tegenstelling van vlammen)" algemeen germ. is, staat niet vast; ze is echter hoogerop verwant met den voorgerm. wt. **bhleg* in gr. φλέγω „ik vlam, brand" φλόξ „vlam", lat. *flagrare* „branden". Ook lat. *fulgur* en *fulmen* (voor *fulgmn̥*) worden er toe gebracht; verg. ook den skr. wt. *bhrāj* „lichten" en zie voorts b l e k k e n.

Blank bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende; beantw. aan ohd. *blanch* mhd. *blanc* „blinkend, wit, schoon" mnd. *blanc* „helder wit" eng. *blank* „wit"; verg. ags. *blanca*, *blonca* „schimmel, wit paard" en on. *blakra* „blinken" (?). Een secundaire hoewel reeds oude ablautsvorm van b l i n k e n (zie ald.), welke ook in het Romaansch werd overgenomen en van daar teruggekeerd is in den met een rom. suffix afgeleiden vorm b l a n k e t.

Blaren ww. Identisch met meng. *blaren* eng. *blare* nd. *blaren* (*blarren*, *blaeren*), een klanknabootsend woord: verg. mhd. *blêjen* „blaten" en mhd. *blêren* „schreien, blaten", nhd. *plärren* en zie ook het volgende artikel.

Blaten een nnl. ww., identisch met ohd. *blázen*, *blázzen* ags. *blǽtan* eng. *bleat* „blaten", waarnevens mnl. en nnl. b l e t e n (met eene *e* als in nl. *perd* en fra. *père*), van een vermoedelijken grondvorm **blétjan*, een klanknabootsend verbum (verg. het vorige artikel). Verwant zijn synonyma als oslav. *blejati* „blaten", gr. βληχή „geblaat", die alle met *blé-* beginnen.

Blauw bnw. Uit glb. mnl. *blá*, *bláu* (gen. *blá(u)wes*), b. a. ohd. *bláo* (*o* uit *w*) mhd. *blá* nhd. *blau* mnd. *blá(w)* ags. *blǽ* (men verwacht **bláw*; eng. *blue* uit meng. *blew* is het fra. *bleu*, dat met zijn romaansche verwanten

aan het Duitsch ontleend is) on. *blár* „blauw", in het Gotisch niet aangetroffen. Met germ. **blêwo-* of **blêwi-* „blauw" stemt phonetisch overeen lat. *flâvus* „blond, geelachtig"; de omstandigheid dat kleurnamen vaak van beteekenis veranderen, doet vermoeden dat de woorden van gelijken oorsprong zijn. Men heeft samenhang aangenomen met blouwen „slaan" en gewezen op de blauwe, blonde of gele kleur van een door slaan ontstane plek; toch is die opvatting kwalijk juist. Met meer recht zou men kunnen denken aan een afleiding met suffixale *w* uit den voorgerm. wt. **bhlê* (zie het volgend woord en verg. blaar 2) en vermoeden dat de beteekenissen „geelachtig" en „blauw" zich uit de kleur van het vlammende of walmende vuur hebben ontwikkeld.

Blazen ww. Uit glb. mnl. *blâzen*, beantw. aan ohd. *blâsan* „ademen, snuiven, blazen" mhd. nhd. *blâsen* mnd. *blasen* on. *blâsa* got. (*uf-*)*blêsan*; in het Ags. bestaat slechts de afleiding *blǽst* eng. *blast* „stormwind"; het Mnl. kende een verwant subst. *gheblas*, welks *a* waarschijnlijk uit *â* verkort is. De *s* van den wortel is uitsluitend germ.; men wil daarin een eerst in later tijd aan den stam gehecht suffix zien, zoodat de voorgerm. wt. **bhlê* zou zijn, die reeds bij blaar (2) is vermeld en waarvan ook ohd. *blâjan* „blazen, opblazen" mhd. *blæjen* nhd. *blähen*, mnl. *blâien* „opblazen, waaien", ook in causatieve opvatting en, bij uitbreiding, „het zwaard zwaaien", ags. *blâwan* eng. *to blow* „blazen, waaien" en eindelijk lat. *flâre* „blazen, waaien" komen. Het grondbegrip van den wt. schijnt nog verder te zijn toegepast, blijkens vla. *blaaien* „vlammen, gloeien", zoodat tusschen dezen wortel **bhlê* en de bij blaar (1) en blaken genoemde een opmerkelijke overeenkomst in beteekenis bestaat; zie ook blauw.

Blazoen onz. Uit mnl. *blazoen* „wapenschild, tooi", evenals meng. *blasoun* „wapenschild, wapenkunde" ontleend aan fra. *blason* „wapenschild; roem, glans; wapenkunde". Het fra. woord en zijn rom. verwanten leidt men uit het Germaansch af.

Bleek bnw. Uit glb. mnl. *bleec*, een algemeen germ. en slechts in het Got. niet aangetroffen adjectief: ohd. *bleih* mhd. nhd. *bleich* os. *blêc* ags. *blâc*, *blâc* on. *bleikr* met de beteekenissen: „glanzend, witachtig, een doffen glans hebbende, bleek" (voor de begripsontwikkeling verg. blaar (1) en blaken en zie blijken). Van den wortel van blijken. De afleidsels bleek vr. en bleeken ww. hebben den oorspronklijken zin van „glanzend, wit" trouwer bewaard.

Blei vr. Uit glb. mnl. *bleie*, beantw. aan ags. *blǽge* mnd. *blei*(*g*) nhd. *blei*(*h*)*e*; alle wijzende op een grondvorm **blaijô*, die niet met blijken verwant kan zijn, hoewel het mogelijk is dat de glb. benamingen ohd. *bleicha* on. *bleikja* en mhd. nhd. *blicke* zich daaraan hebben aangesloten. De oorsprong van **blaijô* is nog duister, tenzij men het woord verwant acht met ohd. *blîo* (uit **blîw*) mnl. *blî* „lood"; in dit geval is hd. *blei* eigenlijk „het witachtige metaal". Tot denzelfden wortel kunnen dan ook gebracht worden os. *blî* onz. „kleur", mnl. *blîe* vr. ags. *bleó*(*h*) (uit **blîo*) onz. eng. *blee* „kleur van het aangezicht". Zie ook bliek.

Blein vr. Uit mnl. *bleine* „buil, zweer, blaar", beantw. aan nd. *bleien* „vurige puistjes, uitslag door hitte ontstaan", ags. *blegen* eng. *blain* „buil, blaar" deensch *blegn*: mnl. *bleine* uit **blegene* (verg. peil, zeil, regen), en dit uit **blegnô* of **blaginô?* Wellicht is ohd. *blehin-* in *blehin-ougi* „druipoogig" verwant en te brengen tot een uit voorgerm. **bhleg* (zie blaken) gewijzigden wt. **bhlek-* in den zin van „schemeren".

Blekken ww. Uit mnl. *blecken* (*blicken*) „glinsteren, schitteren; laten zien, vertoonen, ontblooten", beantw. aan ohd. *blecchen* „opflikkeren, bliksemen, zichtbaar worden" mhd. *blecken* „zichtbaar worden; vertoonen" nhd. *blecken* „de tanden laten zien" mnd. *blecken* „glan-

zen; ontblooten". De grondvorm **blakjan* is gevormd van den wortel van blaken; zie ook blikken.

Bles, zie blaar (1).

Bleu bnw. Uit *blöde* voor nl. *blöde* met dialectischen umlaut, evenals beuk. Zie blood.

Bliek vr. (in het Vla. m.) beantw. aan ohd. *blieka* „*solea*", welks afkomst onbekend is. Verg. de synonyma onder blei.

Blieven ww. gesyncopeerd uit believen. Van lief.

Blij, blijde bnw. Uit mnl. *blîde* „vroolijk, vriendelijk, helder", een algemeen germ. adjectief: got. *bleiþ-s* „goedertieren, medelijdend" on. *bliðr* „zachtzinnig, zacht" ohd. *blîdi* mhd. *blîde* os. *blîþi* „helder; blijde, vriendelijk" ags. *blîðe* „zacht; vroolijk". Van dit **blîþi-* („helder, blijde, vriendelijk"?) zijn buiten het Germaansch geen verwanten bekend.

Blijken ww. Uit mnl. *blîken* „schitteren, zichtbaar worden"; beantw. aan mhd. *blîchen* „glinsteren; rood worden" os. *blîkan* ags. *blîcan* „blinken, schijnen" on. *blíkja* „flikkeren, schijnen, verschijnen". Tevens was aan het woord de beteekenis „bleek worden" eigen, niet slechts in de samenstellingen ohd. mhd. *er-*, *ferblîchen*, maar ook als simplex, verg. bleek en in het factitivum ohd. *bleichen* ags. *blǽcan* enz. „bleeken". De beteekenis gaat van „glinsterend, zichtbaar worden" met den tusschentrap „wit worden" over in „bleek worden"; zie ook blaar (1) en blaken. Een overeenkomstige, alleen in vocaal afwijkende wortel voorgerm. **bhleg* „branden, schijnen" is bij blaken en blekken vermeld; naderbij staat de *i*-wt. van oslav. *bliskati* „vonkelen" (voor **bligskati*) en *bliskŭ* „glans, bliksem". Verg. behalve bleek en blank ook nog blik (1 en 2), blikken (blekken), bliksem, blinken. Voor het overige valt op te merken, dat deze geheele woordfamilie, evenals die van blaken, blekken en blaar (1), in het Gotisch niet voorkomt.

Blijkens uit *blijkends*, het absoluut gebruikte participium *blikende*, met adverbiale *s* (zie aanstonds).

Blijven ww. Uit glb. mnl. *blîven*, gesyncopeerd uit **be-lîven*, een algemeen germ. ww.: got. *bi-leiban* ohd. *bi-lîban* os. *bi-lîƀan* ags. *be-lîfan* „blijven"; verg. got. *af-lifnan* „overblijven" en het factitivum got. *bi-laibjan* „doen blijven, overlaten" ags. *lǽfan* eng. *to leave* „achterlaten" vla. *bleeven* „eten overlaten". *Lîban* is niet verwant met gr. λείπω lat. *linquo* (zie leen), maar stamt af van een wt. voorgerm. **leip*, die oorspronklijk „kleven" beteekent, vanwaar gr. λίπος onz. „vet", λιπαρός „vet, glanzig" en λιπαρέω, dat met zijn beteekenis „volharden" het germ. *lîban* nadert, welks begrip „blijven" uit het van „kleven" afgeleide „houden (blijven vastzitten), volhouden" ontsproot. Andere germ. woorden van denzelfden wt. zijn leven en lijf, (zie ald.).

1 **Blik** m. Uit mnl. *blic* (*ck*) „schittering, lichtstraal, bliksem"; ohd. *blich* (*blicches*) „bliksem" mhd. *blic* (*blickes*) „bliksem, glans, blik van het oog" nhd. *blick*, mnd. *blick* „glans, schijn; openbaarheid". De beteekenis „blik van het oog", die zich gereedelijk uit het begrip van een uitschietenden lichtstraal verklaren laat, is in het Mnl. nog niet aangewezen. Het woord is gevormd van den wt. van blijken.

2 **Blik** onz. Uit glb. mnl. *blic* (flect. *blèke*), beantw. aan ohd. *bleh* mhd. nhd. *blech*, on. *blik* „blik, plaatgoud", gevormd van den wt. van blijken „glinsteren, glanzen" (als **blik-* (met een enkele *k*) onderscheiden van het vorige **blikk-* met verscherpte consonant). Evenzoo moet blik „zilverkruid" worden opgevat. — Blik- in blikaars en bliktanden behoort bij blekken, blikken (zie ald.).

Blikken ww. Mnl. *blicken* is synoniem met *blecken* „schitteren, zichtbaar worden; laten zien, vertoonen". Daar de door umlaut uit *a* ontstane *e* in *i* kan overgaan, staat het woord mogelijk voor *blekken*; maar ook kan daarin een

ouder van den wt. van blijken afgeleid **blikkēn*, *blekkēn* (of **blikkōn*, **blekkōn?*) steken. Blikken „de schors aftrekken" is kennelijk één met *blecken* „laten zien, vertoonen". Op sommige beteekenissen van het ww. was het substantief blik (1) van invloed.

Bliksem m. Uit mnl. *blixem(e)* (*blexem(e)*), identisch met os. *blicsmo* m. „blitz": door middel van een met *sm* beginnend suffix (zie bezem, deesem) afgeleid van den wt. **blik* (onder blijken, blik). Het Osaksisch kende tevens het met een ander suffix gevormde *blikisni* „bliksem", dat men misschien ook voor het Nl. mag aannemen wegens het afgeleide mnl. ww. *blixenen* (nevens *blixemen*) „bliksemen"; verg. ook *blic* „blitz" onder blik (1) en nhd. *blitz* mhd. *blitze*, uit mhd. *blicze*. De duitsche benamingen van den bliksem hangen dus niet onmiddellijk samen met lat. *fulgur* en *fulmen*, welke bij blaken tot den voorgerm. wt. **bhleg* gebracht zijn.

Blind bnw. Uit glb. mnl. *blint* (*d*), een algemeen germ. adjectief: got. *blind-s* on. *blind-r* ohd. *blint* mhd. *blind* os. ags. *blind* „blind"; de beteekenissen „dof, niet zichtbaar, nietig, schijnbaar" hebben zich, naar het schijnt, alle eerst uit het begrip „niet ziende" ontwikkeld. Het hierbij behoorende factitief luidt **blandjan* ohd. *blentan* ags. *blendan* mnl. *blenden* en *blinden* (verg. blikken) nnl. blinden „blind maken", waardoor een vroegere ablaut **bland* bij *blind-* waarschijnlijk wordt. Bij dit blinden behoort het subst. blind onz. en vr., nhd. *blende* vr. Germaansch *blind-* **bland-* zou in voorgerm. vorm zijn **bhlendh-* **bhlondh-*; laatstgenoemde ablautsvorm is niet aangetroffen, de eerste komt voor in een letto-slavische woordfamilie: lit. *bléndza-s* „blind", *blęsti* „donker worden", *blìsti* „het wordt avond, de hemel betrekt", lett. *blendu* „ik zie niet duidelijk", obulg. *blědŭ* „bleek", waaruit men misschien tot een ouder begrip „duister worden" of „zich bedekken" mag besluiten. Overigens zou men voor blind een wt. in den zin van „de oogen toedoen" kunnen aannemen en daartoe brengen on. *blunda* „knipoogen" en „sluimeren", alsook met verscherpte slotconsonant mhd. *blinzen*, nhd. *blinzeln* en on. *blunta* „knipoogen". Een ouder woord voor „blind", lat. *caecus* (uit **kaiko-s*), oudiersch *cóic* vinden we in het Gotisch als *haihs* in den zin van „eenoogig" terug.

Blinken ww. Uit glb. mnl. *blinken* (praet. *blincte*, de sterke flexie verschijnt eerst later door valsche analogie) beantw. aan nhd. *blinken* meng. *blinken* eng. *to blink*. Waarschijnlijk eerst van den wt. *blik* (blijken) met nasaleering gevormd, zoodat het met blinken in ablautsbetrekking staande blank een secundaire analoge formatie moet zijn. — Afl. blinkerd.

Bloed onz. Uit glb. mnl. *bloet* (*d*); beantw. aan ohd. mhd. *bluot* nhd. *blut* os. ags. *blōd* on. *blóð* got. *blōþ* onz. „bloed"; het gotische woord met scherpe dentale spirans (stam *blōþa-*). Een voorgerm. **bhlātó-* in dezelfde of een passende beteekenis is niet aangetroffen; ook bestaat er geen algemeen indogerm. woord voor bloed. De gemeenschappelijke germ. benaming kan, indien men de *t* van den onverschoven vorm voor suffixaal houdt, tot den wt. **blō* „bloeien" gebracht worden, althans wat den vorm betreft; de beteekenis maakt dit echter minder waarschijnlijk. Bloed als masc. is hetzelfde woord, opgevat als „levend wezen, mensch"; verg. hd. en eng. „*junges blut*" „*a young blood*" e. a.; de geslachtsverandering vloeide voort uit de overdrachtelijke beteekenis.

Bloeien ww. Uit glb. mnl. *bloeien*, beantw. aan ohd. *bluojan* mhd. *blüejen* nhd. *blühen* os. *blōjan* ags. *blōwan*, het laatste alleen met sterke flexie, welke vermoedelijk de oorspronklijke is. Het alleen in het Westgermaansch voorkomende ww. is gevormd van den reeds bij blad ondersteld wt. **blō*, die wegens het afleidsel bloem ook, voor het Oostgerm. aan te nemen is en waarbij, buiten het Germaansch, oudiersch *bláth* „bloesem" behoort; een

secundaire wortel met *s* komt voor in lat. *flōs* (gen. *flōris* uit *flōsis*) en *flōrēre* (uit *flōsēre*); zie ook de beide volgende woorden en bloed.

Bloem vr. Uit glb. mnl. *bloeme* (door de werking der *m* ook *blome*, later *blomme*, zie doemen en gram), beantw. aan ohd. *bluoma* vr. mhd. *bluome* m. vr. nhd. *blume*, waarnevens ohd. *bluomo* os. *blōmo* ags. *blōma* on. *blōmi* got. *blōma* m.: van den wt. **blō* met het suffix *-man*, dus eigenlijk „de bloeiende", zoodat het germ. woord zoowel „bloesem" als „bloem" beteekent.

Bloesem m. Uit glb. mnl. *bloesem*, beantw. aan ags. *blōsma* meng. *blosme* eng. *blossom* mnd. *blosem*, *blossem*. Verg. naast dit saks. **blō-smo* ags. *blōstma*, *blōstm* en on. *blōmst-r* „bloesem". De *s* der woorden bij den wt. te trekken en een nauweren samenhang met lat. *florere* (zie bloeien) aan te nemen, gaat niet aan; in geen geval behoort mnl. *blozen* „bloeien" tot deze woordfamilie; verg. blozen.

Blok onz. (vla. m.). Uit mnl. *bloc* (*ck*) m. en onz. „offerblok, balk, blok, stam", beantw. aan mhd. *bloch* m. „blok, dikke plank, een soort van val" mnd. *block* m. onz. „stam, stok; zware kist ter bewaring van documenten, hoop" meng. *blok* „blok, stam, afgesloten plaats, gat" ohd. *bloh* „blok". In de beteekenissen „afgesloten plaats, offerblok, val" acht men het woord gesyncopeerd uit *be-lok* (verg. blijven), ohd. *bilōh* (*bilōch*) mnl. *beloc* (geflecteerd *belōke*) „afsluiting, afgesloten plaats", een afleidsel van *bilūkan* „omsluiten" (zie luiken) en te scheiden van *bloc* „balk, blok", dat misschien met ablaut van denzelfden wt. als balk gevormd is. Dat deze scheiding evenwel onnoodig is, blijkt uit de beteekenissen van stok, welke ongeveer dezelfde zijn als die van blok. Het blijft evenwel mogelijk, dat *bilok-* van *bilūkan* op *blokk-* (ook *blok-*?) van invloed geweest is. Het germ. woord is ook in het Romaansch overgenomen, waaruit de afleidsels blokkade en blokkeeren in het Germ. teruggekeerd zijn.

Blom uit *blomme*, zie bloem.

Blond bnw. Uit glb. mnl. *blont* (*d*) (meer gewoon in dien zin is *ghelu*, zie geel), beantw. aan nhd. *blond*; in het Mhd. zeide men daarvoor *val* (vaal). Men neemt aan, dat *blond* in het Nl. en Duitsch aan het Romaansch ontleend is; verg. fra. *blond* it. *biondo* mlat. *blondus*, *blundus* enz. De afkomst der romaansche benaming staat niet vast; vooral de bijvorm met *u*, die zeker wel de oorspronklijke zijn zal, heeft geheel het voorkomen van een germaansch woord. Indien „kleurloos, vaal" het grondbegrip geweest is, wat vooral van de zijde der donkerharige Romanen begrijpelijk is, is de verwantschap met blind niet onmogelijk.

Blood bnw. Uit mnl. *bloot* (*d*) en *blōde* „lafhartig"; beantw. aan ohd. *blōdi* „vreesachtig" mhd. *blœde* „gebrekkig, zwak, teer; vreesachtig" os. *blōði* „versaagd" ags. *bleáþ* on. *blauþ-r* „bloode, zacht, zwak" got. **blauþ-s*, op te maken uit het daarvan afgeleide *blauþjan* „krachteloos, ongeldig maken, afschaffen". De onverschoven grondvorm van germ. **blauþi-s* „krachteloos, zwak" moet geweest zijn **bhláutis*, maar is niet aangetroffen. Men heeft gr. φλαῦρος „gering, slecht" vergeleken; in dit geval zou de dentaal van het germ. woord tot het achtervoegsel behooren. De dubbele vorm van het mnl. adjectief is bewaard in nnl. blood en bloo-, bleu (zie ald.).

Bloot bnw. Uit mnl. *bloot* (*t*) „bloot, naakt, arm, versleten; duidelijk". Een germ. adjectief met zeer verschillende beteekenissen: ohd. *blōz* (maar ééns voorkomende) „trotsch", mhd. *blōz* mnd. *bloot* „bloot, naakt", ags. *bleát*, verklaard door „arm, elend", on. *blautr* „zacht, teer, versch", in het Gotisch niet aangetroffen; hierbij on. *blotna* „zacht worden" en, insgelijks met zwakken vocaaltrap, nl. blut en bluts, blutsch „kaal, platzak". dialectisch-nhd. *blut*, *blutz*. Het valt moeilijk uit deze verschillende beteekenissen het grondbegrip van germ. **blut-* **blaut-* op te maken. Men brengt

het woord in verband met gr. *φλυδάω* „papperig worden, zich in vocht oplossen".

Blos m. Zie b l o z e n.

Blouwen ww. Uit mnl. *blouwen* (*bluwen*) „slaan, ranselen", een algemeen germ. sterk ww.: got. *bliggwan* (met *ggw* voor *w*) ohd. *bliuwan* ags. *bleówan* nhd. *bläuen*. Als wt. van germaansch **bliwan* „slaan" is in de eerste plaats **bleu* aan te nemen, uit voorgerm. **bhleu*, dat evenwel in een passende beteekenis niet is aan te wijzen. De vraag of soms b l a u w met dezen wortel samenhangt, is reeds bij het adjectief ter sprake gekomen; ook de omgekeerde verhouding, waarbij *bliwan* eigenlijk „bont en blauw slaan" zou zijn, is door sommigen aangenomen, maar is even onwaarschijnlijk.

Blozen ww. uit mnl. *blōzen*, *blōzen* (voorheen met *ū* als wortelvocaal) „rood worden; bloeien", identisch met ags. *blysian* „ontbranden, blozen" eng. *to blush* mnd. *blosen*, *bloschen* „gaan gloeien, blozen"; van denzelfden wt. ags. *blysa* „fakkel" on. *blys* „fakkel, vlam", nd. *blüse* „vlam", nl. b l o s en voorheen *bleus* (uit **blūsi*) „blozend", mnd. nnd. *blüsen* „vuur aansteken; roodgloeiend zijn", nd. *bleusteren* „verhitten, schitteren, rood worden". Verder is de (uitsluitend noordgerm.) woordfamilie van den wt. **blūs* „branden, schitteren" niet na te gaan; verg. een gelijken wt. **blas* onder b l a a r (1).

Bluffen ww., in de hedendaagsche beteekenis een eerst in het Nnl. voorkomend woord van klanknabootsenden aard: *bluf* bootst een opblazing en den klank van doffe slagen na, vandaar mnl. *bluffen* „slaan", dat zich misschien naar *bluwen* (zie b l o u w e n) gericht heeft; verg. nd. *bluffen* „leven maken", eng. *bluff* „opgeblazen, grof" en nl. p l o f f e n.

Blusschen ww. Uit glb. mnl. *blusschen*, en dit met vocaalkleuring uit het daarnaast staande *blesschen*, beantw. aan nd. *blusschen*; mnl. *blesschen* schijnt een comp. te zijn (**bi-laskjan*; verg. b l ij v e n) van **laskjan*, ohd. *lesken* (trans.) „blusschen" mhd., mnd. en laat-mnl. (holl. en misschien uit het Duitsch overgenomen) *lesschen*, het factitief van het insgelijks uitsluitend duitsche st. ww. ohd. *lëskan* mhd. *lëschen* „ophouden te branden, uitgaan" (in het Nhd. luiden beide verba *löschen*). Dit *lëskan*, hetwelk buiten het Germaansch niet voorkomt, wordt afgeleid van den wt. **leg* van l i g g e n: *lëskan* zou dus eigenlijk zijn „gaan liggen", eene etymologie die echter minder waarschijnlijk is.

Blut, zie b l o o t.

Bluts vr. Uit een ouder *blutse*, afgeleid van *blutsen*, een eerst in het Nnl. voorkomend klanknabootsend verbum, op dezelfde wijze gevormd als nl. p l o t s, p l o t s e n, nhd. *plötzlich* en dialect.-nhd. *blotzen*, *plotzen* „door slaan gekneusd worden; slaan, stooten".

Bobbelen en **bobberen**: klanknabootsende verba „knobbels of blaasjes opwerpen, opborrelen", eng. *to bubble* nd. en dialectisch-nhd. *bobbelen*, *bubbelen* zweedsch *bubla*.

Bobijn, zie b a b ij n.

Bochel m. Eerst in het Nnl. voorkomende; het Mnl. had *boche* „buil, bult" en *bocheus* „bultig" ontleend aan het glb. fra.-picard. *boche*, *bocheus* (voor algemeen-fra. *bosse*), die men met hunne romaansche verwanten weder uit het Germaansch afleidt. De gissing, dat van genoemd mnl. *boche* het nnl. *bochel* gevormd zou zijn, is niet onwaarschijnlijk, hoewel het mnl. woord gewoonlijk als *bootse*, *bootsje* werd uitgesproken: vandaar ook de schrijfwijze *bootse*. Intusschen blijft de mogelijkheid bestaan, dat de nl. *ch* zich eerst later ontwikkeld heeft; de toevoeging van het achtervoegsel *-el* kan dan veroorzaakt zijn door den invloed van mhd. en nhd. *buckel* m., dat men tot den wt. van b u i g e n brengt. Het blijft echter de vraag, of niet een germ. formatie van den wt. *bug* met suffixale *l* onmiddellijk achter de *g* voor beide woorden aan te nemen is (verg. ook mnd. *bogel* „bochel"); de *g* kon dan in het Hd. tot *ck*, in het Nl. tot *ch*

worden (verg. *echel* bij aar (1) en b. v. mnl. *hachel* „hagel", *rechenen* „regenen"). Zie ook het volgende woord.

Bochelen, dialectisch ook *buchelen*, dialect.-nhd. *buckeln*, *sich buckeln* „op den rug nemen, zich afsloven". De woorden kunnen afleidsels zijn resp. van bochel en *buckel*; maar het is niet onmogelijk dat ze van een ouder ww. (**bŭglôn?*) „zich krommen (ohd. *buchelôn* „zich krommen"), krom zitten" komen. — Daarentegen schijnt bochelen, buchelen „hoesten" — vanwaar de zegswijze ik bochel er wat in — een klanknabootsend woord te zijn.

1 **Bocht** vr. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan mnd. *bucht* (waaruit nhd. *bucht* „zeeboezem"); verg. eng. *bight* (ags. *byht*) en eng. *bought* (meng. *boght*) „kromming, zeeboezem": een verbaal abstractum **buhti-* van buigen.

2 **Bocht** onz. (vla. *bucht*), dialectisch ook m. en vr. in dezelfde beteekenissen als md. *bucht*. Waarschijnlijk van got. (*us-*)*baugjan* „wegvegen" en dus eigenlijk „wegveegsel, vuiligheid", voorts „vuil, rommel": van een wt. **beug* voorgerm. **bheugh*, die in het Zend voorkomt: *bûja* „reiniging", *bukh-ti* „reinheid", *baokh-tar* „reiniger".

Bod onz. van bieden. — **Bode** m. Zie bieden.

Bodem m. Uit glb. mnl. *bōdem*, een indog. woord. De germ. vormen verschillen in dentaal: tegenover nl. *bodem* en os. *bodom* (dat. *bodme*) staan eensdeels de duitsche vormen: ohd. *bodam* mhd. *bodem* nhd. *boden* (met *d* in plaats van de te verwachten *t*), anderdeels ags. *botm* eng. *bottom* en on. *botn* (met *t* in plaats van *d*); als germ. is *bodm-* uit **budmo-* aan te nemen, omdat de verwante talen op den grondvorm *bhudhmo-* *bhudhno-* wijzen: gr. πυθμήν m. (en βυθμός) „bodem" (voor φυθμην regelmatig met π (β) uit *bh* wegens de volgende spirans; verg. bieden), lat. *fundus* (voor **fudnus*), skr. *budhná-* (voor *bhudhná-* volgens denzelfden regel als in het Grieksch). De afwijking der germ. dentaal is te verklaren uit den invloed, dien de onmiddellijk volgende consonant daarop gehad heeft: in het Ags. en On. wordt dientengevolge de *d* verscherpt, zoodat ags. *botm* tot nl. *bodem* staat, als nl. *besme* tot *bezem*, daarentegen zal wel de hd. *d* (in plaats van *t*) het gevolg van assimilatie aan de *m* zijn, op dezelfde wijze als *t* na *n* tot *d* wordt. De wortel van het indogerm. subst. in den zin van „bodem, grond" kan dezelfde zijn als de bij bieden besprokene; doch de beteekenis van bodem als „de zich uitstrekkende" is wel is waar mogelijk, maar toch minder bevredigend.

Boedel m. Uit glb. mnl. (alleen holl.?) *boedel*; beantw. aan os. *bôdlôs* m. mv. „huisraad"; ags. *botl* onz. (verg. voor de *t* het voorafgaande woord) „huis" met een andere vocaal. Het saksische woord **bôdl-* hangt misschien samen met mhd. *buode* „hut, tent" meng. *bôþe* „kraam", nl. boei nevens boed uit *boede*. Onzeker is de verwantschap met oudiersch *bôthan* „hut" en een slavische woordfamilie, tschesch. *bouda* poolsch *buda* „kraam". Dat de germaansche woorden van den wortel **bû* (in bouwen) afstammen, is niet waarschijnlijk. Misschien zijn zij, evenals os. *gibada* „troost, gerustheid" dialect. hd. *baten*, *batten* „bevorderen, helpen", gevormd van een wt. **baþ*, **bad*, die evenwel niet verder is na te gaan. Zie ook boel.

Boef m. Uit mnl. en ouder nnl. *boeve* „jongen, trosknecht; schelm, schurk", waarschijnlijk uit het Duitsch overgenomen: mhd. *buobe* „knaap, dienaar; ontuchtig mensch" nhd. *bube*. Onjuist is de meening, dat het eerst in het Mhd. voorkomende woord ontleend zou zijn aan lat. *pûpus* „kleine jongen". Eerder valt te denken aan verwantschap met oslav. *baba* vr. „grootmoeder", in welk geval *buobe* zooveel als „grootmama's zoontje" of een vleiwoord van een meer algemeene beteekenis zijn zou.

Boeg m. Uit mnl. *boech* (*g*) (lichaams-

deel), een indogerm. woord: ohd. *buog* mhd. *buoc* (*g*) „gewricht van den bovenarm of van het been boven de knie, heup; schoudergewricht van dieren" ags. *bóg* „arm, tak" neng. *bough* „tak" (als het ware „gewricht van den boom") on. *bógr* „schouder, schoft"; got. vermoedelijk **bógus* uit voorgerm. **bhághú-s*, geheel overeenkomende met skr. *báhus* (uit *bhághús*) „arm, onderarm" gr. πᾶχυς, πῆχυς (voor *φᾶχυς) „elleboog, onderarm". Hoewel de beteekenis toelaat het woord tot den wt. **beug* (buigen) te brengen, moet het indogerm. woord toch van een anderen oorsprong zijn, dewijl de wortelklinker *á*, germ. *ó*, zich met de *u* niet laat vereenigen; „die uralten bezeichnungen von körperteilen, wie bug, herz, nase, niere usw. beruhen auf dunkeln wzn., von denen wir nirgends mehr eine spur finden; sie gehören eben zum allerältesten wortbestande der Indg.".

Boeha (boha) m., ook in het Nd. en Nhd. voorkomende (*buhé*, *buhai*, en *bruhé*, *bruhai*). Naar men wil, uit het Maleisch overgenomen.

1 **Boei** (kluister) vr. Uit glb. mnl. *boeie*, dat van lat. *boja* „handboei" komt; vandaar ook mhd. *boie* en een romaansche woordfamilie.

2 **Boei** (ton) vr. Hetzelfde woord als het voorafgaande, vermoedelijk door middel van spaansch *boja* in onze taal gekomen: eigenlijk „een op het water drijvend stuk hout, dat aan een touw is vast gemaakt"; van hetzelfde lat. woord komen de glb. romaansche, engelsche en duitsche benamingen.

Boek onz. Uit glb. mnl. *boec* onz. en vaak (als nog in het Vlaamsch) m.; het masculinum *die boec* is vermoedelijk uit een plur. *die boec* ontstaan. Een algemeen germ. woord, doch in buiging en geslacht weifelend. In de gotische bijbelvertaling beteekent *bóka* vr. in het enkelv. „letter"; in het mv. „boek, geschrift, oorkonde"; in een got. koopakte komt het woord voor als neutrum: *bók*; verg. on. *bóc* vr. ohd. *buoh* onz. ook m. vr. mhd. *buoch* onz. os. *bók* onz. en vr. ags. *bók* vr. „boek". In het enkelv. beteekende het woord oorspronklijk een enkele letter, in het mv. een complex van letters: „geschreven stuk, geschrift, brief, boek"; verg. got. *afstassais bókós* „scheidbrief", *wadjabókós* „pandbrief, handschrift". Waarschijnlijk is het vrouw. enkelv. van eenige dialecten, misschien de singularisvorm *bók* in het algemeen, op gelijke wijze ontstaan als het (ohd.) mnl. masc. *boec*, zoodat het woord boek eigenlijk een collectief in den zin van „letters" is; toch moet men wel aannemen, dat reeds in het Germ. meer dan één afleidsel van denzelfden stam ter aanduiding der zaak (letter, boek) in gebruik was. Het oudgerm. woord bleef behouden, zelfs toen ten gevolge van het aan de Romeinen ontleende schrift het echtgerm. woord voor „schrijven" t. w. *writan* (zie rijten en schrijven, verg. ook brief) door de lat. uitdrukking werd vervangen. Boek werd vroegtijdig door de Slaven overgenomen: obulg. *buky* „letter" *bukva* „boek", evenals het woord beuk: obulg. *bukŭ* „beuk", waarmede boek ten nauwste samenhangt. Het laatste toch duidt het teeken aan, dat in den oudsten tijd op den tak van een vruchtdragenden boom werd ingesneden (Tacitus Germania 10). Dat boek en beuk nauw verwant zijn, blijkt ook uit het oudgerm. compositum „boekstaf", ohd. *buochstab*, os. *bókstabo*, ags. *bókstæf* on. *bókstafr*, mnl. *boecstaf* en *boecstave* (mv. *boecstave(n)* ook „schrift" en „schriftkennis"), dat oorspronklijk niet „staf met een schrijfteeken", maar „beukestaf" is; daar echter de in het beukenstokje gesneden rune voor de beteekenis hoofdzakelijk in aanmerking kwam, begon *boecstaf* van zelf in den zin van „schrijfteeken" te gelden. Het Oudnoordsch bezigde het simplex *staf* in gelijke beteekenis.

Boekanier m. ontleend aan fra. *boucanier*; verg. eng. *buccanier*.

Boekel m. Ontleend aan glb. fra. *boucle* vr., dat identisch is met het onder beukelaar behandelde woord;

boekel beantwoordt letterlijk aan fra. *boucle* ofra. *bocle*. Ook eng. *buckle* heeft dezelfde beteekenis.

Boekweit m.; nhd. *buchweizen* eng. *buckwheat*: de plant kwam in de 15[de] eeuw in Europa en werd aldus genaamd naar de gelijkheid harer vrucht met de beukenoot. De eigenlijke nl. naam van den beuk is dus hier bewaard.

1 **Boel** (menigte) m. Met uitstooting der intervocalische *d* ontstaan uit boedel (zie ald.); verg. aar, beul enz.

2 **Boel** (bijzit) m. en vr. Het woord komt eerst in het latere Mnl. (Holl.) voor en is waarschijnlijk ontleend aan het Duitsch: mhd. *buole* m. „verwante, geliefde, minnaar" nevens *buole* vr. „geliefde", nhd. *buhle*. Schoon het woord niet voor de mhd. periode verschijnt en niet zeer verbreid is, moet het toch overoud zijn. De oorsprong is onbekend; aan verwantschap met gr. φίλος „lief" valt wegens de vocaal niet te denken.

Boenen ww., zie baan.

Boer m. Geen zuiver nl. woord: de volle vorm is mnl. *geboer*, nevens *ghebuer*, *gheburе* „buurman, buurtgenoot, dorpsbewoner, boer, ruwe vent"; beantw. aan ohd. *gibûro* mhd. *gebûr* mnd. *bûr* met denzelfde beteekenissen; vanhier nhd. *bauer*. De *oe* van het nl. woord berust op den invloed van het Duitsch of van die grensdialecten, waarin *û* als *oe* werd uitgesproken; dat deze vorm algemeen in gebruik kwam, ligt o. a. daaraan, dat *ghebure* in den zin van boer wel is waar in het Mnl. niet onbekend was, maar toch in het Brabantsch-Vlaamsch, dat daarvoor *dorper*, *dorpman* bezigde, niet thuis hoorde; ook kan het streven om het woord van buur te onderscheiden, daartoe hebben medegewerkt. De afwerping van het praefix *ge-* is in het Hollandsch zeer gewoon (zie beurt) en komt bij dit woord ook in het Hoogduitsch voor; ongetwijfeld wilde men het tot een direkt afleidsel van *bauen*, bouwen maken, wat *ghebûre* niet is (zie buur), ofschoon het van denzelfden wt. komt; verg. ook het oudere nnl. *bouwer*, in den zin van boer. — Boerderij staat voor **boerrije* (verg. b. v. zeerder uit mnl. *zeerr(e)* en zie donder), een afleidsel van boer met het suffix *-rije*.

Boert vr. uit *boerte*, schijnbaar met het suffix *te*, doch eigenlijk vervormd uit mnl. *boerde* „scherts, fabel, grap, verdichtsel"; ontleend aan fra. *bourde* „klucht, vermaak, leugen".

Boete vr. Uit mnl. *boete* „verbetering, genezing, geneesmiddel, tooverij; hulp, redmiddel, vergoeding, boete"; een algemeen germ. znw. met klankwisseling gevormd van den wortel **bat* (zie bij baat en bet): got. *bôta* „baat" on. *bôt* „geneesmiddel, vergoeding" ohd. *buoza* „redmiddel, schadeloosstelling, gerechtelijke en geestelijke boete" os. *bôta* „geneesmiddel, hulpmiddel" ags. *bôt* „genezing, vergoeding, baat". Met denzelfden klinker bestaat een algemeen germ. ww. got. *bôtjan* „baten" ohd. *buozzen* mhd. *büezzen* „verbeteren, herstellen, uit den weg ruimen" os. *bôtjan* ags. *bêtan* mnl. *boeten* „verbeteren, herstellen, weder goedmaken". Ook gebruikelijk in de uitdrukking vuur boeten, mnd. *vuur boten* ags. *fŷr bêtan*, welks verklaring moeielijk is, omdat de uitdrukking niet beteekent „aanstoken (het vuur beter maken, feller doen branden)", maar „(vuur) aanleggen, aansteken". Dat als germ. grondvorm *bôtjan* is aan te nemen, valt niet te betwijfelen; vermoedelijk ontwikkelde zich laatstgenoemde beteekenis „aansteken" uit het begrip „de koude of duisternis beter maken, verdrijven" t. w. door vuur, met welk object het verbum gewoonlijk, maar niet altijd verbonden is: ags. *bêtan* ook absoluut gebezigd, nd. *inbütten* „stoken, verwarmen", westfaalsch *baiten* in denzelfden zin.

Boetseeren, zie bootsen.

Boezel onz. Eerst in het Nnl. als stofnaam, vanwaar boezelaar. De voorwerpsnaam schijnt uit den stofnaam te zijn afgeleid; verg. boezeroen, nvl. *boezeron*, dat uit het Romaansch schijnt overgenomen. Volgens sommigen komt het znw. van een gewestelijk ww.

boezelen „spoelen, wasschen", vanwaar boezel en boezelaar „voorschoot, schort", daar men die bij het wasschen voordoet.

Boezem m. Uit glb. mnl. *boezem*, *boesem* (verg. bezem; in het Vlaamsch nog *boesem*), beantw. aan ohd. *buosum*, *buosam* mhd. *buosem* (nhd. *busen*) os. *bôsom* (gen. *bôsmes*) ags. *bôsm* (eng. *bosom*) „schoot, boezem". Het woord komt alleen voor in het Westgermaansch en is stellig niet verwant met buigen; niet onmogelijk is de verwantschap met boeg, daar voor *sm* een gutturaal uitgevallen kan zijn (verg. bezem), maar deze afleiding laat zich noch door de beteekenis noch door eenig positief bewijs rechtvaardigen. *Bô-* als wortelsilbe (voor de suffixale *sm* verg. *bezem*, *deezem*) zou met het onder bad vermelde *ba-* *bê-* door klankwisseling in betrekking kunnen staan, bijaldien daarvoor nevens de beteekenis „in warm water wasschen" ook die van „warm houden, koesteren" te bewijzen ware, in welk geval boezem „de warmhoudende, koesterende" zou beteekenen.

Bof m. Een klanknabootsende stam, die in denzelfden of een gelijken vorm (*buf*, *pof*, *puf*; verg. ook bluf) en in den zin van „slag, windstoot, pof, opblazen, snuiven" in het Duitsch, Engelsch en Romaansch voorkomt; reeds in het Mnl. beteekent *boffen* „zich opblazen, pralen"; *buffe* „slag". Aan ontleening behoeft hier niet gedacht te worden. Zie ook buffelen.

Bogen ww. Eerst in het Nnl.: naar het schijnt ontleend aan het Nd. met dialectische *ô* voor *â* uit *bâgen*, dat bij het onder behagen vermelde os. *bâg* „pochen" behoort. Men brengt dit overeen met mhd. *bâg* „twist" on. *bâgr* „strijd". In de zegswijze bogen op heeft het woord den invoed ondergaan van mnl. *bôgen* „bukken" van den wt. van buigen. Met het synonieme pochen heeft het woord dus niets te maken (zie ald.).

Boha, zie boeha.

Bok m. Uit mnl. *boc*, waarnevens *buc* (*ck*); ten deele met geringe afwijkingen beantw. aan ohd. *bocch* mhd. *boc* nhd. *bock* mnd. *bock* en *buck* ags. *bucca* eng. *buck* on. *bukki* en *bokkr* m. „bok"; in het Gotisch niet aangetroffen. Een gelijkluidende en dus met de wetten der klankverschuiving strijdige benaming vindt men in mlat. *buccus* en in de romaansche en keltische talen, b. v. fra. *bouc*, welke woorden men aan het Duitsch ontleend acht. In het Oostarisch treft men skr. *bukka-* m. „bok" aan; indien dit met het germ. woord regelmatig verwant ware, moest het ten minste een geaspireerde beginletter hebben; beter laat zich zendsch *buza* „bok" vergelijken, omdat dit uit **bhûga* kan ontstaan zijn. Maar de onderlinge verhouding der woordengroep blijft nog steeds onopgehelderd; het staat volstrekt niet vast, dat bok een oudgerm. woord is en dat de Romanen en Kelten de benaming ontleend hebben (ook zou dan de *u* van eenige germ. dialecten, in plaats van de te verwachten *o*, zonderling zijn). Bovendien had het Oudgermaansch een ander met lat. *caper* gr. *κάπρος* overeenstemmende benaming: ags. *hæfer* on. *hafr*, ook nhd. in *habergeiss*. Of de verwantschap van bok met *buk-* (onder beuken), dat evenwel meer „slaan" dan „stooten" beteekent, mogelijk is, blijft in het onzekere. Zie ook bokking.

Bokaal vr. Eerst in het Nnl., waarschijnlijk uit een ouder *bocale*, met geslachtsverandering van it. *boccale* m. „beker" (waaruit ook nhd. *pokal* m.), dat met zijne rom. verwanten (fra. *bocal*) van *βαυκάλιον* „vaatwerk" wordt afgeleid.

Bokking m. Uit mnl. *buckinc* (*g*), beantw. aan mhd. *bückinc* nhd. *bücking* (*bückling*) mnd. *buckink*. Dat het woord in betrekking staat met bok („*hircus*") schijnt zeker te zijn (het Mnl. en het oudere Nnl. hebben ook verschillende composita met bok als benamingen van den visch b. v. *bokshoren*) en berust, naar men meent, op de gelijkheid van een gerookten haring met een bokshoren; ook op de sterke lucht van den

bok heeft men tot bevestiging dezer etymologie gewezen.

Boksen ww. Een nnl. woord ontleend aan eng. *to box*, een intensief van het bij beuken vermelde ww.

1 **Bol** (bal enz.) m. Uit glb. mnl. (alleen holl.) *bolle* m.; beantw. aan ohd. *bolla* mhd. *bolle* vr. „knop, bolrond vaatwerk" ags. *bolla* m. „kom, drinkschaal" eng. *boll* „zaadhuisje", *bowl* „kogel, nap, schaal, beker" on. *bolli* m. „schaal"; verg. ook ohd. *hirnibolla* en ags. *heáfodbolla* „hersenpan"; voorts ohd. *bolôn* mhd. *boln* „rollen, werpen, slingeren"; alle waarschijnlijk van denzelfden germ. stam als bolster en buil (zie deze woorden), met de grondbeteekenis „gezwollen zijn, bolvormig zijn". Naar het schijnt was daarop ook een romaansche woordfamilie van invloed t. w. it. *bolla* en *bulla* vr. „blaas, kogel", *bollo* m. „zegel", fra. *boule* enz. en, wat de beteekenis betreft, misschien ook bal.

2 **Bol** (stier), zie bul.

3 **Bol**, als bnw. nauw verwant met 1 bol, en eerst in het Nnl. en Nnd. voorkomende. Of het woord eerst later van het znw. gevormd is, dan wel of het reeds vroeger als adjectief bestond, is niet te beslissen.

Bolderwagen van *bolderen*, *bulderen*, glb. met laat-mhd. *bulderen*, nhd. *poltern*, ijsl. *baldrast*: klanknabootsende formaties, die zich waarschijnlijk aan de bij *bol* (1) behoorende ww. aansluiten (verg. ook het ouder nnl. *bollen* „rollen, met ballen spelen"), maar tevens oude vormen op *-ld* (*-lþ*) en *-ldr* (*-lþr*) doen vermoeden, die met russ. *baltatĭ* „schudden" en lit. *bildeti* „slaan" verwant kunnen zijn. Verg. balderen.

Bolk vr. „een soort van schelvisch"; voorheen ook *bollick* (*bolling*, *bolg*), tevens in den zin van „kabeljauw"; beantw. aan mnd. *bulk*, *bulik*, *bullek* „bolk, kabeljauw" mhd. *bullich* nhd. *bolch* „kabeljauw", welke benaming ook op andere vischsoorten wordt toegepast; of de hd. namen van een soort van zalm *belche*, *balche* m. (vr.) daarmede verwant zijn, is niet uitgemaakt. De grondvorm van bolk is vermoedelijk **bulik*- **bolik*-; misschien behoort het woord bij den stam *bulk*, die in gelijke beteekenissen als *bol* (zie bol (1)) en *bult* (zie bult) voorkomt, b. v. eng. *bulk* „omvang, massa", meng. *bulke* „hoop", deensch *bulk* „bult, klomp", eng. *bulky* „dik", oud-nnl. *bulct* „bultzak". De visch kan dan den naam dragen naar den ineengedrongen vorm of den dikken kop.

Bolleboos, **balleboos** m. Een joodsch woord, dat eigenlijk „heer des huizes" beteekent, van *baal bajis*, dialectisch *baal bois*, *baal boos* of met het lidwoord *baal haboos*.

Bollen ww. „behagen". Een nnl. woord: eigenlijk „opblazen, doen opzwellen, welgevallig zijn", van bol (1)? „Uitzetten, dik worden van vreugde of trots" zijn gewone figuurlijke zegswijzen.

Bolster m. Uit mnl. *bolster* „dop, bast, peul; kaf, zemelen, vijlsel", een oudgerm. woord; verg. ohd. *bolstar* mhd. *bolster* m. „kussen, peluw" nhd. *polster* onz., ags. *bolster* eng. *bolster* on. *bolstr* „kussen": van den wt. **bŭl* voorgerm. **bhŭl* „opzwellen, rond worden", waarvan ook buil afstamt en buiten het Germ. vermoedelijk ook gr. *φύλλον*, lat. *folium* „blad"; zie ook bol (1). De afwijkende beteekenis van het nl. woord bewijst niets tegen deze etymologie: nl. *bolster* is oorspronkelijk „de rondachtige opgezwollen bast van peulvruchten enz.", vervolgens „kaf, afval in het algemeen"; in het oudere Nnl. bestaat ook een bnw. *bolster* „opgeblazen, dikwangig, diklijvig". — Bijvorm **bulster**, evenals nd. *bulster*, *bülster*, dat dezelfde beteekenissen als nl. bolster heeft, uit een grondvorm **bulistr*.

Bolwerk onz., beantw. aan laat-mhd. *bolwerk* „werpmachine, bolwerk" nhd. *bollwerk*, eng. *bulwark*. Het woord verbreidt zich sedert de 15de eeuw en dringt ook in het Slavisch (russ. *bloverk*) en het Romaansch (fra. *boulevard*) door. Als oudste beteekenis moet „werpmachine" gelden; het eerste lid behoort tot de bij bol (1) besproken woord-

familie. De begripsontwikkeling is: „verdedigingstoestel met werpmachines, sterkte met werpmachines", eindelijk, bij uitbreiding, „versterking" in 't algemeen.

1 **Bom** (spon) vr. Een mnl. **bomme* of **bombe* wordt niet aangetroffen, maar wel *bonne* (vermoedelijk door assimilatie uit **bonde*) en *bonghe* (met gewestelijke *ngh* voor *nd*) vr. „spon", beantw. aan mhd. *punt*, *punte* nhd. dialect. *bunte*, *bunde* m. meng. eng. *bung* (met ongewonen overgang van *nd* in *ng*) „spon"; ook fra. *bonde* vr. „sluis, tap", *bondon* m. „spon", naar men aanneemt uit het Duitsch ontleend. Dat nnl. b o m uit mnl. **bonde* (*bonne*) ontstaan is, valt wel niet te betwijfelen, hoewel de klankovergang ongewoon is; misschien heeft hij het eerst in het compos. b o m g a t plaats gehad. Het Hd. bezit nog in gelijke beteekenis *punct*, *pfunt* en voorts ohd. mhd. *spunt* nhd. *spund* m., dat wij ook in nl. s p o n vr. terugvinden. Mnl. *bonne* en alle overige vormen acht men ontstaan uit lat. *puncta* „steek, gat".

2 **Bom** (trommel, holle kogel) vr. Mnl. **bomme* „trommel" van den klanknabootsenden, in het Nl., Duitsch en Eng. zeer verbreiden stam *bom* (*bum*, *bomb*, *bumb*) „dof geluid"; nnl. **bomme* uit **bombe* „bombe" is, als nhd. *bombe*, ontleend aan glb. fra. *bombe*, dat met zijne romaansche verwanten oorspronkelijk eveneens op klanknabootsing berust (lat. *bombus* „gegons, geruisch").

Bombammen, een jongere klanknabootsing; verg. het voorafgaande woord.

Bombast m., evenals nhd. *bombast* in lateren tijd ontleend aan eng. *bombast*.

Bombazijn onz., evenals nhd. *bombasin* en eng. *bombasine* uit fra. *bombasin*, dat een romaansch afleidsel is van gr.-lat. *bombyx* „zijdeworm, zijde".

Bommel m., met het suffix *-l* van b o m (1) of van het uit b o m (1) gesproten b o m m e n.

Bommen, zie b o m (2).

Bond onz. Uit mnl. *bont* (*d*) onz. „bundel, band"; mhd. *bunt* m. nhd. *bund* m. onz. eng. *bound*, met verschillende, doch licht verklaarbare beteekenissen, van b i n d e n. — Afl. b o n d i g.

Bonk vr. Met een gelijke begripsontwikkeling als het verwante b i n k; zie het volgend artikel.

Bonken ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan meng. *bunchen* „slaan, stooten"; hiervan het voorafgaande woord (overeenkomende met mnl. *bunk* m. „bot, groot been van een dier", westfaalsch *bonke* vr.), nvl. *bonke* „een tros vruchten" eng. *bunch* „bult, tros, bos" on. *búnki*; alle met ablaut en verscherping van den slotmedeklinker gevormd van den bij b e n g e l en b i n k besproken wt., deels in den zin van „slaan, stooten", deels in dien van „slingeren, wiegelen".

Bonnet vr. In beide beteekenissen komt het woord voor in het Fra. (en in andere rom. talen): *bonnet* „muts", *bonnette* „klein zeil", alsmede in het Eng.: *bonnet*. Uit een dezer talen is het in het Nl. overgenomen. Het rom. woord schijnt oorspronklijk de benaming van een stof geweest te zijn.

Bons vr. Alweder een eerst in het Nnl. voorkomend klanknabootsend woord, beantw. aan nd. *bunsen* „kloppen" eng. *bounce* „(springen,) slaan, bonzen"; verg. nhd. *bums*. *Bums* en *bons* zullen wel oorspronklijk identisch zijn (*ns* uit *ms* door assimilatie), waaruit men mag besluiten dat het woord vrij oud is. Verg. b o m (2).

Bont bnw. Uit glb. mnl. *bont* (*t*), beantw. aan mhd. *bunt* nhd. nd. *bunt*; eng. *bunting* „vlaggedoek" en meng. *bunting* „geelvink" vermoedt men, dat verwant zijn. De verhouding van hd. *nt* tot nl. *nt* bewijst, dat het woord ontleend is, en wel, indien het echt germ. is, door het Hd. uit het Nl.; maar voor den germaanschen oorsprong pleit weinig: de afleiding van het lat. participium *punctus* of een vulgair-lat. vorm *puntus* „gestoken, gespikkeld", waaruit zich dan de bet. „gevlekt" en later „veelkleurig" ontwikkeld zou hebben, heeft phonetisch niets tegen zich (voor *b* uit *p* verg.

b e v e r n e l, b i s s c h o p), maar is toch niet boven bedenking verheven. Ofschoon het woord niet ohd. is, moet de ontleening toch geruimen tijd vóór den aanvang der mnl. letterkunde hebben plaats gehad, daar het mnl. woord reeds in den zin van „bont, veelkleurig" en voorts in overdrachtelijke beteekenissen voorkomt; in het Hd. kan het later zijn opgenomen dan in het Nl. Mhd. en mnd. *bunt* wordt bijna alleen van pelswerk van verschillende kleuren gebezigd en het neutr. mnl. *bont* beteekent substantive „gevlekt pelswerk" (vaak in tegenstelling van g r a u w), vervolgens „pelterij" in 't algemeen; vandaar nnl. b o n t onz.

Bonzing m. Uit glb. mnl. *bonzinc*, *bunzinc* (*búzinc*) (*g*); hiernevens met éen ander suffix nl. glb. *bonsem*.

Boodscap vr. Uit mnl. *bōdescap*, en dit uit een ouder **bodascap* (verg. ohd. *botascaft*). Van b o d e.

Boog m. Uit glb. mnl. *bōghe*, beantw. aan ohd. *bogo* mhd. *boge* nhd. *bogen* os. *bogo* ags. *boga* on. *bogi* m.: een germ. nomen agentis, in stamvorm **bogan* uit **bugon*, van den wt. van b u i g e n „buiging, kromming, bocht, wat gebogen is". — Oude germ. samenstellingen met *boga* zijn e l l e b o o g en r e g e n b o o g (zie ald.).

Boom m. Uit glb. mnl. *boom*, beantw. aan ohd. *boum* mhd. *boum* nhd. *baum* os. *bōm* ags. *beám* m. „boom" eng. *beam* „balk, hefboom, disselboom" (eng. *boom* „havenboom" is ontleend aan nl. *boom*). De oostgerm. vormen on. *baðm-r* en got. *bagm-s* „boom" wijken op merkwaardige wijze van den westgerm. vorm af; daarom kan men het woord kwalijk brengen tot den wt. germ. **beu* voorgerm. **bheu* (zie onder b o u w e n) „worden, ontstaan, groeien", vanwaar b. v. gr. φῦμα „gewas". Het is ook niet eens uitgemaakt, welke grondbeteekenis het germ. woord had: „boom, als plant" of „boom als een houten stam, een hout of blok".

Boon vr. Uit glb. mnl. *bōne*, een algemeen germ. benaming: got. **bauna* on. *baun* ohd. *bōna* ags. *beán* (eng. *bean*) vr. „boon". De verwantschap met glb. lat. *faba* oudbulg. *bobŭ* (ook met gr. φακός „linze"?) is aan bedenking onderhevig, daar de klanken niet volkomen overeenstemmen.

Boor, zie b o r e n.

1 **Boord** (berd) onz., zie b e r d.

2 **Boord** (rand, scheepsboord) m. onz. Uit mnl. *bort* en (met verlenging der *o*, zie a a r d e) *boort* (*d*) „rand, scheepsboord, grens"; beantw. aan ohd. mhd. *bort* (*t*) m. „rand, scheepsrand" os. *bord* m. onz. (?) „schild (eigenlijk „schildrand"?), scheepsboord" ags. *bord* onz. „schild,. tafel, scheepsboord"; nhd. *bord* onz. en m. is uit het Nd. ontleend. Het onzijdig geslacht van b o o r d „scheepsboord" en in andere beteekenissen berust op den invloed van b o o r d (1); de beide woorden gaan zoozeer dooreen, dat men ze vaak niet uit elkander kan houden. Voor germ. **bord-s* m. „rand" vindt men een bevredigend etymon in een participialen vorm van den wt. **ber* „verheffen" (zie bij b e u r e n), die in het Indogerm. **bhr̥tó-s* „de zich verheffende, uitstekende" geluid moet hebben. Gemeenlijk, schoon kwalijk juist, brengt men het woord tot een in het Oudgerm. wijd verbreide, met *br* beginnende woordfamilie, waarbij men dan uitstooting der *r* na de *b* aanneemt (verg. b i e r): b. v. ohd. *brort* „rand, voorsteven", ags. *brord* „prikkel, aar" on. *broddr* (uit *brozd-r*) „punt" ags. *breord* „rand", ags. *bryrdan* on. *brydda* „aanprikkelen", ohd. *brortōn* „boorden", welks grondwoord, vermoedelijk germ. **brezd-*(?) **bruzd-* „punt", wellicht met b o r s t e l verwant is. — Met één van beide woorden (b o o r d 1 of 2) is ook **bord** „schotel" identisch: de beteekenis in het Mnl. „schaal, plaat" is wel uit b o o r d (1) gesproten: b o r d dus zooveel als „houten bord", maar mogelijk niet zonder invloed van b o o r d (2); verg. boven de bet. „schild, tafel". Kennelijk maakt b o o r d (1) het tweede lid uit van d a m b o r d en andere. — Beide woorden zijn ook in het Rom. opgenomen. Van b o o r d (1) komt o. a.

het in den vorm bordeel, nhd. *bordel*, teruggekeerde *bordel* „hutje, krot"; zie ook bordes; van boord (2) (waarvan ook nog ohd. *borte* m. „zoom, boord" mhd. *borte* m. „rand, boord" nhd. *borte* vr. en het nl. boorden) is o. a. het in den werkwoordelijken vorm borduren teruggenomen fra. *bordure* afgeleid.

Boos bnw. Uit het weinig voorkomende, maar toch zuiver vla.-mnl. *boos* „gering, slecht, boos", beantw. aan ohd. *bôsi* mhd. *bœse* „slecht, onnut, kwaadsprekend" nhd. *böse*, mnd. *bôse* „gering, slecht"; in samenstelling mnl. *gheboos*, *ghebôze* „onbeduidend, valsch; gering; boos" ohd. *gibôsi* „nietig"; verg. ohd. *bôsa* „nugae", *bôsôn* „lasteren". Het woord komt alleen bij de Westgermanen van het vaste land voor met de grondbeteekenis „nietig, nutteloos" en is waarschijnlijk verwant met een rom. woordfamilie in den zin van „leugen, bedrog", als ofra. *boisie*, prov. *bauza* „bedrog, arglist". De verwantschap met beuzelen (zie ald.) is onzeker; ook is het zeer de vraag, of het woord reeds in de indogerm. periode bestond.

1 **Boot** (vaartuig) vr. Uit glb. laat-mnl. (holl.) *boot*; nhd. *boot* onz. aan het Nd. ontleend. Uit den ouderen tijd hebben wij alleen ags. *bát* meng. *bôt* eng. *boat* „boot" en glb. on. *bátr* (ook *beit* onz. of *beitr* m.?); de oorsprong is onbekend en vermoedelijk niet germ. Het mnl. *boot* kan wegens de vocaal niet verwant zijn met ags. *bát*, maar schijnt aan het Meng. ontleend; daar evenwel mnl. *boot* (nog nvl. *boote*) vr. ook „ton" beduidt, is het de vraag of mnl. *boot* „vaartuig" niet daarmede identisch is en van ofra. *botte*, *bote*, *boute* vr. „vat, tobbe" komt, waaruit dan ook het verschil van geslacht te verklaren is. Dat de namen van buikige vaten of tonnen ook op vaartuigen worden toegepast, blijkt o. a. uit brik, eng. *vessel*, enz.

2 **Boot** (halssieraad) vr. Een nnl. woord van onzekeren oorsprong. Naar men gist, één met *boot* (1).

Bootsen ww. Toevallig eerst in het Nnl. voorkomende; voorheen was ook het verwante *bootse* en *boetse* vr. „omtrek, model, lijst" in gebruik, dat identisch is met *boche* (*bootse*) „bochel": uit ofra. *bosse*, *boche* „buil" en voorts „verheven beeldwerk", als ww. *bosser*, *bocher* „verheven beeldwerk vervaardigen", frequentatief *bosseler*. Nl. *bootse* komt van fra. *boche* met overgang van *ch* in *ts* en verlenging der voorafgaande vocaal naar den regel, zie bochel en kaatsen; *boetse* wijst op een fra. gewestelijken vorm *bouche* (verg. boekel).

Borat onz., ook met syncope der toonlooze *o* (verg. brak, bril, klant, pruik) brat, ontleend uit het Romaansch; verg. mlat. *borratium* „grof doek", dat met zijne rom. verwanten van mlat. *burra* „afgeschoren wol" komt. Merkwaardig is de begripsontwikkeling van nl. borat, brat, dat thans een *fijne* wollen stof beteekent.

Bord en **bordeel**, zie boord. (2)

Bordes onz. Uit *bordesch*, mnl. *bordésche* vr. (nvla. *bordesch* onz. en *bordesche* vr.) „afdak, luifel, tafel om waren uit te stallen", ontleend aan het Romaansch, dat verscheiden woorden (it. *bertesca* ofra. *bretesche* enz.) heeft in gelijke of overeenkomstige beteekenissen, als „krijgstoestel aan muren of torens; klein houten kasteel met tinnen voorzien"; alle romaansche afleidsels van de germ. woorden nl. berd (hd. *brett*) en boord met de grondbeteekenis „stellage of getimmerte van planken gemaakt".

Borduren, zie boord (2).

Boren ww. Uit glb. mnl. *boren*, een algemeen germ. denominatief van het znw. boor: got. **baúrôn* on. *bora* ohd. *borôn* ags. *borjan* „boren", waarmede verwant zijn lat. *forare* „boren", gr. φαράω „ik ploeg", skr. *bhurij* „schaar", de iersche verbale wt. *berr* uit *bherj* „scheren" en oslav. *briti* „scheren". De grondbeteekenis van den voorgerm. (niet identisch met den bij baren behandelden) wt. **bher* moet blijkens de daarvan gevormde woorden een ruimer begrip dan „boren" geweest zijn. —

Boor uit germ. **borô* „boor" vr.; verg. ohd. *bora* nhd. dialect. *bohr*.

Borg m. Uit glb. mnl. *borghe*, beantw. aan ohd. *burigo* mhd. nhd. *bürge* mnd. *borge* „borg"; verg. ags. *borg* „borg" en on. *á-byrgjast* „borg blijven"; got. **baurgja* „borg" (verschillende van *baurgja* „burger") germ. **burgjon-*, een afleidsel van

Borgen ww. Uit mnl. *borghen* „beschermen, redden; zekerheid geven, leenen van"; verg. ohd. *borgên* „acht geven, zich in acht nemen, sparen" mhd. *borgen*, behalve in de vorige beteekenissen ook „op onderpand leenen, kwijtschelden, leenen van of aan", mnd. *borgen* „borgen, zich op iemand verlaten", ags. *borgian* „behoeden, borgen", eng. *to borrow*. De grondbeteekenis dezer verba, wier begripsnuanceering vrij sterk is, is klaarblijkelijk „beschutten, zekerheid geven"; het tegenwoordig begrip „borgen" ontsproot uit dat van „onder borgstelling of onderpand leenen van", of wel „borgstelling of onderpand eischende leenen aan"; in het subst. borg werd het begrip tot het gerechtswezen en den handel beperkt. De verwantschap met *bergen* „in veiligheid brengen, beschutten" (zie bergen) is zeer waarschijnlijk; minder waarschijnlijk die met obulg. *brěga*ⁿ „ik zorg voor iets".

Born vr. Met geslachtsverandering uit mnl. *borne* m. „bron, bronwater, drinkwater, fontein", en dit met metathesis der *r* (zie barnen, barsten) uit onl. **brunno*; got. *brunna* m. „bron" ohd. *brunno* mhd. *brunne* „bron, bronwater, fontein" (ook „pis") nhd. *brunn*, *brunnen* (en uit het Nd. *born*) os. *brunno* „bronwater, fontein" ags. *burna* m. *burne* vr. „bron, beek". Gewoonlijk brengt men den stam **brunnon-* tot het verb. *brinnan* (zie barnen), waaraan men het grondbegrip „in golvende beweging zijn, zieden" toekent (verg. mhd. *sôt* ags. *seáð* „bron, put" van zieden), eene beteekenis die evenwel niet te bewijzen is. Waarschijnlijker is de verwantschap met gr. *φρέαρ* „bron" (en lat. *fervere* „kokend heet zijn"), welks wt. in den zin van „koken, borrelen" misschien met den wt. **bhrŭ* van brouwen (verg. ook bier) samenhangt. — Naast den nl. vorm born kwam in de nnl. periode het aan het Duitsch ontleende bron op. Zie verder het volgende woord.

Borrel m. van borrelen, een op klanknabootsing berustend vb. in den zin van „opbruisen", dat zich echter klaarblijkelijk aansluit aan een in het Mnl. zeer gewonen, door assimilatie ontstanen bijvorm *borre* van *borne* „bron".

1 **Borst** vr. Uit glb. mnl. *borst* vr., evenals mnd. *borst* met metathesis der *r* (zie born) beantw. aan glb. ohd. mhd. nhd. *brust* vr., got. *brusts*, een vr. plurale tantum met consonantischen stam; de overige germ. talen hebben daarvoor een met *brust* door ablaut verbonden neutrum: os. *breost* ags. *breóst* eng. *breast* on. *brjóst*. „Deze benaming is uitsluitend germaansch; ook de overige indogerm. taalstammen verschillen onderling in den naam der borst, terwijl zij voor andere lichaamsdeelen gemeenschappelijke woorden hebben. Wat het grondbegrip van het germ. woord is, weten we niet; doch het is waarschijnlijk, dat de woordstam oorspronklijk als een dualis verbogen werd". De oude etymologie, welke het woord met os. *brustian* „uitbotten, knoppen" en dit voorts met een germ. vb. **breotan* (mhd. *briezen* ags. *breótan*) „breken, uitspruiten, uitbotten" in verband bracht, zoodat de borst dus zooveel als „de opzwellende", of „de knoppende" zou wezen, schijnt toch niet geheel verwerpelijk te zijn.

2 **Borst** m. Eerst in het Nnl., met een jongere *t* (zie aks) uit een ouder *bors* vr. „genootschap, bende", dat identisch is met beurs (zie dit woord). De ontwikkeling van het nl. woord is dezelfde als die van hd. *burse*, eerst in den zin van „beurs", dan in die van „gemeenschappelijke kas", en verder in de 15de eeuw „genootschap, huis van een genootschap, en bepaaldelijk van studenten". Daaruit ontwikkelden zich dan de masculina nl. *borst*,

nhd. *bursche*, analoog aan nhd. *frauenzimmer* „vrouwspersoon", uit *frauenzimmer* „vrouwenvertrek", eng. *youth* „jongeling" uit ags. *geogoð* „jeugd, schaar van jonge lieden".

Borstel m. Uit mnl. *borstel* (*burstel*) „borstel, penseel, schuier", volkomen beantw. aan nd. *börssel* vr. „borstel" en (op de merkwaardige metathesis na) aan ags. *brystl* eng. *bristle* „borstel": een saksische afleiding van het simplex ohd. *burst* m. onz. mhd. *burst*, *borst* m. onz. en *borste* vr. nhd. *borste* vr., ags. *byrst* on. *burst* vr. „borstel" en mhd. nhd. *bürste* mnd. *borste* „schuier". Met een anderen ablautstrap komt misschien dezelfde wt. voor in b a a r s (zie ald.). Voorgerm. **bhers* vindt men terug in skr. *bṛṣh-ṭi-s* „spits, punt, hoek", misschien ook in lat. *fastigium* „toppunt".

Bort onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; verg. het, naar het schijnt, glb. mhd. *bürzel*. Misschien zijn nhd. *bürzel* m. „anus der eend", *burzeln* (*purzeln*) „buitelen", nl. *bortelen* „opbruisen, opwellen, opkomen, zich snel bewegen" daarmede te vereenigen tot een grondbegrip „zich snel en hoorbaar bewegen"; de ziekte draagt dan den naam naar de veelvuldige ontlastingen, die daarmee gepaard gaan. Een *bort-* in dezen zin komt evenwel elders niet voor.

Bos vr., zie b u s.

Bosch en **bos** m. Uit glb. mnl. *bosc*, *busc* m., beantw. aan ohd. *busk* mhd. *busch* „bosch, struikgewas, woud; bos", meng. *busk* eng. *bush*; het woord wordt met zijne romaansche verwanten (it. *bosco* fra. *bois* enz.) tot mlat. *boscus*, *buscus* „struikgewas" gebracht, welks afkomst onbekend is. — Aan fra. afleidsels van het woord zijn ontleend b o s c h a g e (ofra. *boscage*) en b o u q u e t.

1 **Bot** (visch) vr. uit *botte* vr.; daarnevens mnl. glb. *bot*, *but* m. (gelijk nog in het Vl.); beantw. aan nd. *butte* vr., waarvan nhd. *butte*. De oorsprong der benaming is duister; hangt ze soms samen met de volgende woorden?

2 **Bot** (knop) vr. Uit glb. mnl. *botte*: ontleend aan eene rom. woordfamilie, waartoe o. a. fra. *botte* „stoot", dialect.-it. *butt* „knop", fra. *bouton* „knop, knoop" behooren en welker afkomst niet vaststaat.

3 **Bot** (been) onz. Eerst in het ouder Nnl. (Holl.) voorkomende, ook in den vorm *but*: wellicht het als znw. gebezigde volgende adjectief, dus eigenlijk zooveel als „stomp".

4 **Bot** bnw., eveneens eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, beantw. aan nd. *but* (*tt*) „grof, plomp, stomp": ook in deze beteekenis uit het Rom. overgenomen, verg. spa. *boto* „stomp", fra. *bot* in *pied-bot* „horrelvoet", *botte* „klomp". De woorden hangen vermoedelijk met de bij b o t (2) vermelde woordfamilie samen.

Boter vr. Uit glb. mnl. *bōter*(*e*): identisch met laat-ohd. *butera* vr. mhd. *buter* m. vr. nhd. *butter* vr. mnd. *botter* vr. en ontleend aan mlat. *bŭtyrum*, dat van skyth.-gr. *βούτυρον* „boter" komt; verg. voorts ags. *butera* eng. *butter* en fra. *beurre* it. *burro*, alle van gelijken oorsprong. Uit hd. *t*: nd. *t* blijkt dat het woord in het Opperduitsch eerst *na* den tijd der klankverschuiving, omstreeks de 10de eeuw, is overgenomen. Het Duitsch had een eigen woord, t. w. *anke* „boter", dat tot aan de nl. grens verbreid was, maar binnen ons taalgebied niet wordt aangetroffen. Daaruit kan men opmaken, dat de kunst van het botermaken reeds vóór de ontleening van het zuideuropeesche woord bekend was; men vermoedt, dat „de zuidelijke kunst om boter te bereiden van de inheemsche verschilde, en dat met de nieuwe kunst de nieuwe benaming in zwang kwam". In k a r n e n (zie ald.) heeft overigens ook het Nl. een oudere germ. benaming bewaard voor de boterbereiding. „De kunst der kaasbereiding kan vroeger, reeds vóór de 6de eeuw uit Zuid-Europa in het noorden gekomen zijn; zie k a a s".

Bots vr., een klanknabootsend woord (niet mnl.), dat zich met zijne nl.

verwanten (verg. ook duitsch dialect. *butschen*, *butzen* „slaan, stooten"; eng. *botch* „buil") aan de bij b o t (1—3) en de bij b o c h e l genoemde woorden aansluit.

Bottel vr. Evenals nd. nhd. *buttel*, meng. *botelle* eng. *bottle* van mlat.-roman. *botilia* (en dit van *buticula*, zie b u t) fra. *bouteille* enz. Misschien is het nl. woord uit het Engelsch gekomen. — B o t t e l i e r daarentegen, mnl. *bottelgier*, *buttelgier*, is rechtstreeks aan ofra. *botillier*, *boutillier* ontleend, waarvan ook meng. *buteler* eng. *butler* komt. — **Bottelen** ww., ook in den zin van „schuimen" (d. i. „op de flesch of de kruik werken") van b o t t e l afgeleid.

Botvieren. Eigenlijk een scheepsterm, van *bot* „het end van een touw", wat ook fra. *bout* beteekenen kan, weshalve dit *bot* onder b o t (2—4) te brengen is; b o t v i e r e n (b o t g e v e n) is dus: „het end van het touw vieren; het touw of het daaraan bevestigde zeil wat laten schieten". De beteekenis „speelruimte" van b o t moet secundair zijn.

Boud bnw. Uit mnl. *bout* (*d*) „met zelfvertrouwen, koen, wakker"; een oudgerm. adject.: got. *balþ-s* „koen" alleen in afleidsels overig, ohd. *bald* mhd. *balt* „koen, ijverig, snel" os. *bald* „koen, moedig, snel" ags. *beald* eng. *bold* „koen, driest" on. *ballr*; nhd. alleen nog als adverb. *bald*. De afkomst van het woord is duister.

Bouquet, zie b o s c h.

1 **Bout** (ijzeren staaf enz.). Uit glb. mnl. *bout*, beantw. aan ohd. *bolz* mhd. *bolz* „schietbout, werpschicht" nhd. *bolz*, *bolzen* „werpschicht, pin, bout van een strijkijzer" mnd. *bolte*, *bolten* „bout, meetstok (?), voetblok, stuk opgerold lijnwaad" ags. *bolt* „catapulta" eng. *bolt* „bout, pin, grendel". De grondbeteekenis van het woord, hetwelk men niet zeker voor indogermaansch mag houden, is ongetwijfeld algemeener: „iets met een dik end, een voorwerp met een dikken knop"; daarom is de samenhang met ohd. *bolôn* (zie bij bol 1) of de afleiding van lat. *catapulta*, die ook om andere redenen bedenkelijk is, te verwerpen. Mogelijk is de verwantschap met b u l t: b o u t, eigenlijk „wat een bultvormig end heeft" of „wat (als werptuig) een bult maakt".

2 **Bout** (eendvogel) m. De oorsprong van dit nnl. woord is onbekend.

Bouwen ww. Uit mnl. *bouwen*, *buwen* (uit **bûen*) „wonen, bewonen, zus of zoo leven, het veld bebouwen, bewerken; zich bezighouden, oprichten, stichten"; het is opmerkelijk dat het ww. in goed Mnl. niet veel voorkomt; in de overige germ. talen echter is het zeer gebruikelijk en werd oorspr. sterk vervoegd: got. *bauan* „wonen, bewonen", ohd. *bûan* os. *bûan* ags. *bûan* „wonen, bewonen, bebouwen, planten": van den germ. wt. **bû*, identisch met skr. *bhû* en lat. *fu* in *fui*, *futurus* gr. φύω, in den oorspronklijken zin van „ontstaan, worden; voortbrengen"; verg. voorts: oudind. *bhûmis* „aarde", *bhûtis* „bestaan", gr. φῦμα „gewas", φύσις „natuur", φῦλον, φυλή „geslacht, stam". In het Germ. behooren nog hierbij b o e r, b u u r en verder het praes. van z ij n (zie ald. en verg. ook b o o m). De oudere beteekenis „wonen" komt in b u u r nog duidelijk uit.

Bouwen m. Gevormd door misverstand uit een ouder **bouweken* voor **boudeken* (Teuthonista *boldeken*) „zijden staatsiekleed, zijden kleed". Mnl. *boudeken*, *baudekijn*, mhd. *baldekîn* zijn ontleend aan mlat. *baldakinus* „stof van Baldak (Bagdad), zijden stof of wat daarvan gemaakt is". **Bouweken* werd, naar het schijnt, opgevat als een verkleinwoord van den eigennaam ohd. *Baldwini* mnl. *Boudene* nnl. B o u w e n.

Boven bw. en vz. Uit glb. mnl. *boven*, uit **bi-oban* (verg. b i n n e n), beantw. aan os. *bi-oƀan* adv. „boven" eng. *bove*, in verdere samenstelling *a-bove* „boven". Het tweede lid is het adverbium *oban*, *obana*, ohd. *obana* nhd. *oben* enz., verwant met o v e r (zie ald.).

Braaf bnw. Eerst in de nnl. periode ontleend uit het Romaansch, fra. *brave*, it. spaansch *bravo* enz., vanwaar ook

nhd. *brav*. De oorsprong van het romaansche woord, dat een belangrijke begripsontwikkeling heeft gehad „teugelloos, onstuimig — dapper — voortreffelijk — rechtschapen" is nog duister. In het ww. braveeren (uit fra. *braver*) is een oudere beteekenis bewaard.

Braak vr. gaat in de verschillende beteekenissen, die ook aan mnd. *brake* eigen zijn, terug op twee oude van de wt. van breken gevormde vrouw. znw., het eene met *á*, het andere met *ă* (mnl. *bráke* en *brăke*). Zie het volgende woord.

Braak bnw. Evenals het glb. nhd. *brach*, afgeleid van het suhst. mnl. *bráke* ohd. *bráhha* mhd. *bráche* mnd. *bráke* „het loswerken van den grond na den oogst"; zie het vorige artikel. Uit de vermoedelijke zegswijze *brák(e) liggen* (met het nomen in accusativo) „in de braak liggen, niet bezaaid worden", schijnt zich het adj. te hebben ontwikkeld.

Braam vr. Uit mnl. *brame* vr. „doornstruik, doorn", beantw. aan ohd. *bráma* vr. en *brámo* m. mhd. *bráme* m. „doornstruik", nhd. in *brombeere*; verg. ags. *brémel* „doornstruik, braamstruik", eng. *bramble*; ook ouder nnl. *brame* „ginst", ags. *bróm* eng. *broom* „ginst"? (zie brem). Van het duitsche *brám-*, welks afkomst nog niet vaststaat, wordt ook fra. *framboise* „framboos" afgeleid.— Stellig van anderen oorsprong is braam vr. „spoor van het slijpen", misschien van **brámen* uit **berámen* (nhd. dialect. *bramen* „vuil maken") en dit van ohd. mhd. *rám* „vuil dat zich ergens aangezet heeft, roet" (verg. room); of is het = nhd. *brame*, *bräme* vr. md. *brém* „boordsel, omzetsel", vanwaar nhd. *verbrämen?*

Brabbelen ww., evenals eng. *to brabble* „harrewarren, krakeelen" een klanknabootsend woord.

Braden ww. Uit mnl. *bráden* (st. ww.) „branden, verbranden, braden", beantw. aan ohd. *brátan* „braden, verwarmen" mhd. *bráten* nhd. *braten* mnd. *bráden*, ags. *brǽdan* „braden, verwarmen" (daarbij on. *bréða* „smelten"?), deels sterk, deels zwak vervoegd; in het Gotisch niet aangetroffen. Germ. **bréd-* in een ruimere beteekenis dan ons *braden* („koken"?), moet in het voorgerm. **bhrédh-* of **bhrét-* hebben geluid. Vermoedelijk ligt aan **bréd-* een korte wortelvorm **bré* ten grondslag, waarover nader bij broeien. Met braden hangt misschien samen ohd. mhd. *brát* onz., ags. *brǽd* on. *brát* vr. mnl. *braet* „de weeke deelen, het vleesch" (wellicht in nnl. braadworst bewaard) en glb. ohd. *bráto* mhd. *bráte* (nhd. *braten*) mnl. *brade* en voorts mnl. en nvla. *brade* vr. „kuit", eigenlijk „het zachte deel van het been": *brád-* zou dan oorspronklijk zooveel als „kookbaar deel van het dierlijk lichaam" zijn.

1 **Brak** m. Uit mnl. *bracke* „speurhond, dameshond"; het duitsch-nl. woord (ohd. *braccho* nhd. *bracke*) is in de rom. talen en uit het Fransch in het Engelsch overgegaan in den vorm meng. *brache* eng. *brach*. De oudere beteekenis is misschien „mannetje of jong van een dier"; maar de oorsprong is onbekend en men weet ook niet of het samenhangt met ags. *raecc*, eng. *rack* on. *rakki* „speurhond". Om de beteekenis van brak als „speurhond" heeft men gedacht aan samenhang met lat. *fragrare* „sterk rieken".

2 **Brak** vr., zie barak.

Brak bnw. Het nnl. woord beantw. aan nd. *brak* „zoutachtig", eng. *brack* „zoutwater". In het Nvla. beduidt *brak* „bitter van smaak" en Kiliaan vermeldt als synon. *wrak* „zuur, zoutachtig", zoodat in brak „bitter, zoutachtig" *br* misschien uit *wr* ontstaan is. Verscheidene met *wr* beginnende stammen hebben de beteekenissen „draaien, samentrekken", die gereedelijk in die van brak kunnen overgaan (verg. wrang, wreed); voor **wrak* zou de wt. van wreken passen (zie ald.).

Braken ww. In de verschillende beteekenissen gevormd van de substantieven, die aan nnl. braak (zie ald.) ten grondslag liggen en beantw. aan meng. *braken* en nd. *braken*.

Brallen, een nnl. ww., beantw. aan

dialect. nhd. *brallen*, meng. *brallen*, noorsch *bralla*. De oorsprong dezer woorden, en hunne verwantschap met eng. *brawl* „razen, kijven", fra. *braillir* „schreeuwen", kymrisch *bragal* „razen, pochen" en met pralen is onzeker. Vermoedelijk is hier klanknabootsing en het dooreenspelen van verschillende verba aan te nemen.

Bram m. Eerst in het Nnl.; daaruit hd. *bramsegel*, *bramstange*; de vergelijking met *brâm* „doorn" (omdat de mast puntig uitloopt) is onwaarschijnlijk.

Brand m. Uit glb. mnl. *brant* (*d*), een algemeen germ. nomen uit den bij barnen besproken wt.: on. *brand-r* ohd. *brand* ags. *brand* „brand, brandend stuk hout, toorts". In het Romaansch overgenomen (fra. *brandon* „fakkel" enz.) nam het woord ook de beteekenis aan van „kling, zwaard" (ofra. *brant* enz.); in dien zin werd het ook in het Mnl. gebezigd en is nog in eenige nnl. zegswijzen (*helder als een brand*) bewaard. — In het Nl. ontwikkelde zich uit dit substantief in verband met mnl. *brande* „ik stak in brand" het ww. branden, dat het oude wortelwerkwoord verdrongen heeft, zie barnen.

Branden ww. zie barnen en brand. In den zin van „schuimend tegen het strand aanklotsen" (evenzoo nd. en nhd. *branden*) is het in het Mnl. nog niet aangetroffen; dezelfde bet. had voorheen ook barnen. Het schuimende water werd als brandend opgevat; vandaar ook koken in gelijke toepassing.

Brandschatten, zie schat.

1 **Bras** (touw) m. Eerst in het Nnl., uit glb. fra. *bras* (eigenlijk „arm", uit lat. *brachium*), vanwaar ook eng. *brace* „bras". Nhd. *brasse* uit het Nl.

2 **Bras** (tuig, boel) m. Het grondwoord is het oudere nnl. *brassen* „door elkander mengen", vanwaar bras „vermenging, mengsel, rommelzoo", welks verdere begripsontwikkeling gemakkelijk te verklaren is. Het ww. is ontleend aan fra. *brasser* „dooreenroeren", waarschijnlijk identisch met *brasser* „brouwen" en dan van keltischen oorsprong, t. w. van gall. *brace* „graan, waaruit mout bereid wordt". Van hetzelfde woord komt nnl. brassen in den zin van „slempen" (vanwaar nhd. *prassen*).

Brasem m. Uit mnl. *brasem*; verg. de glb. woorden mhd. *brahsem* (*brasme*, *brasem*) en *brahsen* nhd. *brassen* m., ohd. *brahsema* (*brahsina*) en *brahsa* vr., os. *bressemo* (*ss* uit *hs*), eng. *brasse*; uit een vorm met *e* komt ook fra. *brême* „brasem". Voor het Nl. is **brâhsmo* (met *â*) als grondvorm aan te nemen. De westgerm. benaming *brâhsm*- *brehsm*- is misschien van een germ. stamww. *brĕhwan* „schitteren" afgeleid.

Brassen, zie bras (1 en 2).

Brat, zie borat. — **Braveeren**, zie braaf.

Breed bnw. Uit glb. mnl. *breet* (*breit*) (*d*), in alle germ. talen voorkomende: got. *braiþ-s* ohd. *breit* os. *brêd* ags. *brâd* „breed, uitgestrekt". De grondvorm **braida*- doet een niet aan te wijzen voorgerm. *bhraidho*- of *bhraitó*- vermoeden; ook in het Germ. zijn geen verwante woorden bekend.

Breeuwen ww. Voorheen ook *braauwen* „kalefaten", eene afleiding van het romaansche woord fra. *brai*, spa. *brea*, port. *breo* „teer" (*brayer*, *brear* „teren"), welks oorsprong onzeker is.

Breidel m. Uit mnl. *breidel* (*bredel*) „teugel, gebit", geheel beantw. aan mnd. *breidel* m. „toom, teugel" en met enkele vocalische en consonantische afwijkingen aan ohd. *brîdel* „riem, teugel" en *brittel* (*britel*) „gebit, teugel", mhd. *brîdel*, *brittel* „gebit, teugel", ags. *brîdel* eng. *bridle* „teugel". De grondvorm van het slechts in het Westgermaansch voorkomende woord is niet met zekerheid te bepalen; waarschijnlijk is het een afleidsel van het ww. *bregdan* „trekken" (zie het volgend artikel) en gevormd als teugel van tien. De rom. woordfamilie van fra. *bride*, spaansch-portug. *brida*, ofra. *bridel* „toom, teugel" schijnt aan het Germ. ontleend.

Breien ww. Uit mnl. *breiden* „knoopen, vlechten, weven"; beantw. aan

mnd. *breiden* „breien" met *eid-* uit *egd-*; verg. het st. ww. ohd. *brëttan* (met *tt* uit *gt*) „rukken, trekken; ontwaken; weven" os. *bregdan* „vlechten, knoopen", ags. *bregdan* „trekken, rukken, vlechten", on. *bregða* „snel bewegen, trekken; veranderen; vlechten". Buiten het Germaansch zijn geen verwanten bekend; de *d* van den germ. wortel *bregd-* zal wel suffixaal zijn, de grondbeteekenis is vermoedelijk „snel heen en weer trekken, zich snel heen en weer bewegen". Zie ook breidel.

Brein onz. Eerst in het latere Mnl. (Holl.) voorkomende; uit *bregen* (verg. blein), beantw. aan mnd. *bregen*, *bragen* ags. *brægen*, *bregen* eng. *brain* onz. „hersens". De grondvorm moet **bragn*, **bragin* geweest zijn. Of het alleen in het Saksisch en Friesch voorkomende woord reeds in het Germ. nevens hersen bestond, is te betwijfelen; maar was dit het geval, dan zou het kunnen samenhangen met gr. *βρεχμός* „voorhoofd", indien dit voor *φρεχμός* staat.

Breken ww. Uit glb. mnl. *breken*; beantw. aan ohd. *brëhhan* os. *brekan* ags. *brecan* eng. *to break* got. *brikan* alle in dezelfde beteekenis, die ook reeds voorgerm. was, als lat. *frango* bewijst: van den wt. **bhreg*, die in het Germaansch tot *brek* verschoven werd; de in het lat. praesens *frango* voorkomende nasaal ontbreekt in *frēg-i*, *frac-tum*. In de germ. talen zijn van den wt. tal van woorden met ablaut gevormd; zie braak, braken, breuk, brok.

Brem vr. Uit glb. mnl. *bremme*, *brimme*; beantw. aan ohd. *brimma* vr. „brem, ginst, priemkruid", daarnaast ohd. *pfrimma* mhd. *pfrimme* nhd. *pfriemkraut*. De oorsprong is onbekend, maar het verschil der beginletters wijst op ontleening. In hoeverre er samenhang met de groep *brem-* *brām-* „doorn, doornstruik" (zie braam) bestaat, waartoe men ook enkele woorden met de beteekenis „ginst" brengen wil, is niet uit te maken. In elk geval loopen beide stammen vaak dooreen.

Brengen ww. Uit mnl. *brenghen*, vla.-brab. echter *bringhen*, een oudgerm. woord, dat alleen in het Noorsch niet voorkomt: got. *briggan* (*bringan*) ohd. *bringan* ags. *bringan* en *brengan* os. *brengian* met de beteekenissen „te voorschijn brengen, van de eene plaats naar de andere brengen, in zekeren toestand brengen, volbrengen". Het slechts saks. praesens met *e* berust op *brangjan* (gevormd naar analogie van *þankjan* „denken"); dezelfde ablautstrap in het praet. got. *brāhta* uit **branhta* mnl. *brachte*, *brochte*. De onverschoven vorm van den wt. moet **bhrengh* of **bhrenk* zijn; maar indogermaansche verwanten ontbreken. Verg. voorts brug.

Bres vr. Uit *bresse*, *bressche*, eerst in het Nnl. en evenals nhd. *bresche* ontleend aan fra. *brèche*, dat men van den germ. stam van breken afleidt.

Breuk vr. Uit mnl. *brōke* (*brôke*) m. vr., beantw. aan ohd. *bruh* mhd. nhd. *bruch* mnd. *broke* ags. *bryce* m. uit **brŭki-*; met ablaut gevormd van den wt. van breken. Mnl. en mnd. *brōke* heeft ook de beteekenis van „rechtsbreuk, overtreding" en vandaar „boete".

Brief m. Uit mnl. *brief* „geschrift, opschrift, oorkonde, brief, opgeteekend verhaal, geschiedenis"; een gelijke reeks van beteekenissen kent het ohd. *briaf* mhd. *brief* (nhd. *brief*); vandaar mnl. *brieven* ook „vertellen, melden" (verg. nnl. overbrieven, verbrieven en nhd. *verbriefen* „schriftelijk bevestigen"); verg. voorts os. *brēf* „oorkonde, geschrift". Het woord is ontleend aan het lat. adject. *brĕvis* „kort", welks *ĕ* gerekt en verder tot *ea*, *ie* gediphthongeerd werd (verg. priester). Lat. *brevis* (met verzwijging van *libellus*) beteekent, evenals het neutr. *breve* „een kort geschrift, oorkonde". „Bei der vertauschung der altgerm. runenschrift mit der bequemeren lat. schrift übernahmen die Deutschen auch einige auf die schrift bezügliche worte; ahd. *briaf* erscheint im 9. Ih.; dafür got. *bōka* ‚urkunde' "; zie boek.

Bries vr. Eerst in lateren tijd ont-

leend aan eng. *breeze*, vanwaar ook nhd. *brise*; beantw. aan fra. *brise* sp. *brisa* it. *brezza*; de oorsprong is onzeker.

Brieschen ww. Uit mnl. *briesschen* „brullen, huilen", beantw. aan mhd. *brieschen* „schreeuwen, brullen", mnd. *brêschen*, evenals *brâschen* „kraken, schallen; brieschen; pochen, pronken". Aan een ouden wt. is moeielijk te denken; men zou anders nhd. *brausche* „buil" kunnen verg. (zie echter broos (2)) en een niet onmogelijke begripsontwikkeling „zwellen — golven — ruischen — brullen" aannemen; (verg. ook oud-nnl. *bruischen* „schuimen", dat met brieschen door klankwisseling in betrekking schijnt te staan); maar het is waarschijnlijker dat het woord een jongere — hoewel toch noch altijd tot den oudnl.-duitschen tijd opklimmende — formatie is van klanknabootsenden aard, die zich aan andere onomatopoeien (b. v. brullen, drieschen) aansluit; verg. het bovenvermelde mnd. *brâschen*, nd. en dialect. hd. *brâschen*, *braschen*, *breschen* „schreeuwen, brullen, hinneken".

Brij vr. Met veranderd geslacht uit mnl. *brî* m., beantw. aan ohd. *brî*, *brîo* mhd. *brî*, *brîe* nhd. *brei* mnd. *brî* (*brîg*) ags. *brîw* m. „brei", wier gemeenschappelijke grondvorm wel **brîw* zal geweest zijn. Een zeker etymon van het westgerm. woord ontbreekt.

Brijn onz. (ook brem vr. en vla. *brijne* nevens *brēne* vr.) uit mnl. glb. *brîne* vr., beantw. aan ags. *brîne* eng. *brine* „het pekel, het zilte nat".

Brijzel vr. Van nnl. *brîzen*, welks glb. frequentatief brijzelen „breken", reeds in mnl. *brîzelen* voorkomt; verg. voorts nvl. *brijze* vr. „brok, afgebroken stuk, waardeloos of versleten ding". De nl. stam *brîs-* schijnt aan het Fransch ontleend; de rom. woordfamilie van fra. *briser* „breken", dialect. it. *brisa* „kruimel", treft men ook in het Keltisch aan (b.v.gael. *bris* „breken"); maar waar het woord oorspronklijk thuis hoort, is nog niet vastgesteld; zonder *s* bestaat een wt. **bhri* in gelijke beteekenis, waarvan lat. *friare* „stukwrijven". In denzelfden zin als *brîs*, vindt men een wt. **brûs*, die zich ook niet verder laat nagaan of localiseeren; hiervan ags. *brŷsan* „breken", ofra. *bruiser* „verbrijzelen", eng. *to bruise* „kneuzen, fijn stampen", oudnnl. *brözelen* nhd. dialect. *bröseln* synoniem met brijzelen, waarschijnlijk ook ohd. *brosma* „kruimel, stukje" nhd. *brosam*, en misschien nl. broos (2) (zie ald.).

Brik vr. In het Nnl.; verg. hd. *brick*, *brig* eng. *brig* fra. *brick* „brik". Misschien is de afkomst van het woord, dat het eene volk aan het andere ontleend heeft, in het Romaansch te zoeken: spaansch *barrica* fra. *barrique* „ton" (verg. brat bij borat); dat vaartuigen vaak den naam van een vat of ton dragen, is reeds bij boot opgemerkt.

Bril m. Eerst in het Nnl.: identisch met mhd. *barille* nhd. *brille* vr. (ouder nhd. ook *bril* m.) uit mnl. *berîl* m. „een edelgesteente" (verg. brat bij borat), van lat.-gr. *beryllus*.

Brillen ww. „plagen, kwellen, iemands oogmerk verijdelen" misschien uit vla. *brillen* „breidelen" (von breidel), maar met de bijgedachte aan *bril*, als ware het „door een bril laten zien". Is hier soms ook een met nhd. *prellen* (ook *brellen*) „bedriegen" overeenstemmend woord in het spel?

Brink m. Uit glb. mnl. (alleen holl.?) *brinc*, beantw. aan mnd. *brink* m. „rand van een akker, grasland, aangeslibde grond, rand van een heuvel, heuvel", (waarvan nhd. *brink*), eng. *brink* „rand, oever"; verwant met on. *brekka* (uit **brinkô*) vr. „heuvel" en vermoedelijk met dialect. nhd. *brunkel* „nat land met gras begroeid", minder waarschijnlijk met on. *bringa* „weiland". Andere verwante woorden, waaruit de grondbeteekenis zou kunnen opgemaakt worden, ontbreken.

Brits vr. Eerst in het Nnl.; in de oudere taal heeft *britse* (*bridse*) ook nog de beteekenissen „beschot; muur waartegen een wijnstok geleid wordt"; verg. nhd. en laat-mhd. *pritsche* (*brit-*

sche) „werktuig om luidklinkende slagen te geven, plak; planken rustbank, brits". Men brengt het woord in verband met *berd*. Misschien is *britsche* in den zin van „plak" een klanknabootsend woord en is de andere beteekenis daaruit afgeleid.

Brodden ww. Naast het frequentatief b r o d d e l e n eerst in het Nnl.; hetzelfde woord met de bet. „langzaam, onhandig, verward werken, knoeien; onduidelijk spreken" vindt men ook in hd. en nd. dialecten: vla. *broddle* vr. „verwarde, verbroddelde zaak, mislukte onderneming", oud-nnl. *brodden* „lappen", duitsch *broddelen*, *bruddelen* „broddelen". Het ww. *brodden* zelf schijnt eigenlijk een intensief te zijn, wat ook nd. *brodel*, *brödel* „fout" *brodeln* „fouten maken" *verbrüden* „broddelen" doet vermoeden. Een duitsche stam *brud* in een passende beteekenis bestaat er niet, en de speciale opvatting, die het woord in eenige dialecten heeft „fouten maken bij het breien, weven, of in het algemeen bij handwerken" schijnt op fra. *broder* „stikken, naaien" terug te wijzen. Voorts heeft het woord zich aan het duitsche *brodeln*, *brudeln* „langzaam opborrelend koken" aangesloten; voor den begripsovergang verg. nhd. *quatschen* „iets langzaam en onhandig doen".

Broed, zie b r o e i e n.

Broeder m. Uit glb. mnl. *broeder*, een algemeen germ. woord: got. *brôþar* on. *brôþir* ohd. *bruodar* os. *brôþar* ags. *brôþor* en „als de meeste verwantschapsnamen afkomstig uit den tijd, waarin de indogerm. stammen één geheel uitmaakten en zich nog niet door dialecten onderscheidden; het familie- en staatswezen was in dat tijdperk, naar schatting zeker meer dan 3000 jaar vóór onze tijdrekening, in hooge mate ontwikkeld; de oorspronklijke vorm luidde in deze taalperiode *bhrấtố(r)*, nom. plur. *bhrấtores*; daarop wijzen naar de klankwetten behalve germ. *brôþar* nog lat. *frâter*, gr. φράτηρ „lid van een geslacht", oud-ind. *bhrâtar*- obulg. *bratŭ*; al deze talen hebben het oude grondbegrip behouden; alleen in het Grieksch heeft het woord een politieke beteekenis aangenomen".

Broeien ww. Uit mnl. *broeien* „branden (niet alleen met een heet vocht), verbranden, zengen"; beantw. aan meng. *brēien* mhd. *brüejen* (nhd. *brühen*) mnd. *brôien* in dezelfde bet. Germ. *brô-* kan de regelmatige ablaut zijn van den wt. *brê*, waaruit zich vermoedelijk op een of andere wijs ook de grondvorm van b r a d e n ontwikkelt heeft (zie ald.); buiten het Germaansch zijn geen verwanten met zekerheid aan te wijzen. Dat de grondbeteekenis „verhitten" geweest is, blijkt uit de straks te noemen woorden. Misschien is germ. **brê* ook bewaard in het oudere nederrijnsche *brên* „braden", dat uit een vroeger **brâjan* ontstaan kan zijn. Ags. *bræþ* „stank, lucht (van iets)" eng. *breath*, waarmede ook ohd. *brâdam* „hitte, damp, wasem, adem", mhd. *brâdem* nhd. *brodem* samenhangen, is ook wel in beteekenis met **brê* „verhitten" te vereenigen; een zekere formatie van den wt. is mhd. *bruot* vr. „hitte; uitbroeiing; het uitgebroede", mnl. *broet* (*d*) nnl. **broed** onz. ags. *brôd* eng. *brood* „broedsel", vanwaar **brôdjan*: ohd. *bruotan* mhd. *brüeten* ags. *brêdan* „broeden" eng. *breed* „voorttelen, fokken" mnl. *broeden* „broeden, koesteren"; in het Nnl. met uitstooting der *d* en invoeging der *j* toevallig gelijkluidend met mnl. *broeien*: b r o e i e n.

1 **Broek** (kleedingsstuk) vr. Uit glb. mnl. *broec* vr., beantw. aan ohd. *bruok* „broek tot aan de knie reikende" mhd. *bruoch* (nhd. *brûch*) mnd. *brôk* ags. *brôc* (mv. *brêc*, eng. *breeches*) on. *brôk* vr.; de (schijnbare) eng. sing. *breech* beteekent „*nates*", als reeds ags. *brêc*. Ongetwijfeld is het woord identisch met gall.-lat. *brâca* (*bracca*) „broek", waaraan zich de rom. en kelt. woordfamilie, ofra. *braies* „broek", *braie* „windsel", it. *brache* „broek", breton. *bragez* enz. aansluit. Verwantschap tusschen de duitsche en kelt. woorden is onmogelijk: door één van beide talen is het

woord aan de andere ontleend; maar door welke, is niet uitgemaakt. In geen geval mag men zich voor de prioriteit van het germ. woord op het ags. *brēc*, eng. *breech* „*nates*" beroepen.

2 **Broek** (moerassig land) onz. Uit mnl. *broec* m. „moeras, drassig land"; beantw. aan ohd. *bruoch* mhd. *bruoch* onz. m. „moergrond, moeras" nhd. *bruch* m. onz. „natte weide", mnd. *brôk*; in het Ags. beduidt *brôc* „beek, stortbeek, strooming, rivier" eng *brook* „beek", met een afwijking in beteekenis, die opmerkelijk is, niettegenstaande ook mhd. *ouwe* (nhd. *aue*) de begrippen „water, stroom" en „waterrijk land, eiland" (zie eiland) vereenigt. Een etymon. voor het westgerm. woord ontbreekt. Men zou kunnen denken aan verwantschap met de rom. woorden it. *brago* ofra. *brai* „slijk" nfra. *brai* „teer" (verg. breeuwen) enz., wier oorsprong onzeker is, maar die beantwoorden kunnen aan een voorgerm. **bhrōg*, den grondvorm van germ. *brôk*; verg. ook het door Hesychius vermelde gr. βραγός „moeras, vijver". — Nnl. broek vr. is hetzelfde woord, doch met geslachtswijziging.

Brok m. Uit glb. mnl. *brocke*, beantw. aan ohd. *broccho* mhd. *brocke* nhd. *brocken*; het Got. kent in plaats van een daarmede overeenkomend **brukka* m. een femininum *gabruka*. *Brukka* is met klankwisseling en verscherping van de slotconsonant gevormd van den wt. van breken (als b. v. drop van druipen). — Afl. brokkelen.

Brommen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, identisch met mhd. *brummen* „brullen, brommen, gonzen" nhd. *brummen*, mnd. *brummen* „luid schreeuwen, brullen". Verwant is mhd. *brimmen* st. vb. „brullen, brommen", meng. *brimmen* mnl. en nnl. *bremmen*; in duitsche en nl. dialecten komen ook vormen met de vocaal *a* voor, evenals in romaansche verwanten: fra. *bramer* enz. De woorden zijn van klanknabootsenden aard, maar behooren toch tot een in het Germ. wijd verspreiden ouden stam *brem*-, vanwaar ohd. *brëman* mhd. *bremen* mnl. en nnl. *bremen* „brullen, brommen", waarmede identisch is het oudere nnl. *bremen* „heftig verlangen" (verg. het daarbij behoorende nhd. *brunft* uit **brumft* „bronsttijd van herten en reeën"; ook in het Rom. vereenigt *bramare* de begrippen „brullen, schreeuwen" en „heftig verlangen"); voorts komen van genoemde wt. *brëm* ohd. *brëmo* m. en *brimissa* vr. oud- en dialectisch-nnl. *bremme* en *bremze* „paardenvlieg", on. *brim* „branding", ags. *brim* „branding, zee". De germ. wt. **brem* vindt men in onverschoven vorm terug in lat. *fremere* „brommen enz."; ook kan, daar men klanknabootsing mag aannemen, gr. βρέμειν „ruischen, bruischen" vergeleken worden. Stellig verwant is skr. *bhramá* „dwarrelende vlam" en *bhrmí* „wervelwind", van den verbalen stam *bhram* „dwalen, dwarrelen, vibreeren". Maar de gevolgtrekking „dat de beteekenis „ruischen, knarsen, knetteren", zich uit de vibreerende beweging bepaaldelijk van het geluid ontwikkeld zou hebben", is daarom te betwijfelen, omdat de wortel oorspronklijk een geluid of klank schijnt te hebben aangeduid. Omgekeerd kan het begrip „zich ongelijk bewegen" afgeleid zijn uit de toepassing van *bhram* „een geluid geven" op een vlam en den wind. Voor de bij barnen opgeworpen vraag doet het er overigens volstrekt niet toe, aan welk van beide begrippen de prioriteit toekomt.

Bron, zie born.

Brons onz. Eerst in het Nnl.: als nhd. *bronze* vr. eng. *bronze* ontleend aan fra. (romaansch) *bronze* m., dat vermoedelijk van germ. *brûn* (bruin) komt.

Bronst vr. Uit mnl. *bronst* „brand, gloed", beantw. aan ohd. *brunst* got. *brunst-s* vr. De germ. stam *brunsti*- is met ablaut afgeleid van *brenn* (zie barnen) door middel van het suffix voorgerm. -*tí*; -*nst*- uit -*nnt*-, verg. kunst van kunnen, gunst van gonnen.

Brood onz. Uit mnl. *broot* (*d*) „brood, pastei, koek (van gegoten metaal)";

beantw. aan ohd. mhd. *brôt* nhd. *brot* os. *brôd* ags. *bread* eng. *bread* on. *brauþ* onz. „brood”. In het Got. i. pl. v. **braud* een oudere benaming *hlaif-s* m. „brood”; verg. ohd. *hleib* mhd. *leib* ags. *hlâf* (in samenstelling *hlâford* „heer”, eigenlijk „broodheer”, eng. *lord*, vanwaar ags. *hlæfdige*, eng. *lady*) eng. *loaf* „brood” nhd. *laib* in het vroegere Nnl. *leef brood*. De oudere benaming *hlaif-s*, waarmede lit. *klëpas* verwant is, terwijl slav. *chlěbŭ* uit het Germ. ontleend moet zijn, gaven de Germanen op voor *braud*, dat men ook in een oude samenstelling mhd. *bîebrôt* nhd. *bienenbrot* os. *bîbrôd* ags. *beóbreád* eng. *beebread*, eig. „bijenbrood, honigkoek, honigraat” aantreft. Het woord wordt ten onrechte van den wt. **bru* (in brouwen) afgeleid, zelfs wanneer men voor dezen wt. een algemeen begrip „door hitte of vuur bereiden” onderstellen mag. Aan brood kan deze beteekenis niet ten grondslag liggen, maar een begrip als „kneden”, of zulk een, dat den vorm, niet de bereiding aanduidt. Een etymon in dezen zin is evenwel nog niet gevonden: gr. φύρω „kneden” dat tot den bij bier vermelden wt. gebracht wordt, wijkt af, omdat dan **φρυ-*, niet φῡρ- te verwachten ware. De woorden *hlaif* en *braud* hebben, naar het schijnt, oorspronklijk daarin verschild, dat het eerste het brood als stof en spijs, het laatste het brood in betrekking tot den vorm aanduidde.

1 **Broos** vr. Eerst in het Nnl., voorheen *brôze* (of *brôze*) naast den verkleinigsvorm *brozeken*: verwant met fra. *brodequin* (eng. *brodekin*) it. *borzacchino* spaansch *borceguí*, maar van onbekenden oorsprong; in geen geval kan het woord echt nl. zijn. Het enkelvoudige broos is misschien eerst uit *brozeken* afgeleid; verg. bouwen (2).

2 **Broos** bnw. Uit glb. mnl. *broos*, dat misschien van den wt. *brŭs* (zie brijzel) komt. Mnl. *broosch* naast *broos* beantwoordt aan mnd. *brôsch* „bros, murw” dialect. - nhd. *broosch*, en hangt door ablaut samen met glb. vla. *brusch*; nnl. bros beantw. aan het vla. woord of is identisch met broos (verg. los). De stam *brŭsk-*, die misschien ook in nhd. *brausche* „beul” voorkomt, (zie echter bij brieschen), vermeerdert nog het aantal der varianten, welke het begrip „breken” in velerlei nuances aanduiden (zie barsten, brijzel) en waartoe ook ohd. *brôdi* mhd. *brœde* „gebrekkig, zwak” behoort. Overigens kan *broosch* met het suffix *-sc* gevormd en van gelijken stam zijn als ohd. *brôdi*; zie rasch.

Bros, zie broos.

Brouwen ww. Een algemeen germ. ww. in den zin van „brouwen”: on. *brugga* ohd. *briuwan* mhd. *briuwen*, *brûwen* nhd. *brauen* mnl. *bruwen*, *brouwen* mnd. *bruwen* ags. *breówan* eng. *to brew*; hierbij ook *brû-* in ohd. *brû-hûs* „brouwhuis”. De daaraan ten grondslag liggende oudgerm. wt. **brŭ* uit voorgerm. **bhreu* had een algemeener beteekenis, als blijkt uit de daarvan gevormde woorden ohd. *brod* ags. on. *broþ* onz. „brühe” en nvla. *brui*, *bruw* „brij”. Buiten het Germaansch komt van dezen wt. lat. *defrŭtum* „gekookte most”; gr.-thrac. βρῦτον „bier, vruchtenwijn” moet, als het hiertoe te brengen is, voor **φρῦτον* staan. Onverwant zijn φρύγω, lat. *frīgo*. Verg. voorts bier, born (brood). — Brouwen „lispen, de *r* dik uitspreken”, misschien hetzelfde woord. De toepassing in dezen zin berust dan op de in het oudere Nnl. voorkomende beteekenis „mengen” (verg. brassen in bras (2)), dus eigenlijk „zoo spreken, alsof men in een dikke vloeistof roert”; in gelijken zin ook brijen; verg. ook lijmen. Of hebben we met een klanknabootsing te doen, waarop woorden als *bauwen* enz. invloed hebben gehad?

Brug vr. Mnl. *bruaghe* ohd. *brucca* mhd. nhd. *brücke* mnd. *brugge* ags. *brycg* eng. *bridge* vr. „brug”; in het On. beduidt het overeenkomstige *bryggja* vr. „landingsbrug, landingsplaats, havendam”, terwijl het eigenlijke woord voor „brug” *brú* vr. is. Misschien echter is dit laatste in verband te brengen

met oslav. *brŭvĭ* „brug" en dan een gansch ander woord. Ook de betrekking tusschen gall. *brîwa* „brug" en het algemeen germ. **brugjô* „brug" is nog niet opgehelderd. Het is moeielijk den wt. te bepalen, omdat de vorm daarvan noch uit de vocaal (*e* of *eu*) noch uit de slotconsonant (in het voorgerm. *gh* of *k?*) is op te maken.

Brui, zie b r u i e n.

Bruid vr., mnl. *bruut* (*d*) „bruid, huwbaar meisje"; beantw. aan ohd. *brût* os. *brûd* „bruid, jonggehuwde vrouw" ags. *brŷd* eng. *bride* on. *brûþ-r* „bruid"; in het Got. komt het simplex *brûþ-s* slechts in den zin van „schoondochter" voor, maar daarnevens bestaat *brûþ-faþs* „bruidegom" eigenlijk „bruidman" (*faþ-s* = skr. *patis* „heer", gr. *πόσις* voor **πότις*, verg. *πότνια*). Het aan het Germ. ontleende fra. *bru* ofra. *bruy* heeft dezelfde beteekenis als got. *brûþs*; ook gr. *νύμφη* vereenigt de begrippen „volwassen meisje, bruid, jonge vrouw, schoondochter". Germ. *brûdi-* in genoemde of overeenkomstige beteekenissen wordt niet in de verwante talen aangetroffen; alleen zou een bijnaam van Venus, italisch *Frutis*, vergeleken kunnen worden. Een zekere etymologie is nog niet gevonden: in geen geval heeft men het recht een begrip, dat op onverbloemde wijze de natuurlijke geslachtsbetrekking zou aanduiden, a priori te verwerpen; de tegenwoordige edele beteekenis van het woord staat zulk een afleiding niet in den weg. Oude composita zijn ohd. *brûtigomo* mhd. *briutegome* nhd. *bräutigam* os. *brûdigomo* mnl. *brudegome* ags. *brŷdguma* on. *brûþgumi* „b r u i d e g o m", welks tweede lid, got. *guma* „man" met lat. *homo* (voor **ghomon*) verwant is, en ohd. *brûthlauft* mhd. *brûtlauft*, *brûtluft* m. vr., mnd. *brûtluft*, *brûtloft* mnl. *brûloft*, *brûlocht* (uit *brûtloft*) vr. on. *brûþhlaup* onz. „b r u i l o f t", wier tweede lid *lauft* (uit *hlauft*), *hlaup* gevormd is van den wt. van l o o p e n; de oorspronklijke beteekenis der laatste samenstelling is nog niet met zekerheid vastgesteld.

Bruien ww. In het Mnl. niet zeker aan te wijzen; het staat waarschijnlijk voor *brûden* en is identisch met *brûden*, *brüden*, *brüen*, dat in het Nfries Mnd. Nd. en Md. de beteekenissen „zich wegscheren; storten; kwellen, plagen, foppen" heeft. Indien *brûd-* uit **brugd-* ontstaan is, kunnen de woorden met ohd. mhd. *brutten* (*brütten?*) „verschrikken" tot het onder b r e i d e l behandelde germ. *brĕgdan* „trekken, rukken" behooren. Met het bij *bruien* behoorende subst. b r u i schijnen zich in nnl. zegswijzen andere woorden vermengd te hebben, het onder b r o u w e n vermelde *brui* „brij" en vroeg-nnl. *bruid* „vuil, drekstof", dat misschien ook tot den wt. van b r o u w e n behoort.

Bruiken ww. Uit mnl. *brûken*, meest *ghebrûken* „genieten, genot of bezit van iets hebben, zich bedienen", beantw. aan ohd. *brûhhan* os. *brûkan* ags. *brûcan* („genieten, nuttigen" ook „verduwen, verdragen" eng. *to brook* „verdragen, lijden, dulden") got. *brûkjan* „genieten, gebruiken"; een algemeen germ. ww. wijzende op een voorgerm. wt. **bhrŭg*, vanwaar lat. *fruor*; de daarin verdwenen gutturaal komt te voorschijn in het part. *fructus* en in *fruges*. — In plaats van het znw. b r u i k, ohd. *brûh*, wordt in het Mnl. gewoonlijk ook het compositum *ghebruuc* „genot, vrije beschikking, gebruik" gebezigd; daarvan mnl. *ghebrûkich* „vrije beschikking hebbende".

Bruiloft, zie b r u i d.

Bruin bnw. Uit mnl. *bruun* „bruin, donker van kleur; schitterend, fonkelend", beantw. aan glb. ohd. mhd. mnd. *brûn* ags. *brûn* on. *brúnn*; aan het germ. adj. zijn ontleend mlat. *brunus* fra. *brun* enz., vanwaar fra. *brunir* enz. „polijsten", dat als b r u i n e e r e n in onze taal teruggenomen is. Het germ. adject., dat uit de beteekenis „roodbruin, bruin" de tegenovergestelde begrippen: „donker van kleur, zwart" en „fonkelend" ontwikkelde, luidde voorgerm. **bhrû-nó-s*, waarmede lit. *brunas* „bruin" overeenstemt. Een verwante indog. redupliceerende benaming **bebhrú-s* „roodbruin",

van den wortel *bhrū*, hebben we bij bever leeren kennen. Ook gr. φρύνη, φρῦνος „pad" acht men wel te recht met bruin verwant.

Bruis onz., ww. bruizen (aldus o. a. bij Vondel) naast het thans uitsluitend gebruikelijke bruisen uit bruischen. Alleen in het Holl. voorkomende; de overeenkomstige verba mhd. *brûsen* nhd. *brausen* noorsch *brûsa* beteekenen slechts „ruischen" (verg. echter nhd. *brause* „tuit van een gieter" en *brausepulver* „bruispocier"); een glb. *bruischen* is onder *brieschen* vermeld. De stammen *brûs* (waaruit de nl. vorm met *z*) en *brûsk* (waaruit de nl. vorm met *s*) beteekenen eigenlijk „breken, verbrijzelen" (zie brijzel en broos (2)), welk begrip (b. v. op de tegen het strand brekende baren toegepast) van zelf overgaat in den zin van „ruischen" of „schuimen".

Brullen ww. Beantw. aan nhd. *brüllen*. Een oudere vorm van dit klanknabootsend ww. is niet aan te wijzen; zelfs de samenhang met het in vocaal afwijkende mhd. *brüelen* „brullen" is twijfelachtig.

Buffel m. Uit glb. mnl. *buffel*; met mhd. *büffel* „os" nhd. *büffel* ontleend aan fra. *buffle*, dat van lat. *bubalus*, gr. βούβαλος komt. — **Buffelen** „afrossen" en buffelen „sterk eten" gaan beide vermoedelijk terug op den bij *boffen* behandelden onomatopoëtischen stam. De invloed van *buffel* is daarbij mogelijk.

Bui vr. uit ouder-nnl. *buie*, dat ook „karbonkel, pestbuil" beduidt; het nd. *böe* (waaruit nhd. *bö*) vr. komt daarmede niet op de gewone wijze in vocaal overeen. Het woord kan door zeelieden uit den vreemde zijn medegebracht; misschien mag men dan it. *bujo* „donker" als etymon aanmerken.

Buidel m. Uit glb. mnl. *bûdel* m. vr., beantw. aan glb. ohd. *bûtil* m. mhd. *biutel* m. onz. nhd. *beutel* m; identisch met buidel, samengetrokken buil (zie buil) „bakkerszeef", vanwaar mnl. *bûdelen* mhd. *biutelen* „meel ziften", dat niet van ml.-rom. *buletare* „meel ziften", *buletellum* „buil" (zie bij bult) komen kan; deze stammen omgekeerd eerder van *bûdel* af. De oorsprong van het uitsluitend nl.-duitsche woord is nog duister; verwantschap met bieden is wel is waar phonetisch mogelijk, maar hoe de beteekenissen dan zouden kunnen samenhangen, is nog onopgehelderd.

Buigen ww. Uit glb. mnl. *bûghen*; mnd. *bûgen* ags. *bûgan*; in het Hd. en Got. met een andere praesensvocaal (verg. kruipen, sluiten): ohd. *biogan* nhd. *biegen* got. *biugan*. Uit het vermoedelijk verwante ohd. *buhil* nhd. *bühel* „heuvel" laat zich een voorgerm. wortelvorm **bheuk* construeeren; in de plaats hiervan komt echter *bheug* voor in skr. *bhuj* (*j* uit *g*), dat met het germ. ww. in den zin van „buigen" overeenstemt, terwijl gr. φεύγω en lat. *fugio* de speciale beteekenis van „vluchten" hebben (vermoedelijk werd „buigen" zoo opgevat in tegenstelling van „pal staan, stand houden in den strijd"); evenzoo ags. *bûgan* „vluchten". Van den germ. wt. *beug* (*beuh*) is een aantal woorden met ablaut gevormd, als het factitivum **baugjan*: ohd. *bougan*, *bouckan* nhd. *beugen* ags. *bêgan* „doen buigen" mnl. *bôghen* „buigen, krommen, neigen (trans. en intr.)" (zie bogen en voorts beugel (beukelaar?, bies?, bochel?), bocht, boog, bukken.

Buik m. Uit mnl. *buuc* „buik; romp; bijenkorf"; beantw. aan ohd. *bûh* mhd. *bûch* nhd. *bauch* „buik" mnd. en ags. *bûc* „buik, romp" on. *bûkr* „romp, lichaam". Eene gelijkluidende rom. woordfamilie met dezelfde beteekenissen: ofra. *buc* „bijenkorf" span. *buque* „scheepsbuik, hol lichaam" it. *buca* „holte" enz. leidt men gemeenlijk van het duitsche woord af. De afleiding van den skr. wt. *bhuj* (verg. lat. *fungor*) „spijs nuttigen" is niet te billijken, omdat „onderlijf" kwalijk de oudste beteekenis van buik kan zijn; deze is vermoedelijk „ruim en hol deel van het lichaam, buikig vat". Niet onwaarschijnlijk is de afleiding van den wortel **bheug* (zie buigen), doch niet in den

zin van „buigzaam lichaamsdeel", maar in dien van „gebogen lichaamsdeel".

1 **Buil** vr. Uit mnl. *bûle* vr. „buil, bult", beantw. aan ohd. **bûlia*, *bûlla* „puist" mhd. *biule* nhd. *beule* mnd. *bûle* „buil" ags. *bŷle* eng. *bile* (*boil*) „zweer, gezwel": van den wt. *bûl*, die bij bolster (verg. ook bol (1)) en bult behandeld is en waarbij ook got. *uf-bauljan* „opblazen" behoort.

2 **Buil** m., zie buidel.

1 **Buis** (pijp) vr. Eerst in het Nnl. voorkomende; identisch met glb. fra. *buse*.

2 **Buis** (haringbuis) vr. Uit **bûze* (waarop nhd. *büse* berust), identisch met glb. ofra. *buse*. Uit denzelfden grondvorm als dit laatste ontwikkelden zich met een scherpe *s* de glb. ml. *bucia* ofra. *busse* laat-mnl. *buisse* en op germ. taalgebied ohd. *bûzo* mhd. *bûze* ags. *bûtse* (in *bûtsecearlas* „scheepsvolk") eng. *buss* mnd. *butze* (nevens *buse*) on. *bûza*. De oorsprong van het woord is niet met zekerheid aangewezen.

3 **Buis** (kleedingstuk) onz. Een specifiek holl. verkorting (verg. pul) uit *wambuis*, zie wambuis.

Buit m. Eerst in het Nnl.; beantw. aan mnd. nd. *bûte* (waaruit md. *bûte* mhd. *biute* nhd. *beute* „buit") on. *býti* (waaruit onder invloed van *boot* „winst" (= nl. boete) eng. *booty* „buit") vr. „ruil, buit"; hiervan on. *býtan* nd. *büten*, *bûten* nl. *buiten* in ruilebuiten „ruilen, wisselen, verdeelen". Het mannelijk geslacht in het Nl. berust zeker wel op den invloed van fr. *butin*, welk laatste ontleend is aan het noordgerm. woord. De oudere geschiedenis van den stam *bût* is nog onopgehelderd.

Buitelen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomend frequentatief, dat met fra. **buter* in *culbuter* „buitelen" samenhangt. Het laatste brengt men tot de onder bot (2—4) behandelde romaansche woordfamilie. De verwantschap van buitelen met mhd. *biuzen* „slaan, stooten" is niet waarschijnlijk, omdat deze stam in andere nl. woorden niet voorkomt.

Buiten bijw. en voorz. Uit glb. mnl. *bûten*, uit *bi* en *ûtan* (verg. beneden, boven); ohd. *bi ûzan* os. *bûtan*, *bi ûtan* ags. *bûtan* „buiten", eng. *but*. Het simplex got. *ûtana* „van buiten, buiten" ohd. *ûzana*, *ûzan* nhd. *aussen* os. *ûtan* ags. *ûtan*, *ûton* is een algemeen germ. adverbiaal afleidsel van uit.

Bukken ww. Uit glb. mnl. *bucken* (*bocken*), beantw. aan mhd. nhd. *bücken* mnd. *bucken*, een intensief van den wt. van buigen met verscherping der slotconsonant, als smukken van smuig, (k)nikken van nijgen. Verg. beukelaar.

1 **Buks** vr. Ontleend aan hd. *büchse*; zie bus.

2 **Buks** m. Naar het voorbeeld van hd. *buchs* of lat. *buxus* vervormd uit het oudere nl. *bus* in *busboom*, dat evenals mnd. *bus*(*bôm*) ohd. *buhs*(*boum*) van lat. *buxus* gr. πύξος „buks" afstamt, vanwaar ook fra. *buis* it. *bosso* eng. *box*. Verg. bus.

1 **Bul** (stier) ook bol m. Uit glb. mnl. (holl.) *bulle* (*bolle*), mnd. nd. *bulle* (waaruit nhd. *bulle*) eng. *bull*; verg. ook het afgeleide ags. *bulluca* eng. *bullock* „jonge os" en on. *boli* „stier". Verwant is lit. *bullus* „bul" De woorden behooren tot een in duitsche tongvallen bewaard ww. *büllen*, *bullen* „brullen", welks stam *bull* (*bul*) met hd. *bellen* door ablaut in betrekking kan staan; zie bel.

2 **Bul** (oorkonde) vr. Uit mnl. *bulle* vr. „knop van het schild, zegel, oorkonde"; gelijk mhd. *bulle* „zegel, oorkonde, bul" nhd. *bulle* uit lat. *bulla* „waterbel", voorts „buil, bult" en eindelijk „het in metaal afgedrukte zegel aan een oorkonde"; hiervan ook it. *bulla* fra. *bulle* eng. *bull*. Van gelijken oorsprong is biljet, door middel van fra. *billet*, eigenlijk „gezegeld blaadje".

3 **Bul** (koek) vr. Een nnl. woord van onbekenden oorsprong.

Bulderen ww., zie balderen en bolderwagen.

Bulken ww. Eerst in het Nnl. voorkomende en beantw. aan md. en nd. *bülken*, *bulken*, welks betrekking met balken wegens het klanknabootsende

karakter der woorden zeker wel niet op oudgerm. ablaut berusten zal.

Bult m. (vla. *bulte* vr.) uit glb. mnl. *bult*; verg. mnd. nd. en dialect.-nl. *bult*, *bulte*, *bülte* „aardhoop, hoop, stroobundel, bolster, stroozak, matras", *bulten* „met het hoofd stooten, stooten". De overeenkomst in klank tusschen den stam *bult* „eeltig, opgezwollen zijn", waartoe misschien ook bout (1) behoort (zie ald.), en den wt. *bûl* van buil is zeker wel niet toevallig (mnl. *bulrigghet* „bultig" zal wel niet voor *bultrigghet* staan, maar veeleer rechtstreeks van den wt. van buil komen). Ook een glb. stam *bulk* is op te maken uit bolk (zie ald.). Het uitgangspunt van genoemd *bult* (waartoe ook ohd. *bulzen* „opwellen") blijft voorloopig onbeslist. Een ander woord schijnt het gelijkluidende nd. *bülte*, in den Teuthonista *bulte* ohd. *buliz* mhd. *bülz* nhd. *pilz* ags. *bulot* „paddestoel" te zijn, die men van glb. (lat. *bôlêtus* (gr. βωλίτης) afleidt; ook nvla. *bulten* meng. *bulten* eng. *bolt* (*boult*) ofr. *buleter* mlat. *buletare* „(meel)builen" schijnen onverwant; zie buidel.

Bun, zie beun.

Bundel m. Uit glb. mnl. *bondel*; ags. *byndel* eng. *bundel*, nhd. (uit het Nd. of Md.) *bündel* m. en onz.; verg. ohd. *gibundili* mhd. *gebündel* onz. „bundel": van binden.

Bunder onz. Uit glb. mnl. *bunder*, en dit uit *bunre* (*bûnre*) (verg. donder); identisch met glb. mlt. *bunnarium* (*bunarium*) fra. *bonnier*. Het ook in den lat. en fra. vorm tot de Nederlanden en Rijnlanden beperkte woord hangt vermoedelijk samen met fra. *borne* „grens", ofra. *bodne* en *bonne*, *bonne* mlat. *bódina*, welks afkomst niet is vastgesteld: *bunder* zou dan eigenlijk slechts „afgeperkt stuk land" beteekenen.

Bungelen ww. door klankwisseling met bengel samenhangende.

Bunzing, zie bonzing.

Burcht m. Met aangehechte *t* (zie 2 borst) uit burg; zie aldaar.

Bureel onz. Van een anderen fra. vorm *burel* voor *bureau*.

Burg m. Met veranderd geslacht uit mnl. *burch*, gewoonlijk *borch* (*g*); een algemeen germ. woord: got. *baúrg-s* ohd. *burug* os. *burg* ags. *burh*, plur. *byrg* alle vr. met de beteekenissen „omsloten, versterkte plaats, burg, slot, stad"; Wulfila vertaalt gr. πόλις met *baúrgs*, hoewel dit laatste meer het begrip van lat. *oppidum* „versterkte plaats" zal gehad hebben. Reeds Caesar gewaagt van *oppida* bij de Germanen, terwijl deze volgens Tacitus geene *urbes* hadden. De beteekenis „stad" is bewaard in het composit. burgemeester en de afleiding burger. Het germ. *burg-s* verschijnt reeds in het Latijn van den naklassischen tijd als *burgus* (mlt. ook *burgum*), waaruit de rom. woorden it. *borgo* fra. *bourg* „vlek", alle met een van het Germ. afwijkend geslacht. Merkwaardig is het, dat men het woord in het Armenisch als *burgn* en in het Arabisch als *burǵ* terugvindt. Met het oog op deze verbreiding heeft men de vraag opgeworpen, of burg soms een oud „kulturwanderwort" zou zijn en daarmede ook gr. πύργος „toren" zou samenhangen. Toch houdt men liever aan het echt germ. karakter van het woord vast, te meer omdat de verwantschap met berg of bergen niet onwaarschijnlijk is (zie die woorden en verg. ook borgen): „erst als die einzelnen indog. stämme zu wandern aufhörten und sesshaft wurden, bildeten sich die worte für stadt". De germ. benaming zou dan door het kanaal van het Latijn in het Armenisch en Semitisch gekomen zijn.

Burrie vr. Denkbaar is een oude formatie **burjô* naast **barjô*, den grondvorm van berrie; maar het is waarschijnlijker, dat de *e* van den laatsten vorm in *u* is overgegaan.

Bus ook bos vr. Uit glb. mnl. *busse* *bosse* en dit uit **buhse* (verg. 2 buks en as); identisch met ohd. *buhsa* (uit **buhsja*) mhd. *bühse* nhd. *büchse* mnd. *busse*, vroegtijdig ontleend uit gr.-lat. πύξις „doos, bus uit taxishout (πύξος)", misschien in de eerste plaats een ter-

minus der heelkunde: „die gr. arzneikunde war im mittelalter in kurs bei allen kulturvölkern, weshalb einige gr. medic. ausdrücke [aber auf umwegen] ins Deutsche drangen"; zie a r t s. Verg. het uit hetzelfde woord gevormde ags. eng. *box*, fra. *bossette*, it. *bossolo* „doos, bus".

Bussel m. Uit glb. mnl. *bussel* m. (en *bussele* vr.) voor *buschel*; mhd. nhd. *büschel* m. (nhd. ook vr.), eene afleiding van b o s c h, dat zelf reeds in gelijken zin geldt (zie ald.). Buitendien vermengt zich hiermede *bunsel* voor *bundsel*, een afl. van b o n d (b i n d e n), dat ook tot *bussel* schijnt te zijn geworden.

But vr. Uit glb. mnl. *butte* vr.; mnd. *butte* nd. *but*, *büt* on. *bytta* „but" ags. *bytt* „zak" eng. *butt* „groot vat of pijp"; de zachte dentalis in de nauw verwante woorden ags. *byden* mnd. *bodene* (ohd. *butina* mhd. *büten*, *büte* nhd. *bütte*) wijst op vreemden oorsprong. De laatste vormen berusten op ml. *butína*, resp. **budína*, de eerste op ml. *butta* (*botta*), fr. *botte*, *boute* spa. *bota* enz., met de in *butína*, *butta* wisselende beteekenissen „zak, kuip" ook „flesch" (zie b o t t e l en „laars"). Waar de woorden eigenlijk thuis hooren, is onbekend.

Buur m. De oudere vorm is reeds bij het met *buur* identische b o e r vermeld. Mnl. *ghebure* en *ghebuer* behooren bij ohd. *búr* (nhd. *bauer* „vogelkooi") os. ags. *búr* (eng. *bower* „prieel, kamer") on. *búr* onz. „woning, huis, kamer", dat van den wt. *bû* „wonen" (zie b o u w e n) met een *r*-suffix gevormd is; ohd. *gibûro*, *gibûr* zijn derhalve „medewoner" (verg. g e n o o t), vervolgens „nabuur, medeburger", welk begrip in nl. b u u r bewaard is en ook voortleeft in het westgerm. compositum n a b u u r, ohd. *nâhgibûro* nhd. *nachbar* ags. *neáhgebûr* eng. *neighbour*; daarentegen vertoont b o e r evenals nhd. *bauer* den begripsovergang van „medewoner" tot „dorpsgenoot, dorpsbewoner". — Afl. b u u r t uit mnl. *ghebuurte* „de gezamenlijke *geburen*, wijk, buurtschap" met het suffix *-te* in plaats van *-de*; ohd. *gibûrida* mhd. *gebûrde*.

C

Cedel, c e ê l vr. Mnl. *cedule*, *cedele* vr., evenals mhd. *zetele* vr. m. nhd. *zettel* m. mnd. *sedele* vr. m., ontleend aan een der rom. talen: vgl. fra. *cédule* it. *cedola*, een vervorming van mlat. *schedula* (van gr. σχέδη) „blad papier".

Cel vr. Uit mnl. *celle*, evenals mhd. nhd. *zelle* van lat. *cella*. Vgl. k e l d e r.

Cent m. (nnl.). Van lat. *centum* „honderd".

Centenaar m. Mnl. *centenare*, evenals mhd. *zentenære* nhd. *zentner* van mlat. *centenarius* „gewicht van 100 pond".

Christen m. Het Mnl. had hiervoor *kerstin*, *kersten* nvl. *kersten* „christelijk, christen", uit **kristin* (vgl. b a r s t e n, v e r s c h) dat met os. *cristin* ags. *cristen* on. *cristinn* van het lat. *christiánus* komt, waaruit ook ohd. *kristâni* mhd. *kristâne kristen* nhd. *Christ*. Onder invloed van het Duitsch en Latijn kwam reeds in het oudere Nnl. de tegenwoordige vorm *kristen*, *christen* in zwang.

Cijfer onz. In 't latere Mnl. of oudere Nnl. in den vorm *cîf*(*e*)*re* aan mlat. *cifra*, *cifera* ontleend, waaruit ook laat-mhd. *zifer* eng. *cipher;* vgl. ital. *cifra*, *cifera* „geheimschrift", fra. *chiffre* „getalteeken, geheimschrift" nhd. *ziffer*. Aan dit woord met de oorspronkelijke bet. „getalmerk zonder bepaalde waarde, nul", vervolgens „getalmerk in 't algemeen" ligt arab. *çafar* „nul" ten grond, dat met de arabische cijfers in Europa in gebruik kwam.

Cijns m. Uit mnl. *cijns* (met verlengde vocaal voor nasaal + *s*) uit *cins*, naast *chens*, *tsens*, *tseins* „belasting, impost": in het onl. tijdperk (vgl. k r u i s) aan lat. *census* „schatting, belasting".

ontleend, waaruit ook ohd. *zins* „belasting, opbrengst". Bevreemdend is naast dezen duitsch-nl. vorm het in 't Mnl. soms voorkomende *tins*, dat met os., ofr. en ags. *tins* overeenstemt. Het is onzeker of dit *tins* uit ohd. *zins* vervormd kan zijn. Vgl. accijns.

Courant. Zie krant.

D

Daad vr. Uit glb. mnl. *daet* (gen. *dāde*). Een algem. germ. afleidsel van doen: got. *dēd-s* ohd. *tāt* (gen. *tāti*) os. *dād* ags. *dǣd*, germ. *dēdi-* uit indog. **dhē-tí-* met regelmatigen ablaut *dē* (nl. *dā*, ook in het verl. deelw. gedaan): *dō*. — Het afgeleide dadelijk komt in den zin van „onmiddellijk" nog niet in het Mnl. voor.

Daalder m. Nhd. *t(h)aler* komt sedert het laatst van de 15e eeuw voor als verkorting van *Joachimsthaler*, d. i. „gulden uit Joachimsthal in Bohemen". Aan de hd. benaming zijn reeds vroeg nnl. *daler*, waarvan daalder (zie baanderheer, donder), engl. *dollar* en it. *talero* ontleend.

Daar bijw., met den toonloozen bijvorm (d)er. Uit Mnl. *daer*, *dare* (enklitisch *-re*, *-(d)er*) „daarheen, (al)daar", welke vormen uit twee vroeger verschillende woorden ontstaan zijn: 1) ohd. *thara*, mhd. *dare*, *dar* nhd. *dar* „daarheen" en 2) ohd. *thār*, mhd. *dār* en (met wegvallen van de *r*) *dā* nhd. *da* „(al)daar"; het Os. heeft *thār* en *thar* „(al)daar" en „daarheen" (mnd. ook *dare* „(al)daar"), het Ags. slechts *þǣr* „(al)daar", het On. en Got. slechts *þar* „(al)daar" (in alle deze talen ook als relatief gebezigd); voor 't Germ. is wellicht *þara*, *þar* „daarheen" en *þar* (?) „(al)daar" aan te nemen; of wel beide zijn uit een en denzelfden grondvorm ontstaan (vgl. waar). Het bijw. is van den germ. demonstratieven stam *þa-*, indog. *to-*, gevormd (zie de); een afleidsel op *r* van denzelfden stam bestaat ook in 't oind. *tár-hi* „toen, dan" (vgl. ook skr. *kár-hi* „wanneer" onder *waar*).

Dadel vr. Naar het voorbeeld van hd. *dattel* vervormd uit mnl. *dade* vr. „dadel", dat een mlat.-rom. *dada* (*d* uit *t* onstaan, vgl. beuling) naast *data* doet onderstellen, vgl. ofr. *date* fra. *datte* eng. *date* „dadel"; mhd. *tatel(e)* vr. (ook m.) komt meer overeen met de overige rom. woordvormen, b. v. it. *dattilo*. Men brengt al de vormen tot gr. *δάκτυλος* „dadel".

Dading. Zie verdedigen.

1 **Dag** m. Uit glb. mnl. *dach* (*gh*); een algemeen germaansch woord: got. *dag-s* on. *dagr* ohd. *tag* os. *dag* ags. *dæg*, hetwelk den in 't Germ. zoo goed als uitgestorven stam van het glb. lat. *dies* skr. *dina* obulg. *dĭnĭ* (got. in *sinteins* „dagelijks", vergelijk zondvloed) vervangt. Hiernevens de klanktrap *dōg-* in 't ags. *dōgor* on. *dǿgr* „dag". Men brengt het woord tot den wortel *dhagh* van skr. *dah* „branden", waartoe ook lit. *daga* „oogsttijd" behoort. — **Dageraad** m. uit glb. mnl. *dagheraet* vr.; een westgerm. woord: ohd. *tagarōd*, *-rōt* ags. *dægrēd* mnd. *dagerāt*, *-rāt*, *-rēt*, *-rōt* (met afwisselend geslacht). Als samenstelling laat zich het woord niet bevredigend verklaren; zou het soms een afleidsel van een indog. *os*-stam *dhōghos* (verg. ags. *dōgor*) kunnen zijn?

2 **Dag** (eind touw) vr. Eerst in 't Nnl.; eng. *dag* „eindje, reepje, schoenveter"; vgl. eng. *to daggle* „sleepen, sleuren". Oorsprong onbekend.

Dagen ww. Ook in den zin van „voor de rechtbank roepen" afl. van dag m.: mnl. *daghen* „voor 't gerecht roepen, een tweegevecht vorderen, uitdagen" (mnd. *dagen* en mhd. *(für)tagen*) van 't mnl. *dach* in den zin van „dag voor een (rechts)handel vastgesteld"; ook in dagvaard heeft dag deze beteekenis.

Dagge vr. Eerst in 't Nnl., beant-

woordende aan mnd. *dagge* m. „korte degen". Overeenkomstige woorden met de beteekenissen „dolk" en „pistool" bestaan in 't Rom. Eng. (mlat. *dagga* fra. *dague* engl. *dag* „dolk" en *dagger* „kort zwaard"); naar men wil, van keltischen oorsprong: verg. breton. *dag*, *dager* „dolk", gaël. *dag* „pistool". Zie ook degen.

Dak onz. Uit glb. mnl. *dac* (verbogen *dāke*), beantwoordende aan ohd. *dah* mhd. *dach* „dak, bedekking, (scheeps)-dek" mnd. *dak* ags. *þæk* „dak" engl. *thatch* „stroodak" on. *þak* onz. (in het Gotisch daarvoor *hrôt*). Het algemeen germ. woord met de bet. „dekstuk, bedekking" komt blijkbaar van den germ. wortel *þek* (zie dekken) indog. *teg* in lat. *tegere*, gr. τέγος „dak", voorts met klankwisseling lat. *toga* eigenl. „bedekkend kleed" en *tugurium* „hut"; met *st* in plaats van *t* vindt men denzelfden wortel in gr. στέγω „ik dek", στέγη „deksel, dak", lit. *stogas* „dak" en skr. *sthágâmi* „ik dek". Dak is derhalve evenals gr. τέγος, στέγη en lit. *stogas* „het bedekkende", terwijl lat. *tectum* „het bedekte" is. Welke stof men voor het dak bezigde, blijkt uit engl. *thatch* mnl. *dac* en gewestelijk nl. *dak* „riet of stroo tot dekking"; verg. ook nnl. dakdekker in tegenstelling van leidekker.

Dal onz. Uit glb. mnl. *dal*; algem. germ.: got. *dal* onz. on. *dalr* m. ohd. *tal* onz. en m. os. *dal* ags. *dæl* (eng. *dale*) onz. „dal", ook: „afgrond, gracht, groeve"; hiernevens mnl. *delle* nnl. del mhd. nhd. *telle* mnd. *delle* eng. *dell* uit westgerm. **daljô* vr. „diepte, holle weg, deuk". Verwant zijn oslav. *dolŭ* „dal", skr. *dhára* „diepte", gr. θόλος „koepeldak, groeve, kamer". Zie ook doel.—Het ww. mnl. *dalen* nnl. dalen is van het znw. afgeleid; vgl. got. *dalaþ* „naar beneden", os. *te dale* mnl. *te dale* (ook *in 't dal*) mhd. *ze tal* „naar beneden" (in tegenstelling van *te berge*, mhd. *ze berge* „naar omhoog") en gewestelijk nl. *del*, *deel*, *daal*.

1 **Dam** m. Uit glb. mnl. *dam* (*mm*); mhd. *tam* mnd. *dam* nhd. *damm* on. *dammr* m. „dam", ook wel „sluis" en „ingedijkte vijver"; in het Got. een afgel. ww. *faúr-dammjan* „afdammen, tegenhouden" van germ. **dammjan* ags. *demman* hd. *dämmen* ofri. *demmen*, nog in gedempte gracht (met *mpt* voor *mt*).

2 **Dam** (in 't spel) vr. is het fra. *dame*, uit lat. *domina*.

Damast onz. Evenals hd. *damast* tegen het einde der middeleeuwen uit het fra. *damas* of it. *damasto* overgenomen. De naam is ontleend aan de stad Damaskus; vgl. engl. *damask* „damast".

Damhert onz. Naar het nhd. *dam*(*m*)-*hirsch* gevormd; ohd. *tâmo* mhd. *tâme* uit lat. *dāma* (mlat. ook *dāmus*). Het Mnl. had *dein* naar het fra. *dain*, of *dan*(*wilt*) door het in verband te brengen met *dan* (zie den).

Damp m. Eerst in 't Nnl., beantw. aan ohd. *dampf* mhd. *dampf*, *tampf* nhd. *dampf* mnd. *damp* „damp, rook, asthma (dampigheid)" eng. *damp*, „damp"; hierbij nfri. *demp* „asthma" ohd. mhd. *dempfen*, *tempfen* mnd. nnl. dempen „verstikken, smoren, worgen, vernietigen, onderdrukken", factitivum van het mhd. st. ww. *dimpfen* „dampen, rooken"; verder behoort hiertoe met den zwaksten klanktrap mnl. nnl. domp „damp, walm" nnl. dompig (vgl. wat de beteek. betreft eng. *damp* „vochtig"), mnd. *dump* „asthma", nhd. *dumpf* bnw., mhd. *dümpfen* „verstikken, smoren". Deze woorden doen ons een germ. wortel *demp* onderstellen, die in weerwil van mhd. *dimpfen* oorspronkelijk niet „dampen", maar slechts „stikken, bedompt zijn" kan hebben beteekend; „dampen" is ontleend aan het verstikkende vuur of aan de bedompte lucht (= geur) (vgl. rook bij ruiken). Een aan 't germ. *demp* beantwoordende wt. is elders nog niet gevonden.

Dan bw. Uit glb. mnl. *dan*, *danne* onl. **þanna*; ohd. *thanna*, *denne* mhd. *danne*, *denne* os. *thanna* ags. *þonne*, *þænne* „daarop, dan, te dien tijde; dan (na den comparatief)" engl. *then* en *than*. Dit bijw. is een afleidsel van den pronominalen stam *þa* (z. daar en de);

men mag een germ. stam *þan* met de bet. „van daar af" (plaatsel. en tijdel.) onderstellen; vgl. got. os. ags. *þan* „dan, toen" en ohd. *thana* mhd. *dane* mnl. *dāne*, *dan* naast ohd. *thanan(a)* (*thannan*) os. ags. *þanan* mnl. *dānen*, *daen* nhd. *dannen* „van daar" (vgl. h e e n).

Danig bw. (en bnw.) „buitengewoon, zeer", ook in 't Nnd. bekend. Verkort uit *dusdanig*, een afleid. van mnl. *dusdaen* uit *dusghedaen*, en dit van d u s en het verl. deelw. van d o e n; vgl. ohd. *susgitân* mnd. *susgedân*, *susdânich* mhd. *sôtan*. Op gelijke wijze staat mnl. *so* voor „zeer, buitengemeen"; vgl. ook mnl. *al te* voor „bijzonder, in hooge mate".

Dank m. Uit glb. mnl. *danc*: een algem. germ. znw., got. *þagk-s* ohd. *danc* os. *þanc* ags. *þanc* m., dat „zin, wil" beduidt in ohd. mhd. mnl. mnd. *dankes* „vrijwillig, ten gunste" ohd. mhd. *undankes* mnl. *ondankes* „tegen den zin, gedwongen" nnl. o n d a n k s. Uit deze bet. nu komt de evenzeer reeds germ. bet. voort van „dankbaarheid". Het znw. behoort bij d e n k e n (zie ald.)

Dans m. Uit glb. mnl. *dans*; mnd. *dans*, mhd. nhd. *tanz*; daarbij mnl. *dansen* mhd. *tanzen*. In het Duitsch heeft het woord eerst sedert de 11^e^ eeuw het burgerrecht, en is ongetwijfeld, evenals in 't Nl., ontleend aan eene rom. woordfamilie, waartoe ofra. *dancer* fra. *danser* it. *danzare* engl. *to dance* behooren. De romaansche woorden leidt men af van ohd. *dansôn* „trekken" (z. d e i n z e n). Voorheen hadden de germ. talen een aantal andere benamingen voor „dansen", die ten deele eveneens ontleend waren: ohd. *salzôn* ags. *sealtian* uit lat. *saltare*; got. *plinsjan* uit oslav. *plęsati* „dansen"; echt germaansch is got. *laikan* „springen, dansen" (zie h u w e l ij k); zie voorts s p e l e n en t u i m e l e n.

Dapper bnw. Uit mnl. *dapper* „krachtig, stevig, flink, fiksch", beantw. aan ohd. *tapfar* mhd. *tapfer* „vast, zwaar, gewichtig", eerst in 't later Mhd. ook „strijdbaar, dapper", mnd. *dapper* „zwaar, wichtig, stevig; volhardend, onvervaard"; van de overige germ. talen heeft slechts 't On. *dapr*, welks afwijkende bet. „treurig" misschien uit die van „zwaar, bezwarend, drukkend" ontstond. Aan den germ.st. *dapro-*, onverschoven *dhobro-*, beantw. oslav. *dobrŭ* „goed, schoon"; vgl. ook oslav. *doblĭ* „sterk, flink".

Darm m. Uit glb. mnl. *darm* (*darem*); ohd. *daram* mhd. nhd. mnd. *darm* ags. *þearm* on. *þarm-r*, verwant aan lat. *trāmes* „dwarsweg", gr. τρῆμα „gat, naaldenoog", τράμις „darm". Van den wt. *ter* „doorgaan"; *darm* is dus „doorgang", of „de (het lichaam) doorgaande".

Dartel bnw. Eerst in 't latere Mnl. (Holl.) *dartel*, *dertel* en *darten*, *derten* „teder, week; weelderig, uitgelaten, dartel", beantw. aan ofri. *derten* „gek", nfri. *derten* „dartel" mnd. en nnd. (*dertel*, *derten*) *dartel*, *darten* „uitgelaten, onnoozel". Afleiding onbekend.

1 **Das** (dier) m. Uit glb. mnl. *das* (*ss*), vroeger **þahs* (vgl. a s), beantw. aan mnd. *das* ohd. *dahs* nhd. *dachs*. Men leidt het in 't Mlat. reeds vroeg voorkomende *taxus* (*taxo*) „das" met zijn romaansche afstammelingen (fr. *taisson* enz.) gewoonlijk van het germ. *þahs* af en brengt dit met het oog op de kunstig gebouwde holen van het dier tot den indog. wt. *teks* „kunstig vervaardigen, timmeren" waartoe o. a. de skr. verbaal-wt. *taksh* „kunstig vervaardigen, timmeren", *takshan* „timmerman, bewerker van hout", gr. τόξον „boog", τέκτων „timmerman", ohd. *dëhsala* „bijl, aaks" (z. 1 d i s s e l), mhd. *dehsen* st. ww. „het vlas breken" behooren. Zie t a k s.

2 **Das** (halsdoek) vr. Eerst in het Nnl. uit een vroeger *dasse*; vgl. vla. *dasse* „pruik", en vroeger nhd. *tatze* „hemdsboord". Oorsprong onbekend.

Dat voegw. Uit glb. mnl. *dat*, etymologisch niet verschillend van het vnw. *dat*, het onz. lidw.; evenzoo worden als voegw. gebezigd ohd. *daz* os. *that* ags. *þæt*, in 't Got. *þata* met de relatieve partikel *ei*: *þatei*; ook gr. ὅτι lat. *quod* fra. *que* zijn oorspr. onz. vnw.

Dauw m. Uit glb. mnl. *dau* (*dou*; 2e nv. *dauwes*), beantw. aan ohd. mhd. *tou* (*touwes*) onz. nhd. *tau* m. os. *dau* ags. *deáw* eng. *dew* on. *dögg* (waarvan het engl. *dug*) „dauw". Germ. *dauwo-* uit voorgerm. *dháwo-* wordt tot den skr. wt. *dhăw* „vloeien, stroomen" gebracht.

Dauwel vr. Van een dialectisch ww. nl. *dauwelen* (*dauuwelen*) nd. *daueln* „traag handelen, drentelen". Zeer onzeker is de verwantschap met ohd. *tawalôn* „wegsterven, kwijnen" (van got. *diwan* „sterven").

Daveren ww. Uit nnl. *daveren* „dreunen, schudden", mnd. nd. *dawern* „leven maken, dreunen; babbelen". De stam *dab*, die er aan ten grondslag ligt, schijnt oorspr. klanknabootsend te zijn; vgl. eng. *to dab* „slaan, klappen".

De lidw. Uit mnl. *de* lidw. naast *die*, aanwijz. en betrekkel. vnw., van den gemeenschappelijk germ. en voorts indogerm. demonstratieven stam (ook als relatief gebezigd) germ. *þa* (got. *þa-ta* „dat") slav. *to-* gr. το- skr. *ta-*; zie d a t en d i e. Tot denzelfden stam behooren nog d a a r, d a n, d e z e, t o e n.

1 **Deeg** onz. Uit glb. mnl. *deech* (*g*) onz.; ohd. *teig* mnd. *deech* m., ags. *dáh* engl. *dough*, on. *deig* onz., got. *deig-s* m. „deeg". Van het st. ww. got. *deigan* „uit klei vormen, kneden" uit voorgerm. *dheigh*, vg. den skr. wt. *dih* (*d* voor *dh*) „bestrijken, belijmen, besmeren", lat. *figulus* „pottenbakker" *fingere* „vormen", *figura* „vorm"; als verwant geldt ook gr. τεῖχος, τοῖχος muur. Zie voorts d e g e l.

2 **Deeg** vr. Zie d e g e.

1 **Deel** (plank) vr., gewestelijk nnl. *dele* (*delle*) „vloer". Uit mnl. *dele* vr. „plank, vloer", beantw. aan glb. mnd. *dele* vr., ohd. *dil*, *dilo* m. mhd. *dil* m. vr. „plank, deel, plankenbeschot" nhd. *diele* vr., on. *thili* onz. „beschot, lambriseering"; hierbij ags. *þel* onz. en, met *ll* uit *lj*, ohd. *dilla* vr. „deel, vloer, scheepsdek" ags. *þill*, *þille* vr. „deel" on. *þilja* „roeibank." De germ. woorden komen overeen met lit. *tile* vr. „plank, plank in een boot" oslav. *tĭlo*, *tĭlja* vr. „bodem, vloer", die men voor verwant houdt aan skr. *tala-s* „bodem, vlak" en lat. *tellus* „aardbodem".

2 **Deel** (gedeelte) onz. Uit glb. mnl. *deel* m. onz.; een algem. germ. woord, overal in dezelfde bet.: ohd. *teil* m. onz. os. *dêl* ags. *dæl*, *dál* engl. *deal* (*dole*) m., terwijl got. *dail-s* vr. is. Men verklaart germ. *daili-* gewoonlijk uit *dali-* (dus met inschuiving van de *i*) en vergelijkt er mede lit. *dalìs* vr. „deel". Maar oslav. *dělŭ* „deel" maakt een *ei*-wortel waarschijnlijk, die echter nog niet is aangetroffen. Zie verder o o r d e e l. Een algem. germ. denominatief is d e e l e n, germ. got. *dailjan*.

Deemoed m. Eerst in het Nnl. uit het Duitsch overgenomen: ohd. *deomuoti* mhd. *diemüete*, *diemuot* *dêmuot* vr. „deemoed, bescheidenheid, gemeenzaamheid, zachtheid", een samenstellende afleiding van *deo* got. *þius* „knecht, dienaar" (zie d e e r n, d i e n s t) en *muot* „moed; gezindheid"; *deomuoti* is dus eigenl. „de gezindheid van een dienaar"; vgl. ohd. *deolîhho* os. *þiolîko* „onderdanig, deemoedig", eigenl. „als een knecht". „Het woord *deemoed* — waarvoor het Mnl. o o t m o e d bezigde — is evenmin als het begrip, dat er door wordt uitgedrukt, oudgermaansch (de Goten zeiden daarvoor *hauneins* „vernedering, nederigheid"); beide, woord en begrip, zijn door den invloed van het christendom bij ons ontstaan".

Deerlijk en **deernis**. Zie d e r e n.

Deern vr. Uit glb. mnl. *deerne* naast het meer gewone *dierne* (vgl. ten opzichte van de *ê* v e e r t i g); ohd. *diorna* „vrouwelijke bediende, meid, meisje" nhd. *dirne* os. *thiorna* on. *þerna*, wijzende op een vermoedelijk got. *þiwairnô*, gevormd met hetzelfde achtervoegsel als *widuwaírna* „wees, verweesde" (eigenl. „zoon eener weduwe"?) van den stam *þiwa* (zie d e e m o e d en d i e n e n) met de beteekenis „dienstmeid, dienares" of misschien juister „dochter van een knecht, van een onvrije".

Deesem m. Uit glb. mnl. *dêsem*, onl. **þaihsmo*, welke vorm ook ten grond-

slag ligt aan ohd. *deismo* ags. *þǽsma* „zuurdeeg, gest". De westgerm. stam *þaihsmon-* is met het bij bezem vermelde achtervoegsel gevormd van den wt. *þeih* „gedijen", waarover nader bij dijgen. Etymologisch heeft deesem dus niets met deeg te maken.

Deftig bnw. Eerst in den nnl. tijd uit het Nederrijnsch of Nederduitsch overgenomen, waar het gelijkluidende woord in overeenkomende beteekenissen in zwang is. De begrippen „degelijk, bedaard, voornaam, deugdelijk" schijnen zich uit „gepast" te hebben ontwikkeld, aangezien het woord met ags. *gedæfte* „passend; vriendelijk, zacht" eng. *deft* „fraai, geschikt, gepast, knap" tot het st. got. ww. *gadaban* „betamen, gebeuren" te brengen is, vanwaar met klankwisseling got. *gadōbs* „voegzaam, gepast" mnl. *ghedoef* „gemakkelijk, voegzaam, zachtmoedig" en ags. *gedéfe*.

Dege en deeg (in te, ter dege) vr. Uit mnl. *deghe* m. vr. „aanwas, voorspoed", beantw. aan glb. mnd. *dege*, uit onl. **digi*, m., een afleidsel van dijgen (zie ald.), op gelijke wijze gevormd als schrede, steek, teug enz. — Afl. degelijk.

Degel m. Eerst in het Nnl., beantw. aan mnd. *degel* ohd. *tegal* mhd. *tegel*, *tigel* nhd. *tiegel* „smeltkroes" nhd. ook „degel", dat men evenals on. *digull* „smeltkroes" voor een germ. afleidsel van den op deeg genoemden wt. „vormen" houdt. Daar echter nl. *degel* wat zijn beteekenis betreft op lat. *tegula* „tegel, dekplaat" (ook „pan"), wat zijn vorm aangaat echter op ontleening uit het Duitsch wijst, moet ook het hd. woord uit het lat., na de hd. klankverschuiving overgenomene *tegula* ontstaan zijn. Misschien bestond daarnevens een germ. woord met de beteekenis „aarden vat". Zie ook teil en tegel.

Degelijk, zie dege.

Degen m. In de bet. van wapentuig is het evenals het latere mhd. *degen* uit de onder dag (2) aangehaalde kelt.-romaansche familie overgenomen (Kil. heeft nog *daghen* naast *deghen*; nvl. *deggen*, *diggen*). In de bet. „krijgsman" daarentegen, thans alleen als historische term in gebruik, heeft het woord niets te maken met *degen* „wapentuig" als zijnde het ohd. *dëgan* os. *þegan* mnl. *deghen* „mannelijk kind, knaap, dienaar, man uit het gevolg, strijdbare man" ags. *þegn*, *þegen* „dienaar, man uit 's vorsten gevolg" engl. *thane* „vrijheer, jonkheer" on. *þegn* „vrije onderdaan, vrije man, held"; een got. **þign-s* komt niet voor. Den grondvorm *þegnoz* brengt men gewoonlijk met gr. τέκνον „kind" in verband, als afleidsel van den indog. wt. *tek*, waartoe o. a. ook nog gr. τίκτω „ik verwek" τόκος „geboorte" skr. *takman* „kind behooren. Dewijl het begrip „kind", schoon beperkt tot „kind van het manlijk geslacht", ook in het Germaansch gebruikelijk is en van de verdere ontwikkeling der bet. geheel gelijke voorbeelden bestaan (zie knaap en knecht), valt er op deze etymologie niets af te dingen, zelfs al kon men bewijzen dat „*þëgn* reeds in de oudgerm. staatsinrichting een vaste term was".

Deining vr. Komt eerst in het Nl. voor en beantw. aan friesch *dining* (*thîning*) „opzwelling van de zee". Andere verwanten van dit woord, waarvoor Kil. ook de bet. „zandheuvel, duin" opgeeft, ontbreken.

Deinzen ww. Uit mnl. *deinzen* (*deizen*), dat een vroeger **densen* onderstellen doet (vgl. peinzen). Het woord met de beteekenissen „zich krachtig op en neder bewegen; klotsen, branden van de golven; achteruitgaan (als golven?)" wordt buiten ons taalgebied slechts in de aangrenzende duitsche tongvallen gevonden. Op grond van de eerste bet. brengt men het woord tot het germ. st. ww. *þinsan*: ohd. *dinsan* os. *þinsan* got. (*at-*)*þinsan* „trekken, rukken, zich uitbreiden" (zie dans), dat van den indogerm. wt. *tens* (skr. wt. *tans* „trekken") afkomt en misschien een secondaire formatie van den wt. *ten* (zie deun, donder) is. Evenwel vindt men geen spoor van een germ. **þansjan*, of van een naamwoord, dat die afleiding zou kunnen steunen.

Dek onz. Een betrekkelijk jong afleidsel van het ww. d e k k e n, identisch met duitsch, engl. *deck* ,deensch *däk*.

1 **Deken** vr. Uit mnl. *dekene*, beantw. aan os. *þekina* nd. *deke* ags. *þecen*: een saks. afleidsel van den wortel van d e k k e n.

2 **Deken** m. Uit glb. mnl. *deken*; mnd. *deken* ohd. *dechan(t)* nhd. *dechent*. Door verplaatsing van het accent (vgl. a b t) uit lat. *decānus* ontstaan, waaruit ook engl. *dean*, fra. *doyen* enz.

Dekken ww. Uit glb. mnl. *decken* (*deken*) en voorts uit het (op het Gotisch na) algem. germ. **þakjan* „dekken": on. *þekja* ohd. en mnd. *decken* ags. *þeccan*, een afleidsel van den onder d a k besproken indog. wt. *tek*, *stek*. Een met lat. gr. *tego*, *στέγω* overeenkomend st. ww. **þĕkan*, **þak* is in de historische periode van het Germaansch reeds geheel uitgestorven en door het zwakke verbum vervangen. Zie d e k, d e k e n (1).

1 **Del** vr. Reeds mnl. *delleke* „meisje"; het gewestelijke woord zal wel met de grondbeteekenis „klappei" tot het bij b e d i l l e n (2) vermelde *dillen* behooren (KIL. *dille*, *dilleken* „klappei").

2 **Del** vr. Zie d a l.

Delgen ww. In de Lips. gloss. *fardiligon* „verdelgen", doch in het oudere Mnl. nog niet aangetroffen; b. a. md. *dilgen*, *delgen* mnd. *deligen*, *diligen*, *delligen*, *delgen* „te niet doen, effenen, ongeldig maken" mhd. *tilgen*, *tīligen* ohd. *tīligon*, *tīlōn* ags. *dilgian*. Het over het gansche westgerm. taalgebied verbreide vb. *dīljōn* (*diljōn?*) „vernietigen, uitroeien" schijnt aan het volkomen glb. lat. *delere* ontleend te zijn; uit *dēleo* kon *dīljōn* (ohd. *tīligōn*, *tīlōn*) ontstaan, als ohd. *krūzigōn krūzōn* uit *cruciare*, ohd. (*bi*)*munigōn* „vermanen" uit *moneo*.

Deluw bnw. Uit mnl. **dēle*, **dēlu* „grauw, bruin, vuil van kleur, kleurloos, bleek", waaruit mnl. *delewen* „verwelken, verbleeken, vergaan". Het glb. mnl. *ēle*, ouder-nnl. *eluw* vindt men terug in ohd. *ëlo*, mhd. *ël* (verbogen *ëlwer*); indien d e l u w daarmede samenhangt, dan zou de *d* op gelijke wijze moeten ontstaan zijn als de *n* in *naars* (zie a a r s).

Delven ww. Uit glb. mnl. *delven* st. ww. „graven, begraven", beantw. aan ohd. (*bi-*)*tëlban* os. (*bi-*)*delban* ags. *delfan* engl. *to delve*; vanwaar ags. *delf* „groeve" nvl. *delf* „sloot, gracht" en de plaatsnaam *Delf(t)*. Aan de uitsluitend westgerm. afleidsels van den wt. *delb* „graven" zijn hoogerop verwant slavolett. woorden, als lett. *dalba* „stang om te stooten en te steken", russ. *dolbítĭ* „beitelen, uithollen". Misschien wordt voorgerm. *dhelbh* ook vertegenwoordigd door gr. *δέλφαξ* „zwijn" en *δελφίς* „dolfijn, zeevarken" (met *d* voor *dh*, vgl. b e d) eigenlijk „het gravende, wroetende dier", vgl. v a r k e n.

Dempen, zie d a m p en verg. d a m (2).

Den m. Uit ouder-nnl. *denne* vr. (vgl. *berk*); de *e* uit het stoffel. bnw. md. mnd. *dennen* mhd. *tennīn* van ohd. *tanna* mhd. nhd. *tanne* mnl. *danne* vr. „den", in 't Ohd. ook „eik", welke benaming waarschijnlijk oorspr. een ruimeren zin had en „woudboom" beteekende, als samenhangende met ohd. mhd. *tan* (*nn*) m. onz. „woud" (ohd. *tan-esil* „woudezel") mnl. *dan* (*nn*) m. „woud, verblijf van wilde dieren, schuilhoek, woest oord, open veld, landstreek"; verg. ags. *denu* (met een enkele nasaal) engl. *den* „nauw dal". Dit westgerm. *dann-* (nevens *dan-*) beduidde vermoedelijk „een met dicht houtgewas begroeide engte" in tegenstelling van het bewoonde land. De afleiding is duister.

Denken ww. Uit mnl. *denken* (*dinken*) „denken, bedenken"; ohd. *denchen* nhd. *denken* os. *þenkjan* ags. *þencan* (engl. *to think* vereenigt *þencan* „denken" en ags. *þyncan* „dunken") got. *þagkjan* (*þankjan*) „denken, bedenken, nadenken, overleggen". Germ. *þankjan* (præt. *þāhta* uit **þanhta*, waaruit mnl. *dachte*, *dochte* ohd. *dāhta*) is een factitief van d u n k e n (zie aldaar). Zie ook a a n d a c h t, a c h t e r d o c h t, g e d a c h t e.

Derde (ranggetal). Uit mnl. *derde* met

omzetting der *r* (zie barsten) uit **þriddjo*: os. *þriddio* ohd. *dritto* ags. *þridda* got. *þridja* van den stam *þri-* (zie drie, dril) met het suffix *-djo* indog. *-tio* en overeenkomende met lat. *ter-tius*, skr. *tṛ-tīya-s* „de derde". De stamvorm *þrĭ* schijnt ook te moeten worden aangenomen in de onl. grondvormen van mnl. nnl. dertien en (*dertech*) dertig; het eerste b. a. ohd. *drizên* ags. *þrit(t)êne* engl. *thirteen* mnd. *druttien*, het laatste aan os. ags. *þrit(t)ig* engl. *thirty* ohd. *drizug*, zie -tig.

Deren ww. Uit mnl. *dēren* (*daren*) „kwetsen, beschadigen, schaden", beantw. aan glb. ohd. *teren* mhd. *tern* os. ags. *derjan*; hierbij mnl. *dere* m. vr. „kwetsuur, schade, leed" en ohd. *tara* „kwetsuur, schade" ags. *daru* „schade" engl. *dare* „kommer". De beteekenis „medelijden opwekken; medelijden hebben met" (nnl. deerlijk, deernis), waarvan in 't Mnl. nauwelijks sporen aanwezig zijn, moet uit het begrip „hinderen, leed doen" zijn ontstaan. Westgerm. *darô* (en *dari?*) „kwetsuur" kan met on. *dörr* en ags. *daroð* mnl. *daert*, *dare* ohd. *tart* „werpspies, pijl" tot den wt. *dhor* van gr. ἔθορον, aor. van θρώσκω „ik spring, vlieg, kom aanstormen" behooren; *darô* zou dan eigenl. „aanval, verwonding bij den aanval" zijn.

Derrie vr. „eene minder goede veensoort". In verschillende vormen voorkomende: mnl. nnl. *darinc* en *darie*, nnl. ook *darrinc*, *derring*, nd. *darg*. De klanken noch de vorming verbieden het woord tot dorren te brengen (zie aldaar); in Vlaanderen en Zeeland werd de derrie gebrand, om uit de asch zout te bereiden.

Dertien, dertig. Zie derde.

Derven ww. Uit glb. mnl. *derven* (met *e* uit *a*, zie erg) naast *darven* (praet. *dervede*); beantw. aan ohd. *darbên* nhd. *darben* os. *þarbôn* ags. *þearfian* „derven", got. *ga-þarban* „zich onthouden": van het germ. nomen got. *þarba* vr. „behoefte, gebrek", dat tot denzelfden wt. *þerb* behoort, waaruit ook mnl. *bederve* „nooddruft" en het ww. durven, zijn ontsproten; zie ald.

Deugd vr. Uit mnl. *dōghet* naast *dōghet* (*d*) (*ö* is *i*- umlaut van *o*) „voordeel; degelijkheid, goede eigenschap, deugd", van een grondvorm *dugunþi-*, waarop ook ags. *duguð* mnd. *doget*, *dogent* ohd. *tugund* nhd. *tugend* on. *dygð* vr. wijzen. Het woord is gevormd als jeugd en komt van denzelfden wortel als deugen. De beperking der beteekenis tot het zedelijk gebied, die in het afgeleide deugdelijk niet zoo sterk op den voorgrond treedt, heeft het nieuwere Nl. met het nieuwere Duitsch gemeen.

Deugen ww. Uit mnl. *dōghen*, *dōghen*, praesens *het dooch* (praet. *dochte*) „van nut, van waarde zijn, deugen", beantw. aan ohd. *toug* (inf. **tugan*) nhd. *es taugt* (verl. tijd *taugte*) os. *dōg* ags. *deáh*, *deág* got. *daug* (onbep. w. *dugan*). Het germ. praeteritopraes. *daug* „het is nuttig, dienstig, het deugt" (verl. tijd *dohta*) wordt voor verwant gehouden met lit. *daug* „veel", *daugýbe* „menigte", *daukszinti* „vermeerderen, aangroeien", russ. *dúžij* „sterk, krachtig"; ook gr. τύχη „toeval, geluk", τυγχάνω „ik tref, heb geluk" komen wellicht van denzelfden indog. wt. *dheugh*. Zie ook deugd, duchtig, gedoogen.

Deuk vr. Een uitsluitend nl. afleidsel van duiken; verg. reuk van ruiken.

Deun m. Zie deunen.

Deun bnw. Uit mnl. *dōne*, *dōne* „gespannen, strak, stijf, krap, nauw"; vgl. met betrekk. tot de jongere beteek. nauw „gierig, schriel", eng. *near*, *narrow* (de oude bet. nog in 't vla. *deunstok* „stok om den ketting te strengen"). Het woord is een oude adject. *i*-st. **þuni-*, die evenwel in de overige germ. talen is uitgestorven; alleen in nd. dialecten treft men *dōne*, *gedune* „gespannen, strak" aan; het behoort bij den germ. wortel *þen* „spannen", waarvan got. *uf-þanjan* „uitbreiden", ohd. *denen*, *dennen* „rekken, trekken, spannen" nhd. *dehnen* ags. *þenian*, *þennan* os. *þenian*. Van den indog. wortel *ten* komen ook skr. *tan*, gr. τείνω, τάνυμαι „spannen, uitbreiden", gr. τένων „pees",

lat. *tendo* „ik span", *teneo* „ik houd", *tenus* „strik", oslav. *teneto*, *tonoto* „strik" en binnen 't germ. taalgebied nog met denzelfden ablaut als in deun, mhd. *dünic* (mogelijk voor **düne*) „uitgespannen", ohd. *dona* „iets dat uitgespannen is" nhd. *dohne* „lijsterstrik", mhd. *gedon* „spanning, inspanning". Vgl. ook deinzen. Voor andere begrippen uit denzelfden wt. ontwikkeld, zie bij dun en donder.

Deunen ww. Uit mnl. *dōnen*, *dōnen* „dreunen", beantw. aan mhd. *tünen* os. *dunjan* ags. *dynnan* engl. *to din* on. *dynja* „dreunen, klinken, galmen". Nnl. deun uit mnl. *dōne* beantwoordt aan ags. *dyne* on. *dynr* (verg. nd. *gedüne*) „galm, gedreun", doch heeft ten opzichte der beteekenis den invloed ondergaan van het uit lat. *tŏnus* (gr. τόνος; zie donder) overgenomen mhd. *dōn*, *tōn* nnl. toon. Oudgerm. *dunjan* „dreunen" is ontstaan uit den voorgerm. wortel *dhun- dhwen-*, in het skr. *dhunaya* „ruischen" *dhuni* „ruischend", *dhwanati* „klinken".

Deur vr. Uit onl. *duri* mv. „deuren", mnl. *dōre*, *dore* vr. „deur, poort", een als enk. gebruikt meerv. van den germ. st. **dur* „poort, deur": ohd. *turi* mv., als enk. nhd. *tür* os. *duri*, ags. *duru*, on. *dyrr* (plurale tantum); hiernaast got. *daúrōns* (plurale tant.) en het neutr. got. *daúr* ohd. *tor* nhd. *thor* os. *dor*, dat in het Nl. door deur of het uitheemsche poort vervangen is. Dezelfde stam *dhur*, *dhwer* komt voor in de overige europ. talen: gr. θύρα, θύρετρον „deur, poort", θυρών „voorportaal", lat. *fores* „deur". Het ontwijfelbaar verwante skr. *dur*, *dwāra* „deur, poort" heeft een onregelmatige beginletter, d. i. pl. van *dh*.

Deuvekater, **duivekater** m. Als naam van den duivel (overeenkomende met mnd. *dufkater*) zoowel als van het gebak van onzekeren oorsprong.

Deuvik m. Eerst in 't Nnl. bekend; naast den grondvorm *dubik*, mnd. *dovick*, met een ander suffix: *dubil* in 't mhd. *tübel* mnd. *dovel* nhd. *döbel* „tap, spie" engl. *dowel* „pin"; hierbij ohd. *gatubili* „door pinnen samengevoegd plankwerk". Het er aan ten grondslag liggende *dub-* is wellicht met diep verwant; zie aldaar.

Deze vnw. Uit glb. mnl. *deze*; een in alle germ. talen (behalve het Gotisch) voorkomend samengesteld demonstratief: on. *þessi* os. *þese* ags. *þes* ohd. *desēr*, *disēr* „deze". Het eerste deel is de stam die bij de werd besproken, het tweede houdt men voor dien van het got. *sa* „deze"; zie zij.

Diaken m. Met mhd. *dīāken* uit lat.-gr. *diaconus* „(kerk)dienaar".

Dicht bnw. Uit glb. mnl. *dicht* (waarvan *ghedichte* „dicht, nabij, vaak"); met vocaalverkorting beantw. aan mhd. *dīhte* nhd. *dicht* (*deicht*) mnd. *dicht*(*e*) mengl. *thight* engl. *tight* on. *þéttr*: got. **þeiht-s* (gelijk on. *léttr.*: got. *leiht-s*, zie 2 licht). Germ. *þīht-* uit **þinht-*, evenals licht, hd. *leicht* uit **linht*, en *þāhtu* uit **þanhta* (zie denken), komt van den wt. van *dijen* „dicht, stevig worden"; zie dijen en vgl. dik.

Dichten ww. Uit mnl. *dichten* „schriftelijk opstellen, dichten, verzinnen; inrichten, toerusten"; vgl. ohd. *tihtōn*, mhd. *dichten* „dicteeren, schrijven, opstellen, verzinnen", mnd. *dichten* „opstellen, verzinnen; zich aanstellen, veinzen"; ags. *dihtan* „verordenen". Of men voor het Onl. een ww. *dichten* uit *dichtjan* of een vorm *dichtōn* (ohd. *tihtōn*), dan wel deze beide vormen aannemen moet, is onzeker. Beide ww. vinden hun oorsprong in lat. *dictare* „(ter opschrijving) dicteeren", in later Latijn ook „opstellen". Afleidsels zijn ohd. *tihta*, vr., mhd. *tiht* mnl. *dicht* onz. en mhd. *getihte* mnl. *ghedichte*, vanwaar nnl. dicht, gedicht.

Die. Uit mnl. *die*, de door het accent gespaard gebleven volledige vorm van de; zie aldaar.

Dief m. Uit mnl. *dief*, een algemeen germaansch subst.: got. *þiuf-s* (*b*) ohd. *diob* os. *þiof* ags. *þeóf* „dief", dat buiten het Germ. niet wordt aangetroffen. Tegen de vergelijking met

gr. τυφλός „blind, verborgen, heimelijk" pleit (zie ook doof) o. a. ohd. *diufa* (naast *diuba* vroeg-nhd. *deube*) „diefstal", welks *f* (naast de *b*) op eene *p* als onverschoven lipletter wijst. In plaats van dit *diuba* vindt men in 't Mnl. *diefte*, uit een oudgerm. vorm **þiubiþô* vr., ags. *þŷfð* engl. *theft* on. *þŷfð*. Het etymon is duister; men heeft op indog. *tup* „zich bukken, duiken" (zie doft) gewezen. Zie verder dievegge. — **Diefstal** m. Het compositum van dief komt eerst in het oudere Nnl. voor en is gevormd naar nhd. *diebstal* m. (mhd. *diepstâle* vr.): het tweede lid, ohd. *stâla* (doch ags. *stălu*) „diefstal" behoort bij stelen.

Diemit m. Eerst in het Nnl., uit fra. *dimite*. Dit berust met engl. *dimity* „gekeperd bombazijn", mhd. *dimit* „zijden stof met dubbele draad" mlat. *dimitum* op gr. δίμιτος „stof uit twee draden"; vgl. fluweel.

Dienen ww. Uit glb. mnl. *dienen*; een algem. germ. ww.: got. **þiunôn* on. *þióna* ohd. *dionôn* os. *thionôn*. Het grondwoord is got. *þius* ohd. *dëo* ags. *þeow* germ. **þewo-z* „knecht" (zie deemoed) met het femininum got. *þiwi* ohd. *diu* os. *thiu* „dienstmaagd", waarvan ook ons deern afstamt; vgl. voorts got. *þewis* onz. „knecht" ags. *þáw* m. „knecht". Een oudgermaansch afleidsel van dienen is ohd. *dionôst* os. *thionost* onz. mhd. *dienest* m. onz., mnl. nnl. dienst m., on. *þiónusta* vr. „dienst" (hetzelfde suffix op *-st* in angst, ernst en ags. *ôfost* „haast").

Diep bnw. Uit mnl. *diep* „waar men in weg zinkt, diep", beantw. aan glb. ohd. *tiof* os. *diop* ags. *deóp* got. *diups*. Het factitieve ww. (met ablaut) bij dit algem. germ. adj. is doopen (zie aldaar), van een sterk ww. germ. *dûpan*, waarover zie bij duiken. Naast den wt. *dup* is een glb. *dub* (*duf*) in 't Germ. verspreid: ags. *dûfan* st. ww. „duiken", mnd. *beduven*, nnl. *beduiven* (verl. deelw. *bedoven*) „dompelen, bedelven", ags. *dŷfan* eng. *to dive* on. *dŷfa* „duiken"; hierbij nog nl. *dobbe* eng. *dub* „put, poel", ohd. *tobal* nhd. *tobel* „engte in 't woud, dal" en misschien duif en deuvik. De aan germ. *dŭp*: *dŭb* (*dŭf*), beantw. voorgerm. wt. *dhŭb*: *dhŭp*, met de bet. „zinken in", of „diep zijn" wordt slechts in het Slavo-lettisch aangetroffen: vgl. litt. *dùpti* „inzinken", *daubà* „engte, dal", *dubus* „diep, hol", osl. *duplĭ* „hol", *dŭbrĭ* „dal, engte". Zie nog dompelen, dop, dobber. — Het onz. diep is een oud znw.; vgl. ags. *deóp* onz. „diepte, afgrond".

Dier onz. Uit onl. en mnl. *dier* „wild dier, dier, viervoetig dier (ook in tegenstell. van de vogels)"; ohd. *tior* ags. *deór* on. *dýr* onz. „dier", bepaaldelijk „wild dier"; het got. *dius* onz. „wild dier" bewijst een voorgerm. grondvorm **dheusó-*. Hiertoe brengt men ook ags. *deór* „koen"; vgl. ohd. *tiorlîh* „wild". Daar germ. *deozo-* onz., in tegenoverstelling van vee, „wild dier" beteekende, verdient de naar analogie van het lat. *animal* „levend wezen": *anima* gegeven afleiding van een indog. wt. **dhus* „ademen" (oslav. *duša* „ziel") weinig geloof.

Dier bnw. eerst in het Nnl. van **duur** in beteekenis verschillende. Uit mnl. *diere* holl. *dûre* (zie het volgende woord en lieden) „moeilijk te krijgen, zeldzaam, hoog in waarde, kostbaar, lief"; glb. met ohd. *tiuri* nhd. *teuer* os. *diuri* ags. *dŷre*, *deóre* (engl. *dear*) on. *dýrr*. Opmerkelijk is de ablaut *û*: *iu* in het verwante mhd. *tûren* nhd. *dauern* „medelijden wekken" (eigenl. „te kostbaar zijn"). Of „kostbaar, lief" dan wel „zeldzaam" het oorspr. begrip is van dit algem. germ. (alleen in 't Got. ontbrekende) bnw. laat zich niet beslissen, omdat een betrouwbaar verband met woorden of stammen buiten het Germaansch ontbreekt.

Diets bn. Zie duitsch.

Dievegge vr. Van dief met den afleidingsuitgang *-egge* (nevens *-ei* in klappei en labbei), die in het Mnl. en nog in het Westvlaamsch tot vorming van vrouwelijke persoonsnamen dient: *clappige* = klappei, *makerigge*, *meesterigge*, *troosterigge*, *wasscrigge* enz. Ook het Ags. bezat hetzelfde suffix: *drŷicge*

van *drý* „toovenaar", *sealticge* „danseres", *hunticge* fem. van *hunta* „jager" enz.

Diggel vr. Oostfri. *diggel* „degel, pot" en „scherf"; groningsch *diggel* „potscherf", in samenstelling en in het mv. „aardewerk"; dus een bijvorm van *degel* „pot" (zie ald.); verg. voor den begripsovergang o. a. lat. *testa.*

Dij vr. Uit mnl. *die* (met den tweeklank *ie*) onz. en vr. (vgl. betreff. het geslacht aar) onl. *þio*, overeenk. met ohd. *dioh* ags. *þeóh* on. *þjó* onz. „dij". De overgang van mnl. *ie* in *ij* is met de klankwetten moeilijk overeen te brengen (zie echter *bij*); kennelijk was daarop van invloed de bijgedachte aan dijen (zie ald.), waarmede het taalgevoel het woord in verband bracht, als blijkt uit de ouder-nnl. bijvormen *diege*, *dijge.* Het germ. onz. znw. *þeoh* komt van den voorgerm. wt. *teuk* „zwellen, vet zijn" in lit. *tukti* „vet worden", *taukas* „vet", oslav. *tukŭ* „het vet".

Dijen en dijgen ww. Uit mnl. *dîen*, *dîhen* (meestal sterk vervoegd) „wassen, gedijen; slinken, vervallen" (*te niete dien* „ondergaan, uitsterven"): een gemeenschappelijk germ. st. ww., got. *þeihan* ohd. *dîhan* os. *þîhan* ags. *þeón* met een rijke begripsontwikkeling: „gedijen; tot iets worden, in een toestand komen; droog, dor, dicht, gering worden". Op grond van het ags. verl. deelw. *geþungen* „volwassen, geschikt tot, voornaam, voortreffelijk" os. *giþungan* „deftig, degelijk, voortreffelijk" en het causativum os. *a-þengian* „volbrengen" neemt men aan, dat germ. *þîhan* (met *ei*-ablaut) ontstaan is uit **þinhan* (vgl. dicht) van een *e*-wortel, voorgerm. *tenk*, vanwaar lit. *tenkù* „ik heb genoeg". Evenwel biedt het Litausch ook woorden met *ei*-ablaut ter vergelijking aan: *tinku* (inf. *tikti*) „deugen, passen, gelukken", *taikyti* „in orde brengen", *tìkras* „deugdelijk, degelijk", en wordt de ouderdom van den *ei*-ablaut in 't Germ. bewezen door deesem (*þaih*: *þîh*). Welk een menigte beteekenissen het germ. ww. van oudsher bezat, blijkt ook uit de woorden dege, dicht, dik en het verl. deelw. ohd. *gidigan* „oud, ernstig, rein, kuisch" mhd. *gedigen* „volgroeid, rijp, stevig, zuiver, onvermengd" nhd. *gediegen* nnl. gedegen.

Dijk m. Uit mnl. *dijc* m. „dam; gracht, poel" (nvla. *dijk* „gracht"); beantwoordende aan os. *dîk* „dijk" ags. *dîc* eng. *dike* „gracht, dijk" mhd. *tîch* „vischvijver, dijk" nhd. *teich* en (uit het Ndd.) *deich* m., on. *dîk* en *dîki* onz. „vijver, poel, moeras". De beteekenissen „gracht (vijver) en dijk (wal)" loopen dooreen of gaan in elkander over, evenals in nl. gracht en wal; vgl. verder dam, ofra. *mote* „wal" en „gracht", zuidfra. *vallàt* „gracht", vla. *pit* (= put) „aardhoop". De voorgerm. wortel is vermoedelijk *dhig* (in lat. *figere* „steken, hechten"?)

Dijzig bnw. Eerst in het Nnl. Het kan uit **dimsig* ontstaan zijn, dat hetzij tot mnl. *deemster* „duister" (zie duister) te brengen is — vgl. westfaalsch *diemsterig* „dof, nevelig" — of tot dialect. eng. *dimse* „schemering" engl. *dim* „niet helder, betrokken" on. *dimmr* „duister".

Dik bnw. Uit mnl. *dicke* „dik, dicht" (als adv. vaak)", beantwoordende aan glb. ohd. *dicchi* mhd. *dicke* os. *þikki* ags. *þicce* on. *þykkr*, *þjokkr*; de urgerm. grondvorm laat zich niet met zekerheid bepalen. Gewoonlijk brengt men het woord in verband met dicht dat er mede in bet. overeenkomt, en bijgevolg met *þîhan* (zie dijen).— Mnl. mnd. *dickewîle* (waaruit met adverbiale *s* nnl. dikwijls) is naar 't voorbeeld van mnl. *somwile*, *sulcwile* „somwijls" (zie wijl) gevormd van bovengenoemd bijw. *dicke* „vaak"; op dezelfde wijze zijn dikmaals, dikwerf (zie werf) te verklaren.

1 **Dille** (aan een schop of spade) vr. Waarschijnlijk ontleend aan glb. fra. *douille* (en dit uit mlat. *ductile* „goot"); van gelijken oorsprong acht men te zijn mhd. *tulle* nhd. *tülle* nd. *dulle* „dille". Opmerkelijk is de beteekenis „omheining van planken, paalwerk", waarin het mhd. woord ook gebezigd wordt

en die tot nog toe niet verklaard is.

2 **Dille** (plant) vr. Uit glb. mnl. *dille*, beantw. aan ohd. *tilli* onz. mhd. *tille* vr. m. nhd. *dil* m., ags. *dile* engl. *dill* „dille". De oorsprong dezer benaming is onbekend.

Ding onz. Uit mnl. *dinc* onz. „rechtdag, rechtszaak, aangelegenheid, zaak, ding": overeenkomende met ohd. *ding* mhd. *dinc* os. ags. *þing* on. *þing* onz. „volksvergadering, gerecht, rechtshandel, zaak" (nnoorsch *thing* „volksvergadering") vanwaar, als gemeenschappelijk germ. denominativum: on. *þinga* ohd. *dingôn* mnl. *dinghen* „een *þing* houden; gerechtelijk behandelen, pleiten, onderhandelen, een overeenkomst sluiten" — vgl. b e d i n g nhd. *bedingung* — en voorts „over den prijs onderhandelen (af-dingen), loven en bieden". Ogerm. *þing* beteekende in de eerste plaats „openlijke vergadering en hetgeen daarin behandeld wordt"; dus ook „rechtszaak" en eindelijk (in het Westgerm.) „zaak in 't algemeen", deels in abstracte deels in concrete opvatting; vgl. het begripsverloop van z a a k en van lat. *causa* en zijn romaansche afstammelingen. Met germ. *þing* heeft men oslav. *tęża* vr. „rechtshandel" vergeleken; doch dit kan uit het Duitsch zijn overgenomen. *þing* heeft in het Westgerm. nog een bijvorm *þings* (ook longob. *thinx* in den bepaalden zin van „gerechtelijke schenking"); voorts zou de identiteit van got. *þeihs* onz. „geschikte tijd, tijd" uit **þinhs* (vgl. d i c h t) met glb. lat. *tempus* op een indog. neutralen *os*-stam **tenk-os* „geschikte tijd" wijzen, waaruit volgens de wet van Verner ook germ. *þing*, *þings* zou kunnen ontstaan; *þing* zou dan eigenlijk „de voor de openbare vergadering bepaalde tijd" beteekenen; in de bet. „termijn" van ohd. *tagadinc* (zie v e r d e d i g e n) en in ags. *þinggemearc* „tijdrekening" is nog een overblijfsel van het oudere begrip bewaard gebleven.

Dinsdag en d i n g s d a g m. De nnl. vormen komen overeen met nhd. *dingstag*, *dienstag* (*dinstag*), terwijl in het Mnl. nevens *dinsdach* gewoonlijk *disendach* (met harde *s*) *dinsendach*, *dinxendach* golden. Het oudgerm. woord voor dezen dag: ags. *Tiwesdæg* engl. *Tuesday* ofrie. *Tiesdi* on. *Týsdagr* ohd. *Ziostag* dialect. nhd. *Zistig* — 't geen mnl. **Tiesdach* of **Tuwesdach* zou geweest zijn — is een samenstelling, waarvan 't eerste lid de naam is van een god, t. w. *Tiu-s* on. *Týr* ohd. *Zio* (gen. *Ziwes*), die reeds door de Indogermanen vereerd werd; men vindt hem bij de Grieken als Ζεύς (voor δjεύς) gen. Διός (voor διϝος), bij de Italiërs als *Ju-piter* gen. *Jovis* (voor *djŏvis*), bij de oude Indiërs als *Djâus* gen. *Divas*. Het woord, dat oorspr. slechts den hemel aanduidde, werd later, bij persoonsverbeelding, de naam van den god des hemels, die door de Westariërs tot den hoogsten der goden en tot den god van het openbare leven verheven werd, doch bij de Germanen als krijgsgod fungeerde en als „beschermer en voorzitter van het in heir en *þing* vergaderde volk" gold. Hieruit verklaart zich zijn bijnaam, dien men in den gelatiniseerden vorm *Thingsus* aantreft (zie d i n g). Of d i n g s d a g dezen bijnaam van *Tiu* bevat, dan wel of het woord daaruit te verklaren is, dat de derde dag der week hoofdzakelijk de dag voor het *þing* was, is twijfelachtig. In geen geval is het een moderne verbastering; dit bewijzen de mnl. vormen en mnd. *dingsedach*, *dinschedach*, welke zonder twijfel het woord d i n g in een ouderen vorm of een afleidsel er van bevatten. *Dinsdag* is uit *dingsdag* ontstaan.

Dirk vr. Eerst in het Nnl.; beantw. aan glb. nd. *dirk* m. De oorsprong is onbekend.

Disch m. Uit glb. mnl. *disch* (*desch*), overeenkomende met os. *disc* mhd. nhd. *tisch*; ohd. *tisc* heeft bovendien nog de bet. „schotel" die voor ags. *disc* engl. *dish* on. *diskr* de eenige is. Het reeds vroeg ontleende woord berust op mlat. *discus* (uit gr. δίσκος „werpschijf") „schotel, bord, disch", waarvan ook it. *desco*, fra. *dois* „disch", nfra. *dais* „troonhemel".

1 **Dissel** (bijl) m. Uit glb. mnl. *dis*-

sel, *dessel*, b. a. glb. ohd. *dehs(a)la* mhd. *dehsel*, *dichsel*, nd. *dessel*. Zie voorts onder 1 das.

2 **Dissel** (aan een wagen) m. De *i* is vóór den dubbelen medeklinker uit *î* verkort: voor 't Mnl. moet men **dîsel(e)* m. vr. (?) aannemen op grond van nvla. *dijsel* m. Uit onl. **þîhslo* of **þîhsla*, waarmede overeenkomen ags. *þîxl*, *þîsl* mnd. *disel*, *disle*, *dissel* on. *þisl* m., ohd. *dîhs(a)la* nhd. *deichsel* vr. „dissel". Met dit algemeen germ. *þîhsl-* kan lat. *têmo* verwant zijn, indien voor de *m* een *x* is weggevallen (verg. *ala* uit *axla* en *subtêmen* „inslag" bij *texo*), maar andere verwanten zijn nog niet gevonden, hoewel „de Indogermanen het wagenmakersvak reeds voor hun splitsing in onderscheiden stammen in het aziatisch vaderland verstonden, als de woorden juk, naaf, rad, wagen bewijzen".

Distel vr. Uit glb. mnl. *distel* m. vr., overeenkomende met ohd. *distil* mhd. *distel* (nhd. *distel* vr.) mnd. *distel* ags. *þistel* on. *þistill* m. „distel, doorn" (d. w. z. de beide distelsoorten); 't Got. heeft hiervoor *wigadeinô* „wegdistel". Voor een etymologie ontbreken voldoende gegevens.

Dobbel m. Uit glb. mnl. *dobbel*, beantw. aan mhd. *toppel* m. mnd. *dobbel(spel)* m. „dobbelspel". Ten grond ligt de lat. ablativus *duplo* in *duplo ludere* „om een telkens verdubbelden inzet spelen".

Dobber m. Eerst in het Nnl. aangetroffen; beantw. aan mnd. nd. *dobber* „ankerboei, dobber. Het grondwoord is *dobben* (*dubben*), zie dubben.

Doch vw. Uit mnl. *doch* bijw. en voegw. „althans, toch, doch", overeenk. met ohd. *dŏh* nhd. *doch* os. *þŏh*, welks *ŏ* tengevolge der toonloosheid uit *ô* (germ. *au*) ontstond, gelijk ags. *peáh* engl. *though* on. *þá* uit *þauh* bewijzen. Het overeenkomstige got. *þauh* is een samenstelling uit *þau* en *uh*. Zie edoch en toch.

Dochter vr. Uit mnl. *dochter*, got. *dauhtar* ohd. *tohtar* os. *dohtar* ags. *dohtor* on. *dóttir*, lit. *dukté* oslav. *dŭšti* gr. θυγάτηρ zend. *dugdar* skr. *duhitar*; de indog. grondvorm zal wel geweest zijn **dhughtḗr* „dochter". De verklaring van het woord als „melkster" van den skr. wt. *duh* „melken" is aannemelijker dan de gewone etymologieën van vader en moeder; maar bij dergelijke overoude verwantschapsnamen (zie broeder) kan men kwalijk met zekerheid vaststellen welke de begrippen zijn, die daaraan oorspronklijk ten grond liggen.

Dodderig bnw. Van het gewestelijk ww. *dodderen*, frequentat. van *dodden* „sluimeren, dutten," dat verwant is aan de onder bedotten besproken woordfamilie; verg. ags. *dydrian* „bedotten". Over *dd* in plaats van *t*, *tt* zie dot; ook het fra. *dodiner* „wiegen, in slaap wiegen" — waaruit nl. dodijnen — (vgl. it. *dondolare* „schommelen") bewijst iets voor 't goed recht der media.

Doedel(zak), **doedelen** m. Eerst in het Nnl., uit nhd. *dudelsack*, *dudeln* en dit uit poolsch *dudlić* (van *dudy* „zakpijp").

Doek onz. en m. Uit glb. mnl. *doec*, overeenk. met ohd. *tuoch* m. onz., os. *dôk* onz. „doek"; on. *dúkr* „kleed, tafelkleed, servet" schijnt, om den afwijkenden klinker, ontleend te zijn. Indien skr. *dhvaja* „vaan" verwant is, staat westgerm. (?) *dôko-* „doek" voor *dwôko-*; zie hoest.

Doel onz. Eerst in het Nnl. voorkomende. De overgang van de oorspronkelijke in de tegenwoordige beteekenis is nog duidelijk na te gaan: *doel* m. en onz. (ook *doele* m. vr.?) was vroeger, gelijk nog in 't Nvla., een „aardhoop", bepaaldelijk de opgehoopte aarde aan den ingang van de schietbaan en op de plaats waar de schijf stond (van daar doelen m., eigenl. meerv.). Het woord is verwant aan mnd. nd. *dôle* vr. „gracht, groeve met de daarnaast opgehoogde aarde" dialect. hd. *tüele*, *duele* vr. „uitdieping, deuk, goot, overdekt riool, kanaal" (wat de verscheidenheid der beteekenissen betreft zie dijk). Of *dôl-* in deze woorden een bijvorm (met ablaut) van dal is, ten bewijze waarvan men

op ohd. *tuolla* „vallicula” wijst, blijft de vraag.

Doemen ww. Uit glb. mnl. *doemen*; een algem. germ. ww.: got. *dômjan* „oordeelen, beoordeelen”, ohd. *tuomen* mhd. *tüemen* „richten; roemen, snoeven”, os. *a-dômjan* „richten” ags. *déman* engl. *to deem* „oordeelen”; *dômjan* komt van het znw. got. *dôm-s* „oordeel, beschikking” ohd. mhd. *tuom* „instelling, oordeel; stand, waardigheid” os. *dôm* „oordeel, meening” ags. *dôm* „oordeel, meening; bepaling; waarde, heerlijkheid” engl. *doom* „oordeel, gericht”, dat een van doen gevormd abstractum is; vgl. het gelijk gevormde skr. *dhâman* „instelling, wet, toestand”. In alle germ. talen, behalve in het Got. wordt dit znw. ook tot suffix: mnl. *-doem* en *-dom* (*ŏ* verkort voor de *m*, als in *verdommen* naast *verdoemen*) nnl. -dom engl. *-dom* nhd. *-tum*.

Doen ww. Uit mnl. *doen* (*doeien*) „doen, maken”, beantw. aan ohd. *tuon* os. *dôn* ags. *dôn*; in het Oostgerm. is het ww. niet in gebruik; het Gotisch heeft daarvoor *taujan* (zie touwen). Westgerm. *dôn*, *dôjan* berust op den gemeenschappelijk germ. verbalen wt. *dô*: *dê* (waarvan ook daad, danig, doemen, -dom), die in de overeenk. vormen *dhâ*: *dhê*: *dhe* over het geheele indogerm. taalgebied verspreid is; vgl. gr. θη, θε in τίθημι „ik zet, leg, plaats” lit. *dêmi* „ik leg, zet”, oslav. *dêją* en *deždą* en oudiersch *dénim* „ik doe, maak”, skr. wt. *dhâ* (*dadhâmi*) „zetten, leggen, doen”.

Doetje onz. Eerst in het Nnl.; één met *dotje*, *dodje* (van dot) en op dialect. *dutte* wijzende (*oe* voor *u*, zie boer); vgl. ofri. *dütje*, een vleiwoordje.

Doezelaar m. Een nnl. afleidsel van *doezel*, dat aan fra. *douzil* (*dosil*) ontleend is, waarvan ook mengl. *dosil* engl. *dossil* „wiek, compresje (voor een wond)” en wellicht dial.-hd. *dusel*, *düssel* „buil, klier” komen. Fra. *douzil* wordt gehouden voor een afleidsel van lat. *ducere*.

Dof m. Een nnl. onomatopoëtisch woord, dat ook in duitsche en engl. dialecten voorkomt. In de bepaalde beteekenis van „riemslag” zou men aan de bij diep vermelde germ. stam *duf* (*dub*) kunnen denken.

Dof bnw. Evenals het volkomen gelijke of zeer nauw verwante duf eerst in 't Nnl. bekend; overeenkomende met nd. *duf*, *duffig* „dompig, vochtig, zonder glans”. De oudere vorm van dit met doof (zie ald.) verwante bnw. laat zich niet met zekerheid vaststellen; vgl. ohd. mhd. *tob* „niet wel bij 't hoofd, dol”.

Doffer m. Met mnl. *dûvere* uit onl. **duvrô*, b. a. mhd. *tûber* nhd. *tauber*. Het suffix *-ro*, waarmede het oude masculinum van duif gevormd is, komt ook voor in kater (zie kat).

Doft vr. Uit mnl. *dofte*, *dochte* (waarnaast een opmerkelijke vorm *dost* ohd. *dosta*); overeenkomende met ohd. *dofta* on. *þopta* mnd. en daaruit nhd. *ducht* vr. „roeibank”. In 't oudere Nl. heeft *doft* ook de bet. „wachtershuisje” en „verblijfplaats”; ook mnl. *haghedochte* vr. werd, al is het ook uit lat. *aquæductus* ontstaan, toch wáárschijnlijk als „schuilplaats in de haag” opgevat. Of ohd. *gadofto* ags. *geþofta* „metgezel, makker” on. *þopti* „bankgenoot”, ohd. *gadoftu* „gezellin” van doft in de beteekenis „verblijfplaats” of „roeibank” uitgaan, is twijfelachtig, al moge ook doft met andere woorden (zie mast, roeien, schip, zeil) het bestaan van scheepstermen bij de Germanen nog voor hun scheiding bewijzen. Doft kan wellicht tot een voorgerm. wt. *tup* gebracht worden, die in lit. *tupėti* „hurken” *tûpti* „neerhurken” aanwezig is.

Dog m. Uit ouder-nnl. *dogge*; waarschijnlijk, evenals nhd. *dogge* vr., uit het Engelsch overgenomen, waar men dit woord, reeds in 't ags. tijdperk als *docga* (*docge?*) aantreft.

Dogger (vaartuig) m. Eerst in het Nnl., b. a. glb. eng. en nd. *dogger*. Van onbekenden oorsprong.

Dok onz. Eerst in het Nnl., in een ouderen vorm ook *docke* (vr.?), overeenkomende met engl. *dock*. Uit het Eng. en Nd. ging het woord ook in

het Duitsch, Zweedsch, Deensch en Fransch over. Een ouder en meer algemeen begrip voor dit woord dan „gemetselde kom voor schepen" vindt men misschien in de engl. bet. „afgesloten ruimte (voor gevangenen)" en vla. *docke* „konijnenhok, kooi". Indien het woord germ. is, kan misschien aan verwantschap met hd. *ducken*, nl. d u i k e n (*docke* eigenl. „bergplaats") gedacht worden. Maar de oorsprong blijft, als bij de meeste zeetermen, onzeker.

Dol bnw. Uit mnl. *dol* (*ll*), naast *dul* (*ll*) „dwaas, dol; neerslachtig; onnut, gering"; het beantw. aan ohd. mhd. *tol* os. *dol* (*l*; hierbij ohd. *tulisc* „dwaas") „dwaas, onwijs" mnd. *dol* „dol, overmoedig", *dul* „dwaas, zinneloos, razend" nhd. *toll*, ags. *dol*, eng. *dull* „dwaas, verdoofd, suf, terneergeslagen". Voor het Germ. moet men waarschijnlijk twee stamvormen van dit bnw. aannemen: *dol-* en *dull-*; zij behooren bij het st. ww. ohd. *twëlan* „verdoofd, verstijfd zijn" ags. *gedwelan* „dwalen", met talrijke afleidsels als: het causativum mnl. *dwellen* „bedwelmen", mnl. *dwelm* „bedwelming, verdooving", vanwaar nnl. b e d w e l m e n, got. *dwals* „dwaas", ags. *dwala* „dwaling", de denominativa mnl. *dwalen* nnl. d w a l e n „dwalen, zich vergissen", mnd. nd. *dwalen* eng. *to dwale*, mnl. *dolen* „onwijs zijn, dwalen" nnl. d o l e n (mnl. *dole* nnl. o p d e n d o o l), b. a. mnd. *dolen*. Een gewijzigde beteekenis hebben ohd. *twëlan* os. *fordwëlan* st. ww. „nalaten", waarvan het causatieve (*bi-*)*dwellian* ags. *dwellan* ohd. *twellan* on. *dwelja* „vertragen, ophouden; (refl.) vertoeven" engl. *to dwell* „wonen". De indogerm. wt. *dhwel*: *dhul*, die „verward, bedwelmd zijn" (ook „dralen"?) beteekende, komt voor in skr. *dhvṛ*: *dhū́r* „misleiden, bedriegen, schaden".

Dol m. Voorheen *dolle*; b. a. glb. nd., dial.-hd. *dolle*, *dulle*; eng. *thole* (ook gespeld *thow*(*e*)*l*) uit ags. *þoll*, on. *þollr*, deensch *tol*. Samenhang met on. *þollr* „denneboom" wordt aangenomen. In den zin van „pop" beantwoordt het aan eng. en fri. *doll* en is dus een geheel ander woord.

Dolen ww. Zie d o l.

Dolfijn m. Uit mnl. *dolfijn* naast *delfijn* m. onz.: de eerste vorm uit ofra. *dolfin* (eng. *dolphine*), de tweede evenals mhd. *delfîn*, uit lat.-gr. *delphin*. De hiernevens in gebruik zijnde benaming van dezen visch ohd. *merisvîn* mnl. *meerswijn* nnl. m e e r z w ij n nhd. *meerschwein* bewijst dat de eigenl. beteekenis van lat.-gr. *delphin* („zwijn, varken", zie d e l v e n) bekend was.

Dolik vr. In 't Mnl. nog niet aangetroffen en buiten ons taalgebied slechts in md. nd. *dolch*, *dolik*. Van d o l gevormd door middel van hetzelfde suffix als bijv. d r a v i k, d e u v i k, h a v i k; dus eigenlijk „het verdoovende, bedwelmende kruid", waarom het ook in duitsche tongvallen *tollkraut*, *tobich* (zie d o o f) heet.

Dolk m. Sedert de 16e eeuw evenals duitsch *dolch* deensch-zw. *dolk* uit het Slavisch (boh. pool. *tulich*) overgenomen. Mnl. *dol* „degenstok" heeft zijn oorsprong in het lat.-gr. *dolo* (δόλων) en is dus met d o l k niet verwant.

Dom m. Uit glb. mnl. *doem* m. (over de verkorting der vocaal zie op d o e m e n), dat evenals ohd. mhd. *tuom* ouder-nhd. *tum* (later, onder invloed van het fra. *dôme*, *dom*) os. *dôm* „bisschoppelijke kerk, dom" aan het lat. *domus* (voor *domus dei*) „huis Gods, dom" ontleend is.

Dom bnw. Uit mnl. *dom*, *domp* (*b*) „onervaren, dwaas, dom"; beantw. aan glb. ohd. *tumb* mhd. *tump* nhd. *dumm* os. *dumb*; in het Ohd., oudere Nhd. en bij Kiliaan ook in den zin van „doof", in 't Ohd. ook „stom"; de laatste bet. hebben got. *dumbs* ags. *dumb* eng. *dumb* on. *dumbr*. Het gemeenschappelijk germ. woord *dumb-* beteekende dus „stomp van verstand of van zinnen"; h e l d e r en s m a k e n zijn analoge voorbeelden, hoe één en hetzelfde woord de overeenkomstige toestanden of werkzaamheden van verschillende zintuigen kan aanduiden. De mogelijkheid der verwantschap met d o o f kan noch op

grond der klankwetten noch op grond der beteekenis bestreden worden; waarschijnlijker echter is de afleiding van een ook door gr. *θάμβος* en *τάφος* „verbaasd, ontsteld zijn" vertegenwoordigden indogerm. wt. **dhmbh* (**dhembh*); vgl. wat de bet. betreft lat. *stupidus* van *stupere*; en voor een analogen begripsovergang stomp.

-dom als uitgang. Zie doemen.

Domein onz. Ontleend aan fra. *domaine* m. „gebied van een heer, goed van een vorst of staat, heerenrecht" (lat. *dominium*).

Dominee m. De in het Nnl. ontleende lat. vocatief van *dominus*, „heer", dus oorspronklijk alleen bij het aanspreken van een protestantsch geestelijke gebezigd (vgl. mijnheer, *monsieur* enz.).

Dommelen ww. In den zin van „gonzen" uit mnl. *dommen* „dreunen", een ww. van onomatopoëtischen aard. Indien mhd. *tumel* „gedruisch" nhd. *getümmel* verwant zijn, moet het woord reeds oud zijn. *Dommelen* „dutten, sluimeren" is te verklaren uit de beteekenis „verdoofd, bedwelmd, dof" van het bnw. dom. Moeielijk is *dommelen* „ineensmelten, vermengen" te verklaren.

Dompelen ww. Frequentativum van glb. mnl. *dompen*, overeenk. met glb. mnd. *dumpelen*, dat evenals ohd. *tumpfilo* nhd. *tümpel* „diepe plaats in het water, kolk, poel" een genasaleerde vorm van den bij diep behandelden wortel doet onderstellen. Een hieraan beantw. genasaleerden vorm *dhumbh* treft men aan in lit. *dumbù* „hol worden" en lett. *dumbrs* „moeras".

Dompen ww. met de bet. „uitdooven" en dergel. Zie damp.

Donder m. Uit glb. mnl. *donder* naast het oudere *donre* voor **donr*. (vgl. minder); overeenk. met got. **þunrs* ohd. *donar* nhd. *donner* ags. *þunor*, den oudgerm. naam van den donder en tevens van den god van het (on)weder: ohd. *Donar* os. *Thuner* on. *þórr* (uit **þunroz*). De indog. wt. is *ten* in lat. *tonare* „donderen" ags. *þunian* (germ. **þunōn* te onderscheiden van *dunjan*, zie deupen) „donderen" (in overdrachtelijken zin), lat. *tonitrus*, skr. wt. *tan* „dreunen, ruischen". De eigenlijke bet. van den wortel is „rekken, spannen" (zie deun bnw., dun); vgl. gr. *τόνος* „boogpees, touw, spanning; toon, accent" en ags. *þunian* in den zin van „zwellen (stijf of strak worden)", één met bovengenoemd *þunian*. — De vijfde dag der week was bij de oude Germanen den god van het onweder geheiligd: vandaar on. *þórsdagr* ags. *þunresdæg* eng. *thursday* ohd. *donarestag* mnl. *donresdach* nnl. donderdag; vgl. dingsdag, woensdag enz.

Donker bnw. Uit glb. mnl. *donker*; beantw. aan glb. ohd. *tunchar* os. *duncar*; waarnaast os. *duncal* ohd. *tunchal* nhd. *dunkel*. De door ablaut hiermede samenhangende woorden ofri. *djunk* on. *døkkr* komen van een vorm **denqoz*, dat een voorgerm. **dhengwos* doet onderstellen. Noch in, noch buiten het germ. taalgebied treft men verder woorden aan verwant met deze „donker, niet helder, zwart" beteekenende adjectieven, tenzij zij soms met damp (zie aldaar) in betrekking staan; vgl. somp: zinken.

Dons onz. Uit mnl. **dons* naast *donst*, *dunst* met de bet. van „dons" en van „duist"; duist is de fri. vorm voor *dunst*, overeenk. met ags. *dūst* eng. *dust* nd. nhd. *dust* „stof"; een andere bet. hebben nhd. *dunst* m. mhd. *dunst*, *tunst* m. vr. „damp", ohd. *dunist*, *tunist* „storm, adem"; de begrippen „fijn stof, stuivend dons" en „damp" laten zich uit elkander verklaren. Niet onwaarschijnlijk is de verwantschap van dit *dunst* met ohd. *toum* mnl. nvla. *doom* „damp", vanwaar nl. opdoemen, voor *opdoomen*, dat met lat. *fūmus* „damp", en skr. *dhūmás* „rook" van den indogerm. wt. *dheu* „in hevige beweging zijn, rooken" afstamt, vanwaar ook got. *dauni-* „damp, geur, reuk"; in dit geval komt *dunst* van den genasaleerden vorm van den wt. of van een stamvorm **dhum-*, met *n* uit *m* voor een suffixale *s*. Evenwel kan ook een indog. wt. *dhwes*, skr. (genasaleerd) *dhvaṅs* „stuiven, verstuiven" in aanmerking komen, en mogelijk ook

nog een vorm van den onder donder behandelden wt. met de bet. „spanning van de lucht, stormachtig, vochtig, mistig weer", zoodat woorden van verschillenden oorsprong gedeeltelijk dooreen zouden loopen. Onzeker blijft de betrekking van dons tot on. *dúnn* m. eng. *down* nd. *dûne* (nhd. *daune*) vr. „dons".

Dood m. Uit glb. mnl. *doot* (*d*) (merkwaardig genoeg vr.); beantw. aan ohd. *tôd* os. *dôð* ags. *deáð* got. *dauþus* alle m. Het gemeenschappelijk germ. znw. *dau-þu-s* is met het suffix *-þu* (= lat. en skr. *tu*) van den wt. *dau* afgeleid, dien men aantreft in het st. ww. on. *deyja* uit **dawjan* (praet. *dó*, part. *dáinn*) „sterven", overeenk. met het zw. ww. os. *dôian* ohd. *touwen* mhd. *töuwen* „sterven" mnl. (*ver*)*douwen*, (*ver*)*dôien* „van smart, van leed vergaan". Een oud participiaal afleidsel van ditzelfde ww. met het suffix *-to* is het bnw. dood: got. *dauþs* ohd. *tôt* os. *dôd* ags. *deád* mnl. *doot* (*d*) germ. **daudo-s* „gestorven, dood". Een causativum van denzelfden wt. is got. *dôjan* (uit **dôwjan*) „kwellen", beantw. aan oslav. *daviti* „verworgen" lit. *dóvyti* „kwellen". Nl. dooden, got. *dauþjan*, ohd. *tôten*, *tôden* nhd. *töten* mnl. *doden* „doodmaken" zijn denominatieven van bovengenoemd part. *daudo* (bijvorm *dauþo*).

Doof bnw. (hetzelfde adj. ook in doove kolen). Uit mnl. *doof* „niet hoorende, verdoofd, geen geluid gevende" beantw. aan mnd. *doof* „doof, leeg, ijdel" ohd. *toub* mhd. *toup* „niets hoorende, niets gevoelende, stompzinnig, dol" ags. *deáf* „doof" got. *daufs* (*b*) „verstokt"; waarvan het denominatief *daubjan* in ohd. *touben* mhd. *töuben* mnl. (*ver*)*dôven* nnl. dooven met de beteekenissen „gevoelloos, krachteloos maken, vernietigen"; verwant zijn, met den zwaksten klanktrap, ohd. *tobên*, *tobôn* ags. *dofian* mnl. *dôven* „niet bij zijn verstand zijn, razen, tieren". De germ. stam is *dûb* „stomp, gevoelloos, stompzinnig, doof zijn"; nl. *dof* (zie aldaar) wijst misschien op een bijvorm *dûf*, waarvoor men ook ohd. *túfar* „mal, zot" kan aanvoeren. Zoo komen wij op indog. **dheubh* of **dheup*; aan den eersten vorm beantwoordt gr. τῦφος (voor θῦφος, vgl. bieden) „rook, walm", waartoe men ook τυφλός „blind" brengt (zie dief), aan den tweeden skr. *dhūpa* „rook" (vgl. het analoge begripsverloop van damp en de daarbij behoorende woorden, inzonderheid hd. *dumpf*). Tot dezelfde maagschap kan dan mogelijk ook ohd. mhd. *tuft* „damp, rijp, vorst" nhd. *duft* gebracht worden. Verwantschap tusschen dom en doof is kwalijk aan te nemen.

Dooi m. Eerst in het Nnl. voorkomende, maar misschien een oud woord b. a. on. *þeyr* „dooiwind"; verg. eng. *thaw* (met ags. *á*, germ. *é*; ags. *þáwan* „dooien"); daarbij ohd. *douwen*, *dewen* (*dôan*) mhd. *döuwen*, *touwen* nhd. *tauen* on. *þey-ja* mnl. nnl. dooien. Verwant is wellicht verduwen (zie aldaar).

Dooier m. Uit glb. mnl. *döder*(*e*); beantw. aan ohd. *tutaro*, *totoro* nhd. *dotter* os. *dodro*, ags. *dydring* „dooier", een westgerm. woord (het On. bezigt daarvoor *blómi*, deensch *blomme*), doch men houdt den plantnaam nl. dodder, nhd. *dotter* zweedsch *dodra* meng. *doder* neng. *dodder* voor identisch. Weinig bevredigend is de verklaring van het woord als „stip in het ei", waarbij men het in verband brengt met de woorden onder dot genoemd, die een voorgerm. stam *dhut-* „punt, stip" doen vermoeden. Zie dot.

Doopen ww. Uit mnl. *dôpen* „baptizare"; in denzelfden zin got. *daupjan* os. *dôpian* ohd. *toufen* mhd. *toufen*, *töufen* nhd. *taufen*; got. (*uf*)*daupjan*, mnl. *doopen*, mhd. *toufen* hebben ook de ruimere bet. „indompelen", welke eveneens aan germ. *daupjan* eigen was, want het ww. is een causativum van den wt. van diep. Het is kwalijk aan te nemen, dat de Duitschers en Nl. onafhankelijk van de Goten er toe zijn gekomen het gr.-lat. *baptizare* door *daupjan* terug te geven; veeleer bewijst de verbreiding van het woord, dat door middel van het volk der Goten christelijke begrippen tot andere germ. stammen

waren doorgedrongen, nog voordat het lat. christendom bij deze laatsten ingang vond (vgl. duivel, heiden, kerk, ook barmhartig); want de onderstelling dat reeds bij de heidensche Germanen *daupjan* een ritueele beteekenis gehad heeft, die het geschikt maakte ter vertaling van *baptizare*, mist allen grond. De Ags. bezigden een ander woord voor dit begrip, t. w. *fulwian*; in 't On. zeide men *kristna*, waaraan in 't Mnl. *kerstenen*, mhd. *kristen* beantwoordt. — Het mann. znw. doop komt overeen met ohd. mhd. *tauf* m.

Door voorz. en bijw. Uit mnl. *door*, *dōre* naast *dōre*, die met het vroeg geapocopeerde *dor*, *dur* op een ouder *þurih*, *þurh* „door, wegens, om" wijzen; beantw. aan glb. ohd. *durih*, *durh* mhd. *durch*, *dur* os. *þurh*, *þuru*, ags. *þurh* (eng. *through* „door" en *thorough* „geheel en al"); got. *þaírh* „door" heeft een anderen ablaut, welken men ook in het ohd. bnw. *dërh* „doorboord" aantreft; vgl. ook ohd. *durhil* mhd. *dürhel*, *dürkel* „doorboord, vol gaten", ags. *þyrel* (uit **þurhil*) „gat" en got. *þaírkō* „gat" (voor *k* naast *h* zie naken). De germ. voorzz. *þurh*, *þërh*, die waarschijnlijk naamvallen van een nomen zijn, behooren bijgevolg tot een wt. „doorboren", die in 't Voorgerm. den vorm **terk* had; of dit met den wt. *trenk* van dringen verwant is, is zeer onzeker. — **Doorgaans** voor doorgaands (zie thans) met adverbiale *s* (zie aanstonds) van het deelw. *doorgaande*.

Doorn, doren m. Uit glb. mnl. *doren* (uit voormalig *þorn*, vgl. arend); een gemeenschappelijk germ. woord voor „doorn": got. *þaúrnus* ohd. *dorn* os. *thorn* ags. *þorn*, uit voorgerm. *trnu-*; vgl. oslav. *trŭnŭ* „doorn", skr. *trna* „grashalm". Gewoonlijk neemt men aan, dat *trnu-* als „de doorborende, de spitse" een afstammeling is van den bij darm of den bij draaien vermelden wt. *ter*.

Doos vr. Uit een eerst in het Nnl. voorkomend *dōze* of *dōze* (nvl. *dōze*); glb. deensch *daase*; nhd. *dose* is aan het Nl. ontleend. Noch een oudere woordvorm noch de herkomst van dit woord zijn bekend.

Doovekool, dooven. Zie doof.

Dop m. Uit glb. mnl. *dop* (*doppe*); identisch met mhd. *topf* (bijvorm *tupfen*) nhd. *topf* „pot" en nauw verwant met mnl. *dop* (*doppe*) ohd. *topf*, *tof*, *topfo* mhd. *topf*, *topfe* nhd. *topf* „bromtol, tol." Deze woordfamilie behoort vermoedelijk tot den bij diep besproken germ. wt. *dup* „diep zijn"; vgl. ook nvl. *doppen* = doopen „indompelen" ohd. *tupfen* „indoppen, indoopen".

Dor bnw. Uit glb. mnl. *dorre* (*durre*); een algem. germ. bnw. **þursus* „droog, dor": got. *þaúrsus* „droog" ohd. *durri* os. *thurri* ags. *þyrre* „dor"; *rr* is uit de in 't Got. bewaarde *rs* ontstaan (vgl. 2 ar); algemeen is *rs* in dorst (zie aldaar); hierbij ohd. *dorrēn* os. *thorrōn* nnl. dorren germ. **þorzain*; in 't Got. met ander suffix *ga-þaúrsnan*. Het hieraan ten grond liggende voorgerm. *trs* is met klankwisseling gevormd van den wt. *ters* „droog, dor zijn", waarvan gr. τέρσομαι „ik verdroog" τερσαίνω „ik maak droog", got. *gaþaírsan* st. ww. „verdorren", verder skr. *trshú-s* (formeel = dor) „smachtend, begeerig", *trshtá-s* „heesch, schor", gr. ταρσός en ταρσιά en ohd. *darra* nhd. *darre* „eest", lat. *torrēre* (uit *torsēre*, dat geheel aan dorren beantwoordt), *torris* „brandend stuk hout". De bijzondere toepassing van skr. *trshús* en *trshtás* op het „droog zijn van de keel" treft men ook aan in de onder dorst opgenoemde woorden.

Doren m. Zie doorn.

Dorp onz. Uit glb. mnl. *dorp*; glb. ohd. mhd. nhd. *dorf* os. *thorp* ags. *þorp*; on. *þorp* beteekent echter „kleine boerenplaats" en got. *þaúrp* onz. „land, veld" (voor „dorp" bezigt de bijbelvertaling *haims* (zie heem) of *weihs* (zie wijk)). Phonetisch komt germ. *þorp-* met gr. τύρβη „gedrang", lat. *turba* „gedrang, menigte" overeen, en ten bewijze der identiteit van deze woorden heeft men de beteekenis van opperduitsch *dorf* „vergadering, bezoek".

en on. *þyrpja* „dringen" aangevoerd; vgl. ook *dorp* in den Teuthonista als synoniem van *buerscap*. De afwijkende beteek. van got. *þaúrp* pleit niet daartegen, daar de begripsovergang van „boerenplaats, dorpswoning, dorp" in „land, veld" bij een in steden wonenden volksstam zeer goed denkbaar is; dit laatste zou voor de Goten in Ulfila's tijd opmerkelijk zijn. In beteekenis komt aan het germ. *þorp-* meer nabij lit. *troba* vr. „huis". De gang der beteekenissen van dit voor de beschavingsgeschiedenis zoo gewichtige woord is niet duidelijk: gr. τύρβη on. *þyrpja* doen vermoeden dat een begrip als „menigte menschen die zich tot een kolonie vereenigen", of ook „eene menigte menschen, ter beraadslaging bijeenkomende" aan de tegenwoordige beteekenis van dorp vooraf is gegaan. Vgl. heem en wijk.

Dorpel m. Eerst in het Nnl. voorkomende met den bijvorm *deurpel*; beantw. aan glb. nd. *dürpel*, hd. dialectisch *durpfel*, *dürpel*, *derpel*; het frankisch-saks. woord komt vroeg in het Mlat. voor als *duropellus*, *durpilus* (het eerst in de Lex Salica cap. 61). Zeer oud reeds is, naar het schijnt, de opvatting van het woord als een compositum van deur (in het tweede lid zoekt men dan paal), maar de juistheid hiervan is twijfelachtig. Van een niet-samengesteld **þurpil* (**durpil*) is een bevredigende verklaring nog niet geleverd.

Dorsch m. Eerst in het Nnl. naar nd. *dorsch*; beantw. aan on. *þorskr* deensch *torsk* „dorsch".

Dorschen ww. Uit glb. mnl. *dorschen*, naast het meer voorkomende, gewoonl. st. vervoegde *derschen* (zoo nog in het Nvla.) Het laatste beantwoordt (vgl. barsten) aan het st. ww. ohd. *drëskan* mnd. *derschen* ags. *þrescan* got. *þriskan*; nd. *dorschen* = nl. *dorschen*. Hierbij nnl. dorsch m., overeenk. met duitsch-dialect. *drusch* m. „Dat reeds de Urgermanen dorschten, bewijst deze gemeenschappelijke benaming; nog voordat de Germanen vaste woonplaatsen hadden, dus noggedurende hunne omzwervingen, kenden zij de eenvoudigste verrichtingen van den landbouw; vgl. de namen der graansoorten, alsook ploeg, egge, brood enz." Uit de beteekenissen, die het aan 't Germ. ontleende woord in de rom. talen heeft: it. *trescare* „struikelen, de voeten onrustig bewegen, dansen", ofra. *tresche* „reidans" mag men misschien besluiten dat hier en daar nog met de voeten werd gedorscht, maar niet dat de Germanen slechts op deze manier te werk gingen, totdat zij uit het Zuiden een betere wijze van dorschen leerden kennen (zie vlegel); noch de in 't Germ. verspreide beteek. van *þreskan* „slaag geven" noch de beteekenissen van het verwante lit. *trasketi* „ratelen, klapperen" oslav. *trěskŭ* „gekraak", *troska* „donderslag" pleiten voor deze onderstelling. Ook is het niet onmogelijk, dat germ. *þreskan* en lat. *tero* „ik wrijf", *triturare* „dorschen" hoogerop verwant zijn.

Dorst m. Uit glb. mnl. *dorst* (*derst*; *e* door umlaut); ohd. *durst* os. *thurst* ags. *þyrst* m.; got. *þaúrstei* vr. „dorst". De *t* van deze woorden is afleidingssuffix, gelijk reeds uit got. *þaurseiþ mik* „mij dorst" blijkt. Ten grond ligt de onder dor besproken wt. *ters* „droog zijn", waarvan de suffixlooze zwakke bijvorm *trs* eveneens de beperking tot het droog zijn der keel vertoont: skr. *trsh* „dorsten, smachten" (3. pers. *trshyati* = got. *þaúrseiþ*), *trshnā* „dorst"; zie verder dor.

Dos m. Eerst in het oudere Nnl. Oorspronkelijk in den zin van „pelskleed, gevoerd kleed" uit het Romaansch ontleend; vgl. ital. *dossi* „pelterij", eigenl. „ruggestuk van den pels".

Dot vr. Eerst in 't Nnl. Gelijk bij de onder bedotten en dodderig besproken familie wijst de afwisseling van *t* met *dd* (*d*) op den onomatopoëtischen aard van het woord; vgl. nd. *dutte* „verwarde hoop", ags. *dott* m. eng. *dot* „stip, vlek"; en voorts dialectisch-nl. *dodde* „dot", vroeg-nnl. *dodde* „kolf, knuppel, prop", nvl. *dodder* (*duts*) „verwarde bundel", ohd. *tuto*,

tutto, m. *tuta*, *tutta* vr. „borsttepel", dial.-nhd. *dütte* „borsttepel, zaadknop, tap, prop"; vgl. fra. *dodu* „dik en vet". Het begrip van „verward zijn" vertoont zich verder slechts in overdrachtelijke opvatting in de onder bedotten, dodderig vermelde woorden met de bet. „suffen, dwaas zijn" en in dialectisch Duitsch *dodern* „snappen, stotteren", *tutteln* „verstrooid en beuzelachtig handelen". Altemaal woorden, die een dodder vormen voor den etymoloog.

Douw m. Zie duwen.

Dozijn onz. Uit vroeg-nnl. *dozijne* (vr.?); aan dezen vorm van dit aan het Rom. ontleende woord komen het meest nabij mlat. *dozina*, it. *dozzina*; vgl. spa. *dozena* fra. *douzaine* en de daaraan ontleende laat-mhd. *totzen*, nhd. *dutzend*, eng. *dozen*, zweedsch *dussin*, deensch *dusin*. De oorsprong dezer woorden is te zoeken in lat. *duodecim*.

Dra bijw. Uit glb. later mnl. *drade*; beantw. aan ohd. *drâto* mhd. *drâte* „snel, weldra", bijw. van ohd. *drâti* mhd. *dræte* „snel, ras", dat een adj. verbale is van den wt. van draaien, en dus eigenlijk beteekent „zich draaiende".

Draad. Zie het volgende woord.

Draaien ww. Uit glb. mnl. *draeien*; beantw. aan ohd. *drâjan* mhd. *dræjen*, *dræn* nhd. *drehen* mnd. *dreien* ags., met behoud der sterke vervoeging, *þrâwan* eng. *to throw*; een got. **þraian*, voor germ. **þrêan*, praet. **þeþrô* „draaien (ook op de draaibank), zich draaien" ontbreekt. Van denzelfden wortel *þrê* komt ook dra en een ander algemeen germ. afleidsel met een dentaal suffix *þrêdi*- m.: ohd. *drât* mnd. *drât* mnl. *draet* nnl. draad ags. *þrǣd* on. *thrâðr*. Den voorgerm. vorm van den wt. *trê*, *ter* neemt men in een reeks van gr. en lat. woorden aan, waarbij het begrip „draaien" in de bepaalde beteekenis van „boren" is overgegaan: πολύτρητος „vaak doorboord, vol gaten", τετραίνω „ik doorboor", τερέω „ik boor, draai (op de bank)" τόρνος „draaibeitel", τέρετρον, lat. *terebra* „boor".

Draak m. Uit glb. mnl. *drâke*; beantw. aan ohd. *trahho* mhd. *trache* nhd. *drache*, en ontleend aan lat. *draco*, van gr. δράκων „draak" (eigenl. „het scherpziende dier" van δέρκομαι). Het woord had reeds vóór de 8e eeuw in Duitschland het burgerrecht verkregen; „ähnlich wie der Vogel Greif lieferte es als antikes Fabeltier der Phantasie der Deutschen Stoff, und verdrängte heimische mythologische Gebilde". Ook in het Ags. werd *draca* reeds vroeg aan lat. *draco* ontleend, dat tevens de grondvorm der glb. romaansche woorden is.

Drab uit **drabbe** vr. Eerst in 't Nnl. voorkomende en beantw. aan ags. *drabbe* „moer" eng. *drab* „slet" nd. *drabbe*; vgl. ook gael. *drab* „vuil, moer". Een bijvorm met enkelvoudige labialis is mnl. nnl. **draf**, thans m., mnd. *draf* m. en onz. eng. *draff* „draf, moer", waarvan het Hd. een ouden pluralis neutr. **trabiz* in 't ohd. *trebir* mhd. nhd. *treber* bewaart. Bij het ten grondslag liggende *drab*- behoort ongetwijfeld de klankwisselende formatie *drôb*- in droef en droesem. Indien ohd. *trestir* mhd. nhd. *trester* en ags. *dærstan* in betrekking staan met het glb. drab, *trebir*, dan moeten zij (evenals hunne verwanten oslav. *drozdiję*, *drožtija* „droesem") voor de suffixale *s* een labialis hebben verloren. Een aantal woorden daarentegen, die in beteekenis overeenkomen, hebben etymolisch met drab niets te maken: on. *dregg*, eng. *dregs* „bezinksel, grondsop" (pruis. *dragios* „droesem"), fra. *drague* „draf"; ofra. *drasche* „hulzen, schillen", oeng. *drosse* eng. *dross* „metaalslak".

Dracht vr. (vla. m.) Uit mnl. *dracht* vr. (m.) „dracht; aandrang, geweld; zet in het schaakspel", evenals ohd. mhd. *traht* nhd. *tracht* mnd. *dracht* vr. een verbaal abstractum van dragen in de bet. „het dragen; wat men draagt". Dracht „ettering, etter" komt van dragen in den bepaalden zin van „etter dragen, etteren".

1 **Draf** (het draven) m. bij draven.

2 **Draf** (voeder) m. Zie d r a b.

Dragen ww. Uit mnl. *draghen* „dragen, brengen, met geweld bewegen"; beantw. aan ohd. *tragan* „dragen, houden, brengen, voeren" os. *dragan*, got. (*ga*)*dragan* „verzamelen, ophoopen"; voorts zijn hiermede identisch ags. *dragan* eng. *to draw* on. *draga* „trekken"; dezelfde beteekenis is ook voor 't Nl. bewezen door mnl. *dracht* „trek (zet) in 't schaakspel". De germ. wt. *drag* moet voorgerm. **dhragh* (**dhrogh?*) zijn. Indien oslav. *drŭžati* „houden", *drŭžalo* „greep, heft" te recht hiermede vergeleken wordt, dan zou zich de dubbele bet. in het Germ. „dragen, voeren" en „trekken" zeer goed uit „aanpakken" laten verklaren. Ook gr. *δράσσομαι* „ik grijp, pak aan" (uit **δράχjομαι* voor **ϑράχj.* zie b e d) heeft men met d r a g e n in verband gebracht. Zie ook het volgende woord.

Dralen ww. Eerst in 't Nnl.; beantw. aan nd. *drâlen* eng. *to drawl* „sleepend rekken, temen, talmen"; *-âl* is vermoedelijk ontstaan uit *-agal*, zoodat het woord als intensief-vorm bij *dragan* „trekken" (zie d r a g e n) behoort.

Drammen. Zie d r o m.

Drang m. Uit glb. mnl. *dranc* (*gh*); beantw. aan mhd. *dranc* (*g*) nhd. *drang*; vgl. ags. *geþrong* eng. *throng* „gedrang". Van d r i n g e n.

Drank m. Uit glb. mnl. *dranc*; beantw. aan ohd. *tranch* onz. mhd. *trank* os. *drank* onz. en m. got. *dragk* onz. „drank". Een algemeen germ. substantivaal afleidsel van d r i n k e n.

Dras vr. en bnw. Eerst in het jongere Nnl. bekend. Indien het een oud, echt nl. woord is, dan moet de *ss* zijn oorsprong hebben in *hs* (of *fs*). Nd. *dras* „bezinksel van olie en andere dikke vloeistoffen" zou verwantschap met een der onder d r a b behandelde familiën kunnen doen onderstellen.

Draven ww. Uit glb. mnl. *drâven*; beantw. aan mhd. *traben*, *draben* nhd. *traben* „draven". De eigenl. bet. is „treden, trappelen", als de duitsch-nl. intensiefvormen *drabben*, *drabbelen* „trappelen, door trappelen bespatten, bemorsen" naast het klankwisselende d r i b b e l e n (en mnl. *drubbelen*) „trappelen, trippelen" bewijzen (vgl. *trotten*, dat bij t r e d e n behoort, maar vaak ook de bet. heeft van nnl. d r a v e n). Hierbij d r a f mnl. *draf* mhd. nhd. *trab*. Verwante talen hebben voor „trappelen" een stam *trap*, *trep* die phonetisch niet volkomen met dien van d r a f overeenstemt.

Dravik vr. Uit glb. mnl. *dravik*; met hetzelfde achtervoegsel als d o l i k. Een jongere vervorming is d r a v e r i k „roggedravik", ook *drep* en *dreps* geheeten, welke laatste vorm b. a. mhd. *trefs*. *trëfse* m. nhd. *trespe* vr. „wilde haver, herrik, dolik". De onderlinge betrekking en de etymologie dezer woorden zijn niet duidelijk.

Dreef vr. Uit een voormalig *drêve* (mnl. **drêve*): een verbaal abstractum, germ. *dribi-* van d r ij v e n, uit welks beteekenissen zich die van het znw. laten verklaren; vgl. ook d r i f t. Overeenkomstige woorden zijn mnd. *dreve* m. nd. *dreve* vr. mhd. *trip* (*b*) nhd. *trieb* m.

Dreet vr. Uit *drête*: een verbaal abstractum **driti-* van d r ij t e n.

Dreg vr. Uit het eerst nnl. *dregge*, b. a. glb. eng. *dredge* nd. *dregge*; daarnaast glb. eng. (*dragge*) *drag* (waarvan ook fra. *drague*) mnd. nd. *dragge* m. De woorden behooren tot eng. *to drag* „trekken, sleepen, rukken, dreggen" en dus tot d r a g e n (zie ald.).

Dreigen ww. Uit mnl. *dreighen* naast het meer gewone *drêghen* „bedreigen" (cum acc.); beantw. aan os. *þrêgian* (of *þrëgian* voor een ouder **þrègôn?*) „dreigen"; hierbij mnl. *ghedreech* „bedreiging" en os. *þrêga* (of *þrëga?*) „bedreiging". Niet verwant aan d r e i g e n is noordhumbrisch *þreiga*, daar dit voor ags. *þréagan*, *þréan* „mishandelen, schelden, dreigen" staat, dat bij ohd. *drouwen* nhd. *dräuen* (germ. *þraujan*) behoort; hierbij ohd. *drô*, *drôa* (gen. *drawa*) ags. *þreá* os. **þrô* vr. „bedreiging" on. *þrá* vr. „verdriet" met het afgel. ww. os. (*gi*)*þrôôn* hd. *drohen*. Of d r e i g e n met d r i n g e n verwant is, is de vraag.

Drek m. Uit glb. mnl. *drec* (*ck*); beantw. aan (het zeldzame) mhd. *drec* nhd. *dreck* nd. *drek* on. *þrekkr* m. (deen. *dräk* zw. *träk*) „drek". De oudere vorm van het woord, welks herkomst onbekend is, laat zich niet met zekerheid opmaken.

Drempel m. Eerst in het Nnl. (Holl.); ofri. nfr. *drempel* nd. *drumpel* md. *drempel* in gelijke beteekenis. Het is misschien samengesteld met hetzelfde woord, dat het tweede lid van dorpel uitmaakt (zie ald.); het eerste lid is een vermoedelijk tot de familie van dreum behoorende formatie met de beteekenis van „drempel".

Drentelen ww. Een eerst in 't Nnl. voorkomend, onder onomatop. invloed gevormd ww. naast het glb. *drendelen* (zooals nog in 't Nvla.), beantw. aan nhd. *trendeln* „beuzelen, niet opschieten, treuzelen"; mhd. *trendelen* beduidt „zich draaien" en behoort met mhd. mnd. nd. *trendel* „ronde schijf, kogel, tol" ags. *trendel* eng. *trendle* „rol" (zie ook omtrent) tot een germ. stam *trand* (*trind?*) „zich in een kring of in de rondte bewegen". Op den vorm van nnl. drentelen hebben het glb. (bij trant behoorende) *tranteleu*, *trentelen* en draaien invloed geoefend. Het is onzeker of tusschen de beteekenissen „drentelen, treuzelen" en „zich in een kring bewegen" de bet. „zich heen en weer bewegen" in staat, dan wel een znw. als het nvl. *drendel* „draad, franje, flenter".

Drenzen ww. Reeds vroeg in het nieuwere Holl. bekend in de bet. „steunen, zuchten"; beantw. aan dialectisch hd. (laat-mhd.) *trensen* „zuchten; langzaam bulken van koeien" westfaalsch *dränzen* „dreinend huilen (van kinderen)"; met klankwisseling nd. *drunsen* „brommen (van koeien); door den neus praten". De ten grondslag liggende vormen *drans*, *druns* kunnen van den wt. van dreunen en drijnen gevormd zijn; vgl. *þens*: *þen* bij deinzen.

Dreum en **dreumel** m. Toevallig eerst in 't Nnl. voorkomende; uit een voormalig **þrumi*, *þrumil*; de nl. dialectische vormen *drum*, *drom* komen geheel overeen met ags. *þrum* eng. *thrum* „end van een draad" mhd. *drum* „uiteinde, afgesneden stuk" (nhd. *trümmer*); hierbij on. *þrömr* „rand", mhd. *drâme* „balk", *dremel* „balk, grendel"; zie ook drempel. Deze woordfamilie is hoogerop verwant aan lat. *terminus* gr. τέρμα „grens, einde", skr. *tarman* „punt, einde van den offerpaal".

Dreumes m. Eerst in Nnl. Het woord hangt waarschijnlijk samen zoowel met dreum „afgesneden stuk, endje" als met de aan drom verwante woorden, die behalve „dringen" dialectisch ook „draaien, wringen" beduiden; vandaar de bet. „een kort ineengedrongen kereltje". De oorsprong van het in de nl. en duitsche tongvallen vooral achter mannelijke namen niet zeldzame *s*-suffix is niet geheel duidelijk.

Dreun m. Uit mnl. (holl.) **drône*, b. a. on. *drynr* „gedreun" got. *drunjus* m. „klank, geluid"; hierbij dreunen; mnd. nd. *drönen* nhd. *dröhnen* „daveren, dreunen" on. *drynja* „dreunen, brullen"; voor mnl. *drönen* vindt men ook de bet. „zuchten", westfaalsch *dronen* „steunen"; zie drenzen, drijnen. Van denzelfden wt. *dren* leidt men den germ. naam van de mannetjesbij af: ohd. *trëno* m. en os. ags. *drân* m. eng. *drone*, nhd. *drohne* vr. Men heeft er mee vergeleken gr. ϑρῆνος „weeklacht", τενϑρήνη „eene soort van wesp of hommel", lakon. ϑρώναξ „mannetjesbij" en skr. wt. *dhran* „klinken, dreunen".

Dreutel m. Het glb., bij drijten behoorende vl. *dretel* kan doen vermoeden, dat in het ouder-nnl. *drötel*, *drotel* *ö*, *o* voor *e* zou staan; maar de familie van verdrieten (zie ald.) maakt het mogelijk dreutel te verklaren uit **drutil* van een *u*-wt. ongeveer in de bet. „dringen, wringen". Hieruit zou zich dan ook nl. dreutelen nd. *drötelen* „drentelen, talmen" laten verklaren; vgl. voor de bet. drentelen en dreumes.

Drevel m. Uit glb. mnl. *drëvel*, beantw. aan mhd. *tribel* met overeenk. beteekenissen. **Dribil*, van drijven,

is actief „instrument om te drijven", passief: „degeen (hetgeen) gedreven, (ingedreven) wordt". Uit de laatste opvatting laat zich ook vla. *drevel* „loopjongen, knecht" meng. *drivil* eng. *dribble* „dienaar, gering arbeider" verklaren.

Dribbelen ww. Zie *draven*.

Drie telw. Uit mnl. *drie*; de tweeklank *ie* is ontstaan uit de *i* van den stam en de uitgangen van den nom. plur. (masc. **þri-é*); beantw. aan ohd. *drie* os. *thrie*; daarnaast ags. *þrí* (en *þrie*) ohd. *drí* nhd. *drei* on. *thrír* got. *þreis* uit **þrijis*, indog. **tréjes* (nom. masc.): skr. *trayas* gr. *τρεῖς* lat. *três*. Zie ook nog derde.

Driest bnw. Eerst in 't Nnl. en aan nd. *drîste* (vanwaar nhd. *dreist*) ontleend, zoodat nl. *ie* voor saks. *î* staat. Os. *þrîsti* ags. *þríste* „koen, bereid tot den strijd, driest" ontbreekt in de andere ogerm. talen. Indien *st* de afleidingsuitgang is, zou men aan samenhang met dringen (*þrîsti* uit **þrinhsti* eigenlijk dus zooveel als „vooruitdringend") of met dreigen kunnen denken.

Drift vr. Uit mnl. **drift* (*dricht*, *drecht*), welks beteekenissen zich uit die van het ww. drijven laten verklaren, van welks wortel *drifti-* een abstractum is; zie ook dreef. Het beantw. aan mhd. *trift* „kudde; het drijven van hout; handel en wandel, bedrijf, levenswijze" nhd. *trift* „weide" (dial. ook „strooming") meng. eng. *drift* „drift, trek".

Drijnen, dreinen. Vermoedelijk met *ei*, *ij* voor *ê* van den stam *dren* van drenzen; zie aldaar en bij dreun.

Drijten ww. Uit glb. mnl. *drîten*: een slechts in de noordgerm. talen voorkomend st. ww. voor „cacare": ags. *drîtan* nd. *drîten* ndr. *drîzen* on. *drîta*; hierbij behalve dreet vla. *drits*, *drets* en meng. neng. *dirt* „drek, slijk, vuil". Uit de verwantschap met on. *dreitill* „droppel" blijkt niet, of „laten vloeien" dan wel „persen, drukken" (vgl. dreutel en het duitsche dialect. *drücken* „cacare") als grondbegrip in aanmerking kan komen.

Drijven ww. Uit glb. mnl. *drîven*; beantw. aan ohd. *trîban* „in beweging zetten, aansporen; iets bedrijven; intr. drijven" os. *drîban* „bewogen worden; drijven, verdrijven; uitoefenen" ags. *drîfan* „drijven, verdrijven, vervolgen; ijlen" on. *drífa* „zich snel bewegen" got. *dreiban* „drijven, dringen". Het algemeen germ. ww. doet een voorgerm. wt. **dhreibh* (of **dhreip*) met het begrip van „eene dringende, persende of ook wringende beweging" onderstellen, die evenwel in een geheel overeenkomstigen vorm nog niet is gevonden. Vgl. dreef, drevel, drift.

1 **Dril** (werktuig en klap) m. Behoort bij mnl. *drillen* „boren, drillen, zwaaien" nnl. drillen, beantw. aan mnd. *drillen* „rollen, draaien" mhd. nhd. *drillen* „draaien, afronden", eng. *to thrill* „doordringen, doorboren"; *to drill* wijkt af in beginletter. Dat de stam *þrill-* (**þrell-*) „draaien, boren" in het Westgerm. tamelijk oud is, blijkt inzonderheid uit de klankwisselende vormen mhd. *gedrollen* verl. deelw. van *drillen*, mnd. nd. *dral(l)* „ineengedrongen, vast; dwarrelend, vlug" (vgl. voor de bet. dra), nd. *drall* m. „spiraalvormige trek in den loop van geschut" en drol (zie aldaar). Een overeenkomstige voorgerm. wortel is niet gevonden.

2 **Dril** (gestold vleeschnat) vr. Eerst in 't Nnl.; het wordt tot *drillen*, bijvorm van trillen, gebracht, omdat het bij de minste beweging trilt.

3 **Dril** (stof) onz. Eerst in 't Nnl.; vgl. het glb. mnd. *drell*. Het Hd. heeft *drilch*, *drillich* m. van ohd. *drilîch* bnw. „drievoudig, driedraadsch", dat een vertaling en vervorming is van lat. *trilix*, „driedraadsch" (van *licium*, „draad"): Dewijl *drill-* als afleidsel van drie onwaarschijnlijk is, moet men den nl. nd. vorm opvatten als een vervorming naar een bij 1 dril behoorend bnw. *drill*, *drell* „vast ineengedraaid". Eene andere vervorming van hd. *drilich* is drilling.

Dringen ww. Uit mnl. *dringhen* „dringen, drukken"; beantw. aan glb. os. *þringan* ags. *þringan* „drukken";

ohd. *dringan* „dringen, aandringen, samendrukken" ook „vlechten, weven"; hierbij d r a n g (zie aldaar); vgl. voorts on. *þryngva* „dringen" en got. *þreihan* (met *îh* uit *inh*; vgl. d ij e n, d i n g) „aandringen, verdringen", got. *þraihns* „gedrang, menigte" in *faihuþraihns* „rijkdom" en mhd. *drîhe* „breinaald". Met germ. *þrinh*, *þring*, *þrang* „dringen, drukken" acht men hoogerop verwant lit. *trenkti* „stooten, schudden", *trank-smas* „gedrang, gewoel", lett. *treekt* „vermorzelen". Misschien bezat het Germ. voor „dringen" verschillende op elkaâr gelijkende stammen. Zie ook d r e i g e n en d r u k k e n.

Drinken ww. Uit glb. mnl. *drinken*: een algem. germ. st. ww. voor „drinken": got. *drigkan* ohd. *trinchan* os. *drinkan* ags. *drincan*. Een met den germ. wt. *drenk* overeenkomende wortel is in de verwante talen nog niet gevonden (it. *trincare*, fra. *trinquer* „zuipen, pooien" zijn aan het Duitsch ontleend); daarentegen komt de indog. wt. *pô* „drinken" (gr. *πω-* lat. *pô-tus* skr. *pâ* enz.) in het Germ. niet voor. Daarbij het compositum v e r d r i n k e n „in het water omkomen" met het causativum v e r d r i n k e n uit mnl. *verdrenken* naast het glb. enkelvoudige *drenken* (uit **drankjan*), vanwaar d r e n k e l i n g. Hierbij ook nog d r a n k, d r o n k, d r o n k e n.

Droef bnw. Uit mnl. *droeve* „niet helder, duister, donker; bedroefd"; beantw. aan ohd. *truobi* os. *drôbi* „troebel, duister, droef"; hierbij germ. *drôbjan*: got. *drôbjan* „troebel maken, in verwarring, onrust of opstand brengen, ags. *drêfan* mnl. *droeven* „troebel maken, verwarren, kwellen". Het germ. bnw. *drôbi-*, waarvan buiten het Germaansch geen verwanten bekend zijn, is een klankwisselende vorm van d r a b, d r a f (zie aldaar).

1 **Droes** (duivel) m. Reeds in 't oudere Nnl. bekend in de bet. „reus, reusachtige kerel, kampioen", overeenk. met mnd. *drôs(t)*, *drûsz* „duivel, lomperd, reus". De oorsprong is duister.

2 **Droes** (paardenziekte) m. Uit mnl. **droes* (vr.?) „zweer, buil, klier, droes"; beantw. aan glb. ohd. *druos* naast *druosî* mhd. *druose*, *drüese*, nhd. *drüse* „klier" en *druse* „klierziekte, droes", mnd. *drose*, *druse*. Andere verwanten van een ouder **þrôs-* „klier" ontbreken.

Droesem m. Uit glb. mnl. *droeseme*: met een *sm*- suffix (zie b e z e m, d e e s e m) gevormd, terwijl ohd. *truosana* mhd. *truosen* nhd. *drusen* mnl. *droesene* mnd. *druse* vr. en ags. *drôsn* „bezinksel, moer" een *sn*-suffix vertoonen (vgl. a l s e m, b l i k s e m). Westgerm. **drôsnô* voor **drôfsnô* is verwant met d r a f en d r o e f.

Drogerij vr. In den zin van „droogplaats" afgeleid van d r o g e n; in de bet. „gedroogde kruiden, drogistwaren" aan het fr. *droguerie* ontleend; d r o g i s t eng. *druggist* van fr. *droguiste*. Het romaansche grondwoord *droga* (fra. *drogue* nhd. *droge*) wordt gemeenlijk afgeleid van het nl. bnw. d r o o g, maar „de zaak zelve doet vermoeden dat het Oosten als bakermat van het woord te beschouwen is".

Drol m. Eerst in het oudere Nnl. bekend; het beteekent als afleidsel van d r i l l e n zoowel „wat gedraaid is", vandaar „grove draad" en „keutel", ook „klein mannetje" (vgl. d r e u m e s); als „hetgeen zich draait", vandaar „tol". Uit de laatste opvatting is ook d r o l „potsenmaker" te verklaren, eigenl. „iemand die, zich draaiend en wringend, kunsten verricht"; daarbij was evenwel waarschijnlijk een ander — misschien ook zelf weer naar d r o l „kunstenmaker" vervormd — woord in het spel, te weten mnl. *drol* (*drolle?*) „kaboutermannetje" mhd. *trolle* (vgl. on. *tröll* „tooverwezen, booze geest"). Uit deze gegevens laat zich ook het bnw. nnl. **drollig** nd. *drullig* nhd. *drollig* eng. *droll* (fra. *drôle* uit het Germ.) begrijpen. Een andere ontwikkeling uit het grondbegrip „draaien" vertoont vla. *drollig* „gemelijk, weerspannig, booswillig" ouder-nhd. *drollig* „zonderling, zeldzaam, wonderlijk", eigenl. „verdraaid".

Drom m. Eerst in 't Nnl. bekend,

beantw. aan md. *drom* „gewoel, drukte" nd. *drom* „druk (kommer)": van den germ. wortel *þrem* „drukken, dringen", waarvan o. a. os. *þriman* praet. *þram* „drukken, pijnigen" mnl. *ghedromen* „gedrongen", mnl. *dremmen* „dringen, benauwen" (waarvan b e d r e m m e l e n) en *dromen* in gelijke bet., ags. *þrym* on. *þrymr* m. „schare, kracht, geweld", mnd. *dram* „gedruisch, drukte", nd. *drammig* „drukkend warm", mnd. *drammen* nnl. d r a m m e n. Een overeenkomstige wt. **trem* is buiten het Germ. niet bekend, tenzij hij in lat. *turma* „schaar" mocht steken.

Dromedaris m. Uit glb. mnl. *dromedarijs*: met mhd. *dromedâr* uit mlat. *dromedarius*, een afleidsel van gr. lat. *dromas* (scil. *camēlus*) „*camelus cursalis*".

Drommel m. Een eerst nnl. afleidsel van d r o m „gedrang, menigte"; zie aldaar. In de beteek. van „duivel" verklaart men het als „ontleend aan de verbeelding der schilders, die hem als een drollig, ineengedrongen dwergje afmalen" (vgl. d r e u m e s).

Dronk m. Van d r i n k e n. — D r o n k e n bnw. uit glb. mnl. *dronken, dronkijn*, beantw. aan ohd. *trunchan* ags. *druncen* got. *drugkans* „beschonken". Reeds in 't Oudgerm. had het zonder het praefix *ge-* gevormde verl. deelw. van d r i n k e n (zie v e t) *drunkan-*, *drunkin-* uit de actieve bet. „gedronken hebbende" de adjectivale beteekenis ontwikkeld.

Droog bnw. Uit glb. mnl. *drōghe*, *drōghe*, dat met glb. mnd. nd. *droge*, *dröge* nrh. *drüg*, ags. *drӯge* eng. *dry* op een oorspr. *i* stam *drŭgi-* wijst; daarnaast staat met *k* in pl. van *g* (vgl. t e e k e n) de stam *drukno-* „droog" in ohd. *truchan*, *trochan* nhd. *trocken*, os. *drucno*, *drocno* (bijw.). Hierbij nog on. *draugr* „droog stuk hout". Een aan het germ. *drug*, *druk* beantw. voorgerm. wt. **dhreugh* (*dhreuk?*) is nog niet aangetroffen, daar gr. τρύγειν „drogen" afwijkt in de consonanten.

Droom m. Uit glb. mnl. *droom*; beantw. aan ohd. *troum* os. *drōm* eng. (ongeveer in 1200 voorkomende) *dream* on. *draumr* „droom". In hooge mate waarschijnlijk is de verklaring van germ. *draumo-* uit een bij b e d r i e g e n behoorend **draugmo-* eigenl. „drogbeeld", terwijl men het dan etymologisch van os. *drōm* ags. *dreám* „gejubel, feestvreugde" scheidt.

Droopen ww. Uit mnl. *drōpen*, causat. (van d r u i p e n) **draupjan* „doen d r u i p e n, l a t e n d r u i p e n", ohd. *troufan*, nhd. *träufen*.

1 **Drop, droppel**. Zie d r u p, d r u p p e l.

2 **Drop** (geneesmiddel) vr. Wordt voor hetzelfde woord als 1 d r o p gehouden, doch met verschil van geslacht.

Drossaard m. Vervormd uit het mnl. *drossâte*, en dit uit **druhtsâtja*, waaruit ohd. *truh(t)sâȝȝo* (ook *zz* in pl. van *ȝȝ*) nhd. *truchsess* mnd. *drossete* nd. *droste*, vanwaar nnl. d r o s t. De oudste bekende bet. is „'dapifer, discophorus, triclinius", daarnevens echter reeds vroeg „opzichter over de beambten" en „stadhouder, baljuw". Het tweede deel van het woord is germ. *sētjon-*, nomen agentis van z i t t e n en z e t t e n; het eerste is waarschijnlijk germ. *druhti-* os. *druht* „schare, krijgsbende, gevolg", zoodat d r o s s a a r d oorspronklijk de beambte moet geweest zijn, die het gevolg aan tafel (of de menigte in volksvergaderingen?) zijn plaats aanwees. Sommigen houden het eerste lid voor ohd. *truht* „dracht" in de bepaalde beteekenis van „opgedragene spijze".

Drossen ww. Een zeemansterm, die met dezelfde beteekenis ook in 't Fra. is ingedrongen: *drosser*. Oorsprong onbekend.

Druif vr. Uit glb. mnl. *drûve* vr.; beantw. aan ohd. *trûba* (*drûba*) vr. naast *trûbo* m. mhd. *trûbe* m. vr., nhd. *traube*, ond. *þrûfo* m., mnd. *drûf* vr. „druif". Verwanten van dit etymologisch duistere woord ontbreken; ja het is niet eens zeker of in 't Germ. als beginletters *dr* of *þr* moeten worden aangenomen.

1 **Druil** (bijzeil) m. Eerst in 't Nnl.; in gelijke bet. nd. *drüll*. Oorsprong onbekend.

2 **Druil** m. vr. van d r u i l e n. Het ww. is in het oudere Nnl. bekend met de beteekenissen „sluipen, slenteren, zich wegpakken" (buitendien — reeds laat-mnl. — als „schertsen, foppen, verschalken" synon. met *droelen*); vgl. dialectisch-eng. *droil* „leeglooper, pakezel".

Druipen ww. Uit glb. mnl. *drûpen*; met een anderen klanktrap in het praes. (vgl. b u i g e n, k r u i p e n) ohd. *triofan* os. *driopan* ags. *dreópan* on. *driupa* „druipen" nhd. *triefen*. De wortel van het germ. sterke verbum *dreupan*, waarvan ook d r o o p e n, d r u p, d r u p p e l komen, moet in onverschoven vorm **dhreub* geluid hebben; maar niet-germ. afleidsels daarvan zijn nog niet aangetroffen.

Druischen ww. Uit mnl. *druuschen* „ruischen (ook „brullen"?); aandringen, druischen"; beantw. aan nd. *drûsken*, *drûsen*, waaruit dialectisch nhd. *dreuschen*, met overeenkomstige beteekenissen. Of dit ww. van onomatopoëtischen aard een vervorming van een ouder woord is, is onzeker; men denkt aan got. *driusan* „vallen"; mnl. *druust* „aandrang, hevig en luid geweld" is wellicht nauw verwant.

Druk m. Uit glb. laat-mnl. (holl,) *dru*(*ck*), beantw. aan ohd. mnd. nhd. *druck* ags. *þrycc*. Ook het ww. d r u k k e n komt slechts in 't latere Mnl. voor en beantw. aan ohd. *drucchen* mhd. nhd. *drücken* (*drucken*) ags. *þryccan* „duwen, persen, dringen, benauwen", uit **þrukkjan*, het znw. uit **þrukki-;* hierbij mnl. *drucht* vr. „aandrang, drift, geweld"? De beteekenis dezer woordfamilie is geheel gelijk aan die van d r i n g e n uit voorgerm. **trenk;* maar het is twijfelachtig of d r u k k e n gebracht moet worden tot een voorgerm. ongenasaleerden vorm **trek*, dan wel op grond van on. *þrúga* „persen" (uit voorgerm. **truk-*) tot een *u*-wortel. — Het hierbij behoorende bnw. d r u k, d r o k, eigenl. „in 't nauw gebracht", komt eerst in 't Nnl. en op geen ander taalgebied voor.

Drup, drop en **druppel, droppel** m. Formaties van den wt. van d r u i p e n, bij welke grondvormen met enkele en met verscherpte *p* dooreenloopen. D r u p is germ. **druppi-* m.; vgl. mhd. *trüpfen* uit **druppian* „d r u p p e n, d r u p p e l e n" vanwaar d r u p p e l; d r o p uit een voormalig *droppe*, beantw. aan ohd. *tropfo* nhd. *tropfen* eng. *drop*, uit **droppan-*, naast glb. **dropan-*: ohd. *troffo* os. *dropo* ags. *dropa* on. *dropi* (vgl. **droppôn*, ohd. *trophôn* „d r o p p e n") vanwaar mnl. nnl. d r o p p e l. Met enkele *p* ook mnl. *dropel*, *dröpel* „droppel" ond. *drupil* „gom, (harst?)"

Dubbel bnw. Uit glb. mnl. *dubbel*, *dobbel*: evenals nhd. *doppel*(*t*) nd. *dubbelt* (de jongere dentalis, zie a r e n d, ook in nl. *dubbeld*) ontstaan uit romaansche vormen van het lat. *duplus*: fr. *double*, sp. *doble*, it. *doppio*; vgl. mhd. *dublîn* „dubbel". Het Mnl. had hiervoor *twivout*, *twee-vout*.

Dubben ww. Eerst in 't Nnl. met de bet. „zich wankelend heen en weer bewegen", overdrachtelijk „aarzelen, weifelen". Het nl. woord (ook *dobben* en vl. *dibben*) is van onomatop. aard, maar de afleiding is niet zeker. Zie d o b b e r.

Duchten ww. Uit mnl. *duchten* denominativum van *ducht* m. vr. „eerbied, ontzag, vrees". Dewijl dit echt germ. woord in de overige germ. talen niet voorkomt (of zou soms ags. *þyhtig* verwant zijn?) en de oorspronklijke woordvorm dus niet is op te maken, kan een zekere etymologie niet gegeven worden. Maar tegen de oude afleiding van den stam van d u n k e n en d e n k e n laat zich niets van belang aanvoeren; zelfs kan mnl. *ducht* geheel hetzelfde woord zijn als got. *þûhtus* m. „geweten" (d u c h t e n = **þûhtjan*); de gang der beteekenissen zou dan zijn „denken, bedenking, geweten, ontzag."

Duf bnw. Zie d o f.

Duffel onz. Eerst in deze eeuw voorkomende; zoo ook eng. *duffel* nhd. *düffel*. Misschien naar *Duffel* bij *Antwerpen* zoo genoemd.

Duiden ww. Uit mnl. (holl.) *dûden* naast vla. brab. *dieden* (zie d i e r, d u i t s c h) „verklaren, duidelijk maken, (iets) be-

teekenen, van invloed zijn"; beantw. aan ohd. *diuten* mnd. *duden* on. *þýða* „duiden". Germ. *þiudjan* is een denominativum van het bij duitsch genoemde woord voor „volk", got. *þiuda*, en beteekent „begrijpelijk maken, doen verstaan" (zie duitsch); alle andere beteekenissen zijn van deze afgeleid, ook die van „(met den vinger) wijzen". Hoe verwant de begrippen „volk", „(duitsche) taal" en „duidelijk" zijn blijkt uit ags. *geþeóde* „taal" van *þeód* „volk" en mhd. *ze diute* „duidelijk" en „in 't Duitsch"; vgl. ook mnl. *bediet* „taal".

Duif vr. Uit mnl. *dûve*; een gemeenschappelijk germ. woord voor „duif": got. *dûbô* ohd. *tûba* os. *dûba* ags. *dûfe* (daarnaast got. *ahaks* en ags. *culufre* „duif"). De afleiding van germ. *dûbôn-*, als zijnde eigenl. „waterduif", van den wortel *dûb* „duiken" (zie diep) wordt gesteund door de betrekking van lat. *columba* met gr. κολυμβός „duikend, duiker". Die etymologie maakt evenwel ook een andere opvatting mogelijk: duif als „de in holten nestelende (vogel)"; zie diep. — Een ouden vorm van het mannelijk zie onder doffer.

Duig vr. Uit glb. mnl. *dûghe*; beantw. aan mhd. *dûge*, nhd. *daube* (dialectisch *dauge*; *b* voor *g* is echter niet genoegzaam opgehelderd). Een in klank overeenkomend woord heeft het Romaansch: it. *doga* fr. *douve* „duig, boord om een kleed, muur van een gracht, gracht"; duidelijk is de betrekking van dit woord met mnl. *dûghe* niet, maar in geen geval is dit laatste aan het Rom. ontleend. *Dûghe* ziet er als een echt germ. woord uit en zou, als bet. oorspronklijk „de klemmende", of „vastgeklemde" bij duwen en dwingen kunnen behooren (germ. *þûg-*: *þûh-*: *þweng-*); hiermede stemt dan ook de bet. „spon" voor duig (bij Kiliaan) overeen.

Duiken ww. Uit mnl. *dûken* st. en zw. ww. „bukken, zich bukken, het hoofd laten hangen, verbergen, zich verbergen, onderduiken"; ohd. *tûhhan* mnd. *dûken* st. ww. „duiken, verbergen", mhd. *tûchen* nhd. *tauchen* eng. *to duck* zw. ww. „duiken"; hierbij mhd. *tucken*, *tücken* „zich snel naar beneden bewegen, nijgen, buigen" nhd. en mnl. *ducken*; zie ook deuk. Stellig verwante woorden ontbreken, en het is niet uit te maken, welk begrip oorspronklijker is „bukken, neerhurken", of „in 't water duiken". Opmerklijk is het parallelisme met de onder diep en doopen besprokene woordfamilie, dat nog treffender wordt door het bij Kiliaan voorkomende *duipen* (germ. **dûpan*) „het hoofd laten hangen, zich bukken"; voor den dubbelen vorm germ. *dûkan* naast *dûpan* zouden dan geheel analoge gevallen zijn aan te wijzen; zie kruipen, alsook dok. — Het afleidsel duiker (vogelnaam) luidt mnl. *dûkere* ohd. *tûhhâri* mnd. *dûker*.

Duim m. Uit glb. mnl. *dûme*; beantw. aan ohd. *dûmo* nhd. *daumen* mnd. *dûme* ags. *þûma* eng. *thumb*, on. *þumall*, *þumalfingr*; in het Ags. bet. het afleidsel op *-l* *þŷmel* „omslag om een gewonden vinger" (nl. duimelotje), eng. *thimble* „vingerhoed". Ook voor de overige vingers had het Oudgerm. een afzonderlijken naam, maar geen zoo eenvoudig gevormd als *þûmon-* „duim", waardoor de hoogere ouderdom der benaming bewezen wordt. Het woord kan behooren tot den voorgerm. wt. *tum*, die evenals *tu* „zwellen, dik worden" beduidt (vgl. lat. *tumeo*, skr. *tum-rás* „vleezig, dik, krachtig", zend *tûma* „sterk"): duim: eigenl. „de sterke vinger". Maar aannemelijker is eene andere verklaring, t.w. uit **þûhmon-* van duwen: de duim als „de drukker".

Duin vr. Uit glb. mnl. *dûne*; beantw. aan nd. *dûne*, waaruit nhd. *düne* „duin", ags. *dûn* „heuvel" eng. *down* „duin, hoogvlakte" (hiervan ags. *adûne* „bergaf, naar de laagte" eng. *down*). Het saks.-nl. *dûna* „heuvel, duin" vindt men in het Kelt. weer, en de onderstelling, dat het daaraan is ontleend, kan niet bestreden worden: oudiersch *dûn* „heuvel", *-dûnum* in oudkelt. stadsnamen als *Lugdûnum*, *Augustodûnum*. Fr. *dune* komt òf onmiddellijk uit het Keltisch òf uit onl. *dûna*.

Duist onz. Zie d o n s.

Duister bnw. Uit glb. later mnl. *dúster;* beantw. aan os. *þiustri* mnd. *düster*, waaruit nhd. *düster*, ags. *þiéstre*, *þŷstre* „duister". Voor 't saks. *þiustri* (ook *þûstri?*), dat met d o n k e r niet verwant kan zijn, ontbreekt een etymon. De glb. bnw. mnl. *deemster*, *demster*, ohd. *dinstar* (waarmede men os. **finistar* ohd. *finstar* nhd. *finster* gemeenlijk identificeert) beantwoorden in hun grondvormen *þinstro- þimistro-* uit **þemsro-* aan den stam van skr. *támisrá* „nacht" en behooren tot een wijd verspreiden indog. wt. *tem* „donker worden, blijven steken, haperen (stikken)", waaruit o. a. gesproten zijn skr. *tamas* ohd. *dëmar* (nhd. *dämmerung*) „schemering", skr. *tamrás* „verduisterend, verstikkend", lat. *tenebrae* (uit **tenesrae* = skr. *támisrá*), os. *thimm* „duister", mnl. *bedemen* „donker worden, nacht worden". Met deze woordfamilie is *þiustri* kwalijk te vereenigen.

Duit m. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende in de bet. „klein geldstuk ter waarde van twee penningen"; vanwaar duitsch *deut*; vgl. eng. *doit* „duit, kleinigheid". „Nl. d u i t ist nord. ursprungs: altn. *þveit* „eine bestimmte kleine münze" (von *þvita*, „schneiden")". Zie h u i.

Duitsch bnw. Uit mnl. (holl.) *duutsc* „algemeen begrijpelijk, nederlandsch"; daarnaast glb. vla. brab. *dietsc* (vgl. d i e r), vanwaar nnl. d i e t s; het beantwoordt aan ohd. *diutisc* mhd. *diutsch* nhd. *deutsch* „duitsch" os. *thiudisc* (*thiudisca liudi* „Germanen"). De bet. „heidensch" die het overeenkomstig adv. *þiudiskô* in het Got. heeft, berust op de navolging van gr. ἐθνικῶς; immers *þiudisk* is door middel van den uitg. *-isk* „behoorende tot" afgeleid van het oudgerm. znw. got. *þiuda* ohd. *diota*, *diot* mnl. *diet* enz. „volk", dat in den voorgerm. vorm **teutâ* vr. ook bij andere westindogerm. volken bestaat: lit. *tautà* „land" lett. *tauta* „volk, natie", oudiersch *túath* „volk", osk. *touto* „volk" (*medix tuticus* bij Livius „het hoofd van den bond der Campaansche steden"). *þiudisko-* is dus eigenlijk „nationaal, eigen aan of eigenaardig voor een volk" (vandaar het tot substantief geworden ags. *þeódisc* „volkseigenaardigheid, taal") en met dien naam bestempelden de westelijke Germanen hun natioliteit en taal in tegenstelling van die der Romanen, bepaaldelijk van het Latijn. Doordien nu vreemdelingen uit hun mond deze benaming overnamen — mlat. *theodiscus* ofra. *thiois* it. *tedesco* — kon zij tot den naam van het geheele volk worden. Daarom beteekent d u i t s c h dan ook zoowel Nederlandsch als Nederd. en Hd. Eng. *dutch* „nederlandsch", uit mnl. *duutsch*, heeft in het klein dezelfde geschiedenis gehad als d u i t s c h.

Duivekater. Zie d e u v e k a t e r.

Duivel m. Uit mnl. *dúvel*; beantw. aan ohd. *tiuval*, *tioval*, *tiubil* mhd. *tiufel* nhd. *teufel* os. *diubal*, *diuƀul* ags. *deófol* eng. *devil* „duivel". Got. *diabaúlus* „duivel" is het christelijk gr.-lat. *diabolus*, en is er geen twijfel aan, dat het westgerm. woord denzelfden oorsprong heeft (echt germ. is got. *unhulþô* ohd. *unholda* vr. „booze geest", eigenlijk „unholdin"); het uitheemsche woord moet, te oordeelen naar de verschuiving der *d* in het Hd. reeds vroeg, in de 5e—6e eeuw ongeveer, en wel vermoedelijk door tusschenkomst van Goten (zie d o o p e n) tot de andere germ. volken gekomen zijn. Daar echter uit *diabolus*, wat de klanken betreft, de ook werkelijk bestaande vormen on. *djöfull* mhd. *tievel* mnl. *dievel* konden ontstaan, maar niet de bovengenoemde, zoo moeten de laatste nog den invloed eener volksetymologie ondergaan hebben, die misschien te zoeken is in de afstammelingen van den bij d i e p genoemden wt. *dub*, *duf* „duiken, doen zinken, bedekken", waarbij het woord d u i v e l als „de zich in de diepte verbergende" of „de (uit den hemel) in de diepte verzonkene" opgevat werd.

Duizelen ww. Uit mnl. *dúzelen* in *verdúzelt* „duizelig"; beantw. aan nd. nhd. *dúsel* m. „dommel, soes, duizeling" met het ww. *dúseln*. Hierbij met

den klanktrap *ŭ* mnl. *dosech*, *dösech* ohd. *tusig* ags. *dysig* eng. *dizzy* „duizelig, zot"; ook brengt men mhd. *tôre*, *tôr* „dwaas, gek" hiertoe, met *r* uit *s*. Dewijl voorts waarschijnlijk ags. *dwǽs* mnl. *dwæs* nnl. **dwaas** hiermede verwant zijn, moet men **dhwes* met den ablaut **dhŭs* (**dhaus?*) als den voorgerm. wortel der westgerm. woordfamilie beschouwen, die echter in een passende bet. nog niet is aangetroffen.

Duizend telw. Uit mnl. *dûsent* (*d*); is met dezelfde bet. (10 × 100) een algem. germ. znw.: got. *þúsundi* ohd. *dûsunt* onl. *thûsind* ags. *þûsend*. Terwijl alle indogerm. volken de namen der enkelvoudige getallen tot 100 gemeen hebben, wordt de germ. benaming van duizend slechts in de lit.-slav. talen teruggevonden in den vorm osl. *tysąšta* lit.. *tukstantis* (daarentegen skr. *sahasra* gr. *χίλιοι* uit *gheslio-*; lat. *mille*). De grondbet. van de germ. slav. benaming *tûsntî*, *tûsontî* is duister. — Duizendguldenkruid, naar nhd. *tausendguldenkraut*; is de vertaling van het verkeerd begrepen lat. *centaurea* (opgevat alsof het uit *centum* en *aurum* bestond, terwijl het 't gr. *κενταύριον* is.)

Dukaat en **dukaton**. Eerst in het Nnl. voorkomende en aan 't Rom. ontleende woorden: fra. *ducat* en *ducaton*, it. *ducato*. Men verklaart de benaming dezer munt uit het opschrift, dat een it. hertog (*duca*), die haar 't eerst liet slaan, daarop zou hebben doen plaatsen.

Dukdalf m. Een nnl. woord, beantw. aan nd. *dükdalben* (ook „palissade ter versperring der doorvaart"). Dat de naam op den *duc d'Alba* betrekking heeft, is zoo goed als zeker.

Dulden ww. Uit glb. mnl. (holl.) *dulden*, beantw. aan ohd. *dullen* nhd. *dulden*: denominat. van ohd. *dult* mnl. **dult* (*verduldech* „geduldig") mnd. *dult* vr. „geduld", een abstractum behoorende bij got. *þulan* ohd. *dolên*, *dolôn* os. *tholôn* ags. *þolian* „dulden, uitstaan, lijden". De indog. wt. is *tel*, *tol*, met de klankwisselende bijvormen *tlē*, *tlā*: gr. *τλῆναι* „uitstaan", *τλήμων* „ellendig", *πολύτλᾶς* „die veel verduurt", lat. *tolerâre*; voorts hebben gr. *τολμᾶν* „verdragen, wagen", lat. *tollo* en *tuli*, *lâtus* (voor *tlâtus*) als conjugatievormen van *ferre* de beteekenis „dragen"; vgl. nl. verdragen hd. *ertragen*. Zie nog geduld.

Dun bnw. Uit glb. mnl. *dunne* (*dinne*): een algemeen germ. bnw. voor „dun": got.**þunnus* on. *þunnr* (westgerm. *þunni-* voor germ. *þunnu-*) ohd. *dunni* mnd. *dunne* ags. *þynne*. Germ. *nn* berust op indog. *nw* (*nu*), vgl. kin, man; het bnw. is dus een afleidsel met *u* van den bij deun en donder besproken indogerm. wt. *ten* „rekken": skr. *tanús* „uitgebreid, smal, dun", gr. *τανυ-* in samenstellingen „uitgebreid, uitgestrekt, lang", lat. *tenuis* „smal, dun", osl., met nog een suffix, *tĭnŭkŭ* „dun". Het begrip „dun" komt aan het oorspronkelijke „uitgebreid, uitgerekt" zeer nabij en is dan ook over het grootste deel van het indog. gebied verspreid.

Dunken ww. Uit mnl. *dunken* (*dinken*) „schijnen, dunken"; ohd. *dunchen* os. *thunkjan* ags. *þyncan* (eng. *to think*, maar met de beteekenissen van denken, ags. *þencan*) got. *þugkjan* meestal onpersoonlijk „schijnen, dunken". Germ. *þunkjan* (praet. *þûhta* ohd. *dûhta* mnl. *dochte* uit **þunhta*) met de bet. „schijnen, voorkomen" (het in mhd. *dunc* nl. dunk en nog praegnanter in nhd. *dünkel* aanwezige begrip is secondair), was vermoedelijk een sterk ww., welks factitivum denken is, dat derhalve eigenlijk „zich doen voorkomen, zich een voorstelling maken" beteekent. De te verwachten voorgerm. wt. *teng* is tot heden alleen in italische talen aangetroffen: in olat. *tongêre* „kennen", praenestijnsch *tongitio* „notio", osk. *tongino* „meening, oordeel, besluit". In het Nl. behooren hierbij nog duchten en, met denzelfden klanktrap als denken, aandacht, achterdocht, dank, gedachte.

Duren ww. Uit glb. mnl. *dûren*, dat met mhd. *dûren*, *tûren* nhd. *dauern* mnd. *duren* aan het lat. *durare* (fra. *durer*) is ontleend. Van gelijken oorsprong is eng. *to dure*. Een jonger af-

leidsel is duur m.; het Hd. vormde een femin. *dauer*.

Durk m. Eerst in 't oudere Nnl. als *dork*, *durk* voorkomende. Men heeft het, als eigenl. „donker gat" beteekenende, met ags. *deorc*, *deorc* eng. *dark* „donker" in verband gebracht.

Durven ww. Uit mnl. *dorven* (praet. *dorfte*, *dorste*) „reden, grond hebben, noodig hebben (als hulpww.), mogen"; beantw. aan ohd. *durfan* „ontberen, derven, noodig hebben" mhd. *dürfen* os. *thurban* ags. *þurfan*, got. *þaúrban* „gebrek lijden, derven, noodig hebben": een gemeensch. germ. praeteritopraes. **þarf* **þurbum* (*f* en *b* uit indog. *p*) „gebrek lijden, noodig hebben". Deze grondbeteek. is duidelijk in de verwanten ohd. *darbên* os. *tharbôn* ags. *þearfian* mnl. *darven* „gebrek lijden", got. *gaþarban* „zich onthouden" en in nooddruft. De afwijkende nnl. bet. van durven is hoofdzakelijk het gevolg van verwarring met een ander praeteritopraes. got. (*ga*)*daúrsan* mnl. *dorren* „wagen" (van den indog. wt. *dhers*; vgl. gr. θαρσεῖν, skr. wt. *dharsh* „durven"), met welks vormen die van durven in het Mnl. meerendeels gelijkluidend waren. De indog. wt. **terp* van het germ. *þarf* is buiten 't germ. gebied niet met zekerheid aangewezen; stelt men de ontwikkeling der begrippen aldus: „versmachten, gebrek, nood lijden", dan zou de wt. met dien van bederven (zie ald.) één kunnen zijn.

Dus vw. Uit glb. mnl. *dus* (*dos*); beantw. aan os. *thus* ags. *þus*(*s*). De oorsprong van saks.-nl. *þus* (*þos?*) „dus", dat met zus niet verwant schijnt te zijn, is onzeker. Zie danig.

Dut, dutten. Zie bedotten en dot.

Duur bnw. Zie dier.

Duwen ww. Uit mnl. *duwen* (dialect. *douwen*) „stooten, drukken, duwen" (in pl. van **dûen* uit **þûhjan*); beantw. aan ohd. *dûhen* dialect.-nhd. *deuhen*, *dauhen* ond. *thûwen* ags. *þŷan* „duwen". Westgerm. *þûhjan* komt van denzelfden wt. als dwingen, zie aldaar. Het daarbij behoorende znw. douw heeft niet een ouden ablaut, maar dialect. *ouw* voor *ûw*. Zie ook duig en duim.

Dwaas bnw. Zie duizelen.

Dwalen ww. Zie dol.

Dwang m. Uit glb. mnl. *dwanc* (*g*); beantw. aan ohd. *dwang* (*gidwang*) „benauwing, druk, dwang" mnd. *dwank* nhd. *zwang*. Een abstractum van dwingen.

Dwarrelen ww. Met *-rrel-* uit *-rl-* (vgl. ouder nnl. *parrel* voor *parl*, parel, *vollek* voor volk) in pl. van *dwarlen*, *dwerlen* mnl. *dwerelen*: òf een afleidsel van mnl. **dwerel* òf een frequentativum van mnl. **dweren*. Het eerste zou beantwoorden aan ohd. *dwiril* nhd. *quirl* „roerstok, roerlepel", het tweede aan het grondww. ohd. *dwëran* mhd. *twern* „draaien, roeren"; daarbij ook on. *þvara* „roerstok". De te verwachten voorgerm. wt. *twer* steekt in gr. τορύνη en lat. *trua* „roerlepel".

Dwars bnw. Uit mnl. *dwars*, *dwers* (vgl. aarde) bw. „schuin, dwars": genit. van een germ. adjectivalen stam **þwero-* of *þwerho-*. De eerste, die waarschijnlijk bij *þwëran* „draaien" (zie dwarrelen) behoort, komt voor in ohd. *dwër* nhd. *quer* „scheef, schuin, dwars"; de tweede in ohd. *dwërh* „scheef, verkeerd, dwars" nhd. (*über-*) *zwerch*, ags. *þweorh* „verkeerd", on. *þverr* „dwars, tegen — zijnde" got. *þwairhs* „toornig" wijst op een indog. wt. *twerk*, die misschien in lat. *torqueo* „ik draai" en skr. *tarku* „spil" steekt.

Dweil vr. De mnl. vorm was vermoedelijk *dweil*, *dwegel* m. (nvl. *dwegel*), beantw. aan on. *þvegill* m. „baddoek"; vgl. ohd. *dwehila* nhd. *zwehle* vr. „handdoek"; daarnaast glb. ohd. *dwahila* mnl. *dwale*, *dwele* vr. (germ. **þwahlô?*). De woorden behooren bij een oudgerm. st. ww. in den zin van „wasschen": got. *þwahan* ohd. *dwahan* os. *thwahan* ags. *þweán* mnl. *dwaen* deensch *toe*, *tvätte* zwe. *två*, *tvätta*; hierbij nog got. *þwahl* ohd. *dwahal* ags. *þweál* „bad" on. *þvál* „zeep". Germ. *þwah*, *þwôh* (met *g* naast *h*) ontstond uit indog. *twak* (*twok?*), dat tot nog toe

slechts in pruis. *twaxtan* „badschort" teruggevonden is; de rom. verwanten it. *tovaglia* fr. *touaille* eng. *towel* „handdoek" zijn uit het Germ. overgenomen.

Dwepen ww. Van het eerst in 't oudere Nnl. bekende *dwäp*, *dwêp* (met *e* als in *bleten*, *perd*) „gek"; beantw. aan fri. *dwäpen*, *dwepen* „diep in gedachten zijn, in vervoering zijn" nd. *dwepen* „dwepen". De noodige gegevens ontbreken voor de etymologie van dit duistere woord, dat zeker wel niet zeer oud zal zijn.

Dwerg m. Uit mnl. *dwerch* (*g*) „dwerg" (gewoonlijk vervangen door het uitheemsche *naen*), ook „reus", beantw. aan ohd. (*ge*)*twerg* onz. m. mnd. *dwerch* nhd. *zwerg* ags. *dweorh* (*g*) eng. *dwarf* on. *dvergr* m. „dwerg" Het algemeen germ. *dwergo-* (*dwezgo-*?), dat men vroeger ten onrechte met gr. *θεουργός* „toovenaar" in verband bracht, kan kwalijk voor iets anders gehouden worden dan voor een benaming, die de lichamelijke gesteldheid of gestalte te kennen gaf.

Dwingen ww. Uit glb. mnl. *dwinghen*: een algemeen germ. ww. met de bet. „knellen, drukken, bedwingen": got. **þwiggan* on. *þvinga* ohd. *dwingan* os. *thwingan* ags. *þwingan*; hierbij nhd. *zwinge* deensch *tvinge* „stootpunt (aan een stok)" md. *zwange* „tang". Daar met deze woorden waarschijnlijk germ. **þûhjan* nl. duwen verwant is, is een voorgerm. wt. *twenk* (*tŭk*) aan te nemen; vgl. skr. wt. *tvañc* „samentrekken", lit. *tvankus* „zwoel", *tvenkti* „drukkend warm zijn, schrijnen, branden (van wonden)".

E

Eb, ebbe vr. Uit glb. mnl. *ebbe*; beantw. aan ags. ofri. *ebba* m., mnd. nd. en (daaruit) nhd. *ebbe* vr. zweedsch *ebb* m. deensch *ebbe* „eb"; het On. heeft daarvoor een afzonderlijk woord *fjara* „ebbe", *fyrva* „ebben". Het oorspronklijk taalgebied der benaming *ëbbon-* laat zich niet zeker bepalen; het woord past echter wèl bij got. *ibuks* „rugwaarts, achteruit".

Ebbenhout. Mnl. *ebéne* naar 't rom. lat. *ebĕnus* (gr. *ἔβενος*), fra. *ébène*. De uit dezelfde bron gevloeide vormen eng. *ebon* hd. *eben*(*baum*) veroorzaakten in 't Nnl. verplaatsing van accent, waardoor ebben- ontstond.

Echel m. Uit glb. mnl. *echel* naast *egel* uit **egla* vr. (vgl. bezem, effen), waaruit ook ohd. *egala* mhd. *egel*(*e*) vr. nhd. *egel* m. mnd. *egel* (*il*). Verwantschap van **agljô* (?) „echel" met egel is uithoofde der beteekenis niet waarschijnlijk, eerder nog met skr. *ahis* „slang", gr. *ἔχις* „otter".

Echt bnw. Uit mnl. (holl.) *echt* „wettig" en dit uit **ê-acht* (*ê-haft*), zie -achtig; beantw. aan glb. ohd. mhd. *êhaft* ofr. *âft*, *êft* mnd. en (daaruit) nhd. *echt*. Dit duitsch-nl. bnw. is samengesteld met een indogerm. znw., dat in 't Nl. als eeuw (zie aldaar) bewaard is, met de bet. „wet". — Het znw. echt m. komt eerst in 't Nnl. voor; wellicht een verkorting van *echte staat*, doch men vindt in ofri. *âfte* mnd. *echte* onz. „echt", laat-mnl. *echte* vr. „echt" ohd. *êhafti* vr. „godsdienst, plicht" oudere uit het bnw. afgeleide znw.

Echter bijw. en vw. Uit mnl. *echter*, holl. vorm naast *echt* bijw. „daarop; wederom; daarentegen" beantw. aan os. *eft*, *eht* bijw. „daarop, wederom" en vw. „maar" ags. *eft* „terug, daarop, wederom". De saks. partikel is nauw verwant met achter (zie ald.); het insgelijks verwante hd. *aber* had een gelijke begripsontwikkeling.

Edel bnw. Uit glb. mnl. *edel*; beantw. aan glb. ohd. *edili* (*adal*), os. *eðili* (*aðal*) ags. *æðele* „adellijk, voornaam": afleidsels van *adal*, zie adel.

Edik m. Uit glb. mnl. *edec*, dat denzelfden oorsprong moet hebben als os.

ecid ags. *eced*, welke op het lat. adj. *acidus* of een mlat. **acêlum* uit *acêtum* (zie abt) wijzen. Tot de vervorming in het Nl. gaf misschien de bijgedachte aan het suffix *-ik -ek* (zie dolik) aanleiding, terwijl ohd. *eȥȥih* ond. *etig* mnd. *etik* wellicht in verband werden gebracht met eten (ohd. *ëȥȥan*; men lette op de bet. van hd. *ätzen* ohd. *ezzen*, factitivum van eten). Got. *akeit* geeft nauwkeuriger lat. *acêtum* weer. Ook in het Westgerm. had de ontleening in de eerste eeuwen n. Chr. plaats, gelijk de uitspraak van de lat. *c* als *k* bewijst; zie kelk. Vgl. ook azijn.

Edoch vw. De *e* in de toonlooze lettergreep ontstond uit *ie*: mnl. *iedoch*, beantw. aan ohd. *io doch* mhd. *iedoch*, *edoch* nhd. *jedoch*: een versterking van doch door *ie* „immer, altijd, in elk geval"; zie ieder.

Ee- in samenstellingen. Zie eeuw.

Eed m. Uit glb. mnl. *eet* (*d*), algem. germ. en met dezelfde bet.: got. *aiþs* ohd. *eid* os. *êth* ags. *âþ* m. De voorgerm. vorm was **óitos*; behalve oudiersch *oeth* „eed" zijn buiten het Germ. geen verwanten bekend.

Eek vr. Zie eik.

Eekhoren, — **hoorn** m. De nnl. vorm komt, afgezien van het geslacht, overeen met nhd. *eichhorn* onz., dat op ohd. *eihhorn* m. (b. a. mnd. *êkeren*, *îkerken*) berust en evenals ags. *âc-wern* reeds vroeg door volksetymologie met eik in verband werd gebracht; dit had niet plaats in mnl. *eencoren*, dialect.-nl. *inkhoren*, on. *íkorni*. In *-wern* van den ags. vorm willen sommigen een indog. woord voor „staart" zien; waarschijnlijk echter is het tweede deel van dit germ. compositum *kwerno-korno-* (ags. dus eigenl. *â-cwern*). Dit laatste zou bij mnl. *queren*(*e*) got. *quaírnus* „molen" kunnen behooren; maar iedere onderstelling is onzeker, zoolang het eerste deel onverklaard blijft. Hoe het zij, de vroegere afleiding van deze in alle germ. talen, behalve in 't Got., voorkomende benaming uit het gr.-lat. *sciûrus* mlat. rom. *squiriolus* (fr. *écureuil*, eng. *squirrel*), wordt thans om phonetische en andere redenen met volle recht verworpen.

Eel (bier). Zie 4 aal.

Eelt onz. Eerst in 't oudere Nnl. (holl.); beantw. aan glb. ofri. *ili*, nfri. *êlt* (*ält*), *îlt* mnd. nd. *ele*, *eelt*, *elde* „eelt" ags. *ile* m. „eelt, voetzool"; vgl. on. *il* vr. „voetzool". Voor het Onl. en Os. schijnt een mannelijke vorm **ili*, *iliþ*, gevormd als held (zie aldaar), ondersteld te moeten worden.

Een telw. Uit glb. mnl. *een* (*ein*); een algemeen germaansch telwoord, dat reeds in den ohd. tijd als onbepaald lidwoord gebruikt werd: got. *ain-s* on. *einn* ohd. *ein* os. *ên* ags. *ân* eng. *one* en *a*, *an*. Germ. *ainaz* uit voorgerm. *oinos* beantw. aan lat. *ûnus* (uit olat. *oinos*), oiersch *óen*, oslav. *inŭ*, lit. *vënas* „een", gr. οἴνη „een (aas) op de dobbelsteenen" en dialectisch οἰνός „een"; het Oostarisch kent ditzelfde telw. niet, maar wel skr. *êka* zend *aêva* „een", die men voor verwant houdt. — Na voorzetsels vindt men een (aaneen enz.) reeds in 't Mnl., zoo ook in 't Ohd. Mhd. Mnd. voor *een-ander* ohd. *einander* mhd. nhd. *einander* en voor mnl. *een-een* „elkander".

Eend vr. Uit glb. mnl. (holl.) **eent*, *ent* (*d*), terwijl het vla. *aent* (*ande*) heeft; beantw. aan ohd. *anut*, *enit* nhd. *ente* mnd. ags. *ened* on. *önd*; een germ. vr. (oorspronkelijk consonantische) st. *anud* (mnl. *aent*), *anid* (waaruit *enid*, eend). Dezelfde benaming komt buiten het Germ. voor als *anat-ant-* in het lat. *anas* (st. *anat*) oslav. *ąty*, lit. *antis* „eend". Ook gr. νῆσσα (uit *nêtia*) „eend" en skr. *âti* „een watervogel" worden voor verwant daarmede gehouden.

Eendracht vr. Uit laat-mnl. *eendracht* „overeenkomst, eensgezindheid", beantw. aan mhd. nhd. *eintracht* mnd. *êndracht* „overeenkomst, verdrag". Samengesteld uit een en dracht van dragen; vgl. mnl. *over een draghen* „overeenkomen, eendrachtig zijn". — **Eenig** bnw. Uit mnl. *ênich* (*gh*) „eenig, een

enkele"; vgl. ohd. *einîc* nhd. *einig* os. *ênig* ags. *ǣnig* „eenig" en ohd. *einac* nhd. *einig* os. *ênag* „een enkel, eenig"; de beteekenis „overeenstemmend" komt eerst in 't Nhd. en Nnl. voor; 't Mnl. kent alleen een ww. *eeneghen* „eens, eenstemmig maken". — **Eenparig** bnw. Gevormd naar mnl. (en mnd.) *eenpaerlike* bw. „gelijkmatig, in eens door, eenparig". De zin van deze samenstelling met mnl. *paer* = lat. *par* (zie paar) schijnt te wezen „zóó, dat het een aan het ander gelijk of het een aan het ander gepaard is"; betreffende *een* = „een — ander" zie een.

Eens bijw. Uit mnl. *eens* „eenmaal; op zekeren tijd"; beantw. aan ohd. mhd. *eines* mnd. *êns* ags. *ǣnes* eng. *once*: een adverbiale genitief van een. Daarnaast het in zijn vorming duistere glb. ohd. *einêst* mhd. *einest* nhd. *einst*.

Eenvoud m. Uit mnl. (holl.) *eenvout* vr. (in het Vla. het afleidsel *eenvoudechede*); beantw. aan ohd. *einfalti* mhd. *einvelte*, *einvalt* nhd. *einfalt* vr. „eenvoudigheid, eenvoud"; vgl. got. *ainfalþei* vr. „eenvoud, goedhartigheid": een abstractum van got. *ainfalþs* ohd. *einfalt* os. *ênfald* ags. *ânfald* mnl. *eenvout* „eenvoudig" van een en -voud; zie dit laatste. — **Eenzaam**, eerst in 't oudere Nnl. (Holl. of uit het Duitsch; 't Mnl. had hiervoor *eenlijc*); mnd. *ênsam* „ongedeeld" nhd. *einsam*; van een met hetzelfde suffix als gehoorzaam, langzaam; zie -zaam.

Eer vr. Uit mnl. *ère* „aanzien, eer, heerlijkheid; zege"; beantw. aan ohd. *êra* mhd. *ère* „glans, eer, roem, eergevoel" nhd. *ehre*, os. *êra* „eer, bescherming, genade, gave" ags. *âr* „eer, hulp, genade" on. *eir* „genade, zachtheid"; in 't Got. ontbreekt toevallig **aiza*, maar het verwante *ais-tan* „achten, ontzien" bleef bewaard. Met dit laatste komt lat. *aes-tumare* „waardeeren, schatten" overeen. Twijfelachtig is de verwantschap met den skr. wt. *isk* „begeeren" (zie eischen). — Eerlijk, een westgerm. afleidsel met de beteek. „heerlijk, eervol".

Eer bijw. Uit mnl. *eer* (*ére*, *ee*) „eer, vroeger, voorheen"; beantw. aan ohd. os. *êr* mhd. *êr*, *ê* (nhd. *eher*, *ehe*) ags. *ǣr* (eng. *ere*) got. *airis* „eer, voorheen": een adverbiale comparatief (vgl. bet-; nnl. eerder is jonger en duidelijkshalve gevormd) van got. *air* on. *âr* bw. ags. *ǣr* bw. „vroeg", ohd. *êr-acchar* „vroeg wakker". Men vermoedt dat germ. *air*, waarvan verwanten buiten het Germ. nog niet met zekerheid zijn aangewezen, oorspronkelijk, evenals vroeg, alleen van den tijd des daags werd gezegd. — De superlatief is **eerst**: ohd. os. *êrist* nhd. *erst* ags. *ǣrest* mnl. *eerst* „de eerste", als adv. „eerst". Hierbij de adjectivale comparatief got. *airiza* „de vroegere, een voorzaat" ohd. *êriro*, *êrro* mnl. *eerre* „de vroegere".

Eest m. Eerst in 't oudere Nnl. met den bijvorm *eist* voorkomende, beantw. aan glb. ags. *âst* eng. *oast* mnd. *eist*. Het slechts in 't Saks. voorkomende **aist-*, met *st* uit *dht* (vgl. aas), komt van den wortel *id*: *aid*, voorgerm. *idh* „branden"; hierbij ohd. *ëssa* nhd. *esse* „smidsoven", ohd. *eit* ags. *âd* „vuur, brandstapel", en buiten 't Germ. o. a. lat. *aedes* (olat. *aidis*) „haardstede, huis", *aestus* en *aestas* (in afleiding overeenk. met eest), iersch *aedh* „hitte", gr. αἶθος „gloed", ἰθαρός „helder, klaar", skr. wt. *idh* „branden".

Eeuw vr. Uit mnl. *euwe*, *ewe* naast *ee* vr. „leeftijd; wet; (bijbelsch) testament": een indog. znw. dat in het Germ. meestal de beteekenissen „eeuwigheid, lange tijd" en „wet" vereenigt, welke beide in het begrip „gebruik dat door langdurigheid tot wet is geworden" zijn te vereenigen: got. *aiws* m. „tijd, eeuwigheid", ohd. *êwa* mhd. *êwe*, *ê* „lange tijd, eeuwigheid, traditioneel recht, wet, godsdienst, (bijbelsch) testament" nhd. *ehe*, os. *êo* m. „wet" ags. *ǣ*, *ǣw* „tijd, leven, wet, echt". Zie ook echt. De nnl. beteekenis „saeculum" berust op een latere beperking van het mnl. begrip „tijdvak", terwijl bij nnl. **ee** „echt" waarschijnlijk duitsche invloed aan te nemen is. Dat

de ook in het afleidsel **eeuwig** mnl. *êwech* ohd. os. *êwig* (zie ook i e d e r) bewaarde beteekenis „tijdvak, lange tijd, eeuwigheid" de oorspronkelijke is, bewijzen de indogerm. verwanten: lat. *aevum*, *aeternus*, *aetas*, gr. *αἰών*, *αἰεί*, skr. *ā́yus* „levensduur", terwijl skr. *êvas* „gang, handelwijze, zede" beduidt.

Effen en **even** bnw. Uit mnl. *effen* en *even* (uit *ebno-*, vgl. b e z e m en e c h e l) „effen, vlak, gelijkmatig; billijk"; uit *ebno-* ook got. *ibns* on. *jafn* ohd. *ëban* os. *eban* ags. *efn* „effen". Het te verwachten voorgerm. **ebhno-* of *epno-* is nog niet met zekerheid aangewezen. Ook de verwantschap van got. *ibuks* „terug" en van e b b e met e v e n staat niet vast. — E v e n bijw. Uit mnl. *even(e)*, (*effen(e)*); ohd. *ëbano* os. *efno* ags. *efne* eng. *even* bijw. met gelijke beteekenissen als mnl. nnl. e v e n. Vgl. n e v e n s.

Eg. Zie e g g e.

Egel m. Uit glb. mnl. *egel*; een algem. germ. benaming van den egel: ohd. *igil* mnd. *egel* ags. *igl*, *îl* on. *ígull*, welke benaming klaarblijkelijk hoogerop verwant is met gr. *ἐχῖνος*, osl. *ježĭ*, lit. *eżýs* „egel". Dewijl de egel graag slangen verslindt, zou zijn west-indogerm. naam **eghĭ-nos*, *-los* bij gr. *ἔχις* „otter" (zie e c h e l) kunnen behooren, evenals s p e r w e r bij got. *sparwa* „musch".

Egelantier m. Uit glb. mnl. *eglantier*, *eglentier*; ontleend aan fr. *églantier* „doornstruik, egelantier", maar door volksetymologie met e g e l in verband gebracht.

Egge, **eg** vr. Uit mnl. *egghe* „occa"; overeenk. met nd. en (daaruit) nhd. *egge*. Daarbij mnl. nnl. e g g e n ohd. *ecken* mhd. *egen* uit **agjan* en mnl. *ëghede* dialect. nnl. *eegd(e)* ohd. *egida* mnd. en ags. *egede* got. **agiþa* vr. „occa". Als verwanten komen voornamelijk in aanmerking lat. *occa* en lit. *akiti* „eggen", *akėczos* „egge"; de wt. is misschien dezelfde als de onder a a r behandelde t. w. *ak* „spits, scherp zijn". — Tot dezen laatsten, waarvan o. a. ook lat. *acies* „scherpte" komt, behoort zonder twijfel **egge** „zelfkant" (en „het scherp van een mes"): mnl. *egghe* „snede, kant, punt" en in gelijke bet. algemeen germ.: on. *egg* ohd. *ecka* os. *eggja* ags. *ecg* got. **agja* vr. (nhd. *ecke*); de bet. „zelfkant" bestaat ook in eng. *edge* en nd. *egge*. — Hiervan e g g i g (Kiliaan *eggen de tanden*, eng. *to edge* (*set on edge*) *the teeth*, fr. *agacer les dents*) en ongetwijfeld ook e g g e r i g, dat evenals *egger* vroeger als synon. van eggig voorkomt; de bet. ontstond door „scherp" bepaaldelijk op den smaak toe te passen, als in fra. *aigre* (meng. *egre*; of = nl. *egger?*) uit lat. *acer*, dat wellicht op de vorming van *egger* van invloed was.

Ei onz. In overeenk. vorm en gelijke bet. algemeen germ.: ohd. *ei* (plur. *eigir* voor *eijir*) os. *ei* ags. *ǣg* (uit *aij*) on. *egg* (waaruit eng. *egg*); bij Wulfila niet voorkomende, maar wel als krimgotisch *ada*; een germ. neutr. stam *aio-*, *aijo-* uit **ōwjo-*, welks verwantschap met gr. *ᾠόν* (uit *ōwjo-*) lat. *ōvum* (*ŏvum*, waaruit de rom. vormen) oudiersch *og* oslav. *jaje*, *aje* „ei" in 't oog valt. In het Oostindog. bestaat een overeenkomstig woord niet.

Eigen bnw. Uit mnl. *eighen* (*êghin*) „in eigendom toebehoorend, lijfeigen"; beantw. aan glb. ohd. *eigan* os. *êgan* ags. *ágen* eng. *own* on. *eiginn*; got. *aigin* onz. „bezit, vermogen"; hierbij ags. *ágnian* eng. *to own* „in bezit hebben, in bezit nemen" mnl. *eechenen* „toeëigenen". Het germ. adj. *aigno-* *aigino-*, *aigano-* is eigenl. het deelwoord van een ww., dat in 't Germ. nog slechts als praeteritopraesens voorkomt got. *aigan*, *aihan* ohd. *eigan* os. *êgan* ags. *ágan* (eng. *to owe* „schuldig zijn") „bezitten, hebben". Hierbij got. *aihts* ohd. *êht* vr. „bezit, have". Met den germ. wt. *aih*, *aig* uit voorgerm. *aik* is hoogerop verwant de skr. wt. *îç* „heer zijn, in eigendom hebben".

Eik m. Met veranderd geslacht (vgl. b e u k) uit glb. mnl. *eike*, *êke* vr. (nvla. *eeke*; de overeenk. vorm in nnl. e e k „eikenschors") of uit oholl. *eik* vr.; beantw. aan ohd. *eih* mhd. *eich*,

eicke vr. mnd. *êk* vr. m., *êke* vr. ags. *âc* vr. eng. *oak* „eik"; in 't Got. bij toeval niet voorkomende; „op IJsland, waar geen boomen zijn, kreeg *eik* de algemeene bet. van „boom"," verg. gr. *δρῦς* „eik, boom in 't algemeen" en zie voor de verandering van beteek. bij namen van boomen als beuk, den. Een aan germ. *aiks* vr. (en *aikjô* vr.?) „eik (wilde boom?)" beantwoordende benaming is nog niet gevonden; men vermoedt, waarschijnlijk terecht, dat het woord samenhangt met on. *eikinn* adj. „wild". Zie aak. — Eikel vr. uit mnl. *eikel*, *êkel*, ohd. *eihhila* mnd. *êkel*, in de overige germ. talen niet voorkom., is een diminutiefvorm van eik en wil eigenl. zeggen „iets jongs van den eik".

Eiker m. Eerst in 't jongere Nnl. bekend. De herkomst van dit nergens elders voorkomende woord is duister.

Eilaas tw. Uit mnl. *aylaes* (*alaes*): ontleend aan de glb. rom. interjectie it. *ahi lasso*, prov. *ailas*, ofra. *aylas*, fra. *hélas* (waaruit helaas), eng. *alas* „ach ik ongelukkige".

Eiland onz. Uit glb. mnl. *eilant* (*d*); beantw. aan ags. *églond*, *íglond* eng. *island* en, zonder *land*, ags. *ég*, *íeg*, *ŷg* on. *ey* „eiland". Mhd. *eiland*, *einlant* „eilant" is eigenl. „alleen liggend land", maar misschien slechts een volksetymologische vervorming van het uit het Noorden overgenomen woord. Ook mnl. *eilant* is ontleend, want ags. *ég* on. *ey* moest in 't Mnl. *ouwe* luiden; 't is het got. **aujô* ohd. *ouwe* „water, stroom, aan het water gelegen land, eiland, waterrijk weiland" nhd. *aue* nl. *ouw* in landouw. *Eiland* is ontleend aan het Friesch, waarin de tweeklank *au* door umlaut in *ei* overgaat; verg. *ei*, nl. ooi (schaap); sommige friesche dialecten hebben in plaats van *ei*: *ó*(*e*) *ôg*, *óg*(*e*), waarvan Schiermonnikoog. Germ. *aujô* voor *awjô* (ook in *Scandin-avia*; *Bat-avia*) met *w* uit *gw* (zie nier) is afgeleid van got. *ahwa* ohd. *aha* ags. *eá* lat. *aqua* vr. „water", waaruit zich de beteekenissen laten verklaren. Germ. *ahwa* leeft op duitsch-nl. taalgebied nog voort in namen van rivieren en plaatsen: De A, Huis ter Aa, Breda; Fulda, Bibrach.

Eiloof onz. Eerst in 't oudere Nnl. en uit een naburig dialect overgenomen, waarin het meer gewone (fri. mnd. en nd.) *î-*, *îw-*, *îf-lôf* in *eiloof* (mnd. ook *eiglôf*) overging. Het eerste bestanddeel (van duisteren oorsprong) is verwant aan ags. *ifig* eng. *ivy*, dial. nl. *ifte* (*iefte*) „klimop" en ohd. *ëb-* in *ëb-ah*, *ëb-awi* (waaruit nhd. *epheu*) „klimop". Even klaar als nl. nd. klimop, is de mnl. nnl. benaming *wedewinde* eigenl. „boomwinde" (van ohd. *witu* ags. *wudu* eng. *wood* on. *viðr* m. „hout, boom"). Daarnaast mnl. *wedauwe* „klimopachtige slingerplant", waarvan het tweede bestanddeel, naar 't schijnt, hetzelfde is als dat van ohd. (*ëb-ah*) *ëb-awi* nhd. *epheu*; misschien steekt in germ. **ahw-*, **awi-* een oude naam van het klimop.

Einde, ende onz. Uit glb. mnl. *einde*, *ende* onz. m. (*ei* uit *e* voor nasaal + consonant; vgl. peinzen); in gelijke bet. algemeen germ.: got. *andeis* m. on. *endir* m., *endi* onz. ohd. *enti* m. onz., os. *endi* ags. *ende* m. Germ. *andjo-* uit voorgerm. *antió-* is hoogerop verwant met skr. *anta-s* m. „grens, einde, rand, zoom". Vermoedelijk behooren de woorden in den zin van „tegenovergestelde kant" bij ant- ont-; zie aldaar.

Eisch m. Uit glb. mnl. *eisch*; een afleidsel van **eischen** mnl. *eischen*, *eeschen* (ook *heeschen* door den invloed van heeten); beantw. aan ohd. *eiscôn* „vragen" mhd. *eischen*, *heischen* „vragen, vorderen" os. *êskôn* ags. *âskian* eng. *to ask* got. **aiskôn*. Hiermede zijn verwant lit. *jëskóti* oslav. *iskati* „zoeken" en denkelijk ook skr. *icchati* „zoeken". Men brengt deze maagschap tot den skr. wt. *ish* „zoeken" (zie eer znw.).

Ekster vr. Uit glb. mnl. *extre* met klankwijziging uit onl. ond. *agastria*; zonder klankwijziging (**agastra?*) mnl. **agestre*, *aextre* (*aestre*) nnl. aakster; *-stria*, *-stra* is suffix evenals in naaister, voedster; met een *l-*

suffix beantwoordt daaraan ohd. *agalstra* mhd. *agelster*, *egelster* nhd. *elster*. Hierbij nog ohd. *agaza* „ekster" (waarvan it. *gazza* en fra. *agace* „ekster, kraai") en als eenvoudigste vorm ags. *agu* „ekster". De grondbeteekenis van deze stellig echt germ. benaming is nog niet vastgesteld.

El vr. Uit glb. mnl. *elle*, *elne*; beantw. aan ohd. *elina* mhd. *elne* nhd. *elle* ags. *eln* eng. *ell* on. *öln* got. *aleina* (misschien een schrijffout voor **alina*) vr.; uit het Germ. ontleende het Rom. it. *alna*, fra. *aune* enz. De bet. „el" is uit „voorarm" ontstaan (vgl. voet, span, vadem), zooals door het overeenkomstige woord (**ŏléna*, **ŏlna*) in andere indog. talen bewezen wordt: gr. *ὠλένη* „elleboog, arm", lat. *ulna* „elleboog, arm, el", oudiersch *uili* (vgl. ook skr. *aratni* m. „elleboog, el"), verg. het ogerm. compositum elleboog: on. *ölnbogi* ohd. *elinbogo* ags. *elnboga* eigenl.„armbuiging" en zie boog.

Eland m. Eerst in 't Nnl. naar het voorbeeld van nhd. *elen*, *elend* (*elentier*), waarvan ook fra. *élan*. Het duitsche woord is ontleend aan lit. *elnis* „eland" (oslav. *jelenĭ* „hert"). Eene inheemsche benaming was ohd. *ëlaho* mhd. *elch* ags. *eolh* eng. *elk*, waarbij het door Caesar vermelde *alces* „eland" behoort.

Elders bijw. Met adverbiale *s* (zie aanstonds) uit glb. mnl. *elder* uit *elre* (vgl. donder); beantw. aan got. *aljar* „elders" (in vorming gelijk aan daar); vgl. os. *ellior* ags. *ellor* „elders heen". Ten grondslag ligt de germ., reeds vroeg door ander verdrongen pronominale stam *aljo-*, waaruit got. *aljis* „een ander", identisch met lat. *alius* gr. *ἄλλος* (uit *ἄλjος*) oudiersch *oile* „ander"; hierbij nog de als adv. gebruikte genitief ohd. ags. *elles* mnl. *els* eng. *else* „anders" en mnl. *el* bijw. „anders"; zie ook ellende.

Elefant m. De aan 't duitsche *elefant* of lat. *elephantus* ontleende dichterlijke bijvorm van olifant; doch het Mnl. heeft ook reeds soms *elefant* naast *olifant*.

Elf telw. Naar analogie van mnl. *twelf* „twaalf" vervormd uit mnl. *elleven* (uit *ĕn-liƀan*), dat het accent op de eerste of op de tweede lettergr. kan hebben; beantw. aan os. *ellevan* ags. *andleofan*, *endlefan* (voor *ān-leofan*) eng. *eleven*, ohd. *einlif* mhd. nhd. *eilf* (*elf*) on. *ellifu* got. *ainlif*(*b*); een samenstelling uit een en hetzelfde *lif*, *lib-*, dat ook in twaalf steekt. Een soortgelijke vorming heeft slechts het Litausch in *vënolika* „elf", *twylika* „twaalf", volgens welke de germ. *f*, *b* uit indog. *k* moet verschoven zijn (zie vier, vijf). Het tweede deel van beide germ.-lit. telwoorden houdt men voor een bij den indog. wt. *lik* „overlaten" (zie leen) of bij germ. *liban* „blijven" behoorend woord, terwijl men op grond van het oude tientallig stelsel (zie honderd) elf verklaart als „één daarboven, één meer".

Elfrank vr. Deze in het Mnl. niet aangetroffen en aan hd. *alpranke* beantw. naam bevat een in de oude germ. talen algem. bekend woord voor „spookachtig wezen": mhd. nhd. *alp* (*b*) mnl. *alf* (vandaar ook *alfranke*) en *elf* (uit het door umlaut gewijzigde mv. *elve*(*n*); vrouwel. *elvinne*) ags. *ælf*, *ylf* eng. *elf* on. *álfr*, stam *albi-*.

Elft en **alft** m. Uit glb. mnl. *elft*, **alft* (*elfst*). In klank komen overeen de namen van denzelfden visch hd. *albel*, *albe*, eng. *ablet*, fra. *ablette*, die afgeleid worden van een afleidsel van lat. *albus* „wit". Ook is het niet ondenkbaar, dat uit een reeds vroeg overgenomen mlat. vorm de nl. benaming gesproten is; doch merkwaardig is de overeenstemming van mnl. *elft*, *alft* met een germ. en daaraan beantwoordenden slavischen naam van den zwaan: ohd. mhd. *elbiz*, *albiȥ*. *Albiȥ* en lat. *albus* komen van denzelfden wt. en de naam kon even goed voor een witten vogel als voor een witten visch dienen.

Elger m. Met verkorting der wortelvocaal (vgl. elf) en van het tweede lid der samenstelling (zie bakkes) voor *aal-geer* „aalspeer, vork om aal te steken"; wegens de klankwijziging in

de wortelsyllabe schijnt de vorm *elger* niet zuiver nl. te zijn. In *geer* is een ogerm. woord voor „speer, werpspies" bewaard: *gaiso-*, dat reeds door Polybius en anderen in de vormen *γαῖσος*, *γαῖσον* (gall.-lat. *gaesum*) vermeld wordt als de naam van den speer bij noordgerm. barbaren: got. **gaiza-* on. *geirr* ohd. os. *gêr* ags. *gâr* mnl. *gheer*. Voor den wortel houdt men indog. *ghi*, skr. *hi* „aandrijven". Vgl. geer en geesel. Het ogerm. woord diende ter vorming van een groot aantal eigennamen, als got. (lat.) *Hario-gaisus*, ohd. *Gêrhard* nl. Geeraard, ohd. *Gêrtrût*, Geertruid.

Elk onbep. telw. Uit glb. mnl. *elc*: evenals glb. mnd. *elk*, *ellik* een sterke verkorting, gewoonlijk uit *êo-gilîk* verklaard, beantw. aan ohd. *êo-gilîh* mhd. *iegelîch* nhd. *jeglich* ags. *ǽlc* (uit **á-gelíc*) eng. *each* „ieder", dat ook als mnl. nnl. **iegelijk** behouden bleef. Betreffende *êo-* z. ieder; *gilîk* is etymologisch één met gelijk; over de bet. „ieder" vgl. -lijk. Misschien echter is het eerste bestanddeel van elk het woord een, vóór of in pl. van *êo-*. — Elkander, elkaar (*-aar* berust op saks. *áðar* uit germ. *anþar*, zie ander) uit mnl. *elc — ander*, bv. *elc sloech anderen* „ieder sloeg den ander, zij sloegen elkander"; vgl. een en malkander.

Elleboog. Zie el.

Ellende vr. Uit mnl. *ellende* onz. (vr.) „verblijf in een vreemd land, verbanning, rampzalige toestand"; beantw. aan glb. ohd. *elilenti* mhd. *ellente* (nhd. *elend*) onz., os. *elilenti* „vreemd land". Het woord is een samenstellende afleiding van *alja-* „ander" (zie elders) en land. Hierbij nog het ohd. bnw. *elilenti* „zich in den vreemde bevindende, uitlandig, verbannen, gevangen" os. *elilendi* „vreemd, buitenlandsch" nhd. *elend*.

Elpenbeen onz. Uit glb. mnl. **elpenbeen*, b. a. ags. *elpenbán*, van **elpen* „olifant" in mnl. *elpendier* „olifant" (uit **elpend?* vgl. ags. *elpend*); daarnaast doet mnl. *elpsbeen* „elpenbeen" een vorm **elp* (gen. *elpes*) als benaming van den olifant onderstellen, overeenkomende met ags. *ylp* (naast *elpend*) „olifant"; hierbij kon zich ook ohd. *hëlfan-bein* nhd. *elfenbein* aansluiten, indien dit in vóórohd. tijd uit *elp-* is verschoven, en vermoedelijk is het ohd. woord reeds zóó vroeg overgenomen, dat men dit werkelijk mag aannemen: „misschien ontvingen wij het woord (elpenbeen) niet door middel van het Rom., maar uit het Oosten, uit Byzantium; want langs het kanaal van het Romaansch zouden wij toch in elk geval een aan lat. *ebur* beantwoordend woord verkregen hebben (vgl. fra. *ivoire*, waaruit mnl. nl. ivoor, eng. *ivory*)"; dat nl. *elp* ags. *ylp* uit hd. *elf-* door terugverschuiving der labialen (*rückverschiebung*) ontstaan zouden zijn, is niet waarschijnlijk. Waar men den oorspronklijken grondvorm van *elp* zoeken moet, weten we niet; zooveel is evenwel zeker. dat de naam van den olifant en van diens tanden in verschillende van gr.-lat. *elephant-* afwijkende vormen tot de westersche volken kwam; zie olifant.

1 **Els** (boom) m. Uit glb. mnl. *elze* vr.; beantw. aan mnd. (nhd.) *else*. Ohd. *elira* en (met onderlinge verplaatsing der consonanten, vgl. got. *wairilôs* naast ags. *weleras* „lippen") *erila* nhd. *erle*, mnd. *elre* nd. (dial. nl.) *eller* ags. *alor* eng. *alder* on. *ölr*, *elri*, *elrir* „els" hebben *r* uit germ. *z* (**aliza*, **aluza* vr.); de vorm *elze* schijnt op **alisa* te berusten; vgl. bes. Evenals enkele andere namen van boomen (zie berk, beuk) treft men ook dezen in verwante talen aan; vgl. lat. *alnus* (uit *alsnus*), oslav. *elĭcha*, boh. *olše*, lit. *elksnis* „els". Vlg. olm.

2 **Els** (priem) vr. Uit mnl. *elzen(e)* (de nominatief *elze*, *els* uit het als een verbogen naamval opgevatte *elzen*, vgl. aalmoes) en dit met ouder-nnl. *elssene* uit **alisna* (vgl. aalmoes); hiernaast **alasna*, dial.-nl. *aelssene*, *aalst*: aan **al(a)sna* beantwoordt, met *ns* uit *sn*, ohd. *al(a)nsa*, *alunsa* en de rom. familie: fra. *alène* spa. *alesna* it. *lésina* „els". Dat *alsna*, met hetzelfde suffix

als zeissen, een germ. woord en van 2 aal gevormd is, staat niet vast.

Emmer m. Uit glb. mnl. *emmer* (**ember; émer*); in gelijke bet. ohd. *ein-bar*, *eimbar* m. onz. os. *émbar*, *emmar* onz. nhd. *eimer* ags. *ámbor*, *ombor* m.: een samenstelling uit een en een afleidsel van den wt. van beren „dragen": derhalve „vat om door éénen man te worden gedragen", of wel „met één hengsel". Het Hd. bezit nog een overeenkomstig ohd. *zwibar*, *zubar* nhd. *zuber* „vat met twee hengsels" (zie twee). Vgl. betreffende de verkorting van den klinker voor twee medeklinkers elf en stond van staan.

En vgw. Uit glb. mnl. *ende* (gewoonlijk geschreven *eñ*, maar toch ook reeds als eenlettergrepige vorm op te vatten); op *andi* wijzen ook os. *endi* ags. *and* ohd. *enti* „en"; hiernaast met andere klinkers glb. ohd. *unta*, *unti* nhd. *und* en ohd. *inti*. De oudere geschiedenis van deze westgerm. partikel is duister en haar verwantschap met lat. *et* zeer twijfelachtig.

En, negatie. Zie niet.

Ende. Zie einde. Op de beteek. van het mnl. *ende* „achterste" berust de samenstelling endeldarm.

Eng bnw. Uit glb. mnl. *enghe* (*inghe*; bijw. *anghe*); beantw. aan ohd. *angi*, *engi* os. *engi* on. *öngr* got. *aggvus*; van denzelfden wt. als germ. *angvus* „eng, benauwend" komt ook angst (zie aldaar). De overeenk. indog. wt. *angh* wordt vertegenwoordigd door skr. *aṅhú* „eng", gr. *ἄγχειν* „dicht snoeren, toehalen", lat. *angere* „toesnoeren, worgen, beklemmen, bang maken", oslav. *ązŭkŭ* „nauw". Zie ook aambei en 1 acht.

Engel m. Uit glb. mnl. *enghel* (*inghel*, *einghel*); beantw. aan ohd. *angil*, *engil* os. *engel* ags. *engel* on. *engill*; alreeds in het Got. *aggilus* uit het kerkelijk lat. *angelus* (gr. *ἄγγελος*, eigenlijk „bode"). Vgl. duivel.

Enkel m. Uit glb. mnl. **enkel*; beantw. aan glb. ohd. *enchil* (*enchila*, *anchala* vr., *anchal* m.) mhd. nhd. *enkel* m., on. *ökkla* onz. „enkel"; zonder *l*-suffix mhd. *anke* m. „enkel"; met andere beteekenissen ohd. *encha* vr. „schenkel, beenpijp", en ohd. *ancha* nhd. *anke* vr. „nek, halswervel" (vgl. mlat.-rom. *anca* fr. *hanche* „heup", fr. *anche* „pijp"); het mnl. *anclu*(*w*), *anclau*, *anclief* nnl. *anclaeuwe*, *enklaauw* ags. *ancleov* eng. *ankle* ofri. *onklef* „enkel" schijnt een (in het Nl. met klauw in verband gebracht) *w*-afleidsel te zijn van germ. *anql-* (ohd. *anchal*(*a*)). Buiten het Germaansch zijn verwanten van deze woorden (met de bet. „buigzaam lichaamsdeel"?) niet met zekerheid aan te wijzen.

Enkel bnw. Uit het latere mnl. *eenkel*, *enkel* (vgl. emmer); beantw. aan glb. mnd. *enkel*(*t*), got. *ainakl-s* „enkel, alleen, afgezonderd": een afleidsel van got. *aina-* „een", vermoedelijk door middel van hetzelfde *kl*, dat men in verkleiningsuitgangen ontmoet, b. v. os. *nessikli* „wormpje", ags. *scipincel* „schip" ohd. *huonichli*, *huoninchili* nhd. *hünkel* „hoen", nhd. *enkel* (zie aanheer); ook hd. *einzel* heeft een verkleiningssuffix. De *d* in *enkeld* is aangehecht als in arend, iemand.

Ent vr. Uit glb. mnl. *ente*: uit fra. *ente* (it. *enta*) vr.; van fr. *enter* komt het ww. mnl. *enten*, *inten* mnd. *enten* nnl. enten. Fr. *enter* uit **imptare* wijst op een mlat. *in-putare* „enten", een compositum van lat. *putare* „schoonmaken, snoeien". *Imp*(*u*)*tare* leverde ook ohd. *impitôn* mhd. *imp*(*f*)*eten* op; de verkorte vorm ohd. *impfôn* nhd. *impfen* ags. *impian* eng. *to imp* wijst misschien op **impare* voor *imputare*. De geschiedenis dezer woordfamilie, die reeds vroeg bij de westelijke Germanen in gebruik moet zijn gekomen (in het Hd. ongeveer in de 8e eeuw), is niet geheel duidelijk.

Enteren ww. Eerst in het Nnl.: evenals het nhd. *entern* gevormd naar spa. *entrar* (lat. *intrare*).

Eppe vr. Uit glb. mnl. *eppe*; b. a. glb. ohd. *epfi* mhd. *epfe*, in het oudere Nhd. *epf* onz. (m.) (daarnaast ohd. *epfich* nhd. *eppich*): evenals vele andere benamingen bij den tuinbouw in ge-

bruik (vgl. kers) ongeveer in de 6e of 7e eeuw aan het Lat. ontleend, en wel aan lat. *apium* (it. *appio* fra. *ache* enz.) „eppe”.

Er. Een verzwakte vorm — deels van daar (zie dit woord), deels van den gen. van zij (ohd. *iro*, got. *izé*) —, die reeds mnl. is als encliticum *-(e)re*, *-er*.

Er-. Uit mnl. *er-*, beantw. aan ohd. *ar-*, *ir-*, *ur-* mhd. nhd. en mnd. *er-*: den vorm van het toonlooze verbale praefix naast het geaccentueerde nominale praefix oor-, zie aldaar. Dit in het Mnl. nog zeèr zeldzame *er-* komt later door den invloed van het een of ander dialect of van het Duitsch wat meer voor. — **Erbarmen** zie barmhartig. — **Ervaren**; in het oudere Nnl. voorkomende, gevormd naar het hd. *erfahren*; eigenl. „door varen ondervinden”.

Erf onz. Uit glb. mnl. *erve* onz.: een algemeen germ. woord voor „erf”: got. *arbi* ohd. *arbi*, *erbi* os. *erbi* ags. *yrfe* onz. De onz. stam *arbjo* is een afleidsel van hetzelfde grondwoord, waarvan ook de mann. stam *arbjon* komt: got. *arbja* ohd. *arbio*, *erbo* nhd. *erbe* mnl. en mnd. *erve* „erfgenaam”, nnl. pl. (*de*) **erven**. Het begrip van het grondwoord was „nagelaten, verweesd”, als blijkt uit de verwante woorden gr. ὀρφο-, ὀρφανός „wees geworden, wees”, lat. *orbus* „beroofd, verweesd”; het oiersche *comarpi* „medeërven” heeft eveneens die speciale beteekenis. Andere verwanten zijn misschien arbeid en de aldaar genoemde woorden.

Erfgenaam m. vr. Uit mnl. *erfghenâme* naast *erfnâme*, mnd. *erf(ge)name* uit **arbi-nâmjan*; hiervoor got. *arbinumja* ohd. *erbinomo* ags. *yrfenuma* en mhd. *erbenëme* „die hèt erf neemt”: alle samenstellingen van *arbjo-* met nomina agentia van den wt. van nemen.

Erg bnw. Uit mnl. *erch* (*g*), met *e* uit *a* (zie derven, sterk) naast *arch*, waarvan nnl. **arg-**, „kwaad, boos, laag, waardeloos”; beantw. aan glb. mnl. *arch*, ohd. *ar(a)g* mhd. *arc* „gierig, laf, gemeen, slecht”, nhd. *arg*, ags. *earg* „laf, traag” on. *argr* (*ragr*) „onmannelijk”; volgens Paulus Diaconus was *arga* bij de Longobarden een scheldwoord. De grondbet. van *argo-* „dat gelijk bijna alle adjectiva, die een zedelijk begrip aanduiden, uitsluitend germ. is (vgl. arm)”, laat zich niet met zekerheid vaststellen; maar uit de oude beteekenissen van „gierig” en „traag, laf” (vgl. ook spa. *aragan* „traag”) kan men opmaken hoe groote waarde de Germanen aan gulle gastvrijheid en dapperheid hechtten. — **Erg** als subst., mnl. *arch* „kwaad, onheil, arglist”, vindt men ook in 't Ohd. Mhd. Nhd.— Arglist, mnl. *argelist*, ohd. *arclist* mhd. *argelist* nhd. *arglist*. — Argwaan komt eerst in het latere Mnl. voor; mnd. *archwân* mhd. *arcwân* „verdenking, achterdocht” (ohd. *arc-wânen* „achterdocht koesteren”) nhd. *argwohn*.

Ergens bw. Uit glb. mnl. *erghens* naast *erghen* (zie aanstonds); beantw. aan md. mhd. *iergen* ohd. *io wergin* „ergens”. Betreffende *io* zie ieder; ohd. *wergin* beantw. aan os. *hwergin* ags. *hwergen* „ergens” uit *hwar* „waar” (zie aldaar) en de partikel der onbepaaldheid *-gin*, die evenals het glb. got. *hun* hoogerop verwant is aan lat. *-cun(-que)*, skr. *-çana* „ergens, waar ook”. In het Mnl. heeft men voor „ergens” nog *iewer* uit *eo* (ohd. *io*) *hwar* en het niet zeer duidelijke *iegeren*, *iegerinc*. — Nergens, mhd. *niergen*, is samengesteld met *ni* „niet”, zie niet.

Ergeren ww. Mnl. *ergheren*, *argheren*, een afleidsel van den comparatief van *erg*, beteekent evenals het overeenkomstige mhd. *ergeren* ohd. *argirôn* „*arch* maken, erger maken”, vandaar ook „beschadigen”. De nnl. en nhd. bet. laat zich uit deze verklaren (vgl. b. v. boos „kwaad” en „toornig”); maar men denkt allicht aan den invloed van een **errjen*, **errgen* uit germ. **irzjan* got. *aírzjan* (zie ar) „toornig maken”.

Ernst m. Uit glb. mnl. *ernst*, *aernst* (vgl. aarde), ook *naerenst* (uit *in aerenst*, zie aars) en (na uitstooting der nasaal voor *s(t)*) *naerst* m. — vanwaar **naarstig** —; beantw. aan ohd. *ernust* onz. vr. mhd. *ernest* m. „stand-

vastigheid, volharding, ernst in den strijd, ernst", mnd. en nhd. *ernst*, ags. *eornust* „tweegevecht; ernst"; men brengt hiertoe ook on. *orrosta* „gevecht". Het (slechts in het Westgerm. voorkomende?) woord ernst heeft oorspronkelijk misschien „inspanning in den strijd" beteekend (vgl. krijg). Het is gevormd door middel van *-n-ust* (vgl. dienst), of van *-ust* (vgl. angst); maar noch de wt. noch verwante woorden kunnen met zekerheid worden aangewezen.

Erts onz. Eerst in het Nnl. overgenomen uit nhd. *erz*, een uitsluitend hd. woord van duistere herkomst: ohd. *aruzzi*, *errizi* mhd. *erze*. Het Mnl. heeft hiervoor *eer* onz., beantw. aan got. *aiz* ohd. *êr* ags. *âr* onz. eng. *ore* „erts", hoogerop verwant aan lat. *aes* „erts", skr. *ayas* „ijzer".

Erwt vr. Uit glb. mnl. *erwĕte* naast *arwĕte* (vgl. erg) (ook *erwête*, nvla. *erweet*) vr.; beantw. aan ohd. *araweiʒ*, *arwîʒ* mhd. *areweiʒ*, *erwiʒ* mnd. *erwete*, *erwitte* nhd. *erbse*. Het is niet uit te maken, hoe ver de verwantschap reikt van dezen in de overige oudere germ. talen niet voorkomenden naam met gr. ἐρέβινθος, ὄροβος „keker" en lat. *ervum* „een soort van wikke"; „wellicht behoort erwt, evenals hennep, tot die woorden, die het Gr. en het Germ. uit dezelfde bron hebben ontleend". Germ. *a* in pl. van *e* in de wortelsyllabe van een uitheemsch woord zou dan een analogon hebben in aalmoes.

Esch m. Uit glb. mnl. *esche* vr. (m.; vgl. berk); beantw. aan nhd. *esche* vr. uit mhd. *asch* ohd. *ask* — ags. *æsc* eng. *ash* on. *askr* — m. Het germ. *aski-* „esch" geldt als hoogerop verwant met de glb. woorden oslav. *jasika* en lit. *ùsis*.

Esp m. Uit glb. mnl. **espe* vr. (vgl. berk) beantw. aan nhd. *espe* vr.; uit **aspjô?* Op germ. *aspô* vr. wijzen ohd. *aspa* mhd. *aspe* ags. *æsp* eng. *asp* on. *ösp* vr. „esp".

Estrik m. In de oudere nnl. periode ontleend aan nederrijnsch nd. *estrik* (mnd. *estrik* en *astrak*), beantw. aan ohd. *astrîh*, *estirîh* (*hh*) mhd. *estrîch* nhd. *estrich* m.: uit mlat. *astricus* „met steenen geplaveide vloer" (vgl. it. *lastrico* „plaveisel"). De oorsprong van het rom. woord staat niet vast.

Eten ww. Uit glb. mnl. *eten;* een algemeen germ. en indogerm. ww. voor „eten": got. *itan* ohd. *ëʒʒan* os. ags. *etan*; skr. (in wortelvorm) *ad*, gr. ἔδ-ομαι, lat. *edo*, lit. *ėdmi*. Van denzelfden wt. komt aas, zie aldaar. Zie ook etsen en vreten. — Eten onz. is niet de gesubstantiveerde infinitief, maar een oud naamwoord: ohd. *ëʒʒan* onz. en voorts gr. ἐδανόν skr. *adana* onz. „eten, voeder".

Etgroen onz. (overeenkomstig de uitspraak met *t* geschreven, evenals ant-), uit glb. mnl. **etgroen*, beantw. aan nd. *etgrôn* fr. *eatgrien* (vgl. de glb. woorden eng. *edgrew* fri. *ethgrow* en mnl. *etgras*), gevormd met een in 't Oudgerm. niet zeldzaam praefix in den zin van „terug, opnieuw, weder", vgl. ohd. *itniuwi* ags. *ed-neówe* „renovatus, geheel nieuw", on. *id-giöld* „betaling", got. *id-veit* ohd. *ita-wîʒ* os. ags. *ed-wît* (mnl. *ed-wijt*?) onz. „verwijt, smaad, hoon", voorts nog ohd. *itaruchen* ags. *eodorcan* mnl. *edereken* „herkauwen" en mnl. *et-(ed-)mael* „feest; etmaal" nnl. **etmaal**, eigenl. „(regelmatig) terugkeerende tijd" (zie maal), ohd. *etmâl*, *itmâli* ags. *edmâle* „hoogtijd". De oorsprong van het germ. praefix *ed- id- ida-* is nog niet opgehelderd.

Etsen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende en evenals eng. *to etch* uit het glb. nhd. (op het einde der 15ᵉ eeuw voorkomende) *ätzen* overgenomen. Het wordt, omdat het eigenlijk „doen invreten" beduidt, voor identisch gehouden met got. *atjan* ohd. *ezzan* nhd. *ätzen* mnl. *etten* „doen eten, te eten geven, laten weiden".

Ettelijk onbep. telw. Eerst in het oudere Nnl., naar het voorbeeld van glb. nd. (mnd.) *ettelik* hd. *etlich*, ohd. *ëtalîh*. Het eerste bestanddeel, dat in het Hd. meer voorkomt, bijv. in *etwas*, wordt vergeleken met got. *aíþþau* „soms", zie of.

Etter m. Uit mnl. *etter* onz. „etter,

dierlijk gif" (de korte klinker wegens volgende dentalis voor consonant uit *ē* = germ. *ai*, vgl. vet, ladder, wit); beantw. aan ohd. *eit(t)ar* nhd. *eiter* onz. m., mnd. *etter* m., os. *eitir* ags. *ǣttor* eng. *atter* fri. *atter* (**āter*, zie aterling) on. *eitr* onz. „etter". Naast germ. **aitro-* zonder de suffixale *r* ohd. mhd. *eiȥ*, dial.-nhd. *eiss* „etterbuil, zweer". Germ. *ait-* „zweer, ettergezwel" uit voorgerm. *oid* komt overeen met gr. *οἶδος*, *οἴδμα* „gezwel", *οἰδάω* „ik zwel".

Eunjer. De oudere vorm *ungher* (Kiliaan) van dit merkwaardig nnl. woord schijnt op den volksnaam *Hongaar* (duitsch *Ungar*) te wijzen. Deze zou dan — voor Zigeuner? — van den Beneden-Rijn als *Un-jar* met de bet. „toovenaar, snoodaard" ingedrongen zijn. Wat de vocaalrekking betreft zou dan baanderheer en ten opzichte van den begripsovergang zouden schalk en schelm te vergelijken zijn.

Euvel bnw. Uit glb. mnl. *övel* (doch merkwaardig genoeg bijna altijd met *e* in pl. van *ö* (zie kreupel)), *evel*; een algemeen germ. bnw. met de beteekenissen „ziekelijk, slecht, erg, zedelijk slecht": got. *ubils* ohd. *ubil* os. *ubil* ags. *yfel* (eng. *evil*). Het onz. subst. euvel is oud-westgerm. Of ohd. *uppi* (uit *ubjo-*) „maleficus" en ohd. *uppîg* nhd. *üppig* hierbij behooren, is twijfelachtig; nog minder zeker is de vergelijking met over, volgens welke aan germ. *ubilo-* (uit voorgerm. **upélo-*) als eerste beteekenis het zedelijk begrip „de perken te buiten, over de schreef gaande" zou toekomen.

Even bnw. en bijw. Zie effen.

Evenknie zie knie. — **Evenredig** van reden.

Ever m. Uit glb. mnl. *ever*, beantw. aan ohd. *ëbur* nhd. *eber* mnd. *ever* ags. *eofor* „ever" (*Eoforwîc* „Everstad" is het hedend. *York*) on. *jöfurr* „ever", overdrachtelijk gebruikt voor „vorst": germ. *ëbur-*, *ebr-* met *b* uit voorgerm. *p*, als de verwante woorden oslav. *veprĭ*, lat. *aper* „ever" bewijzen. „Ook in de benamingen varken en zwijn komen slechts de westindog. talen gedeeltelijk overeen".

Ezel m. Uit glb. mnl. *ezel*, beantw. aan ohd. en os. *esil* ags. *esol* got. *asilus*; daarnaast ags. *assa* eng. *ass* on. *asni* „ezel". Met got. *asilus* enz. komt het meest oslav. *osilu* „ezel" overeen; vgl. verder lat. *asinus* gr. *ὄνος* voor **osnos*. Een gemeenschappelijke indogerm. naam bestaat niet; ook is de oorsprong van de europeesche benaming nog niet ontdekt; evenmin is bekend, aan welke taal de Slaven en Germ. in het begin onzer tijdrekening den naam van dit in Noord-Europa niet thuis hoorende dier onmiddellijk hebben ontleend; evenwel kan aan got. *asilus* de italische vorm *asinus* ten grondslag liggen. Ags. *assa* on. *asni* komen waarschijnlijk van rom. **asno* (spa. *asno* fra. *âne*).

F

Faas vr. Uit glb. mnl. *fâze*: evenals alle overige heraldieke termen met het ridderwezen aan het Fra. ontleend; ofra. *faisse*, *fasse*, *fa(s)ce*, nfr. *faisse* en *fasce* (uit het lat. *fascia*). Zie fatsen.

Fabel vr. Onder jongeren invloed van het lat. (of hd.) woord uit het glb. mnl. *favele* (van het lat. *fabula*) ontstaan.

Fakkel vr. Uit het latere mnl. *fakkel*: de *f* bewijst dat het woord ontleend is, want èn in germ. èn zelfs in vroegtijdig (vóór de 9e eeuw) ontleende woorden wordt de nl. *f* als beginletter verzacht; alleen wanneer het woord als eene onomatopoëtische formatie — d. w. z. die meer onmiddellijk dan de gewone woorden door haren klank het begrip aanduidt — wordt opgevat, kan de scherpe medeklinker bewaard blijven. De oorsprong is te zoeken in het duitsche *fackel* ohd. *facchala*: tegen de aflei-

ding hiervan uit lat. *facula*, rom. *facla* is niets te zeggen. Evenwel is het bestaan van een in klank overeenstemmend glb. germ. woord niet onwaarschijnlijk; vgl. ags. *fæcele* met den merkwaardigen bijvorm *þaecele* „fakkel".

Falen ww. Uit mnl. *fâlen* „feilen, zwak worden; tegenspoed hebben": ontleend aan het ofra. *faillir* „falen, niet slagen; bedriegen" (lat. *fallere*). Het fra. ww. werd overgenomen èn in den vorm *fâljen* (zie betreffende *â* uit *ai* 2 aas), waaruit mnl. *fâlen* en *faeljen* md. *vêlen* laat-mhd. *vælen* nhd. *fehlen* ontstonden, èn in den mnl. vorm *failen*, mnd. *feilen*, waaruit nnl. **feilen**. Uit dezelfde bron als de nl.-duitsche vormen zijn gevloeid meng. *failen* eng. *to fail*, noorsch *feila*. Het rom. femininum, fra. *faille*, is het mnl. *faelje* enz. „fout, mislukking; bedrog"; vandaar het nnl. faliekant („met mislukte kanten") en feil vr.

Falie vr. „regenmantel", voorheen „een het geheele lichaam bedekkende mantel, of sluier", mhd. *vaile*, *vêle*, *væle* „mantel, sluier" westfaalsch *falge* „sluier": uit ofra. *faille* „lange sluier".

Faro (soort van bier). Afleiding onbekend.

Fat m. Uit het fra. *fat* (lat. *fatuus*). — Afleidsel fatterig.

Fatsen vr. mv. Eerst in het Nnl. aangetroffen; beantw. aan nd. *fatse* vr. „strook zeildoek", *fatsche*, *fasche* vr. „strook, lint, zwachtel": uit het bij faas genoemde fra. *fa(s)ce* „strook".

Fatsoen onz. Uit mnl. *fatsoen* (*faetsoen*) „vorm, soort, manier": uit fra. *façon* (van lat. *facere*) (zie betreffende *ts* uit fr. *ç* het vorige woord en bootsen), waaruit ook meng. *faceon* eng. *fashion*.

Fazant m. Uit glb. mnl. **fazant* (*fazaen*), beantw. aan ohd. mhd. *fasant*, *fasân* nhd. *fasan*: evenals it. *fagiano* fra. *faisan* (mnl. *faizaen*) uit het lat. *fasianus* „vogel van de rivier Phasis in Georgië".

Fee vr. Evenals het nhd. *fee* uit glb. fra. *fée*, dat met zijn rom. verwanten van vroeg-mlat. *fata* (lat. *fatum*) eigenl. „schikgodin" komt. Het mnl. mhd. *feie* is een oudere eveneens aan het Fra. ontleende woordvorm.

Feeks vr. Een eerst in het Nnl. voorkomend woord van onbekenden oorsprong; in het Nd. beteekent *fêks* „dreumes".

Feest onz. Onder invloed van mhd. nhd. *fest* (uit lat. *festum*) onzijdig geworden; uit mnl. *feeste* vr. „feest, vermaak, genot" dat evenals eng. *feast* aan ofra. *feste* nfr. *fête* is ontleend. Het fra. woord, met eene voor *st* verlengde vocaal (vgl. beest), is evenals it. *festa* enz. het meerv. van lat. *festum*. Een in vroegeren tijd ontleend woord voor „plechtigheid" is het mnl. *viere*, zie vieren.

Feil vr. en **feilen** ww. Zie falen.

Feit onz. Uit mnl. *feit*, *fait* „daad, handeling" en dit van fr. *fait* (lat. *factum*).

Feitel vr. Een eerst in het Nnl. voorkomend woord met den gewestelijken bijvorm *fijtel*. Daar het woord ook „windsel" beteekent en *ei* voor *ē* kan staan, zou het, als uit het Fri. (Nd.) ontleend, kunnen beantwoorden aan het ohd. *fezzil* m. „zwaardriem, band" ags. *fetel* „draagband" on. *fetill* „band, riem" nhd. *fessel*, die vermoedelijk bij vatten behooren.

Fel bnw. Uit mnl. *fel* „wreed, boosaardig, schelmachtig": vóór het mnl. tijdvak ontleend aan het ofra. *fel* „vreeselijk, goddeloos" (waarvan ook het eng. *fell*) of wel, beide komen van een gemeenschappelijk grondwoord. De afkomst van het rom. woord — meestal in een verbogen naamvalsvorm als nominatief: fra. *felon* it. *fellone* ospa. *felon* mlat., reeds in de 9e eeuw, *felo* — is niet zeker, maar moet waarschijnlijk in het Keltisch gezocht worden.

Feloek vr. Eerst in het Nnl.: uit fra. *félouque* (it. *feluca*, spa. *faluca*) „klein roeischip". Naar men wil door middel van ospa. *haloque* uit arab. *harrâca* „klein zee- of rivierschip".

Femelen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende in de vormen *fê-*

melen en *fimelen* — nnl. ook fijmelen gespeld — met de beteek. „hennep uitzoeken; wol kaarden"; voorts „beuzelwerk verrichten, muggeziften, waanwijs zijn, kwezelen". Het ww. in de eerstgenoemde beteekenissen is een afleidsel van mnl. **femel* „de kortere hennepplant", dat met het glb. dialect. hd. *femel* nd. *femel*, *fimel*, eng. *fimble* „gellinghennep" door verplaatsing van het accent afstamt van het lat. (*cannabis*) *femella* (van *femina*); ten onrechte hield men de kortere plant voor de vrouwelijke. Van dit ww. is femelen in de overige beteekenissen misschien slechts een overdrachtelijke toepassing.

Fenegriek onz. Uit mnl. *fenugriec*: gevormd naar het lat. *foenum graecum* (bij ons ook „bokshoorn" geheeten), waarvan ook meng. *fenugreke* eng. *fenugreek* fra. *fenugrec*.

Fep vr. van feppen. Eerst in het Nnl. voorkomende; vgl. eng. *fap* „beschonken" (bij Shakspeare): van duisteren, misschien onomatopoëtischen oorsprong. Hetzelfde geldt van flep, fleppen.

Ferm bnw. Eerst in het nnl. tijdperk uit lat. *firmus* of fra. *ferme* overgenomen.

Feziken ww. Eerst in het Nnl. voorkomende: een verbaal afleidsel met iteratief-diminutieve beteekenis (evenals bijv. hinniken) van glb. ouder-nnl. *fêzen*, *vêzen*, welks stam *fîs* onomatopoëtisch is; vgl. het gewestelijke *fiespelen* dialect.-hd. *fisperen* „fluisteren", westfaalsch *fîsen* „pruttelen, van zacht kokende spijzen" en den gelijkluidenden st. onder veest.

Fidibus m. Hetzelfde woord als hd. *fidibus* dat „omstreeks het midden van de 17ᵉ eeuw ontstaan, oorspronklijk een studententerm schijnt te zijn geweest, welks afleiding nog niet is uitgemaakt".

Fielt m. Misschien, in het eerste tijdperk van het Nnl., ontleend aan het vroeger vaak op personen toegepaste eng. *filth* „vuiligheid, vuil", met welk woord (ags. *fŷlð* uit *fûliþa*) ons vuilte overeenkomt.

Fier bnw. Uit nnl. *fier* „moedig, trotsch, statig, overmoedig". Dit adj. is evenals mhd. *fier* mnd. *fêr* vóór het mnl. tijdvak ontleend aan het glb. fra. *fier* (lat. *ferus* „wild"), vanwaar ook eng. *fierce* komt.

Fijmelen ww. Zie femelen.

Fijn bnw. Uit mnl. *fijn* „in zijn soort volmaakt, voortreffelijk, schoon, louter, fijn": evenals mhd. (ohd.) *fîn* nhd. *fein* voor het mnl. tijdvak ontleend aan mlat.-rom. *finus* (fra. *fin* eng. *fine* enz.) met de grondbeteekenissen „volkomen, echt, louter", dat van lat. *finire* wordt afgeleid.

Fijt en **vijt** vr. (vla. m.) Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan glb. nd. *fît* m.: een nog onverklaarde vervorming van glb. *fijc*, mnd. *fîk* mhd. *fîch* „vijgewrat, fijt" ags. *fîc*(*âdl*) „fijt", dat aan lat. *fîcus* „zweer in den vorm van een vijg" is ontleend; verg. ook mhd. *fîc* (*g*) nhd. *feigwarze* „vijgewrat".

Fikfakken ww. Eerst in het ouder Nnl. voorkomende; in denzelfden vorm ook in het Mnd., Nd. en Nhd. met dezelfde of overeenkomstige beteekenissen uit het grondbegrip „snel heen en weer gaan"; vandaar „zich snel heen en weder bewegend handelen, beuzelen, talmen": een onomatopoëtische klankwisselende formatie van ohd. *ficchen* mhd. (nhd.) *ficken* „wrijven", eigenl. „korte, snelle bewegingen maken"; hierbij behooren ags. *ficol* „wuft, bedrieglijk" eng. *fickle* „veranderlijk", on. *fíka* „ijlen". Andere verwanten van den germ., veelal als een onomatopee behandelden stam *fik* zijn onbekend. Zie het volgende woord.

Fiks bw., waarvan fiksch bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan nd. nhd. *fix* bw. en bnw. „snel, flink, vaardig"; reeds in de 15ᵉ eeuw ontmoet men in het Hd. een als interjectie gebruikt *fix* „flink!": een onomatop. formatie, die zich aansluit bij de in het vorige artikel behandelde woordfamilie en den invloed onderging van fra. *fixe* lat. *fixus*. — Het woord wordt in Duitschland ook gebruikt als naam van den wakkeren herdershond,

keeshond; vandaar fikshond (vgl. fik).

Fistel vr. Uit glb. mnl. *fistele* vr.: evenals mhd. nhd. *fistel* vr. uit lat. *fistula* „pijp, pijpzweer". Op ontleening aan hetzelfde grondwoord voor de 12e eeuw wijzen de glb. woorden ohd. *fistul* mnl. *festel* m.

Flabberen ww. Zie fleb.

Fladderen ww. Eerst in het jongere Nnl. voor het oudere *fléderen*, *fledderen*; vgl. ohd. *vlëdirôn*, mhd. *vlederen* en *vladeren*, nd. *fladderen* nhd. *flattern* „fladderen"; eng. *to flatter* meng. *flateren* is het fra. *flatter* (mnl. *flatéren*), welks samenhang met fladderen niet zeker is. De woorden zijn ten deele onomatopoëtisch (zie fakkel) behandelde afleidsels van *vleder* in vledermuis en vlerk; zie aldaar.

Flakkeren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan het glb. mhd. *vlackeren*, nhd. nd. *flackeren*; zonder *r*-suffix heeft Kiliaan *vlacken* „flakkeren, flikkeren" (ook mnl. *vlaken* „blaken"?); vgl. ags. *flacor* „fladderend", meng. *flaceren* noorsch *flökra* „fladderen", ohd. *flagorôn* en bij Kiliaan *vlaggheren* (ook met *f*) „fladderen"; voorts de klankwisselende vormen ags. *flicorjan* eng. *to flikker* „fladderen", nl. en duitsch flikkeren. De stam *flag*, *flak*, *flik* is onomatopoëtisch (zie fakkel) d. i. tot de vorming dezer op zich zelf reeds karakteristieke klankverbinding hebben een aantal gelijkluidende woorden, als lat. *flagrare*, de bij vliegen behoorende ohd. woorden *flokrôn*, *flogezen* mhd. *vlokzen* „fladderen", voorts fladderen, blaken en andere medegewerkt.

Flambeeren ww. Van fra. *flamber*.— **Flambouw** vr. van fra. *flambeau*; een voormalige nnl. vorm was *flambeel* van een ouder fra. *flambel*.

Flank vr. Evenals het nhd. *flanke* eerst in later tijd ontleend aan glb. fr. *flanc* (it. *fianco*), welks afkomst nog niet is uitgemaakt en door sommigen gezocht wordt in ohd. *hlanka* mhd. en mnl. *lanke* vr. „lende, lies", waartoe ook on. *hlekkr* „schakel van een ketting" en nhd. *gelenk* „gewricht" worden gebracht.

Flansen ww. Slechts in het Nnl. bekend. Indien „smijten" het oorspronkelijk begrip is, dan schijnen de bij Kiliaan voorkomende vormen *plansen*, *blansen* „storten" op een onomatopoëtische formatie te wijzen.

Flap m. van flappen. Zie flep.

Flarden m. mv. Eerst in het nnl. tijdvak ontleend aan glb. nd. *flarden*, dat in plaats van en naast *flarren* wordt gebruikt: *flarre* vr. „breed vormeloos stuk, plas, groef, reet" mhd. *vlarre* naast *vlerre*; hierbij het (evenens eigenl. nd.?) ouder-nnl. *flarzen* „flarden". Verdere gegevens voor de etymologie ontbreken.

Flater m. Een eerst in het Nnl. voorkomend woord, eigenl. „onnoozelheid, zotteklap", dialect. „leugenpraat", beantw. aan mhd. *vlater* „gekeuvel"; vgl. dialect. nl. *flateren* nd. *fläteren* mhd. *flatteren* „babbelen".

Flauw bnw. Uit het glb. jongere mnl. (holl.) *flaeu*, beantw. aan mnd. *flau* „zwak, flauw" nd. en jonger-nhd. *flau*. In welke betrekking dit nl. nd. adj. staat tot ofra. *flau*, *floi* „flauw", nfra. *flou* en eng. *flew* „zacht, teer", is, evenals de vroegere geschiedenis er van, onbekend. Ook nvla. *fleeuw* „flauw van smaak, laf" heldert niets op. In elk geval bewijst de scherpe beginletter, dat het nl. woord òf ontleend òf eerst in later tijd gevormd is (zie fakkel).

Fleb vr. ook flab. Eerst in het Nnl. voorkomende, van een in het Nl., Nd. (Hd.) en Eng. verbreiden stam *flab* in den zin van „slap nederhangend": *flabbe* en met klankwisseling ook *flebbe* heeft in het Nl. en Nd. behalve de bet. van „fleb" ook die van „hangende lip" (ook „tong"); hierbij nog eng. *flabby* „los neerhangend" en nl. flabberen, dat gezegd wordt van de beweging en het geklapper van slap neerhangende voorwerpen. *Flab*, ook verscherpt *flep*, is een jongere formatie, die onomatop. invloed ondergaan heeft (vgl. fakkel en flakkeren); evenzoo *flab*, *flap*

„klappen, met een klap of klets slaan".

Fleemen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende. Het woord behoort bij nd. *fleme* „niervet, vet" en beteekent dus eigenl. smeren, zalven"; vgl. vla. *zeemen* „fleemen".

1 **Fleer** m. Eerst in het Nnl. voorkomende, misschien van fleren „(op slordige wijze) afwrijven", welks oorsprong duister is. Van denzelfden stam is gevormd nnl. fleers m.

2 **Fleer** vr. Uit het oudere nnl. *fleere* „leelijk, lui wijf", beantw. aan het oudere nhd. glb. *flerre*. Oorsprong onbekend.

Fleers. Zie 1 fleer.

Flens vr. (ijzeren kraag). Een nnl. woord uit glb. eng. *flange* (nd. *flantsche*), welks oorsprong onbekend is.

Flensje onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; verwant aan nd. nhd. *flinse* m. vr. „platte reep, afgesneden stuk, snipper"; hierbij nd. *flensen* eng. *to flense* deensch *flense* nl. *flenzen* „het spek uit den walvisch snijden". De verdere geschiedenis van het woord is duister.

Flenter m. Eerst in het Nnl. voorkomende; hierbij glb. nvla. *flente* vr. Een reeks van woorden, die onderling in klank min of meer verschillen, bestaat in het Nl., Duitsch en Engelsch: nl. *fletters* eng. *flitters* „flarden" nhd. *flitter* „kleine blikken penning" en vla. *vlender* m. meng. *flendir* eng. *flinder* „flenter" nhd. *flinder* m. „dun metalen plaatje"; hierbij het oudere nhd. *flander* vr. „vod, lomp". Daarnaast staan overeenkomstige verba in den diminutief-vorm met de bet. van „fladderen" resp. „flikkeren", zoodat de substantiva schijnen te beteekenen „fladderende (ook wel „flikkerende") lapjes".

Flep vr. Zie fleb.

Fleppen, **flep**. Zie fep.

Flerecijn onz. Uit glb. mnl. *flerecijn*, *fledersijn*, *-cijn*: gelijk de beginletters en de uitgang bewijzen, een uitheemsch woord, dat men thans terecht als een rom. afleidsel van lat.-gr. *pleura* verklaard heeft. Daarop wijzen nvla. *fleurus*, *fleursel* = fra. *pleurésie* en *fleurecijnwater* = fra. *épanchement pleurétique*. Nvl. *fleurecijn* „jicht" bewaart dus nog een ouderen vorm, terwijl het meer gewone mnl. *fledercijn* door volksetymologie in verband is gebracht met *vlederen*, fladderen „quod per omnes artus volitet, vageturque inter cutem et carnem" (KILIAAN).

Flesch vr. Uit glb. mnl. *flessche* (*flassche*), beantw. aan mhd. md. *flesche*, welks *e* door de *sch* uit *a* ontstaan is: ohd. *flasca* nhd. *flasche* ags. *flasce* eng. *flask* on. *flaska*; uit het reeds vroeg in het Germ. inheemsche woord is finsch *lasku* ontleend. Dezelfde benaming komt ook in de rom. talen voor: ouder-mlat. *flasca* en *flasco* it. *fiasco* ofra. *flasche* nfr. *flacon* enz.; voorts vindt men het woord, dat de ruimere bet. heeft van „houten, gevlochten, lederen vat (*gefäss*)", ook in de kelt. en slav. talen. Vanwaar het zich verbreid heeft of waar het eigenlijk thuis hoort, is niet uitgemaakt; gewoonlijk zoekt men den oorsprong in het Keltisch.

Flets bnw. Een eerst in het Nnl. voorkomend woord, gevormd evenals bits, barsch en behoorende tot de maagschap van fladderen en flenter „als een lap neerhangende (deze beteek. heeft *fletsch* nog in het Vla.), flauw"; vgl. hd. *läppisch* (dial. ook „laf, flauw van smaak") afgel. van *lap*.

Fleur vr. (vischlijn). Een slechts in het Nnl. voorkomend woord van onbekenden oorsprong. Vandaar fleuren.

Flikflooien. Een eerst in het jongere tijdperk der Nl. en Nd. taal voorkomende, redupliceerende vorm. Het simplex *flôien*, dat ook „vleien" beduidt, is nog niet voldoende verklaard.

Flikje onz. In het nieuwere Nl.; „naar den eersten maker Caspar Flick zoo genoemd".

Flikken ww. Een nnl. woord, gevormd naar het voorbeeld van glb. duitsch *flicken* (mhd. *vlicken*), dat bij het duitsche *fleck* „lap, stuk" behoort; zie vlek vr. Hiermede vermengt zich een onomatop. aan flink verwante st.

flikk-, die in hoofdzaak een snelle (flinke, behendige) beweging aanduidt.

Flikkeren ww. Zie flakkeren.

Flink bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan mnd. nhd. *flink* „beweeglijk, vlug, handig"; hierbij het oudere nhd. *flinken* mnl. *vlinken* „schitteren". De stam *flink* is in oorsprong en vorming nauw verwant met *flikk* in flikkeren, flikken; hij vereenigt de beteek. van „schelle flikkerglans" met die van „snelle beweging" (mnl. *vlinken* is ook „zich snel bewegen") en overdrachtelijk „behendigheid, vlugheid van geest"; vgl. gr. *ἀργός* „blinkend; vlug".

Flits m. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, beantw. aan het oudere nhd. *flitz* m. „pijl", dialect. in *flits(ch)-bogen* „kruisboog". Het woord is onmiddellijk als onomatopee gevormd (vgl. eng. *to flit* „ijlen"), maar kan zich bij andere stammen hebben aangesloten (zie flakkeren); vgl. mnl. *vlieke* „pijl" van vliegen. Op welke wijze fra. *flèche* met flits samenhangt, is niet zeker.

Flodderen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan nd. *fludderen* dialect.-hd. *flutteren* „flodderen, fladderen"; in gelijken zin en ook in dien van „door den modder of het water plassen" vindt men in duitsche dialecten (mhd. nhd.) ook de klankwisselende vormen *flûdern* en *flôdern*; hierbij nog het oudere nnl. *flodder* „slik", westfaalsch *flueder* „vod", waarschijnlijk ook eng. *fludder* „duikeend". Indien de onomatop. behandelde stammen *flûþ-*, *flauþ-*, *flud-* met een wortel *flu* „vlieten" (zie vlieten) samenhangen, dan moeten de beteekenissen van de „vlietende beweging" zijn uitgegaan; vgl. lat. *fluxus* „vloeiend, vloeibaar; flodderend, wankelend".

Floers onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; westvla. *vloers*: waarschijnlijk van het fra. *velours* (vgl. brat en fluweel). Dat de woorden metterdaad kunnen samenhangen, bewijst ook het nhd. *flor* m., dat zoowel „floers" als „de haren van het fluweel" beteekent.

Flonkeren ww. Beantw. aan nhd. *flunkern* „flonkeren; ijdel pronken": een klankwisselende vorm van flink.

Flous vr. Eerst in het Nnl. voorkomende en één met nhd. *flause* „loopje, uitvlucht", welks oorsprong onbekend is.

Flouw vr., gewestelijke bijvorm van vlouw; met *ouw* uit *ûw*, als mnl. nvla. *vluwe* „vischnet" bewijzen. Dewijl het woord in de overige germ. talen niet wordt aangetroffen, is de grondvorm (**flûjô?*) niet juist te bepalen.

Fluim vr. Uit glb. mnl. *flûme* (*fleume*): door middel van fra. *flume* (*fleume*) uit lat.-gr. *phlegma* „slijm".

Fluisteren ww. Eerst in Nnl. (Holl.); beantw. aan glb. nd. *flûsteren*. Dit verbum is van onomatop. aard, gelijk de glb. duitsche verba *flüstern*, *flistern* (ohd. *flistren* „liefkozen"), *flispern*, *flismen* en andere bewijzen. Samenhang met ohd. *giflôs* „gefluister" is mogelijk.

Fluit vr. Uit glb. mnl. *flûte*, dat evenals eng. *flute* aan het fra. *flûte* (ofra. *flaüte* it. *flauto*) is ontleend; afwijkende klinkers hebben mnl. mhd. *floite* nhd. *flöte*. Het verb. fluiten, fr. *flûter*, heeft eerst in later tijd door valsche analogie de sterke vervoeging aangenomen.

Fluks bnw. Dit woord heeft onder invloed van het duitsche *flugs* (mhd. *fluges*), een adverbialen genitief van *flug*, het mnl. *vluch(t)s*, adv. genit. van vlucht, vervangen.

Fluweel onz. Uit glb. mnl. *fluweel*: ontleend aan ofra. *veluel*, dat evenals de overige rom. namen van het fluweel het lat. *villus* „ruige haarbos" tot grondwoord heeft: mlat. *villutum* it. *velluto*, eng. *velvet*, fra. *velours*. *Fl-* uit *vel-* (vgl. floers) ook in mlat. *fluetum* „fluweel", misschien onder invloed van een subst., welks herkomst onbekend is, in den zin van „dons, pluis, haarbos", t. w. nvla. *vluwe*, *vluie* eng. *flue*. Het oudere Mnl. bezigde voor fluweel het woord *samît* uit mlat. *samîtum* (mhd. *samît* nhd. *samt*) en dit van gr. *ἑξάμιτον* „zesdraadsch weefsel".

Fluwijn onz. Uit glb. mnl. *fluwijn*

onz.: uit fra. *fouine*, vermoedelijk vervormd door bijgedachte aan het in het vorige artikel genoemde woord voor „pluis". De herkomst van het rom. woord (ofra. *fayne* it. *faina* enz.) staat niet vast.

Fniezen ww. Uit glb. mnl. *fniezen*, beantw. aan ags. **fnéosan*, *gefnésan* meng. *fnésen* „ niezen". Indien het woord niet een jongere onomatop. vorm van n i e z e n is, kan het met gr. *πνέω* „ik blaas, ik snuif" verwant zijn.

Fnuiken ww. Uit mnl. *fnûken* „de slagpennen uittrekken, kortwieken": fri. *fnûken* „stompen, stooten" en het oudere nnl. *fnuik* „een vuist vol, een greep" doen vermoeden, dat het woord eigenlijk beduidt: „met de vuist aanpakkende uitrukken". Anderen leiden f n u i k e n „de slagpennen uittrekken" af van een **fnûk* „vlerk, slagpen", behoorende bij noordfri. *fnuiken* „stuiven, vliegen, fladderen".

Foedraal onz. Dit woord berust evenals nhd. *futteral* op een jonger mlat. afleidsel van het germ. woord dat onder v o e r e n (2) zal besproken worden.

Foelie vr. Uit mlat. *folia* „dun blaadje metaal" (van lat. *folium*), vanwaar ook nhd. *folie* vr. Dezelfde etymologie heeft *foelie* „specerij", eigenl. „foelie van de muskaatnoot", fra. *fueille de macis*, it. *foglia di noci moscate*.

Foeteren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende. Als grondwoord van dit ook over geheel Duitschland verspreide woord (*futteren*, *fuderen*) beschouwt men den franschen vloek *foudre!* of fra. *foutre*.

Foezel vr. In het Nnl. overgenomen uit nhd. *fusel* m. „slechte brandewijn, foezel", dat waarschijnlijk in verband staat met het dialect.-duitsche ww. *fuseln* „overijld werken en dus slechte waar leveren".

Fok vr. Uit het glb. jongere mnl. *fokke*, hetzelfde woord als nd. nhd. *focke* deensch *fok* zweedsch *fock* „voorzeil". Behoort deze scheepsterm tot het on. sterke ww. *fiúka* „door den wind voortgedreven worden" (vgl. *vocken* „waaien" in den Teuthonista), dan moet de oorspronkelijke beteekenis „zeil in 't algemeen" geweest zijn.

Fokken ww. Eerst in het Nnl. voorkomende. Waarschijnlijk behoort het bij vla. *fok* „zuigdotje" en beteekent dan eigenlijk „zoogen, opfokken". De vroegere geschiedenis van dit uitsluitend nl.-fri. woord wordt niet opgehelderd door het in klank overeenkomstige dialect.-duitsche *fucken* met de bet. „goed gaan; handig (en bedriegelijk) te werk gaan".

Folen ww. Uit mnl. *folen* (*foléren*) „mishandelen, kwetsen, beetnemen, mallen": ontleend aan ofra. *foler* (nfra. *fouler*) „vollen, beschadigen, kwellen", maar tegelijk was op de beteek. fra. *fol* (*fou*) van invloed. Van denzelfden oorsprong is eng. *to foil* „ neertrappen, verijdelen, beetnemen, bedriegen".

Folteren ww. In het nnl. tijdperk ontleend aan duitsch *foltern* (laat-mhd. *vulteren*), welks oorsprong niet zeker is. Gewoonlijk leidt men het af van mlat. *pulletrus*, *poledrus* „veulen" (waarvan ook spa. *potro* „folterbank" komt, vgl. lat. *equuleus* dat dezelfde beteek. heeft) wegens de gelijkenis van het oude folterwerktuig met een paard.

Fommelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, beantw. aan het duitsche dialect. *fummelen*, eng. *to fumble* met de beteekenissen „door wrijven reinigen, rondtasten, slordig bijeenrapen, ineenfrommelen" en andere. Het woord met de klankwisselende bijvormen *fimmel*- *fammel*- is waarschijnlijk een jongere formatie.

Fonkelen ww. Hetzelfde woord als v o n k e l e n, duitsch *funkeln*.

Fontein vr. Uit mnl. *fonteine* „bron, springbron, welwater": ontleend aan fra. *fontaine* (het mlat. rom. *fontana* van lat. *fons*).

Fooi vr. Uit mnl. *fooi* (*fooie*) vr. „ afscheidsmaal, afscheidsdronk", beantw. aan glb. eng. *foy*. Het is ontwijfelbaar het fra. *foi*, welks overeenkomstige bet. wel is waar niet aangetroffen, maar toch naar analogie van mlat. *fides*, *fidantia* „opbrengst, schatting" begrijpelijk is.

Foppen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; hetzelfde woord als nhd. *foppen*, het eerst aangetroffen in het Bargoensch met de beteek. „bedriegen, liegen, beet nemen"; hierbij eng. *fop* „gek, kwast" en waarschijnlijk ook dial.-duitsch *fuppen* „heimelijk in den zak steken". Soortgelijke beteekenissen heeft de stam *fob* in eng. *to fob* „bedriegen" en laat.-mnl. *fobitasie* „klucht".

Forel vr. Ontleend aan nhd. *forelle*, dat, met een opmerkelijke verplaatsing van het accent, op een deminutivum van het ohd. *forhana* „forel" (vanwaar nog dialect. *förche*, *föhre*) berust. Dit ohd. *forhana*, waarbij ook nnl. v o r e n, v o o r n uit **forhn-* behoort, is de vrouwelijke vorm van een voorgerm. adj. **prkno* „gespikkeld" (skr. *pṛçni* „gespikkeld" gr. περκνός „bont"); is hiermede ook ouder-nnl. *veure* „een soort van marter", westfaalsch *vürn* „bunzing, fret" verwant? Zie f r e t.

Fornuis onz. Met een nog niet opgehelderde verandering van den klinker uit glb. mnl. *fornais*, dat aan het ofra. *fornaise* (lat. *fornax*) is ontleend.

Forsch bnw. Dit eerst in het Nnl. voorkomende, aan glb. fri. nd. *fors(ch)* beantw. adj. berust op mnl. *fortse* (uit fra. *force*) „kracht, geweld". Waarschijnlijk kwam men door een van het nomen afgeleid adv. op *-lijc* (nd. *forslik*) tot de vorming van het adjectief.

Fout vr. Uit mnl. *faute* vr. „gebrek": ontleend aan ofra. *faute*, rom. *falta* „gebrek, fout".

Fraai bnw. De gewone beteekenissen van mnl. *vraey*, *fraey* „waar, waarachtig, oprecht, gepast, aangenaam, bevallig" wijzen op fra. *vrai* „waar", daarentegen de in later tijd voorkomende van *fraei* „frisch, in goeden staat, gezond, wakker, flink, knap" op fra. *frais* „frisch, levendig"; de thans in het Hollandsch gebruikelijke, maar in het Vla. onbekende bet. „mooi" laat zich uit de bovengenoemde bet. gereedelijk verklaren; uit „aangenaam" of wel uit „oprecht, deugdzaam, zoet" (nvl. *fraai* „deugdzaam, zoetachtig") kan zich dat begrip hebben ontwikkeld; vgl. nhd. *hübsch* eigenl. „hoffelijk, fatsoenlijk". Noch in woordvorm noch in de beteekenis vinden wij eenigen grond om het adj. met on. *frár* „vlug, flink", os. *frao* (genit. *frahes*) „blijde" of nhd. *froh* in verband te brengen.

Fraas vr. Uit het oudere nnl. *fraze*: ontleend aan fra. *fraise* „krulversiering" met *a* in pl. van fra. *ai*, evenals in a a s (2). Vgl. f r i e s en f r e e s.

Frak vr. Een nnl. woord, dat evenals hd. *frack* m. aan fra. *frac* ontleend is. De vroegere geschiedenis van het woord is nog niet opgehelderd.

Framboos vr. Uit fra. *framboise*; zie b r a a m.

Franje vr. Uit mnl. *frandje* „slip, tip, franje": ontleend aan glb. ofr. *frange*, waarvan ook mhd. *franze* nhd. *franse*, komt. Dit rom. woord (ofra. *fringe*, *frange* it. *frangia*, spa. *franja*) schijnt uit het lat. *fimbria* te zijn gesproten.

Fransch bnw. in f r a n s c h e t i t e l is, naar men aanneemt, door volksetymologie verbasterd uit v o o r h a n d s c h.

Fratsen vr. mv. Een nnl. woord, ontleend aan glb. nhd. *fratze* vr. (thans met de bet. „vertrekking"). Het duitsche woord behoort waarschijnlijk bij ags. *fræt* „trotsch, koppig", ohd. *fraza* „koppigheid", *frazar* „stuursch, onbeschoft".

Frees, bijvorm van *fraas* (geplooide kraag), zie ald.

Fregat onz. Evenals nhd. *fregatte* vr. uit fra. *frégate* vr. Oorspronkelijk beteekende het rom. woord „klein roeischip"; de afkomst is niet bekend.

Fret onz. Uit glb. mnl. *fret* naast het oudere *foret*, *furet* (vgl. b r a t). Evenals nhd. *frett*, *frettchen* uit het Rom., vanwaar ook eng. *ferret*: fra. *furet*, it. *furetto*; mlat. *furetum*, *furectus* „fret", *furo* „bunzing, fret". Men leidt deze woorden gewoonlijk af van het lat. *fūr* „dief", misschien evenwel komen zij van de onder f o r e l genoemde (oudgerm.?) benamingen.

Freule vr. In de 17ᵉ of 18ᵉ eeuw overgenomen uit nd. *frölen*; b. a. hd. *fräulein*, het diminutivum van v r o u w.

Fries vr. Eerst in het Nnl. voorko-

mende, uit glb. nhd. *friese* vr. (*fries* m.) of met dit woord en eng. *frieze* uit fra. *frise* (it. *fregio* enz.) „krul-ornament"; hierbij behoort ook fra. *fraise* zie fraas, frees, en *friser* (*fraiser*), vanwaar nnl. friseeren (ouder-nnl. ook *frizen*). Op grond van eng. *to friz*, *frizzle* „krullen, friseeren", ofri. *frisle* „hoofdhaar" leidt men deze rom. woordfamilie uit het Germaansch af. Fr. *frise* en overeenkomstige woorden duiden ook een zekere pluizige wollen stof aan. Dat het woord in deze bet. met den volksnaam der Friezen in verband staat, bewijst o. a. ook de spelling vrieze; vgl. mlat. *frisii panni*; *pallia fresonica.*

Frisch bnw. Reeds in het latere Mnl. is deze aan het Duitsch ontleende vorm nevens den zuiver nl. vorm versch (zie aldaar) in gebruik gekomen.

Frisket; verschet onz. Het glb. fra. *frisquette*, eng. *frisket.*

Frommelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende. Vgl. eng. dialect. *to frumple* „rimpelen, kreukelen" (*to frump* „beschimpen"). De stam *frum- frumb-*, waartoe met klankwisseling wellicht ook het duitsch dialect. *frimel*, *frimmel* „eene soort van *nudeln*" behoort, is niet verder na te gaan.

Frons vr. Uit glb. mnl. *fronse*, dat aan het fra. *fronce* ontleend is; *fronsen* = fra. *froncer*; hierbij nog fronsel, westfaalsch *vruntsel* „rimpel". Men wil het rom. verbum uit **frontiare* „het voorhoofd rimpelen" verklaren.

Fruit vr. en onz. Het glb. mnl. *fruut* is aan fra. *fruit* (lat. *fructus*) ontleend.

Fuik vr. Eerst in het Nnl. voorkomende. Een nd. (friesch?) woord, oostfr. nd. *fûke*, van onbekende herkomst.

Fulp onz. Eerst in het Nnl. aangetroffen. Door werking van de *l* uit *felp* ontstaan, dat aan het fra. *felpe* „pluisfluweel, peluche", is ontleend. De oorsprong van rom. *felpa* is onbekend.

Fun m. Eerst in het Nnl. voorkomende; hetzelfde woord als het eng. *fun*; van duisteren oorsprong.

Fust onz. Uit mnl. **fust*, dat evenals eng. *fust* aan ofr. *fust* (nfra. *fût*, lat. *fustis*) „schacht, onderstel, vat" ontleend is.

Fustein onz. Uit glb. ofra. *fustaine.* Deze stof (it. *fustagno* enz.) wordt „dus genoemd naar de stad *Fostat*, of *Fossat* (Kaïro) waar zij vervaardigd werd".

Fut vr. Een onomatop. formatie, die eerst in het Nnl. wordt aangetroffen.

Futselen ww. Uit mnl. *futselen* „broddelen, beuzelen", bij *futsel* m. „lap, vodde, duts" behoorende. Over de herkomst van dit woord, dat in klank op het dialect. duitsche *fusen*, *fussen*, *fusseln*, eng. *to fuzz* „pluizen, rafelen" gelijkt, valt niets met zekerheid te zeggen.

Fuum m. Eerst in het Nnl. voorkomende. Uit lat. *fumus* „rook".

G

Ga. Zie gade.

Gaaf, gave vr. Uit glb. mnl. *gâve*, b. a. mnd. *gave* mhd. nhd. *gâbe* ags. *geáfe* on. *gáfa*. In dezelfde beteek. als dit woord, dat op *gêbô* wijst, kent het Germ. ook *gëbô* met den klanktrap van het praes. geven: ohd. *gëba* mhd. *gebe* os. *geba*, *giba* ags. *giefu* got. *giba*; zie geef.

Gaaf bnw. Uit mnl. *gâve* (*ghêve*) „gangbaar, geldig, deugdelijk, zooals het behoort, naar den eisch"; beantw. aan mhd. nhd. *gæbe* mnd. *geve* „aannemelijk, goed, deugdelijk, geldig" on. *gæfr* „gewenscht, heilzaam". De germ. adjectivale stam *gêbi-* eigenlijk „zóó dat het gegeven kan of mag worden" behoort bij geven evenals *nêmi-* bij nemen, z. aangenaam.

Gaai, gaaien, gaaike. Zie gade.

Gaal vr. Uit mnl. *gale* „schurft, roof, kwade stee, smet", b. a. dia-

lect. eng. *gauls* „onvruchtbare plek in het veld"; hierbij nhd. *galle* „onvruchtbare plek in het veld, heldere plek aan den hemel" eng. *gall* „zeere plek; onvruchtbare plek"; on. *galli* „fout, gebrek". De grondbeteekenis van germ. **galō*, waaraan fr. *gale* „schurft" is ontleend, is niet met zekerheid te bepalen, omdat de verwantschap met andere woorden niet vaststaat. Zie g a l (2, 3).

Gaan ww. Uit glb. mnl. *gaen* (3 pers. sing. *gaet*, *gheet* en *gheit*); beantw. aan ohd. mhd. *gân*, *gên* nhd. *gehen* ags. *gân* eng. *to go* „gaan". Terwijl men dit (slechts westgerm.) praesens vroeger voor verwant aan germ. *gangan* „gaan" (zie g a n g) hield, is in den laatsten tijd de hypothese geopperd, dat de te veronderstellen oudere vormen **gaim*, **gais*, **gaiþ* „ik ga, enz." ontstaan zijn uit de verbale partikel *ga* (zie g e-) en een praesens **îmi*, **îsi*, **îti*. Dit praesens zou dan tot den gemeenschappelijk indog. wt. behooren, waaruit de skr. wt. *i*, lat. *ire*, gr. *ἰέναι*, lit. *eiti* oslav. *iti* „gaan" en in het Germ. een aoristus got. *iddja* ags. *eode* „ik ging" zijn voortgekomen. — Hierbij g a a n d e r ij: een puristische vervorming van het aan het Rom. ontleende g a l e r ij, of wel een vertaling van lat. *ambulacrum* „wandelplaats".

Gaar bnw. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, uit een ouder **gâre*, beantw. aan ohd. *garo* mhd. *gar* „gereed gemaakt, toegerust, klaar, volledig" nhd. *gar*, os. *garo* ags. *gearo* eng. *yare* „gereed, bereid, ijverig, flink" on. *görr* „bereid, gereed gemaakt". Hierbij het causativum *garwjan* „gereed maken": ohd. *garwen*, mnl. *gherwen* „gereed maken, kleeden" (zie g e r f k a m e r), nhd. *gerben* nvl. *gerven*. In dezelfde beteek. als *garwo-* kent het Germ. een adjectivalen stam *arwo-*: os. *aro* ags. *earo* on. *örr* „gereed, uitgerust, flink", en het is niet onwaarschijnlijk dat *garwo-* uit het samengestelde *ga-arwo-* (z. g e- en vgl. g a a n) is ontstaan. In allen gevalle zijn beide woorden oude participiale formaties met het suffix *-wa*, als bijv. skr. *pak-wás* „gekookt, gaar, rijp" van *pak* „koken".

Gaard m. Uit glb. mnl. — doch slechts als het tweede lid van composita voorkomende — *gaart(d)*; beantw. aan os. *gard* „omheinde plaats, woning" ags. *geard* eng. *yard* „omheinde plaats, tuin, hof" ohd. *gart* „kring, *chorus*" on. *garðr* „heining, hofstede, huis" got. *gards* m. „hof, huis, familie"; hiernaast ohd. os. *garto* nhd. *garten* m. — vanwaar nnl. **gaarde** vr. en de rom. maagschap van fra. *jardin* eng. *garden* — got. *garda* „stal". Met deze woorden laten zich lat. *hortus* „tuin", *co-horti-* „omheind stuk grond", gr. *χόρτος* „omtuining, grasveld, gras" goed vergelijken. Maar terwijl deze laatste met germ. *gardo-* een voorgerm. *ghortó-* doen onderstellen, wijst veeleer een lit. slav. familie op *gardho-*, indien ze althans niet aan het Germ. ontleend is: oslav. *gradŭ* m. „omheining, muur, tuin, stal, stad", *gradina* vr. „tuin", russ. *-gorod* „stad" in plaatsnamen, lit. *gardas* „horde". Welke van deze twee familiën aan de germ. woorden hoogerop verwant is, kan niet geheel zeker beslist worden, doch waarschijnlijk zijn beide vergelijkingen juist, doordien in het Germ. twee gelijkluidende woordgroepen samengesmolten zijn. Niets verhindert ons één van beide in den zin van „omheining" in verband te brengen met g o r d e n; vgl. t u i n.

Gaarder m. Zie g a d e r.

Gaarne bw. Uit glb. mnl. *gaerne*, *gherne* (vgl. a a r d e); beantw. aan ohd. *gërno* nhd. *gern*, adv. van het algemeen germ. adjectief ohd. os. *gërn* ags. *georn* „begeerig, ijverig" got. (*faíhu-*) *gaírns* „begeerig (naar rijkdom)", vanwaar got. *gaírnjan* „begeeren, belust zijn". De *n* van het adj. is suffixaal, zooals uit de onder b e g e e r e n en g i e r i g behandelde woordfamilie blijkt.

Gaas onz. Eerst in het Nnl. voorkomende, uit fra. *gaze* vr. (sp. *gasa*). De stof draagt haar naam naar de stad *Gaza* in Palestina.

Gabberen ww. Frequent. van mnl. *gabben* „spotten, schertsen": een over de noord-europeesche talen verspreide stam van onbekende herkomst; vgl. on. *gabba* ags. *gabbian* „bespotten", meng. *gabber* „leugenaar", eng. *gab* „gebabbel", ofr. *gab* it. *gabbo* „gekheid, spot".

Gabel vr. Uit mnl. *gabelle*, dat aan fr. *gabelle* „zoutbelasting" is ontleend. Het mlat. rom. woord *gabella* „impost" is een afleidsel van mlat. *gablum* en dit weder ontleend aan het got. ohd. bij g e v e n behoorende onz. woord **gabla-*, waaraan ags. *gaful* (eng. *gavel*) mnl. *gavel* onz. „belasting" nederrijnsch *gaffel* vr. „impost; gilde" beantwoorden.

Gade m. en vr. Uit mnl. **gade*, in plaats waarvan *ghegade* „genoot, gelijke, weerga, èèn van een paar, gade" voorkomt; beantw. aan os. *gigado* „gelijke" ags. *gegada* „genoot, makker" mhd. *gegate*, *gate*; de in het Nl. en Duitsch uit het grondbegrip „bij elkaar behooren" ontwikkelde beteekenis „eegade" „erlangt über die synonyma erst im vorigen jahrhundert übermacht". *Gade* wordt ook tot g a en met inschuiving van *j* tusschen een klinker en een stomme *e* (zooals *goeje* uit *goede*) tot g a a i. *Gigado* is de zwakke vorm van een adj. (stam *gado-*) ohd. *gigat* „behoorende bij, passende bij, passend". Deze grondbeteekenis wordt ook bewezen door mnl. *gaden* „vereenigen, vergelijken; passen, behagen" (zie g a d i n g) mhd. *gaten* „vereenigen, samenkomen", got. *gadiliggs* „bloedverwant" ohd. *gatuling* „neef" os. *gaduling* ags. *gædeling* „stamgenoot" en door g a d e r; ook behoort hierbij het met ablaut gevormde bnw. g o e d. Slechts in het Lit.-Slav. heeft men verwanten van deze in het Germ. zoo sterk ontwikkelde woordfamilie gevonden; vgl. oslav. *godŭ* „geschikte tijd", *goditi* „aangenaam zijn", lit. *gădytis* „gebeuren", *gadas* „overeenkomst".

Gader in t e g a d e r bw. Uit glb. mnl. *te gader(e)*, beantw. aan ags. *geador*, *tō gædere* eng. *together* mnd. *gader* md. *gater* „te zamen": een saksisch adv. van den stam van g a d e. Hiervan komt **gadrōn*. ags. *gædrian* mnl. *gaderen* nnl. g a d e r e n en g a a r e n — vanwaar g a a r d e r — „verzamelen".

Gadeslaan ww. Het hierin bewaarde nomen *gade*, beantw. aan glb. nfri. *gaey*, wordt het eerst bij KILIAAN in de bet. „cura, custodia" gevonden; evenwel schijnt ook mnl. *gaden* „zich bekommeren om" voor te komen. Indien on. *gá* „acht slaan" verwant is, dan is *gade* een afleidsel op *-iþa*; ohd. *getilōs* „teugelloos, uitgelaten" zou evenwel een stam *gad* „letten op" (vgl. voor den overgang der bet. r o e k e l o o s) kunnen doen vermoeden, die echter om zijn beteekenis kwalijk met de maagschap van g a d e „echtgenoot" kan samenhangen. Nadere verklaring kan niet worden gegeven.

Gading vr. Van mnl. *gaden* „behagen", zie g a d e. Hiervan komt ook mnl. *gadelijk* „geschikt, geriefelijk, behaaglijk" nnl. g a l i j k.

Gaffel vr. Uit glb. mnl. *gaffel(e)*; beantw. aan ohd. *gabala* nhd. *gabel* vr. ags. *geafl* m. „gaffel, vork". Het westgerm. *gabl-* is vermoedelijk een aan het Keltisch ontleend woord; vgl. iersch *gabul* „gaffel", *gabhla* „schaar", kymrisch *gebel* „tang", voorts lat. *gabalus* „(gaffelvormige) galg" en skr. *gabhasti* „gaffel". Zie g e v e l.

1 **Gagel** m. Uit glb. mnl. *gaghel* onz., beantw. aan glb. ags. *gagol* eng. *gale* nhd. *gagel* (on. *gaglviðr* „gagel"?). Misschien behoort deze plantnaam bij ags. *gagol* „weelderig".

2 **Gagel** onz. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende; beantw. aan glb. ags. *geagl*, *geahl* nd. *gagel*, *gachel* „tandvleesch, gehemelte" oostfr. *gagel*, *gägel* „rand, waarin de tanden zitten, oeverkant, waar riet groeit". Dit saksisch fri. woord wijst op een germ. st. *gaglo-* „gehemelte, tandvleesch" (?); hieraan zou gr. *κόχλος* „weekdier met gedraaide schelp" volkomen beantwoorden, namelijk als dit voor *ghoghlo-* staat (vgl. b i e d e n).

Gaggelen ww. Eene onomatopoëtische formatie, die ook in andere talen gevonden wordt. Vgl. G i e g a g e n.

1 **Gal** (vocht) vr. Uit mnl. *galle*; de algemeen germ. benaming van de gal, ohd. os. *galla* vr., ags. *gealla* m., on. *gall* onz. Evenals vele namen van lichaamsdeelen heeft ook dit woord in andere indog. talen verwanten: gr. χολή, χόλος, lat. *fel*, *fellis* onz., osl. *zlŭtĭ*, *zlŭčĭ* vr. „gal", wier oorsprong men gewoonlijk in den wt. van geel zoekt, zoodat de gal wordt opgevat als „het geelgroene vocht".

2 **Gal** (gezwel) vr. Uit mnl. **galle*; glb. mhd. mnd. *galle* eng. *gall*. Dezelfde benaming heeft men in it. *galla* sp. *agalla* „gal, gezwel". Dat deze op eene overdrachtelijke toepassing van het gelijkluidende woord voor „galappel", lat. *galla*, berust, staat wel niet vast, maar is toch waarschijnlijker, dan dat dit gal verwant zou zijn aan gaal, hoewel de met dit laatste overeenkomende woorden onder invloed van gal schijnen te staan; z. gaal en het volgende woord.

3 **Gal** (gebrek in gegoten ijzer) vr. Een nnl. woord, uit het glb. duitsche (ook mnd.) *galle*, dat één is met het onder gaal vermelde woord.

Galei vr. Uit glb. mnl. *galeie* (*galeide*), dat, evenals eng. *galley* aan glb. ofr. *galée* (mlat. rom. *galea*, mgr. γαλέα) is ontleend. Tot dezelfde familie behooren de uit het Rom. overgenomen woorden galeas, galjas, galjoen, galjoot, gelijk ook het duitsche *galeere* „galei".

Galerij. Zie gaanderij.

Galg vr. Uit glb. mnl. *galghe* vr., b. a. het germ. masc. *galgon-*: got. *galga* „kruis", on. *galgr* „galg", ohd. *galgo* „galg, kruis, putgalg" os. *galgo* ags. *gealga*. Aan het voorgerm. *ghalgha-* beantwoorden waarschijnlijk lit. *żalga* vr. „stang, staak" lett. *schalga* „roede, hengelroede".

Galigaan vr. Uit mnl. *galigaen* „galgant, galigaan". Dit uit het Oosten herkomstige en voor oorspr. perzisch doorgaande woord, duidt eigenlijk den oostind. „galgantwortel" aan, maar werd om de gelijkheid van den wortelstok ook op inheemsche gewassen toegepast. Mnl. *galigaen* voor **galgân* (naast *galgana*) mhd. *galgăn* nhd. nnl. galgant uit *galgâna* voor *galanga*, mgr. γαλάγγα, rom. *galanga*, eng. *galingale*.

Galijk, zie gading.

Galm m. Uit glb. mnl. *galm*, b. a. ohd. os. *galm* „schreeuw, roep, klank": een klankwisselend *m*-afleidsel van germ. *gëllan*, zie gillen.

Galmei vr. Uit nhd. *galmei* vr., nu m. Hoe de nhd. vorm (ook *kalmei*) ontstaan is uit mlat. rom. *calamina* (dat tot een ouder lat. *cadmia*, gr. καδμεία „galmei" wordt teruggebracht), is niet geheel duidelijk. Van fra. *calemine* stamt mhd. *kalemîn* nnl. kalamijnsteen af.

Galop m. Aan fr. *galop* ontleend. Hetzelfde woord was alreeds in het mnl. tijdvak overgenomen als *walóp* (ook *wálop*?) m., evenals mhd. *walap* eng. *wallop*. Dat in het rom. *walopare*, *galopare* niet het germ. ww. *hlaupan*, zie loopen, steekt, blijkt reeds uit de andere beteekenissen van dezen zelfden stam, vgl. eng. *to wallop* „opborrelen", vla. *walóppen* „een klokkend geluid geven (van vocht)".

Galpen ww. Uit mnl. *galpen*, b. a. os. *galpôn* „pochen, snoeven", md. *galpen* „blaffen, huilen": een klankwisselend afleidsel van den germ. wt. *gelp* in het st. ww. ags. *gelpan* „snoeven, dartel zijn" eng. *to yelp*, mhd. *gelfen* „schreeuwen, blaffen, overmoedig zijn, pochen" on. *gjalpa* „leven maken", os. ags. *gelp* ohd. *gëlpf* m. „geschreeuw, geraas, grootspraak, hoon, overmoed". De wt. *gelp* is aan dien van gillen verwant.

Galsterig bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende, van nd. *galster* „beschimmelde steê in de kaas, bedorven, geelgroene plek in het spek enz."; verg. ags. *geolster* „vergif, slijm". De woorden behooren misschien bij gal (1).

Gamander vr. Uit glb. mnl. **gamander*: met nhd. *gamander* m. (mhd. *gamandrê*) uit mlat. *gamandrea*, dat op gr. χαμαίδρυς, χαμαίδρυον „gamander" teruggaat; vgl. fr. *germandrée*, it. *ca-*

lamandria, sp. *camedrio* „gamander". Het verkleinwoord gamanderlijn b. a. glb. nhd. *gamanderlein*.

Gander m. Uit glb. mnl. (holl.) **ganre* (vgl. donder), b. a. mnd. *ganre* nd. *gander* ags. *gan(d)ra* eng. *gander* „gent" **Ganran-* is een saksisch (westgerm.?) mannelijk afleidsel (gevormd als doffer) van gans; zie dat woord.

Gang m. en vr. Uit glb. mnl. *ganc* (*ngh*) m.; een algemeen germ. mannel. subst.: got. *gaggs* „weg, straat" ohd. os. *gang* ags. *gang*, *gong* „gang", dat bij het st. ww. *gangan* „gaan" behoort: got. *gaggan* ohd. os. ags. *gangan* mnl. *ganghen*, waarvan nog slechts de vormen ging, gegangen zijn overgebleven, terwijl het praesens door het hieraan, naar het schijnt, in het geheel niet verwante praesens gaan is verdrongen. De indog. oorspr. van voorgerm. *ghangh* wordt bewezen door oind. *jaṅghā́* „been, voet", lit. *żengiu*, *żengti* „schrijden".

Gannef m. Een nnl. woord, overgenomen uit de joden- of gauwdieventaal: hebr. *gannā́b* „dief" van *ganab* „stelen".

Gans vr. Uit mnl. *gans*, een oorspr. consonantische stam, en de algemeen germ. benaming der gans: got. **gans* (welks bestaan bewezen wordt door het daaraan ontleende spa. *ganso*) ohd. mnd. *gans* ags. *gôs* (uit *gans*) on. *gás* vr. „gans". Het voorgerm. **ghans* is eene van de weinige vogelnamen, die wegens hare overeenkomst in de verschillende talen voor indog. mogen gehouden worden: skr. *haṅsá-s* m., *haṅsī́* vr., lit. *żąsis* (oslav. *gąsĭ* wordt voor uit het Germ. ontleend gehouden), gr. *χήν*, lat. *anser* (voor *hanser*), oiersch *goss* „gans". De *s* van het indog. *ghans* schijnt ter afleiding te dienen (vgl. vos), dewijl eenige germ. woorden als stam *gan* vertoonen: saksisch *ganran-* „mannetjesgans" (zie gander), ohd. *ganazzo* mhd. *ganze* „mannetjesgans", mnl. nnl. **gent** mhd. *ganiȝ* en *genz*, die met ags. *ganot* eng. *gannet* „zwaan" op een stam *ganoto-*, *ganito-* wijzen; een door Plinius als germ. vermeld fem. *ganta* „gans" vindt men alleen in het Rom. als provençaalsch *ganta* ofr. *gante* „wilde gans" terug. Zie ganzerik.

Gansch bnw. Uit mnl. *gan(t)sch* naast een ouder *gans* (*s*) „ongedeerd, ongeschonden, gezond (vgl. nnl. ongansch), volkomen, volledig"; ook oostfri. en mnd. *gans*, vanwaar deensch *gan(d)ske* zwe. *ganska*; daarvan mnl. *gansen*, *gensen* mnd. *gansen* „heelen". Dat het mnl. mnd. *gans* aan glb. ohd. *ganz* zou zijn ontleend, is niet bewezen, zoodat dus als germ. grondvorm **ganto* niet vaststaat (ohd. *z* wijst anders op germ. *t*); vgl. hars. De oudere geschiedenis van dit in het Ags., On. en Got. niet voorkomende adjectief is geheel duister.

Ganzerik m. b. a. nhd. *gänserich*: naar analogie van nhd. *enterich*, oudernnl. *endrik* (ohd. *antrahho* ags. **andraca* eng. *drake*) gevormd van *ganzer* nhd. *ganser*, een eveneens jonger mannelijk afleidsel van gans. — Ganzerik als plantnaam (voorheen ook *genzerik*) beantwoordt eveneens aan ohd. *gänserich*, *gens.*; ook in den nhd. naam *gensinc*, fra. *bec d'oie* en it. *piè d'oca* wordt dit plantengeslacht met gans in verband gebracht.

Gapen ww. Uit glb. mnl. *gāpen*; b. a. mhd. nhd. *gaffen* (dat niet hetzelfde is als ohd. *chapfen* mhd. *kapfen* en mnl. *kapen* „gapen"), ags. *geapian* eng. *to gape* on. *gapa* „*oscitare*", in het Got. zou het **gapan* „geeuwen, gapen" zijn; hierbij on. *gap* onz. „gaping, chaos"; oudere verwanten zijn onzeker. Zie ook het volgende woord.

Gaps vr. Uit glb. mnl. **gapse*; met dezelfde bet. nd. *gapse*, dial. nhd. *gabsche*, met een andere vocaal mnd. nd. md. *gepse*, *gepsche* en met *sp* in plaats van *ps* ouder nl. *gaspe*, mnd. md. *gespe* vr.; met nog meer klankafwijkingen bezit het Germ. een aantal woorden van dezelfde bet. De stam *gaps*, *gasp* „de holle handen om iets op te vangen samenvoegen" kan misschien opgevat worden als een inten-

sieve formatie van den stam *gap* van *gapen*. Zie g e s p.

Garde, gard vr. Uit mnl. *garde*, *gherde* (zie a a r d e) „garde, roede, twijg, stokje”, b. a. glb. ohd. *gartja*, *gerta* nhd. *gerte* mnd. *gerde* vr. Dit *gardja* brengt men tot ohd. mhd. *gart* mnl. *gaert* (*d*) „stekel, ossenprikkel, drijfstok”, overeenkomende met on. *gaddr* got. *gazds* m. „prikkel” (vgl. got. *huzds* „schat” = os. *hord* hd. *hort*), welke op verwantschap met lat. *hasta* „spies, speer” wijzen.

Gareel en met uitstooting van den toonloozen klinker (zie b o r a t) g r e e l onz.: met *a* uit *o* in een toonlooze lettergreep (vgl. b a b ij n) uit glb. mnl. *goreel*, dat van ofr. *gorel* mlat. *gorellus* „greel” komt.

Garen onz. Uit glb. mnl. *gāren*, *gaern*, een algem. germ. woord met de bet. van „draad” (als „net” komt het in ouder tijd alleen in het Ohd. voor): on. *garn* ohd. mnd. *garn* ags. *gearn* (eng. *yarne*) onz. Eene in klank overeenstemmende woordengroep heeft de bet. „ingewand, darmen”: on. *görn* vr. en *garnir* plur. „darm, darmen, ingewand”, ohd. *mitti-*, *mittila-garni*, ags. *micgern*, dial. nhd. *miggär*, *micker* „het zich tusschen de ingewanden bevindende vet, *arvina*”, die hoogerop aan lit. *žarnà* vr. „darm” verwant zijn; hierbij ook, zonder de afleidings-*n*, lat. *haru-* in *haruspex* „waarzegger uit de ingewanden”; onzeker is, of ook skr. *hirā́* vr. „darm” hiertoe behoort. De nauwe verwantschap tusschen deze beide groepen bewijst dat men in vroeger tijd darmen voor g a r e n gebruikte of dit daarvan maakte.

Garf, garve vr. Uit glb. mnl. *garve*, b. a. glb. ohd. *garba* nhd. *garbe* os. *garƀa* vr.; in de overige oud-germ. talen komt dit woord niet voor, daarentegen echter bezit het Mlat.-Rom. glb. *garba* (provençaalsch *garba* ofr. *garbe* nfr. *gerbe*). Als oudgerm. woord zou **garbṓ* met de bet. „handvol, *manipulus*” goed passen bij den skr. wt. *gṛbh* (voor **ghṛbh*) „vatten, grijpen”.

Garnaal vr. De oorsprong dezer aan de Noordzeekust, op fr. nl. en nd. gebied in onderscheidene vormen voorkomende benaming is nog niet opgehelderd.

Garst, zie g e r s t.

Garstig bnw. Een afleidsel van mnl., jonger-mhd., mnd. glb. *garst* (nhd. *garstig* heeft zijn bet. uitgebreid), of van jonger-mhd. *garst* m. „ranzige lucht, ranzigheid”; hierbij on. *gerstr* in de overdrachtelijke bet. van „vertoornd, knorrig”. Verband met den indog. wt. *ghrs* „stijf, ruw zijn” (zie g e r s t), is uithoofde van de bet. zeer onzeker.

Gas. Deze thans in de beschaafde maatschappij algemeen verbreide benaming werd door den brusselsche scheikundige VAN HELMONT († 1644) bedacht voor de stof die de wereldruimte vervult; het gr. woord χάος stond hem daarbij voor den geest.

Gast m. vr. Uit mnl. *gast* m. „gast, vreemdeling”; algemeen germ. in dezelfde bet.: got. *gasts* ohd. os. *gast* ags. *gæst*, *gest*. Germ. *gasti-z* (got. *gasti-gōds* „gastvrij”) „vreemdeling, een, die met goede of booze bedoeling uit den vreemde komt, geherbergde gast” uit voorgerm. *ghostis*, waarvan ook oslav. *gostĭ* „gast, genoot, vriend” en lat. *hostis* „*peregrinus*, vijand” komen. „Ob westindog. *ghosti-s* „fremdling” eigtl. „esser” ist, und zu skr. wz. *ghas* „essen” gehört, ist mehr als fraglich”. Het is merkwaardig, hoe bij de Romeinen het begrip van dit overoude woord voor „vreemdeling” in dat van „vijand” is overgegaan, terwijl de Slaven en Germanen daaruit onze hedendaagsche bet. van g a s t hebben ontwikkeld. „Diese bedeutungsentwickelung wäre noch auffälliger, wenn die (sehr unsichere) ansicht recht behielte, dass *hostis* „fremdling” mit lat. *hostia* „opfertier” zusammengehöre (fremdling „zu opfernder”).”

Gat onz. Uit mnl. *gat* onz. (plur. *gāte* en **gatte*, vgl. n a t, v a t t e n) „opening doorgang”, b. a. os. *gat* „opening” ags. *geat* eng. *gate* „doorgang, poort” on. *gat* „opening”. Met dit germ. (in het Hd. ontbrekende) neutrum brengt men gewoonlijk mnl. *gāte* ohd.

gaȝȝa nhd. *gasse* vr. „steeg (gas), straat" on. *gata* (acc. *götu*) (daarvan eng. *gate* „weg") „straat, weg, pad" got. *gatwō* vr. „straat" in verband, zoodat germ. *gatwōn-*, *gatōn-* eigenlijk „doorgang (tusschen twee straten)" zou zijn; in het Nvl. beteekent het neutrum *gat* „straat, doortocht". — Gat „achterste", eigenlijk „aarsopening" is hetzelfde woord in gewijzigden vorm.

Gauw bnw. Dit eerst in het Nnl. voorkomende adj. (ouder holl. **ga*, **gau*, gen. **gaeuwes* of **gouwes*) komt verder slechts in het Mnd. en Nd. als *gau*, *gou* voor. Verwantschap met mnl. *gā*, *gai* ohd. *gāhi* nhd. *gäh* is niet bewezen; het eerstgenoemde zou in het Onl. als stamvorm *găwa-*, het andere *gāhi-* vertoonen. Bij gauw behoort het evenzeer slechts nnl. nd. ww. **gooien** uit **gaujan* „met drift in beweging brengen; ijlen; werpen" (mnl. *gōien* „vlieten, gudsen"?).

Gave, zie gaaf.

Ge- voorvoegsel. Uit glb. mnl. *ghe-*, ook tot *i-*, *e-* verzwakt en later geheel verdwenen (zie beurt en vgl. eng. *handiwork* uit ags. *hondgeweorc*, eng. *enough* = genoeg), b. a. ohd. *ga-*, *gi-* os. *gi-* ags. *ge-* got. *ga-*: een germ., zoowel in verbale als in nominale samenstelling bijna zoo goed als altijd toonloos praefix, met de grondbet. van „het bijeenbehooren, het samenvatten, het ten einde brengen, de voltooiing". Verwantschap aan lat. *con-* is niet zeker; vgl. gemeen. Zie gaan en glimp, glinting.

Gebaar onz. Uit mnl. *ghebaer*, *ghebāre* onz. en vr. „gedrag, voorkomen, gebaar", b. a. ohd. os. *gibāri* onz. mhd. *gebære* onz. vr. ags. *gebǣre*, *gebǣru* (naast ohd. *gibārida* nhd. *gebärde*, nnl. gebaarde) „gedrag, voorkomen, houding, gebaarde"; hierbij ohd. *gibārōn -ēn* nhd. *gebahren* en os. *gibārian* ags. *gebǣran* mhd. *gebæren*, mnl. nnl. gebaren „zich gedragen, zich voordoen, zich houden alsof, veinzen". Deze westgerm. woordfamilie komt van den wt. *ber* „dragen, zich gedragen" (zie baren), vgl. bijv. lat. *gestus* van *gerere*. — Onmiddellijk hierbij en niet bij -baar (6) behooren vermoedelijk de suffixen van **openbaar** (mnl. *openbār(e)* ohd. *offanbære* nhd. *offenbar;* eigenlijk „zich open gedragende"?) en voorbarig.

Gebbe vr. De oorsprong van dit slechts in het Nnl. voorkomende woord staat niet vast.

Gebed onz. Uit glb. mnl. *ghebet* (*d*); b. a. ohd. *gebët* os. ags. *gebed*, eigenl. „het bidden" (zie dat woord), maar reeds vroeg voornamelijk van het geestelijke bidden tot God (hd. *beten*) gebruikt.

Gebeuren, zie beuren.

Gebied onz. Eerst in het oudere Nnl. uit het Duitsch overgenomen: mhd. *gebiet* „gebod; rechtsban; rechtsgebied, uitgestrektheid waarover iemand te gebieden heeft". Mnl. *ghebiet* beteekent „aanbod".

Gebint, **gebinte** onz., zie bint.

Gebod onz. Uit mnl. *ghebot* (*d*) „bevel, verlangen, aanbod"; glb. ohd. *gibot* os. *gibod* ags. *gebod*: van bieden, gebieden.

Geboorte vr. Uit mnl. *ghebo(o)rte* met het suffix -*te* in plaats van (*d*, maar als sluitende consonant) *t* naast *ghebo(o)rt* vr. „geboorte, kroost", b. a. glb. ohd. *giburt* os. *giburd* ags. *gebyrd* eng. *birth*; vgl. got. *gabaurþi-* vr. „geboorte, geslacht, geboorteplaats". Germ. (*ga*)*burdi-*, *burþi-* en oiersch *brith* „geboorte" komen overeen met skr. *bhṛti-s* „het dragen, verzorging, onderhoud". Voor de onder baren opgegeven bet. van den wt. *ber*, voorgerm. *bher*, getuigt ook nog het ogerm. neutrum got. ohd. mhd. os. *barn* ags. *bearn* mnl. *baren* „kind", eigenlijk een participium op -*n* „het geborene". — **Geboren**, zie baren.

Gebrek onz. Uit jonger-mnl. *ghebrec* „misslag, mangel, schade", b. a. glb. mnd. *gebrec* onz.: van mnl. mnd. *gebreken* mhd. *gebrechen* „breken, beschadigen; gebrekkig worden, ontbreken"; dezelfde beteekenissen dienen aan het simplex breken te worden toegekend, vanwaar mnl. *breke* „mangel, gebrek"; vgl. ook mnl. *berste* „gebrek, ont-

bering" en nhd. *gebresten* van barsten.

Gebuur, gebuurte, zie buur, buurt.

Gedaante vr. Evenals mnd. *gedânte* met het suffix *-te* vervormd uit mnl. *gedâne* mhd. *getâne* vr. „gesteldheid, voorkomen": een abstract afleidsel, ond. **gidâni*, van het part. praet. van doen „gemaakt, gevormd" (zie danig).

Gedachte vr. Uit glb. mnl. *ghedachte* onz. vr., b. a. ohd. *gidâhti* on. *gethêhti* (uit **giþâhti*) vr. (onz.) „het denken"; vgl. ags. *geþoht* m. eng. *thought*: van denken, zie aldaar en vgl. aandacht, achterdocht.

Gedegen en **gedijen**, zie dijgen.

Geding onz. Mnl. *gedinge* ohd. *gidingi* mnd. *gedinge*: van dingen, zie ding.

Gedoogen ww. Uit mnl. *ghedôghen*, synon. met het simplex *dôghen* (praet. *dôghede*) „kunnen verdragen, uithouden, toegeven, dulden, leed gevoelen" (vgl. meedoogend), b. a. os. (*a-*)*dôgian* mnd. *gedogen* ags. *gedêgan*, *gedŷgan* „kunnen uithouden, verdragen". Dit saks. woord is een factitivum (**daugjan*) van deugen met reflexieve bet. „zich deugdelijk maken, kunnen verdragen"; het begrip „leed gevoelen" is secondair: er doet zich trouwens geen oud afleidsel met die bet. voor.

Gedrocht onz. Met een jongere *t* (zie borst (2)) van mnl. *ghedroch* „zinsbedrog, spook, schrikbeeld", over welks verwanten en afleiding verg. bedriegen.

Geduld onz. Uit glb. mnl. *ghedult* (*ghedout*) (*d*) vr., b. a. ohd. *gidult* nhd. *geduld* os. *githuld* ags. *geþyld* vr.: de niet-samengestelde stam *þuldi-* is reeds onder dulden behandeld.

Gedwee bnw. Uit een ouder *gedwêde* met dial. klankwijziging voor glb. mnl. *gedwâde*, b. a. glb. mnd. *getwede*; afleiding md. (*ge*)*twêdig* nl. *gedweeg* „gedwee": voor de etymologie van den adjectivalen stam **þwâþi-* (? **dwâþi?*) (hierbij ags. *þwǣnan* „mollire"?) ontbreken verdere gegevens.

Geef (te g). Eerst in het Nnl. voorkomende, uit eén ouder holl. **te gêve*, b. a. glb. ags. *tô gife*, eigenlijk „om de gunst, uit gunst", vgl. lat. *gratis*; *geve* is het algemeen germ. *gëbô* „gave, geschenk, gunst"; zie gaaf.

Geel bnw. Uit mnl. *ghêle* (*ghêlu*, nvla. *geluw*) „geel, goudblond"; b. a. glb. ohd. *gëlo* nhd. *gelb* os. *gelo* ags. *geolo* eng. *yellow*: westgerm. *gelwo-* „geel" (daarvan it. *giallo* „geel"?) komt overeen met lat. *helvus* „honiggeel" en stamt af van den indog. wt. *ghel* (met de klanktrappen *ghlē*, *ghlō*) vanwaar ook on. *gulr* „geel", oslav. *zelenŭ* „geel, groen", skr. *hari* „geelachtig", gr. *χλόη* „jong groen", *χλω-ρός* „geelachtig" komen. Op denzelfden wt. berust ook goud en misschien gal (1), als ook gloeien.

Geen (ontkenning). Uit glb. mnl. *gheen* naast den nog niet verkorten vorm *negheen*, *engheen*; *negheen* os. *nigên* heeft vermoedelijk *g* in plaats van *ch* en komt overeen met ohd. *nih*(*h*)*ein* mhd. *nechein*, *nekein* nhd. *kein*, een compositum met een, in welks eerste lid men got. *nih* „en niet" wil zoeken.

Geep vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *geepe* vr. „esox belone"; glb. nd. *geepe*. Misschien behoort deze benaming, vroeger **geipa*, tot den stam *gîp* „gapen, begeerig zijn"; zie gijpen.

Geer vr. Uit mnl. *ghêre* (vr.? gegewoonlijk) m. „geer, slip, zoom van een kleed, rokspand"; glb. ofri. *gâre* mnd. *gêre* (vr.) ohd. *gêro* nhd. *gehren* ags. *gâra* eng. *gore* on. *geiri* m.: germ. *gaizon-* (vanwaar it. *gherone* fr. *giron* enz. „schoot, pand, slip, sleep, driehoek (in de wapenkunde)") „spits toeloopend, of (speer-)puntvormig stuk (stof, land enz.)" is een afleidsel van het onder elger genoemde woord voor „speer". Zie gierbrug.

Geerten ww. „Waarschijnlijk hetzelfde woord als wvla. *geerten* (*gerten*, *garten*) „achteruitgaan, uitwijken", toegepast op een kaartspel, waarbij ieder tracht de minste oogen te halen en dus de slagen ontwijkt."

Geesel m. Uit glb. mnl. (holl.) **ghêsel* m. naast mnl. *ghêsel*(*e*) vr.; glb. ohd. *geis*(*a*)*la* vr. mhd. *geisel* vr.

m. mnd. nhd. *geisel* vr. On. *geisl*, *geisli* m. „stok, die bij het schaatsenrijden wordt gebruikt" maakt het waarschijnlijk dat geesel oorspronkelijk een „stok om aan te drijven of te tuchtigen" was; *gaislo-* „drijfstok, stok" houdt men voor verwant met *gaiso-* „speer" (zie elger); vgl. gr. *χαῖος* „herderstaf" en ags. *gâd* eng. *goad* „prikstok", die men ook tot den wt. van *gaiso-* brengt.

1 **Geest** m. Uit mnl. *gheest* „geest in tegenstelling van het lichaam, onlichamelijk wezen"; in dezelfde bet. algemeen westgerm.: ohd. *geist* os. *gêst* ags. *gâst* (eng. *ghost*) m.; het Got. heeft in plaats hiervan *ahma*, zie achten. Het grondbegrip van geest staat niet vast; sommigen vergelijken het met on. *geisa* „driftig zijn, woeden (van stormen, vuur, hartstocht)" (maar got. *us-gaisjan* „verschrikken" zal wel bij lat. *haerêre* „blijven steken, hangen" behooren), anderen met lit. *gaistas* „schijn", on. *geisli* „straal".

2 **Geest** vr. Uit mnl. *gheest* vr. „hoog gelegen zandgrond (in tegenstelling van broekland en water)", slechts beantwoordende aan fri. *gâst* mnd. *geist*, *gêst*, waaruit nhd. *geest* „geest". De vergelijking met den stam *gais* van ags. *gǽsen* „onvruchtbaar", ohd. *geisinî* „onvruchtbaarheid, behoeftigheid" is niet zeker.

Geeuwen ww. Uit glb. mnl. (holl.?) **ghê(u)wen*, b. a. ohd. *giwên*, *gêwên* mhd. md. *giwen*, *gewen* „den mond opsperren": een *w*-afleidsel van den wt. van ohd. *gî-en* „geeuwen"; met *n* bezitten het On. en Ags. van denzelfden wt. het st. ww. on. *gína* ags. *tô-gînan* „gapen"; hierbij ohd. *geinôn* ags. *gânian* eng. *to yawn* „geeuwen" en ohd. *ginên* mhd. *genen* nhd. *gähnen*, on. *gin* onz. „muil (van dieren)". Voorts is misschien beginnen (zie ook ginniken) een afstammeling van denzelfden wt.; aan de daar genoemde telgen van dezen voornamelijk in het West-indog. verbreiden wt. kunnen nog worden toegevoegd o. a. lat. *hi-sco* en gr. *χειά* „gat".

Gehalte onz. Eerst in het Nnl. gevormd naar het duitsche *gehalt* m. onz. „inhoud, waarde": van hd. *halten* = houden.

Geheim, zie heimelijk. **Gehemelte**, zie hemel.

Gehengen ww. Uit glb. mnl. *ghehenghen*; de ook voor ohd. *gihengen*, *gihenken* mhd. mnd. *gehengen*, alsmede voor het simplex ohd. mhd. *henken*, *hengen* geldende beteekenis is eigenlijk „den band, den teugel laten hangen, vieren, toegeven, toelaten", want **hangjan* is het causativum van hangen; zie dat woord.

Gehucht onz. Eerst in het jongere Mnl. treft men *ghehuchte* onz. aan, waaraan nederrijnsch, westfaalsch (*gehuft*) *gehüchte* beantwoordt, met de bet. „woonstede, vicus paganus" en „landouw, eenzame streek". Men neemt aan, dat in dit woord een afleidsel van hof (vgl. nhd. *gehöfte*) en een van hoef (2) zijn samengesmolten; in beide gevallen kan de formatie oud zijn; voor de *u* naast *hof* vgl. hupsch, voor de *u* naast *hoef* vgl. berucht.

Gei vr. **geien** ww. Met dezelfde bet. bestaan nd. *gei*, *geien*, zwe. *giga*. Oorsprong onzeker.

Geil bnw. Uit mnl. *geil* „weelderig groeiende, weelderig", b. a. ohd. mhd. *geil* os. *gêl* „vol levenskracht, zeer vroolijk, weelderig, wulpsch"; op een got. **gails* „vroolijk" wijst *gailjan* „verblijden". Met dit germ. adj., waarvan de grondbet. wel „weelderig, weelderig groeiende" zal wezen, wil men als hoogerop verwant vergelijken lit. *gailùs* „scherp (van reuk en smaak), heftig, woedend; smartelijk aangedaan, medelijdend". Hierbij *geil* in bevergeil (nhd. *geil* onz. „testiculi", *geile* vr. „testiculus") en waarschijnlijk ook geil als plantnaam.

Geinster vr. Uit glb. mnl. *gheinster*, *ghenstere* (*ei* als in einde) vr., uit **ganistra*: een ogerm. woord met lastige vormen: ohd. *ganeistra*, *ganistra*, *ganastra* mhd. *ganster*, *genster*, ook ohd. *ganeístra* mhd. *g(e)neister* vr., waarnaast ohd. *ganeisto* (ook *gnanisto*) (*ga-*

neista, *ganeheista* vr.) mhd. *ganeiste*, ohd. *ganeisto* mhd. *gneiste* on. (*g*)*neisti* m. en zwe. *gnista* vr. „vonk". De formatie van dit merkwaardige (samengestelde?) woord is onopgehelderd; het Mhd. heeft ook een *gan* vr. „vonk" van duistere herkomst; wat het tweede lid aangaat, denkt men aan den bij e e s t genoemden wt. „branden".

Geit vr. Uit glb. mnl. *gheit* (*gheet*) vr.; een algemeen germ. woord voor „geit": got *gait-s* ohd. *geiȝ* mnd. *geite* ags. *gât* (eng. *goat*) vr., dat hoogerop aan lat. *haedus* „bok" uit **ghaido-s* verwant is. Hierbij het verkleinwoord got. *gaitein* ags. *gǽten* ohd. *geiȝȝîn* onz. „geitje, sikje"; evenzoo zijn gevormd z w ij n en mnl. *hoekijn* ags. *hǽcen* onz. „geitje"; het laatste woord wijst tevens op verwantschap van een germ. met een slav. woord voor „geit" (oslav. *koza*).

Gek bv. en zelfst. nw. Uit glb. jonger-mnl. (holl.) *gec* (*ck*), b. a. mnd. nederrijnsch (en daaruit) jonger mhd. nhd. *gecke*, *geck* „dwaas, gek; grappige snaak, zot"; vgl. deensch *gjäk* eng. *geck* „gek" ijsl. *gikkr* „doortrapt, ruw persoon". Dit aan den Neder-Rijn en in Neder-Duitschland thuisbehoorende woord schijnt oorspronkelijk „een lenig, zich gemakkelijk draaiend mensch, kabouter" te hebben beteekend, waarvoor nl. nd. *gek* in de beteekenissen „knie, wrik, draaikap, gewricht aan een kalfskop, draaibaar deksel, stang, waaraan het voornaamste zeil is bevestigd" pleit. Zie g ij k. — Het ww. g e k s c h e r e n is ontstaan uit d e n g e k s c h e r e n (s c h e r e n (2)) (vgl. *den grooten heer scheren* „den grooten heer spelen" e. a.); doch niet zonder den invloed van het oude *scheren* „schertsen" uit mnl. *scerenen* van mnl. *sceren* ohd. mhd. ond. *skërn* m. onz. „scherts, spot", dat hoogerop aan oslav. *skrĕnja* „scurrilitas" verwant is.

Gelaat onz. Uit mnl. *ghelaat* onz. „gedrag, gebaar, uiterlijk, gezicht"; in dezelfde bet. mnd. *gelât* mhd. *gelâȝ* onz. van mnl. *hem ghelaten* mhd. (*sich*) *lâȝȝen*. Zie l a t e n.

Gelag onz. In de beide beteekenissen van „lot" en „drinkgelag, vereeniging, gezelschap" mnl. *ghelach* (*gh*) onz.; in de eerste b. a. os. *gilagu* ags. *gelagu* (eigenlijk plur. van het onz. **gilag*) „lot", in de tweede aan nederrijnsch mnd. *gelach* „drinkgelag, vertering, raadsvergadering, vereeniging, gild" nhd. *gelag*, *gelage*. *Gilag* „lot" komt van l i g g e n in de bet. van „verordend, besloten, bepaald zijn, vaststaan"; vgl. mnl. *geligghen* „op een bepaalden dag vallen, plaats hebben (van feesten, bijeenkomsten)" en os. ags. *lagu* on. *lög* (eigenlijk plur. van het onz. **lag*) „bepaling, wet, recht"; uit lat. *lex*, *legis* blijkt, dat deze beteekenis van den wt. van l i g g e n ook voorgerm. was. Het tweede *ghelach* verklaart men gewoonlijk als eene formatie van *leggen* „maaltijd waarvoor men een inleg betaalt" (zooals got. *gabaúr* „feestmaal" van *beran* „dragen"); maar het is veeleer het woord *gilag* „bepaling" in de bijzondere bet. van „vastgestelde bijeenkomst, feestmaaltijd eener corporatie"; vgl. hd. *zeche* „vereeniging, corporatie, gelag" met ohd. *gizëhôn* „verordenen, instellen".

Gelande m. vr. Afleidsel van l a n d: „die land heeft, grondbezitter"; gedeeltelijk ook een ouder afleidsel *gelande* (naast mnl. *ghelende*, zie b e l e n d e n) „die met zijn l a n d aan (dat van een ander) paalt".

Gelang onz. Uit mnl. **ghelanc* (*gh*) „overeenstemming, evenredigheid", van het adj. mnl. (holl.) *ghelanc* „evenredig, overeenstemmend" ags. *gelang* „toebehoorende" ohd. *gilang* „verwant": eigenlijk „tot aan iets reikend" van l a n g (vgl. b e l a n g).

Geld onz. Uit mnl. *ghelt* (*d*) onz. „vergelding, betaling, prijs, geld", b. a. ohd. mhd. *gelt* (*t*) onz. m. mnd. *geld* onz. „vergelding, betaling, geldschuld, inkomen" nhd. *geld*; de bet. „betaalmiddel, gemunt metaal" heeft zich eerst in een jonger tijdperk ontwikkeld in het Duitsch en Nl.; de oorspronkelijke bet. van het germ. woord, beantw. aan die van g e l d e n, was

„betaling, vergoeding", vanwaar got. *gild* (en *gilstr*) onz. „belasting, cijns" os. *geld* ags. *gild* onz. „offer; vergoeding, loon". Zie gilde.

Geld bnw. Uit mnl. (holl.) **ghelde*, b. a. mnd. *gelde* ags. *gelde* nhd. *gelt(e)* on. *geldr* „gesneden, geld", ohd. mhd. *galt* „geld"; hierbij on. *gelda* eng. *to geld* „snijden, lubben" (**galdjan*). Naast dit germ. *gald-* staat *galt-* (vandaar nl. gelt nevens geld) in ohd. *gelza* nhd. *gelze* mnl. *ghelte* (on. *gilta*) vr., ohd. *galza* vr. en on. *göltr* m. „gesneden varken". De oorsprong van deze germ. familie (uit voorgerm. *ghalt-?* *ghaltn-?*) is nog niet opgehelderd.

Gelden ww. Uit glb. mnl. *ghelden* „vergelden, betalen, volvoeren, nakomen, gelden", b. a. glb. ohd. *gëltan* nhd. *gelten*, os. *geldan* ags. *gildan* „betalen, vergoeden, beloonen" eng. *to yield* „toegeven, wijken" got. *fra-*, *us-gildan* „vergoeden, vergelden": hoe het algem. germ. *gëldan* „vergoeden, volvoeren" op den godsdienst werd toegepast blijkt uit de onder geld aangehaalde substantiva voor „offer". Op een voorgerm. **gheldh* kan ook oslav. *žladą*, *žlědą* „betalen, boeten" wijzen, ten ware dit ontleend is aan germ. *geld;* men heeft ook aan gr. τέλθος „cijns" herinnerd, welks τ dan voor κ (zie vier) uit *gh* (zie bieden) zou moeten staan.

Geleding vr. Van mnl. nnl. *gheleet* (*d*), mhd. *gelidet* „van leden, gewrichten voorzien".

Gelei vr. Mnl. *geleie* uit fra. *gelée* vr. (lat. *gelata* eigenl. „(een) bevroren, stijf geworden, geronnen (vloeistof)").

Geleidelijk bnw. Dit nnl. adj. onderstelt voor mnl. *gheleiden* (zie leiden) de bet. „besturen, regelen" (vla. *zonder gelee* (geleide) „niet te bestieren, eigenzinnig"), vgl. mnd. *geleitlik* „rustig, betamelijk, niemand beleedigend".

Gelijk bnw. Uit glb. mnl. *ghelijc;* in dezelfde bet. algemeen germ.: got. *galeik-s* on. *glík-r* os. *gilîc* ags. *gelîc* eng. *like* ohd. *gilîh* (*hh*) nhd. *gleich*: een specifiek germ. formatie, samengesteld uit de partikel *ga* (zie ge-) en een nomen *líko-* „lijf", dat nog over is in lichaam; germ. *ga-líko-* wordt derhalve verklaard als „een overeenkomend lichaam, overeenkomende gestalte hebbende". Ditzelfde nomen vindt men als tweede lid ook in elk, malkander, welk, zulk en de woorden op -lijk. Zie ook gleisen. — De ontwikkeling der bet. „recht" in het subst. neutr. gelijk (hetgeen „aequum, met zich zelf in overeenstemming" is; mnd. *gelîk* ook „billijk, rechtmatig") is uitsluitend nl. — Mijns gelijke; mnl. meestal *mîne ghelike*, later ook *mijns ghelike*, ohd. *mîn gilîhho*, nhd. *meines* (*unseres*) *gleichen;* mnl. *die ghelike*, *des ghelijke* „desgelijks". — **Gelijken** ww. Mnl. *ghelijken* „gelijken, passen, bevallen; vergelijken" is eerst van het adj. afgeleid, vandaar dat de trouwens in het mnl. nog weifelende st. vervoeging door analogie moet zijn ontstaan; vgl. got. *galeikôn* „vergelijken", *galeikan* zw. ww. „aanstaan, bevallen", mhd. *gelîchen* zw. ww. nhd. *gleichen* st. ww. „gelijken". — Gelijkenis: nhd. *gleichnis* ohd. *gilîhnissa*.

Gelling vr. Eerst in het Nnl. voorkomende: uit **geldling* hd. *geltling*, afleidsel van geld bnw.; vgl. nd. *gelje hemp* en zwe. *gallhampa* „gelling" en het oudere nl. *gellinck* „eenjarig lam", eng. *gelding* „gesneden dier" on. *geldingr* „hamel".

Gelofte, zie belofte.

Geloof onz. Uit glb. mnl. *gheloof* onz. (gewijzigde vorm van) *ghelôve* onz. vr., b. a. glb. ohd. *giloubo* nhd. *glaube* os. *gilôbo* ags. *geleáfa* m. (of aan ohd. *gilouba* vr.): in plaats van westgerm. *galaubon-* „geloof" kent het Got. *galaubeins* vr. een verbaal abstractum van germ. got. *galaubjan* „gelooven" ohd. *gilouben* os. *gilôbian* ags. *geliéfan* (eng. *to believe*) nl. gelooven. Het grondbegrip dezer woordfamilie is „zich laten welgevallen, goedkeuren, inwilligen", en zij stamt af van denzelfden wortel als lief, lof, belofte, oorlof.

Geluk onz. Uit glb. mnl. *ghelucke*

onz., mhd. *gelücke* nhd. *glück*. Het eerst laat, en binnen een beperkt gebied voorkomen van dit woord (noorsch *lukka* en eng. *luck* zijn ontleend) bemoeielijkt het vaststellen van zijn geheel onzekeren oorsprong.

Gemaal m. Eerst in het Nnl. voorkomende; aan duitsch *gemahl* ontleend: ohd. *gimahalo* m. „bruidegom, gemaal" *gimahala* vr. „bruid", een uitsluitend duitsch afleidsel van een germ. subst. *maþlo-*, *mahlo-* (*hl* uit *þl*) „openlijke bijeenkomst, bespreking" (got. *maþl* „vergadering, markt" ags. *meðel* „vergadering" ohd. os. *mahal*, hierbij got. *maþljan* on. *mæla* ohd. *mahalen* ags. *mǣlan* en *maðolian* „(in de vergadering) spreken", mnl. *madelare* „zaakwaarnemer"), dat in het Ohd. ook de bet. van „(in de volksvergadering bekrachtigde) verloving, huwelijkscontract" heeft gekregen.

Gemacht onz. Uit glb. mnl. *ghemachte* (*ghemechte*), b. a. glb. mnd. *gemechte* nhd. *gemächte* onz., mhd. *gemaht* (plur. *gemehte*) ohd. *gimaht* vr.: het woord behoort bij m a c h t.

Gemak onz. Met latere verdubbeling van de slotconsonant (vgl. s m a l) uit glb. mnl. *ghemac* (in verbogen vorm *-āke*), b. a. glb. mnd. *gemak* ohd. *gimah* (*hh*) onz. „verbinding; gemak" mhd. *gemach* onz. m. ook „plaats waar men het zich gemakkelijk maakt, kamer" nhd. *gemach*: neutr. van het adj. ohd. *gimah* (*hh*) „verbonden, behoorende tot, overeenkomstig, passend, gemakkelijk" nhd. *gemach*, ags. *gemæc* „passend, geschikt", on. *makara* comparativus „bruikbaarder, gemakkelijker"; zie voorts onder m a k e n.

Gember vr. Uit mnl. *gheng(e)ber* (*ghinghebare*) m.: ontleend aan ofra. *gengibre*, *gingibre* (nfr. *gingembre*), vanwaar ook eng. *ginger* mhd. *gingebre*. De oorsprong van deze middeleeuwsche benaming (spa. *gengibre*, it. *zenzero* enz., mhd. *ingewer* nhd. *ingwer*, dial. *ingber*, *imber*) ligt in later-gr. ζιγγίβερις, dat weder van het oostersche woord (skr. *çrngavēra*) prakriet *singabēr*, arab. *zendjebil* afkomt.

Gemeen bnw. Uit mnl. *ghemēne* (*ghemeine*) „bijeenbehoorende, gemeenschappelijk, deelachtig; algemeen, gewoonlijk", b. a. glb. ohd. *gimeini* nhd. *gemein* (dial. ook met de bet. van nl. g e m e e n z a a m) mnd. *gemeine* ags. *gemǣne* eng. *mean*, got. *gamains* „gemeenschappelijk, gemeen, onheilig". Het algemeen germ. *ga-maini-s* „gemeenschappelijk, algemeen" is hoogerop aan lat. *com-mūnis* (uit *-moinis*, vgl. e e n got. *ains* lat. *ūnus*) verwant; zie ook g e-. Op een grondbet. „van den een op den ander overgaande, gemeenschappelijk, onderling" wijzen oslav. *mě̆na* „wisseling, verandering", lit. *mainas* „verwisseling, ruil". Zie m e i n e e d.

Gemeente vr. Uit mnl. *ghemeente* „door een gemeenschappelijk doel verbonden menigte; burgerij; gemeente": évenals mnd. *gemeinte* met het suffix *-te* in plaats van *-de* (zie b u u r t) voor *gemeinde*, ohd. *gimeinida* nhd. *gemeinde*; got. **ga-mainiþa*, in welks plaats *gamainþs* vr. „kerkgenootschap" voorkomt.

Gemelijk bnw. Uit het jongere mnl. (holl.) *ghemelijc* „vreemd, zonderling, grillig" b. a. mnd. *gemelik* mhd. *gemelîch* „vroolijk, grappig, dartel"; de begripsontwikkeling wordt opgehelderd door de dial. beteekenissen „spotachtig" en „zot, zonderling", vgl. nhd. *launig* „grappig, luimig" en „booze grillen hebbende": een afleidsel van mnl. (holl.) *gēme* „scherts, kuur" (*e* is klankwijziging van *a*), waaraan md. *gam* m. „grap" kan beantwoorden; in de laatste bet. bestaat er een algemeen germ. *n*-afleidsel got. **gamna-* on. *gaman* ohd. os. *gaman* ags. *gamen* (eng. *game*) onz. „scherts, vroolijkheid, spel." Of aan dit woord soms een germ. adj. *gamlo-* „oud" (on. *gamall* ags. *gamol*) verwant is, is onzeker.

Gemet onz. Uit mnl. *ghemet* onz. „maat voor droge waren, landmaat", b. a. ohd. *gimëȥ* os. *gimet* „maat" ags. *gemet* „maat; wijze": van m e t e n.

Gemoet (t e g). Uit mnl. (*ghe*)*moet* onz. „ontmoeting", b. a. glb. os. *mōt* vr. ags. *gemōt* on. *mōt* onz. mhd. *muot*

(ontleend), *muoȝ* vr.; hierbij mnl. (*ghe*)*moeten* os. *môtian* ags. (*ge*)*mêtan* eng. *to meet* „ontmoeten" got. *gamôtjan* „ontmoeten, tegemoet gaan". Onzeker is de verwantschap met oslav. *mudŭ* „langzaam, traag"; „tegenhouden, ophouden" zou dan de grondbet. moeten zijn. Of het gelijkluidende moeten verwant is, weten wij niet.

Gems vr. Ontleend aan nhd. *gemse* (mhd. *gamȝ*), welks betrekking tot de glb. rom. woordfamilie (it. *camozza* fr. *chamois* enz.) en tot spa. portug. *gamo* „damhert" niet is opgehelderd.

Gemutst „geluimd"; glb. rijnsch *gemütscht*: van muts; de wijze waarop men zijn hoofddeksel draagt, geldt als uitdrukking der gemoedsstemming.

Genade vr. Uit mnl. *ghenâde* vr. „rust, gemak, overvloed; onderworpenheid; genegenheid, hulp; ontferming, genade"; ongeveer dezelfde beteekenissen hebben ohd. *ginâda* mhd. mnd. *genâde*; os. *ginâtha* en *nâtha* vr. „genegenheid, gunst, hulp", on. *náð* vr. (in den plur.) „rust"; de bet. „hulp, genegenheid" maakt verwantschap met het got. ww. *niþan* „ondersteunen" waarschijnlijk. Als grondbegrip onderstelt men „zich nederbuigen, zich neigen", wat evenwel volstrekt geen verwantschap met neder bewijst; dit laatste toch berust op indog. *ni*, terwijl een indog. wortel van genade *net* zou moeten luiden.

Genant m. en vr. Met een jongere *t* (zie borst (2)) uit *genan* mnl. *ghenanne* „naamgenoot", b. a. glb. ohd. *ginamno* mhd. *genanne*, nhd. dial. *knan*, *knän* (waarmede de huisvader wordt aangesproken): *namn-* behoort bij naam, zie aldaar; over *ge-* vgl. genoot.

Gene vnw. Uit glb. mnl. *ghene* (*gōne*, *gone*), met *g* uit *j* voor een helderen klinker (zie gij) b. a. ohd. *jenêr* nhd. *jener*, os. stam *gen-*, *gin-*, ags. *geon* eng. *yon*, on. *enn*, *inn*, got. *jains* „ille". Het bepalen van den gemeenschappelijken grondvorm dezer in den wortelklinker niet overeenstemmende vormen, wordt door den volslagen duisteren oorsprong van dit germ. pron. niet weinig bemoeilijkt. Zie ginder, ginds.

Generen ww. Uit mnl. *ghenēren* „redden, behouden, voeden", b. a. glb. ohd. *gineren*, got. *ganasjan* „gezond maken, redden" (got. *s* : ohd. *r* als in hooren, leeren, dor): germ. *ganazjan*, *nazjan* (mnl. *nēren* nhd. *nähren*) is een factitivum van germ. (*ga*)*nĕsan*, zie genezen.

Genet onz. „vlug paard". Eerst in het Nnl. voorkomende; uit het Spa., vanwaar ook fra. *genet* it. *ginetto*: de oorsprong van spa. *ginete* „licht cavaleriepaard" staat niet vast.

Geneugte vr. Met het suffix *-te* in plaats van *-de* (vgl. buurt) uit latermnl. (holl.) *gheneuchde*, naast *ghenoechde*, ohd. *ginuogida* „sufficientia, genoegen"; *eu* kan dial. umlaut van *oe* zijn, zooals in beuk, doch is met meer waarschijnlijkheid ontstaan uit eene *u*, die in de maagschap van genoeg als ablaut voorkomt (ags. *genugan* holl. **geneugen* „sufficere").

Genezen ww. Uit mnl. *ghenēzen* „gezond, behouden, gered worden, bevallen (van een kind); gezond maken"; in de andere germ. talen heeft het overeenkomstige st. ww. slechts de intr. bet.: got. *ganisan* „gezond, behouden, zalig worden" ohd. os. *ginësan* nhd. *genesen* ags. *genesan*; het is merkwaardig, dat het in het Nl. ook de bet. „heelen" heeft aangenomen, die eigenlijk aan het factitivum (zie generen) toekomt. De bet. van den germ. wt. *nes* heeft zich uit „iets gelukkig doorstaan, gelukkig terugkeeren, tehuiskomen" ontwikkeld, zooals het verwante gr. *νόσ-τος* „terugkeer, thuisreis" van *νέομαι* (wt. *nes*) „komen, thuiskomen" bewijst; vgl. skr. wt. *nas* „zich begeven naar, zich aansluiten bij".

Geniep, geniepig, ook *gniep*(*ig*). Deze slechts in het Nnl. voorkomende woorden bevatten waarschijnlijk denzelfden wt. waarvan nopen een klankwisselenden vorm bewaart; vgl. oostfr. *gnépen* (uit *genépen*, holl. **ge-niepen*) st. ww. „plagen, krakeelen, kijven".

Genieten ww. Uit mnl. *ghenieten*,

„genot hebben; geld winnen", b. a. ohd. (*gi*)*niozan* os. *niotan* ags. *neótan* „tot zich nemen, gebruiken, nuttigen, genieten" on. *njóta* „genieten, voordeel, nut trekken" got. *niutan* „krijgen, genot hebben" *ganiutan* „vangen" (waarbij *nuta* „vanger, visscher"). De grondbet. van den germ. wt. *neut*, waarvan ook genot, genoot, nut afstammen, was „ten gebruike winnen, gebruiken, nut hebben"; verwant is lit. *naudà* „nut, opbrengst".

Genoeg onbep. telw. Uit glb. mnl. *ghenoech* (*gh*): algemeen germ. *ga-nôho-*, *-nôgo-* „voldoende" (got. *ganôhs* ohd. *ginuog* os. *ginôg* ags. *genôh* eng. *enough*), een klankwisselende formatie behoorende bij got. *ga-nah* ohd. *ginah* „het is voldoende"; de klanktrap *u* vindt men in got. *ganaúha* „genoegzaamheid" en ohd. *ginuht* „genoegzame hoeveelheid, volop" ouder holl. *genucht* nnl. genugte (beter *genuchte*, tenzij dit een bijvorm is van mnl. *ghenoechte*, zie geneugte). De germ. woordfamilie met het gemeenschappelijk begrip van „voldoende zijn" brengt men in verband met den skr. wt. *naç*, lat. *nanciscor* „bereiken". — Genoegen: als znw. gebruikte inf. van genoegen (ohd. *ganuogen* nhd. *genügen* mnd. *genogen* on. *nœgja*); vgl. nhd. *vergnügen*.

Genoffel vr. Zonder blijkbaren grond verbasterd uit mnl. *geroffel* m. „kruidnagel", dat aan fr. *girofle* ontleend is. De rom. woordfamilie gaat op gr. καρυόφυλλον terug.

Genoot m. Uit mnl. *ghenoot* „genoot, weergade", b. a. glb. ohd. *ginôz* nhd. *genosse* os. *genôt* ags. *geneát*. Het germ. *ga-naut* (in het Oostgerm. niet voorkomende) van den wt. van genieten beteekent eigenlijk „hij die met een ander samen geniet" of mogelijk „die gezamenlijk met een ander den kost wint"; wat *ga-* „te zamen" betreft, zie ge-. Merkwaardig is het aantal uitdrukkingen, welke het Oudgerm. bezat om het gezellig leven van den mensch buiten de familie te kennen te geven, vgl. nog buur, doft, genant, gespelen, gezel, maat, makker. — De vrouwel. vorm genoote behoort eerst in het Nnl. te huis.

Genot onz. Uit glb. mnl. *ghenot* onz.: van genieten met de klanktrap van nut; vgl. mnd. *genut* nhd. *genuss*.

Gent, zie gans. **Genugte**, zie genoeg.

Gerak onz. Uit mnl. *gherac* „goede, ordelijke toestand, gemak; uitrusting" b. a. mnd. *gerack* ags. *geræc* (?) onz. „het toereikende, het voldoende, gemak"; vaker komt in het Mnl. in dezelfde bet. *gherec* (verbogen *-ēke*) voor, glb. ohd. mhd. *gerëch*, neutrum van het adj. *gerëch* „in goeden staat; van pas, aangenaam"; hierbij mnl. *ghe-*, *berecken* (uit **rakjan*) „in goeden toestand brengen, ordenen, toerusten". Of deze woordfamilie bij raken behoort (mnl. *gheraken* „treffen, bereiken, voltooien; gedijen, slagen, gelukken"), dan wel eenen anderen germ. wt. *rek* „ordenen, regelen, inrichten" moet doen onderstellen (die met dien van recht zou kunnen samenvallen), valt moeilijk te beslissen.

Gerecht, **gericht** onz. Uit glb. mnl. *gherechte*, *gherichte*, b. a. ohd. *girihti* nhd. *gericht* mnd. *gerichte* „rechtshandeling, rechtbank; rechtsgebied": van recht. De bet. „opgedischte spijs" van mnl. *gerechte* mhd. *gerichte* wordt duidelijk door ohd. *rihten* mnl. *rechten* „in orde brengen, toerichten, bereiden", vgl. nhd. *zurecht machen* en „(*speisen*) *anrichten*".

Gerecht bnw. Uit mnl. *gerecht* „rechtmatig, oprecht, rechtvaardig", b. a. glb. mnd. *gerecht* mhd. *gereht* „juist, in orde, geschikt, gerecht" nhd. *gerecht*; voor ohd. *girëht* komt de bet. „justus" niet voor, wel echter voor got. *ga-raihts*; het Ags. kent daarvoor *rihtwís* (ohd. *rëhtwís*) eng. *righteous*: de grondbeteekenis van dit met *ga-* (zie ge-) samengestelde adj. is die van het simplex recht.

Gereed bnw. Uit mnl. *ghereet*; zie bereiden.

Gerei, **gereide**, zie bereiden.

Gerf- (-k a m e r, -s c h a a f). Met *rf* (*rv*) uit *rw* (als in v e r f) van mnl. *gerwen* „in orde brengen, bereiden; kleeden", zie g a a r.

Gergel, girgel m. Eerst in het jongere Nnl. voorkomende: met verplaatsten klemtoon (zie a b t) uit lat. *girgillus* „draaiing, kronkel, winding".

Gerief onz. Uit glb. mnl. *gherief*. Dit alleen nog in het Mnd. voorkomende woord is eveneens gevormd als g e m a k, g e r a k, g e v o e g, maar van welken stam is onbekend; met r ij f heeft het niets te maken.

Gering bnw. B. a. nhd. *gering*, waarvan de bet. „onbelangrijk, nietig" alreeds in ohd. (*gi*)*ringi* naast „behendig, licht bewegelijk, licht" staat, terwijl in het Mnl. alleen het adv. *gheringhe* „flink, handig" voorkomt. Dit in de overige germ. talen niet voorkomende adj. zou, wanneer althans *r* uit *hr* is ontstaan, bij den wt. van r i n g kunnen behooren, of anders bij ohd. *ringan* „worstelen, streven" nhd. *ringen* (zie r a n k (2)); wat den overgang der begrippen „zich windend, strevend; snel; licht, nietig" betreft, ware d r a en voorts l i c h t te vergelijken.

Geronnen. Verl. deelw. van mnl. *gherinnen* germ. *garinnan* „coagulari", compositum van het onder r e n n e n behandelde germ. *rinnan* „loopen, vlieten".

Gerst, garst vr. Uit glb. mnl. *gherste*, *garste* (*e* uit *a*, zie a r (2)), b. a. glb. ohd. os. *gërsta* vr. nhd. *gerste*, dat aan lat. *hordeum* „gerst" (uit *ghrzdéyo-*) verwant is. De overige germ. dialecten hebben eene andere benaming: got. *baris* on. *barr* ags. *bere* eng. *barley* fri. *berre*, die blijkens de hoogerop verwante woorden lat. *far* „spelt" oslav. *borŭ* „soort van gierst" oorspronkelijk een meer algemeene bet. had. De benaming g e r s t voor de korensoort met lange baarden komt goed overeen met den indog. wt. *ghers* „stijf zijn" (skr. verbale wt. *hrsh* „te berge rijzen" lat. *horreo* uit **horseo*).

Gerucht onz. Uit mnl. *gheruchte*, *gherochte* „rumoer, geschreeuw, opspraak", b. a. glb. mnd. md. *geruchte*, vanwaar nhd. *gerücht*, ohd. *gahruofti* mhd. *gerüefte* onz. „geschreeuw, rumoer": **ga-hrôftjo-* van r o e p e n, vgl. b e r u c h t.

Gerw vr. Uit glb. mnl. **gherwe*, uit **garwe* (zie e r g), b. a. ohd. *garawa* nhd. *garbe* ags. *gearewe* vr. eng. *yarrow* „millefolium".

Geschieden ww. Met een jongere *d* in den teg. tijd (zie b e l ij d e n) uit glb. mnl. *gheschien* (praet. *ghesciede*), b. a. het glb. st. ww. ohd. *giscëhan* (zooals z i e n = ohd. *sëhan*) nhd. *geschehn* mnd. *geschên*; in de overige germ. talen komt dit woord niet voor, zoomin als het daarbij behoorende s c h i k k e n. De wt. *skeh*, voorgerm. **skek*, beteekent oorspronkelijk „een springende beweging", vgl. mhd. *schëhen* „rennen te paard", osl. *skokŭ* „sprong" en zie voorts s c h i c h t en s c h i e l ij k.

Geschik onz. Naar het voorbeeld van hd. *geschick* gevormd van s c h i k k e n. — **Geschikt** bnw. Eerst in het Nnl. gevormd naar het voorbeeld van nhd. *geschickt*, mhd. *geschicket* (part. van *schicken*) „geordend, toegerust, bereid, bekwaam, gepast".

Geschil, zie s c h e l e n. **Geschrift**, zie s c h r ij v e n.

Geschoor onz. „gespuis". Een eerst in het Nnl. voorkomend woord van onbekenden oorsprong.

Geschut onz. Uit het jongere mnl. *ghescut*(*te*) „werptuig, projectiel"; evenals mnd. *geschutte* mhd. *geschütze* een collectivum bij ohd. *gascoȝ* mnl. *gescot* „werptuig": van s c h i e t e n.

Geslacht onz. Uit mnl. *gheslachte* (*gheslechte*) „genus, familie", b. a. ohd. *gislahti* onz. „geslacht, aard" mnd. *geslechte* nhd. *geschlecht*; hierbij ohd. *gislahti* „van nature of uit den aard eigen; goed van aard" nhd. *ungeschlacht*, ohd. *slahta* vr. „geslacht, soort", mnl. *slachten* „den aard hebben van, aarden naar, gelijken op" nnl. **slachten**. Op verwantschap met s l a a n wijst — hoewel het begripsverloop moeilijk te verklaren is — ohd.

slahan .....nâh als synon. van slachten, ouder-nnl. *slaen..... na* nhd. *nachschlagen*; vgl. ook het eerst in het Nhd. voorkomende *schlag* in *menschenschlag* en nl. slag „soort". Dat voorts ook nl. slagen hierbij behoort, doet voor *slahan* naast de gewone bet. eene ontwikkeling van begrippen onderstellen ongeveer als volgt „treffen, raken, komen tot, geraken, goed gaan, bereiken, telen", hoewel deze onderstelling door het ww. zelf kwalijk bevestigd wordt.

Gesmijde onz. Uit mnl. *ghesmîde* „versierde wapenrusting, gesmijde", b. a. ohd. *gismîdi* onz. „metaal" (glb. ohd. *smîda*) mhd. *gesmîde* „metaal, metalen gereedschap of huisraad, wapenrusting, tooi, opschik" nhd. *geschmeide*: van denzelfden wt. als smid.

Gesp m. In het Mnl. is glb. *ghespe* vrouwelijk, gelijk ook nvl. *gesp*, nederrijnsch en mnd. *gaspe* „gesp". Tusschen dit woord en de in *klanken* overeenkomende woorden onder gaps genoemd (vgl. ook zwe. *gäspa* „gapen" en vla. *gespe* „grimas") wil men ook in de *begrippen* overeenkomst zien „omdat een gesp zich opent en sluit zooals een mond hapt, of een hand pakt".

Gespelen m. vr. Meerv. van mnl. *ghespēle* m. vr. „speelnoot, vertrouwde", b. a. glb. mhd. *gespil(e)* m. vr.: met *ge-* in dezelfde bet. als in genoot afgeleid van spel.

Gespuis onz. Dit eerst in het Nnl. voorkomende woord is van dial. *spuien* voor spugen gevormd (vgl. ouder-nnl. *gespu* „gespuis" van spuwen) en beteekent derhalve eig. „uitbraaksel"; de suffixale *s*, die bijv. ook in mnl. *ghepaers* „gespuis" en in dial. nhd. *gedâns* „lawaai, gebaar" voorkomt, is niet voldoende verklaard.

Gest, zie gist.

Gestalte vr. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, b. a. md. *gestalte*, dat òf eene vervorming is van mhd. *gestalt* „gedaante, gesteldheid, toestand" (vgl. aanstalte), of van ohd. *gistalt* mnd., jonger-mnl. (holl.) *gestalt* „gevormd, gesteld" is afgeleid. Ohd. *gistalt* is eig. een part. praet. zonder klankwijziging (vgl. gezant) van stellen (*stalljan*) in de bet. van „een vorm geven, in een toestand brengen"; vanwaar gesteltenis.

Gestand bnw. Uit mnl. *ghestande* „vaststaande, onveranderlijk": het is onzeker of dit woord met klinkerverkorting voor de *nd* (vgl. *stont* van *staen*) te verklaren is uit *ghestaende* part. van *ghestaen* „vaststaan, op zijn stuk staan", dan wel of het, zooals gewoon, een verbogen vorm is van een onl. adj. **gastand.*

Gesteltenis, zie gestalte.

Geul vr. Uit mnl. *gōle*, nvl. *geule* oostfri. *göle* „goot, kanaal, nauwe doorvaart": ontleend aan fra. *gueule* (lat. *gula*) „muil, monding, tuit van een kan". Overeenkomstige beteekenissen heeft ook keel.

Geur m. Uit mnl. *gōre* (*gore*) m. „reuk, geur", b. a. glb. mnd. *gore*: ond. **guri* m. komt waarschijnlijk van denzelfden stam *gur* „gisten", waarvan ook het jonger nhd. part. *gegoren* „gegist" (zie gist) afkomt; wat aangaat de begripsontwikkeling vergelijke men got. *dauni-* „damp, geur, reuk" (onder dons), alsook stinken.

Geus m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende en ontleend aan het fra. adj. *gueux* vr. *gueuse* „armoedig, armzalig, schurkachtig" welks oorsprong niet uitgemaakt is.

2 **Geus** vr. (vaan). Slechts in het Nnl.; van onzekere herkomst.

Gevaar onz. Eerst in het Nnl. voorkomende, gelijk ook *gefahr* vr. slechts nhd. is; in pl. daarvan in het Mnl. *vaer* m., *vâre* vr. „gevaar; vrees", b. a. ohd. *fâra* vr. „hinderlaag, arglist, boos opzet, gevaar" — mhd. ook *gevære* onz. vr.; de nnl. nhd. vormen stammen waarschijnlijk van een overeenkomstig *gevâre* zonder umlaut af — os. *fâr* m. „belaging" ags. *fǽr* m. „gevaar, schrik" eng. *fear*; on. *fár* onz. beteekent „ongeluk, pestziekte"; in het Got. komt slechts het afleidsel *fērja* m. „belager, verspieder" voor. Mnl. *vaer* met het denominat. *vâren* „in gevaar

brengen, schrik aanjagen" (mhd. *vǣren* ook „beproeven, trachten") leeft voort in vervaarlijk, vervaren. Deze germ. woordfamilie komt van een wt., voorgerm. *per*, welks afstammelingen gr. πεῖρα „proef, list, bedrog" en lat. *periculum* „proef, gevaar", overeenkomstige beteekenissen hebben.

Gevaarte onz. Uit het jongere mnl. *ghevaarte* onz. „bedrijf, zaak, drukte, gewoel". Dezelfde beteekenissen heeft het overeenkomstige mhd. *geverte* ouder nhd. *gefährte;* de bet. „toestel, gebouw, kolos", die ook in het Nederrijnsch voorkomt (nvla. *geveerte*) vloeit voort uit de concrete opvatting der andere. Mhd. *geverte* (mnd. *geverde*, ohd. *geverti* „voorkomen, wijze waarop zich iets voordoet") behoort als collectivum van *vart* bij varen.

Gevader m. Uit glb. mnl. *ghevadere*, b. a. ohd. *gifataro* mnd. *gevadder* nhd. *gevatter:* gevormd naar het voorbeeld van het kerkelijk lat. *cŏmpater* „geestelijke medevader"; betreffende *ge-* zie ge- en genoot.

Geval onz. Uit glb. mnl. *gheval*, b. a. mnd. *geval*: nl. nd. abstractum van *gevallen* „voorvallen, gebeuren".

Gevallen ww. Over de eerst in het Nnl. voorkomende, eig. duitsche bet. „bevallen" zie op dat woord.

Gevel m. Uit glb. mnl. *ghēvel*, b. a. ohd. *gibil* m. „gevel, voorzijde" ook overdrachtelijk „pool" nhd. *giebel*; hierbij got. *gibla* m. „tinne, gevel (van den tempel)" en on. *gafl* „gevel". De naam van den spitsen gevel is vermoedelijk aan dien van het onder gaffel behandelde (van een indog. wt. *ghebh* (?) afstammende) spitse werktuig verwant; fra. *gable* eng. *gable* „gevel" zou evengoed bij ohd. *gabala* „gavel, vork", als onmiddellijk bij on. *gafl* „gevel" kunnen behooren; ohd. *gëbal* mhd. *gebel* m. „schedel" (gr. κεφαλή „hoofd") daarentegen staan door hun beteekenis verder af.

Geven ww. Uit glb. mnl. *ghēven*; in deze bet. algemeen germ.: got. *giban* ohd. *gëban* os. *gëƀan*, *giƀan* ags. *gifan*. Buiten het germ. taalgebied heeft men nog geene met zekerheid verwante woorden kunnen aanwijzen. Zie gaaf znw. en bnw. geef en gift.

Gevest onz. Uit glb. mnl. **gheveste* onz. b. a. nd. *gefest* (glb. nhd. *gefäsz* is etymologisch een ander woord), onl. **gi-fasti* „handvatsel, greep" van vast en dit van vatten; zie aldaar.

Gevoeg onz. Uit mnl. *ghevoech* (*gh*) „betamelijkheid; gemak, genoegen": neutr. van het adj. *ghevoech* mhd. *gefuoc* (en *gevüege* ohd. *gifuogi* nhd. *gefüge*) mnd. *gevôch* „in overeenstemming met; handelbaar; voegzaam, gepast" (vanwaar gevoegelijk), van voegen.

Gewaad onz. Uit mnl. *ghewâde* „kleeding, kleed", b. a. ohd. *giwâti* „kleeding": collectivum van ohd. mhd. *wât* os. *wâd* ags. *wǣd* on. *wáð* germ. **wēdi-* vr. „kleed". *Wâd* en het collectivum hebben ook ruimere beteekenissen: „stof, stoffage, uitrusting, stuk van de uitrusting" (zie lijnwaad en ingewand). Uit deze woordfamilie, in verband met het st. ww. got. (*ga*)*widan* ohd. *wëtan* „verbinden" en voorts gr. ὀθόνη „linnen, linnen gewaad", zend *vadh* zich kleeden", maakt men het bestaan op van een indog. wt. *wedh* „binden, samenknoopen, weven"; „kleeding" of „stof voor kleederen" zou dan de oorspr. bet. van *wēdi-* zijn.

Gewaarworden ww. Uit glb. mnl. *ghewāre werden; ghewāre* is de verbogen vorm van *ghewar* „opmerkende, opmerkzaam, wakker, weerbaar", waarover men zie waarnemen; ook in het Os. bestond *giwar*, (en in verbogen vorm) *giwaro werðan*, in het Ohd. *giwar werdan*, nhd. *gewahr werden*.

Gewagen ww. Uit glb. mnl. *ghewaghen* st. en zw. ww.; het praes. is een nieuwere formatie in plaats van germ. **ga-wahnjan* ohd. *giwahinnen* mhd. *gewehenen* (waarnaar nhd. *erwähnen* gevormd is), dat vermoedelijk het praet. *wôg*, *wôgum* (ohd. *giwuog* mnl. *ghewoech*) en het part. *ga-waht* (ohd. *giwaht*) had. Hierbij mnl. md. *gewach* nnl. gewag, „leven, geraas" en ohd. *gi-*

waht „vermelding, roem”: van een in het Indog. zeer verbreiden wt. *wok*; vgl. lat. *vox* „stem”, *vocare* „roepen”, gr. *ὄσσα* (uit **Fόκjα*) „gerucht” en *ὄψ* (voor **Fοπ-*) „stem”, *ἔπος* (**Fεπος*) „woord” en skr. wt. *vac* „zeggen, spreken”.

Geweer onz. Naar het duitsche *gewehr* onz. gevormd, mhd. *gewer* onz. vr. ohd. *giwer* „middel tot verdediging, wapen” (mnl. *ghewere* heeft slechts de bet. van „tegenweer”): van weren.

Gewei onz. (horens der herten). Dewijl nhd. *geweih* van glb. mhd. *gewîge* afkomt, moet het nl. woord ontleend zijn. Mhd. *gewîge*, met den bijvorm nhd. nl. gewicht, wordt gemeenlijk afgeleid van den wt. van germ. *wîgan* „strijden” (zie weigeren), dienvolgens zou gewei als wapen van het hert zijn opgevat; het kan echter even goed bij wissel behooren.

Gewei, geweide onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; b. a. mhd. *geweide* „geweide, ingewand”, vanwaar nhd. *eingeweide*. Waarschijnlijk behoort het bij weide en beteekent oorspronkelijk „de in het ingewand aanwezige spijs”; vgl. nhd. *ausweiden*, nl. *ontweiden* „het ingewand (uit het wild) wegnemen”.

Geweld onz. Met veranderd geslacht uit mnl. *ghewelt* (*d*) vr. „geweld, macht, kracht” (*e* uit *a*; zonder klankwijziging *ghewout*), b. a. glb. ohd. *giwalt* m. vr. os. *giwald* nhd. *gewalt* vr., vgl. ags. *geweald* vr. onz. „geweld”: *ga-valdi-* is een afleidsel van het germ. redupliceerende ww. got. os. *waldan* ags. *wealdan* ohd. *waltan* mnl. *wouden* „geweld, macht hebben over, heerschen; besturen, zich moeien met” dat van den wt. *wal* in lat. *valēre* „sterk zijn” oiersch *flaith* „heerschappij” afkomt. De dentalis van germ. *waldan* verklaart men uit een voorgerm. praes. **wal-tó-*, welks praesenssuffix *t* bij den wt. getrokken werd; oslav. *vladą* „heerschen” lit. *vladýti* „macht hebben” acht men aan het Germ. ontleend.

Gewest onz. Het oudere nnl. *geweste* nd. *gewest* is evenmin in het Mnl. te vinden, als eenige andere germ. taal een overeenkomstig woord oplevert. Een oud **ga-wastjo* onz. zou het collectivum kunnen zijn van een aan woest verwant, maar op anderen klanktrap staand **wast-*; de bet. zou dan „uitgestrekte landstreek” wezen.

Geweten onz. Evenals mnd. *geweten* naar hd. *gewissen* onz. gevormd; mhd. *gewiʒʒen* vr. onz. „kennis, medeweten, innerlijk bewustzijn” ohd. *giwiʒʒanî* vr. „geweten” is waarschijnlijk een navolging van het lat. *conscientia* (duitsch *ge-* gelijk lat. *con-*, evenals in gevader). Ohd. *giwiʒʒanî* sluit zich waarschijnlijk onmiddellijk aan het part. *giwiʒʒan* (nl. geweten) aan in de adjectivale bet. „bewust van, bekend met”. Zie ook gewisse.

Gewezen. Zie wezen.

Gewicht onz. Uit mnl. *ghewichte*, b. a. glb. mhd. *gewiht*, *gewihte* nhd. *gewicht* ags. *gewiht* eng. *weight* on. *vætt*. De abstracte formatie *weht-*, *wiht-* komt van wegen. Van mnl. *wicht* mnd. *wicht(e)* „gewicht” stamt het afleidsel nhd. nnl. wichtig af.

Gewijsde onz. Oud part. praet. van wijzen, zie aldaar.

Gewis bnw., zie wis.

Gewisse onz. zou in verband kunnen staan met het bnw. gewis, vgl. got. *miþ-wissei* „geweten” van *wiss* „gewis” en mhd. *gewissen* synon. met *gewiʒʒen* (zie geweten); mogelijk echter is het eerst aan nhd. *gewissen* ontleend.

Gewoon bnw. Uit mnl. *ghewōne* (*ghewȫne*) „gewoon, gewend” (uitsluitend praedicatief): evenals glb. os. *giwuno*, *giwono* een verbogen vorm van den stam *ga-wuno-*, ohd. *giwon* nhd. *gewohnt* ags. *gewun*; hierbij ohd. *giwona* mnl. *ghewōne* „gewoonte”; zie verder bij wennen en wonen.

Geworden ww. in laten geworden. Uit mnl. *laten* (*gheworden* uit) *ghewerden* „iets zijn gang laten gaan, iemand laten begaan”, b. a. md. *gewerden lâʒʒen* mnd. *gew. laten* ags. *lǣtan geweorðan* nhd. (*gewerden* meestal misvormd tot) *gewähren lassen* „laten begaan, met rust, met vrede laten”.

Geworden is een compositum van worden: **gawërþan* „zijn beloop hebben, ten einde loopen, tot voltooiing komen", vgl. worden en het ook hierbij behoorende got. *gawaírþi* „vrede", waarschijnlijk eigenl. „het ten einde komen, vereeniging".

Gewricht onz. Geen mnl., noch in eenige andere germ. taal voorkomende, maar zonder twijfel een oud woord. Het kan uit den wt. van *wringen* verklaard worden, maar waarschijnlijker is de onmiddellijke samenhang met het in bet. verwante *wrijg* (zie wreef) en met glb. germ. *wrihst-*, den vermoedelijken grondvorm van nhd. *rist* nd. *wrist* ags. *wrist*, *wyrst* eng. *wrist* ofri. *wirst*, *riust* m. „pols- of enkelgewricht" on. *rist* vr. „enkelgewricht".

Gewrocht onz. Uit glb. mnl. *ghewrochte* b. a. mhd. *gewürhte* onz. „werk, arbeid, daad"; vgl. ags. *geweorht* en *gewyrht* „werk, daad; verdienste" en got. *waurstw* (uit **wurhstwo-*) onz. „werk": van werken.

Gezag onz. Eerst in het jongere Mnl. voorkomende, naast glb. *gezeg* „uitspraak, autoriteit; bevel", nd. *gesag*: een jonger afleidsel van zeggen.

Gezant m. Uit een ouder nnl. *gezante* naar het voorbeeld van glb. duitsch *der gesandte* gevormd; het part. praet. van duitsch *senden* „zenden", want dit heeft de vormen ohd. praet. *santa* part. *gisantêr*, nhd. *sandte*, *gesandt* mnl. *zande*, *gezant*.

Gezel m. Uit mnl. *ghezelle* „genoot, bondgenoot, makker, ambachtsknecht", b. a. ohd. *gisell(j)o* „huisgenoot, vriend" mnd. nhd. *geselle* „gezel". „Huisgenoot" is de oudste beteekenis, want **gasaljon-* is door samenstelling afgeleid van *ga* „mede, te zamen" (zie ge-) en een woord met de bet. „woning" dat nog over is in zaal. Vgl. genoot en wat de ontwikkeling der bet. betreft vennoot en maat. — Afgeleide woorden: mnl. *ghezellich* mhd. *gesellig* „gezelschap houdende" nnl. gezellig en mnl. *gezelschap* „bondgenootschap, vriendschap" nnl. gezelschap ohd. *gisellischaft* nhd. *gesellschaft*.

Gezicht onz. In het Mnl. niet voorkomende, dus òf een holl. woord, òf uit het Duitsch overgenomen: ohd. ond. *gisiht* vr. „het zien, aanblik, visioen; gelaat, zintuig van het gezicht", nhd. *gesicht* onz.: van zien, zie dit woord en zicht.

Gezin onz. Uit *gezinne* dat door assimilatie is ontstaan uit mnl. *ghezinde* onz. „reisgezelschap, gevolg, hofstoet, huisgezin", b. a. ohd. *gisindi* (nhd. *gesinde*) os. *gisíthi* ags. *gesíðð* onz. „gevolg op reis, krijgsgevolg", collectivum van ohd. *gisind* „man uit het gevolg" os. *gisíth* ags. *gisíð* „(reis)gezel": eig. „hij die aan een *sind* deelneemt" (zie ge-), van ohd. *sind* „reis, weg, richting" os. *síth* ags. *síd* got. *sinþs* m. (got. *gasinþa* „tochtgenoot"). Aan dit germ. *sinþo-* beantwoordt oiersch *sét* „weg"; zie zenden en zin.

Gezond bnw. Uit mnl. *ghezont* (*d*) „gezond, in goeden staat, ongedeerd", b. a. glb. ohd. *gisunt* nhd. *gesund* os. *gisund* ags. (*ge*)*sund* eng. *sound* fri. *sund*; hierbij ohd. *gisunt* m. „gezondheid"; in het Oostgerm. niet voorkomende. De vorm dien het adj. *sundo-* in het voorgerm. tijdperk moet gehad hebben, kan zoo verschillend gesteld worden, dat het niet met zekerheid met andere woorden in verband gebracht worden kan. Misschien behoort het met lat. *sânus* (uit *svânus?*) bij zoen; *sundo-* zou dan een part. **suntó-* uit **swanto-* zijn met de bet. „hersteld, in goeden staat gekomen".

Gezwind bnw. Uit mnl. **ghezwinde*, b. a. mhd. *geswinde* „onstuimig, snel"; meer algemeen is het niet samengestelde woord: mhd. *swinde*, *swint* „geweldig, heftig, snel" (in het Ohd. slechts in eigennamen, als *Adalswind*, voorkomende) os. *swíði*, *swíð* ags. *swíð* mnl. *swíde* „heftig, sterk" on. *swinnr* „verstandig" got. *swinþ-s* „sterk, krachtig, gezond"; vgl. wat de beteekenissen — oorspr. „sterk" of „rap"? — betreft, boud en snel. Wellicht is aan dit germ. adj. een germ. woord voor „jonkman, jonggezel" verwant: on. *sveinn* ags. *swân*

eng. *swain* ohd. *swein* nd. *swên* (*swain-*: *swin-þ-*); met de in klanken overeenstemmende maagschap van verzwinden heeft men tot nog toe de beteekenis niet op bevredigende wijze kunnen vereenigen.

Gids m. en vr. Eerst in het Nnl. voorkomende. Het gaat niet aan, dit woord onmiddellijk te vergelijken met de rom. familie waartoe fra. *guide* „wegwijzer” behoort; maar naar de analogie met loods zou men in een ouder eng. **guidesman* den oorsprong van dit bepaaldelijk nl. woord kunnen zoeken.

Giegagen ww. In plaats van *gieggagen;* zie giegelen en gaggelen.

Giegelen. Een onomatopoëtisch ww. Oud is in het Westgerm. de glb. st. *gich*, vgl. ohd. *gihazen* mnl. *giche(le)n* nhd. *gichelen* nd. *giggelen* eng. *to giggle* „stilletjes of spottend lachen”; in de germ. en aanverwante talen bestaan meer dergelijke onomatopoëtische formaties voor „lachen”. Door westvla. *giechelen* „giegelen” in verband met *guichelen* „schertsen, gekscheren”, mhd. *giege* „nar” wordt een glb. stam met de vocalen der *u*-reeks (waartoe nl. *ie* behoort) ondersteld; vgl. ook guig.

Giek vr. Een nnl. woord van onbekenden oorsprong.

1 **Gier** m. Uit glb. mnl. *gier;* dat dit uit *gîr* is ontstaan (vgl. vieren), blijkt uit ohd. *gîr* nhd. *geier.* Waarschijnlijk behoort de nl. duitsche benaming bij mhd. *gîre* „gierig” en nl. gierig (zie aldaar).

2 **Gier** vr. (draf). Eerst in het Nnl. voorkomende; oudfri. *iere*, *gere* „koepis, vloeibare mest” noordholl. *ier*, hetwelk misschien met *jesan* „gisten” (of met geur) samenhangt.

Gier- (-brug, -pont.) Ook in het Duitsch aan den Rijn bekend, van *gieren* „heen en weder wenden, laveeren, zwaaien”, dat met dial. *ie* in plaats van *ê* staat voor nl. (vla.) *geeren* „schuinsch liggen, schuinsch loopen”, een afleidsel van geer.

Gieren ww. Ook in het Nd. aanwezig als gewestelijke of onomatopoëtische bijvorm van den stam *girr*, die met de klankwisselende vormen *gerr*, *garr*, *gurr* in het Duitsch dient om verschillende scherpe geluiden uit te drukken (nhd. *girren*), evenals de met een tenuis beginnende st. van kirren.

Gierig bnw. Uit glb. mnl. *ghierech;* een secondair afleidsel van *ghier*, welks *ie* uit *î* vóór *r* is ontstaan (vgl. gier m.), gelijk mnl. *ghère*, *gare* = ohd. *giri* mhd. *gir* en mhd. *gîre* (nhd. dial. *geier*) „gierig” bewijzen; vgl. ook ohd. mhd. *gër* „gierig”, *gërôn* onder begeeren, mnl. *ghère* m. vr. ohd. *girî* nhd. *gier* vr. (germ. *giri-* m.?) „begeeren, verlangen, gier” en gaarn. Terwijl sommige van deze woorden op een germ. st. *gîr* „begeerig zijn” wijzen (zie ook gier m.) blijft het voor de overige onbeslist of men *ghir-* of *gher-* voor den voorgerm. vorm moet houden. Neemt men den laatsten vorm aan, dan zou er verband kunnen bestaan met skr. *har-y* „veel houden van”, gr. *χαίρειν* „zich verheugen”, oskisch *heriest* „hij zal willen”.

Gierst vr. Met een jongere *t*, b. a. md. nd. *geers(ch)*, *giers* „aegopodium, podagraria”. Van onbekenden oorsprong.

Gieteling m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; glb. mnd. nd. *geidling*, *geiling*, oostfri. *geitel*; de vorm **giodlo-* (**giotlo-*), die aan dit woord misschien ten grondslag ligt, zou bij mhd. *giuden* „jubelen, bluffen, pralen” kunnen behooren; vgl. ook den nagenoeg synon. stam van guit.

Gieten ww. Uit glb. mnl. *ghieten;* in dezelfde bet. een algem. germ. ww.: got. *giutan* (on. *gjóta* „jongen werpen, met de oogen knippen”) ohd. *giozʒan* os. *giotan* ags. *geótan.* Aan den wt. hiervan, voorgerm. *gheud*, beantwoordt, met *f* uit *gh*, die van lat. *fundo*, *fudi;* op een gelijkluidenden wt., maar die de dentalis aan het einde mist, berusten gr. *χέω* (*χεύω*) „ik giet, stort”, *χύσις* „het gieten” en skr. wt. *hu* „offeren”. Zie goot.

Gift onz. Eerst in het Nnl. voorkomende en waarschijnlijk aan het Duitsch ontleend (het Mnl. bezigde in plaats daarvan meestal het vreemde

woord *venijn*): nhd. *gift* onz. (mhd. ohd. *gift* echter vr.) is hetzelfde woord als **gift** vr. t. w. een algem. germ. afleidsel *gifti-* van den wt. van geven: got. **gifts* ohd. os. ags. *gift* mnl. *ghift*, *ghicht* „gave, geschenk, huwelijksgift". De duitsche (nnl.) bet. „virus" is te verklaren uit den euphemistischen zin van „vergift toedienen" die voor geven ondersteld wordt door ohd. *fargeban* nhd. *vergeben* nnl. vergeven „door vergift dooden" (ohd. *firgift* mhd. *vergift* vr. nnl. vergift). „Die gemeinindog. bezeichnung für „gift" (skr. *visha-*, lat. *virus* gr. *ἰός*) hat sich im Germ. nicht erhalten".

Gig vr. In een betrekkelijk jong tijdperk aan glb. eng. *gig* ontleend.

Gij vnw. Uit glb. mnl. *ghij*; de grondvorm **jiz* splitste zich in den geaccentueerden vorm ghij (voor *g* in plaats van *j*, zie gene; voor het wegvallen van de *z*, zie hij, wij) en den niet-geaccentueerden jij, je. *Jiz*, waaruit ook os. *gî* ags. *ʒê* eng. *ye* ohd. *ir* ontstonden, heeft *i* in plaats van *u*, vermoedelijk naar analogie van wij: got. *jus* „gij" beantwoordt aan glb. lit. *jûs* zend. *jûs* skr. *yush-*. Het enkelvoud van den 2[en] pers. *du*, germ. got. *þu* (lat. *tu*, gr. *τύ*, *σύ*, skr. *tvam*) is in het Mnl. nog volmaakt gangbaar.

Gijbelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. glb. nd. *gibeln* (*gibbeln*) eng. *to gibe* „spotten"; hierbij duitsch dial. *geifeln* „spotachtig lachen" en nederrijnsch *giffelen* „gijbelen". Dat deze stam van onomatopoëtischen aard is, geeft in het Nl. de *b* al reeds te kennen, die anders *v* had behooren te worden; of hij samenhangt met een gelijkluidenden st. met de bet. „den mond opsperren" (dial. nhd *geiben* „geil, belust kijken"), blijft de vraag.

Gijk vr. Slechts in het Nnl. en Nnd. voorkomende. Misschien verwant aan gek, zie aldaar.

Gijl onz. Uit glb. mnl. *ghijl*; hierbij mnl. nnl. gijlen. Deze woordfamilie is buitendien nog slechts in het Fra. (en vandaar ook in het Eng.) na te gaan: fra. *guiller* „gijlen", ouder eng. *guile* „brouwsel". Als de oorsprong in het Germaansch te zoeken is, kan aan verwantschap met geil gedacht worden.

Gijn onz. Evenals glb. nd. *gien* een woord uit de zeemanstaal, betrekkelijk laat ontleend aan eng. *engine*, *gin* fra. *engin* „takel, windas" (lat. *ingenium*).

Gijpen ww. „naar adem snakken". Uit mnl. *gîpen* b. a. nd. *gipen* „heftig verlangen" dial. hd. *geifen* „gapen, open staan"; hierbij glb. ond. *gipôn* dial. hd. *giffen* zwe. *gipa*. Van dezen stam *gîp*, die synon. is met dien van gapen, is de st. van gijp „windvlaag" en gijpen „omslaan der zeilen" waarschijnlijk verschillend.

Gijzelaar m. Dit eerst in het Nnl. voorkomend afleidsel heeft de plaats vervangen van een ouder znw.: on. *gísl* m. ohd. *gîsal* m. onz. nhd. *geisel* mnd. mnl. ags. *gîsel* m. „gijzelaar". De oorsprong van germ. *gîslo-* is nog niet opgehelderd.

Gild, gilde onz. Uit mnl. *ghilde* „(geldelijke bijdrage, inleg,) gemeenschappelijke maaltijd, genootschap"; het ontwijfelbaar oude, bij gelden behoorende, *gildjo-* komt eerst betrekkelijk laat voor: md. *gilde* „maaltijd" nhd. *gilde* vr., mnd. *gilde* vr. onz. „gild, gildemaal", meng. *gilde* eng. *guild* „gild" on. *gildi* onz. (sedert de 11[e] eeuw) „belasting, impost; gelag; gild". Of gemelde beteekenissen van dit ook in het Rom. opgenomene woord (mlat. *gilda*, *gelda* „genootschap", ofra. *gelde* „gewapende bende") zich uit „offer, offermaaltijd" (zie gelden), of, gelijk de onder gabel genoemde synoniemen, uit „impost, inleg, geldelijke bijdrage" (vgl. ook gelag en het daar genoemde hd. *zeche*) hebben ontwikkeld, is niet uitgemaakt.

Gillen ww. Eene onomatopoëtische wijziging of wel een dial. vorm van mnl. *gellen* st. ww. „luid klinken, schreeuwen (van honden, varkens enz.)" b. a. glb. ohd. *gëllan* mnd. *gellen*, *gillen* (zw. ww.) ags. *gillan* on. *gjalla*. Van den germ. wt. *gell* komt ook galm.

Gilling vr. Eerst in het Nnl. voorkomende, glb. nd. (nhd.) *gilling* vr. Van onbekenden oorsprong.

Ginder bijw. Uit glb. mnl. *ghinder* (*gunder*) en dit uit *ghender*, b. a. oeng. *geonder* eng. *yonder* got. *jainar* „daar": met hetzelfde suffix als d a a r, w a a r, van den st. van g e n e, vanwaar ook mnl. *ghens* (*gheins*) *ghins* nnl. g i n d s en glb. got. *jaind* oeng. *geond* eng. *yond*.

Gingang onz. Een maleisch woord, dat eig. „gestreept" beteekent.

Ginnegabben ww. Een eerst in het Nnl. voorkomende samenkoppeling van de stammen van g i n n i k e n en g a b b e r e n; zie de genoemde woorden.

Ginniken ww. Eene eerst in het Nnl. voorkomende intensieve formatie met hetzelfde suffix als f e z i k e n, h i n n i k e n; *ginnen* in g i n n e g a b b e n kan uit het intensivum zijn afgeleid; evenwel heeft het On. het enkelvoudige *ginna* „bedotten, begekken". **Ginnen* kan bij b e g i n n e n behooren, daar dit laatste waarschijnlijk teruggaat op een wt. in den zin van „gapen, den mond opsperren", zie ook g e e u w e n; ook in de maagschap van g a b b e r e n komen de beteekenissen „(opgesperde) mond" en „gapen" voor. De phonetische overeenstemming met lat. *hinnīre* is vermoedelijk slechts toevallig.

Gips onz. Uit glb. mnl. *gips*, dat met jonger ohd. nhd. *gips* fra. *gypse* enz. aan glb. mlat.-gr. *gypsum* (γύψος; middelgr. en nieuwgr. υ wordt uitgesproken als *i*) ontleend is.

Girgel, zie g e r g e l.

Gisp vr. Uit het oudere nnl. **gispe*; oostfri. *gisp* „smalle riem". Dit anders niet voorkomende woord schijnt in een jonger tijdvak der taal te zijn gevormd.

Gissen ww. Uit mnl. *ghissen* „verzinnen, raden, vermoeden", b. a. mnd. nnd. *gissen* deensch *gisse* zwe. *gissa*, meng. *gessen* eng. *to guess* fri. *gezzen* „gissen"; vgl. on. *gitska* „gissen"; hierbij mnl. *ghisse* vr. nnl. g i s. Dit ww. heeft, naar het schijnt, de eene noordgerm. stam aan den anderen ontleend; het punt van uitgang is echter niet te bepalen. Een mogelijk ten grondslag liggend nomen **gesso-*, **gissjo-* (mnl. *ghisse*) zou, met *ss* uit voorgerm. *dt* (vgl. w i s, a a s), bij den germ. wt. *get* „erlangen" kunnen behooren, in den overdrachtelijken zin van „vatten met den geest", verg. v e r g e t e n; on. *gitska* zou dan een denominativum zijn van een bij dezen wt. behoorend **git-isko-* „scherpzinnig".

Gist vr. Uit mnl. *ghist* (met *i* uit *e* voor *st*) *ghest* „gist, schuim", b. a. ohd. *jëst* (wat *g* : *j* betreft vgl. g e n e) md. *gist* nhd. *gischt* ags. *gist* m. eng. *yeast* „gistend, bruisend schuim" mnd. *gest* m. „heffe, vuil": van het in de overige oudgerm. talen niet voorkomende st. ww. ohd. *jësan* (in plur. en part. praet. met *r* uit *z*) „gisten, schuimen" mhd. *jesen* nhd. *gähren*; hierbij ohd. *jerian* „doen gisten" en on. *gerþ* „gist". De overeenkomstige wt. *jes* vertoont zich in gr. ζέω (voor *jesṓ*, vgl. j u k) „ik zied, bruis", ζεσ-τός „gezoden" en skr. wt. *yas* „zieden, koken". Zie g e u r, g i e r vr.

Gisteren bijw. Uit glb. mnl. *ghisteren* (met *i* uit *e* voor *st*), b. a. glb. ohd. *gëstaron* (*é-gëstern* „eergisteren" en „overmorgen") nhd. *gestern*; hiernaast ohd. *gestre* mnl. *ghister* nnl. g i s t e r (-a v o n d): adverbiale afleidsels van den adjectivalen stam *gestro-* in got. *gistradagis* „morgen", ags. *gistrandæg* eng. *yesterday*, on. *í gær* „morgen, gisteren". Het grondwoord had de bet. van „op een (den) anderen dag, van heden te rekenen", dus zoowel „gisteren" als „morgen". „Wort und begriff sind altindog.; vgl. skr. *hyás* „gestern", gr. χθές, lat. *heri* für *hjesi* (*hesternus* hat mit ohd. *gëstaron* gleiche ableitung?): *ghyés* ist die urform, daraus mit ableitung *tro-* *ghyestro-* (got. *gistra-*). Für h e u t e und m o r g e n fehlt eine gleich verbreitete wortbildung".

Git onz. Het Mnl. kent hiervoor *āget* en *agét* (waarvan *get*), dat met ohd. *agi(t)stein* mhd. *agetstein* „(zwart) barnsteen, magneet" denzelfden oorsprong heeft. De ware naam *gagátes* (naar de rivier *Gagas* in Klein-Azië;

it. *giaietto*, ofra. *gayet*, fra. *jais*, eng. *jet*) is vermoedelijk veranderd onder invloed van den naam van den agaat (zie aldaar); voor de duitsch-nl. vormen schijnt men mlat. grondvormen als **agates*, **agites* te moeten aannemen.

Glad bnw. Uit glb. jonger mnl. (holl.) *glat* (in verbogen vorm zou men *glāde* verwachten); bij zijn verdere verbreiding in het Nl. is dit woord niet vrij van duitschen invloed gebleven, vandaar dan ook *glat* (*dt*): nhd. *glatt* is ohd. mhd. *glat* (*t*) „glad, glanzig; vroolijk" en b. a. os. *glad*(*mōd*) „vroolijk (te moede)" ags. *glæd* „glanzend, glimmend; vroolijk" eng. *glad* on. *glaðr*. De verwanten van het germ. adj. *glado-* „glad, glanzend, vroolijk" (hierbij mhd. nhd. *glast* m. glans"?) vertoonen de bet. „glad": oslav. *gladŭkŭ*, lit. *glodas* en lat. *glaber* (uit **ghladhro-*, vgl. rood). Zie het volgende woord.

Glans m. In het oudste tijdperk van het Nnl. aan duitsch *glanz* ontleend: mhd. nhd. *glanz* m., hierbij ohd. mhd. *glanz* „glanzend", mhd. *glanst* „glans", *glander* „glans", ouder nnl. *glandig* „vurig"; het Mhd. kent ook een (zelden voorkomend) st. ww. *glinzen* „blinken". De st. *gland*, met verscherpten uitgang *glant*, *glint* „blinken" is mogelijk aan den germ. st. *glado-* van glad verwant. Zie glanzen en glinster.

Glanzen ww. Dit eerst in het Nnl. voorkomende woord behoort niet bij het aan het Duitsch ontleende glans (s), maar bij een in het Nl. reeds langer thuisbehoorenden st. *glans*, *glins* (met nasaleering bij glas?), vanwaar ook nnl. glinzen (glijzen) „blinken", mnd. *glans* „blinkend, verblindend", mhd. *glins* „glans", on. *glǽsa* (uit *glansjan*) „doen glimmen". De in de germ. talen zoo talrijke met *gl* beginnende woorden ter aanduiding van onderscheidene wijzen van glanzig zijn, zijn niet alle tot oude in klanken verschillende wortels terug te brengen, maar vertoonen vaak de blijken van jongere formatie.

Glas onz. Uit glb. mnl. *glas*, waaraan in dezelfde bet. beantwoorden ohd. nhd. *glas*, os. *gles*, mnd. *glas* ags. *glæs* eng. *glass*, on. *gler*, alle onz. On. *gler* berust op *glazó-*, naast *gláso-* (ohd. *glas*), waardoor het bewijs geleverd wordt dat deze benaming oud germ. is; al hebben de Germanen het glas ook door de Pheniciërs leeren kennen, toch droeg het bij hen een inheemschen naam, vermoedelijk behoorende tot een st. met de bet. „blinken" (zie glanzen); tot gezegden st. behoort ook het bij lat. schrijvers voorkomende germ. woord *glēsum* voor „barnsteen" en ags. *glǽre* „boomhars"; ook ohd. *glas* dient ter vertaling van „electrum".

Gleis onz. Uit glb. mnl. **gleize* vr., dat aan fr. *glaise* „pottenbakkersklei, leem" ontleend is.

Gleisen ww. Geen afleidsel van gleis, dat trouwens **gleizen* zou moeten luiden (ten overvloede beteekent fra. *glaiser* „met leem bekleeden"); met het oog op *glijssen* „polijsten, gleisen" in den Teuthonista zou men ontleening aan nhd. *gleissen* kunnen vermoeden; dit laatste nu, uit mhd. *glîhsen* ohd. *gilîhhison*, een afleidsel van ohd. *gelîh* „gelijk" is wel is waar alleen in de bet. „veinzen, huichelen" bewezen (zoo ook in het oudere Nnl. het ontleende *glijssen*, *gleisen*(*en*)), maar andere uitdrukkingen voor „polijsten", ohd. *lîchon*, mhd. *lîchen*, nnl. likken, ouder *gelicken*, schijnen evenzeer bij gelijk te behooren.

Gleuf, gleuve vr. Eerst in het Nnl. voorkomende. Met het oog op glb. oostfri. *glife* (*glöfe*) zou men een onl. **gliƀi* moeten aannemen; een onl. **gluƀi* zou weer meer in overeenstemming zijn met on. *gljúfr* „kloof". Overeenkomende wortels met de bet. „uithollen" of „splijten" zijn nog niet gevonden.

Glibberen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomende frequentatieve formatie; de stam *glibb*, ook in eng. *glib* „glad, glibberig" aanwezig, is een onomatopee van later tijd.

Glid onz. Een verbasterde vorm van glb. nhd. *glätte*, *glette* (in het Fra.

als *glette* overgenomen), dat in het oude Nnl. als *glede* voorkomt en bij g l a d behoort.

Glijden ww. Uit glb. mnl. *glîden*, b. a. mhd. (in het Ohd. niet voorkomend) *glîten* nhd. *gleiten* os. ags. *glîdan* eng. *to glide;* hierbij met nasaleering mhd. *glinden*, eveneens een st. ww. „glijden". Allicht zou men aan verwantschap van het westgerm. *glîdan* met g l a d denken, gelijk bij ohd. *glîȝȝan* nhd. *gleissen* (zie g l i n s t e r) aan verwantschap met g l a n s; maar volgens de gewone klankwetten is deze niet mogelijk.

Glimmen ww. Uit glb. jonger mnl. (holl.) *glimmen*, b. a. glb. mhd. nhd. *glimmen* st. ww.; hierbij mhd. *glim* m. „vonk", *glamme* vr. „gloed". Op een wt. *glîm* „blinken" wijzen mhd. *glîmen* st. ww. „blinken, glinsteren", os. *glîmo* en ags. *glǽm* eng. *gleam* „glans", ohd. *gleimo* „glimworm". Een wt. *glî*, waarvan *glîm*, *glimm* verder gevormd zouden kunnen zijn, is aanwezig in on. *glјá* „blinken", waarmede men gr. χλιαρός „warm", χλιαίνω „warmen" in verband brengt. — Hiervan g l i m l a c h en nhd. nnl. glimmer m.

Glimp m. Uit het jonger mnl. (holl.) *ghelimp* m. „behoorlijkheid, welvoegelijkheid", b. a. ohd. *gilimpf* „betamelijkheid, betamelijk, voegzaam gedrag" nhd. *glimpf* „toegeeflijkheid" mnd. *gelimp* „betamelijkheid, fatsoenlijk gedrag, goede naam" (nnd. ook „goede gelegenheid"): van het st. ww. ohd. (*gi*)*limpfan* „gepast zijn" ags. (*gi*)*limpan* „voorvallen, gebeuren". Op de afwijkende begripsontwikkeling in het Nnl. is een onomatop. vervorming van g l i m m e n *glimpen* „blinken" van invloed geweest; „welvoeglijkheid" ging over in „reputatie, glans, schoone schijn, uiterlijke schijn", vgl. de bet. van s c h i j n. Den westgerm. wt. *limp* (voorgerm. **lemb*) „voorvallen, voegen, betamen" heeft men buiten het germ. taalgebied nog niet kunnen aanwijzen.

Glinster m. Uit glb. mnl. *glinster;* mhd. md. *glinster* m. onz. (*glinstere* vr.) „glans", mnd. *glinsteren* „blinken, fonkelen"; hiernaast eng. *glister* „schijnsel, glans"; voorts mnl. *glenster* (met *e* uit *a*) en mhd. *glanster* „vonk". De laatstgenoemde vormen behooren tot de maagschap van *glans; glinster* zou als klankwisselende formatie evenzeer daartoe kunnen behooren, maar óók met nasaleering tot den germ. wt. *glît* (voorgerm. **ghlîd*; in gr. χλιδή „weelderigheid, pronk"?), vanwaar ohd. *glîȝȝan* nhd. *gleissen* os. *glîtan*, got. *glitmunjan*, on. *glita*, *glitra* „blinken"; zie g l a n z e n.

Glinting vr. Een afleidsel van glb. *glint* onz., dat met *i* uit *e* (zie b l i k k e n) uit mnl. *g*(*e*)*lente* „hek ter afpaling of om tegen te leunen" is ontstaan; hierbij mnl. *gheglent* „door een raster afgeheind". Hiernaast staat met een andere dentalis doch met dezelfde bet. mnl. **ghelende*, in het oudere Nnl. *glend* (vanwaar mnl. *ontglenden* „ontsluiten", eig. „de omheining wegnemen") mnd. nnd. *glind*, jonger mhd. nhd. *geländer*, die bij mhd. nhd. *lander* „rasterwerk, rasterpaal, lat, dakspaan" dial. nhd. *lande* „(hegge-)paal" behooren. Mnl. *ghelente* kan kwalijk onder invloed van het suffix *-te* (zie b i n t) uit *ghelende* zijn ontstaan, maar doet veeleer een woord van den st. *lant* vermoeden, met dezelfde bet. als hd. *lander*, *lande* en l a t, vanwaar het collectivum **galantjo-* „paalwerk, latwerk" mnl. *ghelente;* zie l a t, alwaar men overeenkomstige verschillen in de dentalis zal aantreffen.

Glip m. Eerst in het Nnl. voorkomende; hierbij mnd. nnd. en ouder nnl. *glepe* (en *glippe*) vr. „reet, spleet", *glepen* „gapen, openstaan"; nadere bewijzen voor een germ. wt. *glip* „gapen" („splijten"?) ontbreken.

Glippen ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, b. a. glb. mnd. nnd. *glippen.* De st. kan een jongere formatie zijn, zie g l i b b e r e n. Als mogelijke bewijzen voor eenen hoogeren ouderdom kunnen slechts ohd. *gleif* „scheef", *gleifen* „scheef maken", mhd. *glîfen* st. ww. „hellen" (of „doen hellen"?), mnd. *glepe*, *gleppe*

„schuin" bijgebracht worden; de beteekenissen „hellen" en „glijden" laten zich vereenigen.

Gloed m. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. *gloet* (*d*), een algemeen germ. abstractum **glōdi-* van gloeien: ohd. *gluot* ags. *glēd*, on. *glōð*.

Gloeien ww. Uit glb. mnl. *gloeien* en in dezelfde bet. een algemeen germ. oorspronkelijk st. ww. **glōjan*: on. *glóa* ohd. *gluoen* mhd. *glüe(je)n* nhd. *glühen* ags. *glōwan* eng. *to glow*. Hoogerop verwant is lit. *żlėjà* „ochtendschemering". Meer verbreid is de voorgerm. wt. *ghlō* en zijne klankwisselende vormen in de onder geel en goud vermelde beteekenissen.

Glooien ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; hierbij nnd. *gloie* „schuine vlakte, helling, dosseering". Wellicht ligt hieraan een woord van onbekenden oorsprong met de bet. „roggestroo om daken te dekken" ten grond, fra. *glui* vla. *glei*, *glui*: glooien is dan eigenlijk „hellen als een met *glui* gedekt vlak, als een dak".

Glop onz. Eerst in het Nnl. bekend in de beteekenissen van „gaping, opening, gat"; glb. fri. *glop*; hierbij dial. nl. *gluip* fri. *glûpe* „opening, kier" (ook dial. *gluipe* „vogelnet, vogelknip"?) en on. *gleypa* (uit **glaupjan*) „verslinden". Van denzelfden wt. **gleup*, waaraan een soortgelijke bet. toekomt, als aan dien van glip en van kluiven, komt gluipen. Lat. *glūbo* „ik schil" zou even goed bij een voorgerm. **ghleub*, als bij voorgerm. *gleubh* (zie kluiven) kunnen behooren.

Gloren ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende; b. a. nd. *gloren*, *glören* „gloren, dof blinken" meng. *gloren* „gloren; staroogen" on. *glora* „gloren". De *r* van den st. schijnt uit *z*, *s* te zijn ontstaan, vgl. mhd., dial. nhd. *glose* en *gloste* vr. „gloed, glans", *glosen* „gloeien, blinken", on. *glosi* m. „vlam", *glys* „glans" en in het oudere Nl. *gluisteren* „blinken". De germ. st. *glūs*, *glūz* „gloeien", vanwaar ook gluren komt, is niet verder na te gaan.

Gluipen ww. Eerst in het Nnl. bekend; b. a. glb. ofri. *glûpa*, nd. *glūpen* „aanstaan (van de deur), op een kier staan; staroogen, met toegeknepen oogleden als door een reet gluren"; in zuidoostelijke tongvallen van Duitschland vindt men evenzeer overeenkomstige woorden; hierbij meng. *gloppen* „aanstaren, verschrikken" eng. *to gloppen*. Gluipen, eig. „door een gluip zien", behoort tot de maagschap van glop.

Glunder bnw. Oorsprong onbekend.

Gluren ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende; glb. nd. *glūren* ouder nhd. *glauern* dial. eng. *to glower*. Dit ook met de bet. van „gloren" voorkomende ww. komt van denzelfden wt. als gloren (zie aldaar); de bet. „gloeien, glimmen" gaat vaak over in „strak kijken, loeren, loensch zien", vgl. eng. *to gloar* = gloren „staren, scheel zien", *to glare* „blinken, aanstaren", *to glow* „gloeien", dial. ook „aanstaren", nhd. *glosten* „blinken" en „strak aankijken"; ook nhd. *glotzen* behoort misschien bij een wt. „blinken", en blik zelf komt van *blīkan* „blinken".

Gniffelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; in gelijken zin nd. *gnifelen*, nd., nederrijnsch *gniffelen*; een ouden st. *gnīf* of *gnīb* met overeenkomstige bet. heeft men niet aangetroffen. Vgl. gijbelen.

God m. Uit glb. mnl. *god* m., eene algemeen germ. benaming: got. *guþ* on. *guð*, *goð* os. ags. *god* ohd. *got*; dit woord was oorspronkelijk een neutrum, gelijk nog gedeeltelijk uit de vormen der oudere talen blijkt, maar het is reeds vroeg — voor het eerst waarschijnlijk in toepassing op den God der Christenen — meest mannelijk geworden. Dientengevolge moet men voor got. *guda-*, *guþa-* als voorgerm. vorm *ghuto-m* aannemen; *to* is waarschijnlijk de in koud, luid bewaarde participiale afleidingsuitgang en „*ghu* als indog. wurzelsilbe entspricht der skr. wz. *hū* „götter anrufen" (part. *hūta*); gott ist „das angerufene wesen"; im

Veda hat Indra das gewöhnliche beiwort *puruhûta* „vielgerufener". Während die bezeichnung gott specifisch germ. ist, fehlt dem Germ. eine benennung, die es mit einer der verwanten sprachen teilte (doch vgl. altnord. *tívi* „gottheit" mit skr. *dêva*, lat. *deus?*)". — Reeds in het Mnl. is door den invloed van den nom. de stamvorm *gŏd(e)*- in *gŏd* veranderd, vandaar het vr. *goddinne* naast *gōdinne*, germ. **gudinjô*: ohd. *gutin* mhd. *gütinne*, *götinne* ags. *gyden*; nnl. goddelijk luidt in het Mnl. nog *gōdelijc*.

Goed bnw. Uit glb. mnl. *goet* (*d*), in dezelfde bet. algemeen germ.: got. *gôds* os. ags. *gôd* ohd. *guot*. Dewijl *gôdo*- een klankwisselende vorm van de onder gade behandelde woordfamilie is, volgt daaruit „zich voegend, passend" als de eerste beteekenis van goed; ook bij de verwanten in het Lit. en Slav., de eenige talen waarin zij met zekerheid zijn na te gaan, kan men den overgang van het begrip „gepast" in dat van „deugdelijk, degelijk" en „aangenaam" waarnemen. — Het is moeielijk uit te maken of het afgeleide goelijk op het eerst mnl. afleidsel *goedelijc* berust, dan wel op een ouder afleidsel, b. a. ohd. *guotlîch*, *guollîh* os. ags. *gôdlîc*, welks beteekenissen zich deels aan de historische, deels (t. w. in den zin „heerlijk, prachtig, roemvol") aan oudere beteekenissen van het adj. goed of aan die van het tot subst. geworden neutrum goed „have, bezit, rijkdom" aansluiten.

Golf vr. In de bet. „baar" uit glb. mnl. **golve* vr., een oudere of jongere bijvorm van glb. mnl. mnd. nnd. *gelve*, dat bij een germ. wt. **gelf* „luid klinken" behoort; daartoe zijn ook on. *gjalfr* „klank, gebruis", ohd. *gèlbôn* „pronken", dial. nl. *galveren*, *galferen*, *golveren* nd. *galferen*, *gulferen* „gillen, huilen, janken" te rekenen. De wt. *gelf* heeft een bijvorm *gelp*: ags. *gilpan* st. ww. „zich verblijden, pralen" mhd. *gëlfen* „luid klinken, gillen", on. *gjalpa* zw. ww. „leven maken, bruisen"; een overeenkomstige voorgerm. wt. **ghelp* (**ghelb*) is niet met zekerheid aan te wijzen. — In de bet. „zeeboezem" is golf evenals laat-mhd. *golfe* nhd. *golf* m. aan het Rom. ontleend: fra. *golfe*, it. *golfo* enz. (van gr. *κόλπος* „boezem").

Gom vr. Uit glb. mnl. *gomme*, ontleend aan fra. *gomme* vr. De bron waaruit de rom. en germ. benamingen zijn voortgekomen, is gr. lat. *gummi* (gr. *κόμμι*), dat men voor oorspronkelijk egyptisch houdt.

Gonzen ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende; de st. *guns*, die verder niet is na te gaan, is ook in nd. md. *günsen*, *günselen* „weeklagen" aanwezig.

Goochelaar m. Het Mnl. heeft meestal met *k* in plaats van *ch*, *gôkelâre*; daarnaast *guichelâre* en *kôkel. kôchel.*; hierbij goochelen mnl. *gôkelen* enz.; overeenkomende woorden kent slechts het Duitsch met gelijke verscheidenheid in klinker en medeklinker: ohd. *gougulâri* en *gouggal.*, *goukal.* mhd. *gougelære* en *goukel.* nhd. *gaukler* mnd. *gôkeler*; daarnaast in rijnfrankische, md. en nd. tongvallen *gûch*-, *gouch*-, *kouch*-, *kouk*-. Deze rijkdom van vormen wijst op vervorming door volksetymologie van een grondwoord, welks oorsprong niet te zoeken is in mlat. *jocularius*, *joculator* „speelman, kunstenmaker" (vanwaar it. *giocolaro* ofra. *jogleor* nfra. *jongleur*), noch in mlat. *cauculus* „tooverbeker, beker voor liefdedranken" (gr. *καυκίον* „napje"), vanwaar *caucularius*, *coclearius* „toovenaar"; niettemin zullen deze woorden wel invloed op die vervormingen hebben geoefend.
In nnl. goochelaar is in elk geval een van de oudste vormen, een st. *gauglo*- bewaard, die met guichelen, giegelen en guig samenhangt (germ. wt. **geug* „schertsend lachen, lachen als een gek"?, vgl., wat de begripsontwikkeling betreft, guit); maar buitendien brengt men mhd. *giege* „nar", *gogel* „uitgelaten, dartel", ohd. *gougarôn* mhd. *gougern* „rondzwerven" in verband met goochelaar, hetgeen voor den wt. eene ruimere bet. doet onderstellen.

Gooien ww. Zie g a u w.

Goor bnw. Eerst in het Mnl. voorkomende, uit een voormalig **gor* (vgl. b a a r (5)), b. a. dial. eng. *gor* „vuil, slijkig, bedorven"; hierbij ohd. mhd. ags. *gor* onz. „geronnen bloed, etter, modder, mist", mnl. *gore* vr. „moeras, poel", nnl. *goor* onz. (uit **gaur?*), dial. nhd. *gur* m. „versche drek, mist", on. *gormr* „drek, modder". Ook in het Keltisch treft men *gôr*, *gaorr* „geronnen bloed, etter, vuil" aan, zoodat zoowel de herkomst dezer woordfamilie als haar samenhang met on. *gjósa* st. ww. „te voorschijn springen van water, tranen, bloed, schuim enz." onzeker is. Niet onwaarschijnlijk is het dat het onder g i s t en g e u r genoemde ww. *jësan*, dat ook van „zuur en ranzig worden" gebezigd wordt, op deze woordengroep invloed zal gehad hebben.

Goot vr. Uit glb. mnl. *gōte* vr., b. a. mnd. *gote* nhd. *gosse:* onl. **gōta* van g i e t e n.

Gord vr. Uit glb. mnl. **gorde* vr., b. a. nd. *görde*, *gurt* vr.: onl. **gurdja* van g o r d e n; vgl. hd. *gurt* m. meng. *gurd*, *gerd* neng. *girt(h)* „gordel".

Gordel m. mnl. *gordel* (waarnaast *gorden* onz.) ohd. *gurtil* mnd. *gordel* ags. *gyrdel* on. *gyrðill:* van **gorden**, mnl. *gorden* ohd. *gurten* os. *gurdian* ags. *gyrden;* het Got. kent in plaats van dit *gurdjan* het st. ww. *gaírdan.* De wt. *gerd*, voorgerm. *gherdh*, steekt waarschijnlijk met de bet. „omheinen, insluiten" in de onder g a a r d behandelde maagschap van germ. *gardo-*, oslav. *gradŭ* „omheining, enz."

Gordijn vr. Het glb. mnl. *cortîne* vr. is aan het Rom. ontleend: mlat. *cortina* „muur tusschen twee bastions, beschermend voorhangsel" (afleidsel van *cohorti-* „omtuining" zie g a a r d) fra. *courtine* enz. De vorm *gordîne* zal wel door volksetymologie met g o r d e n „omgorden, afsluiten" in verband zijn gebracht, mnl. nhd. *gardine* daarentegen met fra. *garder* „beschermen".

Gorgel m. Uit mnl. *gorghel* „*gorgel, draaikolk"; ohd. *gurgula* nhd. *gurgel* vr. De ontleening aan lat. *gurgulio* „strot, luchtpijp" zou kunnen bevreemden, indien de stam niet van zelf, als onomatopoëtische formatie, de nabootsing ware van een „klokkend geluid". Van den wt. *gerg* komen behalve *gurgulio* o. a. skr. *gargara* „maalstroom, draaikolk", gr. *γέργερος* „keel, afgrond", lat. *gurges* „maalstroom" fra. *gorge* „maalstroom, gorgel, strot", spa. *gargola* fra. *gargouille* „tuit aan een dakgoot, spijer", eng. *to gargle* „gorgelen". Voor het overige kent het Germ. dezen wt. ook met volkomen juiste verschuiving der klanken, vgl. ohd. *quërcha(la)* on. *kwerk* „strot".

1 **Gors** (vogel) vr. Uit een eerst in het Nnl. voorkomend *gorse* (*gherse*), b. a. glb. mnd. (*geel*)*gorsse*, *gersse.* Deze benaming zal wel met *gras* in g r a s m u s c h samenhangen.

2 **Gors** (land) vr. Uit glb. mnl. **gorze.* Dat deze benaming zijnen oorsprong dankt aan de op de g o r s groeiende planten en dus aan g r a s verwant is, gelijk het glb. mnd. *grôde* aan g r o e i e n, is niet onwaarschijnlijk.

Gort vr. Uit glb. mnl. *gorte* vr., met omzetting van de *r* (vgl. b a r s t e n) b. a. ohd. *gruzzi* onz. „zemelen, grutten" nhd. *grütze* vr. „gort" en dial. *grütz* onz. „mengsel van bloemzaden" ags. *grytt* eng. *grit* nd. *grut* „gort, grut"; aan het laatste is nnl. **grut** ontleend. De bet. van g r u t „kleingoed, nietige waar", die herhaaldelijk in deze woordfamilie wordt aangetroffen, is gemakkelijk uit „geringe spijs", „kleine korrels" of uit „zemelen, afval" te verklaren. Naast *grutjo-* (waaruit ook de rom. maagschap van fra. *gruau* „gort" en it. *gruzzo* „hoop van allerlei rommel") behooren tot deze familie g r u i t (zie aldaar), g r u i s (?) en germ. *greoto-*: ohd. *grioȥ* os. *griot* ags. *greot* mnl. *griet* „zand, kiezel" on. *griot* „steenen" (zie g r i e s m e e l). Van den ten grond liggenden wt. *greut* (voorgerm. *ghreud*) is in het Ohd. en Mhd. misschien een st. ww. *grioȥan* „stuk wrijven" bewaard; hoogerop verwant zijn lit. *grúdas* „graankorrel, zand-, zoutkorrel", *griústi* „stam-

pen", oslav. *gruda* „aardkluit". — Gort was ook de naam van een varkensziekte, waarbij zich korrels in het vleesch vormen, evenals gr. *χάλαζα*, lat. *grando* („hagelkorrel") en fra. *grains de ladrerie;* vandaar gortig.

Goteling m. Eerst in het Nnl., van gieten.

Goud onz. Uit glb. mnl. *gout* (*d*): het algemeen germ. woord, *golþo-* voor „goud", got. *gulþ* on. *goll*, *gull* ohd. os. ags. *gold* onz., uit voorgerm. *ghlto-*, waarmede, als hoogerop verwant, oslav. *zlato* „goud" overeenstemt; ook den naam voor het zilver hebben het Germ. en Slav. gemeen. *Ghlto-* is een afleidsel op *to* van den onder geel en gloeien vermelden wt. „blinken; groen, geel zijn", waarvan ook de skr. benaming voor „goud" t. w. *hiraṇya* (*hári* „goudgeel") afkomt; gr. *χρυσός* kan tot dien wt. niet behooren.

1 **Gouw** (landschap) vr. Uit mnl. *gouwe*, b. a. ohd. *gouwa* vr., gewoonlijk *gouwi*, *gewi* mhd. *gou*, *göu* (nhd. *gäu* onz. *gau* m.) got. *gawi* onz. „gouw, landschap, streek", in het Duitsch ook „het land in tegenstelling van de stad" mnd. *gouw*, *gô* „gouwgericht, rechtsgebied van een gouwgericht", in het Ags. komt dit woord slechts in den oudsten tijd in samenstellingen voor. De oudere geschiedenis van gouw, waarvan ook Gooi en -goo in samengestelde namen bijvormen zijn, ligt in het duister.

2 **Gouw** (plant) vr. Uit glb. mnl. **goude*, b. a. mnd. *golde*. De glb. woorden goudwortel, mhd. nhd. *goldwurz* schijnen op goud te wijzen; maar vermoedelijk ligt in den lat. plantnaam *caltha* de oorsprong dezer benamingen.

Graad m. Uit mnl. *graet* (*d*) „graad, rang, trede, trap": met glb. jonger ohd. mhd. *grât* nhd. *grad* uit lat. *gradus* „trede", vanwaar ook de rom. maagschap van it. *grado*, fra. (*de*)*gré*.

Graaf m. Uit mnl. *grâve* b. a. ohd. *gravô*, *grâvjo*, mhd. *grâve*, *grǣve* mnd. nd. *grave*, *greve* nhd. *graf* (*Græf* als familienaam). Dit woord heeft, gelijk nog heden in dialecten (vgl. pluimgraaf enz.) de algemeene bet. „bestuurder, opziener, opzichter" gehad; graaf als titel is eigenlijk het ambt der koninklijke opzichters of beambten met zeker toezicht belast. Indien met het duitsch-nl. woord het synon. ags. *gerêfa* (*scîrgerêfa* „hoofd van een landschap" eng. *sheriff*) identisch is, moet de grondvorm **gramfio* zijn, en is ohd. *grâvjo* uit het Nederfrank. overgenomen. Samenhang met got. *gagrêfts* „voorschrift, bevel" is in dit geval niet mogelijk. In elk geval zijn de met behulp van het Mlat. en het Keltisch beproefde verklaringen van graaf onhoudbaar.

Graag bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende, uit ouder holl. **grâleg* „begeerig", b. a. glb. ohd. *grâtag* os. *grâdag* ags. *grǣdig* eng. *greedy*, got. *grêdags* „hongerig"; hierbij got. *grêdus* „begeerte, honger" ags. *grǣd* gewestelijk eng. *greed* „begeerte". Onverwant is gretig. Misschien is de germ. wt. *grêd* „begeerig zijn" uit voorgerm. **ghrêdh* hoogerop aan lit. *gardùs* „lekker van smaak" en skr. wt. *gardh* „begeeren" *gṛdh-nus* „begeerig" verwant.

Graan onz. Uit glb. mnl. *graen:* ontleend aan lat. *grânum*, vanwaar ook de rom. maagschap van fra. *grain;* zie grein.

Graat vr. Uit glb. mnl. *graet* m. (meerv. *grâde* of *grāte?*); het meerv. *grâde* zou in overeenstemming zijn met den mhd. plur. *grǣte* — vanwaar nhd. *graete* (= mnd. *grade*) vr. „graat" — van ohd. mhd. *grât* „graat, stekel van een korenaar, bovenste scherpe rand, bergkam, ruggegraat" nhd. *grat* m.; een mnl. meerv. *grāte* daarentegen zou te vergelijken zijn met mhd. *graȝ* onz. „twijgje van naaldhout" nd. *grate* plur. „rijshout". Beteekenissen overeenkomende met die van ohd. *grât* mnl. *graet* treft men aan in de maagschap van ohd. *grana* mhd. *grane* nhd. *granne* „baardhaar op de bovenlip, stekel van een korenaar, vischgraat, borstel op den rug van een varken" mnl. *grane*, *gerne* ags. *granu* „baardhaar" on. *grön*

„baard, lip", waaraan de rom. maagschap van spa. *greña* „verward hoofdhaar" ofra. *grenon* „baard op bovenlip en kin" ontleend is, en die misschien hoogerop aan gaelsch *granni* „lang haar" verwant is.

Grabbelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; b. a. eng. *to grab*, *grabble* „pakken, grijpen" nd. *grabbelen*; hierbij nhd. *grapsen* „begeerig grijpen". Als verwant met den als onomatopee opgevatten st. *grab* (voorgerm. **ghrabh*) mag misschien de skr. wt. *grabh* (voor *ghrabh?*) „grijpen" en oslav. *grab-iti* „grijpen" beschouwd worden.

Gracht vr. Uit glb. mnl. *gracht* vr., b. a. ohd. mhd. *graft* vr. „graveerwerk; begrafenis; gracht" ags. *græft* „beeldhouwwerk"; vgl. on. *gröptr* m. „het graven, begrafenis": een *t*-afleidsel van den wortel van graven, waarvan ook **graf** onz., mnl. os. *graf* ags. *græf* ohd. *grab* onz. „graf".

Gram bnw. Uit mnl. *gram* „toornig; bedroefd" (verbogen *grāme* en *gramme*, vgl. doemen), b. a. ohd. *gram* „toornig, verdrietig, kwaadwillig, vijandig" nhd. *gram* os. ags. *gram* on. *gramr*. Hieraan is de rom. maagschap van it. *gramo* „bedroefd" ontleend. Dit germ. adj., uit voorgerm **ghromo-*, doet een wt. *ghrem* „knarsen" onderstellen, waarvan ook gr. χρόμαδος „geknars", χρόμος „gebrom", χρεμίζω „brommen" afstammen. Zie verder grim, grommen.

Grap vr. Eerst in het jongere Nnl. voorkomende; nd. *grappe* „begrip, inval, gril, grap". Daar greep eene soortgelijke beteekenis heeft, mag men grap tot *grappen*, een bijvorm van grabbe(le)n, brengen.

Gras onz. Uit glb. mnl. *gras* (verbogen *grāze*) (mnl. en vla. ook *gars*); b. a. glb. ohd. os. *gras* ags. *græs* (*gærs*), got. *gras* onz. „gras, kruid". Het aan het algemeen germ. *graso-* als klankwisselende vorm verwante groeze bewijst, dat gras niet tot den onder gerst vermelden indog. wt. *ghers* „stijf zijn" behoort; de st. *gras*, *grōs* is als afleidsel van den wt. van groeien te beschouwen; misschien zijn derhalve gr. χόρτος „gras", oudiersch gort „seges" hoogerop aan gras verwant; zie echter gaard. Verg. ook gors. — Grasetting van mnl. *ettinghe* „het laten weiden, de weide" van *etten* „weiden", zie etsen.

Grauw bnw. Uit glb. mnl. *gra*, *grâu* (gen. *grā(u)wes*); in overeenkomstigen vorm en met gelijke bet. algemeen germ.: on. *grár* ohd. *grâo* (gen. *grāwes*) mnd. *gra(u)* ags. *grǣg* eng. *grey*, *gray*. Buiten het Germ. laat zich dit adj. *grēwi-* (*grēwo-?*) niet nagaan; indien mnl. *graken* „schemeren" daartoe behoort (vgl. naken), dan zou de st. uit *grēgwi-*, voorgerm. *ghrēki-* ontstaan moeten zijn. — Het onz. grauw is het als subst. gebezigde adj. „het in het grauw gekleede (volk)"; grauw was de minste qualiteit van laken; verg. fra. *grisette* „grauwe stof" en „meisje uit den geringen stand".

Grauwen ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende; misschien behoort eng. *to growl* „grommen" er toe; andere verwanten zijn onbekend.

Graveel onz. Uit mnl. *graveel* (m.?, *gravele* vr.) „zand, kiezel", dat evenals eng. *gravel* aan glb. ofr. **gravel* (nfra. *gravelle*), een voor keltisch gehouden woord, is ontleend.

Graven ww. Uit glb. mnl. *grāven*, een algemeen germ. ww. voor „graven": got. ohd. *graban* os. *graƀan* ags. *grafan*; hierbij graf, gracht, greb, groef. Fra. *graver*, vanwaar graveeren, geldt als aan het Germ. ontleend. De voorgerm. gedaante van den wt., *ghrabh*, wordt vertegenwoordigd door oslav. *grebą* „ik graaf, schaaf" *grebŭ*, *grobŭ* „graf"; daarentegen twijfelt men aan de verwantschap met gr. γράφειν „inkrassen, graveeren, schrijven".

Greb vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *grebbe*. Het is niet zeker of een elders niet bekende vorm **grabjō* van graven aangenomen moet worden, dan wel of greb met glb. ouder nnl. *grubbe* op **grubjō* (*e* uit *u* zie greppel) teruggaat. De

klankwisselende vorm *grub* van graven komt ook voor in ohd. *grubilôn* nhd. *grübeln*, meng. *grubben* eng. *to grub* „graven, rooien” en mnl. *grobben* „schrapen”.

Greel, zie gareel.

Greep m. en greep vr. Twee afleidsels van grijpen loopen in de genoemde woorden gedeeltelijk dooreen: **gripi-* m., ohd. *grif* nhd. *griff* ags. *gripe* eng. *gripe* mnd., mnl. *grepe* m. (mnl. ook vr.) „het grijpen; handvol; handvatsel” en **graipô* vr., on. *greip* ohd. *greifa* nd. *grêpe* ags. *grâp* (mnl.) nvl. *grêpe* „instrument om mede te grijpen, mistvork”.

Grein onz. Uit mnl. *grein* (*greine*) m. (vr.?) „korrel, kern, pit, het beste; scharlaken, scharlakenrood laken”. Dit woord komt, evenals eng. *grain*, in al zijne beteekenissen af van ofr. *grain*, *graine*, welke vormen weder op lat. *grânum* „korrel” en het mlat. afleidsel *grâna* „scharlakenbezie, scharlaken” teruggaan. Ook fra. *grain* (nhd. *grän*) in de bet. van „kleinste gewicht” komt van lat. *granum* (nhd. *gran*).

Greling m. Een nnl. woord, nd. *greling*, fra. *grelin*, *guerlin;* nd. ook *grelien*, waarin *lien* = lijn is.

Grendel m. Uit glb. mnl. *grendel*, b. a. ohd. *grintil* dial. nhd. *grintel* mnd. *grindel*, *grendel* ags. *grindel* m. „schuifbout, schuifijzer, grendel”: dit westgerm. afleidsel behoort bij on. *grind* vr. „tralie, traliedeur”. Aan germ. *grind-* uit voorgerm. *ghrendh* zijn oslav. *grędŭ* „balk”, lit. *granda* en *grindìs* „vloerdeel” hoogerop verwant.

Grenen bnw. Een afleidsel van green (nd. *grän*), den in later tijd ontleenden naam van den noorschen den.

Grens vr. Vreemd genoeg met *nz* (in plaats van *ns*) uit het ouder nnl. *grentse*, dat aan het duitsche *grenze* (later mhd. *greniz*(*e*)) ontleend is. Het duitsche woord zelf is aan het Slavisch ontleend (poolsch *granica*, russisch *graniza*, boheemsch *hranice*) en over Silezie in de germ. talen gekomen.

Greppel vr. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende met de bijvormen *grippel*, *gruppel*, die een **gruppila* (*i* en *e* kunnen klankwijziging van *u* zijn) doen vermoeden, b. a. eng. *gripple* „vore, greppel” nd. *grüppel*. Van den saks.-nl. st. *grupp*, een intensieve formatie van *grub* (zie greb), komt ook het ouder nnl. en westvl. *gruppe*, *grippe*, *greppe*, thans grup, grop „vore, gracht, greppel, riool” eng. *grip*.

Gretig bnw. Een afleidsel van het ouder nnl. *grēte* (uit *grati*) „begeerte”, dat b. a. mhd. *graȝ* „hartstochtelijkheid, drift, woede”; hierbij ohd. *graȝȝo* adv. „heftig, hevig, zeer”, mhd. *graȝ* „hartstochtelijk opgewekt, woedend” (vanwaar nhd. *grässlich*), mnd. *gretten* (**gratjan*) „sarren, toornig maken”: een klankwisselende vorm bij dit *grat*, welks grondbet. „heftig zijn” is, leeft voort in groeten. Buiten het Germ. zijn geen verwante woorden met zekerheid bekend; onzeker is het ook in hoeverre deze woordfamilie verwant is aan mhd. *grâzen* „woede, begeerte, toorn uitdrukken door geluiden en gebaren”, ouder vla. *grâten* „sarren” nvla. *grèten* „schimpen, spotten” en het germ. redupl. ww. got. *grêtan* (praet. *gaígrôt*) „schreien”.

Grief en grieve vr. Het met veranderd geslacht weder in de taal ingevoerde mnl. (mnd.) *grief* onz. „kommer, leed”, dat vóór het mnl. tijdperk aan glb. fra. *grief* was ontleend; vandaar ook eng. *grief*. Het fra. woord is het als subst. gebruikte adj. ofra. *grief* it. *greve* „zwaar”, van lat. *gravis*.

Griend vr. Met een jongere *d* (vgl. arend) uit een ouder **grien*, b. a. mhd. *grien* (dial. nhd. *griend*) md. *grên* m. „kiezel, zandige strook, zandige oever” dial. nhd. *grien* „grof zand”; men mag een wt. met gelijke bet. als die van mnl. *griet* (zie gort) en gruis onderstellen.

Griep vr. Westvla. grijp. Een laat aan glb. fra. *grippe* ontleend woord.

Griesmeel onz. Eerst in het jongere Nnl. bekend en misschien aan duitsch *griesmehl* ontleend; dit *gries* houdt men voor mhd. *grieȝ* mnl. en nnl. griet (zie gort); evenwel heeft er ook een st. *greus* bestaan, glb.

met *grent* (in gort), vgl. gruis en zie ook griend.

1 **Griet** vr. (visch). Uit glb. mnl. **griete* vr. Van onbekenden oorsprong.

2 **Griet** (bovenkruiszeil) vr. Een nnl. benaming, nd. *griet* en *gretchen;* zijnde de eigennaam *Margriet*.

3 **Griet** (zand) onz. Zie griesmeel en verg. gort.

Grietenij, grietman. Friesche woorden.

Grif bnw. Eerst in de laatste eeuwen bekend; nd. *g(e)rif* „vlug, zeker, gemakkelijk, vlot"; te oordeelen naar glb. eng. *riff* zou het voor *ge-rif* kunnen staan. Of nu eng. *riff* aan mnl. *rijf, rive* „wijd; vrijgevig", nd. *rîve* „mild, verkwistend" ags. *rîf* „veelvuldig" eng. *rife* „overvloedig", on. *rîfr* „mild" verwant is, is zeer onzeker.

Griffel vr. In de beide beteekenissen gebruiken het Mnl. en Nvla. voor dit woord *greffie* (*griffie*), dat vóór het mnl. tijdvak aan mlat. *graphium* (gr. γράφιον) „schrijftafeltje, schrijfstift" werd ontleend; vandaar ook ofra. *grefe, greffe* „griffel, schrijfstift" fra. *greffe* m., mnl. *greffie* nnl. griffie vr. „secretarie, bureau"; mlat. *graffiolum*, fra. *greffe* vr. en oeng. *graffe* neng. *graff, graft* „entrijs". Van „puntig schrijfgereedschap" werd de naam toegepast op „ent" (en op „werktuig om te steken"). De vormen nnl. nd. *griffel* (mnl. *greffel*), ohd. *griffel* (*griphil*) nhd. *griffel* m. zijn ontstaan, doordien het nl.-duitsche taalgevoel deze woordfamilie als echt germ. heeft opgevat, zooals ook de afleidsels griff(el)en (ouder vorm *greffien*) en grift bewijzen. In het Hd. heeft men daarbij ook aan *grîfan* „grijpen" gedacht.

Griffioen, griffoen m. Uit glb. mnl. *griffoen* (*griffioen?*), ontleend aan fra. *griffon*, dat met zijne rom. verwanten van lat. *gryphus* (gr. γρῦψ, *î* jongere uitspraak van *ῡ*) „fabelachtige, op een gier gelijkende vogel" komt. Met de bijgedachte aan grijpen ontleende het Duitsch en Nl. aan het mlat. woord de benaming ohd. *grîf* (*grîfo*) nhd. *greif* mnl. nd. *grîp* nnl. **grijp** „grijpvogel, kondor".

Grift vr. Zie griffel.

Grijnen ww. Uit het mnl. st. ww. *grînen* „schreien, knorren, hinniken, glimlachen", b. a. glb. ohd. *grînan* mhd. mnd. *grînen* st. ww., nhd. *greinen;* vanwaar met klankwisseling ags. *grânian* eng. *to groan* „steunen, grijnzen", ouder nnl. *grēnen* „grimlachen" en mhd., ouder nnl. *grinnen* „de tanden laten zien, tandeknarsen" eng. *to grin*. De samenhang met on. *grîma* „masker" (eig. „vertrekking van het gelaat") wijst op een germ. wt. *grî* „tandeknarsen, het gezicht vertrekken", waarvan de voorgerm. vorm niet is na te gaan. Van een secondairen wortelvorm op *s* van den stam *grîn* (*grinn?*) (vgl. deinzen) komen mnl. nnl. grijnzen, (vanwaar) grijzen nhd. *grinsen* en grijns (uit *grijnze*) vr.

Grijp m. Zie griffioen.

Grijpen ww. Uit glb. mnl. *grîpen*, een algemeen germ. ww. voor „grijpen": got. os. ags. *grîpan* ohd. *grîfan*, vanwaar fra. *gripper* „pakken" en *griffe* „klauw" komen. Een overeenkomstige voorgerm. wortelvorm **ghreib* kan alleen door lit. *grëpti* (*pt* uit *bt*) „vatten, grijpen" *graibýti* „grijpen" gestaafd worden. Zie greep, grijp.

Grijs bnw. Uit glb. mnl. *grîs;* b. a. glb. os. mhd. *grîs* nhd. *greis;* in de overige germ. talen ontbreekt dit ook in het Ohd. niet voorkomende adj., welks grondbet. duister is. De rom. familie van mlat. *griseus*, it. *grigio*, *griso*, fra. *gris* „grijs" geldt als aan het Germ. ontleend.

Grijzelen ww. Een afleidsel van *grijzen* in afgrijzen, mnl. *grîzen* st. ww. „huiveren, gruwen", mnd. *grîsen* ags. (*â*)*grîsan* eng. *grise* (*grisly* „verschrikkelijk") ohd. **grîsan* in *grîsenlîch* „verschrikkelijk"; hierbij mnd. *grese* „huivering". Andere verwanten van den stam *grîs* „huiveren, rillen, ijzen" zijn niet bekend. Zie gruwen.

Gril vr. Eerst in het Nnl. voorkomende; glb. nd. nhd. *grille* vr. Tegen identiteit met nhd. *grille* vr. „krekel" (ohd. *grillo* m., ontleend aan glb. mlat. *grillus* (uit gr. γρύλλος „sprinkhaan")) pleit nnl. grol vr.; zie aldaar.

Grillen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. nd. *grillen* „bibberen, rillen" dial. eng. *to grill.*

Grim vr. Uit een ouder (holl.?) nd. *grimme* vr.; vgl. mhd. *grim* nhd. *grimm* m.; hierbij het adj. ohd. *grim*, *grimmi* „onvriendelijk, verschrikkelijk, wild" nhd. *grimm* os. ags. eng. *grim* on. *grimmr.* Deze nomina behooren tot het st. germ. ww. *grimman* „woedend zijn van toorn of pijn, razend leven maken, brullen, knarsen, brommen", mhd. *grimmen* os. ags. *grimman* mnl. *gremmen* (ook „het gezicht vertrekken") nnl. grimmen, waarvan de st. *grimm* uit den voorgerm. wt. *ghrem* van gram ontsproten is. Hiervan nog ohd. *gagrim* „tandengeknars", nnl. grimbek, grimlach en waarschijnlijk fra. *grimace.*

Grimmelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; hierbij in zuidduitsche tongvallen *gramen* „kruipen" *grammeln*, *gramseln* „krielen, kriebelen" en nhd. *bauchgrimmen.* Meer verspreid in de duitsche tongvallen is een st. *krem*, *krimm* „wemelen, krielen, krabbelen, kriebelen, jeuken".

Grind vr. Uit glb. mnl. (holl.) *grinde* vr.: van een germ. ww. *grindan*, dat slechts in ags. *grindan* „wrijven, vermalen, knarsen" eng. *to grind* en ouder nnl. *grinden* „knarsen, het gezicht vertrekken" bewaard is gebleven, en met lat. *frendere* „knarsen" op een voorgerm. wt. *ghrendh* wijst; hierbij nd. *grand* „zand", wellicht ook ohd. *grint* nhd. *grind* m. ouder nnl. *grinde* „uitslag" (eig. korrelige uitslag"?). De verscherping, aanwezig in nl. grint (grintig „zandig"), vindt men ook in het Oostfriesch.

Grinniken ww. Frequentatief (vgl. ginniken) van het onder grijnen genoemde *grinnen.*

Groef vr. Uit glb. mnl. *groeve*: een algemeen germ. klankwisselend nomen van graven: got. *grôba* „groeve, hol" ohd. *gruoba* ond. *gruova* ags. *grôf* eng. *groove.*

Groeien ww. Uit glb. mnl. *groeien;* in dezelfde bet. algemeen germ. *grôjan:* on. *grôa* ohd. *gruoen* mhd. *grüe(je)n* mnd. *grôien* ags. *grôwan* eng. *to grow.* Een secondaire formatie van den germ. wt. **gra*, *grô* „wassen, groen zijn (worden)" is vermoedelijk in gras en zijn verwanten aanwezig. Een betrouwbaarder bewijs voor een voorgerm. wt. **gher*, *ghrē* dan de onder gras genoemde woorden leveren, geeft lat. *grâmen* „kruid, gras, stengel".

Groen bnw. Uit glb. mnl. *groene*, van den germ. st. *grô-ni* on. *groénn* ohd. *gruoni* os. *grôni* ags. *grêne*, dat met *-ni* van den wt. *grô* van groeien is gevormd. — Vandaar groente vr., nd. *grönte*, een uitsluitend nnl. nd. formatie met het suffix *-te;* vgl. md. *grünede* (uit **grôniþa*) „het groen".

Groep vr. Evenals nhd. *gruppe* vr. aan fra. *groupe* m. (eig. „klomp, kluit") ontleend.

Groet m. Eerst in het Nnl., b. a. mhd. *gruoʒ* m. „toespraak, groet, ruststoring" nhd. *gruss;* mnl. in plaats daarvan *groete* vr. b. a. mhd. *gruoʒe* vr.; hierbij mnl. nnl. **groeten** (uit *grôtjan*), ohd. *gruoʒʒen*, *gruozzen* „opruien, verontrusten, aanhitsen, uitdagen, toespreken, groeten" nhd. *grüssen*, os. *grôtian* „aanroepen" nnd. *groten* ook „noodzaken, uitnoodigen" ags. *grêtan* „toespreken, groeten, te lijf gaan, bezoeken enz." eng. *to greet.* Dewijl „opwekken, bewegen, opruien" het oorspronkelijk begrip is van deze slechts westgerm. woordfamilie, is er niets dat verhindert haar als eene klankwisselende formatie bij den wt. *grat* „opgewekt zijn" van gretig (en got. *gretan* „schreien"?) te beschouwen.

Groeze vr. Uit mnl. *groeze* „levenskracht, wasdom, groeze" (nvla. ook „natuur en gestel van het lichaam", in dezelfde bet. ook *graze*) mhd. *gruose* „jeugdig uitspruitsel van planten, plantensap" nd. *gruse* „graszode, het groen (op het veld)": een klankwisselende formatie van gras.

Groezelig bnw. Naar het schijnt met dial. *oe* voor *ū* (zie boer) van gruis (*begruizelen* „(met gruis) bemorsen").

Grof bnw. Uit mnl. *grof* „dik, stevig, dicht, gedegen", b. a. jonger ohd. *grob* mhd. *grop* „dik, lomp, grof" mnd. *grof* „groot, sterk, krachtig; lomp"; in het oudere en jongere Vla. daarvoor *groef* (germ. st. *grôbo-*; *grof* uit *grôf* (vgl. los) of uit een klankwisselenden vorm *grŭbo-*); hierbij mnl. *grove* vr. „dikte (ook als afmeting)". Voor den germ. wortelvorm van dit niet zeer verbreide adj. moet in elk geval *grab* (*grôb*) gehouden worden.

Grol vr. (wrok). Eerst in het Nnl. bekend; glb. nhd. *grol* m.: van nnl. nhd. grollen „knorren, grommen, rommelen, bulderen, schor zijn, toornig zijn"; hierbij nd. *grullen* „rommelen, wrokken" mhd. *grüllen* „spotten"; *grull* is vermoedelijk een klankwisselende vorm van *grell*, vanwaar mhd. *grellen* st. ww. „schel, doordringend schreeuwen", ags. *grillan* „provocare", mhd. *grell* (*ll*) „ruw, toornig" ouder nnl. *grel* (en *grille*) „toornig", nhd. *grell*, en mhd. *gral* „schreeuw". Buiten genoemd taalgebied laat zich een wt. *grell*, die verschillende hetzij schelle, hetzij rommelende geluiden aanduidt, niet nasporen. — Grol vr. „beuzeling; grap" van het eveneens eerst in het Nnl. voorkomende *grollen* „zotteklap uitslaan", dat waarschijnlijk uit „schor zijn, onaangenaam spreken" of uit „brommen, onduidelijk spreken" verklaard moet worden, en hetzelfde woord als het zooeven behandelde grollen is. Daarom behoort ook het met grol synonieme gril waarschijnlijk bij mhd. *grellen*; in het Westfaalsch is *grille* vr. „toorn, woede".

Grom onz. Eerst in het Nnl. voorkomende als *groom*, *grom* „ingewand, kroost"; hierbij eng. *grume* „klomp, kluit (van geronnen of gestremde vloeistof)". It. *grumo* „kluitje" fra. *se grumeler* „klonteren, stremmen, hotten", die men van lat. *grûmus* „hoopje" wil afleiden, schijnen verwant te zijn.

Grommelen ww. „zich wentelen" schijnt eigenl. te zijn „zich bemorsen", van grom.

Grommen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; b. a. nd. *grum(m)e(le)n* „knorren, brommen, rommelen" eng. *to grumble* „brommen" (fra. *grommeler*); de st. *grum(m)*, vanwaar ook eng. *grum* „knorrig", is een klankwisselende formatie van den wt. van grim, gram.

Grond m. Uit glb. mnl. *gront* (*d*), b. a. glb. ohd. *grunt* nhd. *grund* os. ags. *grund* eng. *ground*, on. *grund* „het vlakke veld" en *grunnr* (*nn* uit *nþ*) „bodem (der zee)", got. *grundu-* (*waddjus*) „grond(muur)". Verwantschap van germ. *grunþu-* *grundu-* met grind (wt. *ghrendh*) is niet mogelijk, dewijl de onverschoven vorm op *-ntus* uitging; ook is waarschijnlijk niet „korrelige aardmassa", maar „onderste vlakte" een oudere bet. van grond. Daar de voorgerm. vorm ook **ghrmtus* wezen kan (vgl. honderd), kan aan verwantschap met skr. *harmya* „het binnenste van het huis", lat. *gremium* „binnenste, schoot", lit. *gramżdus* „grooten diepgang hebbende" gedacht worden. — De samenstelling grondeloos is algemeen germ.: on. *grunnlaus* ags. *grundleás* mhd. *gruntlôs*.

Grondel vr. Uit glb. mnl. **grondel(e)*, b. a. ohd. *gruntila* nhd. *gründel* mnd. *grundele* vr. „visch, die zich bij den grond ophoudt, smeerling"; mlat. *fundula* van *fundus*.

Groot bnw. Uit mnl. *groot* „groot; zwanger", b. a. ohd. *grôʒ* „omvangrijk, lomp, dik, groot" nhd. *gross* os. *grôt* ags. *greát* eng. *great*. Noch in het Germ. noch daarbuiten zijn verwanten van dit (ook in het Oostgerm. niet aanwezige) adj., **grauto-*, bekend; in plaats daarvan got. *mikils*, ohd. *mihhil* mnl. *mekel* enz., gr. μεγάλη. — Groot m. uit mnl. *grôte* „kleine muntsoort", mnd. *grote* (in het Meng. als *grote*, neng. *groat*, overgenomen): als subst. gebezigd adj. een groote (penning?); vgl. fra. *gros* mhd. *grosse* nhd. *groschen* van mlat. *grossus* „dik". — Grootje verkleinwoord van het eerste lid van *grootmoeder*; vgl. baker, best, min.

Grop, zie greppel.

Grot vr. Eerst in het Nnl. en met mhd. *grotte* aan fra. *grotte* (it. *grotta*) ontleend; het rom. woord komt van mlat. *crypta*, *grupta* (gr. κρύπτη) „holte".

Gruis onz. Uit mnl. *grûs* onz. „grof meel, zemelen, puin, kiezelzand", b. a. glb. mnd. nd. *grûs* (nhd. *graus*). *Grûso-* zou uit voorgerm. **ghrûdto-*, dus uit den wt. van gort, gruit kunnen ontstaan zijn (vgl. aas: eten, wijs: weten); maar er bestond ook een glb. wt. met *s* in plaats van *t*, vgl. griesmeel en nd. *grüsel* uit **grusil* „puin". Zie groezelig.

Gruit vr. Uit mnl. *grût* (*grûte*) „mout, gist, bezinksel; oude rommel" b. a. ags. *grût* eng. *grout* „grof meel, zemelmeel, bezinksel, dunne mortel" ohd. mhd. *grûz* m. vr. „zand- of graankorrel", of aan ags. *grytt* „gort"; westgerm. *grûti- grûtjo-* heeft beteekenissen overeenkomende met die van *grutjo-* nl. gort; hierbij nog met den klanktrap *au* on. *grautr* „gort".

Grup, zie greppel. **Grut**, zie gort.

Gruwen ww. Uit glb. mnl. *grûwen*, b. a. ohd. (*in*)*grûen* „huiveren" mhd. mnd. *grûwen* nhd. *grauen* meng. *gruen* eng. *to grow;* hierbij mhd. *grui*(*we*)*l* mnd. mnl. nnl. gruwel m., ohd. **grûwilôn* nnl. gruwelen, mhd. *grû*(*we*)*sam* „schrikverwekkend" nnl. gruwzaam nhd. *grausam*. De wt. *grû* „ijzen, afkeer hebben, huiveren, rillen", die een glb. *grûs* naast zich heeft (dial. eng. *growse* „beven", os. *gruri* ags. *gryre* „huivering", mhd. *grûs* nhd. *graus*) en ook met *grîs* (grijzelen) synoniem is, is buiten het Westgerm. nog niet aangetroffen.

Guichelen, zie goochelaar.

Guig vr., **guigen** ww. Deze eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende woorden behooren bij de familie van dial. *giechelen* (zie giegelen), of tot die van guichelen.

Guil m. Eerst in het oudere Nnl. komt *guile*, *guil* voor in de beteekenissen „merrie die nog niet gedragen heeft; slecht paard"; mnd. *gûle*, *gûl* beteekent „paard, slecht paard", mhd. *gûl* allereerst „ever, mannelijk dier". De grondbeteekenis zoowel als de oorsprong van dit binnen zeer beperkt taalgebied voorkomende woord zijn duister.

Guinje vr. Uit eng. *guinea*, eigenl. „munt van goud uit Guinea".

Guit m. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *guite;* daarbij het oudere nnl. *guiten* „blaffen, uitschelden, spotten, schertsen", b. a. dial. nhd. *gauzen*, *gäuzen* (uit **gûtjan*) „keffen, uitschelden"; hierbij on. *gauta* „babbelen"? De elders niet voorkomende st. *gût* mag misschien als een formatie van den indog. wt. *ghû* „roepen" (zie God) opgevat worden.

Gul vr. Uit het oudere nnl. *gulle* vr., oostfri. *gul*. De oorsprong van dit elders niet voorkomende woord is onbekend.

Gul bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende in de beteekenissen „zacht, fijn, welig, dartel; ronduit, volop"; nd. *gull* „los, slap, murw, zacht, zachtaardig, mild", meng. *gulle* „fijn; vrolijk"; oorsprong onbekend.

Gulden bnw. Uit mnl. *gulden*, germ. *gulþîno-*, een afleidsel van *gulþo-* nl. goud; mnl. nnl. gouden is een jonger afleidsel van goud. — Sedert de **13**ᵉ à **14**ᵉ eeuw wordt dit adj., met ellips van penning, in Duitschland en de Nederlanden als naam eener gouden munt gebezigd, welke naam (nhd. *gulden*, *gülden* nl. gulden) vervolgens is overgegaan op een stuk zilvergeld van gelijke waarde.

Gulp vr. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *gulpe* (*golpe*); nd. *gulp* „dikke straal, flinke teug", eng. *gulp* „slok", *to gulp* „zwelgen, opslokken", deensch *gulpe*, *gylpe* „stotterend uitbrengen". Gulp „watergolf" zou van het onder golf genoemde ww. *gelpan* kunnen komen; maar *gulp* is zonder twijfel óók een onmiddellijke onomatopee voor „het geluid eener ingeslokt wordende of uitstroomende vloeistof". — Gulpen „open staan", gulpe (golpe) „opening der broekzak, broekspleet" zouden overdrachtelijke beteekenissen kunnen zijn bij „kolk, diepte,

opening"; men lette echter op de in klank overeenkomende stammen voor „gapen" van glop en gleuf.

Gulzig bnw. Uit mnl. *gulzich*, van *guls* (*z*) „vratig, begeerig", mnd. *guls:* een specifiek nl. nd. woord; het is onzeker of op zijn ontstaan lat. *gulōsus* „vratig" dan wel de rom. verwanten daarvan hun invloed deden gelden.

Gunnen ww. Uit het mnl. praeteritopraesens *gonnen* (*ghe-onnen*, *jonnen*) „gunnen, gunstig gezind zijn", b. a. ohd. os. *gi-unnan* „gunnen, vergunnen, toestaan" mhd. *gunnen* nhd. *gönnen:* een samenstelling met *ga-* van het algemeen germ. praeteritopraes. *unnan* (mnl. *an* „ik gun") „gunstig gezind zijn, beminnen, gunnen". De wt. heeft zich buiten het germ. taalgebied nog niet met zekerheid laten bepalen; sommigen hebben gewezen op den wt. *an* „ademen, blazen" (on. *önd* „ziel, geest" lat. *animus* „gezindheid, stemming"), anderen op gr. *ὀνίνημι* „ik ben van nut, ik doe genoegen" en lat. *amo* (uit **an-mo?*), weder anderen op gr. *πρoς-ηνής* „gunstig, welgezind", *ἀπ-ηνής* „niet gunstig, kwalijk gezind". — **Gunst** vr. Uit mnl. *gunst* (*gonst*), b. a. mhd. mnd. *gunst* m. vr. „welwillendheid, toestemming, verlof", van *ga-unnan;* glb. ohd. *unst* (os. in *abunst* „afgunst") mnl. *onst* en got. *ansts* ohd. *anst* ags. *ēst* „gunst, genade" van *unnan;* zie afgunst.

Gust bnw. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *guste* „(van vrouwelijke dieren:) tochtig maar nog niet gereden", nd. *güste*, *güste* „nog niet voor de fokkerij gebruikt; geen melk gevend; afgemolken, droogstaande", ook van akkerland „braak liggende". De oorsprong van het nd. adj. *güsti* is onbekend.

Guts vr. Uit mnl. **gudse* dat met de gewone vervanging van *g* door *ds* ontleend is aan fra. *guge*, *gouge* „holle steekbeitel" (mlat. spa. *gubia*).

Gutsen, **gudsen** ww. „tappelings uitloopen". Een eerst in het Nnl. voorkomende onomatop. formatie, die zich misschien aan de maagschap van gieten, of van on. *gjósa* „uitstroomen" aansluit; vgl. eng. *to guzzle* „door den keel gieten, zuipen", *to gush* „stroomen, vlieten".

Guur bnw. Daar dit adj. eerst in het jongere Nnl. en nergens anders voorkomt, is het waarschijnlijk bij valsche gevolgtrekking uit **onguur** afgeleid, naar analogie van weder: onweder, tal: ontal, stuur: ouder holl. onstuur, (nhd. *menge: unmenge*); eveneens komt nhd. *geheuer* als synoniem van *ungeheuer* voor, en is ook nhd. *wirsch* met de bet. van „unwirsch" verkeerdelijk uit *unwirsch* opgemaakt.

H

Haag vr. Uit mnl. *hāghe* (vgl. 's-Gravenhage) vr. m. „struikgewas, heg"; b. a. ags. *haga* m. „heining, heg" eng. *haw*, on. *hagi* m. „weide" mnd. *hage* m. „heining, heg" (aan *haga* is ook fra. *haie* vr. ontleend); vgl. ohd. *hag* m. „omheining" ook „omheinde plek, *urbs*, omheind bosch, warande, struikgewas, doornbosch" nhd. *hag* en ags. *hege* „heg"; hierbij heg, heinen en ohd. *hegen* (uit *hagjan*) „omheinen" nhd. *hegen*. Van deze germ. woordfamilie, die niet bij houwen behooren kan, is „omheining" de grondbet. — immers de bet. „struikgewas, doornbosch" is eerst uit die van „ter omheining dienend struikgewas" voortgekomen —; of behagen er soms aan verwant is, weten wij niet. — Het compositum haagdoorn was reeds algemeen germ.: on. *hagthorn* ags. *hægþorn* eng. *hawthorn* mhd. nhd. *hagedorn* (ond. *haginþorn*) „in de haag groeiende, tot haag dienende doornstruik".

Haai m. Uit het oudere nnl. *haeie*

(vr.? westvla. *haaie* vr.), b. a. zwe. *haj* ijslandsch *há-r* (nhd. *hai* m. is ontleend). Oorsprong onbekend.

Haak m. Uit glb. mnl. *hake* (*ā* of *â*?), b. a. glb. mnd. *hāke*, on. *háki* m., hierbij met den ablaut *ô* : *â*, *ă* ags. *hôc* eng. *hook* „haak" nl. hoek; vreemd is de verhouding tot ohd. *hâgo*, *hâggo*, *hâko* mhd. *hâgge*, *hâke* nhd. *hâken*, immers zou men voor nl. *k* (uit germ. *k*) in het Hd. *ch* verwachten. In germ. *hăk*, *hôk* is de *k* naast *g*, *gg* (in het Ohd.) en *h* (zie hak (1)) te beoordeelen als in naken; indog. **kak* „gekromd in den vorm van een haak" is te onderstellen.

Haal vr. Uit glb. mnl. *hâle*, b. a. ohd. *hâhala* nhd. *hâhel* mnd. *hâl* vr. „haal": van *hâhan*, zie hangen.

Haalbier: het taalgevoel bracht dit woord voorheen in verband met een adj. *haal* „uitgedroogd, dor, schraal, scherp", dat aan dial. md. *hâl* nd. *hâl* en *hǣl* „droog, dor, mager" beantwoordt; misschien heeft het Os. een hiertoe behoorend ww. *halôian* „verbranden" bewaard; van het duitsch-nl. woord, dat hoogerop aan lat. *calor* verwant kan zijn, stamt fra. *hâler* „verdorren, verzengen" af.

1 **Haam** (vischnet) m. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *hāme*, b. a. ohd. *hamo* m. „zakvormig net (om vogels en visch te vangen)" mnd. *hame* nhd. *hamen*. Men houdt dit *hamo* voor identisch met *hamo* „deksel, kleed", dat in lichaam voorkomt, en neemt aan, dat het in de taal der jagers de bet. van „vogelnet" gekregen heeft; met meer waarschijnlijkheid zou men *hamon-* „vogelnet" tot den wt. *ham* „tegenhouden, hinderen, stuiten" (voorgerm. *kam* in gr. *κάμνω* „ik word moede"?) kunnen brengen, die in mhd. *hamen* en *hemmen* on. *hemja* nhd. *hemmen* en on. *hemill* „touw om het vee op de weide vast te binden" (zie hameide) aanwezig is; vgl. het volgende woord.

2 **Haam** onz. Met verandering van het geslacht uit het eveneens eerst in het Nnl. voorkomende *hame* m., b. a. glb. dial. nhd. nd. *hame* (*hamen*) eng. *hame;* dewijl het grondbegrip ook bij dit woord „tegenhouden" wezen kan, is de nauwste verwantschap tusschen *hamon-* „paardentuig" en *hamon* „vogel- of vischnet" (zie het vorige woord) mogelijk; dan zou oslav. *chomątŭ* „juk" poolsch *chomat* boh. *chomout* „haam" aan het Ogerm. ontleend zijn, terwijl later dit slav. woord weder als mhd. *komat* nhd. *kummet* onz. „haam" in het Duitsch werd opgenomen.

Haan m. Uit glb. mnl. *hāne*: het algem. germ. woord, *hanon-*, voor „haan": got. *hana* ohd. os. *hano* ags. *hana;* hierbij het westgerm. fem. *hanjô:* ohd. *henna* mnd. *henne* mnl. *henne* nnl. hen en de algemeen germ. klankwisselende vorm hoen, die oorspronkelijk voor beide geslachten schijnt te hebben gegolden; vgl. bij Otfrit *êr thaȥ huon singe* „eer de haan kraait". „An dieser stelle haben wir auch eine bestätigung dafür dass man das krähen des hahns als seinen gesang auffasste: der name hahn bezeichnet nach allgemeiner annahme „sänger"; gemäss der verschiebungsregel entspricht der st. von lat. *canere* „singen". Bij deze verklaring echter wekt hoen bevreemding, omdat dit dan volgens zijn bet., zoo goed als haan, een nomen agentis (van *kan* „zingen") zou wezen, doch als zoodanig eene formatie zonder analogon ware; het kan zich evenwel als secondaire vorm naast haan ontwikkeld hebben, zonder bijgedachte aan *kan* „zingen" (welke natuurlijk ook in het jongere hen niet meer bestaat), naar analogie van andere diernamen (kalf, lam); vgl. ook got. *þéwis* onz. ags. *théw* „knecht": *þius* „knecht" (zie dienen).

Haander m. Slechts in het Nnl.: misschien is het eigenl. „mand van biezen" als afleidsel van een woord voor „bies", oostfri. *hân*, *hane*.

Haar vnw. Uit glb. mnl. *hāre* met *ā* uit *ē* (vgl. baren): onl. *hero* enz. zijn verbogen vormen van den stam van hij.

Haar onz. Uit glb. mnl. *haer;* een

algemeen germ. woord voor „haar": on. *hár* ohd. os. *hār* ags. *hǣr* onz.; slechts in het Got. komt het helaas niet voor — Wulfila bezigt in plaats daarvan *tagl* en *skuft* — zoodat de grondvorm niet met zekerheid is te bepalen. Ten bewijze dat *r* uit voorgerm. *s* is ontstaan voert men on. *haddr* m. (uit *hazdo*) „haar" aan en oslav. *kosa*, lit. *kasa* alsook oslav. *kosmŭ* „haar", die dan mogelijk als hoogerop verwante woorden zijn aan te merken; of ook gr. *κόμη* lat. *coma* „haar" vergeleken kunnen worden blijft de vraag. In ieder geval zijn lat. *caesaries* en skr. *kêça* „haar" *niet* verwant, omdat aan *ae*, *ê* in het Germ. *ai* beantwoordt. Mogelijk is de verwantschap van haar met een germ. woord voor „vlas": ohd. *haro* nhd. *haar* on. *hörr* m., st. *harwo-* (uit *hazwo?*). Voorts brengt men het woord in verband met een indog. wt. *kes* „krabben, schrabben, rossen, kammen", waarvan ook lat. *cārere* „wol kaarden", *carmen* „wolkaarde", oslav. *česą* „kammen" worden afgeleid. — Afleidsel is ohd. *hār(r)a* ags. *hǣre* (fr. *haire*) „grof, uit haar geweven goed, haren gewaad" mnl. *hâre* (of is mnl. *hāre* = ohd. *har(r)a* ond. *hera* „grof kleed", dat bij *harwo-* „vlas" behoort?).

Haard m. Uit glb. mnl. *haart*, *heert* (*d*) (vgl. aarde), b. a. ohd. *hërd* (*hërda* vr.) nhd. *herd* os. *herth* ags. *heorþ*, *hearþ* m. „stookplaats"; ohd. *hërd*, *hërda* nhd. *herd* hebben ook de bet. „vloer, bodem, aarde, grond" en „afgesloten plaats (bijv. in nhd. *vogelherd*)". Wij weten niet of hier aan in oorsprong verschillende woorden te denken valt; uithoofde der onzekerheid van de grondbet. van westgerm. **herþoȝ* „stookplaats" blijft het tevens twijfelachtig of harst (zie ald.) of wel got. *haúri* „kool", on. *hyrr* „vuur" als verwant kunnen gelden. *Herþoȝ* „afgesloten ruimte; haard" uit voorgerm. **kertos* zou men met lat. *cer-tus* „verzekerd, beveiligd" kunnen vergelijken.

Haas m. Uit glb. mnl. *hâze*, het algemeen germ. woord, *hason-* *huzon-* (onverschoven *kason-*) voor „haas": ohd. *haso* mnd. *hase* ags. *hara* (*r* uit *z*) eng. *hare* on. *heri* (*héri*), waarmede oudpruisisch *sasins* „haas" (voor *szasins*, *sz* uit indog. *k*) overeenkomt. Hoewel de overige indog. volken andere woorden bezigen, mag men, op grond van skr. *çaça* „haas" (voor *çasa*, zooals *çváçuras* voor *svaçuras*, zie zwager), *kason-* toch voor den indog. diernaam houden; of deze met de west-indogerm. adjectiva voor „aschgrauw, aschbruin", lat. *cānus* (uit *kasnos*), ags. *heasu* on. *höss* (germ. *has-wo-*) samenhangt, is de vraag.

Haast vr. Uit glb. mnl. *haeste*, *haest* vr., dat evenals meng. *hast* neng. *haste* aan glb. ofra. *hāste* (fra. *hâte*) is ontleend; uit het Nl. drong dit woord, meestal met verkorten klinker, in het Mhd. Nhd. en Noorsch. Het fr. *hāste* zelf is echter weder ontleend aan het westgerm. **haisti-*: ags. *hǣst* mnd. *heist* „heftigheid"; hierbij het adj. *haisti-*: ohd. *heisti* ofri. *hâste* „met geweld, hevig". Dat westgerm. *haisti-* uit *haifsti-* is ontstaan, blijkt uit got. *haifsti-* „twist, oneenigheid" en on. *heift*, *heipt* „toorn" (zie heftig). — Mnd. nnl. *haest* „haastig", adv. haast komen van het ofra. adj. *hāste*.

Haat m. Uit glb. mnl. *hāte* vr. m. (hiernaast *hat* m.), vermoedelijk uit *hato(ȝ)*; vgl. ohd. *haz* m. onz. nhd. *hass* m., os. *heti* m., mnd. *hāte*, *hat*, ags. *hete* m. eng. *hate*, on. *hatr* got. *hatis* onz. „haat", die op een germ. *hatoȝ*, *hatiȝ* uit voorgerm. **kodos* gen. **kodesos* (dat in het Lat. **codus*, **coderis* zijn zou) wijzen. Lat. *odium* en gr. *κότος* „wrok, haat" (aan het laatstgenoemde is nhd. *hader* verwant) staan dus met haat niet in verband. Bij haat behoort het denominativum got. *hatan* ohd. *haȝȝên*, *haȝȝôn* „haten, als vijand vervolgen" os. *hatôn* ags. *hatian* nl. haten en met klankwisseling os. *hôti* westfaalsch *häute* „vijandig, vertoornd". Indien ohd. *hezzen* „ophitsen, aanzetten, jagen" (zie hitsen) van denzelfden wt. komt, kan „driftig zijn" of iets dergelijks als grondbet. ondersteld worden.

Hach vr. Slechts in het Nnl., en waarschijnlijk uit het adj. nnl. nd. **hachelijk** opgemaakt; misschien eigenl. „stekelig" en dan behoorende bij dial. duitsch *hachel*, een synon. van *achel* „stekel aan een korenaar" (zie aar (1)). — Hachje hangt samen met mhd. *hache* nhd. *hach* m. „jonkman, jonge borst", dat ook in de speciale bet. „overmoedig jonkman, waaghals" gebruikt wordt, maar welks afleiding duister is.

Hacht m. Eerst in het Nnl. bekend als „insnijding, snede, afgehakt stuk"; hierbij *hachten* (*haften*) „hakken, afsnijden" en *hafteel* (KILIAAN) „houweel": op grond van mnl. *heffen* st. ww. „slaan" en de onder heep genoemde woordfamilie (vgl. ook hoef m.) mag men eenen, in het Germ. uitstervenden, wt. *haf* „slaan, hakken" uit voorgerm. *kop* (gr. κόπτειν „slaan, afhouwen, verpletteren") onderstellen, waarvan hacht met een *t*-suffix gevormd kan zijn.

Haft onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; b. a. glb. nd. *haf*, *haft* onz. Dit woord, dat elders niet gevonden wordt, en waaraan de *t* later is toegevoegd (zie akst) moet, te oordeelen naar zijn vorming, oud zijn.

Hagedis vr. *Hagedisse*, *hegdisse* zijn vermoedelijk door bijgedachte aan haag, heg ontstane vervormingen van mnl. **eghedisse*, dat aan glb. ohd. *egidehsa* nhd. *eidechse* ond. *egithassa* beantwoordt; vgl. ook ags. *āþexe* „hagedis", waaruit eng. *ask*, *asker*. Misschien is **agiþahs(j)ōn-* de grondvorm dezer westgerm. benaming, die evenals eekhoren, in de verschillende taaltakken door volksetymologie gewijzigd werd. Een bevredigende verklaring is nog niet gegeven.

Hagel m. Uit glb. mnl. *haghel* m., germ. *haglo-* „hagel" (mnl. ww. *hachelen* naast *haghelen*, vgl. echel): ohd. *hagal* mnd. *hagel* ags. *hagol*, *hægel* m. eng. *hail*, on. *hagl* onz. „Das einzelne hagelkorn nannte man „stein": on. *haglsteinn* ags. *hægelstān* eng. *hailstone* mhd. *hagelstein* ouder nl. *haghelsteen*. Vgl. nhd. *kieseln* „hageln". Vielleicht bedeutet hagel selbst urspr. nichts als „kiesel"; wenigstens stellen sich der ableitung aus vorgerm. *kaghlo-* „kieselstein" (vgl. gr. κάχληξ „kleiner stein, kiesel") keinerlei schwierigkeiten entgegen".

1 **Hak** (hiel) vr. Uit het eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende *hacke*, b. a. glb. nd. md. nhd. *hacke* vr. (ook „deel van het been aan de knie tegenovergesteld, knieboog"), jonger ohd. (ééns voorkomende) *hacchun* „calces"; dit woord behoort zeer zeker niet bij hakken, maar met verscherpte slotconsonant bij hiel (zie aldaar) en verder met de maagschap van haak bij den voorgerm. wt. *kak*. Van dezen wt., welke met dien van angel synoniem is, komen waarschijnlijk ook skr. *kákšā-s* „okselholte, plaats waar bij een paard de singel zit", lat. *coxa* „heup", *coxim* „gehurkt", mhd. *hahsa*, *hehse* nhd. *hechse* „achterkant van den poot van een dier gelegen tusschen voet en bovenbeen"; ags. ofri. *hōxene* (uit *hōh-sinu*) „hielzenuw, knieboog" is nl. *haassen*, (ossen)haas; voor de bet. van haak, hak vgl. ook ham.

2 **Hak** (houweel) vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *hacke* vr. „hak, spade", b. a. glb. mhd. nhd. *hacke* vr.; hierbij mhd. nhd. *hacken* ofri. (*to*)*hakia* ags. *haccian* eng. *to hack* nnl. hakken. Deze woordfamilie is ook in het Rom. ingedrongen (fra. *hache*, it. *acia*, fra. *hacher* enz.) waaraan wederom nnl. hachis, hachée zijn ontleend. Of er tusschen westgerm. *hakkōn* „hakken" en houwen betrekking bestaat, waarvoor men de etymologie van kwik zou kunnen aanvoeren, is onzeker.

Hakkenij vr. Uit glb. mnl. *hackeneie* vr. Dit niet-nl. woord, welks herkomst onbekend is, bestaat ook in het Rom. en Eng.: fra. *haquenée* it. *acchinea* oudspa. *facanea* eng. *hackney* „huurpaard, telganger", terwijl met dezelfde bet. ook de kortere vormen ofra. *haque* ospa. *faca* sp. *haca* eng. *hack* voorkomen.

Hal vr. Uit mnl. *halle* vr. „overdekte verkoopplaats"; dit oudgerm.

woord, ohd. os. *halla* (in het Duitsch eerst in de vorige eeuw tijdens de teutoniseerende richting in taal en letterkunde weer in zwang gebracht) ags. *heall* eng. *hall* on. *höll*, was de naam voor een „wijde, overdekte, op zijde hetzij opene, hetzij gesloten ruimte, die tot verschillende doeleinden diende". Gewoonlijk neemt men voor germ. *halló* als grondbet. aan „de gedekte", door het af te leiden van den indog. wt. *kel* „bedekken", in helen, hul.

Hal onz. Slechts in het Nnl. voorkomende. Een glb. germ. **halo-* onz. zou hoogerop aan lit. *szal-u* „vriezen" (*sz* uit indog. *k*) verwant kunnen zijn; ohd. *hâli*, on. *háll* „glad, glibberig, in het bijzonder van den bevrozen grond gezegd" wijken in beteekenis af.

Halen ww. Uit mnl. *hālen* „trekken", b. a. ohd. *halôn* „roepen, noodigen, er bij halen" os. *halôn* „roepen, brengen, halen, wegvoeren" ags. **halian* eng. *to hale* „halen, trekken"; glb. met klankwijziging ohd. *holôn* nhd. *holen* ags. *geholian*. De slechts in het westgerm. voorkomende st. *hal* „er bij roepen, er bij halen" wijst op het voorgerm. *kal* in lat. *calâre* „bijeenroepen", gr. *καλεῖν* „roepen, ontbieden" aanwezig. Vgl. hel bnw.

Half bnw. Uit glb. mnl. *half*, een gemeenschappelijk, maar ook uitsluitend germ. adj. voor „half": got. *halb-s* ohd. *halb* os. *half* ags. *healf*. Dat het reeds in het Urgerm. een echt telwoord was, bewijst het afleidsel helft en de met ons anderhalf in overeenstemming zijnde wijze van tellen: on. *hálfr annar* (1½), *hálfr þriþi* (2½), ags. *ôþer healf*, *þridda healf*, os. *fîfte half* (4½), mnl. *anderhalf* (*onderhalf*) *vierde half*, ohd. *anderhalb* nhd. *anderh. zweiteh. drittehalb* enz. Zie -halve.

Halm m. Uit glb. mnl. *halm* m., b. a. ohd. os. *halm* ags. *healm* „grashalm, korenhalm" on. *halmr* m. „stroo". Germ. *halmo-* „halm" is verschoven uit *kalmo-*; vgl. gr. *κάλαμος* „korenhalm, riet, rieten schrijfpen" — waaraan lat. *calamus* „riet", indisch *kalamas* zijn ontleend — oslav. *slama* vr. „halm", lat. *culmus* „halm". De vraag rijst, of halm ook misschien evenals hennep door de naar het westen getrokken Indogermanen van een zuidrussischen volksstam is overgenomen, immers ook in het Lat. en Indisch is het overeenkomstige woord ontleend. Maar de twijfel aan het echt indogerm. karakter van deze benaming is kwalijk te wettigen; men brengt haar met lat. *culmen* „spits, top" tot een „uitsteken" beteekenenden wt. (lat. (*ex*)*cellere*); zie het volgende woord.

Hals m. Uit glb. mnl. *hals*, de algemeen germ. benaming, *halso-* m., voor „hals": got. ohd. os. *hals*, ags. *heals*, verwant aan lat. *collum* onz., olat. *collus* m. (uit **kolsos*) „hals". Of men deze benaming, met de grondbet. „uitstekend lichaamsdeel", met lat. (*ex*)*cello*, (*ex*)*celsus* (zie halm) in verband mag brengen, is de vraag. — Het denominativum *halsôn* is algemeen germ.: on. *halsa* „omarmen" ohd. *halsôn* mnl. nnl. halzen ags. *healsian* („smeekend vragen") eng. *to halse*; hiernaast westgerm. *halsjan*: ohd. mhd. *helsen* mnl. *helzen* ond. *helsian* „om den hals vallen", nnl. omhelzen, behelzen. — Halsstarrig is aan het Nhd. ontleend; het tweede lid komt van het duitsche *starr* „strak, stijf" (zie staren).

Halster m. Uit glb. mnl. *halster*, naast *halter* (door assimilatie, vgl. komst, helft; uit) *halfter*; b. a. glb. ohd. *halftra* nhd. *halfter* ond. *heliftra* mnd. *helchter*, *halter* ags. *hælftre* vr., eng. *halter* „halster, strik, strop": naast westgerm. *halftr-* *haliftr-* staat een korter vorm: ohd. *halb* mhd. *halp* m. (plur. *helbe*) „handvat, steel" mnl. *helve* vr. mnd. *helve*, *helf* onz. ags. *hylf* m. eng. *helve*. Een voorgerm. wt. **kalbh* (**kalp?*) in een passende bet. („omvatten"?) is niet aangetroffen; om het verschil in beteekenis is het moeilijk tusschen *halbi-* „handvat" en *halbô* „zijde" (zie -halve) verwantschap te zien. — Indien nnl. **halter** „handkogels" denzelfden oorsprong heeft als halster, heeft het duidelijker de oude bet. „handvat" bewaard.

Halt, halte vr. In het nnl. tijdperk aan glb. fra. *halte* ontleend, dat van het duitsche *halten* komt.

Halter m. Zie halster.

-halve. Van een ogerm. subst., got. ohd. *halba* os. *halba* ags. *healf* „zijvlak, zijde, kant, richting, streek". Hoe de begrippen van dit woord en van het gelijkluidende telwoord half te vereenigen zijn, is niet duidelijk; eenigen verklaren de bet. „zijde" voor afgeleid uit „helft" (als „eene van twee zijden"). Woorden, die hetzij met het adj., hetzij met het subst. overeenkomen en den wortelvorm **kalbh* (of **kalp*) hebben, zijn er buiten het Germ. niet met zekerheid aan te wijzen. In verbogen vormen diende dit subst. ter aanduiding van het begrip „van den kant van, van wege"; in het Got. reeds beteekent *in þizai halbai* „in dit opzicht", on. *af-halfu* „van den kant van; van — wege", ohd. (sedert NOTKER aangetroffen) *halb* mhd. *halb*, *halbe* met den genit. (*der herren halbe*, *sehens halbe*) nhd. *halb*, mhd. nhd. *halben* (waarschijnlijk dat. plur.) en *halber* „van — wege", mnl. *van — halve(n)* (*van gods halven*); ook de pronomina personalia staan in het Hd. hierbij in den genit.: mhd. *mîn halp* „van mijn kant, wat mij betreft" nhd. *meinthalben* met een jongere *t* (vgl. akst), zoo ook in nnl. mijnenthalve uit mnl. *van minen halven;* allenthalve. Zie behalve.

Halzen, zie hals. Ook in de bet. „tobben", nd. *sik halsen*, behoort het bij dat woord.

Ham vr. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *hamme* vr., b. a. ohd. *hamma* „achterbout, knieboog" ags. *homm* vr. eng. *ham* „knieboog, dijbeen, ham"; waarnaast glb. ohd. *hama*, on. *hǫm* vr. „schenkel" en mnl. *hame* m. vr. (uit *hamon-*) „knieboog, kuit, schenkel, bil" nvla. *hame* vr. dial. nhd. *hammen* m. „ham". Van den onder haak en hak (1) besproken wortel komen woorden van gelijke bet., vgl. ook hesp; ook het grondbegrip van germ. *ham*, *hamm* zal zooveel als „gekromd zijn" zijn geweest, zoodat ohd. *hamo* nhd. *hamen* ouder nnl. *hāme* „vischhoek" vermoedelijk in den grond een is met mnl. *hāme* „knieboog enz."; vgl. inham. Verwantschap van lat. *hāmus* „vischhoek" zou naar de analogie van hebben: lat. *habere* mogelijk zijn; maar met meer waarschijnlijkheid is de wt. als *kam* terug te vinden in iersch *cam* „gebogen" lat. *camurus* „gekromd" ospa. *cama* „kniebuiging". — *Ham* in boterham schijnt eene verbastering te zijn.

Hamei vr. Met uitstooting der intervocalische *d* uit mnl. *hameide* „sluitboom, barricade, hek; afgesloten ruimte, hofstede" mnd. *hameide:* uit glb. ofra. *hamede*, *hamée*, vanwaar ook mhd. *hamît* „hamei". Misschien is ofra. *hamede* een in een nl. grensstreek van den wt. *ham* „tegenhouden" (zie haam (1)) afgeleid woord.

Hamel m. Uit glb. mnl. *hāmel*, b. a. glb. ohd. *hamal* nhd. *hammel* mnd. *hamel*, dat eigenl. een tot subst. geworden adj. is: ohd. *hamal* „verminkt"; vgl. de beteekenissen van „steilte, klip" en „paal" eigen aan mhd. *hamel*, ohd. *hamal-*, *hamalung-stat* „strafplaats"; ohd. *hamalôn* mhd. *hameln* ags. *hamelian* eng. *to hamble* on. *hamla* „verminken, lam maken"; een korter vorm vertoont ohd. *ham* (*mm*) „verminkt, kreupel". Den germ. st. *ham* „verminken" houdt men voor één met *ham* „tegenhouden, stuiten" (zie haam (1)).

Hamer m. Uit glb. mnl. *hāmer*, het algemeen germ., slechts in het Gotisch toevallig niet voorkomende woord voor „hamer": on. *hamarr* (ook „klip, rots") ohd. *hamar* os. *hamur* ags. *hamor* m. Voor de oudste bet. houdt men „rots", terwijl men hamer als „steenen gereedschap, steenen wapentuig" verklaart en er oslav. *kamy* „steen" mede vergelijkt. „Ob weiterhin noch skr. *açman* „fels, steinwaffe, amboss, hammer" u. s. w. sowie gr. ἄκμων „amboss" verwant sind, ist ungewiss".

Hamster m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende als *ham(e)ster:* een duitsch woord ohd. *hamastro*, *hamistro*

mhd. nhd. *hamster* m. ond. *hamstra* vr. „hamster”. Men vermoedt dat deze benaming aan het Slav. ontleend is.

Hand vr. Uit glb. mnl. *hant* (*d*), b. a. glb. ohd. *hant* nhd. *hand* os. ags. *hand* eng. *hand* got. *handus* vr. „hand”; bijgevolg algemeen germ., waarschijnlijk in den vorm *handu-* vr., doch buiten het Germ. niet bekend, gelijk in het algemeen weinige der indog. volken in de benoeming der hand overeenstemmen, ofschoon vele andere lichaamsdeelen de urindog. namen behouden hebben. Maar dat juist voor het voornaamste en meest gebruikte lid telkens nieuwe namen ontstonden is zeer natuurlijk. Gewoonlijk brengt men germ. *handu-* tot got. *hinþan* „vangen”, ohd. *hunda* ags. *hūþ* „vangst, buit”, hetgeen goed gaat wanneer de grondbet. van germ. *hinþ* (*hand*) „grijpen” is. Een voorgerm. wt. **kent* met de bet. „grijpen” heeft men echter niet aangetroffen. — In het Duitsch (zooals sinds het mhd. tijdvak kan worden nagegaan) en Nl. heeft hand ook de bet. van „soort” (met de bet. „zijde” als tusschentrap?) gekregen, vandaar mhd. *guoter hande* „van een goede soort”, *allerhande* mnl. nnl. allerhande. Voor het ruim gebruik dat de taal van hand maakte getuigt de oude verbinding ohd. *aba hantum* nhd. *abhanden*, waarbij nl. afhandig behoort, en voorts nnl. ophanden, mnd. nhd. *vorhanden* nnl. voorhanden, gelijk ook behendig, heinde, thans.

Handel m. Het eerst in het latere Mhd. en Nnl. voorkomende *handel* m. „behandeling, handeling, wijze van handelen, aangelegenheid” is van het ww. handelen bij gevolgtrekking gevormd: mnl. *handelen* „in de hand nemen, zich ophouden met” ohd. *hantalōn* mhd. *handelen* „met de hand aanvatten, betasten, handelen, bearbeiden, verrichten” ond. *handlōn*, ags. *handlian* eng. *to handle* „aanraken, hanteeren, behandelen, leiden” on. *höndla* „behandelen”: afleidsel van hand; vgl. ags. *handele* „handvat” eng. *handle*.

Handhaven ww. Van mnl. *hanthave* ohd. *hanthaba* nhd. *handhabe* „handvatsel”; of hierin *haba* tot heffen (lat. *capio*) of tot hebben behoort, is twijfelachtig; vgl. hecht znw.

Handig bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. glb. nd. *handig*, *hendig*. Ook in het Eng. en Noorsch komen overeenkomstige afleidsels van hand in dezelfde bet. voor: meng. *handi* neng. *handy*, on. *höndugr* (got. *handugs* „wijs”), waaruit echter nog geen algemeen germ. *handago-* „behendig, geschikt, handig” is af te leiden.

Handvest vr. Uit mnl. *handveste* ohd. *handfestī* vr. „bevestiging d. i. bekrachtiging eener overeenkomst door handteekening en zegel (of door handslag), verdrag, oorkonde”.

Hang m. Uit mnl. *hanc* (*gh*) „hang, werktuig om iets (op) te hangen”, b. a. mhd. *hanc* nhd. *hang* „het hangen, neiging” mnd. *hank* „handvat”, van hangen.

Hangen ww. Uit glb. mnl. *hanghen* (zelden *haen*), b. a. het st. ww. ohd. *hāhan* (*hiang*, *gihangan*) nhd. *hangen* os. **hāhan* ags. *hōn* (*hēng*, *hangen*) eng. *to hang* got. *hāhan* (de bet. is in het Got. „doen hangen, doen zweven, in twijfel laten”). Het germ., reduplicеerende ww. met afwisseling van harde en zachte slotconsonant (*grammatischer wechsel*) *hāhan* (uit *hanhan*, vgl. dijen, ducht, denken), praet. *hehāh*, *hehangum* part. *hangan* (later dringt de vorm *hang* ook in het praes. door) is in de oudere talen alleen in de transitieve bet. bekend, terwijl de nieuwere er ook de intransitieve bet. aan toekennen; voor deze laatste had men een zw. ww. got. *hāhan*, ohd. *hangēn* mhd. *hangen* os. *hangōn* ags. *hangian*; bevreemdend is daarom het onder gehengen behandelde causativum *hangjan* „doen hangen”, dat in het Hd. (*hengen*) ook de bet. van „hangen, transit.” heeft naast een vorm met verscherpte slotconsonant ohd. *henchen* nhd. *henken*, zie henker. Een aan het germ. *hanh*, *hang* beantwoordend voorgerm. *kank* heeft men nog niet met

zekerheid kunnen aanwijzen; voornamelijk gesteund door de got. bet. verwijst men naar skr. *çaṅk* „twijfelen, vreezen" en lat. *cunctari* „talmen".

Hanig bnw. Een nnl. afleidsel van haan; vgl. fra. *coquet*, eng. *cockish*.

Hanssop m. („hansworst" en „volledige kleeding aan één stuk"). Nd. *Hans(s)up* komt overeen met fra. *Jean Potage* „hansworst"; vgl. ook eng. *Jack Pudding*.

Hanteeren ww. Uit mnl. *hanteren* (*hantieren*) „handel drijven, zich bezig houden, volvoeren"; waaruit ook mhd. nhd. *hantieren*. Dit — met hand in verband gebrachte, en daarom ook wel als *handteeren* geschrevene — woord is ontleend aan fr. *hanter* „heen en weer trekken, dikwijls bezoeken" (eng. *to haunt*).

Hanze vr. In het Mnl. is *hanze* slechts in de bet. „contributie (die aan een vereeniging betaald moet worden)" bekend; de grondbet. van germ. *hansô* is bewaard in got. ohd. *hansa* ags. *hôs* „schare, vereeniging"; in den bepaalden zin van „vereeniging van kooplieden met bepaalde ridderlijke rechten, koopmansgild" heeft dit woord zich van uit Opper-Duitschland verspreid en is als naam van het verbond der noordduitsche handelssteden overgebleven. — Afleidsels zijn **henzen* mnd. *hensen* „iemand in eene corporatie opnemen", vanwaar hens-, henzebeker.

Haperen ww. Uit mnl. *hāp(e)ren* „blijven haken, blijven steken, stotteren"; in dezelfden vorm en zin is dit woord thans over geheel Duitschland verbreid, maar in de oudere tijdperken komt het niet voor; vgl. ook zwe. *happla* „stotteren". Hd. *haperen*: nl. haperen schijnt een soortgelijk geval op te leveren als hd. *haken*: nl. haak ($p : p = k : k$); van den kant der bet. blijkt de mogelijkheid om dit woord tot den wt. *hab* „grijpen, houden" van hechten en heffen te brengen uit mnd. *hechten* „haperen".

Happen ww. Uit mnl. *happen* „snel toegrijpen, happen"; dit woord, overeenkomende met nd. (nhd.) *happen*, is eene jongere onomatopoëtische formatie.

Hapschaar m. Eerst in het Nnl. voorkomende; het glb. fra. *happechair* wordt voor een samenstelling met *chair* „vleesch" gehouden; een echt nl. *schaar*, *scheer* uit mnl. **schēre* zou echter zeer wel aan het hd. *scherge* (zie schaar(1)) beantwoorden.

Har, harre en her(re) vr. Uit glb. mnl. *harre*, *herre* (vgl. ar), b. a. glb. ags. *heorr* m. vr.; hierbij on. *hjarri* m. „har": de slechts in de noordgerm. talen voorkomende st. *hërro-* (uit *hërzo-?*) kan kwalijk aan lat. *cardo* verwant zijn.

Hard bnw. Uit nnl. *hart* (*d*) „hard, stevig, zwaar, pijnlijk", b. a. glb. ohd. *herti*, *hart* mhd. *herte* nhd. *hart*, os. *hard* ags. *heard* „dapper, sterk, hard, scherp" eng. *hard*, got. *hardus* „hard, gestreng"; het adv. on. *harða* ohd. *harto* mnl. *harde* wordt voor „zeer" gebruikt, vandaar hard loopen: algemeen germ. *hardus* „aus vorgerm. *kartús*, vgl. gr. κρατύς „stark, gewaltig, machthaber", καρτερός, κρατερός „stark, standhaft, mächtig, heftig", adv. κάρτα „sehr, stark"; dazu vielleicht noch skr. *krátu-s* m. „kraft, stärke" (wz. *kar* „tun, machen"), oder aber lit. *kartus* „bitter" (wz. *krt* „schneiden, spalten"). Andere vergleichen dem germ. adj. das skr. *çárdha-s* „kühn, stark". — **Harden** (verdragen). Uit mnl. *harden* (*herden*) „verdragen, volhouden, duren" mnd. *herden* (*harden*), beantwoordende hetzij aan ohd. mhd. *herten* (uit *hardjan*) „hard maken, uitvoeren, duren, volharden", hetzij aan ohd. *hartên*, *hartôn* mhd. *harten* „hard zijn, duren, volharden"; vgl. lat. *dūrare* van *dūrus*. Van germ. *hardjan* stamt ook de maagschap van it. *ardire*, fr. *hardi* „koen" af.

Harder, herder m. De holl. naam van de vischsoort *mugil cephalus*; van onbekenden oorsprong.

Hardvochtig bnw. Dit slechts in het latere Nnl. en in het Oostfr. (*hardfucktig*) bekende woord, ook met de bet. „moedig, dapper, cordaat", is misschien een oudere medische term: hard van vochten (*humores*), van temperament.

Haren ww. Eerst in het Nnl. voor-

komende; in dezelfde bet. mnd. nd. *hāren:* van het eveneens slechts laat voorkomende nd. *hâr* (uit **hara*) vr. „scherpte"; (is hiermede het ouder nnl. *haere* „scherpe, droge wind", mnd. *haren* „scherp zijn, bepaaldelijk van den wind" identisch?); nnd. *hâr* onz. „haarhamer". Misschien hangt *hara* „scherpte, scherp, snede" samen met mhd. *hare*, *here* „wrang, bitter" nhd. *herb* (st. *har-wo-*) en os. *harm* ags. *hearm* „pijnlijk, krenkend, bitter", of mogelijk met got. *haírus* „zwaard".

Haring m. Uit glb. mnl. *harinc*, *herinc* (*g*), b. a. ohd. *haring*, *hering* nhd. *häring* mnd. *herink*, *harink* ags. *hæring* eng. *herring* „haring": deze ook in het Rom. ingedrongen westgerm. naam — het On. bezigt daarvoor *síld* — wordt verklaard als een afleidsel van heir „visch die in groote scharen zwemt". In geen geval is er reden om het woord voor ontleend aan lat. *halec* „vischpekel, haring" te houden.

Hark vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *harke* (*herke*), b. a. glb. mnd. (en daaruit) nhd. *harke* vr. De oorsprong van dit weinig verbreide woord is duister; sommigen herinneren aan den skr. wt. *kharj* „krabben, krassen". Moeilijk kunnen de in klank en bet. verschillende woorden oeng. *hereve*, *harowe* eng. *harrow* „egge" en on. *herfi*, deensch *harv* „egge" met hark in verband worden gebracht.

Harnas onz. Uit mnl. *harnas*(*ch*) onz. „wapenrusting, bagage", dat met mhd. *harnas*(*ch*), *harnesch* „wapenrusting" nhd. *harnisch* „ijzeren wapenrusting" aan ofr. **harnasc*, *harnas* (*harnais;* provençaalsch *arnasc*) is ontleend. Dit ofra. woord, dat zich over het geheele rom. gebied verbreid heeft, wordt tot kymrisch *haiarnez* „ijzeren gereedschap" teruggebracht; men vermoedt dat het door bemiddeling van meng. *harnez* (neng. *harness*) „wapenrusting, harnachement" in het Fra. gekomen is.

Harp vr. Uit glb. mnl. *harpe;* in den overeenkomstigen vorm, *harpôn-* vr., (got. **harpô* komt toevallig niet voor) ohd. *harpfa*, *harfa* ags. *hearpe* on. *harpa* de naam van een uitsluitend germ. muziekinstrument — de rom. namen, fra. *harpe* enz., zijn uit het Duitsch overgenomen —; Venantius Fortunatus noemt het een barbaarsch, d. i. germ. instrument. „Es war in den älteren zeiten für die altgerm. vornehmen das, was für gewöhnlich geige oder fiedel war. Deutung des wortes ist noch nicht gefunden".

Harpluis onz. Slechts in het Nnl. en Oostfri. (*hârplüs*) „werk om te breeuwen". Het eerste lid bevat misschien het onder haar genoemde woord *harwo-* voor „vlas".

Harpoen m. Evenals nhd. *harpune* vr. uit fr. *harpon*, waaruit ook eng. *harpoon*. Het fra. woord is een afleidsel van rom. *arpa* „klauw, haak" (uit *harpa*, vanwaar fr. *harper* „aanhaken, aanpakken"), dat voor hetzelfde woord als rom. *arpa*, fra. *harpe* „harp" gehouden wordt.

Harpuis onz. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. glb. mnd. *harpois* nd. *harpüse* zwe. *härpös:* alle van ofra. *harpois*, welks oorsprong duister is.

Harrewarren ww. Een eerst in het Nnl. voorkomende rijmende vervorming van *haerwarren;* vgl. voor het tweede lid warren; het eerste staat voor *hāder*, jonger mhd. *hader* nhd. nd. *hader*, dat sommigen in verband brengen met ohd. *hadara* vr. „vod, lap" nhd. *hader* m. „vod" (waarschijnlijk hoogerop verwant aan den genasaleerden vorm skr. *kanthā* „gelapt kleed", gr. κέντρων, lat. *cento* „lap"); gemeenlijk brengt men mhd. *hader* „twist" tot den germ. st. *haþu-* „strijd" (ags. *heaþo-* ohd. *hadu-* in samenstellingen), die verwant is aan iersch *cath* „strijd", skr. *çátru-s* „vijand", gr. κότος „haat, vijandschap" en oslav. *kotora* „strijd".

Hars vr. en onz. Uit glb. mnl. *hars* (*harst*), b. a. glb. mhd. *hars*, *harse;* gewoonlijk heeft het Hd. den opmerkelijken bijvorm ohd. *harz* onz. m. (ook het afleidsel *harzoh* „hars") nhd. *harz* onz.; ook wordt een hieraan volgens de regels der klankverschuiving beantwoor-

dend mnd. *hart* vermeld. De phonetisch onduidelijke verhouding van nl. *hars* tot hd. *harz* doet denken aan die van mnl. *gans* tot hd. *ganz* (zie g a n s c h). In de overige germ. talen komt deze benaming, wier oorsprong duister is, niet voor.

Harst m. Uit mnl. *harst* m. „eest; stuk vleesch om te braden, stuk gebraden vleesch", b. a. ohd. mhd. *harst* m. (ohd. ook *harsta* vr.) „rooster, eest, braadpan" ouder nhd. *harst* „harst; traliewerk om op te roosteren of te drogen" mnd. nd. *harst* „stuk vleesch om te braden"; hierbij *harstjan:* ohd *hersten* ags. *hyrstan* „roosteren" nnl. h a r s t e n. Dewijl het oudere nhd. *harst* ook „struikgewas, rijshout" beteekent, zou men voor *harst* „rooster, eest" aan verwantschap met h o r d e en lat. *crâtes* „horde, rooster" kunnen denken; *harst* in de bet. „stuk vleesch om te braden" schijnt echter op een st. in den zin van „roosteren" te wijzen, zoodat in h a r s t misschien twee woorden dooreenloopen. Of **harst* „roosteren" aan h a a r d „stookplaats" verwant is, is onzeker (zie h a a r d); met het oog op ohd. *herten* „roosteren" (*hartjan* van h a r d) dial. nhd. *harst* „hardgeworden sneeuw" mhd. *geharsten* „korstig worden" zou men kunnen denken aan verwantschap met h a r d, waartoe men gewoonlijk ook nhd. *harsch* „korstig, ruw" eng. *harsh* „wrang, streng" brengt.

Hart onz. Uit glb. mnl. *harte* (*herte*, vgl. a a r d e), de oudgerm. benaming voor „hart": got. *haírtô* ohd. *hërza* os. *herta* ags. *heorte* onz. *Hert-* in germ. *hert-ôn-* b. a. den onverschoven vorm *kerd*, *kr̥d*, vgl. lat. *cor*, *cord-is* onz., gr. *καρδία* vr. en *κῆρ* in plaats van *κῆρδ* onz., oslav. *srĭdĭce* onz. lit. *szirdìs* vr., oiersch *cride* „hart". In het Oost-Indog. treft men in plaats van het te verwachten *kr̥d* (skr. **çr̥d*) met andere beginletter aan: skr. *hr̥d*, *hr̥dayan*, zend. *zaredaya* „hart".

Hartsvanger m. Van mnl. *hart* voor h e r t, zie dat woord.

Haspel m. Uit mnl. *haspel*, b. a. ohd. *haspil* nhd. *haspel* m. (vr.); in denzelfden zin, zonder *l*-suffix, ohd. *haspa* „zooveel garen als in één keer gehaspeld wordt" mhd. *haspe*, *hespe* nhd. *haspe*, *häspe* „kluwen; sluithaak, kram (boekslot), deurhengsel" ags. *hæsp*, *hæps*, *heps* vr. „wollen garen; grendel" eng. *hasp* „sluiting; toesluiten" mnl. *haspe* (m. evenals in het Nvla.?) „garenhaspel; streng garen" on. *hespa* vr. „streng wollen garen; klink, gedraaid voorwerp"; zie h e s p. „Als terminus technicus in der spinnerei drang das wort ins Roman. (it. *aspo*, ofra. *hasple*), wie r o k k e n". De beteekenissen „haak, waarop iets draait" of „sluiting, die ergens ingedraaid wordt; garenhaspel; streng garen" die alreeds oudgerm. schijnen te zijn geweest, doen voor deze woordgroep een grondbet. „draaiing, draaien" onderstellen; nadere gegevens voor de etymologie ontbreken.

Hassebassen ww. Een Nnl. woord, dat elders in dezelfde bet. niet voorkomt: waarschijnlijk een soortgelijke formatie bij b a s s e n, als h a r r e w a r r e n bij w a r r e n.

Haten, zie h a a t.

Have vr. Uit mnl. *have* „bezit, rijkdom, vee, kleinood, onkosten", b. a. ohd. *haba* „have, bezitting", nhd. *habe* mnd. *have:* van h e b b e n.

Haven vr. Uit glb. mnl. *haven*(*e*) vr., b. a. glb. jong ags. *hæfene* eng. *haven* on. *höfn* mhd. *habene* mnd. *havene* vr.; vgl. nd. nhd. *hafen* deensch *havn* zwe. *hamn* m. „haven" en mhd. *habe* vr. „haven" (en „meer"). Wat de klanken betreft zou dit woord bij h e b b e n, of bij de wt. *haf*, *hab* „pakken" (zie h e f f e n) kunnen behooren en dit neemt men ook gewoonlijk aan; h a v e n wordt dan verklaard als „bewaarplaats" of als „standplaats" (mhd. *haben* „ophouden, stilhouden"). Onlangs echter is de vraag opgeworpen, of niet h a v e n in den zin van *marina* (voor *statio marina*) behooren kan bij ags. *hæf* noorsch *haf* mnd. *haf* onz. „zee" nhd. *haff;* in mhd. *hap* (*b*) onz. zijn (evenals in *habe* vr.) de beteekenissen „haven" en „zee" vereenigd.

Havenen ww. Eerst in het oudere

Nnl. voorkomende in de beteekenissen „behandelen, bearbeiden, verzorgen, optooien, reinigen"; vgl. mnd. *haffen*, *haven* „behandelen"; ook *hanthavenen* wordt in overeenkomstige beteekenissen gebezigd, waaruit volgt dat er een nomen **havene* (uit *hafn-*, naast *have*) „handvat" heeft bestaan; daarvan h a v e n e n met een soortgelijke ontwikkeling van beteekenissen als h a n d e l e n. Een denominativum van h a v e n „portus" kan mede van invloed zijn geweest.

Haver vr. Eerst in het Nnl. voorkomende; in het Mnl. had men daarvoor het met verplaatsten klemtoon (zie a b t) aan lat. *avena* ontleende *evene* vr. ond. **evene* in *evenîn* „van haver", of wel *orscoren* „paardenkoren". Holl. *haver* b. a. glb. ohd. *habaro* m. nhd. *haber* (*hafer*) m., dial. ook vr. ond. *haƀoro;* noorsch *hafr* meng. (zeldzaam) en dial. noordeng. *haver* staan onder verdenking van aan het Zuidgerm. te zijn ontleend; de gewone benaming in het Eng. is *oats* ags. *âta* waaraan nvla. *âte* „wilde haver" beantwoordt. De oorspronkelijke bet. van duitsch-holl. *habron-* „haver" is onbekend; want dat het in verband zou staan met ags. *hæfer* on. *hafr* „geitebok" (lat. *caper* gr. *κάπρος*) is ook hierom niet waarschijnlijk „weil das letztere wort wesentlich den dialekten zukommt, denen h a v e r fehlt". In zegswijzen als v a n h a v e r t o t g o r t, v a n h a v e r t o t k l a v e r is h a v e r verbasterd uit *aver* „nakomeling"; zie a c h t e r.

Havezate vr. Waarschijnlijk bestaande uit h o f met dial. *ā* in plaats van *ō*, en mnl. *zâte* ohd. *sâȝa* „woonstede" van z i t t e n; vgl. mhd. *hovesæȝe* „eigenaar van een hoeve".

Havik m. Uit glb. mnl. *havic*, *havec*, b. a. ohd. *habuh* mhd. *habich*, *hebech* nhd. *habicht* os. **haƀoc* (in de eigennamen *Haƀuc-horst*, *Haƀocas-brôc*) ags. *heafoc* eng. *hawk* on. *haukr* (voor *hafkr*); in het Got. zou **habaks* ondersteld moeten worden met hetzelfde suffix als *ahaks* „duif". „Gegen die deutung aus dem st. *hab*, *haf* „greifen" (zie h e f f e n) ist vom Germ. aus nichts einzuwenden, wenn auch *accipiter* zu *accipio*, *capio* zweifelhaft sein sollte; italisch *capus* „habicht" wäre eine sichere ableitung von wz. *kap* (*capio*). Doch ist wie bei f a l k e der verdacht der entlehnung aus dem Kelt. nicht abzuweisen: kymr. *hebauc*, *hebog* gaël. *seabagh* „habicht"".

Hazelaar m. Uit mnl. *hazelare*, een afleidsel, met den bij namen van boomen in het Nl. gebruikelijken uitgang *-âre*, van *hăzel*, b. a. ohd. *hasala* vr. *hasal* m. nhd. *hasel* vr. ags. *hæs*(*e*)*l* eng. *hazel* on. *hasl* m. „hazelaar". Met deze algemeen germ. uit voorgerm. *kóselo* ontstane benaming komt lat. *corylus* (*r* uit *s*) en iersch *coll* (voor *cosl*) „hazelaar" overeen.

Hebbelijk bnw. Uit mnl. *hebbelijc* „geschikt, gepast, bekwaam, aangenaam, deftig", b. a. mnd. *hebbelic* „geschikt": afleidsel van h e b b e n; vgl. oeng. *hebbendlic* „geschikt, passend" en lat. *habilis* van *habere*.

Hebben ww. Uit glb. mnl. *hebben*, b. a. os. *hebbian* ags. *hæbbian* eng. *to have* ohd. *habên* nhd. *haben* on. *hafa* got. *haban* „houden, hebben" (vgl. h a v e n); dat de infinitieven in verschillende talen onderscheiden klanken vertoonen, komt voort uit verschillen in de vervoeging van den verbalen st. *habai-* in het Urgerm. (ongeveer aldus: 1 pers. *habjo* 2 *habais*), vgl. z e g g e n. Meestal brengt men dit woord tot den wt. *hab*, *haf* van h e f f e n, die oorspronkelijk „grijpen, vatten" beduidt, lat. *capio*. Het is echter waarschijnlijker, dat ohd. *habên* hoogerop aan lat. *habêre* verwant is, dat met *capio* niet kan samenhangen: dan moet ook h e b b e n van h e f f e n (indog. wt. *kap*) gescheiden en met *habêre* tot een indog. wt. **khabh* teruggebracht worden. Vgl. het volgende woord en h a n d h a v e.

Hecht en **heft** onz. Uit glb. mnl. (holl.?) **hechte*, **hefte*, b. a. glb. ohd. *hefti* nhd. *heft* mnd. *hechte* onz.: uit *haftjo-* onz. (waarnaast *hafti*, mnl. *hecht*) van wt. *haf* (h e f f e n) of *hab* (h e b b e n) vermoedelijk met de bet.

„(dat,) waarbij men iets aanvat, of vasthoudt".

Hecht bnw. Slechts in het Nnl.; het onderstelt een mnl. **hechte*, glb. fri. *hecht*, *hefte* uit *hafti-*; in plaats daarvan ohd. os. *haft* ags. *hæft* „gevangen, gebonden" got. *hafts* „behept met, gebonden" on. *haptr* „gevangen": *hafto-*, *hafti-* zijn participiale formaties van den voorgerm. wt. *kap*, die hierin, in tegenstelling met heffen, de oudere bet. „grijpen, vast maken" heeft bewaard; vgl. lat. *captus*, *captivus*. Van dit adj. komt het algemeen germ. got. *haftjan* „vast maken" ohd. os. *heftan* mnl. nnl. hechten. In plaats van het afleidsel hechtenis bezat het Mnl. den korteren vorm *hechte* vr. (uit *hafti?*); vgl. ohd. nhd. *haft* (uit *hafti-*) „hechtenis".

Heden bw. Uit glb. mnl. *hēden*. De westgerm. talen kennen in dezelfde bet. een compositum van een pronominalen st. „deze" (zie hij) en dag, **hiu dagu* „op dezen dag": os. *hiudiga*, *hiudu* ofri. *hiudega* ags. *heodæg* ohd. *hiutu* nhd. *heute*, waaraan dial. mnl. *hûde*, vanwaar huidig, gewoonlijk *hûden* (de *n* naar analogie van morgen; of van heden?) beantwoordt; op gelijke wijze zijn ohd. *hiuro* nhd. *heuer*, wegens één op het pronomen rustend accent, uit **hiu jâro* „in dit jaar" en ohd. *hînaht* mhd. *hînet* dial. nhd. *heint*, *hint* uit **hî naht* „deze nacht" ontstaan. Met ohd. *hiutu* mnl. *hûden* kan *hēden* niet één zijn, veeleer onderstelt het evenals limburgsch *hiden* „heden" een ouderen vorm met *hĭd;* dit *hĭd-* tot *hiud-* terug te brengen gaat naar de ons bekende klankwetten niet aan. Misschien had *hēden* oorspronkelijk niet de bepaalde bet. „op dezen dag".

Heede vr. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. glb. mnd. *hêde*, *heide* nhd. *hede* fri. *hêde*, *hiede*. De etymologie van dit woord, dat germ. *ai* tot wortelvocaal zou moeten hebben, is duister. Het synonieme maar niet verwante ohd. *hërda* „(breeuw)werk" mnl. *herde* „vlasvezel" ags. *heorde* vr. „heede, werk" eng. *hards*, kan, als zijn *r* uit *z* is ontstaan, (evenals ook gr. κεσκίον „werk"?) van den onder haar genoemden wt. *kes* afkomen.

Heel bnw. Uit glb. mnl. *heel* (gewoonlijk *gheheel*), b. a. ohd. *heil* os. *hêl* ags. *hâl* „gezond, genezen, gered, gansch" eng. *whole*, got. *hails* „gezond, heilzaam" (got. *gahails* mhd. *geheil* „gansch, ongeschonden"). „In altgerm. zeit dient der nom. dieses adject. als grussformel (got. *hails!* χαῖρε! ags. *wes hâl!*). Germ. *haila-z* aus vorgerm. *kailos* entspricht genau dem altslav. *cělŭ* „vollständig, ganz"; das lautverwante altirische *cél* „augurium" stimmt zu altn. *heill* onz. „günstige vorbedeutung", sowie zu althd. *heilisôn* ags. *hǣlsian* „augurari"". Indien *kailo-* uit *kaljo-* kon ontstaan zijn, zou men ook skr. *kalyas* „gezond" *kalyā̆nas* „schoon" gr. καλός, καλλός „schoon" kunnen vergelijken. — Hiervan germ. *hailjan* „gezond, heel maken, verlossen" en ohd. *heilēn* „gezond worden": mnl. *hêlen heilen* nnl. heelen. Zie heil, heiland, heilig.

Heem en heim onz. Eerst in het latere Mnl. onder duitschen of frieschen invloed weder herleefd: ohd. *heim* onz. „huis, woonplaats, vaderland" nhd. *heim* os. *hêm* m. onz. „woonplaats" ags. *hâm* eng. *home*, on. *heimr* m. „woning, wereld", got. *haims* vr. „dorp"; dat dit woord vroeger ook in de Nederlanden in gebruik was, bewijzen de plaatsnamen op -hem en -um en het afgeleide heimelijk. Buiten het Germ. is lit. *këmas* „dorp, dorpsgemeente, hoeve" ten nauwste verwant; de grondbet. is „rustig verblijf, woonplaats" van den wt. *kei* in gr. κεῖμαι „ik lig", oslav. *po-čiti* „rusten"; vgl. ook skr. wt. *kshi* „veilig wonen, zorgeloos vertoeven", vanwaar *kshémas* „veilige, gemakkelijke woonplaats"; twijfelachtig is de verwantschap met gr. κώμη „dorp" (voor κώμη?). — In holl. heemraad heeft heem oorspronkelijk vermoedelijk de ook in het Got. en Lit. gebruikelijke bet. van „dorp, dorpsgemeente" gehad.

Heen, henen bw. Uit glb. mnl. *hêne* (*hin*), *hênen;* mnl. *hene*, *hin* b. a. ohd. *hina* nhd. *hin* ags. *hina*, *hin-* mnd. *hen* „heen, weg, voort", mnl. *henen* b. a. ohd. os. *hinan(a)* (ohd. *hinnan* nhd. (*von*) *hinnen*) ags. *heonan* eng. *hence* (*ce* staat voor de suffixale *s*) „hier van daan": deze westgerm. adverbia zijn van den pronominalen st. *hi* (zie hij) gevormd, evenals ohd. *dana* mnl. *dāne* „van daar" van *þa* (zie die).

Heep vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende als *heepe* (d. i. *hēpe*, *e* umlaut van *ă*), b. a. mhd. *hepe* mnd. nhd. *hepe* ook *heppe* (*hippe*) ohd. *hepa* (*heppa*, *happa* vla. *happe*) „sikkelvormige bijl of mes"; hiernaast glb. ohd. *habba* en nhd. *hebe*. De slotconsonanten staan tot elkaar in gelijke verhouding als bij haak: *habi-* *habjôn-* met *b* en met verscherpte labialis uit een voorgerm. tenuis moeten als de grondvormen van het westgerm. woord worden aangenomen; de wt. is het onder hacht genoemde *kop*, waarvan ook gr. κοπίς „sikkelvormig zwaard" komt.

Heer m. Uit glb. mnl. *hêre*, b. a. glb. mhd. *herre*, *hêr(r)e* ohd. *hêr(r)o* os. *hêrro* (oeng. *hearra* on. *hera* „heer" zijn (ongeveer in de 9e eeuw) uit het Nd. ingedrongen, maar niet algemeen geworden): het is eigenl. de comparativus van een adj., dat de beteekenissen „grijs van ouderdom, eerwaardig, aanzienlijk" heeft, ohd. *hêr* (zie heerlijk), vandaar ook nog bij Otfrit de niet samengetrokken vorm *hêrero* „heer". Oorspronkelijk was het een term waarmede de ondergeschikte zijnen meerdere aansprak; uitgaande niet van de op het vasteland voor *hêr* niet voorkomende bet. „grijs van ouderdom", maar van „eerwaardig"; ook tusschen den lat. comparat. *senior* en zijn rom. afstammelingen ligt het begrip „eerwaardig". Daarom kan de oorsprong van ohd. os. *jungiro* „jonger, discipel" nhd. *jünger* kwalijk, als tegenhanger van heer, in het ogerm. leenwezen te zoeken zijn.

Heer onz., zie heir.

Heerlijk bnw. Uit mnl. *heerlijc* „heerlijk, van een heer" (vgl. heerlijkheid); b. a. ohd. *hêrlîh* os. *hêrlîk* „aanzienlijk, voortreffelijk, prachtig" nhd. *herrlich*: een afleidsel van ohd. os. *hêr* mnl. (*ghe*)*heer* „eerwaardig, voornaam, aanzienlijk, heerlijk; vroolijk" (mhd. ook „heilig") nhd. *hehr;* de overeenkomstige adj. ags. *hár* eng. *hoar* en on. *hárr* beteekenen „grijs van ouderdom, grijs, grijsaard". Germ. *hairo-* wordt in beide beteekenissen verklaard als een *r*-afleidsel van een wt. *hai* „glimmen, branden", waartoe men ook got. *hais* „fakkel" brengt (zie heidamp). Bij de Germanen op het vasteland was de comparativus van *hêr* een term waarmede men de aanzienlijken aansprak. Door heerlijk in verband te brengen met het uit dien comparativus voortgekomen heer „dominus" ontstond de nhd. vorm *herrlich* en de nl. bet. „van eenen heer, aan-, bij eenen heer behoorende".

Heerschap onz. Uit mnl. *heerscap* onz. vr. „de heeren, heerschappij"; b. a. ohd. mhd. *hêrscaf(t)*, vr. „de waardigheid van heer; de bezitting van een heer; heerschappij" nhd. *herrschaft:* met het suffix *-scap* van ohd. *hêr* „voornaam" (zie heerlijk), doch met bijgedachte aan heer „dominus". Hiervan mnl. *heerscapie* nnl. heerschappij met het rom. suffix *-ie*. — **Heerschen** ww. Eerst in het nnl. tijdvak naar het duitsche *herrschen* mhd. *hêrsen* gevormd: ohd. *hêrisôn* (*hêrrisôn*) „heerschen" is een afleidsel zoowel van het adj. *hêr* als van heer „dominus" en beteekent eigenlijk „voornaam zijn, heer zijn".

Heesch bnw. Uit glb. mnl. *heesch*, b. a. glb. md. *heisch* mnd. *heisch*, *hêsch*, die op een st. *haisko-* wijzen; meer verbreid is een glb. st. met *s* in plaats van *sk*: ohd. *heis(i)* nhd. *heis* ond. *heis* nd. *hês* ags. *hás*, on. *háss* (in plaats van het te verwachten **heiss*); hierbij met denzelfden uitgang als bitter glb. mhd. nhd. *heiser* (mhd. ook „zwak, gebrekkig"; maar slechts overdrachtelijk?); nog een anderen vorm

vertoonen vla. (bij KILIAAN) *heers* meng. *hôrse* eng. *hoarse* „heesch". Deze in klanken onderling verschillende vormen doen vermoeden, dat het ogerm. woord voor „heesch", welks etymologie in den st. *hais* moet gezocht worden, jongere onomatopoëtische vervormingen heeft ondergaan.

Heester m. Uit mnl. *heester* m. „heester; jonge beuk" (vandaar fra. *hêtre* „beuk"); b. a. mnd. *heistere* vr. *hêster* m. mhd. nhd. *heister* m. „jonge boom, met name jonge eik of beuk". De bet. van het westgerm. *haistro-* schijnt oorspronkelijk „struik, of jonge stam in tegenstelling van den volwassen boom" geweest te zijn.

Heet bnw. Uit mnl. *heet*, algemeen germ. *haito-* „heet": on. *heitr* ohd. *heiz* os. *hêt* ags. *hât* eng. *hot*: vandaar germ. *haitjan*: ohd. *heizzen*, *heiȝȝen* nhd. *heizen* ags. *hǣtan* eng. *to heat* nl. h e e t e n; hierbij met klankwisseling h i t t e. De germ. wt. *heit* is wellicht secondair gevormd van den wt. van h e i(d a m p).

Heeten ww. Uit mnl. *hêten* (*heiten*) st. ww. „noemen, toezeggen, bevelen; genoemd worden", b. a. glb. ohd. *heiȝȝan* nhd. *heissen* os. *hêtan* ags. *hâtan*, got. *haitan* redupliceerend ww. „noemen, benoemen, roepen, noodigen, bevelen"; de bet. „genoemd worden" behoort oorspronkelijk alleen bij het passivum: got. *haitada* „hij wordt genoemd" ags. *hâtte* „hij wordt, hij werd genoemd" mnl. *heette* „hij werd genoemd"; hierop berust het nl. praet. h e e t t e (derhalve eigenlijk een passivomediale vorm, geen praeteritum). „Ein gemeingerm. zeitwort mit der grundbedeut. „jem. mit namen rufen, nennen". Für germ. *hait* aus vorgerm. *kaid* fehlen auswärts sichere beziehungen".

Hef, heffe vr. Uit mnl. *heffe*, waarnaast *hēve* (m. vr.?) „gist", b. a. glb. ohd. *hevo*, *heffo* m. (uit *hafjon-*) mhd. en mnd. *heve*, *heffe* m. vr. nhd. *hefe* vr.; glb. ohd. *hevilo* m. mhd. *hevel* mnl. *hēvel* en ags. *hæf*: deze woordfamilie komt van den wt. *haf* van h e f f e n, h e f opgevat als „middel om te heffen", vgl. b a r m t e.

Heffen ww. Uit glb. mnl. *heffen* (*hēven*), b. a. glb. ohd. *heffen*, *heven* mhd. *heven*, *heben* nhd. *heben* os. *hef-fian*, *hebbian* ags. *hebban* eng. *to heave* got. *hafjan*: *hab* (met den klanktrap *ô*: got. *hof* ohd. *huof* „hief") uit voorgerm. *kap*; de *b* behoorde oorspronkelijk in den plur. en het part. praet. van het sterke ww. tehuis, maar is ook in andere vormen ingedrongen. Het praes. *hafjo* „ik hef" is evenals b. v. s c h e p p e n, z i t t e n gevormd door middel van een *j*, die aan de lat. *i* in verba als *facio* beantwoordt; *hafjo* komt dus geheel overeen met lat. *capio* „ik grijp, vat" van een wt. *kap*, waarvan ook gr. κώπη „greep" komt. In andere afleidsels is die oorspronkelijke bet. ook in het Germ. bewaard, zie vooral h e f t, h e c h t znw. en bnw. Dewijl lat. *capio* aan *habeo* niet, h e b b e n echter aan *habeo* wel verwant is (zie h e b b e n), heeft h e b b e n dus een geheel anderen oorsprong; maar het lijdt geen twijfel dat beide woordfamilien binnen het germ taalgebied over en weer invloed op elkander hebben geoefend, zoodat het bij sommige woorden onzeker is of zij tot de eene dan wel tot de andere behooren; zie ook -a c h t i g. Vgl. h a p e r e n, h e f, h e v i g.

Heft, zie h e c h t.

Heftig bnw. Eerst in het Nnl., b. a. glb. mnd. nhd. *heftig* (ook *haftig*). Mhd. *heftec*, een afleidsel van *haft* (zie h e f t), dat „vast blijvend, volhardend" voorts „gewichtig, ernstig, sterk" beteekent; in h e v i g hebben wij een afleidsel van denzelfden wt. (h e f f e n) met gelijke beteekenissen als nnl. h e f t i g. Niettemin heeft het laatste vermoedelijk een gansch anderen oorsprong, als ontstaan uit fri. nd. **haft* (uit **hâft*; met *â* uit *ai*, vgl. a t e r l i n g) „rumoer, strijd" (vandaar mnl. holl. *haft* „twist"), dat tot de onder h a a s t behandelde germ. woordfamilie behoort; hierbij jonger ohd. mhd. *heifte*, *heiftig* „heftig".

Heg; hegge vr. Uit mnl. (holl.?) *hegghe* „doornstruik, heg, omheining"; b. a. ohd. *hegga*, *hecka* nhd. *hecke* ags. *hecg* vr. eng. *hedge* „omheining, heg": westgerm. *hagjô* vr. behoort bij h a a g.

Hei vr. Uit glb. mnl. *heie*, b. a. glb. jonger mhd., dial. nhd. *heie* (uit het Germ. fra. *hie* „hei"); mnl. *heien* „slaan, heien, stampen". De oudere geschiedenis van den st. *hajo-* is niet opgehelderd.

Hei- (d a m p, r o o k). Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. duitsch dial. *heirauch:* in het Nl. (en Duitsch) met h e i d e in verband gebracht „rook die het gevolg is van heibrand", maar oorspronkelijk het adj. dial. duitsch *hei* „droog, heet" nd. *hei* „dor" bevattende (duitsch ook *gehei* „heirook"); een door volksetymologie veelvuldig gewijzigd woord; hierbij ohd. *hei*, *gehei* en mnl. *heie* „hitte". De hieraan ten grondslag liggende wt. zal wel dezelfde zijn als die bij h e e r werd ondersteld; zie ook h e e t. In het Voorgerm. is een volkomen overeenkomstige wt. **kei* nog niet aangetroffen.

Heibei vr. Een nnl. woord van duistere herkomst.

-heid suffix. Uit mnl. *heit* (*d*) (daarnaast- *-heide* en daar het meestal den bijtoon heeft, *-hêde*); in alle westgerm. talen als suffix gebezigd — ohd. *-heit* os. *-hêd* ags. *-hâd* eng. *-hood* en *-head* (het laatste = mnl. *-hêde*) — maar in het Oudgerm. ook nog als een zelfstandig woord in gebruik: got. *haidus* m. „wijze, manier" ohd. mhd. *heit* m. vr. os. *hêd* ags. *hâd* vr. „toestand, wijze, manier, stand, waardigheid" (ohd. ook „sexus, persona"). Aan het germ. *haidus* beantwoordt volkomen skr. *kêtús* m. „helderheid, luister, licht, luchter", van den verbalen wt. *cit* „een glans geven, schitteren, verschijnen, zien, waarnemen", waarvan ook *citrás* „schitterend, heerlijk". Dezelfde afleiding, maar een anderen klanktrap heeft germ. *haidro-:* ohd. *heitar* os. *hêdor* ags. *hâdor* „helder, klaar, helder blinkend" en ags. *hâdor* „helderheid, glans" on. *heiþr* „eer"; daarnaast zonder suffixale *r* on. *heiþr* „helder" en *heiþ* „heldere hemel".

Heide, hei vr. Uit mnl. *heide* (*hêde*) „open veld, heide", b. a. glb. ohd. *heida* nhd. *heide* mnd. *hêde*, ags. *hæþ* „heide, woestenij" eng. *heath* on. *heiþr*, got. *haiþi* vr. „veld, vlakte". De grondbet. van germ. *haiþjô* vr. is „het open veld (zonder dat het juist onvruchtbaar behoeft te zijn) in tegenstelling van de woonplaats met haar onmiddellijke omgeving"; de bet. „heidekruid" komt slechts in het Westgerm. voor. Hierbij got. *haiþiwisks* „wild, ἄγριος" en h e i d e n. Men heeft dit germ. woord „wiedererkannt in altind. *kšêtra-m* „feld, acker, gegend, land" für *s-kait-ram*, sowie in lat. *bû-cêtum* „kuhtrift, trift"".

Heiden m. Uit mnl. *heiden*, b. a. ohd. *heidan* os. *hêthin* ags. *hæþen* on. *heiþinn* „heidensch, heiden" nhd. *heide* m.; dat het overeenkomstige adj. *haiþno-* ook in het Got. heeft bestaan, blijkt uit het als subst. gebruikte fem. *haiþnô* „heidin" bij Wulfila (voor het mascul. komt in zijn bijbelvertaling de plur. *þiudos* voor, op voorbeeld van gr. ἔθνη lat. *gentes*, zie d u i t s c h). De onder h e i d e als grondbet. opgegeven bet. bewijst dat *heiþno-* b. a. het lat. *paganus*, dat — afgeleid van *pagus* „dorp, dorpsgemeente, landstreek" — in de 2ᵉ helft der 4ᵉ eeuw in zwang kwam, sedert het door Constantijn en zijne zonen als staatsgodsdienst aangenomene Christendom den ouden eerdienst naar het platte land had gebannen. Dat alle germ. talen er toe kwamen het adj. *haiþno-* in overeenstemming met lat. *paganus* te bezigen, behoeft ons niet te verwonderen, daar toch ook andere op het Christendom betrekking hebbende woorden bij de Goten en hun stamverwanten tot na de 6ᵉ eeuw op overeenkomstige wijze gevormd of in bet. gewijzigd werden, zie d o o p e n. H e i d e n was in de Middeleeuwen de naam voor alle niet-christelijke en niet-joodsche volken, vandaar ook voor „Zigeuner".

Heil onz. Uit glb. mnl. *heil* (*hêl*), b. a. ohd. *heil* onz. „gezondheid, red-

ding, heil" nhd. *heil*, ond. *hêl*, mnd. *heil* m. ags. *hǽl* onz. (uit **hâli*, **hâliʒ*) „gezondheid, geluk, gunstig voorteeken"\, on. *heill* onz. vr. (uit **hailiʒ*) „gunstig voorteeken, geluk". „Nicht neutr. des adj. heil, sondern eigtl. alter *as*-stamm, vorgerm. *káilos* (flektirt wie gr. *γένος*, lat. *genus*)". Zie heel.

Heilbot, meng. *halybut* eng. *halibut* nd. *heilbutt;* hoewel deze visch in het Nd. ook *heilige butt* en in het Noorsch *heilag-fiski* wordt genoemd, schijnt heil- toch een of andere verbastering ten gevolge van volksetymologie te zijn.

Heiland m., b. a. ohd. *heilant* nhd. *heiland* os. *hêliand* ags. *hǽlend*, die, in de bet. „salvator" als de toenaam van Christus, participia praesentia van *hailjan* „redden" nnl. heelen zijn; het nnl. woord berust op duitschen invloed, in het Mnl. was het zoo goed als uitgestorven, en eveneens verdwijnt het vroeg in het Engelsch. Het Got. had daarvoor *nasjands*, b. a. ags. *nergend*, part. van *nazjan* „redden"; zie genezen.

Heilig bnw. Uit glb. mnl. *heilech* (*gh*), b. a. ohd. *heilag* nhd. *heilig* os. *hêlag* ags. *hǽleg* eng. *holy;* ook het On. sluit zich met *heilagr* hierbij aan, terwijl het Got. — merkwaardig genoeg — slechts *weihs* (zie wijden) kent. De voor dit van heil afgeleide adj. te verwachten bet. „heil hebbende, heilbrengend" is overal tot die van „sanctus" beperkt (vgl. mhd. *heiltuom* mnl. *heildom* „sacrament, reliquie"); dewijl het geen letterlijke vertaling van *sanctus* is, ligt het vermoeden voor de hand, dat het adj. *hailago-* „heilaanbrengend" reeds in den heidenschen eeredienst de bet. „sacer, sanctus" gekregen had.

Heimelijk bnw. Uit mnl. *heimelijc* „heimelijk, vertrouwelijk, eenzaam", b. a. ohd. mhd. *heimelîch* mnd. *hêmelik* nhd. *heimlich*, een afleidsel van heem, „tot het heem (vaderland, geboortegrond) behoorende, huiselijk, vertrouwelijk, heimelijk, verborgen". Het synon. adj. geheim is uit het Duitsch ingedrongen, waar het ook eerst in het jongere mhd. tijdvak voorkomt.

Heimpje onz. Eerst in het Nnl., naar het duitsche *heimken*, *heimchen* gevormd, diminut. van ohd. *heimo* ags. *hâma* m. „huiskrekel", dat voor een afleidsel van heem doorgaat. — **Heimwee**, navolging van nhd. *heimweh.*

Heinde bw. Met verlies van het praefix (vgl. beurt) uit mnl. *ghe-heinde* (met *ei* uit *e*, zooals in einde), *ghehende* „bij de hand, in de nabijheid": adv. van *ga-handi* ohd. mhd. *gehente* ags. *gehende* „bij de hand, gereed, nabij". Vgl. behendig.

Heinen ww. Uit glb. mnl. *heinen* (en dit — vgl. blein — uit) *heghenen* (ook met de beteekenissen van nhd. *hegen*), b. a. glb. mnd. *hegenen* md. *heinen:* een afleidsel van mnl. **heghen*, **haghen* m. ohd. *hagan* (vanwaar ook nhd. *hain*) ond. *hagin* m. „doornbosch, omheining" dat bij haag behoort.

Heir, heer onz. Uit glb. mnl. *hère* onz., b. a. glb. ohd. *heri* nhd. *heer* onz. os. *heri* m. onz. ags. *here* got. *harjis* on. *herr* m. en voorts aan pruisisch *karjis* „heir". Het algemeen germ. *harjo-* „heir" schijnt een afleidsel van een primaire formatie in den zin van „oorlog" te zijn. Daarop wijzen de verwante slav.-lett. woorden: oslav. *kara* vr. „strijd", lit. *karas* „oorlog", lett. *karsch* „oorlog, rumoer". Misschien behoort hierbij ook nog oudperzisch *kâra* „heir". Een oud denominat., *harjôn*, van *harjo-* „heir" (of van het daaraan ten grond liggende woord voor „oorlog"?) is in **verheeren** (beter *verheren*) bewaard: on. *herja* „een rooftocht ondernemen" ohd. *herjôn* „met oorlog teisteren, verwoesten" ond. *herrôn* mnl. *heren*, *hergen* ags. *herigan* „verwoesten" eng. *to harry*, *harrow* „plunderen". Zie nog haring en hertog.

Heisteren ww. Eerst in het Nnl., b. a. oostfri. *heisteren* „wild en doelloos rondloopen", in fri. holl. dialecten ook „wroeten; over hoop halen, van zijn stel brengen; schommelen": waarschijnlijk van het bij haast en heftig genoemde adj. „onstuimig, heftig".

Hek onz. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende glb. *hecke* onz., b. a. glb. mnd. *heck* meng. *hecke* eng. *heck* „ruif, deur" en *hatch* „luik, halve deur": de oorsprong van dit saksische, aan heg (*hagjô*) niet verwante woord *hakjo* is onbekend.

1 **Hekel** (werktuig) m. Uit glb. mnl. *hèkele*, b. a. mhd. *hechele*, *hachele* mnd. *hekele* eng. *hatchel*, *hackle* zwe. *häckla* deensch *hegle* „hekel". Hoewel dit woord in de oudgerm. dialecten niet voorkomt (het zou *hakilô*, *hakulô* luiden) is er niets dat op ontleening wijst. Men brengt het tot het evenmin nader verklaarde ww. ohd. *hecchen* mhd. *hecken* „steken, bijten (bepaaldelijk van slangen)", waarmede men ook nog — om het scherpe gebit van dien visch — in verband brengt den westgerm. naam van den snoek *hakid*, *hakod:* ond. *haketh* ags. *hacod*, *hæced* mnl. *hèket* ohd. *hehhit* nhd. *hecht*. Verwantschap met haak is zeer twijfelachtig.

2 **Hekel** (afkeer) m. De geschiedenis van dit eerst in het jongere Nnl. voorkomende aan oostfri. *häkel*, *hekel* „afschuw, haat" beantwoordende woord is nog niet opgehelderd. Wel doet het oostfri. *häkel*, *hekel* met de beteekenissen „kieskeurig, prikkelbaar (hd. „heikel") kitteloorig, stekend" dial. nhd. *hechel* „bedenkelijk, lastig" verband met het vorige woord vermoeden, maar dan blijft de betrekking van hekel „afkeer" met akelig en de duitsche woorden nhd. *ekel* (*eckel*, *eickel*), ouder nhd. *ecken*, *eckeln* „walgen", jonger mhd. *ecklich* „walgelijk, akelig" en nhd. *heikel* (*heckel*) „bedenkelijk, prikkelbaar, vies" nog duister.

Heks vr. In dezen eerst in het Nnl. voorkomenden vorm (*hekse*) aan het duitsche *hexe* ontleend: dit laatste komt van glb. mhd. *hecse*, ohd. *hagzissa* (*hagazussa*, *hagzus*, ook *hâzus*, *hâzissa*) vr. ter vertaling dienende van „*furia*, *striga*, *eumenis*, *erynnis*", waaraan beantwoordt mnl. *haghetisse* (ook misvormd tot *haghedisse*) ags. *hægtesse* eng. (verkort tot) *hag* „heks". Dit samengestelde woord, onl. **hagatissa*, is nog niet verklaard; of men in het eerste lid „haag, woud" te zien heeft is zeer twijfelachtig.

Hel vr. Uit mnl. *helle* „hel" ook „graf"; in de christelijke bet. van „gehenna, infernum" in alle oudgerm. talen: got. *halja* ohd. *hella* (nhd. *hölle*) os. *hellia* (*hel*) ags. eng. *hell*. Uit on. *Hel* „godin der dooden" maakt men terecht op dat **haljô* ook reeds bij de heidensche Germanen de naam voor een „infernum" was en men hier niet (zooals bij doopen, heiden) aan een, bijv. uit het Gotisch, overgenomen woord behoeft te denken. *Haljô* behoort met de grondbet. „de bergster" bij helen; de in het Nl. en Duitsch geldende meer algemeene bet. van „bergplaats" (b. v. „hoekje bij den haard", hel als scheepsterm) kan dus oud zijn.

Hel bnw. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.); de beide beteekenissen „licht" en „helder klinkend" heeft ook nhd. *hell* mhd. *hël* (*ll*); ohd. *hël* (in *gihël* „samenklinkend, eensgezind" in tegenstelling van *missahël*, *unhël* „niet klinkend") wordt alleen van het klinken gezegd: bij ohd. *hëllan* st. ww. mhd. mnl. *hellen* „helder klinken, weerklinken"; hierbij mhd. *hal* nhd. *hall* m.; voor den samenhang der beteekenissen „helder klinken" en „helder blinken" vgl. ohd. *gëlpf* „blinkend; luid, vroolijk" (zie golf) en de aanmerking bij dom. Men vermoedt dat deze weinig verbreide woordfamilie afstamt van denzelfden wt. als halen. — **Helder**; in het Mnl. zeer zeldzaam en bepaald holl., b. a. glb. nd. *heller:* een met hel synoniem, betrekkelijk laat voorkomend *r*-afleidsel, zooals bitter, hd. *heiter* (zie -heid), *lauter*.

Held m. Uit glb. mnl. *helt*, *hèlet* (*d*), b. a. glb. jonger ohd. *helid* os. *helith*, ags. *hæleþ* (nom. sing. *hæle*) „held, man" on. *höldr* en *halr* „man": germ. **haliþ*, **haluþ* nom. *hali-*, met hetzelfde suffix als eelt (vgl. ook aal (4)) hd. *hecht* (zie hekel (1)), ohd. *leitid* „aanvoerder", *scheffid* „schepper". Een gelijkluidend afleidsel van helen (ook met *ë* in plaats van *a*) kent het Germ.

in de bet. „bedekkend, verbergend" in os. *heliδ-helm* ags. *hæleδhelm* ohd. *hëlothelm* ags. *heoloδhelm* „onzichtbaarmakende helm"; of held in gelijken zin („bedekkend" en wel in de speciale bet. van „beschermend"?) of als „een (door zijn wapenrusting) bedekte" is op te vatten, weten wij niet; ingeval houden van een wt. *hal* komt, zou men ook hierin den oorsprong van *held* kunnen zoeken.

Helder, zie hel.

Helen ww. Uit glb. mnl. *hēlen* st. en zw. ww. (vanwaar nl. verholen), b. a. ohd. os. ags. *hëlan* st. ww. „verbergen, bedekken, geheim houden" nhd. *hehlen* eng. *to hele*, *heal;* hierbij os. *helljan* ohd. *hellen* (*haljan*) „inwikkelen" ohd. *hâla* mhd. *hæle* mnl. *hâle* vr. „bedekking, geheimhouding, verheling", hullen, hol, hel; zie ook hal, held, helm. De voorgerm. wt. *kel* (skr. **çal*) wordt vertegenwoordigd door lat. *cēlāre* „verbergen", *oc-culo* „ik verberg" gr. *καλ* in *καλιά* en *καλύβη* „hut", *καλύπτω* „ik verberg".

Helft vr. Uit glb. mnl. *helft* (*hel(ch)t*) uit *halfti-* (vgl. geweld); b. a. glb. mnd. *helft(e)*, waaruit nhd. *hälfte:* dit afleidsel van half met een *t*-suffix komt in de andere germ. talen niet voor; vgl. ohd. *halftanôd* onz. „helft".

Hellebaard vr. Nhd. *hellebarde*, uit glb. mhd. *helmbarde* vr. Sommigen houden dit woord voor samengesteld met ohd. *halmo*, *helmo* „handvat, steel" (meng. *halme*, hetwelk men in de onderstelling dat *lm* uit *lmb* is ontstaan, met halster in verband brengt) dus „*barde* met een steel" (waarschijnlijk zooveel als „met een langen steel") — vgl. ohd. *helmakes* „bipennis", mhd. *halmackes* „akst" mnd. *helmexse* „akst met langen steel" —, anderen verklaren het (mhd. *hëlmbarde*) als „*barde* om den helm te klieven". Ohd. *barta* nhd. *barte* ond. *barda* mnl. *baerde* on. *barda* vr. „strijdbijl" is hoogerop verwant aan oslav. *brady* vr. „bijl": alle afleidsels van baard, waarin de bijl opgevat is als „het gebaarde (werktuig)", gelijk door on. *skeggja* „*barde*" van *skegg* „baard" en meng. *barbe* (lat. *barba*) „snede van de bijl" bevestigd wordt.

Hellen ww. Uit glb. mnl. *hellen*, (door assimilatie uit) *helden;* b. a. os. (*af*)*heldian* ags. *heldan*, *hyldan* „zich neigen, schuin afloopen, neigen (transit.)" ohd. mhd. *helden* „neigen (transit.)": een afleidsel van het germ. adj. *halþo-* uit voorgerm. **kalto-*: got. **halþs* on. *hallr* ohd. *hald* ags. *heald* „voorover hangende, hellend", welks adv. waarschijnlijk mnl. *houde* „snel, oogenblikkelijk" is; hierbij ohd. *halda* nhd. *halde* vr. en on. *hallr* m. „helling". Zie nog hou. De oudere geschiedenis van deze germ. woordfamilie is nog niet opgehelderd.

Hellig bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende in de bet. „afgejaagd, geprikkeld" b. a. mhd. *hellec* mnd. *hellich* „afgemat, afgejakkerd, gekweld; woest; versmachtend, dorstig"; hierbij mhd. *helligen* „afjakkeren, plagen, kwellen" nhd. (*be*)*helligen*. „Afgejaagd" is de grondbet. van dit adj., welks *e* umlaut van *a* is; misschien is het oorspronkelijk een jachtterm en behoort dan bij mhd. *hal* „galm" (zie hel), evenals mhd. *schëllec* „opgejaagd, wild" etymologisch met *schall* in verband staat.

1 **Helm** m. Uit glb. mnl. *helm;* in gelijke bet. algemeen germ., got. *hilms* os. ohd. ags. *hëlm* (ags. ook „beschermend omhulsel, beschermer"). Met *helmo-*, uit voorgerm. **kelmo-*, vgl. skr. *çárman-* onz. „bescherming". Het is zeer waarschijnlijk dat het bij den wt. *kel* „bedekken, verbergen" (zie helen) behoort; aan skr. *carman* onz. „afgestroopte huid, dekkleed van huiden" is helm niet verwant. In lit. *szalmas* en oslav. *šlěmŭ* „helm" wil men aan het Ogerm. ontleende woorden zien. Ook in het Rom. is dit germ. woord doorgedrongen (fr. *heaume*, it. *elmo* enz.); vandaar het afleidsel ofra. *healmet*, eng. nl. helmet.

2 **Helm** vr. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; nl. en nd. ook in den vorm *halm* (*halme*). Men denkt aan verwantschap met halm.

Helmstok. Eerst in het Nnl. Het eerste lid beantwoordt aan nd. *helm* m. „greep aan het roer" ags. *helma* m. eng. *helm* „roer" noorsch *hjálm* vr. „roerstok, helmstok", die denkelijk aan het onder hellebaard vermelde *halmon-* „handvat" verwant zijn.

Helpen ww. Uit glb. mnl. *helpen*, het algemeen germ. woord voor „helpen": got. *hilpan* ohd. *hëlfan* os. ags. *helpan*. Als voorgerm. vorm van den germ. wt. *help* zou men **kelb* verwachten; in plaats daarvan vertoont zich een wt. *kelp* in lit. *szelpti* „helpen", *pa-szalpa* „hulp", die in het Skr. **çalp* zou luiden en niet één is met den skr. wt. *klp* „zich tot iets voegen, passen".

Hemd onz. Uit glb. mnl. *hemde*, *heemde* uit **hamiþi*, ofri. *hemethe* ohd. *hemidi* mnd. *hemmede* nhd. *hemd* onz.: een afleidsel van den germ. wt. *ham* „omhullen, bekleeden", waarvan het in lichaam aanwezige nomen *hamon-* „omhulsel, kleed" en het ww. *hamōn-* (in samenstellingen) „bekleeden" komen. Niet geheel opgehelderd is de betrekking tusschen duitsch-nl. *hamiþjo-* en het sedert de 5e eeuw, en wel oorspronkelijk als soldatenterm, voorkomende mlat. *camisia* „onderkleed, hemd", waarvan de rom. maagschap van it. *camicia* fra. *chemise* afstamt. De rom. *c* zou op ofrankisch *ch* voor hd. *h* (vgl. fra. *Chivert:* ohd. *Hiltibert*) kunnen berusten, en ook is in het germ. woord naast de *þ* een *s* denkbaar (vgl. asem); buitendien verwijst men naar een germ. *s*-afleidsel van denzelfden wt. dat bewaard is in on. *hams* (uit *hamiso-*) „slangevel". Diensvolgens zou gall. mlat. *camisia* een aan het Germ. ontleend woord kunnen zijn, waarvoor ook oiersch *caimmse* „nomen vestis" doorgaat.

Hemel m. Uit glb. mnl. *hemel*, b. a. ohd. *himil* „hemel, zoldering" nhd. *himmel* os. *himil* ofri. *himul* m.; het overeenkomstige oostgerm. woord heeft een *n*-suffix, dat de Westgermanen misschien tegen het meer gebruikelijke *l*-suffix inruilden: got. *himin-s* on. *himinn* m. Een *n*-suffix heeft ook on. *hifinn* (dat zelden voorkomt) os. *hëban* nd. *heben*, *hewen* ags. *heofon* m. eng. *heaven* „hemel"; op grond van de bijnaam en stem voorkomende afwisseling van *bn*, *fn* en *mn* valt aan de verwantschap tusschen *hèbno-* en hemel niet te twijfelen: *hebno-* of *hemno-* zou als oudgerm. stamvorm te onderstellen zijn. De tot nog toe beproefde vergelijkingen van dit woord met den bij hemd behandelden stam *ham* „bedekken, verbergen", of met zend. *kamara* lat. *camera* „gewelf" en gr. *κάμινος* „oven", of met oslav. *kamenĭ* „steen", lit. *akmů* „steen" en skr. *açmá* „steen" (de hemel als een „steenen gewelf" gedacht) zijn onzeker. — Afleidsel ohd. *himelezzi* (wat het suffix aangaat zie bint) mhd. *himelze* „zoldering, baldaquijn", nl. gehemelte; in de bet. „gehemelte" wordt in het Vla. ook hemel zelf gebruikt; vgl. o. a. ook gr. *οὐρανός*, it. *il cielo della bocca*, fra. *palais* (uit *palatium* „verwulfde zaal") „gehemelte".

Hen vr., zie haan. **Henen**, zie heen.

Heng vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *henghe* „heng, hengsel" (mnd. *henge* vr. „hengsel, om iets aan op te hangen of bij aan te vatten"), of uit mnl. *henghene* (vgl. els (2)), „hengel, heng, hengsel" (uit **hanginjō:* os. *henginna* „het hangen" ags. *hengene* „galg, kruis" oeng. *hingin* eng. *hinge* „heng"); ook **hangjō*, waaruit nhd. *henke* vr. „hengsel", zou in het Nl. heng luiden: alle afleidsels van hangen. — **Hengel** m. Uit glb. mnl. *henghel*, b. a. mhd. mnd. *hengel* oeng. *hengil* „instrument waaraan iets hangt of gehangen kan worden". — **Hengsel** onz. Een eerst in het jongere Mnl. voorkomend afleidsel van dial. *hengen* in de bet. van hangen; glb. *hangsel* is zuiverder nl.

Hengst m. Uit glb. mnl. *henxt*, **henghest*, b. a. ags. *hengest* „mannelijk paard in het algemeen", mnd. *hengest* noorsch *hestr* „hengst, paard in het algemeen"; ohd. *hengist* daarentegen heeft de bet. van „ruin", die

van „hengst" komt eerst in het Nhd. voor. Wat de bet. van het germ. *hangisto-* was, kan niet met zekerheid uitgemaakt worden, omdat eene etymologie ontbreekt; er is wel eens aan *han-gisto-* voor *hani-gisto-* gedacht, waarvan echter slechts het eerste lid zou te verklaren zijn door oslav. *konĭ* „paard".

Hengst vr. Een slechts in het Nnl. voorkomend woord van onzekere herkomst.

Henker m. Uit glb. duitsch *henker*, van *henken;* zie hangen.

Hennep m. Uit glb. mnl. *hennep*, b. a. mnd. *hennep*, *hemp;* vgl. ohd. *hanaf*, *hanif* ags. *hænep* eng. *hemp* on. *hanpr*, *hampr* „hennep". De germ. grondvorm laat zich niet volkomen juist bepalen (*hanpi-?*); hij zou aan gr. κάνναβις, (waaruit) lat. *cannabis*, hoogerop verwant kunnen zijn, doch het gr. woord is zelf ontleend; „die Griechen lernten den hanf erst zu Herodots zeit kennen, die Scythen bauten ihn und er stammt wol aus Bactrien und Sogdiana, den Kaspischen und Aralgegenden, wo er noch jetzt mit üppigkeit wachsen soll". Dat de germ. benaming uit Zuid-Europa zou zijn overgenomen, is daarom onwaarschijnlijk, omdat er geen van daar afkomstig woord bekend is, dat in allen deele de klankverschuiving heeft ondergaan, aangezien „die Germanen einfluss der südlichen kultur erst im letzten jh. vor unserer zeitrechnung erfuhren". Om deze redenen vermoedt men dat het aan dezelfde bron ontleend is, waaruit ook onmiddellijk of middellijk gr. κάνναβις en oslav. *konoplje* „hennep" voortkomen. Ook in het Perzisch treft men dit woord (*kanab*) aan, dat niet indog. schijnt te zijn. Of de Germanen het overnamen „auf der wanderung von Asien nach Europa beim durchzug durch die Aralgegenden", of in een later vóórhistorisch tijdperk, kan uit de geschiedenis der taal niet opgemaakt worden. Vgl. linnen. De bijvorm mnl. nnl. kennep berust op mlat. *cannapis* (naast *cannabis*).

Hensbeker, zie hanze.

Her bijw. Een in het Mnl. zeer zeldzame, eigenl. toonlooze, of dial. bijvorm van *hēre*, (gewoonlijk met *ā* voor *r* uit *e*) *hare* „hierheen (in tegenstelling van heen en daar; heruit „ergens uit hierheen"), b. a. glb. ohd. *hëra* mhd. *here*, *her* nhd. *her* os. *her;* hierbij got. *hiri* „kom hierheen": van denzelfden pronominalen st. als heen.

Her- praefix; dial. ook bijw. „wederom, op nieuw". In geen der oudgerm. talen ontmoet men een overeenkomstig praefix; zijn oorsprong moet gezocht worden in de bekende uitdrukking der voerlieden *her; hot* beteekent „van het leidsel af vooruit, of rechts", *her* „naar het leidsel terug (links)", vandaar is *her* „terug, wederom". *Her* in hot en her zal wel één zijn met her bijw.

Herberg vr. Uit mnl. *herberghe* „onderkomen voor den nacht, verblijf", b. a. ohd. ond. *heribërga* vr. „legerplaats", ook „*hospitium*, *tabernaculum*" mhd. mnd. *herberge* „legerplaats, huis waar vreemdelingen onderkomen vinden, onderkomen, verblijf" nhd. *herberge: heribërga* van *heri* „heir" waaruit mnl. *her-* als in hertog) en bergen; „von Deutschland aus scheint das compositum zu anderen Germanen gedrungen zu sein (meng. *hereberge*, eng. *harbour*, nord. *herbergi* onz.), wie es auch ins Roman. drang: fra. *auberge* (ofra. „legerplaats"), it. *albergo*".

Herder m. Uit glb. jonger mnl. (holl.) *herder*, naast mnl. *herde;* dit laatste is het algemeen germ. *hirdjo-* m. „herder": got. *haírdeis* ohd. *hirti* os. *hirdi* ags. *hyrde* (nog in eng. *shepherd* „schaapherder"), afleidsel op *-jo-* van het algemeen germ., in het Mnl. alreeds uitgestorvene *herdṓ* vr. „kudde": got. *haírda* ohd. *hërta* nhd. *herde* ags. *heord.* Het door herder vertegenwoordigde afleidsel (op *-arjo-* in plaats van op *-jo-*) vindt men ook in ofri. *herdere* mhd. *hertære* „herder". Germ. *herdṓ* „kudde" is hoogerop verwant aan oslav. *črěda* vr. „kudde" en voorts aan skr. *çárdhas* onz. *çárdha-s* m. „troep". Dat de beteekenissen „kudde" en „troep" uit „volgorde, reeks" zijn ontstaan, schijnt

bewezen te worden door ohd. *hërta* „afwisseling", oslav. *črěda* „regelmatige afwisseling, volgreeks".

Herfst m. Uit glb. mnl. *herfst* m. b. a. ohd. *herbist* nhd. *herbst* mnd. *hervest* ags. *hærfest* „herfst, oogst" eng. *harvest;* kwalijk zijn on. *haust* onz. zwe.-deensch *höst* „herfst" daarmede te vereenigen: „gemeinwestgerm. und der bildung nach alten ursprungs; daher ist des TACITUS behauptung (Germ. 26) anzuzweifeln: (*Germani*) *autumni perinde nomen ac bona ignorantur.* Falls herbst zu einer im Germ. verloren gegangenen wz. *harb* aus indog. *karp* (lat. *carpere* „pflücken", gr. *καρπός* „frucht") „frucht pflücken" gehört, besagt die bezeichnung „herbst", dass wenigstens die Westgerm. des herbstes *nomen ac bona* kannten". De Goten gebruikten voor „herfst" *asans*, eigenl. „tijd van den veldarbeid", waarbij mnl. *arnen* „oogsten" nhd. *ernte* behooren.

Herinneren ww. Een nnl. naar het voorbeeld van nhd. *erinnern* gevormd woord; het ten grond liggende mhd. *inren* „herinneren, onderrichten" behoort bij het van in afgeleide (in innerlijk bewaarde) *inner.* Een van in afgeleid subst. *inne* vr. (mhd. *inne*) „binnenste, gewaarwording" kent het Mnl. in de uitdrukkingen doen, werden in (an) inne „herinneren, onderrichten; gewaar worden".

Hermelijn m. Uit gbl. mnl. *hermelijn* (*hermerijn*), dat evenals nhd. *hermelin* m. onz. onder invloed van het mlat. *hermelinus* zijn accent en geslacht heeft gewijzigd. De mlat. rom. benaming (fra. *hermine* enz.) komt van den duitschen diernaam ohd. *harmo* mhd. *harme* met de diminutiva mhd. *hérmelîn* mnd. *hermelen* onz. en mhd. mnl. *hermel* onz.; evenwel kan zich daaronder ook een afleidsel van den naam Armenië (ofra. *Ermenie*) gemengd hebben, dewijl dit bontwerk vaak uit Armenië werd aangevoerd. Dat deze diernaam echt germ. is wordt door het volgens de klankwetten hoogerop verwante lit. *szarmů*, *szurmonys* „wezel" gestaafd.

Hermoes vr. „equisetum". Eerst in het Nnl. voorkomende; glb. nd. *hérmus; harmos:* het tweede lid dezer samenstelling schijnt moes „spijze" te zijn.

Herrie vr. Eerst in het Nnl. Het behoort, met *e* als umlaut van *u*, *o* (evenals mnl. *derven* „durven") tot de maagschap van hor.

Hersenen, hersens, harsenen vr. Uit mnl. *hersene*, *harsene* (en *herne*) vr., eigenlijk de plur. van een neutrum onl. **hirsni* **hirzni* (wat *z* naast *s* betreft vgl. bes); b. a. ohd. *hirni* (voor **hirzni*) nhd. *hirn* onz. on. *hjarni* m. „hersenen"; de na *r* weggevallen *s* (*z*) vindt men ook in on. *hjarsi* „hoofdwervel"; omdat got. *hwaírnei* „schedel" met *hw* begint kan het niet tot deze maagschap gebracht worden. Het germ. woord hersen (in het Nd. vindt men meestal een anderen naam, zie brein) onderstelt een voorgerm. st. *kersn-*, waarmede skr. *çîrsn-* (nom. *çîrsä*) „hoofd" overeenstemt; deze woorden zijn voorts tot een indog. st. *ker* „hoofd", in afleidsels ook „schedel" en „hersenen" (zie ook horen), te brengen, vgl. skr. *çiras* „hoofd", gr. *κάρα* „hoofd", *κρανίον* „schedel", lat. *cerebrum* (uit **kersrum*) „hersenen".

Hert onz.; mnl. *hert* m., de algemeen germ. naam voor het hert: on. *hjörtr* ohd. *hiruȝ*, *hirȝ*, *hirz* mhd. *hirȝ*, *hirz* nhd. *hirsch* ond. *hirot* ags. *heorot*, *heort* m. eng. *hart;* in het Mnd. is *herte* evenals in het Nnl. onz. Germ. *herut-* is gevormd met een bij diernamen vaak voorkomend dentaal suffix (vgl. kreeft, elft) en komt met lat. *cervu-s* „hert" overeen. Dit laatste brengt men tot gr. *κεραός* „gehorend" van *κέρας* „horen" (zie horen), zoodat het hert in het Lat. en Germ. naar zijn gewei zou genoemd zijn; vgl. hinde.

Hertog m. Uit mnl. *hertoghe* „legeraanvoerder; hertog": de oudgerm. benaming van den „legeraanvoerder": ohd. *herizogo* os. *heritogo* ags. *heretoga* on. *hertogi*, van *heri* (zie heir en vgl. herberg) en **togon-* „aanvoer-

der", nomen agentis van germ. *tiohan* hd. *ziehen* (lat. *ducere*); zie teug.

Hes vr. Eerst in het Nnl. Van den volksnaam *Hes*.

Hesp, hespe vr. Uit mnl. *hespe* „heupgewricht, hieltje, ham"; daar uit hak (1) en ham blijkt, dat ook andere namen voor dezelfde lichaamsdeelen samenhangen met woorden die „haak" beteekenen, moet hesp gebracht worden tot de onder haspel genoemde woorden met de bet. „klink, deurhengsel".

Hette, zie hitte.

Heude, hey vr. Eerst in het oudere Nnl. als *heude*, *hōde* voorkomende; van onbekende herkomst.

Heug vr. Uit mnl. *höghe*, *hōghe* m. vr. „gedachte, herinnering; voldaanheid, vreugde", b. a. ohd. *hugi*, *hugu* mhd. *hüge* „zin, herinnering; vreugde" os. *hugi* ags. *hyge* „zin, gedachte" on. *hugr* „zin, gedachte, gevoel, wensch" got. *hugs* m. „zin, verstand"; hiervan het ww. got. *hugjan* „denken, meenen, gezind zijn" os. *huggjan* ags. *hycgan* (en *hogian*) ohd. *hucken* (*hogēn*) mhd. *hügen*, mnl. *hōghen* „zich herinneren, bedacht zijn; hopen, in vreugde, vroolijkheid verkeeren" nnl. **heugen**. Met dit germ. nomen, dat hoogst opmerkenswaardige overgangen van beteekenis vertoont, vergelijkt men als hoogerop verwant skr. wt. *çuc* „zich bekommeren", zoodat ongeveer „zinnen, bedenken" de germ. grondbet. moet zijn geweest. Zie nog vreugde.

Heugel m. Uit glb. mnl. **höghel*, **hōghel;* het beantwoordt in *vorm* geheel aan nhd. *hügel*, dat bij hoog behoort, maar schikt zich niet goed naar de *beteekenis* van deze woordfamilie t. w. „gewelfd, verheven zijn"; het hoogerop verwante oslav. *kukŭ* beteekent echter naast „gewelfd" ook „krom".

Heuker m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. glb. mnd. *hoker* nd. nhd. *höker;* dit woord onderstelt een nomen *hōke* (*huki-*), dat bij hok en huiken behoort; hierbij ook met de bet. „heuker" mnd. *hōke* (**hukon-*), mhd. *hucke*,' nhd. *hocke*, ouder nnl. *hukker*, meng. *huckstere* eng. *huckster:* heuker beteekent „een die achter zijn waren neergedoken (-gehukt) zit".

Heul m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende. Als een echt nl. woord beschouwd zou het de verklaring „huls" toelaten (vgl. nd. *schoten* „erwten"); vgl. ags. *hulu*, *hule* „huls" en zie hulze. Maar heul „maankop" komt eensdeels in klank overeen met fra. *oeillette* „maankop", anderdeels met dial. duitsche benamingen, *ole* m. *ölmagen* enz., waarin men *ole*, *öl* als „oleum" opvat. Fr. *oeillette* stamt af van lat. *oleum* „olie"; daarom kan nl. *heul* (ook *eul*) allicht het fra. *huile* zijn. — Men houdt het onz. **heul** voor oorspronkelijk één met heul „maankop", omdat het heulsap „de algemeene toevlucht en panacé in pijnen en ziekten" was.

Heul vr. Eerst in het Nnl. Dewijl soortgelijke bruggen in het Vla. ook buis en duiker heeten, mag men heul als „een holle (verwulfde) brug" één achten met mhd. *hüle* nhd. *höhle* vr. (bij hol).

Heulen ww. Misschien staat *heulen* in de nnl. uitdrukking samen heulen dial. voor helen.

Heumig bnw. Eerst in het Nnl., b. a. nd. *hummig* (ond. **humig*); hierbij holl. *huim;* zie ook hom. Oorsprong onbekend.

Heup vr. Uit glb. mnl. *höpe* (*hōpe*, *hēpe*) uit algemeen germ. *hupi-* m.: got. *hups* ohd. mhd. *huf* m. (plur. mhd. *hüffe*, vandaar nhd. *hüfte* vr.) ags. *hype* eng. *hip* „heup". Een voorgerm. **kubi-* is in gelijke bet. nog niet aangetroffen; gr. κύβος m. beteekent „holte vóór de heup". Anderen vergelijken lit. *kumpis* „schouderham van een varken", dat eerder bij noorsch *huppr* (uit **humpr?*) „heup" past. Weder anderen denken aan samenhang met hoop: heup als „het opgehoopte lichaamsdeel".

Heusch bnw. Na het uitvallen van een *f* voor een consonant (evenals mnl. *hoot* voor hoofd) uit mnl. *hōfsch*, *hövesch* (*hōvesch;* waaruit nnl. hoofsch)

„hoofsch, beschaafd, hoffelijk", b. a. glb. md. mnd. *hovesch* mhd. *hübesch* (*hövisch*), in het Duitsch ook met wijziging der bet. tot die van nhd. *hübsch;* waaraan jonger mnl. **hupsch** ontleend is: een afleidsel van hof, dat in het ohd. **hubisc* luiden zou; *u* en *b* naast *o* en *f* van hof volgens regelmatige klankveranderingen.

Heuvel m. Uit mnl. *hövel* „bult, heuvel", b. a. glb. ohd. *hubil*, nhd. *hübel* (wat aangaat nhd. *hügel* zie heugel) ond. *huvel;* hierbij ohd. *hofar* ags. *hofer* „bult". Den onverschoven st. *kup* treft men aan in lit. *kupra* „bult", *kupstas* „heuvel". Zie hoop.

Hevel m. Eerst in het Nnl.; met glb. nhd. *hebel* van heffen hd. *heben*. Zie hef.

Hevig bnw. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.); b. a. ohd. *hebig*, *hevig* os. *hebig* ags. *hefig* eng. *heavy* „wichtig, zwaar": westgerm. **habîg* komt van een nomen „wat opgeheven wordt, last, gewicht" (ags. *hefe*) en dit van heffen. Vgl. heftig.

Hiel m. Uit glb. mnl. *hiele* m. Ongetwijfeld beantwoordt het aan glb. ags. *hél(a)* eng. *heel* oostfri. *héla* vr. on. *hǽll* m. Uit **hâhil*, oorspr. **hanhil*, behoorende bij ags. *hôh* „hiel" en voorts met nasaleering bij den wt. van hak (1). Nl. hiel is evenals eiland eigenlijk een friesch woord. Met lat. *calx* heeft hiel niets te maken.

Hiep. Evenals eng. *hip, hyp* een verkorting van *hypochonder*.

Hier bijw. Uit glb. mnl. *hier*, b. a. glb. ohd. *hiar* nhd. *hier*, os. *hêr*, *hîr*, ags. got. on. *hêr* eng. *here*. Dit germ. adv., welks wortelklinker niet duidelijk is, stamt vermoedelijk af van den pronominalen stam *hi* van hij.

Hij vnw. Uit glb. mnl. *hî* (voor *hiȝ*, vgl. gij); glb. os. *hi*, *he* ags. *he* eng. *he* ond. frankisch *he*. De st. *hi* van dit saksisch-frankische pronomen, dien men één met lat. *hi-c* acht (uit voorgerm. *khi-*, vgl. hebben), is ook aanwezig in hd. *heute* (zie heden) en in heen, her, hier; het Got. vormt er de tijdsbepalingen *himma daga* (dat.) „heden", *hina dag* (acc.) „tot dezen dag" mede.

Hijgen ww. Uit mnl. *hîghen* „hijgen, buiten adem zijn, snuiven", b. a. glb. mnd. *higen*, *hichen*. Dit in de andere germ. talen niet bekende woord is waarschijnlijk een jongere onomatop. formatie.

Hijlijk, zie huwen.

Hijs, hijze. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende als *hijze* „tomus, praesecta portio" en „spiervleesch, spierbundel". De oorsprong van dit elders niet voorkomende woord is onbekend.

Hijschen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; in gelijke bet. bestaan nd. nhd. *hissen*, zwe. *hissa*, deensch *heise*, fra. *hisser*, it. *issare*, eng. *to hoist*. Deze scheepsterm, die op een nomen (nd. *hisse* vla. *hijse* „hijschmachine") berust, is door ontleening in verschillende talen verspreid, doch de herkomst is nog onbekend.

Hijze, zie *hijs*.

Hikken ww. Een eerst in het Nnl. voorkomend klanknabootsend woord, dat ook in het Noorsch, Duitsch en Engelsch (*hiccough* „hikken") bestaat.

Hilletje onz. Eerst in het Nnl. voorkomende; van onbekende herkomst.

Hinde vr. Uit glb. mnl. *hinde*, de algemeen germ. benaming, **hindjô* vr., voor het vrouwelijke hert: on. ags. *hind* mnd. *hinde* ohd. *hinta*. Men brengt haar wel tot got. *hinþan* „vangen". Sommigen denken aan verwantschap met gr. κεμ-άς „hert, gazelle"; de *d* zou dan suffixaal zijn als in hond, en de *n* voor een dentalis ontstaan uit *m* (vgl. schande). Indien hert een nieuw woord voor het gehoornde mannetje is, laat het zich begrijpen, dat hinde een thans tot het wijfje beperkte reste zijn kan van een oudere benaming voor „hert in 't algemeen".

Hinder m. Uit glb. mnl. *hinder* m., met glb. mnd. *hinder* m. onz., een in jongeren tijd van het ww. hinderen, ohd. *hintarôn* (en *hintiren*) mnd. *hinderen* ags. *hinderian* on. *hindra* „op-

houden, hinderen, benadeelen" gevormd subst. Het ww. zelf is een afleidsel van de algemeen germ. praep. got. *hindar* ags. *hinder* ohd. *hintar* — behalve in *hinderwaert* „achterwaarts, in het ongeluk" in het Mnl. nauwelijks meer gebruikelijk; in het Nnl. aanwezig in hinderlaag, dat naar het voorbeeld van het duitsche *hinterhalt* gevormd is — eigenlijk de acc. neutr. van een ouden comparativus met een aan gr. *-τερο-ν* skr. *-tara-m* beantwoordend suffix (skr. *ava-tarám* „verder weg" van de praep. *ava;* vgl. ook weder), waarbij de superlat. got. **hinduma* (*hindumists* „de uiterste") ags. *hindema* „de laatste" behoort; van denzelfden st. als *hin-dar* is got. *hindana* „achter, aan gene zijde" ags. *hindan* „achter, van achteren" ohd. *hindana* nhd. *hinten* gevormd: men brengt deze woorden in verband met heen.

Hinken ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. ohd. *hinchan* st. ww. nhd. mnd. *hinken* „hinken, kreupel gaan". Men brengt dit in de andere germ. talen niet voorkomende ww. tot een met *kh* beginnenden voorgerm. wt. terug (vgl. hebben, hij) en vergelijkt den skr. wt. *khañj* „hinken" en gr. *σκάζω* „ik hink" (met voorgevoegde *s* uit **s-khṅgjo-*).

Hinniken ww. Een eerst in het jongere Nnl. voorkomende iteratieve formatie (als *feziken*, *ginniken*) van **hinnen*, b. a. aan ouder nhd. *hinnen* „hinniken". Het kan kwalijk aan glb. lat. *hinnire* ontleend zijn, maar is een daarmede toevallig gelijkluidend onomatopee. Vgl. ginniken.

Hippen, hippelen ww. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomende, en ook in het Nd. bestaande onomatop. bijvorm van huppen.

Hit m. Eerst in het Nnl.; eene verkorting van *Hitlander* „hitlandsch paard".

Hitsen ww. Uit glb. mnl. *hitsen* naast *hetsen*, *hissen* en nog andere vormen; in denzelfden zin ook mnd. *hissen*, *hitsen*. Deze woorden zijn niet aan hd. *hetzen* ontleend, al kan dat ook van invloed zijn geweest, maar ontstaan uit interjecties dienende om aan te hitsen. Ohd. nhd. *hetzen* wordt opgevat als **hatjan*, d. w. z. als een bij haat behoorend factit. „aandrijven, ophitsen, jagen"; hiertoe brengt men ook ohd. *hessehunt* „drijfhond, jachthond" (*ss* uit *tt*, vgl. gewis), waarom ook mnl. mnd. *hessen* „hitsen" een bij haat behoorende oude vorm zou kunnen zijn.

Hitsig bw. Eerst in het Nnl., ontleend aan hd. *hitzig;* vgl. geldersch *hits*, hd. *hitze*.

Hitte vr. Uit glb. mnl. *hitte*, b. a. ohd. *hizza* nhd. *hitze* ond. *hitta* ags. *hitt:* westgerm. *hitjṓ* van den wt. van heet, vgl. on. *hiti* m. „hitte". Glb. mnl. mnd. nnl. hette kan kwalijk hetzelfde woord zijn, maar is veeleer een formatie van denzelfden st. *hit-* met een op *-da* of *-þa* uitgaand tweelettergrepig suffix; vgl. wet.

Hobbel m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. glb. duitsch dial. *hoppel*, *hobbel:* het behoort met verscherping der slotconsonant bij de maagschap van heuvel.

Hobben, hobbelen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomende onomatop. bijvorm van de maagschap van huppelen; in overeenkomstige beteekenissen kennen de duitsche dialecten *hobbe*(*le*)*n*, *hoppe*(*le*)*n*, het eng. *to hobble* „hinken" en *hobby* „stokpaard".

Hoe bijw. Uit glb. mnl. *hoe;* terwijl germ. *hw* gewoonlijk tot *w* wordt (vgl. wie), wordt het voor doffe vocalen dikwijls tot *h:* *hoe* uit *hwṓ*, os. *hwṓ* mnd. *woe* ohd. *wuo* „hoe"; ook ags. *hú* (= *hwṓ?*) eng. *how* mnl. *hú* „hoe" begonnen met *hw*, vgl. ook hoest. *Hwṓ* is een formatie van den pronominalen st. *hwa* (zie wie), evenals got. *hwaiwa* ohd. *hweo* mnl. nhd. *wie* „hoe"; het germ. adv. van tijd *þṓ* mnl. *doe* „toenmaals, toen" van den pronominalen st. *þa* (zie die) was misschien oorspronkelijk een correlativum bij *hwṓ*.

Hoed m. Uit mnl. *hoet* (*d*) m. „hoed, krans, helm", b. a. glb. ohd. mhd. *huot* mnd. *hoed*, ags. *hṓd* „hoed" eng.

hood „kap, kaproen". Voor verwanten van deze westgerm. benaming houdt men op grond van de verscherping der slotconsonant de uit **hattus* ontstane woorden on. *höttr* ags. *hætt* eng. *hat* fri. *hat* „hoed", en vermoedt voorts samenhang met lat. *cassis* (uit **cat-tis*) „helm"; zie voorts hoede. — Hoed onz. „als maat" is een jongere overdrachtelijke toepassing van hetzelfde woord met gewijzigd geslacht.

Hoede vr. Uit mnl. *hoede* vr. „bewaring, bescherming, hoede, wacht", b. a. glb. ohd. *huota* nhd. *hut* mnd. *hode;* hierbij *hōdjan:* ohd. *huoten* nhd. *hüten* mnl. nnl. hoeden os. *hōdian* ags. *hēdan* eng. *to heed* (ook subst. *heed* „hoede, acht") „bewaren, beschermen, behoeden". Deze westgerm. woordfamilie zal wel zeer nauw aan hoed m. verwant zijn. Lat. *caveo*, *cautus* is zeker niet verwant; eerder zou aan gr. *σκότος* „duisternis" te denken zijn, althans indien hoede afstamt van een voorgerm. wt. **kōt;* wat aangaat *sk* voor *k* vgl. hinken, huid, stier.

Hoef m. Uit glb. mnl. *hoef*, de algemeen germ. benaming: got. **hōfs* on. *hófr* os. ags. *hōf* ohd. *huof*. Aan voorgerm. **kōpo-* komt nabij oslav. *kopyto* „hoef" (bij *kopati* „graven, hakken" en den germ. wt. *haf* „slaan" van heep); sommigen leiden germ. *hōfo-* af uit voorgerm. **kōpho-* en vergelijken skr. *çaphá* zend. *safa* „hoef".

Hoef, hoeve vr. Uit mnl. *hoeve* vr. „stuk grond, hoeve, landgoed", b. a. ohd. *huoba* os. *hōba* „stuk land van zekere grootte" nhd. *hube*, *hufe*. Dit duitsch-nl., aan hof niet verwante woord schijnt oorspronkelijk te beteekenen „zoo veel land als eene familie noodig heeft": „meist zu wt. *hab* „haben, besitzen" oder *haf* „umfassen" (lat. *capio*) (vgl. ook hoeven) gezogen; eine befriedigendere deutung fehlt". Vgl. gehucht.

Hoek m. Uit glb. mnl. *hoec*, b. a. mnd. *hōk* „hoek (inham, uitstek), voorgebergte": niet uit glb. mnl. *hornic* (zie hoorn), maar één met het onder haak vermelde klankwisselende *hoec* „haak" ags. *hōc* „haak, hoek"; ook nhd. *haken* heeft de bet. „hoek"; vgl. ook winkel.

Hoen onz. Uit glb. mnl. *hoen* (plur. *hoenre*, *hoender* uit **hōnz*) ohd. *huon* (plur. *huonir* uit **hōniz*) os. *hōn*, on. plur. *hoéns*. Deze neutr. *s*-st. was het gemeenslachtige woord naast haan en hen; in het Ohd. kan *huon* ook nog „haan" beteekenen; zie haan.

Hoep m. Uit mnl. *hoep* „hoep, hoepel", b. a. glb. ags. *hōp* eng. *hoop* oostfri. *hōp;* hierbij nl. hoepel. Andere verwanten van dit saksische woord (germ. **hōpo-*) zijn niet bekend.

Hoer vr. Uit glb. mnl. *hoere;* deze benaming is algemeen germ., gelijk blijkt uit ohd. *huora* (*huorra*) mnd. *hore* ags. *hōre* eng. *whore* on. *hóra* vr. „hoer" en got. *hōrs* „hoereerder" (voor het fem. bezigt WULFILA *kalki* (*kalkjō?*)); hierbij het neutr. ohd. *huor* ags. *hōr* on. *hór* „echtbreuk, hoererij" en waarschijnlijk, met klankwisseling, mnd. mhd. *herge* (uit *harjō*) „hoer". De verwantschap dezer woordfamilie met lat. *cārus* „lief, waard" is van den kant der bet. volstrekt ongeloofelijk; ook het op de vergelijking van gr. *μοιχός* „overspeler" met *ὀμιχεῖν* „mingere" (zie mest) gegronde verband van hoer met ohd. *haran* nhd. *harn* „pis" is nauwelijks aan te nemen. Oslav. *kurŭva* lit. *kùrva* „hoer" behooren waarschijnlijk eerder bij huur.

Hoes vr. Uit ouder nnl. **hoeze* naast *hoesse* „schabrak, overtrek": ontleend aan fra. *housse* „schabrak" (nl. *z* ter vervanging van fra. *ss*, evenals in faas).

Hoest m. Uit glb. mnl. *hoeste*, *hoest*, algemeen germ. **hwōston-* m., waarvan de *w* meestal verloren gaat: on. *hósti* ohd. *huosto* nhd. *husten* (zwitsersch *wusten*) mnd. *hōste* ags. *hwōsta* dial. eng. *whoost:* een *t*-afleidsel van den st. *hwōs*, waartoe men nog brengt ags. *hwēsan* (uit *hwōsjan*) eng. *wheeze* „kuchen". Germ. wt. *hwōs* uit voorgerm. *kwōs*, *kās;* vgl. skr. wt. *kās* „hoesten", lit. *kosu*, *kosti* „hoest", oslav. *kašĭlĭ* m. „hoest".

Hoetelen ww. Eerst in het oudere

Nnl. voorkomende in de beteekenissen „broddelen; schacheren; kwellen"; overeenkomstig oostfri. *hötelen*, mnd. *hutelen* „schacheren". Verband met dial. duitsch *hudel* „vod", vanwaar *hudeln* met gelijke beteekenissen als hoetelen, kan op grond der klankwetten niet bewezen worden.

Hoeve, zie hoef.

Hoeven ww. Uit het zeldzaam voorkomende mnl. *hoeven*, dat men uit *behoeven* „noodig hebben, noodig zijn" heeft opgemaakt; mnd. *(be)hoven* „noodig hebben" ags. *behôfian* eng. *to behoove:* een denominat. van ags. *behôf* eng. *behoof* mnd. *behôf* mnl. *behoef* mhd. *behuof* nhd. *behuf* m. „behoef, nut, vrucht, voordeel" nnl. behoef onz. Dit westgerm. nomen behoort bij het composit. *bihafjan* van heffen, vermoedelijk met de bet. „wegnemen, tot zich nemen, gebruiken".

Hof m. en onz. Uit mnl. *hof* m., gewoonlijk onz. „binnenplaats, hofstede, hof (van een vorst)", b. a. glb. ohd. mhd. os. *hof* m., nhd. *hof* m., ags. *hof* onz. „plaats, plein" ook „kring, gebied, ban, *orbis*" on. *hof* onz. „tempel met een dak", later onder duitsche invloed ook „hof van een vorst"; in het Mnl. beteekent *te hove gaan* „ondergaan (van sterren)". In het Got. ontbreekt dit woord, welks grondbet. ongeveer „omheining, kring" (?) is; „auf vorgerm. *kûpo-* beruhend, kann die sippe nicht mit gr. κῆπος „garten" und lat. *campus* verwant sein". Zie hupsch en gehucht.

Hoggen ww. Een in het Nnl. aan eng. *hog* „spaansche bezem" (eig. „varken") ontleend woord.

Hok onz. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; glb. oostfri. *huk*, *hok;* nd. *hock* m., *hocke* vr. „omheining, beschot", hierbij nhd. *hocken* nl. hokken „gebukt zitten": met verscherping der slotconsonant bij heuker, huiken; vgl. dok.

Hol bnw. Uit mnl. *hol* (verbogen *hôle*, zelden *holle*), b. a. glb. ohd. ond. ags. *hol* on. *holr*, got. **hula-* komt niet voor. Het neutr. hiervan wordt in het Westgerm. als subst. gebruikt ohd. mnd. mnl. ags. *hol* „spelonk" (mnl. plur. *hôle*), eng. *hole* „gat, hol", nnl. hol. Got. *hulundi* vr. „grot" wijst verband aan met *hëlan* „verbergen, bergen", zie helen; maar het germ. adj. zou ook een *l*-afleidsel, voorgerm. **ku-lo* van een wt. *kaw*, *ku* „uithollen" kunnen zijn, vgl. lat. *cavus* „hol", *caverna* „spelonk", gr. κύαρ „holte". Of de buigingswijze nl. mnd. *holle* in plaats van en naast *hôle* (vgl. smal) soms samenhangt met de vormen ags. *holh* eng. *hollow* „hol", wier betrekking tot ags. *hol* niet opgehelderd is, is onzeker.

Holderdebolder. Eene, evenzeer in het Duitsch bestaande klanknabootsende bijvorm van bolderen.

Hollen ww. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende; van onbekenden oorsprong.

Holsblok onz. Een samenstelling, waarvan het eerste lid van saksisch *holske* (voor *holt-skô* „houten schoen") komt.

Holster m. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. nd. *holster* m. eng. *holster* „pistoolholster"; niet bij mhd. *huls*, got. *hulistr* onz. „omhulsel, bedekking" on. *hulstr* onz. „foudraal" (hullen, helen) behoorende, maar één met nhd. *holfter* (*hulfter*) vr. „pistoolholster" mhd. *hulfter* „koker", die bij ohd. mhd. *hul(u)ft* „omhulsel, bedekking, foudraal", ouder holl. *huelfte* „houten schoeisel", mhd. *hulf* „holster (aan den zadel)" behooren (*st* in holster uit *ft*, vgl. halster). Men zou deze woordfamilie bij welven kunnen voegen (germ. *hulf: hwelf*, vgl. dol, duwen): holster „welving, gewelfd omhulsel"; immers voor „omhullen" is een voorgerm. wt. **kelp* nog niet bekend geworden; of schuilt hij in gr. καλύπτειν „verbergen"? zie helen.

Hom vr. Uit glb. mnl. **homme*. Als oeng. *hom* „gal; schimmel" er mede te vergelijken is, behoort dit woord bij heumig.

Hommel vr. Uit glb. mnl. *hommel* m., b. a. ohd. *humbal* m. mnd. *hummel*, nhd. *hummel* vr. „hommel, mannetjes-

bij", meng. *humbel-bee* eng. *humble-bee* nd. *hummel-bē* „hommel". Indien het, waarschijnlijk klanknabootsende, ww. **hommelen** (mhd. nhd. nd. *hummelen*, eng. *to hum*) een oud woord is kan westgerm. *humblo-* een afleidsel daarvan zijn.

Hommeles. Dit woord komt in de 17e eeuw het eerst voor en is, volgens een geloofwaardige onderstelling, ontstaan uit *Homulus*, den titel van een geliefd tooneelstuk met zeer drukke actie; de bijgedachte aan hommelen „dof en verward klinken" kan het een vaste plaats in de taal verzekerd hebben.

Hommer m. Eerst in het Nnl. Glb. nd. *hummer*, rijnfrankisch *hummel*.

Homp vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *hompe* vr. „afgesneden, dik stuk"; b. a. glb. nd. *humpe* m. eng. *hump* „bochel, bult"; hierbij waarschijnlijk ook nhd. *humpe* vr. *humpen* m. „groot, wijd drinkglas" en *huntzen* „afsnijden, verminken"; voorts behooren nd. *hümpel* „heuvel" en nl. hompelen hierbij. „Stomp, plomp" is het grondbegrip dezer woordfamilie; alhoewel zij eerst laat voorkomt kan zij toch misschien met skr. *kumba* „kop, dik uiteinde van een stuk hout", gr. *κύμβη* „vat, beker" in verband gebracht worden.

Hompelen ww. Eerst in het Nnl. komen *hompen*, *hompelen* „lomp, log loopen, strompelen, kreupel gaan" voor; hieraan beantwoordt nd. nhd. *humpe(le)n*: bij homp.

Hond m. Uit glb. mnl. *hont* (*d*), het algemeen germ. woord voor „hond": got. *hunds* ohd. *hunt* (*t*) nhd. *hund* os. ags. *hund* (eng. *hound* „jacht-, drijfhond"). Ongetwijfeld is germ. *hundo*-hoogerop verwant aan indog. *kun* in gr. *κύων* skr. *çvā́* gen. *çún-as* (lat. *canis?*) lit. *szů̃* (st. *szun-*) en *szunis* oiersch *cú* „hond", zoo dat de *d* van het germ. woord niet tot den stam behoort (vgl. hinde). „Sonach kannten schon die Idg. in ihrer urheimat den hund (als vom wolf verschieden). Im Germ. mochte man auch eine beziehung zu einem alten st. vb. (got.) *hinþan* „fangen" fühlen: volksetymol. konnte hund als „fänger, jäger, erbeuter" scheinen". — **Hondsvot.** Glb. nhd. *hundsfott*, eigenlijk „cunnis canis", aan de schaamteloosheid der loopsche teef ontleend; het tweede lid is een germ., waarschijnlijk bij den indog. wt. *pū̆* „stinken" (zie vuil) behoorende benaming voor „*cunnus*", on. *fuð*.

Honderd onz. Uit glb. mnl. *hondert* (*d*), b. a. os. *hunderod* ags. eng. *hundred* jonger ohd. nhd. *hundert* on. *hundraþ* onz. „het honderd"; got. **hunda-raþ* (*d*) moet zonder twijfel als een composit. beschouwd worden, welks tweede lid men tot got. *raþjan* „tellen" (zie rede) brengt. Het eerste lid dezer samenstelling beteekende in het Indogerm. alleen „honderd", maar werd in het Oudgerm. slechts voor meer dan één honderdtal gebezigd, got. *twa hunda* 200, *þrija hunda* 300, enz. ohd. *zwei hunt* (evenwel óók *ein hunt*) os. *twē hund* ags. *tū́ hund* 200 enz. Germ. *hundo-* ontstond uit voorgerm. *kmtóm*; vgl. lat. *centum* (voor een dentalis is *m* tot *n* geworden, vgl. schande, grond, hinde), lit. *szimtas* oslav. *sŭto*, gr. *ἑκατόν*, skr. *çatám* „honderd". De overeenstemming dezer talen bewijst dat de Indogerm. reeds vóór hun scheiding het decimale stelsel kenden. In het Oudgerm. echter was daarnaast het duodecimale stelsel in gebruik en werd de oude naam op 120 toegepast: in het On. van het vóór-christelijk tijdperk duidt *hundraþ* uitsluitend het groothonderd (= 120) aan, later onderscheidde men tusschen *tólfrætt h.* 120 en *tírætt h.* 100; en nog heden wordt *hundraþ* op IJsland voor het honderdtwintigtal gebruikt. In de overige oudgerm. talen blijkt het gebruik van *hund* voor 120 daaruit, dat het niet, of althans niet alleen, voor 100 gebezigd wordt, maar *negentig* in de rij der tientallen door *tientig* wordt gevolgd: got. *taihuntē-hund* (*niuntē-hund* „negentig") on. *tíu-tigir* ohd. *zehanzo*, *zehanzug*. Ook uit andere kenmerken blijkt dat in het Oudgerm. het groot-

honderd naast het kleinhonderd in gebruik was. Zie tien.

Honger m. Uit glb. mnl. *hongher*, het algemeen germ. woord voor „honger": on. *hungr* ohd. os. *hungar* ags. *hungor;* got. **huggrus* mag uit *hungrjan* „hongeren" worden opgemaakt, waarnaast met *grammat. wechsel* (*h* : *g*) *hûhrus* staat uit **hunhrus* (vgl. dunken). Een voorgerm. **kunkru-* of **knkrú-*, waaruit germ. *hungru-*, *hunhru-* moet ontstaan zijn, is nog niet aangetroffen. Vgl. hunkeren.

Honig, honing m. Uit glb. mnl. *hōnech* (*hōnech*) (*gh*), *hōninc* onz., b. a. glb. ohd. *honag*, *honang* mhd. *honec*, *hünic* os. *honig* ags. *huneg* on. *hunang* onz., nhd. evenals nnl. mannelijk.; het Got. heeft hiervoor eene oudere benaming: *milip*, hoogerop aan gr. μελιτ-, lat. *mel* „honig" verwant. Het is niet bekend, waarvan germ. *hunango-* een afleidsel is; de verklaring als „de korrelige (vloeistof)", waarvoor men zich op gr. κόνις „stof" beroept, is zeer onwaarschijnlijk.

Honk onz. Eerst in het Nnl. voorkomende als „pegel, paal, mikpunt, doel"; „blok, stomp (als mikpunt)" zal de grondbet. zijn, vgl. eng. *hunch* „lomp stuk, bochel", vla. *hunke* „homp". De verwantschap met skr. *çan̄ku* m. „paal, pin", oslav. *sąkŭ* „twijg" is mogelijk, maar blijft twijfelachtig zoolang er geen tusschenliggende woorden zijn aan te wijzen. Afl. honken.

Honnig bnw. Slechts in het Nnl. Afleiding onzeker.

Hoofd onz. Uit glb. mnl. *hôvet*, *hooft* (*d*), het algemeen germ. woord voor „hoofd": got. *haubiþ* ohd. *houbit* nhd. *haupt* os. *hôƀid* on. *haufuþ*, later *höfuþ* zwe. *hufvud* de. *hoved* ags. *heáfod* onz. eng. *head* (ook mnl. *hoot* uit *hooft*, fri. *hâd*). Voor de hand ligt de vergelijking van lat. *caput* dat met ags. *heafola* „hoofd" verwant is. Germ. *haubido-* *haubudo-* zou in consonanten evenzeer met *caput* overeenkomen, niet echter in de wortelvocaal *au;* op grond daarvan brengt men hoofd liever, als klankwisselende vorm, met huif in verband. Een overeenkomstigen voorgerm. wt. neemt men aan in skr. *kákubh* „top" (gereduplicecrde vorm van *kubh*), gr. κύφη „hoofd" en κῦφος „bult, welving"; nhd. *kopf* is wellicht een analogie voor den overgang der bet. „top, kruin" tot „hoofd". Bij een begripsontwikkeling „welving, uitwas, top, hoofd", zou men echter ook aan samenhang van hoofd met heuvel en hoop (wt. *kup*) kunnen denken.

Hoofsch, zie heusch.

Hoog bnw. Uit glb. mnl. *hooch*, *hoghe;* in gelijke bet. algemeen germ. *hauho-* *haugo-* (*h* naast *g*, *gramm. wechsel*): got. *hauhs* on. *hár* ags. *heáh* eng. *high* os. ohd. *hôh;* de nom. moest in het Nl. volgens de klankwetten *hô* (uit *hauh*) luiden en is nog over in mnl. *hoomoet* „hoogmoed" en hoovaardig; on. *haugr* m., mhd. *houc* (*g*) onz. „heuvel" zijn het als subst. gebruikte adj. hoog; hierbij, met den klanktrap *u-*, hd. *hügel*, zie heugel; misschien behoort ook got. *hiuhma* m. „hoop, menigte" er bij. Aan den voorgerm. vorm *kauko-* beantwoordt lit. *kaukas* „buil", *kaukaras* „heuvel, hoogte", die zich verder bij oslav. *kukŭ* „gekromd" aansluiten; zie ook huiken. — Samenst. hoogaars.

Hooi onz. Uit mnl. *hôi* „maaibaar gras, hooi", b. a. ohd. *hewi*, *houwi* mhd. *höu* *hou*(*we*) nhd. *heu* ond. *houwe* mnd. *hoi*, *houwe* ags. *hég* (uit *hēj*) got. *hawi* onz. „hooi". Germ. *haujo-* onz. (nom. *hawi* = ond. *houwe*, gen. *haujis* mnl. *hôies*) is een als subst. gebruikt adj. „gehouwen kunnende worden" van houwen; vgl. nvla. *houw* „bekwaam om afgehouwen te worden".

Hoon m. Uit jonger mnl. *hoon* m. „bedrog, schande, schade", b. a. mhd. (zeer zeldzaam) mnd. *hôn* m. „smaad, hoon" (mnd. ook onz., nhd. mannel.); meer in gebruik is in het Mnl. het glb. fem. *hône*, ohd. (zeldzaam) *hôna* mnd. *hôn* vr. Dit subst. behoort bij het germ. adj. got. *haun-s* „laag, nederig" ohd. *hôni* „smadelijk, veracht, laag" ags. *heán* „smadelijk, laag, ellendig" vanwaar ook got. *haunjan* „vernede-

ren" (*hauneins* „ nederigheid ") ohd. *hônen* „ smaden " nhd. *höhnen*, ags. *hŷnan* „vernederen, nederig maken", mnl. *hônen* „ te schande maken, bedriegen, beet nemen" nnl. h o o n e n (vanwaar fra. *honnir*, it. *onnire; honte* uit **hauniþa*, ohd. *hônida* os. *hônða* mnl. *hoonte*). Deze germ. woordfamilie is verwant met lett. *kauns* „schaamte, schande, smaad", „ daher darf man für got. *hauns* „demütig, niedrig" wol kaum von der sinnlichen bedeut. „niedrig" ausgehen".

Hoop m. Uit glb. mnl. *hoop*, b. a. ohd. *houf* os. *hôp* ags. *héap* m. „hoop, bende" (noorsch *hópr* „ bende " is uit het Nd. overgenomen); hiernaast kent het Duitsch een klankwisselenden vorm *hûpon-*: ohd. *hûffo* nhd. *haufen* nd. *hupen* (vgl. h u i f: h o o f d). Zonder twijfel is deze familie verwant aan oslav. *kupŭ* m. „ hoop ", lit. *kaupas* „kop op de maat, overmaat", hoewel aan voorgerm. *p* germ. *f* of *b* behoorde te beantwoorden; inderdaad komen deze consonanten voor in de maagschap van h e u v e l (zie aldaar), die eveneens met oslav. *kupŭ* „hoop" samenhangt. Voor voorgerm. *kub* (waaruit germ. *hûp-*, *haup-*) naast *kup* mag misschien gr. κυμβή „ hoofd " (naast κυφή, zie h o o f d) worden aangevoerd; ook lat. *cumbere*, *cubare* „liggen" (eigenlijk „een hoop vormen"?) *incubo* „ geest die op een schat ligt"? Eene overeenkomstige bet. moet ook het onder h o o f d onderstelde voorgerm. *kubh* gehad hebben; voorgerm. *kup*, *kub*, *kubh* zouden dan als synoniemen „ zich welvend ophoopen" zijn aan te nemen.

Hoop, hope vr. Uit glb. mnl. *hōpe* m. vr., b. a. mnd. *hōpe* ond. ags. (*tô*)-*hopa* m. „hoop, toeverzicht" eng. *hope;* hierbij mnd. *hōpene* vr. „hoop" en ags. (sedert het begin van de 10e eeuw) *hopian* mnd. mnl. nnl. h o p e n md. *hoffen* uit os. **hopôn* (voorgerm. **kubá-*); van uit Neder- of Middelduitschland verspreidt zich dit ww. over Scandinavie en over Duitschland, waar het bij de classici van het mhd. tijdvak nog niet in gebruik was. Noch in het Germ. noch daarbuiten zijn verwanten bekend, die de etymologie dezer saksisch-nederfrankische woordfamilie kunnen ophelderen; verwantschap met hd. *hüpfen* (h u p p e l e n) is nog onwaarschijnlijker dan met lat. *cupio*.

Hooren ww. Uit glb. mnl. *hôren*, algemeen germ. *hauzjan* „hooren": got. *hausjan* ohd. *hôr(r)en* nhd. *hören* os. *hôrian* ags. *hŷran*, *hêran;* in het Ohd. en Os. heeft *hôrian* met voorzetsels (*toe*, *aan* en andere) ook de beteekenissen „tot iets hooren, toekomen aan, bevorderlijk voor —, dienstig tot iets zijn", vandaar mnl. nl. b e h o o r e n, nhd. *gehören;* men verklaart ze door de begrippen „ naar iemand hooren, hem toebehooren ". Germ. *hauzjan* wijst op voorgerm. **kous*, dat men ook in gr. ἀκούω (voor ἀ-κούσjω?; Hesych. κοᾶ ἀκουει) „ik hoor" aanneemt. Naar analogie van lat. *audîre* voor *ausdîre*, *auscultare* „hooren", die bij o o r (st. *aus*) behooren, zoekt men ook in het germ. en gr. woord den stam van o o r, de beginletters germ. *h* en gr. ἀκ- zouden dan overblijfsels van een nog onverklaard voorvoegsel zijn. Een in het Indogerm. verder verbreide wt. voor „hooren" is in l u i d, l u i m e n, l u i s t e r e n bewaard.

Hoorn, horen onz. en m. Uit glb. mnl. *horen*, *hoorn* onz.: een algemeen germ. neutr. *horn* voor „ hoorn, gewei", got. *haúrn* ohd. os. ags. *horn* (ags. en fri. mannel.), dat hoogerop aan lat. *cornu* en iersch kymr. cornw. *corn* „ hoorn" verwant is; met een ander suffix kent het Gr. het hierbij behoorende κέρ-ας „hoorn"; vgl. ook h e r t. Al deze benamingen zijn afleidsels van een indogerm. woord *ker* „hoofd", zie h e r s e n.

Hoos vr. Uit mnl. *hōze*, b. a. ohd. *hosa* mnd. *hōse* ags. *hose* on. *hosa* vr. „bekleeding van het been (en den voet) van den schenkel of de knie af, kous, slobkous, laars" nhd. *hose* „broek, kous"; juist dezelfde benaming voor „ beenbekleeding" bestaat in het Keltisch (cornw. *hos* enz.) en Rom. (ofr. *hose* enz.). Dial. (nhd.) beteekenissen van *hose* als „pijpvormig

vat voor boter enz.; huls, bladscheede bij grasgewassen" doen een algemeener grondbet. „buisvormige huls" en voorts „huls, omhulsel" onderstellen; daarom kan germ. *hosōn-* uit voorgerm. **kusá-* verwant zijn aan on. *haus-s* „schedel", lit. *kiauszas* „schil", skr. *kosha* „huis, kuip, schil", gr. *κύσθος* „holte"; men neemt een indog. wt. *kus* „bergen, behoeden" aan in lat. *cus-tos*, *custodīre* „bewaren", wellicht ook in germ. *huzdo-* onz., got. *huzd* ohd. *hort* onz. nhd. *hort* m. „(bewaarde) schat". Volgens deze etymologie zouden Kelten en Romanen de benaming voor „beenbekleeding" van de Germanen hebben overgenomen (vgl. broek en hemd); wat ook het geval zou zijn, indien oslav. *košulja* „hemd" terecht met germ. *hosōn* wordt vergeleken. — **Hoos** „draaiende beweging van lucht, stof en water", nhd. *hose* houdt men voor hetzelfde woord.

Hoovaardig bnw. Uit glb. mnl. *hoovaerdech*, een afleidsel van *hoovaert* „hoovaardij, overmoed", eigenlijk „hoogmoedig gedrag" (zie hoog); evenzoo mnd. *hovart*, mhd. *hōchvart* „voorname levenswijs, pracht, hoovaardij", waaruit met assimilatie nhd. *hoffart;* mnl. *varen* mhd. *varn* „zich gedragen, leven" bestaat nog in welvaart, welvaren.

Hoozen ww. Met een onorganische *h* (door invloed van *hōze* (zie hoos) „vat" dial. ook bepaaldelijk „schepvat"?) uit glb. mnl. *ōzen*, b. a. glb. nederrijnsch *osen* on. *ausa*. Dit in de overige germ. talen niet voorkomende oorspronkelijk st. ww. (praet. *eaus*) wijst op een wt. *aus* „scheppen"; hoe lat. *haurīre* uit **hausire* „scheppen" er mede in verband staat, is niet duidelijk.

1 **Hop** (vogel) m. Uit een voormalig *hoppe*. Ouder schijnt de met dit woord samengestelde benaming ohd. *wituhopfo*, *-hoffo* nhd. *wiedehopf* mnd. mnl. *wedehoppe* m. Het eerste lid is een oudgerm. woord, *widu-*, voor „hout, woud" (zie eiloof); het is onzeker, of het tweede bij huppelen behoort — *widuhoppo* „woud- of houthuppelaar" — dan wel een onomatop. benaming van dezen vogel is; vgl. de onomatopeeën gr. *ἔποψ*, lat. *upupa*, fra. *huppe*, eng. *hoopoo* „hop".

2 **Hop** (plant) m. Uit glb. mnl. *hoppe* m., b. a. jonger ohd. *hopfo* nhd. *hopfen* mnd. meng. *hoppe* m. eng. *hop* „hop". Dat het aan os. *hiopo* ags. *heópe* ohd. *hiufo* m. „doornstruik" verwant is, is niet waarschijnlijk; veeleer bestaat er in weerwil van de phonetische bezwaren verband met mlat. *hupa* en mlat. *humlo*, on. *humall* vla. *hommel*, fra. *houblon* (met *bl* uit *ml?* vgl. zand) „hop". Vermoedelijk zijn deze benamingen vroegtijdig ontleend, maar van onbekende herkomst.

Hopen, zie hoop.

Hopman m. Slechts in het Nnl.; uit hd. *hauptmann* verbasterd.

Hor vr. Eerst in het Nnl. voorkomende: van *horren* „zich gonzend bewegen", een onomatop. ww., mhd. nhd. *hurren* de. *hurre* eng. *to hurry* „ijlen". Vgl. herrie en horzelen.

Horde (vlechtwerk) vr. Uit glb. mnl. *horde* (*hurde*), b. a. glb. ohd. *hurt* mhd. *hurt* (plur. *hürte*) nhd. *hürde* mnd. *hurt* (md. nd. nhd. ook *horde*) meng. *hyrde*, ags. *hyrdel* eng. *hurdel;* got. *haurds* „deur"; deze speciale bet. ook in het Mhd., eigenlijk „deur van vlechtwerk": germ. *hurdi-* uit voorgerm. *kṛtí-* „vlechtwerk", vgl. lat. *crātes* gr. *κυρτία* „vlechtwerk", *κύρτη*, *κύρτος* „vischfuik, kooi", *κάρταλος* „korf", skr. wt. *kṛt* „spinnen", *cṛt* „vastknoopen, verbinden".— Daar het woord ook bepaaldelijk „de (door horden) ingesloten ruimte, waarin een kudde schapen overnacht" beteekent, zou een verdere ontwikkeling tot „troep van nomadische stammen, rondzwervende schaar" denkbaar zijn; gewoonlijk echter vat men het in de beide laatste eeuwen met deze bet. voorkomende horde (nhd. *horde*, it. *orda*, fra. eng. *horde*) op als een uit Azië (turksch *oerdoe*, persisch *ordu* „krijgsheer, kamp") overgenomen woord.

Horn onz. Oorspr. en tot in het nnl. tijdperk één met hoorn. In alle germ. talen, met uitzondering van het Got. vertoont dit woord ook beteeke-

nissen als „hoek, buiging, inham"; vgl. ook de afleidsels ags. *hyrne* vr. en *hyrning* „hoek", mnl. *hornic* „hoek" en lat. *cornu*, fra. *cornier* eng. *corner* „hoek".

Horrel m. Eerst in het Nnl. voorkomende; van een onomatop. st. *hurl* „in beroering, in verwarring zijn": nhd. *hurlen* „rollen", nd. *hurreln* „slingeren, storten, stooten", *hurl* adj. „boos, verschrikt", eng. *hurl* „beroering, gewoel", *to hurl* „werpen, slingeren". Van horrelen in de bet. „stooten, stompen" komt nnl. horrelvoet. Vgl. horzelen.

Hort m. Uit mnl. *hort*, *hurt* m. „stootend er op losrennen in den strijd, botsing, stoot": met glb. mhd. *hurt* (vanwaar *hurtec* „met een hort er op losrennende" nhd. *hurtig*) aan ofra. *hurt* (nfra. *heurt*, it. *urto*) „stoot" ontleend; dit rom. woord brengt men tot kymrisch *hwrdh* „stoot" terug.

Horzel vr. Uit glb. mnl. *horzele* (*hurz. hörz.; hors.*) uit **hurs*(*i*)*la*, b. a. duitsch dial. *horsel;* het gewone duitsche woord is *hornisse* uit mhd. *hornিz*, *hornüz* ohd. *hornaz*, *hornuz* m.; vgl. ags. *hyrnet* eng. *hornet* nd. *hornte* „horzel"; de maagschap van hersen maakt het waarschijnlijk, dat *hurn-* in deze woorden voor *hurz-n-* staat; de st. *krs* van germ. *hurs-*, *hurz-* wordt ook bewezen door oslav. *srŭša* littausch *szirszů* „wesp", lat. *crabro* uit *crásro* „horzel", osl. *srŭšenĭ* litt. *szirszone* „horzel" (een *n*-afleidsel, evenals ags. *hyrnet*) en oslav. *strŭšilŭ* „horzel" litt. *szirsely-s* „wesp" (een *l*-afleidsel, evenals horzel). De germ. benamingen met *hurn-*, *horn-* werden vaak met horen in verband gebracht (om het geluid van den horzel?); vandaar namen als os. *hornobero*, nl. hoornaar, horentje.

Horzelen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende. De onomatop. st. van dit woord is waarschijnlijk aan hor, horrel verwant. Hij kan voorts zeer goed één zijn met den voorgerm. wt. *krs*, waarvan de naam horzel gevormd is; diensvolgens zou de betrekking tusschen horzelen en horzel reeds oud zijn.

Hossebossen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; een onomatop. vervorming der stammen *hots-* en *bots-*, zie hotsen, bots; ook dial. duitsch *hossen* „trillen, zich snel bewegen, schommelen". Hieronder behoort ook nnl. hossen.

Hot vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *hotte*, b. a. mnd. *hotte* „wei, gestremde melk"; hierbij nd. nl. hotten „stremmen, stollen". Daar ohd. *scotto* nhd. *schotte*(*n*) „hot" bij schudden behoort (thuringsch *die milch schüttet sich* „de vette deelen scheiden zich van de waterige af") mag men hot en nhd. *hutzel* „verschrompelde vrucht, oud wijf" tot het volgende woord brengen.

Hotsen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomend onomatop. afleidsel van glb. *hotten* (vla. *hotteren* „schudden, hutselen") nd. *hotten* mhd. nhd. *hotzen* (*hotze* „wieg") (daarnaast hd. *hotten* en *hossen* in gelijke bet.); hierbij nnl. hutsen, hutselen die een vorm **hutten* onderstellen (duitsch dial. *hutzen*); van het Germ. komt fra. *hocher* „schudden, schommelen" dial. eng. *to hotch*. De st. *hutt-* (*hudd-?*) „trillen, schudden, schommelen" beteekent ook „stremmen, inschrompelen" (zie hot) en is syn. met dien van schudden.

Hou bnw. Uit de verbogen vormen van mnl. *hout* (*d*) „genegen, onderdanig", b. a. ohd. os. ags. *hold* „genadig, genegen, onderdanig", nhd. *hold*, on. *hollr* „genadig, trouw, genegen", got. *hulþs* „gunstig". Dit adj. wordt in het Oudgerm. gebruikt voor de betrekking tusschen heer en onderhoorige, en wel eensdeels als „nederbuigend, genadig", anderdeels als „getrouw", maar ook van de gezindheid van goddelijke wezens als „genadig, goedgunstig", vandaar got. *unhulþôns* vr. „booze vrouwelijke wezens, duivels", ohd. *holdo* „genius", mhd. *die guoten holden* „goeddoende huisgeesten" (ook in het Nd.). Germ. *holþo-* (uit **kúlto-*) past daarom zeer goed bij *halþo-* in de zinnelijke bet. „voorover gebogen, hellend" (zie hellen); anderen denken aan *hol-þo*

in den zin van „verzorgd, behoed" van den wt. van houden, althans zoo deze in het Voorgerm. **kol* luidde. Zie hulde.

Houden ww. Uit mnl. *houden* „bewaren, beschermen", b. a. ohd. *haltan*, (*halthan*) os. *haldan* „bewaren, verzorgen, behouden, vasthouden, hoeden (vee)" nhd. *halten*, ags. *healdan* „bewaken, leiden, regeeren, in bezit hebben" eng. *to hold*, got. *haldan* redupl. ww. „vee hoeden"; een algemeen germ. ww. *haldan*, *halþan* ongeveer met de grondbet. „door zorgvuldige bewaking bijeenhouden". Een voorgerm. *kolt-* (*kalt-?*) is nog niet aangetroffen; daar intusschen de dentalis uit een oorspronkelijk praesenssuffix kan zijn ontstaan (vgl. geweld) vergelijkt men het wellicht te recht met gr. *βου-κόλος* „koeherder".

Hout onz. Uit glb. mnl. *hout* „hout als stof" (holl. vermoedelijk ook „bosch"), b. a. ohd. *holz* os. *holt* „woud, bosch; hout als stof" nhd. *holz*, ags. on. *holt* „woud, bosch"; got. germ. **hulto-* onz. uit voorgerm. **kldo-*. Men vergelijkt oslav. *klada* vr. „balk, stomp, hout", gr. *κλάδος* m. „twijg", oiersch *caill*, *coill* (*ll* uit *ld*) „woud". Als — wat volgens de slav. bet. mogelijk is — een begrip als „stomp" ten grond ligt, dan kan een germ. adj. voor „lam, kreupel" on. *haltr* os. *halt* ags. *healt* eng. *halt* mnl. *hout* ohd. *halz* nauw verwant zijn.

Houting m. Een slechts in het Nnl. bekende naam voor den *salmo lavarétus;* van onbekenden oorsprong.

Houwen ww. Uit glb. mnl. *houwen*, b. a. glb. ohd. *houwan* nhd. *hauen* os. *hauwan* ags. *heáwan* eng. *to hew* on. *höggva*, het got. redupl. ww. **haggwan* komt niet voor. Germ. *hauw*, *haw* uit voorgerm. *kow-* is niet aan gr. *κόπτω* (zie hacht), maar aan oslav. *kovą*, *kovati* „houwen", littausch *kowóti* „strijden" hoogerop verwant. Zie nog hooi.

Houwitser m. Eerst in het Nnl. Evenals eng. *howitser* en fra. *obusier* een vervorming van duitsch *haubitze* (*haubnitze*) m. (vr.), dat weder „sedert den Hussiten-oorlog uit het boheemsche *haufnice* „steenslinger" is overgenomen".

Hui vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende; glb. mnd. *huy*, *hoie*, *heie* onz. nnd. *hui*, *hoi*. Het glb. nl. **wei** uit mnl. **weie*, fri. *weye* nd. *wei*, *waje* ags. *hwǽg* eng. *whey* (dial. *whig*, waaruit, naar men wil, de naam der *Whig*-partij is ontstaan) „wei" wijst op germ. **hwajṓ* (uit voorgerm. **kajā́-*, **kwajā́-*?); hui kan kwalijk uit denzelfden germ. grondvorm ontstaan zijn, maar onderstelt eerder een ablautsvorm **hujo-* naast *hwajo-*. De oudere geschiedenis dezer benamingen is niet opgehelderd.

Huichelen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende in de beteekenissen „vleien, geveinsd zijn"; b. a. mnd. *huchelen* nhd. (eigenl. md.) *heucheln*. Men brengt dit duitsche woord tegenwoordig tot mhd. *hûchen* nl. huiken (vgl. got. *liuta* „huichelaar": ags. *lûtan* „zich neigen, buigen"); maar het is in het Nd. en Nl. niet uit het Hd. overgenomen; ook kent het Nl. glb. *huygen* (vgl. dial. *hugen* „vleiend om iets bidden"), daarom moet men het met een onomatop. st. *hûch* (*hûk*) „onderdrukte geluiden geven" in verband brengen; vgl. vla. *huichelen*, *huikelen* (in den kinkhoest), mhd. mnd. *hûchen* nhd. *hauchen* en zie huig. Vgl. ook giechelen.

Huid vr. Uit glb. mnl. *hût* (*d*), het ogerm. woord voor „huid", got. **hûdi-*, komt toevallig niet voor: on. *húþ* ohd. *hût* os. *hûd* ags. *hŷd* vr. eng. *hide*, uit voorgerm. **kūtí-s*, lat. *cŭtis* „huid" (*ŭ: ū*, vgl. droog, luid, zoon); vgl. gr. *κύτος* onz. „huid, hulsel". Daar de dentalis van *kūtis* suffixaal kan wezen, past dit woord bij een wt. „bedekken, omhullen", die met een voorgevoegde *s* in de indogerm. talen zeer verbreid is, vgl. schuur, gr. *σκῦ-τος* „huid, leder", lat. *scu-tum*, *ob-scū-rus*, skr. wt. *sku* „bedekken". Mnl. *hûden* (*hiden*) ags. *hŷdan* eng. *to hide* mnd. *huden* „verbergen" kan bij huid behooren (*hûdjan*

„omhullen"), maar óók met huis bij een voorgerm. syn. wt. *keudh*.

Huidig, zie heden.

Huif vr. Uit mnl. *hûwe* „kap, koepel", b. a. ohd. *hûba* vr. „hoofddeksel van mannen en vrouwen, mijter" mhd. *hûbe* ook „metalen of lederen hoofddeksel van soldaten" nhd. *haube*, mnd. *hûve*, ags. *hûfe* „bisschopsmuts" noorsch *hûfa* „muts, kap". Huif „bijenkorf" mnd. *hûwe* is in ags. *hŷfe*, eng. *hive* „bijenkorf, bijenzwerm" phonetisch onderscheiden van huif „hoofddeksel" (*hûfjôn-*: *hûfôn-*). Dit germ. woord behoort met klankwisseling bij hoofd; vgl. dat woord en hoop.

Huig vr. Eerst in het oudere Nnl. als *huigh*, *huich* „huig" en „gezwollenheid van de huig" voorkomende; vgl. nhd. dial. *hauch*, *heuch*, *huch* „huig", mnd. *hûk* m. nnd. *hûk*, *hûch* „huig, gezwollen huig, hoest" dial. eng. *hock* „huig". Deze benaming is kennelijk van onomatop. aard; aan haar sluit zich de maagschap van huichelen aan.

Huik vr. Uit mnl. *hûke*, *hôike*, *heuke* vr. (ook *heuc* m.) mnd. *hoike* nd. *hoike*, *heuke*, *heike*, *hokke*, *hök* vr. *häuken* onz. jonger mhd. nhd. *hoike* vr. „Oorspronkelijk een fra. dracht, die tegen het midden der 14ᵉ eeuw als een deel van de kleeding der vrouwen, later ook van de mannen voorkomt onder den naam *heucque*, *hucque*, mlat. *huca*, en in later tijd, over de Nederlanden, in Duitschland is ingevoerd". De herkomst der fra. benaming, waarvan de gewone uitspraak aan het nederlandsche *huik* gelijk schijnt te zijn geweest, is niet opgehelderd.

Huiken ww. Uit glb. mnl. *hûken*, b. a. glb. mhd. *hûchen* mnd. *hûken* on. *hûka* (met het sterke part. *hokinn*) „hurken"; hierbij mnl. *hucken* nnl. hukken „gebukt zijn, hurken, ineenzakken" mnd. dial. nhd. *hucken*, voorts glb. *hocken*, hok (uit *hokko-*), heuker. De germ. wt. *hûk*, *hukk* „gebukt zijn" hangt wellicht samen met de maagschap van hoog.

Huilen ww. Uit glb. mnl. *hûlen*, b. a. glb. mhd. *hiulen* (*hûlen*) nhd. *heulen* mnd. *hûlen*; vgl. meng. *hulen* eng. *to howl*. De onomatop. st. onl. *hûl-* „huilen, schreeuwen" hangt misschien door een vorm **hûwl-* samen met den eveneens onomatop. st. *hû(w)* van mnl. *hu* „schreeuw, kreet, krijgsroep", ofra. *hu* „hulpgeschrei", bretonsch *hû* kymrisch *hw*; mnl. *huwen*, ofra. *huer* „schreeuwen" (fra. *huette* „uil"); ohd. *hûwo* „uil"; *hiuwilôn* „juichen", mhd. *huiweln* „huilen"; vgl. uil.

Huis onz. Uit glb. mnl. *huus*; een algemeen germ. neutr. met dezelfde bet.: on. ohd. os. ags. *hûs*; bij WULFILA in plaats daarvan *razn*; *hûs* gebruikt hij slechts eenmaal in *gudhûs* „tempel". Verwantschap met hut, van den indogerm. wt. *keudh*, „bergen", aan te nemen ligt voor de hand, en daartegen is geen bezwaar, dewijl de *s* uit *dht* kan ontstaan (op gelijke wijze als in aas, wijs); anderen denken aan den syn. op *s* uitgaanden wt. die onder hoos vermeld is en tot welken sommigen ook lat. *cûria* „(huis), raadhuis" brengen.

Huiveren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, glb. nd. *hüvern*; hierbij oostfri. *hübern*, *hubbern* „van koude rillen"; een andere intensieve formatie van denzelfden stam *hûb* is *hueveken* „schroomvallig zijn", in den Teuthonista. Verdere verwanten zijn niet bekend.

Hukken ww., zie huiken.

Hul vr. Uit mnl. *hulle* „bedekking, deksel", b. a. ohd. *hulla* (uit *hulja*) vr. „mantel, hoofddeksel, omhulsel" nhd. *hülle*, mnd. *hulle* „muts", eng. *hull*; hierbij *huljan*: ohd. *hullen* nhd. *hüllen* os. (*bi*)*hullean* mnl. nnl. hullen „omhullen, bedekken": van den wt. van helen.

Hulde vr. Uit mnl. *hulde* (*houde*) „gunstige gezindheid, trouw, hulde", ohd. *huldî* os. *huldi* nhd. *huld*: van *holþo-* nnl. hou.

Hulk vr. Uit glb. mnl. *hulke* vr., b. a. eng. *hulk* „hulk, scheepsromp"; vgl. mnd. *holke* vr. *holk*, *hulk* m., ohd. *holcho* m. mhd. *holche*, *hülk* „hulk", mlat. *hulca*. Men wil dat de

oorsprong dezer woordfamilie in mlat. *holcas* (gr. ὅλκας) „vrachtschip (dat getrokken wordt)" is gelegen.

Hullen ww., zie hul.

Hulp vr. Uit glb. mnl. *hulpe*, b. a. glb. ond. *hulpa* mnd. *hulpe* ohd. (zeldzaam) *hulfa* nhd. *hülfe:* de *u* kan uit *e* ontstaan zijn door werking van de *l*, of men moet een klankwisselenden vorm **hulpjô* onderstellen naast *hëlpô:* ohd. *helfa* os. *helpa* mnl. *helpe* ags. *help* en *hilpjô:* ohd. *hilfa* nhd. *hilfe:* van helpen.

Huls, hulze vr. Uit glb. mnl. **hulze*, b. a. glb. ohd. *hulsa* nhd. *hülse* mnd. *hulse;* **hulisa* vr. is een formatie zoo als got. *jukuzi* vr. „juk" of *aqizi* vr. „bijl" van den wt. *hel* „omhullen", zie helen, hul en vgl. heul m.

Hulst m. Uit glb. mnl. *hulst* (met een jongere *t*, vgl. borst (2), uit) **huls* m. (*hulse* vr.), vgl. ohd. *hulis*, *huls* „steekpalm, muizendoorn" nhd. *hulst* mnd. *huls* m. (nnd. *hülse* vr.). Eng. *holly* ags. *holegn* en eng. *hulver* en, in onverschoven vorm, kelt. *kelen* „steekpalm" schijnen verwant te zijn.

Hunebed. Uit duitsch *hûne*, *hûne* „reus"; het is de volksnaam ohd. *Hûni* mhd. *Huinen* nhd. *Heunen* mnl. *Hûnen* mlat. *Hunni* „Hunnen, Hongaren"; de bet. „reus" komt sedert de 13e eeuw voor.

Hunkeren ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; glb. dial. *hankeren* eng. *to hanker* (*hank*). Aan verwantschap met hangen (*hank- hunk-* intensieve formaties bij *hang-*) en met honger zou gedacht kunnen worden.

Huppelen ww. Van het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *huppen*, waarnaast glb. *hoppen;* daaraan beantwoorden mhd. nhd. *hupfen*, *hüpfen* mnd. *huppen* meng. *hyppen* eng. *to hip* en mhd. nhd. *hopfen* ags. *hoppian* eng. *to hop* on. *hoppa* „huppelen"; hierbij ags. *hoppe(t)tan* nhd. *hopsen*. De st. van germ. *hoppôn*, *huppjan* kan door verscherping uit voorgerm. *kup* (*kupn-*) zijn ontstaan, reden waarom verwantschap van deze woordfamilie met oslav. *kŭpěti* „huppen" mogelijk is.

I

Ieder onbep. telw. Uit ouder nnl. (holl.) glb. *ieder*, b. a. mhd. *ieder*, ouder *ieweder* ohd. *iowedar*, *êo-hwëdar* os. *iohwethar* ags. *âhwæðer*. Het eerste lid der samenstelling in ieder, de volgende woorden en immer is mnl. *ie* „te eeniger tijd, wanneer dan ook, altijd" mhd. *ie* nhd. *je* ohd. *io*, *êo* os. *êo* ags. *â*, die op *aiw* teruggaan; het Got. kent dit woord slechts in verbinding met de ontkenning: *ni aiw* „nooit" (mnl. duitsch *nie*): het is een naamval van got. *aiws* „tijd, eeuwige tijd" (zie eeuw); vgl. gr. αἰεί „altijd": αἰών. Het tweede lid is het germ. pron. „wie van beide" (skr. *katarás*, gr. κότερος) got. *hwaþar* ohd. *hwëdar*, mnl. *weder* in *weder—noch* „noch—noch", *weder—of* „of—dan", *weder—so* „hetzij—hetzij". In overeenstemming hiermede beteekent *êo—hwëdar* „elk van beiden", welke bet. zich ook in mnd. *ider* mhd. *ieder* nhd. *jeder* tot „elk" uitgebreid heeft; de bet. „elk van beiden" is bewaard in eng. *either* uit ags. *ǽghwæðer* (= ohd. *êo-gi-hwëdar*). — **Iegelijk**, zie elk. — **Iemand** met een jongere *d* (zie arend) uit mnl. *ieman* (*iemen*), ohd. os. *êoman* nhd. *jemand* eig. „de een of andere man". — **Iets** uit een ouder *ietwes*. In het Mnl. had *iet* alleen de bet. „iets", later werd het met *wat* in de onbepaalde bet. „iets" samengesteld (*ietwat*), of met den gen. daarvan (*ietwes*). Mnl. *iet* ontstond uit *iewet*, waaraan beantwoorden ohd. os. *êowiht* mhd. *ieht* ags. *âwiht*, *âuht* eng. *ought*. Het hierin bewaard gebleven germ. subst. *wiht* „ding" wordt onder wicht behandeld.

IJdel en **ijl** bnw. Uit mnl. *îdel* „ledig; vruchteloos; bloot, enkel", b. a. ohd. *îtal* mhd. *îtel* „ledig; onnut, vergeefsch, nietig; pronkzuchtig; zuiver, onvervalscht" nhd. *eitel* os. *îdal*,

ags. *îdel* „ledig, onnut, waardeloos" eng. *idle*. Dewijl de begrippen „vruchteloos, nutteloos, nietig, ledig" zich uit „zuiver, louter" kunnen ontwikkeld hebben, is het mogelijk dat dit westgerm. adj. afstamt van den onder eest genoemden indog. wt. *eidh;* de beteekenissen zijn dan van „blinkend, rein" uitgegaan.

IJf m. Uit glb. mnl. *ijf*, ontleend aan glb. fra. *if* m., dat met mlat. *ivus*, spa. *iva* uit het Duitsch of Keltisch komt. Deze talen en het Slav. hebben, als onderling hoogerop verwant, de benaming gemeen: oiersch *éo* kymrisch *yw* „ijf", oslav. *iva* „wilg" littausch *jëva* „zwarte els", on. *ýr* m. „ijf" en „boog (uit ijvenhout)", ohd. *íwa* „ijf; boog" nhd. *eibe* mnd. *îwe* vr. ags. *îw*, *eów* eng. *yew* „ijf", waaraan mnl. *îwe*, *uwe* beantwoordde.

IJk m. Eerst in het Nnl. voorkomende; vgl. mhd. *îche*, *îch* „maat, bepaling der maat van overheidswege; ijkkantoor" mnd. *îke* „ijkijzer, ijk"; hierbij mhd. *îchen* „afmeten, ijken, nazien" nhd. *eichen* mnd. *îken* nl. ijken. Van onbekenden oorsprong.

IJl bnw.; zie ijdel. Hierbij ijlen (in de koorts), ijlhoofd, voorheen *ijdelen*, *ijdelhoofd* met overgang der bet. van „nutteloos, onbeduidend" tot „dwaas, onzinnig, *delirus*".

IJlen (spoeden) ww. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.), b. a. ohd. *îl(l)en* (uit *îljan*) „zich beijveren, streven, ijlen" os. *îlian* nhd. *eilen;* hierbij ohd. *îla* vr. „ijver, spoed" nhd. *eile* nl. ijle, ijl. Zonder genoegzame zekerheid neemt men aan, dat dit weinig verbreide woord verwant is aan het onder eelt genoemde woord voor „voetzool"; aannemelijker is echter verband met den bij gaan vermelden indogerm. wt. *î* „gaan"; de *l* in ijlen zou dan afleidingsletter zijn.

IJp en **iep** m. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende; vgl. dial. duitsch *îffa*, *ifenbaum* en westfaalsch *îspe* (uit **îpse?*) „ijp"; deze benaming moet ook in Vlaanderen gangbaar zijn geweest, althans zoo de stad IJperen er naar genoemd is; naar die stad heet deze boom in het Nhd. *iper* vr., fra. *ipréau*, spa. *olmo de Ipre*.

IJs onz. Uit glb. mnl. *ijs* onz., algemeen germ. *îso-* „ijs": on. *îs* ohd. mnd. ags. *îs* onz. Een overeenkomstige benaming buiten het Germ. is niet bekend. Op grond van ijs en ijzer een wt. *îs* „blinken" te onderstellen, is gewaagd. — Een afleidsel is ijzel m.; vgl. ohd. *îsilla* vr. ouder holl. *ijzel* ouder eng. *ysel* „ijskegel".

IJver m. Eerst in het oudere Nnl., b. a. laat mhd. (sedert de 15ᵉ eeuw voorkomend) *îfer* m. „ijver, naijver" nhd. *eifer*. Dit tot een kleinen kring beperkte woord is metterdaad eerst in de laatste eeuwen door Luthers bijbelvertaling bij Duitschers, Nederlanders, Denen en Zweden in zwang gekomen. Het is waarschijnlijk wel niet verwant aan ohd. *eivar*, *eibar* ags. *áfor* „scherp, bitter"; misschien heeft het, op de wijze van adder, zijn beginletter *n* verloren; zie nijver.

IJzegrim m. Glb. duitsch dial. *isegrimm*. Dit woord is één met den naam van den wolf in de dierenfabel: *Izengrijn*, *Inzengrim* ohd. *Îsangrim*.

IJzel, zie ijs.

IJzen ww. „met vrees, met afgrijzen bevangen worden" is als „van schrik verstijven" door het taalgevoel met ijs in verband gebracht, maar berust oorspronkelijk op mnl. *eizen* „schrikken", een afleidsel (ohd. *egisôn*) van germ. got. *agis* ohd. *egi* „schrik" (got. *ôg* „ik ben bevreesd"; gr. ἄχος „smart, droefheid").

IJzer onz. Uit glb. mnl. *ijzer* (*ijzen*), b. a. ohd. *îsarn*, *îsan* nhd. *eisen* os. *îsarn* ags. *îsern*, *îren* eng. *iron* on. *îsarn*, *járn* got. *eisarn:* een algemeen germ. benaming, met ongewone phonetische afwijkingen in de verschillende talen. Verwantschap met ijs, zoowel als met germ. *aizo-* „erts" (zie erts) en dus met skr. *ayas* „ijzer" is onzeker.

Ik vnw. Uit glb. mnl. *ic*, b. a. os. *ik* ags. *ic* ohd. *ih* got. *ik:* „gemeingerm. *ik* aus vorgerm. *egom*, vgl. lat. *ego*, gr. ἐγώ, skr. *aham*, altbulg. *azŭ*.

Die obliquen kasus zu diesem uralten nomin. wurden bereits gemeinidg. aus einem st. *me-* gebildet; vgl. mijn. Eine grundbedeut. von ik, *egom* (*aham*) lässt sich nicht ermitteln". — Hiervan nnl. ikkerig „zelfzuchtig, hoovaardig" ikkerij.

Ikker, zie nikker.

Imker m. bevat het dial., etymologisch niet duidelijke woord *imme* voor „bij", b. a. glb. nhd. nd. *imme* vr. jonger mhd. *imme* m. (*mm* uit *mb*); het beteekent ook „bijenzwerm", en uitsluitend in deze bet. komt ohd. *imbi* m. mhd. *imbe* voor (voor den overgang der bet. vgl. borst (2)). Wat zijn vorming betreft is imker een afleidsel op *-er* van het diminutivum van *imme* (vgl. nhd. *biener* „bijenhouder" van *biene*), of van een compositum van *imme* „bij" en kaar.

Immer bw. Uit mnl. *immer* (gewoonlijk *emmer*) uit het voormalige *eo mêr*, *ie mêr*, b. a. ohd. *iomêr* „te eeniger tijd; steeds" nhd. *immer* mnd. *jummer:* uit *eo* (zie ieder) en meer. Op de bet. „in elk geval, toch" van mnl. *immer* (*emmer*) berust nnl. immers met de adverbiale *s* (zie aanstonds).

In voorz. Uit glb. mnl. *in;* een algemeen germ. praep., got. ohd. os. ags. *in* „in", die aan lat. *in*, gr. *ἐν, ἐνί* „in" hoogerop verwant is. In het Ags. Mhd. (ouder Nhd.) Nd. wordt *in*, als in het Nl., ook gebruikt om adjectiva te versterken met het begrip „innerlijk, door en door"; gelijken dienst doen in het Mnl. door en uit.

Ingewand onz. Uit glb. mnl. **inghewant* (*d*), mnd. *ingewant*, een samenstelling met *ghewant* „stof, goed, kleed; waar; kleedij", nnl. (met afval van het praefix, zie beurt) want „grof laken, visch- en scheepstuig", b. a. ohd. (*bada*)*giwant* „(bad)kleed" mhd. *gewant* „kleeding, rusting, stof voor kleederen, goed" nhd. *gewant*. Het met *gewant* syn. mnl. *ghewade* (zie gewaad) heeft evenzeer de bet. „ingewand" (mnd. *ingewât* „ingewand" en „huisraad"); het gebruik in deze bet. berust op de algemeenste bet. „goed, stof, uitrusting"; vgl. nd. *ingedömte* „huisraad" en „ingewand", dial. duitsch *ingerät* „ingewand" van *geräte* „uitrusting". *Gewant* leidt men als „stof om mede te omwinden, omhulsel" van winden af. Met ingeweide (zie geweide) heeft ingewand dus niets uitstaande. — **Inham** m. In dit slechts in het Nnl. en Oostfri. voorkomende woord, gelijk ook in het tegenovergestelde uitham, is duidelijk de aan den wt. van ham (zie ald.) eigene bet. „gekromd zijn" bewaard; vgl. ook bocht van buigen.

Ink m. Een eerst in het Nnl. voorkomend woord van onbekende herkomst.

Inkt m. Uit glb. mnl. *inkt* (*enkt*) met een jongere *t* (vgl. borst (2)) uit *ink*, dat evenals meng. *enke*, *inke* neng. *ink* aan glb. ofr. *enque* is ontleend. Dit komt met fra. *encre* it. *inchiostro* van mlat. *encaustum* „roode inkt" (gr. *ἔγκαυστον* van *ἐγκαίειν* „inbranden").

Innen ww. Uit glb. mnl. *innen:* een afleidsel van de praep. in en het adv. mnl. *inne* got. ohd. *inna* os. *inne* „binnen" ags. *inne* „binnen, naar binnen"; vgl. ohd. *innôn* mhd. *innen* „(iets) in een ruimte-, (iemand) in een gezelschap opnemen" mnd. *innen* „in zijn huis, in zijn bezit brengen". — **Innerlijk** bnw. Een afleidsel van mnl. *inder*, *inre* adj., ohd. *innar* mhd. nhd. *innere* „inwendig": van in. — **Innig** bnw. Uit glb. mnl. *innech* (bepaaldelijk van „godsdienstige innigheid"), b. a. mhd. *innec* (*g*) „innerlijk, innig" mnd. *innich;* ohd. *inniglîh* adj. „innerlijk": van in en mnl. *inne*. — **Inspit** onz. Slechts in het Nnl. „spitse staak, die in (op) het roer gestoken wordt", zie spit. — **Instal** m. Slechts in het Nnl. voorkomende: „stal in het woonhuis; woonhuis dat tevens tot stal dient en waar het dus vuil en ongeredderd is".

Instantelijk bnw. Eerst in het Nnl., gevormd naar het voorbeeld van fra. *instant*, eng. *instant;* lat. *instans*, part. van *instare* „staan op, aandringen". Een overeenkomstige duitsche formatie

is *inständig* nnl. instendiglijk van ohd. *instantan* „staan op, volharden in".

Inwendig bnw. Naar het voorbeeld van glb. nhd. *inwendig* gevormd, mhd. *innewendec:* van wenden.

Ivoor onz. Zie elpenbeen.

J

Ja bijw. Uit glb. mnl. *ja;* b. a. ohd. nhd. *jâ* (uit *jă*) ags. *geá* eng. *yea* (waarnaast ags. *gese* eng. *yes*, dat men uit *ge-swa* „ja, zoo" verklaart) got. *ja* „ja" (waarnaast *jai* „waarlijk, voorwaar"). „Voor verwant houdt men littausch *ja sakyti* „ja zeggen" (en gr. ἦ „voorwaar"?)".

Jaap m. Eerst in het Nnl.: het behoort waarschijnlijk met dial. uitspraak der *g* bij gapen (nd. *japen* = *gapen*). Afleidsel japen.

Jaar onz. Uit mnl. *jaer*, algemeen germ. *jêro-* onz. in dezelfde bet.: got. *jêr* ohd. os. *jâr* ags. *geár*. In de niet germ. woorden, die voor hoogerop verwant gehouden worden, wisselt de bet. „jaargetijde" af met „jaar"; vgl. osl. *jarŭ* „voorjaar", gr. ὥρα „jaargetijde, voorjaar, jaar", ὧρος „jaar", zend. *yâre* „jaar"; in het Indisch komt de overeenkomstige benaming niet voor.

Jacht vr. Uit mnl. *jacht* vr. „vervolging, spoed, jacht", b. a. glb. mnd. md. *jacht* vr.: eene formatie als macht, kracht van den wt. van jagen, dus anders gevormd als mhd. *jaget* onz. vr. mnl. *jaghet* nhd. *jagd* vr. „jacht", dat een van *jagôn* „jagen" afgeleid abstractum *jagôd-*, is. — Hierbij jacht onz. (nhd. *jacht* vr. eng. *yacht* enz.) voor nl. nd. *jachtschip* „snelzeiler"; in gelijke bet. mnd. *jageschip*.

Jagen ww. Uit mnl. *jāghen* zw. ww. „vervolgen, jagen, begeeren, erlangen", b. a. ohd. *jagôn* „vervolgen, jagen" nhd. *jagen;* in de overige ogerm. talen komt het niet voor. Gewoonlijk houdt men het voor hoogerop verwant aan gr. διώκειν „vervolgen" (wt. **jŏk*); anderen vergelijken het met skr. *jahú* „rusteloos" (wt. **jagh*).

Jak onz. In het oudere Nnl. ontleend aan fra. *jaque* vr., gelijk ook nhd. *jacke* vr. eng. *jacket*. De oorsprong van fra. *jaque*, it. *giaco* is onzeker.

Jakhals m. De verhollandschte vorm van fra. *chacal*, of eng. *jackal;* nhd. *schakal*. Al deze namen gaan op den perzisch-turkschen diernaam *djakâl* terug.

Jakken ww. Eerst in het Nnl.; glb. nd. *jacken*, meestal in den frequentatieven vorm gebezigd: nd. *jackeren* (*jackelen*) nederrijnsch (reeds in de middeleeuwen) *jackeren*, md. ook *jackeren*, opperduitsch ook *jächen*, nnl. jakkeren. Het verband tusschen den st. *jakk-* (*jak-?*) „jagen, trans. en intr." en jagen is niet volkomen duidelijk.

Jaloersch bnw. In het oudere Nnl. ontleend aan fra. *jalours*, een bijvorm van *jaloux*, vanwaar ouder nnl. *jaloes*, eng. *jealous*. Fra. *jaloux*, it. *geloso* komen van lat. *zelus* (gr. ζῆλος) „ijver".

Jammer onz. Met veranderd geslacht uit mnl. *jâmer* m. „ellende, droefenis, leed" (vgl. voor *amm* uit *âm* lam, doemen), b. a. glb. ohd. *jâmar* onz. m. nhd. *jammer* m., eig. een tot subst. geworden adj.: ohd. os. *jâmar* ags. *geômor* „smartelijk, treurig", germ. **jêmro-*, maar dat in het Oostgerm. niet voorkomt. Of het aan gr. ζημία „nadeel, straf" verwant is, is twijfelachtig.

Janhagel onz. Nnl. nd. nhd.: een samenstelling van den voornaam Jan met hagel in de overdrachtelijke bet. van „gemeen volk, gepeupel".

Janhagel (koek) vr. Deze koek „ontleend haar naam wel daaraan dat zij in den vorm van hagelkorrels op ijzeren platen gestrooid wordt."

Janken ww. Mnl. *janken*, b. a. glb. mnd. nhd. *janken*. Een betrekkelijk jonge onomatop. formatie.

Japen, zie jaap.

Japon vr. Eerst in het Nnl.; eig. „een japansch gewaad", voorheen *japonsche rok;* vgl. fra. *Japon* „Japan".

Jas vr. De oorsprong van deze eerst in het Nnl. en buitendien slechts in het westelijke Nd. bekende benaming (*jass* m.) is geheel duister.

Jas m. Eerst in het Nnl.; misschien een verkorte eigennaam. Daarvan jassen ww., dat ook in Duitsche dialecten overgenomen werd.

Je vnw. De toonlooze vorm van jij en gij.

Jegens voorz. Uit mnl. *jeghens* naast *jeghen* „jegens, tegen" met *j* in plaats van *g* wegens de volgende *g* (*dissimilatie*); vgl. ohd. *gegin*, *gagan* nhd. *gegen* ags. *gean* „tegen"; os. *gegin* en on. *gagn* „tegen" worden slechts in samenstelling gebezigd; hierbij als adv. ohd. *gagani*, *gegini* mnl. *jeghene*. Deze, in het Got. niet voorkomende woorden zijn naamvallen van een nomen (germ. **gagno-*), welks oorsprong echter nog niet opgehelderd is. Niet zelden worden de vormen van dit woord door voorzetsels voorafgegaan: ohd. *ingagin* nhd. *entgegen* os. *angegin* ags. *ongean* eng. *again*, os. *tegegnes* adv., mnl. (niet in het Oudvla.) *teghen* nnl. tegen uit *entjegen*.

Jenever vr. Uit mnl. *genever*, *jenever* (m.? vr.?) „jeneverstruik, jeneverbes", dat aan ofra. *genevre*, nfra. *genièvre* m. (lat. *juniperus*) „jeneverstruik" ontleend is.

Jeugd vr. Uit mnl. *jöghet*, *jöghet* (*d*) „jeugd, jong volk", b. a. ohd. *jugund* nhd. *jugend* os. *juguð* „jeugd" ags. *geogoð* vr. „jeugd, jongelingschap" eng. *youth:* een westgerm., in zijn formatie met deugd overeenkomend abstractum van jong, met verlies van de nasalis in de wortelsyllabe; het Got. heeft daarvoor *junda* „jeugd" in de plaats.

Jeuk m. Eerst in het Nnl. voorkomende, uit onl. **juki-* m.; hierbij mnl. nnl. jeuken, joken, ond. *jukid* „het jeukt"; ohd. *jucchen* mhd. *jucken*, *jücken* nhd. *jucken* ags. *gyccen* „jeuken" gaan op **jukjan* of **jukkjan* terug; vgl. nog ohd. *jukido* mhd. *jukede* m. „jeuk, schurft" en glb. ags. *gicða* m., mnl. nnl. jeukte vr. In sommige duitsche dialecten heeft de stam *juk*, welks slotconsonant in hetzelfde geval verkeert als die van haak, ook de bet. „springen" en „waggelen, trillen". Nog kan, indien „prikkel" of iets dergelijks de oorspronkelijke bet. is geweest, got. *jiuka* „strijd, opgewondenheid", tot deze maagschap behooren.

Jeuzelen ww. Eerst in het Nnl., oostfri. *jöselen* „kreunen, klagen": een klanknabootsend woord.

Jicht vr. Uit glb. mnl. *jicht*, *jecht* vr., b. a. mhd. *giht* (gewoonlijk als collectivum *gegihte* onz.) „jicht, trekkingen, krampen" nhd. *gicht*, mnd. *jicht*, *gicht* vr. Voor den wortel, die oorspronkelijk waarschijnlijk met *j* begon, dus *jih*, moet een gelijke grondbet. ondersteld worden als voor jeuk (ags. *gihða* m. „jeuking"); door den invloed van jeuk en zijn maagschap ontstond wellicht *juht*, de mnl. bijvorm van *jiht*.

Jij vnw. Zie gij.

Joechjachen ww. Slechts in het Nnl.; een klanknabootsende formatie, vgl. juichen.

Joedelen ww. Slechts in het Nnl.; een klanknabootsende formatie, evenals opperduitsch *jodeln;* vgl. joelen.

Joelen ww. Eerst in het Nnl.; een klanknabootsende formatie evenals **jolen**.

Jok m. Eerst in de nieuwere taal voorkomende, gelijk glb. nhd. *jux*, eng. *joke*. Men brengt ze terug tot lat. *jocus* „scherts".

Joken ww. Zie jeuk.

Jol vr. Een eerst in de nieuwere taal voorkomende benaming voor „een klein, rank vaartuig", welker oorsprong onbekend is: oostfri. *jülle*, nd. *gelle*, *gölle*, *jolle*, zwe. *jelle*, *julle*, de. *jolle*, eng. *jawl*, fra. *jelle*, *jol*. Verwantschap met oostfri. *jel* „spits toeloopend", rügensch *jelle* „smalle landtong" kan vermoed worden. Maar ook van deze woorden zijn geen nadere etymologische verwanten bekend.

Jolen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. mnd. mhd. *jôlen*, nhd. *jolen*, *jölen:* een klanknabootsende formatie, behoorende bij eene interjectie *jô!*

Jong bnw. Uit glb. mnl. *jonc* (*gh*), algemeen germ. in dezelfde bet.: got.

juggs ohd. os. *jung* ags. *geong:* naast *jungo-* is in den got. comp. *jûhiza* „jonger" de vorm *jûho-* uit *junho-* bewaard: beide berusten „door samentrekking uit *juvungo-* op een voorgerm. *juwenko-*, hetzelfde woord als lat. *juvencus* „jongeling" en skr. *yuvaças* „jong"; het oudere indog. *yuwen-* vertoont zich in lat. *juvenis* „jong, jongeling" en *juven-ta* „jeugd" (gelijk aan got. *junda* vr.), alsook in skr. *júvan* „jong, jongeling" en oslav. *junŭ* „jong", die gezamenlijk berusten op een indog. wt. *yŭ* „jong zijn" (vgl. skr. *jáviṣ́tha* „de jongste"). — Het als subst. voorkomende neutrum, mnl. *jonc* (plur. ook *jonghere*) „het jonge, kind", schijnt in de andere germ. talen niet gebruikelijk te zijn geweest. — Algemeen germ. is het afleidsel on. *ynglingr* (het Got. heeft daarvoor *juggalauþs*) ohd. *jungaling* ags. *geongling* mnl. *jonghelinc* nnl. **jongeling.** — **Jongen** m. Uit mnl. (holl.) **jonghene*, **jonghijn* „jongen, knaap, jong van een dier" b. a. glb. ohd. *jungino* (*-îno?*); het *n*-suffix heeft misschien diminutieve kracht, als in veulen, zwijn. In plaats van dit *n*-afleidsel komt meestal het zwakke adj. als subst. voor, nhd. *der junge.* — **Jonger** m. Uit mnl. *jonghere*, b. a. ohd. os. *jungiro*, als subst. gebezigde comp.; zie heer.

Jonker m. Uit mnl. *jonchere* „jonge heer, jonker", eig. *jonc hêre*, vanwaar ook nnl. jonkheer; evenzoo is in het Hd. *junc herre* „jonge heer, edelknaap" tot *junker* samengetrokken; eng. *younker* is aan het Nl. ontleend. Vgl. juffer.

Jood m. Uit glb. mnl. *jōde* (*jöde*), b. a. ohd. *judeo*, *jude* mhd. *jude*, *jüde* nhd. *jude* os. *judeo:* ohd. onl. *judeo*, *judio* zijn door het germ. accent uit het met het Christendom overgenomen lat. *Judaeus* ontstaan (vgl. kruis).

Jool m. Eerst in het Nnl., ook *djool*, fem. *djōle.* Van onbekenden oorsprong.

Joop vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende; het Oostfri. kent het overeenkomstige diminutivum *jöpke* „rozebottel". Aan verwantschap met os. *hiopo* ohd. *hiofo* ags. *heope* m. „doornstruik" eng. *hip*, nhd. *hiefe* „rozebottel" valt niet te twijfelen, daar *ju-* *jo-* in het Fri. uit *hiu-* *hio-* kan ontstaan.

Jopenbier. Eene soort van bier, aldus naar een straat in Dantzig geheeten.

Jou vnw. Uit mnl. *jou*, *ju*, eig. de dat. en acc. van jij.

Jouwen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomend afleidsel van de interjectie *jou*, die, gelijk nog heden in het Nvla. luiden spot uitdrukte; vgl. eng. *to jaw* „smaden, schimpen".

Jubel m. Evenals nhd. *jubel* een afleidsel van jubelen nhd. *jubelen* nhd. *jubelen*, dat het uit de taal der kerk overgenomene lat. *jubilare* is.

Jucht onz. Deze benaming is, met de nd. nl. overgang van *ft* in *cht*, in het nnl. tijdperk ontleend aan russ. *juft*, eig. „paar", daar de tot juchtleer bestemde huiden twee aan twee gelooid worden; nhd. *jucht* onz., *juchten* onz. m. uit het Nd.

Juffer vr. In dezen dial. vorm eerst in het Nnl.; de mnl. vorm was *joffer*, (met assimilatie uit) *joncfer*, (en dit uit) *joncvrouwe* (nnl. jonkvrouw) „jonge vrouw"; evenzoo hd. *jungfer* uit *junc vrouwe* „jonge dame, adellijke juffer"; ook *vrouwe* alleen wordt in het Mnl. Mnd. Mhd. in verbinding met eigennamen tot *ver* verkort; vgl. jonker.

Juichen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; mnl. **jûchen*, een afleidsel van de interjectie *jûch* mhd. *jûch;* van *jûchen* is het intensivum mhd. *jûchezen* nhd. *jauchzen* nnl. *juichten* gevormd. Een soortgelijke interjectie is duitsch *juch*, nl. *joech;* vgl. joechjachen.

Juist bnw. Eerst in het oudere Nnl, voorkomende en aan fra. *juste* ontleend; voor de verlenging van den klinker vóór *st* vgl. oester.

Juk, jok onz. Uit glb. mnl. *juc*, *joc* (plur. *jōke;* vgl. gemak, glad, gras), b. a. glb. ohd. *juh*, *joh* nhd. *joch* ond. *juk* ags. *geoc* eng. *yoke*, got. *juk* onz. „juk ossen"; hierbij met ablaut ohd. *jiuh* nhd. dial. *jeuch* „juk"

en ohd. *juhhart* mhd. *jûchert* nhd. *jauchert*, *juchert* „juk lands", eig. „zooveel grond als men met een juk ossen in één dag ploegen kan", wat ook j u k zelf, bij overdracht, beteekenen kan; vgl. lat. *jûgerum* „bunder" bij *jugum* „juk". Lat. *jugum* en gr. *ζυγόν* uit *jŭgom* beantwoorden volkomen aan nl. j u k; vgl. ook skr. *yugá* „juk, koppel, span"; deze woorden komen van een indog. wt. *jeug* „verbinden, aanspannen": skr. *yuj* (verbale wt.), gr. *ζεύγνυμι*, lat. *jungere;* in het Germ. bestaat een overeenkomstig st. ww. niet meer.

Jurk vr. Eerst in het Nnl., b. a. glb. westnd. *jurk;* hierbij waarschijnlijk eng. *jerkin* „wambuis". Van onbekenden oorsprong.

Jut vr. Eene verkorting van *jutte-peer*, oostfri. *jüt-pere*, westfaalsch *jüttenbere*. Van onzekeren oorsprong.

Jutmis. Eveneens bestaat in het Westfaalsch en Rijnsch *St. Judtmisse*, *St. Jüttentag* „calendae graecae"; „ongetwijfeld slaat de benaming op zekere *Jutte* (*Judith?*), die niet in den kalender staat".

Juweel onz. Uit mnl. *ju*(*w*)*eel* onz. „voorwerp welks bezit vreugde verschaft, speelgoed, kleinood, juweel", nhd. *juwel:* evenals meng. *juel* eng. *jewel* ontleend aan ofra. *joel* (it. *giojella*, sp. *joyel*) nfra. *joyau*, een rom. afleidsel van lat. *gaudium*.

K

Ka, zie k a d e.

Kaag vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *kaghe* vr., b. a. glb. nd. *kag* m. rijnsch (reeds in de 14^e eeuw voorkomende) *kac* (*c* uit *g?*). Dewijl schepen en vaten dikwijls gelijke namen dragen (vgl. k a a n), kan on. *kaggi* m. eng. *cag* „klein vat" hierbij behooren. Andere verwanten zijn niet bekend.

Kaai vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *kâie* vr., b. a. glb. mnd. *kâje* vr.; noorsch en nhd. *kai* (*quai*) zijn aan het Nd. Nl. (Fra.) ontleend: fra. *quai* m.; zoo ook in het Eng. *key*, *kay*. Eenigszins afwijkende bet. hebben ofra. *caye*, spa. *cayo* „zandbank", eng. *keys* „blinde klippen". Met goeden grond houdt men deze woorden voor één met een reeds vroeg voorkomend mlat. *kai* „cancellae", *kaij* „cancelli" en een keltische woordfamilie: kymrisch *cae* „omheining", bretonsch *kaé* ook „dam"; „dam die de haven omgeeft" zou dan de grondbet. zijn van het eig. keltische k a a i, en de nnl. bijvorm *kade* zou eerst uit *kâje* zijn ontstaan. — De bet. van het ww. k a a i e n moet zich eerst uit de meer algem. bet. „aan de kaai aanleggen, zich gereed maken om aan de kaai aan te leggen" ontwikkeld hebben.

1 **Kaak** (wang) vr. Uit mnl. *cake* (*â* of *ā?*) vr. „kinnebak, kakebeen, onderkaak, wang", een woord van welks klanken moeilijk het juiste te zeggen is; in het Mnd. Nnd. komt er mede overeen glb. *kake* vr. met den bijvorm *keke* (*ê* of *ē?*). Op geheel verschillende vocalen wijzen ags. *ceace*, *cece* (*eá*, *é* uit *au?*) en *ceóce* „kinnebak, wang", ofri. *kêke* en *sciake*, eng. *cheek* „wang". Het bestaan van een nomen voor „kaak" met vocalen der *u*-reeks, *keokô-* ags. *ceóce* fri. *sciake*, wordt, naar men meent, bevestigd door het denominatieve ww. got. *kukjan* oostfr. *kükken* „kussen". Zoo mnl. mnd. *cake* eig. fri. bleek te zijn (evenals h i e l), dan zou het met ags. *ceace*, *cece* ofri. *kêke* kunnen wijzen op een van germ. *keokô-* in klanktrap verschillend *kaukô-*, *kaukjô-* (vgl. b a a k). Zoomin voor germ. *keokô- kaukô-* „kaak" als voor een glb. **kakô-*, **kêkô-* zijn buiten het Germ. overeenkomstige vormen aan te wijzen.

2 **Kaak** (schandpaal) vr. Uit het eerst in het jongere Mnl. voorkomende *kâke* vr. „schandpaal, pronkpaal", b. a.

glb. mnd. md. *kâk* m. Daar ditzelfde woord ook „houten klamp aan een deur, dwarshout aan den ploegdissel" beteekent, kan nl. nd. *kâka-* uit *kêko-*, met de grondbet. „pin, bout", tot de maagschap van keg, kegel behooren; vgl. voor den slotconsonant haak, hoek : ohd. *hâgo*, ook haperen, knoop, knok. Misschien zijn aan deze germ. woorden hoogerop lit. *żagre* „gaffelhout aan den ploeg", *żagrinis* „paal", *żagarai* „dor rijshout" verwant.

Kaakje, keekje. Ontleend aan eng. *cake*, of aan fri. *kâk;* zie koek.

Kaal bnw. Uit glb. mnl. *câle* (*calu;* gen. *caluwes*), westgerm. *kalwo-:* ohd. *chalo* nhd. *kahl* mnd. *kale* ags. *cealu* eng. *callow*. Volgens de klankwetten is oorspronkelijke verwantschap met glb. lat. *calvus* (en met skr. *khalvâṭa* „kaalhoofdig") onmogelijk: zij kan evenwel met lit. *gŏlŭ* „bloot, blank" bestaan. Maar niet zonder reden vermoedt men, dat het woord uit het Lat. is overgenomen, daar aan het Lat. ontleende woorden over het geheele westgerm. taalgebied verspreid zijn, vgl. delgen, kist.

Kaam vr. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; b. a. glb. mhd. mnd. *kâm* nhd. *kahm* m., ijslandsch *kám* onz. „dunne laag van stof, vuil" eng. *coom* „roet, aanslag", met *i*-umlaut *keam;* een glb. *n*-afleidsel is bewaard in ouder nnl. *kaan* mhd. *kân* nhd. *kahn* m., eng. *keans*. Of ook mhd. *kadel* „vuil, roet" bij dit germ. *kê-mo*, *-no*, *-mi*, *-ni* gevoegd moet worden, is onzeker.

Kaan vr. Eerst in Nnl. en waarschijnlijk aan het Duitsch ontleend: mnd. *kane* (vanwaar) nhd. *kahn* m.; het overeenkomstige on. *kani* beteekent ook „houten vat" (vgl. boot (1), kaag), de. *kane* „slede"; hiernaast on. *kœna* vr. „een soort van boot"; ofra. *cane* „boot" komt van het Germ. Sommigen beschouwen ook ags. *cæd* „kaan" als verwant. Dientengevolge zou germ. *ka* het wortelbestanddeel zijn van de genoemde benamingen voor „vat, boot".

1 **Kaap** (voorgebergte) vr. Het ouder nnl. *kape* is evenals nhd. *kap*, eng. *cape* aan het Rom. ontleend: it. *capo*, spa. port. *cabo*, fra. *cap* „voorgebergte" gaan op lat. *caput* terug.

2 **Kaap** (roof) vr. Eerst in het jongere Nnl., bij het ook niet vroeger voorkomende ww. *kapen* oostfri. *kapen* „wegnemen, stelen, rooven, buit maken". Dit ww., waarvan ook het in vele talen overgenomene nnl. kaper, komt buitendien nog hier en daar in duitsche dialecten voor; zijn etymologie is nog volkomen duister.

Kaapstander m. Een poging tot verklaring door volksetymologie van het oudere *capestant* „staand windas", b. a. glb. eng. *capstant*, fra. *cabestan*, spa. *cabestante*, *cabrestante*. Men houdt deze benaming voor oorspronkelijk spa.: „staand windas", eig. „staande bok".

Kaar vr. Uit mnl. *caer* voor **car* (vgl. baar (5)) onz., dat volkomen beantwoordt aan een ogerm., op voorgerm. **gosos* of **gasos* wijzend, woord voor „vat, bak, mand": got. *kas* (*kasja* „pottebakker") ohd. *char* os. (*bî-*)*kar* („bijenkorf") on. *ker* onz., ags. *cere* m.

Kaarde vr. Uit mnl. *caerde* vr. „kaardendistel, distel; wolkaarde", b. a. glb. ohd. *charta* mnd. nhd. *karde* vr., die aan mlat. *cardus* (lat. *carduus*), of juister nog aan een vr. vorm daarvan, *carda*, zijn ontleend. Daarvan komen ook de rom. benamingen voor „kaardendistel" en „wolkaarde" it. spa. *cardo*, *carda*, fra. *chardon*, *carde*, meng. *carde* eng. *card*. De bet. „wolkaarde" is voortgekomen uit de eerste bet., omdat vroeger de kaardendistel gebruikt werd om de wol te kaarden.

Kaars vr. Uit glb. mnl. *caerse* (en dit, vgl. aarde, uit) *keerse* (ook *keerze?*); dat dit woord en glb. mnd. *kerse* aan het Hd. zijn ontleend is wel is waar niet bewezen (vgl. het overeenkomstige geval gansch : *ganz*), maar zou noodzakelijk moeten worden aangenomen, als de grondvorm *kartjô* bleek te zijn; en inderdaad komt naast ohd. *cherza*, *charza* (*charz*) nhd. *kerze* vr. in het On. *kerti* onz. „waslicht" voor, waarin, als buiten het Hd. gewoonlijk,

t beantwoordt aan hd. *z*. Het is om phonetische en andere redenen onmogelijk, dat deze benaming aan een mlat. afleidsel van lat. *cera*, **ceráta*, is ontleend; veeleer moet de etymologie vastgeknoopt worden aan een andere bet. van het ohd. woord, nml. „(breeuw-) werk", waaruit zich later de beteekenissen „pit (van werk), pit door was omgeven" hebben ontwikkeld. Zie k a r t e l e n.

Kaart vr. In het jongere Mnl. *caerte*, evenals nhd. *karte* aan fra. *carte* (lat. *charta*) ontleend.

Kaas vr. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. *káze* m., b. a. ohd. *châsi* nhd. *käse* ond. *kási*, *kési* ags. *cése* m. eng. *cheese;* deze (westgerm.) vormen stammen af van het op zijn laatst vóór de 5e eeuw overgenomen lat. *cáseus*. „Das Altnord. hat ein eigenartiges wort für *käse: ostr*, was got. **justs* wäre (vgl. finn. *juusto* „käse"); das vermutete got. *justs* „käse" gehört etymologisch zu lat. *jus* „brühe", altsl. *jucha* „suppe", altind. *yûś án* „suppe". Durch diese combinierung wird wahrscheinlich, dass jenes **justs* ein altgerm. wort für käse ist und das die Germanen nicht die käsebereitung, sondern eine verbesserte art derselben vom Süden lernten, als sie den namen k ä s e von dort übernahmen; vgl. b o t e r."

Kaats vr. Uit mnl. *caetse* „plaats waar de bal neerkomt"; glb. eng. *chase*, fra. *chasse:* behoorende bij k a a t s e n ww. uit mnl. *caetsen* „jagen, vervolgen, drijven; balslaan"; hierbij *caetse* „vervolging". Er is geen twijfel aan of deze woorden zijn aan de noordoostfra. vormen *cacher* ww., *cache* vr. voor de algemeen fra. *chasser*, *chasse* ontleend; wat de *k* aangaat vgl. b. v. k a n s, en voor de verlenging van de vocaal, zie b o o t s e n; van fra. *cacher* kan ook meng. *cacchen* eng. *to catch* „grijpen" afstammen. Het rom. woord voor „jagen, drijven" (it. *cacciare*, spa. *cazar*) wordt uit mlat. **captiare*, eig. „grijpen" (van lat. *capere*) verklaard.

Kabas vr. Uit fr. *cabas*; hierbij k a b a s s e n, eig. „in den korf steken".

Kabbelen ww. Eerst in het Nnl., nd. *kabbelen* „met een plassend geluid tegen den oever slaan": dit woord wordt voor eene klanknabootsing gehouden.

Kabel m. Uit glb. mnl. *cābel*, mnd. *kabel* m. Dit woord, zoowel als noorsch *kabill*, *kabel*, hd. *kabel* vr. en onz. meng. *cabel* eng. *cable* komt van het in het mnl. tijdvak overgenomene fra. *câble* „touw, ankertouw", dat met spa. *cable* van mlat. *capulum* „touw" (van lat. *capere*) wordt afgeleid. Hoe **kabelaring** gevormd is, is niet duidelijk; **kabellarga** behoort bij spa. *largar* „vieren".

Kabeljauw m. Een zeker sedert de 14^e^ eeuw bij de meeste kustbewonende Germanen gebruikelijke naam: mnd. *kabelaw* nhd. *kabliau*, *kabeljau* zwe. *kabeljo* de. *kabeljau*, ook fra. *chabliau;* hiernaast met anders geplaatste medeklinkers nl. nd. *bakeljauw*, *bakkeljau*. Op grond van de etymologie van l a b b e r d a a n gaat men voor het blijkbaar niet germ. k a b e l j a u w óók aan baskischen oorsprong denken. Inderdaad wordt in het Baskisch *bacalao* en voorts in het Spa. *bacalao*, it. *bachalaio* voor „stokvisch (gedroogde kabeljauw)" aangetroffen. Toch houdt men dit woord niet voor oorspronkelijk baskisch. Sommigen denken op grond van nl. duitsch *stokvisch* aan een rom. afleidsel van lat. *baculum* „stok". De reden der omzetting van *bacaláo* tot *kabeljauw*, is onbekend.

Kabouter m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; nd. *kabauter-*, *klabauter-(mann)* „kabouter, scheepskabouter". Dit woord behoort bij eene reeks van dial. werkwoorden met beteekenissen als „kletsen, slaan, leven maken, tieren", die ongetwijfeld onomatopeeën zijn, maar wier formatie nog eenigszins raadselachtig is: md. nd. *klabastern*, *klabattern*, *klabaustern*, *kalbastern* en andere „kletsen, kloppen, slaan, tieren, tierend rondloopen, rijden enz." (zie ook k l a v a a t s h a m e r), vla. *kabooten*, *kabooteren* „met herhaalde slagen slaan". De bet. van *kabouter* „geraasmakende geest" is echter eenigszins gewijzigd onder invloed van een

ouder woord voor „plaagzieke huisgeest", mhd. *kóbolt*, *kobólt* nhd. *kobold* mnl. *coubout*, dat als „huisbestuurder, -regeerder" (van germ. *kobon-*, zie k o f, en *waldan*, zie g e w e l d) wordt uitgelegd; zie k o b a l t.

Kabuis, zie k o m b u i s.

Kabuiskool. Eene samenstelling met *kabuis* „sluitkool", uit glb. fra. *cabus*. Dit en it. *capuccio* zijn afleidsels van lat. *caput*, terwijl ohd. *chapuz* nhd. *kappus*, *kappes* onmiddelijk op lat. *caput* teruggaan. Aangaande eng. *cabbage* is het rechte nog niet aan den dag gebracht.

Kachel vr. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende als *kachel* „aarden vat, fornuistegel"; uit de laatste bet. heeft zich eerst die van „fornuis van tegels" voorts die van „fornuis, verwarmingstoestel in het algemeen" ontwikkeld: het nnl. *kachel* is evenals mnd. *kachel* aan het Hd. ontleend; de echt nd. vorm *kākele* komt met gelijke bet. voor: ohd. *chahhala* mhd. *kachele* „aarden kookpot, kamerpot enz., fornuistegel" nhd. *kachel* vr. Een korter vorm, die wellicht bij ond. **kakala* zou kunnen behooren, is slechts in ags. *ceac* „bekken" (uit **kako*) bekend; maar ook mlat. *cachus* „vat, schaal" komt naar men wil van het Germ. Nog minder dan germ. *kakalo-* aan het verkl. *cacabulus*, zou een germ. *kako-* aan lat. *cacabus* „kookpot" kunnen ontleend zijn.

Kade vr. Uit mnl. *cade* (*ā* of *á?*) vr. „uitgebraden vet, korstje van geroosterd vet", een elders niet voorkomend woord. De bijvorm k a is, zoowel als k a a i e, uit mnl. *cade* ontstaan, maar k a a n op dezelfde wijze als nnl. s c h o e n uit het mv. *kaen* (voor *kaden*).

Kader onz. Uit glb. nfra. *cadre*, eig. „raam, lijst" (lat. *quadrum* „vierkant").

Kadraai vr. Van onzekeren oorsprong.

Kaf onz. Uit glb. mnl. *caf*, b. a. mhd. mnd. dial. nhd. *kaf* ags. *ceaf* onz. eng. *chaff* „omkleedsel van het koren, huls, kaf"; hierbij ohd. *chëva* vr. „huls, bast": misschien van den germ. wt. *kef* „knagen", zie k e v e l, k e v e r.

Kajuit vr. Uit glb. ouder nnl. *kajûte*, dat ook in het Duitsch en Noorsch verbreid geraakt is; het is één met ofra. *cahutte*, nfr. *cahute* „barak": nl. *kajûte* voor *kaûte*. Over de onzekere etymologie van fra. *cahute* zie k o m b u i s. De verwantschap van k a j u i t met de dáár te noemen woorden blijkt ook hieruit, dat *kajuit* in het Westvla. een „oud, slecht paard" beteekent, evenals nd. *kabuf*.

Kakelbont; glb. mnd. nnd. *kakelbunt*. De verklaring van het eerste lid is onzeker.

Kakken ww. Uit het eerst in het jongere Mnl. voorkomende *cacken*, mnd. nhd. *kacken* de. *kakke*, ook meng. *cakken* eng. *to cack*. Gewoonlijk wordt aangenomen dat dit woord in navolging van lat. *caccare* (gr. κακκᾶν; desgelijks ook in het Slav.: boheemsch *kakati*, poolsch *kakać*) naast inheemsche benamingen, als d r ij t e n, s c h ij t e n, in gebruik is gekomen.

Kalamink, kalmink onz.; mlat. *calamancus*, fra. *calmande*, eng. *calamanco*, nhd. *kalmank*, *kalmang* „wollen stof waarin een patroon geweven is": van onbekenden oorsprong.

Kalander vr. In de beide beteekenissen „stofglanzer" en „korenworm" eerst uit het oudere Nnl. bekend en aan het Fra. *calandre* ontleend, dat in de eerste bet. (eng. *calendar*, nd. *klander* nhd. *kalander*) van lat. gr. *cylindrus* „rol" wordt afgeleid; deze benaming werd op den „korenworm" (eng. *calander* nhd. *k(a)lander*, *glander*) overgebracht om zijn cylindervormige gedaante.

Kalebas, kalbas vr. Uit glb. fra. *calebasse;* spa. *calabaza*.

Kalefaten, kalfaten ww. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomend, bijna bij alle zeevarende volken gebruikelijk woord, dat van arabisch *qalafa* „een schip breeuwen", turksch *qalfât* „geteerde stop" afkomt: mgr. καλαφατεῖν, mlat., algem. rom. *calafatare* nd. (zwe. de.) *kalfateren*.

Kalender m. Evenals nhd. *kalender* uit lat. *calendarium* (fra. *calendrier*, mnl. *calendier*).

Kalf onz. Uit glb. mnl. *calf*, b. a. glb. ohd. *chalf*, plur. *chelbir*, nhd. *kalb* ond. *calf* ags. *cealf* onz. eng. *calf*, on. *kálfr* m.; het Got. kent slechts een vr. *kalbô* „vrouwelijk kalf, jonge koe"; hierbij met klankwisseling ohd. *chilburra* mhd. *kilbere* vr. „ooilam", zwitsersch *kilber* „jonge ram", ags. *cilforlamb* „ooilam". Het germ. neutrum kalf onderstelt een voorgerm. **golbhos*, gen. **golbhesos* „jong stuk vee" van een wortel **gelbh*. Met ongeveer gelijke klanken bestaan er buiten het Germ. verscheidene zinverwante woorden; vgl. skr. *gárbha* „moederschoot, broedsel (van vogels), spruit, kind"; gr. δελφύς en δολφός „baarmoeder", ἀδελφός „broeder" (eig. „uit denzelfden schoot voortgekomen"); gr. βρέφος „jonggeboren kind, jong dier"; volgens de ons bekende klankwetten kan echter alleen het ind. woord naauwkeurig aan het germ. *kelb-*, *kalb-* beantwoorden.

Kalis m. Een nnl. woord van onbekende herkomst.

Kalk vr. Uit glb. mnl. *calc*, b. a. ohd. *chalah*, *chalch* mhd. *calch*, *calc* „kalk, witkalk" nhd. *kalk* dial. *kalch* m. mnd. *kalk*, ags. *cealc* eng. *chalk* „krijt". Het grondwoord is lat. *calx* en wel de acc. daarvan, *calcem*. Dat het woord vroegtijdig door de Westgermanen werd overgenomen blijkt uit het lot van de laatste *c*; immers in weinig later, tegelijk met het Christendom, overgenomen woorden, had de *c* voor heldere vocalen alreeds de jongere uitspraak (zie kruis), terwijl in een vroeger tijdperk van ontleening bij woorden als keizer, kelder, kelk, got. *lukarna* uit lat. *lucerna*, de *c* nog als *k* klonk. „De Germanen leerden zoowel de zaak als den naam, ongeveer gelijktijdig met muur, tegel, van de Italiërs kennen."

Kalkoen m. Eene verkorting van ouder nnl. *kal(i)koensche haan;* ook nd. (en evenzoo zwe. de. russisch) *kalkún*. *Kalkoensch* is een adj. afgeleid van den plaatsnaam *Calcutta*, vandaar de bijvorm *kalikoetsche haan* „kalkoen": men hield namelijk Indie (vgl. ook den naam *pavo Indicus*), in plaats van Amerika, voor het vaderland van dezen vogel.

Kallen ww. Uit mnl. *callen* „babbelen, praten, vertellen", b. a. ohd. *challôn* mhd. mnd. *kallen* „kallen" on. *kalla* „roepen, noemen, zeggen". Met germ. *kall-* wordt, buiten het Germ., *gol* in oslav. *gla-golŭ* „woord", *gla-goliti* „spreken" vergeleken. Zie kouten.

Kalm bnw. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomend, thans ook in het Duitsch bekend woord (adj. en subst.: *kalm* m. „windstilte"), van rom. oorsprong: it. sp. *calma*, fra. meng. *calme* „windstilte", fra. *calme* eng. *calm* adj. „kalm". De oorsprong van rom. *calma* „windstilte, heetst van den dag (provençaalsch *chaume* „rusttijd der kudden")" is nog niet volkomen aan het licht gebracht.

Kalvijn vr. Uit het Rom.: it. *calvilla*, fra. *calville*, eng. *calville*.

Kam m. Uit glb. mnl. *cam* (*mm*), door assimilatie uit *kambo-* ontstaan, vanwaar ook ohd. *chamb* nhd. *kamm* os. *camb* ags. eng. *comb* on. *kambr* m. „kam". „Die bezeichnung ist zweifellos altgerm.: unsere vorfahren legten vielen wert auf die pflege des haupthaares. Die bedeutung des wortes ist eigentl. „gezahntes werkzeug"; denn in den verwanten idg. sprachen haftet die bedeut. „zahn" an den verwanten worten. Germ. *kambo-* beruht auf vorgerm. *gombho-*"; vgl. gr. γόμφος „baktand; pin; houten nagel", skr. *jambha* m. „slagtand" (plur. „gebit") oslav. *ząbŭ* „tand". — Het denominativum kammen, naar kam gevormd, heeft mnl. *kemben*, *kemmen* uit *kambjan* (ohd. *chemben* nhd. *kämmen* ags. *cemban*) bijna geheel verdrongen.

Kameel m. Evenals nhd. *kamel* uit lat. *camēlus*. Deze aan de taal der geleerden ontleende vorm heeft een oudere benaming verdrongen, mnl. *kēmel* mhd. *kemel*, *kemmel*, die met klankwijziging van de *a* uit gr. κάμηλος ontstaan en door de kruistochten direct uit het Oosten was overgebracht. Het

Ogerm. kende, opmerkelijk genoeg, een eigen woord voor kameel, dat eenigszins met gr. ἐλεφαντ- overeenkwam; zie olifant.

Kamenier vr. Uit mnl. *cameniere* naast *cameriere:* een rom. afleidsel van kamer. De *n* van *cameniere* komt voort uit eene dissimilatie, die plaats grijpen kan wanneer een suffix met *r* aan een op *r* uitgaanden stam wordt gehecht; vgl. moordenaar, toovenaar, mnl. *woekenâre* „woekeraar".

Kamer vr. Uit mnl. *cāmer(e)* vr. „kamer, gewelf" (ook reeds „secreet"), b. a. ohd. *chamara* „vertrek, schat-, voorraadkamer enz." nhd. *kammer* ond. *kamera:* ontleend aan lat. *camera* „gewelf, kamer" (gr. καμάρα „gewelf", vgl. hemel), waaruit ook de glb. woorden bij de rom. en andere beschaafde volkeren zijn ontstaan. — Een rom. afleidsel is it. *camerata* spa. *camerada* eig. „gezelschap van lieden die één vertrek bewonen", vervolgens „gezelschap", eindelijk „gezel" (vgl. borst (2)); hiervan fra. *camerade*, nnl. **kameraad**, nhd. *kamerad.* Voor glb. germ. uitdrukkingen vgl. genoot.

Kamfer vr. Met mhd. nhd. *kampfer* aan fra. *camphre* (mlat. *camfora*) ontleend.

Kamille vr. Met mhd. nhd. *kamille* vr. uit de mlat. rom. benaming *camamilla*, *camomilla* (gr. χαμαίμηλον); deze naam is met en door de — in de middeleeuwen — van Griekenland uitgaande geneeskunde algemeen geworden; vgl. arts, bus, pleister.

Kamizool onz. Evenals nhd. *kamisol* onz. uit nfra. *camisole*, een afleidsel van mlat. *camisia* „hemd" (zie hemd).

Kamoes-, kamuisleder. Uit fra. *chamois* „zeemleder" (eig. „gemsleder, gems"?); hierbij ofra. *camoissier*, it. *camosciare* „zeem touwen".

1 **Kamp** (strijd) m. Uit mnl. *camp* m. „tweegevecht, gevecht naar de regelen van de kunst, kampspel", b. a. glb. ohd. (zeldzaam) mhd. *champf* ond. *camp* ags. *camp*, *comp*, nhd. *kampf* m., on. *kapp* (*pp* uit *mp*) onz. „strijd, ijver, wedijver". Hieraan beantwoordt mlat. *campus* „gerechtelijk tweegevecht, tweegevecht", vanwaar ofra. *champ* „strijdplaats, duellum", it. spa. *campo* „strijdplaats", aan welks identiteit met lat. *campus* „veld" niet met grond getwijfeld worden kan: als afgepaalde ruimte diende de *campus* vaak voor kamp- en andere spelen, in het bijzonder de *Campus Martius* te Rome en in andere steden. Kamp is dus een vroegtijdig aan het Lat.ontleend woord.— Het afleidsel *kampio* met de bet. „kampvechter naar de regelen van de kunst, kampvechter, vechtersbaas" bestaat zoowel in de rom. als germ. talen: mlat. *campio* fra. *champion*, vanwaar eng. *champion* mnl. *campioen* nnl. kampioen; ohd. *chemph(i)o* mhd. *kempfe* ond. *kempio* mnl. *kempe* nhd. (in nd. md. vorm) *kämpe* ags. *cempa* on. *kappi.* — Uit een germ. afleidsel *kampjan* zijn voortgekomen ohd. *chempfen* nhd. *kämpfen* mnd. mnl. *kempen;* vanwaar nnl. kemphaan. Daarnaast nl. *kampen* ags. *campian.* — Opmerkelijk is het dat het subst. kamp in het Nnl. en Oostfri. een bijwoordelijke bet. heeft gekregen (vgl. kant): „onbeslist, van beide zijden gelijk, quitte" en „gewonnen of verloren"; vgl. de mnl. en ouder nnl. afleidsels van kamp: *campel*, *kampelijk* „onbeslist, onzeker, hachelijk".

2 **Kamp** (veld) m. Uit mnl. *camp* „door een heg, sloot, wal, of op andere wijze tot weide, bouwland enz. afgesloten stuk land", glb. mnd. nd. *kamp* m.: aan lat. *campus* „veld", mlat. ook „stuk land, bepaald stuk land" ontleend; bij kamp „afgepaalde kampplaats", wat ook lat. *campus* beteekenen kan, valt een gelijke ontwikkeling van bet. te bespeuren.

Kamp onz. Eerst in het oudere Nnl. bekend; aan glb. fra. *camp* ontleend, vanwaar ook eng. *camp.* Ook in het Mlat. en de andere rom. talen heeft lat. *campus* dezelfde bet. gekregen.

Kamp bnw. Zie kamp (1). **Kampioen**, zie kamp (1).

Kamuis bnw. Uit glb. mnl. *camûs*, aan glb. ofra. nfra. *camus* (it. *camuso*,

meng. *camois* eng. *camous*) een woord dat voor keltisch gehouden wordt (iersch *camus* „bocht") ontleend.

Kamuisleer, zie kamoesleer.

Kan vr. Uit glb. mnl. *canne* vr., b. a. glb. ohd. *channa* nhd. *kanne* ags. *canne* eng. *can* on. *canna* vr.; in het Got. zou het *kannō* vr. zijn. Omtrent oorsprong en etymologie van dit woord valt het moeielijk iets met juistheid te zeggen: ook het Mlat. kent *canna* voor „kruik, kan", vanwaar het verkl. *cannetta*, fra. *cannette;* in het Hd. treft men vormen aan, die met dit verkl. veel overeenkomst hebben: ohd. *kannada*, *channeta*, *chanta* dial. nhd. *kante* vr. „kan"; vgl. nog ohd. **chanala* mhd. *kanele* „kannetje". Dat de genoemde vormen uit lat. *cantharus* (gr. κάνθαρος) zullen ontstaan zijn is om phonetische redenen niet denkbaar; eerder valt, in weerwil van de afwijkende bet., aan lat. *canna* „pijp" als oorsprong dezer woordengroep te denken. Noch voor een germ. **kannō-* noch voor **kantō-* „kan" is in het Germ. een overtuigende etymologie te vinden.

Kanaster, zie knaster.

Kandeel vr. Uit mnl. *càndeel* „warme drank uit verschillende bestanddeelen", dat door dissimilatie (vgl. wentelen, kalvijn, kamenier) uit ofra. *caldel* nfr. *chaudeau* „warme drank", een afleidsel van lat. *calidus*, is ontstaan.

Kandelaar m. Uit glb. mnl. *candelâre* mnd. *kandelâr* m., die naar een mlat. afleidsel van lat. *candēla* „kaars" zijn gevormd; vgl. it. *candelaro*, fra. *chandelier*.

Kandij vr. Een in het Nnl. aan glb. fra. (it.) (*sucre*) *candi* ontleend woord, welk *candi* op arabisch *qand* „stuk kandijsuiker" en verder op ind. *khanda* „stuk suiker", eig. „stuk" teruggaat.

Kaneel vr. Uit glb. mnl. *canele;* met mnd. nhd. *kanēl* en evenals eng. *canel* aan het Rom. ontleend: fra. *cannelle*, it. *cannella*, spa. *canela* „kaneel", eig. een verkl. van *canna* „riet", en aldus genoemd naar den pijpvorm waarin de kaneelbast aan de markt komt.

Kanker m. Uit glb. mnl. *canker* m., b. a. glb. ohd. *chanchar*, *cancur* nhd. *kanker* m., ags. *cancer* eng. *canker* „brand, kanker". Het ligt voor de hand dit woord voor reeds vroeg aan lat. *cancer* „kanker, kankergezwel", (vanwaar ook fra. *chancre* it. *canchero* „kanker aan het lichaam, aan planten") ontleend te houden; evenwel denken sommigen aan de mogelijkheid dat **kankro* echt germ. zou zijn, uit voorgerm. *gongro-* verschoven; vgl. gr. γόγγρος „uitwas aan boomen", γάγγραινα „kankerachtige ontsteking".

Kans vr. Uit mnl. *canse* vr.; met glb. mnd. *kanze* ontleend aan noordoostfra. *cance* voor het gewone ofra. *chance*, *cheance* (eng. *chance;* it. *cadenza* enz.) „gelukkig toeval", van lat. *cadere* „vallen".

Kansel m. Aan glb. nhd. *kanzel* m. (gewoonlijk vr.) ontleend: ohd. *cancella* „de voor de geestelijkheid afgezonderde plaats", vervolgens ook „preekstoel" van lat. *cancelli*, *cancellus* „traliewerk"; *cancelli altaris* is „het traliehek rondom het altaar, de van het schip der kerk door een hek afgeschoten ruimte", vandaar ofra. *chancel*, eng. *chancel* „ruimte voor het altaar, koor". Het lat. woord beduidde in de middeleeuwen in het algemeen „iedere door een traliewerk of eene borstwering afgeschoten ruimte"; op die bet. berusten dan ook de aan fra. *chancellerie*, nhd. *kanzlei* en fra. *chancelier* nnl. kanselier, nhd. *kanzler* (ohd. *chancilâri*) eig. „hoofd eener kanselarij" beantwoordende uitdrukkingen; evenwel voert men ter verklaring der thans meest gewone bet. van kanselier enz. nog het volgende oude gebruik aan: „qui vero epistolas missas recitare volebant populo in regione Palaestinae antiquitus, ascendebant super tectum et de cancellis [*van het plat*] recitabant. Et inde inolevit usus ut qui litteras principibus missas habent exponere Cancellarii usitato nomine dicantur" (Du Cange).

Kant m. Uit mnl. *cant* m. vr. „rand, hoek, zijde, wind-, luchtstreek; stuk brood", b. a. mnd. *kant* m. „punt

inham, rand" noordsch *kantr*, waarnaast glb. mnd. *kante* vr., vanwaar nhd. *kante*. Men vindt hetzelfde woord ook in het Rom. (alsook in het Slav.): fra. *cant*, it. sp. *canto* „hoek, punt, inham" (it. ook „zijde, streek"). Vanwaar dit woord afkomstig is, is zeer onzeker; immers het rom. woord van gr. *κανθός* „oogwinkel", lat. *canthus* „radbeslag" af te leiden, voldoet kwalijk; daarbij, lat. *canthus* is een vreemd woord, dat misschien in kymrisch *cant* „omheining, kring, radbeslag, rand" wordt weergevonden; zoodat men voor rom. en nl.-nd. *kanto* „rand" eer aan keltischen oorsprong heeft te denken. Zie b ij k a n s. — **Kant** vr. is één met het behandelde woord, en heeft alléén in het Holl. gewijzigd geslacht (vla. m.): dit kunstvoorbrengsel heet k a n t, minder daar het „kantig" is, dan wel omdat het dient tot „(versiering van) rand of boord"; ook andere, niet kantige, omzoomingen dragen denzelfden naam.

Kant bnw. Eerst in het Nnl.; glb. oostfri. *kant;* ook dial. eng. *cant* „krachtig, frisch, vroolijk": het bnw. heeft zich uit het znw. ontwikkeld (vgl. k a m p); in overeenkomstige beteekenissen wordt vla. *kantig*, nd. *kantig*, dial. eng. *canty* gebruikt. De gang der beteekenissen laat zich niet in enkele woorden uiteenzetten.

Kanteel m. Uit mnl. *canteel* „tinne", mv. „getinneerde rand": een rom., misschien in Vlaanderen ontstaan, afleidsel van k a n t in de bet. „rand" of „punt".

Kantoor onz. Evenals nd. *kantoor* in het nnl. tijdvak aan fra. *comptoir* eig. „rekenkamer" (van *compter*, lat. *computare*) ontleend, vanwaar ook nhd. *kontor;* wat betreft *a* in plaats van *o* in een toonlooze lettergreep, zie b a b ij n, k a r b e e l, k a t o e n.

Kap vr. Uit mnl. *cappe* vr. „kap, hoofddeksel", ook „mantel"; de laatste bet. heeft de overhand in de overeenkomstige germ. slav. en rom. woorden: ohd. *chappa* „mantel met kap" mhd. mnd. *kappe* somtijds ook „muts" nhd. *kappe*, ags. *cæppa* „mantel" eng. *cap*, on. *kappa;* it. *cappa*, sp. *capa* „mantel", fra. *chape* „mantel, koorkap, overtrek, foudraal, vormkoker"; vgl. ook afleidsels als fra. *chapeau*, voorts k a p e l (2), k a p r u i n. Het reeds vroeg voorkomende grondwoord mlat. *cappa*, *capa* heeft evenzeer beide beteekenissen, ofschoon „mantel met kap" wel de oorspronkelijke bet. zal wezen, in overeenstemming met de door ISIDORUS vermelde etymologie: „quia quasi totum capiat hominem". In het Germ. van het vasteland kan dit woord vóór de 8e eeuw geen burgerrecht gehad hebben, daar het in dat geval in het Hd. tot **chapfa* ware verschoven geworden.

1 **Kapel** (vlinder) vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende. Van onbekenden oorsprong.

2 **Kapel** (heiligdom) vr. Uit glb. mnl. *capelle* vr., ohd. *chapella* mnd. nhd. *kapelle:* evenals de overeenkomstige rom. vormen uit glb. mlat. *capella*, dat, als verkl. van *capa* (zie k a p), eig. „kleine mantel" beteekent. Als „bedehuisje" komt dit woord, door een zeer eigenaardige overdrachtelijke toepassing, het eerst voor van het heiligdom waar onder meer de mantel van St. Maarten werd bewaard, en beteekent voortaan, dat is ongeveer sedert de 7e eeuw, in het algemeen „bedehuisje".

Kapen ww., **kaper** m. Zie k a a p (2).

Kaper vr. Slechts in het Nnl. (Holl.); mogelijk een eig. fri. afleidsel van k a p.

Kaplaken. Eig. „laken voor een kap"; vgl. eng. *hat-money*, fra. *chapeau* „kaplaken".

Kapoen m. Uit glb. mnl. *capoen;* in later tijd (vgl. k r u i n) overgenomen dan glb. ohd. **chapûn* mhd. mnd. *kappûn* mnl. *capûn* nhd. *kapaun* en ags. *capûn* „gallinaceus" eng. *capon:* het is uit een verbogen nv. van lat. rom. *capo* (gr. *κάπων*) ontstaan. De oudere germ. vorm *kapûn* evenwel is, blijkens de onverschoven *p*, ook niet voor de 8e eeuw in het Duitsch opgenomen.

Kapoetsmuts vr. Uit nhd. *kapuze*, dat aan it. *capuccio* is ontleend, gelijk

ook fra. *capuce;* mlat. rom. *capúcium* is een afleidsel van lat. *caput.* De nl. vorm kapuits sluit zich aan de rom. vormen meer onmiddelijk aan. In den vorm karpoets is in de lettergreep vóór die met den hoofdtoon eene *r* ingeschoven (vgl. kersouwe).

Kapot bnw. Evenals duitsch *kaput* in de laatste eeuwen tegelijk met vele andere speeltermen overgenomen uit het Fra., waar *faire capot* „al de slagen halen" en *être capot* „geen slag halen" beteekent.

Kappelen ww. Eerst in het Nnl.; één met nvla. *kappelen* „schudden, roeren" (vgl. hot), en ook met nd. *kappelen* „in waggelende beweging zijn"? Andere verwanten zijn nog niet gevonden.

1 **Kappen** ww. (hakken). Uit het jongere mnl. *cappen* „afhouwen, afsnijden; klein hakken", b. a. nd. (en nhd.) *kappen* de. *kappe* „afhouwen", meng. *chappen* „stuk slaan, klein snijden" eng. *to chap.* In een ouder tijdvak wordt het woord niet gevonden; het kan echter aan kippen op een of andere wijze verwant zijn.

2 **Kappen** (het haar). Een nnl. ww., van kap in de bet. van „vrouwenmuts, huif", of van „als een kap opgemaakt haar"; vgl. fra. *coiffer: coiffe* „kap". **Kapper** „friseur" vereenigt misschien de beide begrippen „het haar opmaken" en „(het haar) korten" in zich.

Kapper vr. Uit glb. mnl. *capper;* uit glb. mlat. *cap(p)aris* (gr. κάππαρις), vanwaar ook it. *cappero*, fra. *câpre*, eng. *caper*, nhd. *kaper;* spa. *alcaparra* wijst arab. *al-kabar* „kapper" als den oorsprong aan.

Kaproen, kapruin vr. Uit mnl. *caproen*, *caprûn* „muts, kap", dat aan glb. fra. *chaperon* (it. *capperone*), een afleidsel van rom. *cappa* (zie kap), is ontleend; wat betreft nl. *ú* (naast *oe*) uit lat. rom. *ó*, zie kruin, kapoen.

Kapuits, zie kapoets.

Kar vr. Uit mnl. *carre* „kar, voertuig": met glb. ohd. *charra* vr. (*charro* m.) nhd. *karre* vr. (*karren* m.) ontleend aan mlat. *carra* (*carrus*) „transportwagen", vanwaar ook de overeenkomstige eng. en rom. woorden. Het mlat. woord komt uit het Kelt.: gaelsch *carr* bretonsch *karr* „wagen".

Karaak, zie kraak. **Karaf**, zie kraf.

Karbeel m. Uit mnl. *carbeel* (— met *a* uit *o* in een toonlooze lettergreep, zie kantoor — uit) *corbeel* „kraagsteen, steunlat" nnl. korbeel: evenals eng. *corbel* ontleend aan glb. ofra. *corbel*, nfra. *corbeau* eig. „raaf".

Karbonkel m. Uit glb. mnl. *carbonkel;* mhd. mnd. *karbunkel* met den, naar het schijnt door *funkeln* veroorzaakten bijvorm *karfunkel:* uit lat. *carbunculus* (eng. *carbuncle*, nfra. *escarboucle*).

Kardeel onz. Met *o* uit *a* in de toonlooze lettergreep (vgl. kantoor) uit mnl. (nvla.) *cordeel* „touw", mnd. *kardêl*, *kordêl* „hijschtouw": uit ofra. *cordel* nfra. *cordeau* (zie koord).

Kardoes, zie kartets.

Kareel m. Uit glb. mnl. *careel:* ontleend aan ofra. *carrel* „vierkante steen", nfra. *carreau* (it. *quadrello*), een afleidsel van lat. *quadrum.*

Karig bnw. Uit glb. jonger mnl. *kārich*, glb. nederrijnsch *kaerich;* de hedendaagsche bet. is uit „zorg hebbende" voortgekomen, want onl. **karag* beantwoordt aan os. *carag* ohd. *charag* „droevig" ags. *cearig* „droevig, bezorgd, angstig", dat in eng. *chary* eveneens de bet. „spaarzaam, angstig" gekregen heeft; vgl. ook mnl. *noodech* „karig" van nood. Dit adj. is afgeleid van een germ. subst. met de bet. „zorg, kommer, klacht": got. *kara* „zorg" ohd. *chara* os. *cara* „rouw, weeklacht" (vanwaar nhd. *karfreitag*) ags. *cearu* „zorg, leed, kommer" eng. *care;* zie kermen. Nhd. *karg* uit mhd. *karc* „verstandig, slim, deun (in het geven)" mnd. *karch*, beantwoordt aan noordsch *kargr* „hardnekkig, traag" en kan kwalijk met karig in verband staan.

Karkant m. Evenals eng. *carcanet* uit ofra. *charchan* nfra. *carcan.*

Karkas vr. Evenals eng. *carcas* uit fra. *carcasse* „geraamte"; het draadwerk van dien naam heet zoo omdat

het als geraamte in mutsen dient.

Karkiet m. Eerst in het Nnl.; „deze vogel heeft zijn naam aan zijn zang te danken".

Karn vr. Uit glb. mnl. *karne* (uit) *kerne*, b. a. glb. mnd. md. *kirne*, *kerne* meng. *chirne* eng. *churn* on. *kirna;* hierbij ags. *cyrnan* eng. *to churn* mnd. md. *kirnen*, *kernen* nl. karnen noordsch *kirna* „boter karnen". Ags. *ceren*, mnl. *kerne*, dial. duitsch *kern*, ook ijsl. *kjarni* beteekenen „room"; deze woorden zijn blijkbaar, in de bet. „kern, pit van de melk", verwant aan of één met kern; derhalve zijn, naar het schijnt, germ. *kirnjô-* „karnton", *kirnjan* „karnen" eerst van kern „room" afgeleid; deze etymologie wordt nog gesteund door den mnl. bijvorm van *kernen* „karnen" *kerelen;* zie kern. Met *kweern* heeft karn rechtstreeks niets te maken. Zie boter.

Karnoffelen ww. Eerst in het Nnl.; glb. nd. en hd. dial. *karnoffeln*, *karnüffeln* zwe. *karnyffla:* waarschijnlijk een onomatop. bijvorm van knuffelen, knoffelen.

Karonje vr. Uit het Fra., zie kreng.

Karot vr. Uit glb. fra. *carotte.*

Karper m. Uit glb. mnl. *carper*, een merkwaardigen vorm naast glb. ohd. *charpfo* nhd. *karpfen* mnd. *karpe* m. eng. *carp;* on. *karfi* m. „karper" heeft een andere slotconsonant. Dezelfde benaming bestaat in het Rom. Kelt. en Slav.: mlat. *carpa* en *carp(i)o* fra. *carpe;* welsch *carp;* russ. *karpŭ* enz. Vanwaar het woord komt is onbekend; dat het uit gr. κυπρῖνος „een karpersoort" ontstaan zou zijn, is onmogelijk.

Karpet onz. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, evenals eng. *carpet* „tapijt" aan het Fra. ontleend: ofra. **carpet*, *carpite* „pakdoek", spa. *carpeta* „tafelkleed".

Karpoets, zie kapoets.

Karsaai onz. Uit ouder nnl. *kerseie;* eng. *kersey*, nhd. de. *kersei*, *kirsei*, zwe. *kersing;* fra. *cariset* en andere vormen, it. spa. *carisea.* De herkomst van dit niet-germ. woord is onbekend.

Karsteling m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; waarschijnlijk een afleidsel van *karst*, een bijvorm van korst, of van een st. *karst*, duitsch *krast* „knappen"; vgl. krakeling.

Kartel m. Uit glb. mnl. **kertel* m., dat met omzetting van de *r* bij den onder krat (vgl. ook kort) of wel bij den onder kreits behandelden wt. behoort: onl. **kritil* bij *kriti* mnd. *krēte* „kerf, vouw, rimpel", glb. fri. *krittel.* — Vandaar kartelen „kerven, inkerven". De beteekenissen „beginnen tot ijs te worden" (vla.) en „kronkelen, schiften" zouden aan een der bet. van het subst. („vouw, rimpel") vast te knoopen zijn; zij doen echter ook denken aan een st. **kert* met „verwarren, rimpelen" tot grondbet., waaraan door ohd. *charz* „(breeuw)werk" (zie kaars) herinnerd wordt.

Kartets vr. Uit glb. nhd. *kartetsche*, *kartätsche*, dat van een it. afleidsel van *carta* (zie kaart) afkomt: *cartaccia* is „misdruk, grof papier", *cartoccio* „peperhuisje, patroon" (vanwaar fra. *cartouche*, nl. kardoes).

Karviel onz. Eerst in het Nnl.; eng. *carvel.* De bet. „beer, stut", die men voor nl. karviel, *karveel* ook wel vindt opgegeven, doet identiteit met karbeel onderstellen.

Karwats vr. Aan nhd. *karbatsche* ontleend, dat weder uit het Slav. komt (poolsch *karbacz*, boheemsch *karabáč*; oorspronkelijk turksch „bullepees").

Karwei vr. Met *a* uit *o* in een toonlooze lettergreep, uit glb. mnl. *corweie:* ontleend aan ofr. *corvée* „heerendienst", mlat. *corvada*, eig. „oproeping", van lat. *corrogare.*

Karwij vr. Uit glb. mnl. **carwi*, naast *carvi;* evenals nhd. *karwei*, *karbei* aan glb. mlat. *carvi* (it. sp. fr. *carvi*, eng. *caraway*) ontleend; vandaar ook de oudere vormen mhd. mnd. *karwe* (mhd. ook *karne*) nhd. *karbe* vr. Uit lat. *careum* (gr. κάρον) „karwei" zijn deze vormen niet voldoende te verklaren, waarom men arab. *al-karavîa* bijbrengt.

Kas vr. Uit mnl. *casse* vr. „kist, kast, doodkist": ontleend aan ofra. *casse*

of mlat. *cassa* „bewaarplaats", die men tot lat. *capsa* terugbrengt; vandaar ook, in anderen vorm, fra. *caisse* en *châsse*, eng. *case* en *cash*, it. *cassa*. Op dit laatste (en mnl. *casse*) berust nhd. *kasse* met de bepaalde bet. „geldkas". K a s is dus met zijn syn. k a s t niet verwant.

Kaskien, kaskijn m. In het Nnl. uit fra. *casaquin* (it. *casachino*) overgenomen; een afleidsel van rom. *casac(c)a*, fra. *casaque*, nl. k a z a k „lange overrok".

Kasseien ww. Van mnl. *casseie* „geplaveide weg", dat (met een aantal bijvormen) aan ofra. *caussée* (*cauchie*), nfra. *chaussée*, spa. *calzada*, is ontleend; wat de *a* in plaats van *al*, *au* betreft, vgl. a b e e l. Het rom. **calceata* komt waarschijnlijk van **calceare* voor *calcare* „vast treden, instampen".

Kassig bnw. Misschien van fra. *casser* „breken".

Kast vr. Eerst in het nnl. tijdvak uit het Duitsch ingedrongen: ohd. *chasta* m. mnd. *kaste* m. vr. „kast, kist" nhd. *kasten*. Dit woord komt in bet. geheel met mnl. *casse* mlat. *cassa* (zie k a s) overeen, doch schijnt met dat rom. woord in geen nader verband te staan. Even weinig waarschijnlijk is het echter, dat ohd. *chasto* een afleidsel is van germ. *kas* „vat" (zie k a a r).

Kastanje vr. Evenals mhd. nhd. *kastanie* uit lat. *castanea;* de gebruikelijke mnl. vorm *castánje* komt echter meer overeen met ofra. *chastaigne* (nfra. *châtaigne*). Van ouder dagteekening zijn de uit lat. *castanea* met germ. accentueering ontstane vormen ohd. *chestinna* mhd. *kesten* dial. nhd. *keste* ags. *cisten* (eng. *chestnut*). Lat. *castanea*, uit gr. *κασταvέα*, *-vεία*, is van den naam der stad *Kastana* in Pontus afgeleid.

Kaste vr. In de laatste eeuw, evenals nhd. *kaste*, aan fra. *caste* ontleend, dat weder van spa. port. *casta* „ras" afkomt. Het spa. port. woord wordt als „onvermengd ras" uit lat. *castus* verklaard.

Kasteel onz. Uit mnl. *casteel* m. onz. „slot, sterkte, bolwerk": ontleend aan ofra. *castel* (nfra. *chateau*, lat. *castellum*).

Kastijden ww. Met eene jongere *d*, even als in b e l ij d e n, uit mnl. *castîen* „prediken, onderrichten, berispen, straffen, pijnigen": tegelijk met mhd. *castîgen* „tuchtigen, kastijden" nhd. *kasteien* aan lat. *castîgare* „tuchtigen" ontleend; vandaar ook ofra. *chastier* nfr. *châtier*, eng. *chastize*. Mnl. *castîen* doet onderstellen, dat de *î* in het lat.-rom. woord het accent heeft gehad. In het Ohd. werd het met het Christendom ingevoerde *castîgare* met germ. accent als *chestigôn* overgenomen.

Kastrol vr. Aan glb. noordoostel.-fra. *castrole* ontleend, dat, met eene tusschen *s* en *r* ingeschovene *t* (vgl. z u s t e r), voor **casrole*, algemeen fra. *casserole*, staat.

Kat vr. Uit glb. mnl. *kat*, *katte* vr.; *katte* beantwoordt aan mnd. *katte* ohd. *chazza* vr., en *kat* waarschijnlijk aan ags. *catt* m. eng. *cat* on. *kötr* m., die got. *kattus* doen onderstellen. Hierbij, met een mannelijk suffix *-ron*, hetzelfde als o. a. in d o f f e r, de mannelijke vorm mnd. mnl. nnl. **kater** ohd. **chatro*, *chataro* nhd. *kater* (voor de *r* blijft de *t* onverschoven, vgl. b i t t e r, e t t e r, w i n t e r). Deze vorm, alsook de verschuiving in ohd. *chazza*, bewijst dat het woord reeds vroeg inheemsch was in het Germaansch; evenwel moet het dit eerst nà de germ. klankverschuiving geworden zijn, omdat de keltische, rom. en slavische vormen dezelfde consonanten vertoonen: iersch *cat;* ouder mlat. *cattus;* russisch *kotŭ* enz. Deze benaming moet voor noord-europeesch gehouden worden, evenals a p p e l (vgl. ook a a p); zij is later in het Germ. opgenomen dan h e n n e p.

Katijvig bnw. Van mnl. *catijf*, *caitijf* afgeleid, dat evenals eng. *caitiff* aan ofra. *caitif*, *catif* (nfra. *chétif*) „ellendig, slecht" ontleend is. Het fra. rom. woord (it. *cattivo* enz.) gaat op lat. *captivus* „gevangen" terug.

Katoen onz. Met *a* uit *o* in eene toonlooze lettergreep (vgl. b a b ij n, k a n t o o r) uit mnl. *cotoen* „boomwol": aan glb. fra. *coton*, en dit evenals it. *cotone* eng. *cotton* aan arab. *qoton* „boomwol" ontleend.

Katrol vr. Uit het in het oudere Nnl. voorkomende *katerrolle*, nd. *katrulle:* waarschijnlijk met r o l slechts schijnbaar verwant en oorspronkelijk hetzelfde als vla. *katrol*· „kater", een vervorming van k a t e r; in plaats van k a t r o l geeft KILIAAN ook *katershoofd*, en k a t komt in samenstelling meer bij hijschgereedschappen voor: nd. *katblok* eng. *catblock* „blokkatrol", eng. *cathead* „kraanbalk".

Kauw vr. Uit glb. mnl. *cauwe*, b. a. glb. ohd. *chaha* (waarschijnlijk *á?*), *chá* mnd. mhd. *ká* (ook nl. *ka*) ags. *ceá* (*ceó*) eng. *chough*, zwe. *kaja* vr., wier gemeenschappelijke grondvorm zich niet met volkomen zekerheid laat vaststellen. Deze vogel is waarschijnlijk naar zijn geluid benoemd; vandaar dat zijn naam in vele andere talen op den germaanschen gelijkt.

Kauwen ww. Naast het voormalige *kouwen* b. a. glb. dial. eng. *to chow*, *chaw* nd. *kauen*, *kawen* nhd. *kauen;* in plaats daarvan mnl. nvla. *cuwen* zw. ww. b. a. het oorspronkelijke st., in het Oostgerm. niet voorkomende, ww. ohd. *chiuwan* nhd. *käuen* ags. *ceówan* eng. *to chew* (stam *kiwo-*); k a u w e n is een denominativum met den st. *kawo*· *kéwo-* (vgl. ohd. *gachauwarón* „depascere"); vgl. ook b e k e e u w e n. Dezelfde klankwisselingen treft men aan in de maagschap van het verwante k i e u w. Dat de wt. in onverschoven vorm *gew* geluid heeft, wordt door oslav. *živą*, *žują*, *žívati*, *žavati* „kauwen", littausch *žaunos* „kieuw" gestaafd, doch niet door gr. *γεύομαι* „ik smaak", dat veeleer bij k i e z e n behoort.

Kauwoerde vr. Uit glb. mnl. *cauwoerde*, (*cauworde*) vr.: van ofra. *coourde* naast *couhourde*, *gougourde* (vanwaar nfra. *gourde*, eng. *gourde*) enz., nfra. *courge*. Het woord komt van lat. *cucurbita*, vanwaar ook it. *cucuzza* en, op germ. gebied, ohd. *churbiȥ* nhd. *kürbis* ags. *cyrfet*.

Kavel onz. Uit mnl. *cāvele* m. onz. „lot", b. a. dial. eng. *cavel* „aandeel" mnd. md. *kavele* m. vr. „staafje (met runen er op) om te loten, lot" on. *kafli* m.; dit laatste bewaart naast de genoemde nog de oorspronkelijke bet. „stok in 't algemeen, stuk hout, pin" (zwe. *kafle* „mangel"); hierbij on. *kefli* onz. „ronde, gladgemaakte stok" (uit *kabljo-*). Onder k a a k (2), k a m, k e g, k n e v e l zijn niet-germ., in klank overeenstemmende woorden met de bet. „pin" behandeld, zonder dat echter hun vorm samenvalt met den st. *kab-* van het germ. *l*-afleidsel *kablon-* (on. *kafli*).

Kawaan vr. Uit nfr. *caouane* „kawaan, zeeschildpad".

Kazak m. Zie k a s k i e n.

Kazuifel vr. Uit glb. mnl. *cazúfle* (*cazufle*, *cazofle*), ontleend aan glb. fra. *chasuble* (eng. *chasuble;* mlat. *casubula*); in dezelfde bet. mlat. *casucula*, waarop mnl. *cazughele* mhd. *kasugele* berusten, en mlat. *casula*, spa. *casulla* ofra. *casule* mnl. *cazule*, mhd. *kasele:* deze benamingen worden gehouden voor afleidsels van lat. *casa* „hut" „quasi minor casa eo quod totum hominem tegat"; it. *casupola* beteekent· „hutje".

Ked, k e d d e, zie k i d.

Keel vr. Uit glb. mnl. *kēle* „keel, bek" ook „opening van een kan, mond" enz., b. a. ohd. *chëla* nhd. *kehle* ond. *këla* ags. *ceole* vr. „keel": germ. *kelón-* (in het Oostgerm. niet voorkomende) uit voorgerm. **gelá-*, vgl. skr. *gala* en lat. *gula* „keel". — Hiermede is oorspronkelijk één **keel** onz.: mnl. *kēle* „het roode (keel-)gedeelte aan bontwerk", vandaar *van kelen* „van roode kleur"; evenzoo worden mhd. *kele*, fra. *gueules*, eng. *gouls* gebezigd.

Keen vr. Uit glb. mnl. *kēne*, b. a. ags. *cine* eng. *chine* „spleet, sprong": saks. *kīni-* van den wt. *kī* (*kīn*) „openspringen, splijten; ontkiemen" zie k i e m. Hierbij nnl. k e n e n ags. *cinian* (**kinón*).

Keep vr. Eerst in het Nnl., b. a. glb. mnd. *kēp* vr.: uit **kēpe* ond. **kipi;* zie k i p p e n.

Keer m. Uit glb. mnl. *keer* m., b. a. ohd. *chér* mhd. *kér* ags. *cerr* m., naast ohd. *chēra* mnd. mnl. *kére* vr.: bij **keeren** ww. uit mnl. *kéren*, b. a. ohd. *chérren* nhd. *kehren* ond. *kérjan* (*kérón*)

met de grondbet. „keeren, wenden, een richting geven"; het Ags. heeft *cerran, cyrran* (praet. *cyrde*). — Hoe dit — in het Oostgerm. niet voorkomende — woord vroeger geluid heeft, valt moeilijk te zeggen: men onderstelt een got. germ. **kairizjan;* dan zou het naamwoord k e e r van een vorm **kairiz*, **kairoz* moeten komen. Jammer dat nadere gegevens voor de etymologie ontbreken.

Kees m. Eerst in het Nnl.; ook oostfri. *kês*, *kêshund*. Misschien van oostfri. *kîsen* „open staan, de tanden laten zien".

Keest m. Uit mnl. *keest* „kiem in een vrucht, in het ei, kern, pit, merg", nvl. *keeste* vr. „kiem, uitspruitsel, kern, pit, hanetred", *keest* m. „de daad van te kiemen"; in klanktrap van dit *kaisto-* verschillend is ohd. *chîst* m. „kiem, scheut" in *frumichîst* „primitiae" zwitsersch *keist* „kiem, dierlijk zaad": deze woorden, met de grondbet. „kiem, scheut" behooren bij den onder k i e m vastgestelden wt. *kî* „barsten, kiemen".

Keet vr. Uit mnl. *kête* vr., dat in dezelfde beteekenissen voorkomt als het klankwisselende *kitte;* zie k i t. Afleidsel k e t e n.

Keffen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; westfaalsch *käffen* „blaffen", *kefflen* „mompelen, pruttelen"; mnd. *kêvelen* „luid snappen, woorden hebben" behoort bij nl. k e v e l of k ij v e n; de stam *keff* is echter in den grond van onomatop. aard.

Keg, **kegge** vr. Uit glb. mnl. *kegghe* vr. Door dit elders niet voorkomende *kaȝjô* alsook door dial. hd. *kag* „koolstronk enz." dial. eng. *cag* „stomp" zwe. *cage* „stoppel, stronk", wellicht door ags. *cæg* ofri. *kei* eng. *key* „sleutel", eig. „pin", en voorts door k e g e l en k a a k (2) wordt het bestaan van een germ. stam *kag* met de bet. „pin" bewezen; zie k a a k (2). Of ook het genasaleerde gr. *γόμφος* „klamp"— welks *φ* wel is waar voor *gh* zou kunnen staan — hiertoe behoort wordt door de verwanten van k a m en van k n e v e l zeer twijfelachtig gemaakt.

Kegel m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. ohd. *chegil* „paal, pin" mhd. *kegel* „kegel, stok, knuppel" mnd. *kegel* „kegel" nhd. *kegel* m.: uit *kagilo-*, een afleidsel van *kag-* „pin", zie k e g.

Kei m. Daar dit woord eerst in het jongere Mnl. en buitendien slechts in het Oostfri. (*kei*) voorkomt en de vorm verschillend verklaard kan worden, blijft de etymologie onzeker. Zeer waarschijnlijk is de onderstelling dat *kei* eig. fri. is en voor een met k e g synoniem *kag* of *kâg* staat (zie k e g en k a a k (2)): oostfr. *kei* beteekent bepaaldelijk „een langwerpige steen" en KILIAAN geeft *keghel* als syn. van *keie* „kei"; zie ook k e i l e n. Verwantschap met k i e z e l is veel minder waarschijnlijk.

Keil m. Dit eerst in het Nnl. voorkomende woord is met meer waarschijnlijkheid uit *kegel* ontstaan (vgl. b r e i n, z e i l), dan aan glb. nhd. *keil* ontleend. Het verband tusschen nhd. *keil* uit ohd. *chîl* „pin, wig" mnd. *kîl* en het in bet. oorspronkelijk overeenkomende k e g e l is voornamelijk wegens de aanwezigheid van sommige bijvormen (bijv. mhd. *kîdel* „wig") zeer bezwaarlijk te bepalen.

Keilen ww. Dit eerst in het Nnl. voorkomende woord moet waarschijnlijk liever als een afleidsel van k e i l uit k e g e l in den zin van „keisteen" (vgl. k e i l en k e i) worden opgevat, dan als frequentativum, **keielen*, van *keien* „met keien werpen".

Keizer m. Uit glb. mnl. *keizer*, ohd. *keisar* nhd. *kaiser* os. *kêsar*, *kêsur*, ags. *câsere*, got. *kaisar*. Deze benaming komt van het lat. *Caesar;* zij werd in het Germ. overgenomen toen de lat. *c* nog als *k* (vgl. k a l k) en de *æ* misschien nog als *ai* klonk (vgl. gr. *καῖσαρ* uit lat. *caesar*); dit laatste vermoeden vindt steun in het vroeg overgenomene *Graecus*, dat got. *Krêks* ohd. *Chriech* mhd. *Kriech* mnl. *Griec* opleverde; evenwel kan lat. *ae* gedurende zekeren tijd in het Germ. door *ai* zijn weergegeven; gelijk omgekeerd germ. *ai* in het lat. door *ae* (bijv. *gaesum*, zie e l g e r) werd

voorgesteld. Op de jongste uitspraak van lat. *Caesar* berusten de Slav. vormen, als russisch *Czar;* de Romanen behielden den lat. naam *imperator*. Keizer is het oudste germ. woord, dat aan het Lat. ontleend werd; vermoedelijk was reeds de naam van Gajus Julius Caesar in dien vorm onder de Germanen in zwang, en werd bij hen keizer de titel der imperatoren, gelijk bij de Romeinen *Caesar*.

Keker vr. Uit glb. mnl. **kēker(e)*, b. a. glb. ohd. *chihhurra*, *chihhira* mhd. nhd. *kicher* mnd. *keker* vr.: uit lat. *cicera* vr. „peulerwt, wikke" (*cicer* onz., plur. *cicera* „keker"). Men vermoedt, dat de duitsche vormen ook den invloed van mlat. *cicoria*, *cichoria* hebben ondergaan, dat echter „cichorei" beteekent. In meng. *chiche*, eng. *chiches*, *chickpeas*, fra. *chiche*, it. *cece* „keker" ontbreekt het *r*-suffix. Lat. *cicera* is in de eerste eeuwen onzer tijdrekening overgenomen; de vormen jonger ohd. *ciser*, nl. **sisser** zijn later aan het Lat. of Rom. ontleend.

Kekeren ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende. Soortgelijke beteekenissen hebben nl. *keken*, *kekelen*, ouder nnl., dial. duitsch *kicken*, dial. eng. *to kick*. De stam *kik-*, *kikk-* „stotteren, stameren, snateren" is van onomatop. aard.

Kelder m. Uit glb. mnl. *kelre* (vgl. donder) „(onderaardsche) bewaarplaats", b. a. glb. ohd. *chëllâri* mhd. nhd. *keller* mnd. *kelre* m.; noordsch *kjallari* m. (naar den ohd. nominativus overgenomen?): duitsch-nl. *këllâri* m. is met germ. accentueering uit lat. *cellarium* „bewaarplaats voor spijzen" (een afleidsel van *cella*) ontstaan in een tijd toen de lat. *c* voor heldere vocalen nog als *k* werd uitgesproken (vgl. kalk, keizer, kelk); evenals andere namen van deelen van het huis werd ook deze in de eerste eeuwen onzer tijdrekening overgenomen. Mnl. *kelnâre* „kelder" schijnt op een mlat. bijvorm van *cellarium*, **cellenarium*, te wijzen. Eng. *cellar* behoort tot de rom. afstammelingen van het lat. woord (ofra. *celier*).

Kelk m. Uit glb. mnl. *kelc(t)* (*kelec(t)*): met ohd. *chelih* (*hh*) nhd. *kelch* os. *kelic* aan den lat. acc. *calicem* (van *calix*) ontleend. Ags. *calic*, *calc*, noordsch *kálkr* „kelk" mist merkwaardigerwijze den umlaut. „Die naheliegende annahme kelch sei mit der einführung des Christentums aus der kirchensprache bei uns eingebürgert, wird widerlegt durch die behandlung des sicherlich erst um diese zeit entlehnten lat. *crucem* „kreuz", dessen *s* (*z*) für lat. *c* vor *e* auf weit spätere zeit hinweist als kelk aus *calicem*". Veeleer is kelk ontleend in hetzelfde tijdperk als kalk en kelder, toen ook de namen van ander vaatwerk en huisraad werden overgenomen. — De benaming kelk voor „buitenste bloemkrans", nhd. *kelch*, dankt zijn ontstaan aan verwarring van lat. *calix* „kelk" met lat. *calyx* gr. κάλυξ „bloemkelk".

Kemel, zie kameel. **Kemphaan**, zie kamp (1).

Kenen, zie keen.

Kennen ww. Uit mnl. *kennen* „herkennen, erkennen, kennen, weten", uit *kannjan*, dat evenwel in den ouderen tijd in het Hd. en Nd. bijna alleen in samenstellingen voorkomt: ohd. *bichennen*, *irchennen* met de beteekenissen van mnl. *kennen*, os. *ontkennian* „herkennen, erkennen". Daar *kannjan* het factitivum is van het germ. praeteritopraesens *kann* „ik weet, ik kan" (zie kunnen) moet „bekend maken" wel de eerste bet. zijn: zij is dan ook de heerschende in got. *kannjan* (*uskannjan*) en ags. (*ge*)*cennan;* de bet. „herkennen, kennen" is door reflexieve opvatting ontstaan; on. *kenna* vereenigt beide.

Kenteren ww. Eerst in het Nnl.; eig. een nd. afleidsel van kant; zuiverder nl. zijn *kanteren*, kantelen.

Keper vr. Als technische weversterm in denzelfden vorm ook nd. en nhd., doch mannelijk: uit de bouwkunst of de wapenkunde overgenomen, want mnl. *kēper* m. beteekent „het balkwerk van het dak, de daksparren", en het enkelv. is eig. „kapspant, zolderrib".

Dat dit woord echt germ. is bewijzen ohd. *chiffa*, *chipfa* vr. „*humerulus*, rong, rongstok", ond. *kip* (*pp*) „stipes" en „compes" ags. *cipp* „dentale". De grondbet. van den st. *kip* blijkt „stutten, steunen" te zijn.

Kerel m. Uit mnl. *kērel*, *kerle* „man, manspersoon; boer, kerel", b. a. mnd. *kerle* „man, of vrije uit den geringen stand; krachtig persoon" md. (en daaruit) nhd. *kerl*(*e*) fri. *tzerl*, ags. *ceorl* „man, (met het bijbegrip „held" ook van koningen gezegd), echtgenoot, mannetje van dieren"; als rechtsterm „geringe vrije, boer, onvrije" (vandaar *ceorlian* „een man nemen, huwen") eng. *churl* „boer, kinkel, vlegel"; naast dit *kerlo-* staat *karlo-*: ohd. *charlo*, *charl* „man, echtgenoot, minnaar, mannetje van dieren" mhd. *karl*(*e*), on. *karl* „man (tegenover „vrouw"), grijsaard; (vrije) boer, onvrije, knecht", vandaar eng. *carl* „kerel, man"; hiermede is de eigennaam K a r e l mnl. *Karèl*, *Kaerle* één. Het blijkt dat dit nomen met den ablaut *e : a* in het Germ. „den man in zijn mannelijkheid" aanduidde; iets naders omtrent de grenzen dezer bet. en de grondbet. is uit de bekende gegevens niet op te maken. Merkwaardig is het dat een volkomen overeenkomend woord, vla. *kerel*, ouder *kerle*, „lang overkleed (voor mannen en vrouwen)" beteekent. Bij de onzekerheid van de oudere geschiedenis van k e r e l wordt de aandacht nog gevestigd op een gelijkluidend woord in de bet. „kern" (zie k e r n).

Keren ww. Uit glb. mnl. *kēren* (*kerien*), b. a. ohd. *cherian*, *cheren* nhd. *kehren* mnd. *keren;* bij dit **karjan* behooren ohd. *ubarchara* „περίψημα, vuiligheid" en ijsl. *kar* onz. „vuil (aan pasgeboren lammeren en kalveren)". Daar de germ. *k* een voorgerm. *g* onderstelt, mag gr. κορέω „ik veeg" er niet mede vergeleken worden.

Kerf vr. Uit glb. nnl. *kerve*, mhd. nhd. *kerbe* (*kerfe*) mnd. *kerve* vr. (*ë*, of *e* uit *a*?); vgl. ags. *cyrf* „insnijding" (uit **karbjō-*?): van k e r v e n.

Kerk vr. Uit glb. mnl. *kerke*, met *e* uit *i* vóór *r* (vgl. a r, h e r d e r) b. a. ohd. *chirihha* (*chilihha*) nhd. *kirche* ond. *kirika* ags. *cyrice* (*y* in plaats van *i* vóór *r*) eng. *church;* ook in het Noordsch bestaat dit woord, maar niet in de got. bijbelvertaling. Onder de vele uiteenloopende etymologieën, die zijn voorgesteld, is — in weerwil van eenige kleine phonetische bezwaren — een reeds zeer oude ongetwijfeld de ware, volgens welke *kīrika* vr. uit het sedert de 4e eeuw voorkomende gr. κυριακόν onz. „huis des Heeren" (van κύριος „Heer") is ontstaan (aangaande *i* uit gr. υ vgl. g i p s); het vr. gr. κυριακή komt wel eerst sedert de 11e eeuw in deze bet. voor, maar ook uit een vreemd neutr. ontstaat meermaals een fem., zoo bijv. ohd. *martira* nhd. *marter* uit *martyrium*. Merkwaardig is het dat de naam *ecclesia* (gr. ἐκκλησία) die bij de Romanen en Kelten algemeen werd (en ook WULFILA gebruikt *aíkklēsjō* voor „coetus christianorum") bij de Westgermanen, die toch het roomsche geloof en zijne terminologie aannamen, niet is doorgedrongen. Daaruit blijkt dat het woord k e r k tijdens de algemeene invoering van het christendom reeds vasten voet gekregen had; het kan echter slechts door middel van got. stammen tot de andere Germanen gekomen zijn (ook de Slaven namen dezen term over: oslav. *cīrky* russisch *cerkovi*). Werkelijk heeft ook p a a p langs gelijken weg burgerrecht verkregen en naar het getuigenis van WAL. STRABO hadden er aan den Beneden-Donau zelfs nog in de 9e eeuw godsdienstoefeningen in de got. taal plaats; zie ook d o o p e n, d u i v e l, h e i d e n. Dat het woord reeds zeer vroeg in het Westgerm. aanwezig was, wordt behalve door de algemeene verbreidheid ook door de ohd. verschuiving bewezen; met k e r k samengestelde plaatsnamen worden reeds in het begin der 8e eeuw in Duitschland aangetroffen.

Kerker m. Uit mnl. *kerker*, *karker*, b. a. glb. ohd. *charchāri* mhd. *karkære*, *kerkære*, *kerker* nhd. *kerker* ond. *karkari*, *kerkre* m., die uit den acc. *carcerem* (van lat. *carcer*) zijn ontstaan;

de ontleening had plaats in de eerste eeuwen, vóór die van kruis; vgl. kelder. Ook het Got. kent *karkara* vr. „kerker", vermoedelijk door bemiddeling van laat-gr. *κάρκαρον*.

Kermen ww. Uit glb. mnl. *kermen*, *karmen*, glb. rijnsch *karmen* mnd. *kermen;* vgl. ags. *cyrman* (uit *karmjan?*) „leven maken, schreeuwen", *cearm* „gekerm", *cyrm* „getier, geschreeuw", dial. eng. *chirm* „het klaaggeschrei van vogels vóór den storm". Hieraan kunnen kelt. woorden, zooals gaelsch *gairm* „geschreeuw maken" hoogerop verwant zijn. Als de *m* van deze woorden tot een nominaal suffix behoort (**karmjan* van **kar-mo-*) dan kunnen zij verder met het onder karig genoemde germ. woord voor „klacht" in verband gebracht worden.

Kermis vr. Uit mnl. *kermisse*, b. a. glb. mnd. *kermisse* mhd. *kirmesse* nhd. *kirmes:* eig. „mis ter viering van de wijding eener kerk"; de gutturalis van kerk is evenals in kerspel verdwenen.

Kern vr. Uit mnl. *kerne* „kern, korrel" m.? vr.?, b. a. glb. ohd. *kërno* mhd. mnd. *kern(e)* nhd. *kern* on. *kjarni* m. Naast dit *n*-afleidsel, germ. *kërnon-*, bestaat in het Mnl. (Holl.) een glb. *l*-afleidsel *kerle*. Een secondaire *l*-formatie, afgeleid van korn, is ags. *cyrnel* „kern, korrel", waarmede nl. korrel wellicht één is; korn en kern verschillen alleen in klanktrap (vgl. berd). Op rom. gebied zijn ontstaan mnl. *carnél* onz., *carneel* m., nvla. *kernél*, *kornél* onz., *kernelle*, *kornelle* vr. „kern", fra. *carneau;* vandaar wellicht ook het eng. *kernel*. Zie ook karn.

1 **Kers** (vrucht) vr. Uit glb. mnl. *kerse* (waarnaast *kerze*, nvla. *keerze*), b. a. mnd. *kersse(-bere)* ohd. *chërsa*, *chirsa* nhd. *kirsche* vr. Daar deze vormen een grondvorm **kerisja* onderstellen, vanwaar ook **kirissa*, ags. *ciris-(beám)* (eng. *cherry*), kan lat. *cerasum* het grondwoord niet zijn, en gaat men terecht uit van een vorm als *cerēsea*, waarvan ook de rom. vormen, it. *ciriegia*, fra. *cerise* enz., komen. *Cerēsea* (uit *cerasea*, eig. plur. neutr. van het adj. *ceraseus*, vgl. ook gr. *κεράσιον* „kers", *κερασία*, *κερασέα* „kersenboom") heeft, met overneming tevens van het germ. accent op de eerste lettergreep, de germ. vormen kunnen oplèveren in een tijd toen *c* nog als *k* klonk, vgl. kelder. De vroegtijdig ontleende namen van boomvruchten komen in het Duitsch, gelijk in het Rom., als feminina voor, hoewel ze in het Lat. neutra zijn; vgl. peer, pruim.

2 **Kers** (plant) vr. Uit glb. mnl. *kerse*, evenals mnd. *kerse* ags. *cerse* (eng. *cress*) vr., met verplaatsing van de *r* b. a. ohd. *chressa* vr. (*chresso* m.) nhd. *kresse;* vgl. ook de vermoedelijk ontleende vormen de. *karse*, zwe. *krasse*, lettisch *kresse*. De westgerm. vormen schijnen van *krasjōn-* te komen en men brengt ze wel met het st. ww. ohd. *chrësan* „kruipen" in verband, om de kruipende stengels dezer plant; dientengevolge zouden de overeenkomstige rom. benamingen mlat. *cresso*, it. *crescione*, fra. *cresson* aan het Germ. ontleend zijn.

Kersouw vr. Met verlies van de intervocalische *d* uit glb. mnl. *kersoude*, dat aan een ofra. *cassaude* „madelief" ontleend is. Dit is uit lat. *consolida* ontstaan, dat meestal voor „waalwortel" (fra. *consoude*) maar ook voor „madelief" gebruikt werd.

Kerspel onz. Eerst in het Nnl. (Holl.), b. a. glb. mnd. *kerspel* md. mhd. *kirspil*, *kirspel:* van kerk met verlies van de gutturalis, als bij kermis: in nhd. *kirchspiel* heeft zij haar plaats herkregen; hoe het tweede lid dezer samenstelling gekomen is aan de bet. „district" (ook aanwezig in het drentsche *dingspil*, voorheen „rechtsban", zie ding) weet men niet. Eenigen vermoeden dat een ogerm. woord voor „spraak, verkondiging" (zie spellen) ook de bet. „bijeenkomst der gemeente" gekregen zal hebben, anderen wijzen ter verklaring van een **spil* „district" op meng. *spelien* „verschoonen, beschermen".

Kerst- in samenstellingen is het mnl. *Kerst*, dat volgens de klankwetten ont-

staan is uit *Christus;* zie christen.

Kersvers adj. Uit kars en versch; het eerste is een inzonderheid in het Nd. en Noordsch verbreid adj. van onzekere herkomst, voor „vroolijk, krachtig, frisch", nd. *karsch* westfaalsch *kass* on. *karskr*, ook zwitsersch *kärsch* „frisch, krachtig".

Kervel vr. Uit glb. mnl. *kervel(e)*, mnd. *kervele*, ohd. *kërvola*, *kërvela* vr. nhd. *kerbel* m.; vgl. ags. *cerfille* eng. *chervil* „kervel". Zooals uit de *k* blijkt (vgl. kelder, keuken) is dit woord vóór de 7[e] eeuw met germ. accent uit lat. *caerifolium* (gr. χαιρέφυλλον) overgenomen, in een tijdperk toen vele moeskruiden en tuingroenten met lat. namen in onze taal overgingen; vgl. kabuiskool, komijn, kool, peper, munt (2).

Kerven ww. Uit mnl. *kerven* „insnijden, doorsnijden, aan stukken slaan", b. a. mnd. *kerven* ags. *ceorfan* st. ww. eng. *to carve*, mhd. (niet ohd.) nhd. *kerben* zw. ww.; in de oudere dialecten komt ook de bet. „doorsnijden", in de jongere meestal slechts „insnijden" voor; vgl. kerf: de aldaar vermelde hd. vorm *kerfe* (naast *kerbe*) doet voor deze in het Oostgerm. niet voorkomende, en ook niet eig. hd. woordfamilie *grammat. wechsel* — *kerf*, *kerb* — vermoeden. Voor hoogerop verwant houdt men gr. γράφειν „ingriffen, schrijven" en brengt beide tot een indogerm. wt. **grph.*

Kesp vr. Een eerst in het Nnl. en Nnd., doch elders nooit voorkomend woord van onbekenden oorsprong.

Ketel m. Uit glb. mnl. *kětel;* in overeenkomstigen vorm en bet. algemeen germ.: got. *katils* ond. *ketil* ohd. *chezzil* ags. *cetel* m. Dit woord kan niet van lat. *catīnus* „schotel" of van het verkl. daarvan, *catillus*, komen, alreeds omdat de bet. verschilt. Ook kent het Ohd. zonder het *l*-suffix de vorm *chezzî* „ketel"; ags. *cete* „cacabus" is onzeker, maar wellicht behoort tot deze groep ook on. *kati* „klein smal schip" met het glb. *l*-afleidsel *ketla* (vgl. kaag, kaan). Een germ. st. *kat-* kan noch aan lat. *catīnus* noch aan skr. *kaṭhina* „schotel" hoogerop verwant zijn, omdat men als indogerm. vorm *gad-* of *god-* moet onderstellen.

Keten vr. Uit mnl. *keten(e)* vr. „keten, ketting": reeds vroeg, met germ. accentueering (vgl. abt, kelder, kers (1) enz.) aan lat. *catēna* ontleend. Het is merkwaardig dat het ongeveer gelijktijdig overgenomene duitsche woord, ohd. *chetin(n)a*, mhd. *keten(e)* nhd. *kette*, van een anderen vorm met verzachte tenuis (vgl. abt), te weten *cádēna* — uit *cadēna* — komt, die ook de rom. vormen, prov. spa. *cadena* ofra. *chaîne* opleverde; vgl. krijt, but; in het Nd. komen beide vormen voor: mnd. *kedene* en **ketene*, nnd. *kede* westfaalsch *kiete*. — **Ketting** m. is een holl. afleidsel met het suffix *-ing* van *kette* in plaats van mnl. *keten;* aangaande *tt*, vgl. vatten.

Keten ww., Zie keet.

Ketsen ww. Slechts in het Nnl.; het schijnt een onomatop. woord voor het nuttelooze (kissende) afgaan van het kruit op de pan; zoo ook *ketsen* westfaalsch *ketschen* „vuur slaan"? Evenwel heeft (kaats) kaatsen den bijvorm (*ketse*) *ketsen*, dat bij het balslaan „terugspringen, afstuiten" beteekent.

Ketter m. Deze eerst in het oudere Nnl. voorkomende vorm beantwoordt volkomen aan mhd. *ketzer* „ketter, uitvaagsel, sodomiet" nhd. *ketzer*. Maar nl. *tt*, hd. *tz* kunnen in dit geval onmogelijk van een grondvorm met *tt* komen, daar het woord eerst sedert de 12[e] eeuw bestaat en zonder twijfel zijn oorsprong heeft in gr. Καθαροί (eig. „de reinen"), de naam eener in de 11[e] en 12[e] eeuw in het Westen bestaande sekte van Manichaeërs. Dus moet hd. *tz* de als sisklank gehoorde gr. ϑ voorstellen; in Italie noemde men de Καθαροί „*Gazari*", en in struis wordt gr. ϑ eveneens door een sisklank weergegeven; ook in on. woorden hoorden de Duitschers der 9[e] eeuw de *þ* als *z*, *þor* als *zor*. Nl. ketter moet zoodoende het naar analogie van zetten : *setzen* vervormde hd. *ketzer* zijn;

het oudere Nnl. kent nog den vorm *ketser*. Merkwaardig is in mhd. *ketzer* de klankwijziging; zij ontbreekt in glb. mnl. *catt(e)re*, dat naast mlat. *Katari* een vorm **Kattari* doet onderstellen, tenzij het woord kat op de mnl. vorm van invloed is geweest; immers ook elders bracht men den naam der verachte sekte met voorliefde met kat in verband.

Ketting, zie keten.

Keu vr. Uit glb. nfr. *queue* (lat. *cauda*).

Keuken vr. Uit glb. mnl. *kōken(e)*, *kōken(e)*, b. a. ohd. *chúhhîna* mhd. *küchen* nhd. *küche* mnd. *kōkene* ags. *cycene* eng. *kitchen:* reeds vroeg met het germ. accent in het Westgerm. ontleend aan mlat. *cucīna* (laat-lat. *coquīna*), vanwaar it. *cucina* fra. *cuisine;* „de verschuiving van lat. *c*, *k* tot hd. *ch* wijst voor de ontleening ongeveer de 6e eeuw aan, den tijd dus waarin de zuid-europeesche kookkunst en tuinbouw in Duitschland in zwang kwamen, vgl. kok, kervel".

Keule vr. Met den dial. bijvorm *keune* uit **keulle*, **keunle* mnl. **kōnele* b. a. glb. dial. duitsch *künel* mnd. *konele*, ags. *cunela* „ruit": ond. **kunila* beantwoordt volkomen aan het glb. lat. *cunīla* (*conīla*, gr. κονίλη); opmerkelijk is echter de overeenkomst met den naam van een soortgelijke plant, namelijk ohd. *quënala* (*chonala*), *quënula* mhd. *quenel* (*chonel*) nhd. *quendel* nl. **kwendel** westfaalsch *kundel* „tijm", ags. *cunelle* „kervel". *Quën-la : kun-la* heeft al het aanzien van een echt germ. *ablaut;* maar men houde in het oog, dat de meeste plantnamen ontleend zijn; vgl. kwee.

Keur vr. Uit mnl. *cōre* (*core*) vr. m. „overlegging, onderzoekende keus, beslissing, besluit", vandaar „verordening van eene gemeente, van eenen vorst", b. a. glb. ohd. *churi* mhd. *küre* mnd. *kōre* nhd. *kur-* in *kurfürst* „vorst die het recht heeft den koning mede te kiezen" ags. *cyre* m. „keus"; samenstelling: mnl. *willecōre* „vrije verkiezing van den wil, vrijmachtig besluit; goedkeuring" nnl. willekeur mhd. *willekür* nhd. *willkür:* dit westgerm. *kuri* uit **kuzi* komt van kiezen. Of men, naast dezen, een ouden vorm **kusi* moet aannemen, of wel dat mnl. *kōze*, *kōze* nnl. **keuze**, **keus** opnieuw van kiezen is afgeleid, is alléén op grond van ijsl. *kos* onz. „keus" niet te beslissen. — Van *kuri* is afgeleid mnl. *cōren* „smaken, beproeven, onderzoeken, kiezen, eene keur uitvaardigen, verordenen" nnl. keuren mnd. *kōren*, md. *küren* nhd. *küren* „kiezen"; zie bekoren. — Van nnl. keur is keurig afgeleid. — **Keurmede** vr. Een rijnfrankische rechtsterm „het recht van den heer, om uit de nalatenschap van eenen hoorige het beste stuk vee te kiezen": het tweede lid wordt als miede „geschenk" verklaard.

Keurs vr. Eerst in het Nnl. Van fra. *corset* kan het niet zijn afgeleid; ook uit fra. *corps* is de nl. *eu* niet te verklaren. Het is mogelijk hetzelfde woord als jonger mhd. *küris* m. md. *kōris*, bij KILIAAN *kuris* vr. „krijgskolder", dat in nhd. tongvallen „vest, kamizool, kort jak" beteekent. Dit is ontstaan uit fra. *cuirasse* vr. „pantser" (eig. „lederwerk", van lat. *corium?*).

Keutel vr. Uit glb. mnl. *kōtel*, b. a. glb. mnd. *kotel* nnd. *kötel* m.: ond. **kutil-*, van koot en kuit, die een stamvorm *kūt-* onderstellen, met een bijvorm *kud-*, vanwaar dial. duitsch *kuttel* „paardenmist". Volkomen dezelfde beteekenissen „knokkel, gewricht, dik spiervleesch; keutel, dreumes", komen voor in de maagschap van hd. *knoten*, *knüttel* met de stammen *knuþ-* *knud-* *knūt-* (zie knot). — Afleidsel: keutelen; vgl. ook dreutelen: dreutel.

Keuteren, zie koteren.

Keuvel vr. Uit mnl. *cōvel(e)* (*cōvele*) „pij, kap" (nvla. *keuvel* m. „blouse"), uit *kūbila*. De mnl. bijvorm *coveel* wijst op rom. oorsprong, en wel op mlat. *cubella*, verkl. van lat. *cūpa* „kuip"; vgl. voor de overeenkomst in de namen van vaatwerk en kleederen but, hoos en de maagschap van huif en van kuif. Dezelfde verkla-

ring zou blijven bestaan, al nam men verwantschap aan met ohd. **chubil* nhd. *kübel* m., dat men gewoonlijk ook van lat. *cûpa* afleidt, doch waarin men tegenwoordig liever een echt germ. woord ziet, zie kuif.

Keuvelen ww. Eerst in het Nnl.; het behoort bij kevel. Van wanneer de in deze woordfamilie meer voorkomende vocaal der *u*-reeks, hd. *u*, *ü* nl. *eu*, dateert staat niet vast.

Keuzelen ww. (knikkeren, koten). Een afleidsel van ouder nnl. *keuzel* „klootje, knikker, koot; tol"; daarnaast glb. *kuizel*, md. mnd. nd. *küsel* (?), *kûsel* „tol, knikker": *küsil* behoort bij kuis. Evenals bij keutel, koot op knot gewezen is, mag men hier aan de maagschap van knor, knuist herinneren.

Keuzelen ww. (keuvelen). Eerst in het Nnl.; men houdt het algemeen voor verwant aan kozen.

Kevel m. Het Mnl. heeft het gelijkluidende bnw. *kêvel* „tandeloos", eig. „de kauwende beweging van een tandeloozen mond makende": het subst. beantwoordt aan mhd. *kivel* nhd. *kiefel* m. „kinnebak" (ook „kin"), kaak, kieuw"; hiernaast glb. nhd. *kiefe* nd. *keve* en mhd. *kifer* m. nl. *kêver* (vanwaar — in den Teuthonista — *keveren* „herkauwen"); met een *t*-suffix kent het On. *kjaptr* (got. **kift-s*) „kinnebak, muil" en met den klanktrap *a* het Saksisch os. *kafl* ags. *ceafl* m. „kaak van dieren" nvla. *kavel* „kevel, kieuw"; hierbij ook mhd. *kif(f)en*, dial. nhd. *kief(el)en*, *kiffelen* „knagen, ijverig kauwen". Een germ. vorm *kef: kaf* staat vast; men doet best daarnaast, ook om de mogelijke verwantschap van kijven (vgl. ook westfaalsch *kîwe* vr. „mondhoek, kinnebak" os. **kîba*) een glb. *kif* te onderstellen. De bet. dezer stammen is „een kauwende beweging met de onderkaak maken". Men houdt zend *zafare*, *zafra* onz. „mond, muil", en mogelijk ook het genasaleerde gr. *γαμφαί*, *γαμφηλαί* (vgl. kam) voor hoogerop verwant.

Kever m. Uit mnl. *kêver*, b. a. glb. ohd. *chëvar* (*chëvaro*) nhd. *käfer* ond. *kêver* ags. *cëfr* m.; hierbij met den klanktrap *a* (vgl. kevel, kerel, gevel) glb. ags. *ceafor* m. eng. *chafer*. Men brengt dit woord als „knaagdier" met kevel, of, als beteekende het „peuldier", met ohd. *chëva* en kaf in verband.

Kevie vr. Uit glb. mnl. *kêvie*, b. a. ohd. *chevia* vr. mhd. *kevje* ook m. onz., en daarvan nhd. *käfig*, *käfich* m.: uit mlat. *cavia*, *cavea* „kooi, afgeschoten ruimte"; de lat. *v* is tot nl. *v* hd. *f* geworden, evenals in vers; in vroeger ontleende woorden wordt lat. *v* door *w* voorgesteld, vgl. wijn, pauw. Zoo was dan ook ditzelfde *cavea* reeds vroeger overgenomen als *cawia*, vanwaar *cauwia:* mhd. *kouwe*, *köuwe* nhd. *kaue*, *keue* „hutje, beschot, slaapkamertje" mnl. mnd. *couwe* en *côje* (vgl. voor de twee uit *kauwia* ontstane vormen, de vormen onder gouw (1) en hooi, voorts mnl. *vrouwen* en *vrôien* „verheugen" uit **frawian*) „kooi, beschot, schaapskooi, scheepskooi" nnd. *kau* en *kôje* nnl. **kouw en kooi.**

Kip, kibbe vr. Zie kub.

Kibbelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; glb. mnd. nd. *kibbeln* nhd. *kibbeln* (*kippeln*) md. ook *kebeln*, *kivelen:* st. *kib-* en *kibb-* van den wt. van kijven.

Kibbeling vr. Eerst in het Nnl.; in gelijke bet. ook *kibbe* vr. en *kibbel* m., die voorts met kevel syn. zijn; zie aldaar: *kibb-* uit *kib-* is een stamvorm die ook in duitsche tongvallen naast *kif* voorkomt.

Kid, kidde, ook ked vr. In het Nnl. en Fri. de naam van een klein noordsch paardenras; van onbekenden oorsprong.

Kieken en **kuiken** onz. Uit glb. mnl. *kieken* (*kiekijn*) en *kûken* uit **kiukîn* (vgl. voor den dubbelen vorm dier, duitsch), waarvan ook mnd. nd. *küken* (vanwaar nhd. *küchlein* „jong van hoenders") ags. *cŷcen* onz. „kieken" eng. *chicken*. Deze saks.-nl. vorm, waarbij zich noordsch *kjúklingr* „kieken" aansluit, is — evenals got. *gaitein* „jonge geit" (zie geit), ags. *ticcen*

(uit **tikkîn*) „jonge geit" nl. veulen — een verkleinwoord op *-îno*, naar het schijnt van ags. *coc* eng. *cock* noordsch *kokkr* „haan". Hieruit kan blijken dat *kiuk- kuk-* als naam der hoenders reeds ogerm. (of oud-noordgerm.) was (vgl. ook fra. *coq*), als is het overeenkomstige woord in het Indogerm. niet na te gaan.

Kiel m. Uit mnl. *kidel;* de echt nl. vorm is *keel* mnl. *kêdel*, b. a. glb. mhd. *kitel* nhd. *kittel* mnd. *kedele* m. De oorsprong van dit nl.-duitsche, op het oog echt germ. woord, *kidil-*, is niet opgehelderd.

Kiel vr. De tegenwoordige bet. „bodembalk, scheepsbodem" is voor nl. kiel en nhd. *kiel* m. met zekerheid eerst sedert de 16ᵉ eeuw te bewijzen; ouder is noordsch *kjölr* m. „bodembalk", waarvan het duitsch-nl. woord, alsook eng. *keel* „bodembalk" schijnen te komen; de ontleening werd misschien bevorderd door een ouder germ. woord voor „groot schip", ohd. *cheol* mhd. *kiel* ags. *ceól* dial. eng. *keel* mnd. *kêl* on. *kjóll* m., ouder nnl. *kiele* (vr.?) „triremis", dat misschien aan gr. *γαυλός* (*γαῦλος*) „koopvaardijschip" hoogerop verwant is (zie kuil). Ook de rom. benaming, it. *chiglia*, spa. *quilla*, fra. *quille* „scheepskiel", is ontleend. Noordsch *kjölr* „scheepskiel" (uit **kiluz*) is niet aan on. *kjóll* (germ. **keoloz*) verwant; of het aan mhd. *kil* m. onz. nhd. *kiel* eng. *quill* „penneschacht, stengel", of aan mhd. *kîl* nhd. *keil* m. „wig, spie" nnl. kiel (zie ook keil) verwant kan zijn, is onzeker.

Kieling vr. Eerst in het Nnl.; vroeger ook in gelijke bet. *kiele:* misschien een afleidsel van germ. *keolo-* „schip", zie het vorige woord.

Kiem m. Eerst in het nnl. tijdperk als *kiem(e)* aan glb. duitsch *kîm(e)* ontleend: ohd. *chîmo*, *chîm* nhd. *keim* ond. *kîmo* mnd. nnd. *kîm:* een *m*-afleidsel van den wt. *kî*, waarvan in het got. een sterk part. *us-kijans* „ontkiemd" voorkomt; een ouder vorm van dit part., *kein-s*, wordt door got. *keinan* (*-ôda*) „ontkiemen" bewezen; met een dentaal suffix is van denzelfden stam gevormd ags. *cîþ* os. *kîð*, ohd. *chîdi* nhd. *keid(e)* „spruit, stengel, kiem, korrel"; vgl. ook keest. In het st. ww. os. *kînan* ohd. *chînan* „ontkiemen" diende de *n* oorspronkelijk tot vorming van den praesensstam; in ags. *cínan* en hier en daar elders is nog de oorspronkelijke bet. van „kiemen", te weten „barsten, openspringen", bewaard gebleven; zie keen.

Kienspel. Een nnl. benaming van het „lottospel", ontleend aan den uitroep kien! fra. *quine!* „vijf nommers (op eene rij)".

Kier in: de deur staat op een kier. Deze uitdrukking is verbasterd uit glb. mnl. *a(n)-kérre staen*, b. a. glb. mnd. *enkare*, zwitsersch *achar*. Mnl. *ankérre* bestaat uit de praep. *an* en een subst., behoorende bij mnl. *kerren* „kraken, knarsen (van karren, deuren)" ohd. *chërran* st. ww. „knarsen, schel klinken, schel schreeuwen" mnd. dial. nhd. *kerren;* zie korren. De uitdrukking wil dus zeggen „op het punt staan van te gaan kraken". Het glb. eng. *ajar* behoort waarschijnlijk bij een ww. van dezelfde bet., dat met *g* in plaats van *k* begint.

Kiereboe vr. Slechts in het Nnl., van onbekenden oorsprong.

Kies vr. Uit het glb., eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *kieze* vr. (ook „kaakebeen, kaak"), fri. *kêse*, *kîse;* hiernaast glb. ouder nnl. *kûze* mnd. nnd. fri. *kûse;* ond. **keosa-* **kiusi-* zou als een *s*-afleidsel (vgl. aks, huls) van den wt. *keu* „kauwen" te verklaren zijn, maar een woord voor „baktand" kan zeer goed bij kuis behooren; vgl. gr. *γόμφος* „baktand" en „pin" (onder kam).

Kiesch bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, glb. ofri. *kîs:* een jong afleidsel met het suffix *sch* (vgl. barsch) van kiezen, met de bet. „kieskeurig, nauwgezet, keurig"; misschien heeft kuisch op zijn vorming invloed geoefend.

Kieuw vr. Uit mnl. **kieuwe* vr. „kaak, kakebeen, kinnebak, wang, kin, muil, bek, kieuw" met den bij-

vorm *cuwe* (vgl. n i e u w), b. a. glb. ohd. *chiwa* mhd. *kiuwe* nhd. *keu;* hiernaast glb. ohd. *chëwa*, mhd. *kouwe* mnl. *couwe* meng. *chauw* en mnl. *cauwe:* de klankwisselende formaties *këw-*, *kiw-*, *kaw-* behooren, gelijk waarschijnlijk ook nhd. *kieme* vr., bij k a u w e n; vgl. k o o n en de syn., van een anderen wt. afgeleide maagschap van k e v e l.

Kievit m. Uit glb. mnl. *kievit* (*kivit*), een eig. duitsche (misschien ook holl.) benaming: mnd. *kivit* nd. *kiwit* nhd. *ki(e)bitz;* hiernaast staan talrijke varianten, en met reden, daar de naam een nabootsing van het geluid van den vogel voorstelt. Uit de verschuiving in hd. *kiebitz* blijkt dat reeds de Duitschers der eerste eeuwen een vorm als **kibitt* hebben gekend.

Kiezel onz. Aan hd. *kiesel* (ohd. *chisil*) ontleend, waaraan glb. mnl. (nvl.) *kêzel* *ags. *ceosel* meng. *chisel* beantwoorden: een afleidsel van mhd. *kis* nhd. *kies* (nnl. — eveneens ontleend — k i e s) m. „grof zand", welks etymologie duister is.

Kiezen ww. Uit mnl. *kiezen* „smaken, ondervinden, onderzoeken, (onderzoekend) kiezen" b. a. glb. ohd. *chiosan* (ook „waarnemen, zien"), os. *kiosan* ags. *ceósan* eng. *to choose* got. *kiusan* „uitkiezen, kiezen". De germ. wt. *keus* (met anderen klanktrap *kuʒ*, vanwaar *kur*) beantwoordt volgens den regel der verschuiving aan die van lat. *gustus* „smaak" *gustare* „smaken" (volkomen b. a. germ. *kust-*, zie k u s t), gr. γεύω (uit **geuso*) „ik smaak, proef, gevoel" skr. wt. *jush* „kiezen, graag willen". Tot deze in de germ. talen ten opzichte van vorm en bet. rijk ontwikkelde woordfamilie behoort ook fra. *choisir*, en in het Nl. k e u r, k e u s, k i e s c h, k u s t.

Kif onz. Eerst in het Nnl.; nd. *kiff* m. „gemalen run". Men denkt aan verwantschap met k a f, en geeft aan den gemeenschappelijken wt. de bet. „knagen, met de tanden pellen".

Kijken ww. Uit glb. mnl. *kîken;* glb. mnd. nd. meng. *kîken* en in duitsche dialecten, ook mnl., met klankwisseling *kicken*. De st. *kîk* komt evenmin als het syn. hd. *gucken* in één der ogerm. talen voor en schijnt eene jongere formatie te zijn.

Kijven ww. Uit mnl. *kîven* „twisten, kijven, vechten, zich verzetten, disputeeren", b. a. mnd. *kîven* „vechten (met wapens of woorden)" mhd. (hoogst zeldzaam) *kîben* nhd. *keifen* noordsch *kîfa* „twisten". De stam *kîƀ* (*kîf?*), en, met anderen klanktrap, *kib* (zie k i b b e l e n) in de bepaalde bet. „twisten, krakeelen" kan een klankwisselende vorm van den wt. van k e v e l, „de kaken bewegen" zijn. Evenwel schijnen de beteekenissen van mhd. *kîp* (*b*) m. „naijver, wedstrijd, drift, weerspannigheid, krakeel" een andere grondbet. te onderstellen; daarom wordt herinnerd aan nd. *kîwig* „dik, sterk (van hout enz. gezegd)" dial. hd. *keif* „stevig, dicht, vast" en ags. *cáf* (uit **kaif*) „vlug, vroolijk, wakker".

Kikken ww. Zie k e k e r e n. Vandaar de benaming k i k k e r, k i k v o r s c h: vgl. vla. d e p u i t (k i k v o r s c h) k i k t.

Kil vr. Uit mnl. *kille* vr. „kil, rivierbed"; oostfri. *kille* „natuurlijke waterloop"; gelijk vla. *kel(le)* „kil" bewijst staat de *i* hier voor *e* uit *a* (vgl. b l i k k e n, g l i n t i n g); van *kaljô* komt ook ohd. *chella* „schepvat, soort van schop" nhd. *kelle:* als men „holte, goot" als grondbet. aanneemt, kunnen beide woorden één zijn.

Kil bnw., **killen** ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, gelijk ook *kil(le)* vr. „koude"; ook met *ld* in plaats van *ll* en *e* in pl. van *i*. Het adj. beantwoordt aan glb. oostfri. *kil* meng. *chill* „kil", het ww. aan glb. mhd., dial. nhd. *kellen* mnd. nnd. *kellen*, *killen* meng. *chillen* eng. *to chill:* deze woordfamilie is aan k o u d verwant, maar van de grondvorm valt niets met zekerheid te zeggen. Het abstractum van k o u d, *kaldî*, werd tot *kelde* en *kelle* en het Nl. heeft dezen vorm naast het tot de schrijftaal behoorende k o u d e bewaard. Dus zou de st. *kald-* ook de grondslag van k i l kunnen zijn (aangaande *i* uit *e*, zie het vorige woord);

maar vermoedelijk bevatten deze woorden tevens afstammelingen van den wortel van koud, zonder het dentale suffix en wel met den ablaut germ. *e*, *a*, (onl. **kiljo-*), welks bestaan naast den ablaut *a*, *ó* bewezen wordt door ijsl. *kila* „koud water", *kilia* „koude lucht", *kilia* „koud zijn", ags. *ceolas* plur. „koude winden", *cile* m. „koude".

Kim vr. Uit mnl. *kimme* (**kembe*, **kemme* nvl. *kemme*) „rand van een vat", b. a. mnd. nnd. *kimme* vr., nd. *kimm* zwe. *kimbe*, *kim* m. „kim" meng. *chimb* eng. *chimb*, *chime* „opstaande rand"; hierbij ags. *cimbing* „commissura"? De os. grondvorm schijnt **kimba* te zijn. Zijn oorsprong is onbekend; als men eene bet. „op de wijze van een tand uitstekend voorwerp" onderstelt, zou verwantschap met kam mogelijk zijn.

Kimmeloos bnw. Van het oudere nnl. (holl.) *kim*, *kiem* „kaam" mnd. *kîme* nd. *kiem* dial. hd. *keim*, welke alle denkelijk tot den wt. *kî* „ontkiemen" (zie kiem) behooren.

Kin vr. Uit glb. mnl. *kinne*, *kin* onz. m. (holl. vr.?), b. a. ohd. *chinni* onz. os. *kinni* onz. vr. „kin, kinnebak" nhd. *kinn* onz. ags. *cin* eng. *chin*, on. *kinn* en got. *kinnus* vr. „wang"; de laatste bet. is ook bewaard gebleven in ohd. *chinibaccho* mnl. *kinnebacke* nnl. kinnebak, ohd. *chinnizan* „baktand" en ags. *cinbân* eng. *chinbone*. Het germ. woord is hoogerop verwant aan gr. γένυς vr. „kin, kinnebak", lat. *gena* „wang", *dentes genuini* „baktanden", skr. *hánu-s* vr. „kakebeen". De bet. van deze indogerm. benaming is dus even weifelend als die van de jongere woorden kevel, kieuw, kaak. Over de bet. van den wt. *gen* in indogerm. *gen-us* germ. **kinus*, *kinnus* bestaat verschil van gevoelen.

Kind onz. Uit glb. mnl. *kint(d)*, b. a. glb. ohd. *chind* nhd. *kind*, os. *kind* onz.; naast dit niet slechts in het Oostgerm., maar ook in het Ags. ontbrekende *kindo-* *kinþo-* (ags. *cild* eng. *child* is van geheel anderen oorsprong, en verwant aan got. *kilþei* „moederlijf") staat een algem. germ. klankwisselende vorm *kundo-* *kunþo-*, die in het On. als subst., *kund-r* m. „zoon" voorkomt, elders in samenstellingen met de bet. „afkomende van": got. *himinakunds* „coeligenitus, hemelsch", ags. *feorrancund* „uit een ver land afkomstig", ags. os. *godcund* ohd. *gotchund* „goddelijk": deze vormen zijn participiale formaties op *-to* (gelijk koud, luid, oud, god) van een wt. *ken* „baren, voortbrengen", waarvan ook ags. *cennan* (uit *kannjan*) „baren, voortbrengen", afkomt; zie ook kunne, koning, knie en vgl. kunnen. De overeenkomstige wt. *gen* was in het Indogerm. algemeen; vgl. lat. *genus* „geslacht", *gigno* (*genui*) „voortbrengen", *gens* „geslacht", gr. γίγνομαι „ik word geboren", γένος „geslacht", oslav. *žena* „vrouw", littausch *gentis* „verwant", skr. wt. *jan* „verwekken", *jánas* onz. „geslacht", *jánus* onz. „geboorte, schepsel, geslacht", *janî* vr. „vrouw", *jantú* m. „kind, wezen, stam".

Kink vr. Eerst in het Nnl., glb. mnd. *kinke* (ook „slak") nd. *kink(e)* (ook *kunke*) eng. *kink*: van een in het Ogerm. toevallig zelden voorkomenden stam *kink* „draaien, warren"; zie konkel.

Kinkel m. Slechts in het Nnl. (bij Kiliaan *kenckelboer*); van onzekeren oorsprong.

Kinken ww. Eerst in het Nnl.; b. a. glb. oostfri. *kinken*, eng. *to chink* „klinken, rammelen": eene klanknabootsende formatie.

Kinkhoest. Eerst in het Nnl., glb. mnd. *kinkhôste* nnd. *kinkhôst*: van *kinken* „kuchen, bezwaarlijk adem halen", eng. *to kink* en *chink*, vanwaar *chincough* (voor *chink-cough*) „kinkhoest": van dit klanknabootsende woord bestaan de bijvormen nl. *kichen*, *kikhoest*, *kiekhoest*, zwe. *kikhosta*, de. *kighoste*, mhd. *kîchen* nhd. *keichen*.

Kinkhoorn. Eerst in het latere mnl. voorkomende; mnd. nhd. *kinkhorn*. Dit woord beteekent zoowel een „blaasinstrument met schel geluid", als „gekronkelde schelp, die ook voor blaasinstrument dient". Als „gekronkeld

hoornvormig voorwerp" zou het tot k i n k gebracht kunnen worden; maar *kink* kan ook een onomatopee voor het geluid van zulk een hoorn zijn.

1 **Kip** (stokvischhoepeltje) vr. Eerst in het jongere Nnl., b. a. mnd. nd. *kip* „bundel van huiden, vlas enz.)": misschien van den ouden st. *kip* „steunen, stutten, houden", waarvan onder k e p e r gesproken is; vgl. k i p onz. „smalle strook houts aan den ploeg, die het ploegijzer vastknelt", vla. „dwarshout aan den wagen, waarop de achterste rongen staan". — 2 **Kip** (val) vr. In gelijke bet. mnl. *kip* m. nvl. *kip* onz., dial. duitsch *kippe* vr.: van *kippen* „wippen, kantelen" vermoedelijk een onomatop. formatie. — 3 **Kip** (keep) vr. Zie k e e p, k i p p e n. — 4 **Kip** (kindermuts) vr. oostfri., dial. duitsch *kippe* „muts"; van onzekeren oorsprong.

5 **Kip** (hoen) vr. Slechts in het Nnl.: vermoedelijk een afleidsel van k i p p e n (zie aldaar), eerst met de bet. van „broedsel van hoenders enz." dan met die van „pas uitgekomen kuiken" (bij KILIAAN); het vr. geslacht is waarschijnlijk eerst door analogie van h e n in gebruik gekomen.

Kippen ww. Ofschoon in de meeste beteekenissen weinig ouder dan het nnl. tijdvak, moet dit woord in enkele reeds vroeger bestaan hebben, als in die waarvan k e e p, k i p komen; vgl. ags. *cippian* eng. *to chip* „uithouwen, behouwen, uitsnijden, stuk snijden" oostfri. *kippen* „snijden, kerven". — Oud schijnt ook het gebruik van den st. *kipp* voor „openbarsten, baren, geboren worden", vgl. mnl. mnd. *kippen* „uitbroeden", nnl. k i p p e n eng. *to chip* „de eierschaal doorpikken" (hierbij k i p (5)), dial. duitsch „doorbreken van den dag", vla. „kalven" en „ontluiken, ontstaan, worden", westfaalsch *ûtkippen* „uitbotten"; hierbij ook dial. duitsch *kippe* (*kibbe*) „ooi" ook „wijfje van andere dieren", nvla. *kippe* vr., *kippen* m. dial. de. *kippe* „pasgeboren kalf"? Dit *kippen* kan oorspronkelijk hetzelfde zijn als *kippen* „kerven" of als een zuiver onomatop. *kippen* „pikken" (dat in duitsche dialecten voorkomt); het heeft enkele aanrakingspunten met *kippen* „wippen, kantelen" (zie k i p (2)), en wat de verdere ontwikkeling der bet. aangaat vergelijke men den wt. *kî*, waarin de beteekenissen „barsten" en „kiemen" vereenigd zijn (zie k i e m). — De bet. van k i p p e n „vangen, grijpen" zou zich aan k i p „knip" kunnen aansluiten. K i p p e n „pulken, uitzoeken, kapen" (nd. *kippen* „uitzoeken" noordsch *kippa* dial. eng. *kippe* „met een snelle greep trekken") en (nl.; dial. duitsch) „treffen, zacht treffen, slaan, de spits afhakken" schijnt ook als onomatopee te kunnen worden opgevat.

Kippig bnw. Eerst in het Nnl., van duisteren oorsprong.

Kirren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende, ook in de bet. „snorren, knarsen"; glb. dial. nhd. *kirren*: een klankwisselende vorm bij *kërran*, zie k i e r?

Kissen ww. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomende klanknabootsing.

Kist vr. Uit glb. mnl. *kiste*, *kist*, b. a. ohd. *chista* mnd. nhd. *kiste* ags. *cist* eng. *chest* on. *kista* vr. „kist"; in het Got. komt dit woord niet voor. K i s t heeft naast k a s t al den schijn van echt germ. te zijn, maar men houdt het algemeen, evenals bijv. a r k voor een vroegtijdig — toen *c* nog als *k* klonk (vgl. k e l d e r) — aan het Lat. (*cista* (gr. *κίστη*) „kist, kast") ontleend en door alle germ. talen verspreid geraakt woord.

Kit vr. Uit het eerst in het jongere Mnl. voorkomende *kitte* vr. „groot drinkvat, huisje, keet, kroeg, bordeel", b. a. dial. eng. *kit* „houten vat". Het is volkomen syn. met k e e t, waaraan het als klankwisselende vorm verwant is (*kitjô- : kaito*); misschien behoort ook nhd. *kietze* (*kitze*) „vat uit boomschors, korf, draagkorf" hierbij. Zoowel oorsprong als grondbet. zijn duister.

Kits vr. Eerst in het Nnl.; glb. nd. *kitze*, *kitz*, eng. *ketch*, (en vandaar) fra. *quaiche*. De herkomst van dezen naam is onzeker.

Kitsen ww. Slechts in het Nnl. voor-

komende en waarschijnlijk een onomatopee.

Kittelen ww. Uit glb. jonger mnl. *kittelen*, waarnaast **ketelen* nnl. ketelen en holl. *kietelen*, b. a. mnd. *kittelen*, *ketelen* ags. *citelian* eng. *to kittle* on. *kitla* ohd. *chizzilôn* nhd. *kitzeln*. Het ww. *kitlôn* (*kitilôn*) is algemeen germ., maar laat zich hoogerop niet naspeuren. Als een jonge formatie voor „kittelen" is een stam *kit* volstrekt niet vreemd, en op gelijke wijze zijn talrijke bijvormen, als ohd. *quizzilôn* en *chuzzilôn* (zie koteren), meng. *tikelen* eng. *to tickle* te verklaren. Zoo ook niet-germ. woorden als littausch *kuttĕti* „kittelen", die de gewone kenmerken van oorspronkelijke verwantschap missen.

Kittig bnw. Eerst in het jongere Nnl. en Oostfri. De begrippen „puntig, net, vurig, vlug" laten zich uit het grondbegrip van kittelen „kittelend aanraken, prikkelen" verklaren.

Klaar bnw. Uit mnl. *claer* „helder, schoon, blinkend; zuiver, duidelijk, versch, frisch": evenals glb. mnd. *klâr* mhd. *klâr* „helder, rein, schoon" uit lat. *clârus*. De uit het begrip „niet verward, ordelijk" ontstane jonger mnl. mnd. nd. en hd. bet. „voltooid, gereed" komt ook voor bij eng. *clear* (meng. *clêr* uit fra. *clair*).

Klaas m. De bekende verkorting van den lat. eigennaam Nicolâus; waarom aan boord schip een „houten nijptang" (ook nd. *klaus*) of in sommige dialecten een „houten pot" zoo heet, is niet bekend.

Klacht vr. Uit jonger mnl. *clachte*, mnd. *klacht* nd. *klachte*; daar een oude vorm *klaht-* niet voorkomt, is *clachte* een jongere formatie met het suffix *-te* (zie beurt, gedaante) naast mnl. *claghen* ww., *geclach*, *beclach*, md. *clagde* „klacht". Het Mnl. kent in gelijke bet. *clāghe* vr., b. a. ohd. ond. *klaga* „weeklacht, klacht" nhd. *klage*: vandaar ohd. *chlagôn* mnd. nhd. *klagen* mnl. *clāghen* nnl. **klagen**. Dit in de overige germ. talen niet voorkomende woord doet als voorgerm. vorm **glak*, **glok* of (**glagh*, **glogh*) onderstellen.

Klad vr. Uit mnl. *cladde* vr. „vlak, spat, vuil, smet", b. a. glb. nd. *kladde*; hierbij met verscherpte dentalis mnl. *sneeclat* (*tt*) „sneeuwbal", *clatten* „bekladden", dial. eng. *clat* „hoop koestront", *clatty* „morsig", de. *klat* „inktklad" en met den st. *klat-* (naast *klatt-*) nvla. nd. *klāter* m. (evenzoo in duitsche dialecten) „klad". Daar deze stammen zeer goed onomatopeeën voor „een klad maken, met vuil werpen" kunnen zijn, is een voorgerm. **glat*, **glot* te minder waarschijnlijk. Zie kletsen. — **Klad** onz. is hetzelfde woord, onzijdig omdat het de verkorting is van kladboek (nd. nhd. *kladde* vr. „kladboek").

Klagen, zie klacht.

Klak m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, b. a. mhd. *klac* (*ck*) „krak, reet, spleet; vlak", nhd. *klack* (waarnaast *klecks*) nd. *klak* ags. *clæc* „vlak" (eng. *to clack*), noordsch *klakkr* „kluit, klad". De stam *klakk*, die ook in het Rom. voorkomt (fra. *claquer*) is van onomatop. aard; vgl. de stammen *klatt* en *klapp* onder klad en klap.

Klakkeloos bnw. Eerst in het jongere Mnl. (Holl.) voorkomende in de beteekenissen „los weg, geheel en al, zonder tegenstand, onvoorziens, onbedachtzaam; onbeduidend, nietig, zwak", nd. *klaklos* „onvoorziens; onzeker, niet vast; onschuldig", ags. *clæcleás* „sine querela, sine lite, vrij", on. *klaklaust* „ongedeerd": 't is dus een oud noordgerm. compositum; om de ontwikkeling der bet. nauwkeurig te kunnen nagaan ontbreken genoegzame gegevens.

Klam bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende „taai, kleverig, vochtig", b. a. glb. nd. de. zwe. *klam* (*mm*); hierbij eng. *to clam* „kleven, lijmen", *clammy* „kleverig": de bet. „taai, kleverig" maakt het mogelijk dit woord met klemmen, kleumen in verband te brengen; klam „kleverig, vochtig" is dus één met mnd. *klam* „nauw sluitend, nauw, knellend".

Klamaai m. Glb. nd. *klamei* (*kalmei*); van duisteren oorsprong.

Klamp m. Eerst in het oudere Nnl. bekend als *klampe* „bindlat, hout om iets te verbinden, -te bevestigen" (ook „kram, haak", b. a. eng. *clamp* „haak, klamp, kram" dial. opperduitsch *klampfe* vr. „klem", on. *klampi* m. „haak"; vgl. nog mhd. *klampfer* dial. opperduitsch *klampfer* en *klamper* vr. „haak". Fra. *clamp* „haak, wang aan de mast" is uit het Germ. afkomstig. De germ. stam *klamp* (*klamb*) is een bijvorm van den st. *klamm* van k l e m m e n.— Mnl. nnl. k l a m p „hoop (hooi) die door inzakking is gevormd" vla. *klamp* „vierkant blok van aarde, mest enz." dial. eng. *clamp* „hoop steenen om te bakken, aardhoop om veldvruchten in te bewaren" is zeker een ander woord.

Klandizie vr., zie k l a n t.

Klank m. Uit mnl. *clanc* (*k*) b. a. glb. ohd. *chlanch* mhd. *klanc* (*k*) mnd. *klank* eng. *clanc* „geratel, gedruis": van k l i n k e n, k l i n g e n.

Klant m. Met uitstooting van den toonloozen klinker (vgl. b o r a t) uit mnl. *kal*(*l*)*ant* „klant, gezel, jongen", ook nd. *kalant*, *klant:* uit fra. *chaland* „klant" (eng. *callant* „jongen"). Opmerkelijk is in het nl. nd. woord de *t*, die echter niet óók in mnl. *kalandise* nnl. k l a n d i z i e (fra. *chalandise*) is doorgedrongen. De herkomst van fra. *chaland* is onbekend.

Klap m. Uit glb. mnl. *clap* (*pp*) m., b. a. ohd. *chlaph* mhd. *klapf* „krak, geluid" eng. *clap;* hierbij ags. *clappian* eng. *to clap* mnl. mnd. nnl. k l a p p e n (de bet. „snappen, babbelen, praten" treft men ook bij de stammen *klakk-*, *klatt-* (zie k l a k, k l a d) aan) on. *klappa* ohd. *chlaphôn* mhd. *klapfen*, *klaffen* „geluid geven, klappen; barsten; open staan" nhd. *klaffen* (vgl. voor de bet. k l a k), en als frequentativum ook mhd. nhd. *klapperen;* vandaar mnd. *klape* „klapper" nnd. *klappe* „klapper, klapdeksel" nhd. *klappe*, dial. eng. *clap* „huig", os. **kla*(*p*)*pa*, waarnaast **klappja* in nnl. **klep**, dial. eng. *klep* nederrijnsch *kleppe;* hierbij mnl. mnd. *kleppen* „klappen, klapperen", *kleppere* „snapper, lasteraar". De germ. st. *klapp*, *klap* is een klanknabootsing. Zie k l e p e l.

Klappei vr. Uit glb. mnl. *clappe*(*g*)*ghe* (*clappigghe*); vgl. voor het suffix, dat het rom. accent heeft aangenomen, d i e v e g g e.

Klaproos. Nhd. *klapprose*, *klapperrose*, *klatschrose;* dus genoemd, omdat men met hare blaadjes een klappend geluid kan voortbrengen.

Klaroen vr. Uit glb. mnl. *claroen*(*e*): aan glb. fra. *claron* (it. *claronè*) ontleend, een afleidsel van lat. *clarus* „helder klinkend". Van *clarus* komt ook de naam der k l a r i n e t, fra. *clarinette*, it. *clarinetto.*

Klater vr. Uit glb. mnl. *clāter*(*e*), b. a. meng. *clater* „klapper, ratel, gebabbel": bij mnl. nnl. k l a t e r e n „ratelen, klapperen, babbelen" meng. *clateren* eng. *to clatter* nd. *klāteren* dial. hd. *klattern:* van onomatop. aard, vgl. k l a d. — Vandaar k l a t e r g o u d om het ratelen der loovertjes; vgl. nd. *klittergold*, nhd. *rauschegold* en nl. k l i n k k l a n k.

Klauteren ww. Dit slechts nnl. en oostfri. woord behoort hoogstwaarschijnlijk, evenals glb. mnd. *klouweren* nd. *klaueren* bij k l a u w, evenwel is de wijze waarop het gevormd is niet juist te bepalen (ond. *klâw-atjan* „met de klauwen grijpen, klauteren"?)

Klauw m. Uit mnl. *claeuwe* (m.?, doorgaans) vr., volkomen overeenkomende met glb. ohd. *chlâ*, *chlâwa* nhd. *klaue* ond. *clâwa* ags. *clâ* vr. eng. *claw;* naast dit *klâwa-* uit **klëwô-* doen ohd. *chlôa*, ags. *cleá*, *clawu*, ags. *cleó* „klauw" klankwisselende bijvormen (met *a*, *e?*) onderstellen. Hierbij onl. **klauwian* mnl. *clouwen*, *clôien* „krabben, krauwen, pulken" mnd. *klouwen* dial. nhd. *kläuen*, waarnaast glb. ags. *clâwian* eng. *to clauw* mnl. *claeuwen* nnl. k l a u w e n. De wt. is waarschijnlijk dezelfde als van k l u w e n met de grondbet. „vastpakken, als met nagels grijpen, krachtig grijpen". On. *kló* „klauw", behoort misschien bij een anderen wt. (germ. **klah*), waarvan ook on. *klá* st. ww. „krabben, schaven" komt.

Klavaatshamer. Vermoedelijk moet

deze eerst in het jongere Nnl. voorkomende benaming op onomatop. wijze het voortdurende kloppen van den hamer weergeven; vgl. nd. md. *klabatschen*, *klawatschen* „afrossen".

Klaver vr. Dit eerst in het oudere Nnl. voorkomende woord beantwoordt aan glb. ags. *clǽfre* vr. eng. *clover* mnd. *klêver*, *klâver* m. nd. *kléwer*, *kléber*, *kláwer*. Indien in ags. *clǽfre* *ǽ* voor germ. *ai* staat moet nl. nd. *kláver* een fri. vorm zijn (vgl. a t e r l i n g, h e f t i g); ook de scandinavische namen (de. *klöver* enz.) schijnen ontleend te zijn. Het Hd. kent eene andere benaming: ohd. *chlêo* m. onz. (gen. *chlêwes*) nhd. *klee* uit *klaiwo-*; daaraan zou ags. *clǽfre* slechts dan verwant kunnen zijn, wanneer *-fre* een in de samenstelling verkort, met *f* of *b* beginnend zelfstandig woord bleek te zijn. Zoo min **klaifr-* (**kláfr-*) als **klaiwo* is nader te verklaren.

Klaveren ww. Eerst in het Nnl., dial. ook *kláfren* en *klefferen*: het behoort bij vla. *klef* ouder nhd. *kleb* „kleverig", k l e v e n, nd. *klawen* „kleven"; vgl. k l i m m e n.

Kleed onz. Uit mnl. *cleet* onz. „kleed, dek" (plur. *clêdre* en *clêde*) onl. **kleiþ*, ofri. *kláth* „kleeding, kleed"; het overeenkomstige ags. *cláþ* onz. „laken, kleed", vanwaar eng. *cloth*, komt slechts in sommige ags. teksten voor; ook in het Ohd. en Os. is dit woord niet bekend en *kleit* (*d*), *kleet* (*d*) worden eerst omstreeks het midden der 12ᵉ eeuw algemeen duitsch; het On. kent *klǽþi* onz. (*ǽ* is klankwijziging van een zeldzaam voor germ. *ai* staande *á*) „stoffage, laken, kleed". Dientengevolge schijnt dit woord oorspronkelijk in een beperkt noordgerm. gebied (in het Nl., Fri.?) thuis te behooren. Men houdt zeker terecht „stoffage" voor de grondbet., maar voor een germ. wt. *klai* „weven" (on. *klé*, plur. *kljár* „steen, gewicht aan den weefstoel") bestaat geringe waarschijnlijkheid.

Kleen, zie k l e i n.

Klei vr. Uit glb. mnl. *cleie* vr., b. a. mnd. nnd. *klei* (m.) vr. „leem, vochtige aarde, slijk" nhd. *klei* m. ags. *clǽg* eng. *clay*. Van denzelfden wt. *klai*, *klī* „bestrijken, kleven" is met *m* afgeleid ags. *clám* mnl. *cleem* „leem, potaarde" (mnd. *clêmen* ohd. *chleimen* noordsch *kleima* „bestrijken"), en met *n* mnl. *cleine* „klei", noordsch *klína* „bestrijken", ohd. *chlënan* (uit *kli-n-an*; de *n* dient eig. tot vorming van het praesens) st. ww. „bestrijken". Ook md. *klîster* nhd. *kleister*, vla. *klijster* „vlek", ijsl. *klistra* „plakken" kunnen tot deze groep, ofschoon óók tot k l e v e n behooren. Buiten het Germ. komen er mede overeen gr. γλοιός „kleverig vocht" (volkomen gelijk aan het nvla. adj. *klei* „kleiachtig, tetsch"), γλιά, γλινή „lijm", lat. *glus*, *gluten* (*u* uit *oi*, vgl. e e n) „lijm", oslav. *glina* „leem", *glěnŭ* „slijm". Zie k l e i n.

Klein, kleen bnw. Uit mnl. *cleine*, *clêne* „klein, gering; dun; teer, fijn (dikwijls van weefsels gezegd); rein", b. a. ohd. *chleini* „fijn, sierlijk; fijn van geest; blinkend, rein; tenger, klein, gering" ond. (in den Heliand niet voorkomende) *clêni* „fijn, verstandig" mnd. *klêne*, *kleine* „dun, sierlijk, gering", ags. *clǽne* beteekent uitsluitend „rein, zuiver" evenals eng. *clean*; in het Oostgerm. komt dit woord niet voor, want noordsch *klénn* „sierlijk, kostbaar" is uit het Nd. of Eng. overgenomen. De *n* van k l e i n is waarschijnlijk afleidingssuffix, gelijk bijv. ook bij s c h o o n, r e i n. Indien de grondbet. niet „dun, fijn", maar „blinkend, rein" (vgl. nvla. *klei*(*n*)*steren* „fonkelen, glinsteren") is, dan kan aan den wt. van k l e i gedacht worden; ook in de onder b l ij v e n genoemde indogerm. woordfamilie komt de bet. „blinken" naast „kleven" voor. — **Kleinood** onz. mnl. *cleinoot* (*d*) onz. mhd. *kleinôt* (en *klein-œde*, *-œte*) nhd. *kleinod* (dial. *kleinet*): het is met het onder a r m o e d e behandelde suffix afgeleid van k l e i n, vandaar dus „fijn, sierlijk ding, kostbaarheid", maar ook „kleinigheid".

Kleins, klens vr. Eerst in het Nnl.

voorkomende; oostfri. glb. *klense* vr. Dit woord heeft schijnbaar hetzelfde suffix als teems, doch waarschijnlijk is het een jong afleidsel van mnl. *cleinzen*, *clee(n)zen*, *clenzen* „zuiveren, ziften" nnl. kleinzen, klenzen, ags. *clǣnsian* eng. *to cleanse* „reinigen", een verbaal *s*-afleidsel (vgl. heerschen) van klein in de bet. „rein".

Klem vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *klemme*, b. a. glb. mnd. nhd. *klemme* vr. ijsl. *klemma* (de bet. „nadruk" vanwaar klemtoon, is ook in het Nd. bekend): bij *klamjan*, *klammjan:* ohd. *bichlemmen* „met de klauwen grijpen, samendrukken" mhd. nhd. *klemmen* os. *biklemmian* „beklemmen" *antklemmian* „openbreken" ags. *beclemman* „beklemmen, opsluiten" on. *klemma* „klemmen"; dit is een afleidsel van den germ. wt. *klam* „samenpakken, samendrukken": vgl. mhd. *klam* (*mm*) m. „kramp, beklemdheid, boei" ags. *clom* m. onz. vr. „sterke greep, klauw, boei", ohd. *chlamma* nhd. *klamme* vr. „klem", voorts het *r*-afleidsel *klam-rô-* vr.: noordsch *klömbr* „klemschroef" mhd. *klamere* nhd. *klammer*. Aan den germ.wt. *klam* (*klamm*, met nog andere onder klamp vermelde bijvormen) beantwoordt wellicht voorgerm. *glom* in lat. *glŏmus* „kluit, bal, kluwen"; vgl. klam, kleumen. Deze maagschap vermengde zich met die van klimmen, en daardoor ontstond het klankwisselende ww. mhd. md. (en in den Teuthonista) *klimmen* (praet. *klam*) „pakken, grijpen, vastklemmen", vanwaar nhd. *beklommen*.

Klens, klenzen, zie kleins.

Klep, zie klap; daarbij kleppel.

Klepel m. Uit mnl. *klĕpel* b. a. mhd. *kleffel* „werktuig om te kleppen of te kloppen": uit **klapil* m.; met den bijvorm **klappil* mnd. mnl. kleppel mhd. *klepfel* nhd. *klöpfel;* mnl. *clippel* „klepel in de klok" kan evengoed voor kleppel als voor kluppel staan. — **Klepper** m. In het Nl. en Duitsch bekend sedert de 15ᵉ eeuw: de benaming is ontleend aan het klappen der hoeven in den draf.

Klerk m. Uit mnl. *clerc* „geestelijke, geleerde, geletterde, scholier, schoolmeester, schrijver": evenals glb. mnd. *klerk* aan ofra. *clerc*, nfra. *clerc* ontleend; vgl. ags. *clerc*, *cleric* „geestelijke", eng. *clerk*. Het komt van mlat. *clericus* (afgeleid van bijbelsch-gr. *κλῆρος* „lot, eigendom", vervolgens „de geestelijkheid, als eigendom Gods") en was aanvankelijk de naam voor „omnes qui in ecclesiastici ministerii gradibus ordinati sunt", maar kreeg vervolgens al de beteekenissen van mnl. *clerc*.

Kletsen ww. Eerst in het Nnl., van *klats*, een onomatop. formatie van den st. *klatt* (zie klad), hd. *klatsch*, *klatschen*, *klätschen;* **klessen** kan tot een evenzeer onomatop. st. *klask* gebracht worden: eng. *to clash*, dial. hd. *kleschen* „klappen, kletsen" enz.; bij *klatt* behoort ook **kletteren.**

Kleumen ww. Eerst in het Nnl., b. a. glb. nd. zwe. *klömen;* vgl. meng. *clumsen* „kleumen", dial. eng. *clumps* „verstijfd van koude", md. in gelijke bet. *verklummen ; klum-* is een klankwisselende vorm van den wt. *klam* — vgl. nd. *klamm*, *klamerig* „stijf van koude" — van klemmen in den zin van „krampachtig samentrekken".

Kleunen ww. Uit mnl. **clōnen* „kloppen, slaan, stooten", b. a. nd. *klönen* „klinken, luid spreken", ags. *clynnan* „geluid geven"; in het Got. zou men een vorm als **klunjus* „geluid" mogen verwachten; hierbij ofri. *klinnan* „klinken, geluid geven"? Een wt. **klen*, **klun* „geluid geven" kan met zekerheid niet verder worden nagegaan.

Kleur vr. Eerst in het Nnl.: met uitstooting der toonlooze vocaal (vgl. borat) uit fra. *couleur*.

Kleuter vr. Eerst in het Nnl.; glb. oostfri. *klöter*. Men brengt het tot nd. nl. *klöteren* „ratelen, klapperen, geraas maken".

Kleven ww. Uit mnl. *clēven* „kleven, op zijn stuk staan, volhouden", b. a. ohd. *chlëbēn* „kleven, hechten", os. *clibōn* ags. *clifian*, *cleofian*, nhd. *kleben* eng. *to cleave*, on. *klifa*, dat alleen de overdrachtelijke bet. „aan iets kleven,

d. w. z. iets herhalen" heeft. De trans. bet. behoort eigenlijk bij een vorm *klaibjan*, ohd. *chleiben* nhd. *kleiben*, die in het Mnl. Mnd. *cléven* luiden moest en het causativum is van het st. ww. ohd. *chlîban* os. *biklîban* „kleven, hechten, wortel schieten" nnl. beklijven mnl. *clîven*, dat ook de bet. „klimmen, opstijgen" heeft, evenals on. *klífa* (zie klimmen). Het gewone sterke praet. *claf* van mnl. *cleven* (onl. os. *clibōn*) is dus niet oorspronkelijk, maar door analogie ontstaan. Een voorgerm. wt. **gleip* of **gleibh* (vgl. de wortels van blijven en van klei) heeft men nog niet aangetroffen.

Klibber onz. Uit mnl. *clibber* „kleefstof, gom"; vgl. md. *klibberig* dial. hd. *klipperig* „kleverig": met verscherping van de slotconsonant bij germ. *klîban* en nl. kleven.

Kliek vr. Eerst in het Nnl., syn. met dial. nl. nd. zwe. *klik(k)* (ook *klak*) „een spat van slijk, kalk, vocht enz.", vandaar in het Nl. ook „overschot der spijzen": de verhouding van den vorm kliek tot *klik*, dat bij klikken behoort, is niet met juistheid te bepalen. — Klick „samenraapsel van menschen" is, evenals nhd. *klicke* (in de uitspraak ook *klîke*), één met fra. *clique*, dat echter van onzekeren oorsprong is.

Klier vr. Uit mnl. *cliere* vr. „klier, kliergezwel, krop", b. a. oostfri. *klîre* schotsch *clyre* „klier": waarschijnlijk moet men als grondvorm een ond. **klîra* aannemen (vgl. gier (1)), welks oudere geschiedenis echter niet bekend is.

Klieven ww. Uit mnl. *clieven* (en *clûven*) st. ww. „klieven, splijten, doorhakken; openspringen", b. a. glb. ohd. *chlioban*, nhd. *klieben* os. *clioban* ags. *cleofan* on. *kljúfa* „klieven"; in het Got. komt **kliuban*, **klûban* niet voor. De Germ. wt. *kleub* „splijten, klieven" beantwoordt aan voorgerm. *gleubh* in gr. γλύφανος „beeldsnijdersmes" en waarschijnlijk in lat. *glûbo* „ik schil" (vgl. glop). Zie klooven en kluiven.

Klif onz. Uit mnl. *clif* (*clef*) (plur. **clève*) „helling, steilte, klip", b. a. os. *klib* mnd. nnd. *klif*, *klef* ags. *clif* eng. *cliff* on. *klif* ohd. *klëb* onz. „rots, helling, voorgebergte", die een got. **klif* onz. gen. *klibis* „rots, heuvel" onderstellen; hierbij waarschijnlijk ook de plaatsnaam Kleef, mnl. *Clève* uit *Klĭba*, en met anderen klanktrap on. *kleif* onz. „rij van klippen". Een afdoende etymologie is voor den st. *klibo-*, voorgerm. **glibho* of **glipo*, nog niet gevonden. Zie klip.

Klijf onz. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende (oudere benamingen zie onder eiloof): van germ. *klîban* (zie kleven) in de bet. van „klimmen" of „hechten"; vgl. ouder nnl. *klever* „klimop". Even onzeker is het of nnl. **klim** onz. (vroeger ook *klemmer*, thans *klemmer-*, *klimmerblad*) bij klimmen of bij de maagschap van klemmen behoort.

Klik m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende als „beslag van een knots, knots"; nd. *klik* „achterste gedeelte van het roer": bij klikken.

1 **Klikken** (klappen enz.) ww. Uit mnl. **clicken* „klappen, klapperen, klikken" (vgl. de beteekenissen van klappen); overeenkomstige beteekenissen hebben nd., dial. nhd. *klikken* eng. *to click*; uit de bet. „kletsen (neergooien)" verklaart zich het subst. kliek. De stam *klikk* (*klik*) staat met klankwisseling* naast *klakk*, zie klak. — Hierbij klikspillen van *klikspille* „praatzieke, luie vrouw", eig. „klapperend spinnewiel".

2 **Klikken** (voldoende zijn) ww. Uit glb. mnl. *clicken*, ook nd. *klikken;* met *i* uit *e* (vgl. kil) b. a. nhd. mhd. *klecken* „voldoende —, toereikend zijn, het doel bereiken, gevolg hebben" ohd. *chlecchen*. Misschien behoort dit *klakkjan* met de grondbet. „jongen grootbrengen" met zwe. *kläcka* de. *klekke* dial. eng. *to cleck* „uitbroeden" bij on. *ný-klakinn* „pas geboren" (en got. *niu-klahs* „jong geboren, onmondig"?). Of deze st. *klak* op de een of andere wijze met dien van nl. klak in verband staat (vgl. kippen) is onzeker.

Klim onz. Zie k l ij f.

Klimmen ww. Uit mnl. *climmen* (gewoonlijk *clemmen*), b. a. glb. mnd. nnd. *klimmen* ags. *climban* eng. *to climb* ohd. *chlimban* nhd. *klimmen*. De onder k l e v e n opgenoemde beteekenissen van germ. *klîban* bewijzen dat *klimb* een genasaleerde bijvorm van denzelfden wt. *klîb* „hechten, kleven" is, of een van dezen gevormden praesensstam; verg. voor de bet. nog k l a v e r e n en de maagschap van k l i s.

Kling vr. De vorm *klinge* is eerst in het oudere Nnl. aan het Duitsch ontleend; de oudere nl. vorm is glb. *klinke*. Ook in het Duitsch komt *klinke* zoowel als *klinge* voor, doch geen van beide vóór het mhd. tijdperk. De onderstelling dat deze in *vorm* met k l i n k (zie ald.) overeenkomende benaming bij k l i n k e n behoort, omdat de zwaardkling klinkt, is zeer onzeker.

Klingen (dorre duinen) vr. mv. Een nnl. woord van onzekeren oorsprong.

Klink vr. Uit mnl. *clinke* „bout om iets tegen te houden of vast te zetten, deurklink"; in gelijke bet. mnd. nnd. nhd. *klinke* met den bijvorm *klinge*, eng. *clinch* „klink". Daar dit woord in oudere vormen niet bekend is en de stammen *kling*, *klink* overigens in de germ. talen met zeer verschillende beteekenissen voorkomen, is de etymologie bezwaarlijk te geven; sommigen verklaren den naam der k l i n k uit haar klank bij het dichtvallen. Misschien heeft men van een grondbet. „in iets vatten — hechten" uit te gaan, waarbij dan ook k l i n g zou passen; vgl. meng. *clenchen* eng. *to clinch* „samenhechten, vastklinken" nd. *klinken* „vastklinken, inhaken" nl. **klinken**, dial. duitsch *klinken* „zich vastklampen" eng. *to cling* „zich vastklampen, vasthouden, kleven", nvla. *klinke* „spleet of naad van twee samengevoegde dingen". Over de oudere geschiedenis van dezen stam *kling*, *klink* is nog geen licht verspreid.

Klinken ww. Uit glb. mnl. *klinken* naast *klinghen*, b. a. ohd. *chlingan*, mnd. nhd. *klingen* meng. *clinken* eng. *to clink*, ijsl. *klingja* „schellen"; ook in het door klankwisseling verschillende nomen k l a n k komen *ng* en het verscherpte *nk* naast elkaar voor; een anderen klanktrap treft men aan in mhd. *klunc* (*ng*) m. „klank, toon" en en mnl. *clonghen* „klinken". De germ., in het Got. niet voorkomende wt. *kling*, *klink* „klinken, geluid geven" kan niet verder worden nagegaan; gr. κλαγγή „klank", lat. *clangere* „klinken, geluid geven", die niet hoogerop verwant kunnen zijn, maken het waarschijnlijk dat deze stammen van onomatop. aard zijn. — Van k l i n k e n „klinken, geluid geven" komt nl. nd. **klinker** „harde tichelsteen". Daarentegen behoort k l i n k e n „een spijker omklinken", vermoedelijk bij de maagschap van k l i n k.

Klinket onz. Uit glb. mnl. *clinket*: met een rom. uitgang gevormd van k l i n k e n „als een k l i n k, of k l i n k e n d toevallen".

Klip vr. Uit het latere mnl. *clippe* (*cleppe*) „rots, op het land of in het water", ook „grot, hol"; glb. nhd. *klippe*, dat uit het Nederrijnsch is overgenomen. Sommigen brengen dit woord in verband met k l i f, anderen, en waarschijnlijk met meer recht, met on. *klippa* „snijden, hakken" eng. *to clip* en dan verder met den wt. *klap* „klappen, open staan" (zie k l a p); zoo behoort lat. *rupes* waarschijnlijk bij *rumpere*.

Klipper m. Een nnl. naam, waarvan de oorsprong niet bekend is.

Klis vr. Uit glb. mnl. *clisse*, *clesse*; hiernaast *classe*; de *ss* is waarschijnlijk uit een dentale explosief ontstaan (vgl. s m i d s e): daarmede immers komen in het Westgerm. verscheidene woorden voor „klis" voor, die evenwel niet alle tot een en denzelfden germ. grondvorm te brengen zijn: ohd. *chletta* vr. *chletto* m. (*e* klankwijziging van *a*) nhd. *klette* mnl. *klette*, *klitte* nnl. *klit* vr. (voor nl. *tt*: hd. *tt* vgl. g l i n t i n g, l a t, k n o t), ohd. *chlëta* vr., ags. *clîða* en *clâte* vr. (*â* uit *ai*; eng. *clotbur* „groote k l i t"). Het grondbegrip in deze benamingen is „hechten, kleven" (vgl. ohd. *chlîba* ags. *clife* mnl. mnd. *clîve* „klit": bij k l e v e n); vandaar ook

mnl. *clesse*, *clisse*, *clitte* „kluwen, warklomp van garen, haar enz." nnl. k l i s, k l i t en k l i s s e n „in de war zitten, kleven"; hierbij behoort voorts nog hd. *klettern* (vgl. k l i m m e n). Uit littausch *glitùs* „kleverig" schijnt te blijken, dat een met de germ. vormen *kleþ : klaþ* en *kliþ : klaiþ* overeenkomende wt. reeds in het Voorgerm. bestond.

Klisklas onz. Slechts in het jongere Nnl., van onzekeren oorsprong.

Klissen en **klit**, zie k l i s.

Klits vr. Slechts in het Nnl. en Oostfri. (*klitse*); van onbekenden oorsprong.

Kloddertje onz. Eig. „een kwab, iets dat k l o d d e r t, trilt", als *een klodder vet*, *klodder spog*: vla. *klodderen* „slobberen, plassen", westfaalsch *kluedern* „slordig gaan" bij vla. *klodde* „dot, bal van samenklevende vezelen enz.", meng. *clodder* „klodder van een geronnen vloeistof", *clodde* eng. *clod* „kluit" dial. duitsch *klot* „vlek": de saksisch-nl. stam *klud* schijnt syn. te zijn geweest met den wt. van k l o o t, k l u i t.

Kloek bnw. Een in geen der ogerm. talen voorkomend adj.; in het Duitsch treft men het eerst sedert het mhd. tijdperk aan: mhd. *kluoc* (*g*) „fijn, sierlijk; statig, dapper; hoffelijk; schrander, verstandig, sluw", mnd. *klôk* (*k*) „behendig, verstandig, listig, vlug", mnl. *cloec* (*k*) „handig, wakker, dapper; verstandig" eerst in het latere Mnl.; in het Eng. is het woord niet inheemsch en ook noordsch *klôkr* „verstandig, listig" is waarschijnlijk aan het Nd. ontleend. Of het verschil in de slotconsonanten, nd. *k* : hd. *g*, te wijten is aan een verkeerde overbrenging uit het Nd. in het Hd., of omgekeerd, dan wel of het, zooals bij hd. *trocken* : nl. d r o o g, reeds een ouder verschil is, is onbekend. In een vroeger tijdperk is dit wat zijn etymologie betreft duistere adj. ongeveer syn. met k l e i n; de bet. „verstandig" schijnt zich uit „fijn, schrander", die van „sterk, dapper" uit „handig, wakker" te hebben ontwikkeld.

Kloen onz. Eerst in het Nnl. (Holl.); glb. fri. mnd. nnd. *klôn* onz.: ond. **klôno-* kan slechts in de verte aan *kluwen* verwant zijn.

Kloet m. Uit mnl. *cloet* m. „stok, vaarstok, polsstok"; b. a. oostfri. *klôte* (*klôtstok*) „stok met een houten klos er op": ook „kloot, kluit" worden als beteekenissen van ouder nnl. *kloet* opgegeven, maar niettemin kan k l o e t, welks *oe* = germ. *ô* moet zijn, aan k l o o t niet verwant zijn; k l o e t is één met ijsl. *klót* jonger ags. *clôt* „appel op het zwaard".

Klok m. Van mnl. *clocken* nnl. k l o k k e n; vgl. glb. duitsch *klocken*, *klucken*: een onomatopee.

1 **Klok** (klokhen) vr. Uit mnl. **clocke* van *clocken* ags. *cloccan* eng. *to clock*, een onomatop. nabootsing van het geluid eener broeihen; vgl. mhd. mnd. *klucke* nhd. nnd. *klucke*, *glucke* „klokhen" (ww. *klucken*, *glucken*, eng. *to cluck*) en voorts lat. *glôcire* en gr. *κλώζειν* (fut. *κλώξω*) „klokken", alle van onomatop. aard.

2 **Klok** (metalen werktuig) vr. Uit mnl. *clocke* vr., b. a. glb. ohd. *glocka*, *klocka*, *glogga* nhd. *glocke* mnd. *klocke* ags. *clucge* eng. *clock* on. *klukka* vr. De vormen zouden uit een ogerm. *kluggô-*, dat een onomatop. formatie zou kunnen zijn (vgl. ohd. *clocchôn* „kloppen") zeer wel te verklaren zijn; nochtans zijn de germ. woorden en mlat. *clocca*, vanwaar fra. *cloche*, hoogstwaarschijnlijk door de iersche monniken uit het Keltisch overgeplant: iersch *clog* „klok, schel". — Samenstelling k l o k h u i s; overdrachtelijk toegepast op „het zaadhuisje van boomvruchten" wegens overeenkomst in den vorm, maar meer nog wegens het rammelen der pitten in rijpe vruchten; zoo ook in het Oostfri. *belhüske*; het k l o k h u i s in een pijp zal wel weder naar het klokhuis in een vrucht genoemd zijn.

Kloker m. Eerst in het Nnl.; oostfri. *klöker*: van dial. *kloken* „uitwroeten", dat van onbekenden oorsprong is.

Klommer m. Eerst in het jongere Nnl. en elders niet voorkomende; het behoort misschien, met de grondbet. „benauwdheid, angst, uitvlucht", bij de

maagschap van kleumen, klemmen, vgl. dial. duitsch *klome* „bergengte".

Klomp m. Uit jonger nnl. *clompe* „klont, kluit, blok, klos", b. a. glb. mnd. *klumpe* (vanwaar nhd. *klumpen*) m. eng. *clump*. De met dien van klont syn. stam *klump* heeft de bijvormen *klumb* en *klubb* in noordsch *klumba* en *klubba* vr. „knots" (vgl. voor de bet. „knots": „klos, klomp" kuis, knots, koot, kogel), *klubbu-fôtr* „horrelvoet" (vanwaar eng. *club* „knots; *club* (eig. „kluit") en *club-foot*); zie ook kluft en kolf. — Klomp „houten schoeisel" (md. mnd. *klumpe*) is hetzelfde woord; vgl. hd. *klotzschuhe*, nl. holsblok, eng. *clog* „blok; houten schoeisel".

Klongel, zie *klungel*.

Klont vr. Uit mnl. *clonte* vr.? m. „klont, bal", b. a. glb. nd. *klunte* dial. duitsch *klunte* (*klunze*); hierbij mnl. **clonter* nd. *klunter* vr. „klompje, vuil in het vlas", mnl. *clonteren* dial. eng. *to clunter* „een klont, een bal vormen, pakken (als sneeuw)"; de st. *klunt* is ontstaan door nasaleering van den wt. van kloot, kluit.

Kloof, klove vr. Uit mnl. *clôve* „kloof, gekloofd hout, klem, val", b. a. glb. mnd. *klove* vr.; nog ouder is een mannelijk afleidsel van klieven: ohd. *chlobo* „gespleten stuk hout om vogels te vangen, als boei, of om iets vast te klemmen" nhd. *kloben*, ond. *klobo* „voetboei" on. *klofi* „rotsspleet, opening".

Klooster onz. Uit glb. mnl. *clooster:* evenals ohd. *klôster* mnd. nhd. *kloster* onz. bij de invoering van het christendom ontleend aan mlat. rom. *claustrum* (it. *chiostro*, fr. *cloître*) eig. „opsluiting, insluiting". Zie kluister.

Kloot m. Uit mnl. *cloot* m. „klos, bal, kogel", b. a. ohd. mhd. *chlôȝ* m. „klomp, kluwen, bal, appel op het zwaard, wig" nhd. *kloss* mnd. *kloot* ags. **cleát*, eng. *cleat* „wig"; een van dit westgerm. *klauto-*, evenals knop van knoop in klanktrap verschillend glb. *klutto-*, mhd. *klotz* m. onz. „klomp, kogel, klos" nhd. *klotz* (waaraan nnl. klots is ontleend), eng. *clot* „kluit aarde", bestaat in het Nl. niet meer, terwijl daarin, met denzelfden klanktrap klos, en met den klanktrap *ú* kluit bewaard zijn. De germ. wt. *kleut* „bal" is in het Voorgerm. tot nog toe niet aangetroffen; vgl. de syn. wortels van klodder en kluwen.

Klooven ww. Uit glb. mnl. *clôven*, het factitivum — **klaubjan* mhd. *klouben* dial. nhd. *kleuben* mnd. *klôven* — van klieven.

Klop m. Uit glb. mnl. *clop* (*pp*): van mnl. *cloppen* mnd. nnl. kloppen ohd. *chlopfôn* „kloppen" nhd. *klopfen*. Dit duitsch-nl. *kloppôn* verschilt slechts in klanktrap van de onder klap behandelde onomatop. maagschap; vgl. ook ohd. *chlochôn* „kloppen".

Klop vr. Glb. nd. *kloppe;* uit het voormalige klopsuster (ook kloksuster), vgl. baker, min. Wat de aanleiding tot deze benaming geweest is, is duister; sommigen willen haar van het bedelend aankloppen afleiden.

Klos m. Uit het jongere mnl. *closse;* westnd. *klos*. Voorheen kwam dit woord in bet. volkomen overeen met kloot en hd. *klotz;* ook moet het naar analogie van wis : weten, ohd. *ësse:* wt. *aid* (zie eest) van denzelfden wt. worden afgeleid en vertegenwoordigt dus een zeer oude formatie, voorgerm. **gluttó-*. — Klots „overschoen" is het fra. *galoche* dat (vgl. borat en bootsen) bij ons tot *glots* kon worden, en ook in het Duitsch in de vormen *kaloschen*, *klotschen* is overgenomen.

Klotsen ww. Slechts in het Nnl. en Oostfri.: een onomatop. formatie, tot welke misschien de maagschap van klos, klots aanleiding heeft gegeven.

Klove, zie kloof.

Klovenier, kolvenier m. Beide afleidsels van mnl. *clover*, *clöver* (fr. *couleuvre*, *coluvre;* uit lat. *colubra*) „veldslang, kanon". Tot verklaring van het ontstaan dezer vormen dient het onder borat en kamenier opgemerkte, terwijl zij bovendien nog onder invloed van kolf en misschien ook van duitsch *klobe* „blok hout, knuppel" staan. Dit laatste woord behoort mogelijk niet,

gelijk nl. kloof, bij klieven, maar bij de maagschap van klomp; vgl. knoflook.

1 **Klucht** (boert) vr. Uit jonger mnl. *clucht* (*cluft*) „aardigheid, geestigheid, grap, kluchtspel"; hierbij nnl. kluchtig, mnd. *kluftig* nnd. *klüftig*, *klöftig* de. *klögtig* „verstandig, zinrijk, geestig, grappig"; met een *r*-ruffix in plaats van het dentale suffix: oostfri. *klüfer* „handig, levendig, behendig" ags. **clÿfer* meng. *cliver* eng. *clever* dial. de. *klöver*. De grondbet. van klucht is dus „geestigheid, scherpzinnigheid"; naar analogie van hd. *gescheit*: scheiden, on. *skil* „verstand, begrip": schelen, wordt vermoed dat dit woord tot de maagschap van klieven behoort.

2 **Klucht** (mast) vr. zie kluft.

Kluft vr. Eerst in het jongere Mnl. voorkomende; b. a. ohd. *chluft* „tang, schaar" mhd. mnd. nhd. *kluft* vr. „spleet, kloof, klem, klemhout, tang enz." ags. **clyft* eng. *cleft*, *clift* „spleet". Dit afleidsel van den wt. van klieven heeft de beteekenissen „spleet, gespleten-, klemmend-, gaffelvormig voorwerp", vandaar ook „driehoekige uitlating in hout ter opneming van een ander stuk". (Kluft) klucht „mast" eig. „een uit kluftwerk bestaande mast"? Het is onzeker of nnl. fri. *kluft* „wijk" opgevat moet worden als „splitsing, afdeeling", dan wel als identisch met het dial. *kluft* „kluit, klomp, troep", dat met de bet. „afgespleten stuk" bij klieven, maar ook bij eng. *club* (zie klomp) behooren kan.

Kluif vr. Uit mnl. **clûve*, b. a. mnd. *klûve* „boei, klauw" mhd. *klûbe* nhd. *klaube*: van klieven, in welks maagschap het uit „gespleten zijn" ontstane begrip „klemmen, pakken" zeer oud moet wezen; vgl. kloof, kluft, kluiven.

Kluis vr. Uit mnl. *clûse* vr. „monnikskluis; bergengte, bergpas", b. a. glb. mnd. *klûse*, ohd. *chlûsa* mhd. *klûse* ook „klooster", nhd. *klause* vr. ook „goot": het woord komt van mlat. *clûsa* „omheinde of ommuurde plaats, klooster en bergengte"; vandaar ook ags. *clûse* vr. „bergpas" en evenzeer it. *chiusa* „kluis"; mlat. *clûsa*, in plaats van *clausa* (vanwaar mhd. *klôse* „kluis"), is het part. perf. van *claudere* „sluiten" in den eig. bij de composita (*-clûdere*) behoorenden vorm.

Kluister vr. Uit glb. mnl. (holl.) *clûster*; ags. *clûstor* os. *clûstar* „sluiting, slot", *clustarbendi* „boeien"; rijnsch *klûster* vr. en *klauster* onz. „grendel, hangslot": lat. *claustrum*, *claustra* „sluiting, slot" is het grondwoord, maar in een — op grond van kluis en lat. *clûsura* naast *clausura* te onderstellen — bijvorm met *û* in plaats van *au*. Kluister is dus etymologisch één met klooster.

Kluit vr. Uit het eerst laat voorkomende mnl. *clûte* vr. „bal, kluit, kogel, kloot", b. a. glb. mnd. nnd. *klûte* m. vr.: dit woord is syn. met het nauw verwante kloot.

Kluiven ww. Uit glb. mnl. *clûven*, b. a. glb. mnd. nnd. *klûven* ohd. *chlûbôn* nhd. *klauben*: dit zw. ww. met de grondbet. „iets door middel van vingers of tanden met moeite en bij gedeelten losmaken" behoort bij het st. ww. klieven (mnl. *clieven*, *clûven*) (en lat. *glûbere?*); zijn sterke vervoeging dankt nl. kluiven aan analogie.

Klungel, klongel vr. Eerst in het Nnl.; glb. rijnsch en westfaalsch *klüngel*, deels m. deels vr.; hierbij met verscherpte *g* dial. duitsch *klunker* m. vr. „vod, lap, lomp, lor" (mhd. *glunkern* „flodderen, slingeren"); voor de verdere beteekenissen van klungel en klungelen vgl. drentelen, dreutelen, slenteren. Een gelijkluidende stam *klung*, *klunk* levert synoniemen op van klont (zwe. *klunk* „klomp", schotsch *clunker* duitsch *klunker* „drekklont"), en van kluwen (ohd. *chlunga*, ouder nnl. *klonge*, nhd. *klüngel*); in hoeverre deze stammen oorspronkelijk één zijn is moeilijk te beslissen.

Kluppel m. Uit glb. mnl. *cluppel* (zie ook klepel), mnd. *kluppel* mhd. *klüpfel*: *kluppilo-* van kloppen; zie knuppel. — **Kluppelvers.** Eerst in

het oudere Nnl.; in gelijke bet. bestaan ouder nhd. *knüttelvers* en nog andere nl. en duitsche samenstellingen van v e r s met woorden voor „knuppel". Het woord heeft afwisselende bet.; naar het schijnt komt het het eerst voor als naam van den leoninischen hexameter, en was het kenmerkende gelegen in de eene of andere eigenaardigheid van het rijm. Ongetwijfeld heeft men in dit k l u p p e l een syn. van „stok" te zien, al is de opvatting „hortende, hobbelige versregel" zeker niet de oorspronkelijke. Immers, daar ouder nnl. *stock*, *stockreghel* „refereinregel (bij de Rederijkers)" en de welbekende termen der ogerm. poëzie *stollen* en *staf* soortgelijke begrippen vertegenwoordigen, ligt het vermoeden voor de hand, dat *stok* of een glb. woord gedurende langen tijd algemeen de naam eener bepaalde soort van rijm is geweest, die gaandeweg een komische tint kreeg; misschien was dit laatste juist een reden om *stok* door het minder deftige *kluppel* te vervangen.

Kluts vr. Eerst in het Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Klutsen vr. Uit glb. jonger mnl. *klutsen;* overeenkomende met dial. duitsch *klütschen* dial. eng. *klutsen:* een onomatopee, evenals k l o t s e n.

Kluwen onz. In dezen, eerst nnl. vorm b. a. ags. *clýwen*, *cleówen* mnd. md. *klûwen* onz.; daarnaast nog verscheidene andere vormen: ags. *cleówe*, *clýwe* onz. eng. *clew* ohd. *kli(u)wi* mhd. *kliuwe* onz. en ohd. *chli(u)wa* mnl. *cluwe* vr.; hierbij het diminutivum mhd. *kliuwel* en met dissimilatie *kniu(we)l* onz. nhd. *knäuel* onz. m. Deze westgerm. woorden — die men zich in het Got. als **kliwi* gen. **kliujis* onz. of **kliujô* onz. voorstelt — beteekenen „kluwen, klomp, bal, kogel". Van hun wt. *klû : klĕu* „tot een klont, een kluwen, een bal maken" kan ook k l a u w afstammen; buiten het Germ. treft men hem aan in lat. *gluere* „samentrekken" en skr. *glâus* „bal".

Knaap m. Uit mnl. *knâpe* m. „knaap, schildknaap, dienaar, gezel" (verkl. *cnapelijn*, *cnapelkint* „mannelijk kind") b. a. glb. ags. *cnapa*, ond. *knapo* „knaap" on. *knapi* „page, jonker"; dezelfde bet. als ags. *cnapa* hebben jonger ohd. *chnabo* mhd. *knabe* (vanwaar nhd. *knabe*) ags. *cnafa* (eng. *knave* „boef, schelm") en ohd. *chnappo* mhd. *knappe* (vanwaar nhd. *knappe*). Voor dit met k n e c h t nagenoeg syn. woord moet men als germ. vormen *knap-*, *knapp-*, *knab-* onderstellen, wier slotconsonanten onderling in soortgelijke betrekkingen staan als in de vormen onder k n o p en h a a k vermeld. Hier zoowel als bij k n e c h t is men licht geneigd in *kn* een spruit te zien van den onder k i n d behandelden wt. *ken*, voorgerm. *gen* „voortbrengen", maar dan is het tot nog toe volkomen onbegrijpelijk waaruit deze woorden verder bestaan.

Knabbelen ww. Eerst uit het oudere Nnl. bekend; in gelijken vorm nd. en rijnsch, dial. duitsch ook *knabberen;* een eenvoudiger formatie is jonger mnl. *knâven* ouder nhd. *knaben* eng. *to knab* „knagen, knabbelen"; in gelijke bet. worden de stammen *knibb-* en *knapp-*, en ook *gnab-* (ags. *gnafan* nd. *gnâven*) gebezigd. In het Voorgerm. is zoomin *knab* als k n a g e n na te gaan, waardoor het te waarschijnlijker wordt dat het jongere onomatop. formaties zijn (vgl. f l a k k e r e n).

Knagen ww. Uit glb. mnl. *cnâghen*, een oorspronkelijk st. ww. ond. *knagan* ohd. *chnagan* dial. duitsch *knagen;* nog meer verspreid is de bijvorm *gnagan:* os. ags. ohd. *gnagan* eng. *to gnaw* on. *gnaga*, waaruit ook ohd. *nagan* nhd. *nagen* schijnt te zijn ontstaan. De germ. wt. *gnag*, *knag* „knagen" is in het voorgerm. tijdperk niet bekend; zie het vorige woord.

Knak m. **knakken** ww. Eerst in het Nnl.; een germ. klanknabootsend woord: mhd. *knacken*, *gnacken* mnd. *knacken* (*knaken*); meng. *cnak* eng. *knack* ijsl. *knakkr* „knak, krak"; voor on. *knoka* ags. *cnucian*, *cnocian* eng. *to knock* „aankloppen" mhd. *knochen* „stompen" zie k n o k. — Het bnw. k n a k heeft zich waarschijnlijk uit het tusschen-

werpsel knak ontwikkeld: knak zijn „gebarsten zijn, een scheur-, een deuk hebben".

Knal m. **knallen** ww. Eerst in het jongere Nnl., uit duitsch *knall, knallen;* mhd. *er-knëllen* „weerklinken", ags. *cnell*, *cnyll* m. „teeken met de klok" eng. *knell* „klokslag", *to knoll* „luiden": de st. *knell* „knallen, met een knal slaan" schijnt onomatop. te zijn.

Knap bnw. Eerst in het oudere Nnl. als *knap*, *gnap* voorkomende; de nog bij nd. nhd. *knapp* meest gewone bet. „nauw-sluitend, nauw, niet toereikend" moet gehouden worden voor de oudste bet. van dit adj., dat zich eerst in een jonger tijdperk uit het Nd. of Nl. over een grooter taalgebied uitgebreid heeft; die van „welgevormd, bevallig, net" moeten uit „elastisch" of uit „nauw gekleed" zijn ontstaan; nog sterker overdrachtelijk is de bet. in „vlug, bekwaam". „Stijf zijn, strak zijn, spannen, knellen" moet ongeveer het grondbegrip zijn van den st. *knapp*, *gnapp* (*kn-* en *gn-* staan ook bij knabbelen, knagen, knauwen, knijp naast elkaar), die verder niet is na te gaan; van een syn. stam *knapp* komen on. *kneppr* „nauw" *kneppa* „klemmen, knellen".

Knappen ww. In alle beteekenissen eerst uit het Nnl. bekend. In de bet. „met een knap breken, of doen breken enz." (nhd. nd. *knappen* eng. *to knap*) is dit woord een onomatopee (naast *kn-* ook *gn-*); knappen „knappend eten" is tevens een verscherpte vorm van *knabb-* in knabbelen.

Knapzak. Een nnl. nd. woord, dat over Duitschland en ook in Engeland en Frankrijk (fra. *canapsa*) verspreid is geraakt: van knappen „bijten, eten", dial. nl. *knap* vr. „het eten, spijs", westfaalsch *knapp* m. „stuk brood"; oorspronkelijk dus „spijszak".

Knar m. Bij knarren.

Knarsen ww. Uit jonger mnl. *knarsen* b. a. glb. dial. duitsch *knarsen*, *knarschen:* een formatie met klankwisseling of een bijvorm (vgl. aarde) van knersen mhd. **knirsen* (*knirsunge* „het knersen", met klankwisseling *zerknürsen* „vermorzelen") mnd. *knirsen*. De stam *knirs*, vanwaar in het vla. de streng phonetische vorm *knarzen*, is van onomatop. aard; in welk verband de onomatopeeën knarren, knerren daarmede staan laat zich niet nauwkeurig zeggen.

Knaster m. vr. Met uitstooting van de toonlooze vocaal ontstaan uit *kanaster*, en dit uit spa. *canastro* „rieten korf waarin tabak wordt verzonden" (gr. *κάναστρον*, lat. *canistrum* „rieten korf"). Nhd. *knaster* komt uit het Nl.-Nd.

Knauwen ww. Uit mnl. *cnauwen* „knauwen, knagen, kauwen", b. a. nd. *knauen*, *gnauen* „knauwen". Daar het Mnl. ook *cnuwen* „kauwen" kent, berust dit woord misschien op een bijvorm van de maagschap van kauwen, die de beginletters van knabbelen, knagen heeft aangenomen; evenwel bestaat in het Ags. *cnúwian* „stampen" (vgl. knoeien).

Knecht m. Uit mnl. *cnecht* m. „mannelijk kind, knaap, jongeling, schildknaap, knecht", b. a. glb. mnd. *knecht* ohd. *chnëcht* mhd. *knecht* ook „held", nhd. *knecht*, ags. *cniht* „knaap, jongeling, weerbaar man, held" eng. *knight* „ridder"; in het Oostgerm. komt dit woord niet voor, immers de. *knegt* zwe. *kneckt* zijn ontleend. Het is syn. met knaap en degen; vgl. voor de bet. ook ags. *mago* „zoon, knaap, man, held" en kerel. Het vermoeden dat *kn-* een overblijfsel is van den indogerm. st. *gen* „voortbrengen", ofschoon door de etymologie van degen gesteund, is niettemin even onzeker als bij knaap.

Kneden ww. Uit mnl. *cnēden* st. ww. b. a. glb. ohd. *chnëtan* (nhd. *kneten*) mnd. *kneden* ags. *cnedan* (eng. *to knead*) st. ww.; het On. kent een zw. ww. *knoþan* „kneden" uit **knodan;* men mag een got. **knidan* of **knudan* (vgl. treden) st. ww. onderstellen. De voorgerm. wt. was *gnet*, vanwaar, met *grammat. wechsel* (zie hangen), germ. **kneþ* naast (maar later verdrongen door) *knud*, *kned*, en oslav. *gnetą*, *gnesti* „fijn drukken, kneden".

Kneep vr. Uit mnl. **cnēpe* m. vr. „het knijpen, vouwen, listige kunstgreep, streek", b. a. glb. mnd. *knēpe* nhd. *kniff* m.; *knipi* : knijpen, als greep : grijpen, spleet : splijten.

Knekel m. Waarschijnlijk met *ē* in plaats van *ō* (vgl. evel) voor kneukel, hoewel er ook een oudere bijvorm van knok met *a* bestaan kan hebben, als wanneer **knakil* de grondvorm zou zijn.

Knel vr. **knellen** ww. Eerst in het Nnl.en buitendien slechts in aangrenzende duitsche dialecten bekend. Misschien is het ww. een causatieve formatie van knal : **knalljan* „laten barsten, tot barstens toe spannen" (dial. duitsch *knellen* „doen barsten, breken") vervolgens „spannen, nijpen, knellen"; vgl. de bet. „reet" in de maagschap van klak en „klemmen, nijpen" in die van klieven „splijten", kluft.

Kneppel m. Een bijvorm van kleppel, kluppel en knuppel; zie die woorden.

Knersen, zie knarsen.

Knetteren, **knitteren** ww. Eerst in het Nnl. voorkomende onomatop. woorden; met overeenkomstige beteekenissen bestaan nd. *knetteren*, *knitteren* nhd. *knittern* de. *knittrė* zwe. *knitra* (*knetta* „knetteren, knallen"); daarbij met anderen klanktrap duitsch *knettern*.

Kneu vr. Evenals ouder nnl. kneuter vr. een aan het geluid van dien vogel ontleende naam: nnl. kneuteren oostfri. *knöteren* ww. voor het „zingen als een kneu". Meestal beteekenen de onomatop. stammen *kneu* en *knut* „onaangename, zich met korte tusschenpoozen herhalende, brommende, klagelijke geluiden"; vgl. nvl. *kneu* „het neusgeluid van eene koe die neunt", jonger mnl. *knöteren*, *knōteren* „neurien, kirren, snappen als een kraai, morren, mompelen", alsook mnd. nnd. *knöteren* (ook „stamelen") *knoteren*, *knotteren* dial. hd. *knutteren* dial. zwe. *knotta* en vele andere met *kn*, *gn* beginnende formaties; vgl. kniezen.

Kneukel m. Uit glb. mnl. *cnōkel* onl. **knukil*, een oude van knok afgeleide vorm, waaruit ook glb. mhd. *knüchel* nhd. *knöchel* mnd. *knōkel*, *knōkel* m.; vgl. ags. *cnukel* meng. *knokil* m. en mnl. nnl. knokkel, nd. *knukkel* m. eng. *knuckel* „knokkel", on. *knykill* m. „knobbelachtig uitwas".

Kneuter vr. **kneuteren** ww., zie kneu.

Kneuzen ww. Uit het in het jongere Mnl. voorkomende *cnōzen*, *cnōzen*, onl. **knusjan*, dat óók de grondvorm is van ohd. *chnussen* mhd. *knüs(s)en*; „verbrijzelen, stooten, kneden" nd. *knösen* ags. *cnysan*; hierbij noordsch *knúsa* nd. *knüsen* „drukken". De verwantschap van oslav. *gnusŭ* „vuil" met germ. *knūs* (*gnūs*) „murw slaan" is onzeker. Zie knor.

Knevel m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende in soortgelijke beteekenissen als ohd. *chnebil* nhd. *knebel* mnd. nnd. *knevel* m., waarvan de voornaamste zijn „blok, stok of wig om te verbinden, boeien of klemmen, dwarshout, dwarsbout; gedraaid hout om te boeien, boei, strik, riem; kneukel, gewricht, knoest, knuppel", b. a. on. *knefill* m. „paal, stok". Misschien zijn in deze voor de etymologie zeer moeilijke groep woorden van verschillenden oorsprong vereenigd. De onderstelling van een aan kam verwant germ.**knabilo* „pin", die zich op een voorgerm. **gonbh*- (gr. γόμφος, zie kam; germ. **kanb*-, **kanib*-, *kamb*-) naast **gnobh*-, germ. **knab*-, grondt (voor een soortgelijke afwisseling vgl. navel), schijnt bevestigd te worden door ohd. *chembil* naast *chnebil* en wellicht ook door mnl. *kenneve* „halsblok, gareel". — Nnl. knevel nhd. *knebel* „knevelbaard" wordt meestal voor een overdrachtelijke toepassing van knevel „breidelstok, mondboei" of „gedraaid snoer om te boeien" gehouden. De op ofri. *kenep*, on. *kanpr* „snorbaard" gegronde onderstelling, dat knevel „snorbaard" een gelijkluidend, maar op zich zelf staand woord is, zou in waarschijnlijkheid winnen, wanneer in mnl. *canefbeen* „kakebeen" (*caneve* „wang") een bijvorm van *kanp*- (het fri. *kenep*) t. w. **kanb*- bewaard is.

Knibbelen ww. Uit het eerst in het jongere Mnl. voorkomende *knibbelen*, eig. „met kleine beetjes knagen", nd. md. *knibbelen:* een klankwisselende formatie naast knabbelen met diminutieve beteekenis.

Knie vr. Met veranderd geslacht uit het meervoud van mnl. *knie* onz.; een algem. germ. neutrum *knewo-* „knie": got. *kniu* (gen. *kniwis*) ohd. *chneo*, *chniu* os. *kneo*, *knio* ags. *cneow*, de st. *knewo-* komt van voorgerm. *gnew-*, een bijvorm van *gnu-*, dat met de klankwisselende vormen *genu-* en *gonu-* in het Indogerm. een neutrum voor „knie" opleverde: lat. *genū*, gr. γόνυ (γνύξ „geknield", γνυ-πετός „op de knieën vallend", γνύα „knieboog") skr. *jā́nu* (*abhi-jñu* „tot aan de knie", *jñu-bā́dh* „knielend"); de vorm *gnu* is in het Germ. bewaard in got. **knu-ssus* (afleidsel op *-ssus*) „het knielen", vanwaar het denominativum *knussjan* „knielen"; voorts misschien in on. *knúi* m. „kneukel". De grondbet. van dit indogerm. woord voor „knie" is nog niet ontdekt. — In **evenknie** is denkelijk een geheel ander woord bewaard: ags. *cneow* on. *kné* onz. beteekenen ook „geslacht", mnd. *knê* „graad van verwantschap"; evenals germ. *knewo-* „knie" bij voorgerm. *genu* „knie" behoort, zou een germ. **knewo-* „geslacht" te brengen zijn, tot voorgerm. *genu* „geslacht" (lat. **genu* in *genuīnus*, skr. *jánu*) van den wt. *gen* „voortbrengen" (zie kind); nnl. evenknie zou dan eig. „gelijk van afkomst, gelijk wat familiebetrekkingen aangaat" beteekenen; vgl. oostfri. *äfenknêd* „in gelijken graad verwant". — **Knielen** ww., uit mnl. *cnielen* b. a. glb. meng. *cneolien* eng. *to kneel* mnd. nnd. *knêlen:* van knie op een zelden voorkomende wijze gevormd, zooals mnd. *nâlen* „naken" van na.

Knier vr. Slechts in het Nnl. Vermoedelijk door verkorting der toonlooze lettergreep ontstaan uit **karniere* van fra. *charnière*, welks grondvorm lat. *cardo* gen. *cardinis* „deurhengsel" is; vgl. borat en dial. *ketier* „kwartier", oostfri. *knütje* = *karnütje* „kornuit". Anders uitgesproken leverde fra. *charnière* nhd. nnl. scharnier op.

Kniezen ww. Een dial. of onomatop. bijvorm van nnl. knijzen, oostfri. *knîsen*, *gnîsen;* de bet. van den st. *knîs* (*gnîs*) is „op gerekten, langzamen toon klagen, smeeken, brommen"; vgl. kneu. In oostfri. *knîsen*, *gnîsen* beteekent dezelfde stam „wrijven, knarsen, kneuzen".

Knijf onz. Uit mnl. *cnijf* m. onz. „lang puntig mes, kort zwaard, knijf", b. a. ags. *cnîf* m. eng. *knife* „mes" on. *knîfr* (*hnîfr*) „mes, kort zwaard" mnd. nnd. *knîf* „slecht mes, schoenmakersmes, zakmes" nhd. *kneif*. Naast dit germ. *knîfo-*, waaraan fra. *canif*, provençaalsch *canivet* ontleend is, staat een merkwaardige glb. vorm *knîp* (*knîpe*) in het Mhd. Mnd. en Nhd. (*kneip*), met den klankwisselenden bijvorm mhd., dial. nhd. *gnippe* „dolk, knijf". De voorgerm. vorm moet op *p* hebben uitgegaan (*gnîp*, *knîp?*). De grondbet. van knijf is niet te bepalen, daar men het woord nog niet in eenig stellig verband heeft kunnen brengen met andere al of niet germ. woorden.

Knijp vr. Glb. nd. *knîpe:* van het eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende **knijpen** mnd. md. *knîpen*, vanwaar nhd. *kneipen* en *kneifen*, noordsch *knîpa*. Glb. mnl. *nijpen* meng. *nipen* eng. *to nip* mnd. nnd. *nipen* staat hiertoe waarschijnlijk in gelijke verhouding als ohd. *nagan* tot mnl. *knagen*. De afwisseling tusschen *kn*, *gn*, *n* als beginletters is etymologisch niet helder, zoodat men twijfelen kan of deze noordgerm. maagschap te vergelijken is met littausch *gnyb-ti*, *gnaibiti* „knijpen", of mogelijk met littausch *knëb-ti* „knijpen" (wt. *knib*). Zie kneep, knippen.

Knijzen, zie kniezen.

Knikken ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; nd. nhd. *knicken* eng. *to knick*. Dit woord is in de bet. „met een knik breken, trans. en intrans., (met een knik) ombuigen" een onomatopee, vgl. knak; in de bet. „met het hoofd knikken" staat het

denkelijk met germ. *knīg*, **hnikk* (zie n ij g e n) in verband.

Knikker m. Eerst in het Nnl. voorkomende; in gelijke bet. nd. *knicker*, *knickel*, en buitendien in het Duitsch *klicker* en *klinker*. Men beschouwt deze benamingen als afgeleid van k n i k k e n enz., om het geluid dat k n i k k e r s veroorzaken; vgl. nog duitsch *knippkugel*. Misschien echter ligt een oudere benaming van anderen oorsprong ten grondslag; vgl. hd. *klucker* „knikker" met ohd. *clucli* verkl. onz. „globulus"; als stammen onderstelt men dan synoniemen van die van k l o n t en k l u i t.

Knip vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *knippe* vr.: van **knippen** ww., een woord van onomatop. aard (vgl. k n a p), welks bet. somtijds onder invloed van k n ij p e n gewijzigd werd.

Knitteren, zie k n e t t e r e n.

Knobbel m. Uit het eerst in het jongere Mnl. voorkomende *knobbel*, b. a. glb. nd. *knobbel* (*knubbel*), verkl. van mnl. **cnobbe* nvla. *knobbe* mnd. md. nd. *knobbe* (*knubbe*) ags. **cnobba* m. eng. *knob* „knoest, knop, knoop": van den bij k n o o p behoorenden st. *knub* komt, zonder verscherping, mhd. *knübel* „knokkel", dial. duitsch *knöbel*, *knobel* „knokkel, (dobbelsteen), knoop".

Knod, knodde vr. Een eerst in het oudere Nnl. in de beteekenissen „knobbel, knoop, knokkel" voorkomende, niet zeer verspreide bijvorm van k n o t, zie aldaar.

Knoeien ww. Eerst in het Nnl., b. a. glb. oostfri. nd. *knôjen*. Daar dit woord met de grondbet. „(als het ware knedend) duwen, kneden" in vroegere tijdperken der taal niet voorkomt, is noch de grondvorm met zekerheid te bepalen noch de graad van verwantschap waarin het tot andere met *kn*-beginnende woorden van soortgelijke bet., inzonderheid tot ags. *cnúwian* „stampen" (vgl. echter k n a u w e n), staat. Zie het volgende woord.

Knoest m. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende, b. a. glb. nd. *knôst* dial. eng. *knoost:* een klankwisselende vorm naast nd. noorsch *knast* „knoest, kwast", evenals o e s t naast hd. *ast*. De *t* is afleidings-suffix, als blijkt uit vla. *knoes* m. „knuist brood, knor, knoestige stok" en mnl. nvl. *knoesel*, *knoezel* m. (onl. *knôsla-*) „knokkel" (vgl. voor deze bet. de maagschap van k n o t, van k n o p en van k o o t) ook „kwast in het hout"; vgl. ook k n u i s t. Daar nu ook de *s* van *knôsta-*, *knôsla-* suffixaal kan wezen, is het mogelijk dat k n o e i e n (bijaldien het in het Onl. **knôjan* luidde) met de grondbet. „met den knokkel werken" of „als een knoest drukken" hierbij behoort. Een wt. *kna*, *knô* „knoestig zijn" komt elders niet voor.

Knoet m. Slechts in het Nnl. Daar ook k n o e s t en andere synoniemen dezelfde bet. hebben, kan het als klankwisselende vorm (*knôt* : *knatt*) naast on. *knöttr* m. (uit *knattus*) „bal, knolachtig voorwerp", zwe. *knatte* „dreumes" staan. Vgl. dezelfde — bovendien syn. — klankwisseling *kna*, *knô* onder k n o e s t; buitendien staat *knatt*, *knôt* tot de maagschap van k n o t als k l o e t tot k l o o t, k l u i t.

Knoffelen, zie k n u f f e l e n.

Knoflook onz. Voor mnl. *cloflooc* evenals mhd. *knobelauch* nhd. *knoblauch* m. (onz.) voor mhd. *klobelauch* (vgl. voor de dissimilatie k n u p p e l, hd. *knäuel* (onder k l u w e n), voorts k a m e n i e r, k a n d e e l) ohd. *chlobo-*, *chlofo-louh* m. mnd. *kloflôk*. Het eerste lid dezer samenstelling komt ook voor als de naam van de afzonderlijke knoflookbolletjes: ags. *clufe* eng. *clove* (*of garlic*); vgl. glb. mhd. *kluft* en ouder nnl. *kluive* (*looks*). Het is één met nhd. *kloben* (zie k l o o f), waarschijnlijk echter niet in de bet. „iets gespletens" (om den in klauwtjes gespleten wortel) maar in die van „kolf, knots", als hoedanig het vermoedelijk bij k l o m p behoort, zie aldaar en bij k l u f t; andere door volksetymologie ontstane namen voor het knoflook steunen op bijgedachte aan woorden met de bet. k n o l, k n o t s, zooals bijv. nl. k n o o p l o o k.

Knok m. Eerst in het Nnl.; een lid van een germ. in het Mnl. niet voorkomende, doch vermoedelijk, met de grondbet. „knoest, kwast, knobbel", toch bestaan hebbende woordfamilie met den stamvorm *knuk-*, *knukk-*; hierbij mnd. *knōke*, nnl. k n o o k (vanwaar k n o k i g) md. *knoche* „knoest, knokkel, knook" nhd. *knochen* m., opperduitsch *knocke* „knoest, knobbel" mhd. *knock* (= nl. k n o k) „nek", md. *knuche* vr. „knoest", zwe. *knoka* vr. „kneukel"; zie ook k n e u k e l. Het mhd. kent ook, met *g* als slotconsonant, *knögerlin* „knobbeltje", *knügel* „kneukel". Op grond van de etymologie van k w i k (ags. *cwicu* ohd. *quëc* nhd. *keck:* got. *quius* uit voorgerm. *gwiwo-*; vgl. ags. *tácor* ohd. *zeihhur:* got. **taiwar*, skr. *dêwara* gr. *δαήρ* „mansbroeder"), d. w. z. aannemende dat *kw* (waaruit *kk*), *k* uit germ. *w* is ontstaan, zouden de genoemde woorden op *k*, *kk* in verband te brengen zijn met on. *knúi* m. „kneukel" en misschien met k n i e (**knuqa : knuwo-*, *knewo-*). Maar de volgens de gewone klankwetten niet verklaarbare verschillen in de slotconsonanten der opgenoemde germ. woorden voor „kwast, knoest, kneukel, knook", die zich eveneens bij de synoniemen k n o o p, k n o t en ook bij k n a a p voordoen, danken hun ontstaan eer aan die vrije scheppende kracht in de taal, die bestaande vormen willekeurig wijzigt, dan aan veranderingen langs zuiver mechanischen weg. De onder k l a n k genoemde, van den stam *knok*, *knuk* afgeleide, schijnbaar klanknabootsende verba met de bet. „kloppen, stompen" zijn aan dit k n o k wellicht nauw verwant.

Knokkel, zie k n e u k e l.

Knol m. Uit het eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende *knolle* eig. „klomp, knot", b. a. mhd. *knolle* „aardkluit, klomp" nhd. *knollen* nd. *knolle;* vgl. ags. *cnol* „heuvel, top" eng. *knoll*, meng. *knolle* „eelt" en nd. *knulle* m. vr. nl. **knul** m. „knol". Misschien staan deze woorden, met de grondbet. „knot, klomp", door middel van een begrip „elastisch, strak zijn" met k n e l l e n in verband. Is het echter mogelijk dat *ll* uit germ. *zl* ontstaat, dan kunnen zij ook tot de maagschap van k n u i s t, k n o r behooren met **knuz-lo* als grondvorm.

Knook, zie k n o k.

Knoop m. Uit mnl. *cnoop* m. „knoop, knobbel, knop", b. a. glb. mnd. *knôp* mhd. *knouf* nhd. *knauf* m. Naast dit duitsch-nl. *knaupo-*, vanwaar *knaupjan* „een knoop maken, knoopen" mnd. mnl. *cnôpen* nnl. k n o o p e n md. *knäufen*, staat een klankwisselend glb. *knoppo-* uit *knuppo-* (zooals *klutto-* naast *klauto-* k l o o t): ohd. *chnopf* ags. **cnopp* m. eng. *knop* nnl. **knop** (mnl. md. *knoppe* m. vr. (?) westfaalsch *knoppe* vr.). Zie nog k n u p p e l. De onder k n o b b e l behandelde woorden onderstellen een glb. st. op *b*. Of men voor de stammen *knub(b)*, *knaup* (uit **knaupp*), *knupp* één zelfde voorgerm. vorm onderstellen mag, is onzeker; zie k n o k. On. *knappr* „knoop, knop, klomp" ags. *cnæpp* „bergtop" eng. *knapp* „bergtop, bloemknop" nd. *knapp* „heuvel, knuist brood" hebben een andere wortelvocaal.

Knor m. Uit mnl. *cnorre* vr. m. „knoest, knobbel, knots, knor", glb. mhd. mnd. meng. *knorre* nhd. *knorren* m. Het Mhd. kent een glb. *knûre* m. (ook „top, rots, klip"), waarbij ohd. *chniurig* „knoestig, stevig, sterk" behoort. Een glb. st. *knûs*, *knaus* wordt bewezen door k n u i s t, dial. duitsch *knaus* „aanzetsel aan het brood" *knus* „knoest, uitwas", zoodat *knûr-* vermoedelijk uit *knûz-* is ontstaan en de stam van k n o r, *knurr-*, een onomatop. bijvorm is van *knûr-*. Het begrip van „knoest" laat zich met dat van „kneuzen, stompen" zeer goed vereenigen, zoodat de overeenkomst met den stam van k n e u z e n wellicht meer dan een toeval is; het Mhd. kent *knûre* ook in de bet. „stomp, stoot"; vgl. ook k n u f f e l e n. Een andere vocaal vertoonen de met k n o r syn. woorden meng. nd. *knarre* eng. *knar;* vgl. k n o o p en k n o t.

Knorf m. Eerst in het Nnl.; vgl. dial. hd. *knorp* „vergroeid kereltje" en

glb. hd. *knirps*, voorts dial. hd. *knarf* „knoest"; hierbij mhd. *knorbel-*, *knorfel-*(*bein*) nd. *knorwel*, nhd. *knorpel* „kraakbeen": de stam *knorb* kan voor eene onomatop. formatie gehouden worden, die zich aansluit bij de maagschap van knor en bij een aantal in klanken overeenstemmende werkwoorden met de bet. „knarsend, knappend bijten"; zie flakkeren.

Knorren ww. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomende, ook in het Duitsch (*knurren*) en Noordsch bekende onomatop. formatie; vgl. knarren.

Knot vr. Eerst in het Nnl., b. a. glb. westfaalsch, md. *knotte* vr., mhd. *knotze* vr. ags. *cnotta* eng. *knot* „knoop, knobbel" dial. nhd. *knotze* m. „knor"; hierbij ags. *cnyttan* eng. *to knit* „knoopen, breien"; voorts zijn dezelfde klanken aanwezig in vla. *knuttel* „deegbal, knoedel", nd. *knutte* vr. „knot", *knütte* vr. „breiwerk" en on. *ú-knyttir* „slechte streken"; een enkele *t* na lange vocaal hebben on. *knútr* m. „knoop", *knúta* vr. „kootje (om mee te spelen)"; een germ. *þ*, *d* daarentegen wordt ondersteld door ohd. *chnodo* en *chnoto* m. „natuurlijke knoop, knobbel (aan het lichaam, aan planten, enz.), kunstmatige knoop, strik" nhd. *knoten* en nl. knodde. De afwisseling van *þ* en *d* (*gramm. wechsel*) zal wel veroorzaakt zijn door oorspronkelijk verschillende accentuatie: van voorgerm. **gnúton-* kwam *knuþon-* ohd. *chnodo*, van **gnutón-* echter *knudon-* ohd. *chnoto*; met de verdere verschillen der consonanten zal het gesteld zijn als bij de maagschap van het syn. knoop; vgl. ook koot, knok. Een glb. stam met den ablaut *a : ó* is onder knoet behandeld. Indien eenige, dan komt die stam het eerst in aanmerking om met lat. *nódus* te worden vergeleken, zoo dit althans voor indogerm. **gnódos* staat (zie echter net).

Knots vr. Uit mnl. *cnodse* (*cnudse*) „knor (?), knots"; de st., ook in nd. *knoz* „dreumes", *knutzeln* „huidknobbels" aanwezig, is een bijvorm van dien van knod, knot; vgl. voor de bet. knuppel, kolf, kuis.

Knotten ww. In de bet. „(boomen) toppen" en bij overdracht „fnuiken" is dit woord toch waarschijnlijk geen overdrachtelijke toepassing van knotten „de knoppen van het vlas plukken", maar een afleidsel van knot in de bet. „knoest, boomstronk, tronk"; dus „tot een tronk maken".

Knuffelen, knoffelen ww. Eerst in het Nnl. In de soortgelijke bet. van „met de knokkels-, de vuist slaan" is *knuffen* in het Duitsch algemeen verspreid. Dit woord staat in verband met de maagschap van knobbel, knoop; vgl. kneuzelen.

Knuist m. Uit mnl. *cnúst* m. „knor, knoest, knobbel, knuist", glb. mnd. md. *knúst*: het behoort bij de onder knor behandelde maagschap; vgl. knoest.

Knul, zie knol.

Knuppel m. Eerst in het Nnl.; glb. mnd. *knuppel* mhd. *knüpfel* nhd. *knüppel*. Mogelijk is dit woord door dissimilatie (vgl. knoflook) uit kluppel ontstaan, maar misschien ook uit een bij knop behoorend **knuppilò-* „knots, knoestige stok" (hetzelfde *knupp-* is in ohd. *chnupfen* nhd. *knüpfen* aanwezig); vgl. hd. *knüttel* naast knot.

Knutselen ww. Eerst in het Nnl. De stam, met soortgelijke grondbet. als knoeien en de volgende reeks van beteekenissen „duwen, drukken, langzaam en peuterig werken", behoort tot de onder knor en kneuzelen behandelde maagschap.

Knuttel vr. Eerst in het Nnl.; waarschijnlijk eig. „touw om meê vast te knoopen", zie knot; het duitsche *knüttel* m. ohd. *chnutil* beteekent echter „knoest, knor, knots, knuppel".

Knutterig bnw. Naar het schijnt behoorende tot de maagschap van knot; vgl. glb. dial. *knollig* en vla. *knoddig* „schoon, bevallig, aangenaam (van zaken)"; de beteekenissen zijn misschien op soortgelijke wijze als bij knap uit elkander voortgevloeid.

Kobalt m. Van nhd. *kobalt* m., dat één schijnt te zijn met *kobold* (zie kabouterman): de mijnwerkers hiel-

den den kobalt aanvankelijk voor een onnutte en zelfs nadeelige delfstof.

1 **Kodde** (knots) vr. Uit glb. mnl. *codde* met den bijvorm *codse:* beide vormen staan tot koot als knod, knots tot de maagschap van knot. — **Koddebeier** wordt verklaard als „knotszwaaier", van kodde en beieren.

2 **Kodde** (aardigheid enz.) vr. Een eerst in het oudere Nnl. en elders niet voorkomend woord van onzekere herkomst. Vandaar **koddig** en **koddenaar** m., om zijn vroolijk zingen zoo genoemd; vgl. kneuter en sijsje.

Koe vr. Uit glb. mnl. *coe* (plur. *coen*, en daarnaast *coeje* = os. *kôji;* de *j* behoort waarschijnlijk niet tot den stam maar heeft zich later tusschen *ô* en *i* ontwikkeld) b. a. on. *kýr* os. *kô* ags. *cû* (eng. *cow*) ohd. *kuo* vr. „koe". Het algemeen germ. fem. *kô-* is het overblijfsel van een indogerm. gemeenslachtig woord voor „os, koe" met de stamvormen *gôv- gô-*: skr. *gâus* m. „stier" rund", vr. „koe" (acc. *gâm*), gr. βοῦς (gen. βοϝός) „rund, os" en „koe", lat. *bos* (gen. *bovis*) „os, koe". „Dit algemeen indogerm. woord bewijst mèt andere overoude woorden (vgl. paard, schaap, hond, os en andere) dat de Indogermanen zich reeds vóór hun splitsing de huisdieren ten nutte wisten te maken".

Koek m. Uit glb. mnl. *coeke*, b. a. ohd. *chuohho* nhd. *kuchen* mnd. *kôke* m. „koek": van dit *kôkon-* schijnen noordsch *kaka* vr. eng. *cake* „koek" (zie kaakje) slechts in klanktrap te verschillen. Deze woorden kunnen noch als indogerm. verwanten, noch als ontleende vormen met lat. *coquere* in verband staan, al bestaan er ook rom. woorden voor „koek" die van dat ww. komen.

Koekeloeren ww. Eerst in het Nnl.; nd. *kukelûren* „opgesloten zitten, eenzaam zitten te wachten of te loeren". Het verband met dial. *koeken* „kijken" en loeren zal wel een uitdenksel der volksetymologie zijn; veeleer is dit ww., in de bet. „als een slak in zijn huisje zitten", afgeleid van *kokeloer*, *kokerol* (bij Kiliaan) „slakkenhuis", de. noorsch *kukelur* „zeeslak", vermoedelijk een rom. woord (vgl. bij Kiliaan spa. *cacarol*, thans *caracol* „slak"). Nvla. *kokkerulle* „hut", waarbij *kokkerullen* (*kokkelirren*) „ergens in het geheim zitten te praten", is waarschijnlijk hetzelfde woord; behoort hierbij misschien ook ofra. *coquelier* „een vroolijk leventje lijden, de meisjes naloopen"?

Koekoek m. Een onomatop. benaming: mnl. *cucûc*, *cucût*, *cococ*, *cochût* enz., mhd. (zeldzaam) *kuckuk* nhd. *kuckuck;* vgl. fra. *coucou*, eng. *cuckoo*, lat. *cuculus* enz. Deze naam heeft in het Germ. eenen ouderen verdrongen, te weten: ohd. *gouh* mhd. *gouch* ags. *geác* on. *gaukr*, die althans *niet* rechtstreeks aan lat. *cuculus* of skr. *kôkilas* „koekoek" verwant is; in het Mnl. Mnd. (*gooc*) en de nhd. schrijftaal leeft het woord nog voort in de overdrachtelijke bet. van „gek, kwast". — Koekkoek „soort van venster" is een geredupliceerd afleidsel van dial. *koeken* „kijken".

Koel bnw. Uit mnl. *coele*, b. a. glb. ohd. *chuoli* nhd. *kühl* ags. *céle*, *côl:* westgerm. *kôli- kôlo-*, vanwaar os. *côlôn* „koel worden, koud zijn, vriezen", is een klankwisselende formatie naast *kal* in on. *kala* ags. *calan* st. ww. (praet. *kôl*), waarvan koud een participiaal afleidsel is. Ook ags. *cele*, *cile* „vorst" (uit *kali*) onderstelt als stam *kal;* vgl. echter kil.

Koen bnw. Uit mnl. *coene* „koen, gerust" b. a. ohd. *chuoni* (in samenstelling *chuon-*, b. v. in *Chuonrât*) „heftig, strijdlustig, moedig, koen" mnd. *kône* nhd. *kühn* ags. *céne* „koen" eng. *keen* „driftig, scherp" on. *kœnn* „wijs, ervaren, bekwaam". Jammer dat *kôni-*, gelijk de meeste adjectiva die een zedelijke hoedanigheid beteekenen, alleen in het Germ. voorkomt, en elk gegeven ter bepaling van de grondbet. ontbreekt.

Koepel m. Eerst in het Nnl. Evenals fra. *coupole* vr. en nhd. *kuppel* uit it. *cupola* vr. „koepel"; naast al die vr. woorden is bij ons het m. geslacht bevreemdend.

Koer m. „torenwachter", mnd. nnd. *kûr(e)* ode. *kûre*. Hoe dit woord gevormd is, laat zich niet naauwkeurig bepalen; het behoort, met dial. *oe* voor *û* (vgl. b o e r), bij ouder nnl. rijnfrank. *cûre* vr. „wachttoren" nd. *kûr* „loerpunt (op de jacht)", jonger mnl. *cûren coeren* „gehurkt loeren, loeren" nnl. k u r e n „gluren" mnd. nnd. *kûren* „loeren, op het wild loeren", hetzelfde woord als nhd. *kauern;* zie h u r k e n. De met *kauern* glb. duitsche ww. *kauchen*, *kauzen* pleiten voor een oudere wt. *kû* „hurken".

Koeren ww. Een onomatopee.

Koers m. Eerst in het Nnl.: uit fra. *cours* (eng. *course;* lat. *cursus*).

Koeskoes m. Fra. *couscous;* de afrikaansche naam van het nationale gerecht in Marokko en Barbarije. Vandaar k o e s k o e s e n.

Koest tusschenwerpsel. Ook *koes*, *koeste:* van fra. *couche! couche toi.* Het vreemde woord vond waarschijnlijk steun in inheemsche woorden van de maagschap van duitsch *kauern*, zie k o e r (dial. duitsch *kauz!* naast *kutsch!* en *kusch!*).

Koesteren ww. Een eerst in het oudere Nnl. voorkomend uitsluitend nl. (en oostfri.) woord. Het sluit zich misschien aan bij *koetse* „bed" en bij de interjectie k o e s t, die aan dat woord en aan de onder k o e r behandelde maagschap verwant is; vgl. rijnsch *kutschelen*, silezisch *kuschere* „in het bed warm toedekken, koesteren, vertroetelen" van *kuschen*, *kutschen* „ineenhurken, in bed liggen". Ook *voesteren* (v o e d s t e r e n) heeft denkelijk invloed geoefend op de vorming van k o e s t e r e n.

Koet vr. Eerst uit het Nnl. bekend, b. a. eng. *coot* „waterhoen"; de etymologie is onbekend.

Koeteren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende. In dezelfde bet., voor het geluid van den kalkoen, den doffer enz., komen ook andere in klanken overeenkomende stammen voor, als nl. *kouteren*, nd. *kûderen* nhd. *kaudern*, die niet volgens de gewone klankwetten onderling in verband, maar als onomatop. formaties naast elkander staan. — Vandaar **koeterwaal**, eig. „een Waal, Wallon, die onduidelijk en gebrekkig Dietsch spreekt", en daarvan weder k o e t e r w a a l s c h; vgl. nhd. *kauderwelsch* van mhd. *kûderwalh* = nnl. k o e t e r w a a l. Desniettegenstaande schijnt het mhd. *kûderwalh*, dat tot in de 14ᵉ eeuw kan worden nagegaan, oorspronkelijk met een ander woord samen te hangen, te weten dial. hd. *kaudern* „tusschenhandel drijven, makelaar zijn", zoodat dan *kûderwalh* „een met koopwaar langs de huizen gaande W a a l (Italiaan)" zou wezen.

Koets vr. Uit mnl. *coetse* vr. „slaapplaats, slaapbank, bed", dat aan glb. fra. *couche* is ontleend. Het was ook de naam van een „soort van draagbaar" en die benaming kan vervolgens ook wel op een rijtuig zijn toegepast. Evenwel, in de bet. „rijtuig" (nhd. *kutsche* vr., eng. *coach*, it. *cocchio* fra. *coche* m. enz.) zijn naam en zaak uit Hongarije afkomstig; van daar uit werden de „*kocsi*" (spr. *kotsji*) (naar men wil aldus naar het dorp *Kocs* bij Raab geheeten) nà de 16ᵉ eeuw in alle beschaafde landen algemeen. Misschien werd ook in de rom. talen het hongaarsche woord met inheemsche benamingen in verband gebracht.

Kof vr. Uit een voormalig **coffe:* glb. nd. *kuf*, misschien hetzelfde woord als ofra. *coffe* „kuip, tobbe, trog" (vgl. k a a g, k a a n); indien het woord van germ. oorsprong is, kan het tot dezelfde groep als ijsl. *kofi* „hut" ags. *cofa* „vertrek, slaapkamer" eng. *cove* mhd. *kobe* „hut, stal, kooi" nhd. *koben* m. behooren; zie voorts k e u v e l, k u b, k u f en k o p.

Koffer m. Uit mnl. **coffer* „kist, bus, koffer", b. a. nhd. *koffer* m.: ontleend aan fra. *coffre*.

Koffie vr. De namen van dezen sedert de 17ᵉ eeuw in het Westen bekend geworden drank zijn oorspronkelijk arabisch: *kahwa*, *kahwé* „naam van verschillende dranken, ook van de koffie". Het verschil tusschen den eng.-

nl. (*coffee*, *koffie*) en den rom. vorm (it. *caffe* enz., jonger nhd. *kaffe*) klimt waarschijnlijk reeds tot de oostersche talen op.

Kog, **kogge** vr. Uit mnl. *cogghe* „een soort van schip", b. a. mnd. *kogge* meng. *cogge* m. „schip met breeden voor- en achtersteven" eng. *cog* en *cock;* deze laatste vorm beantwoordt aan ohd. *coccho* nhd. *kocke* m. „kog"; vgl. ijsl. *kuggi* „een vaartuig". Ook in het Rom. (en Keltisch) bestaat een overeenkomstige benaming: it. *cocca*, spa. *coca*, ofra. *coque*, nfra. *coche* vr. Deze wordt afgeleid van lat. *concha* „schelp"; maar toch schijnen de germ. woorden inheemsch te zijn: ogerm. **kuggon-*, **kukkon-*, vormen die zeer wel verwant kunnen zijn aan k o g e l.

Kogel m. Dit in het Mnl. weinig gebruikelijke woord beantwoordt, met ander geslacht, aan glb. mhd. *kugele* nhd. *kugel* nd. *kögel* vr.; hierbij dial. nl. *kochelen* (st. *kuglo-*) „wentelen; slingeren, sneeuwballen gooien". Een gelijkluidend woord, ohd. *chugula* ags. *kugle* „monnikskap, kap, keuvel" mnd., rijnsch *koggel*, *kögel* ook „bijenkorf", dat van lat. *cuculla* wordt afgeleid, kan met het inheemsche vermengd zijn geraakt. Een bijvorm van mhd. *kugele* is glb. *kûle;* hierbij behoort mhd. *kiule* nhd. *keule* eig. „stok met een kogelvormig uiteinde" (zie k u i l); vgl. ags. *cycgel* eng. *cudgel*. De stam *kug*, *kugg*, waarvan de opgenoemde woorden *l*-afleidsels zijn, is misschien met een grondbet. als „afgerond blok" ook in k o g aanwezig. Buiten het Germ. is nog geen overeenkomstige vorm met zekerheid aan te wijzen.

Kohier onz. Uit picardisch *coyer* = fra. *cahier*.

Kok m. Uit mnl. *coc* (plur. *cōke;* vgl. v r e k), b. a. ohd. *choh* (*hh*) nhd. *koch* os. *kok*: dit woord is „vóór de hd. klankverschuiving, omstreeks de 7e eeuw, tegelijk met de italiaansche kookkunst en tuinbouw in Duitschland ingevoerd; lat. *coquus*, juister nog *cocus* (vgl. it. *cuoco*), is de grondvorm. Het moet langs anderen weg in Engeland gekomen zijn, als uit de afwijkende vocaal blijkt: ags. *cōc* eng. *cook*". Het oudere germ. woord voor **koken** — ohd. *chohhôn* nhd. *kochen* mnd. *kōken* uit lat. *coquere* (*kokere;* it. *cuocere*, fra. *cuire*) — was z i e d e n; „een ogerm. woord voor k o k bestond niet".

Koker m. Uit mnl. *cōker*, b. a. glb. mnd. *kōker* ohd. *chohhar*, *chohhâri* mhd. *kocher*, *kochære* (met de zonderlinge bijvormen *koger*, *keger*) nhd. *köcher* ags. *cocur* m.; glb. ofra. *cuiver*, vanwaar eng. *quiver*, en mlat. *cucurum*. Zoowel de herkomst als de etymologie dezer woorden is geheel onzeker.

Kokermuilen ww. Eerst in het oudere Nnl.; het moet, naar men wil, beteekenen „den mond glimlachend tot een koker plooien".

Kokhalzen ww. Slechts in het Nnl.: „uit een gevoel van walging het geluid *kok* (*kuk*) maken".

Kokinje vr. Deze slechts in het Nnl. bekende benaming schijnt ontleend te zijn aan een bijvorm van fra. *cocagne* (meng. *cokaygne*, it. *cuccagna*, spa. *cucaña*) „Luilekkerland".

Kokkerd m. Slechts in het Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Kol m. Waarschijnlijk afgeleid van het ww. k o l l e n (noordsch *kolla*), dat weer een afleidsel is van dial. k o l „voorhoofd"; zie het volgende woord.

1 **Kol** (bles) vr. Eerst in het Nnl., b. a. glb. oostfri. *kölle*. Het is niet geheel zeker of dit woord samenhangt met een noordgerm. woord voor „kop, schedel, top" (on. *kollr* m., nd. *kolle* vr.), dat waarschijnlijk hetzelfde is als dial. nl. *kol* „voorhoofd".

2 **Kol** (tooverkol) vr. Slechts in het Nnl.; van onbekenden oorsprong.

1 **Kolder** (lederen kuras) m. Evenals mhd. nhd. *koller* onz. m. met germ. accentueering ontstaan uit fra. *collier* (lat. *collarium*) eig. „halsbekleeding"; mnl. *kolier* mhd. *kollier* „kolder" hebben het rom. accent behouden.

2 **Kolder** (ziekte) m. Uit mnl. **colre*, (of is het eerst in het Nnl. aan duitsch *koller* ontleend?) mhd. *kolre* „uitbrekende of stille woede, kolder" ohd.

choloro m.: het is „evenals vele andere medische termen indirect aan gr. *χολέρα*, lat. *cholera*, ontleend; de *ch* heeft ook in het Rom. de waarde van *k;* vgl. it. *chollera*, fra. *colère*".

Kolf vr. Uit mnl. *colve* vr. „kolf, knods", b. a. glb. mnd. *colve* vr., mhd. *kolve* nhd. *kolben* m.; vgl. on. *kólfr* m. „werpspies, pijl, wortelknol", met de afleidsels *kylfi* onz. en *kylfa* vr. „knods, kolf". De st. *kulb* is syn. met den onder klomp ondersteld en stam *klub;* aan een voorgerm. wortelvorm *gl-bh* zou lat. *globus* „klomp, bal, kogel" kunnen beantwoorden.

Kolk vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende, b. a. mnd. md. nhd. *kolk* m. Het grondbegrip is „maalstroom, diepte door een maalstroom gemaakt", en de stam waarschijnlijk een onomatopee voor „wervelend binnenstroomen"; vgl. de stammen van gorgel en klokken.

Kollebloem. Eerst in het oudere Nnl.; vgl. zwitsersch glb. *kollrosen*. Sommigen houden dezen naam voor keltisch van oorsprong (iersch *codlainean* „papaver").

Kollen ww., zie kol m.

Kolsem m. Eerst in het Nnl.; door verkorting van de lettergreep met den bijtoon (vgl. bakkes) uit *kolswijn* ontstaan. Gelijk uit glb. nd. *kielswîn* nhd. *kielschwein* onz., de. *kjölsvinn*, zwe. *kölsvin*, eng. *keelson*, *kelson*, wier eerste lid kiel is, blijkt, moet kolsem in het Nl. een vreemde (noorsche?, fri.?) vorm zijn. Het tweede deel van dit woord is duister; hoewel in het Nd. ook *swîn* alléén voor kolsem voorkomt, kan toch de naam van het zwijn kwalijk op de „tegenkiel" zijn toegepast; daarom is vervorming van een niet begrepen woord door volksetymologie eerder aan te nemen. Misschien heeft noorweegsch *kjölsvill* terecht de aandacht op on. *svill* hd. *schwelle* gevestigd.

Kolvenier, zie klovenier.

Kom vr. Uit mnl. *comme* „diepe schotel, diepe bak; komvormige diepte in den grond enz.", b. a. mnd., dial. hd. *kumme* vr. „kom" ags. *cumb* „korenmaat" dial. eng. *comb* „brouwkuip". Wel is rom. *cumba* (ofra. *combe*) „diep dal, bergkloof" waarschijnlijk hetzelfde woord als dit *kumba*, maar de bijvorm *kump-* in md. *kumpe* vr. en mhd. nhd. *kumpf* m. „kom", toont genoegzaam dat *kumb-* een germ. woord is voor „diepe schotel, komvormige diepte". Zie kop.

Kombaars vr. Eerst in het Nnl.; nd. *kombeers* „hangmat, waarin de matrozen slapen", *kombâr* m. „kombaars". Oorsprong onzeker.

Kombof vr., zie het volgende woord.

Kombuis en **kabuis** vr. Uit het eerst in oudere Nnl. voorkomende *combûse*, *cabûse* „afgeschoten ruimte, hut, kombuis", b. a. glb. mnd. nnd. *kabûse*, eng. *caboose*, fra. *cambuse*. In hetzelfde taalgebied bestaan nog verscheidene andere in klank overeenkomende woorden voor „hut, afgeschoten ruimte, slecht oud huis", wier herkomst en formatie duister zijn: oostfri. *kabúffe*, nnl. *kombof;* nd. *kabáche*, *kabácke;* westfaalsch *kafícke*, *kafítte;* vgl. ook kajuit. De lettergreep *kab-* doet denken aan Keltisch *cab* „hut" (vanwaar eng. *cabin*, fra. *cabane*, *cabinet*); evenwel, in sommige jongere germ. talen schijnt een toonloos voorvoegsel *ka-* tot vorming van woorden te dienen; in het Nd. zijn *kabúf* en *kabús* ook tusschenwerpsel „bons, pof" en beteekent *kabúf* ook „een oud slecht paard, knol".

Komen ww. Uit glb. mnl. *cōmen*. Het is òf onmiddellijk van germ. *kum-*, een klankwisselende vorm naast *kwem-*, òf middelijk van *kwem-* gevormd; *kweman* is algemeen germ. voor „komen": got. *quiman* ohd. *choman* os. ags. *cuman;* de beginletters *kw* komen, behalve in het praet., ook nog voor in bekwaam. Volgens de klankwetten zijn zij ontstaan uit een indogerm. *g*, waarvoor in het Gr. *β* staan kan; vgl. kween, kwik, alsook de gevallen waar uit indogerm. *k* (gr. *π*, *τ*) in het Voorgerm. en Lat. *kw*, in het Germ. *hw* ontstaat, als in wie, wijl. De indogerm. wortelvorm van germ. *kwem*, namelijk *gem*, wordt teruggevonden in skr. zend *gam*

„komen", lat. *věnio* (uit **gvemio*) en gr. *βαίνω* „ik ga" (voor **βανjω* uit **gemjō*). Zie komst.

Komfoor onz. Uit ouder nnl. *kaffoor* (*kom-* voor *ka-*, als in kombof, kombuis): uit fra. *chauffoir* (van *chauffer*, lat. *calefacere*).

Komijn m. Uit glb. mnl. *comijn:* ontleend aan ofra. *comin* (nfra. *cumin*, it. *comino* enz., mlat. *cūmīnum*, gr. *κύμινον*) „komijn". Met germ. accent heeft lat. *cuminum* in een ouder tijdperk ohd. *chumīn* ags. *cymen* en ohd. *chumil* nhd. *kümmel* opgeleverd.

Komkommer vr. Uit de verbogen vormen van lat. *cucumis* (gen. *cucumeris*), vanwaar o. a. ook fra. *concombre;* voor *kom-* in plaats van *ko-* vgl. komfoor.

Kommer m. Uit mnl. *commer* m., welks beteekenissen het best blijken uit het denominativum (*be-*)*commeren* „lastig vallen, beletten, in het nauw brengen (eig. en overdrachtelijk), (gerechtelijk) beslag leggen„ arresteeren"; het beantwoordt aan mhd. *kumber* mnd. *kummer* „puin, afbraak; benaauwdheid, nood, kommer, arrest" nhd. *kummer* m.; meng. *cumbren* „bezwaren, lastig vallen" eng. *to cumber*. Als men een gemeenschappelijke bet. „vuil, afval" aanneemt kunnen nl. **kommer** „hazendrek" en *kumber* „puin" hetzelfde woord zijn. Zwarigheid geeft het bepalen van het etymologisch verband tusschen kommer en een rom. maagschap: mlat. *combrus* „versperring, belemmerende ophooging", ofra. nfra. *encombrer* „versperren, tegenhouden", ofra. *combrer* „grijpen, vatten", it. *ingombro* „hindernis", fra. *décombres* „puin", port. *comoro*, *combro* „aardhoop, dijk". Dat westgerm. **kumbro-* en on. *kumbl* „grafheuvel" bij elkaar zouden behooren, zoowel als dat zich uit de bet. „aardhoop, puin" die van „versperring, belemmering", en daaruit dan eerst die van „kommer" — feitelijk trouwens de vroegst voorkomende — zou hebben ontwikkeld, zijn slechts onderstellingen. Indien het in het Ogerm. niet voorkomende kommer een germ. woord is en reeds de wt. „knellen, benauwen, belemmeren" beteekende„ dan zou het in verband kunnen staan met voorgerm. *gem* in gr. *γέμειν* „volgeperst zijn" (lat. *gemere* „zuchten, eig. „geperst, gedrukt zijn"?) *γόμος* „lading, vracht", oslav. *žimą* „opeendrukken"; in dat geval staat westgerm. *kumbro* voor germ. *kum-ro-*, vgl. timmeren.

Komst vr. Uit mnl. *comst*, b. a. glb. mnd. *kumst;* beider *st* is uit *ft* ontstaan (vgl. halster), ohd. *chumft* nhd. *kunft:* een verbaal abstractum van komen met het voorgerm. suffix *-ti* (vgl. nood, macht, vaart); nà de *m* heeft zich voor de dentalis eene *f* ontwikkeld, gelijk bij de stammen, die op *n* uitgaan, eene *s*, vgl. kunst; in got. *ga-qumþ-s* „samenkomst, vergadering" bestaat die *f* nog niet.

Kond bnw. Uit mnl. *cont* (*d*) „wat men heeft leeren kennen, bekend geworden, bekend", glb. ohd. *chund* nhd. *kund* os. *cûth* ags. *cûþ* eng. *couth* (in *uncouth*) got. *kunþs*. Dit algemeen germ. *kunþo-* is een oud part. op *-to* (vgl. koud, luid, oud) van den indogerm. wt. *gen* „leeren kennen", die onder kennen en kunnen behandeld is. Afleidsel ohd. *chundî* nhd. *kunde* mnl. *conde* nnl. **kunde** vr.

Kongeraal. Eene samenstelling met lat. *conger*, *congrus* (fra. *congre*, eng. *conger* enz.) „zeepaling".

Konijn onz. Uit glb. mnl. *conijn:* ontleend aan glb. fra. *conin*, vanwaar ook meng. *coning* eng. *cony*. Bij de mnl. vorm sluit zich nd. nhd. *kanîn* (voor *a* in plaats van *o*, vgl. babijn, kantoor) aan. Uit lat. *cuniculus* „konijn", dat ook fra. *conin* opleverde, zijn in vroeger tijden mhd. *küniclîn*, *künoll*, *künîn*, *külle* ontstaan, die nog in duitsche tongvallen voortleven.

Koning m. Uit mnl. *cōninc* (*cōninc*) (*gh*), den algemeen germ. slechts in het Got. niet voorkomenden naam van „den koning" en „de prinsen van den bloede" (vgl. fra. *prince* „vorst" en „prins"): on. *konungr* ohd. *chuning*, *chunig* nhd. *könig* os. *cuning* ags. *cyning*,

cyng eng. *king*. De hooge ouderdom dezer benaming wordt o. a. hierdoor gestaafd, dat zij in het Finsch en Esthlandsch in den vorm *kuningas* „koning" is overgenomen; in het Littausch heeft (het eveneens ontleende) *kùningas* de bet. van „dorpsdominee" gekregen. *Kuningo-* is een germ. afleidsel, welks grondwoord kwalijk een ander wezen kan dan het onder kind vermelde woord voor „geslacht", got. *kuni*. Daar de uitgang *-ing*, *-ung* meestal dient om patronymica te vormen (mhd. *Wülfinc* „zoon, nakomeling van *Wulf*") wordt koning gewoonlijk verklaard als „een man van geslacht, afkomst" waarbij dan voor *kuni* de praegnante bet. van „voornaam geslacht, voorname afkomst" wordt ondersteld (vgl. adel); in overeenstemming met deze verklaring zou de opmerking van Tacitus, *Germania VII*, zijn „reges e nobilitate sumunt". Het is niet noodzakelijk uit samenstellingen als ags. *cyneríce* ohd. *chunirîhhi* „koninkrijk", ags. *cyne-helm* „corona", *cyne-stôl* „koningszetel, troon" te besluiten, dat er een germ. **kuni-z* voor „koning" moet bestaan hebben, dat óók van *kuni* „geslacht" afgeleid, en met on. *konr* (*i*-stam) te vergelijken zou zijn; immers in samenstellingen kan *kuni-* een verkorting van *kuning-* zijn.— Eng. *queen* staat in geen betrekking tot *king*, want ags. *cwên* is, in de bijzondere opvatting van „voorname vrouw", hetzelfde woord als got. *qêns* „vrouw", zie kween.

Konkel vr. Het mnl. *conkel*, en nvla. *konkele* (*konkere*) m. beteekent „draaikolk, maalstroom", het laatste ook „spelonkachtige plaats, verloren hoek, duister hol in een gebouw enz." en „klit, verwarde bundel"; ongetwijfeld verschilt dit woord slechts in klanktrap van kink; uit het begrip „zich draaien, zich draaiend bewegen" kunnen ook de jongere beteekenissen van „vod" en „vadsig vrouwspersoon", konkel m. „oorveeg" (vgl. draai) en ohd. *chunchala* nhd. *kunkel* vr. „spinrokken" verklaard worden. Of *al* de beteekenissen van het nnl. ww. **konkelen** wel tot de genoemde substantiva zijn terug te brengen is niet volkomen zeker. De germ. wt. *kenk*, *kunk* „zich draaien" kan aan gr. γογγύλος „rond" hoogerop verwant zijn.

Kont vr. Uit mnl. *conte* „kut; kont" (ook duitsch *-futt*, zie hondsvot) kan beide beteekenissen hebben); de eerste bet. is die van het overeenkomstige woord in andere germ. talen: mnd. nnd. *kunte* ofri. *kunta* meng. *cunte* eng. *cunt* dial. de. *kunte* noordsch *kunta* vr.: het is vermoedelijk een genasaleerde vorm van den stam van kut; vgl. klont: kloot.

Kooi vr., zie kevie.

1 **Kool** (brandstof) vr. Uit mnl. *cōle*, b. a. glb. mnd. *kōle* mhd. *kole* nhd. *kohle* vr. ohd. *cholo* m.; aan het glb. ohd. *chol* onz. beantwoordt ags. *col* onz. eng. *coal*, on. *kol* onz. mv. „kolen"; hierbij het afleidsel on. *kylna* vr. „oven" ags. *cylne* eng. *kiln*, en zwe. *kylla* „opstoken". Buiten het Germ. is tot nog toe geen wt. met de bet. „branden, gloeien" bekend, die phonetisch volkomen overeenstemt; binnen het Germ. kan kwalm oorspronkelijk verwant zijn.

2 **Kool** (gewas) vr. Uit glb. mnl. *côle* vr., b. a. glb. ohd. *chôla* vr., naast *chôlo* m., *chôl* mnd. *kôl* nhd. *kohl* m., en *chôli* mhd. *kœle* m.: dit woord is „mèt de zuid-europeesche tuinbouw en kookkunst ontleend aan lat. *caulis* m. „kool"; ook eng. *cole*, meng. *caul*, *coul*, ags. *cáwl* en on. *kál* onz. moeten van lat. *caulis* komen, dat ook it. *cavolo* fra. *chou* „kool" en kymrisch *cawl* opleverde. Waarschijnlijk zijn onze gewone tuin- en boomvruchten voor het meerendeel in de 6ᵉ of 7ᵉ eeuw ingevoerd", vgl. keuken, koken, kers.

Koomenij vr. Een afleidsel op *-ij* van *koomen* dat, met verkorting van het tweede lid der samenstelling (vgl. kolsem), uit mnl. *cooman* is ontstaan, en dit door assimilatie uit *coopman* „koopman, kramer".

Koon vr. Een uitsluitend holl. en fri. woord met de bet. „kinnebak, kakebeen, wang": evenals de syn. maag-

schap van kieuw kan ook **kau-na* bij kauwen behooren.

Koop m., Uit mnl. *coop* m. „koop, koophandel, koopprijs", b. a. os. *côp* ohd. *chouf* ags. *ceáp* m. „handel, bedrijf, koopprijs, waar" (in het ags. ook „vee" als ruilmiddel, vgl. vee) (eng. *cheap*, *chapman*) nhd. *kauf* m.; hierbij behoort **koopen** ww., mnl. *côpen* „koopen, betalen, ontgelden" uit **kaupjan*: ohd. mhd. *chouffen* md. *käufen* ond. *côpian* ags. *cŷpan*, die alle, overeenkomstig de beteekenissen van koop, „in den ruimsten zin de handeling tusschen kooper en verkooper aanduiden en, omdat iedere koop oorspronkelijk in ruiling bestond, ook nog „inruilen, ruilhandel drijven", voorts „handel drijven" (zoowel „koopen" als verkoopen"), alsook „betalen", nhd. *kaufen*. Naast *kaupjan* staat de vorm *kaupôn:* got. *kaupôn* „handelen" on. *kaupa* ohd. *choufon* os. *côpôn*. Tegen het gewone gevoelen, dat de germ. groep van lat. *caupo* „kramer, kroeghouder" afstamt, rijzen zoowel uit de bet. als uit den vorm hoogst gewichtige bezwaren. De in Germanië gevestigde romeinsche kooplieden zullen zich waarschijnlijk wel niet zelf met den naam *caupones* — immers die eener verachte klasse — hebben benoemd; bovendien, ohd. *choufo* „koopman" is het eenige woord dat aan lat. *caupo* juist beantwoordt, terwijl in het Lat. (waar *cauponari* als ww. fungeert) een met de algemeen verspreide verba *kaupjan* en *kaupôn* overeenkomstige vorm ontbreekt. En voorts bewijst de overgang van *p* in *f* in het praet., **kaufta* mnl. *cofte*, *cochte*, genoegzaam dat *kaupjan* reeds bestaan moet hebben in een tijdperk toen nog geen der germ. talen woorden uit het Lat. had overgenomen. Minder valt er te zeggen tegen een beweerd verband tusschen koopen en got. *kaupatjan* „een oorvijg geven", waarin *-at-* een verbaal suffix kan zijn. Dan zou de koop genoemd zijn naar een daarbij gebruikelijken zinnebeeldigen slag, die nog heden in het „handjeplakken" en in den „handslag" voortleeft.

Koord vr. en onz. Uit glb. mnl. *co(o)rde*, dat met mnd. nd. *korde* aan glb. fra. *corde* (van lat. *corda*, gr. *χορδή* „darm, darmsnaar") ontleend is. Ook de meetkundige term nnl. koorde vr. is hetzelfde fr. *corde*. Zie kardeel.

Koorn, zie koren.

Koorts vr. Uit mnl. *co(o)rtse* vr., *co(o)rts* m., glb. mnd. *korts;* nvl. ook *kurts* m. Naar men wil moet men verband aannemen tusschen dit in de overige germ. talen niet voorkomende woord en den skr. wt. *jvar* „gloeien", waarvan het subst. *jûrti* met de bet. „koorts" is afgeleid; vgl. got. *brinnô* „koorts", dat bij barnen behoort, gr. *πυρετός* „koorts" van *πῦρ* „vuur".

Koot vr. Uit mnl. *cōte*, *cöte* (vla. *keute*) vr. „uitstekend gewrichtshoofd, knuist van het dijbeen, koot", ouder nnl. mnd. *kote* „kneukel, gewricht, bikkel" nd. *köte*, *kote* (en daaruit) nhd. *köte*, *kote* „onderste gewricht van een paardepoot" schotsch *cute*: uit *kŭti-*; zie keutel.

Koozen ww. Uit glb. jonger mnl. *côzen*, dat aan het Duitsch is ontleend: ohd. *chôsôn* „bepraten, spreken, een gesprek voeren, babbelen" nhd. *kosen*. Dit uitsluitend hd. woord is in het Germ. niet thuis te brengen, waarom het gewoonlijk van lat. *causari* „in een rechtsgeding spreken" wordt afgeleid; trouwens ook lat. *causa* is vroegtijdig in het Germ. overgegaan: ohd. *chôsa* ofri. *kâse* ags. *ceás* „rechtsgeding, strijd, gevecht". Maar terwijl het nomen aan de oorspronkelijke bet. trouw blijft, wordt het zeer gebruikelijke ohd. *chôsôn* nooit van gerechtelijke redevoeringen of twistgesprekken gebruikt, en zou dus zijn oorspronkelijk begrip voor dat van „kunstig redeneeren, behendig spreken" hebben laten varen. Een ander bezwaar is in het afleiden van fra. *causer* van lat. *causari* gelegen, omdat *causa* in het Fr. *chose* en *causari* zelf ofra. *choser* „twisten" oplevert. Alle zwarigheden zouden verdwijnen wanneer men een germ. ablaut *kaus*, *kûs* „spreken" onderstellen mocht; dan kon nl. keuzelen voor **kûsilôn* staan, en ags.

ceást meng. *cheaste* „woordenwisseling, woordenstrijd" een ogerm. formatie wezen; maar de genoemde germ. ablaut wordt door geen andere woorden gesteund.

Kop m. Uit mnl. *cop* (*pp*) m. „beker" b. a. ohd. *choph*, *chuph* mhd. *kopf* „drinkvat, beker, nap" mnd. *kop*, noordsch *koppr* m. „bekervormig vaatwerk" ook „een soort van klein schip"; ags. *cuppe* eng. *cup* „beker, (thee-) kopje". Uit de bet. „vat, pot" heeft zich in het Duitsch en Nl. (met zekerheid eerst sedert de 12e eeuw) éérst die van „hersenpan", dan die van „hoofd" ontwikkeld; nhd. *kopf* nl. k o p „hoofd" is dus in volkomen overeenstemming met fra. *tête* uit lat. *testa* „scherf, pot", mlat. *testa capitis* „hersenpan", en met vele andere gevallen van denzelfden aard, vgl. b. v. b e k k e n e e l, h e r s e n p a n, duitsch *hirnschale*, noordsch *kollr* „hoofd" naast *kolla* „pot", got. *hwaírni* „schedel" naast ags. *hwer* „ketel". Het bij lat. *cūpa* (zie k u i p) behoorende mlat. *cuppa*, *coppa* (it. *coppa*, fra. *coupe* enz.) „beker, drinkschaal" kan kwalijk de genoemde germ. woorden voldoende verklaren. Maar men mag k o p „beker" voor hetzelfde woord houden als ags. *copp* „top, kruin, spits" meng. ook „hoofd" eng. *cop* mnl. *cop* „top" — waarbij ook md. *koppe*, *kuppe* nhd. *kuppe* behoort — en deze bet. „top" eenigen invloed op den overgang tot „hoofd" toekennen: beider grondbet. is „gewelfd of bol voorwerp", en deze woorden moeten germ. zijn, ofschoon het Got. ze niet kent en óók in de rom. maagschap van *cuppa* de beteekenissen „top" en „schedel" voorkomen. De germ. en rom. groep kunnen, zooals meermalen geschiedt, over en weer invloed op elkaar geoefend hebben. Tot de germ. behooren nog md. *koppe*, *kaupe* (ouder *kūpe*) „bosvormige", eig. „kapvormige vedertooi", ond. *coppodi* „gekamd (van slangen)", waarnaast in het Vla. een bijvorm met *b*, *kobbe* „kuif, bol van een hoed"; voorts k u i f zelve, en in elk geval (naar zijn bolvormig lijf genoemd) mnl. nvla. *cobbe*, *coppe* „spin", (in nnl. **spinnekop** door samenstelling verduidelijkt), westfaalsch *cobbe*, ags. (*átor-*) *coppa* „(vergiftige) spin" de. *ederkoppe*, eng. *cob-web* „spinneweb". Zoo komt men tot een germ. stam *kubb-*, *kupp-* als syn. bijvorm van de met *h* beginnende stammen, die van voorgerm. *kub-* enz. afstammen, zie h o o f d en h o o p; voorts kan men hierbij de onder k e u v e l en k o f genoemde germ. woorden voegen, en waarschijnlijk ook den genasaleerden vorm, die onder k o m is behandeld.

Koper onz. Uit glb. mnl. *cōper*, b. a. glb. ags. *copor* eng. *copper* noordsch *kopar*; evenals mhd. *kuffer* en waarschijnlijk ook mnd. *kopper* komen zij van een vorm **cupor*, of **cuper*; een neutrum *cuper* (gen. *cuperis*) bestaat in het Mlat. inderdaad; de gewone hd. vorm, ohd. *chuphar* mhd. nhd. *kupfer* onderstelt den grondvorm **cuppor* uit lat. *cuprum*. Dit laatste (een bijvorm van (*aes*) *cyprium* (vanwaar fra. *cuivre*) „metaal van het eiland Cyprus" „is geen grieksche, maar een italische wijze van benoemen; door bemiddeling der Italiers moeten dus de Germanen het eerst nader met het k o p e r bekend zijn geworden".

Kopie vr. Uit glb. fra. *copie*. Een vroeger ontleende vorm is mnl. *copíe* nnl. **kopij** voormalig nhd. *kopei*, die van mlat. *copĭa* komt. Lat. *cōpia* beteekent eig. „voorraad", het mlat. woord ook „voorraad van afschriften van een werk, afschrift".

Koppel m. en onz. Het onderscheid in bet. aan het verschil in geslacht verbonden, is van jonger datum; mnl. *cop*(*pe*)*le* in beide beteekenissen mhd. *koppel*, *kopel*, *kuppel* vr. m. onz. nhd. *koppel* vr. onz. (ww. *kuppeln*) mnd. *koppel*(*e*) uit mlat. *copla*, *cupla* (lat. *copula*) „verbinding, hondenkoppel, leisel; gekoppeld paar, gekoppelde troep"; vandaar ook fra. *couple*, eng. *couple*, it. *coppia* enz.

Koppermaandag. Een holl. benaming, welker oorsprong hieruit wordt ver-

klaard, dat de Maandag na Driekoningen ongeschikt werd geacht om koppen te zetten (te koppen), zoodat de koppers dan vrijaf hadden.

Koraal, zie kraal.

Korbeel, zie karbeel.

Koren, koorn onz. Uit mnl. *coren*, *coorn* onz. „koren; korrel; korenaar, korenveld", b. a. ohd. *chorn* mhd. *korn* „zaadkorrel, kern, bezie, graangewas, korenveld, korenhalm" nhd. *korn*, os. ags. eng. *corn* on. *korn* got. *kaúrn* (en *kaúrnô* onz.) onz. „zaadkorrel, graan". „Korrel, zaadkorrel, kern" is de grondbet. van het algemeen germ. *korno-* onz.; vorm en bet. vertoonen verwantschap met kern. Aan het germ. *korno-* uit voorgerm. *gr̥nó-m* beantwoorden volkomen oslav. *zrŭno* onz. „korrel, kern, bezie" russisch *zernó* „kern, korrel"; een klankwisselende vorm naast *gr̥nóm* is ook lat. *grānum* „korrel, kern" (vgl. lat. *crātes* : nl. horde, lat. *plēnus* oudiersch *lán* : vol).

Koren ww. Uit mnl. *cōren* „oprispen, overgeven", b. a. mnd. *koren* nd. *kören* „braken": men houdt den stam *kur* voor klanknabootsend en in den grond één met dien van mnd. *koren* nd. *kören* „kletsen, babbelen". Neemt men voor koren „overgeven" een speciale bet. „een slikkende beweging maken" aan, dan zou men het in verband kunnen brengen met gr. *-βόρος* (in samenstellingen) „verslindend" *βι-βρώ-σκω* „ik eet", lat. *vorāre* „verslinden"; voor gr. *β*, lat. *v* naast germ. *k*, *kw* vgl. komen, kwik.

Korf m. Uit mnl. *corf* m., b. a. glb. ohd. *chorb* nhd. *korb* mnd. *korf* noordsch *korfr* m. Tegenover de gewone afleiding van dit woord van lat. *corbis* wordt aangevoerd „dass gleichbedeutende nomina mit anderen ablautsformen daneben stehen; nach *brett* : *bord* kann zu *korb* auch mhd. *krëbe* m. „korb" und somit weiterhin *krippe* gehören (vgl. noch neuisl. *karfa* f. und *körf* f. „korb"?). Die möglichkeit ist nicht ausgeschlossen, dass zu einem ererbten altgerm. worte in jüngerer zeit das lat. wort entlehnt wurde: ohd. *churib*, plur. *churbi* weist vielleicht auf lat. *corbis* (eng. *corb*)".

Kornel vr. Uit een ouder *kornelle* (vla. ook *kernelle*): een afleidsel, met rom. uitgang, van koren (kern) in de bet. „binnenste kern van koren"; vgl. kern.

Kornis vr. Uit een glb. ouder *kornisse*; evenals eng. *cornice* en nhd. *karnies* aan het Rom. ontleend: fra. *corniche*, wallonsch *coroniss*, it. *cornice*, spa. *cornisa* uit mlat. *coronis* (gr. *κορωνίς*) „krul, kroonlijst".

Kornuit m. Uit mnl. *cornuut* (*coornote*) b. a. mnd. *kornûte*, *karnûte* „genoot, vriend, boel" nnd. *karnûte* „genoot, kameraad, spring-in't-veld", ook *kornût* „volleerd (drukkers-) leerling, die nog niet als gezel is opgenomen". De volksetymologie verklaart kornuit uit nd. nl. *keur-noot* als „keurgenoot" of „verkoren gezel"; maar de vorm komt veeleer overeen met mnl. *cornuut* eig. „hoorndrager" en voorts een scheldwoord van algemeene bet. (vgl. vla. *kornuut*, *kernuut*, ook *kerneuteling* „een klein verneuteld ding of persoon"), dat ontleend is aan ofra. *cornut* „hoorndrager", provençaalsch *cornut* ook „sukkel, die zich alles laat aanleunen" (uit lat. *cornutus* „gehoornd)". Of het eerste *cornuut* door overgang van bet. hetzelfde woord kan zijn als mnl. *cornuut* „hoorndrager, stumper" is onzeker.

Korre vr. Eerst in het Nnl. voorkomende; ook nfr. *corre*. Op grond van oostfri. *kure*, *kurre* moet men een onl. **kurra* „sleepnet" aannemen, waarvan de etymologie niet bekend is.

Korrel vr. Uit mnl. *corle* m.? vr.? „kern, korrel"; of dit op **korlo-* (vgl. *kerlo-*, mnl. *kerle*, zie kern) berust, dan wel op **kornlo-* (ags. *cyrnel*) is niet geheel zeker uit te maken.

Korren ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; b. a. mhd. mnd. *kurren* „kraken, knorren, morren, kirren". De ook in het Noordsch en Engelsch niet onbekende klanknabootsende stam *kurr* is een klankwisselende vorm van germ. *kerr* „kraken" zie kier. Daar

eenige niet-germ. woorden met gelijke beteekenissen wortelvormen als *ger*, *gers* (*gerr?*) onderstellen — vgl. skr. *jar* „knetteren, snateren", littausch *garsas* „toon, stem, spraak", lat. *garrîre* „babbelen, snappen" — kan germ. *kerr* overoud zijn. — Vandaar ook korhaan, duitsch *kurrhahn*.

Korst vr. Uit mnl. *corste*, b. a. glb. ond. *croste* mnd. *korste* ohd. *krusta* nhd. *kruste*. Dit in oudere tijdperken zelden voorkomende woord komt, evenals de rom. maagschap waartoe fra. *croûte* en eng. *crust* behooren, van lat. *crusta* „schors, korst"; dat voor zulk een alledaagsche zaak een vreemd woord burgerrecht kreeg, komt omdat het als onomatopee kon worden opgevat (vgl. flakkeren); immers men kende de stammen *krus*, *krust* voor het begrip „knarsen", vgl. dial. duitsch *krosen* „knarsen", mnl. *croostel* „kraakbeen", got. *kriustan* „knarsen".

Kort bnw. Uit mnl. *cort* (*t*), b. a. glb. ohd. nhd. *kurȝ* os. *curt* mnd. *kort* ijsl. *kortr*. Het Ohd. kent naast *kurȝ* een bijvorm *kurt*: die dubbele vorm geeft geen moeilijkheid, wanneer kort, hd. *kurȝ*, aan lat. *curtus* ontleend is; vgl. ohd. *pforȝa* en *pforta* uit lat. *porta*. Maar wel is het zeer vreemd dat voor zulk een begrip een uitheemsch woord, en dat over een aanzienlijk deel van het germ. gebied, het burgerrecht moest krijgen, vreemder nog als bij zeker; zelfs het bestaan van een er op gelijkend germ. woord, ohd. *schurz* „kort" (zie schort) kan dit zonderlinge geval niet voldoende ophelderen; het zou eerder te begrijpen zijn indien naast germ. *skurtus* „afgesneden, gekort" een in bet. daarop gelijkend germ. **kurtus* hadde bestaan, en misschien geeft de maagschap van krat (wt. **kret* „kerven") recht dien vorm te onderstellen.

Kortegaard vr. Uit *kortegarde*, een verbastering van fra. *corps de garde*.

Kortelas vr. Van fra. *coutelas*.

Kortswijl vr. Het jonger mnl. *cortswile* is gevormd naar mhd. *kurzwîle* nhd. *kurzweil*; het Mnl. had daarvoor *dachcortinghe* in de plaats.

Korzel bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende. Een stam **kurs* als bijvorm van *kurr* „knorren, brommen" (zie korren) zou een voortreffelijke etymologie opleveren; de klankwisselende vorm *kirs* (zoowel als *kars*) komt voor: mhd. *kirsen* „knersen".

Kossem m. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende. Dit woord is met *-sm*-suffix gevormd (**kosmon-* voor **kopsmon-*) of het heeft *sm* uit *þm* (**kopmon-*; vgl. asem); het sluit zich aan bij mnd. nnd. *koder* m. „onderkin, halskwab, voormaag der herkauwende dieren" dial. hd. *koder*; het glb. nd. *köden* m. is een soortgelijke formatie als kossem; vgl. voorts ags. *cudu*, *cweodu* eng. *cud* „de strot van een herkauwend dier"; hierbij ook got. *quiþus* „buik"? De germ. stam *kuþ*, *kud*, waarbij nog een reeks van woorden in de overige germ. talen behoort, moet de grondbet. „drillen, lillen, flodderen" gehad hebben; naar ags. *cweodu* te oordeelen is germ. *kuþ*, *kud* een klankwisselende vorm van germ. *kweþ* uit een voorgerm. wt. **get*, die evenwel in een overeenkomstige bet. nog niet is aangetroffen. Vgl. ook kuit (2).

Kost (spijs en uitgaaf) m. Uit mnl. *cost* m. „prijs, kosten, onkosten, uitgaven, vertering, onderhoud", b. a. glb. mhd. *koste*, *kost* m. vr. mnd. *koste*, *kost* vr., bij welke zich ook de bet. „onderhoud, spijs, nooddruft" (nhd. *kost* vr.) reeds beslist heeft ontwikkeld; voorts noorsch *kostr* m. „levensmiddelen, voorraad". De bet. „levensmiddel, spijs" ontwikkelt zich uit „uitgaven voor het levensonderhoud, voor spijs"; deze twee voor *ons* taalgevoel verschillende begrippen waren dus oorspronkelijk één, en kost „spijs" heeft in etymologie niets uitstaande met ohd. *chostôn* nhd. *kosten* „smaken", die bij nl. kust behooren; het komt veeleer van mlat. *costus* m., *costa* vr. (reeds in het Ohd. als *kosta* vr. overgenomen) „prijs, waarde, onkosten", vanwaar

ook it. *costo*, fra. *coût* m., spa. *costa* vr. Zie kosten. — Kostelijk uit mnl. *costelijc* „kostbaar, duur".

Kosten ww. Uit glb. mnl. *costen*, mhd. mnd. *costen* nhd. *kosten:* uit mlat. rom. *costare* „te staan komen, kosten" (fra. *coûter*, meng. *costen* eng. *to cost*), dat uit een ouder lat. *constare* is ontstaan. De nomina *costus*, *costa* (zie kost) zijn mlat. afleidsels.

Koster m. Uit glb. mnl. *coster;* met mnd. *koster* aan denzelfden rom. grondvorm ontleend waarvan ook ofra. *costre* nfra. *coûtre* „koster" afstamt; ohd. *kustor*, *kuster* mnd. *kuster* nhd. *küster* onderstelt een eenigszins afwijkenden grondvorm. Geen van die grondvormen is echter in den nom. (vgl. kruis) of in de verbogen naamvallen (vgl. abt) van lat. *custos*, *custodis* te zoeken, maar in een mlat. bijvorm *custor*, *custoris*, die ons met het Christendom geworden is. Mlat. *custos* (te weten: *ecclesiae*) beteekende oorspronkelijk „opzichter, bewaarder der kerksieraden", „presbyter clericus, cui ecclesiae et templi cura incumbit".

Kot onz. Uit glb. mnl. *cot* (verbogen *cōte*), b. a. mnd. *kot* ags. *cot* onz. „hut" eng. *cot*, noordsch *kot* onz. „kleine hofstede"; daarnaast bestaat een glb. fem. ags. *cote* mnl. *cōte* mnd. *kōte* (ook m.) nhd. (uit het Nd.) *kote*, *kot* „hut, klein huis", eng. *dovecote*, *sheepcote;* vandaar ook eng. *cottage* met een rom. uitgang (mlat. *cotagium*, ofra. *cotage*). Ofschoon deze woorden in het Opperduitsch en Got. niet voorkomen schijnt het toch dat het echt germ. benamingen zijn voor „hut, klein huis"; de overeenkomstige slav. en keltische woorden (oslav. *kotĭci* „cella", gaelsch *cot* „hut") zijn daarom voor aan het Germ. ontleend te houden. Indien mhd. nhd. *kötze* „korf, draagkorf" etymologisch verwant is, wordt de etymologie van kot iets helderder.

Koteren ww. Uit glb. mnl. *cōteren*, *cōteren;* nvla. *kot(t)eren* „stoken (de tanden, het vuur), aanporren, tergen, kwellen", westfaalsch *ko'tern* „coïre", md., dial. nhd. *kützen* „sarren, plagen"; dezelfde stam (*kut*) *kutt* bestaat in het Ohd. in *chuzzilōn* (nhd. *kützeln*), een bijvorm van *chizzilōn* „kittelen".

Kotsen ww. Eerst in het oudere Nnl.; glb. ouder nhd. *kotzen* nd. *kotsen*, ook „hevig hoesten": een jongere, klanknabootsende formatie.

Kotter m. Eerst in het Nnl. Het glb. eng. *cutter* wil men als „golvenkliever" afleiden van eng. *to cut* „snijden".

Koud bnw. Uit mnl. *cout* (*d*), algemeen germ. *kaldo-* voor „koud": got. *kalds* ohd. *kalt* os. *kald* mnd. *kold* ags. *ceald*, *cald:* een deelwoord van het onder koel vermelde germ. ww. *kalan;* koel bewaart hiervan den ablaut *kōl-*; den zwaksten klanktrap treft men aan in on. *kuldi* mnd. *kulde* „koude". Voor een ablaut *kel : kal* vgl. kil. In zijn voorgerm. vorm vindt men dezen wt. terug in lat. *gelu* „vorst", *gelāre* „vriezen", oslav. *golatŭ* „ijs". In vele andere germ. adjectiva is het part. op *-do-*, uit voorgerm. *-tó-*, b. a. het lat. op *-tus*, skr. *-tas* bewaard; vgl. b. v. dood, gezond, koud, luid, oud, wis.

Kous vr. Uit mnl. *couse* vr., gegewoonlijk in het mv. *cousen* gebruikt, syn. met mnl. *hōze*, zie hoos: ontleend aan mlat. *calcia* „beenbekleeding" (lat. *calceus*, „schoen"), vanwaar ook mnd. *kolse* mhd. *kolze* „beenbekleeding" en op rom. gebied fra. *chausse*, prov. *caussa*, it. spa. *calza* „beenbekleeding". Nl. kous heeft zich uit *calcia*, d. i. *caltsia*, op gelijke wijze ontwikkeld als nl. zout nd. solt uit *salto-*.

Kouten ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, hoewel men een on. **kaltōn* mag onderstellen, b. a. ofri. *kaltia* „spreken". Mhd. *kelzen*, *kalzen* „schreeuwend spreken, pochen, kijven" dial. nhd. *kelzen* „blaffen, kijven" zwe. *kälta* „blaffen, kuchen, hinderlijk vragen" zijn naar het voorbeeld van ohd. *challazen* in dezelfde bet. als mhd. *kelzen* afgeleid van *kallōn* (zie kallen); of ook onl. *kaltōn* een afleidsel is van *kallōn*, is onzeker.

Kouter onz. Uit glb. mnl. *couter* onz. (*couter(e)* vr.): met nnd. *kolter* onz. uit mlat. rom. *colter* (ofra. *coltre* nfra. *coutre*, eng. *colter*, it. *coltro*), lat. *culter* „ploegijzer".

Kouw, zie kevie.

Kozijn onz. Een om onbekende reden (vgl. rozijn) gewijzigde vorm van het voormalige *kazijn* (*kassijn* onz., *kassijne* vr.): ontleend aan fra. *cassin* „vensterraam enz.", waarschijnlijk een afleidsel van mlat. *cassa*, zie kas.

Kraag m. Uit mnl. *crāghe* m. vr. „hals, keel, slokdarm", b. a. jonger ohd. *chrago* mhd. mnd. *krage* m. „hals, strot, keel; bekleeding van den hals" nhd. *kragen*, eng. *crag* „hals, nek"; ijsl. *kragi* m. „halskraag" is uit het Duitsch overgenomen. In het oudere germ. tijdperk komt het woord *kragon-* m. niet voor; evenwel schijnt ook meng. *crawe* neng. *craw* „krop (van vogels)" een ags. *craga* te onderstellen. Het blijkt niet klaar of „uitwendige hals" dan wel „slokdarm" de oorspronkelijke bet. is; in het eerste geval zou aan verwantschap met lat. *gracilis* „slank" gedacht kunnen worden. Als men kraag met gr. *βρόγχος* „keel, slokdarm", *βρόχθος* „gorgel, keel" vergelijkt, onderstelt men dat **grogho-* reeds in het Voorgerm. een gangbare benaming voor „hals, slokdarm" is geweest.

1 **Kraai** (vogel) vr. Uit mnl. *crāie* vr., b. a. os. *krāia* ohd. *chrāia*, *chrāwa*, *chrā* nhd. *krähe* ags. *crāwe* vr. „kraai". Aan dezen westgerm. naam is noordsch *kráka* vr. „kraai" slechts van verre verwant. Dat het westgerm. woord soms ook voor andere soorten van raven, ja zelfs voor geheel verschillende vogels (b. v. in het Ohd. voor „kraanvogel" en „spreeuw)" gebruikt wordt, verklaart zich hieruit, dat het een afleidsel van kraaien ww. is.

2 **Kraai** (vaartuig) vr. Eerst in het Nnl.; vgl. fra. *craie*, eng. *cray(er)*, duitsch *kraier* m. Van onbekende herkomst.

Kraaien ww. Uit glb. mnl. *craeien* (d. i. *crājen*) dat nog st. werd vervoegd (praet. *crieu*), b. a. ohd. *chrāian* (*chrāen*) mnd. *kreien* (zw. vervoegd), ags. *crāwan* (st. praet. *creów*), die alle voor het geluid van de kraai en andere vogels gebezigd worden, maar niet, zooals nnl. kraaien nhd. *krähen* en eng. *to crow*, uitsluitend voor dat van den haan. Dat de meer algemeene bet. de oorspronkelijke is, blijkt ook uit het afgeleide kraai en de samenstelling met het afleidsel *krād*: ohd. *hanachrāt* os. *hanocrād* ags. *hanacrēd* „hanengeschrei, het kraaien". De stam *krē-* van dit westgerm. ww. laat zich met oslav. *grają*, *grati*, littausch *groju*, *groti* „krassen" in verband brengen.

Kraak vr. Uit een voormalig *karāke* (vgl. kraal), fra. *carraque*, spa. portug. *carraca*, it. *caraca* „een soort van schip". Het rom. woord is van onzekeren oorsprong.

Kraak m. Een jonger afleidsel van kraken, zie krak.

Kraal vr. Met uitstooting van de toonlooze vocaal (vgl. kraak, krant, knier, borat) uit mnl. *corale* vr., of juister uit *coralen*, mv. van mnl. *coral*, dat aan ofra. *coral* (lat. *coralium*) beantwoordt.

Kraam vr. Uit jonger mnl. *krāme* vr. „winkeltent", b. a. glb. mnd. *krame* m., mhd. *krāme* vr., *krām* m. nhd. *kram* m. Deze bet. is eene beperking van de meer algemeene van mhd. *krām*, mnd. *krame* „uitgespannen doek, tentdak, en: de ruimte daaronder". Met de bet. „winkelkraam, winkel, waar" werd dit woord in het Noorden (ijsl. *kram* onz. „waar"), en bij Slaven en Littauers (litt. *krómas*) algemeen. Een andere beperking der bet. vertoont mnd. *krame* nl. kraam „kinderbed", eig. „het door een gordijn afgeschoten bed, de afgeschoten ruimte waarin de kraamvrouw ligt". Van de oudere geschiedenis van dit duitsche woord voor „tentzeil" is niets bekend; of het met oslav. *gramŭ* „kroeg" in verband staat is twijfelachtig.

Kraan m. Mnl. *crāne* m., b. a. glb. ond. *crano* md. *crane* m., ags. *cran* (en **crana?*) m. eng. *crane*; het Hd. kent,

met een nieuw suffix (zie havik), ohd. *chranuh*, *chranih* nhd. *kranich;* opmerkelijk is de beginletter bij on. *trani* m. „kraanvogel" in plaats van **krani* (germ. *kranon*). Men vergelijkt de germ. benaming met „de in klanken overeenkomstige woorden voor „kraanvogel" in de overige west-indogerm. talen (grondvorm *gr-no-*): in de eerste plaats gr. *γέρανος*, keltisch kymrisch *garan;* hierbij oslav. *žeravĭ*, littausch *gérwe* vr.; lat. *grus* (gen. *gru-is*) is al minder nauw verwant. De kraan is een der weinige vogels, die in meer dan eene indogerm. taal met een zelfden stam benoemd zijn". — **Kraan** vr. is hetzelfde woord (nd., nhd. *krahn* m.) met veranderd geslacht: het instrument heet aldus naar eenige gelijkenis met den kraanvogel; vgl. haan, beer enz.; ook lat. *grus* en gr. *γέρανος* worden van soortgelijke werktuigen gebezigd.

Krab, krabbe vr. Uit mnl. *crabbe* b. a. glb. mnd. (nhd.) *krabbe* vr., ags. *crabba* eng. *crab* noordsch *krabbi* m. Deze bij de langs de kust wonende Germanen inheemsche benaming kan zoomin aan gr. *κάραβος*, lat. *carabus* „zeekreeft" ontleend als daaraan oorspronkelijk verwant zijn; veeleer behoort zij bij kreeft, gelijk zij trouwens vaak in een algemeenen zin „kreeft" beteekent. Fra. *crabe* „soort van kleine zeekreeft" is aan het Germ. ontleend.

Krabbelen ww. Het frequentativum van **krabben** uit glb. mnl. *crabben;* met denzelfden stam *krabb-* (eene verscherping van) *krab-* bestaan ook in de overige germ. talen verba, meestal frequentativa, met de beteekenissen „met de pooten scharrelen, zich krabbelend, wriemelend voortbewegen; krabbelend jeuken, krauwen; peuterig schrijven, vluchtig werken; klauteren" (mhd. *krabelen*, mnd. *krabben*, *krabbelen*, noordsch *krafla* „krauwen, scharrelen" dial. eng. *craffle* „kruipen"). De grondbet. van den germ. stam *krab*, met den bijvorm *grab*, is ongeveer „zich met verschillende ledematen wriemelend en tastend voortbewegen", en dus verwant aan de bet. van *grab*, den stam van grabbelen; hierbij met anderen klanktrap krevelen, en voorts de afleidsels krabbe en kreeft. Buiten het Germ. is een overeenkomstige stam (*grebh* of *grep*) nog niet gevonden.

Kracht vr. Uit mnl. *cracht* vr. „kracht, macht, dwang; menigte, overvloed", met *cht* uit *ft* b. a. glb. ohd. *chraft* vr. os. *craft* m. vr., nhd. *kraft*, ags. *cræft* m. ook „verstandelijke bekwaamheid, kunst, wetenschap" eng. *craft* „kunst, handwerk; list" (*crafty* „sluw"), on. *kraptr* m. „kracht". Men houdt nijsl. *kræfr* bnw. „sterk" voor afkomstig van denzelfden wt. als kracht; ook de verba on. *krefja* „eischen, uitdagen, verzoeken", ags. *crafian* eng. *to crave* „eischen" zijn daarmede misschien door middel van de bet. „dwingen" in verband te brengen. In dat geval moet de voorgerm. wt. *grap* of *grep* luiden. Zie krimpen. — **Krachtens**. Met de zoogenaamde adverbiale *s* (vgl. aanstonds) uit *krachten*, de rest van eene uitdrukking bestaande uit een voorz. en den dat. plur. van kracht, vgl. nhd. *kraft* voorz. uit *von* (*ûz*, *in*) *kraft;* vgl. tijdens, rechtens.

Kraf vr. Uit *caraf*(*fe*) (vgl. kraal), ontleend aan fra. *caraffe*. Het rom. woord, spa. *garaffa*, is van arabischen oorsprong.

Krakeel onz. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; mnd. *krakêle* nd. *krakeel* nhd. (slechts in platte taal) *krakeel* m. „geraas, rumoer, gekijf". Dit jonge, ook tot de Denen en Zweden doorgedrongene woord is vermoedelijk in Vlaanderen ontstaan en met een rom. uitgang van kraken afgeleid.

Krakeling m. Uit glb. mnl. *crakelinc* (waaraan fra. *craquelin* is ontleend) b. a. westfaalsch *kräkeling* dial. eng. *crackling:* een afleidsel van kraken.

Krak m. Dit nnl. woord beantwoordt in vorm aan glb. ohd. *chrac* dial. nhd. *krack* (stam *krakk-*), gelijk aan ohd. *chrah* nhd. *krach* het mnl. *crac* (dat. *crāke*). De nnl. nom. kraak kan alleen later zijn ontstaan.

Kraken ww. Uit mnl. *crāken* „kra-

ken, dreunen, losbreken", b. a. ohd. *chrahhôn* „kraken, breken" nhd. *krachen* mnd. *kraken* ags. *crakian* eng. *to crack*; de bijvorm (van **krakôn*) nnl. krakken dial. nhd. *kracken* zou in het Ond. **krakkôn* luiden, zie krak. Bij den blijkbaar onomatop. aard van dit woord is het onzeker of het met ags. *cearcian* (got. **karkôn*) „kraken" tot een germ. wt. **krk* te brengen is, waarin dan een regelmatig verschoven voorgerm. *gṛg* (skr. *gṛg*, *garj* „ruischen, ratelen") zou voortbestaan. Fra. *crac* en *craquer* zullen wel uit het Duitsch of Nl. zijn overgenomen.

Kram vr. Uit glb. mnl. **cramme* vr., b. a. glb. nd. md. *kramme* (soms ook „klauw"); hierbij mhd. *kram* (*kramme*) m. „kramp" en het st. ww. ohd. *chrimman* mhd. *krimmen* „met de klaauwen grijpen; krabben". Zie het volgende woord.

Kramp vr. Uit glb. mnl. *crampe* vr., b. a. glb. mnd. nnd. *krampe* vr.; vgl. ohd. *chramph* (*chrampho*) nhd. *krampf* os. *cramp* ags. *cramp*, *cromp* m. eng. *cramp* „kramp". Deze zelfde woorden hebben ook de bet. van nl. kram: ohd. *chrampf* „haak" en „(gebogen?) rand, krans", mnd. mhd. *krampe* vr. (m.) eng. *cramp* „boekslot, kram, houvast". Uit het Germ. komen fra. *crampe* „kram" en *crampon* „haak", naar men meent ook it. *grampa* „klauw". De maagschap van kramp stamt af van den wt. van krimpen, zie aldaar.

Kranig bnw. en bijw., een verhollandschte vorm van fra. *crâne* (*crânement*) „ferm, flink".

Krank bnw. Uit mnl. *cranc* „zwak, gering"; het overeenkomstige adj. is in het Ohd. en Os. niet bekend, eerst sedert de 11[e], zegge 12[e] eeuw, komt het in het Duitsch voor met de bet. „zwak, krachteloos, gering" ook „smal, slank"; ook ags. *cranc* „zwak, gebrekkelijk, in verval", is zeldzaam; noordsch *krankr* „ziek" is uit het Duitsch overgenomen. Niettemin heeft dit woord in het Ogerm. met de ags. bet. bestaan — voor de bet. van krank die nu in het Nhd. de eenige is, was ziek het Germ. woord —; het behoort bij het ags. st. ww. *cringan* „aan wonden sterven, in den strijd vallen", waarvan de eig. bet. door eng. *to cringe* „zich samentrekken, ineenkrimpen" wordt opgehelderd; vgl. noordsch *krangr* „zwak". De bet. van den germ. wt. *kring*, *krink* was „zich krommen, ineenkrimpen" en is dus verwant aan de bet. van den wt. van kramp, krimpen; zijn bestaan wordt voorts door ohd. *chrancholôn* „waggelen, struikelen" en de onder kring genoemde woorden gestaafd; zie ook kreng, krengen, krinkel.

Krans m. Uit glb. jonger mnl. *krans*, dat evenals mnd. *kranz* en ijsl. *krans* uit het Duitsch is overgenomen; ook in het opperduitsche taalgebied staat jonger ohd. nhd. *kranz* „krans" alleen, zonder verwanten. „Man hat an verwantschaft mit *kreis* (krijt) und kring gedacht, auch an *chrampf* „corona", aber die lautlichen verhältnisse fügen sich nicht. Eher denkbar wäre verwantschaft mit skr. wz. *granth* „(einen knoten) knüpfen, binden", *granthi-s* m. „knoten" oder auch mit lit. *grandis* m. „armband, reif eines rades".

Krant vr. Met uitstooting van den klinker der toonlooze lettergreep (zie kraal) uit fra. *courant*.

1 **Krap** (meekrap) vr. Uit glb. mnl. **crappe* (in samenstelling *crapmede*). Men vermoedt dat deze plant zoo genoemd is naar hare haakachtige stekels, vgl. het volgende woord.

2 **Krap** (kram) vr. Eerst in het Nnl. voorkomende, b. a. oostfri. *krappe* vr. „ijsspoor" mnd. *krappe* m. „haak, klauw": het is één met het bij krimpen genoemde ohd. *chrâpfo* of daarvan een klankwisselende bijvorm (got. **krappa* naast **krêppa?*).

3 **Krap** (varkensrib) vr. Een nnl., elders nooit voorkomend woord, dat misschien behoort bij het dial. duitsche adj. *krapp* „hard gebakken", hetgeen vermoedelijk een onomatopee is.

Krap bijw. Eerst in het jongere Nnl. Dat het aan noordsch *krappr* (= ohd. *chramph*, zie krimpen) „eng, be-

knopt" ontleend is, is nauwelijks denkbaar. Maar ook de wt. van k r a p (2), welks hoofdbegrip „krampachtig bijeenpakken" is (vgl. KILIAAN *krappen* „decerpere, abscindere") kan een adj. met de bet. „beklemd, smal, klein, eng" hebben opgeleverd; dan kunnen noordsch *krappr* en nl. k r a p gezamenlijk een got. **krappa-* onderstellen.

Kras bnw. Een nnl. woord, ontleend aan fra. *crasse*. In soortgelijke beteekenissen nnd. en nhd. *krass*.

Krassen ww. Uit jonger mnl. *kratsen*, b. a. glb. mnd. nnd. *kratsen*, *krassen* ohd. *chrazzôn* nhd. *kratzen*. De onregelmatigheden in den vorm moeten verklaard worden uit den onomatop. aard van dit woord. Eenen germ. stam *kratt-* „krassen", vanwaar in verschoven vorm ohd. *chrazzôn*, onderstelt ook de rom. maagschap van it. *grattare* fra. *gratter* „krassen"; mnl. *cretten* „krassen" = mhd. *kretzen* naast *kratzen* (hierbij mnl. *cratte* „een foltertuig"?) is bevreemdend daar men, met omzetting, onl. **kerten* verwachten zou. Zie het volgende woord.

Krat onz. Eerst in het Nnl., vermoedelijk uit een duitsch dialect overgenomen; vgl. ohd. *chrezzo* m. „korf" mhd. dial. nhd. *kretze* m. vr. „korf, rugkorf, draagrek (op den rug), mars, vogelkorf" ags. *crät* eng. *crat* „wagen" (eig. „mandewagen"?) eng. *crate* „korf"; naast dezen stam *krat-* onderstellen ohd. *chratto* (*chretto*) nhd. *kratte* m. „korf", alsook eng. *cradol* eng. *cradle* „wieg" een syn. *krad-*. Deze woorden duidden „gevlochten voorwerpen", maar, als uit de bet. „draagrek" en dial. nl. *krat*, *kret* „laddervormig achterschot van een wagen" blijkt, óók „uit staven samengestelde voorwerpen" aan. It. *grétola*, naar men wil aan deze germ. maagschap ontleend, heeft de bet. „tralie van een kooi, splinter". Indien dit de oorspronkelijke bet. is, dan kan men tot een germ. wt. **kred*, **kret* „kerven, splijten" besluiten en daaraan ook de maagschap van k r a s s e n, alsook on. *krota* „graveeren" vastknoopen; zie ook k o r t en vgl. de van den syn. wt. *kreit* afstammende woorden onder k r e i t s.

Krauwel m. Uit mnl. *craeuwel*, b. a. glb. mnd. *krauwel*, ohd. *chrâwil* met den bijvorm *chrouwil* nhd. *kräuel:* van k r a u w e n.

Krauwen ww. Uit glb. mnl. *craeuwen*, b. a. ofri. *krâwa* mnd. *krauwen* ohd. *chrâwon* met de bijvormen *chrouwôn*, *chrouwen* nhd. *krauen* „krauwen": de duitsch-nl. verbale stammen *krâwo-*, *krawo-* onderstellen een germ. wt. *krew*, *kru;* vgl. k r i e u w e n en k r u i m.

Kreb, zie k r i b.

Kreeft m. Uit glb. mnl. *creeft*, (uit) *crēvit*, b. a. mnd. *krēvet* ohd. *chrebiȝ*, *chrebaȝo* nhd. *krebs;* de grondvorm *krëbato-* (ook **krabito-?*) is met een *t*-suffix (vgl. e l f t, g e n t) van een stam afgeleid die nauw verwant is aan dien van het eig. volkomen glb. k r a b b e; daar de stam van k r a b b e l e n, k r e v e l e n ogerm. is, kan voor k r e e f t geen betere etymologie gevonden worden. Van deze duitsch-nl. benaming komen ofra. namen van den kreeft (nfra. *écrevisse*), die in het Mnl. weer als *kervétse*, *krevétse*, *krevisse* enz. overgingen, en eng. door volksetymologie verbasterde vormen als *crayfish* opleverden.

Kreek vr. Uit een ouder *krēke*, b. a. meng. *creke*, *crike* neng. *creek* noordsch *kriki* „kleine inham"; fra. *crique* „kleine inham, geul" komt van het Germ. De oudere geschiedenis van dit woord is niet bekend.

Kreel, kriel vr. Eerst in het jongere Nnl.; misschien behoort het bij fri. *krillen*, *krellen*, noordfri. *krele* „draaien, kroezen, krullen" (zie k r u l).

Kreet. Uit glb. mnl. *crēte* m., evenals mhd. *kriȝ* „schreeuw" uit *kriti-* m.; daarnaast met den ablaut *ī* en *ai* glb. mnl. *crijt* m. en mhd. *kreiȝ* m.: van den wt. van k r ij t e n.

Kregel bnw. Het Mnl. kent in plaats van **crēghel* (uit *krĭgil*) het klankwisselende *crīghel* (uit *krīgil*) „standvastig, koppig, knorrig"; van **krigil* komt ook mnd. *krēgel* „bereid ten strijde, hardnekkig" nnd. md. *kregel* „stout, koen, flink, vroolijk": van k r ij g e n.

Kreits m. Eerst in het nnl. tijdvak ontleend aan glb. nederrijnsch *kreitz*, waaruit wellicht blijkt dat de *t* van **krait-* — vanwaar ohd. *chreiȝ* „kring, cirkel, omtrek, district" nhd. *kreis* m.— voor *tt* staat (vgl. wit). In de overige germ. talen komt *krait-* niet voor; even afgezonderd staat het in klanktrap verschillende *krît-* van mnl. mnd. krijt onz. „kring, strijdperk" nnl. **krijt**, tenzij de verbastering van gr. *μαργαρίτης* „parel" tot got. *marikreitus* voor het bestaan van een got. **kreitus* „kring, rond voorwerp" bewijst. Deze nomina behooren tot het st. ww. md. *krîȝen* „een cirkel trekken", welke bet. eene beperking is van het algemeenere „een kras maken"; vgl. mnd. *krēte*, uit *kriti*, m. „kras, kerf, rimpel, vouw"; denzelfden klanktrap *ĭ* heeft ohd. *chrizzôn* „inkrassen", vanwaar nhd. *kritzelen*, nnl. *kritsen* ww., *krits* „kreits". Om de etymologie van krat verdienen nog vermelding ohd. *chreito* „korf"; oostfr. *kreite* „de uit latwerk bestaande zijkant van een wagen, uit latten getimmerde bak voor het vervoer van turf"; beiersch *kritzen* „getralied kippenhok", die naar hun vorm tot een wt. (*kreid?*) *kreit* behooren. Ook mnl. *crêten*, *creiten* mnd. *kreiten* md. *kreitzen* (uit **kraitjan*) „prikkelen, tergen", die men gewoonlijk als eig. „doen schreeuwen" tot krijten brengt, zouden bij den wt. *kreit* „een kras maken" kunnen behooren; vgl. hd. *reitzen : reissen*.

Krekel m. Uit mnl. *crēkel* m. (*crēkele* vr.) „krekel, sprinkhaan", b. a. glb. nd. *krekel:* uit *krikil;* dezelfde benaming treft men buiten het Germ. aan in kymrisch *cricell* „krekel"; vgl. ook fra. *criquet*, meng. *criket* neng. *cricket* enz. „krekel". 't Zijn afleidsels van een klanknabootsenden stam *krik* voor het geluid van den krekel: meng. *creken* eng. *creek*, *creak* „kraken, krassen", vla. *krekelen* „ratelen, krakend piepen als een krekel, een kruiwagen", fra. *criquer*, en ook gr. *κρίκειν*, *κρίζειν* met overeenkomstige beteekenissen. Een bijvorm is nl. **krieken**, vanwaar ook kriek vr. „krekel".

Kreng onz. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. *crenge* vr.; in gelijke bet. mnl. *caroonje*, *croonje* vr., ontleend aan dial. fra. *carogne*, algemeen fra. *charogne*, mlat. rom. *caronia*, naar men wil een afleidsel van lat. *caro* „vleesch". Om holl. *crenge* van mnl. *croonje* af te kunnen leiden verschillen hun klanken te zeer. Eerder hebben zij gelijk, die kreng tot de maagschap van krank brengen: onl. **krangja* „verschrompeld lijk", of, met het oog op ags. *cringan* „in den doodstrijd liggen", „stervend lichaam".

Krengen ww. Uit jonger mnl. *krengen* „een rijtuig doen keeren", b. a. nd. fri. *krengen*, *krenge*, *kringjen* „dringen, persen, op zijde duwen, zich op zijn kant leggen": **krangjan* is het causativum van den onder krank en kring behandelden germ. wt. *kring* „zich ineenkronkelen, zich draaien".

Krenken ww. Uit mnl. *crenken* „verzwakken", b. a. mnd. mhd. *krenken* „verzwakken, vernederen, schade doen, verdriet doen" nhd. *kränken:* uit **krankjan* „*krank* maken."

Krent vr. Uit ouder nnl. *carente*, *corente*, dat een nl. nd. dial. vorm voor *corinte* schijnt te zijn: deze benaming is afkomstig van den plaatsnaam *Korinthe*, de oudste uitvoerplaats voor krenten; vandaar ook nd. *krent*, nhd. *korinthe*, fra. *corinthe* „krent", eng. *currant* „krent, aalbes".

Krep onz. Glb. nhd. *krepp* m., eng. *crape;* hierbij kreppen, nhd. *kreppen*, eng. *to crape* „kroezen, kreukelen": deze woorden komen van fra. *crêpe*, *crêper* (uit lat. *crispus* „kroes"), doch de maagschap van krap (2) schijnt er op van invloed te zijn geweest; vgl. krip.

Kreuk vr. Uit mnl. *crōke*, *crōke* m. vr. „kreuk, breuk, scheur", b. a. mnd. *krōke* „vouw, rimpel" nnd. *krȫk* „kreuk"; hierbij mnl. *crōken*, *crōken* „kreuken, knakken, buigen, beschadigen" mnd. *krōken* „rimpelen" nnd. *krȫken* nnl. **kreuken** (stam *krūk-*); daarnaast, met anderen klanktrap mnl. *crooc* m „haarlok, kuif" uit *krauko-*.

Deze ablaut *u : au* maakt directe verwantschap van noordsch *krókr* „haak, bocht" meng. *crōk* neng. *crook* „haak, bocht, herdersstaf" en ohd. *chrācho* „haakvormig werktuig" met deze maagschap onmogelijk, maar kruk kan er toe behooren. De wt. van deze saksisch-nl. maagschap, *kreuk*, beteekent ongeveer „krimpen, kroezen, krommen"; een overeenkomstig niet-germ. **greug* is niet gevonden.

Kreunen ww., b. a. oostfri. *krönen* „doen weenen, doen stenen, kommer veroorzaken"; deze vormen onderstellen eenen stam **kruni-*, of hun *ö* ontstond uit *ō*: mnl. *crōnen* „jammeren, stenen, beklagen" ohd. *chrōn(n)en* mhd. *krœnen* „kwetteren, babbelen enz.; pochen; brommen, schelden" uit **kraunjan*; mnd. *kronen* (*ō* of *ö*?) „brommen, morren, schelden"; hierbij ohd. *chrōn* adj. „garrulus, loquax". De duitsch-nl. stam *kraun-* (*krun-*?) beteekent „een stamelend, babbelend, jammerend keelgeluid"; de *n* zal wel ter afleiding dienen, zoodat als voorgerm. wortelvorm *gru* overblijft; vgl. littausch *grau-ti* „kraken, donderen". Zie kriemelen.

Kreupel m. Uit glb. mnl. *crōpel* (*crēpel*), b. a. glb. mnd. *kröpel*, *krēpel* ags. *crypel* eng. *cripple*, noordsch *kryppil*, meestal als substantiva gebezigd; mhd. *krüpel*, *krüppel* nhd. *krüppel* m. schijnt eerst uit het Nd. in het Hd. ingedrongen te zijn. Een onmiddellijk verband met kruipen zou doen onderstellen dat *krupilo-* van den beginne af aan bepaaldelijk gezegd werd van menschen „die tengevolge van kreupelheid niet gaan kunnen, maar kruipen moeten"; neemt men de meer algemeene bet. „misvormd, vergroeid, krom" voor de oorspronkelijke, dan doet men beter met uit te gaan van een stam *krup* „ineenkrimpen" die een klankwisselende vorm van krap (2) kan wezen, maar eerder als zoodanig naast kruipen staat; vgl. mhd. ouder nhd. *krüpfen* „ineenkrimpen", on. *kropna* „ineenkrimpen", *kryppa* vr. „bochel". Misschien is gr. *γρυπός* „gekromd" als oorspronkelijk verwant te vergelijken (zie krom), of wel oslav. *gruba* „kramp", *grubu* „rug" *grŭbo-nosŭ* „met een krommen neus".

Kreus vr. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *kreuze*, b. a. nd. *kröse* (*krüse*) „rimpel, vouw, vore, krul": *krusi-* is misschien een klankwisselende vorm van kroes.

Krevelen ww. Uit mnl. *crēvelen* „zachtjes krauwen, zich kriebelend voortbewegen, jeuken", b. a. glb. mnd. *krēvelen* mhd. *kribeln* nhd. *kriebeln*: onl. **kribilōn*, een *l*-afleidsel van een stam **kreb*, die in klanktrap van *krab* (zie krabbelen) verschilt.

Krib, kribbe vr. Uit glb. mnl. *cribbe*, gewoonlijk (door invloed van de *r*) *crebbe*, vanwaar nnl. kreb; westgerm. *kribjō* vr. „krib" (het Got. heeft *uzēta* „waaruit men eet"): ohd. *chrippa* nhd. *krippe* os. *kribbja* ags. *cribb* eng. *crib*; hiernaast met afwijkende consonant, ohd. *chripfa* nhd. *kripfe* (*kripjō-*), en met *u* in de wortelsyllabe hd. *krüpfe*, mnd. *krubbe* ags. *crybb* noordsch *krubba* „kribbe". Zoowel de vorm met *i* als die met *u* werd in het Rom. overgenomen: it. *greppia*, fra. *crèche*, eng. *cratch*, prov. *grupia*. De verwantschap tusschen krib en mhd. *krëbe* „korf" (zie korf), die de krib oorspronkelijk als „vlecht- of traliewerk" doet kennen, wordt o. a. gestaafd door krib in de waterbouwkunde: „een uit vlechtwerk bestaande dam".

Kribbelen, kribben ww. Glb. nd. (nhd.) *kribb(el)en*: een in klanktrap van krabbelen verschillend ww., vgl. krevelen; de bet. „krakeelen" is te verklaren uit „prikkelen, tergen, sarren".

Kriebelen ww. Een onomatop. of misschien hd. bijvorm van krevelen (kribbelen).

1 **Kriek** (krekel) vr., zie krekel.

2 **Kriek** (kers) vr. Uit mnl. *crieke* vr. „eene soort van kersen"; het overeenkomstige duitsche woord beteekent zelden „eene soort van kers", maar meestal „sleepruim", mnd. *krēke* mhd. nhd. *krieche* vr. ohd. *chriehboum*; daaraan ontleend fra. *crèque*. Deze bena-

ming komt overeen met het uit de italische benaming *Graecus* ontstane ogerm. woord voor „Griek", ohd. *Chriah* (zie keizer); maar **graeca* als naam van eene dezer vruchtsoorten is onbekend, en „dat men bij ons de kriek uithoofde eener — voor ons bloot vermeende — herkomst uit Griekenland, zonder aanleiding van buiten „grieksche" genoemd zou hebben, is niet denkbaar". Dus blijft deze naam duister.

Krieken ww., zie krekel. Men houdt krieken in het krieken van den dag, eng. *creek* (*creak*) *of the day*, nd. *de krik vam dage* voor hetzelfde woord: voor de vereeniging der begrippen van glans en geluid in éénen wt. vgl. hel; ook stelde men zich het op- en ondergaan van de zon werkelijk voor als vergezeld van gedruisch.

Kriel m. vr. Dit slechts nnl. woord laat zich met de bet. van krielen niet wel in verband brengen. In het Vla. zijn *krillen* mv. vr. „verneutelde dingen", en een *krill-* „kort ineengedrongen mensch" zou te brengen zijn tot een wt. *krell* „ineenkrommen, samentrekken", die op grond van mhd. *krellen* „krabben", dial. nhd. *krellen* „stijf maken", nd. *kralle* „krinkel in het garen", nhd. *kralle* „klauw" ondersteld mag worden; zie ook kriel bnw. en krul.

Kriel onz. Slechts in het Nnl.; vermoedelijk als „klein, wriemelend gebroed" bij krielen behoorende.

Kriel bnw. Eerst in het Nnl. als *kriel* en *kril* (*ll*) voorkomende; vgl. nvla. *kril* „frisch, gezond, vroolijk" nd. *krill* „vroolijk, levendig". De vorm *krill* laat zich met de maagschap van krul in verband brengen met de grondbet. „gekroesd", of wel „ineengedraaid, veerkrachtig", vgl. nd. *krall* „rond, wat zich gemakkelijk draait, frisch vroolijk". Een ouder **kreolo-* daarentegen (nl. kriel) zou met de bet. „kriebelend, wriemelend, beweegelijk" bij krielen, krieuwelen kunnen behooren.

Krielen ww. Eerst uit het latere Mnl. bekend. Glb. nd. *krillen*, zwe. *kräla* en *krälla* „kruipen, krielen", deensch *krille* „kriebelen, jeuken" zouden in krielen een dial. vorm voor echt nl. *krêlen* kunnen doen vermoeden; deze onderstelling is echter overbodig wanneer men een nominaal *l*-afleidsel van den onder krauwen genoemden wt. *kreu* in den vorm **kreo-lo-* aanneemt (zie het vorige woord): vandaar **kreolôn* mnl. *krielen*. Dat deze wt. de hier vereischte bet. had blijkt uit krieuwen, voorts uit oud-middelrijnsch *criuȝ* „kreeft", nd. *kraut*, *kreut* „krab", die op gelijke wijze van den wt. *kreu* gevormd schijnen te zijn als kreeft van den syn. wt. *kreb* (zie krabben).

Kriemelen ww. Eerst in het Nnl. In de bet. „talmen" behoort het bij ouder nnl. vla. *kriemen* „klagen, kermen", dus is het eig. „kleinzeerig, angstig zijn"; naast *kriemen* glb. dial. nl. *krienen*, vgl. oostfri. *sâr-krênig* „kleinzeerig, weekhartig, zeer gevoelig": deze werkwoorden kunnen van *m*- en *n*-afleidsels van den wt. van kreunen gevormd zijn. — In de bet. „krielen, kriebelen" is kriemelen een dial. vorm naast nd. *krêmelen* hd. *krimmeln* „krielen, prikkelen" westfaalsch *kriemelen;* zie grimmelen.

Krieuwen, krieuwelen ww. Eerst in het Nnl. voorkomende afstammelingen van den wt. *kreu* van krauwen, krielen; evenals krieuwelen onl. **kriwilôn* zijn ook ohd. *chrewelôn* „krielen", nd. *kraueln* „krauwen" en „scharrelen, wriemelen", eng. *to crawl* „kruipen, kriebelen, krielen" *l*-afleidsels van dien wt.

Kriezel vr. Eerst in het jongere Nnl.; ontleend aan nd. *krîsel* „kruimpje, korreltje", dat bij een wt. *krîs* „knarsen, verpletteren" behoort: ohd. *chrisgrimmôn* „met de tanden knarsen", dial. nhd. *krisen* „knarsen"; zie krijzeltanden, krissen.

Krijg m. Uit mnl. *crijch* (*gh*) m. „inspanning, poging, twist", b. a. mnd. *krîch* „strijd, twist; strijd met wapens"; het mhd. *kriec* (*g*) „inspanning, poging, verzet, twist, kampstrijd" nhd.

krieg m. heeft afwijkende vocaal, immers **kric* ware te verwachten. De nnl. en nhd. bet., die oudere benamingen voor „strijd, oorlog" heeft verdrongen, is uit de meer algemeene bet. „inspanning, inspanning tegen iets" ontstaan. In de andere germ. talen komt dit woord niet voor — deensch zwe. *krig* „krijg" is uit het Duitsch overgenomen — en ook in het Ohd. en Os. wordt het, evenzeer als het ww. krijgen, gemist. Vgl. voor de ontwikkeling der bet. vlijt en ernst.

Krijgen ww. Uit mnl. *crîghen* st. ww. „zich inspannen, trachten; tijgen, trekken", en behalve die oudere beteekenissen nog „twisten, krijg voeren" en „bekomen"; b. a. mnd. *krîgen* zw. en st. ww. „procedeeren, twisten" en *krîgen* st. ww. „erlangen, bekomen" md. *krîgen* st. en zw. „zich inspannen, trachten, worstelen, kampen; bekomen, verkrijgen", mhd. *kriegen* zw. ww. „zich inspannen, trachten, twisten, een gevoelen voorstaan, beweren" met dezelfde afwijking in de vocaal als bij krijg. De gewone ablaut van het st. ww. „zich inspannen", dat tot dezelfde talen beperkt is als meergemeld subst., is *ĭ*, *ai;* daarnaast schijnt *ê*, mhd. *ie*, bestaan te hebben (zie hier); vgl. ohd. *chreg* (*ê* of *ë*) „pertinacia", *widarchregi* „controversia", *widarkriegelin* „obstinatus"; in *einchrigil* „obstinatus" is *chrigil* één met mnl. *crîghel* of nnl. kregel. Andere hierbij behoorende klankwisselende formaties zijn in het Germ. niet bekend, evenmin verwante vormen daarbuiten. Nog is voor de grondbet. dezer maagschap merkwaardig mnd. *krîch* „takel, blokkatrol, schroef"; de ontwikkeling der bet. gelijkt op die van winnen.

Krijschen ww. Uit mnl. *crijschen* st. en zw. ww. „schreeuwen, weeklagen, knarsen", b. a. mnd. nnd. *krîschen* st. en zw. ww. mhd. md. *krîschen* nhd. *kreischen* st. ww. „schel schreeuwen, krijschen". Vgl. de stammen *krîs* en *krît* van krijzelen en krijten; of *krîsk* bepaald door aanhechting van *sk* uit *krît* is ontstaan (vgl. rasch) is niet met zekerheid te zeggen.

1 **Krijt** (stof) onz. Uit mnl. *crijt* (*crîte* vr.?) b. a. glb. mnd. nnd. *krîte* vr.; in plaats van een hiermede overeenkomstig **krîʒa* kent het Ohd. *krîda* nhd. *kreide* vr.; het is dus met de consonanten evenzoo gesteld als bij keten. Ook is krijt evenzeer ontleend, namelijk aan lat. *crêta* (vandaar ook de rom. benamingen, als it. *creta* fra. *craie*) eig. „aardsoort van het eiland Creta". De *î* van krijt naast lat. *ê* kan niet uit de ngr. uitspraak van Creta verklaard worden, want *crêta* „krijt" is geen gr. benaming; ook in andere woorden ontstond uit lat. *ê* in het Duitsch-Nl. *î*, vgl. vieren, zijde.

2 **Krijt** (strijdperk) onz., zie kreits.

Krijten ww. Uit mnl. *crîten* „schreeuwen, weenen", b. a. mnd. *krîten* mhd. *krîʒen* st. ww. „schel schreeuwen, krijschen, stenen", nhd. *kreiszen* (*kreisen*) zw. ww. „kraken (eener barende)". Hierbij mnl. *crêten* (uit **kritôn*) „krijten" met klankwisseling, vgl. kreet; gewoonlijk wordt ook het factitivum **kraitjan* mnl. *crêten* „tergen" in onmiddelijk verband gebracht, vgl. kreits. De wt. *kreit* „luid schreeuwen" (zie ook krijschen) is gelijkluidend met den onder kreits genoemden wt. voor „krassen".

Krijzeltanden ww. Van mnl. *crîzelen* (ook *crîselen*) nvla. *krijzelen* „knersen"; mnl. *crijs* „het knersen"; voor verwante woorden vgl. kriezel.

Krikkemik vr. Slechts in het Nnl.; misschien mik die het geluid *krik* maakt.

Krimp vr., b. a. glb. mnd. nnd. *krimpe* vr.: van krimpen, vanwaar ook nnl. **krimp** bnw., eig. „zich nog krommende, nog levende"; vgl. mhd. *krimpf* bnw. „rimpelig".

Krimpen ww. Uit mnl. *crimpen*, *crempen* „zich samentrekken, zich kromwen, rimpelen" (hierbij het zw. causativum *crempen*, *crimpen* „doen krimpen") b. a. glb. ohd. *chrimpfan* mnd. *krimpen*, eng. *to crimp* „grijpen, rimpelen". Hierbij o. a. het ohd. adj. *chrampf* „gekromd", waaraan in het Oostgerm. misschien on. *krappr* „beknopt,

smal" (ww. *kreppa* „samendrukken") beantwoordt, met *pp* uit *mp* (zie echter krap); hierbij voorts de maagschap van kramp „kramp; kram", mhd. *krimp* „kramp", meng. *crimpil* „rimpel", *crumpe* „kramp"; zie ook krom. Naast dit germ. *krimp* uit *kremp* „krampachtig bijeenpakken" zijn uit krom en kram syn. vormen *kremb-* en *kremm-* op te maken en verder uit on. *kremja* „drukken, persen, pijnigen", *kröm* vr. „ziekte", met enkele *m*, *kram-*. Dus heeft men hier dezelfde afwisseling in de slotconsonanten als bij de onder klamp en klem behandelde syn. stammen. Met germ. *kram-* heeft men littausch *gram-dýti* „krassen, schrappen" vergeleken. Maar wanneer ohd. *chrâpfo* m. „haak, klem, klauw" — waarvan, naar men wil, de talrijke rom. maagschap van it. *grappa* „haak, klauw", fra. *grappin* „anker" afstamt — aan kramp en krimpen verwant is, ware eerder een voorgerm. wt. **grep* te onderstellen. Bij dezen zou dan ook kracht kunnen behooren; voor de bet. vgl. ook klem „nadruk". Buitendien herinnert men bij krom ook aan gr. *γρυπός* „gekromd".

Kring m. Jonger mnl. *kring* b. a. glb. md. *krinc* (*g*) met den klankwisselenden bijvorm *kranc* (*g*) nhd. *kring* noordsch *kringr* m. (*kring*, *kringum* adv. „in het rond", *kringja* „omgeven"); hierbij krengen. Het Nd. kent een glb. bijvorm *krink* met *k* in plaats van *g*; deze afwisseling komt in deze groep herhaaldelijk voor, immers kring komt met krinkel van den onder krank genoemden germ. wt. *kring*, *krink* „zich samentrekken, zich krommen", met welken men als hoogerop verwant (indogerm. **grengh*) littausch *gręziù*, *gręžti* „draaien, winden" vergelijkt.

Krinkel m. Eerst in het jongere Mnl., b. a. nd. *krinkel* eng. *crinkle* „buiging, vouw"; hierbij met klankwisseling eng. *crank* „kromming", *crankle* „zich slingeren" en kronkel. Over de verdere verwanten dezer saksisch-nl. woorden zie krank en kring.

Krioelen ww. Friesche vorm, met accentverspringing, voor krieuwelen.

Krip onz., **krippen** ww. Bijvormen van *krep*, *kreppen*; zie aldaar en vgl. kil.

Kris in de uitdrukking bij kris en kras zweren: kris is wellicht uit *Christus* ontstaan, en kras een willekeurige klankwisselende formatie daarnaast.

Krissen ww. Een eerst in het Nnl. voorkomend klanknabootsend woord, waarschijnlijk uitgaande van wt. *kris* „knarsen" (zie krijzeltanden).

Krocht vr. Uit mnl. *crochte* (*crufte*) „grot, hol", dat evenals mnd. *kruft* ohd. *chruft*, *gruft* nhd. *gruft* van mlat. *crupta*, *grupta* komt; vgl. den jongeren aan het Fra. ontleenden vorm grot. Nnl. krocht, kroft in de bet. „uitstekende, steenachtige hoogte, hoog en droog land, akker in de duinen" kan kwalijk hetzelfde woord zijn.

Krodde vr. Eerst in het Nnl., b. a. nd. *krodde* „soort van hederik; spurrie": van onzekeren oorsprong.

Kroeg vr. Evenals glb. *krug* m. in het Nhd., eerst in het Nnl. ingedrongen uit het Nd., waar dit woord, *krôch* (*g*) m., sedert de 13ᵉ eeuw bekend is. De onderstelling, dat het één is met ohd. *chruog* nhd. *krug* mnl. (slechts naar den kant der duitsche grenzen gebruikelijk) *croech* m. (ook *croeghe* vr.?) „kruik" ags. *crôg*, *crôh* „kruik, flesch", dewijl een „kruik" het uithangteeken der herbergen zal geweest zijn, „gaat niet op, omdat in het Nd. en Nl. *krôgo-* „urceus" niet bekend is, en omgekeerd in het Hd., waar *krug* als „urceus" van oudsher thuishoort, de bet. „drankhuis" oorspronkelijk geheel ontbreekt".

Kroep vr. Een nnl. woord aan glb. fra. *croup* m. ontleend en eig. een schotsche benaming.

Kroes m. Uit glb. mnl. *croes*, b. a. mnd. nnd. *krôs* „kruik, kan, maat voor natte waren" meng. *croos* ags. **crôs*. Daarnaast staat met afwijkenden wortelklinker mhd. *krûse* nhd. *krause* ouder nnl. *kruize* meng. *crûse* vr. „drinkvat, kruik" eng. *cruise*, noordsch *krûs*

vr. „klepkan". Gr. κρωσσός „kruik" kan kwalijk het grondwoord wezen; in welke betrekking deze woorden tot elkander en tot kruik en hd. *krug* staan, blijft duister.

Kroes bnw. Eerst in het oudere Nnl., met duitsche (dial. nl.) uitspraak der *ū* (vgl. boer) (zuiverder nl. is de vorm in kruizemunt duitsch *krausemünze*) uit het Duitsch ontleend: mhd. mnd. *krûs* „in de war, kroes, stuursch" nhd. *kraus*, meng. *crûs* „kroes, toornig". De etymologie van het in de oudere tijdperken der taal niet voorkomende **krûso-*, waarbij kreus en kroos waarschijnlijk als klankwisselende vormen behooren, is onbekend.

Krok vr. Uit glb. mnl. *crocke*, glb. duitsch dial. *krocke*. Dat deze benaming van een lastig slingerend kruipgewas bij kreuk zou behooren wordt uithoofde van nhd. *kracke* „wilde wikke" (b. a. lat. *cracca*) twijfelachtig.

Krol onz. Een slechts in het Nnl. voorkomend woord van onzekere herkomst.

Krollen ww. Een uitsluitend nnl., klanknabootsend woord; vgl. grollen.

Krom bnw. Uit glb. mnl. *cromp* (*mb*) en (met assimilatie) *crom* (*mm*), b. a. ohd. *chrumb* os. ags. *crumb* „krom, gekromd, verdraaid"; eng. *crump* onderstelt een bijvorm ags. *crump*, die ook in het Ohd. en Mhd. als *krumpf* voorkomt; hierbij meng. *crumplen* eng. *to crumple* „kreukelen"; met klankwisseling ohd. *chrampf* „krom". Deze vormen op *p* behooren met kramp en krimpen onmiddellijk tot den germ. wt. *krimp-* „samentrekken", waarvan westgerm. *krumbo-* „krom" uit voorgerm. **grumpo-* een bijvorm is. Vgl. ook kreupel.

Kronkel m. Uit glb. mnl. *cronkel*, nd. *krunkel;* hierbij mnl. *cronkelen* nnl. kronkelen nd. *krunkelen;* ook zonder *l*-suffix, mnd. *krunke* „vouw, rimpel, krul", ouder nnl. *kronken* „kronkelen": *krunk : krink* (zie krinkel).

Kroon vr. Uit mnl. *crône* „krans; kroon". Terwijl de rom. talen den klinker der toonlooze eerste lettergreep van lat. *corôna* behielden, is hij in de germ. talen reeds vroeg verdwenen — evenals later in het Nl. in kraak, kraf enz. —: ohd. *corôna* mhd. *krône*, meng. *c(o)rûne*, *croune* eng. *crown*, on. *k(o)róna*, *krúna;* voor de vormen met *ú* vgl. kruin. „In der bedeut. „fürstenkrone" wird das lat. *corôna* in biblischen texten bei den Ags. durch *cyne-helm* „königshelm" ersetzt; im As. und Ahd. dafür *hôbidband*, *houbitbant* „corôna". Diese bezeichnungen lehren, dass die Germanen eigene abzeichen der königswürde hatten; mit dem lat. namen entlehnten sie auch zugleich einen neuen begriff." — Kronen uit mnl. *crônen;* of dit en mnd. *krônen* aan ohd. *chôrônon* (uit lat. *coronâre*) dan wel aan het mhd. denominativum van kroon, *krœnen*, beantwoordt, is niet met zekerheid te zeggen.

Kroos onz. Uit mnl. *croos* (**crôze?*) (daarnaast glb. *croost*) onz. „ingewand; afval van geslachte dieren", b. a. ohd. **chrôsi* mhd. *krœse* nhd. (*ge*)*kröse* onz. „de kleinere darmen" nd. *kroos* „kroos": de stam *kraus-* kan zeer goed een klankwisselende vorm naast kroes zijn; vgl. oostfri. *gekröse* „gewriemel van klein gedierte". — Eveneens laat zich mnl. nnl. kroos (kroost) onz. „waterlinze" oostfri. *kroos* „waterlinze; wier" uit den verwarden groei dier planten verklaren.

Kroosje „kleine pruim". Slechts in het Nnl.; van onbekende herkomst.

Kroost onz. Eerst uit het Nnl. bekend. Ontleening aan ofra. *croist* nfr. *croît* „aanwas; vermeerdering van vee, jong vee" zou denkbaar zijn, maar bij de dubbele beteekenis van grom blijft het mogelijk dat ook kroost „nakomelingschap" één is met kroost den bijvorm van kroos „ingewand". Eerst uit kroost „nakomelingschap" zal zich kroost „familietrek, gelaatstrek, wezen" ontwikkeld hebben; vgl. de beteekenissen van aard.

Kroot vr. Uit glb. mnl. *caróte* (vgl. kraal); ook nd. dial. duitsch *kröte* „peen, beetwortel": uit lat. *caróta*

(gr. καρωτόν) „kroot" (it. *carota*, fra. *carotte*, eng. *carrot*).

Krop m. Uit glb. mnl. *crop* (*pp*) m., b. a. ohd. *chropf* „uitwas aan den hals, voormaag der vogels" nhd. *kropf* mnd. *krop* ags. *cropp* m. eng. *crop*. Dit woord heeft in de germ. talen nog een aantal andere beteekenissen, als in het Ags. „boomtop, top, korenaar, druiventros", in het Eng. „top; oogst", on. *kroppr* en mnd. *krop* „romp zonder ledematen". Een onderling etymologisch verband tusschen alle is niet bewezen; de in het Nl. gewone beteekenissen laten zich, als men ze tot den bij kreupel ondersteldem wt. brengt, ongeveer opvatten als „ineengedraaid voorwerp, knoestig uitwas"; een overeenkomstige grondbet. doet zich voor bij de in het Rom. overgenomen woorden als fra. *groupe* „knot, klomp". Hieronder valt óók krop duitsch *kropf* „krop van salade en kool". — Nnl. krop onz. („meel") wordt verklaard als „het meel dat als het laatste van een maalsel in den krop (den toegebonden mond) van den zak komt".

Krot onz. Een uitsluitend nnl. woord, dat vermoedelijk bij dial. duitsch *krotz* „iets kleins; verdraaid, klein kind" behoort.

Kruchen ww. De bijvorm *krochen* komt reeds in het Mnl. voor; mnd. *krochen* „grommen, stenen, hoesten enz." dial. nhd. *krochen*, *kröchen*; een klanknabootsend woord.

Kruid onz. Uit mnl. *cruut* (*d*) onz. „kruid, geneeskrachtig kruid, specerij, drogerij, gestampte specerij" later ook „buskruit", door de nl. spelling als **kruit** onderscheiden, b. a. ohd. *chrût* mhd. *krût* „klein bladgewas, kruid, groenmoes", bepaaldelijk „kool", mhd. ook „specerij, buskruit" nhd. *kraut* os. *crûd* onz.; in de overige ogerm. talen komt het niet voor. Het is niet gezegd dat het nhd. nnl. begrip het oorspronkelijke is; de beteekenissen „specerij" en dial. duitsch „tot stroop gekookt vruchtensap" onderstellen veeleer de grondbet. „als groenmoes, als specerij toebereid kruid"; daarom is het niet onmogelijk dat kruid met kruien in verband staat: *krûdo-* onz. zooveel als „wat geperst is".

Kruiden ww. Van kruid „specerij". — Kruiderij, een afleidsel van jonger mnl. *cruderen* mhd. *kriuter*, mv. van kruid.

Kruien ww. Uit mnl. *crûden* „dringen, stooten, schuiven" mnd. *krûden* „lastig vallen" ags. *crûdan* meng. *crûden* eng. *to crowd* „dringen, persen"; hierbij ags. *croda* m. „gedrang", md. mnd. *krot* m. onz. „benauwdheid, overlast, moeite", mnl. mnd. *crōden* „lastig vallen, verdriet doen" en misschien ook kruid. Deze saksisch-nl. maagschap onderstelt eenen germ. wt. *kreud* „dringen" die in den overeenkomstigen voorgerm. vorm, **greudh* of **greut*, nog niet bekend is.

Kruik vr. Uit glb. mnl. *crûke* vr., b. a. os. *krûka* ags. *crûce* meng. *crouke* mhd. *krûche* dial. nhd. *krauche* (*kruke*) vr. „kruik"; hierbij ags. *crocca* en *crohh* meng. *crokke* „kruik", ijsl. *krukka* „pot". Zonder twijfel bestaat er een nauwe betrekking tusschen deze woorden en de keltische maagschap van kymrisch *crwc* „emmer" (fr. *cruche* „kruik" kan uit het Keltisch of uit het Germ. afkomstig zijn), maar het is niet uit te maken, waar het vaderland dezer benamingen is. De min of meer gelijkluidende synoniemen, onder kroeg en kroes genoemd, en het voorkomen van overeenkomstige benamingen in nog andere naburige talen bemoeilijken de etymologie voorts nog meer. Het Got. kent geen dezer woorden voor „kruik"; dáár doet het aan lat. *urceus* ontleende *aúrkeis* dienst.

Kruil vr. in de spreekwijze om de kruil: van onbekende herkomst.

Kruilen ww. Een uitsluitend in het Nnl. voorkomende klanknabootsing.

Kruim vr. Uit mnl. *crume* vr. „kruim, kruimel"; in plaats van den stam *krûm-* komt buitendien glb. *krŭm-* voor: ags. *crume* (of *û?*) eng. *crum*, *crumb* mnd. *krōme* nnd. *krōme* md. nhd. *krume* vr. Dat deze groep door middel van *m* van den wt. van krauwen, *kru*, zal zijn

afgeleid, is niet waarschijnlijk; uit ijsl. *krumr*, *kraumr* „sap, sappige kern", zwe. *inkrom* onz. „het sappige inwendige van een vrucht" blijkt, dat niet „mica", maar „het zachte binnenste van het brood" de oorspronkelijke bet. van kruim is. Oorspronkelijke verwantschap met lat. *grûmus* „aardhoop" ware aan te nemen, als het bewezen was, dat daarvan de rom. woorden, it. *grumo* „kluitje", spa. ook „knop" ofra. *grume* „allerlei koorn", bourgondisch „druivenpitten", it. *grúmolo* „hart van de kool" afstammen; vgl. krom. — Kruimel is een diminutieve vorm van kruim; vgl. nd. *krömel* md. *krümel*, schotsch *crumles* eng. *crumbles* mv.

Kruin vr. Uit mnl. *crûne* „corona monialis, schedel" mnd. *krûne*, dat aan het onder kroon genoemde meng. *c(o)rûne* on. *krúna* beantwoordt. *Krûna* is de vorm waarin lat. *corôna* het eerst, waarschijnlijk door de monniken, werd ingevoerd (vgl. got. *Rûmôneis* uit *Rômâni* en zie ajuin), en zal aanvankelijk wel bepaald de „corona monialis" hebben aangeduid; vervolgens „schedel, top". In het Nl. bleef kruin in bet. onderscheiden van den later overgenomen vorm kroon, terwijl in het Eng. en Noordsch beide vormen vermengd werden.

Kruipen ww. Uit glb. mnl. *crûpen* (*criepen*), b. a. os. **krûpan*, *kriopan* md. *krûfen* ags. *créopan* eng. *to creep* on. *krjúpa;* het Hd. kent met afwijkende slotconsonant glb. ohd. *chriohhan* nhd. *kriechen* (*krauchen*), waaraan meng. *crûchen* eng. *to crouch* „zich bukken, kruipen" beantwoordt; van deze afwisseling tusschen labialis en gutturalis bestaan meer voorbeelden. De voor het germ. ww. *krûpan*, *kreopan* te onderstellen wt. *kreup* (voorgerm. *greub*, *greug?*) mag met dien van kreupel en krop één geacht worden: kruipen dus eig. „zich krommen om te kruipen, bukken". Vgl. nog het mogelijk aan het Germ. ontleende ofra. *croupir* „hurken" nfra. „stilstaan".

Kruis onz. Uit glb. mnl. *crûse*, *crûce* onz. en vr., b. a. os. *crûci* ohd. *chrûzi* nhd. *kreuz* onz.: *krûtsi* onz. is, met ongewone verlenging van den wortelvocaal (vgl. doem, school) in het Duitsch en Nl. aan een verbogen naamval (acc. *crucem*) van lat. *crux* (vgl. abt) ontleend, en wel tijdens de invoering van het Christendom, in de 8ᵉ—9ᵉ eeuw, toen de lat. *c* voor heldere vocalen als *ts* klonk; in een vroeger tijdperk werd zij nog ook als *k* gehoord (vgl. kelder). Bij de got. Christenen was voor „kruis" het inheemsche galg (got. *galga*) in gebruik, gelijk in het Ags. het germ. roede (ags. *rôd*); eng. *cross* komt uit het Rom. Ook de nieuwere scandinavische benamingen, ijsl. *kross*, zwe. deensch *kors* zijn waarschijnlijk niet onmiddellijk aan lat. *crux* ontleend.

Kruit onz., zie kruid.

Kruizemunt, zie kroes bnw.

Kruk vr. Uit glb. mnl. *crucke* (ook *crocke*) vr., b. a. ohd. *chruccha* nhd. *krücke* „krukstok, kruk, ovenkrabber, vuurhaak" mnd. *krucke*, *krocke* ags. *cryce* vr. eng. *crutch*. Een aantal rom. woorden met de bet. „krukstaf" wordt van lat. *crucea* „kruisstaf" (van *crux*) afgeleid: it. *croccia* „kruk", *cruccia* „spade", fra. *crosse* (vanwaar mnl. *krootse*) „kromstaf", mlat. *croca* „baculus episcopalis", *crocea* „b. incurvus, b. pastoralis", *croceus*, *croccia*, *crucia*, *crucca* „krukstok". Op deze schijnt het germ. woord invloed te hebben gehad, daar omgekeerd het laatste kwalijk kan ontstaan zijn uit lat. *crucea*, dat veeleer onl. **krutsa* (zie kruis) had opgeleverd. Of westgerm. *krukkjô-*, *krokkô-* met de grondbet. „staf met kromme greep" bij on. *krôkr* „haak", dan wel bij nl. kreuk behoort, mag onzeker heeten. — Kruk „knoeier, broddelaar", oostfri. *krük* „kreupele, stumper" wordt voor hetzelfde woord gehouden.

Krul vr. Uit jonger mnl. *krulle* naast glb. *krolle* vr., b. a. mhd. *krolle* (*krol*) m., *krülle* vr. nhd. *krolle* vr. mnd. *krul* m. nnd. *krulle* vr. „haarkrul, krulhaar" noordsch *krul* m. „lok", ijsl. *krull* onz. „verwarring"; hierbij het adj. meng. *krul* mhd. *krol* ouder

nl., nd. *krul*, *krol* „gekruld, kroes". Dat *krull-* uit **kruzl-* ontstaan en een bij kroes behoorend *l*-afleidsel zou zijn is almede hierom niet waarschijnlijk, dat het de klankwisselende vormen *krell*, *krall* naast zich heeft: vgl. oostfri. *krillen* „buigen, krommen, krullen" en voorts kriel m. vr., kriel bnw. De hieruit volgende germ. wt. *krell* moet zooveel als „samenknijpen, krommen, kroezen" hebben beteekend.

Kub, kubbe vr. Eerst in het Nnl.; glb. oostfri. *kübbe* „uit wilgenrijs gevlochten fuik". Men houdt dit *kubjô-* (waaruit ook nnl. kib?) waarschijnlijk terecht voor verwant aan de onder kof besproken maagschap (zie ook keuvel); ook hd. *koben* komt in de bet. „vischfuik" voor, en verder behoort nog tot deze groep mhd. *kober* „korf, zak".

Kuch onz. „(droog) kommiesbrood", Slechts in het Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Kuchen ww. Uit glb. mnl. *cuchen*, b. a. nd. *kuchen* „hoesten, hijgen"; hierbij ags. *cohhettan* „roepen" en met anderen klanktrap mhd. *kûchen* „blazen, hijgen" nhd. *keuchen* en meng. *coughen* eng. *to cough* „hoesten": de stam hiervan, *kûhh*, is een onomatopee.

Kudde vr. Uit mnl. *cudde* vr. „kudde, bende", b. a. glb. mnd. *kudde* onz. vr. ohd. *chutti* onz. nhd. dial. *kütte*, in de schrijftaal verbasterd tot *kette* („klucht patrijzen"). Germ. *kudjo-* onz. „kudde" moet worden ondersteld. „Men mag het met littausch *gutà* vr., *gauja* vr. „kudde" in verband brengen, en dan tevens met den skr. wt. *jû* (voor *gû*) „drijven, aansporen". De dentalis van *kudjo* behoort dus, als in glb. littausch *gutà*, tot het suffix". *Gu* „veedrijven" is de indog. wortel.

Kuf vr. Uit een eerst in het Nnl. voorkomend *kuffe* vr., b. a. mnd. *kuffe* nnd. *küffe* vr. „klein, slecht huis": het behoort tot de onder kof, kub genoemde maagschap.

Kuieren ww. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.), waarschijnlijk uit *kûderen*; dus heeft Kiliaen misschien gelijk als hij het voor 't zelfde woord als *kuieren* (uit *kûderen*, nd. *kûderen* nhd. *kaudern*, zie koeteren) „praten", ook „pret hebben, schertsen" houdt.

Kuif vr. Uit glb. mnl. (holl.) **cûve*, dat allereerst bij het onder de maagschap van kop vermelde vla. *kobbe* „kuif" behoort en verder misschien één is met mnl. *cûve* „kuif" ags. *cŷf* „ton" (uit **kûbi-*); zie voorts keuvel en kof. Vgl. voor de in geheel deze maagschap voorkomende beteekenissen ook huif met zijn verwanten. Misschien raakte germ. *cûve* vermengd met het aan het Ofra. ontleende mnl. *coif(i)e* „kap onder den helm", (fra. *coiffe*, it. *cuffia* enz.) dat wellicht zelve van de germ. maagschap komt waartoe kop behoort.

Kuiken, zie kieken.

Kuil m. Uit jonger mnl. (holl.) *cûle* m.? vr., b. a. mnd. *kûle* dial. nhd. *kaule* vr. „kuil, gat, graf"; van dit ond. *kûla* verschilt mnl. *kiele* m. vr. „kuil, holte, moeras" waarschijnlijk alleen in klanktrap. Indien germ. *keolo-*, gr. *γαυλός* voor „schip" (zie kiel), en ook skr. *gôla* „kogelronde kruik" oorspronkelijk „holte" hebben beteekend, kan kuil daarmede in verband staan. — Kuil (van een vischnet) oostfri. *küle* zal wel een ander woord zijn, één met ohd. *chiulla* „tasch, ransel" ags. *cŷll(e)* vr. „lederen (wijn-)zak" on. *kýll* m. „zak, tasch". Dit *kûljo-* willen sommigen afleiden van lat. *cûleus* „lederen zak" terwijl anderen het voor echt germ. houden, misschien behoorende bij nhd. *keule*, nl. kogel.

Kuip vr. Uit mnl. *cûpe* vr., b. a. glb. mnd. *kûpe* meng. *cowp* vr.; naast dit *cûpe* staat *côpa* in glb. os. *côpa* ohd. *chuofa* nhd. *kufe* vr. eng. *coop* met schijnbaar dezelfde afwisseling van vocalen als bij kroes en kruik. Hoewel onl. *cûpa* „kuip" uit de onder kop en kuif genoemde groep zeer goed als echt germ. ware te verklaren, is mnl. mnd. *cûpe* toch ongetwijfeld aan glb. lat. *cûpa* ontleend. Ook os. *côpa* wordt tot een mlat. bijvorm van *cûpa*, *côpa*, teruggebracht. „De ont-

leening moet, daar het hd. woord de klankverschuiving onderging, ongeveer in, of vóór de 7e eeuw hebben plaats gehad; wellicht kwam het met den wijnbouw naar Duitschland". — Nnl. k u i p e n „knoeien" moet niet uit „tonnen binden" maar uit mnl. *cupen*, (*be*)*cuipen* „bedriegen", letterlijk zeker wel „in een kuip zetten", worden verklaard.

Kuis vr. Uit jonger mnl. *cûse* „knoestige stok, kolf, klomp, knots"; glb. mnd. nnd. *kûse*: zie k e u z e l e n (1) en k i e s.

Kuisch bnw. Uit mnl. *cuusch* „kuisch, welvoeglijk, zuiver", b. a. ohd. *chûski* mhd. *kiusche*, *kiusch* „sober, matig, zedig, fatsoenlijk, eerbaar" nhd. *keusch* ofri. *kûsk*, os. **cûski* slechts als adv. *cûsco* „eerbaar, welvoeglijk" voorkomende; ags. *cûsc* is uit het Os. overgenomen. De oudere geschiedenis van dit duitsch-nl. adj., welks nnl. bet. „schoon, niet vuil" voor een ouder tijdperk niet vaststaat, is nog volstrekt duister. — K u i s c h b o o m, nhd. *keuschbaum*, in navolging van mlat. *agnus castus*, en vandaar door misverstand ook nhd. *keuschlamm*. De lat. benaming komt van den gr. naam van dezen boom, ἄγνος, waarbij men *castus* voegde, omdat zijn zaad voor een middel tegen onkuischheid doorging, te gelijk wellicht als gevolg eener verwarring van ἄγνος met ἁγνός „castus, kuisch".

1 **Kuit** (lichaamsdeel) vr. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.) *kuite* „dik van het been"; mnd. nnd. *kût* onz. „kuit". Daar in duitsche tongvallen ook *knoten* met dezelfde beteekenissen voorkomt, mag men k u i t voor een klankwisselenden vorm (*kût*) naast k e u t e l, k o o t houden.

2 **Kuit** (vischzaad) vr. Uit het eerst in het oudere Nnl. voorkomende *cûte*: het overeenkomstige mnd. *kûte* onz. (vr.?) nnd. *kûte* beteekent ook „ingewand van kleine dieren", *cuite* in den TEUTHONISTA „milt"; hierbij ook schotsch *kite* „buik, maag"? Op een van *kût-* in klanktrap verschillend **keot-* schijnt het ouder nnl. *kiete* = *kuite* te wijzen; den zwaksten klanktrap vertoont nederrijnsch *kotz* „darmen, pens en maag van geslachte dieren". Mhd. *kutel*, nhd. *kutteln* vr. pl. (uit germ. *kud-*), met laatstgenoemde bet., wijst voor deze maagschap op gelijke verschillen in den slotconsonant als bij k n o t. Genoemde benamingen kunnen tot den onder k o s s e m vastgestelden wt. voor „drillen, lillen", behooren.

Kul vr. Uit mnl. *culle*, *cul* mnd. *kulle* m. „balzak, kloot", dat phonetisch zeer wel van glb. lat. *côleus* kan komen, maar wezenlijk veeleer van germ. oorsprong is. Men mag denken aan vla. *kul* m. „knikker", oostfri. *küllen* „met de knokkels slaan", dial. duitsch *kulle* „kogel, knikker" (hierbij *kulle*(*r*)*n* „rollen"); *culle* „kloot" zou dus eigenlijk „kogel" zijn, gelijk mnd. *kûle* „kloot" één is met *kûle* „knots". *Kull-* „kogel" kan kwalijk, gelijk *kûl-* als phonetische bijvorm van k o g e l (zie ald.) worden opgevat. — K u l l e n ww. Eerst in het Nnl.; glb. nd. *küllen*, een afleidsel van mnl. *cul* „kloot", evenals glb. vla. *klooten* van *kloot* „teelbal", p i e r e n van *pier* „teelbal", fra. *coïonner* : *coïllon* „teelbal"; ook nhd. *hudeln* : *hode?*

Kunde vr., zie k o n d.

Kunne vr. Uit mnl. *conne* (*kinne*) vr., meestal onz. „geslacht, soort", germ. *kunjo-* onz. „geslacht": got. *kuni* ohd. *chunni* os. *kunni* ags. *cyn* eng. *kin*: van den indog. wt. *gen* „verwekken", zie k i n d.

Kunnen ww. Uit mnl. *connen* „begrijpen, weten, kunnen", infin., *kunnan*, bij het germ. praeteritopraesens *kann*, plur. *kunnum* (ook *kunum?*): got. *kunnan* „weten" ohd. *chunnan* os. *kunnan* ags. *cunnan* „begrijpen, kennen, weten, kunnen". Dit ww. duidde oorspronkelijk „het verstandelijk begrijpen" aan, terwijl het begrip van „het natuurlijk vermogen" eigen was aan m o g e n; als eigenlijk perf. beteekent het „te weten zijn gekomen". Op deze bet. wijzen ook got. *kunnan* „kennen" ags. *cunnian* „onderzoeken, beproeven", k o n d, k u n s t en het

factitivum kennen. Naast *kann- kunn-* kent het Ogerm. ook de klankwisselende vormen *knē-*, *knō-*: ags. *cnāwan* eng. *to know*, ohd. *ir- bi-chnāan* „kennen", *ūrchnāt* vr. „kennis"; ohd. *ir-chnuo-dilen* „kenbaar worden", denominativum van germ. *knō-þlo-* „kennis". De germ. wt. *kann* uit *ken-n* is ontstaan uit den voorgerm. wt. *gen* met de aan de germ. beantwoordende klanktrappen; vgl. de skr. wortels *jan*, *jñā* : *jānāmi* „ik ken", praet. *jajñāú*, part. praet. *jñātá*, zend *ā-zaiñti* vr. „kunde", littausch *zinaú* „inzien, kennen", *pazìntis* „kennis", oiersch *ad-géin* „hij kende"; gr. lat. *gnō* in γι-γνώ-σκω (praet. ἔ-γνω ν) „weten", lat. *gnosco* *nō-vi*, *nō-tus*, oslav. *znają*, *znati* „weten", oiersch *gnáth* „bekend". Een gelijkluidende en even algemeene indogerm. wt. *gen* „verwekken" leeren ons kind, knie, kunne kennen, eveneens met de klankwisseling *gnē-*, *gnō*, vgl. gr. γνήσιος „van wettige geboorte", lat. *nāscor*, *nā-tus*, *co-gnā-tus*, germ. *knōdi-*, ohd. *chnuat* vr. „geslacht"; een *zelfde* vorm vertegenwoordigt soms *beide* reeksen: ags. *cennan* „verwekken" èn „bekend maken", gr. γνωτός en ohd. *chund* „bloedverwant" en „kenbaar, bekend". Dat beide wortels oorspronkelijk één waren blijft altijd waarschijnlijk, maar in elk geval dateert de — immers in ieder taalgebied voorkomende — scheiding in eene natuurlijke en eene op 't verstand betrekking hebbende bet. van vóór de splitsing der talen; men heeft echter voor dat tijdperk de ontwikkeling der laatste bet. uit de eerste nog niet recht duidelijk kunnen maken", of wel eene gemeenschappelijke grondbet. kunnen vinden, waaruit zich het ontstaan beider beteekenissen, „verwekken" en „weten", begrijpen laat.

Kunst vr. Uit mnl. *const* „kunde, wijsheid, vaardigheid, kunst, handwerk", b. a. glb. ohd. *chunst*, nhd. *kunst*, os. *kunsti* pl. „kundigheden, wijsheid"; in het Ags. en Got. komt dit abstractum van kunnen niet voor. Het is met het aan voorgerm. *-tí* beantwoordende suffix gevormd; na de *n* heeft zich *s* ontwikkeld gelijk in ohd. *chonsta* mnl. *conste* „ik kon", in gunst en *f* na *m* in het abstractum van komen (zie komst).

Kuren ww., zie koer.

Kurk onz. vr. Eerst in het oudere Nnl. Met nhd. *kork* m. en evenals eng. *cork* aan spa. *corcho* „kurkhout, stop" ontleend, dat zelf van lat. *cortex* „schors" wordt afgeleid.

Kus m. Uit mnl. *cus* (*ss*), een algemeen germ. woord voor „kus": got. **kussus* komt niet voor, on. *koss* ohd. *chus* os. *cus*, *cos* ags. *coss* m.; vandaar ohd. *chossōn* mnl. *cossen* „kussen" en glb. germ. *kussjan*: on. *kyssa* ohd. *chussen* ags. *cyssan* eng. *to kiss* mnl. *cussen* nnl. kussen. Verwantschap met gr. κυνεῖν „kussen" is onmogelijk, en ook is eene nadere betrekking tot got. *kukjan* „kussen" (zie kaak (1)) niet denkbaar; de poging om kus met den wt. van kiezen, kust nhd. *kosten* in verband te brengen mist degelijken grond. Dit germ. woord laat zich in het voorgerm. niet nagaan.

Kussen onz. Uit mnl. *cussen*, *cussīn*, b. a. glb. ohd. *chussīn* mhd. *küssen* nhd. *kissen* mnd. *kussen* onz.: evenals de rom. groep it. *cuscino*, fra. *coussin*, meng. *cuisshen* eng. *cushion* is het duitsch-nl. woord, in den vorm van een deminutivum, uit mlat. *cussīnus* „kussen" ontstaan, dat weer van **culcitinium*, een verkleinwoord van lat. *culcitra* „matras, kussen", wordt afgeleid.

1 **Kust** (oever) vr. Uit ouder nnl. *kuste* (*koste*) „streek, kust": met onverklaarde *u* (naast *o*) ontleend aan het Rom.: ofra. *coste* nfra. *côte* meng. *coste* neng. *coast* mlat. *costa* enz. (lat. *costa* „rib"). Nhd. *küste* is uit het Nl.-Nd. overgenomen.

2 **Kust** (verkiezing) vr. Uit mnl. *cust* vr. „keuze, wensch" b. a. ohd. *chust* os. *cust* vr. „beproeving, keuze; degelijkheid; soort" ags. *cyst* m. „keuze" got. *kustus* m. „beproeving"; hierbij os. *coston* ohd. *chostōn* nhd. *kosten*. Volgens de klankverschuiving beantwoorden hieraan lat. *gustus* „het smaken, smaak"

gustare „smaken", *t*-afleidsels van den zwaksten vorm van *geus* „smaken, onderzoeken, kiezen", den wt. van kiezen.

Kut vr. Uit mnl. *cutte* b. a. glb. mnd. meng. *kutte* neng. *cut* nd. *kut* dial. zwe. *kutta*, *kuta* vr.; men brengt hiertoe ook md., jonger mhd. *kotze* „hoer"; vgl. ook den genasaleerden vorm kont. Weinig zeker is de verklaring van kut als „kerf, keep" in verband met het etymologisch duistere meng. *cutten* eng. *to cut* „snijden".

Kuun vr. Eerst in het jongere Nnl.: uit *küne*, een dial. vorm naast nl. *keune*, den bijvorm van keule.

Kuur vr. Uit ouder nnl. *kûre* „gestus, mos agendi, gesticulatio, opera" (KILIAEN); sedert is dit woord in het mv. *kuren*, *küren* „grillen, kunsten" ook in duitsche tongvallen verbreid geraakt. Het is waarschijnlijk één met het van lat. *cûra* „zorg, verzorging" afkomende kuur „geneeswijze"; de latere bet. dankt haar oorsprong misschien aan de dwaze kunsten der middeleeuwsche artsen.

Kwaad bnw. Uit mnl. *quaet* (*d*) „slecht, boos", b. a. glb. mnd. md. *quât* (*d*), meng. *cwêd* „slecht". Als subst. beteekent het neutrum, behalve „kwaad, boosheid" ook „drek" in ohd. *quât* — vanwaar nhd. *kot* m. — mnd. *quât* mnl. *quaet* ags. *cwâd*, doch gewoonlijk, met merkwaardigen klinker, *cwead*. In het Oostgerm. komt dit woord, dat in 't Got. **quêþs*, gen. **quêdis* zou wezen, niet voor. Daar de bet. „drek" waarschijnlijk slechts een verbloemende toepassing van het adj. is, kan mnl. *quaet* nhd. *kot* kwalijk verwant zijn aan skr. *gûtha* „uitwerpselen", dat met oslav. *govĭno* „drek" bij den indogerm. wt. *gu* „cacare" schijnt te behooren. Buiten het Germ. is nog geen aan kwaad „boos, slecht" beantwoordende vorm gevonden.

Kwaal vr. Uit mnl. *quâle* vr. „ziekte, hevige pijn", b. a. ohd. os. *quâla* „benauwdheid, kwelling, pijn" nhd. *qual;* hierbij met den klanktrap *ă* ags. *cwalu* „geweldige dood" on. *kvöl*. Het oudere Westgerm. kent nog het st. ww. ohd. os. *quëlan* mhd. *quëln* „hevige pijn lijden" mnl. *quëlen* „pijn lijden, ziek zijn" ags. *cwelan* „sterven", waarvan ohd. *chwellen* os. *quelljan* „pijnigen, ter dood toe martelen" nhd. *quälen* mnl. *quellen* nnl. **kwellen**, ags. *cwellan* „dooden" het causativum is. De germ. wt. *kwel* beantwoordt aan voorgerm. *gel* in littausch *gélti* „pijn doen", *géla* „pijn", oslav. *žalĭ* „leed".

Kwab, kwabbe vr. Eerst in het oudere Nnl., b. a. mnd. *quabbe* (*quobbe*) nnd. *kwabbe* „kwab, halskwab, drassige plaats" ags. *cwabbe* „moeras" dial. eng. *quab* (*quob*) „kwab". De stam *quabb* die „de beweging van een weeke, lillende, maar niet vloeibare massa" aanduidt, is in oudere tijdperken niet met zekerheid aan te wijzen. — In aalkwabbe staat *kwabbe* voor mnl. *quappe* ond. *quappa* nhd. *quappe* „puitaal", dat aan oslav. *žaba* „kikvorsch", opruisisch *gabawo* „pad" verwant zal zijn.

Kwak m. Eerst in het Nnl.: van kwakken.

Kwaken ww. Nd. nhd. *quaken;* zie ook mnl. nnl. kweken, nnl. kwekken: klanknabootsingen.

Kwaker m. Evenals nhd. *quäker* enz. uit eng. *quaker*.

Kwakkel m. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. *quackele* vr., naast *quattele* vr.; mnd. *quattele*, *quackele* nnd. *quakkel*, ook ohd., vreemd genoeg zonder verschuiving, *quattala* vr.; voorts glb. mnd. *quartele* nnl. (oostfri.) **kwartel**. Aan mnl. mnd. *quackele* beantwoordt mlat. rom. *quaquila* (*quaquara*, *quaquadra*) it. *quaglia* fra. *caille* enz. „kwakkel". Sterker verschil in klanken vertoont de naam ohd. *wahtala* mnl. *wachtele* nhd. nnl. **wachtel** ags. (weinig gebruikelijk) *wyhtel* vr.; vgl. ook de indogerm. benaming *wortok-*, *wortog-* in skr. *vartikâ*, gr. ὄρτυξ „kwakkel". De overeenkomst der klanken in deze woorden spruit voort uit nabootsing van den slag van den kwartel; of aan kwakkel, kwartel, wachtel een oudere, niet klanknabootsende benaming ten grondslag ligt, is onbekend.

Kwakkelen, kwakken ww. Eerst in het

jongere Nl. Nd. (Mnd.) voorkomende verba van den stam *kwakk*, een onomatopee voor „het geluid van sommige dieren", zoowel als „het geluid en de beweging van eene door neergeworpen gekneusde weeke massa"; bij overdracht zijn uit deze laatste de beteekenissen van „sukkelen, kwijnen, beuzelen, veel geneesmiddelen gebruiken" e. a. ontstaan. — Op het begrip van „weifelend, zwak en tevens knoeierig te werk gaan" berust het ook in 't Hd. Eng. en Zwe. ingedrongene ouder nnl., nd. kwakzalver „een die met zalfjes of andere uitwendige middelen doktert".

Kwal vr. Uit een ouder *kwalle*, glb. nd. *qualle;* vgl. mhd. *qualle* m. „dik persoon": van denzelfden wt. als kwalster.

Kwalien ww. Een nnl. woord van onzekere herkomst.

Kwalm m. Eerst in het jongere Nnl. en evenals nhd. *qualm* uit het Nd., *qualm*, overgenomen. Daar het ouder niet voorkomt blijft de etymologie onzeker. Men zou het tot de onder kwalster genoemde maagschap met het begrip „opwellen" kunnen brengen, vgl. walm en *qualm* „het opwellen, kokende vloeistof" (TEUTHONISTA); anderen wijzen op het bij dol behoorende os. *dwalm* ohd. *twalm* m. „verdooving" ook „verdoovend middel". Misschien mag men echter op grond van nd. *quëlen* „verkolen, langzaam verbranden" en kool (1) een germ. wt. *kwal* (of *kwel*) : *kul* „langzaam, walmend verbranden" onderstellen.

Kwalster m. Eerst in het oudere Nnl.; glb. mnd. nnd. *qualster* ook „persoon met opgezetten buik; bladluis, boomluis". De stam van dit woord en van kwal zou tot de maagschap van nhd. *quelle* nnl. kwel kunnen behooren: ohd. *quëllan* „opwellen, zwellen" nhd. *quellen*, ags. *gecollen* „gezwollen", nhd. *quellen* factitivum „(doen zwellen), laten koken", vla. *kwelm* „opwellend water", of bij ond. *qualkjan* „doen stollen" (germ. wt. **quelk* „stollen, slijmerig zijn"?).

Kwanselen ww. Uit een ouder *kwantselen*, dat ontleend is aan dial. duitsch *quanz(el)en* „handelen, schacheren, ruilen"; mnd. nnd. *quantelen*, *quentelen* „in schijn verrichten; verkwisten; bemorsen; zorgeloos handelen, knoeien". Of er werkelijk, wat phonetisch mogelijk is, verband met kwant bestaat, blijft onzeker, daar de etymologie van het laatste volmaakt duister is.

Kwansuis bijw. Waarschijnlijk uit *quanswijs*, een der talrijke in het Mnl. Nnl. Mnd. Nnd. voorkomende verbasteringen en bijvormen van mnl. *quansijs* „als of enz."; dit pleit voor een ofra. **quansis* naast *quainses*, *queinses*, *quenses(que)* „alsof, zoodanig dat enz.", die weer, naar 't schijnt, een mlat. uitdrukking **quam si* (*quam*) „zoo als of" onderstellen.

Kwant m. Eerst in het oudere Nnl. met de bet. „sluwe gast; gezel, medespeler; koopman", mnd. nnd. *quant* „windzak, guit, schelm, slimme gast, vent", ook als adj. „geslepen, sluw"; behoort hierbij mnd. *quant* „wat slechts in schijn is"? Zie kwanselen.

Kwarrel m. Eerst in het jongere Nnl.; hierbij dial. nl. *kwarre* vr. „vezelknoop; knoest", dial. duitsch *quarr* „klein mismaakt mensch", *quarrig* „knoestig", dial. eng. *to quar* „klonteren". De stam *quarr* (*querr?*) „knoestig zijn", of „samendringen, ineendrukken" is uit een ouder tijdperk niet bekend.

Kwart onz. Uit mnl. *quart* onz. (?), *quarte* vr.: evenals mhd. *quart* onz. vr. mnd. nhd. *quart* onz. uit het Rom., vgl. fra. *quart*, it. *quarto* (lat. *quartus* „de vierde"). Hierbij ook kwarteel.

Kwartel vr., zie kwakkel.

Kwarts onz. Eerst in het Nnl.; glb. mhd. nhd. *quarz* onz. zwe. deensch *kwarts*, eng. *quartz*, it. *quarzo*, fra. *quartz*. Deze benaming behoort waarschijnlijk thuis in het Hd.; de etymologie is onbekend.

Kwast m. Uit mnl. *quast*, b. a. mnd. nnd. mhd. *quast* m. „bundel van loof, borstels enz. om te sprenkelen, te vegen, bij het baden de schaamte te dekken" deensch *kost* „loofbos, rijsbezem" zwe. *quast* noorsch *kwast*, *kóst*, nhd. *quast*

m., *quaste* vr.; hierbij glb. mhd. *queste*, *koste* m. vr. ohd. *questa* „loofschort, badschort" (*e* of *ë*?) en met klankwisseling on. *kvistr* „twijg". Deze gegevens leiden tot een germ. *kwëst-*, *kwast-* voor „tak met bladeren", dat evenwel blijkens mnd. nnd. *quast* nl. kwast „knoest" misschien eene secondaire bet. is. Neemt men, wat anders voor de hand ligt, verwantschap met den stam van kwispel aan, dan blijft de bet. „knoest" onverklaard. Verder heeft deze maagschap zich nog niet laten nasporen.

Kwee vr. Uit mnl. *quēde*, **quēdene* b. a. glb. mnd. *quede(n)* mhd. *quiten* nhd. *quitte*. Het woord komt zonder twijfel van een mlat. benaming, maar er zijn phonetische bezwaren: ond. **quidina* ohd. **quitina* sluit zich, op *kw* voor *k* na, nauwer aan bij mlat. *cydonia*, *cidonia* „kwee" (gr. *κυδώνιος* eig. een adj. van *Κύδων*, een stad op Creta), terwijl ohd. *chutina* mhd. *küten* „kwee" meer herinnert aan het zonderlinge mlat. *cotonéa*, tevens grondvorm der rom. benamingen: it. *cotogna*, fra. *coing*, eng. *quince*. Bij andere mlat. bijvormen komt als beginletter ook *q* voor: *cottanum*, *quotanum*. De overeenkomst tusschen **quitina* : *chutina* en kwendel: keule is waarschijnlijk slechts toevallig. Voor het geslacht van kwee en het tijdperk der ontleening vgl. pruim.

Kweek vr. Uit een ouder **kwēke*, b. a. glb. mnd. nnd. *kwēke* vr. — vanwaar nhd. *quecke* — ags. *cvice* eng. *quick- quitch- couchgrass*. Gewoonlijk brengt men het tot kwik „levendig" als benaming van een welig voortwoekerend onkruid.

Kweeken ww. Uit glb. mnl. *quéken* (*queiken*), mnd. *queken*: uit **quaikjan* „levend maken", een klankwisselend factitivum bij kwik, dat in on. *kveikja*, *kveykva* „vuur ontsteken" beduidt. Naast mnl. mnd. *quéken* mag men *quēken* onderstellen, van **quikōn* os. *aquikōn* „weder levend maken"; ook *quik(k)jan* heeft gelijke beteekenissen: ags. *cwicjan* ohd. *chwicchen* „levend, frisch maken" nhd. *erquicken* nnl. verkwikken, got. *gaqiujan* „levend maken".

Kweelen ww. Uit mnl. *quēdelen* „neuriën, klagend zingen, vroolijk zingen, praten" b. a. mnd. *quēdelen* „snappen" ohd. *quitilōn* „pruttelen, zacht klagen": wellicht verspreidt dit frequentativum licht over de eig. bet. van den germ. wt. *queþ*, *qued* (voorgerm. **get*) „spreken" got. *qiþan*, tenzij onl. **quidilōn* „neuriën" misschien gebracht moet worden tot ags. *cvīðan* „klagen" on. *kvídha* „bekommerd zijn".

Kween vr. Uit mnl. *quēne* „oude vrouw, kween", een ogerm. woord, *quënōn-*, voor „vrouw" (ook „gemalin"): got. *qinō* os. *quëna* (mnd. *quēne* „oude vrouw") ohd. *chwëna* mhd. *kone;* hierbij met klankwisseling got. *qēns* os. *quān* ags. *cvēn* „vrouw, gemalin" eng. *queen* en met andere bet. *quean*. Hoogerop is gr. *γυνή* „vrouw" aan de germ. woorden verwant; minder zeker is de vergelijking met andere indogerm. woorden voor „vrouw", osl. *žena*, skr. *jāní*, daar deze bij den indogerm. wt. *gen* „baren" (zie kind) kunnen behooren, terwijl het verband tusschen germ. *quenōn- quēni-* en dien wt. twijfelachtig is.

Kweern vr. Uit glb. mnl. *quēren(e)*, b. a. os. *quërn* of *quërna* ohd. *chirn*, *chirna* mhd. *kurn*, *kürne* ags. *cweorn* vr. eng. *quern* „molensteen, handmolen, molen" got. (*asilu*) *quaírnus* (eig. „ezels-) molen, molensteen". Dit woord heeft verwanten in het Slavolettisch: oslav. *žrĭny* vr. „molensteen, molen", russisch *žérnovŭ* en littausch *gìrna* „molensteen". Of het met de maagschap van koren in verband staat is zeer twijfelachtig.

Kwel vr., zie kwalster.

Kwelder vr. Eerst in het jongere Nnl.; mnd. nnd. *queller* vr. „kweldergras; buitendijksch land". Daar de etymologie van dit woord niet bekend is, blijft het onzeker welke bet. voor de oorspronkelijke is te houden.

Kwellen ww., zie kwaal.

Kwendel vr. Ohd. *quenula*, nhd. *quendel*. Of het etymologisch één is met keule (zie ald.) is zeer onzeker;

misschien staat het met germ. *quënôn-* „vrouw" (zie k w e e n) in verband.

Kwets (vrucht) vr. In het nnl. tijdperk ontleend aan dial. duitsch *quetsche* (nd. *quetse*) naast *zwetsche*, *zwetschge*, *zwetschke* (vanwaar deensch *svedske*), vroeger ook *zwetzlein*. Van onzekeren oorsprong.

Kwetsen ww. Uit mnl. *quetsen* b. a. glb. mnd. nnd. *quetsen* mhd. nhd. *quetschen* „kneuzen, blutsen"; hierbij ofri. *quetsene* „blessuur". De stam *quets-* is met *s* afgeleid (vgl. k l e t s e n) van den stam *quett- quatt-* in mnd. nnd. *quetten*, nl. nd. k w e t t e r e n en mnd. *quatteren* „kneuzen, blutsen, verpletteren", mhd. *quetzen* „kneuzen"; glb. ond. *quezzon* van den stam *quett* of *quets*. Het onomatop. karakter van deze groep staat buiten twijfel; invloed van lat. *quatio*, *quasso* „schudden, verpletteren", en vooral van glb. ofra. *quasser* (vanwaar meng. *quashen*, *quassen*, *quessen* eng. *to quash*) is echter mogelijk; mnl. *quetsûre* nnl. k w e t s u u r en mhd. *qua(t)schiure* „kneuzing" zijn, wat vorming aangaat, romaansch.

Kwetteren ww. Met gelijke bet. ook mnl. nnl. k w e t e l e n, nd. *kwattelen*, *kwatteren*. De stam *quet(t)*, *quat(t)* is syn. met den stam *qued*, zie k w e e l e n. K w e t t e r e n „kneuzen", zie k w e t s e n.

Kwezel vr. Eerst in het Nnl., glb. westfaalsch *kwiesel*, rijnsch *quisel* „klopje". Deze benaming zou voortreffelijk passen bij een stam *quis*, die men aantreft in noorsch *kvisa* „babbelen, fluisteren, fiespelen", wellicht ook in een ouder nl. *kwēzen* „keuvelen". — Of het uitsluitend nnl. ww. k w e z e l e n hiermede samenhangt is onzeker.

Kwijl vr., k w ij l e n ww. Eerst in het oudere Nnl., glb. mnd. nnd. *quîl* m. en *quîlen* ww. beiersch *queilen*. Verder is de stam *quîl* „zeveren" nog niet nagespoord.

Kwijnen ww. Uit glb. jonger mnl. *quînen*; glb. mnd. nnd. *quînen* mhd. *(ver)quînen* ags. *(a)cwînan*. In het, doorgaans saks., st. ww. *quînan* is de *n* voor het voormalig praesenssuffix te houden (vgl. k i e m, l e u n e n); een voorgerm. wt. *gī* „slap worden, verwelken, kwijnen" wordt door lat. *viescere* (voor **gwiescere*, vgl. k w i k) „verschrompelen, verwelken", skr. *jî-na* „oud, bejaard" ondersteld.

Kwijt bnw. Uit mnl. *quite*, *quijt*, dat met mnd. mhd. *quît* en gelijk eng. *quit* (en *quite* „geheel") uit het Rom. is overgenomen: ofra. *quite*, it. *quito*, mlat. *quitus*; daarnaast mlat. *quittus*, fra. *quitte* en *quitter*, mhd. *quît* nhd. *quitt*. De etymologie van het mlat. en algemeen rom. *quîttus* „kwijt" is nog niet gevonden. De st. buiging van nnl. k w ij t e n (mnl. *quîten*, ofra. *quiter* mlat. *quitare*) is in een jonger tijdperk en naar analogie ontstaan.

Kwik vr. Slechts in het Nnl. en Oostfri., vermoedelijk eig. zoo iets als „kwast, franje" (vgl. k w i k j e „lintstrikje"), bij mnl. *quicken* „slingeren, zwaaien, kwispelen, knipoogen; op de hand wegen" nnl. k w i k k e n (vanwaar k w i k s t a a r t). Mnl. *quicken* zou, met *i* voor *e* (vgl. k i l), één kunnen zijn met *quecken*, *queken* „het hoofd schudden, kwispelen", een causativum — **quakjan*, ags. *cweccan*, „bewegen" eng. *to queach* — bij ags. *cvacian* eng. *to quake* „beven"; evenwel staat k w i k k e n „snel bewegen" waarschijnlijk onder invloed van k w i k bnw. „levendig, vlug"; vgl. ook ijslandsch *kvika* „zich bewegen, zich roeren".

Kwik bnw. Uit glb. mnl. *quic*, b. a. os. *quic* ohd. *chwëc* en *chëc* (in de verbogen naamvallen met *-hh-* en *-cch-*) „levend, levendig, frisch" (hiervan ook nhd. *keck*) ags. *cwicu*, *cucu* „levend" eng. *quick*. „Leven hebbend" is de grondbet.; vandaar dat het adj. als subst. voorkomt in de bet. „vee", bijv. mnl. *quik* onz. De stammen *quiku-*, *quikkn-* komen van een germ. *qiwo-* uit voorgerm. *gwīwo- gīwo-*: got. *qius*, lat. *vîvus* voor *gwîwus*, skr. *jîvás* oslav. *živŭ* „levend"; hierbij lat. *vîvere* (*victus*) „leven", gr. *βίος* „het leven" (*β* voor *g*, vgl. k o m e n), *βιόω* „ik leef": dus is de indogerm. wt. *gīw* „levend zijn". Eene formatie met klankwisseling is k w e e k e n. — Van dit adj. komt ook

ohd. *quëcsilbar* nhd. *quecksilber* nl. kwikzilver ags. *cwicseolfor* eng. *quicksilver* als vertaling van lat. *argentum vivum* (it. *argento vivo*, fra. *vif-argent*); in 't Nnl. ook kwik vr., bij verkorting, of als gesubstantiveerd adj.

Kwinkeleeren ww. Van mnl. *quinken*, *quinkelen* „neuriën, orgelen; knipoogen; schitteren, fonkelen" eig. „zich snel bewegen" nnl. **kwinken** (vanwaar kwinkslag) mnd. nnd. *quinken*, eng. *to quinch* „zich bewegen, roeren". Vgl. den stam *quik* in kwik vr. en het met *quink* volkomen syn. *twink* in ags. *twinclian* eng. *to twinkle* nhd. *zwinke(r)n*, mnl. *twinc* „oogwenk".

Kwint vr. Glb. mnd. nnd. *quint*. Niet zonder grond wordt vermoed, dat dit woord van een met *kwink* (zie vorig art.) syn. stam *kwint* komt, die door aanhechting van een oud intensief suffix uit *kwink* kan zijn ontstaan; fra. *quinte* „kuur, gril" zou dan aan het Nl. ontleend zijn. Evenwel kan óók fra. *quinte* — term der schermkunst en der muziek — van invloed zijn geweest.

Kwipsch bnw. Een uitsluitend nnl. woord van onzekere herkomst.

Kwispedoor onz. Eerst in het Nnl., verbastering van een spa. woord: *escupir* „spuwen", *escupidor* „spuwer", *escupidera* „spuwpot".

Kwispel m. Uit glb. mnl. *quispel* (en daarnaast *quespel*) mnd. md. *quispel* „waaier, wijwaterkwast, loofkwast"; hierbij nd. *kwispel* adj. „beweeglijk, onrustig, kwikachtig", *kwispelen* „in onrustige beweging zijn". Het grondbegrip van den stam *kwisp* (*kwasp?*) is „in wuivende, waaiende, of ook suizende, sissende beweging zijn"; vgl. wispelen en ook kwast.

Kwisten ww. Uit mnl. *quisten* „te niet doen gaan, verstrooien" b. a. glb. mnd. *quisten*, ohd. (*ar*)*chwisten* „vernietigen" got. *qistjan* (*usqistjan* „dooden"); denominativum van een germ. subst. ohd. *quist* vr. „vernietiging, verderf", mnl. *te quiste* „te niet" nd. *quïst*. Dit germ. *quïst* „vernietiging, het te gronde gaan" schijnt af te stammen van een wt. met de bet. „fijn wrijven, vergruizen", beteekenissen die KILIAEN voor *quisten* opgeeft; vgl. ook oostfri. *quïster* „gortmolenaar", mnd. *quēse* „kwetsuur".

L

La, zie lade.

Laag bnw. Uit mnl. *lāghe* (met klankwijziging *lēghe*, nvl. *leeg*), b. a. glb. mnd. *lēge* nnd. *lēg*(*e*) on. *lágr* eng. *low*, mhd. *lǣge* „vlak" nhd. (bij mijnwerkers) *läg* „hellend, scheef"; *lāgi-* „vlak, scheef" is bijzonder aan de noordgerm. taal eigen en behoort bij liggen.

Laag vr. Uit mnl. *lāghe* ohd. *lāga* mnd. *lāge* „wijze van liggen, plaats waar iets ligt; hinderlaag". Behalve dit *lāga* is in nhd. *lage* en in nnl. laag waarschijnlijk óók een abstractum van liggen, *lăga* „het liggen" aanwezig.

Laai in lichtelaai, lichterlaaie: een verbogen nv. van mnl. *laeie* „vlam". De glb. woorden mhd. *lohe* m. nhd. *lohe* vr., on. *logi* m., ohd. *loug* ags. *lēg* m., mnl. *loghe* vr. (*ō*, of *ó* uit *au?*) behooren bij den wt. van licht. Daarmede evenwel kan mnl. *lāie*, ondanks den ouder-nnl. bijvorm *lage*, kwalijk in verband staan, maar het schijnt op een daarvan onafhankelijk onl. **lāja*, **lāha* (of *hl-*) te wijzen; hierbij misschien nd. *leien* „helder opvlammen, weerlichten".

Laan vr. Eerst in het Nnl. (Holl.), b. a. ofri. *lana* ags. *lane*, *lone* vr. „doorgang, straat, laan" eng. *lane*. Van onbekenden oorsprong.

Laars vr. Uit jonger mnl. *laerze*, met *a* in plaats van *e* (vgl. aarde) uit *leerze* (nvla. *leerze*), mnd. *lērse*, rijnsch *lerse*: met uitstooting der intervocalische *d* uit *lederse*, eene samentrekking van *lederhose* ohd. *lëderhosa* „lederen beenbedekking" (zie hoos).

Laas tusschenwerpsel. Uit mnl. *lâse*, ofra. *las*, *lais*, *laisse;* zie eilaas.

Laat bnw. Eerst in het Nnl., b. a. glb. nd. *lāt* eng. *late;* deze vorm is een jonger afleidsel uit de verbogen vormen, het bijw. en de trappen van vergelijking van germ. *lăto-*: got. *lats* „nalatig, traag" os. *lat* ags. *læt* mnl. mnd. *lat* (verbogen *lāte*) ohd. *laȝ* „moede, nalatig, traag, achterblijvend, laat"; comp. os. *latoro* meng. *later* mnl. holl. *lāter* nnl. later „later", superl. os. ags. *latost* (ags. ook *lætma*, *lætmest*, got. **latuma*) eng. *last* ohd. *laȝȝôst* mnl. (holl.) nnl. **laatst** „de laatste" en glb. os. *letist*, *letst* ohd. *leȝȝist* nhd. *letzt* mnl. nnl. lest. Van germ. *lato-* is letten afgeleid; daarnaast met anderen klanktrap laten, zie ald.

Laatdunkend. Part. van „zich iets laten dunken".

Labaar vr. Een eerst in 't Nnl. voorkomend woord van vreemden, maar niet opgehelderden oorsprong.

Labben ww. Eerst in het oudere Nnl. (Holl.), b. a. glb. oostfr. *labben* nd. *labben* „likken, slorpen" (mnl. ouder-nnl. *labben* „likken"); hierbij dial. duitsch *laberen* „dom praten; slorpen", ouder-nnl. *labbe* „tong". Het grondbegrip van den stam *lab(b)*, vermoedelijk uit voorgerm. **lap*, naast *lab* (zie lepel), ontstaan, is „slap zijn, slap neerhangen, flodderen, slorpen" wat ook de bet. „babbelen, veel babbelen" begrijpelijk maakt. Op *labb* schijnt ook ohd. *lappa* vr. „neerhangend stuk laken, flarde, lap" nhd. *lappen* m. te wijzen (zie lap). Vgl. laf, ook lip en slabben. — Afleidsel **labbei**, gevormd als klappei. — Samenstelling: **labbekak**, met den onomatop. stam van kakelen als tweede lid.

Labberdaan m. Ongeveer tegelijk met kabeljauw voorkomende als *lab(b)erdaen* met den bijvorm *aberdaen;* vgl. eng. *haberdine* en ouder fra. *(h)abordean* „labberdaan". Dewijl de Basken vroeg ter kabeljauwvangst gingen, vooral op de banken van Newfoundland, wordt deze benaming waarschijnlijk terecht afgeleid van den naam van een baskisch landschap, den *tractus Lapurdanus* (fra. *le Labourd; Bayonne* heette *Lapurdum*); de afwisseling der vormen met en zonder *l* wijst het Fra., waar de *l* ten onrechte als lidw. kon worden opgevat, als tusschenschakel aan.

Labberen ww. zie labben. — **Labberlot** m. Eerst in 't Nnl. Voor het eerste lid, zie labben; het tweede behoort bij leuteren.

Lachen ww. Uit het glb. mnl., meestal st. vervoegde *lachen; ch* ook *gch* geschreven, is een dubbele spirans, ontstaan uit *hj:* glb. germ. *hlahjan* (*hlôh*, *hlôgum*, *hlagan* met afwisseling van harde en zachte slotconsonant (*grammat. wechsel*)) got. *hlahjan* ohd. *hlahhen* (en *hlahhên* zw.) os. *hlahhean* ags. *hlyhhan* eng. *to laugh*. De germ. ablaut *hlah(g)*, *hlôh(g)* wijst op voorgerm. *klŏk* of *klak*, dat nog niet is aangetroffen. — Nnl. lach is een jonger afleidsel; vgl. mhd. nhd. *lache* vr. „het lachen". Ook het frequentativum lachelen is jong; vgl. mhd. *lecheln* nhd. *lächeln*.

Ladder vr. Nnl. ladder is een fri. vorm, ontstaan uit *lâdra* (waarnaast *ledder* uit *lêdra*, en deze) uit *hlaidra* (vgl. aterling): ohd. *hleitar*, *leitara* nhd. *leiter* mnl. *lêd(e)re* nnl. **leer** mnd. *ledder* ags. *hlǣder*, *hlædder* eng. *ladder*. Het suffix van dit westgerm. woord, dat in 't Got. *hlai-dri* (gen. *-drjôs*) zou luiden, is één met het gr. vr. suffix -τρια; algemeen brengt men *hlaidri* tot den wt. van leunen, germ. *hli-* voorgerm. *klĭ*, die in gr. κλῖ-μαξ dezelfde bet. als in *hlaidri* vertoont; leer is dus „iets dat schuin staat, geleund is".

Lade en **la** vr. Uit glb. mnl. *lāde*, b. a. mhd. *lade* „bergplaats, kist" mnd. nhd. *lade* vr.: *lade* uit **hlaþa* wordt verklaard als „voorwerp waarin of waarop iets geladen wordt"; on. *hlaþa* beteekent „schuur" (eig. „laadperron"), zoo ook meng. *laþe*, vanwaar eng. *lathe* „draaibank". Volgens deze verklaring heeft lade niets uitstaande met mhd. *lade* m. „plank" nhd. *laden* „vensterblind, toonbank, winkel", dat misschien samenhangt met lat.

Laden ww. Uit mnl. *lāden* st. ww.

b. a. ohd. *hladan* nhd. *laden* got. (*af*)-*hlaþan* „belasten, laden"; in 't Os. en Ags. niet, als men verwachten zou, *hlaþan*, maar *hladan* eng. *to lade*. Dit schijnt te wijzen op germ. **hlaþan* **hlôþ hlôdum* met *grammat. wechsel* (zie lachen) en op voorgerm. **klat*; daar echter het in bet. zeer goed overeenkomende oslav. *kladą* (*klasti*) „leggen" (grondbegrip „vlijen, spreiden") op voorgerm. *kladh* (germ. *hladan*) wijst, neemt men aan dat in got. *hlaþan* ohd. *hladen* de *gramm. wechsel* het gevolg is van analogie. Het zw. praet. in 't Nnl. is waarschijnlijk ontstaan onder invloed van het praet. van een etymologisch geheel verschillend zw. ww.: got. *láþon* „ontbieden" os. *laðoian* ags. *laþian* ohd. *ladôn* mnl. *lāden* „noodigen, uitnoodigen" nhd. *laden*, dat met got. *laþôns* „troost, verlossing", *laþaleikô* „zeer gaarne" en het in klanktrap verschillende loeder op voorgerm. **lat* of **lôt* wijst.

Laf bnw. Uit mnl. *laf*, glb. nd. *laf*. De stam *laff* behoort bij noordsch *lafa*, *lava* „slepen, slap neerhangen, flodderen" en voorts bij labben.

Lak m. Uit mnl. *lac* „mangel, gebrek; verwijt, blaam, hoon" b. a. meng. *lac* eng. *lack* „fout, gebrek" mnd. nnd. *lak* „fout, gebrek; blaam"; hierbij mnl. *lāken* „mangelen, ontbreken; berispen, verwijten doen" mnd. *laken* „minder worden; berispen, verachten" nnl. nnd. laken, ofri. *lakia* „afkeuren", meng. *lakien* en ozwe. *lacka* „mangelen". Het nomen *lako-* „mangel, gebrek, fout" behoort bij het adj. lek; van het eerste is *lakôn* afgeleid in de beteekenissen „gebrekkig zijn, — worden" en „verwijten doen, berispen".

Lak onz. Gelijk in andere europeesche talen (duitsch *lack* m. onz., fra. *laque*, it. *lacca* enz., mlat. (sedert de 14e eeuw) *laca*, *lacca*) ontleend aan den naam eener oostersche hars (persisch *lak*, indisch *lákschá*). — Samenstelling: lakmoes „verfstof uit plantendeeg, (evenals zegellak) aan pijpen in den handel".

Lak bnw. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. *lak* dial. nhd. *lack* „slap, los, niet vast, laf"; de met laf en slak syn. stam *lak* wordt elders in 't Germ. niet gevonden, doch hij komt volgens de klankwetten overeen met den stam van gr. λαγαρός „slap", λήγω „ik laat na, — houd op", genasaleerd in lat. *languere*, *languidus*; mogelijk is ook de groep lek, laken verwant.

Lakei m. Eerst in 't oudere Nnl.: *lakeie*; gelijk nhd. *lakai* uit het Rom. overgenomen. Den oorsprong van fra. *laquais*, spa. *lacayo* zoeken sommigen in arabisch *lakijj* „aan iemand toegevoegd".

Laken onz. Uit glb. mnl. *lāken*, b. a. os. *lacan* ohd. *lahhan* onz. „stof ter bedekking, verberging, omhulling" ofries. *leken* nhd., met nd. vorm, *laken* en voorts in *leilach*(*en*) uit mhd. *lînlachen* „lijnwaad". Noch in de overige germ., noch in de niet-germ. talen wordt een aan dit *lakan*, *lakin* beantwoordende vorm aangetroffen.

Lakooi vr. Deze eerst nnl. benaming komt van lat. *leucoium*, gr. λευκόϊον eig. „wit viooltje", vandaar ook it. *leucojo*, nhd. *leukoje*, *levkoie*. Voor de *a* in de toonlooze lettergreep vgl. andijvie, kantoor, kasseien.

Lam onz. Uit glb. mnl. *lam* (*mm*) naast *lamp* (*b*) b. a. het algemeen germ. *lambo-* onz. „lam": got. os. ohd. *lamb* ags. *lomb*. De oudere geschiedenis van dit urgerm. woord, dat in den vorm *lammas*, gen. *lampaan* tot het Finsch doordrong, is onbekend.

Lam bnw. Uit glb. mnl. *lam* (plur. *lāme* en onder invloed der *m*, vgl. gram, *lamme*), b. a. ohd. *lam* „zwak van leden, lam, gebrekkig, zwak"; in 't Os. Ags. en On. komt het overeenkomstige adj. slechts zw. verbogen voor: os. *lamo* ags. *lama* on. *lami* „een lamme", eng. *lame* „lam"; hierbij ohd. *lemi* mhd. *leme* „verlamming" mnl. *lēme* „verlamming, verwonding" en germ. *lamjan*: ohd. mhd. *lemen* „lam maken, krachteloos maken" mnd. mnl. *lēmen* (*lemmen*) „lam —, krachteloos maken, bezeeren" on. *lemja* „slaan, stuk slaan, neerslaan, onderdrukken". Behalve de algemeen germ. bet. „lam van leden"

bestaat er blijkens het klankwisselende l o o m nog een minder speciale bet. „krachteloos, slap". Bij het ww. *lemen*, *lemmen* behoort ook het frequentativum mnl. nd. *lemmeren* „krachteloos maken, tegenhouden, hinderen", vanwaar nnl. b e l e m m e r e n. Hoogerop aan deze germ. familie verwant zijn oslav. *lomljq* (*lomiti*) „breken", *lomiti sę* „vermoeien", russisch *lomŭ* „pijn in de leden", *lomóta* „rheumatiek".

Lamfer m. Eerst in 't oudere Nnl.; ook *lamper*, *lampers:* eene soort van floers, of daarvan gemaakte sluier. Van onbekenden oorsprong.

Lammelot m. Van l a m en hetzelfde *lot* als in l a b b e r l o t, zie ald.

Lamoen, zie l e m o e n.

Lamp vr. Uit mnl. *lampe* „fakkel, licht, lamp": met mhd. mnd. nhd. *lampe* vr. uit fra. *lampe* (lat. gr. *lampas*, *lampadis*, van welks verbogen naamvallen mhd. *lampade* mnl. *lampte* nvla. *lante* „lamp" komen). — Afleidsel **lampet** „pot, tot lamp ingericht" vervolgens „waterkan (van zoodanigen vorm)".

Lamprei onz. Eerst in 't Nnl., vroeger ook *lampreel*, *lampraas:* rom. formaties (nfra. *laperian*) met ingeschoven nasaal naast fra. *lapin*, welks oorsprong onbekend is.

Lamprei vr. Uit glb. mnl. (ook mnd.) *lampreide:* ontleend aan ofra. **lampreide*, nfra. *lamproie*, eng. *lamprey*, dat evenals it. *lampreda*, mhd. *lamprede* nhd. *lamprete* van lat. *lampreta* „prik" komt. Men wil dat de lat. naam een omzetting uit lat. gr. *lampetra* „steenlikker" is.

Land onz. Uit glb. mnl. *lant* (*d*), een algemeen germ. neutrum *lando-*: got. *land* „land, streek, landgoed, vaderland" ohd. os. ags. *land* „land". De etymologie van dit specifiek germ. woord is onbekend. „Of de rom. maagschap waartoe it. *landa* fra. *lande* „heide, vlakte" behooren, van de ogerm. komt, is nog onzeker". — Wat betreft *ouw* in l a n d o u w, zie e i l a n d. — H e t l a n d h e b b e n eig. „genoeg van het land hebben, naar zee verlangen".

Lang bnw. Uit glb. mnl. *lanc* (*gh*) en voorts algemeen germ. in gelijke bet.: got. *langs* ohd. os. *lang* ags. *long* en hoogerop verwant aan lat. *longus*. Van woorden voor „lang" uit andere indogerm. talen wil men op zijn hoogst verwantschap met opersisch *drânga* „lang" toegeven, in de onderstelling dat het germ. lat. woord aan het begin een *d* of *dh* verloren heeft. Het schijnt echter onbetwistbaar mogelijk dat l a n g, lat. *longus* uit **longho-* met de bet. „zich uitstrekkende" tot een indogerm. wt. *lengh* behoort, waarvan mhd. *lingen* „zich voorwaarts bewegen", ohd. *gilingan* nhd. *gelingen*, ohd. os. *lungar* „vlug, vroolijk, krachtig" ags. *lungre* adv. „vlug, terstond, zeer" (nhd. *lungern*), gr. ἐλαφρός (uit **lnghro-*) „snel" en skr. *laṅgh*, *ramh* „springen, vooruit springen, vooruit ijlen" komen; zie ook b e l a n g. — In de uitdrukking z o o l a n g s z o o m e e r staat l a n g s voor *lang* (vgl. a a n s t o n d s), een oude compar.: mnl. *lanc* ags. *lenc* mnd. *lenk*.

Langen ww., b. a. glb. mnd. nhd. *langen*. Men verklaart het als „zich lang uitstrekken"; maar in oudere perioden der taal komt eene overeenkomstige bet. voor de afleidsels van l a n g — ohd. *langên* „lang worden, lang vinden, verlangen", zie v e r l a n g e n, — niet voor, zoodat men misschien aan ohd. *gilingan* nhd. *gelingen* aanknoopen moet.

Langet vr. Eerst in 't Nnl.: uit fra. *languette* „puntje, tandje".

Langs voorz. Uit mnl. *langhes* (*lanx*) mnd. md. *langes* adv. „in de lengte, langs, voorbij", nhd. *längs* voorz. (onder invloed van *die länge*).

Langwerpig bnw. Vroeger ook *langwerpt*, mnd. *lankworpel:* in ouder vorm **langwerpe* b. a. glb. ags. *langwyrpe:* *werpe* uit *warpi* is een verbaal adj. van w e r p e n.

Langzaam bnw. Thans gehouden voor l a n g-z a a m, doch uit mnl. *lancsam* „lang durend, lang; langzaam", waarin, als in nhd. *langsam*, twee adj. zijn versmolten, te weten: ohd. os. *langsam* ags. *longsum* „langdurig", en ohd. *langseimi* mhd. *lancseime* mnl. *lancsem*, *lansem* (met harde *s*) „talmend, traag". Dit

laatste behoort *misschien* tot de onder lente behandelde groep.

Laning vr. Eerst in 't Nnl., van onbekenden oorsprong.

Lans vr. Uit mnl. *lanse* (*lancie*): evenals mhd. nhd. *lanze* uit het fra. ridderwezen overgenomen. Het grondwoord, lat. *lancea* „lans", moet oorspronkelijk niet in het Lat. te huis behooren.

Lantaren, **lantaarn** vr. Uit mnl. *lantarne*, *lanterne* (vgl. aarde); evenals mhd. *lanterne* aan 't Rom. ontleend: lat. *lanterna* (met den bijvorm *laterna*, mhd. nhd. *laterne*), fra. *lanterne* enz. „lantaren".

Lanterfant m. Eerst in 't Nnl., van *lanteren* „leegloopen" (vanwaar fra. *lanterner*); dezelfde stam *lant* „slepen, slenteren, leegloopen" met den ablaut *lunt* is aanwezig in dial. *lenteren*, nhd. *faullenzen* en lont, zie lens. De eig. bet. van het tweede lid is niet helder.

Lanterlu onz. Van glb. fra. *lanturlu*.

Lap m. Uit glb. mnl. *lappe* b. a. glb. mnd. nnd. *lappe* ags. *læppa* m. „tip, slip, zoom" eng. *lap;* vgl. ond. *lap* „zoom van het kleed". In plaats van een overeenkomstig **lapfo* m. kent het Hd. ohd. *lappa* vr. nhd. *lappen* m., die veeleer aan nl. labben beantwoorden. Met den stam van dit laatste, *lab(b)*, is de stam *lapp* syn., die zich ongezocht vereenigen laat met den germ. wt. *lap* „likken, slorpen" (in lepel); daaraan beantwoordt voorgerm. *lab* in gr. *λόβος* „lap", genasaleerd in skr. *ramb* „slap neerhangen", *lamb* „neerhangen, glijden"; voor lat. *lābi* „glijden", *lābare* „wankelen" zie slapen.

Larie vr. Slechts in 't Nnl., van onzekere herkomst.

Lariks m. Uit lat. *larix*, aan welks verbogen naamvallen ohd. **lerih* mhd. *lerche* nhd. *lärche* reeds eerder ontleend zijn. Schoon de vocaal nog duister is moet nhd. *lorche* nl. lorkeboom denzelfden oorsprong hebben.

Lasch m. Uit mnl. **lasche* b. a. mnd. (*las*) *laske* md. *lasche* „geervormige strook, bepaaldelijk aan een kleed, flarde" meng. *lash* „geer" on. *laski* m. „spitse lap; barst, reet"; hierbij on. *laska* „scheuren, beschadigen", eig. „aan flarden scheuren". De speciale bet. „in- of aangezet stuk tot verbinding of verlenging" is bij het noordgerm. *laskon-* m. in allen gevalle oud. *Sk* is vaak afleidingssuffix, en andere consonanten kunnen daarvoor uitvallen (vgl. wensch, rasch); indien lasch — gelijk waarschijnlijk ook on. *lǫ̈skr* got. **lasqus* „slap, mat" — behoort tot de maagschap van laat, laten, of van lap dan wijst zulks op een meer algemeene bet. „flarde, lap"; wellicht is echter „lies" de oudste bet.

Last m. Uit mnl. *last* m. (vr.), b. a. glb. mnd. *last* m. ohd. *hlast* mhd. *last* vr. m. „last, menigte, overvloed" nhd. *last* vr., ags. *hlæst* onz. eng. *last*. Dit woord is met een *t*-suffix afgeleid van den wt. van laden, gelijk on. *hlass* onz. (met het suffix *-tó*) „karrevracht". — Last als inhoudsmaat is hetzelfde woord; het onz. geslacht staat misschien onder invloed van on. *hlass*.

Laster onz. Uit het tamelijk zeldzame mnl. *laster* onz. „blaam, afkeurenswaardig gedrag, smaad, schande" b. a. glb. ohd. os. *lastar*, nhd. *laster* onz. In 't Mnl. vindt men gewoonlijk *lachter* b. a. ags. *leahtor* onz. „verwijt, zonde". Mogelijk is bij dezen vorm eene *s* uitgevallen (vgl. nhd. *sechter* naast *sester* „zekere maat" ohd. *sëhtari*, *sëhstari* van lat. *sextarius*) en berust hij op denzelfden grondvorm als laster, het nog in 't Ohd. voorkomende *lahstar*. Hoe dit zij, beide (met suffix *-str-* of *-tr-*) zijn, evenals on. *lǫ̈str* (uit **lastus*) m. „fout, gebrek" afgeleid van het st. ww. ohd. os. *lahan* ags. *leán* „berispen". Is dit hoogerop aan lat. *loqui* „spreken" verwant, dan moet de bet. „berispen" uit „praten, spreken" zijn ontstaan.

Lat vr. Uit glb. mnl. *latte* vr. b. a. glb. dial. duitsch *latz* mnd. *latte* vr. „lat, houten dakpan", ags. *lætta* „lat"; ohd. *lat(t)a*, *ladda* „lat, houten dakpan" nhd. *latte* vr. heeft eene andere dentalis; aan deze vormen beantwoordt de ags. bijvorm **læþþa* meng. *laþþe* eng. *lath;* vgl. glinting. Volgens deze gegevens

moet voor deze maagschap met de bet. „plat stuk hout" een germ. *laþ-* voorgerm. **lat-* ondersteld worden; men wil er ook nhd. *laden* (zie l a d e) uit **laþon-* toe brengen. De rom. groep — it. *latta*, spa. *lata*, fra. *latte* „lat, stuk blik" — zal aan het Germ. ontleend zijn.

Laten ww. Uit glb. mnl. *lâten;* een algemeen germ. redupliceerend ww. met den ablaut *é*, *ó* en de bet. „nalaten, achterlaten, laten": got. *lêtan* (praet. *lailôt*) ohd. *laʒʒan* os. *lâtan* ags. *lǽtan*. De verwantschap van het adj. *lat* (zie l a a t) met den ablaut *ă* wijst „nalaten, aflaten" als grondbet. aan; voor de latere ontwikkeling der bet. vgl. nog g e l a a t. Als voorgerm. vorm moet *lad*, *léd* ondersteld worden, maar behalve lat. *lassus* „mat, slap" is niets met zekerheid bekend.

Latierboom. Van *latier*, met *a* in de toonlooze lettergreep (zie l a k o o i) naast *litier*, *letier*, *leitier* „ligstroo": van fra. *litière* (lat. *lectuarium*).

Latoen onz. Uit mnl. *latoen* onz., ontleend aan ofra. *laton* „geelkoper". Het rom. woord (fr. *laiton*, eng. *latten*, it. *ottone* enz.) wordt gewoonlijk gehouden voor een afleidsel van het aan nl. l a t beantwoordende rom. *latta* „metalen plaat".

Lats, latse vr. Aan glb. mhd. *latz* m. ontleend, dat zelf weer van it. *laccio* „snoer" (lat. *laqueus* „strik") komt; *latz* is oorspronkelijk het „snoer", dan de „klep" tot sluiting der broekspleet.

Latuw vr. Uit mnl. *latuwe*, ontleend aan het Fra. (nfra. *laitue*): lat. *lactūca*, mlat. *lattuca* „latuw", vanwaar ook ohd. *lattuh*, nhd. *lattich* dial. nl. *latteke* en ags. *leahtric* „latuw".

Laurier m. Mnl. *laurier* uit fra. *laurier*. **Lauwer** daarentegen, uit **lauer*, *laur*, komt onmiddellijk van lat. *laurus* „laurier". Dit laatste is ook aanwezig in het reeds eerder ontleende nhd. *lorbeer* ohd. *lôrberi* eig. „bes van den laurier".

Lauw bnw. Uit mnl. **lâ*, *lâu* (gen. *lâ(u)wes* „lauw, traag", b. a. ohd. *lâo* (gen. *lâwes*) mnd. *lâu* nhd. *lau;* op grond van on. *hlǽr* „zoel" is germ. *hlǽw-* („warm, zoel" of „zonder hitte"?) te onderstellen. Slechts bij de eerstgenoemde bet. zou verwantschap met *lij* mogelijk zijn.

Lauwer m. Zie l a u r i e r.

Lavas vr. In het mnl. tijdvak uit het Fra. overgenomen. Over de klanken bestaat geen zekerheid, daar er uit lat. *ligusticum* „lavas" in 't Rom. en Germ., almede ten gevolge van verbastering door volksetymologie, talllooze vormen zijn ontstaan; vgl. o. a. it. *levistico*, fra. *livèche* en *levesse*, ags. *lufestice*, ohd. *lubistëchal* mhd. *lübstock* nd. nl. l u b b e s t o k nhd. *liebstöckel*.

Laveeren ww. Met *a* in de toonlooze lettergreep (vgl. l a k o o i) uit glb. mnl. *laevéren*, *lovéren*, glb. fra. *louvoyer:* een in 't Fra. of Nl. ontstaan afleidsel van l o e f; nhd. *lavieren*, gelijk ook de eng. en noordsche woorden komen van 't Nl.

Lavei vr. Van het oudere *laveie*, dat tot in 't Nd. is doorgedrongen. Volgens den vorm moet het uit het Rom. zijn overgenomen, en fra. *levée* „staking" zou zeer goed de oorsprong kunnen wezen.

Laven ww. Uit mnl. *lāven* b. a. glb. mnd. *lâven* ohd. *labôn* „verkwikken, laven, verzachten" nhd. *laben* ags. *lafian:* een denominativum van (ohd.) *laba* „verzachting, verkwikking" nhd. *labe* vr. Misschien is „verzachting" de grondbet. en het woord hoogerop verwant aan gr. λωφάω „ik laat na, verminder, rust uit".

Lavendel vr., b. a. mhd. nhd. *lavendel* vr. m.: uit glb. mlat. *lavendula*.

Lavoor onz. Mnl. *lavoor* uit ofra. *lavoir* (lat. *lavare* „wasschen").

Lawaai onz. Eerst in 't Nnl.; waarschijnlijk de verbastering van een fra. woord voor „muzikale morgengroet" (nfra. *l'aubade* „muzikale morgengroet; gedruisch, gekijf"), afgeleid van rom. *alba* „morgenrood" (lat. *albus* „wit, blinkend").

Lawine vr. Uit nhd. *lawine*, dat van zwitsersch-rom. *lawina*, *labina* (lat. *labi* „vallen, glijden") wordt afgeleid.

Leb, lebbe vr. Uit mnl. **lebbe* vr. b. a.

glb. nnd. *lebbe:* uit *labjô-* dat bij ohd. *lab* „saus" mhd. *lap(b)* „zure vloeistof, stremsel" nhd. *lab* nd. *laf* onz. „stremsel" behoort; hierbij mnd. mnl. *lip* mnl. *libbe* dial. nhd. *lippe* onz. (uit *libjo-*) „stremsel". Dewijl ook ohd. *châsiluppa* dial. nhd. *lüpp* ags. *cŷs-lyb* (uit *lubjô-*) „stremsel" beteekenen, is het „niet onwaarschijnlijk dat ogerm. woorden voor „artsenij" verwant zijn: got. *lubja* vr. „vergif", ags. *lyb* „vergif", on. *lyf* „artsenij", ohd. *luppi* onz. „doodelijk vocht". De grondbet. schijnt te zijn „sterk —, bijtend vocht, plantensap"; on. *lyf* „artsenij" en got. *lubja* „vergif" zijn verschillende opvattingen van dezelfde grondbet." — Daarentegen behooren l e b in de bet. „slappe buikzijde van een visch" oostfri. *lebbe* „gezwollen lip, kwab" tot de maagschap van l a b b e r e n.

Ledekant vr. Eerst in 't oudere Nnl.: van fra. *lit de camp* „veldbed".

Leder, leer onz. Uit glb. mnl. *lĕder* onz.; een algemeen germ. neutrum, *leþro-* „leder": on. *leþr* ohd. *lĕdar* ond. *lĕđar* (*liđerin* „lederen") ags. *leþer.* „De voorgerm. vorm is *lĕtro-m*, maar een woord van deze gedaante is buiten het Germ. tot nog toe niet gevonden, gelijk ook s c h o e n speciaal germ. is." Zie l a a r s.

Ledig, leeg bnw. Uit mnl. *lēdech (gh)* „ongehinderd, onbezet, niet bezig, ledig", b. a. glb. mnd. *led(d)ich* nnd. *led(d)eg* mhd. (ohd. **lĕdag* komt niet voor) *lĕdec* nhd. *ledig* meng. *leþi*, on. *liþugr* „vrij, ongehinderd". Dat dit adj. geen oud germ. rechtsbegrip vertegenwoordigt — *liþago-*, van *lîþan* „gaan" (zie l ij d e n) eig. „die vrij, onbekommerd kan komen en gaan" — blijkt uit het subst. meng. *leþe* „vrije tijd", óók aanwezig in mnl. *onlēde* „bezigheid, kommer, drukte, gewoel" (nnl. o n l e d i g), want van *lîþan* „gaan" kan geen nomen *liþô-* met die bet. komen. Maar mag men l e d i g met l i d en l ij d e n van eenen gemeenschappelijken wt. met de bet. „licht beweeglijk, buigzaam zijn", afleiden, dan is een behoorlijke etymologie gevonden; dan zouden meng. *leþi* „geleed, buigzaam" en *leþi* „ledig" één zijn.

Leed bnw., l e e d onz. Uit mnl. *leet (d)* „leed, onaangenaam, gehaat", *leet* onz. „leed", b. a. os. *leeth* ohd. *leid* „onaangenaam, bedroevend, gehaat", en als gesubstantiveerd neutrum „leed", ags. *lâþ* „gehaat, vijandig", subst. neutr. *lâþ* „beleediging, onrecht", eng. *to loathe* „walgen, gruwen", on. *leiþr* „gehaat, vijandig": een algemeen germ. adj. *laiþo-* „afkeerwekkend"; hierbij l e e l ij k. Zie voorts l ij d e n.

Leek m. Uit mnl. *leec* b. a. glb. mnd. *leek:* met ohd. *laihman* on. *leikmađr* „leek" vóór de ohd. verschuiving ontleend aan gr. lat. *lâicus*, uitgesproken *laicus.* Wat later, en aan mlat. rom. *laigo*, *laijo* ontleend zijn ohd. *leigo*, *leijo* nhd. *leie.*

Leelijk bnw. Uit mnl. *leelijc* (door assimilatie uit) *leetlijc* „onaangenaam, verdrietig, leelijk", b. a. ohd. *leidlîh* os. *lêthlîc* ags. *lâþlic* „onaangenaam, afschuwelijk, boos, leelijk" mnd. *lelc* „leelijk": het enkele *laid* (zie l e e d) heeft in 't Rom. dezelfde bet. aangenomen als l e e l ij k: it. *laido* fra. *laid.*

Leem onz. Uit mnl. *leem* m.(?) b. a. glb. mnd. *lêm* (nhd. *lehm*) mhd. nhd. *leim* ags. *lâm* m. eng. *loam*, ohd. *leimo* mnd. *lême* nhd. dial. *leimen* m. „Met afleidings-*s* is de wt. *lai* aanwezig in on. *leir* onz. „leem" uit **laiz*, dat uit *laj-is* mag zijn samengetrokken, gelijk got. *ais* „metaal" uit *ajis*, skr. *áyas.* Lat. *lîmus* „dun slijk, vuiligheid" is verwant; de vorm van den ablaut tusschen germ. *laimo-* en lat. *lîmus* is *ai : î*". Vgl. l ij m.

Leemte vr. Uit mnl. *leemte* „verlamming, verwonding" met suffix *-te* in plaats van *-de* (vgl. b u u r t) naast glb. *leemde*, b. a. mnd. *lēmede* mhd. *lemede* „verlamming" on. *lemd* vr. „verlamming, gebrekkigheid": *lam-iþô* is afgeleid van l a m en syn. met het daar genoemde *leme.*

Leen vr. Uit een ouder *lêne* mnd. nnd. *lêne* vr., in oorsprong waarschijnlijk volkomen één met l e e n onz., uit mnl. *leen* „leening, voorschot" b. a. ohd. *lêhan* „geleend goed, leening"

mnd. *lên*, ags. *lǽn* eng. *loan* „voorschot" on. *lán* onz. (on. *lén* „leengoed" is ontleend); de germ. vorm is waarschijnlijk *laihvniz*, *laihvnoz* onz. met ablaut gevormd van het germ. st. ww. got. *leihvan* ohd. os. *lîhan* ags. *león* „te leen geven, leenen" ook „te leen nemen" nhd. *leihen*, dat voor het Nl. reeds in het mnl. tijdvak verdrongen is door het denominativum leenen (vgl. ohd. *léhanôn* „te leen geven, leenen" nhd. *lehnen* „te leen geven, — nemen" mnd. *lênen*, ags. *lǽnan* eng. *to lend* „leenen, verleenen"). De germ. bet. dezer maagschap is een beperkte toepassing van „vrijlaten, verlaten, overlaten, afstaan", beteekenissen in de andere indogerm. talen eigen aan den overeenkomstigen wt. *leik*: skr. *ric* (voor *lik*) „prijsgeven, weggeven, vrijmaken, afstaan", hierbij *rikthâm* onz. „nalatenschap, erfenis", *réknas* onz. (in vorm volkomen gelijk aan germ. *laihvnoz*) „nalatenschap, rijkdom", *riktás* en *rékus* „ledig", gr. *λείπειν* „laten, overlaten", *λοιπός* „overig", lat. *linquere* „laten", *reliquus* „overig", littausch *lìkti* „achterlaten, verlaten, blijven", oiersch *léicim* „ik laat".

Leep vr. in nnl. van de leep krijgen, van onbekenden oorsprong.

Leep (slim) bnw. Eerst in oudere 't Nnl., nvla. *leep* (glb. *lijp*) „wat scheeve of verkeerde vouwen heeft" nd. *lêp* „ellendig, berooid". Daar dit woord van elders niet bekend is, is 't moeilijk van zijn herkomst iets te zeggen. Een wt. **leip* „scheef zijn" zou in *gleip* (zie glippen) een nauwverwante bijvorm hebben. — Het specifiek mnl. nnl. oostfr. **leep** „druipoogig" zal wel een geheel ander woord zijn; een germ. **laipo-* „druipoogig" zou kunnen komen van den onder blijven genoemden indogerm. wt. *leip* „kleven", waartoe ook skr. *lip* „besmeren" oslav. *lěpŭ* m. „smeer", littausch *lipus* „kleverig", lat. *lippus* „druipoogig" behooren, of van een voorgerm. bijvorm *leib* in gr. *λείβειν* „gieten" *λιβρός* „druipend", lat. *lūbricus* „glibberig" aanwezig.

1 Leer (leering) vr. Uit mnl. *lêre*, ohd. os. *lêra* ags. *lár* „onderrichting, leer, geleerdheid" eng. *lore*; hierbij het algemeen germ. *laizjan* „onderrichten, leeren, leeren kennen": got. *laisjan* ohd. *lêr(r)en* (soms ook „*discere*") os. *lêrian* ags. *lǽran* (on. *læra* is ontleend) mnl. *lêren* nnl. leeren; vandaar de afleidsels got. *laizareis* ohd. *lêrâri* mnl. *lêrâre* nnl. leeraar. *Laizjan* is het causativum van het slechts in 't Got. bewaarde praeterito-praes. *lais* „ik weet"; hierbij nog, met den klanktrap *í*, got. (*lubja*)*leis* „(vergif-)kundig" en, met den zwaksten klanktrap, het in het Oostgerm. niet voorkomende en ook in 't Nl. uitgestorvene, van een part. van het st. ww. (**lísan*) afgeleide ohd. *lirnên*, *lërnên*, *lërnôn* nhd. *lernen* os. *línon* (voor **liznôn*) ags. *leornian* eng. *to learn* got. **liznan*, **lisnan* praet. **liznoda* „vernemen, onderricht worden, *discere*" (in 't Mhd. soms ook „onderwijzen"), alsook het nomen list. Zie voorts **leest**.

2 Leer vr., zie ladder.

Leer onz., zie leder.

Leest vr. Uit glb. mnl. *leest* m.(?), b. a. mnd. *leest* (*leeste*) mhd. *leist* m. „vorm, leest" nhd. *leisten* m., ags. *lást*, *lǽst* m. „voetspoor, spoor, leest" eng. *last* got. *laists* „spoor, doel". Hoe de bet. „schoenmakersleest" met de bet. „voetspoor, spoor" te vereenigen is, is niet recht duidelijk: leest eig. „afdruk", dan „vorm, model"? De bet. van on. *leistr* „voet, korte kous, sok" zal wel overdrachtelijke toepassing zijn van „schoenleest". Van germ. *laist-* „spoor, voetspoor" is afgeleid het ww. *laistjan*, in 't Got. nog met de bet. „volgen, navolgen", ohd. *leisten* os. *lêstian* mnl. *leesten* „volvoeren, een plicht—, een belofte vervullen, toestaan" ags. *lǽstan* „doen, volbrengen, uithouden, verduren" eng. *to last*. *Laist-* is afgeleid van denzelfden wt., waarvan ohd. *leisa* mhd. *leise* dial. nl. *leeze* vr. „spoor, wagenspoor" nhd. *geleise*, *gleise* onz. komt. Met het laatste komt oslav. *lěcha* „opgeworpen aarde tusschen twee voren" (uit *laisa*) volkomen overeen; voorts is lat. *līra* „vore, aarde

tusschen twee voren" (*delirare* eig. „ontsporen") hoogerop verwant. Wat van den gemeenschappelijken wt. *leis* de eig. bet. geweest is laat zich uit de bekende gegevens niet nauwkeurig bepalen („een spoor maken" ?); dus evenmin de juiste grondbet. van leeren en got. *lais* „ik weet".

Leeuw m. Uit mnl. *leuwe*, *lēwe*, b. a. ohd. *lewo* mnd. *lēwe* nhd. *löwe;* deze naam is zonder twijfel ontleend, „omdat er geen algemeen germ. noch eene indogerm. benaming voor den leeuw bestaat"; ohd. onl. *lewo* (waarschijnlijk ook *lēwo*) (uit *leo*) van lat. *leo*, *leonis*, dat ook nog in den ohd. ond. ags. vorm *leo* (ohd. ook *lio*) ingedrongen is. In hoeverre voor andere op duitschen bodem voorkomende vormen, bijv. voor ohd. *louwo* mhd. *löuwe* nhd. *leu* (ohd. *läuwo* in plaats van *leuwo* uit *lewo?*) een andere oorsprong gezocht moet worden, is nog niet uitgemaakt.

Leeuwerik m. Met veranderd geslacht uit een ouder *lé(u)werik* mnl. **léwerike*, *léwerke* vr. b. a. mnd. *léwer(i)ke* ohd. *lérahha*, *lérihha* mhd. *lêreche*, *lërche*, *léwer(e)ch*, *léwerich* ags. *láwerce* vr. schotsch *laverock* eng. *lark: laiwarka* of *laiwaraka*, *laiwarika* is de onl. grondvorm dezer goed germ. klinkende benaming, van welke het niet zeker is of zij een compositum is of een afleidsel met een zelfde suffix als got. *ahaks* „duif" (vgl. havik).

Leg vr. In de thans gebruikelijke bet. waarschijnlijk een jonger afleidsel van leggen; terwijl *legge* „laag" mnd. *legge* mhd. *lecke* een ouder **lagjô* onderstelt. Hierbij **leggen** mnl. *legghen*, *leghen* algemeen germ. *lagjan:* got. *lagjan* ohd. *legen*, *lecken* os. *leggian* ags. *lecgian* eng. *to lay*, het factitivum van liggen.

Leger onz. Eerst in 't jongere Mnl., b. a. ohd. os. *lëgar* (nhd. *lager* ontstond waarschijnlijk onder invloed van *lage*) ags. *leger* onz., got. *ligrs* m., algemeen germ. *legro-* „legerstede, ziekbed, legerplaats": bij liggen.

-lei. Samenstellingen met dit suffix komen eerst in 't jongere Mnl. voor (*meneghorleie* enz.) en bevatten evenals de overeenkomstige mnd. en nhd. uitdrukkingen (mhd. *maneger leie*) den gen. van het subst. mnl. mhd. *lei* „soort, wijze, manier", dat aan ofra. *lei* „wet, manier, soort" (nfra. *loi*) is ontleend.

Lei vr. Uit mnl. (holl.) *leie*, b. a. os. *leia* „rots" mnd. *leie* „rots, leisteen" rijnsch, voorheen *leie*, thans *lei* vr. „leirots, plaat van leisteen". Dit woord, dat een ouder *laija*, *laja* onderstelt, komt verder niet voor, zoodat zich omtrent de etymologie kwalijk iets laat gissen; zelfs staat de germ. oorsprong niet vast. It. *lavagna* „leisteen" zal aan het Oduitsch ontleend zijn.

Leiden ww. Uit glb. mnl. *leiden* (*lêden*), b. a. ohd. *leiten* nhd. *leiten* os. *lêdjan* ags. *lǣdan* eng. *to lead:* het, in 't Got. niet voorkomende, algemeen germ. *laidjan* „eene richting geven, leiden, voeren", is het factitivum van germ. *līþan* „gaan" (zie lijden). — Het compositum geleiden, mnl. „leiden, geleiden" is in nhd. *begleiten* nog bovendien met het suffix *be-* voorzien. — **Leidster** uit mnl. *leidesterre*, mhd. *leit(e)sterne* nhd. *leitstern* mnd. *leidestern* ags. **lādsteorra* eng. *loadstar* „de (schepen-)leidende (pool-)ster" van *laidô* „leiding, besturing", zie lieverlede.

Leider tusschenwerpsel. Uit mnl. *leider* b. a. ohd. *leidôr* nhd. *leider* „helaas", behoorende bij het adj. leed en naar men wil de comparativus daarvan.

Leis vr. Uit mnl. *leis(s)e*, ontleend aan ofra. *laisse*, nfr. *laisse*, *lesse* „koppelband, hoedelint"; zie lis. — **Leist** is hetzelfde woord met een jongere *t*, vgl. akst, borst (2); leisel daarentegen is ontstaan uit *leitsel*, mnl. **leitsel* uit *leitzeel* (*leidezeel*, nnl. leizeel); **leidsel** is op nieuw met leiden in overeenstemming gebracht.

Lek m. en **lek** onz. mnd. nd. (nhd.) *leck* m. „het lek": jongere afleidsels van lekken.

Lek bnw. Uit glb. mnl. *lec* (plur. *lēke;* vgl. glad, gemak, vrek) b. a. nd. *lek* (verbogen *lēke*) ouder nhd. *lëch* (nhd. *leck* uit het Nd.) on. *lekr* „lek": van leken uit mnl. *lēken* (st. praet.

luc) „water doorlaten, droppelen, druipen", ohd. *lëhhan* mhd. *lëchen* st. ww. „lek worden, uit reten lekken, smachten, versmachten" on. *leka* „lek zijn, druipen" eng. *to leak* „lekken"; mnd. nhd. *lecken* nl. **lekken** zijn onder invloed van het adj. l e k gewijzigd; hierbij mhd. *lëchezen* „reten krijgen, dor, droog zijn, dorsten, smachten" nhd. *lechzen* uit **lëkatjan*. Het factitivum *lakjan* bewaart ags. *leccan* „besproeien" mhd. mnd. *lecken* „nat maken, laten druppelen, destilleeren". Bij dezen germ. wt. *lek* ging de bet. „reten hebben" stellig aan die van „water doorlaten, druipen" vooraf; vgl. ook het hierbij behoorende nomen *lako-* „gebrek, fout" onder l a k. Een overeenkomstige voorgerm. wt. *leg* is nog niet gevonden; misschien, mag men echter aan het adj. l a k denken, daar de bet. „reten hebben, reten hebbende lekken" uit „slap zijn, dor zijn, droog zijn" of uit „nalaten, gebrekkig zijn" zou kunnen zijn ontstaan.

Lekken (likken), zie l i k k e n.

Lekker bnw. Uit mnl. *lecker* „smakelijk, lekker", ook actief „lekkerbekkig, kieskeurig, weelderig" mnd. mhd. nhd. *lecker:* een adjectivisch *r*-afleidsel van *lekken*, l i k k e n.

Lel vr. Uit glb. ouder nnl. *lelle;* hierbij l e l l e n en voorts ook l i l l e n. Deze slechts in 't Nl. voorkomende stammen zullen wel onomatopeeën zijn voor „de trillende beweging van de tongspits, de huig enz." Vgl. ook l o l l e n.

Lelie vr. Uit mnl. **lëlie* naast *lilie* (vgl. *ledekant* uit **lidecant*), dat evenals ohd. *lilja* nhd. *lilie* vr. en ags. *lilie* vr. eng. *lily* de mlat. uitspraak *lilja-* van lat. *lĭlia* vertegenwoordigt. Mnl. *lilie* met **lĭlie* gelijk te stellen en dus als een getuigenis voor het behoud van lat. *ĭ* op te vatten, gaat kwalijk aan.

Lellen ww., zie l e l.

Lemmen ww. Slechts in 't Nnl. Wellicht eig. „moede maken, klein krijgen" van l a m, zie aldaar.

Lemmer onz. Nvl. *lemmer* m. Waarschijnlijk door dissimilatie (vgl. k a n d e e l), tegelijk met geslachtsverandering uit glb. mnl. *lemmele*, *lemle* (*lempele;* ook *limmale*) vr., mnd. *lemel*. Mnl. *lemle* mnd. *lemel* uit **lemila* komen van lat. *lamina* „plaat, blad, kling" of zijn verkl. mlat. *lamella*, waaruit na het overnemen van 't germ. accent deze vorm moest ontstaan (vgl. v l e g e l). Het Ofra. kent behalve *lame* (uit *lamina*) de vormen *lemele*, *lemelle*, *lumelle* nfr. *l'alumelle*. Andere bijvormen op duitsch-nl. gebied zijn nnl. *lemmet* oostfri. *lemt* onz., mnd. *lemmelen* onz., mhd. *lâmel*, *lômel* onz. Waarop deze klank-, suffix- en geslachtsveranderingen berusten blijft nader te onderzoeken.

Lemmet onz. Uit glb. mnl. *lemmet*, dat met talrijke bijvormen — mnl. *lemijt*, *lemelt* (uit **lement*), mnd. *leme(n)t*, *leime(n)t* e. a. — van een vroeg, met germ. accentueering ontleend lat. *linamentum* „wiek, pit" komt. Met behoud van het lat. accent ontstond mnl. *leneményt* nvl. *lamént*.

Lemoen, lamoen onz. Uit glb. mnl. *lemoen*, *lamoen* (vgl. l a k o o i): ontleend aan glb. fra. *limon* (spa. *limon*). De oorsprong van het rom. woord noch de betrekking waarin eng. *limber* „disselboom, lemoenboom" daartoe staat, zijn uitgemaakt.

Lende vr. Uit glb. mnl. **lende* naast *lendene* vr., b. a. ofri. *lenden* ags. *lenden* vr. plur. *lendenu* onz. ond. *lendi* ohd. *lenti* nhd. *lende* vr. De germ. stamvorm van dit woord voor „nierstreek, lende" is vermoedelijk *landino-* (of *-îno-*), waarin *land-* beantwoordt aan voorgerm. *landh-* in oslav. *lędvija* vr. „lende, nier". Als in lat. *lumbus* „lende" de *b* voor indogerm. *dh* staat, gelijk in lat. *barba* (vgl. b a a r d), *ruber* (zie r o o d), dan mag het bij het slav.-germ. woord gerekend worden: in het benoemen der meeste lichaamsdeelen komen verscheidene indogerm. talen overeen.

Lenen, zie l e u n e n.

Leng vr. Uit een ouder *lenghe* (*linghe*); glb. duitsch *lenge*, *langfisch*, deensch *länge*, eng. *ling*, fra. *lingue*, *linguet*. Noch de afleiding van lat. *lingua* „tong",

noch die van lang mag zeker heeten.

Leng onz. Mnd. *lenge* vr. „lang zeil, om groote lasten geslagen, ten einde die op te hijschen". Denkelijk bij lang; maar de vorming is niet duidelijk.

Lenig bnw. Eerst in 't Nnl., b. a. nfri. *lenig* „slank, buigzaam, smijdig, elastiek", een secondair afleidsel van ofri. **lini* b. a. on. *linr* „buigzaam, week, zacht". Van denzelfden stam is met een *t*-suffix een glb. westgerm. adj. gevormd, ohd. *lindi* „week, teer, zacht" nhd. *lind* jonger mnl. *linde* os. *líthi*, ags. *líthe* „week, zacht, vriendelijk" eng. *lithe*, en voorts een st. ww. got. *aflinnan* „weggaan, wijken", on. *linna* „ophouden, nalaten", ohd. *bi-linnan* (praet. *lann*) „nalaten, aflaten", ags. *linnan* „verloren gaan". De grondbet. van den germ. wt. *len* is „rekbaar zijn"; oslav. *lěnŭ* „traag", lat. *lēnis* „zacht", *lentus* „buigzaam, traag" worden er mede vergeleken.

1 **Lens** (spiets) vr. In den grond één met lans, door bemiddeling van eng. *lance* of van nd. *länzen* nl. lenzen, dat met klankwijziging is afgeleid van lans, in de taal gekomen.— Lens „spie" behoort echter bij luns.

2 **Lens** (glas) vr. Het lat. *lens;* vgl. linze.

Lens bnw. Eerst in 't Nnl., b. a. oostfri. *lens*, *lenss*, *lents* „uitgeput, ledig"; in 't Vla. is *lents*, *lens(s)*, *lengsch*, *lins* „mat, krachteloos, ontzenuwd, laf, loom"; vandaar ook de scheepsterm lenzen, oostfri *lenssen* mnd. nnd. *lensen* in den zin, 't zij van „(de zeilen) losmaken" (KILIAEN *lenssen* „losmaken"), 't zij van „flauwtjes voortzeilen". Het verschil tusschen *z* en *s* doet het uitvallen van een consonant vermoeden, en dit kan alleen een gutturalis geweest zijn; lens zou dan een *s* afleidsel zijn van een stam **lang* met de grondbet. „slap, mat, krachteloos" die door klankwijziging tot *lenges*, *lengs*, *lenz-*, *lencs*, *lens* werd; zoodanige stam wordt door lente, lanterfant, lont waarschijnlijk; mogelijk verwante niet-germ. woorden zijn onder licht bnw. te vinden.

Lente vr. Uit mnl. (holl.?) *lente* vr., b. a. glb. mnd. *lente* mhd. *lenze* m. vr. ohd. *lenzo* m. nhd. *lenz;* daarnaast ohd. *langiz*, *langaz* mhd. *langez(e)* en ohd. *lengizin*, *lenzin* mnd. *lenten* mnl. *lentin* ags. *lengten*, *lencten* „lente" eng. *lent* „vastentijd". Deze westgerm. benaming van het voorjaar zou wel dezelfde kunnen zijn, wier bestaan bij de Germanen TACITUS (*Germ.* cap. 26) vermeldt. Zij komt van een stam *lang-at-*, *lang-it-* of van een daarvan afgeleide intensieve verbale formatie (vgl. kouten) **langitjan*, die waarschijnlijk in *lenteren* nhd. *(faul-)lenzen* voortleeft (zie lanterfanten, lens bnw.). Ter benoeming van het voorjaar zou men aan een met deze maagschap zeer wel bestaanbaar begrip „zacht" kunnen denken; evenwel, uithoofde der nauwe vormverwantschap van het intensieve ww. schijnt het eer dat onze voorouders de lente, ofschoon *niet* dichterlijk, *terecht* als „de verslappende (tijd)" hebben gekenmerkt. Wegens het *lengen* der dagen aan afleiding van lang te denken verdient geen aanbeveling.

Lep m., leppen ww. („met de teenen schoppen"). Slechts in 't Nnl., van onzekere herkomst. **Leppen** „met kleine teugjes drinken" behoort bij de maagschap van lepel of van lip.

Lepel m. Uit mnl. *lèpel*, b. a. glb. ohd. *leffil* (*lepfil*) nhd. *löffel* ond. *lepil* (ijsl. *lepill* uit het Nd.): *lapilo-* bij den germ. wt. *lap* „lekken, slorpen" (ohd. *laffan* st. ww., ags. *lapian* mnd. mnl. *lāpen* zw. ww. „lekken, slurpen" eng. *to lap;* vgl. lap), hoogerop verwant aan lat. *lambere* „likken", dus „gereedschap om vloeibare spijzen te leppen". Het Ags. heeft voor „lepel" *cuclere* uit lat. *cochlear* en in overeenstemming met het On. *spónn* eng. *spoon;* zie spaan.

Les vr. Uit mnl. *lesse* vr. „les, pericope, onderricht, vertelling": uit een rom. vorm (vgl. fra. *leçon*) van lat. *lectio* in de mlat. bet. van „voorlezing in de kerk van een gedeelte uit den bijbel, les in de school"; vandaar ook ohd. *leczja* mhd. *lecze*, *letze* os. *leccja*

en got. *laíktjō* „lectio". — Afleidsel l e s s e n a a r (mlat. **lectionarium?*) eig. „toestel waarop het boek bij het voorlezen ligt".

Lesschen ww., zie b l u s s c h e n.

Letten ww. Uit mnl. *letten* „tegenhouden, hinderen; dralen, ophouden; verwonden, beschadigen" b. a. glb. ohd. *lezzian* (nhd. in *verletzen* en met merkwaardige wijziging van bet. *letzen* „te goed doen, laven") os. *lettian* ags. *lettan* „hinderen" eng. *to let* got. *latjan* „tegenhouden, stuiten": een algemeen germ. denominativum van het adj. *lat* (zie l a a t); de nnl. nnd. bet. „opletten" berust op „dralen, bij iets stilstaan"; vgl. den omgekeerden gang der bet. in nhd. *aufhören*.

Letter vr. Uit mnl. *lettere* „boekstaaf, geschrift, brief, wetenschappelijk geschrift": uit fr. *lettre*, dat van lat. *litera*, *littera* „letter", mv. „brief, letterkunde, wetenschap" komt.

Leugen, l o g e n vr. Uit mnl. *lōghene*, *loghene*, b. a. glb. os. ohd. *lugina* vr.; vandaar ohd. *luginâri* nhd. *lügner* mnl. *lō-*, *loghenâre* nnl. l e u-, l o g e n a a r; naast *lugina* glb. ohd. *lugî* nhd. *lüge* ags. *lyge* eng. *lie* on. *lygi*: abstracta van l i e g e n.

Leuk bnw. Eerst in 't Nnl., b. a. nd. *lōk* „mat, flauw; traag" (*lōks* „slungel"), dat op ond. *lūki-* wijst; hierbij meng. *luke*, *leuke* eng. *luke* „leuk, lauw". Niet onmogelijk behoort deze adjectivale stam *lūk* bij mhd. dial. nhd. *lücke* „week, elastiek, los," nhd. *locker*, in welk geval een germ. wt. **lūk* „week, slap zijn" ware te onderstellen; zie l o k k e n.

Leunen ww. Met onder invloed van *l* en *n* gewijzigde vocaal uit glb. mnl. *lēnen* b. a. ohd. *hlinên* mhd. *linen*, *lēnen* os. *hlinôn* ags. *hlinian*, *hleonian* „zich steunen, leunen"; hiervan verschilde oorspronkelijk het transitieve causativum **hlainjan*: ohd. *hleinen* mhd. mnl. *leinen* ags. *hlǣnan*, nhd., voor beide, *lehnen*: de *n* is, gelijk in gr. *κλίνω* „ik leun" lat. *clînâre* „neigen" verbaal suffix; een nominaal *n*-afleidsel is gr. *κλίνη* „leger, peluw", ohd. (*h*)*lina* „leuning, peluw" nhd. *lehne* mnl. nvla. *lēne* vr. Van den indogerm. wt. *klei* „langzaam rijzen, glooien, hellen" komen nog tal van in de verschillende indogerm. talen in vorm of bet. overeenkomende woorden: vgl. l a d d e r, germ. **hlaiwoz*, **hlaiwiz* onz. „heuvel, graf" (got. *hlaiw* ags. *hlǣw* os. *hlêo* ohd. *lêo*), got. *hlains* m. „heuvel", on. *hlein* „vooruitspringende rots", on. *hlíþ* vr. en ags. *hlīþ* „heuvel", ohd. *lîta* nhd. *leite* (uit *hlîdo-*) vr. „berghelling", got. *hlei-þra* vr. „tent"; gr. *κλι-τύς* vr. en *κλῖτος*, *κλίτος* onz. „glooiing, heuvel", *κλι-σία* „legerstede, leunstoel, tent", lat. *clivus* m. „heuvel".

Leur vr. Uit glb. mnl. **lōre*. Het glb. ohd. *lûra*, *lûrra* vr., vanwaar nhd. *lauer*, *läuer* m., berust op lat. *lōra* *lōrea* „slechte wijn, die men uit reeds eens geperste druiven wint"; mnl. *lōre*, onderstelt eerder **lōrea*. Nnl. l e u r „vod" behoort misschien met *ablaut* bij l u i e r.

Leur in t e l e u r, zie v e r l i e z e n.

Leus, l e u z e vr. Eerst in 't Nnl., *loze*, *lōze*, gelijk ook glb. *lōʒunge*, *losunge* vr. en *lōs*, *lōsz* onz. eerst in 't jongere Mhd. en 't Nhd. voorkomen. Dit woord schijnt oorspronkelijk bij mhd. *lōʒ* (zie l o t) te behooren, als navolging van lat. *tessera* „teerling" en „tafeltje met het wachtwoord, herkenningsteeken, wachtwoord", maar later in verband te zijn gebracht met de maagschap van l o o s, in de bet. „teeken om zich los te maken, bevrijden"; vgl. ouder nhd. *losunge* en *lōse* vr. „verlossing".

Leuteren ww. Uit mnl. (nvla.) *lōteren*, *loteren* „aan iets roeren zoodat het waggelt; loszitten, waggelen, kwabbelen (van vettigheid)", oostfri. *lōteren* „teuten, treuzelen, nalatig zijn"; vgl. (het ontleende?) meng. *loitren* eng. *to loiter* „dralen, talmen". Hierdoor wordt een onl. stam *lut* (*hlut?*) bewezen, vanwaar ook mnl. *lutsen* „wankelen, waggelen" en l o t in l a b b e r l o t; vgl. de syn. stammen *lud*, *leud* bij l i e d e r l i j k, en *slud* bij s l o d d e r e n.

Leuver, ook l e e u w e r m. Een

nnl. woord, welks oorsprong duister is.

Leven ww. Uit mnl. *lēven* b. a. glb. ohd. *lebēn* nhd. *leben* os. *libbian* mnd. *lēven* ags. *libban* eng. *to live* got. *liban* (praet. *libaida*). Het overeenkomstige on. *lifa* beteekent behalve „leven" ook „overschieten". Leven is eig. „overblijven, volhouden, duren"; zijn stam *lib* behoort met lijf bij blijven. — **Leven** onz. b. a. mhd. *leben* onz. (md. ook m.) mnd. *lēven* onz.; vgl. got. *libains* vr. „leven", dat een verbaal abstractum van *liban* „leven" is.

Lever vr. Uit mnl. *lēver(e)* vr., b. a. glb. ohd. *lëbara* nhd. *leber* mnd. *lēver* ags. *lifer* eng. *liver* on. *lifr* vr. Daar ohd. *lëbirmere* mnl. *levermere*, mnd. *leversee* „(fabelachtige) geronnene zee" en ohd. *giliberōn* dial. nhd. *geliefern* „stremmen, stollen", mnd. nnd. *lēveren* „doen stollen", nd. *libber*, *libberig* „kleverig, walgelijk van smaak" kwalijk eerst, met de bet. „leverachtig", van lever kunnen zijn afgeleid, wordt met waarschijnlijkheid een germ. nomen **libro-* „kleverig, glibberig" of „geronnen" ondersteld, dat dan bij den indogerm. wt. *leip* (zie blijven, lijf, leep) zou behooren. Hierdoor zou de poging vervallen om voor het germ. woord voor „lever" en gr. ἧπαρ, lat. *jecur*, skr. *yakṛt* „lever" een gemeenschappelijken grondvorm te zoeken.

Leveren ww. Uit mnl. *lēveren* „overleveren", mnd. *lēveren* „overleveren, leveren" (ook „van mondvoorraad voorzien") nhd. *liefern:* met glb. fra. *livrer*, it. *livrar* uit mlat. *liberāre* „uitleveren, verschaffen", eig. „vrijmaken, bevrijden".

Lezen ww. Uit mnl. *lēzen* „uitlezen, uitzoekend verzamelen, uitkiezen; fronsen; lezen, spreken, vertellen", b. a. glb. os. ohd. *lësan*, nhd. *lesen;* got. *lisan*, *galisan* ags. *lesan* hebben alleen de bet. „bijeenlezen, verzamelen" eng. *to lease* „aren lezen"; ook in het oudere On. beteekent *lesa* alleen „verzamelen, oplezen". Dit is de oorspronkelijke bet. van dit algemeen germ. ww., dat hoogerop aan littausch *lesu*, *lesti* „met den snavel oppikken, korrels oplezen", *aplasyti* „oppikken, afzonderen, uitzoeken" verwant is. In lat. *legere*, gr. λέγειν, die phonetisch met lezen niet overeenkomen, heeft zich evenzeer de bet. „schrift lezen (schriftteekens —, woorden samenvoegen, of — uitzoeken?)" naast „uitlezen, afzonderen" ontwikkeld; maar bij ons woord is de ontwikkeling der bet. beter na te gaan: „gelijk onze benaming boekstaaf een overblijfsel uit den ogerm. tijd is, toen men de afzonderlijke runenteekens op beukenstaafjes kraste, zoo was het *oplezen* dier ter waarzegging uitgestrooide staafjes oorspronkelijk het *lezen* der runen. Dus was 't ogerm. *lesan* de benaming voor wat Tacitus *Germ.* 10 als „surculos ter singulos tollit" beschrijft, en werd het in voorhistorisch Duitsch ook de benaming voor „sublatos secundum impressam ante notam interpretatur"". Een gemeenschappelijk woord voor „lezen" hadden de Germanen niet; Wulfila bezigt *siggwan*, *ussiggwan* „met stemverheffing lezende verkondigen", het Ags. *rǣdan*, eig. „de teekens raden", vanwaar eng. *to read:* „een bewijs, dat de kunst van lezen bij de Germanen eerst inheemsch werd, nadat zij zich in stammen gesplitst hadden; bovendien staat vreemde, waarschijnlijk italische oorsprong van het runenschrift vast". Wij kunnen dus de ontwikkeling der overdrachtelijke bet. van „lezen" uit de letterlijke nog in het historisch tijdperk waarnemen; verband tusschen lezen en germ. *lais* „weten" (zie leeren) bestaat er niet.

Lichaam onz. Met veranderd geslacht uit mnl. *lichame* (*lechame*) m. „lijf, lichaam"; *ch* staat voor dubbele *ch* (vandaar de spelling *ligchaam*) en heeft de voorafgaande *ī* verkort; het ontstond door assimilatie van *k* aan *h:* *līk-hamon-* is een ogerm., slechts in 't Got. niet voorkomend, compositum voor „lijf, lichaam": ohd. *līhhāmo* os. *līkhamo* ags. *līchoma* on. *līkami*, *likamr* m.; merkwaardig is de ohd. bijvorm *līhhinamo*, vanwaar nhd. *leichnam*. Het tweede lid dezer samenstelling is een oud nomen met de bet. „hulsel": ohd. os. *hamo* ags. *homa* in samenstellingen „hulsel,

kleed", on. *hamr* „huid, gedaante", got. *gahamôn*, *anahamôn* „bekleeden, zich aankleeden", waarbij ook hemd behoort; lichaam beteekent dus eig. „lijfsomhulsel, vleeschkleed (zie lijk), het (het geestelijk deel) omhullende lijf". „Deze samenstelling heeft voor ons een eenigszins poëtisch voorkomen, en inderdaad heeft zich de noordsche en ags. poëzie verscheidene dergelijke omschrijvingen voor „lichaam" gevormd. In de ags. dichtkunst bijv. *flæsc-homa* „vleeschhulsel", voorts *bân-fæt* „beendervat", *bân-hûs* „beender-huis" *bânloca* „omsluiting der beenderen", al synoniemen van *lîchoma*. Dus ligt de onderstelling voor de hand, dat het ogerm. *lîkhamo* uit het spraakgebruik der dichters in de alledaagsche taal is overgenomen."

Licht onz. Uit mnl. *licht* (*lecht*), met voor *cht* verkorte vocaal uit onl. **lioht* b. a. ohd. os. *lioht* nhd. *licht* ags. *leóht* onz. „licht, helderheid, glans" eng. *light*. Dit westgerm. subst. zal wel het neutrum zijn van het germ. adj. *leohto-* : got. **liuhts*, uit het afleidsel *liuhtjan* „licht geven" op te maken, ohd. os. *lioht* „lichtend, blinkend, helder" ags. *leóht* eng. *light* mnl. nnl. **licht**. De *t* dient ter afleiding, gelijk naast *leohto-* got. *liuhaþ* (*d*) onz. „licht, schijn" bewijst. Een *s*-afleidsel is bewaard in on. *ljós* onz. „licht" (got. **liuhs*, gen. *-sis*), ohd. *liehsen* adj. „helder", ags. *liéxan* „lichten". Deze woorden berusten op de indogerm. stammen *leukot-*, *leukt-* en *leukos-*, *leuks-;* vgl. skr. *rôcis* onz., zend *raocanh* (voor **raukas*) „glans, licht", *raokšna* „helder". De wt. hiervan, *leuk* „licht geven", is in de indogerm. talen ver verbreid: vgl. bijv. nog skr. *ruc* (*rôcâmi*) „lichten", *rukma-s* „blinkend", subst. „sieraad", *rukšá* „helder", *rôká-s* m. en *rôcaná* onz. „licht", gr. λευκός „wit", ἀμφιλύκη „schemering", lat. *lux* „licht", *lucidus* „blinkend", *lûcêre* „lichten", *lûmen* (voor *lucmen*) „licht", *diluculum* „schemering", *lûna* (uit *lucna*) „maan", oslav. *lučĭ* m. „licht", *luna* „maan"; en op germ. gebied got. *lauh-muni* vr. „bliksem", *lauh-atjan* „lichten", os. *lioma* ags. *leóma* on. *ljómi* m. „glans", hd. *lohe*, ohd. *lohazzen* „bliksemen", ags. *léget* (uit **laugitjo-*) meng. *leit* „bliksem". Zie ook loog.

Licht (niet zwaar) bnw. Uit mnl. *licht* (met voor *cht* verkorten klinker, uit een ouder **lîcht*) „licht, vlug", b. a. ohd. *lîht*, *lîhti* os. *lîht* „licht, gering" ags. *liht*, *leoht* eng. *light* „licht" on. *léttr* „licht, gering; zacht" got. *leihts* „licht, gering". Dit germ. adj. gaat waarschijnlijk terug op een vorm **linhto-* uit *lenhto-*, zoodat littausch *lengvas* „licht, zacht", opruisisch *preitlângus* „zacht" verwant kunnen zijn. Ook denkt men allicht aan verwantschap van lat. *lĕvis* „licht" (uit **lenhvis?*) en van gr. ἐλαχύς „gering, klein". Maar geen dezer vergelijkingen staat vast en een volkomen overeenstemmend adj. is niet gevonden. Germ. *lîht-* uit *lenht-* (eig. „vlug"?) zou met den onder lang genoemden wt. *leng* (hd. *gelingen*) in verband zijn te brengen, in welk geval gr. ἐλαφρός „licht, vlug" verwant ware; maar ook uit „slap, week" kan zich, door „zacht, teer" heen, de bet. „licht" ontwikkelen (vgl. ook lijs) en dan ware eerder aan den bij lens, lente ondersteldeu wt. *leng* „mat, krachteloos zijn" te denken.

1 **Lichten** (licht geven) ww. Uit glb. mnl. *lichten* (holl. *luchten*), b. a. os. got. *liuhtjan* ohd. *liuhten* nhd. *leuchten* ags. *lŷhtan*: een denominativum van het adj. licht.

2 **Lichten** (opheffen) ww. Uit glb. mnl. *lichten* b. a. mnd. nd. nhd. *lichten* deensch *lette* „opheffen": één met mnl. *lichten* „verlichten, lenigen", een afleidsel van licht; vgl. lat. rom. *lĕvare* fr. *lever* „heffen": *lĕvis* „licht". Voor een deel schijnt zich het afleidsel van lucht mhd. *lüften* eng. *to lift* „in de lucht heffen" met dit woord te hebben vermengd. — Vandaar **lichtekooi** met kooi in de overdrachtelijke bet. van „achterste"; vgl. dial. eng. *wagtail* „lichtekooi" eig. „kwikstaart".

Lichterlaaie, zie laai.

Lichtmis m. Eene schertsende toe-

passing van lichtmis nhd. *lichtmesse* vr. „Vrouwendag, festum luminum", waarbij aan licht „levis", niet aan „lumen" wordt gedacht.

Lid onz. Uit mnl. *lit* (gewoonlijk *let*) (*d*), b. a. ohd. *lid* mhd. *lit* onz. m. os. *lith* m. ags. *lidh* onz. got. *liþus* m. „gewricht, lid"; daarnaast glb. ohd. *gilid* nhd. *glied* nnl. gelid. Uit hoofde van on. *lim* „boomtak", *limr* „lid" ags. *lim* „twijg, lid" eng. *limb* wil men *liþus* als *li-þus* opvatten met voorgerm. *-tus* als suffix. In dat geval ware de gedachte aan den bij lijm besproken wt. niet geheel te verwerpen; daarvoor zou de Merseburger tooverformule *lid zi geliden, sô se gelîmide sîn* „lid (voege zich) aan leden, alsof zij gelijmd zijn" grond kunnen geven; tot dezen wt. brengt men ook littausch *lëmû* „gestalte, statuur" (vgl. lat. *figura* bij deeg). Evenwel, germ. *liþ-us* „gewricht, lid" past met ledig en lijden zeer goed bij een wt. **leiþ* in den zin van „lenig zijn, zich vrij bewegen".— Een gansch ander woord is **lid** in kannelid: ohd. *hlit* „deksel" (nhd. in *augenlid*) mnd. *lit* „deksel, vensterblind" ags. *hlid* „deksel, deur" eng. *lid* mnl. (*óghen*)*lit* on. *hliþ* onz. „deur", bij os. ags. *hlîdan* st. ww. bedekken, sluiten".

Lidmaat onz. Uit mnl. *lidmâte* onz., b. a. glb. mnd. *lidmâte*, *-mête* onz. mhd. (*ge*)*lidemâʒe*, *lidemâʒ* onz., nhd. *gliedmassen* onz. mv. ofri. *liþmâta* mv. „ledematen". Terwijl germ. *liþus* (lid) eerst „gewricht" en dan pas „lichaamsdeel aan een gewricht, lichaamsdeel in 't algemeen" schijnt te beteekenen, heeft deze samenstelling met *mâtjo-* waarschijnlijk de tweede bet. Of *mâtjo-* werkelijk, en hoe het met meten in verband staat, is nog niet uitgemaakt.

Liebaard m. Uit mnl. *liebaert* (*d*), b. a. mhd. *liebarte* (*lêbarte*) mnd. *lêbart*(*e*) m.: uit lat. *leopardus* met verzachting van de tenuis (vgl. abt), maar in 't Mnl. en bepaaldelijk in 't Vla., zonderling genoeg, meestal toegepast op den leeuw. Vgl. luipaard.

Lied onz. Uit glb. mnl. *liet* (*d*) onz., b. a. ohd. *liod* „lied, strofe van een lied" nhd. *lied* mnd. *lêt* ags. *leóþ* onz. „lied"; glb. got. **liuþ* volgt uit *liuþareis* m. „zanger", *liuþôn* „lofzingen". Het algemeen germ. *leuþo-* (uit voorgerm. **léutom*) was de naam voor dichterlijke voortbrengselen, gelijk er natuurlijk ook voor de invoering van een letterschrift (zie lezen, boek) lang voor den tijd van TACITUS (carmina antiqua, Germ. 2) bestaan hebben. De grondbet. staat niet vast; maar men mag, met het oog op de etymologische verwanten van woede, naar het phonetisch volkomen overeenkomstige oslav. adj. *ljutŭ* „heftig" verwijzen.

Lieden mv. m. Uit glb. mnl. *liede* mv. van *liet* m. „volk, lieden", b. a. ohd. *liut* m. onz. „volk", mv. *liuti* os. *liudi* „lieden", ags. *leód* m. vr. „volk", mv. *leóde* „lieden", on. *lýðr* m. „volk", *lýðir* „lieden". Bij WULFILA komt dit woord niet voor, maar het Germ. heeft het met het Slav. gemeen: oslav. *ljudŭ* m. „volk", mv. *ljudije* „lieden", lettisch *laudis* vr. „lieden, volk". Het komt van een indogerm. wt. *leudh* „wassen": in 't Ogerm. is het st. ww. *leodan* „wassen" bewaard, got. *liudan* os. *liodan* ags. *leódan* ohd. *liotan;* in 't Skr. beteekent de overeenkomstige verbale wt. *ruh*, behalve „wassen" ook „stijgen, rijzen", waarom men er ook gr. *ἐλεύθω „ik schrijd, ga, kom" (vgl. stijgen) bijvoegt. In 't Germ. behooren nog tot denzelfden wt. got. *lauþs* (*d*) in *swa-lauþs* „zoo groot", *sama-lauþs* „even groot, gelijk" *jugga-lauþs* „jongeling" mhd. *lôte* „gesteld, geschapen", got. *ludjô* „gelaat", ohd. *lota* mnd. *lôde* „scheut, loot", nhd. *lodern* „vlammend omhoog schieten". Om de bet. is ags. *leód* „koning" merkwaardig. Behalve de vl. en in de schrijftaal gebruikelijke vorm *liede* van onl. *liudi* mv. is de holl. vorm — mnl. *lûde* — bewaard in (**luiden**) **lui**, vgl. dier, dietsch.

Liederlijk bnw. Eerst in 't Nnl., mhd. *liederlich* „licht, sierlijk, onbeduidend, lichtvaardig" nhd. *liederlich;* ags. *lŷþerlîc*, *lŷþre* „ellendig, slecht". Het te onderstellen germ. *liuþr-* komt

elders niet voor; evenwel is lodder waarschijnlijk verwant.

Lief bnw. Uit mnl. *lief*, b. a. ohd. *liub*, *liob* nhd. *lieb* os. *liof* ags. *leóf* eng. *lief* got. *liufs* (*b*): „een algemeen germ. adj. met de bet. „lief"; regelmatig ontstaan uit voorgerm. **leubho-*, dat getrouw door oslav. *ljubŭ* wordt weergegeven. Een oindogerm. adj. voor „lief" (skr. *priyá-s*) heeft zijn bet. in 't Germ. vroeg gewijzigd (zie vrij) en voor lief plaats gemaakt". De klankwisselende stammen *lub-* en *laub-* leeren wij onder lof, gelooven, oorlof in eene reeks van beteekenissen kennen, die van „zich laten welgevallen, goedvinden, toestaan" schijnen uit te gaan; *lub-* staat echter buitendien in ags. *lufu* „liefde" *lufian* „liefhebben" eng. *love* dichter bij lief. De voorgerm. wt. *leubh* wordt behalve door oslav. *ljubŭ* nog vertegenwoordigd door den skr. wt. *lubh* „hevig verlangen" en lat. *lŭbens*, *lĭbens* „gaarne", *lŭbet* „het lust", *lŭbīdo*, *lĭbīdo* „begeerte, lust". Zie lust. — Liefde mnl. *liefde* (*liefte*), een jongere formatie met het suffix *-de* (germ. *-iþô*) die in plaats van mnl. *lieve* „iets aangenaams, liefde" ohd. *liuba* nhd. *liebe* is gekomen. — Lieftallig bnw.; daarvoor in 't Mnl. *liefghetal* mnd. *lêfgetal*, ags. *leóftæl* „bemind, bevallig". Welke bet. het bij taal behoorende adj. **gital*, **tal* in deze samenstelling heeft, is nog niet opgespoord.

Liegen ww. Uit mnl. *lieghen*, algemeen germ. *liugan* „liegen": got. *liugan* ohd. *liugan*, *liogan* os. *liogan* ags. *leógan*; zie leugen. Hoogerop zijn hieraan verwant oslav. *lŭžą* (*lŭgati*) „liegen", *lŭža* vr. „leugen". Gaarne vergelijkt men got. *liugan* „liegen" met got. *liugan* (praet. *liugaida*) en ofri. *logia* „huwen" door een gemeenschappelijke grondbet. „omhullen, omsluieren" (vgl. lat. *nubere* „omhullen; huwen") aan te nemen; maar een indogerm. wt. **leugh* „omhullen" wordt verder door niets bewezen; evenwel, met andere bet. zijn verwanten van oslav.-germ. *leugh* „liegen", dat in vla. *liegen* ook „te kort schieten, gebrekkig zijn, minder zijn, schelen" beteekent, evenmin bekend. Zie nog loochenen.

Lier vr. Uit mnl. *liere*, b. a. ohd. *lîra* (voor nl. *ie*: ohd. *î* vgl. gier, vieren) mnd. *lîre* nhd. *leier*. Dit van lat.-gr. *lyra* afkomende woord beduidt in de middeleeuwen meestal een gitaarachtig instrument, waarvan de snaren door middel van kruk en rad getokkeld worden en waaruit zich later de kermislier (het draaiorgel) heeft ontwikkeld. De voorstelling der klassieke *lyra* is met het Humanisme herleefd. Ohd. ond. *lîra* onderstelt evenals de rom. vormen (ofra. *lire* nfra. *lyre* enz.) de uitspraak *lîra* in plaats van *lyra*.

Lierlauw bnw. Eerst in 't oudere Nnl., *lierelauw*, ook *lielauw*. De herkomst van 't eerste deel is onzeker.

Lies vr. De vorm wijst op mnl. **lieze* vr., in plaats daarvan (nog in 't Vla.) *liesche* vr. (vgl. maas, vleesch), b. a. mnd. *lêsche* „lies, schaamstreek" meng. *lêske* „lies", ijslandsch *ljóski* m. „schaamdeelen"; ozwe. *liuske*, deensch *lyske* „lies". De noordgerm. woorden zouden op germ. **leosko-* **leuskjo-* wijzen; hun etymologie zoowel als hun betrekking tot nhd. *leiste* oostfri. *leeste* vr. „lies" dial. eng. *last* „schaamstreek, lies" (naar 't schijnt uit **laistô*) is onbekend.

Lieverlede (**van** —). Met opmerkelijken klinker naast mnl. *met* (*bi*) *liever lade* „langzaam aan, zonder haast of ongemak, op zijn gemak, langzamerhand" oostfri. (*mit*) *lêferlade*. Als het hierin bewaarde vr. znw. één is met ohd. *leita* „leiding" mnl. *lêde*, ags. *lád* „weg, reis, tocht" eng. *load* (bij leiden), dan is deze uitdrukking in haren mnl.-oostfri. vorm eig. friesch (vgl. aterling, ladder; eiland).

Liflaf bnw. liflaffen ww. Eerst in 't Nnl.: *lif* is een jongere klankwisselende vorm naast laf.

Liggen ww. Uit glb. mnl. *ligghen* (*legghen; lēghen*), een algemeen germ. ww., **ligjan*, **lag*, **legans*: got. *ligan* ohd. *licken*, *ligen* os. *liggjan* ags. *licgan*. De voorgerm. wt. *legh* „liggen" vertoont ook in de overige west-arische talen rijke ontwikkeling, maar komt

in de oost-arische niet voor; vgl. oslav. *lęgą*, *les'ti* „zich leggen", *leža*, *ležati* „liggen", met klankwisseling *sąlogŭ* „die bij een ander ligt", gr. *λέχος*, *λέκτρον* onz. „bed", *ἄλοχος* „bedgenoote, gade" (= oslav. *sąlogŭ*), *λεχώ* „kraamvrouw", *λοχέω* „baren", *λόχος* „schuilplaats, hinderlaag" ook „bevalling"; van het hierbij behoorende ww. zijn slechts in 't ogr. epos aoristische vormen bewaard; in 't Lat. ontbreekt het geheel; *lectus* „bed" is echter nog over; ook oiersch *lige* „bed". Vgl. nog gelag, waarmede lat. *lex* wordt vergeleken, leggen, laag vr. en bnw., leger. — Ligger m. in alle beteekenissen nomen agentis van liggen; met ligger „register" ('t Vla. kent ook een *omlooper*) vgl. eng. *ledger* „grootboek".

Lij vr. Uit mnl. **lie* „beschutting voor het weder, beschutte plaats" (hierbij *gelie* adj. „voor het weder beschut" (*ie* diphthong; voor nnl. *ij* vgl. dij) en glb. mnl. *luw-* nnl. **luw**) b. a. os. *hleo* m., *hlea* vr. „beschutting voor het weder (van het woud gezegd)" ofri. *hli* ags. *hleó(w)* „beschutting voor het weder, schaduw" eng. *lew* „beschutte plaats" mnd. *lê* vr. eng. *lee* enz. „lijzijde" ijslandsch *hlie* onz. „schaduw" mhd. *lie*, *liewe* vr. „prieel". Dit woord met den stamvorm *hlewo-* is algemeen germ. in de bet. „beschutting voor het weder"; hierbij nog ags. *hleówan* „dekken, beschutten, begunstigen" on. *hlýja* „koesteren, beschermen" uit **hliujan*.

Lijden ww. Uit mnl. *líden* „gaan, voorbijgaan, vergaan, te boven gaan, doorbrengen, beleven, doorstaan, uitstaan" b. a. ohd. *lîdan* „gaan, varen, vergaan, te niet gaan, beleven, ondergaan, verdragen" nhd. *leiden* os. *líthan* „gaan, varen, bevaren, voorbijgaan" ags. *lídhan* got. *leiþan* „gaan, varen, zwerven". Daar zich bij lijden de bet. „iets ondergaan, verduren" blijkbaar uit die van „iets beleven, doorstaan, overkomen" ontwikkelt, kan men aan het germ. st. ww. niet óók — op grond van het germ. adj. *laiþo-* „onaangenaam" (zie leed) — de bet. „iets onaangenaams ondergaan", of „pijn gevoelen" toekennen; immers *líþan* zoomin als zijn causativum leiden vertoont het geringste spoor van een begrip „met verdriet, of met moeite gaan", maar wijst op eene geheel andere grondbet., waarbij ook voor ledig en lid eene plaats is; zie deze woorden. Leed behoort niet bij lijden, althans niet in de bet. „leed veroorzakend" bij een germ. *líþan* „leed ondervinden"; de treffende overeenstemming in bet. is van jonger datum. Leed kan best, als *lai-þo*, met ohd. *lêwes* tusschenw. „helaas" (uit **lai-wo-*) tot een zelfden wt. behooren. Deze is echter evenmin bekend als de voor *līþ-* *lid-* ondersteide wt. *leit* („zich vrij bewegen"?).

Lijf onz. Uit mnl. *lijf* onz. „leven; lijf", b. a. ohd. *lîb* onz. m. „leven" mhd. *lîp* „leven, lijf, lichaam" nhd. *leib* m. os. *líf* (mnd. ook „lijf") ags. *líf* onz. „leven" eng. *life* noordsch *líf* onz. „leven, lijf"; 't Got. heeft, in plaats van **leif* (*b*), *faírhwus* „leven". De uit het Nnl. zoo goed als verdwenen bet. „leven" is de oudste; die van „lichaam" daaruit niet overal ontstaan. De verwantschap met blijven wijst als grondbegrip zoowel van *líbo-* als van het in klanktrap verschillende leven „bestendigheid, voortduring" aan; in bet. het meest nabijkomende zijn gr. *λιπαρεῖν* „volharden", *λιπαρής* „volhardend, naarstig", terwijl het grondbegrip van den indogerm. wt. *leip* is „kleven, hechten". — Lijftocht uit mnl. *lijftocht*, mnd. *líftucht* mhd. *lîpzuht* nhd. *leibzucht* vr. „levensonderhoud; weduwgift". Het tweede lid behoort bij germ. *teohan* hd. *ziehen* (zie teug) en bewaart waarschijnlijk evenals hertog de oude bet. „leiden"; vgl. ohd. *lîbleita* „levensonderhoud".

1 **Lijk** (touw) onz. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. *lîk* „touw in den zoom van 't zeil". Men houdt het voor één met het volgende woord: lijk eig. „het vaste lichaam van den zoom".

2 **Lijk** (dood lichaam) onz. Uit glb. mnl. *lijc* onz. m., b. a. ags. os. *lík*

got. *leik* onz. ohd. *lîh* (*hh*) onz. vr. „dierlijk lichaam, vleesch aan het lichaam, dood lichaam" nhd. *leiche* vr.; de ontwikkeling van de oude bet. „stoffelijk lichaam" tot „dood lichaam" is ook bij de samenstelling lichaam waar te nemen: nhd. *leichnam* „dood lichaam". Dat deze algemeen germ. benaming voor „dierlijk lichaam" met den onder lijken te noemen stam *lĭk* „glad, effen, overeenkomstig, overeenstemmend" samenhangt, laat zich nauwlijks betwijfelen, al is 't moeilijk te bepalen in welke bet.

-lijk suffix. Uit glb. mnl. *-lijc*, *-lic*, *-lec* (met toonlooze *e*; verbogen *-lîke*, *-licke*, *-leke*). In alle germ. talen en met dezelfde bet. dient *-lîk*, ohd. *-lîh* (*hh*) tot vorming van adj. (nhd. *-lich* eng. *-ly*; de verkorting is 't gevolg van toonloosheid); het is één met het tweede lid van germ. *galîko-* „gelijk" (zie lijken): got. *waíraleiks* „mannelijk", *liubaleiks* „liefelijk", *sildaleiks* „zeldzaam, wonderlijk" zijn dus eig. samenstellingen van nomen met nomen; het laatste lid draagt echter reeds in 't Got. het karakter van een suffix (vgl. -dom, -heid, -schap). In de pronominale formaties zulk en welk vervangt *-lîk* een aan 't gri. *-λικος* in *τηλίκος* „zoo groot", *πηλίκος* „hoe groot" beantwoordend suffix. — *Galîk* „gelijk" en, met verlies van het praefix, *lîk* krijgt achter den gen. plur. van substantiva de bet. „elk"; daarop berusten formaties als nhd. *männiglich* ohd. *manno gilîh* „elk der mannen" (zie malkander), mnl. *haerlijc* „ieder van hen", dagelijks nhd. *täglich* ohd. (*allaro*) *tago gilîh*(*hes*) „op elken der dagen; zie ook elk.

Lijken ww. In de bet. „gelijken" is het doorgaans eerst uit gelijken door verlies van het praefix ontstaan (zie beurt). Zonder het praefix beteekent dit ww. reeds in 't Ogerm. „passen, behagen, gepast zijn, aangenaam zijn": got. *leikan* ohd. *lîhhên* os. *lîcôn* ags. *lîcian* eng. *to like*. De eig. bet. hiervan hebben ohd. *lîchôn* mhd. *lîchen* nvla. *lijken* „glad maken, polijsten" en glb. nnl. **likken** (stam *lĭk* of *lĭkk?*) bewaard. Hieruit volgt dat in 't Germ. een nominale stam *lĭko-* (zonder praefix *ga-*) de bet. „glad, gelijk, effen, overeenkomstig, gepast" heeft gehad, en het wordt dus twijfelachtig of de bet. van *galîk* „gelijk" als „een gelijk lichaam hebbende" en die van het suffix -lijk werkelijk met het nomen lijk in verband zijn te brengen (got. *waíraleiks* eig. „een mannelijk lichaam hebbende", *liubaleiks* „een lief lichaam hebbende"). De voor germ. *lĭk* opgegeven bet. wordt bevestigd door het hoogerop verwante littausch *lýgus* „gelijk, effen, glad", *lýginti* „effenen, polijsten", opruisisch *po-lĭgu* „gelijk"; hierbij ook oslav. *lĭza* „nut"? Lat. *lîma* „vijl" (uit *ligma*) past eerder bij een wt. *lĭg* „glad maken" dan bij den wt. van likken, lekken.

Lijm vr. Met veranderd geslacht uit mnl. *lîm* m. onz.? „leem, lijm", b. a. ohd. *lîm* nhd. *leim* m. mnd. *lîm* m. onz. ags. *lîm* m. eng. *lime* on. *lîm* onz. „lijm, kalk". De bet. van dit algemeen germ. woord en van het in klanktrap verschillende leem was oorspronkelijk eigenlijk dezelfde. Een overeenkomstige voorgerm. vorm is lat. *lîmus* „dun slijk" (*î* = germ. *î*). Onder leem is *lei* „smeren" als de wt. opgegeven. „Minder zeker is verwantschap met gr. *λιμήν* „moeras" en *γλοιός* „kleverig vocht" (vgl. klei)".

1 **Lijn** (touw) vr. Uit mnl. *lîne* vr., b. a. glb. mnd. *lîne* jonger-ohd. *lîna* vr. „touw, lijn" nhd. *leine;* ook glb. ags. *lîne* eng. *line:* aan lat. *lînea* vr. „draad, snoer, touw, richtsnoer, lijn" (bij *lînum* „linnen, draad, snoer, touw") ontleend of wellicht een oorspronkelijk germ. afleidsel van *lîn* „linnen".

2 **Lijn** (regel, streep) vr. Uit glb. mnl. *lîne* vr.; evenals eng. *line* uit glb. ofra. *line* (lat. *lînea*, vanwaar ook 't jongere nnl. linie nhd. *linie:* zie 't vorige woord).

Lijnwaad, **lijnzaad**, zie linnen.

Lijs m. en vr. Het gesubstantiveerde mnl. adj. *lîse* „zacht, gemakkelijk te verrichten", b. a. ohd. **lîsi* (adv. *lîso*)

mhd. *lîse* „zacht, langzaam" mnd. *lîse* nhd. *leise*. Uit de beteekenissen van dit in de overige germ. talen niet voorkomende *lîsi* is het nauwlijks mogelijk over de etymologie te beslissen; evengoed als aan den wt. van leest (*leis*) of van lijden (*leiþ*) zou men aan verwantschap met licht (2) kunnen denken; dan zou de *s* suffixaal zijn. Het in bet. nabijkomende gr. λεῖος en λιαρός „zacht, teer" brengt men gegewoonlijk tot lat. *lēvis* „glad".

Lijspond. Uit mnd. *lîspunt*, *lîvespunt* „talentum livonicum, lijflandsch pond" = 14 pond.

Lijst vr. Uit mnl. *lijste* vr. „lijst, rand, boordsel", b. a. ohd. *lîsta* „lintvormige strook, zoom, boord, lijst" nhd. *leiste* mnd. *lîste*, ags. *lîst* eng. *list* ijsl. *lista* (*lîsta?*) vr. „rand, strook, zoom". Dit germ. woord werd in 't Rom. overgenomen (it. *lista*, fra. *liste* enz.), waar het ook de bet. „opgaaf", eig. „opgaaf op een strook" (nhd. *liste*), evenzeer aan nl. lijst eigen, kreeg. De mogelijkheid dat lijst bij leest (en lat. *līra* „door de ploeg opgeworpen aarde") behoort, is te grooter, zoolang de grondbet. van den wt. *leis* onbekend blijft. Onderstelt men dat vóór het suffixale *st* een gutturalis is weggevallen, dan mag ook aan den indogerm. wt. *leik* „overblijven" (zie leenen) gedacht worden; vgl. gr. λοισθός „de uiterste, laatste".

Lijster vr. Een uitsluitend nnl. benaming van onbekenden oorsprong.

Likdoorn m. Uit mnl. (slechts holl.?) *lijcdoren* verkort, b. a. glb. nd. *lîkdorn* nhd. *leichdorn* ijsl. *líkþorn* eig. „doorn in 't vleesch" (zie lijk (2)).

1 Likken en **lekken** ww. Uit mnl. *licken*, *lecken* b. a. glb. ond. *likkon*, *lĕkkon* ohd. *lĕcchon* nhd. *lecken* ags. *liccian* eng. *to lick*; hierbij lekker. Westgerm. *likkôn* staat tot got. *laigôn* „likken" wat de consonanten betreft als hd. *bücken* tot *biegen*, hd. *zicklein*: *ziege* (got. **tikkein* : **tigô*), eng. *hat*: hoed. De klankwisselende vorm *likk*: *laig* komt van indogerm. *leigh* „likken"; vgl. skr. wt. *rih*, *lih* „likken", gr. λείχω, lat. *lingo*, oslav. *lizą*, *lizati*, oiersch *ligim*, alle = „ik lik", gr. λίχνος „lekker, snoepachtig", λιχνεύω en lat. *ligurio* „ik belik, snoep".

2 Likken (polijsten) ww., zie lijken.

Lil onz. van lillen, zie lel.

Linde vr. Uit glb. mnl. *linde* (*lende*) vr., algemeen germ. *lindôn-* „linde": ohd. *linta* mnd. *linde* ags. *lind* (eng. *lind*, *linden* (*tree*)) on. *lind*, ook „schild" eig. „schild van lindenhout". Het hierbij behoorende dial. duitsch *lind* „bast" en on. *lindi* „gordel" zijn waarschijnlijk eerst van den boomnaam afgeleid, en dus voor de etymologie van geen waarde. Gewoonlijk wordt, uithoofde van de geschiktheid tot verwerking van lindenbast en lindenhout, aan verwantschap met lenig, germ. *linþi-* en lat. *lentus* „buigzaam, smijdig" gedacht; sommigen, de vaak afwisselende' bet. van boomnamen in aanmerking nemende (vgl. beuk, den, eik, hd. *föhre* = lat. *quercus*) willen gr. ἐλάτη „pijnboom" (uit **lenta?*) vergelijken.

Link vr. Eerst in 't oudere Nnl., *linke* „striem, keep"; hierbij glb. vla. *linkse* (Kiliaen) en *linksel* onz. „vuile streep in laken enz., striem, plooi in de huid". De oorsprong van dit woord en zijn samenhang met eenige ogerm. woorden voor „litteeken, merk" (zie litteeken), die voor composita van *lîk* „lichaam" doorgaan (zie lijk), zijn onzeker.

Link, linker bnw. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.), b. a. glb. mhd. mnd. nhd. *link*; hiernaast met klankwisseling ohd. *lenka* „linkerhand", mhd. *lenk* „linksch"; hierbij ook westfaalsch *linken* „van zwakte bewegen, zich niet stijf kunnen houden". Nog kan, wat het *begrip* aangaat, eene reeks van andere woorden worden toegevoegd: ohd. (*h*)*lancha* „lende, heupstreek" (zie flank), mhd. *gelenke* „buigzaam" nhd. *gelenk*, ags. *hlence* eng. *link* „geleding, schakel van een ketting", on. glb. *hlekkr*, voorts mhd. *lenken* „buigen, vouwen, keeren, richten" jonger-mnl. *linken* „buigen, inbuigen, vouwen". Terwijl echter deze woorden voor *hl* als de germ. begin-

letters van **link** zouden pleiten, doet zich in **slink** een glb. met *sl* beginnende maagschap voor. Het grondbegrip was ongeveer „buigzaam, lenig dun, niet stevig, slap"; de linkerhand werd als „de zwakke" aangeduid en **link** (dat ook in 't Rom. ingang vond: ofra. *esclenche* „linkerhand", wall. *hlinche* „linksch") verdrong andere woorden voor „linksch". Op grond van den mhd. bijvorm *lingg*, *ling* is een op *nk* uitgaande voorgerm. wt. aan te nemen. Als enkele *l* de beginletter is, dan kunnen oslav. *lęką*, *lęsti* „buigen, krommen", *ląk* „krom", littausch *leñkti* „buigen", *lankùs* „buigzaam" vergeleken worden. — **Linker** en **rechter** zijn geen comparatieven; als hun uitgang niet van oudere woorden voor „linksch" is overgenomen (en dan aan dien van lat. *dex-ter*, *sinis-ter* beantwoordt) is het een gen. of dat. fem. (**ter linkerhand**); vgl. **middernacht**.

Linnen onz. Evenals nhd. *linnen* een in de laatste eeuw door den westfaalschen linnenhandel ingedrongen vorm: mnd. *linnen* verkort uit *līnen*, eig. (gelijk nhd. *leinen* onz.) het adj. os. mnl. *līnin* enz. van got. *lein* ohd. os. ags. *līn* „vlas, linnen, lijnwaad" mhd. *līn* nhd. *lein* m., in 't Nnl. over in **lijnkoek**, **lijnwaad**, **lijnzaad**. „Bei diesem begriff wie bei dem worte **hennep** kann man schwanken, ob urverwantschaft oder entlehnung das gemeingerm. *līno-* mit den anklingenden worten des Lat. oder Gr. verbindet. Bei **hennep** würde das verhältnis der consonanten beweisen dass es vor der lautverschiebung, d. h. lange vor unserer zeitrechung, entlehnt wäre; und dasselbe wäre für *līno-* anzunehmen, da PLINIUS und TACITUS schon das vorkommen der leinwand bei den Germanen ihrer zeit bestätigen. Vielleicht lässt sich, worauf das fehlen des wortes bei den östlichen Indogermanen deutet, wie bei **hennep** das Skythische als quelle der sippe fassen. Vgl. lat. *līnum*, gr. λίνο-ν, osl. *lĭnŭ*; *li-* blieb in der form dat. λι-τί, pl. λῖ-τα, die zugleich erweisen, dass *lī* als wz. und *no* als ableitung für *līnum* usw. zu gelten hat".

Lint onz. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mnd. nnd. *lint* onz. (westfaalsch ook *linte* vr.) „lange strook van de eene of andere stof". Het Nd. kent den bijvorm *lind* onz., die zeer goed bij het onder **linde** genoemde duitsche *lind* komt; de bet. „strook van bast" zou dan in eene meer algemeene zijn overgegaan. De vorm op *t* kan onder invloed van het suffix *-te* zijn ontstaan (zie **bint**). Maar misschien moet men bij de verklaring van het nl. nd. woord rekening houden met rom. afleidsels van lat. *līnum* (*linteum*); vgl. it. *lenza* „linnen band" van lat. *linteum*.

Linze vr. Uit glb. mnl. *linze* vr., b. a. ohd. *linsi* (*linsīn*) nhd. nd. *linse* vr. Neemt men ontleening van lat. *lens*, gen. *lentis* „linze" aan, dan vormt niet, als doorgaans (vgl. **abt**, **kalk**, **kelk**, **kruis**) de vorm der lat. verbogen naamvallen, maar die van den nom. (vgl. **paus**) den grondslag; de verbogen nvv. zouden onl. **lint-*, ohd. **linz-* hebben opgeleverd, gelijk dan ook ags. *lent* „linze" mnl. *lenten* mv. althans de *t* vertoonen. Maar de betrekking der klanken onderling wordt, als men ags. *lent* ohd. *linsi* en lat. *lens* voor hoogerop verwant wilde houden, nog onbegrijpelijker dan wanneer men de ontleening aanneemt, die trouwens door meer dan een wezenlijk analogon (vgl. **keuken**, ags. *peósa* eng. *pease* (en *pea*) uit lat. *pisa* mv.) gestaafd wordt. Ook laat zich hier een geval van verwantschap als bij **erwt** ondersteld werd niet waarschijnlijk maken.

Lip vr. Uit mnl. *lippe* (*leppe*) vr., b. a. glb. mnd. (en daaruit) nhd. *lippe* vr. ags. *lippa* eng. *lip*; in 't Got. zou het **lipjō-* uit **lepjō* zijn — maar het komt in 't Oostgerm. niet voor — behoorende bij ond. *lëpur* ohd. *lëffur* m. „lip" en ohd. *lëfs* m. nhd. *lefze* vr. „lip", die op een germ. **lëpos*, gen. *lëposis* uit voorgerm. **lebos* gen. **lebesos* onz. wijzen. De stam *leb*, germ. *lep* moet als syn. worden opgevat van den germ. stam *lab* (in **labben**, **laf**)

„slap zijn, neerhangen, flodderen enz.", onder welks verwanten ook de bet. „lip" voorkomt. Lat. *labium*, *labrum* „lip" behoort op grond van zijn klinker wellicht bij lat. *lambere* en germ. *lapan* „likken" (zie lepel), die echter waarschijnlijk ook op de grondbet. „neerhangen, likken" teruggaan: skr. *ramb* „slap neerhangen", *lamb* „slap neerhangen, glijden", lat. *lābi* „glijden". Nog doet zich een glb. stam met *i*-vocaal voor in nd. *līpe* „onderlip, dikke hanglip" en mnd. nnd. jonger-mnl. *līpen* „de lip laten hangen, pruilen".

Lis en **lus** vr. Uit een ouder *lisse* (*u* dial. in plaats van *i*, nà *l*), bijvorm van *litse* „snoer, strik", b. a. oostfri. *litse* „belegsel, lis" mhd. nhd. *litze* „belegsel". Dit woord zal aan lat. *līcium* „dromdraad, draad" (zie dril (3)) ontleend zijn, maar het rechte is nog niet met zekerheid bekend. De nnl. bet. komt eig. toe aan mnl. woorden, welke aan fransche met de bet. „strik, snoer om om te hangen" ontleend zijn (mnl. *letse*, *latse*, *leisse* (zie leis); nfra. *laisse; lacs;* eng. *lace;* spa. *lazo;* it. *lascio; laccio* (zie lats)) en van lat. *laqueus* „strik" (of *laxare* „loslaten") komen; in 't Nvla. vervult *letse* de plaats van lis.

Lisch onz. Uit mnl. *lisch* „rietgras, lischbloem", b. a. ohd. *lisca* vr. „rietgras" en met merkwaardige afwijkingen in de klanken ond. mnd. *lēsk* mnl. *liesch* (ook *lies* (*z*)?) nhd. *liesch* onz., mhd. *liesche* vr. en nederrijnsch mnd. *lūs*(*ch*) onz. „rietgras"; nvla. *lis*, *les* onz., *lisse* vr. „lisch, zwaardvormig blad". Althans voor een deel waren deze vormen gelijkluidend met de woorden voor „lies". Hetzelfde woord komt op rom. gebied voor: it. *lisca* „halm, graat", fra. *laîche* „rietgras" (ook „dunne snede"). Herkomst en grondbet. zijn onbekend.

Lispen ww. Uit mnl. *lispen* (*lespen*) „lispelen, lispen", b. a. ohd. mhd. *lispen* „met een dikke tong spreken" (nhd. *lispeln* „lispen, lispelen"); een ouder beginletter is bewaard in glb. mnd. nederrijnsch *wlispen* en ags. *wlisp*, *wlips*, (ohd. *lisp*) „stamelend" (doch eng. *to lisp* „lispen"). Andere verwanten van den stam *wlisp* „met een dikke tong —, lispend spreken" zijn onbekend.

List vr. Uit mnl. *list* vr. „verstand, schranderheid, kennis, vaardigheid, list" b. a. ohd. mhd. *list* m. os. *list* m. vr. „schranderheid, wijsheid, kunst, sluwheid, sluwe bedoeling, list" nhd. *list* vr., ags. *list* vr. „kunst, handigheid, list" eng. *list*, on. *list* vr. „schranderheid, kunstvaardigheid, handigheid"; got. *lists* vr. komt slechts in de nnl. nhd. bet. voor. Deze bestond dus reeds vroeg naast de oorspronkelijke van „kennis, begrip, kunst": *listi-* is een klankwisselend abstractum op *-ti* bij got. *lais* „ik weet", waarvan nader onder leer (1).

Litteeken onz. Uit mnl. *littēken* (door assimilatie en klinkerverkorting uit) *lijctēken* „wondteeken, kenteeken, waarmerk, merk", glb. mnd. *līktēken* nnd. *littēken*, ohd. *līhzeihhan* „stigma". Met dezelfde bet. bestaan ook andere composita met *līk:* mnl. *līxeme*, *līxene* „merkteeken, wondteeken, litteeken"; ohd. *līhlawa*, *līhlōa* mnd. *līklauwe* „litteeken"; mnl. ook *lijkstēde* „merkteeken": germ. *līk* is „lichaam, vleesch" (zie lijk), dus beteekenden deze woorden oorspronkelijk slechts „teeken van een wond in het vleesch", later eerst, meer algemeen, „kenteeken".

Lob vr. en **lubbe** vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. voorkomende *lobbe*, *lubbe* vr. b. a. mnd. *lobbe*, *lubbe* nnd. *lobbe* „manchette, dikke hanglip e. a."; vgl. eng. *lob* „lummel, dikke massa, klomp", *to lob* „slap of onverschillig laten hangen", *lubber*, *lubby* „logge, laffe lummel", noorsch *lubb*(*a*) „dikke, lijvige gestalte". Vandaar lobberen „kwabbelen, slobberen, plassen" enz. De stam *lubb-* met de bet. „(met een losse massa) slap neerhangen" is een klankwisselende vorm, of een bijvorm van *labb* (labben). Vgl. lubben.

Lodder m. Uit mnl. *lodder* m. „liederlijk mensch, deugniet, vleier, persoon van lage afkomst" b. a. mhd. *loter* mnd. *lodder* „lichtzinnig mensch,

deugniet, kunstenmaker, potsenmaker"; vgl. ags. *loddère* „booswicht". Mnl. *lodder* mhd. *loter* is eig. het gesubstantiveerde adj. ohd. *lotar* „ledig, ijdel" mhd. *loter* „slap, lichtvaardig, boosaardig" mnd. *lodder* „wulpsch, onkiesch, gemeen" nhd. *lotter-* (in samenstelling), dat een germ. *lud-ro-* onderstelt; hierbij nog mnl. *loddech* (*g*) „wulpsch, dartel, liederlijk". De stam *lud* zal wel bij dien van liederlijk (*liuþ*) behooren en schijnt dezelfde grondbet. te hebben gehad als die van leuteren (*lut*).

Loeder m. Uit mnl. *loeder* onz. m. „lokaas", glb. mhd. *luoder* nhd. *luder* onz.: uit *lôþro-* bij germ. *laþôn* „uitnoodigen" (zie laden).

Loef vr. Dit bij de noord-europ. zeevarende volken overeenstemmende woord, jonger-mnd. *lôf* m. nnd. zwe. *lôf* eng. *loof*, *luff* enz., ook fra. *lof* (zie laveeren) komt eerst in een jonger tijdperk der taal voor en is van nl., nd. of eng. oorsprong. Het zal wel eene verkorting zijn van loefzijde zoo het althans in eenig, overigens niet duidelijk, verband staat met ouder nnl. *loef*, *loeve* „dol, roeipen, har waar het roer in hangt", misschien eig. „vlak gemaakt boord, waar de riem op rust en zich beweegt"; meng. *loof* schijnt „riem" eig. „riemblad" te beteekenen, maar dial. eng. *luff* en on. *lôfi* got. *lôfa* m. beduiden „vlakke hand". Als ohd. *laffa* „riemblad" nhd. *laffe* vr. „riemblad, schouderblad" slechts in klanktrap verschilt dan zou het germ. **laffô* en niet **lapô* zijn. Met got. *lôfa* vergelijkt men als hoogerop verwant oslav. *lapa* „klauw, poot". — Uit te loeve waart „te loeve waarts" is te loever(t) ontstaan.

Loeien ww. Uit mnl. *loeien* b. a. glb. ohd. ond. *hluojen* mhd. *lüejen*, ags. *hlôwan* st. ww. eng. *to low* „brullen van runderen enz." Dit westgerm. ww. kan hoogerop in verband staan met gr. *κι-κλή-σκω* „ik roep", lat. *clā-māre* „roepen", wier stam *klā*, *klē* in klanktrap verschilt van *kal* in gr. *καλεῖν* „roepen" (zie halen).

Loensch bnw. Eerst in 't Nnl., met dial. *oe* in plaats van *u* (vgl. loeren) bij een stam *lûn*, vanwaar nd. *lunen* „zuur zien"; zie ook lonken. Uit loeren en luim blijkt dat ook de *n* achtervoegsel is; vgl. ook lat. *lu-scus* „één oog toedrukkend, pinkend, scheelziend, eenoogig", fra. *louche*, waaraan mnl. nvla. *lusch*, *losch* „loensch" eerder hoogerop verwant, dan ontleend is.

Loer (lomperd) m. Eerst in 't Nnl. Van onzekeren oorsprong.

Loeren ww. Eerst in 't oudere Nnl., *loeren* „loeren, schuin aanzien, knipoogen, een leelijk, donker gezicht zetten": met dial. *oe* in plaats van *u* (zie loensch, boer) b. a. jonger-mhd. mnd. *lûren* nhd. *lauern* „begluren", dial. ook „scherp aanzien, met toegeknepen oogen aanzien, kwaadaardig zijn e. a." meng. *lûren* eng. *to lower* „donker, zuur kijken", wellicht ook noordsch *lûra* „sluimeren"; hierbij meng. *lurken* eng. *to lurk* „verscholen liggen, beloeren". Syn. stammen *lûm* en *lûn* doen zich voor bij luim en loensch; dus is *lû* te beschouwen als wt. met een begrip als „met toegenepen oogen zien, scheel zijn"; buiten lat. *lu-scus* zijn geen voorgerm. verwanten bekend.

Loete vr. Uit mnl. *loete*, mnd. nd. *lôte* vr. „breede plank of schop om te rakelen, met of zonder steel", dat op germ. **lôtjô-* of **hlôtjô-* wijst. Noch in, noch buiten 't Germ. worden alsnog verwanten aangetroffen.

Lof onz. Zie loof.

Lof m. Uit mnl. *lof* m. onz. „lof, prijs; toestemming, verlof"; deze beteekenissen waren algemeen germ., gelijk on. *lof* onz. „lof, roem, lofdicht; toestemming, verlof" bewijst; ohd. *lob* onz. m. os. ags. *lof* onz. bewaren zoo goed als uitsluitend de bet. van nnl. lof. Vandaar het denominativum ohd. *lobôn*, *lobên* „goedkeuren, loven, beloven" os. *lobon* ags. *lofian* „loven" mnl. *lōven* „loven, aanprijzen, te koop bieden, toestaan, beloven" nnl. loven (be-, ge-lofte) on. *lofa* „loven, prijzen, veroorloven"; hierbij nog ond. *giluƀi* md. *gelübe*

„toestemming, belofte" en got. *galubs* en (*galaubs*) „kostbaar" ohd. *galob* „geprezen, gewaardeerd". De beteekenissen dezer maagschap gaan op hetzelfde grondbegrip als g e l o o v e n terug; van dit laatste en van l i e f verschilt de stam *lub-* slechts in klanktrap; in ags. *lufu* eng. *love* heeft hij dezelfde bet. als in l i e f; de stam *laub* vertoont naast „toestaan" (zie o o r l o f) ook de bet. „loven, prijzen" in on. *leyfa* (uit *laubjan*).

Log bnw. Eerst in 't Nnl. (Holl.); hierbij oostfri. *lug* (*gg*) „lui, traag, mat, slepend, zwaar", mnd. *luggich* „traag, slap", meng. *luggen* eng. *to lug* „slepen". Verwantschap van andere woorden met den saks. stam *lugg* „zwaar, slepend" staat alsnog niet vast; misschien is het een klankwisselende vorm naast eng. *lag* „slap, traag". — Hierbij nnl. **log** (eig. „blok hout", de eng. bet.), dat uit het Nl. of Eng. ook in andere talen is overgenomen: fra. *loch* enz. — en nnl. l o g g e r, eng. *lugger*.

Lok vr. Uit mnl. *locke* vr. b. a. ohd. ond. *loc* (mv. *loccha*, *locka*) m. (nhd. *locke* vr.) ags. *locc* eng. *lock* on. *lokkr* m.; got. **lukks* komt niet voor. De grondbet. van dit woord is „bosje van wolpluizen, haren of dergelijke" vandaar ook „vlok, bundel hooi e. a.", zoodat het bestaan van dit woord nog geen recht geeft om te besluiten dat „lokken" bij de Germanen als een bepaalde dracht bekend zijn geweest. Het behoort bij germ. *lûkan* „trekken, plukken", zie l u i k.

Loket onz. Een afleidsel met rom. uitgang (ofra. *loquet*) van een bij l u i k e n behoorend woord met de bet. „afsluiting, omheining, afgesloten ruimte" (mnl. *lôke*).

Lokken ww. Uit glb. jonger-mnl. *locken* b. a. glb. ohd. *locchôn* (ook *lucchen* mhd. *lücken*) nhd. *locken*; ags. *loccian* on. *lokka*. Vla. *lokken* „lurken, zuigen", *lokke* „zuigdotje", *locke* „bloedzuiger" (Kiliaen) onderstellen eenen stam *lukk* „zuigen"; ook ohd. *locchôn* komt voor als „voedsel geven, koesteren, streelen, liefkozen". Derhalve zijn de beteekenissen „aanlokken, verlokken" misschien uit „voedsel geven, koesteren, liefkozen" ontstaan; vgl. ouder nhd. *körnen*, *kürnen* „lokken", eig. „korrels voorstrooien"? Men leidt echter l o k k e n ook wel af van een begrip als „meêgaande", door mhd. *lücke* „niet stevig bijeengebonden, los" te vergelijken, gelijk nhd. *köder* „lokaas" (ook *körnen* „lokken"?) misschien bij got. *quaírrus* „week, zacht" nhd. *kirr* behoort. Eenvoudiger is het *lokkôn* „aanlokken" onmiddellijk tot germ. *lûkan* „trekken" (zie l u i k e n) te brengen.

Lol vr. Eerst in 't Nnl., bij mnl. nnl. l o l l e n in de bet. „zotteklap uitslaan", b. a. nd. *lollen* „binnensmonds zingen, huilen, weenen, krollen"; vgl. ook nhd. *lullen* eng. *to lull* enz. „in slaap zingen", nd. *lüllen* „kletsen, bazelen, zotternijen doen, beuzelen". De stam verschilt in klanktrap van nhd. *lallen*; zie l e l l e n. Vgl. b e n u l. — **Lollen** „zich boven een stoof warmen" komt voort uit de bet. „lui rondhangen"; vgl. meng. *lollen* eng. *to loll* „onverschillig neerliggen, hangen, de tong uitsteken" ijsl. *lolla* „traag handelen". Het wordt gewoonlijk met l o l in verband gebracht door de bet. van den stam uit te breiden tot „kinderachtig, onredzaam, traag handelen".

Lommer onz. Door assimilatie uit het eerst in 't oudere Nnl. voorkomende *lomber*, het met het lidwoord overgenomene fra. *l'ombre*. Voorbeelden van samensmelting met het lidwoord levert ook het Fransch-zelf op.

Lommerd m. Met assimilatie uit mnl. *lombaert* (*d*): ontleend aan glb. fra. *lombard* (eng. *lombard* „geldschieter"), eig. een adj. „lombardisch": „noord-it. kooplieden hebben, zeker reeds in de 13ᵉ eeuw, in andere landen geldkantoren gehouden en banken van leening opgericht".

Lomp bnw. Eerst in 't Nnl.; hierbij ouder nnl. *lompe* „klomp, stuk, lomp" b. a. meng. *lumpe* eng. *lump* „klomp, massa, dik onooglijk stuk", md. *lumpe* nhd. *lumpen*, *lump* m. „zware lap,

vod"; hierbij ook ijsl. *lumpinn* „lastig, traag" en l o m p als naam van een visch (ook „smeerling, kikvorschjong"); bij het denominativum duitsch *lumpen* komen voor de beteekenissen „slap neerhangen, flodderen, moeilijk gaan, hinken". In klanktrap daarvan verschillen mhd. *limpfen* eng. *to limp* „sleepend gaan, hinken" dial. eng. *limp* „slap, krachteloos" en dial. duitsch *lampen* „slap hangen, flodderen, lastig zijn, onverschillig zijn". „Slap en zwaar hangen, slepen, lastig zijn" zijn ook de grondbegrippen van den germ. wt. *limp*, die waarschijnlijk een bijvorm *limb* heeft gehad; vgl. de glb. wortels van l a m en l a p. Van den gelijkluidenden germ. wt. *limp* van g l i m p is *limp* „slap zijn" door zijn bet. onderscheiden.

Long vr. Uit mnl. *longhe*, *longhene* vr.: algemeen germ. vr. benaming van de long: on. *lunga*, ohd. *lunga* en *lungunna*, mnd. *lunge*, ags. *lungen* (eng. *lungs* mv., om de *twee* longkwabben). Men brengt dit woord tot den wt. van l i c h t of van l a n g „licht zijn"; dan is zij in overeenstemming met vla. *lichte* (*lever*) eng. *lights* „long", port. *leve* (van lat. *levis* „licht") en russ. *legkoe* (bij *legkij* „licht") „long".

Lonken ww. Uit mnl. *lonken* „met eenigszins schuinschen blik zien, knipoogen, oogjes geven; bespieden; scheel zien", b. a. mnd. *lunken*, *lünken* „scheel naar iets zien, toeknippen, loeren, luisteren". Dit ww. laat zich zeer wel verklaren als een secondair afleidsel met *k*-suffix (vgl. h u r k e n; eng. *to lurk* bij l o e r e n) van den stam *lūn*, bij l o e n s c h ondersteld.

Lont vr. Eerst in 't Nnl.; het Nhd. kent glb. *lunte* vr., dat ook in verscheidene andere talen overging. Dit duitsch-nl. woord (voor hd. *t* : nl. *t* vgl. l u n d e r e n) — voorheen ook „lomp, lap, lor", vervolgens „lampepit" — is eig. „als lemmet of tonder gebezigd stuk stof of touw" en heeft met mhd. *lünden* „branden", dial. nd. *lunderen* „vlammen, branden", of met ohd. *lunda* „talk" niets te maken; in 't Vla. is *lonte* ook syn. met *lompe* als vischnaam en KILIAEN heeft *lompe* ook voor „tonder". *Lunte* „lomp" behoort bij dial. woorden voor „flodderen, slordig zijn, traag zijn", nl. nd. l u n t e r e n, deensch *lunte* duitsch *lunzen*, *luntschen*, dial. duitsch *lunzig* „week, zacht". *Lunt-* is een afleidsel met *t*-suffix (*lumpt-*) van *lump* (zie l o m p) of eerder nog een klankwisselende vorm bij l e n t e r e n.

Loochenen ww. Uit mnl. *loochenen* (*lōghenen*) „loochenen, liegen heeten, zijn bewering opgeven" b. a. glb. ohd. *loug*(*i*)*nen* nhd. *läugnen* os. *lōgnian* ags. *lӯgnian* got. *laugnjan;* het overeenkomstige on. *leyna* „verbergen" (got. *galaugnjan* „verborgen zijn") heeft vóór de *n* zijn *g* verloren, terwijl *g* onmiddelijk voor *n* in 't Nl. tot *ch* werd (vgl. e c h e l). Germ. *laugnjan* „tot een leugen maken, loochenen" is afgeleid van een nomen *laugno-* (ohd. *laugna* on. *laun* vr. „loochening", got. *analaugns* „verborgen"), een klankwisselende vorm van den wt. van l i e g e n.

Lood „gewicht", één met l o o d „metaal" onz., uit mnl. *loot* (*d*) „lood", b. a. mhd. (in 't Ohd. niet voorkomende) *lōt* mnd. *lōt* (*d*) „lood, van lood gegoten gewicht" nhd. *lot*, ags. *leád* eng. *lead* „lood". De oorsprong van dit westgerm. *laudo-* onz. „lood" is niet bekend.

Loods m. Nd. nhd. *lootse* m. Het is een verkorting van 't oudere *loodsman*, dat aan eng. *loadsman* „stuurman" is ontleend; dit bevat het bij l i e v e r l e d e genoemde nomen *leida* ags. *lād* „leiding, straat, weg".

Loods vr. Uit mnl. *loodse* „tent, loge, toeschouwersloge, bergplaats": uit fra. *loge*, zie l u i f e l.

Loof onz. Uit mnl. *loof* (mv. *lōver*, vandaar nnl. l o o v e r onz. en l o o v e r t j e): een ogerm. woord voor „boomblad", got. *laufs* m. ohd. *loub* m. onz. os. *lōf* ags. *leáf* onz. Of nnl. l o f op een latere verkorting onder invloed der *f*, dan wel op germ. **lubo-* naast *laubo-* berust, is niet uitgemaakt. Waarschijnlijk behoort dit woord bij mhd. *louft* „bast",

dial. nhd. *lauf* en *läufel* „huls, groene bast", *läften* „erwten doppen", die hoogerop aan oslav. *lupiti*, littausch *lùpti* „schillen", skr. wt. *lup* „rukken, losmaken" verwant zijn. Loof zou dan waarschijnlijk beteekenen „het zich losmakende, het zich na losmaking verheffende", bij welk begrip zich nhd. *lüpfen* „beuren" zeer goed aansluit; een mnl. *loven* „(van 't paard) heffen" komt helaas slechts in een verdachten tekst voor. Deze etymologie van loof zou een analogon hebben in het gewone gevoelen dat littausch *lapas* „blad" met gr. *λέπος* „schaal, schors" bij gr. *λέπειν* „schillen" behoort. Zie lubben.

Loog vr. Uit mnl. *lôghe*, b. a. glb. ohd. *louga* mnd. *lôge* nhd. *lauge* ags. *leáh* vr. eng. *lie;* in 't On. beteekent *laug* vr. „warm bad". Vermoedelijk is de westgerm. bet. de oudste; mogelijk behoort dit woord als „bleekersloog" bij gr. *λευκός* „wit", *λευκαίνειν* „wit maken, bleeken", dus bij de maagschap van licht onz.

Looi vr. Uit glb. mnl. *looie* (*louwe*) vr., b. a. nhd. *lohe* vr.; in plaats hiervan kende het oudere Duitsch een neutrum ohd. mhd. *lô* (gen. *lôwes*) mnd. *lô* „looi"; hierbij mnl. *looien*, *louwen* nnl. looien. Deze groep wijst op de germ. stammen *lawo-*, *laujo-* (misschien ook met *hl* beginnende) „bijtende stof om te looien, alsook om te verven" wier oorsprong onbekend is.

Look onz. Uit glb. mnl. *looc* onz.; in de overige germ. talen is dit woord m.: on. *laukr* ohd. *louh* (*hh*) mnd. *lôc* nhd. *lauch* ags. *leác* eng. *leek*. De algemeen germ. benaming *lauko-* voor „lookplant" behoort waarschijnlijk bij *lûkan* „plukken, trekken" (zie lok, luik); de pogingen om haar met *lûkan* „sluiten" in verband te brengen bevredigen niet.

Loom bnw. Eerst in 't Nnl., en eig. een nd. dial. vorm *lôme*, *lôm* oostfri. *lôm* „verlamd, stijf, mat, flauw, verslappend"; bij het overeenkomstige ohd. *luomi* mhd. *lüeme* „mat; inschikkelijk, vriendelijk, mild" heeft zich de bet. in eene andere richting ontwikkeld. Dit adj. is een klankwisselende vorm van den wt. van lam.

Loon onz. Uit mnl. *loon* onz. (meestal m.) b. a. os. *lôn* ags. *leán* got. *laun* onz. ohd. *lôn* onz. m. „vergoeding, belooning, loon" nhd. *lohn* m. De vergelijking van germ. *lau-no-* met oslav. *lovŭ* „jachtbuit" doet den loop der bet. zien; een gelijke ontwikkeling schijnt bij gr. *ἀπο-λαύομαι* „ik heb voordeel, word deelachtig, geniet" te bestaan.

Loopen ww. Uit mnl. *lôpen*, b. a. glb. got. *hlaupan* (reduplic. ww.) ohd. (*h*)*louffan* nhd. *laufen* os. *hlôpan*, ags. *hleápan* „loopen, springen, dansen" eng. *to leap* „springen". Hierbij *hlaupi-* m. „loop, sprong": ohd. *louf* nhd. *lauf* mnd. mnl. nnl. loop ags. *hlŷp*. Een klankwisselende vorm *hlup-* doet zich voor in ags. *hlop* „loop", mhd. dial. nhd. *geloffen* „geloopen", mhd. *lüffer* „looper". De germ. wt. *hlaup*, *hlup* „springen, loopen" is buiten 't Germ. nog niet bekend. Zie bruiloft.

Loos vr. „losse bocht in een touw"; oostfri. *lôse* vr. „losse, slappe toestand, speelruimte": van loos.

Loos bnw. Uit mnl. *loos* „los, vrij, ledig; luchtig; losbandig, lichtvaardig, listig, schalksch, bedrieglijk", b. a. glb. ohd. os. *lôs* nhd. *los*, ags. *leás* „los, loos, slim, valsch, bedrieglijk" (eng. *leas* „leugen" en *-less* in samenstellingen; eng. *loose* moet van 't vasteland zijn overgenomen) on. *lauss* „los, vrij, ongeldig, zwak" got. *laus* „ledig, nietig, ijdel". Hierbij got. *lausjan* „te niete doen, verijdelen, losmaken, bevrijden" ohd. *lôsen* os. *lôsjan* „losmaken, vrij maken" nhd. *lösen* ags. *lŷsan* mnl. *lôzen* en *lôsen* (ook *loosten*) nnl. loozen. Zie voorts *los*.

Loot vr. Uit ouder-holl. *lote* vr. (*ō* of *ô*?); glb. oostfri. *lote*. Het holl. woord wijkt in zijn consonant af van glb. mnd. *lôde* ohd. *lota*, dat bij den germ. wt. *leud* „wassen" (zie lieden) behoort; dus is loot wellicht tot den wt. van leuteren of van luttel te brengen.

Loover onz. zie loof.

Loozen ww. zie loos.

Lor vr. Eerst in 't Nnl. (voorheen

lorre); vgl. nd. *lurre* „leugen, verzinsel". Van onbekenden oorsprong. Hierbij lorren ww. oostfri. *lürren*, *lüren* „bedriegen, beet nemen" en lorrendraaien nd. *lurrendreien* waarvan de eig. bet. niet is nagespoord.

Lording vr. Eerst in 't Nnl., nd. *lurding* deensch zwe. *lording;* nd. ook *lurde* „oude lappen, of uit oud touw gedraaid garen om meê te omwoelen"; oostfri. *lurd* beteekent in 't algemeen „vuil, waardeloos goed, lompen". Deze woorden doen denken aan it. *lordo* „vuil", fra. *lourd* „zwaar, traag"; misschien is het rom. woord door het verkeer ter zee in 't Nl.-Nd. ingedrongen.

Lorkeboom. Vgl. 't overeenkomstige hd. *lorche* naast *lerche*, *lärche;* zie lariks.

Lorretje (papegaai). Eig. zeker wel een geluid om mede te lokken.

Los m. Uit mnl. *los* (*ss* uit *hs*) b. a. glb. ond. *lox* ags. *lox* ohd. *luhs* nhd. *luchs* m. „De *s* van dezen ogerm. stam dient ter afleiding, evenals bij vos, vandaar zwe. *lô* (got. **laúhô*) en buiten 't Germ. littausch *luszis*, gr. λυγκ- „los". Verwantschap met den wt. *luh* van licht (on. *ljós* „licht", ags. *líxan* „blinken") is waarschijnlijk, daar de blinkende, scherpe oogen van den los de aanleiding tot de benaming kunnen wezen".

Los bnw. Uit mnl. *los* (*ss*) „vrij van, beroofd van, ledig" (gewoonlijk praedicatief) b. a. glb. mnd. nnd. rijnsch *los* (*ss*). Dit praedicatieve adj. wijst waarschijnlijk op germ. **lusso* „los"; vgl. ags. on. *los* eng. *loss* „verlies" (stam *luso-*) en meng. *losnen* mnl. *lossenen* „los maken", on. *losna* „los worden". Germ. *lusso-* zou kunnen staan tot *lauso-* (nnl. loos) als dof, duf tot doof. Loos, los worden algemeen voor afstammelingen van een wt. *leus* „los zijn" gehouden, die in verliezen aanwezig is; maar ook de onder leuteren en lodder genoemde wortels voor „los zijn" kunnen wellicht ter verklaring dienen.

Lot onz. Uit mnl. *lot* onz. „het geworpen, of getrokken lot, bij loting verkregen eigendom" b. a. glb. ags. *hlot* eng. *lot* mnd. *lot;* hiernaast met anderen klanktrap glb. got. *hlauts* m. ohd. *hlôȥ* m. onz. ags. *hlŷt*, on. *hlautr* (en *hlutr*) m. „lot, aandeel" ook „offer". Het Ogerm. kent buitendien het st. ww. on. *hljóta* ags. *hleótan* os. *hliotan* ohd. *lioȥan* „bij het lot krijgen, erlangen", dat in mhd. *lieȥen* ook „tooveren, waarzeggen" beteekent. De bet. „lotsbestemming, levenslot" van nnl. lot nhd. *loos* is een nieuwere toepassing. De grondbet. van den germ. wt. *hleut* is nog niet gevonden. — Vandaar nnl. loterij(e), fra. *loterie*, nhd. *lotterie*. Het woord was in 't Rom. reeds vroeger overgenomen; vgl. it. *lotto* „lotbus", fra. *lot* „aandeel", ofra. *lotir* „het lot werpen, voorspellen".

Louter bnw. In dezen aan duitsch *lauter* ontleenden vorm eerst in 't oudere Nnl. bekend; in plaats daarvan mnl. *lûter* „zuiver, helder, onvermengd" b. a. glb. ohd. *hlûttar*, *lûtar* nhd. *lauter* os. *hlûttar* ags. *hlûttor* got. *hlûtr-s*. Algemeen wordt germ. *hlûtro-* met gr. κλυδ in κλύζω „ik spoel, wasch, reinig", κλύδων „golfslag" in verband gebracht; indien „gewasschen" in passieven zin de grondbet. is, dan kan voor de ontwikkeling der bet. lat. *lautus* „statig, prachtig", eig. „gewasschen", vergeleken worden.

Louw vr. Eerst in 't oudere Nnl., met dial. *ouw* voor *uw* b. a. nederrijnsch (TEUTHONISTA) *luwe*, *lîwe* dial. nhd. *laue*, *laube*(*n*) m. vr. „zeelt"; *lîwo-* behoort waarschijnlijk bij lijm, gelijk slij bij slijm.

Louwmaand. Uit mnl. *loumaent* (*looimaent*). De vorm van dezen naam komt overeen met looi, maar eenig verband tusschen Januari en het winnen der looi of het looien van 't leder is niet na te gaan.

Lub(be) vr. zie lob.

Lubben ww. Uit mnl. *lubben* b. a. glb. mnd. nnd. *lübben* (oostfri. ook „de moederborst sterk uitzuigen") eng. *to lib* (glb. *to glib* = ags. **gelybban?*) mhd. *lüppen;* hierbij ovla. *lûfer* „ruin". De stam *lub*, *lûf* uit voorgerm. *lup* komt, wat den vorm aangaat, overeen

met den bij loof behandelden wt.; ook leent zich diens bet. „rukken, losmaken, schillen" tot verklaring van lubben. Maar dit zou ook „krachteloos maken" kunnen beteekenen; vgl. oostfri. *luf*, dial. nl. *loof* „slap, moede, mat, week", mnl. mnd. nnd. *luchter* (*lucht*, *luft*) „linker" (eig. „krachteloos", vgl. link) ags. *lyft*, *lift* „krachteloos" eng. *left* „linker".

Lucht vr. Uit mnl. *lucht* vr.; het algemeen germ. woord voor „lucht, trek": got. *luftus* m. of vr. on. *lopt* onz. ohd. os. *luft* m. vr. ags. *lyft* vr. On. *lopt* (eng. *loft*) en mnd. *lucht* beteekenen ook „bovenste verdieping van een huis, korenzolder enz." 't Is onzeker of dit hetzelfde woord is, daar de etymologie van 't algemeen germ. *luftu-* „aër" niet bekend is. — Vandaar luchten, ook in de bet. „de lucht, den reuk van iets hebben" (niet kunnen (mogen) luchten).

Luchter m. Evenals mhd. *liuhtære* nhd. *leuchter* van het algemeen germ. ww. got. *liuhtjan* nhd. *leuchten*, een afleidsel van licht.

Lui mv. zie lieden.

Lui bnw. Eerst in 't Nnl.: het onderstelt onl. **lû*; vgl. noorsch *lu* „afgemat, uitgeput"; hierbij on. *lýja* „stuk stooten; afmatten", *lúi* m. „afmatting", *lúinn* „afgemat, uitgeput". Naast *lû* wordt denkelijk een klankwisselende vorm **laujo-* ondersteld door mnd. *loi*(*e*) nnd. *loi*, *lei* jonger-mnl. *looi* „mat, vadsig, lui". Men brengt deze maagschap tot den voorgerm. wt. *leu* „losmaken", die onder verliezen wordt behandeld. Vgl. luier.

Luid bnw. Uit mnl. *lût* (*d*), een algemeen germ. adj. *hlûdo-*: got. **hluda-* ohd. *hlût* os. ags. *hlûd* „luid", eig. „hoorbaar, gehoord" want dit adj. is evenals kond, koud een oud part., voorgerm. *klŭ-tós* (germ. *hlŭdo-*; de vorm met *u* is aanwezig in een aantal eigennamen als Lodewijk, Ludolf, Lotharius, Chlodwig, Chlotilde) van den indogerm. wt. *kleu* „hooren"; gr. κλύω „ik hoor", κλέος „roem", lat. *cluo*, *clueo* „ik hoor, heet", oslav. *slovo* „woord", skr. wt. *çru* „hooren", *çrávas* onz. „roem". Het part. *klŭtós* „gehoord" heeft in de verwante talen eene andere bet. als in 't Germ. ontwikkeld: skr. *çrutás*, gr. κλυτός, lat. *in-clŭtus* „beroemd". In 't Germ. behooren tot dezelfden wt. nog got. *hliuma* m. „gehoor, oor", ohd. *hliumunt* „roep" nhd. *leumund*, ohd. *liodar* ags. *hleóþor* „toon, klank". Zie ook luisteren. — In naar luid van (in 't Nhd. verkort tot *laut* praep.) is het bij luid behoorende masculinum mnl. *lût* mhd. *lût* „klank, toon, stem" nhd. *laut* bewaard.

Luier vr. Met verlies van de intervocalische *d* uit mnl. mnd. *lûder*(*e*) (nvla. *luider*) „windsel, omwindsel, lor, lap" b. a. ohd. *lûdara* (en *lodera*) „windsel, doek" ouder-nhd. *lauder* „lap, lomp". Gewoonlijk brengt men dit woord tot ohd. *lodo*, *ludo* „grof laken, grove wollen stof" ags. *loða* „soort van mantel, deken, doek van grove wol" on. *loði* m. „pluizig overkleed" nhd. *loden* m. „grove wollen stof", on. *loðinn* „pluizig", en verbindt het voorts met den wt. *luþ*, *lud* van lodder. Maar ingeval de vormen nnl. **luur** vr. nd. *lure* op mnl. **lûre* wijzen, zijn *lŭ-þrό*, *lû-rό* te onderstellen. Dan zou men kunnen aanknoopen aan de maagschap van lui; de wt. *leu* „los, slap zijn" kan gelijke begrippen, als bij de stammen van leuteren en lodder voorkomen, hebben opgeleverd.

Luifel vr. Eerst nnl., ook *luif*, *luife* en *luifen*; het moet, als het niet aan het Hd. ontleend is, op onl. **lûf-na* wijzen. In plaats daarvan komt *laubja* voor in ohd. *louba* (*louppa*) mhd. *loube* nhd. *laube*, *läube*, ouder-nnl. *lôve* „galerij aan de bovenste verdieping van een huis, bovenste verdieping, zolder, uitbouw, afdak, open (markt-)hal enz." dat ook in 't Rom. over is gegaan: mlat. *laubia*, *lobia*, it. *loggia* „galerij" ofra. *loge* „tent, hut" nfr. *loge* (nl. loods) enz.; de gewone bet. van nhd. *laube* berust op bijgedachte aan *laub* „loof". Men brengt echter *laubja* met

dit woord ook in oorspronkelijk verband, door het op te vatten als „het uit rijs, takken, horden (loofwerk) samengestelde kleinere of lichtere gestel, in tegenstelling met het vaste, uit balken en planken bestaande gebouw". Met deze verklaring laat zich de vorm **lûfna* kwalijk vereenigen; bovendien ligt het voor de hand de bij lucht vermelde woorden voor „bovenverdieping" met luifel in verband te brengen.

Luik vr. Uit mnl. *lûke*, b. a. glb. mnd. nnd. *lûke* (nhd., ontleend, *lûke*) noordsch *lûka* (ook „holle hand") dial. nhd. *lauch;* de dubbele bet. „sluiting" en „opening, gat" vertoont zich ook bij ohd. *loh* (*hh*) „sluiting, gevangenis, schuilhoek, opening, gat" nhd. *loch* „gat" ofri. *lok* ags. *loc* onz. „sluiting, grendel, luik, horde" (ags. *loca* m. „sluiting, gevangenis") eng. *lock* „slot, sluis"; de bet. „opening, gat" is eerst uit „opening, die door een luik kan gesloten worden" ontstaan; zoo is ook ohd. *luccha* nhd. *lücke* een afleidsel van *loko-* „sluiting, luik". Deze nomina behooren bij het germ. st. ww. *lûkan* „dicht doen, van een luik voorzien, sluiten", ook intr. „zich sluiten" (in 't Got. Os. Ohd. slechts in samenstelling) got. os. *lûkan* (hierbij got. *us-luka-* „opening" = ohd. *loh*) ags. *lûcan* ohd. *lûhhan* mhd. *lûchen* mnl. *lûken* nnl. luiken. De bet. „sluiten" schijnt te berusten op „over elkaar leggen, vouwen", vgl. on. *lykna* „de knie buigen", nvla. *luik* onz., *luike* en *lôke* vr. „binnenzijde van het elleboogs- en kniegewricht, waai"; dus mag men misschien voorgerm. *lug* „buigen" in gr. *λυγόω, λυγίζω* „ik buig, knoop", *λύγος* „jonge buigzame twijg", littausch *lugnas* „buigzaam" vergelijken. De gelijkluidende germ. wt. *leuk* „rukken, plukken, trekken": ofri. *lûka* mnd. nnd. *lûken* ohd. *liohhan* dial. nhd. *liechen*, ags. *alûcan* „wegdoen, verwijderen", got. *us- lûkan* „het zwaard trekken (vgl. oostfri. *meslûk* „het mestrekken"), ags. *lyccan* „rukken, trekken" (zie lok, lokken) — voorgerm. *lug* in skr. *ruj* en littausch *lużu*, *lużti* „breken" — zal wel minder dicht bij germ. *lûkan* „sluiten" staan. Zie blok.

Luim vr. Eerst in 't Nnl.; hierbij ouder-nnl. *luimen* „schuin, of achterdochtig aanzien, loeren, bespieden; verdrietig uitzien". Dit nl. woord, een *m*-afleidsel van den wt. *lû* van loensch, loeren, heeft zijn bet. gewijzigd onder invloed van mhd. mnd. *lûne* nhd. *laune* „stemming, gemoedsaard, veranderlijke gemoedsstemming, luim". Dit laatste, gelijk de in 't Mhd. nog gewone bet. „maanphase, tijd van de wisselende maan, wisselvalligheid van het geluk" bewijst, berust op lat. *lûna;* de ontwikkeling der bet. verklaart zich, als in 't Rom. — it. *luna* „luim, booze luim", fra. *les lunes*, eng. *lune*, *lunacy* — uit het bijgeloof, dat aan de maan grooten invloed op het geluk en het gemoed van den mensch toeschreef. Nl. *luim* en duitsch *laune* hebben dus etymologisch niets met elkaar te maken; maar wellicht kon zich het aan 't Lat. ontleende *lûne* aan een gelijkluidend, met luim glb. en etymologisch bij loensch, lonken behoorend **lûne* aansluiten.

Luipaard m. Uit mnl. *lûpaert* „luipaard, panter", ofra. *lupard:* een niet verklaarde vorm in plaats van **liepaert* (vgl. liebaard), lat. *leopardus*, ohd. *leoparta*, nhd. *leopard.*

Luipen ww. Uit mnl. (holl.) *lûpen*, glb. mnd. nederrijnsch *lûpen.* Verder schijnt dit woord niet verbreid te zijn. Gelijke bet. vertoont de wt. *lû* van loeren, luim, alsook gluipen.

Luis vr. Uit glb. mnl. *lûs*, een algemeen germ. benaming: noordsch *lûs* (plur. *lýss*) ags. *lûs* (plur. *lŷs*) ohd. mnd. *lûs.* „De gewone afleiding van luis van den stam van verliezen, loos (wt. *leus*), die gesteund wordt door de schijnbare analogie van gr. *φθείρ* „luis" en *φθείρω* „ik bederf", is twijfelachtig, daar voor verliezen de bet. „bederven" niet oud is. Ook is de afleiding van den germ. wt. *lût* „zich verbergen" (zie luttel) onzeker".

Luister m. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende en als *lûster* aan fra. *lustre*

(lat. *lustrare* „verlichten") ontleend; voor den langen klinker vóór *st* vgl. f e e s t.

Luisteren ww. Uit het eerst in 't jongere Mnl. voorkomende *lûsteren* b. a. glb. ohd. (*h*)*lûstrên* mhd. *lûstern* mnd. *lûsteren*. Dit ww. komt van een germ. wt. *hlûs;* vgl. ohd. *hlosên* mhd. *losen*, ags. *hlosnian*, mhd. *hlusemen* en *hlüsenen*, alle „toehooren, luisteren", os. *hlust* „gehoor, het toeluisteren" ags. *hlyst* „gehoor" on. *hlust* vr. „oor", ags. *hlystan* „toeluisteren, toehooren" eng. *to list* (en *to listen*). De voorgerm. vorm van den wt., *kleus*, glb. met *kleu* (zie l u i d), wordt gevonden in skr. *çruš-tis* vr. „verhooring, gehoorzaamheid", oslav. *sluchŭ* m. „het hooren", lit. *klausa* vr. „gehoorzaamheid", *klausýti* „toehooren, luisteren, gehoorzamen".

Luit vr. Uit glb. mnl. *lûte* dat, met jonger-mhd. *lûte*, ontleend is aan fra. *luth* ofra. *leút*. Het rom. woord (provençaalsch *laút*, it. *liúto* enz.) komt van arab. *al'ûd* „muziekinstrument", zoodat l u i t met l u i d of l i e d niets heeft te maken.

Luk onz., l u k k e n ww. Met verlies van het praefix (vgl. b e u r t) naast g e l u k, g e l u k k e n.

Lul (stagzeil) m. Eerst in 't oudere Nnl. (*lulle*); van onzekere herkomst.

Lul (pijp) vr., nd. *lülle*, *lul*, eig. „zuigdotje, zuigpijp" vervolgens ook andere „slang- of pijpvormige verlengstukken": van dial. nl. nd. hd. *lullen* „lurken, zuigen", dat wel een onomatopee zal zijn.

Lumme vr. Eerst in 't Nnl., b. a. mhd., dial. nhd. *lumbe*, *lumpe* „lende, lies"; vgl. ohd. *lumbal* mhd. *lumbel* m. „lende", ook „deel van 't ingewand" dial. nhd. *lummel* en *lummer* (ook „teelbal"). Ontleening van deze maagschap aan lat. *lumbus* „lende" is daarom onzeker, dewijl een inheemsche wt. **limb* „slap zijn, flodderen" (vgl. l u m m e l, l o m p) haar voldoende verklaart.

Lummel m. Eerst in 't jongere Nnl., b. a. oostfri. *lümmel* „log voorwerp; lomp, grof persoon" nd. nhd. *lümmel* „lummel": het behoort bij een dial. duitsch adj. *lumm* (ook *lummer*) „mat, slap, slodderig, los" (*lummelen* „slap neerhangen", westfaalsch *lummerig* „mat"), dat de zwakste klanktrap van l a m, l o o m kan zijn, maar eerder van een wt. *limb*, bijvorm van *limp* (zie l o m p) komt; vgl. l u m m e.

Lunderen ww. Eerst in 't Nnl., b. a. dial. duitsch *lunteren* „waggelen, waggelend gaan". De stam zou de genasaleerde stam van l o d d e r kunnen wezen, maar naast l e n t e r e n komt dial. ook *lenderen* voor (vgl. s l e n t e r e n). Het is ondoenlijk deze stammen etymologisch juist te scheiden, daar zij bij hun ontstaan en ontwikkeling over en weer invloed op elkander uitoefenen; dus kan, in weerwil van de klankwetten, ook nl. *lont* aan nhd. *lunte* beantwoorden, en ook staat naast l u n d e r e n glb. l u n t e r e n.

Luns vr. Uit mnl. **lunze* vr. b. a. ond. *lunisa* mnd. *lunse* mhd. *luns*(*e*) nhd. *lünse* ags. *lynes* meng. *lins:* glb. mhd. *lüner* heeft waarschijnlijk *r* uit *s;* in 't Hd. ook glb. ohd. *luning* mhd. *lüninc* m. en 't kortere ohd. *lun*, *luna* mhd. *lun*, *lune;* alle „luns" (ook „punt van een hark"); hiernaast in de dialecten nog talrijke vormen, o. a. nl. l e n s, die de etymologie bemoeilijken. Evenwel zijn vormen als germ. *luni-* en *lunisi-* (gevormd als got. *aquizi*, *jukuzi*, zie a k s t) van een *u*-wt. niet onwaarschijnlijk; men denkt aan den indogerm. wt. *leu* „losmaken" (l o o s, v e r l i e z e n); dan zou l u n s „spie om los te maken, losmaakbare spie" beteekenen.

Lunteren ww., zie l u n d e r e n.

Lurf vr. Eerst in 't Nnl. In de bet. „ingekeept hout" ook duitsch *lorfe*. In de bet. „slip" behoort het bij *larven* (*larwen*) „lepperend, slurpend drinken" (KILIAEN); gelijke begrippen loopen in de maagschap van l a b b e n dooreen.

Lurken ww. Eerst in 't Nnl.; in duitsche dialecten glb. *lurchen*, *lürggen*, *lurtschen*. De stam is waarschijnlijk één met een stam *lurk* die in de dialecten de bet. „slepend gaan, trekkebeenen"

ook „lijmerig spreken" heeft, en waarbij mhd. *lerc*, *lurc* „links" behooren.

Lust m. Uit mnl. *lust* (*lost*) m. vr., algemeen germ. *lustu-s* voor „begeerte, verlangen, welgevallen, lust": got. *lustus* m. ohd. *lust* m. vr. os. *lust* (of *lusta?*) vr. ags. *lyst*, *lust* vr. eng. *list*, *lust*. De oorsprong moet nog twijfelachtig heeten, hoe gaarne men *lustus* ook uit **lufstus* (vgl. d r a b) van den wt. van l i e f (lat. *lubēre*) zou verklaren. Ook heeft men aan een indogerm. wt. *las* „begeeren" (gr. λιλαίεσθαι, skr. *laś* (uit *lals*)) gedacht.

Luttel bnw. Uit mnl. *luttel* (*lettel; e* umlaut van *u?*) b. a. glb. os. *luttil* ohd. *luzzil* (ook *lûzil?*) dial. nhd. *lützel*, ags. *lŷtel* eng. *little;* hiernaast glb. ohd. *liuzil:* een afleidsel van *lūtt-*, *liut-* „klein, gering": os. *lut*, *liut*, ags. *lyt* „weinig" nnl. l u t j e. Merkwaardig zijn in 't Oostgerm. om den geheel afwijkenden klinker glb. *lītilo-* got. *leitils* on. *lítill* (waarmede mnl. *lītel* nvla. *lijter* één zijn?). Het westgerm. adj. brengt men in verband met on. *lúta* ags. *lūtan* „zich neigen", on. *lútr* „gebogen, vernederd", waarbij ook ohd. *lūzzēn* „verborgen zijn, loeren" mnl. *lūschen* en ohd. *loskēn* „verborgen zijn", mhd. *lûschen* nhd. *lauschen* (uit *lūskēn* voor *lūtskain*) behooren. Als hoogerop verwant vergelijkt men littausch *lūdėti* „neerslachtig zijn, treuren".

Luw bnw., zie l ij.

M

Maag vr. Uit mnl. *māghe* vr. b. a. mnd. *māge* vr. on. *magi* ohd. *mago* nhd. *magen* ags. *maga* m. „maag" eng. *maw* „krop, maag". Van 't germ. *magon-* komen dial. it. *magone* „krop van vogels", *magon*, *magun* „toorn", rhaetorom. *magún* „maag". De gewone vergelijking met den germ. wt. *mag* „vermogen, kunnen" (zie m o g e n) wordt door de bet. weinig gesteund; eerder nog mag men denken aan den voorgerm. wt. *mak* „verbrijzelen, kneden" van skr. wt. *mac* „tot deeg, tot meel maken", gr. μάσσω (uit **makjō*) „ik maak tot deeg, kneed", lat. *māla*, *maxilla* „wang, kaak".

Maag m. Uit mnl. *maech* (*gh*) b. a. glb. ohd. os. *māg* ags. *mǣg;* in 't Oostgerm. beteekent dit woord „aangehuwde verwant", on. *mágr* „zwager, schoonzoon, schoonvader" got. *mēgs* „schoonzoon"; of het Oostgerm. daarom het oorspronkelijk gebruik bewaard heeft, is onzeker, omdat de oudere geschiedenis van dit woord niet bekend is.— Op het symbolisch gebruik van z w a a r d, s p e e r (*gār*) voor „manspersoon", s p i l, k o n k e l voor „vrouwspersoon" berusten de uitdrukkingen ags. *spermāgas*, *spinelmāgas*, mhd. *swertmâge*, *spinnelmâge* „mannelijk-, vrouwelijke verwanten", nnl. z w a a r d m a g e n, nhd. *schwert-*, *spillmagen*.

Maagd vr. Uit mnl. *māghet* (*d*) „meisje, jonkvrouw" b. a. glb. ohd. *magad* os. *magath* ags. *mægþ* got. *magaþs* vr., in 't Os. en Mhd. ook met de bet. „onvrije maagd, dienstmaagd" nhd. *magd*. Van dit algemeen germ., slechts in 't Noordsch ontbrekende woord voor „maagd" is met een verkleiningsuitgang (vgl. k i e k e n) afgeleid got. **magadein* ohd. *magatīn* mhd. *magetīn* ags. *mægden* onz. „maagd, meisje" eng. *maiden*, *maid*. M a a g d zelf is een oud vr. afleidsel van germ. *magus* „knaap, jongeling" got. *magus* „knaap, knecht" on. *mögr* „zoon" os. *magu* „knaap, zoon" ags. *mago* „zoon, jongeling, man, knecht". Een andere vr. vorm is got. *mawi* on. *mær* „meisje" (voor **magwī* met verlies van de *g* voor *w*, zie n i e r) met het diminutivum got. *mawilō* ags. *meówle*. Met germ. *magus* „knaap, knecht" vergelijkt men oiersch *mug* „slaaf" en zend *magu* „jongeling"; dit zou wijzen op een indogerm. **moghus* „jonge man", dat, met de grondbet.

„volwassen, sterk geworden jonge man", gewoonlijk tot den aan germ. *mag* (in macht, mogen) beantwoordenden voorgerm. wt. gebracht wordt. Zie meid.

Maaien ww. Uit mnl. *maeien*, een algemeen germ., oorspronkelijk st. ww. voor „maaien"; got. **maian* komt niet voor, ohd. *mâen* mhd. *mæjen* mnd. *meien* ags. *mâwan* (praet. *meów*) eng. *to mow*. Hierbij het verbale abstractum germ. *mê-þo* onz. ohd. *mâd* „maaien, het gemaaide, weide" (nhd. *mahd* vr.) ags. *mǣþ* onz. (eng. *math* in *aftermath, lattermath*), vanwaar ohd. *mâdâri* mnl. *mâder* „maaier". De aan den germ. wt. *mê* beantwoordende wt. vertoont zich met een voorslag in gr. ἀ-μάω „ik maai", ἄ-μη-τος „oogst" (= germ. *mê-þo*-), ἀμητός „afgemaaid koren, afgeoogste akker"; bij lat. *metere* „maaien, oogsten" schijnt eene oorspronkelijk alleen bij 't praes. behoorende *t* aan den wt. te zijn gehecht; vgl. nog oiersch *meithel* „a party of reapers". Zie mat onz.

Maak vr. Eerst in 't Nnl., b. a. glb. mnd. nnd. *māke* ohd. *mahha* nhd. *mache* vr.: bij maken.

1 **Maal** (keer) vr. en onz. Aan het nl. en de overeenkomstige duitsche woorden ligt een oud onzijdig woord voor „tijdstip, tijd" ten grondslag: got. *mêl* „tijdstip, tijd, uur" on. *mál* „tijd, geschikte tijd, etenstijd" ohd. *mâl*, waarmede reeds vroeg adverbiale uitdrukkingen zijn gevormd als ohd. *z'einemo mâle* „eenmaal" *ze drin mâlen* „driemaal", mhd. *des mâles* „te dier tijd", mhd. *nâchmâles* mnl. *namaels* nnl. namaals, mhd. *ze mâle* mnl. *te mâle* „terstond, geheel, vooral" nhd. *zumal*. „Tijdstip" (zie etmaal) is de beperking eener algemeenere bet. „merkteeken", ook „maat" en „manier"; vgl. got. *mêla* onz. mv. „schriftteekens" (vandaar *mêljan* „schrijven"), os. *hôbiðmâl* „kop (als muntslag"), mhd. *mâl* nhd. *mal* „merk, litteeken" (een andere etymologie hebben got. *mail* ohd. mhd. *meil* „vlek, smet" ags. *mâl* eng. *mole* „moedermaal") nvla. *maal* „meet" (zie malen (2)); on. *mál* „maat", mnl. *duemmael* „maat van één duim", ags. *fôtmǣlum* „stap voor stap", mnl. *tropmale* „troepsgewijze". Een bijzondere toepassing van de bet. „tijdstip" vindt men bij on. *mál* „etenstijd" mnl. *mael* mhd. *mâl* „gastmaal, maaltijd" nhd. *mahl* nnl. **maal** onz. meng. *mêl* eng. *meal*. Het germ. neutrum *mêl* „merkteeken" wordt algemeen tot den indogerm. wt. *mē* „meten" (zie maan, meten) gebracht.

2 **Maal** (kofferzak) vr. Uit mnl. *māle* „reistasch, tasch" b. a. glb. mnd. *māle* ohd. *malha* mhd. *malhe* (vgl. bevelen). Het duitsch-nl. *malha* vr. is overgegaan in 't Rom.: sp. *mala* ofra. *male* nfra. *malle* eng. *mail*. Misschien is gr. μαλακός „slap, teer, week" hoogerop verwant.

Maalstroom, zie malen (1).

Maan vr.; mnl. *mâne* vr. met veranderd geslacht uit het algemeen germ. masculinum *mênon*- „maan" got. *mêna* ohd. *mâno* (mhd. *mâne* m., zelden vr., ook „maand") os. *mâno* (mnd. *mâne* m. vr.) ags. *môna* eng. *moon*. Ook in de meeste andere indogerm. talen wijzen de benamingen voor „maan" en „maand" op de stammen *mên* en *mênes*: skr. *mâs* (voor *mâns*, *mêns*) „maan, maand", *mâsa* „maand", gr. μήν (voor *mêns*; μήνη „maan") „maand", lat. *mensis* „maand", oslav. *mêsęcĭ* m. „maan, maand", littausch *mênû* „maan", *mênesis* „maand", oiersch *mí* „maan". „Over de nadere onderlinge verhouding tusschen germ. *mênoþ*- „maand", *mênon*- „maan" en gr. lat. *mêns*- bestaat verschil. De afleiding der stammen *mên*, *mêns* van den indogerm. wt. *mē* „meten" (skr. *mâ* „meten, toemeten", *mâ-tram*, gr. μέτρον „maat", maal (2), meten) moge, wat de begrippen betreft, bevredigen (de maan als tijdmeter gedacht), maar van een taalkundig standpunt kan deze verklaring niet voor zeker gelden".

Maand vr. Mnl. *maent* mnd. *mânet* (*d*) vr. met veranderd geslacht uit germ. *mênôþ*- m. „maand", got. *mênôþs* ohd. *mânôd* nhd. *monat* ags. *mônað* eng. *month*: deze benaming met het suffix -*ôþ*- uit voorgerm. -*ôt*- is nauw verwant aan germ.

mēnon „maan", wat met de woorden voor „maan" en „maand" in de meeste indogerm. talen het geval is, zoodat de rekening bij maantijdperken — maanden — bepaald voor oudindogerm. is te houden.

Maankop. Een samenstelling met *mân*, dat aan mhd. mnd. *mân* uit *mâhen* nhd. *mohn* m. beantwoordt; naast dit **mâhan* staat ook **mâhin*, in dial. duitsch *mân*, *môn* en mnl. nvla. *mêkop* (voor **mên-cop*), waarvan mnl. *mêcopijn* „papaverzaad"; voorts de vorm ohd. *mâgo* mhd. *mâge* m. „papaver" met *g* naast *h* (*gramm. wechsel*, gelijk bijv. in got. *tagr* ohd. *zahar*, gr. δάκρυ „traan", got. *þahan* ohd. *dagên*, lat. *tacēre* „zwijgen"): het te onderstellen voorgerm. *mēkon-* wordt door de klankwisselende vormen gr. μήκων dorisch μάκων en oslav. *makŭ* „papaver" gestaafd. Dus is deze naam, al komt hij ook in geen andere germ. dialecten voor, in 't Germ. overoud; „evenwel, de genoemde overeenstemming alleen is niet voldoende om deze woordfamilie voor echt indo-germ. te doen houden (vgl. hennep)".

Maar bijw. Uit mnl. *ne waer*, *ne wâre* „maar, slechts", eig. „ten ware": de ontkenning *ne* (zie niet) en de conj. praet. van wezen. Het overeenkomstige mhd. *ne wære* werd tot nhd. *nur*.

Maar vr. zie mare.

Maarschalk m. Uit mnl. *maerschalc* „stalknecht, hoefsmid, paardenarts; koninklijk ambtenaar, legerhoofd" b. a. ohd. *marahscalc* „paardeknecht" mhd. *marschalk* „paardeknecht, maarschalk als koninklijk of stedelijk ambtenaar". Dit duitsch-nl. woord is in 't Rom. overgegaan: mlat. *mariscalcus*, *marscalcus*, it. *mariscalco*, fra. *maréchal* (vanwaar duitsch *marschall*) „hoefsmid" en „maarschalk". Het beteekende oorspronkelijk „paardeknecht" (zie merrie en schalk), vervolgens „een koninklijk ambtenaar, die op reis- en legertochten het opzicht over het gezinde had" en wiens rang in verloop van tijd steeg. Een gelijke ontwikkeling van bet. valt bij fra. *connétable* uit *comes stabuli* waar te nemen.

Maart m. Uit mnl. *maerte*, *merte* (vgl. aarde) mnd. *merte;* deze vorm maakt het waarschijnlijk dat ohd. *merze* nhd. *märz* uit **mertio*, **martio* verschoven en niet uit lat. *Martius* met uitspraak van *ti* als *tsi* is ontstaan. *Martius* werd dus met de gewone uitspraak der *t*, vóór de ohd. klankverschuiving, in 't Nl.-Duitsch overgenomen. Eng. *march* uit ofra. *march* (nfra. *mars*). Vgl. Mei, oogst.

Maas vr. Uit een ouder *mâze;* het is niet duidelijk welke de verhouding is tusschen dezen vorm (vgl. vleesch, lies) en glb. mnl. *maesche* mnd. *mâsche*, dat in klanktrap verschilt van ohd. *masca* mhd. nhd. *masche* vr. „maas, strik" ags. *mæsce* eng. *mesh*, on. *möskvi* m. Germ. *maskwo-*, *mêskwo-* is hoogerop verwant aan *masgo-*, *mesgo-* in littausch *mazgas* „ineengedraaid snoer, maas; oog, knop aan boomen", *mezgu*, *meksti* „mazen, knoopen maken, breien". Een gelijkluidend *masche*, *maesche* beteekent echter bij Kiliaen „vlek, merk"; voor de identiteit dezer twee pleit het samenvallen der bet. „vlek" en „maas" in lat. *macula*. Maar dan behooren tot deze maagschap ook nog ohd. *mâsa* mhd. *mâse* „litteeken, vlek", mhd. *mäsele* „blaar, huidvlek, bloedzweer", nhd. *maselen*, *masern* nnl. mazelen mv. (uit **maslo-*) en ohd. *masar* „knoestig uitwas aan den eschdoorn en ander hout" ags. *maser* m. nhd. *maser*, nnl. mazelhout, on. *mösurr* „ahorn", en moet de bet. „maas" in deze germ.-littausche woordfamilie zich uit een veel algemeenere hebben ontwikkeld. Dat de germ. woorden en lat. *macula* hoogerop verwant zijn is nauwlijks mogelijk. Nadere gegevens voor de etymologie ontbreken.

Maat vr. Uit mnl. *mâte* b. a. mnd. *mâte* ohd. *mâʒa* mhd. *mâʒe* „maat, beperkte hoeveelheid van ruimte, tijd, gewicht, kracht; gematigd gedrag, matiging"; vgl. nog on. *mâti* m. „manier, wijze", jonger-mhd. *mâʒ* nhd. *mass* onz.: van den germ. wt. *mêt* „meten".

Maat m. Eerst in 't Nnl.; evenals glb. mnd. *mâte* met verlies van het praefix

(vgl. makker, beurt) uit ond. **gimato* „spijsgenoot" ohd. *gimaȝȝo* mhd. *gemaȝȝe* meng. *mate*, eng. *mate* „gezel; gelijken, huwen". Voor de vorming vgl. genoot en voor het grondwoord, met de bet. „spijs", zie moes. — Afleidsels: maatschap, maatschappij.

Maatjesharing. Deze benaming wordt duidelijk uit het oudere syn. *maagdekensharing* (mnd. *madikesheringe*).

Macht vr. Uit mnl. *macht* b. a. ohd. os. *maht* (nhd. *macht*) ags. *meaht*, *miht* vr. (eng. *might*) „kracht, vermogen, sterkte, macht" on. *máttr* m. got. *mahts* vr.: *mahti-* vr., een oud verbaal abstractum bij mogen. Zie gemacht.

Made vr. Uit glb. mnl. *māde*, mnd. *māde* nhd. *made* vr., algemeen germ. m. *maþon-* „made, worm": got. *maþa* ohd. *mado* ags. *maþa* eng. *mad;* vandaar met een *k*-suffix, on. *maþkr* m. meng. *maþek* eng. *mawk* „made" mnd. *medeke* (uit *maþiko-*) „regenworm". Nader is dit woord niet opgehelderd; verwantschap met mot is onwaarschijnlijk.

Madelief vr. Misschien door bijgedachte aan ouder-nl. *māde* („weide", zie mat (1)) uit mnl. *matelieve* b. a. nhd. *maszliebe* „madelief". De oorsprong dezer benaming is niet bekend; de meeste namen van dit bloempje zijn met Maria of met maagd samengesteld.

Maf m. Uit de dieventaal.

Maf bnw. Een uitsluitend nnl. woord van onbekenden oorsprong.

Mager bnw. Uit mnl. *māgher* „mager, schraal" b. a. ohd. *magar* nhd. *mager* mnd. *māger* ags. *mæger* on. *magr* „mager". Dit algemeen germ., slechts in 't Got. toevallig niet voorkomende adj. is niet ontleend aan glb. lat. *macer* (it. *magro* fr. *maigre*, vanwaar meng. *megre* eng. *meager*), maar volgens de wetten der klankverschuiving daaraan hoogerop verwant, en voorts wellicht ook aan gr. μακεδνός „slank", μακρός „lang".

Mak bnw. Hetzelfde woord als gemak, maar met verlies van het praefix (vgl. beurt, maat).

Makelen ww. Uit glb. jonger-mnl. *mākelen* b. a. mnd. *mākelen* (*mēkelen*); in 't Nhd. (ontleend) *makeln*, *mäkeln:* het frequentativum van maken. Van deze maagschap zijn afkomstig fra. *maquereau* (eng. *makerel*) „koppelaar", *maquerelle* mnl. *makerēle* „koppelaarster"; hierbij ook nnl. makrol.

Maken ww. Uit glb. mnl. *māken*: een westgerm. ook in 't Noordsch overgenomen ww. voor „te werk stellen, voegen, toerichten, bereiden", ohd. *mahhōn* os. *makōn* ags. *macian*. Voorzien van de praep. *ga* (zie ge-) heeft deze stam de bet. van „het samengevoegd zijn, bijeen passen", zie gemak, voorts de comp. on. *makara* „geschikter, gemakkelijker", os. *gimaco* ohd. *gimacho* „gezel, gelijke" ohd. *gimahha* „gade", eng. *make* „gezel, gade", zie makker. De grondbet. van germ. *mak* „te werk stellen, maken" is uit deze gegevens niet nader af te leiden; gr. μόγος „moeite" kan hoogerop verwant zijn.

Makker m. Eerst in 't Nnl., nd. *macker*: waarschijnlijk slechts de vervorming van een ouder **macke*, dat het praefix *ge-* heeft verloren (vgl. *maat* m.) en aan ags. *gemæcca* „gade, vrouw" eng. *match* „gelijk; gezel; huwelijk" beantwoordt: os. **gimacco* behoort, met verscherpte slotconsonant, bij gemak, maken.

Makreel m. Uit glb. mnl. *makereel* m.: met jonger-mhd. *makrēle* nhd. *makrele* en evenals eng. *mackerel* uit ofra. *maquerel* nfr. *maquereau* (mlat. *macarellus*, *maquarellus*). De oorsprong der fra. benaming is onzeker.

Mal vr. Eerst in 't Nnl., ook in 't Nnd. en Nnoordsch aanwezig; nvla. *mal*, *moll* (*ll*) onz., *malde*, *molde* vr. In weerwil van de bevreemdende *a* voor *o* kan ontleening uit het Rom. (Fra.) kwalijk betwijfeld worden; hier leverden afleidsels van lat. *modus* „maat" (*modulus* „model") it. *módana*, *módino*, spa. *molde*, provençaalsch *molle*, ofra. *mole* nfra. *moule*, meng. *molde* eng. *mould* „model" op. Van lat. *modulus* ook ohd. *módul* „model, regel" vanwaar nhd. *modeln*.

Mal bnw. Uit jonger-mnl. *mal(ll)* „weelderig, dartel; zinneloos, dwaas" b. a. glb. mnd. nnd. *mal (ll)* ags. **meall* (in *ameallian* „exinanire"). De etymologie van het saks. adj. *mallo-* of *mallu-* is onbekend; verwantschap met m a l s c h (en lat. *mollis?*) zou voor „weelderig, overmoedig, dwaas" eene grondbet. „zacht" onderstellen. — Afleidsel met rom. uitgang: ouder-nnl. *mallôte*, thans m a l l o o t.

Malder onz. Uit het Duitsch overgenomen: ohd. *maltar* os. *maldar* nhd. *malter* onz. „zekere korenmaat", uit *mal-dro*, een afleidsel van m a l e n met hetzelfde suffix als o u d e r, eig. „wat in een keer te malen wordt gegeven".

1 **Malen** (fijnmaken) ww. Uit mnl. *mālen* (praet. *moel*), een algemeen germ., slechts in 't Eng. reeds sedert het ags. tijdperk niet meer voorkomend st. ww. voor „op den molen malen" got. ohd. os. *malan*. Den wt. *mol : ml* en *mel* voor „fijn wrijven, verbrijzelen, op den molen malen" hebben de westindogerm. talen gemeen; vgl. lat. *molere* „malen", gr. *μύλλειν* „malen", *μύλος*, *μύλη* „molen", oslav. *melją*, *mlěti*, littausch *malù*, *malti* „malen", oiersch *melim* „ik maal". Of de Westariërs in hun oorspronkelijke gemeenschap uit den wt. voor „verbrijzelen" — vgl. skr. *mar* „verbrijzelen" en zie m e e l, m o l m, m o u d e, m u l — de bet. „op den molen malen" hebben afgeleid, of dat het malen op den molen den eenen stam door den anderen bekend is geworden (vgl. n a a i e n), of wederom dat een vreemde beschaving hier heeft ingewerkt (vgl. h e n n e p) is op taalkundige gronden niet uit te maken. Maar zoolang daartegen geen stellige redenen worden aangevoerd, blijft het eerste het waarschijnlijkste. Vgl. m e u l e n. — Van m a l e n in de overdrachtelijke bet. van „zich als een molen draaien" (m a a l s t r o o m) komt waarschijnlijk nnl. m a l e n — eerst „gedachten in het hoofd draaien, overleggen", dan — „mijmeren, ijlen, suf worden".

2 **Malen** (schilderen) ww. Uit glb. mnl. *mâlen* b. a. ohd. *mâlên*, *mâlôn* „van een merk voorzien, schilderen, schrijven, kleuren" nhd. *malen*, os. *mâlôn* „van een merk voorzien, een litteeken geven, verwonden": een afleidsel van germ. *mâl* „teeken", zie m a a l (1) en vgl. got. *mêla* mv. „schriftteekens", *mêljan* „schrijven, opteekenen".

3 **Malen** (zaniken) ww. Eerst in 't Nnl.; één met os. *mahlian*, *mahalon*, ohd. *mahalen* mnd. *malen* „spreken", waarvan de etymologie bij g e m a a l is vermeld. Hierbij ook m a l i n g vr. „gewoel, standje".

1 **Malie** (ring en nestel) vr. Uit mnl. *malie*, *maelje* vr.: ontleend aan fra. *maille* „maas, malie" (it. *maglia*, eng. *mail* enz.) van lat. *macula* (zie m a a s).

2 **Malie** (kolf) vr. Met veranderd geslacht uit fra. *mail* m. (it. *maglio* enz.) van lat. *malleus* „hamer".

Malkaar, malkander vnw. Het eerste lid is mnl. *mallijc*, door assimilatie ontstaan uit *manlijc* onl. **manno gilîk* nhd. *männiglich* „ieder"; voor dezen vorm en voor het tweede lid van m a l k a a r, zie e l k.

Malloot vr., zie m a l bnw.

Mallote vr. Uit het Rom.: fra. *melilote* enz.; lat. gr. *melilotus* „eene soort van steenklaver", letterlijk „honiglotus".

Malsch bnw. Eerst in 't oudere Nnl.; glb. nd. *malsch*. 't Is zeer twijfelachtig of het gelijkluidende germ. *malsko-* in got. *untila-malsks* „ten ontijde driftig" os. ags. *malsk* mnl. *malsch*, *gemalsch* „vurig, ijverig, driftig, in agitatie, stoutmoedig" in den grond één is met **malsko-* „zacht". Dit laatste kan tot de maagschap van m o u t (of bij m a l bnw.?) behooren; *-sko-* is een secondair suffix, vgl. r a s c h, h a r s t.

Maltentig bnw. Voor het tweede lid vgl. t i n t e l e n.

Maluwe vr. Uit glb. mnl. *maluwe*, *malwe*: evenals ags. *mealwe* eng. *mallow* vroeg (vgl. w ij n) aan glb. lat. *malva* (vanwaar ook fra. *mauve*) ontleend. Later ontleend zijn mnl. nnl. m a l v e, nhd. *malve*.

Malvezij vr. Uit een ouder *malvazîe*

naast *malvazeie*. Evenals de overige westersche woorden (fra. *malvoisie*, nhd. *malvasier* enz.) van den naam der stad *Napoli di Malvasia* op *Morea*, vanwaar in 't laatst der Middeleeuwen grieksche wijn werd uitgevoerd.

Mam vr. Uit glb. mnl. *mamme;* evenzoo mnd. nhd. *mamme*, en dial. *memme* uit germ. **mammjô-*: „een algemeen verbreid kinderwoord, dat door zijn lipklanken het zuigen voorstelt"; vgl. ohd. *mammalôn* „onduidelijk spreken", beiersch *memmeln* „langzaam kauwen, zachtjes spreken".

Mamiering vr. Eerst in 't Nnl.; nd. *mammierung;* van onbekende herkomst.

Man m. Uit mnl. *man* (*nn*) „mensch, man", b. a. glb. ohd. os. *man* (*nn*), nhd. *mann;* „de algemeene bet. „mensch" is nog over in iemand, niemand en in het pron. men. In 't Ags. kon *man*, *mon* (*nn*) evengoed van een vr. als van een m. wezen gebruikt worden, al had ook de laatste bet. de overhand: ags. *mon* „mensch, persoon, man, vrouw" eng. *man* „mensch, man"; on. *maðr*, got. *manna* „mensch, man". Dit woord ontleende in 't Germ. zijn verbuigingsvormen aan twee stammen *mann-* en *mannan-*; in 't Nhd. bleef van laatstgenoemde het mv. *mannen*. Got.-germ. *mann-*, voor *manw-*, berust op een ouder *manu-* (gelijk kin op *kenw-*, *genu-*). Dit *mánu-* „mensch" is in 't Indisch aanwezig, waar daarmede ook Manu „de stamvader der menschen" wordt aangeduid; hierbij behoort de germ. Mannus, bij Tacitus „de stamvader der Westgermanen"; vgl. nog skr. *manus* m. en *manušá* m. „mensch", ook oslav. *mažĭ* „man". Gewoonlijk brengt men het indische *manu-* „mensch" tot den wt. *man* „denken" (vgl. manen); dan zou „denkend wezen" voor de grondbet. zijn te houden. Deze etymologie mag echter niet voor zeker gelden. Oorspronkelijk zullen de Indogermanen zich toch nauwelijks bewust zijn geweest dat het denken een wezenlijk kenmerk van den mensch is. Veeleer moeten wij op grond van de oudste indogerm. letterkunde, de oud-indische Veda's, aannemen dat de Ur-indogermaan zich nauw aan de dieren verwant voelde, gelijk hij zich dan ook inderdaad *paçu* „vee" noemt. Dus is de eig. bet. van indogerm. *manu-* „mensch" thans bezwaarlijk meer te bepalen". Zie mensch.

Mand vr. Uit mnl. *mande* b. a. glb. mnd. nnd. rijnsch *mande* ags. *mand*, *mond* vr. eng. *maunde*. De etymologie van dit saks.-frankische woord, dat ook in 't Fra. als *manne*, dial. *mande*, werd overgenomen, is nog niet opgespoord.

Manen vr. mv. Mv. van mnl. *māne* vr. „nekhaar" b. a. glb. ohd. *mana* vr. mhd. *man* plur. *mene*, vanwaar nhd. *mähne* enk., mnd. *māne* m. ofri. *mana* m. ags. **manu* vr. eng. *mane* on. *mön* vr.; got. **mana* vr. komt toevallig niet voor; hierbij het afgeleide on. *makki* m. zwe. deensch *manke* „bovenzijde van een paardenek". Ook andere in klank overeenkomende woorden beteekenen „halsbedekking", in 't Germ. zelf on. *men* ags. *mene* os. *meni* ohd. *menni* onz. „halstooi", buiten 't Germ. lat. *monîle* „halssnoer", dorisch μάννος, μάνος, μόννος „halssnoer", oslav. *monisto* „halssnoer", keltisch μανιάκης „halssnoer", skr. *maṇi* m. „parelsnoer". Men vermoedt dat het afleidsels zijn van een indogerm. woord voor „hals, nek", waaraan wat den vorm betreft germ. *manô* „nekhaar" zou kunnen beantwoorden; maar ook skr. *manyā́* vr. „nek" is een secondaire vorm.

Manen ww. Uit mnl. *mānen* „aanmanen, aansporen, dringend verzoeken", b. a. ohd. *manôn*, *manên* os. *manon* „aansporen, eischen, manen" ags. *mania* on. *mana* „opeischen": van denzelfden wt. waarvan ook 't germ. praeterito-praes. *man* (inf. *munan*) „ik denk, meen" komt. De wt. *men*, *man* „denken" bestond reeds in 't Indogerm.; vgl. o. a. skr. wt. *man* „denken", gr. μένος „zin", μι-μνήσκω „ik gedenk", lat. *memini* „ik herinner mij", *mens* (acc. *mentem*) „zin, gedachte", *monēre* „herinneren, vermanen, aansporen", welk laatste het dichtst bij germ. *manôn* komt. Vgl. man, minne.

Mangel m. Eerst in 't Nnl., b. a. glb. nhd. *mangel* vr.; het kortere *mange* vr. beteekent in 't Mhd. en Mnd. behalve „werktuig om geweven stoffen en waschgoed glad te maken" (nhd. *mange* vr.) ook „oorlogstuig om steenen te slingeren"; deze bet. is de oudste en voor mnl. *mange* vr. de eenige: deze maagschap berust met it. *mangano* „slinger", ofra. *manganel* (mnl. *mangeneel*, meng. *mangonel*) „steenslinger" op gr. *μάγγανον* „zeker oorlogstuig". Merkwaardig is de bijvorm *mandel* naast nhd. *mangel* „mangelrol"; hij doet aan den skr. wt. *manth* „draaien" denken, die op germ. bodem in on. *möndull* „greep, kruk (aan een handmolen enz.)" voorkomt.

Mangel onz. Eerst in het Nnl., uit mhd. nhd. *mangel* m. „mangel, gebrek"; hierbij glb. mhd. *manc* (*g*), ohd. *mangôn*, *mangalôn* en *mengen* „ontberen": dit onderstelt een met m a n k glb. nomen *mang*, waarbij nog mnl. *mangieren* „verminken", eng. *to mangle* „verminken" behooren. Zie voorts onder m a n k.

Manier vr. Uit mnl. *maniere* vr. „aard, handelwijze, toestand": met mhd. *maniere* aan fra. *manière* ontleend. Het rom. woord (it. *maniera*, eng. *manner* enz.) is een afleidsel van lat. *manus* met de oorspronkelijke bet. „hanteering".

Mank bnw. Uit mnl. *manc* (*k*) „verminkt, bezeerd, gebrekkig", b. a. glb. mnd. *mank* ags. **manc* in *gemancian* „verminken"; hierbij mnl. *menken* en *minken* mnd. *minken* „verminken" nnl. v e r m i n k e n (mnl. *minken* ook intr. „gebrekkig zijn"), mnl. *menke*, *minke* vr., *menksel*, *minksel* onz. „verminking, kwetsuur, gebrek". Op een met *mank* glb. *mang* wijst de maagschap van m a n g e l. *Mang* kan kwalijk aan lat.-rom. *mancus* „verminkt, krachteloos, gebrekkig" (it. *manco*, fra. *manc*, *manquer*, nl. m a n k e e r e n enz.) ontleend zijn, maar is veeleer daaraan hoogerop verwant, ofschoon een wt. *mang* (uit voorgerm. *mank* „verminkt, gebrekkig zijn") anders in 't Germ. niet voorkomt. Daar volgens germ. klankwetten uit voorgerm. *mank* evengoed *mank* kan ontstaan, behoeft ook saks. *mank* niet ontleend te zijn; nog stelliger zou men de ontleening kunnen verwerpen, zoo mnl. *minken* op een klanktrap *mink* wees, in plaats van een bijvorm te zijn van *menken* uit *mankjan* (zie b l i k k e n).

Mantel m. Uit mnl. *mantel* m., b. a. ohd. *mantal*, *mandal* mnd. nhd. *mantel* meng. *mantel* eng. *mantle* on. *möttull* m.: reeds vroeg ontleend aan lat. *mantellum* „mantel", waarvan ook een reeks van rom. woorden afstamt: it. *mantello* fra. *manteau*, spa. *manto* fra. *mante* enz.

Mare, maar vr. Uit mnl. *mâre* vr. „tijding, gerucht", b. a. glb. ohd. *mâri* mnd. *mêre* onz. vr. nhd. *märe* vr. (*märchen*): van het adj. got. *mêrs* „beroemd" ohd. os. *mâri* mnl. *mâre*, *maer* „beroemd, bekend, opmerkenswaard, waard" ags. *mǽre* on. *mǽrr* „beroemd", dat in germ. eigennamen bij oude geschiedschrijvers reeds vroeg als *-mêrus*, *-mêris* voorkomt. Op dezelfde wijze wordt oslav. *mêrŭ* gebruikt in namen als *Vladimêrŭ* „Wladimir, Waldemar". In 't Ags. en Osaks. heeft dit adj. nog de oudere bet. „blinkend", in 't On. „zuiver, onvermengd", ook aan het hoogerop verwante lat. *mêrus* eigen. De grondbet. schijnt „blinkend" te wezen. — Van het denominativum **mêrjan* „beroemd maken" mnl. *maren* komt nnl. v e r m a a r d.

Mariolein, marjolein vr. Uit fra. *marjolaine* vr., een der vele vormen van den naam dezer plant, die ten slotte alle tot gr. *ἀμάρακον*, lat. *amaracus* teruggebracht worden; vgl. lat. *majoracus*, mlat. it. *majorana* nhd. *majoran*, eng. *marjoram*, mhd. *meieron*, *meiron* en *meigramme*. Even krasse verbasteringen komen bij plantnamen meer voor, vgl. bijv. l a v a s.

1 Mark (landstreek) vr. Uit mnl. *marke* b. a. ohd. *marcha* os. *marka* ags. *mearc* got. *marka* vr. „grens, grensland, landstreek" nhd. *mark* vr.; het overeenkomstige on. *mörkr* vr. heeft de

bet. „woud" gekregen, doordien in het ogerm. tijdperk wouden vaak de natuurlijke grens tusschen volkstammen vormden. Het ligt zeer voor de hand germ. *markṓ* vr. „grens" in verband te brengen met het grondwoord van merken, dat „merkteeken", soms zelfs „grensteeken" beduidt; evenwel, de hooge ouderdom van *markṓ* in de bepaalde bet. van „grens" wordt bewezen door het hoogerop verwante lat. *margo* „rand" en zend *merezu* „grens". Het germ. woord ging over in 't Rom.: it. *marca* enz., fra. *marche*; aan dit laatste zijn mnl. *marche*, *maertse*, het gewone woord voor „grens, grensland" (naast *marke* „grens") en eng. *march* ontleend. Een rom. afleidsel is it. *marchese* fra. *marquis* enz. „markgraaf", nl. markies.

2 **Mark** (geldstuk) vr. Uit mnl. *marke*, *marc* vr., b. a. mhd. *marc*, *marke* vr. „half pond zilver of goud", nhd. *mark* vr.; „half pond van edel metaal" beteekenden ook ags. *marc* on. *mörkr* vr. en het, eig. germ., mlat. *marca*, dat sedert de tweede helft der 9e eeuw in oorkonden voorkomt; dit verklaart dat *mark* later „muntsoorten van verscheiden waarden" aanduidt. In plaats van het fem. komt ook een neutrum voor: b.v. nnl. **mark** onz. Men neemt, waarschijnlijk terecht, aan dat deze benaming op germ. *markṓ-* „merk, teeken" berust, zoodat mark eig. „eene voor een zeker gewicht of een zekere waarde gemerkte, of daarop bepaalde (os. *markṓn* „verordenen, vaststellen") massa van edel metaal" moet beteekend hebben.

Markt vr. Uit mnl. *marct*, *maerct* vr. (m.), b. a. glb. ohd. *markât*, *merkât* nhd. *markt*, dial. *märkt* mnd. *market* onz. m.: evenals meng. eng. *market* met germ. accentueering (vgl. abt) aan lat. *mercâtus* „handel, markt" ontleend. De *a* in plaats van *e* hebben het Duitsch en Nl. gemeen met fra. *marché*, terwijl de andere rom. woorden, als it. *mercato*, de *e* behielden. Vgl. mars. — Van het part. van it. *mercatare* „handel drijven", *mercatante*, komen nhd. *marketender* nnl. marketenter.

Marlen ww. Eerst in 't Nnl., glb. nd. *marlen* eng. *to marl* (reeds meng. *marlin* „verstrikken") zwe. *märla*. Het hierbij behoorende *marlijn*, *marling* vr. eng. *marline* fra. *merlin* is het nd. nl. *marlíne* „touw om te marren" (zie ald.); of marlen een iterativum is van dit laatste (*marrelen), is onzeker.

Marmel m. Eig. „marmersteen" en één met marmer (uit lat. *marmor*), waarvan het, evenals ohd. *marmul* nhd. *marmel* m., een bijvorm is (*r—l* voor *r—r*). In 't Mnl. was de gewone vorm voor „marmer" *marber*, *marbel*, naar fra. *marbre* (uit **marmre*).

Marren ww. Met *a* uit *e* (vgl. ar) uit mnl. *merren* „talmen, wachten, uitblijven", b. a. ohd. *merren* „ophouden, verhinderen; vastleggen, vastbinden" mhd. *merren* (waarnaast glb. *merwen*), os. *merrian* ags. *merran*, *myrran* „storen, hinderen, ergernis geven" eng. *to mar* „verwonden, bederven" mnd. *merren* „ophouden, hinderen; talmen, zuimen, zich (ergens) ophouden"; het ontstaan van *rr* uit *rz* wordt bewezen door got. *marzjan* „ergernis geven". Dit germ. ww. ging over in 't Rom.; vgl. ofra. *marrir* „zich verwarren", it. *smarrire* „hinderen, verwarren". De germ. stam *mars* moet eene bet. als „roerloos, talmend, verward" hebben; zie voorts meren.

Mars vr. Met *a* in plaats van *e* (vgl. aarde) uit mnl. *merse*, *meerse* vr. „waar, koopwaar; rugkorf" mnd. *merse*: laat ontleend aan lat. *merces* „koopwaren" (nom. sing. *merx*), tevens de oorsprong van markt. De naam van den „korf voor koopwaar" werd door de zeelieden op den „mastkorf" overgebracht.

Marsch m. Uit nhd. *marsch*, dat aan fra. *marche* is ontleend.

Marsepein onz. Uit het Rom.; vgl. fra. *massepain*, it. *marzapane* „marsepein".

Martelaar m. Uit glb. mnl. *martelâre*, een afleidsel van onl. **martela* ohd. *martela* mnd. *martele* „martyrium": een bijvorm (vgl. marmel) naast ohd. *martira*, *martara* vr. nhd. *marter* (ohd.

martirâri „martelaar"). Dit woord komt van 't gr.-lat. *martyr* (eig. „getuige") „bloedgetuige voor de waarheid van het christendom", maar heeft evenals in 't Rom. naast de kerkelijke een meer algemeene bet. gekregen.

Marter m. Uit mnl. *marter* b. a. glb. mnd. *marter* (ook *marte*). Deze vormen sluiten zich bij de rom. aan; vgl. fra. *martre*, *marte*, eng. *marten*, spa. *marto*, it. *martora*, jonger-lat. *martes*, mlat. *martus*. Daartegenover vertoonen andere germ. talen regelmatige verschuiving van *t* tot *þ* en *d*: ags. *mearþ*, *meard* „marter, wezel" mhd. *mart* nwestfaalsch *mârd* on. *mörðr*, en met *r*-suffix ohd. *mardar* mhd. nhd. *marder* m. Om gegronde reden is 't waarschijnlijk dat germ. **marþus* (mhd. *mard-*) staat tot mlat. *martus* als appel tot iersch *abhal*, d. i. dat *martu-* een europeesche, geen indogerm. benaming was, maar door de Germanen vóór de klankverschuiving overgenomen.

Masker onz. Eerst in de nieuwere taal voorkomende, evenals nhd. *maske* vr. (vanwaar maske vr. als botanische term), eng. *mask* „masker" en *masker* „gemaskeerd persoon". In de opgenoemde talen zijn deze woorden bepaald laat ontleend, als uit hun vorm blijkt; zij komen uit het Rom.: fra. *masque* m., it. *maschera*, spa. *mascara*. De oorsprong is niet zeker; vroeger zocht men dien in een mlat. of ogerm. woord *masca* (mlat. ook *mascus*) „heks", tegenwoordig liever in 't arabische *maschara* „spot", dat van Beneden-Italie uit verbreid zal zijn geraakt.

Mast m. Uit mnl. *mast* m. „scheepsmast, stijl van het kruis", b. a. ohd. *mast* „paal, vaandelstok, lansschacht, scheepsmast" ags. *mæst* m. eng. *mast* „scheepsmast"; noordsch *mastr* is naar men wil ontleend. De — phonetisch moeilijke — vergelijking met lat. *mâlus* „scheepsmast", gelijk de gevolgtrekking dat Germanen en Italiërs een gemeenschappelijk woord voor den scheepsmast gehad hebben, zijn hoogst onzeker. 't Is zelfs niet onmogelijk dat mast oorspronklijk de naam is dier soort van denneboom, die nog mastboom heet.

Masteluin onz. Eerst in 't Nnl.; glb. eng. *mastlin*, *maslin*, *meslin*, *mastlyone*. Deze vormen berusten op fra. afleidsels van lat. *mixtus* „gemengd"; vgl. ofra. *mesteil* „gemengd; mengkoren" nfra. *méteil* en glb. ofra. *mestillon*, *mestelon*, waaraan de eng. en nl. vormen nabij komen. Vgl. messing.

Mat (land) onz. Eerst in 't Nnl., ouder *matte* vr. „weiveld; zooveel grasland als een maaier maait". Daarnaast onl. *mada* mnd. *mâde* mhd. *mate* (*matte*, *matze*; ohd. in *mato-scrëch* „weide-springer, sprinkhaan") nhd. *matte* ags. *meadu* (gen. *meadwe*) vr. „weide" eng. *meadow* (vgl. ook beemd); hierbij met anderen klanktrap (germ. *ē*) ags. *mǣd* eng. *mead* ofri. nfr. *mêde* „weide". De verwantschap tusschen deze maagschap en maaien is nog zichtbaar in de nnl. bet. „zooveel als een maaier maait" (dial. *deimat* „zooveel als op één dag gemaaid wordt", oostfri. *mat* „het gras, dat met één streek afgemaaid wordt"); phonetisch moeten die vormen verklaard worden uit voorgerm. *mat*, *mēt*, ons uit lat. *metere* „maaien" bekend.

Mat m. Ook in het Duitsch als *matte* voorkomende; (spaansche?) naam eener oude spaansche munt.

Mat vr. Uit mnl. *matte* b. a. glb. ohd. *matta* mnd. nhd. *matte* vr. (hd. ook *matze*), ags. *meatte* vr. eng. *mat*. „De gelijkheid der hd. en nd.-eng. dentalis wijst op ontleening en werkelijk is ohd. *matta* in en niet vóór het ohd. tijdvak overgenomen". Het grondwoord is lat. *matta* „dek van biezen".

Mat bnw. Uit mnl. *mat* „overwonnen, verslapt, krachteloos", ontleend aan glb. ofra. *mat*; hierbij mnl. *matten* „overwinnen, vernederen, neerslaan" ofra. *mater*. Van het Rom. — it. *matto* spa. *mate*, mlat. *mattus* — komen ook meng. neng. *mate*, gelijk ook mnd. mhd. *mat* „mat" in 't schaakspel en, figuurlijk, nhd. *matt*. „Schaakmat" is de eig. bet. van dit woord, dat door het schaakspel in alle beschaafde talen is gekomen: arab.-pers. *schâh mât* beteekent „de koning is dood".

Matras vr. Uit mnl. *matras* (*matrats*), dat aan 't Rom. is ontleend, gelijk mhd. *matraȥ*, *materaȥ* m. onz. nhd. *matratze* vr. en eng. *mattress;* vgl. it. *materasso*, fr. *materas*, *matelas*, mlat. *matratium*, spa. *almadraque* „kussen, bulster, matras". Het laatste wijst op arab. oorsprong en wel op *al-matrah* „zitkussen", eig. „de plaats waar iets geworpen wordt".

Matrijs vr. Uit glb. fra. *matrice*, een afleidsel van lat. *mater* „moeder".

Matroos m. Eerst in 't jongere Nnl.; eveneens nhd. *matrose* zwe. deensch *matros*. Deze woorden komen van fra. *matelot* „matroos" en dit zal dan weer, door bemiddeling der Noormannen, uit noordsch *mötunautr* „baksmaat" zijn ontstaan: het scheepsvolk toch is van oudsher in „bakken", ploegen van dischgezellen ingedeeld geweest; vgl. ook maat.

Matsen ww. Uit glb. mnl. *maetsen*, *matsen*, een afleidsel van *maetse* „knots, kolf", dat ontleend is aan fra. *masse*, *mace* „kolf" (it. *mazza* enz.). De afleiding van de rom. maagschap van lat. **matea* (verkl. *mateola*) „slegge" mag betwijfeld worden. Zie metselen.

Matsvot m. Eerst in 't Nnl.; evenzoo nhd. *Matz Fotz* nd. *Matz Fot*. *Matz*, de verkorting van *Mattheus* of *Matthijs*, wordt, gelijk zoo vele eigennamen, in verachtelijke bet. gebruikt; voor vot zie hondsvot.

Mauwen ww. Uit glb. mnl. *maeuwen*, b. a. mhd. *mâwen* „miauwen als eene kat" nhd. *mauen:* een klanknabootsend woord.

Mazelen vr. mv., zie maas.

1 **Mede**, **mee** (drank) vr. Uit glb. mnl. *mêde*, een algemeen germ., in 't Got. toevallig niet voorkomend woord: on. *mjöðr* ohd. *mëtu*, *mitu* mnd. *mêde* ags. *meodo* (eng. *mead*) m. „mede", voorts indogerm. **medhu* voor „honig" en „een uit honig bereiden bedwelmenden drank": skr. *mádhu* onz. „zoetigheid, honig, zoete drank", gr. *μέθυ* bedwelmende drank" (hierbij *μεθύω* „ik ben dronken", *μέθη* „dronkenschap"), oslav. *medŭ* „honig; wijn", littausch *midus* „mede", *medus* „honig". Waarschijnlijk bewaart skr. *mádhu* bnw. „zoet, liefelijk" de grondbet. van het znw.

2 **Mede**, **mee** (meekrap) vr. Uit glb. mnl. *mêde* mnd. *mêde;* vgl. het glb. *r*-afleidsel ags. *mæddre* (*ǽ?*) eng. *madder* noordsch *madra*. Nadere gegevens voor dit woord, welks klinker waarschijnlijk op een ouder *ai* wijst, ontbreken. Zie krap (1).

Mede, **mee** bijw. Uit glb. mnl. *mêde* b. a. os. *midi* mnd. *mêde* ohd. *miti* mhd. *mite*. In de oudste taal komt deze vorm, germ. *midi*, soms nog als voorz. voor, anders als bijw.; als voorz. heeft zich uit denzelfden grondvorm een kortere vorm *mid* ontwikkeld (ook als bijw. gebezigd): got. *miþ*, *mid* ohd. nhd. *mit* os. *mid*, *met* ags. *mid* (in 't Eng. alleen nog in *midwife* „vroedvrouw") mnl. *met* en *mit* nnl. met. Germ. *midi* uit voorgerm. **meti* is aan gr. *μετά* zend *mat* „met" verwant.

Meel onz. Uit glb. mnl. *mêle*, b. a. ohd. *mëlo* (gen. *mëlawes*) „meel, stof, aanveegsel" nhd. *mehl* os. *mël* ags. *melu* eng. *meal* on. *mjöl* onz. „meel": algemeen germ. *mël-wo-* onz., waarschijnlijk in de meer algemeene bet. „stuifsel" van den wt.-vorm *mel* „verbrijzelen, malen", wiens bestaan naast *mal*, *mol* (malen) door het Oslav. en Iersch wordt gestaafd. Vgl. nog den klanktrap *mul* in mnl. *mōlen* „vergruisd worden, tot stof worden, vermolmen", *mōlen*, *mölen* „verbrijzelen" ohd. *mullen* mhd. *müllen*, *müln*. „Terwijl het ww. malen algemeen westindogerm. is, is het woord meel uitsluitend aan 't Germ. eigen; bovendien is op te merken dat het Eng. het nomen kent, maar het daarbij behoorende ww. mist". Zie memelig.

Meenen ww. Uit mnl. *mênen* „meenen, bedoelen, bedenken, beminnen", b. a. ohd. mhd. *meinen* „in den zin hebben, bedoelen, meenen, beduiden, zeggen; een gezindheid vóór of tegen iemand hebben, beminnen" nhd. *meinen* os. *mênian* „meenen, beduiden, beteekenen" ags. *mænan* eng. *to mean;* voor een bijvorm hiervan houdt men,

waarschijnlijk ten onrechte, ags. *mǽnan* „klagen" eng. *to moan.* Westgerm. *mainjan* is hoogerop verwant aan oslav. *měnja*, *měniti* „meenen, beduiden, beteekenen, vermelden". Aan samenhang hetzij met den wt. *man* „denken" (*mainjan* uit **manjan*), hetzij met den stam *moin-* „verwisseling, verandering" (zie gemeen, meineed) valt deels om de klanken, deels om de bet. niet te denken; eerder nog aan verwantschap met lat. *mûnîre* (uit *moinîre*) „versterken", bijv. door bemiddeling van een nomen met de bet. „paal, eindpaal, doel" (vgl. muur).

Meepsch bnw. Eerst in 't oudere Nnl.; hierbij oostfri. *mêpel* „weekelijk, zwak, ziekelijk, veel kreunend". De stam *mêp* (waarschijnlijk „kermen, kreunen") wordt elders niet aangetroffen.

Meer onz. en vr. Uit mnl. *mēre* onz., soms vr. „zee, binnenzee" b. a. ohd. *mari*, *meri* m. onz. „zee" nhd. *meer* onz., os. *meri* vr. mnd. *mere* onz. ags. *mere* m. (eng. *mere*) got. *marei* vr. en *mari-* in *marisaiws* „meer") on. *marr* m. „meer, zee": een algemeen germ. woord voor „meer, zee": *mari* onz., of *mori*, een vorm door Plinius als kimbrisch vermeldt. Hoogerop zijn lat. *mare* onz., oslav. *morje* onz., oiersch *muir* (uit *mori*) „zee" verwant, waaruit volgt dat de westindogerm. volkstammen een gemeenschappelijke benaming voor „zee" of voor „binnenzee" hebben gehad. Men brengt hiertoe voorts gr. Ἀμφί-μαρος „zoon van Poseidon", alsook ἀμάρα „gracht, riool"; vgl. ofri. *mar* oholl. nfries. *mār* „vijver, kanaal, gracht", dat voor één met *mari* „zee" doorgaat. Volgens het gewone gevoelen behoort deze maagschap bij den indogerm. wt. *mor* „sterven", zoodat de zee „naar het contrast met het groeien en bloeien" van 't vasteland benoemd zou zijn, gelijk ook skr. *marus* „woestijn" tot den wt. *mar* „sterven" wordt gebracht; zie moord. Vgl. moer onz.

Meer telw. en bijw. Uit mnl. *meer*, naast *mee* (en *mêre*) neutrum en bijw. „meer" b. a. glb. ohd. os. *mêr* (mhd. ook *mê* en *mêre*) ags. *mâ*, got. *mais* bijw. „meer"; bnw. got. *maiza* ohd. os. *mêro* mnl. *mêre* ags. *mâra* „grooter, gewichtiger, ouder, meer" eng. *more*, en met jongere aanhechting van het comparatieve suffix ohd. *mêriro*, *mêrôro* mhd. *mērre*, *mêrer* mnl. *meerre*, vanwaar nnl. meerder (*-der* uit *-re* als in donder, minder). De superl. is got. *maist-s* ohd. nhd. *meist* os. *mêst* ags. *mǽst* eng. *most* mnl. nnl. meest. Germ. *maiʒ* „meer", *maiʒo* „de grootere" heeft hetzelfde comparatieve suffix *-iʒ*, *-iʒo* als bet-, min, got. *haukiza* enz., of mogelijk ook *-jiʒ*: **majiʒ*, **majisto*. Daar ook bij lat. *major* „grooter" (comp. bij *magnus*, *magis*; vgl. gr. μείζων (uit *megjón?*) comp. bij μέγας) het uitvallen eener gutturalis waarschijnlijk is, kunnen de germ. trappen van vergelijking bij een voorgerm. adj. voor „groot", lat. *magnus*, gr. μέγας, μεγάλη, got. *mikils*, behooren.

Meerkol m. Eerst in 't Nnl.; ook worden opgegeven *meerkolt*, *meerkolf*, zoodat het één zou zijn met het in 't Hd. en Nd. voorkomende *markolf* (en *markol*) „vlaamsche gaai" (ook „geelvink"). *Markolf* is een ogerm. eigennaam „Markwolf, Grenswolf", doch tevens in de sage een spotziek, uit het Oosten afkomstig persoon. Aan dezen verbindt men de verklaring van *markolf* „vlaamsche gaai". Bij meerkol „koet" herinnert echter de „witte vlek" op kop en snavel (vandaar hd. *blässhuhn*, van *blässe*, zie bles) aan kol (1).

Meerle, merel vr. Uit glb. mnl. *merele*, *meerle*: met mnd. *merle* vr. dial. duitsch *merle* vr., *merl* m. uit glb. *merula* (fra. *merle* enz.).

Mees vr. Uit glb. mnl. *mêze* b. a. ohd. *meisa* nhd. *meise* mnd. *mêse* ags. *mâse* vr., eng., door volksetymologie, *titmouse* voor *tit-moase;* on. met verdere afleiding, *meisingr* m. „mees": dus een algemeen germ. benaming, waarvan ook fra. *mésange* komt. In 't Voorgerm. is een overeenkomstige naam niet opgespoord; „slechts weinig vogelnamen zijn ook buiten 't Germ. na te gaan

(vgl. aar (2), kraan, specht)". In verband met de duitsch-nl. benaming *pimpelmeise*, pimpelmees „blauwe mees" zou men bij germ. *maisô* aan lat. *maerēre* (uit *maisēre*) „klagen, treuren" kunnen denken.

Meesmuilen ww. Een nnl. woord, waarvan het eerste lid van onbekenden oorsprong is; voorheen ook glb. *miezemeezen*.

Meest, zie meer.

Meester m. Uit mnl. *meester* „leermeester, geleerde, dichter, arts, meester in zijn vak, ambachtsbaas, opperste", b. a. glb. ohd. *meistar* nhd. *meister* os. *mêstar*: vroeg ontleend aan vulgair- en mlat. *majister* (fra. *maître*, eng. *master*, *mister*) voor lat. *magister* „opperste, bestuurder, leermeester", dat in de middeleeuwen als titel bij vele ambten voorkwam.

Meet vr. Uit mnl. *mete*, dat aan ofra. *mete* „grenssteen, grens" (it. spa. *meta*, lat. *mēta* „kegel, zuil, grens", zie mijt (2)) is ontleend.

Meeuw vr. Uit mnl. *mêwe* vr. b. a. glb. os. *mêu* (*u* uit *w*) mnd. *mêwe* vanwaar nhd. *möwe* ags. *mǣw* eng. *mew*; naast dit *maiwi-* wijst on. *má-r* m. „meeuw" op *maihwo-*, dat ook in 't Ohd. als *mêh* „meeuw" aanwezig was; (voor *w* naast *hw* vgl. eiland, nier). Voorgerm. **maiko-*, **maiki-*, waaruit de germ. vormen moeten ontstaan zijn, heeft men in eene overeenkomstige bet. nog niet aangetroffen.

Meewarig bnw. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.); een langere vorm van 't oudere **medewâre* b. a. ohd. *mitiwâri* mhd. *mitewære* „zachtmoedig". Hetzelfde tweede lid is aanwezig in ohd. *mand(a)-wâri* „vriendelijk, zacht", *alawâr*, *alawâri* „goed, vriendelijk" (vanwaar mhd. *alwære* mnl. *aelwerich* nhd. *albern*) ags. *ealwǣrlic* en in got. **un-wêrs* „verstoord, verontwaardigd" (*unwêrjan* „verstoord zijn"). Het begrip „vriendelijk" ligt dus alreeds in germ. *wêrs*, on. *vǽrr* „vriendelijk, zacht, aangenaam", zoodat het eerste lid van onl. **midiwâri* wel niets met lat. *mītis* „zacht" te maken zal hebben, maar veeleer het bijw. mede is. Zie voorts waar bnw.

Mei m. Uit glb. mnl. *meie*: met ohd. *meio* mnd. *meie* nhd. *mai* m. aan lat. *mājus* (it. *maggio*, fra. *mai*) ontleend. Voor den tijd der ontleening vgl. Maart. — Jonger-mnl. jonger-mhd. *meie* „groene loovertak, meiboom" nhd. *maie* nnl. mei is hetzelfde woord.

Meid vr. Eerst in het 't Nnl.; evenals mhd. *meit* nhd. *maid* (eng. *maid*) hetzelfde woord als maagd (vgl. brein). Hiervan verscheidene diminutiva, sommige met dubbel suffix: oud- en nvl. *meissèn*, *meisen* (voor **meitsen*), nnl. meisje (met *s*-suffix en het diminutieve suffix oholl. *-jan*), mnl. *meiskijn* nnl. nd. *meiske(n)*; vgl. ook nhd. *mädchen* van *magd*.

Meier m. Uit mnl. *meier(e)* „bestuurder, opperhoofd, rentmeester, pachter", b. a. glb. ohd. *meior*, *meier* os. *meiar*, nhd. *meier*. Dit woord komt van den lat. comp. *mājor*, die in de middeleeuwen als titel van administratieve ambtenaren werd gebruikt (vgl. den *mājor domus* der frankische koningen); vandaar ook fra. *maire*, eng. *mayor*. De bet. „landhuurder, bouwman" schijnt zich in 't bijzonder op duitschen bodem te hebben ontwikkeld.

Meineed m. Uit glb. mnl. *mein-(mên-) eet*, een ogerm. samenstelling, got. **mein-aiþs* on. *meineiðr* ohd. *meineid* os. *mênêth* ags. *mānāþ* m. „valsche eed", waarvan 't eerste lid een gesubstantiveerd adj. is: on. *mein* onz. „schade, ongeluk" (*meinn* „schadelijk") ohd. *mein* onz. m. os. *mên* ags. *mān* onz. „valschheid, overtreding, misdaad" (ohd. mhd. *mein* „valsch, bedrieglijk", *meinêr eit* „meineed"). Dat dit germ. *maino-* „nadeelig, bedrieglijk, misdadig" met gemeen (littausch *mainas* „ruil") kan samenhangen, wordt op grond van de geschiedenis van tuischen vermoedt.

Meisje, zie meid.

Melaatsch bnw. Uit mnl. *malaet* (*d*) „ziek, melaatsch"; evenals ohd. *malât*, *malâʒ* mnd. *malât*, *malâtisch* „melaatsch" ontleend aan het rom. adj. voor „ziek": it. osp. *malato* fra. *malade* enz.

Melde vr. Uit mnl. *melde* b. a. mnd. mhd. nhd. *melde*; daarnaast met anderen

klanktrap glb. ohd. *molda*, *mulda* mhd. *molde*, *mulde* (ook met *t* in plaats van *d*). De herkomst van deze benaming, die op voorgerm. **melt-*, **mlt-* wijst, is duister; de vergelijking met gr. *βλίτον* (voor *μλίτον*) „melde" zeer onzeker.

Melden ww. Uit mnl. *melden* „verraden, melden", b. a. ohd. os. *mëldôn* ags. *meldian* „aangeven, verraden" nhd. *melden*, een denominativum van ohd. *mëlda* vr. „verraad, verklikking, belastering". De meer algemeene bet. „aanwijzen, verwittigen" is eerst later uit de oudere van „met booze bedoeling aangeven" ontstaan; daarom wordt met germ. *mël-þô-* littausch *mela-s* „leugen" vergeleken.

Melk vr. Uit mnl. *melk* vr., een algemeen germ. woord voor „melk" met den grondvorm *mëluc*, *miluc* vr.: got. *miluks* on. *mjolkr* os. *miluc*, **mëluc* ofri. *mëloc* ags. *meoloc* ohd. *miluh*. Terwijl het ww. melken in 't West-Indogerm. algemeen is, is het znw. voor „melk" tot het Germ. beperkt; oslav. *mlěko* onz. „melk" en zijn afstammelingen in de nieuw-slav. talen moeten om de overstemming der *k*'s uit het Germ. zijn overgenomen, en gr. *γάλα* (stam *γάλακτ-*) en lat. *lac* (stam *lact-*) „melk" kunnen er niet bij behooren; op zijn hoogst kan een oiersch *melg* „melk" als hoogerop verwant beschouwd worden. Ook de vorm van 't germ. woord, het tweelettergrepige *meluk* tegenover den wt. *melk* „melken", loopt in 't oog; niettemin wordt aan hun onderling verband niet getwijfeld. In elk geval is het ww. melken ouder dan het znw. melk. Ook mhd. *molken*, *mülken* „melk, en wat uit melk bereid wordt" ags. *molcen* onz. nhd. *molken* vr. „wei" gaan voor afleidsels van den wt. van melken door.

Melken ww. Uit mnl. *melken* b. a. ohd. *mëlchan* mnd. nhd. *melken* ags. *melcan* (eng. *to milk* naar 't znw. *milk*); got. **milkan* komt niet voor; het IJslandsch kent (met bevreemdende *lt*) *mjalta* „melken" (en *mjolka*, naar *mjolk* „melk"). Het germ. st. ww. *mëlkan* komt van den indogerm. wt. *melg*, in de andere west-indog. talen in gelijke bet. aanwezig: lat. *mulgēre*, gr. *ἀμέλγειν*, oslav. *mlěsti* (praes. *mlŭzą*), littausch *milsti* (praes. *melžù*). In de oost-indog. talen komt dezelfde wt. voor in de stellig oudere bet. „afwissen, afstrijken": skr. *mârj*, *mrj*, zend *marez*. „Melken is een dier woorden, die op een nauweren samenhang van de West-Indogermanen onderling wijzen; vgl. hennep, malen. Vgl. melk.

Memelig bnw. Eerst in 't Nnl., van het in nl. en duitsche tongvallen voorkomende *memel* „mijt", dat tot de maagschap van ohd. *miliwa* „mot, houtworm, mijt, made" nhd. *milbe* (voorheen ook dial. *mele*) mnl. *mēluwe*, *milwe*, mhd. *milwen* mnl. *mēluwen* „tot meel, — stof maken" en voorts bij meel (vgl. got. *malô* „mot": malen) behoort. *Memel* schijnt ontstaan uit *mēlmele* „meelmijt".

Men vnw. Uit glb. mnl. *men*, mnd. *men*, door toonloosheid verkort uit *man*: ohd. os. ags. *man* „men", eig. het nomen man in de bet. van „de een of andere man", gelijk ook lat. *homo* in 't fra. *on* als pronomen dienst doet. In de oudere taal (Ohd. Mhd. Ags.) wijst op *man* het persoonlijk vnw. van den 3[en] pers. enk. (ohd. *ër*, ags. *he*) terug. In 't Got. wordt *manna* in onbepaalde zinnen alleen met de ontkenning gebruikt: *ni manna* „niemand".

Mengel onz. Uit glb. mnl. *mengele*: glb. mnd. nnd. *mengel* en *mengelen* onz. Deze woorden zijn diminutieve vormen, die misschien op de bet. „gebrekkig, onvolkomen" (maagschap van mangel, mank) berusten.

Mengen ww. Uit mnl. *menghen* „mengen, ruilen" b. a. ohd. (frankisch) *mengen* os. *mengian* nhd. *mengen* ags. *mengan* (eng. *to mingle*) „mengen", uit *mangjan*; hierbij mnl. *manghen* (uit **mangôn*) *manghelen* „veranderen, afwisselen", mnl. mnd. *manghelen* „handgemeen worden" (eig. „zich vermengen"), os. *gimang* „schaar, hoop", vanwaar *an gimang*, *an gimange* ags. *on gemong*

eng. *among* „onder, tusschen". In plaats van den saks.-frankischen stam *mang* „mengen" kent het Hd. ohd. *mischen* nhd. *mischen*, b. a. ags. *miscian* „mengen". Deze woorden zijn ontleend aan lat. *miscēre* „mengen", of, wat waarschijnlijker is, daaraan hoogerop verwant, alsook aan gr. μίσγω, μίγνυμι, littausch *mìszti*, oslav. *měsiti*, skr. wt. *miç* „mengen" in *miçrá-s* „gemengd". De vormen van deze ww. met *i*-stam zijn niet volkomen duidelijk; de voorgerm. wt. schijnt *mik* te zijn, waaruit lat. *misceo*, alsook ohd. *misken* (uit *miskjan*) door aanhechting van een praesens-suffix op *sk* — *mik-sk-*, vanwaar *misk-*, vgl. wasschen, wenschen — kunnen zijn ontstaan. Of nu met dezen wt. de stam van *mang* samenhangt is onzeker; men neemt aan dat van een door de germ. klankverschuiving uit het genasaleerde **mink* ontstaan **ming* naar analogie de ablaut *mang* is gevormd.

Menie vr. Uit mnl. *minie* (ook *mînie*) (vgl. lelie, ledekant), ontleend aan lat. *minium* „menie", vanwaar ook jonger-ohd. *minig* mhd. *minig*, *menig* nhd. *mennig* m., voorheen ook *mennige*, *menje* vr.

Menig m. Uit glb. mnl. *menech* (*gh*) b. a. ohd. *manag*, *menig* nhd. *manch* os. *manag*, *maneg* ags. *monig* eng. *many* got. *manag-s* „veel, menig". Hoogerop verwant is oslav. *mnogŭ* „veel"; dit wijst aan dat dit woord voor „talrijk, veel" reeds voorgerm. is geweest, ongeveer met den vorm **monogho-*, **monegho-*; een grondbet. is nog niet opgespoord. — Hierbij got. *managei* ohd. *managî*, *menigî* (nhd. *menge*) os. *menigi* ags. *menigo* vr. „veelheid, groot getal, menigte" mnl. *meneghe*, dat door 't jongere *menichte* nnl. menigte vervangen is.

Mennen ww. Uit mnl. *mennen* (*mēnen*) „een trekdier voortdrijven, per as vervoeren, rijden, voeren" b. a. ohd. *mennen*, *menen* mhd. *menen* „een trekdier aandrijven", ohd. ook „voor 't gerecht dagen". Over de etymologie van dit duitsch-nl. woord valt moeilijk te oordeelen; in bet. komt het overeen met het algemeen rom. *menare* „vee drijven, -leiden" (it. *menare*, fra. *mener*) uit mlat. *mināre* „vee door bedreigingen aanzetten" (lat. *minae* „bedreigingen"), maar daartegenover staat dat de vorm ohd. *mennen* mnl. *mennen* uit een rom. *minare*, *menare* kwalijk te verklaren is; deze vorm wijst veeleer op een germ. **manjan*, waarmede ook frankisch-mlat. *mannîre* „voor 't gerecht dagen" overeenstemt. Wellicht zijn een inheemsch woord en een rom. in het Duitsch-Nl. ineengevloeid. De grondbet. van het germ. **manjan*, waaruit zich „voor 't gerecht dagen" en „een trekdier voortdrijven" ontwikkeld kan hebben, is niet gemakkelijk na te gaan; verband met manen is twijfelachtig.

Mensch m. onz. Uit mnl. *mensche* b. a. glb. ohd. os. *mennisko* nhd. *mensch* m. (mhd. nhd. nnl. ook onz.) ags. *mennisc* m. Dit westgerm. woord is een gesubstantiveerd adj., dat met het suffix *-isko-* (nl. *-sch*) van man is afgeleid: got. *mannisk-s* ohd. os. ags. *mennisc* „menschelijk"; vgl. de soortgelijke formatie skr. *manuṣya* — naast *mánu-*, *mánus-* „mensch" — als bnw. „menschelijk", als znw. m. „mensch".

Mep m. Een eerst in 't Nnl. voorkomend woord van onbekenden, misschien onomatop. oorsprong.

Merel, zie meerle.

Meren ww. Uit mnl. *mēren* (*mâren*) „vastleggen, boeien, binden; dralen, talmen". In weerwil van de gelijke bet. van mnl. *merren* nnl. marren heeft men geen recht mnl. *mēren* met éóne *r* tot *marzjan* terug te brengen; het wijst veeleer op een glb. **marjan* van een stam *mar-*, waarvan *marwo-* in mhd. *merwen* (zie marren) wel een *w*-afleidsel zal zijn. Tot denzelfden wt. behoort stellig ook ohd. *mara* vr. nhd. *mahr* m. ags. *mara* m. eng. *nightmare* on. *mara* vr. mnl. *māre* vr., verbasterd tot (nacht)merrie, „nachtspook" (overgenomen in fra. (*cauche-*)*mar*; hoogerop verwant aan poolsch *mora*, boheemsch *můra* „nachtmerrie"). Bij den wt. *mar* (syn. *mars* in marren), voor-

germ. *mor*, zooveel als „belemmerd zijn" past zeer wel lat. *mŏra* „oponthoud, hindernis", misschien ook gr. *μῶρος* „stompzinnig, dwaas". Zie moord.

Merg onz. Met *e* uit *a* (vgl. erg) uit mnl. *march* (*gh*) b. a. ohd. *mar(a)g* nhd. *mark* (met *k* voor *g*) os. *marg* ags. *mearg* onz. eng. *marrow* „merg": een oindogerm. woord, dat in 't Got. **mazga-* (uit voorgerm. **mazgho-*) zou luiden; vgl. oslav. *mozgŭ* m. zend *mazga* skr. *majjan* „merg", die alle, regelmatig, de aspiratie der *gh* hebben laten varen. Voor den wt. houdt men skr. *majj* „indompelen", lat. *mergere* „indompelen, onderdompelen"; maar 't is niet duidelijk in welke bet. merg tot dezen wt. behoort. — Vandaar — mogelijk tevens met bijgedachte aan het volgende woord — hd. *mergeln* nl. mergelen, uitmergelen „het merg uithalen, uitputten".

Mergel vr. Uit glb. mnl. *mergel*, b. a. ohd. *mergil* mnd. nhd. *mergel* m.: uit mlat. *margila* van *marga* „mergel", door PLINIUS als keltische woorden vermeld; vgl. bretonsch *marg*, kymrisch *marl* „mergel". Uit dezelfde bron komen de glb. rom. woorden: ofra. *marle*, nfra. *marne*, it. sp. *marga*.

Merk onz. Met *e* uit *a* (vgl. merg, erg) uit mnl. *mark* onz. b. a. mhd. mnd. *marc* ags. *mearc* on. *mark* onz. „merkteeken, kenteeken", nhd. *marke* vr. (ontleend zijn: fra. *marque;* ofra. *merker*, *merchier* „merken"); vandaar: *markjan* „van een teeken voorzien, opmerken" mnl. *merken* „van een merk voorzien, aanmerken, berispen; bemerken, gadeslaan", glb. ohd. *merchen*, mnd. nhd. nnl. merken, en desgelijks: **markōn:* os. *markōn* ags. *mearcian* on. *marka*. Voor hoogerop aan *marko-* „merkteeken" verwant gaat littausch *márgas* „bont" door. Of voorts ook het indogerm. woord voor „rand, grens", mark (1), er mede samenhangt is niet uitgemaakt. Vgl. ook mark (2).

Merrie vr. Uit mnl. *merrie*, *merie* (voor *rr* vgl. berrie) b. a. glb. mnd. *merie* ohd. *meriha*, *marha* ags. *myre* vr., eng. *mare*, on. *merr* vr.; nhd. *mähre* is van de oude bet. „merrie" afgeweken: germ. *markjō(n)-* is een vr. formatie nevens het eerder uitgestorvene germ. *marh* onz. „paard": noordsch *marr* ohd. *marah* mhd. *marc* ags. *mearh*. „Dit ontstond regelmatig volgens de wetten der klankverschuiving uit voorgerm. *marka-*, in welke gedaante het als oudkeltisch door PAUSANIAS wordt vermeld; vgl. hierbij iersch *marc*, wallisch *march* „paard". Maar redenen om germ. *marka-* voor aan het Keltisch ontleend te houden bestaan er niet. Voor *marh* kwam later germ. *hross* (mnl. *ors* nhd. *ross* nl. ros) en vervolgens paard in de plaats". Zie maarschalk.

Mes onz. Uit glb. mnl. *mes* (*ss*), een tengevolge van zijn niet meer begrepen vorming wat klanken betreft zeer sterk afgesleten woord; de vorm, die voor de oorspronkelijke te houden is, bewaart ohd. *mezzi-sahs*, *maz-sahs* en ags. *meteseax* onz. „mes"; daarnaast kent het Ohd., met *r* uit *z*, *s*, *mezzirahs:* hieruit ontstaan de vormen ohd. *mezziras*, *mezzeres*, *mezzer* nhd. *messer*, os. *mezas* (d. i. *metsas*) oud-nederrijnsch *mezses* jonger-nd. *metses*, *mets* en *mes* (*mest*). Het germ. *matisahs*, *matizahs* is een samenstelling die, gelijk het overgaan van *s* in *z* en voorts in *r* leert, in 't Germ. zeer oud moet zijn; het tweede lid is ohd. *sahs* ags. *seax* „mes, kort zwaard" (vandaar de naam Saksen), dat men met lat. *saxum* „steen" in verband brengt, daar alle scherp gereedschap oorspronklijk van steen gemaakt werd. Het eerste lid komt overeen met een in de ogerm. talen bewaard woord voor „spijs" (*mati*); zie moes: *matisahs* is dus eig. „spijsmes".

Messing onz. Eerst in 't oudere Nnl. ontleend aan nhd. *messing* onz., mhd. *messing* m. (dial. *missing*); vgl. on. *messing* vr. (met den merkwaardigen bijvorm *mersing*) vr. „geelkoper". Messing is afgeleid van 't voormalige hd. *messe*, *mess* vr. onz. „klomp metaal, metaalmengsel", dat met ohd. *massa* vr. „vormelooze klomp" nhd. *masse* (ook „klomp metaal") schijnt samen te han-

gen. Bij de onderstelling, dat ohd. *massa* aan lat. *massa* ontleend is, blijft de vocaal van *messe* onverklaard, dat veeleer op een ouder **massjô* wijst. Ook ags. *maestling*, *mæsling* „erts, geelkoper" kan kwalijk van lat. *massa* zijn afgeleid. Misschien moet een germ. wt. *mat* „kneden, mengen" ondersteld worden; daarvoor zouden pleiten mnd. nnd. *masek* „beslag van het bier", dial. duitsch *matschen* en *mantschen* „mengen, een weeke massa mengen", voorts nl. nd. *matte* hd. *matz* „klonter, wrongel van melk", wellicht ook germ. *môt* „ontmoeting in den strijd, ontmoeting" (eig. „vermenging"?, zie gemoet); vgl. ook masteluin. Deze wt. zou hoogerop verwant kunnen zijn aan het genasaleerde lat. *mandere*, *manducâre* „kauwen" (fr. *manger* „eten"). In dat geval zou ohd. *massa* niet aan lat. *massa* ontleend, maar daaraan hoogerop verwant zijn.

Messing vr. Slechts in 't Nnl.; van mes?

Mest, mist m. Uit glb. mnl. *mest*, *mist*, gewoonlijk *mes* (*ss*); de laatste (vla.) vorm, uit **mehs*, komt overeen met mnd. *mes* ags. *meox* meng. *mix* m. „mest" (*hs* uit *hst?*); de eerste heeft evenals ohd. nhd. *mist* voor de *s* een in got. *maíhstus* m. nog aanwezige *h* verloren. Afleidsel: ohd. *mistunnea*, *mistina* vr. dial. nhd. *misten* „mesthoop", ags. eng. *mixen*, mnl. *messine* vr., jonger-vla. *messing* „mesthoop, -put" got. **maíhstuni* (*maíhstubni?*). Germ. *mihstus*, *mëhstus* m. „drek, mest, mesthoop" behoort, met *st*-suffix bij den germ. wt. *meig* „pissen" (ags. *mîgan* on. *míga* nd. nl. *mîgen* st. ww.), die in 't Indog. als *meigh* voorkomt: skr. wt. *mih*, lat. *mingere*, gr. ὀμιχεῖν „pissen"; lat. *mējere*, littausch *mēzu* „pissen". Voor een ruimere bet. van dezen wt. zie mist (2).

Mesten ww. Uit mnl. *mesten*, b. a. glb. ohd. mnd. *mesten* nhd. *mästen* ags. *mæstan: mastjan* behoort bij ohd. nhd. *mast* bnw. „vet" en ohd. mhd. *mast* vr. m. onz. „voer, eikelmesting, mesting" nhd. *mast* ags. *mæst* vr. Men brengt deze maagschap tot germ. *mati-* „spijs", zie moes.

Met onz. Eerst in 't oudere Nnl. als *met*, *mette* onz. „het dikke spiervleesch van het varken", eig. nd.: mnd. nnd. *met* onz., dat op **matjo-* wijst. Dat het bij germ. *mati-* „spijs" eng. *meat* „spijs, vleesch spijs" (zie moes) behoort, is mogelijk, maar volstrekt niet zeker.

Met voorz., zie mede.

Metaal onz. Uit mnl. *metaal* onz., aan ofra. *metal* (lat. *metallum*) ontleend.

Meten ww. Uit mnl. *mēten* „meten, overwegen" b. a. ohd. *mëȥȥan* „meten, afmeten, toedeelen, overwegen, onderzoeken" nhd. *messen* os. *mëtan* „meten" ags. *metan* „meten, schatten, houden voor" got. *mitan* „meten". Hierbij ohd. *mëȥ* onz. „maat" (vgl. gemet), got. *mitôn* „bedenken, overleggen" ohd. *mëȥȥôn* „matigen", got. *mitaþs* „korenmaat", ohd. *mezzo* m. nhd. *metze* vr. en maat. De germ. wt. *mĕt* „meten, overwegend nagaan" kan niet bij lat. *metiri* „meten" behooren, daar germ. *t* niet aan lat. *t* beantwoordt; hij berust veeleer op voorgerm. *mĕd* (*mod*), dat bewezen wordt door lat. *modus* „maat", *modius* „schepel", gr. μέδων „raadsman", μέδιμνος „schepel", μήδομαι „ik overweeg, overleg". Vgl. maan. Zie ook vermetel.

Meter vr. Uit glb. mnl. *meter*(*e*), uit **meterne*, dat uit mlat. *matrina* (afleidsel van *mater*) is ontstaan; vandaar ook it. spa. *madrina*, fra. *marraine*. Ook de plantnaam mnd. *meterne*, *meter* nhd. *meter* vr. „moederkruid" wijst op mlat. **matrina*, naast *matricaria*. Het germ. accent en vooral de klankwijziging in *meterne* staven ontleening vóór de 8[e] eeuw. Vgl. peet.

Metselen ww. Frequentativum van mnl. *metsen* „neerslaan, neerhouwen; steen behakken, metselen, bouwen", b. a. ohd. *mezzôn* „steenen behakken" mhd. *metzen* „in stukken hakken", vanwaar nhd. *metzeln*. Afleidsels van *metsen*: mnl. *metser*, *metsenâre* „metselaar", nnl. metselaar. Ohd. *mezzôn* onl. **metsôn* is afgeleid van ohd. *mezzo* (*meizzo*) onl. **metso* mnl. *metse* „steen-

houwer, metselaar, ambachtsman" nhd. (*stein*)*metz*, en dit is weer ontleend aan mlat. *macio* (*machio*) „steenhouwer, metselaar" (fra. *maçon*), wellicht een afleidsel van rom. **matsa* „moker" (zie m a t s e n), gelijk rom. *campio* van *campus* (zie k a m p (1)); van 't zelfde woord komen, later ontleend, mnl. *maetsen*, *maetser*, *maetsenâre*, glb. met *metsen* enz. (voor de verlenging der *a* vgl. k a a t s). Ohd. *mezzo*, nl. m e t s e l e n hebben dus met germ. *maitan* „snijden" (zie m o o t) niets uitstaande; veeleer komen zij met andere door het bouwen met gehouwen steen in gebruik gekomen woorden (vgl. m u u r) uit het Romaansch. De oudere bet. van *matsio* is „steenhouwer", vervolgens „metselaar" en „ambachtsman". Van een verwante mlat. groep komen mhd. nhd. *metzen* „slachten", nhd. *metzger;* vgl. mlat. *massicâre* „slaan", it. *mazzare* „met den moker slaan", *ammazare* „dooden, slachten".

Metten vr. mv. Uit glb. mnl. *metten*(*e*) vr. enk.: evenals jonger-ohd. *mattina*, *mettina* mnd. *metten*(*e*) nhd. *mette* uit mlat. *mattina* „vroegdienst" voor *matutîna hora;* vgl. fra. *matin* (*matines* „metten") it. *mattino* „morgen" uit lat. *matutînum* (*matutînus* „vroeg").

Meug vr. Uit mnl. *mōghe*, *mōghe* m. vr. „het willen, lust"; een jonger afleidsel van mnl. (nvla.) *mōgen* voor m o g e n.

Meuk vr., **meuken** ww. Eerst in 't Nnl.; op ond. **muki* bnw. „week, zacht" wijzend; hierbij met *ablaute* (*iu*, *ū*) on. *mjúkr* „zacht, zachtmoedig" meng. *meóc* eng. *meek*, ouder-nnl. *muik* (en met *oe* = dial. *ū* voor *ui* — vgl. b o e r — *moek*) westfaalsch *mūk* „murw, beursch", got. *mŭka-* of *mūka-* in *mukamodei* „zachtmoedigheid". Een aan deze noordgerm. groep beantwoordend voorgerm. **meug* is nog niet gevonden. Daar de nl. woorden eerst laat voorkomen, zouden ze ook wel kunnen ontstaan zijn uit *mŭdik*, een diminutieve formatie van een evenzeer duisteren stam **mŭd* „week"; vgl. ouder-nnl. *muydik* mnd. *mudeke* dial. duitsch *muttich* „plaats, waar men ooft laat meuken".

Meulen vr., zie m o l e n.

1 **Meuzelen** (vuilmaken) ww. Eerst in 't Nnl. voorkomende als *meuzelen*, *mozelen:* bij vla. *mōze*, *meuze* (*mooze*) „slijk", zie daarover m o s.

2 **Meuzelen** (lekkere beetjes proeven) ww. Eerst in 't Nnl.; hierbij vla. *meuzel*, *muizel* m. „zakje tot het bewaren van mondkost, haverzakje dat vastgebonden wordt over 't hoofd van een paard", dial. *muizen* „in stilte eten". Een stam *mūs* „met kleine hapjes eten, snoepen" past zeer wel bij de maagschap van m u i s.

Middag. Uit mnl. *middach* b. a. ohd. *mittitag* mnd. *middach* nhd. *mittag:* een samenstelling met het germ. adj. voor „medius" in den stamvorm *midjo-*: got. *midjis* ohd. *mitti* os. *middi* ags. *midd*, in 't Mnl. als zelfstandig woord reeds uitgestorven, gelijk in 't Nhd. en Eng., en slechts in samenstellingen en afleidsels bewaard. Vormen zonder de *j* van *midjo* moeten een enkele *d* vertoonen, vgl. got. *miduma* „de middelste", on. *mjoðm* „middel(-lijf)", ags. *me*(*o*)*dume* „middelmatig", on. *meðal* ohd. *mëtal* „de middelste", mnl. *mede-* naast *midde-* in *medewaert* „in het midden gelegen", *medewinter* „midwinter". Germ. *midjo-* is ontstaan uit voorgerm. *medhyo-*, dat in dien vorm en met gelijke bet. indogerm. is: skr. *mádhyas* gr. *μέσος* (voor **μεθjος*) lat. *medius* oslav. *mežda* (uit *medja*). Vgl. m i t s.

Middel vr. en onz. Uit mnl. *middel* onz. en vr. (daarnaast *middelt* vr., ohd. *mittilōdi* onz. vr.) mnd. *middele* vr. ags. *middel* eng. *middle* „het midden": afleidsels van *middil* adj., of de substantiveering daarvan „de middelste": os. *middil* ags. *middel* eng. *middle* mnl. *middel* ohd. *mittel;* vgl., naast de hier in overeenstemming met *middi* verscherpte, de enkele dentalis van ohd. *mëtal* in 't vorige artikel. — Ook **middel** onz. „hulpmiddel" nhd. *mittel* onz. is een substantiveering van het adj.; uit „midden, middenlid, bemiddeling" heeft zich deze jongste bet.

laat ontwikkeld. — **Middelrif** onz. b. a. mnd. nnd. *middelrif* „de weeke deelen onder de ribben, middelrif"; vgl. ags. *mid-hrif* eng. *midriff* „middelrif". Het tweede lid, ags. *hrif* ond. *rif* ohd. *hrëf* „lijf, onderlijf" wordt voor hoogerop aan lat. *corpus* verwant gehouden.

Midden bijw. Eerst in 't Nnl., glb. mnd. *middene* mhd. *mittene*, *mitten* nhd. *mitten:* bij *middi* (zie m i d d a g); doch, hoe de woorden samenhangen, is niet volkomen duidelijk. — Nnl. m i d d e n onz. is het gesubstantiveerde adv.

Middernacht. Uit glb. mnl. *middernacht;* evenals nhd. *mitternacht* ontstaan uit den dat.: ohd. *zi mitteru naht* mhd. *ze mitter naht* (gelijk met nhd. *weihnachten* uit mhd. *ze wîhen nahten* „in de heiligen nachten" (vgl. w ij d e n) en vele plaatsnamen het geval is, bijv. *Baden* uit *ze Baden* „in de baden", *Schouwen* uit onl. **ti Scaldon*, *Ouderkerk* uit mnl. *ter ouder kerke*); de eig. nominatiefvorm is ohd. *mittinaht* mnl. *midnacht*, door assimilatie *minnacht* enz.; zie m i d d a g.

Mier (insect) vr. Uit glb. mnl. *miere* vr. met *ie* voor *î* (vgl. g i e r, k l i e r, v i e r e n) b. a. mnd. nnd. *mîre* ags. *mŷre*, *mîre* eng. *mire*. Deze saks.-nl. benaming wijst op germ. **mîrôn-*, dat om zijn klinker niet bij on. *maurr* „mier" (hierbij krimgot. *miera* „mier"?) kan behooren, welk laatste echter in andere indogerm. talen verwanten heeft; vgl. zend *maoiri*, gr. *μύρμος*, *μύρμηξ* „mier". Het geloof, dat het bijtend vocht der mier hare pis is, tengevolge waarvan hare namen niet zelden met woorden voor „pissen" samengesteld voorkomen (bijv. ijsl. *mîgamaurr*, eng. *pismire*, nl. z e i k m i e r) leidt tot het vermoeden dat *mîrôn-* op voorgerm. **mîghrô̆-* (wt. *meigh* „pissen", zie m e s t) berust. — Het uitsluitend nnl. m i e r vr. „afkeer" zal bij het afleidsel *mieren* „krielen, kriebelen, jeuken, tintelen" behooren.

Mierik m. Eerst in 't Nnl.; verkorting van een dial. vorm van mnd. *merredik* nwestfaalsch *mirrek* ohd. *meriratich*, *merretich* nhd. *meerrettig* dial. *mirretich*, *mirch*, vgl. ouder-nnl. *maerradijs*. Sommigen verklaren deze benaming als „over zee (ohd. *meri*) gekomen —, overzeesche radijs", anderen denken, wegens eng. *horse-radish* „mierik" aan het woord voor „vrouwelijk paard" nl. m e r r i e. Geen dezer verklaringen mag zeker heeten. Vgl. nog ags. *merege* „mierik".

Mij vnw. Uit glb. mnl. *mî*, oorspronkelijk slechts dat. — germ. *miz* got. *mis* nhd. *mir* os. *mi* (acc. got. *mik* ohd. *mih*) — van den stam *me*, die algemeen indogerm. is: skr. *ma*, gr. *μέ*, lat. *me*, *mihi* enz. Bij dit persoonlijk vnw. de bezittelijke vnww. lat. *meus*, germ. *mîn* nl. m ij n.

Mijden ww. Uit mnl. *mîden* „verzuimen, nalaten, mijden, sparen" b. a. ohd. *mîdan* mhd. *mîden* „nalaten, ontzien, vermijden, zich voor iets verbergen, verhelen, missen" os. *mîđan* „nalaten, mijden, verhelen" ags. *mîđan* „verbergen, verhelen, nalaten". Het in 't Oostgerm. niet voorkomende ww. *mîþan* komt overeen met lat. *mît* in *mittere* (perf. *misi*) „laten, vrijlaten, zenden", *amittere* „loslaten, verwaarloozen, verliezen" en met littausch *pa-metu* „ik verlies". „Laten varen, voorbij laten gaan, misloopen, zich achteraf houden" moeten ongeveer als grondbeteekenissen dezer maagschap aangenomen worden, waartoe ook m i s en m i s s e n behooren. Onzeker is de verwantschap met den gelijkluidenden wt. *meit*, waarvan m i s s e l ij k komt.

Mijl vr. Uit mnl. *mîle* vr. b. a. glb. ohd. *mîl(l)a* (voor *mîlja*) nhd. *meile* mnd. *mîle* ags. *mîl* eng. *mile* noordsch *mîla* vr. Het vr. woord der germ. talen berust op lat. *mîlia* (*passuum*), mv. van *mille passuum*, waaruit óók in 't Rom., gelijk meermalen uit het onz. mv. (vgl. k e r s (1)), een vr. enk. is ontstaan, fra. *mille* spa. *milla* „mijl"; slechts het It. heeft bij het mv. *miglia* een enk. *miglio* „mijl" gevormd. Tengevolge der veranderde bet. van m ij l kon lat. *mîlia* „eind weegs van 1000 schreden" in 't Mnl. nòg eens worden overgenomen als *mielge* „halve mijl".

„De opneming in het Germ. heeft, gelijktijdig met die van straat, in de eerste eeuwen plaats gehad".

Mijmeren ww. Uit glb. jonger-mnl. *mîmeren*, b. a. nd. *mîmeren* „diep nadenken, verward denken en spreken". Verwant zijn *Mîmir*, de naam van een door groote wijsheid uitmuntende figuur in de noordsche godenleer en met klankwisseling (*î* en *ai*) ags. *gemimor* „bekend", *gemimorlice* „memoriter" en *mâmerian* „sluimeren". Elders is deze maagschap, die met lat. *memor* „gedachtig" niet samenhangen kan, nog niet aangetroffen.

Mijn vr. Uit mnl. *mîne* „mijn, erts": ontleend aan algemeen rom. *mîna* „ertsgroef; belegeringsmijn", fra. *mine* „mijn, ertsader, erts" enz., waarvan de herkomst niet vaststaat. Hd. *miene* is eerst in een jonger tijdperk aan 't Fra. ontleend. — Afleidsel it. *minerale* fra. *minéral* nl. mineraal.

Mijn vnw. zie mij; waar het toonloos voorkomt ook tot *me-* verkort (mevrouw). Mijnent dat. met jongere *t* (vgl. akst, borst (2)); vgl. mijnenthalve onder -halve. — Afleidsel: ouder-nnl. mijnen ww. nd. *mînen* eig. „*mijn!* roepen".

1 **Mijt** (worm) vr. Uit mnl. *mîte* b. a. glb. mnd. nnd. *mîte* ags. *mîte* eng. *mite*, ohd. *mîʒa* vr. „mug". Eén hiermede is mnl. *mîte* „kleinigheid, kleinste muntsoort" mnd. nnd. *mîte* eng. *mite* nnl. **mijt**. Het germ. *mîtôn-*, dat ook in 't Rom. overging (spa. *mita*, fra. *mite* „mijt", ofra. *mite* „kleinste munt") uit voorgerm. **mîdô-*, beteekende „nietig diertje, nietig ding". Het sluit zich misschien aan bij den indogerm. wt. *mî* „klein zijn" (zie min), waarbij ook littausch *mailu-s* m. „iets kleins" behoort.

2 **Mijt** (houtstapel) vr. Uit mnl. *mîte*, dat met nd. *mîte* „gestapelde hoop van hooi, schooven enz." vroegtijdig aan glb. lat. *mêta* (it. *meta* spa. *meda* ofra. *moie*) ontleend is; voor *î* uit lat. *ê* vgl. krijt, pijn. Een later aan 't zelfde lat. *mêta* met de bet. „grensteeken" ontleende vorm is nl. meet.

Mijter m. Met veranderd geslacht uit mnl. *mîter* vr.: ontleend aan rom. *mitra*, fra. *mitre* eng. *mitre*, *miter*, (gr. lat. *mitra* „hoofdband, bisschopsmuts").

1 **Mik** (fijn meel, fijn brood) vr. Uit jonger-mnl. *micke* „fijn brood" b. a. glb. mnd. nnd. *micke;* ook aan oostfri. *mikke* „een beetje, stukje, kruimpje", dial. nl. *mik?* Als fra. *miche* „klein rond brood" hierbij behoort, kan dit niet uit lat. *mîca* „kruimpje" zijn ontstaan, maar wijst met mik op **micca*. De herkomst van dit *mikka* is onbekend.

2 **Mik** (paal) vr. Uit mnl. *micke* vr. „gaffelvormig hout, gaffelvormige paal, stut"; in gelijke beteekenissen ook mnd. nnd. *micke* vr. Zie het volgende woord.

Mikken ww. Uit mnl. *micken* (*mecken*) „mikken, naar iets zien, gluren, van plan zijn, zijne gedachten richten op, acht geven, begrijpen, schatten", b. a. ofri. *mitza* mnd. *micken* „naar iets zien, mikken, gadeslaan". Deze maagschap wijst op germ. **mikkjan*, **mikkôn*, die bijzonder weinig verbreid zijn. Misschien is een begrip als „knipoogen, gluren" het oorspronkelijke; vgl. lat. *mîcare* „trillen, flikkeren, fonkelen" en it. *ammiccare* „knipoogen" en voor de ontwikkeling der bet., gluren. Of germ. *mikk* en lat. *mic* it. *micc* beide van een voorgerm. *mik* komen, is zeer onzeker. — Daar mik „paal" toch zeker wel bij mikken behoort, schijnt het oorspronkelijk alleen „steun, stut bij het mikken" en vervolgens eerst meer algemeen „gaffelvormige paal" te beteekenen.

Mild bnw. Uit glb. mnl. *milde* b. a. ohd. *milti* os. *mildi* ags. *milde* „vriendelijk, goed, genadig, vrijgevig" nhd. *mild* eng. *mild* got. *mildeis* (immers niet **milds*) „liefderijk, zacht". Een aan dit algemeen germ. adj. volkomen beantwoordend woord wordt in de verwante talen niet aangetroffen. Wil men lat. *mollis* „week, lenig, zacht" vergelijken, dan zou men dit uit **molvis*, **moldvis* indogerm. **m̥ldhú* moeten verklaren (zie echter malsch). Maar om de bet. is er meer waarschijnlijkheid

voor vergelijking van germ. *mil-djo-* met oslav. *milŭ* „medelijdend", littausch *mëlas* „lief, dierbaar", *meilùs* „liefderijk", oslav. *milo* „bruidschat", gr. *μείλια* „liefdegaven", *μείλιχος* „liefderijk, vriendelijk, zacht".

Milt vr. Uit mnl. *milte* vr. b. a. mnd. *milte* vr. ohd. *milti* onz. nhd. *milz* vr. ags. *milte* vr. eng. *milt* „milt"; got. **milti* onz. komt niet voor; van den hd. vorm met *z* uit *t* komen de rom. verwanten van it. *milza*, spa. *melsa* „milt". Men brengt deze benaming gewoonlijk tot den in mout aanwezigen germ. wt. *melt* „week maken, weeken, smelten" „gedachtig aan de der milt toegeschrevene kracht om vloeibaar te maken". Maar, daar milt in 't Mnl. en Nnl. en Eng. ook „hom" beduidt slaat de tot den genoemden wt. behoorende benaming *miltjo* uit **meltjo* wellicht alleen op de weeke substantie der milt. Bij melk kan milt niet behooren.

Min, minne vr. Uit glb. mnl. *minne* vr. b. a. ohd. *minna* „gedachtenis, herinnering, liefde" mhd. *minne*, dat in de vorige eeuw in de hd. schrijftaal opnieuw werd ingevoerd, os. *minnja* „liefde"; „aandenken, herinnering" is de grondbet. van het uitsluitend duitsch-nl. fem. *minjô;* evenwel kent het On. een nauwverwant neutrum *minni* voor „gedachtenis, herinnering, minnedronk". Deze woorden behooren bij den indogerm. wt. *men*, *man* „gedenken", die onder manen (vgl. man) behandeld is; in 't Germ. behooren hierbij nog got. *muns* „meening, gedachte" ags. *myne* „liefde" en ags. *mynd* „zin, gedachte" eng. *mind.* — Jonger-mnl. (holl.) *minne* nnl. minne, min „zoogster" staat voor *minnemoeder*, vgl. baker, best.

Min bijw. Uit mnl. *min* adv. „geringer" b. a. glb. ohd. *min* mnd. *min* got. *minz.* Bij dezen adverbialen comp. met suffix *-iz*, *-z* (vgl. meer, lang) behoort de adjectivale comp. germ. **minnizon-*, **minnzon-*: got. *minniza* ohd. *minniro* on. *minni* (voor **minzi*) mnl. *minre*, *minder* (voor *minr* vgl. donder) „kleiner, geringer" nnl. nhd. **minder**, superl. got. *minnists* ohd. os. *minnist* nnl. minst. Of het positieve holl. min nd. *min*, *minne* „gering, klein, laag" eerst in later tijd uit de trappen van vergelijking is opgemaakt of dat het eenen ouden positivus **minu-s* bewaart, is niet uitgemaakt. Hoe dit zij, *nn* van germ. *minniz-* berust (als in man, kin) op *nw*, *nu;* de stam is één met dien van lat. *minuere* gr. *μινύειν* „kleiner maken", gr. *μίνυ-νθα* „een korte wijle", *μινύ-ζηος* „kort levende"; hierbij lat. *minor*, *minimus;* vgl. nog oslav. *minij* „minder". Een oudere vorm van den wt. is *mî* in skr. *mî* „verminderen, verkorten" (praesensstammen *minâ-* en *minu-*) en gr. *μείων* (dat in 't Skr. *mêyams* zou zijn) „geringer", *μειόω* „ik verminder". Zie mijt (1).

Mirt m. In een jonger tijdperk ontleend aan fr. *myrte* of lat. *myrtus* (*mirtus*) (oorspronkelijk persisch *mûrd*); uit het lat. ook hd. *myrte* vr. en reeds ohd. *mirtil* mhd. *mirtel.*

Mis, misse vr. Uit mnl. *misse*, b. a. glb. mnd. *misse* ohd. *missa*, *mëssa* nhd. *messe:* uit mlat. *missa*, dat oorspronkelijk „incruentum Christianorum sacrificium", vervolgens ook „hoogtijd van eenen Heilige" („quod in eo Missa sollennis peragitur") en voorts „jaarmarkt" beteekent, daar deze op de hoogtijden van heiligen „ob populi frequentiam celebrari solet"; vgl. fra. *foire* „jaarmarkt" eig. „vierdag" (zie vieren) en kermis. De kerkelijke benaming *missa* voor het misoffer wordt afgeleid van de woorden *missa est*, scil. *concio*, waarmede de diaken de aan het Avondmaal geen deel hebbende gemeente liet uiteengaan. In de verandering van *i* in *e* bij ohd. *mëssa* en eveneens bij glb. it. *messa* fra. *messe* deelt het Nl. niet. Nog merkwaardiger is de klinker van ags. *mæsse* vr. „mis" eng. *mass* „hoogtijd" in *Christmas*, *Lammas.*

Mis-. Uit glb. mnl. *mis-*, *misse-* (vla. *mes-*, *messe-*) b. a. ohd. *missa-*, *mëssa-*, *missi-*, *mis-*, *mes-* os. ags. on. *mis-* got. *missa-*, waardoor in samenstellingen „het

mislukte, verkeerde", vervolgens ook „het zondige eener handeling" wordt aangeduid: got. *missadêds* „zonde" nnl. misdaad, got. *missataujands* „zondaar", ohd. *missigangan* „verkeerd loopen" enz. De genoemde vormen zijn nominale (participiale) *t*-afleidsels van den wt. van mijden (*missa* uit *mit-tó* „gemist, niet getroffen", vgl. wis). Dit nomen, waarvan ook missen een afleidsel is, is waarschijnlijk bewaard in mnd. *to misse* mnl. (holl.) *te misse* „verkeerd, in 't ongeluk".

Misbaar onz. Uit mnl. *misbaer* onz. „gejammer, geklaag, luidruchtig —, in 't oog loopend gedrag"; voor het tweede lid zie gebaar.

Mismas. Uit glb. nhd. *mischmasch;* voor duitsch *mischen* vgl. mengen; *masch* is misschien een jongere klankwisselende formatie; vgl. echter messing.

Mispel vr. Uit mnl. *mispel* b. a. glb. mnd. mhd. *mispel* vr., mhd. ook *mespel*, *nespel* ohd. *mespila*, *nespila*: uit mlat. *mespila* (gr. *μέσπιλον*) „mispel". Ook de hieruit ontstane rom. vormen vertoonen *n* voor *m*: it. *nespola*, ofra. *neple*, nfra. *nèfle*.

Misschien bijw. Met assimilatie, en verkorting der vocaal in de toonlooze lettergreep (*i* in plaats van toonlooze *e* vóór *s*) uit glb. mnl. *machschien* mnd. *machschên* deensch *maaskee*, een verkorte zegswijze voor „het mag (kan) geschieden" (ook *machlichte*, *machode;* mnl. *ode* „licht"); vgl. zwe. *kanske*, *kanhända* fra. *peutêtre*.

Misselijk bnw. Uit mnl. *misselijc* (*messelijc*) „verschillend, twijfelachtig, hachelijk, gevaarlijk, zonderling", b. a. glb. mnd. *misselîk* os. *mislîc* ags. *mislic* „verschillend, menigvuldig" ohd. *missa-*, *mëssa-lîh* „verschillend, menigvuldig, onzeker, hachelijk" got. *missaleiks* „verscheiden". Dit woord met de grondbet. „velerlei" behoort niet bij mis- „verkeerd", hoezeer dit op de rijke ontwikkeling van beteekenissen van invloed is geweest, maar bij een gelijkluidend *misso-* „afwisselend, verscheiden" ohd. *mis* (*ss*) „verscheiden" got. *missô* adv. „over en weer", *missaquiss* „woordenstrijd". Ook de wt. was gelijkluidend — voorgerm. *meit* —; vgl. got. *maidjan* „veranderen", oslav. *mitě* adv. „afwisselend", lat. *mûtuus* „wederkeerig", gr. *μοῖτος* „vergelding, tegengeschenk". Of beide wortels verwant zijn, is twijfelachtig.

Missen ww. Uit mnl. *missen* „missen, falen" b. a. glb. ohd. *missen* mnd. nhd. *missen* ags. *missan* eng. *to miss* on. *missa*, got. germ. **missjan;* zie mis-.

Misstal m., zie stellen.

1 Mist, zie mest.

2 Mist m. Uit glb. mnl. *mist* b. a. mnd. nnd. ags. eng. *mist* „nevel" ijslandsch *mistr* „nevelachtige lucht". Dit woord komt in vorm en afleiding nabij aan het germ. woord voor „mest" en stamt tevens van denzelfden indogerm. wt. *meigh* „pissen", af, die voorts ook „bedruipen, zich uitgieten" beteekent; behalve uit germ. *mist* blijkt dit uit skr. *mêghá* (*ê* uit *ai*) „wolk", *mih* „regen, nevel", gr. *ὀμίχλη*. *ὁμίχλη* „nevel" oslav. *mĭgla* „nevel" = germ. *miglo-* in holl. *miggelen* „motregenen".

Mistelboom. Dit eerst ouder-nnl. *mistel* beantwoordt aan ohd. *mistil* m. nhd. *mistel* vr. ags. *mistel* eng. *mistle* „mistelboom" on. *mistilteinn* „misteltak". De oorsprong van deze germ. benaming is onbekend; voor 't verband met mist, mest wijst men op 't volksgeloof dat de mistel door vogeldrek wordt voortgeplant.

Misval onz. Uit glb. mnl. *misval* (*mesfal*) mnd. *misval* ijsl. *misfall;* vandaar mnl. *misvallen* (*mesfallen*) ww.: bij vallen, vgl. geval, ongeval.

Mits voegw. Uit mnl. *mits* (uit *middes*) „door middel van" (*mits dat* „door middel van, terwijl"), een adverbiale gen. van 't adj. *middi* (zie middag), mnd. *middes* mhd. *mittes* en ags. *tô middes* adv. „midden". Dezelfde bet. hadden oorspronkelijk ook mnl. *overmits* mnd. *overmiddes* nnl. overmits en nl. vermits; vgl. hd. (*ver*)*mittels*(*t*).

Modde vr. Eerst in 't Nnl.: bij modden ww., van **mod* „modder"; vgl. nederrijnsch *mod* md. *mot* „poel, moe-

ras, slijk", meng. *mudde* eng. *mud* mnd. nnd. *mudde* vr., nd. *mōde* en oostfri. *mūde* „drek, slijk", dial. duitsch *mutich* „stinkende bodem, moerasgrond, rotlucht"; hierbij verder met *r*-suffix mnl. *mōder*, *mōdre*, *modre*, *modder* vr. „modder, bezinksel" nnl. **modder** mnd. *modder* m., md. *moder* „moerasland, moeras, rottend lijk" nhd. *moder* m. en mnl. *mūd(e)re* oostfri. *mudder* vr. „modder". De afgeleide dial. werkwoorden beteekenen ook „een vloeistof troebel maken, troebel worden, in troebele vloeistof roeren". Deze groep wijst op saks.-frankische stammen (*mūþ?*) *mŭd*, en verscherpt *mudd*, voor „modder, slijkerige vloeistof", die zich misschien aansluiten bij voorgerm. *mŭ* in oslav. *myją*, *my-ti* „wasschen, zwemmen", skr. *mū-tra* „pis". Het zal wel geen toeval zijn dat germ. **mŭdro-* in mnl. *mūdre*, *modre* met het laatste volkomen overeenstemt.

Moed m. Uit mnl. *moet* (*d*) m. „zin, gezindheid, gemoed, moed, toorn", b.a. ohd. *muot* os. *mōd* m. „zin, gezindheid, gemoed, geest, toorn" nhd. *mut*, ags. *mōd* onz. „geest, gemoed, hart, moed, ijver" eng. *mood*, got. *mōds* „opwinding, toorn" on. *mōdr* m. „opwinding, verbittering"; de eigenlijke grondbet. heeft het algemeen germ. afleidsel **mōdag* (nnl. moedig) nog in os. *mōdag* „opgezet (van de woelige zee)". Germ. *mōdo-* is met eene dentalis afgeleid van een voorgerm. wt. *mā* „bewogen zijn", dien men terugvindt in gr. μαίομαι (perf. μέμαα) „ik begeer", μῆ-νις „toorn", oslav. *sŭměją* (*sŭmě̆ti*) „wagen".

Moede, moe bnw. Uit glb. mnl. *moede*, een algemeen germ. adj. met gelijke bet., on. *mōðr* os. *mōði* ags. *mēðe* (*ē* *i*-umlaut van *ō*) ohd. *muodi* nhd. *müde*, dat eig. een *t*-part. van den wt. *mō* van moeien is: moede „zich gemoeid hebbende, afgemat".

Moeder vr. Uit glb. mnl. *moeder*; een algemeen germ. benaming, die alleen in den got. bijbel door *aiþei* vervangen is, evenals *fadar* door *atta*: on. *mōdir* os. *mōdar* ags. *mōddor*, *mōdor* ohd. *muotar* (nhd. *mutter* met jongere *tt* en jongere verkorting der vocaal; eng. *mother* met *th* voor *er* als in *father*, *wether*): *mōdar* uit voorgerm. *mātḗr*, de reeds ur-indogerm. benaming: skr. *mātṛ*, gr. μήτηρ, μάτηρ, lat. *māter*, oslav. *mati*, oiersch *māthir*. De gewone verklaringen van dit woord, als „toemeetster, uitdeelster", van den wt. *mā* „meten, toedeelen", of „vormster, t. w. der vrucht" van skr. *mā* „vormen", zijn volslagen onzeker, evenals de overeenkomstige verklaringen van vader; zie het volgende woord.

Moei vr. Uit mnl. *moeie* „tante, bloedverwante", b. a. glb. mnd. *mōje*; een verder in het Germ. alleen in ohd. *holzmuoja* „heks" voorkomend, maar zeker overoud woord, daar het volkomen met gr. μαῖα „moedertje, minne" overeenstemt. Indogerm. **māya* diende oorspronkelijk alleen om vrouwen van leeftijd aan te spreken. Hetzelfde geldt voor ohd. *muoma* „moederszuster, bloedverwante" nhd. *muhme* „moei", meng. *mōne* „tante" ijslandsch *móna* „moeder", mnd. *mōne* nederrijnsch *mōn* „moei, moeder, oude vrouw"; vgl. buiten 't Germ. littausch *moma*, oslav. *mama* „moeder". Alle deze komen van een stam *mā*, waarmede men zijne moeder en bejaarde vrouwen aansprak (skr. *mā* „moeder"). Derhalve mag iedere poging om indogerm. *mā-tḗr* „moeder" af te leiden van een oudindog. wt. die meer is dan een onomatopee, vruchteloos heeten.

Moeien ww. Uit mnl. *moejen* „plagen, hinderen, afmatten, moeien", b. a. glb. ohd. *muojan* mhd. *müejen* mnd. *mōjen*, nhd. *mühen*; got. **mōjan* „vermoeien" kan opgemaakt worden uit het part. *af-mauids* „vermoeid"; hierbij ohd. *muoî* mhd. *müeje* mnd. *mōje* mnl. *moeje* „plaag, verdriet, moeite" nhd. *mühe*, waarvoor in 't Nnl. met suffix *-te* (vgl. gedaante) moeite. Met den germ. wt. *mō* „lastig vallen, afmatten" (vanwaar ook moede) vergelijkt men tegenwoordig gr. μῶ-λος „moeite, arbeid, bepaaldelijk in den krijg", μῶ-λυς „door moeite en arbeid uitgeput", lat. *mōles* „inspanning, moeite, nood", *mōlīri*

„zich aftobben". Verband met den wt. *mā* „opgewonden zijn" van moed is zeer twijfelachtig.

Moelje vr. In 't Nnl. overgenomen uit spa. *muelle* (it. *molo*, fra. *môle* „havendam"; lat. *mōles*).

Moer (van eene schroef) vr., één met moeder. Hetzelfde geldt van **moer** vr. „droesem, bezinksel", voorheen *moeder*, en in dezelfde bet. nd. *môder* hd. *mutter*: de heffe als moeder, voortbrengster der gisting gedacht; 't is dus zeer de vraag of glb. neng. *mother* tot de maagschap van modder behoort, schoon deze op de bet. van moer invloed kan hebben gehad.

Moer onz. Uit mnl. *moer* onz., b. a. glb. mnd. nnd. *mōr* (vandaar nhd. *moor*) onz. m. ohd. *muor* onz. „moeras" zelden „meer" ags. *mōr* m. „poel, moeras, moerasland" eng. *moor*; hierbij ohd. *muorra* on. *mœrr* vr. „moerasland", terwijl on. *mó-r* m. (*r* slechts in den nom.; gen. *mó-s*) „moeras, dorre heide" van het algemeen germ. *mōro-* gescheiden moet worden. Het laatste wordt waarschijnlijk terecht voor een klankwisselenden vorm naast meer gehouden, ongeveer met de grondbet. „stilstaand water, poel". Vgl. moord.

Moeras onz. Uit glb. mnl. *marasch*, dat evenals meng. *mareis* uit het Rom. is overgenomen: ofra. *maresc*, nfra. *marais*, it. *marese*, mlat. *mariscus*, *maragium* „poel, moeras", afleidsels van lat. *mare* of germ. *mari-* (zie meer). De jongere vormen der germ. talen, nl. *mooras*, moeras, mnd. *moras*, nhd. *morast*, eng. *morass* ontstonden door bijgedachte aan moer onz.

Moerbezie. Uit glb. mnl. *moerbezie* (*moorbezie*): ontleend aan lat. *mōrum* „moerbezie", *mōrus* „moerbeiboom". Een ouder tijdperk van ontleening vertegenwoordigen, blijkens de *ū* uit lat. *ō*, ohd. *mūrbezi* (naast *mōrbezi*) vanwaar nhd. *maulbeere* (met dissimilatie) mnd. *mūrbere* (naast *mōrbere*) ags. *mūrberie* (naast *mōrberie*) eng. *mulberry*.

Moeren (troebel maken) ww. van moer „bezinksel, droesem". Vandaar ook „in opschudding brengen, oproer maken"? Misschien loopt er een verkort afleidsel van rumoer, *rammoer* „gedruisch" uit lat. *rūmor*, en bij **moerzee** bovendien het nvla. *moeren* „met onweer dreigen" onderdoor, welk laatste blijkens glb. *jongen* (vgl. ook broeien) bij moeder behoort.

Moes onz. Uit glb. mnl. *moes* onz., b. a. nhd. *mus* mnd. *mōs* onz. „moes, kool, groenmoes"; de laatste bet. heeft ook het collectivum mhd. *gemüese* nhd. *gemüse*. Dit en „brijachtige spijs" zijn beperkingen van eene algemeenere bet. „spijs, toebereide spijs", die aan ohd. *muos* os. ags. *mōs* onz. eigen is. Dus is dit westgerm. woord syn. met germ. *mati-*, *mato-* onz. m. (uit voorgem. **modos* of *mados* onz.): got. *mati-* ohd. *maȝ* os. *mat*, *meti* ags. *mete* „spijs" eng. *meat* (got. *matjan* „eten"), waarvan *mōso-* onz. etymologisch niet te scheiden is. Het laatste is dan met een dentalis afgeleid van den te onderstellen voorgerm. wt. *mad* (*mod*?) (vgl. aas (2), huis). Men wil dezen wt. terugvinden in het genasaleerde lat. *mandere* „kauwen"; beter zou „mengen" als grondbegrip voldoen, vgl. daaromtrent messing; in geen geval bewijst deze groep het bestaan van een wt. **mad* „koken, spijs bereiden".

Moesjanken ww. Een uitsluitend nnl. woord van onzekeren oorsprong. Misschien behoort het eerste lid bij moezel.

Moesje onz. Eerst in 't Nnl.; diminutivum van het ontleende fra. *mouche* (nl. *moetse*) „pronkpleistertje" eig. „vlieg".

Moet vr. Vgl. oostfri. *mōt* „litteeken, maal, vlek, stuitplaat (aan een mes), nvla. *moet* m. „schedel, kruin, verhevenheid door een indruk veroorzaakt" on. *mót* „stempel". Dit woord schuilt ook in ags. *mētan* (uit **mōtjan*) „pingere". Misschien mogen rom. woorden vergeleken worden: spa., provençaalsch *mota* ofra. *mote* „aardhoop enz." spa. ook „oneffenheid in 't laken, draadje, rafel, kleine vlek, fout", die men met iersch *mota* m. „berg of heuvel" in verband brengt.

Moeten (verplicht zijn) ww. Uit mnl. *moeten* „moeten, zoo geschapen zijn, in de mogelijkheid, gelegenheid zijn om iets te doen of om te gebeuren", b. a. ohd. *muozan* os. *mōtan* „plaats vinden, gelegenheid, vrijheid hebben, in de mogelijkheid zijn, zullen, moeten" nhd. *müssen* ags. *mōtan* „mogen, kunnen, moeten", in 't Eng. is slechts het praet. *must* (ags. *mōsta*) met de bet. van het praes. over; aan dit westgerm. hulpww., waarbij het begrip van „physieke of moreele noodzaak" eerst later is ontstaan, beantwoordt in 't Got. nog als zelfstandig ww. *gamōtan* „plaats (ruimte) vinden". Vgl. voor de grondbet. ook het verwante fem. ohd. *muoza* mnl. *moete* „vrijheid tot iets, goede gelegenheid, vrije tijd" mnd. *mōte* „vrije tijd, termijn" nhd. *musse*. De etymologie van het algemeen germ. praeterito-praes. *mōt* „hij vindt plaats, gelegenheid, is in de mogelijkheid, het kan gebeuren" is duister; of men aan de maagschap van m e t e n (lat. *modus*) of van g e m o e t mag denken, is om de bet. onzeker.

Moezel m. Eerst in 't Nnl., ook *mossel* en vla. *muizel*; deze naam behoort bij ofra. *muse* „fluit, doedelzak", ook aanwezig in 't algemeen rom. *cornamusa* fra. *cornemuse* „doedelzak". Het juiste verband moet nog gevonden worden.

Mof m. Eerst in 't Nnl., b. a. nd. *muf* (*ff*) dial. hd. *muff* en *moff*, naam voor een „knorrig, ontevreden, uit knorrigheid of domheid zwijgend persoon" eng. *muff* „lafbek"; hierbij de verba *muffen*, *muffelen* (ook met *o* in plaats van *u*) „grommen, zuurmuilen enz." Ook het Rom. kent iets dergelijks, vgl. venetiaansch *muffo* „zwaarmoedig". Zie m u f.

Mof vr. Eerst in 't Nnl., b. a. nhd. *muff* m. (*muffe* vr.) noordsch *muffa* eng. *muff*; wat vroeger komt de langere vorm nl. m o f f e l vr. nhd. *muffel* voor, die aan fra. *moufle* „want, bonten handschoen", mlat. *muffula* beantwoordt. Hierbij behooren de verba it. *muffare* in *ca-muffare* „vermommen", eng. *muffle* „omhullen, vermommen" (ouder-eng. *muffler* „een soort van masker") nl. (in) m o f f e l e n „warm toestoppen". De afleiding van deze maagschap uit een germ. woord, ons m o u w, is zeer weinig waarschijnlijk.

Moffel m. Eerst in 't Nnl.; vgl. nhd. *muffel* vr. „holle schaal van aardewerk, bij 't smelten van erts of glas in gebruik" eng. *muffle*, fra. *moufle*, it. *muffola*, mlat. *muffula*: overdrachtelijke toepassing van mlat. *muffula* „handschoen", zie m o f vr. M o f f e l „fornuis van den vernisser" staat voor m o f f e l o v e n.

Moffelen ww. Eerst in 't jongere Nnl.; oostfri *muffelen* „heimelijk wegstoppen, heimelijk ombrengen": bij m o f vr., m o f f e l, hetzij in den zin van „in den moffel steken" of meer algemeen „omhullen, verstoppen, verhelen".

Mogen ww. Uit mnl. *mōghen* (*mōghen*) „macht hebben, vermogen, kunnen, mogen": een algemeen germ. praeterito-praes. (*mag*) met de bet. „macht hebben (zie m a c h t), vermogen, kunnen", infin. got. *magan* ohd. *magan*, *mugan* (nhd. *mögen*) os. *mugan* ags. **magan*, *mæg* „ik kan" (eng. *may*); hierbij nog ohd. *magan*, *megin* (uit *magin*) os. *megin* ags. *mægen* on. *magn*, *megin* „macht, kracht, sterkte, volheid". Het naast verwant aan germ. *mag* (*mug*) uit voorgerm. *magh* is oslav. *mogą*, *mošti* „kunnen, vermogen"; minder zeker is de verwantschap van andere indogerm. woorden, als lat. *magnus* (zie m e e r), gr. μηχανή „hulpmiddel, machine", skr. *maghá* „rijkdom". Zie m e u g en vgl. m a a g d.

Moker m. Eerst in 't jongere Nnl., glb. oostfri. *möker*. Denkelijk van een ww. *mōken*, zooveel als „tot een klomp maken", dat tot de maagschap van 't volgende woord behoort.

Mokkel, m o g g e l m. vr. Eerst in 't Nnl.; hierbij jonger-mhd. *mocke* „brok", dial. duitsch *mocke* en *moke* „klomp, (vgl. m o k e r), stuk, brok, groot, log persoon, zwaar kind", *mokig* „als een klomp, dik", *muckelig*, *muggelig* „dik en vet". Vandaar nnl. m o k k e l e n „een mollig kind pak-

ken, zoenen". De geschiedenis van den stam *mugg*, *muk(k)*, ongeveer „als een klomp, een kluit zijn" is verder niet bekend.

Mokken ww. Eerst in 't Nnl.; bij nhd. *mucken* „een zacht geluid maken, zich op halfluiden toon ontevreden uitlaten", dial. ook „pruilen", ohd. *muccazzen* „zacht spreken, mokken, brommen" nhd. *mucksen*, dial. duitsch *motzen* (voor **mokzen*) „pruilen". Deze woorden zijn afleidsels van een onomatop. tusschenwerpsel *mukk* ter aanduiding van een korten snauw en een overeenkomstig gebaar.

Mol m. Uit mnl. *mol* (*ll*), b. a. meng. *mol* eng. *mole* mnd. nnd. *mul*, *mol* (*ll*), os. **mul*, **mol* uit *mullo-* of *mullu-*. In het Duitsch en Eng. bestaat een compositum voor „mol"; de oorspronkelijkste der talrijke vormen hiervan wordt geacht ohd. *moltwërf*, *multwurf* mhd. *moltwerf*, *moltwerfe* meng. *moldwerp* m. eig. „het de aarde (zie m o u d e) opwerpende dier"; mhd. *mûlwerf*, nhd. *maulwurf* zijn door volksetymologie naar m u i l vervormd. M o l kan bezwaarlijk uit dit compositum verkort zijn; maar als dit laatste terecht als „aardwerper" wordt verklaard, zal ook m o l wel tot de maagschap van m o u d e behooren; dit is phonetisch mogelijk op grond van m u l (stam *mullo-*). Evenwel kan *mullu-* „mol" kwalijk een afleidsel van een woord voor „aarde" zijn, omdat het een primaire formatie is; misschien mag men het als „losmaker, wroeter" verklaren. Van dezelfde grondbet. kunnen uitgaan ohd. mhd. mnd. *mol* onz. (mhd. ook *molm*, *molt*), mhd. *molle* m. „hagedis, salamander" (hierbij nhd. *molch*).

Mol (soort van bier) vr. Slechts in 't Nnl., van onbekenden oorsprong.

Molen, m e u l e n m. Met veranderd geslacht uit mnl. *mōlene*, *mōlene* vr., b. a. glb. mnd. *mol(e)ne*, *mole* ohd. *mulîn*, *mulî* nhd. *mühle* ags. *myln* eng. *mill* on. *mylna* vr. Men houdt den grondvorm *mulina* niet voor een germ. formatie van den wt. van m a l e n (vgl. m u l), maar voor vroegtijdig ontleend aan mlat. rom. *molîna* „molen" (voor klassiek lat. *mola*; it. *mulino*, fra. *moulin* enz.) (vgl. k e u k e n uit *cokina*), en dat wel gelijktijdig met het overnemen van een verbeterde soort van maaltoestel. Voor een zuiver germ. woord vgl. k w e e r n.

Molferd m. Eerst in 't Nnl.; bij oostfri. *mulfern* „pruilen, brommen, morren".

Molik m. Eerst in 't Nnl., voorheen ook *molok*, *moloch*: van den naam van een afgodsbeeld uit den bijbel, *Moloch*.

Mollen ww. Uit het Bargoensch.

Mollig bnw. Eerst in 't jongere Nnl. Oostfri. *mollig* dial. duitsch *mollig*, *mollicht* „murw, los" behooren bij m u l bnw., dat ook overgaat in de beteekenissen „beursch, pappig, week"; eveneens nd. *mōl* (stam *mul*) en nvla. *meluw* „murw, week, rijp" eng. *mellow*, dat, wat den stam betreft, één is met m e e l. Maar bij nl. en dial. duitsch m o l l i g „week, zacht" en dial. duitsch *mollicht* „vleezig, vet, dik en vet" zijn waarschijnlijk nog andere stammen in 't spel, bijv. een afleidsel van m o l m. „zoo zacht als mollevel".

Molm m. onz. Uit glb. mnl. *molm*, b. a. nd. *molm*, *mulm* „stof, stuifmeel, verrotting, bederf" nhd. *mulm* „verteerde aarde, stof". Ofschoon dit woord eerst laat voorkomt, is het oud, evenals talrijke andere afleidsels van denzelfden wt. *mal*, *mel* „fijnwrijven"; vgl. behalve m u l, m o u d e nog de eveneens met *m* gevormde woorden ohd. os. *mëlm* m. „stof", got. *malma* m. „zand", nhd. *malmen*, *zermalmen*, voorts got. *malwjan* „verbrijzelen", ohd. *molawen* „murw worden, vergaan", mnl. *molsem* en *molsen*, glb. met m o l m, nnl. m o l s e m.

1 **Mom** (bier) vr. Eerst in 't oudere Nnl., *momme*, jonger-mnd. nhd. *mumme* vr. eng. *mumm*. Dat dit bier naar zijnen vermeenden uitvinder, den brouwer Chr. Mumm in Brunswijk (1487), heet wordt betwijfeld.

2 **Mom** (masker) vr. Uit glb. jonger-mnl. *momme*, ouder-nhd. *mumme*; hierbij m o m m e n „zich vermommen, zich verkleeden" mnd. ouder-nhd. *mummen*

eng. *to mum*; ook ofra. *momer* „maskerade spelen", nfra. *momerie* „maskerade". Men houdt dit ww. voor één met **mommen**, mommelen, mummelen mnd. *mummen*, *mummelen* eng. *to mum*, *mumble* „mompelen, morren, brommen"; misschien staan de begrippen met elkaar in verband door middel van eene bet. „binnensmonds spreken om zich onkenbaar te maken". De stam *mumm* is een onomatopee voor „met gesloten mond praten en kauwen".

Momboor, momber m. Uit glb. mnl. *mombōre*, door assimilatie uit **montbōre*, b. a. ohd. *muntboro* mhd. *muntbor* os. *mundboro* ags. *mundbora* m. „beschermer, voogd": een samenstelling met een woord, dat oorspronkelijk „hand" beteekende en welks wt. waarschijnlijk aan dien van lat. *manus* verwant is, maar dat in 't Westgerm., zeker 't eerst in de rechtstaal, uit „hand" de bet. „bescherming, voogdij" heeft ontwikkeld: on. *mund* vr. „hand" ags. *mund* „hand, bescherming" ohd. mhd. *munt* „bescherming, voogdij". Vandaar nl. mondig mnd. *mundich* nhd. *mündig*, gelijk ook nhd. *mündel* en *vormund*. Het tweede lid van westgerm. *mundboron-* is een nomen agentis van den wt *ber* „brengen, dragen", zie baren.

Mommen, mommelen ww., zie mom (2).

Mompelen, mompen ww. Eerst in 't Nnl.; glb. nd. *mumpen*, dial. hd. *mumpfelen* „als een tandelooze kauwen" eng. *to mump* „pruttelen, beknagen, bedelen, bedriegen": de stam *mump* is een onomatopee, evenals de stam *mumm* (mom (2)).

Mond m. Uit glb. mnl. *mont* (*d*), b. a. ohd. *mund* os. *mund*, *mūð* (voor *munþ*) ags. *mūð* m. eng. *mouth* „mond, muil, monding" got. *munþs* m. „mond, muil". „Het algemeen germ. woord *munþo-z* m. kan op voorgerm. *mńto-s* berusten en met lat *mentum* „kin bij menschen en dieren" zeer goed samenhangen. Maar blijft men bij 't Germ., dan is er meer voor verwantschap met muil te zeggen, daar dit een oud **mú-lo* is, en mond als **mu-nþo* (met participiale vorming, vgl. tand) verklaard kan worden; vgl. skr. *múkka* „mond"".

Mondig, zie momboor.

Monnik, munnik m. Uit glb. mnl. *monnic*, *monc*, *munnic* (*moonc*, *mōnec*, *mōnec* nvla. *meunik*); deze vormen wijzen op den grondvorm *munik*, zoo ook mnd. *mon*(*n*)*ec*, *mon*(*n*)*ic* ohd. *munih* mhd. *mün*(*e*)*ch* nhd. *mönch*. *Munik*, alsook ags. *munuc* eng. *monk* noordsch *munkr* zijn door vroegtijdige ontleening ontstaan uit lat. *monachus* (*ch* uitgesproken als *k*; it. *monaco* „monnik") (gr. *μόναχος* „monnik", eig. „eenzaam"). Dat monnik vroeger dan andere woorden uit den christelijken eeredienst (vgl. kruis, abt, paus) in de germ. talen is opgenomen, bewijst ook de verschuiving der *k* in ohd. *munih*.

1 **Monster** (staal) onz. Uit jongermnl. *monster* onz., dat met mnd. *munster* onz. aan glb. fra. *monstre* vr. (van lat. *monstrare* „toonen") ontleend is. De afwijkende vorm van nhd. *muster* onz. berust op it. *mostra*.

2 **Monster** (gedrocht) onz. Uit mnl. *monster*; van glb. fra. *monstre*, lat. *monstrum*.

Monter bnw. Eerst in 't Nnl., het nhd. *munter*: ohd. *muntar* „frisch, levendig, ijverig, wakker", dat men hoogerop aan oslav. *mądru* „verstandig", littausch *mandrus* „vroolijk" verwant acht. Misschien heeft het Nl. een van *munter* (germ. **mundro*) in klanktrap verschillend *mender* „vroolijk" gekend.

Mooi bnw. Uit mnl. (zeldzaam) *mōi* „sierlijk, aangenaam, net, opgeschikt, getooid, schoon", b. a. mnd. nd. *mōi*(*e*) „mooi, schoon". Dit uitsluitend nl. nd. adj. kan op germ. **maujo-* (of wellicht **mauh-*) wijzen, dat in soortgelijke bet. elders niet voorkomt. Wegens de analogie van smuk mag men misschien aan de maagschap van mouw denken.

Moor m. Uit mnl. *moor*, b. a. glb. ohd. *mōr* nhd. *mohr*: evenals glb. fra. *more*, it. spa. *moro* uit mlat. *maurus* „bewoner van Mauretanië, Afrikaan".

Moor onz. Eerst in 't Nnl., glb. nhd. *mohr* m.: uit fra. *moire* (it. *moerro* enz.), dat weer van eng. *mohair* wordt

afgeleid. Het komt van een oostersche benaming (arab. *moiacar*) voor een „stof uit geitenhaar".

Moord m. Uit mnl. *moort* (*d*) vr. „moord, lage misdaad, schanddaad, gruweldaad", b. a. ohd. *mord* onz. nhd. *mord* m. os. *morth* onz. mnd. *mort* m. vr. ags. on. *morð* „opzettelijke, heimelijke doodslag"; in 't Got., in plaats van **maurþ* onz., glb. *maurþr* onz. b. a. ags. *morðor* ohd. *mordor* onz., van waar mlat. *mordrum* „moord", fra. *meurtre* en het afleidsel *murþrjan* „vermoorden" got. *maúrþrjan* ohd. *murdiren* mnl. *moorderen*. Deze algemeen germ. nomina wijzen op voorgerm. *mr̥´to-m* en *mr̥´tro-m* onz., die, als afgeleid van den indogerm. wt. *mor* „sterven", vroeger „dood" beteekend moeten hebben. Vgl. skr. wt. *mr̥* „sterven", *mr̥tá-m* „dood", *amr̥ta-m* „onsterflijkheid", *mr̥tás* „dood", *mártas* „sterfelijk", *amr̥tas* „onsterfelijk", lat. *mori* „sterven", *mortuus* „dood", *mors* (skr. *mr̥ti-s*) „dood", oslav. *mrěti* „sterven", *morŭ* „dood", *mrŭtvŭ* (lat. *mortuus*) „dood". In 't Gr. ontbreekt, als in 't Germ., de st. wt. *mr*; de afleidsels βροτός „sterfelijk" (voor *μροτό-ς) ἀμβροτός „onsterfelijk" hielden zich staande. In 't Germ. heeft eene merkwaardige verandering van bet., t. w. van „dood" in „doodslag", plaats gehad, wat voorts in de rechtstaal, bepaaldelijk in 't Nederfrankisch, nog tot „halsmisdaad" is overgegaan. De wt. *mor* „sterven" is misschien één met dien van meren, lat. *mora*; dit zou als grondbet. zooveel als „onbeweeglijk, stijf zijn, als dood zijn" opleveren; en dan ware verband met meer en moer onz. zeer goed mogelijk. — Moordenaar m., uit glb. mnl. *mordenáre* voor **morderáre* (vgl. kamenier) onl. **murþrari* van *murþrjan* „vermoorden".

Moot vr. Eerst in 't Nnl. (Holl.), b. a. oostfri. *mate*, *mote* „snede, schijf, stuk". *Mâte*, *mōte* kunnen fri. vormen van germ. **maitō* zijn; dus mag men dit woord brengen tot got. *maitan*, on. *meita* ohd. *meizan* redupl. ww. „snijden" (hierbij ohd. *meizil* nhd. *meissel*). Een bij Kiliaen voorkomend fri. *moes* „moot" zou als *mōs* uit voorgerm. *moidtó-* (zie moes) verklaard moeten worden.

Mop (steen en koekje) vr. Eerst in 't Nnl.; eig. „vormloos brok, klomp, stuk".

Mop en mops m. Glb. nd. nhd. *mops*: bij moppen b. a. dial. duitsch *müpfen* „den neus optrekken, spotten", eng. *to mop* „gezichten trekken"; vgl. voorts jonger-mhd. *muff*, *mupf* m. „mondvertrekking", nd. *mops* „knorrig, stompzinnig persoon", eng. *to mope* „treurig kijken", westfaalsch *möpen* „gezichten trekken". Vgl. den stam *mup*, *mupp* „den neus optrekken, gezichten trekken" met den stam *muff* van muf bnw.

Morel vr. Eerst in 't Nnl.; ook nhd. *morelle* „eene soort van kersen": van fra. *morel*, it. *morello* „zwartbruin" (afleidsel van mlat. *maurus* „zwarte, moor"). Evenwel wijst de naam *marelle*, *amarelle* (duitsch en nl.) voor dezelfde of eene andere kersensoort op een andere bron, misschien mlat. *amarellus* „bitter".

Morgen m. Uit glb. mnl. *morghin*, *morghen* (en *merghen*, *e* umlaut van *o*), b. a. ohd. *morgen* nhd. *morgen* os. *morgan* ags. *morgen*, *mergen* (eng. *morning* met *-ing* gevormd, evenals *evening*) on. *morgunn*, *myrginn* got. *maurgins* m. Dit algemeen germ. woord voor „de eerste helft van den dag van zijn aanbreken af" zou voorgerm. *mrgheno-* of *mrkeno-* luiden, maar is buiten 't Germ. niet na te gaan, gelijk ook de benamingen dag en avond speciaal germaansch zijn. Uit got. *maúrgjan* „korten" (voorgerm. *mrgh* = gr. βραχύς „kort"?) is het begrip „morgen" moeilijk te verklaren; ook een grondbet. „donker" (oslav. *mĭrknąti* „donker worden", *mrakŭ* „duisternis") is weinig waarschijnlijk; beter zou het begrip van littausch *mérkti* en nieuwslov. *mrkati* „blikoogen" (waarbij wellicht got. *brahv* „blikkering (der oogen)", mhd. *brëhen* „schitteren" en osl. *brězgŭ* „morgenschemering", met *br* uit *mr*,

behooren) ter verklaring van „het aanbreken van den dag" passen. Eene andere grondbet. zou ondersteld worden door samenhang van morgen met mnl. *merghen* (uit **margjan*) „zich verlustigen", *merghinghe* en *merchtucht* „vermaak, vroolijkheid, blijdschap, verlustiging, ags. *merge*, *myrge* „vergenoegd, vroolijk" eng. *merry*, ags. *myrgð* eng. *mirth* „vroolijkheid, genoegen". — Morgen bijw. mnl. *morghen*, *merghen* enz. mhd. mnd. nhd. *morgen* ohd. *morgane* eig. dat. sg. „in den morgen", t. w. „in den morgen na den tegenwoordigen nacht; op den volgenden dag"; vgl. fra. *demain*, *lendemain* it. *domani*, van lat. *mane* „'s morgens vroeg". Het Got. heeft eveneens *du maúrgina* (vgl. ook gisteren), het Noordsch *á maurgun*, het Meng. *tō morwe* (dat., uit *morge(n)*), eng. *to morrow*. — **Morgen** onz., ohd. *morgan* mhd. nhd. *morgen* m., als landmaat, houdt men voor 't zelfde woord, eig. „wat een span in éénen morgen ploegt"; vgl. mlat. *dies* „tantum terrae quantum quis per diem uno aratro arare potest", zoo ook mlat. rom. *diurnalis* (fra. *journal*) en *diurnata*, duitsch *tagwerk* als landmaat; vgl. ook de overdrachtelijke toepassing van juk.

Morille vr. Uit glb. fra *morille*, dat weer van duitschen oorsprong is: jonger-ohd. *morhila* nhd. *morchel* vr. „morille". Het duitsche woord gaat door voor het diminutivum van ohd. *mor(a)ha* nhd. *möhre* ags. *moru* en *more* vr. eng. *more* „gele raap".

Mormel(dier). Het nhd. *murmeltier*, een verbastering door volksetymologie: ohd. *muremunto*, *murmenti* mhd. *mürmendîn* onz. wordt, evenals het rom. woord (fra. *marmotte*), van lat. *murem* (acc. van *mus*) *montis* „bergmuis" afgeleid.

Morrelen ww. „wroeten, peuteren". Dit eerst in 't Nnl. voorkomende woord zal wel als dial. vorm. tot de maagschap van modder, of bij moeren „troebel maken" behooren; vgl. oostfri. *murre* nvla. *morre* „modder".

Morren ww. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mnd. *murren* „brommen, grommen, morren" nhd. *murren* noordsch *murra*: de stam *murr* is onomatop., zoodat ook lat. *murmurāre* (nnl. murmureeren) gemakkelijk kon worden overgenomen; vgl. ohd. *murmurôn*, *murmulôn* mnl. *murmeren* „murmelen, morren" nhd. *murmeln* nnl. murmelen.

Mors vr. bij morsen ww., uit een ouder *morschen*. Dit uitsluitend nl. ww. is afgeleid van een adj. voor „rot, vermolmd, vuil": vgl. mhd. nd. *mursch*, *murs* „bros, murw, rot" nhd. *morsch*, oostfri. *mursig* „vuil, smerig", voorts mhd. *murc* „rot, vuil, moerassig", noordsch *morkinn* part. „rot, verteerd", *morkna* „vergaan", ook eng. *to murle* „afbrokkelen". De stammen *mursk* (uit *murksk?*), *murk* zullen wel secundaire wortelvormen zijn, van den wt. van murw.

Morsdood. Eerst in 't Nnl. *Mors*, b. a. dial. nhd. *morsch*, *mors*, *mursch* nd. *murs*, adverbiaal tusschenwerpsel bij hd. *entzwei*, *tot* enz.; zoo ook hd. *murz*. Zij behooren alle bij mortelen.

Mortel vr. Uit mnl. *mortel* (meer gewoon *mortere*) m. vr. (?), b. a. glb. mnd. *morter* mhd. *morter*, *mortel* nhd. *mörtel* m.: uit mlat. *mortarium* „mortel" (fra. *mortier*, eng. *mortar*), dat kwalijk een overdrachtelijke toepassing („mortelbak, mortel") van lat. *mortarium* „mortier" kan wezen, maar tot de maagschap van het volgende woord behoort.

Mortelen ww. Eerst in 't Nnl.; glb. vla. *murtelen*; hierbij nd. *murt* „gruis, stof, mortel", *murten* „fijnwrijven, stukstooten", mhd. *murz* „stompje", *murzes* (adverbiale gen.) „geheel, tot op 't laatste stukje", ohd. *murzilingun* bijw. „geheel", mnl. *mortelinghe* bijw. „in stukken", of „geheel af"?, zwitsersch *vermürzen* „tot stof worden, vermolmen", westfaalsch *mötig* (voor *mörtig*) „vermolmd"; hierbij waarschijnlijk ook mlat. *mortarium* „mortel"; zie ook morsdood. De stam *murt* beteekent zoowel „kort afsnijden" als „verbrijzelen, murw maken"; hij zal wel op ééne lijn staan met de bij mors behandelde stammen.

Mortier m. Uit fra. *mortier*, en dit uit lat. *mortarium*; van dit laatste komen ook ohd. *mortāri* mnd. *morter*, ags. *mortére* eng. *morter* „mortier". Lat. *mortarium* behoort bij den wt. *mar* „fijnwrijven"; zie m u r w.

Morzel m. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende als *morzele* vr. bij m o r z e l e n, voorts ouder-nhd. *mürsen* „klein stooten, verbrijzelen", ohd. *morsāri* (naast *mortāri*, zie m o r t i e r) nhd. *mörser*, dial. glb. *mürsel* „mortier". Deze groep zou wel van lat. *morsellus*, *morsellum* „bete" (van lat. *mordēre* „bijten") kunnen afstammen, waarvan men ook fra. *morceau* „bete, stuk" (mnl. *morseel*) afleidt; doch een germ. stam *murs* „verbrijzelen" van den wt. van m u r w is niet onwaarschijnlijk.

Mos onz. Uit glb. mnl. *mos* onz. (ook „haar" en „schimmel"), b. a. ohd. mnd. *mos* nhd. *moos* onz. meng. *mos* eng. *moss*, on. *mosi* m. „mos"; hierbij met klankwisseling ags. *meós* ohd. *mios* mhd. *mies* m. onz. nhd. *mies* onz. „mos". Deze zelfde woorden vindt men in de beteekenis „moerasbodem, moeras": ohd. *mos* nhd. *moos* eng. *moss* on. *mosi* en nhd. *mies*; hierbij on. *mýrr* vr. „moeras" (got. **miusi*?), vl. *moze*, *mooze* (zie m e u z e l e n) (uit *mūsó-*, *mūsi-*, ook *mausó-*?) en mnl. *more*, nvla. *more*, *moore* (uit *muzó-*?) „modder, slijk". Aan de identiteit dezer beide groepen kan kwalijk getwijfeld worden; waarschijnlijker dan de afleiding van „moeras" uit „met mos bedekte grond, mos", of omgekeerd van „mos" uit „moerasplant, moeras", is het dat beide beteekenissen op een gemeenschappelijk, minder bepaald grondbegrip berusten. Hoogerop verwant zijn oslav. *mŭchŭ* m. „mos", lat. *muscus* „mos" en littausch *musai* m. „schimmel". Fra. *mousse* „mos, schuim" is uit het Germ. overgenomen.

Mosch, zie m u s c h.

Mossel vr. Mnl. *moschele*, b. a. ohd. *muscula* nhd. *muschel* vr., is, evenals ags. *muscle* eng. *muscle*, aan lat *musculus* m. (fra. *moule* vr.; eig. „muisje", vgl. gr. *μυῖα*, *μύαξ* „mossel" met *μῦς* „muis", lat. *mūrex* „purperslak") ontleend; mnd. *mussele* nd., ook nhd., *mussel* nnl. m o s s e l ags. *musle* komen van *musla* voor *muscla*.

Most m. Uit glb. mnl. *most*, ohd. nhd. *most* mnd. *most* (*must*) m.: evenals andere termen van den wijnbouw uit het Lat. (*mustum*, it. *mosto*, fra. *moût*) overgenomen, gelijk ook ags. *must* eng. *must*. — Hierbij m o s t a a r d, fra. *moutarde*, it. *mostarda*, mhd. *mostert*, *musthart* nhd. *mostert* m., meng. en neng. *mustard* „met most aangemaakt (mosterd)zaad".

1 **Mot** (insect) vr. Uit mnl. *motte*, glb. on. *motti* m., mnd. *motte* vr.; de *tt* schijnt uit *þþ* te zijn ontstaan blijkens ags. *moþþe* eng. *moth* jonger-mhd. nhd. *motte* vr. „mot" (vgl. s p o t t e n). Of echter germ. **muþþo-* de grondvorm is, is onzeker uithoofde van den bijvorm ags. *mohþe*, *moghðe* vr. meng. *moughþe*. Bij de onzekerheid van den vorm moet verwantschap met m o t onz. in 't midden gelaten worden; nog onzekerder is verwantschap met m a d e, hoewel m o t ook voor „made" voorkomt en men in plaats van mhd. *motte* ook *matte* vindt.

2 **Mot** (fijne regen) vr. Slechts in 't jongere Nnl. en buitendien alleen aan den Middel-Rijn als *mot* „nevel" voorkomende; misschien één met het evenzeer niet vroeger voorkomende **mot** onz. „turfmolm, afval", b. a. ags. *mot* „splinters, afval", eng. *mote* „stofje", oostfri. *mut* „gruis, mul, afval" westfaalsch *mutten* mv. „afval" rijnsch *motten* mv. „afval, spaanders". Meer is niet bekend; zie het volg. woord.

Mots m., **motse** vr., **motsen** ww. Deze woorden behooren tot eene eerst in 't oudere Nnl. voorkomende maagschap, *moetse* „verminkt, gekort", *moetsen*, *mutsen* „korten, verminken", die ook in de jongere westelijke en zuidelijke duitsche dialecten verbreid is (*mutz*, *motz* „gekort, stomp, gemotst dier; afgesneden kleed", nnd. *mutzen* „motsen"; is mhd. *mutzen* „sieren,

tooien" één hiermede?) en in 't Rom. wordt weergevonden: it. *mozzo*, spa. *mocho*, fra. *mousse* „stomp, geknot, verminkt". Waar deze stam *muts*, *mots* „gekort" thuis hoort is onbekend; daarom moet de mogelijkheid van samenhang met m o t onz. en met lat. *mutilus* „verminkt" in 't midden blijven.

Moude vr. Uit mnl. *moude* vr. „losse aarde, stof", b. a. glb. ohd. *molta* (*molt* m.) ags. *molde* vr. eng. *mould*, got. *mulda* vr., eig. een gesubstantiveerd *t*-part. (vgl. k o u d) van den wt. *mel*, *mal* „stuk wrijven, malen". Zie m u l.

Mout onz. Uit mnl. *mout*, algemeen germ. *malto-* onz. „mout": on. *malt* ags. *mealt* os. *malt* ohd. *malz*, dat ook in 't Slav. (oslav. *mlato*) en in 't Fra. (*malt*) overging. Het behoort, waarschijnlijk als eene substantiveering, bij het adj. ohd. *malz* „wegsmeltend, week, slap" on. *maltr* „verrot" en met vla. *mouter* „week, mild, murw, rijp" bij het st. ww. ags. *meltan* „zich oplossen, wegsmelten, smelten". Zie ook m a l s c h. Een denominativum van *malto-* is got. **maltjan* „oplossen" in *gamalteins* „oplossing", os. *meltan* mnd. mnl. *melten* (vanwaar nnl. m e l t e r) nhd. *mälzen* „tot mout maken". Zie voorts s m e l t e n.

Mouw vr. Uit glb. mnl. *mouwe*, mnd. mhd. *mouwe* vr. Men heeft dit woord, germ. **maujô* vr., willen brengen tot een wt. *mau* „schuiven, af-, opstroopen", die anders niet voorkomt (vgl. echter m o o i), maar aan voorgerm. *mow* in littausch *mauju*, *mauti* „stroopen, schuiven", *movà* vr. „mof" en lat. *movēre* „verplaatsen, verschuiven, bewegen" zou kunnen beantwoorden. Een gelijkluidend mnl. *mouwe* in *die mouwe maken* „bespotten", waarvan ofra. *moe* nfra. *moue* eng. *mow* „vertrokken gezicht", zou „de uitgestoken (vooruitgeschoven) onderlip" kunnen beteekenen. M o f kan kwalijk verwant zijn.

Mud vr. onz., *mudde* vr. Uit mnl. *mudde* onz. vr. „schepel", b. a. ohd. *mutti* os. *muddi* dial. nhd. *mütt*, *mutt* onz. m. „maat van verschillende grootte": het is het, vóór de ohd. klankverschuiving overgenomene lat. *modius* „schepel" (zie m e t e n).

Muf bnw. Eerst in 't Nnl.; hierbij nd. *muf* nhd. *muff* m. „duffe lucht; schimmel", nl. m u f f e n duitsch *muffen*, *müffen* jonger-mhd. *müffeln* „muffig zijn". Eene reeks van hierbij behoorende woorden komt in 't Rom. voor, als it. *muffo* „schimmelig", *muffare* „beschimmelen", fra. *moufette* „duffe lucht". De stam *muff* „naar het lange liggen rieken, duf rieken" komt eerst in de nieuwere taal voor, evenals de gelijkluidende stam voor „knorrig, verdrietig zijn" (zie m o f). Men brengt beide tot het tusschenwerpsel *muff*, een met vooruitgestoken lippen en opgetrokken neus voortgebracht geluid.

Mug vr. Uit mnl. *mugge*, b. a. ohd. *mucca* „mug, vlieg" nhd. *mücke*, os. *muggia* ags. *mycge* „mug" eng. *midge* zw. *mugge*. Het algemeen germ. *mugjô* behoort niet bij gr. *μυῖα* vr. „mug", oslav. *mucha* „vlieg", *mušica* vr. „mug", lat. *musca* (met toevoeging van een suffix als in *muscus*, zie m o s, *ruscus* zie r o e r) „vlieg", waaraan immers germ. **musjô* in mnl. *mōzie*, *mēzie* nvla. *meuzie* „mug" volkomen beantwoordt. In den stam van *mugjô* herkent men een onomatopee voor „brommen"; vgl. voorgerm. *mūk* in gr. *μύκαομαι* „ik brul", germ. *mukk* in m o k k e n. Voorgerm. *musia* „mug, vlieg" wordt door sommigen tot den bij m u i s ondersteldden wt. *mūs* „stelen, snoepen", door anderen tot een evenzeer onomatop. *mus* „brommen" gebracht; vgl. lat. *mussare* „mompelen".

1 **Muil** (dier) m. Uit glb. mnl. *mûl* m.; met ohd. *mûl* m. mhd. *mûl* m. onz. (*mûle* m.) mnd. *mûl* m. (*mûle* m. vr.) uit lat. *mûlus* „muildier, muilezel", vanwaar ook ags. *mûl* eng. *mule*.

2 **Muil** (bek) m. Uit glb. mnl. *mûl* m. (gewoonlijk *mûle* vr.), b. a. ohd. *mûla* vr. „muil, snavel" mhd. *mûl* m. onz. *mûle* vr. nhd. *maul* m. mnd. *mûl* m. *mûle* vr., on. *mûli* m. „muil.

snuit"; got. **mûlô* onz. (?) wordt door het afleidsel *faúr-mûljan* „muilbanden" bewezen; een *l*-afleidsel van een wt. *mû*, waarvan met participiale vorming op *-nþ* ook m o n d komt.

Muil vr. Uit glb. mnl. *mûle*, nd. *mûle* vr., ontleend aan fra. *mule* (it. *mula*, sp. *mulilla*) „pantoffel".

Muis vr. Uit glb. mnl. *mûs*, b. a. ohd. mnd. *mûs* ags. *mûs* (mv. *m ȳs*) on. *mûs* vr.; (got. **mûs* komt niet voor). „De consonantische stam *mûs-* is de zoowel algemeen germ., als indogerm. benaming voor de muis; in bijna alle indogerm. talen vindt men haar weder: wel een bewijs dat dit dier den Indogermanen reeds in hun aziatisch vaderland bekend is geweest": skr. *mûś*, gr. μῦς, lat. *mûs*, oslav. *myšĭ* vr. Men verklaart dezen indogerm. naam gaarne als „dievegge" op grond van skr. *muś*, *muśáy* „rooven, wegnemen, stelen"; 't blijft echter de vraag of dit elders niet voorkomende ww. niet eerst van *mûs* „muis" is afgeleid, evenals jonger mnd. *mûsen* nhd. *mausen* „stelen" van *mûs*. Ook indogerm. *musia* „vlieg, mug" (zie m u g) is ongelukkig geen zeker bewijs voor een verbalen wt. *mûs* „stelen, snoepen", die anders in m e u z e l e n (m u i z e n) zou kunnen voortleven, daar de stamvorm dezer woorden — *mûs* (naast *mûs*) — niet als secondair afleidsel van m u i s kan verklaard worden. — M u i s „deel van de hand; stuk rookvleesch" is hetzelfde woord toegepast op een spier van overeenkomstige gedaante: mnl. *muis* „muis, spier" ohd. mnd. ags. *mûs* „spier" nhd. *maus* „muis"; zoo ook gr. μῦς „spier", μυών „spierbundel", lat. *musculus* „muskel, spier" (eig. „muisje") oslav. *myšica* „armspier, arm"; een andere toepassing is skr. *muškа* „teelbal, vrouwelijke schaamte" (eig. „muisje"). Vgl. m o s s e l. — Hierbij m u i z i n g vr.

Muit, m u i t e vr. Uit mnl. *mûte* „ruiplaats, kooi": uit mlat. *mûta* „kooi, waarin de vogels ruien, kooi" vanwaar glb. ofra. *mue*, nfra. *mue* „ruitijd" en mhd. *mûȝe* mnd. *mûte* nhd. *maus* vr. „het ruien der vogels". Mlat. *mûta* is afgeleid van lat. *mûtare* „veranderen", vanwaar fra. *muer* „ruien", glb. ags. (*bi*)*mûtian*, engl. *to moult*, mnd. *mûten* ohd. *mûȝȝôn* mhd. *mûȝen* „verwisselen, ruilen" mhd. inzonderheid „van veeren, van huid verwisselen" mnl. *mûten* ook „een andere stem krijgen" nnl. m u i t e n. De opneming dezer lat. woorden in het Duitsch-Nl. heeft vóór de hd. klankverschuiving plaats gehad.

Muiten ww. Eerst in 't oudere Nnl. met de beteekenissen „brommen, grommen, in stilte oproer stoken", vla. *muiten* „fluisteren, murmelen, morren"; hierbij eng. *to mutter* „mompelen, morren". Ofschoon dit woord eerst laat en op beperkt gebied voorkomt, kan het kwalijk aan lat. *mûtîre* „mompelen, pruttelen, prevelen" ontleend zijn; het moet een germ. afleidsel van den onomatop. wt. *mû* (vanwaar ook *mûtîre*) geacht worden: onl. **mûtjan* voor **mûatjan* (vgl. k o u t e n, l e n t e). Het nl. woord verklaart de bet. „oproerig worden" genoegzaam; evenwel, er staat een rom. groep naast, die men van lat. *movēre* „opwekken, bewegen" afleidt: ofra. *meute* „opstand" (ook „het optrekken, krijgstocht") nfra. *émeute* „oproer", fra. *mutin* „oproerstoker" (ouder-nl. *muitijn*, ouder-eng. *mutine*), spa. *motin* „oproer", fra. *mutiner* (nl. m u t i n e e r e n) it. *ammutinare* „opstoken". De duitsche woorden komen niet van de fra., maar van de nl., die zich sedert de 15ᵉ eeuw met de nnl. uitspraak *ui* verbreid heben: jonger-mnd. *muterie*, *moiterie* „oproer", nhd. *meute*.

Muizenis vr. Van mnl. *mûzen* (ook *muzéren*) „heimelijk loeren, spieden, peinzen", b. a. fra. *muser* ospa. *musar* it. *musare* „scherp toezien, peinzen, denken, wachten", eng. *muse* (hierbij fra. *amuser* „bezighouden, vermaken"). Dit woord, waarvan de etymologie niet vaststaat, wordt voor rom. gehouden; de ontwikkeling der begrippen zou van een dietsch *mûzen*, afleidsel van m u i s (nhd. *mausen* „heimelijk loeren") kunnen uitgaan.

Mul vr. Dit nnl. fem. wijst wellicht

met ags. *myl* „stof" op een oud fem. **muljō*; vgl. *muljan* onder m e e l; maar mnl. mnd. *mul*, *mol* (*ll*) nnd. *mul* onz. „losse grond, zand, stof, turfafval" onderstellen een germ. stam *mullo-*; hierbij nnl. **mul** bnw. mnd. *mol* nnd. *mol*, *mul* (*ll*) „fijngewreven, kruimelig, los, murw", dial. *mullen* „fijnwrijven, verbrijzelen, woelen, graven". Op den germ. stam *mullo-* (voorgerm. *mlno-*?, vgl. v o l) „fijnwrijven, los maken, woelen", van den wt. *mel*, *mol* (zie m e e l) wijst misschien ook m o l (diernaam).

Mummelen, zie 2 m o m.

Munnik, zie m o n n i k.

1 **Munt** (geld) vr. Uit mnl. *munte* vr., b. a. glb. ond. *munita* ohd. *muniȥȥa* mhd. nhd. *münze*, ags. *mynet* engl. *mint*. De hierdoor ondersteldo vorm *munita* vr. is door de Westgermanen reeds vroeg, misschien reeds tijdens Tacitus (Germania cap. 5), ontleend aan lat. *monēta* „gemunt geld" (op germaansche wijze geaccentueerd); vgl. voor den vorm m e u l e n, m o n n i k, en verder p o n d.

2 **Munt** (kruid) vr. Uit mnl. *munte* vr., b. a. glb. ohd. *munza* mhd. nhd. *münze*. Daarnaast glb. ohd. mhd. *minza* mhd. nhd. *minze*, b. a. ags. *minte* vr. eng. *mint*, ontleend en in vorm volkomen beantwoordend aan lat. *mentha*, *menta* (gr. *μίνϑα*) „munt" (fra *mente*, waaruit mnl. nvl. *mente*), dat, vóór de ohd. klankverschuiving, tegelijk met andere tot de tuinderij en de kookkunst betrekkelijke woorden (zie k e u k e n) is overgenomen; m u n t uit **muntja* doet een lat. bijvorm of eene vervorming door volksetymologie onderstellen.

Munten (doelen) ww. Eerst in het latere Nnl. voorkomende; oostfri. *münten* nhd. *münzen* in dezelfde spreekwijze, „die in zwang gekomen schijnt, nadat men sinds de 16ᵉ eeuw allerlei gedenkpenningen met allegorische en zeer vaak satirische voorstellingen gemunt had". De overeenkomst met ags. *myntan* eng. *to mint* „voornemens zijn, mikken" zou in dat geval slechts schijnbaar zijn.

Murf vr. Eerst in het Nnl. voorkomende: bij ouder nnl. *morfen* „met gesloten mond kauwen, herkauwen, mummelen", glb. dial. nhd. *murfen* (*murpfen*) mhd. *murfen* „knagen".

Murik vr., zie m u u r vr.

Murmelen, murmureeren, zie m o r r e n.

Murw bnw. Uit mnl. *murwe* (*mōrwe*, *morwe*, *moru*) „week, zacht, uiteenvallend, bros, murw, rijp; teer, teeder, weekhartig; weekelijk" onl. **murwi*, b. a. ohd. *mur(u)wi* „teer, gedwee" nhd. *mürbe*; hierbij met klankwisseling glb. ohd. *marawi* en *maro* ags. *mearu* „teer" mnl. *meru* vl. *merf* „murw": *-wo-*, *-wjo-* dienen ter afleiding, de stammen *mur*, *mar* ontspruiten uit een voorgerm. wt. *mar* „vermorzelen, stuk maken", dien men terugvindt in skr. *mrṇā́ti* „vermorzelen", *mlā́* „verflensen", gr. *μαραίνειν* „verteren, verflensen", osl. *mrŭvica* „kruimel". Zie m o r s, m o r t e l e n.

Musch, mosch vr. Uit glb. mnl. *mussche* mnd. nnd. *musche* rijnsch *müsche*: uit **muskja* (ook *muska*?); hierbij dial. fra. *moisson*, *mousson* (nfra. *moineau* uit *moisnel*) catalaansch *moxó* „musch", waarvoor men als grondvorm **muscio* aanneemt. Voor verwantschap met lat. *musca* „vlieg" pleit ohd. *grasmucka* nhd. *grasmücke* „grasmusch", maar het is twijfelachtig of de benamingen zich aansluiten aan de bet. „mug, vlieg" (de musch zoo genoemd wegens hare kleinheid) dan wel aan de grondbeteekenis dezer woorden (zie m u g). Rom. nl. *muskio* „musch" stamt of van lat. *musca*, of van eene germ. benaming der mug af.

Muskel vr., zie m u i s.

Muts vr. Uit glb. mnl. *mutse* mnd. *mutze*, laat-mhd. nhd. *mütze*: een verkorten bijvorm (vgl. p u l) van mnl. *almutse*, *amutse* mhd. *almuȥ*, *armuȥ*, dat ontstaan is uit mlat. *almutia*, *armutia*, *almutium* eig. „amictus, quo canonici caput humerosque tegebant", later ook door leeken gedragen; zie eene dergelijke begripsontwikkeling bij k a p. De oorsprong van mlat. *almutium* (fra. *aumusse* enz.) is onbekend.

Mutsaard, mutserd m. Eerst in 't oudere Nnl.: het wordt in verband gebracht met *mots* „afval bij het snoeien der boomen", verg. mots.

Mutsje als maat behoort waarschijnlijk als verkleinwoord bij mudde.

Muur m. Uit glb. mnl. *muer* m. (*mûre* m. vr.), b. a. ohd. *mûra* en *mûrî* (uit het lat. mv. *mûri*?) mhd. *mûre*, *miure* os. *mûra* mnd. *müre* nhd. *mauer* vr. Evenals ags. *mûr* m. reeds vroeg ontleend aan lat. *mûrus*, tegelijk met meer andere uitdrukkingen, die op het bouwen van steenen huizen betrekking hebben (vgl. metselen, kamer, kelder, poort, tegel, venster). Het vrouw. geslacht is vermoedelijk toe te schrijven aan den invloed van een ogerm. woord voor „muur" (got. *waddjus* vr. mnl. *weech*); dat nl. muur weder m. is, laat zich verklaren uit zelfstandige ontleening of door invloed van fr. *mur* m. Een met lat. *mûrus* (uit **moiros*) oorspronkelijk verwant woord is bewaard gebleven in ags. (*ge*)*mǣre* eng. *mere* on. *mǣri* „grens" mnl. *mêre* „grensteeken, grens" (uit **mairjo-*).

Muur vr. In 't oudere Nnl. voorkomende als *muer*, *muerkruid*; hiervan afgeleid *murik* (vla. *murke*) vr. (zie dravik); fra. *mouron* „murik": behoort het bij muur, omdat het kruid ook op muren groeit? Daarnaast staat de etymologisch duistere benaming mnd. nnd. *mîr*(*e*) onz. vr. nl. *mier* nhd. *miere* en *meier*.

N

Na voorz. Uit mnl. *na* voorz. „na, naar", b. a. glb. mnd. *na* ohd. mhd. *nâh* „nabij, naast, na, naar" nhd. *nach*; ook het Got. gebruikt de vormen *nêhw*, *nêhwa* van het adj. *nêhws*, nl. na, als voorz. „nabij".

Na bijw. Uit mnl. *na*, adv. bij mnl. *na* os. ohd. *nâh* nhd. *nah* ags. *neah* eng. *nigh* on. *nár* got. *nêhws* adj. „nabijzijnd". De nnl. compar. nader is een analogievorm (naar meerder: meer enz.) voor mnl. *naer* ohd. *nâhôr* os. *nâhor* nhd. *näher*; superl. ohd. *nâhôst*, *nâhist* nhd. *nächst* mnd. *nêgst* ags. *niéhst* *nēxt* eng. *next* mnl. nnl. naast. Germ. *nêhwo-* uit een voorgerm. **nêqo-*, *nêko-*; „maar nergens doen zich zulke vormen voor; gr. ἐγγύς „nabij" valt, wat de klanken betreft, evenmin samen met *na* als skr. *nâhusâ* „naburig""; zie naken en naar.

Naad m. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. *naet* (*d*) vr., b. a. ohd. mhd. *nât* „het naaien; voeg van het naaien" nhd. *naht* vr.; hierbij ohd. *nâtari* „naaier" nhd. *nähterin*: een verbaal abstr. *nê-di-* van naaien.

Naaf vr. Uit glb. mnl. *nāve* vr., b. a. ohd. *naba* nhd. *nabe* mnd. *nāve* ags. *nafu* eng. *nave* on. *nöf* vr. „naaf van een rad"; Got. **naba* vr. komt toevallig niet voor. „Woord en begrip zijn oudindogerm. (grondvorm *nobhâ*); vgl. skr. *nâbhi* vr. en *nábhya* onz. „naaf van een rad". Zonder twijfel is de onder navel behandelde maagschap met de bet. „navel" in oorsprong hiermede verwant: in het Ind. beteekent het bovenvermelde *nâbhi* ook „navel", evenals het met ohd. *naba* in vorm overeenkomende lett. *naba* vr. „navel". Daarom kan ook het lat. *umbo* (voor **unbo*, **nobo*) „knop aan het schild" bij *umbilîcus* „navel" behooren; vgl. gr. ὀμφαλός „navel, knop aan het schild". Voor den ouderdom van benamingen voor deelen van den wagen zie dissel". — Een ogerm. samenstelling is **nabagaiz* „boor", eig. „speer, puntig ijzer (zie elger) om naven te boren", dat in het Finsch werd overgenomen als *napakaira* „boor": ohd. *nabagêr* mhd. *nabe-*, *nebe-gêr* nhd. *näber* ags. *nafogâr* meng. *naugêr* eng. *auger* on. *nafarr* mnl. *navegêr* nnl. **(n)avegaar** met frieschen vorm van het tweede lid; voor den afval der *n* vgl. adder.

Naaien ww. Uit glb. mnl. *nâien*, b. a. ohd. *nâjan* mhd. *næjen* „naaien, rijgen" nhd. *nähen* mnd. *neien*. In de overige germ. talen komt deze verbaalstam *nê*, waarvan ook naad, niet voor; dat hij vroeger meer algemeen was, bewijst de afl. naald. Het is twijfelachtig, of lat. *nêo* en gr. νέω „ik spin", νῆμα „draad", νῆτρον „spinrokken" eenen wt. *nê* of *snê* doen onderstellen; vgl. voor het laatste oier. *snâthe* „draad", *snâthat* „naald" en nl. snaar. De grondbet. van den voorgerm. wt. *nê*, *snê* moet ongeveer geweest zijn „den draad trekken, rijgen, vlechten"; zie ook adder. Er bestaat geen voldoende grond om aan te nemen, dat de germ. wt. *nê* „naaien", in voorhistorischen tijd overgenomen, „van het eene volk naar het andere overgegaan" zou zijn, ofschoon er inderdaad een ander germ. woord voor „naaien" bestond, zie zoom.

Naakt bnw. Uit mnl. *naect* uit ond. **nacod*, b. a. mnd. *naket* ohd. *nahhot*, *nacchot* nhd. *nackt* (*nackend*) ags. *nacod* eng. *naked* on. *nökkviðr* got. *naqaþs*: germ. *nakwe-do-* (westgerm. *nakod*, *nakkod*); daarnaast glb. on. *nak-inn* ofri. mnd. nvla. *naken*: zij wijzen op voorgerm. *nog-edho-* en *nog-nó*, waaraan lat. *nûdus* en skr. *nagná* „naakt" beantwoorden; vgl. voorts de eenvoudiger formatie osl. *nagŭ*, lit. *nûgas* „naakt". De eig. bet. van den in deze indog. adj. voor „naakt", schuilenden wt. *nŏg* is vooralsnog niet opgespoord.

Naald vr. Uit mnl. *naelde*, ofrank. *nâlda*, met opmerkelijke metathesis b. a. ohd. *nâdal*, *nâdala* os. *nâdla* mnd. nnd. *nâtal* (*t* uit *d* vóór *l*) ags. *nædl* eng. *needle* on. *nál* got. *nêþla* vr. „naald". Germ. *nê-þlô* vr. past als formatie met een aan voorgerm. *-tlâ* beantw. suffix zeer goed bij den wt. *nê* „naaien", zie naaien. Er bestaat geen voldoende grond om aan te nemen, dat het woord in voorhistorischen tijd door de Germanen van een naburig volk is overgenomen.

Naam m. Uit glb. mnl. *nâme* m. (vr.), een algem. germ. glb. woord: got. *namô* on. *nafn* (voor *namn*) onz. ohd. os. *namo* ags. *nama* m. De verbuiging van het woord, benevens de afl. got. *namnjan* ohd. *nemmen*, *nennen* nhd. *nennen* os. *nemnian* ags. *nemnan* en nl. noemen wijzen op de stammen *namon-*, *namen-*, *namn-* *nômn-* uit voorgerm. *nŏmen* „naam", dat als overoud indog. woord gestaafd wordt door skr. *nâman-*, gr. ὄ-νομα, lat. *nômen* „naam"; osl. *imę*, oier. *ainm* „naam" leveren door hunne klanken bezwaar op. Bij den indog. wt. *gnô* „leeren kennen" (zie kunnen) kan naam niet behooren, daar het woord overal met *n* begint.

Naar voorz. en voegw. Uit mnl. *naer* (*nâre*, *nâren*), dat gold in al de bet. van het adv. en de praep. *na* „nabij, bijna, na, naar, enz.". Het ags. gebruikt een overeenkomstig *near*, waaruit eng. *near*, ook wel als adj.; ook het Nvl. heeft *naar* als adj. Het woord is van na afgeleid, hetzij met een adverbiaalsuffix (zooals daar), hetzij met een comparatiefsuffix.

Naar bnw. Uit mnl. (holl.) **nâre*, b. a. os. *naro* „nauw, benauwend, knellend" mnd. *naar* ags. *nearu* eng. *narrow*; hierbij ofri. *nara* „druk, klem". Uit den stam *narwo-* van het saks.-fri. adj. verklaart men ook nerf. Misschien zijn gr. νεῦρον, νευρά „pees (van het lichaam en van den boog)", lat. *nervus* „pees, snaar, boei, zenuw" verwant; ook lett. *nârs*, *nâre* „klamp, bankschroef" gaan door voor verwant.

Naars, zie aars. **Naarstig**, zie ernst. **Naast**, zie na. **Nabuur**, zie buur.

Nacht m. Uit glb. mnl. *nacht* vr. (m.); alg. germ. *naht* vr.: got. *naht-s* on. *nótt* ohd. os. *naht* ags. *niht*, uit alg. indog. *nokt-* „nacht"; vgl. lat. *nox* (st. *nocti-*) gr. νύξ (st. νυκτ) osl. *noštĭ*, lit. *naktis* skr. *nakta-*, *naktan-* onz., *nakti* vr. „nacht". Alle indog. talen hebben dus deze benaming gemeen, terwijl zij in de benaming voor dag aanmerkelijk verschillen; hierbij moet in aanmerking genomen worden, dat men in den indog. voortijd niet

bij dagen, maar bij nachten rekende; een overblijfsel hiervan is mnl. *vier-tien nacht* mhd. *vierzehen naht* eng. *fortnight* voor „14 dagen". Of indog. *nokt-* „nacht" met lat. *noc-ēre* „verderven, schaden" samenhangt, weten wij niet.

Nachtbraken ww. Van *nachtbrake* „onderbreking van den nacht".

Nachtegaal m. Met veranderd geslacht uit mnl. *nachtegāle* vr., eene alg. westgerm. benaming van dezen vogel: ohd. os. *nahtigala* nhd. *nachtigal* ags. *nihtegale* vr. eng. *nightingale* eig. „nachtzangster" (germ. got. *galan* „zingen"). — **Nachtmerrie**, zie meren.

Nagel m. Uit mnl. *nāghel* m., b. a. ohd. os. *nagal* nhd. *nagel* ags. *nægel* m. eng. *nail* „nagel aan vingers en teenen, houten of ijzeren spijker"; got. **nagls* moet men opmaken uit *nagljan* „nagelen", on. *nagl* „nagel aan den vinger", *nagli* „spijker, pin". Het algemeen germ. *naglo-* m. is ontstaan uit voorgerm. *noghlo-* of *nokhló-*; de bet. „nagel als lichaamsdeel" is de oorspronkelijkste, blijkens de bet. der verwante indog. woorden (*nogh-* en *nokh-*); vgl. skr. *nakhá* m. onz. „nagel aan vingers en teenen, klauw van een vogel", gr. ὄνυξ (st. ὀ-νυχ) „klauw van een vogel, van andere dieren, hoef", daarna ook „haak", lat. *unguis* „klauw van dieren, haak", osl. *nogŭtĭ* „nagel, klauw" (bij osl. *noga* vr. „voet"). Een grondbeteekenis dezer indog. benaming voor „klauw, nagel" is nog niet opgespoord.

Naken ww. Uit glb. mnl. *nâken* (*ghenâken*) ond. (*gi*)*nâkon*, mnd. glb. *nêken*; nvl. *naken* beteekent „raken, aanraken, aanroeren". Het alleen in het Ond. voorkomende *nâkjan*, *nâkōn* wijst op een germ. st. **nêk* voor *nêkk*, van hetzelfde voorgerm. *nêk*, *nêq* (vgl. door, schikken), dat ten grondslag ligt aan na.

Nap m. Uit mnl. *nap* „nap, beker", b. a. ohd. (*h*)*napf* „nap, beker, schaal" nhd. *napf* · mnd. *nap* ags. *hnæp* (*pp*) m. „beker". Eén hiermede is on. ijsl. *hnappr* „kop, knop" (vgl. kop). Het germ. woord, welks etymologie niet verder is nagespoord, ging in het Rom. over: it. *nappo* „beker", ofra. *hanap*.

Nar m. Eerst in het Nnl., eig. een duitsch woord: ohd. *narro* „gek" mhd. *narre* „gek, grappenmaker" nhd. *narr*, vanwaar ook nd. *nar* ijsl. *narri* zw. de. *narr*. De verklaring van ohd. *narro* uit lat. *nārio* „iemand die zijn neus optrekt" voldoet niet, wat de klanken betreft, het is veeleer een nomen agentis van een ww. **narrōn*, „brommende, snorrende geluiden geven", dat op één lijn staat en waarschijnlijk verwant is met norren; vgl. de bij snorren behoorende nhd. *schnurre*, *schnurrig*, ohd. *snürring* mhd. *snürrinc* „grappenmaker, nar".

Narren ww. Eerst in het Nnl., van *narre*, *nar* („narreslede") verkort uit *narreslede* (vgl. min); voor de bijvormen ar, arren zie adder. Narreslede komt van nar, om den narrentooi van voertuig, paarden en personen.

Narwal m. Eerst in het Nnl.; evenals nhd. *narwal*, eng. *narwal*, fra. *narval* uit de. zwe. *narhval* (on. *nâhvalr*) „zeeëenhoorn". Het eerste lid is niet voldoende verklaard, daarom is het ook niet volkomen zeker, of het tweede met walvisch samenhangt.

Nat bnw. Uit glb. mnl. *nat* (verb. *nāte*, waarvoor — door den invloed der *t*? — mnl. nnl. natte), b. a. glb. nd. *nat* ohd. *naȥ* nhd. *nass*; in het Ags. en On. ontbreekt het woord, het Got. heeft alleen het ww. *natjan* „natmaken". Wil men het in verband brengen met skr. *nadī́* vr. „rivier", dat van een wt. *nad* „ruischen, bruisen" wordt afgeleid, dan moet men aannemen, dat het voorohd. *nata-* „nat", door eene valsche conclusie is afgeleid uit *natjan* „in het water duiken, natmaken".

Nater vr. Eerst in het Nnl. voorkomende, zeker wel eig. nd. of hd. bijvorm bij mnl. *nader*; zie adder.

Nauw bnw. Uit mnl. *naeu* (daarnaast *nâ*, gebruikt als adv.) met den bijvorm *nou* „eng, vast, nauwkeurig, zorgvuldig; schraal; schrander, slim", b. a.

mnd. *nauwe* nnd. *nau* „eng, nauwkeurig, benauwd, bekrompen, gierig" md. *nouwe* „zorgvuldig, nauwgezet" nhd. *genau*. Of men als grondvorm voor het adj. een ond. *nēw-*, *naw-* „eng, knellend", dan wel een vorm met begin-*hn* moet aannemen, is twijfelachtig; voor het eerste zou de samenhang met n o o d pleiten, voor het laatste ags. *hnéaw* on. *hnöggr* „karig, spaarzaam". In geen geval is het zaak deze maagschap, in got. vorm **nēw-s*, met *nēhws* (zie n a) in etymologisch verband te brengen.

Navel m. Uit mnl. *navel(e)* (*naffel*), b. a. glb. mnd. *navel*, *naffel* ohd. *nabolo*, *nabilo* nhd. *nabel* ags. *nafela* eng. *navel* on. *nafli* m.; got. **nabala*, **nabla* komt toevallig niet voor: „een alg. indog. woord met *nobhelo-: onbhelo-* tot grondvorm; vgl. gr. ὀμφαλός, lat. *umbilīcus* (voor **unbilīcus*, **nobilīcus*), skr. *nā́bhīla*, oier. *imbliu* „navel". Deze woorden zijn overoude *l-* afleidsels van het in n a a f schuilende oudindog. *nóbhā́* „naaf, navel". De oudindog. benamingen van lichaamsdeelen zijn anders meestal niet afgeleid (zie h a r t, o o r, n e u s, k n i e)".

Neb, nebbe vr. Eerst in het latere Mnl. (Holl.) voorkomende, b. a. glb. mnd. *nebbe* vr. noorsch ags. *nebb* onz. „snavel, snoet, aangezicht" eng. *neb*; hierbij glb. mnd. *nibbe* nnd. eng. *nib* en on. *nef* onz. „neus, snavel"; de verwantschap van dial. zuiddui. *niffen* „den neus optrekken", *niffeln* „door den neus spreken" is niet zeker. Verder behoort hierbij de rom. maagschap van it. *niffa*, *niffo* „snuit", fra. *renifler* „snuffelen". Daar *nebba* „snavel" volgens Kiliaan bij Plinius als oudgallisch voorkomt, moet de herkomst dezer woordfamilie onzeker geacht worden, ofschoon de noordgerm. stammen *nëbb-*, *nëf-* (ook met *a* naast *ë*?) met de maagschap van s n e b, s n a v e l zouden kunnen samenhangen. Vgl. n u f.

Neder, neer bijw. Uit mnl. *nēder(e)* bijw. „ter neder, naar beneden, beneden", b. a. glb. ohd. *nidar* nhd. *nieder* os. *nithar* ags. *niþer* engl. *nether* on. *niðr*; got. **niþar* ontbreekt toevallig. Hierbij ohd. *nida* nhd. *nied* ond. *nithe* ags. *nidhe* „neder, onder" en os. *niþana* „van onderen" mnl. *nedè*, *neden* „onderaan, naar beneden", zie b e n e d e n, waar *ni* „neder" als indog. partikel gestaafd is (zie ook n e s t); met het skr., als comparatief gevormde *ni-tarā́m* „nederwaarts" komt n e d e r in vorming nagenoeg overeen. — Uit het adv. is afgeleid het adj. ohd. *nidari* ond. *nithiri* mnl. *neder* „laag gelegen, laag, nederig"; hierbij het jongere afleidsel nl. n e d e r i g mnd. *nedderich* nhd. *niedrig*. Een hierbij behoorend subst., waaruit men nnl. t e r n e d e r zou kunnen verklaren, bestaat niet; daarom acht men de uitdrukking ontstaan uit mnl. *daer neder*, *der neder*.

Neef m. Uit mnl. *nève* m.; algem. germ. *nëfon-* m. met weifelende bet.: on. *nefi* „bloedverwant" ohd. *nëfo* mhd. *nefe* „kleinzoon, zusterszoon", zelden „broederszoon" ook „oom" en verder in 't algemeen „bloedverwant" ags. *nefa* „kleinzoon, broeders- of zusterszoon" (eng. *nephew* is ontleend aan fra. *neveu*). Germ. *nëfo* nom. staat (vgl. h e l d) in plaats van een ouder **nëfôd* (hierbij het fem. *nifti*, zie n i c h t) uit voorgerm. *népôt* in skr. *nápât* (*naptr*) „afstammeling, zoon, kleinzoon" lat. *nepos* „kleinzoon" gr. ἀνεψιός „broeders- of zusterszoon". Twijfelachtig is de verwantschap van got. *niþjis* „ooms- of tanteszoon, bloedverwant". Voor het weifelen der bet. vgl. b r u i d, o o m, z w a g e r, m o e i, en ook d e g e n, k n e c h t.

Neefje onz. (mugje). Men gist dat deze eerst in het Nnl. voorkomende benaming, evenals dial. duitsch *neffe* „bladluis" een germ. **hnëfo-* uit **knifo-* is, hoogerop verwant aan gr. κνίψ (σνίψ) „klein stekend of knagend insect" en osl. *sknipa* „mug". Hierbij ook dial. duitsch. *nifel* „jeukende oogziekte", *nifelen* „knagen"?

Neen bijw. Uit mnl. *neen*, b. a. os. *nēn* ohd. nhd. *nein* bijw. in antwoorden, dat ontstaan is uit de bij n i e t besproken negatie *ni* met het onz. e e n; n e e n

dus „niet een"; evenzoo wordt ook lat. *non* verklaard. Uit de algem. indog. partikel *nĕ* „niet", gr. νη- (bijv. in νη-κερδής „zonder winst") lat. *nĕ* (bijv. in *nĕfas*), *nē* „niet, dat niet, opdat niet", waarmede ook on- etymol. verwant is, ontspruiten verder nog got. *nē* „neen", got. *nei* vraagpartikel „niet" ohd. mnl. *nî* „neen" en on. *nei* ags. *nâ* „neen" eng. *no*.

Neep vr. Uit mnl. *nēpe* m. vr. „het knijpen, kneep; knoop", nd. *neep*: ond. **nipi* m., bij nijpen.

Neer vr. „teruggaande stroom, tegenstroom, draaikolk". Eerst in het Nnl.; glb. oostfr. *nêr*. Glb. eng. *eddy* en on. *iða* vr. „draaistroom, draaikolk", *iða* „zich rusteloos bewegen" wijzen er op, dat neer door proclise van *n* (zie ernst) en verlies der intervoc. *d* uit **eder-* is ontstaan. Misschien hangt deze woordfamilie samen met het bij etgroen besproken germ. praefix voor „terug, opnieuw, weder"; vgl. oostfri. *nêrkauen* „herkauwen" met mnl. *edercauwen* (zie oprispen).

Neer bijw., zie neder. — Neerslachtig eerst in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende, jongere formatie bij nederslag, nederslaan.

1 **Neet** (luizenei) vr. Uit mnl. *nēte* (*net*), b. a. glb. ags. *hnita* vr. eng. *nit* ohd. *niȥ* (uit **hniȥ*) nhd. *nisz*, *nisze* mnd. *nete*, *nit* vr.; daarvoor glb. on. *gnit*. Het door het germ. **hnit* „neet" ondersteldé voorgerm. *knid* vindt men waarschijnlijk terug in gr. κονίς (plur. κονίδες) „ei van luizen, vlooien enz."; vgl. voorts boheemsch *hnida* en poolsch *gnida* „luizenei". Men brengt deze benaming bij den wt. *knid* „schaven, krabben" (gr. κνίζειν).

2 **Neet** (niet) vr. Met dial. *ē* (vgl. deerne) naast *niet* uit mnl. *niet* (*d*) — nnl. *t* als in kruit, riet, ant- e. a. —, b. a. glb. mhd. *niet* m. vr. nhd. *niet* m. nd. *nēt* onz. Het woord behoort bij het st. ww. on. *hnjóða* „slaan, hameren, vastslaan" ohd. *hniotan* „klinken, bevestigen" mnl. *nieden* zw. ww. De hieraan ten grondslag liggende wt. *hnud* (voorgerm. **knudh*, **knut*?) is elders nog niet aangewezen.

Neffens, zie nevens.

Neg, **negge** vr. Eerst in het Nnl. (Holl.); hierbij meng. *nagge* eng. *nag* „hit, klein paard; lichtekooi" en dial. duitsch *niggel*, *nickel* „klein paard, klein mensch; lichtekooi". Afleiding en plaats van herkomst der benaming *nagg-* (ook *nĕgg*?, *hnagg*?) voor „klein paard" of in het algemeen „klein schepsel" zijn nog niet opgespoord.

Negen telw. Uit mnl. *nēghen*, b. a. os. ags. *nigun* eng. *nine*, dat met ohd. got. *niun* nhd. *neun* on. *níu* van *niwn*, *newn* afstamt: *newn* of *newm* blijkt de gemeenschappelijke indog. grondvorm van dit telwoord te zijn geweest; vgl. skr. *návan*, lat. *novem*, oier. *nói*, gr. ἐννέα. „Men heeft verband gezocht tusschen dit indog. woord en nieuw, door negen als „nieuw getal" van het derde viertal op te vatten: een viertallig stelsel mag men voor het oudste Indog. aannemen, op grond van het woord acht, welks vorm eig. een dualis is.

Nêger m. Met nhd. *neger* m. pas in de 18ᵉ eeuw aan het Rom. ontleend: it. sp. *negro*, fra. *nègre* eig. „de zwarte" (van het lat. *niger*).

Negeren ww. Eerst in het Nnl., wijzende op ond. **nagirôn*; meer verbreid is de verscherpte stam *nagg*: Teuthonista *naggen* rijnsch *naggelen* „sarren, plagen, tergen, kwellen", mhd. *nac-heit* „boosheid, arglist", *nachaft* „boosaardig, doortrapt, sluw", mhd. md. nhd. *necken* „plagen, negeren" (ook nnl. *nekken*). Samenhang met hd. *nagen* (zie knagen) is denkbaar.

Neigen ww. Uit mnl. *neighen* „nijgen, buigen", b. a. ohd. mhd. nhd. *neigen* mnd. *neigen*, *nêgen* ags. *hnǽgan*, got. *hnaiwjan*; causatief „doen nijgen, buigen, vernederen" van nijgen.

Nek m. Uit mnl. *necke* m. (vr.), b. a. glb. ofri. *hnekka* ags. *hnecca* m. eng. *neck*; hierbij mhd. *genicke* nhd. *genick* onz.; met klankwisseling on. *hnakki* ohd. (*h*)*nacch* mhd. *nacke*, *nac* nhd. *nacken* mnl. mnd. *nacke* „nek"; got. **hnikka*, **hnakka* ontbreken. Buiten het Germ. is het woord niet na te gaan. —

Afleidsel nekken „in den nek slaan, vellen, dooden". Voor nekken „tergen", zie negeren.

Nemen ww. Uit mnl. *nëmen* „nemen, met geweld wegnemen, ontschaken", b. a. ohd. *nëman* „nemen, met geweld wegnemen, losrukken" nhd. *nehmen* ofri. *nima*, *nema* os. *niman*, *neman* ags. *niman* got. *niman* „nemen"; hierbij ohd. *náma* mnl. *náme* „berooving, buit". De germ. verbaalwortel *nem* (uit *nim*?, vgl. steken) zou, wat de bet. aangaat, volkomen beantwoorden aan lat. *emere* (samenst. *demere*, *sumere*) oier. *em* osl. *imą* „wegnemen, nemen"; in dat geval zou men in de begin-*n* het overblijfsel eener partikel moeten zien. Meestal denkt men aan hoogere verwantschap met gr. νέμειν „toebedeelen, laten weiden", in de bet. van het medium νέμεσθαι „zich toebedeelen, in bezit nemen, bezitten".

Neppe, **nippe** vr. Uit glb. ouder *nepte*, *nipte* dial. duitsch *nepte(n)* vr. *nept* m.: uit lat. *nepeta* (fra. *nepte*, it. *nepotella*) „kattenkruid".

Nerf vr. Uit mnl. **nerwe*, b. a. glb. duitsch *narbe*, *närbe* vr. (m.) eig. „het spoor, litteeken (de moet) van het uitgetrokken haar" (vandaar *narbenseite* „nerf"). Het woord is één met laat-ohd. *narwa* nhd. *narbe* vr. „litteeken, maal", vandaar ook „roof, korst op een wond". Men verklaart het woord als „vernauwing, vernauwde plaats", van het adj. *narwo-* nnl. naar.

Nergens, zie ergens.

1 **Nering** vr. Uit mnl. *nëringhe* „voedsel, onderhoud, broodwinning", afleidsel van *nëren* „voeden, onderhouden", b. a. ohd. *nerjan*, *neren* „genezen, behouden, redden, voeden" (hierbij *nara* „redding, behoud, onderhoud", nhd. *nahrung*) nhd. *nähren* os. *nerjan* ags. *nerigan*, got. *nasjan* „redden": germ. *nazjan* „heel, gezond maken, behouden, redden", causat. van *nesan*, zie genezen.

2 **Nering** (smalle landtong) vr. beantwoordt aan glb. duitsch *nehrung* vr., mnd. *Nerge*: „zeker een oudpruisisch woord"; evenwel gist men verwantschap met *narwo-* „nauw" nnl. naar.

Nes vr. In de bet. „schor", oostfri. *nesse* „schiereiland, landtong", behoort het woord waarschijnlijk bij neus. Of mnl. *nesse* nnl. nes „waterlaagte, zijp" opgevat mag worden als **nassió* (bij nat), dan wel als het gesubstantiveerde adj. mnl. nnl. *nesch* „vochtig, week" ags. *hnesce* „week, teeder" eng. *nesh* got. *hnasqus*, is bij het gemis aan andere gegevens niet te beslissen.

Nest onz. Uit glb. mnl. *nest* (*nist*) onz. m., b. a. ohd. *nëst* „nest, leger voor vogels of ook zoogdieren" nhd. mnd. ags. eng. *nest* onz.; got. *nista-* onz. ontbreekt. „Het woord is overoud; voor de oudgerm. klankverschuiving luidde het *nizdo-*, waarop ook skr. *níḍa-s* „leger voor dieren", ook „woning", en lat. *nídus* „nest" (voor **nizdus*) terugwijzen. Dit *nizdo-* is eig. eene samenstelling van den wt. *sed* „zitten, gaan zitten" met de in het Skr. bewaarde verbaalpartikel *ni* (zie neder); *nizdo-* uit *ni-sedó* beteekent dus eig. „plaats van nederzetting"; vgl. skr. *ni-sad* „gaan zitten, zich nederzetten". In plaats van nest heeft het got. *sitl* eig. „zetel", dat dus met nest hoogerop verwant is".

Nestel m. Uit mnl. *nestel* (*nastel*), b. a. ofri. *nestla* mnd. *nestel* vr. „veter, rijgsnoer, band of riem om iets vast te binden" ohd. *nestilo* m., *nestila* vr. „rijgsnoer, lint" nhd. *nestel* vr. m.; naast dit **nastilo-*, **nastlo-* staat, in eenvoudiger vorm, on. *nist*, *nisti* onz. „hechtnaald", en met ablaut *u* ohd. *nusta* „samenknooping", en ohd. *nuska* mhd. *nüsche* mnl. *nusche* vr. „mantelhaak, gesp". Vermoedelijk wijst deze woordfamilie op een wt. „knoopen, verbinden" (ags. *nëstan* „spinnen"); vóór een suffix *st*, *sk* kan een consonant uitvallen, weshalve aan verwantschap met lat. *nectere* „samenknoopen" (en den skr. wt. *nah* „verbinden"?) kan worden gedacht. De germ. woordfamilie is ook in het Rom. overgegaan: it. *nastro*, dial. *nastola* „lint, das". — Hiervan nestelen „rijgen" ww. mhd. nhd. *nestelen*.

Nestelen ww. Uit mnl. *nestelen*, b. a.

ags. *nestlian* „een nest maken, in het nest zitten"; glb. mhd. nhd. *nisteln*; ohd. *nisten* nhd. *nisten*; mnd. *nesten*. — Nestelen „talmen" kan bij overdracht ontstaan zijn òf uit dit woord: „in het nest zitten, zijnen tijd verzitten", òf uit nestelen „rijgen": „aan iets zitten peuteren"; in duitsche dial. *neste(le)n*, *niste(le)n* „verlegen aan iets zitten knoeien".

Nestig bnw. Eerst in het Nnl., b. a. eng. *nasty* „morsig". Van nest?

Net bnw. Eerst in het latere Mnl.: ontleend aan fr. *net* (it. *netto*; uit lat. *nitidus* „glanzig").

Net onz. Uit glb. mnl. *net*, *nette* onz., een glb. algem. germ. onz. *natjo-*: got. *nati* ohd. *nezzi* os. *net*, *netti* ags. *net*, daarnaast het klankwisselende on. *nót* „groot net". Het woord, zooals vaak geschiedt, met nat in verband te brengen gaat, wegens de bet., niet aan; veeleer moet men een grondbet. „knoop; knoopen, breien" verwachten, zoodat lat. *nōdus* (wt. **nōd*) dan hierbij uitnemend zou passen; dit laatste wordt echter om de germ. woordfamilie van knoet (knot) meestal als **gnōdus* opgevat.

Netel vr. Uit mnl. *nĕtel(e)*, b. a. mnd. *netele*, *nettele* ags. *netele* eng. *nettle* ohd. *neȥȥila* nhd. nhd. *nessel* vr. „netel": een afleidsel **natilō* van een eenvoudiger benaming, die gevonden wordt in ohd. *naȥȥa* vr. en ijsl. *nötr* „netel". Indien de stam *nat* met net samenhangt, kan de plant wel zoo genoemd zijn, omdat haar bast geschikt is om tot draden (om te knoopen) verwerkt te worden. Verwant schijnen buiten het Germ. de benamingen voor „netel": pruis. *noatis*, lit. *notėrė*, oier. *nenaid*; maar hunne onderlinge betrekking laat zich niet op afdoende wijze vaststellen.

Netten ww. Uit mnl. *netten*, b. a. mnd. *netten* ohd. *nezzen* nhd. *netzen* got. *natjan* „nat maken"; zie nat.

Neulen ww. Eerst in het Nnl., nd. *nölen* „knorrig, brommig zijn" en „zeuren in 't spreken en handelen". De stam hiervan moet waarschijnlijk als klanknabootsend worden opgevat; vgl. vl. *neunen* „onderdrukt brommen", en zie kneu.

Neuriën en **neuren** ww. Eerst in het Nnl. voorkomende; vgl. nd. md. *nörgeln*, *nergeln*, *nirgeln* „knorrig, nurksch (over iets) spreken". Misschien rechtstreeks onomatopoietisch, vgl. neulen en nurken; maar een etym. samenhang met neus zou denkbaar zijn: neuriën uit germ. **nuzjōn* „door den neus spreken".

Neus m. Uit mnl. *nōze* (*nōze*) m. vr., b. a. glb. ofr. *nosi* vr. ags. *nosu* eng. *nose* mnd. *nose* vr.; naast dezen stam *nos-* (*nus-* in oostfri *nūs* „neus", westfaalsch *riunüesel* „ruwe, neus") staat de klankwisselende st. *nas-* in ohd. *nasa* nhd. *nase* ags. *nasu* got. **nasa* on. *nös* (uit *nasu*) vr., ags. *næs* in samenst. (hierbij on. *nes* onz. eng. *-ness* nd. *nesse* vr. (uit *nasjo*) „landtong, voorgebergte"); mnl. *nēze* mnd. *nēse* „neus" kunnen uit *nasi* of uit *nosi* ontstaan zijn. De verschillen in den uitgang der germ. vormen zijn wellicht te verklaren uit een ouden dualis van dezen conson. stam voor „neus", die reeds in het indog. bestond; vgl. skr. *nāsā́* vr., *nas* vr., osl. *nosŭ* m., lat. *nāsus*, *nāres* „neus".

Neut en **noot** vr. Uit glb. mnl. *nōte* *nōte* (*not*), b. a. mnd. *not*, *note* ags. *hnutu* (*hnuti-* in samenst.) ohd. (*h*)*nuȥ* nhd. *nusz* on. *hnot* vr., got. **hnut-s* (conson. st.) ontbreekt. De benaming is uitsluitend germ.; lat. *nux* kan niet verwant zijn. Misschien moet de stam als synon. met het onder knot besproken germ. *knut* „knot, knor", beschouwd worden; vgl. dial. duitsch *nusz* vr. „slag, stoot, stomp", on. *hnúta* en noorw. *nut* „kwast in het hout", nl. *neutel* „klein mannetje, dreutel" (vgl. voor de bet. dreutel, knorf en dial. duitsch *knotz*, *knüttel* „dreutel").

Neutelen ww. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; nd. *nötelen* „treuzelen, talmen". De bet. „treuzelen" zou men kunnen verklaren door het in het vorige art. genoemde *neutel*

(vgl. dreutelen); misschien mag men echter om de bet. „neulen" (neutelig „verdrietelijk, gemelijk") aan de bij neulen, kneu besproken stammen denken; *nöt-* zou dan eene dergelijke intensieve formatie kunnen zijn als muiten.

Nevel m. Uit glb. mnl. *nëvel*, b. a. os. *nëbal*, **nibul* ohd. *nëbul*, *nibul* (vandaar de naam *Nibelunc* „Neveling") nhd. *nebel* m., on. *nifl-* „donkerheid" alleen in samenst.; hierbij *njól* „nacht"? Het Ags. heeft alleen een adj. *nifol* (als subst. *mist*, zie 2 mist); got. **nibls* m. ontbreekt. Het germ. *nib(u)l*, *nëbul* uit voorgerm. **nebholo-* stemt overeen met gr. νεφέλη vr. en νέφος onz. „wolk, nevel", lat. *nĕbula* „nevel", skr. *nábhas* onz. „nevel, wolk, vochtigheid", osl. *nebo* „hemel".

Nevens, neffens voorz. Met de bijwoordelijke *s* uit glb. mnl. *nëven*, *neffen* (zie effen), b. a. glb. os. *an ëban* ags. *on efn*, *on emn*, of aan glb. ohd. *inëben* mhd. *enëben*, reeds in het ohd. ook verkort tot *nëben* nhd. *neben* (daarnaast *nebst* uit *nebens(t)*). Het is eene verbinding van aan of in met het adj. effen en beteekent dus eig. „op één lijn met". Voor mnl. *beneven* nnl. benevens mhd. *bi-*, *benëben* zie beneden, binnen.

Nicht vr. Uit mnl. *nicht*, b. a. glb. mnd. *nicht* (hieruit nhd. *nichte*) ags. ohd. *nift* (hierbij glb. *niftila* mhd. *niftel*) on. *nipt* vr.: algem. germ. *nifti-* uit voorgerm. *neptî* fem. bij *nepôt* m. nl. neef. De bet. weifelt evenals bij neef: mhd. *niftel* „nicht, moederszuster, broeders- of zusterskind", on. *nipt* „zusters- of broedersdochter" ohd. *nift* „neptis, privigna", lat. *neptis* „kleindochter", skr. *naptî* „dochter, kleindochter".

Niemand vnw. Uit mnl. *nieman* (*niemen*) ohd. os. *nêoman*, eig. „nooit een man"; zie ieder en iemand.

Niemendal bijw. Uit *nietmedal*; *medal* (naast *medalle* en, door overgang van *m* in *b* in de toonlooze lettergr., *bedalle*) bestaat uit de praep. mit (mnl. *met*, uit *mid*) en het pron. al.

Nier vr. Uit mnl. *niere* vr., b. a. glb. mnd. *nêre* vr. ohd. *nioro* m. „nier, kloot" nhd. *niere* vr. meng. *nêre*; noorsch *nýra* onz. „nier" met umlaut zou op got. **niuzô* onz. kunnen wijzen, maar kan ook uit **niurjô* naast **niurô* verklaard worden. Deze laatste vormen moet men voor het Got. aannemen, want zonder twijfel bestaat er tusschen deze germ. benamingen en gr. νεφρός „nier, kloot", lat. *nefrônes* „nieren" niet alleen overeenkomst in klank, maar ook, gelijk bij de namen van zoovele andere lichaamsdeelen in de indogerm. talen, hoogere verwantschap; in overeenstemming met de strenge klankwetten laten zij zich terugbrengen tot een grondvorm **neghrôn*; hieruit ontstond in het germ. **negwrô*, **niwrô*, **niurô*; vgl. vernielen, eiland.

Niet (klinknageltje), zie neet.

Niet (niets) onz. Uit mnl. *niet* uit *niewet* „niet, niets", b. a. glb. ohd. os. *nêowiht* mhd. *niecht*, *niet* ags. *náwiht*, *náuht*, waaruit eng. *nought* en *not*; daarnaast ohd. *niwiht* mhd. nhd. *nicht*. Het laatste bestaat uit de germ. ontkenningspartikel *ni* „niet", got. ohd. *ni* os. *ni*, *ne* ags. *ne* mhd. mnl. verzwakt tot *ne*, *en* (= *n*) nnl. en (zie neen) en het znw. *wiht* (vgl. iets); reeds in het Got. *ni waihts* „niets", *ni waihtai* „volstrekt niet"; os. *nêowiht* bevat daartusschen nog de bij ieder besproken partikel van tijd. Het zelfst. vnw. werd aan de partikel *ni* als versterking toegevoegd (mnl. *ne—niet* „niet"); ongeveer sedert de 12ᵉ eeuw begint het Nl. evenals het Duitsch de partikel weg te laten, welke mettertijd bijna geheel (in het Hd. sedert het einde der 15ᵉ eeuw geheel) verdwijnt, zoodat niet (hd. *nicht*) alleen overblijft: ik wil niet voor mnl. *ic (en) wille niet*. — Voor niets zie iets.

Niet vr. (in de loterij). In het Nnl. gevormd van niet „niets". Uit het Nl. nhd. *niete* vr.

Niet (bloem van koper, ertsasch) onz. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende; blijkens nhd. *nicht*, *nichts* onz. m.

„niet, zinkwit, zinkgalmei" en de apothekersvertaling lat. *nil* opgevat als niet „niets"; evenwel schijnt gr. lat. *onychītis* „eene soort van galmei" ten grondslag te liggen.

Niets, zie niet.

Niettemin, zie te.

Nieuw bnw. Uit mnl. *nieuwe* (*ne*(*u*)*we*, *nûwe*, *nî-*), b. a. glb. ohd. *niuwi* mhd. *niu*, *niuwe* nhd. *neu* os. *niwi*, *niuwi*, *nīg-* uit *nīj-* mnd. *nîge* nnd. *nî*, *nîge* ags. *nīwi* (uit *niewi*, *niuwi*?) on. *nýr* got. *niujis*. Enkele der jongere germ. vormen kunnen moeilijk verklaard worden uit de te onderstellen germ. grondvormen *newjo-* *niujo-*, *newo-*, uit voorgerm. *néuyo-*, *néwo-*; vgl. skr. *návyas*, *návas*, lit. *naujas*, osl. *novŭ*, lat. *novus*, gr. *νέος* „nieuw". „De grondbeteekenis van dit overoude indog. adj. is niet met zekerheid na te gaan; waarschijnlijk bestaat er verwantschap met de oud-indog. part. *nŭ* „nu", zoodat het nieuwe als het „juist zooeven, nu ontstane" opgevat zou zijn". Zie negen.

Niezen ww. Uit glb. mnl. *niezen* st. ww., b. a. glb. mnd. *nêsen* ohd. *niosan* (uit **hniosan*) mhd. *niesen* on. *hnjósa* st. ww. nhd. *niesen* meng. *nêsin*. Met den wt. *hneus* van dit germ. st. ww. *hneosan* is te vergelijken de glb. wt. *fneus* van fniezen en ook meng. *snêsen* eng. *to sneeze* „niezen".

Nijd m. Uit mnl. *nijt* (*d*) „drift, verbittering, haat, nijd, strijd", b. a. os. *nīð* „inspanning, wedstrijd, ijver" ohd. *nîd* „woede in den strijd, haat, toorn, nijd" ags. *nīþ* m. „poging, inspanning, vijandschap"; in het Oostgerm. is het woord onz.: got. *nīþ* „nijd" on. *nið* „schande, smaad". Voor eene grondbet. „inspanning, ijver" zou ook de verwantschap van lat. *nīti* „steunen, leunen, zich verzetten, zich inspannen" pleiten. Voor eene mogelijke bet. „dwingen, knellen" van den st. *nīt* zie het vlg. woord.

Nijdnagel, **nijnagel** m. Eene eerst in het oudere Nnl. voorkomende, met nijd samengestelde benaming; vandaar nhd. *neid-*, *nied-*, *nietnagel*. Synonieme uitdrukkingen (noodnagel, dwangnagel, nijpnagel, ags. *angnægle* eng. *agnail*) pleiten er voor, dat de eig. bet. is „drukkende, knellende nagel", en dat het volksgeloof, volgens hetwelk een nagelwortel beduidt, dat men benijd wordt (fra. *les envies* „nijdnagel") eerst later door volksetymologie ontstaan is.

Nijgen ww. Uit mnl. *nīghen*, b. a. ohd. (*h*)*nīgan* nhd. *neigen* os. ags. *hnīgan* „buigen, nijgen", got. *hneiwan* (*w* uit *gw*, zie nier) „neigen, dalen"; hierbij het factitivum neigen. Germ. *hnīgw-*, *hnīw-* wijst op voorgerm. **knīgh* of **knīq*. Of lat. *con-nīvēre*, *nictare* „knipoogen, een oogje toedoen" hiermede in verband mogen worden gebracht, is twijfelachtig. Zie knikken.

Nijpen ww. Uit mnl. *nīpen* „knijpen, prangen", zie knijpen.

Nijver bnw. Eerst in het Nnl., b.a. westfaalsch *nīwer* „nauwgezet." Vermoedelijk hangt het woord met het znw. ijver samen, doordat eene *n* is afgevallen of voorgevoegd, (zie adder, ernst); als grondvorm voor beide zou dan wellicht een germ. **nīfro-* of **hnīfro-* moeten worden aangenomen. Een bezwaar is gelegen in nd. en dial. nl. *nüver*, *nüfer* „zindelijk, net, knap, levendig, bedrijvig, ijverig", nnl. uiveren „ijveren", welke op *(*h*)*niufro-* zouden wijzen. Of deze stammen (tegelijk met nd. *nîpe* en *nipp* „nauwgezet") in etymol. verband mogen worden gebracht met nijpen of nopen, is twijfelachtig. Dial. duitsch *nufer*, *nuefer*, *ueber* „levendig, opgeruimd, wakker, frisch, nuchter" (Kil. *oeveren* „hevig verlangen") verklaart men uit de maagschap van oefenen.

Nik (hik) m. Dit (alleen nnl.) woord vertoont een onomatop. karakter (vgl. nokken); waarschijnlijk is het uit hik ontstaan door voorvoeging eener *n* (zie ernst).

Nikkel ook **nikker** vr. Nnl. plantennaam van onbekenden oorsprong.

Nikkel onz. Eerst in het Nnl.; evenals nhd. *nickel* m. onz. uit glb. zwe. *nickel*.

Nikken ww. Uit mnl. *nicken* „buigen, knikken", b. a. glb. ohd. *nicchen* mnd. nhd. *nicken*: intensief bij n ij g e n, evenals b u k k e n bij b u i g e n.

Nikker m. Uit mnl. *nicker* (*necker*) m. „watergeest, kabouter", b. a. mnd. *nicker*, *necker* „watergeest" ags. *nicor* „krokodil" eng. *nick* „watergeest" on. *nykr* (gen. *nykrs*) m. „watergeest, rivierpaard" en ohd. *nihhus* m. onz. „krokodil" mhd. *nickes* nhd. *nix* m. „watergeest". De bet. „krokodil, rivierpaard" laten zich verklaren uit de bet. „watergeest, watergedrocht", die voor germ. *nik(w)uso-* (ook met *z*, waaruit *r*) moet worden aangenomen; een hierbij behoorend fem. got. **niqisi* is bewaard in ohd. *nicchesa* nhd. *nixe*. „Waarschijnlijk ligt hieraan een germ. wt. *niq* uit voorgerm. *nig* (skr. *nij*, gr. *νίπτω*) „zich wasschen" ten grondslag; n i k k e r zou dan eig. bet. „een zich met baden verlustigend zeedier of zeegeest"".

Nimmer bijw. Uit mnl. *nimmer* (meestal *nemmer*), b. a. mnd. *nümmer* mhd. *niemer*, *nim(m)er* uit ohd. ond. *nëo mêr*: ontkenning van i m m e r, zie dit woord en n i e m a n d. Reeds in het Mnl. opnieuw met m e e r samengesteld: *nemmermeer* „nimmermeer".

Nippe, zie n e p p e.

Nippen ww. Nd. nhd. *nippen*; deensch *nip* „het uiterste; kleine slok"; ags. *nipule* eng. *nipple* „borsttepel". Uit een st. *nip(p)* zooveel als „zachtjes aanpakken (nijpen)" kan men ook nnl. n i p p e n „kribben, kibbelen" verklaren.

Nippertje onz. Slechts in het Nnl.; bij nl. *nippen* „knippen, plotseling neerslaan, omkantelen".

Nis vr. Evenals nhd. *nische* uit glb. fr. *niche* (eng. *niche*), dat weder van it. *nicchia*, (van *nicchio* „schelp") afstamt. Misschien was het fr. woord reeds in de 14ᵉ eeuw in het Nl. overgenomen (als *nische*?, oostfri. *niske*); aan het eind dezer eeuw wordt het aan den Nederrijn als *nysche* aangetroffen.

Noch voegw. Uit glb. mnl. *noch* (met den toonloozen bijvorm *no*), b. a. ohd. os. *noh* „en niet, ook niet" (*noh—noh* „noch—noch"); in het Got. in dezelfde bet. *nih*. „Got. *nih* stemt volkomen overeen met lat. *ne-que* (voor got. *ni*, lat. *ne* zie n i e t); eene aan lat. *que*, gr. *τε*, skr. *ca* „en" beantwoordende partikel leefde in het got. als *-h*, *-uh* voort".

Nochtans bijw. en voegw. Met de adverbiale *s* uit mnl. *nochtan(ne)* bijw. „bovendien, desniettegenstaande", b. a. glb. mnd. *nochtan* ohd. *noh danne* (= nnl. n o g + d a n); in dezelfde bet. mhd. *dannoch*, *dennoch* nhd. *dennoch*.

Noemen ww. Uit mnl. *noemen*, b. a. glb. mnd. *nômen* md. *nüemen*, *nûmen*: uit *nômjan* voor **nômnjan*, denominatief van *nômn-*, ablaut van n a a m.

Noen m. Uit mnl. *noene* vr., b. a. os. *nôn*, *nôna* ags. *nôn* vr. eng. *noon*: ontleend aan lat. (*hôra*) *nôna* (fra. *none*) „de negende ure des daags, van 's morgens 6 uur af gerekend; het voor dit uur voorgeschreven gebed; hoofdmaaltijd". De bet. dezer benaming wijzigde zich, doordat de canonieke uren en de hoofdmaaltijd verschoven werden.

Noest m., zie o e s t.

Noest bnw. Eerst en bij uitsluiting in het jongere Nnl. voorkomende; naar men wil, ontstaan uit de pronominale verbinding *in oest* „bij den oogst" (zie o o g s t).

Nog bijw. Met opzettelijke onderscheiding van nnl. n o c h voor mnl. *noch* „tot nu toe, nu nog, van nu af nog; daarenboven", b. a. glb. ohd. os. *noh* nhd. *noch* got. *naúh*. Naar men gewoonlijk aanneemt, is het germ. adv. ontstaan uit *nu* „nu" en *h* = lat. *que* (zie n o c h) of = gr. *κεν*, skr. *cam*, eene partikel voor „wel"; de temporale bet. „ook nu", of „juist nu, straks" zou derhalve de grondbet. zijn. Vgl. n o c h t a n s.

Nok vr. Uit het pas in het oudere Nnl. voorkomende glb. *nocke* vr.; in de bet. „uiteinde eener ra" ook nd. *nocke* vr., schotsch *nock* deensch *nok* zwe. *nåk*; vgl. verder de. *nok* „pin

aan het eind van een balk (om in te lasschen)". Een ond. **hnocka* „top, vorst" moet men aannemen op grond van ijsl. *hnúkr*, *hnaukr* „bergtop, bergkruin". De noordgerm. wt. **hneuk* had misschien de bet. „krommen, buigen"; vgl. ijsl. *hnokinn* „krom, terneergebogen", *hnykkja* „krommen".

Nokken ww. Eerst in het oudere Nnl. aangetroffen, glb. noordfri. *nocke*. De stam van dit ww. is klanknabootsend, evenals de glb. st. van snokken; vgl. nik, nuk.

Nommer, nummer onz. Eerst in het Nnl.; uit lat. *numerus* (fr. *nombre*), waaruit ook nhd. *nummer* vr., eng. *number*.

Non vr. Uit mnl. *nonne* vr., b. a. glb. ohd. *nonna* mnd. *nunne* nhd. *nonne* ags. *nunne* vr. eng. *nun*. Het woord is, onder den invoed van het kloosterleven, omstreeks het begin der 9e eeuw overgenomen uit lat. *nonna* (gr. *νόννα*) „non" (*nonnus* „monnik"), waarvan ook fr. *nonne*, *nonnain* „non, kloosterzuster". Deze jongere lat. woorden dienden eig. tot betuiging van eerbied, vandaar dat it. *nonno* „grootvader" *nonna* „grootmoeder" beteekenen. — Non „gesneden vrouwelijke big" is, evenals glb. nhd. *nonne* ontstaan door overdracht der bet. „kloosterzuster".

Nood m. Uit mnl. *noot* (*d*) m. (vr.) „nood, geweld, nooddwang", b. a. ohd. *nôt* (*nôth*) vr. m. os. *nôd* vr. „dwang, moeite, druk, nood" nhd. *not* vr. got. *nauþs* (*þ*, *d*) vr. „nood, dwang, geweld" on. *nauðr* „noodzaak" ags. *nýd*, *neád* vr. „nood" eng. *need*. Aan den germ. st. *nauþi-*, *naudi-* uit voorgerm. *nauti* beantwoordt pruis. *nauti-* „nood". Het is twijfelachtig, of men uit nood in verband met nauw tot een wt. **neu*, **new* „benauwen, drukken" mag besluiten (zie bij nauw); het in de klanken overeenkomende ohd. *niuwan* dial. nhd. *neuen* heeft alleen de speciale bet. „fijnstampen, vermorzelen". Ook os. ofri. *niod* ags. *neód* ohd. *niot* m. „ijver, verlangen, lust" mnl. *niedecheit* kan men etymol bezwaarlijk met nood verwant achten. — In van noode is een oude dat. mnl. *nôde* os. *nôdi* mhd. *nœte*, (nhd. met dat. plur. *vonnöten* eig. „noodzakelijk" daarna ook „noodig") bewaard gebleven. — **Noode, noo** bijw. Uit mnl. *nôde* „ongaarne, zijns ondanks, met moeite, nauwelijks", b. a. glb. ohd. *nôto*, *nôti* mhd. *nôte*, *nœte* mnd. *nôde*: een nv. van nood, got. *nauþai* „met geweld". — **Nooddruft** vr. Uit mnl. *nootdroft* met metathesis voor het gewone *nootdorft* (*nootdorst*, *nootdort*; vgl. halster) os. *nôdthurft* vr. „dringende behoefte" ohd. *nôtduruft* mhd. *nôtdurft* „dringende behoefte, behoefte aan het noodige, levensbehoeften" nhd. *notdurft* vr.; hierbij got. *naudi-þaurfts* „noodig": in het tweede deel dezer germ. samenst. leeft de oorspronk. bet. van durven voort. — **Nooden** ww. Uit mnl. *nôden* „noodzaken, dwingen, uitnoodigen", b. a. os. *nôdjan* ohd. *nôten* mhd. *nœten* „noodzaken, in het nauw, in nood brengen, kwellen" got. *nauþjan* „noodzaken": denomin. van nood. — Van het adj. ohd. *nôtag* mnl. *nôdech* komt ohd. *nôtigôn* mnd. *nôdigen* ofri. *nêdegia* on. *nauðga* „dwang aandoen" nhd. *nötigen* nnl. noodigen. — **Noodweer** uit mnl. *nootwere* mnd. *nôtwere* mhd. *nôtwer* nhd. *notwehr* ofri. *nêdwere* „verdediging uit nooddwang" (of „verdediging tegen geweld?"). — **Noodwendig** nagevolgd naar nhd. *notwendig*, dat in de 16e eeuw te voorschijn komt, denkelijk als afleidsel van ouder nhd. *notwende* vr. „benarde toestand" („noodlottige wending, keer").

Nooit bijw. Uit mnl. *nôit*, *nôint*, ontkenning (vgl. niet) van ooit (zie aldaar).

Noord onz. vr., en bijw. Uit mnl. *noort* znw. en bijw., b. a. glb. ohd. *nord* m. (mhd. ook onz.) mnd. *noort* (*d*) os. *north* (alleen als bijw. „noordwaarts" aangetroffen) ags. *norþ* m. eng. *north*, on. *norðr* (gen. *norðrs*) onz.; got. **naurþ-s* m. of **naurþr* onz. ontbreekt toevallig. Deze benaming is uitsluitend germ. (it. *norte* en fr. *nord* zijn ontleend), evenals die van de

overige hemelstreken. Men heeft het met gr. *νέρτερος* „onderaan, lager gelegen" vergeleken, doch de germ. bet. zou zich beter laten verklaren uit de bet. „links" van umbrisch *nertro*. — **Noorden** onz. ohd. *nordan* md. *norden* onz. nhd. *norden* m. — **Noorder-** in samenst., mnd. nnd. *norder-* mhd. *norder-*: òf = on. *nordr* znw. „het noorden" òf = mhd. nhd. *norder* bnw. en bijw. „noordelijk, noordwaarts".

Noot (zangnoot en aanteekening) vr. Uit lat. *nota* (fr. *note*); in de bet. „muzieknoot, toon, melodie" reeds in de ME. gewoon: mnl. *nōte* mhd. *note*.

Noot (vrucht) vr., zie neut.

Nop vr. Uit mnl. *noppe*, b. a. mnd. *noppe* vr. ags. *hnoppa* m. meng. *noppe* (eng. *nap*) „pluis, kleine wolvlok, wolknoest": nl. saks. **hnoppon-* van **hnupp* „trekken, plukken" in noorw. *nuppa* „plukken, uitpluizen". Van den wt. hiervan germ. *hneup* bestaat in het Got. een st. ww. *dis-hniupan* „verscheuren" (eig. „uit elkander rukken"; daarbij *dishnupnan* „scheuren" intrans.).

Nopen ww. Uit mnl. *nōpen* „hard aanraken, prikken, prikkelen, aansporen, aanzetten; inklemmen, dwingen", een uitsluitend nl. woord, waarbij misschien ook geniep behoort. Of de bij nop genoemde wt. *hneup* „trekken" hieraan ten grondslag ligt is om de beteekenissen niet zeker. — Nopens met bijwoordel. *s* voor *nopends* uit *nopende* „rakende, betreffende, aangaande".

Norsch bnw. Uit glb. mnl. *norts* (= *norsch*). Afleidsel van **norren* „knorren, brommen", b. a. glb. mnd. *nurren*; zie nurken.

Notweg m. Eerst in het Nnl., b. a. ouder westfaalsch *notweg* „weg, waarlangs de veldvruchten binnengehaald worden"; voor *not* „veldvrucht" zie nut.

Nu bijw. Uit mnl. *nu*, b. a. ohd. os. *nū*, mhd. soms ook met toevoeging van een suffix *nun* nhd. *nun* (*nu* als znw. m.) ags. *nu* en *nū* eng. *now* (uit *nū*) got. *nu* (en *nū*?). Dit bijw. van tijd was reeds alg. indog.: skr. *nu*, *nū* „nu", *nūnam* „nu", gr. *νύ*, *νῦν*, lat. *nunc*, osl. *nyně*. Zie nieuw en nog.

Nuchter, bnw. Uit mnl. *nuchteren*, b. a. glb. mnd. nnd. *nüchtern*, *nöchtern* ohd. *nuohturn*, *nuohtarnîn* (*uo* voor *u* of *ū*) mhd. *nüehtern*, *nüehter* nhd. *nüchtern*. De oude afleiding uit lat. *nocturnus* „nachtelijk" heeft men tegenwoordig laten varen; noch uit *nocturnus* noch uit een met nacht klankwisselend germ. **nôht-* zijn de klanken van nuchter te verklaren. Veeleer behoort het woord in verband gebracht te worden met de maagschap van ochtend; dan moet de *n* uit een praepositie ontstaan zijn (vgl. naarstig, nevens, ochtend), en ohd. (*n*)*uohtarnîn* adj. afstammen van een znw., wat het suffix betreft te vergelijken met got. *undaurni-* ags. *undern* „middag, namiddag", en beteekenende „vroege ochtend" (nd. *nüchtern* bijv. heeft nog deze beteekenis); daarvan ags. *uhternlic* bnw. „in den ochtend", mhd. *enuchtern*(*e*) „nuchter"; vgl. dial. duitsch *nücht* „nuchter" uit mhd. *en üehte* „in den ochtend". Voor de begripsontwikkeling vgl. ook mlat. *matutînus* „nuchter" (eig. „in den ochtend, ochtend-").

Nuf vr. Eerst in het Nnl.; afleidsel van een dial. (nd. nederrijnsch) ww. *nuffen* „snuffen, door den neus spreken, brabbelen" nnl. nuffen „talmen"; hierbij nd. *nuff*, *nüff* „neus, speurneus, snuit". Met den st. *nuf* „snuffen" vgl. snuiven, en ook neb.

Nuk vr. Uit glb. ouder-nnl. (holl.) *nukke*, b. a. mnd. nnd. *nücke* vanwaar nhd. *nücke* vr. Gewoonlijk gebracht tot een st. *nuk*(*k*) „stooten, knikken" (mnd. *nucken*), maar eer behoorende bij nl. nokken, evenals nhd. *mucke* „nuk" bij *mucken* „mokken, morren".

Nummer, zie nommer.

Nurk m. Van nnl. *nurken* oostfri. *nurken* „knorren, brommen": intensieve formatie, met het bij hurken besproken suffix, van *nurren* „knorren" (zie norsch). Dit onomatop. woord heeft een ablaut *e* in dial. duitsch *nerren* „knorren".

Nusselen ww. Eerst in het Nnl., b. a. glb. nd. *nüsselen* (*nüssen*) dial. duitsch *nüsseln* „snuffelen, omwroeten, kieschkeurig doorzoeken". Het woord kan bij neus behooren; vgl. voor de bet. ook nuffen.

Nut onz. Als znw. eerst in het oudere Nnl. aangetroffen en misschien uit het bnw. voortgekomen. Van oudere dagteekening zijn ohd. mhd. *nuz* nhd. *nutzen* md. *noz* m. os. *not* m. of *nota* vr. mnd. *nut* m. *nutte* vr. „nut" ags. *nyt* vr. „nut, dienst" on. *nyt* vr. „nut, voordeel, opbrengst"; de bet. „opbrengst, teelt, vrucht, veldvrucht" hebben ook ofri. *not* (m.?) mnl. *nōte* nnl. dial. *nōte*, *noot* vr. Deze woorden zijn van den wt. van genieten, genot met den zwaksten klanktrap gevormd en onderstellen waarschijnlijk een oorspronk. conson. stam. Hierbij het adj. got. *nuts* (in *unnuts*) ohd. *nuzzi* nhd. *nütz*(*e*) mnd. *nutte* ofri. *nette* ags. *nytt* „nuttig, dienstig" mnl. *nutte* (*nutscap* „nut" znw.) nnl. **nut**, en verder de ww. ohd. *nuzzen* en *nuzzōn* nhd. *nutzen*, *nützen* mnl. mnd. *nutten* nnl. nutten ags. *nytjan* on. *nytja*, bij welke in de oudere taalperiode de bet. „ergens voordeel uit trekken, gebruik maken van, zich ten nutte maken" op den voorgrond staat.

Nuun vr. Een uitsluitend nnl. en oostfri. dialectwoord van onbekenden oorsprong.

O

Och tusschenwerpsel. Uit glb. mnl. *och* mnd. mhd. *och*; vgl. de tusschenw. ohd. *wah* mhd. *wach*, *woch* mnl. *wach* „ach, och" en ach. Dit tusschenw. kan gevolgd worden door een vocat. of een acc., vandaar mnl. *ocharm*(*e*), *ocharmen* „ach ik arme", nnl. ocharm, ocharmen.

Ochtend en **uchtend** m. Met eene jongere *d* (vgl. iemand), tevens onder den invloed van avond, uit mnl. *ochten*, *uchten*, een verbogen vorm (vgl. middernacht) van **ochte*, **uchte* uit **uhtō*, **uhtwō*, b. a. got. *ūhtwō* (hierbij *ūhteigs* „vrijen tijd hebbende") on. *ótta* ohd. *u*(*o*)*hta* mhd. *u*(*o*)*hte* os. *uhta* (*an uhtan* „'s ochtends vroeg" mnl. *en uchten*, *nuchten*(*s*)) ags. *uhte* vr. „vroege ochtend (gedeeltelijk ook vóór de schemering)". Daar deze vormen uit **unhtwōn-* ontstaan zijn, zullen lit. *ankstas* „vroeg", *anksti* adv. „'s ochtends vroeg" wel verwant zijn; minder zeker is de vergelijking met skr. *aktus* „heldere kleur; donkere kleur, nacht", met gr. ἀκτίς „straal", of met lit. *uk-sta*, *uk-ti* „het wordt donker", *unk-sna* vr. „schaduw". Zie nuchter.

Oefenen ww. Uit mnl. *oef*(*f*)*enen* „oefenen, uitoefenen, bebouwen, verzorgen, vereeren", dat met glb. mnd. *ōfenen*, *ōvenen* (ook „plagen, foppen") ofri. *ōvonia*, *ōfnia* op het denominatieve *ōbnōn* van een nomen **ōbn-* wijst; hierbij met ablaut *a* ags. *efnan* on. *efna* „volbrengen, voltooien"; zonder de afleidende *n* ohd. *uoben* „in het werk stellen, uitoefenen, vereeren" nhd. *üben* os. *ōbian* „vieren" mnd. *ōven* = *ōfenen* on. *æfa* „oefenen", ohd. *uoba* „viering", mhd. *uop* „oefening, landbouw, opbrengst", ohd. *uobo* „landbouwer". „De germ. wt. *ab*, *ōb* „(uit)-oefenen" schijnt oorspronkelijk inzonderheid met betrekking tot den landbouw en tot godsdienstige handelingen gebezigd te zijn. Volgens de klankverschuiving beantwoordt hieraan de indog. wt. *ŏp*, waarbij skr. *apas* onz. „werk" (inzonderheid „godsdienstige handeling") en lat. *ŏpus* onz. „werk" (hierbij *ŏperari* inzonderheid „offeren") behooren"; skr. *apnas* onz. „opbrengst, bezit" beantwoordt aan oefenen, ags. *efnan* ook in de afleiding.

Oeken. Een eerst in het Nnl. voorkomend klanknabootsend ww., oostfri. *uken*, *ucken*.

Oele tusschenw. Alleen in het Nnl. Naar men wil, eig. een mv. *oelen* „beuzelpraatjes, nietigheden", welks herkomst onbekend is.

Oer onz. Eerst in het Nnl., nd. *ûr*. Oorsprong duister.

Oeros m. Uit hd. *ûr*, *auerochse* ohd. *ûr*, *ûrohso* ags. *ûr* on. *úrr* (*u*-stam) „oeros". „Het feit, dat reeds Rom. schrijvers de germ benaming als *ûrus* kennen, wijst op **ûrus* (niet **ûzus*) als got. vorm. Macrobius' bewering, dat *ûrus* keltisch is, bewijst niet, dat het woord ongerm. is". Indien germ. *ûrus* voor **ûzrus* staat, kan het met skr. *usrá-s* m. „stier" hoogerop verwant zijn.

Oest en met proclitische *n* (zie ernst) noest m. Uit mnl. (holl.) **oest*, b. a. glb. mnd. *ôst*, nwestf. (*n*)*aust* ags. *ôst*: klankwisselenden vorm (vgl. knoest, oksel) bij got. *asts* ohd. *ast* m. „tak, twijg" nhd. *ast* (dial. ook in den vorm *nast* en in de bet. „oest"); hierbij ook ags. *æstel* „leesteeken", eig. „twijgje"? Het germ. woord is verschoven uit voorgerm. **ŏzdos*, en is hoogerop verwant met gr. ὄζος „tak, twijg, knobbel, knoest, kwast aan een boom" en arm *ost* „tak" uit **osdos*.

Oester vr. Uit glb. mnl. *oester* (met den opmerkelijken bijvorm *woester*) m. vr.; hieruit ouder-nhd. *ûster*, thans *auster* vr.; met ags. *ostre* (*ô*?) noordsch *ostra* (*ô*) ohd. **uostara*? (*aostarscala* „oesterschelp") uit lat. *ostreum* of *ostrea* (gr. ὄστρεον) „oester, mossel", vanwaar ook ofr. *oistre* nfr. *huître* eng. *oyster*, it. *ostrica*. Voor de rekking der vocaal in onl. **ôstra* vgl. aalmoes, feest.

Oever m. Uit glb. mnl. *oever* m. (nvl. (*h*)*ouver* ook „berm, heuvel van draden op de klos, bed waarin de hop geplant is"), b. a. mhd. *uover* (ohd. **uofar* ontbreekt) nhd. *ufer* onz. „oever, rand eener droge gracht, enz.") mnd *ôver* m. onz. nwestf. *auwer* „oever" ook „helling, heuvel" ofri. *ôver* en *ôvera* m. ags *ôfer* m. „oever" (*Windsor* uit *Windles ôfer* „oever van den Windel"). In de onderstelling, dat „wateroever" de eig. bet. is, brengt men dit westgerm. *ôfro-* tot skr. *ap* „water", onder vergelijking van de begripsontwikkeling van ouw (zie eiland); doch deze etymologie is vrij onzeker.

1 **Of** tegenstellend voegw. Uit glb. mnl. *of* (ook *jof*), verkort uit *ofte* (*ochte*); de glb. vormen os. *efđo efđa* fri. *jeftha* en ohd. *eddo* os *eđđo* ags. *eþþa* got. *aiþþau*, en daarnaast ohd. *oddo* (*odar* nhd. *oder*) os. *ođđo* ags. *oþþa*, *ođđe* doen vermoeden, dat mnl. *ft* en got. *þþ* uit eene lipletter + germ. *þ* zijn ontstaan. De germ. samenst., welke behalve in de bet. „of" ook in die van „soms, misschien" voorkomen, zijn niet genoegzaam doorzichtig; het eerste lid beantwoordt wellicht aan de volgende partikel 2 of; *þau* beteekent in het Got. ook alleenstaande „of".

2 **Of** grammatisch-verbindend en voorwaard. voegw. Uit glb. mnl. *of* (*ofte*), waarnaast *jof*; een algem.-germ. voegw. met groote verscheidenheid van vormen: got. *ibai*, *iba* vraagpartikel en voegw. „of, toch niet, opdat niet" (ontkennend *nibai*, *niba* „tenzij"), *jabai* „indien, of", ohd. *ibu* en *ubi*, *oba* „indien, zelfs indien, alsof, of" nhd. *ob* os. *ef*, *of*, ofri. *jef*, *ef*, *jof*, *of*, ags. *gif* eng. *if*, on. *if*, *ef* „indien, of". Op grond van ohd. *âne iba* „zonder voorbehoud, zonder twijfel, onvoorwaardelijk", *mit ibo* „in twijfel, voorwaardelijk", on. *ifi*, *efi* m. *if*, *ef* onz. „twijfel" (*efa* „twijfelen") neemt men aan, dat de partikels naamvallen van een nomen *jabô*, *ibô* „twijfel, voorbehoud" zijn, got. *ibai*, *iba* dus eig. dat. instrument, „in twijfel, met voorbehoud".

Offer onz. Uit glb. ond. *offer* onz. mnl. *offer* onz. m. (meestal in plaats hiervan *of*(*fe*)*rande* vr. naar fr. *ofrande* = mlat. *offerenda*), b. a. ohd. *offar*, *opfar* (*obphar*) nhd. *opfer* onz. Dit naamwoord is een zelfstandig duitsch afleidsel van het ww. ohd. *offarôn* ond. *offron* „dat, evenals glb. ags. *offrian* aan lat. *offerre* „aanbieden, offeren" ontleend, door de kerktaal burgerrecht

verkregen heeft; de gewone hd. vorm ohd. *opfarôn* nhd. *opfern* (naar dit voorbeeld mnd. *opperen*?) wijst op lat. *obferre*. Voor de accentverplaatsing vgl. abt; ook in preeken uit *praedicare* is de klemtoon op een verbaalpartikel overgegaan. Een ogerm. woord voor „offeren" was got. ags. *blôtan* ohd. *bluozan*.

Ogief onz. Eerst in het Nnl., uit glb. fra. *ogive* (it. *augivo*).

Oir onz. Uit glb. mnl. *oir* onz. (ook persoonlijk „erfgenaam" m. en vr.). Het is het ofra. *heir*, (*h*)*oir* (lat. *heres* „erfgenaam"), dat als *hoor*, *oor* (*hoir*, *oir*) in het Mnl. is overgenomen.

Oker vr. Evenals mhd. *ogger*, *ocker* onz. nhd. *ocker* m. ontleend aan lat. *ochra* (gr. ὤχρα) „berggeel", vanwaar ook it. *ocra*, fr. *ocre*, eng. *ochre* enz.

Okernoot, okkernoot Van mnl. *ōker*, *ocker*, met verlies der *n* (zie adder) ontstaan uit *nōker*, *nocker* „noteboom". De grondvorm *nok*(*e*)*re* heeft, evenals fr. *noyer*, zijn oorsprong in lat. *nūcarius* „noteboom" (van *nux*).

Oksaal onz. Uit mnl. nvl. *doxael* (ontleend aan mlat. *doxale* „odeum ecclesiae"), door eene verkeerde opvatting der *d* als lidwoord, vervormd.

Oksel m. Met verkorting der vocaal en veranderd geslacht uit ond. **ōhsla* (**ōksla*?) vr. (nvl. *oksele* vr.), waaruit ook, zonder verkorting, glb. mnl. *oexele* vr.; b. a. ags. *ōcusla* vr.; met ander suffix ags. *ōxn* ohd. *uohsana* mhd. *üehse*, *uohse* vr. „okselholte": klankwisselende vormen (vgl. oest), die op indog. *ā* naast *a* wijzen, naast got. **ahsla* on. *öxl* ohd. *ahsala* nhd. *achsel* ags. *eaxl* vr. „oksel". Dit algem.-germ. woord, dat hoogerop verwant is met lat. *axilla* „okselholte" en *āla* „okselholte, vleugel" staat volgens het algemeen gevoelen in verband met het indog. woord voor „wagenas", zie as.

Okshoofd onz. Eerst in het oudere Nnl. als *okshoofd*, *hokshoofd* aangetroffen; mnd. *hukeshovet*, *huxhovet* nhd. (ontleend) *oxhoft* zw. *oxhufvud* de. *oxehoved*; het Eng. heeft hiervoor *hogshead* (eig. „zwijnskop"). Vanwaar dit woord komt is evenmin bekend als wat de grondbeteekenis was; is deze werkelijk „ossenhoofd" geweest, dan kan het alleen uit Skandinavie herkomstig zijn.

Olie vr. Uit mnl. *ōlie* m. vr., b. a. glb. ohd. *olei*, *ole* mhd. *ol*(*e*), *öl*(*e*) nhd. *öl* onz. os. *olig* mnd. *oli*(*g*)*e* *ol*(*li*)*ge* m. ags. *oele*, *ele* onz. Deze vormen wijzen op *ŏleje*, *ŏlije*, in welke gedaante het lat. *oleum* vóór de 8e eeuw in de germ. dial. overging. Hetzelfde woord werd veel vroeger in het Got. overgenomen als *alêw* onz. „olie". In het Rom. stammen daarvan af ofr. *oil* meng. *oile* eng. *oil* nfr. *huile*.

Olifant m. Uit mnl. *olifant* „olifant, elpenbeen", één met glb. oudrijnsch en ofra. *olifant* prov. *olifan* De afwijking in de klinkers van lat. *elephantus* (gr. ἐλέφαντ-), waarmede ohd. *ëlfant* (*hëlfant*) volkomen overeenstemt, is niet opgehelderd; men wijst ter verklaring op got. *ulbandus* ohd. *olbenta* ags. *olfent* „kameel", welker herkomst en betrekking tot den naam van den olifant eveneens volslagen duister zijn. Een andere evenmin voldoend opgehelderde vorm is elpenbeen.

Olm m. Eerst in het Nnl. voorkomende, en aan de fra. benaming ofra. *olme*, *orme* ontleend. Evenals dit laatste stamt ook mhd. *ulmboum* nhd. *ulme* af van lat. *ulmus*. Het Germ. had echter ook eigene met *ulmus* hoogerop verwante benamingen: ohd. mhd. *ëlmboum*, mhd. nhd. *ëlme*, *ilme* en on. *almr* eng. *elm* „olm". Tot dezen stam *el*: *ol* wil men ook de benaming van den els brengen.

Om voorz. en bijw. Uit mnl. *om*, *omme* (geassimileerd uit) *ombe*, b. a. glb. ohd. os. *umbi* mnd. *umme*, *ümme* nhd. *um* ags. *ymbe*, *ymb*. Deze adverbiale praepositie is verwant met lat. *ambi*-, gr. ἀμφί, skr. *abhi* „om". Om het anders ongewone standhouden der *i* van voorgerm. *m̥bhi* in germ. *umbi* te verklaren, onderstelt men, dat ags. *ymb* (ohd. **umb*) = *m̥bhi*, ohd. *umbi* daarentegen bovendien met de praep. *bī* „bij" is samengesteld.

1 Omber (aarde) vr. Evenals nhd.

umber m. uit lat. *Umbria terra* „Umbrische aarde".

2 **Omber** (spel) m. Uit glb. fra. (*l'*)*hombre*, dat eig. een spa. woord in den zin van „man" is.

Ombervisch m. Uit glb. lat. *umbra*, evenals fra. *ombre*, hd. *umber* m.

Omkoud. Eerst in het Nnl., door volksetymologie vervormd uit de door de matrozen overgenomen deensche adverbiale uitdrukking *omkuld* (zwe. *omkull*) „op den grond, omver", eig. „over den kop", zie 1 kol.

Omtrent bijw. en voorz. Uit mnl. *om*(*me*)*trent* (*omtrant*) bijw. en voorz. „rondom, in de nabijheid, omstreeks", b. a. glb. meng. *umbtrint* mnd. *umme* (*den*) *trent*, *trint*. Het tweede lid is een naamwoord, dat behoort bij den onder drentelen besproken stam *trand*, *trind* „draaien": mnd. *trint* (*trent*, *trunt*) zwc. dee. *trind* „cirkelrond" (ofri. *trind*, *trund umbe* „rondom"), mnd. *trent* m. „omtrek, grens". Naast *trind* (en *trund*?) moetmen een klankwisselend ouder **trandi* onderstellen, waaruit mnl. *trent* en *trant*.

On-. Uit glb. mnl. *on-*, een alg.-germ. en -indog. ontkenningspraefix: got. ohd. os. ags. *un-* on. *ó-*; voorts oier. *an-*, gr. *ἀ-*, lat. *in-*, skr. zend *a-*, *an-*. Met dit praefix staat in verband de alg.-indog. ontkenning *nĕ* „niet" (zie neen), alsmede de praep. ohd. os. *âno* mnl. *âne* nhd. *ohne* on. *ón*, *án* „zonder" met de klankwisselende vormen got. *inu* en gr. *ἄνευ* „zonder".

Onbeschoft bnw. Eerst in het oudere Nnl., oostfr. westf. *unbeschuft* „onbeschaamd". *Beschoft* „welgeordend, welgeschapen, gepast", behoort bij een naamw. **schoft* van den st. **skub* „wrijven, schobben" (dial. nl. en duitsch *schobben*, *schubben* „schurken, schrobben"). **Onbesuisd** bnw. Uit laatmnl. *onbesúst* „vormeloos, onbehouwen, ruw, wild, losbandig". Het synon. nvl. *onbetjuist*, *onpetjuest* schijnt, naar de klanken te oordeelen, van rom. oorsprong te zijn. — **Ondeeg**, **ondege** vr. Bij dege.

Onder voorz. en bijw. Uit mnl. *onder*(*e*) adverbiale praep., b. a. ohd. *untar* (adv. *untari*) nhd. *unter* os. *undar* ags. eng. *under* „beneden, onder, tusschen" got. *undar* praep. „beneden". Hierbij ohd. *untanân* mhd. *unden* nhd. *unten* adv. „Den grondvorm hiervan, de indog. praep. *ndhér* vinden wij terug in lat. *infra* (vgl. *inferior*) en skr. „*adhas* „onderaan" (*adhara* „de onderste")". — Nnl. (van enz.) onderen naar analogie van beneden, boven onz., of uit onder aan? — Een afleidsel met het suffix mnl. *-linghe* (en klankwisselend *-langhe*) mnl. *onderlinghe* nnl. onderling mnd. *underlinge*, *-lange*.

Onderdaan bnw. Uit mnl. *onderdaen*, b. a. glb. ohd. *untartân* nhd. *unterthan* mnd. *onderdân*(*ig*): eig. het verl. deelw. van mnl. *onderdoen* ohd. *untartuon* „onderwerpen, onder het juk brengen".

Onderhave, onderhaaf vr. Vervormd uit *ond*(*e*)*rave* en dit uit (een ouden bijvorm van) glb. mnl. *gondrave* mhd. *gunderëbe* nhd. *gund*(*el*)*rebe*, ohd. *gundrëba*, dat echter, vreemd genoeg, in de bet. „ahorn" voorkomt. Deze benaming heeft nog talrijke bijvormen, zooals nl. *hondsdraf*, westf. *húdráwe*, duitsch *onderhaver* en *donnerrebe*, nd. (in Pruisen) *udram*. Het tweede lid mhd. *rëbe* mnl. *rave* behoort waarschijnlijk bij ohd. *rëba* „rank, zich slingerende loot" nhd. *rebe*; in het eerste wil men — vermoedelijk te onrechte — ohd. *gund* (*gunt*) „etter, gif" ags. *gund* got. *gunds* „etter" zien, daar de hondsdraf als geneeskruid tegen zweren gebruikt werd.

Onderhevig bnw. Eerst in het Nnl. voorkomende, oostfr. *underhäfig*, ond. **underhabag*, *undarhebig*, bij **undarhebben* „onder zich hebben, onderworpen hebben". — **Onderspit** onz. Uit het in het Mnl. in dezelfde spreekwijze gebruikelijke *onderspit* onz.: bij spit „spitting". — **Onderzaat** m. Uit glb. mnl. *onderzâte* mnd. *undersâte*, van ond. **undarsitten* ohd. *untarsizzen* mhd. *untersitzen* „ondergeschikt zijn".

Ongedaan bnw. Uit mnl. *ongheduen* „misvormd, leelijk", b. a. glb. mhd.

ungetân nd. *ungedân* „wanstaltig"; bij doen; vgl. gedaante. — **Ongeheveld** bnw. Van mnl. wvl. *hēvel* „hef"; zie hef.

Ongel vr. Uit mnl. *ongel*, b. a. glb. nd. *ungel*, *unger* hess. *ungel*: ontleening uit lat. *unguen* „vet" is mogelijk (aangaande *l* voor lat *n* vgl. orgel). In dat geval zou van verwantschap met ohd. *unslit* „ongel, talk" nhd. *unschlitt* geen sprake kunnen zijn.

Ongeveer (en **ongevaar**) bijw. ontleend aan het Duitsch, waar zich in de uitdrukking mhd. *ân gevære* (*geværde*) uit de eig. bet. „zonder arglist, zonder bedrog" (zie gevaar) die van „onvoorziens, toevallig, mogelijk, ten naaste bij" ontwikkelde, nhd. *ohngefähr* en vervormd *ungefähr* mnd. *ungevērlik*. — **Onguur** bnw. Uit mnl. *ongûre* uit *onghehûre*, de ontkenning van *ghehûre*, vl. *ghehiere* (zie dier bnw.), b. a. mhd. *gehiure* „liefelijk, lief, waaraan niets huiveringwekkends is" nhd. *geheuer* ags. *hŷre* (*heóre*) „lieftallig, vriendelijk, minzaam" on. *hŷrr* „minzaam" os. *hiuri* in *unhiuri* „huiveringwekkend, schrikkelijk": germ. *hiur-* het tegenovergestelde van „niet pluis", „vriendelijk" kan zeer wel een *r-* afleidsel van den bij huwen besproken wt. zijn (*hiur-* uit *hiw-r-*); vgl. de aldaar genoemde woorden skr. *çivá* osl. *po-sivu* „goedertieren, vriendelijk" en voorts heimelijk (nhd. *unheimlich*), en heem. Zie guur. — **Onledig** bnw. zie ledig. — **Onmacht** vr. Uit glb. mnl. *onmacht* ohd. mhd. mnd. *unmacht*; daarnaast glb. ohd. mhd. mnd. *âmacht* (mnl. *âmachtech* „in onmacht gevallen") nhd. *ōmacht*, verduidelijkt tot *ohnmacht*, dat samengesteld is met eene westgerm. ontkenningspartikel; vgl. ohd. *â-teili* mhd. *â-teilic* „niet deelachtig", ags. *ǣ-menne* „zonder menschen, ontvolkt". — **Onnoozel** bnw. Uit mnl. *onnôzel* „onschadelijk, onschuldig", ofri. mnd. glb. *unnosel* (*ô* of *ō*?) nwestf. *unnüezel* (*üe* uit *ō*): van mnl. *nôzel* „verdrietig, schadelijk, schuldig", hetwelk is afgeleid van mnl. *nôze* (*noize*) „tegenspoed, verdriet, schade"; hierbij mnl. *nôzen*, kwellen, hinderen, schaden", ond. *nosón* (*ô* of *ŏ*?). Men acht ond. **nôsa* één met fra. *noise*, prov. *nausa*, cat. *nosa* „ruzie, rumoer, ruststoring" en brengt de rom. woorden terug tot lat. *nausea*. Doch naar het schijnt, moet men in de woordfamilie van ond. *nosôn*, nl. onnoozel een echt germ. ablaut *au: ŭ* aannemen; eene etymol. verklaring van een germ. **nausô*, **nŭsô* „tegenspoed, verdriet" ontbreekt echter. — **Onraad** m. Uit mnl. *onraet* (*d*) „onberadenheid, schade, onkosten", b. a. glb. mhd. *unrât* nhd. *unrath* ook „ontuig, vuil": bij raad. — **Onredzaam** bnw. Alleen in het Nnl.; van redden.

Ons onz. Uit mnl. *oncie*, *once* vr., dat evenals mhd. nhd. *unze* aan lat. *uncia* „ons" ontleend is.

Ons vnw. Uit glb. mnl. *ons*, b.a. got. ohd. nhd. *uns* os. ags. *ûs* eng. *us*. De samenhang van dezen, de verbuiging van wij aanvullenden, vorm *uns* (uit *ns*) met lat. *nos*, gr. ἡμεῖς (voor *ἀσμεῖς), skr. *nas* „ons" staat vast. — Als pron. poss. is onze, ons de st. onl. os. *unsa* mnl. *onse*; daarnaast got. *unsar* os. *unser* ohd. *unsēr* nhd. *unser* ags. *ûser*, *ûre* eng. *our*. — Hierbij ten onzent met jongere *t* (zie arend) uit *ten onzen* „bij de onzen".

Onstuimig (**ongestuim**) bnw. Eerst in het oudere Nnl. voorkomende, oostfri. *unstümig*; zeker wel onder den invloed staande van nhd. *ungestüm* uit ohd. *ungistuomi* van het, zelden zonder de ontkenning voorkomende, *gistuomi* mhd. *gestüeme* „rustig, stil". Toch stamt het eigenlijk zeker wel af van een echt nl. woord, een *m-* afleidsel van den bij steunen en stuursch behandelden wt. *stû*, hetzij met de bet. van mhd. *gestüeme*, of omgekeerd met de bet. „aandringend, onstuimig" (nwvl. *stuimig* „onstuimig); in dat geval zou *on-* onder de bij guur besproken omstandigheden zijn voorgevoegd. Ohd. *gistuomi* behoort bij den wt. *stam* (synon. met den wt. *stû*) van stameren en van ohd. *stem(m)en* „stuiten, stremmen", nhd. *stemmen*.

Ont- voorvoegsel. Uit glb. mnl. *ont-*,

b. a. ohd. *int-* nhd. *ent-* os. *and-*, *ant-* mnd. *ent-*, *ont-*, *unt-* got. *and-*; de toonlooze bijvorm van ant-, zie aldaar. — **Ontberen** ww. Uit het mnl., dikwijls nog sterk vervoegde, *ontbēren* „nalaten, missen", b. a. ohd. *in-bëran* st. ww. „nalaten, missen, ontberen" mnd. *entbēren* nhd. *entbehren* zw. ww.: deze duitsch-nl. samenstelling uit den wt. *ber* (zie baren) beteekent vermoedelijk eig. „ontgaan; achterwege laten, missen". — **Ontbijt** onz. van mnl. *ontbīten*, b. a. ohd. *in(t)bīȥan* mhd. *enbīȥen* os. *an(t)bītan* ags. *onbītan* „beginnen te eten of drinken, nuttigen, verorberen": samenst. van bijten; hierbij ohd. *imbīȥ* m. onz. „eten, maaltijd" mnd. *imbet*, *immet* nnd. *immet* „ontbijt" nhd. *imbisz*. — **Ontbreken** ww. uit mnl. *ontbrēken* „opraken, te kort schieten, gemist worden, falen" mnd. *entbrēken*: van breken; zie ook gebrek. — **Ontdaan** uit mnl. *ontdaan* (*ontaan*) verl. deelw. van *ontdoen* „van zijn stuk brengen, ontzetten" nnl. ontdoen mnd. *entdôn* „beteuteren, verschrikken" mhd. *entuon* „vernietigen". — **Ontginnen** ww. uit mnl. *ontginnen*; zie beginnen. — **Onthutsen** ww., zie hutsen. — **Ontmoeten** ww. uit glb. mnl. *ontmoeten* mnd. *entmôten* (mhd. *entmuoten*): van *môtjan*, zie gemoet en messing. — **Ontrieven** ww. uit glb. mnl. **ontrieven*; bij gerief. — **Ontstentenis** vr. Bij mnl. *ontstanden*, *-staen* mnd. *entstân* mhd. *entstên* „ontvallen, ontgaan, opraken, ontbreken". — **Ontwaren** ww. bij ouder holl. *ontwaer* „gewaar", b. a. mnd. *entware*, *enware* „gewaar": uit **in wara* „met oplettendheid", zie waarnemen. — **Ontzag** onz. Eene eerst in het latere Mnl. voorkomende, opmerkelijke, jonge formatie bij ontzien met de klanken van het praet., niet gesteund door een oud naamwoordelijk afleidsel van zien; daarnaast vond ook *ontzig* bij sommigen ingang. Niet zonder invloed was misschien gezag, dat door het taalgevoel in verband werd gebracht met gezien. — **Ontzetten** ww. „verbazen" uit mnl. *ontzetten* „in de war brengen, verbijsteren" mnd. *entsetten* mhd. *entsetzen* „van zijn stuk brengen, ontzetten": causatief bij got. *andsitan* ohd. *intsizzen* „van zijn stuk raken, vreezen". — **Ontzien** ww. uit glb. mnl. *ontzien* mnd. *entsên* eig. „(uit ontzag of vrees) niet naar iem. (durven) zien".

Onzienlijk (onooglijk, haveloos) bnw. Gevormd van mnl. *onziene*, ontkenning van *ziene* „aanzienlijk, schoon, gunstig", b. a. glb. fr. *sûn* mnd. *sûne* „blijkbaar, duidelijk, waarschijnlijk" got. *siuns* in *anasiuns* „zichtbaar"; daarnaast met klankwisseling ohd. *unsâni* „leelijk" (zie ook zeldzaam): germ. *siuni-* (uit *se(g)wni-*, vgl. got. *siuns* os. *siun* mnl. *siene* „gezicht", en zie nier), *sêni-* (uit *sê(gw)wni*) zijn ontstaan uit voorgerm. **sĕk-ní* verbaaladj. van den wt. van zien. Vgl. voor de begripsontwikkeling schoon.

Ooft onz. Uit mnl. *ooft* uit *ōvet*, een westgerm. woord voor „ooft", ten deele ook voor „moesgroente" of „peulvruchten": mnd. *ōvet* ohd. *obaz* nhd. *obst* ags. *ofet* onz. Het blijft onzeker of dit woord bij boven, over behoort, eig. „wat bovenaan zit", dan wel misschien een samenstelling is met een bij eten behoorend nomen **at-* als tweede lid.

Oog onz. Uit mnl. *ôghe* onz. (vr.); alg.-germ., gelijk de meeste benamingen voor lichaamsdeelen: got. *augô* ohd. *ouga* as. *ôga* ags. *eáge* onz. Evenals het Germ. vele dezer benamingen met de overige indog. taalstammen gemeen heeft (vgl. arm, hart, kin, knie, nier, oor, voet enz.), zoo geldt ook de verwantschap van germ. *augon-* en lat. *oculus*, gr. ὀφθαλμός „oog", ὄσσε voor *ὄκjε „de beide oogen", ὦπα „gezicht", osl. *oko* en skr. *aks'i* „oog" voor zeker; het bevreemdende *au* in het Germ. is misschien ontstaan, doordat voorgerm. *ok* zoowel *ag* als *aw*, *au* (vgl. nier), en deze beide vereenigd *aug-* opleverden; vgl. toonen. — Voor ooglid zie lid. — Afleidsel nnl. ooglijk oostfr. *ôgelik* „aangenaam voor het oog, bevallig".

Oogst m. Uit mnl. *oochst*, *ōghest* „Augustus, herfst, oogst" (met de bijvormen *oest*, *oust*, *oeghest*), b. a. glb. mnd. *ōgest*, *ōst*, *aust* nnd. *ōst*, *aust*, *ougst* ohd. *augusto* (*agusto*) mhd. *ougest(e)*, *ou(we)st* „Augustus, oogst". Deze vormen (ook on. *haust* „oogst" (zie herfst)?) zijn gesproten uit het met germ. klemtoon overgenomen lat. *augustus* of rom. **agústo* fr. *août*.

Ooi vr. Uit mnl. *ōie* (*ouwe*), b. a. glb. mnd. *ōie*, *eie* ohd. *ou* nhd. *aue* ags. *eowu*- eng. *ewe* on. *á* vr. Germ. *awi* vr. „wijfjesschaap" is, met beperkte bet., één met de in dog. benaming *owi*- voor „schaap": skr. *avis*, gr. ὄϊς, lat. *ovis*, osl. *ovĭ-ca*. Hierbij nog got. *awēþi* ohd. *ewiti*, *ouwiti* ags. *eowed* onz. „schapenkudde" en got. *awistr* onz. ags. *eowestre* en ohd. *ewist*, *ouwist* m. „schapenstal". Zie oonen.

Ooievaar m. Uit glb. mnl. *odevare*, glb. in oude duitsche glossen *odeboro*, *odebero* (*ō* of *ó*?), *udebero* mnd. *adebar*, *edebere* nnd. *adebär*, *edefare*; bovendien nog eene reeks van andere meer of minder gewijzigde vormen. De grondvorm kan echter niet met zekerheid worden opgemaakt; meestal neemt men als zoodanig aan got. **auda-baíra*, dat men met het oog op zekere trekken uit het volksgeloof als „heilaanbrenger" uitlegt: got. *aud* os. *ōd* ohd. *ōt* ags. *eád* onz. „bezit, rijkdom, zegen"; het tweede lid zou dan bij den wt. van baren behooren.

Ooit bijw. Uit mnl. *ōit*, *ōint* „te eeniger tijd" (oorspronkelijk alleen in het verleden?): een uitsluitend nl. woord, welks verklaring nog niet is gelukt. Waarschijnlijk moet men daarbij van *ōint* als oudsten vorm uitgaan; voorts mag men vermoeden, dat onl. *éo* „ooit" in het woord schuilt (zie ieder), maar de klanken zijn dan alleen te verklaren door het aannemen van sterke contracties in ouderen tijd.

Ook bijw., voegw. Uit glb. mnl. *ooc*; eene alg.-germ. partikel *auk*: got. *auk* „want, maar" ohd. *ouh* „en, ook, echter" nhd. *auch* os. *ōk* ags. *eác* eng. *eke* „ook" on. *auk* „daarenboven" dee. *og* „en, ook, echter" zwe. *och*. Het woord past goed bij den germ. wt. *auk* „vermeerderen" — got. *aukan*, os. *ōkjan* ags. *ýcan*, ohd. *ouhhōn* — uit voorgerm. *aug* in skr. *ōjas* „kracht", *ugrás* „geweldig", lat. *augēre*, lit. *aug-ti* „aanwassen"; vgl. ags. *tō eácan* „daarenboven, ook", on. glb. *at auki*. Minder waarschijnlijk is sommiger verklaring van germ. *auk* uit twee indog. partikels, *au* en *ge* (gr. αὖ, γε).

Oolijk bnw. Glb. oostfri. *ōlk*: uit mnl. *ōdelijc* „gering, nietig", waaruit zich de reeds in het oudere Nnl. voorkomende beteekenissen „ellendig, boos, slim, doortrapt" ontwikkelden. Het is nauwelijks uit te maken, of *ōdelijc* behoort bij mnl. *ōde* os. *ōði* ags. *eáðe*, *ēðe* on. *auð*- (in samenstellingen) „gemakkelijk te doen", ohd. *ōth* adv. compar. „gemakkelijker", dan wel bij ohd. *ōdi* mhd. *œde* „onbebouwd, woest, ledig, ijdel, ellendig, gebrekkelijk" nhd. *öde* mnl. *ōde* got. *auþs*. Of onl. *ōði* „gemakkelijk" en *ōði* „woest, verlaten" in oorsprong verschillen, is onbekend. Het laatste brengt men als klankwisselend afleidsel *au-þ*- tot den st. *ŭ* „ledig, ontbloot zijn" van den zend. wt. *ŭ* „gebrek hebben", skr. *ūna* „gebrekkig", gr. ἔυνις „missend, beroofd" (zie waan).

Oom m. Uit mnl. *oom* onl. **ōhēm*, b. a. mnd. *ōm* ofri. *ēm* ags. *eám* meng. *ēm* ohd. *ōheim* nhd. *oheim* m. „oom", soms ook „neef" (zie neef). Vorming en oorspronkelijke beteekenis dezer westgerm., naar het schijnt samengestelde, benaming zijn nog niet opgehelderd; maar in het eerste lid *au*- ziet men toch vrij algemeen *av*- van lat. *avus* „grootvader", got. *awō* „grootmoeder", on. *ái* „overgrootvader". Een diminutief afleidsel, van dezen stam is lat. *avunculus* „oom" (evenals glb. lit. *avýnas*), weshalve men het ook niet onmogelijk acht, dat de *h* van *auhaim*- beantwoorden zou aan de *c* van *avunculus*.

Oonen ww. Eerst in het Nnl. (Holl.) voorkomende, b. a. ags. *eánian* (*geeánian*) „lammeren" eng *to ean* (*gean*): **aunōn* „lammeren" schijnt een bij

ooi behoorend naamword *au-no- „lam" te onderstellen.

Oor onz. Uit mnl. *óre* onz. (vr.), algem.-germ. *auson-*, *auzon-* got. *auzô* ohd. os. *óra* ags. *eáre*. Ook deze benaming, evenals die van de meeste lichaamsdeelen (zie oog) heeft het Germ. met andere talen gemeen: lat. *auris* (uit *ausis), gr. οὖς (uit *οὔσος) gen. ὠτός (uit οὔσατός, van een *n*-stam, zooals het germ. woord is) osl. *ucho* (uit *ausos) (gen. *ušese*) lit. *ausis* alle „oor". Zie hooren. — De bet. „handvat, hengsel, oor van een kan enz., oog van een naald" komt zoowel bij *auson-* (en gr. οὖς) zelf voor, als bij het afleidsel ohd. *óri* mhd. *œre* nhd. *öhr*, waarvan mhd. *œse* nhd. *öse* vr. waarschijnlijk een bijvorm met bewaard gebleven *s* is.

Oor- Uit mnl. *oor-* *or-*, b. a. os. *ur-*, *or-* ohd. mhd. *ur-* nhd. *ur-* (ook in *urahn*, *uralt* en derg.) ags. *or-* met de grondbeteekenis „uit": de geaccentueerde vorm van het praefix, welks toonlooze vorm er- is. Het Ohd. kent *ur* nog als zelfstandig voorzetsel „uit"; het Got. heeft daarvoor *us* (*uz*) „uit". Stellig verwante vormen in de andere indog. talen zijn niet gevonden. — **Oorbaar** onz. Uit mnl. *orbare* (*orbore*) m. vr. (onz.?) „gebruik, nut, opbrengst" (daarvan afgeleid *orboren*, *oorberen*, „gebruiken, nuttigen" nnl. (ver)orberen), b. a. mhd. *urbar*, *urbor* vr. onz. „opbrengst, inkomsten, pachtgoed" mnd. *orbar*, *orbor*: nominale samenstelling ond. *urbara (en klankwisselend *urbora?) bij ohd. *irbёran* mhd. *erbern* „te voorschijn, voort-, opbrengen", zie baren. — Het adj. mnl. *orbare* „nuttig, dienstig" nnl. oorbaar betamelijk" nhd. *urbar* „bebouwbaar, winstgevend" is waarschijnlijk niets anders dan het znw., als bnw. gebruikt.

Oord onz. Uit mnl. *oort*, *ort* (*d*) m. „spits van een zwaard, punt; begin", b. a. ohd. *ort* m. onz. „scherpe punt, uiteinde, begin, scherpe kant, rand" mhd. ook reeds „plaats" nhd. *ort* m. os. *ord* mnd. *ort* onz. m. „spits, scherpte, hoek" ags. meng. *ord* „punt van een wapen". De *r* van het woord is uit *z*, *s* ontstaan, blijkens on. *oddr* „spits" met *dd* uit *zd*. Een voorgerm. woord, dat aan germ. *osdo- „spits" (vgl. voor de jongere begripsontwikkeling egge) beantwoordt, is niet bekend. — Eén hiermede is nnl. **oort** uit mnl. *ort* „klein muntstuk, quadrans, zeer klein onderdeel" mhd. *ort* mnd. *ort* oorspronkelijk een der 4 deelen (oorden, hoeken), waarin een muntstuk door een kruis verdeeld werd; (vgl. kwartje).

Oordeel onz. Uit mnl. *ordeel* onz., b. a. mnd. *ordêl* os. *urdêli* onz. ohd. *urteili* onz. vr. nhd. *urteil* onz. ags. *ordâl* onz. (waaruit fra. *ordalie* mlat. *ordalium* „godsoordeel") „vonnis": nominale samenstelling bij ohd. *arteilen* os. *adêljan* ags. *adǣlan* „oordeelen", eig. „toedeelen, toekennen". — **Oorkonde** vr. Uit mnl. *orconde* vr. onz. „getuigenis, bewijs, bewijsstuk" mnd. *orkunde* onz. vr. ohd. *urchundî* mhd. *urkunde*, *urkünde* nhd. *urkunde* vr., hierbij ohd. *urchundo* os. *urcundeo* mnl. *orconde* m. „getuige": bij ohd. *archennan* nhd. nnl. *erkennen*.

Oorlam onz. Eerst in het Nnl.: uit het Maleisch.

Oorliët vr. Uit fr. *oreillette*. Vandaar oorliëtblok.

Oorlof onz. Uit glb. mnl. *oorlof*, *orlof* m. (onz.?), b. a. ags. *orlof* „verlof"; de *o* is ten gevolge van den bijtoon verkort, gelijk glb. ohd. *urloub*, *urlub* mhd. *urloup* m. onz. nhd. *urlaub* m. bewijzen. *Ur-laub* „verlof", later ook „verlof om heen te gaan, afscheid" is eene nominale samenstelling bij got. *us-laubjan* ohd. *ir-louben*, *-louppen* nhd. *erlauben* (*erläuben*) „inwilligen, toestaan", dat men gemeenlijk tot de familie van lief, gelooven, lof rekent.

Oorlog m. Uit mnl. *orloghe* onz. vr. (m.?), b. a. mhd. *urlouge* os. *urlogi* (*urlagi*) mnd. *orloge*, *orloch* (ook met *a* en onvolkome *e* in de tweede lettergreep) ofri. *orloge* onz. „oorlog"; daarnaast met klankwisseling glb. ohd. *urlingi* mhd. *urlinge* md. *urluge* onz.

Dit duitsch-nl. *ur-laugo-*, *-liugjo-* kan, wegens den vorm, met ohd. *urlag* m. „noodlot" os. *orlag* (ook „oorlogs-noodlot, oorlog") ags. *orlege* onz. on. *orlög* onz. plur. „noodlot, beschikking", dat bij een van liggen afgeleid ww. behoort (zie gelag) noch identiek, noch verwant zijn; het eerste woord in betrekking te brengen met liegen, wordt door de beteekenis niet gewettigd.

Oorsprong m. Eerst in het Nnl., naar het voorbeeld van nhd. *ursprung* mhd. *ursprunc* naast *ursprinc* ohd. *ur-spring* m. onz. „bron, spreng, oorsprong": bij ohd. *irspringan* „ontspringen".

Oort onz., zie oord.

Oorveeg vr. Eerst in het Nnl., vl. ook *oorvaag*: bij *vegen* in de overdrachtelijke bet. „slaan". Van vroegere dagteekening is oorvijg mnd. *órvîge* laatmhd. (md.) *órvîge* nhd. *ohrfeige*. Het hedendaagsche taalgevoel vat dit *-vijg* op als „ficus", doch wellicht mag men een ww. *vîgen* „suizend zich bewegen" onderstellen: mnl. en Teuthonista *vîghen* „wegloopen, zich uit de voeten maken".

Oorzaak vr. Eerst in het Nnl., naar het voorbeeld van nhd. mhd. *ursache* mnd. *orsake*: eene jongere samenstelling van *sache*, dat vroeger zelf de bet. „oorzaak" had, met *ur-*, zie oor-.

Oost onz. Uit mnl. *oost*, b. a. ofri. *ást* nhd. *ost* ags. *eást* (waaruit fr. *est*) m. eng. *east* „oosten"; daarnaast ohd. *ôstan* m. onz. nhd. *osten* mnd. nnl. oosten onz., en met *r-* suffix glb. on. *austr* (gen. *austrs*) m.; ohd. os. *ôstana* „uit het Oosten", mhd. *ôstene* „uit, in, naar het Oosten" nhd. *osten* ags. *eástene* „in het Oosten", os. *ôstan* ags. *eásten*, „uit het Oosten", ohd. os. *ôstar*, „naar het Oosten" nnl. ooster-. De germ. benaming hangt zonder twijfel samen met de indog. benaming van den dageraad **ausós*: skr. *uṣ'ás*, lat. *auróra* (uit **ausós-a*), gr. ἠώς, lit. *auszrà* (wt. *us* „branden"); vgl. o. a. de veel jongere overdrachtelijke bet. van hd. *morgen* „oosten" en *abend* „westen". Misschen moet men germ. *aust-* eerst afleiden van *austr-* = voorgerm. *aus-r-* (vgl. zuster). — Bij het indog. *ausós* „ochtendrood" behoort uit het Germ. ook nog ags. *eárendel* „morgenster, ochtendschemering", hetwelk één is met den ohd. naam *Órendil* in de sage, en verder de naam eener germ. lentegodin *Austrô* (uit *ausrô* = skr. *usrá* „ochtendrood" *usra* „in den ochtend"), dus oorspronkelijk eene godin van den dageraad. De naam van een haar gewijd feest bij de Westgermanen ohd. *ôstarûn* ags. *eástran* vr. mv. en ohd. *ôstara* vr. ags. *eáster* onz. werd op het Christelijk Paaschfeest overgebracht, vandaar nog nhd. *Ostern* eng. *Easter*.

Oosterlucie vr. Uit nhd. *osterluzî*, *osterluzei* vr., eene vervorming door volksetymologie van den mlat. naam *aristolocia* (gr. lat. *aristolochia*).

Ootmoed m. Uit mnl. *ootmoede* vr., *ootmoet* vr. m. (*oot-* in plaats van *ood-*) „zachtmoedigheid, deemoed, onderdanigheid; genade, goedertierenheid", b. a. ohd. *ôd-*, *ôt-muoti* os. *ôð-*, *ôd-môdi* onz. ags. *eáð-*, *eád-médu* onz. mv. „deemoedige, gewillige, gezindheid". Het eerste lid *auþ-*, *aud-* dezer westgerm. samenstelling ter uitdrukking van het begrip „handelbaar, gemakkelijk" is één met os. *ôði* „gemakkelijk", zie oolijk.

Op voorz. Uit mnl. *op*, *oppe*, waarnaast *up*, *uppe*, b. a. het voorz. en bijw. ohd. *ûf* md. *ŭf* nhd. *auf* os. *up*, *upp* (ook *ûp*?) (*uppa* adv.) ags. *ûp*, *ŭpp* (*uppe* adv.) eng. *up* ofri. *op*, *up*, *opa*, *oppa*, *uppa*; hierbij ofri. *upper*, *uper* voorz. „boven" nnl. **opper-** in samenstellingen. Deze vormen wijzen op een westgerm. partikel *ŭpp-* (ook *ŭp-*?) met de bet. „open" en „boven"; het Got. heeft met opmerkelijken klinker *iup* „opwaarts, naar boven". Met deze woordfamilie is open eer, of ten minste nader verwant dan boven, over.

Open bnw. Uit glb. mnl. *ōpen*; in dezelfde bet. algem.-germ. **opan*, **opin*: got. **upin-s* ontbreekt, on. *opinn* ohd. *offan* md. *offin*, *uffin* os. *opan* ofri. *epin* ags. *open*. Het woord heeft den vorm van een verl. deelw. en behoort bij

germ. *ŭpp* „open, op"; zie op. — Openbaar, zie gebaar.

Operment, opriment onz. Evenals mhd. *opirment*, *opriment*, *orperment* uit lat. *auripigmentum* (reeds in het Ohd. *ôrgimint*) „koningsgeel, rusgeel".

Ophanden bijw., zie hand.

1 **Opper, opperd** m. Eerst in het Nnl., oostfri. *upper(d)*. Waarschijnlijk voor opperwal, de tegenstelling van *lagerwal* „oever aan de lijzijde van het schip".

2 **Opper** (hooistapel) m.. Eerst in het Nnl., afgeleid uit het eveneens eerst in het Nnl. voorkomende ww. opperen oostfr. *opperen*, eene afleiding van *up*, *upper* (zie op) eig. „in de hoogte, aan de oppervlakte brengen"; vgl. ohd. *ŭffen* en *ŭffôn* mhd. *ŭffen* „te voorschijn, in de hoogte brengen", mnd. *uppen* „te berde brengen" ags. *uppian*, en met soortgelijke bet. ohd. *ŭffinôn* zwits. *ŭfnen*. — Behoort bij dit opperen in de bet. „het materiaal aanbrengen" ook mnl. *operknecht* nnl. opperman, mnl. nnl. opperen ww.? De gedachte aan lat. *operarius* „arbeider, handlanger" ligt voor de hand, te meer daar vele kunsttermen van het bouwvak aan het Lat. ontleend zijn (vgl. muur); evenwel is een in ouden tijd overgenomen ww. **operôn* „handlangersdiensten doen" uit lat. *operâri* van elders niet bewezen.

Opril m. Door volksetymologie vervormd uit *april*, het overgenomene fr. *appareil* m. (*appareille* vr. eng. *appareille*) „helling, oprit".

Oprispen ww. Van *rispen*, *respen* naast mnl. *ruspen* (ook met *ps* in plaats van *sp*) „rispen", ook „zwoegen" mnd., dial. opperd. *ruspen*, *rüspen*; hierbij mhd. *riuspern* (*riustern*) ouder-nnl. *ruisperen* nhd. *räuspern* en talrijke andere bijvormen (zooals nhd. *rülpsen*). Deze stammen zijn onomatopoietisch vervormd uit een ouder *rŭk*, voorgerm. *rŭg*, (*rŭsp* uit *rŭk-sp*?), in ags. *roccettan* „oprispen" ohd. *ita-rucchen* mhd. *itrücken* ags. *edroccian* (*eodercan*) mnl. *edericken*, *edereken* (*edekeren*, *edeken*; *edercauwen*) „herkauwen" (zie etgroen, neer vr.); osl. *rygati sę* „oprispen", lat. *ê-rûgĕre* „uitspuwen", *rûminâre* (voor *rûgminâre*) „herkauwen", *ructare* „oprispen", gr. ἐρεύγειν „uitspuwen". Vgl. ook nog ond. *ropizon* ohd. *roffazen* mhd. *roffezen*, *ropzen*, *raupzen* „oprispen". — **Opritsen** ww. Uit het eerst in het Nnl. voorkomende *ritsen* „prikkelen, aanhitsen", ook „driftig zijn", vanwaar **ritsig** „geprikkeld, verhit, heet, geil". In welke verhouding, wat de klanken betreft, deze woorden staan tot ohd. *reizen*, *reizzen* nhd. *reizen* mnd. *reizen* (ontleend?) on. *reita* „opwekken, tergen" (uit **raitjan*) is nog niet duidelijk. Meestal brengt men deze woorden in verband met rijten (mhd. *ritz* nhd. *ritze* nnl. rits; vgl. ook kreits); maar de begripsovergang is niet opgehelderd. Misschien zijn germ. **rait-(s)*, **rit-s* „opwekken, tergen" verwant met glb. lat. *ir-rîtâre*. — **Oproer**, zie roer. — **Opruien** ww. Van het eerst in het Nnl. voorkomende *ruiden* (mnl. **rûden*) „voortdrijven, werpen"; hierbij, met ablaut (*ŏ*?), mnl. *roden* nvl. *rooien* „smijten, gooien", nd. *roden* „in heftige beweging brengen" (?), en zeker ook wel glb. mhd. *rütten* nhd. (*zer*)*rütten*, *rütteln*. Daar deze woordengroep in andere germ. talen niet wordt aangetroffen, is de grondvorm (*rŭd*? *hrŭd*?) niet vast te stellen. Misschien hangt de maagschap van rooien, uitroeien met dit woord samen.

Oranje m. Evenals fr. *orange* door de bijgedachte aan fr. *or* vervormd uit mlat. *arangia* „oranjeappel" (in het oudere Nnl. nog *aranje* naast *oranje*), dat, evenals it. *arancio*, sp. *naranga* enz., ontstaan is uit de oostersche benaming der vrucht (perz. *nârandj*, *nârang*). — De naam van het vorstenhuis is van geheel anderen oorsprong: uit *Arausio*, *Auraica*, den mlat. naam eener plaats in Zuid-Frankrijk.

Orberen ww., zie oorbaar.

Orde vr. Uit mnl. *ordene* (*ordine*) vr. (waaruit nnl. ordentelijk) „orde; beschikking, inrichting" (vgl. 2 els). Tegelijk met ohd. *ordina* vr. „rang-

schikking, inrichting" mhd. *orden* nhd. *orden* mnd. *orde(n)* m. overgenomen uit de verbogen nv. van lat. *ordo*, *ordin-*. Ohd. *ordinôn* mnd. *ordenen* nhd. *ordnen* mnl. nnl. o r d e n e n uit lat. *ordinâre*.

Orgel onz. B. a. mnd. *orgel* nnd. *örgel* onz., ohd. *orgela* mhd. *orgel(e)* nhd. *orgel* mnl. *orghele* vr. De grondvorm **orgala*, **orgila* is door verandering van suffix ontstaan uit *organa*: ohd. mhd. *organâ* mhd. *orgene* mnl. *orghene* vr., dat van het mv. van mlat. *organum* (it. *organa*, fr. *orgue*, eng. *organ*) afstamt. Het lat.-gr. woord, eig. „werktuig", duidde elke soort van muziekinstrument aan, en inzonderheid „illud organum, quod grande est et inflatur follibus" (Augustinus), dat reeds ten tijde van Karel den Grooten aan de Germanen van het vasteland bekend werd.

Orkaan m. Eerst in het Nnl.; nhd. *orkan*, eng. *hurricane*, fr *ouragan*, it. *urcano*, sp. *huracan*: „een na de ontdekking van Amerika van daar overgebracht woord, dat, naar men meent, in het Caraïbisch zijn oorsprong vindt".

Os m. Uit mnl. *osse* m., b. a. ohd. os. *ohso* nhd. *ochse* ags. *oxa* eng. *ox* got. *aúhsa* m.; algem.-germ. *ohs-n-* „os" uit voorgerm. *uksen-*, bewaard in skr. *ukšan* „stier". Ook het woord k o e is algem.-indog. Als wt. voor *uksen* wordt aangenomen de skr. wt. *uks'* „uitspuiten, bevochtigen", of *uks'* „aansterken, opgroeien"; het laatste, dat ook verwantschap van o s met w a s s e n zou onderstellen, is het waarschijnlijkste, ten minste indien *uksen* niet behoort bij skr. *vaçâ*, lat. *vacca* „koe", welke van een wt. *wak* „brullen" worden afgeleid.

Otter m. Uit mnl. *otter* uit glb. germ. *otro-* m.: got. **utrs* (ontbreekt toevallig) on. *otr* ohd. *ottar* mnd. nhd. *otter* ags. *otor* eng. *otter*. Deze naam is ontstaan uit voorgerm. *udró-*, een met w a t e r verwante benaming voor waterdieren: osl. *vydra*, lit. *udrà* en skr. *udra* „otter", gr. ὕδρα, ὕδρος „waterslang".

Oubollig bnw. Vervormde afleiding van mnl. *âbolghe* „toorn, grimmigheid", ohd. *âbulgi* onz., *âbolgî* vr. „toorn, nijd" (*âbolgîg* „toornig, nijdig"): een bij b e l g e n behoorend naamwoord, gevormd met een partikel *â-*.

Oud bnw. Uit mnl. *out* (*d*), een algem.-germ. adj. *aldo-* „oud" (het Got. heeft hiervoor *alþei-s*) os. *ald* ags. *eald* ohd. *alt*. *Al-do-* is een oud verl. deelw. met den uitgang *-tó-* (vgl. k o u d) van het ww. got. *alan* „opgroeien", dat met lat. *alere* „voeden", *ad-olescere* (verl. deelw. *ad-ultus*) „opgroeien" hoogerop verwant is. Lat. *altus* „hoog" is vermoedelijk wel hetzelfde deelwoord, met eene andere begripsontwikkeling. — Het meerv. van den compar. wordt in het Westgerm. gebruikt voor „vader en moeder": os. *eldiron* ohd. *eltirôn*, *altrôn* nhd. *eltern* ofri. *aldera* ags. *yldran* (enkelv. *yldra* „vader") nnl. o u d e r e n, o u d e r s. — Afleidsel: ohd. *altî*, *eltî* os. *eldi* on. *elli* vr. „ouderdom" mnl. nvl. *elde* (in de schrijftaal daarvoor *oude*); een ouder naamwoord met een suffix voorgerm. *-tro* is got. **aldr* os. *aldar* ags. *ealder* ohd. *altar* nhd. *alter* jonger mnl. *ouder* onz., vanwaar nnl. o u d e r d o m. Zie ook w e r e l d.

Oudroest m. Met eene jongere *t* en dial. *oe* voor nl. *ui* (vgl. b o e r); immers het is nagenoeg hetzelfde woord als nd. *oldrüse*, *oldrüscher* „uitdrager, oude-kleerkoop", dial. duitsch (*alt*)*reuse*, *altreis*(*ch*) „uitdrager, oude-kleerkoop, schoenlapper"; hierbij nd. *rûse* vr. „rommel", nnl. (*oud*)*roest* onz. (*bij den roes* — vl. *de ruize* — *koopen* „voetstoots koopen"); als dial. duitsch wordt ook *rûsche* „ruilhandel drijven" opgegeven. Blijkens de vorming van *rüse* „uitdrager" (uit **rûsjon-*) is deze woordengroep oud, maar de stam hiervan is nog niet opgespoord; misschien is het de bij r o e s, r u i s c h e n behandelde.

Outaar, outer, zie a l t a a r.

Ouwel m. Eerst in het Nnl. voorkomende. Uit mlat. *oblâta* „hostie, offer" (eig. „het aangebodene", zie o f f e r e n) — mhd. *oblâte* nhd. *oblate*, ags. *ofeléte*, ofr. *oublée* (nfra. *oublie*, nnl. o(e)b l i e) — kan het onmogelijk

ontstaan zijn. Opmerkelijke vormen zijn ook mlat. *oblagia*, *oblegium*, *obleia* ohd. *oblegi*, *oblei* os. *oflige* md. *ovelei* „misbrood, avondmaalsbrood, offer, liefdegift, levering", welke men met behulp van het kerkelijke gr. *εὐλογία* wil verklaren; uit eenen bijvorm, die op rijnsch en fra. gebied als *ovele*, *owelée* voorkomt, moet ook nnl. o u w e l verklaard worden.

Oven m. Uit mnl. *ōven* m., b. a. mnd. *ōven* ohd. *ovan* nhd. *ofen* ags. *ofen* eng. *oven* on. *ofn*, *ogn* got. *aúhn-s* m. „oven". „De wisseling tusschen lip- en keelletter treft men niet alleen aan in het algem.-germ. woord, maar ook in de daarmede hoogerop verwante woorden skr. *ukhá* „pot" en gr. *ἰπνός* „oven" (voor **uknos* = got. *aúhns*). De oorspronkelijke bet. „pot" schijnt in ags. *ofnet* „klein vat" nog bewaard".

Over voorz. en bijw. Uit glb. mnl. *ōver* (*ŏver*), b. a. ohd. *ubar* (*ubiri* bijw.) nhd. *über* en *ober* os. *obar* mnd. *ōver*, *ŏver* ags. *ofer* on. *yfir* got. *ufar* „over". Aan deze algem.-germ. adverbiale praepos. beantwoordt glb. voorgerm. *upéri* in skr. *upari*, gr. *ὑπέρ*, *ὑπείρ*, lat. *super*. In het Germ. behooren hierbij nog ohd. *oba* praep. en adv. „boven, aan den bovenkant, over" nhd. *ob* ags. *ufe-weard* „de bovenste" en b o v e n. — Afleidsel mhd. *er-oberen* „overtreffen, overwinnen, (te boven komen)" nhd. *erobern* nnl. v e r-, h e r-o v e r e n.

Over m. Alleen in het Nnl.; oorsprong onbekend.

Overbodig bnw. Eerst in het jongere Mnl., mnd. *overbodech* oostfri. *aferbadig* eig. „overmatig aanbiedend, bereidwillig". — **Overhand** uit mnl. *overhant* „opperheerschappij, overhand" mhd. *überhant* en *diu obere hant* mnd. *overhant* „overhand". — **Overig** bnw. Eerst in het Nnl., b. a. mhd. *überec* „overblijvend, overmatig, overtollig" mnd. *overich* nhd. *übrig*: jongere afleiding van o v e r. — **Overmits** voegw., zie m i t s. — **Overspel** uit glb. mnl. *overspel* mhd. *überspil*, waarin *over* staat in den zin van „bovenmatig, buitensporig" (ohd. *ubarhuor*, mnl. *overhoer* „overspel"); *spel*, *spelen* werden voorheen vaak gebezigd voor „coïre". — **Overtollig** bnw. Uit mnl. *overtollech* (*overtullech*, *-tuldech*) „bovenmatig, overdadig". Deze vormen mogen niet met glb. mnl. *overtallech* nnl. o v e r t a l l i g vereenzelvigd, en daardoor in rechtstreeksch verband gebracht worden met t a l, t a a l, misschien wel met t o l, zie aldaar.

P

Paai m. Denkelijk met uitstooting der intervocalische *d* uit een ouder **pāde*, b. a. ouder nederrijnsch mnd. nd. *pāde* mhd. *pate* (*bate*) nhd. *pate* „doopvader", die hun oorsprong hebben in mlat. *pater* (**pader*) d. i. *pater spiritualis*; zie p e e t.

Paaien ww. Uit mnl. *paeien* „tevreden stellen, voldoen, betalen": tegelijk met mnd. *paien* uit glb. ofra. *paier* (nfr. *payer*, eng. *to pay*, it. *pagare* enz., lat. *pacare* „tot rust brengen, tevreden stellen"). — P a a i e n „harpuizen", eng. *to pay* wordt van ofr. *peis*, *pois* „pik" (meng. *peis*, *pais*) afgeleid.

Paal m. Uit glb. mnl. *pael*, b. a. ohd. *pfāl* nhd. *pfahl* ofri. *pāl* mnd. *pāl* ags. *pāl* eng. *pole* en *pale*; uit lat. *pālus* „paal", overgenomen vóór den tijd der hd. klankverschuiving, waarschijnlijk tegelijk met andere woorden, betrekkelijk tot het bouwen van steenen huizen, zie m u u r, p o s t m.

Paander m. Uit mnl. *paenre* (ook *pĕnre*) „eene soort van korf of mand": ontleend aan glb. fr. *panier* (it. *paniere*, van lat. *panarium* eig. „broodmand").

Paap m. Uit mnl. *pāpe* „priester", b. a. ofri. *papa* mnd. *pāpe* ohd. *pfaffo* „geestelijke, priester" nhd. *pfaffe*: ond. **păpo*. De afleiding uit lat. *pāpa* is aan gegronde bedenking onderhevig:

dit woord was in de westromeinsche (Latijnsche) kerk als titel alleen voor hoogere geestelijken in gebruik (zie paus), en daarenboven hebben de woorden, welke door deze kerk in Duitschland zijn ingevoerd, de hd. klankverschuiving niet meer ondergaan (vgl. priester). „In de Grieksche kerk onderscheidde men πάπας „paus" en παπᾶς „clericus minor": van de laatste bet. is paap uitgegaan. Het gr. woord zal denkelijk reeds in de 6e eeuw in Duitschland verspreid geweest zijn (b. v. in den vocatief παπᾶ?); misschien werd het iets later overgenomen dan kerk, zooals men uit het ontbreken in het Ags. en Eng. zou opmaken. Welke volkstam het gr. παπᾶς als *păpa* overnam en verder verspreidde, is niet meer uit te maken. Het woord drong door tot in het On., waar *papa* echter, vreemd genoeg, gebezigd werd als benaming der Iersche kluizenaars, welke de Noren bij hunne nederzetting op IJsland aantroffen."

Paar onz. Uit mnl. *paer* onz.: tegelijk met glb. ohd. *păr* nhd. *paar* mnd. *pār* onz. uit lat. *par* „paar", vanwaar ook fr. *paire* en eng. *pair*.

Paard onz. Uit glb. mnl. *paert*, en dit uit *peert* (*d*) m. (vgl. aarde), ook synon. met *ors* „strijdros", b. a. mhd. *pfert* inzonderheid „rijpaard (buiten den oorlog), damespaard" nhd. *pferd* mnd. *pert*. Deze vormen zijn door verkorting ontstaan uit de oudere md. *perid* mhd. *pferīt*, *pferift*, *pferft* ohd. *pferfrīt*, *pfarifrīd*, *parefrīdus*, en deze uit mlat. *parefrīdus*, *parifredus*, in den oudsten vorm *paraverēdus* eig. „bijpaard", vervolgens in 't algemeen „paard", meestal met uitsluiting van het strijdros. Uit de bijvormen *palafrēdus*, *palafrēnus* zijn ontstaan fr. *palefroi* en it. *palefreno* „telganger" (hierbij fr. *palefrenier*, nnl. palfrenier). Het mlat. woord is gevormd uit gr. παρά „bij" en mlat. *verēdus* „paard", dat bij kelt. *rēda* „wagen" behoort.

Paarl, **paarlemoer**, zie parel.

Paars bnw. Uit glb. mnl. *paers*, *peers*; en dit evenals fr. *pers*, it. *perso* uit mlat. *persus*, *perseus* „perzikkleurig".

Paasch—. Uit mnl. *paeschen* (in samenst. *paesche-*), b. a. mnd. nnd. *pāsken*, *pāschen* nederrijnsch *pāschen*, „Paschen"; deze vormen zijn eig. dat. plur. (vgl. middernacht), gevormd van mlat. (gr.-hebr.) *pascha*, *paska* (waaraan in later tijd ontleend nnl. Paschen), of eig. van een bijvorm *pascua*, dat it. *pascua* fr. *pâque* (uit *pâsque*) enz. „Paschen" doen vermoeden. De verlenging der vocaal voor *sch* (*sk*) heeft het Nl. gemeen met het Fransch, vgl. oester.

Pacht vr. Uit mnl. *pacht* m. vr.?, b. a. ohd. **pfahta* vr. (*pfāt*) mhd. *pfaht*, *pfahte* vr. m. „overeenkomst, pacht, cijns; bepaling, wet" mnd. *pacht* nhd. *pacht* vr. (m.): het reeds vroeg ontleende mlat. *pactum*, *pactus* „overeenkomst". — Pachten mhd. *pfahten* mnd. nhd. *pachten* uit mlat. *pactāre*.

Pad onz. Uit mnl. *pat* (*d*) m., b. a. ohd. *pfad* nhd. *pfad* ofri. *path*, *pad* (os. **path* ontbreekt) mnd. *pat* ags. *pæth* m. „pad" eng. *path*. Hierbij ohd. *pfadōn* mhd. *pfaden* „gaan, stappen" ags. *pæðan* „door, over iets heengaan", dial. duitsch en nl. *paderen* „op-en-neergaan" (ook nd. *pedden* „met de voeten trappen"?). Uit de overeenstemming van eng. fri. *th* met hd. *d* (uit *þ*) blijkt dat dit woord, dat in het Oostgerm. niet voorkomt, vóór het begin onzer jaartelling in Duitschland bestond. Daar in het Germ. echter geene in zoo ouden tijd aan het Grieksch ontleende woorden bekend zijn (zie hennep), is de voorgeslagen afleiding uit gr. πάτος „pad, weg" onaannemelijk. Wat de klanken betreft, zou er minder bezwaar bestaan tegen eene afleiding van znd. *paþ* (nevens *paþan*, *panþan*) „weg". De bewering, dat het woord ontleend is, steunt echter alleen op de omstandigheid, dat van slechts weinige met eene *p* beginnende woorden te bewijzen is, dat zij oorspronkelijk germaansch zijn. Op zichzelf is ontleening bij een woord

van deze bet. onwaarschijnlijk. Een niet-ontleend germ. **paþ* zou moeten beantwoorden aan voorgerm. **bat* of **bot*; derhalve mag men wellicht voor de afleiding op de groep van lat. *battuere* fr. *battre* „slaan", sp. *batan* „volmolen" wijzen.

Pad, **padde** vr. Uit mnl. *padde*, b. a. glb. meng. fri. *padde* eng. (met verkleiningsuitgang) *paddock* mnd. *padde*, *pedde* on. *padda*, de. *padde* vr. (nhd. in *schildpatt*). Het is twijfelachtig of deze noordgerm. benaming met nd. *padden* „waden, stappen", eng. *to paddle* „plassen" in verband staat. De oorsprong der benamingen ohd. *chrota*, *chrëta*, nhd. *kröte* vr. en ags. *tâdie* eng. *toad* „pad" is evenzeer duister.

Paf. Klanknabootsing. Ook paf bnw. en paffen „opzetten" zijn ontstaan door nabootsing van het geluid, dat een ten volle verzadigd mensch of een opgeblazen voorwerp voortbrengt.

Pak onz. Eerst in het jongere Mnl. aangetroffen, evenals ook de overeenkomstige germ. en rom. woorden uit later tijd dagteekenen: vgl. mhd. nhd. *pack* m. onz., nhd. *packen* m. meng. *packe* eng. *pack* noordsch *pakki*, it. *pacco*, fr. *paquet*, iersch gael. *pac*, bretonsch *pak* alle „bundel, pak", ouder-nnl. packen jonger-mhd. *backen*, *packen* nd. nhd. *packen* meng. *packen* eng. *to pack* ijsl. zw. *packa* dee. *pakke*. In de talen, waarin deze st. *pakk* „beet pakken, samenpakken" voorkomt, is geen ouder woord, waarvan men zou kunnen uitgaan, te vinden. — Nl. pak „stel kleeren" is eig. „het bijeengepakte (op het paard vastgebonden) reisgoed, plunje".

Pal m. Eerst in het jongere Nnl., nd. *pal*, *palle* (ook *paller*) „pin, zetter of vanger aan een rad of spil, spie". Het woord komt ook in het Eng. (*pawl*) en in de skandin. talen voor; het in het Nnl., Nd. en Fri. voorkomende bnw. **pal** (**II**) „onbeweeglijk, stijf, straf, vast, bevestigd" verklaart de beteekenis van het znw. Vanwaar deze woorden komen, is nog niet opgespoord.

Palei vr., zie polei.

Paleis onz. Uit mnl. *paleis*; het overgenomen fr. *palais*, waaruit ook jonger-ohd. mhd. *palas(t)* onz. m. „aanzienlijk gebouw met een ruim vertrek, dat tot ontvangst der gasten, voor feesten en inzonderheid als eetzaal diende", eerst later „paleis" nhd. *palast* m. Een oudere, verduitschte vorm van het lat. grondwoord *palatium* is os. *palencea*, *palinza* ohd. *pfalanza*, *pfalinza* „verblijf van een vorst, raadhuis" mhd. nhd. *pfalz* vr., vanwaar nnl. palts, paltsgraaf.

Paling m. Uit glb. mnl. *pael(l)inc* (*ā* of *â?*), geassimileerd uit *paeldinc* (*g*); daarnevens *paeldrinc* (voor *paeldling*?). Als grondwoord voor deze afgeleide, uitsluitend nl. benaming zou men een onl. **palud*, uit lat. *palus*, *palūdis* „staand water, poel", willen aannemen; maar dat dit lat. woord in het Germ. zou zijn overgenomen is niet bewezen. Ook verwantschap van dit grondwoord met 2 peel is niet onmogelijk.

Paljas m. Uit glb. fr. *paillasse*.

Pallas m. Uit glb. nhd. *pallasch*, het ontleende russ. *palásch* poolsch *palasz*.

Palm (vlakke hand en lengtemaat) vr. Uit glb. mnl. *palme*: uit lat. *palma* „vlakke hand"; vgl. fr. *paume* „vlakke hand, palm" en *palme* (lengtemaat).

Palm m. en vr. Uit mnl. *palme* vr.: evenals ohd. os. *palma* vr. mhd. *palme* vr. m. nhd. *palme* vr. door invloed van den Bijbel en de kerk aan lat. *palma* ontleend in een later tijdperk dan eene reeks namen van nuttige planten, waarop bij 2 kers, kervel is gewezen. — De naam palm is later overgedragen op zekere soort van hulst of buks (in Duitschland op de bloeiende wilg), die men op Palmzondag gebruikte in plaats van echte palmtakken.

Palster m. Uit mnl. *palster* m. „stok, pelgrimsstaf", b. a. ags. *palster* „punt van een wapen, puntig wapen"; dit wijst op een (germ.?) *palstro-* „stok met een doorn"; bij mnd. *palte*, nd. *palt*, *palter*, *pult*, zw. *palta* „flenter, splinter"?

Paltrok m. Eerst in het Nnl. voorkomende; door volksetymologie vervormd uit fr. *palletoc* (nevens *palletot*) „wijde overjas" (sp. *paletoque*, bret. *paltók*).

Pampelen (kronkelen, frommelen) ww. Eerst in het Nnl.; nd. *pampen* „opeenpakken, samendrukken, volproppen". Nadere gegevens ontbreken.

Pampernoelje vr. Zonder bekende aanleiding vervormd uit mnl. *campernoelje*, dat ontstaan is uit de rom. benaming: it. *campignuolo*, fr. *champignon* „paddenstoel" (van lat. *campus* „veld").

Pan vr. Uit mnl. *panne* vr., b. a. glb. mnd. *panne* ohd. *pfanna* nhd. *pfanne* ags. *ponne* eng. *pan* noordsch *panna*. Ook het Mlat. kent een glb. *panna*, dat door assimilatie ontstaan kan zijn uit lat. *pătĭna* „schotel" (verg. rol uit lat. *rotula*, it. *maremma* uit *maritima*). In geval van ontleening zou het woord ten minste vóór de 7e eeuw, voordat *p* in het Hd. tot *pf* werd verschoven, in de Germ. talen zijn opgenomen. Het glb. slav. *pany* wordt geacht aan 't Germ. ontleend te zijn.

Pand (onderpand) onz. Uit mnl. *pant* (*d*), b. a. ohd. *pfant* (*t*) nhd. *pfand* mnd. *pant* ofri. *pand* onz. „onderpand, in pand gegeven voorwerp"; meng. *pawne* eng. *pawn* is aan het Rom. (of aan het Germ. van 't vasteland?) ontleend. Onl. **pand* „onderpand" is één met mnl. *pant* „schade (inzonderheid de door een krijgstocht toegebrachte), nadeel, leed" (*panden* „gewelddadig afnemen, rooven, schade doen"), pand is dus eig. „geroofd voorwerp"; vgl. on. *nám* onz., ags. *nám* vr. (mlat. *námium*) „inbeslagneming, pand" naast ohd. *náma* mnl. *náme* „berooving, buit" en sp. *prenda* „pand", van lat. *praehendere* „nemen". Het woord dus stemt in beteekenis overeen met ofr. *pan* „weggenomen voorwerp", *paner* sp. *apañar* „wegnemen", sp. *apandar* „uitplunderen". Het is hoogst twijfelachtig of deze geheele woordfamilie, met inbegrip van onl., voorohd. *pand* „weggenomen voorwerp, schatting, onderpand" uit lat. *pannus* „stuk goed" kan zijn ontstaan. — Hetzelfde woord heeft eene reeks andere beteekenissen ontwikkeld: „lap, reep, stuk, deel, (toebedeelde) portie; tusschenstuk; breede gang, overdekte galerij; vak van een muur, rokspand", die men in ofr. nfr. *pan*, eng. *pane*, mnd. *pant* nl. nd. **pand**, vl. *pand*, *pant* alle of ten deele aantreft. Zie penning.

Paneel onz. Uit mnl. *paneel*: tegelijk met mnd. *panele* ontleend aan ofr. *pannel* nfr. *panneau* (meng. neng. *pannel*, *panel*) „houten beschot eener deur enz.", een afleidsel van *pan*, zie pand. Kil. geeft voor *paneel* ook de bet. „rugkleed" op, die aan panje toekomt; dit laatste schijnt ontstaan uit het enkele fr. *pan* of eng. *pane*.

Panter m. Uit lat. *panther*, *panthera* (jonger-ohd. *panthera* vr. mhd. *panter*, *pantel* onz. nhd. *panther* m.); in 't Mnl. *pantére*, naar het Lat. en Fr.

Pantoffel vr. Eerst in 't oudere Nnl. Evenals nhd. *pantoffel* ontleend aan eene jongere rom. benaming, welker aard en herkomst niet voldoende is opgehelderd: it. *pantófola*, *pantufola*, fr. *pantoufle* enz.

Pantser, panser onz. Uit glb. mhd. *panzer*, *panzier* onz. nhd. *panzer* m., en dit uit it. *panciera*, mlat. *pancerea* „pantser". Afgeleid van it. *pancia*, fr. *panse* „buik" (van lat. *pantex*; zie pens), beteekent het oorspronkelijk dat gedeelte der wapenrusting, hetwelk het onderlijf bedekt.

Pap vr. B. a. glb. mnd. nnd. *pappe* md. *pap*, *pappe* nhd. *pappe* vr. *papp* m. eng. *pap*. Voorts komen overeen mlat. it. *pappa* „kinderbrij" (lat. *pappáre* „eten"). Daarom behoeft het woord echter niet ontleend te zijn, waarschijnlijk is het uit de natuurlijke, algemeene kindertaal afkomstig.

Papegaai m. Tegelijk met mhd. *papagey* nhd. *papagai*, en evenals mnd. *papegoie* en mhd. *papegân* uit het Rom., waarin de benamingen ofr. *papegay*, *papegaut*, sp. *papagayo*, it. *pappagallo*, eng. *popinjay* gangbaar zijn. Ook in de oostersche talen treft men min of meer

gelijkluidende benamingen aan, zooals arab. *babagâ*, perz. *bapgâ*. Een grondwoord is nog niet gevonden.

Papier onz. Deze vorm, in den laatsten tijd der M. E. in Nederland en Duitschland doórgedrongen, komt overeen met fr. *papier* (eng. *papper*), of rechtstreeks met het grondwoord lat.-gr. *papyrum* „papierplant, papier" (jonger-mhd. mnd. *papîr*).

Paraaf vr. Uit glb. nfr. *parafe* vr.: vervormd uit gr. *παραγραφή* „bijgeschreven teeken".

Paradijs onz. Uit mnl. *paradîs*, *paradîse*, b. a. os. mnd. *paradîs* onz. m. ohd. *paradîsi*, *paradîs* nhd. (*paradeis*) *paradies* onz. meng. *paradise*: het overgenomen bijbelsch-kerkelijke *paradîsus* (*παράδεισος*), dat weder zijn oorsprong heeft in een perzisch woord voor „warande"; vgl. zend. *pairidaeza* „omheining".

Pardel m. Uit duitsch *pardel*, (*parder*), en dit uit lat. gr. *pardalis* „panter". Van glb. lat. *pardus* (mnl. *paerdus*) stammen ohd. *pardo* mhd. *parde* en mhd. *part* (*d*) af.

Pardoen vr. Nd. *perdûne*, zw. *bardune*, dee. *bardun*; it. *bardoni*.

Pardoes, perdoes tusschenw. Evenzoo mnd. *pardûs* nnd. *perdûs* dial. duitsch *pardautz*, tusschenw. bij een dreunenden val; in dergelijke bet. vl. *pardof*, *pardoef*. De vorming is nog niet verklaard.

Parel, paarl vr. Uit mnl. *pārele* (en dit, vgl. baren, uit) *pērele*, *perle*, b. a. glb. mnd. *parle*, *perle* ohd. *pĕrla*, *bĕrla* nhd. *perle* vr. Blijkens de ohd. beginletter in later tijd ontleend, en wel aan het oud-mlat. *perula*, waaruit ook de rom. groep van it. *perla*, fr. *perle*, eng. *pearl*. Mlat. *perula* „parel" wordt gewoonlijk als dimin. van *pirum* „peer" verklaard; vgl. lat. *bacca* „bezie" en „parel"; anderen zien er lat. *perna* „mossel" in. Minder aannemelijk zijn de afleidingen uit lat. **pillula* „balletje, pilletje", uit lat. *sphaerula* „bolletje" of uit gr. *βήρυλλος* „beril" (zie bril). Het Got. had voor „parel" een woord, door volksetymologie uit lat. *margarita* vervormd: *marikreitus* (zie kreits); van *margarita* stammen ook af ags. *meregreót* ohd. *merigrioȝ* mhd. *meregrieȝ* „parel" (eig. „zeezand", zie griesmeel). — **Parelmoer** onz. Evenals jonger-mhd. *perelmuoter* nhd. *perl*(*en*)-*mutter* gevormd naar het voorbeeld van mlat. *mater perlarum*, it. *madreperla*, fr. *mèreperle*, eng. *mother of pearl* „moeder, voortbrengster der parels".

Park en **perk** onz. Uit mnl. *parc*, *perc* onz. „omheinde ruimte, warande, krijt, afsluiting", b. a. ohd. *pfarrih*, *pferrih* „omheining, omtuining, inzonderheid voor de kudde" nhd. *pferch* m. mnd. *perc* m. onz. ags. *pearroc* m. „afgesloten ruimte" (eng. *park*): uit **parrik*-, **parruk*-. Dit woord heeft het Westgerm. gemeen met het Rom. en Kelt.: ouder-mlat. *parcus*, *parricus* „omtuining, afgesloten ruimte" (ook „korenzolder"), fr. *parc* (waaruit nhd. *park*, eng. *park*), it. *parco*; gael. *páirc*, kymr. *parc*, *parwg*. Vanwaar dit woord komt, is nog niet opgespoord; sommigen meenen, zonder voldoenden grond, uit het Kelt., anderen gissen eene afleiding van lat. *parcere* „sparen" in den zin van nhd. *schonung*; met evenveel recht mag men misschien verwijzen naar de bij prachen behandelde woordengroep.

Parmantig bnw. Secondair afleidsel van glb. *parmant*, dat waarschijnlijk reeds in het oudere Mnl. in de bet. „zwierig, pronkerig, verwaand" bestaan heeft. Het is zeer twijfelachtig of het bij de rom. groep van fr. *parement* (lat. *paramentum*) „dos, tooi" behoort.

Part vr. Uit mnl. *parte* (en dit, vgl. ar uit) *perte* (nvl. *perte*) vr. „vroolijkheid, grilligheid, gril, poets", waarbij mnl. (*ghe*)*pertich* nvl. *pertig* „flink, kloek, opgewekt, aardig, bevallig, guitig, kurig", en eng. *pert* „monter, levendig, vrijpostig, wijsneuzig". Mnl. *perte* is, met metathesis, hetzelfde woord als oostfri. nnl. **pret** vr. (ond. **prattjô*-) „vermaak, plezier, aardigheid"; hierbij ags. *prætt* m. „list", *prættig* „slim, schrander, aardig" eng. *pretty*, ijsl. noorsch *pretta* „om den

tuin leiden, beethebben, plagen". Het is onbekend of de noordgerm. st. *pratt* „kloek, vlug, opgewekt" in verband staat met de bij p r a t bnw. behandelde groep.

Part onz., nd. *part*: uit fr. *part* m. (lat. *pars*, *partis*). — **Partij** vr. uit mnl. *partîe* vr. „deel, soort, aanhang, partij; maagschap" mnd. mhd. *partîe* vr. „partij, afdeeling" nhd. *partei*; uit fr. *partie* (nhd. *partie*; lat. it. *partita*). — **Partuur** onz. uit ouder-nnl. *partûre* (vr.?) „een paar gelijke dingen of personen"; vgl. westf. *partüre* vr. „deel, keer": uit ofr. *parteüre*, *parture* (mlat. *partitura*) „verdeeling, indeeling, deel".

Paruik, zie p r u i k.

Pas m. en **pas** onz. Uit mnl. *pas* (*ss*) m. „stap, gang, gang van zaken, gelegenheid; doortocht, overtocht, bergpas" mnd. *pas* m. onz. nhd. *pass* m. Het woord gaat ten deele op lat. *passus* „stap", ten deele op 't fr. ww. *passer* terug. Het laatste was reeds in 't Mnl. overgenomen, waar zich naast de oude beteekenissen nieuwere ontwikkelden: „voorbij gaan, overtrekken; draaglijk, tamelijk zijn, toereiken, voldoen, voegen; schikken, afpassen; (zijne beurt) voorbij laten gaan, zich onthouden, wachten; stil zittend, wachtend op iets letten, acht geven"; het drong verder door in het Mnd. en Nhd. In het Nl. ontstond ook een znw. p a s in de bet. „het gelegen, gepast zijn" en een bijwoordelijk p a s „zoo even" (eig. „nauwkeurig afgepast" vgl. j u i s t, n e t). Het is niet geheel zeker, dat het mlat. rom. grondwoord *passâre* van lat. *passus* afstamt. — Van p a s „manier van loopen" in de bijzondere bet. „telgang" komt nnl. p a s g a n g nhd. *paszgang*.

Paschen, zie p a a s c h.

Passediesje onz. Uit glb. fr. *passe-dix*.

Passement onz. Evenals nhd. *passement* (vervormd tot *posament*) het ontleende glb. fr. *passement* (sp. *pasamano*; it. *passamano*). Het rom. woord is ook in andere talen overgegaan.

Passie vr. Mnl. *passie* in de beide beteekenissen; in jongeren tijd ontleend aan lat. *passio* „lijden, hartstocht".

Pastei vr. Uit mnl. *pasteide*, *pasteie* mnd. *pasteide*, *posteide*; vgl. hd. *pastete*, ofr. *pastée*, nfr. *pâté*, eng. *pasty*. De grondwoorden zijn *pastâta* en andere afleidsels van mlat. *pastâre* „deeg kneden", *pasta* „deeg". Eene germ. benaming zie bij b r o o d. — Bij deze groep behoort ook p a s t e l vr.

Pastinak vr. Uit glb. lat. *pastinaca* vr., waaruit reeds ohd. *pastinak* m., *pastinaga* vr., benevens vele verbasterde vormen in de jongere dialecten, als nl. p i n s t e r n a k e l enz.

Patik, p a t i g, p e e r d i k, p a a r d i g onz. Ook dial. duitsch *patich*. De oorsprong dezer benaming (ond. **patak*, **patik*?) is nog niet gevonden.

Patrijs m. Met veranderd geslacht uit mnl. *patrîze* (*patrîse*), *patrijs* (ook *pert-*, *paert-*, *perdrîze* enz.). Deze benaming is ontleend aan het Rom., waar uit lat. *perdix* „patrijs" verschillende vormen ontstonden, zooals ofr. *pertris*, *petris*, *pietris*, *perdris*, nfr. *perdrix*, eng. *partridge*, it. *perdice*, *pernice* enz.

Pauk vr. Uit nhd. *pauke*. Het hieraan ten grondslag liggende mhd. *pûke*, *bûke* „pauk" moet misschien verklaard worden nit den bij p o c h e n, p o k behandelden wt. „opgeblazen zijn".

Paus m. Uit glb. mnl. *paus*, *paeus* (d. i. *pâus*), door syncope naast *paefs* ontstaan uit *pâves* (*pauwes* (*pawes*) eerst later weder uit *pâus*), b. a. ofri. *pâves*, *pâvos* ond. *pâvos* mnd. *pâves* (en *pâ*(*u*)*wes* uit **pâus*). Uit denzelfde grondvorm is ontstaan ohd. mhd. *bâbes* (pas omstreeks 1000), *bâbest* — met een beginletter *b*, die in woorden, in jongeren tijd in 't Hd. overgenomen, vaak de *p* vervangt — nhd. *pabst*, *papst*. Hoe de ten grondslag liggende vorm **pâbos* (uit *pâbas*?) — vgl. ook on. *pâfi* „paus" — nevens den in het overige Westen gangbaren vorm *pâpa*, vanwaar de rom. woorden en ags. *pâpa* eng. *pope*, verklaard moet worden, is nog onbekend. De verwijzing naar eene in 't Ofr. bij *pape-s* en ook elders voor-

komende *s* in den nom. is ter verklaring niet voldoende, evenmin ngr. *πάππας* (zie paap), te minder daar de naam „paus" in elk geval uit Rome, en wel betrekkelijk laat (later dan in Engeland) in Duitschland is doorgedrongen. „Mlat. *pâpa*, aanvankelijk de naam, waarmede bisschoppen eershalve werden aangesproken, was sedert Leo den Grooten de titel van den paus van Rome, sedert Hierocles ook van den patriarch van Alexandrië. In 1075 stelde Gregorius VII vast, dat *papa* uitsluitend voor den pontifex van Rome gebezigd zou worden".

Pauw m. Uit glb. mnl. *paeu* (gen. *paeus*, mv. *paeuwe*); aan den nominatiefvorm van lat. *pâvo* werd *pâw* als *pâu* ontleend. Het is opmerkelijk dat het woord in het Nl. niet, gelijk ags. *pâwa* ohd. *pfâwo* mnd. *pâuwe* nhd. *pfau* m., zwak verborgen werd (mnl. **pâ(u)we* gen. **pâuwen*); evenwel bezit het Ags. ook een vorm, die met den nl. meer overeenstemt: *peá*, vanwaar eng. *peacock*. Blijkens de behandeling van de beginletter in 't Ohd. en het overnemen van lat. *v* als *w*, werd deze benaming zeer vroeg ontleend; „denkelijk is deze uit het Zuiden afkomstige vogel in de 6e of 7e eeuw of reeds vroeger in Duitschland bekend geweest".

Pauze, paus vr., zie poos.

Pedant bnw. en m. Evenals nhd. *pedant* uit het Rom.: fr. *pédant*, it. *pedante*, waarvan de allereerste beteekenis was „opvoeder" (de oorsprong ligt in gr. *παιδεύειν* „opvoeden"). „Hoe het woord zijne tegenwoordige beteekenis kreeg, is gemakkelijk te begrijpen".

Pedel m. Uit glb. nhd. *pedell*, dat afstamt van mlat. *bidellus*, *bedellus*, *pedellus* (it. *bidello*, fr. *bedeau*, eng. *beadle*) „gerechtsbode". Dit rom. woord is zelf weer ontstaan uit ohd. *bital*, *pital* mhd. *bitel*, een afleidsel van bidden „noodigen, dagvaarden".

Pedestal onz. In 't oudere Nnl. overgenomen uit het Rom.: it. *piedestallo*, fr. *piédestal* „voetstuk".

1 **Peel** (breede haarband, wrong) vr. Uit glb. ouder *pele* (in den Teuth.); mnd. *pêl* (*ê* of *é*) onz., m. „wrong, hoofdband bruidskrans" nnd. *peel* „bruidskrans". Oorsprong onbekend.

2 **Peel** (moerassig land) vr. Alleen in 't Nnl. Een mnl. **pēle* onl. **pali* zou met poel verwant kunnen zijn. Zie paling.

Peen vr. Met een jongere *n*, gelijk in teen, schoen, uit ouder-nnl. en nvl. glb. *pee*. De oudere vorm van dit elders niet gevonden woord is niet vast te stellen.

Peer vr. Uit mnl. *pêre*, b. a. nd. *peer* uit *pere* ags. *peru* vr. eng. *pear*: overgenomen uit de rom. talen, waarin uit lat. *pĭrum* „peer" (of het mv. *pĭra*) it. sp. *pera*, fr. *poire* ontstaan zijn. De *b* van ohd. *bira* mhd. *bir* (nhd. *birne*, met eene uit de verbogen nv. ingedrongen *n*) stemt niet overeen met den nd. ags. vorm, en schijnt er op te wijzen, dat het woord eenige eeuwen later is overgenomen dan andere namen van vruchten b. v. pruim; vgl. pek. Het is onbekend, of got. *baírabagms* „moerbeiboom" in eenige betrekking staat tot ohd. *bira*.

Pees vr. Uit mnl. *pêze*, b. a. glb. mnd. *pêse* vr. (uit ond. **pīsa*); hierbij de afleidsels nvl. *pezel* eng. *pizzle*, nd. *pêsek*, mnl. nnl. **pezerik.** Andere sporen van den saks. nl. stam *pis* voor „streng, dikke pees, pees der mannelijke roede" zijn niet gevonden. Indien nvl. *peme* „lange peesachtige wortel van zekere grassoorten" er mede verwant is, dan is de *s* van den stam *pis* eig. een suffix.

Peet m. Uit mnl. *pête* „doopvader, doopmoeder", b. a. dial. duitsch *pfette* „peet". De daarnevens bestaande woorden mnl. *peterijn*, *petern*, *peter* nnl. peter md. mnd. *peter* mhd. *pfetter* dial. nhd. *petter*, *pfetter* „doopvader, petekind" wijzen op mlat. *patrīnus* (it. *patrino*, fr. *parrain*) „doopvader"; vgl. meter. De gewijzigde uitgang in *pête* (vgl. arts) is, evenmin als een dergelijke in *pāde* (zie paai) genoegzaam opgehelderd.

Pegel m. Uit mnl. *pêgel* „knopje

als merkteeken, merkteeken, maat, vastgestelde maat", b. a. glb. mnd. *pēgel*, *peil* nnd. nhd. *pegel* m.; uit den bijvorm mnl. *peil* (zie blein) zijn ontstaan nnl. **peil** onz., peilen ww.; hierbij nog alem. *pfechte*, *pfeche* „ijk"; ags. *pægel* eng. *pail* „emmer" past hier, wat de beteekenis betreft, niet wel bij (eig. „emmer als maat"?). Pegel uit onl. **pagil* beteekent eig. „pinnetje, boutje, inzond. als merkteeken" blijkens nd. *pēgel* (*piegel*) „paal" dial. nl. *pēgel* „ijskegel", meng. *pegge* eng. *peg* dial. nl. *peg* „plug, zwik, kleine houten pen".

Peinzen ww. Uit glb. mnl. *peinzen* (*penzen*); tezamen met glb. mnd. *pensen*, *pinsen* onderstelt het een ond. **pensôn*, dat is overgenomen uit algem.-rom. *pensâre* „peinzen" (lat. *pensâre* „wegen, overwegen").

Peis m. Uit mnl. *peis* (gebruikelijker *pais* nvl. *paais*) m. (vr.?) mnd. *peis* „vrede, gemak, rust": uit ofr. *pais* (lat. *pax*).

Pek en **pik** onz. Uit mnl. *pec*, *pic* onz. (verb. *pēke* en *pecke*), b. a. glb. os. nnd. *pik* ags. *pik* onz. eng. *pitch*: uit de verborgen nv. van lat. *pix* (waaruit ook it. *pece*, fr. *poix*). Het overnemen van lat. *c* als *k* (zie kalk) en de verspreiding van het woord pleiten er voor, dat het in de eerste eeuwen na Chr. is overgenomen; doch in dat geval zou het Hd. *pf* en niet, gelijk in de later overgenomen woorden, *p*, *b* (vgl. paus) hebben; immers het bestaan van een ohd. **pfich* wordt nauwelijks bewezen door een zeldzaam mhd. *pfich*: de gewone vorm is ohd. *lĕh*, *pĕh* nhd. *pech* onz., (vgl. ook on. *bik* onz. „pek"). Daarom neemt men aan, dat het woord pas omstreeks de 7e eeuw in het Duitsch is doorgedrongen; misschien echter is het, reeds bestaande, ohd. woord opnieuw naar het lat. woord vervormd Vgl. peer.

Pekel vr. en onz. Uit jonger mnl. glb. *pēkel*, mnd. nnd. *pekel* vr., waaruit nhd. *pökel* m., eng. *pickle*. De legende, dat een Hollander, uitvinder van het pekelen, zijn naam aan het vocht zou gegeven hebben, is onbewezen: nl. saks. *pēkel* (uit **pikil*?) „zout nat" moet dus nog verklaard worden.

Pekelharing (hansworst). Evenals glb. nhd. *Pickelhäring* nagevolgd naar eng. *Pickleherring*, den naam van den grappenmaker in het kluchtspel. Sedert het begin der 17e eeuw bezochten Engelsche tooneelspelers herhaaldelijk het vasteland.

Pel vr. Uit glb· mnl. **pelle*, nnd. *pelle*. Vermoedelijk is dit woord, het ontleende lat. *pellis* „vel", eerst in later tijd door de taal der scholieren en geestelijken algemeen geworden. Van lat. *pellis* stammen ook af ofr. *pel*, *pil*, fr. *peau* „huid" en meng. *pele* eng. *peel* „peul". Zie het volg. woord.

Pelen ww. Uit. mnl. *pēlen*, dat evenals meng. *pilien*, *peolien* eng. *to pill* „plukken, pellen" in ouden tijd aan het Rom. ontleend is: fr. *peler* it. sp. *pelare* „haren, veeren uithalen, pellen" uit lat. *pĭlâre* „van het haar ontdoen" (van *pilus* „haar"). Deze ww. en die, welke zijn afgeleid van het in 't vorig art. besproken woord (zooals mnl. nnl. pellen), zijn meermalen van invloed geweest op elkander. Bovendien gelijken zij veel op een inheemsche groep van woorden, zie peul.

Pelgrim m. Uit mnl. *pelgrîm* (*peelgrîm*) nevens *pelgrijn*, b. a. glb. ohd. *piligrîm* mhd. *pilgrîn*, *bilegrîm*, *pilgrî* nhd. *pilgrim* en *pilger* mnd. *pelegrîm*(*e*) eng. *pilgrim*: onl. ohd. *piligrîn* en, met assimilatie der *n* aan de beginletter *p* (verg. pruim), *piligrîm* uit rom. *pelegrîn* (it. *pellegrino*, fr. *pèlerin*) en dit uit lat. *peregrînus* „die in den vreemde is, vreemdeling, pelgrim".

· **Pelikaan** m. Uit glb. mnl. *pel*(*l*)*icaen*, mhd. *pellikân* nhd. *pelikân*: uit lat. *pelicânus*.

Pellen onz. Uit mnl. *pellen* (*peller*, ook *pelle*; met dissimilatie — vgl. kandeel — uit *pellel*) m. (onz.?) „kostbare met figuren geweven (zijden) stof, tapijt of gewaad van deze stof", b. a.

glb. ohd. *pfellōl* mhd. *pfellel*, *pfeller*, *pfelle* m. mnd. *pellel*: het reeds vroeg ontleende mlat. *palliolum* (afleidsel van lat. *pallium* „overkleed, mantel"); vgl. it. *palio*, ofr. *pali*, *paile* „overkleed, tapijt".

Pels m. Uit mnl. *pels* m. „pels, onderkleed van bont" nevens glb. *pelse* (= *pelze* en *pelse*?) vr. Deze vormen en mnd. *pels* stammen, evenals het in de 10ᵉ eeuw ontleende ohd. *pelliʒ* mhd. *belliʒ*, *pelz* nhd. *pelz*, en evenals ags. *pilece*, af van de mlat. rom. benamingen, die van lat. *pellis* „vel" zijn afgeleid: mlat. *pellicia*, it. *pelliccia*, fr. *pelisse* (nnl. pellies vr.) vr. „pels". — Pelterij vr. van glb. fr. *pelletrie* (peltier van fr. *pelletier*); vgl. eng. *pelt* „pels".

Peluw, zie peuluw.

Pen (schrijfpen en nagel) vr. Uit mnl. *penne* vr. „veder; muurtinne; kleine bout, nagel, prikkel"; in de laatste beteekennissen daarnevens *pinne* nnl. **pin** vr. Deze woorden zijn ontstaan uit lat. *penna* „veder" en *pinna* „veder, vin, muurtinne", die in 't Mlat. nagenoeg synoniem schijnen te zijn gebezigd. Van deze lat. woorden stammen ook af mnd. *pinne* nnd. *pin* en *pen* vr., kleine bout, spits werktuig", nhd. *pinne* vr., *pin* m., meng. *pinne* eng. *pin* „nagel, naald"; ags. *pinn*, zw. *penna* de. nd. *pen* „veder".

Penning m. Uit mnl. *penninc* (*g*) (daarnaast *pēni(n)c*, nvl. *pēnigen* „bij den penning koopen"), b. a. ohd. *pfenning*, *pfenting* os. *penning* ofri. *panning*, *penning* ags. *penning*, *pending*, *peni(n)g* on. *penningr* m. oorspr. „geslagen munt, zilveren muntstuk, een twaalfde van een schelling" nhd. *pfennig* eng. *penny*. De grondvormen **panding*: **panning* **paning* zijn moeielijk te rijmen met de klankwetten, doch wellicht mag men de verschillende vormen opvatten als afleidingen op-*ing* (vgl. schelling) uit de groep van pand, waartoe zoowel rom. *pan* als westgerm. *pand* behooren. Als afleiding van pand heeft men penning verklaard in den zin van „munt, tot lossing van een pand vereischt"; het zou ook beteekend kunnen hebben „munt als oorlogsschatting (pand) gegeven."

Pens vr. Uit mnl. *pense* vr. „ingewand, buik"; evenals glb. mnl. mnd. *panse* vr. dial. duitsch *panse*, *pans* vr. m. en eng. *paunch* ontstaan uit het bij pantser besproken rom. woord. Uit de *e* van den vorm *pense* moet men, naar 't schijnt, afleiden, dat het woord vóór de werking van den umlaut, dus in de eerste eeuwen onzer jaartelling ontleend is.

Penseel onz. Uit glb. mnl. *pinseel*: ontleend aan ofr. *pincel* (nfr. *pinceau*; it. *pennello*; mlat. *pinsellus*) „penseel" (lat. *penicellus* „staartje"). Uit het mlat. woord ook mhd. *pensel*, *bensel* nhd. *pinsel* m.

Penterhaak m. Van *penteren* (ook *panteren*) in zeemanstaal „aanhaken", welks oorsprong onbekend is.

Peper vr. Met veranderd geslacht uit mnl. *pēper* m., b. a. glb. mnd. *pēper* ohd. *pfëffar* nhd. *pfeffer*, ags. *pipor* eng. *pepper* ijsl. *piporr* m. Vóór het ohd. tijdperk ontleend aan lat. *pīper*, waaruit ook fr. *poivre*, it. *pepe*. — Pepermunt, -ment nd. *peperminte* nhd. *pfeffermünze*, zie 2 munt.

Perceel onz. Voorheen *parceel*: uit fr. *parcelle* (eng. *parcel*, mlat. *parcella*, it. *particella* „klein gedeelte").

Perk, zie park.

Perkament, perkement onz. Uit glb. mnl. *parcament*, *parkement*: met dezelfde opmerkelijke *k* voor *g* als in ofr. *parcamin* (nfr. *parchemin*, eng. *parchment*); mlat. *pergamentum*, *pergamēnum* (ohd. *pergamīn*, *periment* nhd. *pergament* onz.), afleidsel van den naam der stad Pergamos in Klein-Azië, waar het perkament zou zijn uitgevonden.

Pers vr. Uit mnl. *perse* (*porse*) „pers, wijnpers; gedrang, aandrang, druk, klem", met metathesis uit onl. **pressa*, dat, evenals glb. mnd. *perse* ohd. *pfrëssa* „wijnpers", overgenomen is van mlat. rom. *pressa* (lat. *premere* „drukken") „werktuig om te drukken; gedrang" (fr. *presse*; vandaar mhd. *presse* vr. „gedrang van menschen" en nhd. *presse*

vr.). — Mnl. nnl. persen en ohd. *prëssou* nhd. *pressen* uit glb. mlat. *pressâre*, fr. *presser*; in later tijd overgenomen is nnl. pressen.

Pertizaan vr. Evenals nhd. *partisane* uit het Rom.: glb. ouder fr. *partisane*, *pertuisane*, it. *partigiana*. De afleiding van het rom. woord is niet met zekerheid bekend.

Perzik vr. m. Uit mnl. (holl.) *perzik*, b. a. glb. mnd. *persik* ohd. *pfërsih* m. nhd. *pfirsich* m. vr. ags. *persuc*. Evenals een aantal andere namen van vruchten en groenten (vgl. 2 kool) vóór de ohd. klankverschuiving overgenomen: lat. *persicus* „perzikboom", *persicum* „perzik(vrucht)" (eig. adj. „perzisch"). Uit het lat. woord ontstonden nog tal van andere, ten deele zeer opmerkelijke vormen; vgl. mnl. *perse* (*perze*?) nvl. *persche* nhd. *pfirsche*, it. *pesca* (nevens *persica*, sp. *persigo*) fr. *pêche* eng. *peach* en mnl. *persker*, *perseker*, *peseker* (*s* = *z*?) „perzik".

Pest vr. Evenals nhd. *pest* vr. uit lat. *pestis*. — In vroeger tijd overgenomen is mnl. nnl. pestilentie mnd. mhd. *pestilenze* nhd. *pestilenz*: uit lat. *pestilentia*.

Pet vr. Eerst in 't jongere Nnl. aangetroffen, oostfri. *pet*. Een vroeger **pette* wordt ondersteld door het daaruit overgenomen nhd. *betze*, *betzel* vr. „platte kindermuts" (nd. *petzel*). De afleiding is onbekend.

Peter, zie peet.

Peterselie, pieterselie vr. Uit mnl. *petersilie*, *pietersilie*; tegelijk met ohd. *pëtarsile* mhd. *pëtersilje*, *petersîl* m. nhd. *petersilie* vr. uit mlat. *petrosilium* (gr. *πετροσέλινον*) „steeneppe, peterselie".

Peukel, zie pukkel.

Peul vr. Uit mnl. *pōle* vr. „schil, bolster, dop, eierschaal, zaadvlies", b. a. glb. mnd. nnd. *pōle* ond. **puli-*; hierbij nd. *pālen* „doppen", indien dit uit ond. *pōla-* ontstaan is, voorts mnd. nnd. *pûle* „peul". Deensch *pölse* „knot, peluw, worst" eng. *pulse* „peulvruchten" en nnl. puilen zouden „opzwellen" als grondbet. van den st. *pŭl* doen gissen; vgl. bolster. In dat geval zouden de beteekenissen „kluiven, trekken, rukken, plukken", die nd. *pûlen* behalve „doppen" heeft (zie ook pulken) later afgeleid zijn.

Peuluw, peluw vr. Uit mnl. *pōluwe*, *pèluwe*, (*puluwe*) onz.? vr.?, welke vormen uit denzelfden grondvorm moeten ontstaan zijn als ohd. *pfuliwî*, *pfulawî* onz. *pfulwo* m. mhd. *pfülwe* onz. (*pfulwe* m.) nhd. *pfühl* m. onz. mnd. *pōle* nnd. *pöl* m. „veerenkussen" nnl. peul en voorts ags. *pylwe* eng. *pillow* „kussen". Die grondvorm moet geweest zijn *pulwi*, ontstaan uit lat. *pulvînus* (*pulvînar*) „peluw, kussen, bolster". Aangezien lat. *v* nog als *w* overgenomen (vgl. pauw), de *p* in 't Hd. nog tot *pf* verschoven, het woord in alle germ. talen verspreid, en lat. *pulvînus* in de rom. talen niet bewaard gebleven is, moet het woord in de eerste eeuwen onzer jaartelling ontleend zijn.

Peuren ww. Afgeleid van *peur* „tros wormen" uit mnl. **pōder*, **pōder*, b. a. glb. nd. *pödder* ond. **pudir*; hierbij ook **puder* (*û*?), vanwaar nnl. poeren met *oe* in plaats van *u* (vgl. boer). Etymologisch behoort dit znw. waarschijnlijk bij ouder nnl. *poderen*, *pöderen* „wroeten, peuteren" (hierbij mnl. *pōdersam* „netelig, lastig, hachelijk") westf. *pueden* „roeren" eng. *to pudder* en ook *pother* „schudden, in beweging, verwarring brengen". De grondbet. van den st. *pud* of *puþ* zou dus ongeveer: „wemelen, woelen, roeren" moeten geweest zijn. Zie pooien.

Peuteren ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen, b. a. glb. nd. *pöteren*; hierbij ook eng. *to potter* „in het vuur poken, stoken". Van een st. *put*, zie poot m., poot vr., en put en vgl. ook den bij koteren besproken st. *kut*.

Peuzelen ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen; hetzelfde ww. bestaat in 't Nd. en Noorsch — nd. *pöselen*, noorsch *pusla* — met de bet. „trekken, plukken, kieskauwen, dauwelen". Verwant met poezel? Vgl. voor de begripsontwikkeling de groep van peul.

Pezerik m. Zie p e e s.

Piauter, p e a u t e r en **spiauter**, s p e a u t e r onz. Evenals duitsch *spialter* en eng. *pewter* uit ofr. *espeautre*, *peautre* (it. *peltro*, sp. *peltre*) „metaalmengsel, tin". De afleiding is nog niet opgespoord.

Piek vr. Evenals nhd. *pike* vr. uit glb. fr. *pique* (sp. *pica*, it. *picca*).

Piepen ww. Evenals nd. *pipen* nhd. *piepen* onomotop. nieuw gevormd, of vervormd uit p ij p e n; vgl. de glb. onomatopeeën eng. *to peep*, fr. *pépier*, lat. *pīpāre*, it. *pipillare*, gr. *πιππίζειν*.

Pier vr. Uit glb. mnl. *pier*. *Ie* schijnt uit een ouder *ī* te zijn ontstaan (vgl. *mier*); vgl. mnd. nnd. *pīr* m. „pier" (maar mnl. ook *pērinc; ē* uit *ie*?) westf. *pîr* m. „kleine visch, jonge visschen" noorsch *pīr*. De etymologie is onbekend; de woorden van het volgende art. komen in klank er mede overeen.

Pieren (foppen) ww. Uit mnl. *pieren* „plagen, kwellen", oostfri. *pīren* „plagen, sarren, tergen". Men zou het van mnl. *piere* „kluister, klem, val" kunnen afleiden; maar de bij k u l l e n aangevoerde analogieën pleiten voor eene afleiding van dial. nl. *pier* „teelbal".

Pierewaaien ww. Eerst in 't Nnl.; oostfr. *pīreweien* „straatslijpen, nachtbraken". Afleiding onbekend.

Piet m., p i e t i g bnw. Alleen in 't Nnl., eene toepassing van den eigennaam, verg. *een Jan*, *een Bram* enz.

Pieterman m. Reeds in 't oudere Nnl. aangetroffen, ook duitsch *petermännchen*; het wordt verklaard als Sint-Pietersvisch. — **Pietje** onz. een munstuk met de beeltenis van Sint Pieter; duitsch *Peter*, *Petermännchen*. — **Pietjelut** m. Een nnl. woord; het tweede lid behoort bij l u t t e l; het eerste is de eigennaam, vgl. *Jan Salie* enz.

Pij vr. Uit glb. jonger-mnl. *pīe* vr. Misschien hetzelfde woord als eng. *pie* „pastei" (eig. „pasteikorst"?). Met got. *paida* os. *pēda* ags. *pād* ohd. mhd. *pfeit* vr. „rok of hemd", welker betrekking tot finsch *paita* „onderkleed" en gr. *βαίτη* „kleed van dierenvellen" niet volkomen helder is, kan het woord kwalijk verwant zijn.

Pijl m. Uit mnl. *pijl* m., b. a. glb. mnd. *pīl* ohd. *pfīl* nhd. *pfeil* ags. *pīl* m. eng. *pile*; noorsch *pīla* vr. is zeker wel uit het Nd. overgenomen. Het westgerm. woord zelf is ontleend aan mlat. *pīlus* (lat. *pīlum*) „werpgeweer (spies of pijl)". Een ouder germ. woord voor „pijl" — zie ook s t r a a l — got. *arhwazna*, on. *ǫr* ags. *earh* is met lat. *arcus* „boog" hoogerop verwant.

Pijler m. Gevolgd naar nhd. *pfeiler* ohd. *pfīlāri* mnd. *pīlere*, die in het voor-ohd. tijdperk uit glb. mlat. *pīlāre* *pīlārium* zijn overgenomen; vgl. mnl. *pilāre* nnl. p i l a a r, fr. *pilier*, eng. *pillar*, it. *piliere*. Het mlat. woord is ontstaan uit lat. *pīla* „zuil" (fr. *pile*, eng. *pile*, mnl. *pīle*).

Pijn, p ij n e vr. Uit mnl. *pīne*, *pijn* vr. „kwelling, pijn, arbeid, moeite"; tegelijk met glb. os. ohd. *pīna* nhd. *pein* vr. uit lat. *poena* „straf, lijden", overgenomen in de mlat. uitspraak *pēna* (vgl. it. *pena*), en wel ten tijde der invoering van het Christendom, na de hd. klankverschuiving. Vgl. ook ags. *pīn* eng. *pine*, en voorts voor de *ī* uit lat. *e* 2 *mijt*. In later tijd werd mlat. *pena* opnieuw, thans met *e*, overgenomen: mhd. mnd. mnl. *pēne* „straf". — P ij n e n ww. Uit mnl. *pīnen* „pijn doen, kwellen, zich inspannen", b. a. glb. ohd. *pīnōn* mhd. mnd. *pīnen*: van mlat. *pēnāre* „straffen, in moeilijkheden brengen", welk ww., naar den ohd. bijvorm *pfīnōn* te oordeelen, misschien reeds voor het znw. p ij n was overgenomen.

Pijp vr. Uit mnl. *pīpe* vr., b. a. glb. ags. *pīpe* eng. *pipe* mnd. *pīpe* on. *pīpa* ohd. *pfīfa* „fluitinstrument" nhd. *pfeife*; hetzelfde woord als mlat. *pīpa* „fluit, pijp om te fluiten, pijp" fr. *pipe*, it. *piva*. Zie p ij p e n.

Pijpen ww. Uit mnl. *pīpen*, b. a. glb. mnd. *pīpen* mhd. *pfīfen* nhd. *pfeifen* st. ww.. Ware dit het overgenomene mlat. *pīpāre* dan zou het ww. waarschijnlijk zwak geweest zijn;

het is daarom niet onmogelijk, dat de onomatop. st. *pîp* „fluiten" onafhankelijk van de rom. woorden in de germ. talen is ontstaan.

Pik en piek (wrok) m. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen; glb. nhd. nd. *pick* en *piek*. Fr. *pique* („spies" en daarna) „wrok" (it. *picca* „spies; wrok") verklaart alleen den vorm met langen klinker; pik moet beschouwd worden als eene bij pikken behoorende formatie met de bet. „stekende, prikkelende gewaarwording".

Pikkedillen mv. vr. Verbastering van fr. *peccadille* of sp. *peccadillo* „kleine zonde".

Pikken ww. Uit glb. mnl. *picken* (*pecken*) „houwen, pikken", b. a. glb. mnd. nnd. en nhd. *picken* meng. *picken* eng. *to pick* noordsch *picka*. De st. *pikk* van ond. **pickôn*, **pëckôn* is een onomatop. bijvorm van den st. van bikken en zeker wel identiek met den st. van fr. *piquer* en verwante woorden; hierbij *pîk* in ags. *pician* „steken", *pîc* eng. *pike* „punt".

Pil vr. Mnl. mnd. nhd. *pille* vr.: uit mlat. *pilla* of het dimin. *pillula* (lat. *pila*, *pilula*) „balletje"; vgl. mhd. *pillele* en voorts fr. *pilule*, it. *pillola* „pil".

Pilaar, zie pijler.

Pillegift vr. Van mnl. *pille* „petekind", dat reeds in 't Ond. als *pillo* m. *pilla* vr. wordt gevonden. De afleiding van dit woord is niet duidelijk; men denkt allicht aan eene vervorming (onder invloed van peter?) uit het aan lat. *filiolus* ontleende ohd. *fill(e)ol* os. *fillul* mnl. *villen* nvl. *ville(n)* „petekind", doch hiervoor ontbreken afdoende bewijzen.

Piloot m. Eerst in 't Nnl., nhd. *pilot*: overgenomen uit het overeenkomstige rom. woord, welks oorsprong nog niet zeker is.

Piment onz. Fr. *piment*, eng. *piment*, mlat. *pimentum* uit *pigmentum*.

Pimpelen ww. Dit nnl. nd. ww. met de bet. „herhaaldelijk met kleine teugen drinken", is misschien eene jongere klankwisselende afleiding van pomp. — **Pimpel** „zwak mannetje" en **pimpelmees** behooren bij een dial. nl. en nd. ww. *pimpelen* „piepen, dreinen", welks st. *pimp* verwant is met den onomatop. st. van *piepen*. — **Pimpelpaars** in plaats van pimpelmeespaars?

Pimpernel vr. Ouder-nnl. en nhd. *pimpernelle*, fr. *pimpernelle*: uit glb. lat. *pimpinella* (mhd. *bibenelle*, *bibernelle*).

Pimpernoot vr. Duitsch *pimpernusz*: bij dial. duitsch *pimpern* „klapperen, rammelen".

Pin vr., zie pen.

Pinas vr. Eng. *pinnace*: uit glb. fr. *pinasse* (it. *pinassa*).

Pingel vr. Vervorming van lat. (*nux*) *pinea* „pijnappel"; duitsch *pingen* naast *pinien* „pingelen".

Pingelen ww. Alleen in 't Nnl.; hierbij westf. *pingel* „kleingeestige plaaggeest" (ook *pingel* „klein voorwerp"?). Meer is niet bekend.

Pink m. De twee beteekenissen van dit eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) gevonden woord „kleine vinger" en „jong rund" schijnen te zamen te moeten worden afgeleid uit een grondbegrip „iets kleins"; vgl. dial. eng. *pink* bnw. „klein"; ook kymr. *pinc* „scheut, spruit, uitlooper"? Verder is de afleiding nog niet nagespoord.

Pink vr. Eerst in 't Nnl.; ook eng. *pink*, nd. nhd. *pinke*: oogenschijnlijk uit het Rom. overgenomen; vgl. glb. fr. *pinque*, sp. *pinco*.

Pinken ww. Uit mnl. *pinken* „flikkeren, knipoogen", b. a. eng. *to pink* „knipoogen" mhd. (met opmerkelijke beginletter) *pinken*. Vgl. met den st. *pink* den synon. st. *kwink* van kwinken.

Pinkster, pinksteren vr. Uit jonger-mnl. *pinxteren*; het *r*-suffix zal reeds vroeg naar analogie van den germ. naam van Paschen, nhd. *ostern* (zie oost) zijn toegevoegd; vgl. os. *te pinkostôn* „op Pinksteren" ohd. **zi pfinkustin* (toevallig alleen voorkomende in den met *fünf* in overeenstemming gebrachten vorm *finfchustin*), uit welken datief (vgl. paasch-) de nom. mhd. *pfingesten* nhd. *pfingsten*

mnd. nnd. *pinxten*. De naam is ontstaan uit de kerkelijk-grieksche benaming πεντεκοστή (bij Wulfila *paíntékustê*; it. *pentecoste*, fr. *pentecôte*) eig. „vijftigste dag (na Paschen)"; „deze benaming zal wel vóór het ohd. tijdperk, misschien door bemiddeling der Goten, tegelijk met kerk en paap op het vasteland ingang hebben gevonden. In 't Eng. was van ouds *whitsunday* (noordsch *hvítadagr*), in gebruik, omdat Pinksteren inzonderheid de dag voor den doop was en de pasgedoopten in de week van den doop witte kleederen plachten te dragen". Uit de mlat. vertaling van gr. *pentecoste*, namelijk *quinquagesima* ontstond ofra. *cinquiesme*, ouder sp. *cinquesma*, als ook oier. *cincgigais* en mnl. nvl. *sinxen* (uit **cinksne*, **cinkesna*) „Pinkster".

Pinksternakel, pinsternakel vr., zie pastinak.

Pinsbek, spinsbek onz. Nhd. *pinscheback*, eng. *pinchbeck*. Naar men wil, dus genoemd naar den eng. uitvinder.

Pint vr. Uit mnl. *pinte*; tegelijk met mnd. nhd. *pinte* „vochtmaat" uit het glb. rom. *pinta*, fr. *pinte*, eng. *pint* dat eig. beteekent „maal, teeken", van lat. *pingere* „schilderen, malen".

Pinter vr. Afleiding onbekend.

Pioen, pioene vr. Uit mnl. *peoene*: uit gr. lat. *paeonia* (eng. *piony*) mhd. *pionie*, nnl. pionieroos.

Pip vr. Uit mnl. *pippe* of *pip* „slijm; pip". Het woord heeft, evenals meng. *pippe* eng. *pip* en ohd. *pfipfiȝ*, *pfiffiȝ*, *pfiffiz*, ouder nhd. *pfips* thans (in md. gedaante) *pips* „pip", en evenals it. *pipita*, fr. *pépie* (mnl. *pippeide*), zijn oorsprong in de mlat. benamingen, die uit lat. *pītuīta* „slijm, verkoudheid, pip" zijn ontstaan.

Pippeling, pipping m. Verbasterd uit een vorm, die beantwoordt aan glb. fr. *pepin*, eng. *peppin*, *pippin*.

Pipsch bnw. Eerst in 't Nnl.; bij pip en tevens bij de groep van piepen (vgl. pimpel).

Pis vr. Uit glb. mnl. *pisse*, fr. *pisse* vr. — **Pissen** ww., mnl. mnd. *pissen* ouder fri. *pissia* nhd. *pissen*; evenzoo fr. *pisser*, eng. *to piss*, it. *pisciare*. De st. *pis* (ook *pīs* en *pisch*) voor „(langzaam) sissend naar buiten vloeien" (mnl. *pisselinghe* „druppelings") komt in de oudere taal niet voor.

Pit onz. en vr. Uit jonger-mnl. *pitte* „houtmerg, keest, kern, het binnenste; lampekous of tonder van houtmerg, (katoenen) lampekous"; met enkele dentaal ags. *piþa* m. „merg van boomen en vruchten" eng. *pith* en, met een *k*-suffix, mnd. *pēdik* (*peddik*) westf. *pierk* met de beteekenissen van mnl. *pitte*. De grondvormen van dit nl.-saks woord schijnen **piþon-*, **piþþon-* te zijn (vgl. mot), doch deze vormen zijn niet nader verklaard.

Pitoor, **putoor** m. Ontstaan uit de rom. benaming: mlat. *butorius*, fr. *butor*, it. *bitore*, meng. *bitoure*, neng. *bittern*.

Plaag vr. Uit glb. mnl. *plâghe*: evenals ohd. *plâga* nhd. *plage* mnd. *plâge* uit lat. *plāga* „slag, stoot" (mnl. *plâghen* bet. ook „verwonden, doodslaan"), waarvan ook de rom. groep it. *piaga* fr. *plaie* „wond" eng. *plague* afstamt. De bijzondere toepassing van het woord in de meeste talen „onheil, ramp" is veroorzaakt door het gebruik van het lat. woord in bijbelsche geschriften in de bet. „kastijding, wrekende straffe Gods, bezoeking".

Plaat vr. Uit glb. mnl. *plāte*; tegelijk met mhd. *blate*, *plate*, mnd. nnd. *plāte* nhd. *platte* vr. uit het rom. *plata*, ofr. *plate* „vlak; plaat", eng. *plate*; zie plat.

Plaats vr. Glb. mnl. mnd. *plaetse* vr. uit fr. *place*; voor de verlenging der *a* vgl. kaats, metselen. De rom. groep, waaraan ook mhd. nhd. *platz* m. en eng. *place* ontleend zijn, is ontstaan uit lat. *platĕa* (gr. πλατεῖα, vr. v. πλατύς „vlak") „straat, binnenplaats, plaats".

Pladijs, pladdijs vr. Uit mnl. *pladîse* „platvisch, schol"; evenals mhd. *blatîse*, nhd. *platteise* uit mlat. *platīsa* „schol, platvisch". De talrijke rom. vormen dezer benaming, lat. *platessa*,

mlat. ook *platusa*, *platissa*, fr. *plie*, eng. *plaice*, vl. *plaat* behooren waarschijnlijk bij het bnw. plat.

Plag, plagge vr. Uit mnl. *plagghe*, b. a. mnd. *plagge* (m.?) nnd. *plaggen*. mhd. *placke* nhd. *placken* m. De oorsprong van ond. **plaggon-* „lap, plek, plat stuk" is niet verder nagespoord.

Plak vr. Afgeleid van **plakken** nd. *placken*; hierbij dial. eng. *platch* „lap", misschien ook het in 't vorige art. genoemde duitsche *placke*. De st. *plakk* (syn. met den st. van vlek), die reeds in mnl. *placken* „slaan" voorkomt, schijnt eene jongere onomatop. formatie te zijn voor „kletsen, kladden, ergens op kladden, doen vastkleven". Zie plek. — Hiervan met rom. uitgang ouder-nnl. plakkaat, fr. *placard*.

Plammoten ww. Eerst in 't Nnl., ook *palmmoten*, vl. *plamoezen* en derg.: eene onopgehelderde formatie van dezelfde soort als kabuis, ravotten.

Plamuren ww. Eerst in 't Nnl., van onbekenden oorsprong.

Plan onz. Eerst in 't Nnl., uit fr. *plan* „oppervlak, ontwerp, plan", waaruit ook mhd. *plân* m. vr. „vlakte, open ruimte" nhd. *plan* m.

Plank vr. Mnl. mnd. *planke* mhd. *blanke*, *planke* nhd. *planke*, eng. *plank* enz.: uit het glb. jonger-lat. en rom. *planca*, dial. it. *pianca*, fr. *planche*.

Plant vr. Mnl. mnd. *plante* ohd. *pflanza* nhd. *pflanze* vr.: reeds vroeg, tegelijk met ettelijke namen van bijzondere planten (zie perzik), overgenomen: uit lat. *planta*, vanwaar ook ags. *plant* eng. *plant* en de rom. groep. — Hiervan fr. *plançon*, nl. plantsoen.

Plapperen ww. Eerst in 't Nnl.; nhd. *plappern* nd. *plappe(re)n*. De st. *plapp*, waarvan ook mnd. *pleppen* „babbelen", is klanknabootsend; glb. *blabb* in ohd. *blabbizôn* mhd. *blepzen* en eng. *to blab*.

Plas m. Uit glb. mnl. *plas* m. mnd. nnd. *plas*; daarnaast glb. mnl. vl. *plasch* eng. *plash*. Het znw. is òf eene jongere afleiding van plassen, òf eene oudere formatie uit den wortel.

Plasdankje onz. Afgaande op de oudere vormen *plaesdank* (zie 2 aas), *plaisdank*, wil men het, in verband met fr. *plaisir* „welgevallen, behagen", verklaren als „dank om te behagen".

Plassen ww. Uit glb. mnl. *plassen* (*plaschen*), mnd. nnd. *plasken*, *plaschen* eng. *to plash*: klanknabootsende stammen voor „spatten, kletsen, plompen, ploeteren", die evenals mhd. *blatzen*, *platzen*, nhd. *platzen*, nhd. *platschen*, *plätschern* (*platzregen*) misschien secondaire afleidsels zijn van een glb. st. *blad*, *plad* (dial. duitsch en nl. *pladeren* „plassen") of *plat* (mnl. *plēteren* „plassen"), waarvan plas m. reeds in voorgerm. tijd zou kunnen zijn afgeleid.

Plat bnw. Uit mnl. *plat* (*tt*) „vlak, plat", b. a. mnd. *plat* nhd. *platt*. De hiermede overeenkomende rom. groep it. *piatto* fr. *plat* eng. *plat* wordt gewoonlijk afgeleid van gr. πλατύς „breed, vlak", doch de groep van pletten maakt deze etymologie onzeker. Zie plaat.

Plateel onz. Overgenomen uit fr. *platel* (nfr. *plateau*) „schotel, bord".

Plavei vr. Uit mnl. *pavei* (daarvan *paveien* nnl. plaveien), uit glb. ofr. *pavé*. Tot de invoeging der *l* heeft wellicht het syn. woord, hd. *pflaster*, aanleiding gegeven.

Plecht vr. Uit mnl. *plecht*, b. a. mnd. nnd. *plicht* zw. dee. *pligt* „klein voor- of achterdek op open vaartuigen" mhd. *pflihte* ohd. *pflihta* ags. **pliht* (*plihtera* „proreta") vr. „voorsteven". Dit westgerm. *plihtô-* zal wel reeds de bet. „dek aan den voorsteven" gehad hebben; de oorsprong is duister.

Plechtig bnw., zie plicht.

Pleet onz. Uit eng. *plate* eig. „metaalplaatje, blik".

Plegen ww. Uit mnl. *plēghen* st. ww. „zich met iets bezig houden, zorg dragen voor iets, waarnemen, (uit)oefenen, gewoon zijn te doen", b. a. os. *plëgan* „de verantwoordelijkheid voor iets op zich nemen" mnd. *plēgen* met dezelfde bet. als in 't Mnl. ohd. *pflëgan* „de verantwoording voor iets op zich nemen, zich met iets

bemoeien" mhd. *pflegen* ook „in bescherming nemen, zorg dragen, oppassen; gewoon zijn" nhd. *pflegen*. De oudste bet., waarin dit saks.-duitsche ww. voorkomt, is „de verantwoording voor iets op zich nemen"; vandaar ook mnl. *verplēghen* „voor iets instaan, borg blijven, voor waar uitgeven, verhalen; doen" en nwestf. *plegen* „ergens tegen kunnen". Hieruit zijn ook te verklaren ofra. prov. *plevir* „voor iets instaan, verzekeren", mlat. *plegium*, fr. *pleige*, eng. *pledge* „borg, pand", die uit het Rom. niet verklaard kunnen worden. De mnl. bijvorm *plien* van *plēghen* en het overeenkomstige ags. *pleón* „aan gevaar blootstellen" (naast *plĕgan* „omgang hebben met") uit **plĕhan* wijzen te zamen met plicht en ags. *pleóh* m. ofri. *ple*, *pli* „gevaar" stellig op een oudgerm. wt. *plĕh*, *plĕg* „zich aansprakelijk stellen, aan gevaar blootstellen". Ags. *pleȝian*, *plaȝian* „dartelen, spelen" eng. *to play* heeft hiermede niets uit te staan: het onderstelt met het overeenkomstige mnl. *pleien* „dansen" een anderen grondvorm (st. *plaj-*?). Een met den wt. *plĕh*, *plĕg* overeenstemmende voorgerm. wt., die op *-ek* (*-ik*?) zou moeten uitgaan, is nog niet gevonden. Ingeval ohd. *spulgen* „gewoon zijn, plegen" verwant is, zou denkelijk **splek* de grondvorm zijn.

Plei (folterwerktuig) vr., zie polei.

Plei (landpunt) vr. Eerst in 't Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Plein onz. Mnl. glb. *plein* uit fr. *plain* „effen, vlak" (eng. *plain*; lat. *planus*).

Pleister vr. en onz. Uit mnl. **pleister* onz. (vr. ?) „wondpleister; cement, gips; vloer van cement, of ook van steenen" uit het glb. fr. woord. De nnl. *ei* is op zich zelf zeer goed uit ofr. *plaistre* te verklaren; maar opmerkelijk is het dat in het Mnl., en nog thans in het Vl., alleen *plaester* uit ofr. *plāstre* (nfr. *plâtre*, eng. *plaster*) voorkomt; ook in 't Mnd. *plāster*. Het rom. woord is ontstaan uit mlat. *plastrum* „wondpleister, gips" (uit gr. ἔμπλαστρον „wondpleister") vanwaar ook ohd. *pflastar* nhd. *pflaster*.

Pleisteren (zich verpoozen) ww. Uit mnl. *pleisteren*, met eene om onbekende reden ingevoegde *l*, nevens het gewone *peisteren* „weiden, uitgespannen zijn, verpoozen, vertoeven": het overgenomen ofr. *paistre* „weiden" (nfr. *paître*; lat. *pascor*).

Pleit vr. Uit ouder-nnl. *pleite* vr. „eene soort van plat vaartuig"; oorsprong onbekend.

Pleit onz. Glb. mnl. *pleit* (*t*) onz., aan het Rom. ontleend: fr. *plaid*, prov. *plait* enz. uit lat. *placitum* „terechtzitting, geding". Hiervan mnl. nnl. pleiten.

Plek vr. Uit mnl. mnd. *plecke* „vlak, vlek, plek, plaats": met klankwijziging van plak.

Plengen ww. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. *plengen* „vermengen, roeren". De denkelijk onomatopoietische stam hiervan *plang* „in eene vloeistof omplassen, roeren, plenzen" (ook „stappen, slenteren", westf. *plengen*) staat misschien in verband met kymr. *plung* „indompelen", misschien ook met de rom. groep van pic. *plonquer* „indompelen, fr. *plonger*, eng. *to plunge*.

Pletten en **pletteren** ww. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende, mnd. *pletten*. Deze woorden zijn denkelijk geen denominatieven van het bnw. plat „plat maken, plat slaan" (zooals mnd. *pletten* nhd. *plätten*), maar oudere formaties van een st. *platt*, waaruit ook plat is ontstaan, met de bet. „smak, klets, slag"; vgl. mnl. *plat* m. „slag, klap", mnl. *platten* ags. *plættan* „een klap, slag geven", mnl. *plet* nd. *plette* „plek, lap, stuk".

Plicht m. Uit mnl. *plicht*(*e*) (meestal het hieruit ontstane *plecht*(*e*)) vr. (m. ?) „het zich schuldig maken aan iets, schuld, misdaad; verplichting, plicht; verpleging, verzorging, macht, heerschappij"; later ook „dienst, ambt" (vandaar nnl. plechtig eig. „overeenkomstig het ambt, statig"); hiervan afgeleid *plichten*, *plechten* „zich verbinden aan iemand of iets", *verplechten* „instaan voor, verrichten, verbinden (als onderpand), verplichten". Aan dit mnl. znw. beantwoorden ohd. *pfliht*,

pflihti mhd. *pfliht*, *pflihte* mnd. *plicht* vr. „ deelneming, het deel hebben aan, het te doen hebben met iets, verplichting, zorg" nhd. *pflicht* vr. ags. *pliht* „ risico " eng. *plight* „ verplichting, pand, toestand"; hierbij nog ohd. *pfligida* „ risico ". De grondbeteekenis van dit bij plegen behoorende verbaal-abstr. is „het verplicht, verantwoordelijk zijn".

Plint vr. In 't Nnl.: uit glb. fr. *plinthe* (gr. πλίνθος) „ vierkante tegel ".

Ploeg m. Uit glb. mnl. *ploech(g)* m., een algem.-germ., alleen in 't Got. niet aangetroffen woord: on. *plógr* ohd. *pfluog*, *pfluoh* mnd. *plôch* (ook **plô(h)* westf. *plau*) ags. *plôh* eng. *plough*. Dezelfde benaming vindt men in het Slav.: russ. *plugŭ* enz., lit. *pliúgas*. De klanken bewijzen, dat het eene volk, doorgaans meent men het Slavische, dit woord van het andere heeft overgenomen; ook in enkele rom. tongvallen is het woord doorgedrongen: lomb. *piò*, tiroolsch *plof*. Doch ook het germ. *ploeg*, waarvoor in het Germ. geene bevredigende afleiding te vinden is, wordt voor een in ouden tijd overgenomen woord gehouden, voornamelijk dewijl het met eene *p* begint, wat echter volstrekt niet als een onbedrieglijk teeken van vreemde afkomst beschouwd mag worden (vgl. pad, plegen). Het zou misschien van belang zijn, te weten, of de bet. ploeg „met de ploegschaaf op een plank gemaakte messing", die in 't Nnl. en Nnd. nevens „ploegschaaf" voorkomt, reeds oud, dan wel door jongere afleiding ontstaan is. Dat **plôgo-*, **plôho-* echt germaansch zou zijn, wordt ook niet weersproken door de omstandigheid, dat het Germ. nog andere woorden voor „ ploeg " kende: got. *hôha*, on. *arl* en os. *erida*, verwant met lat. *arâre* „ ploegen ", ags. *sulh* verwant met lat. *sulcus* „ vore ". — Ploeg vr. „afdeeling werklieden", nd. *plôg* „ploeg, schaar, troep" zal wel hetzelfde woord zijn. Misschien bet. het oorspr. „zeker getal van lieden, die bij een ploeg bezig zijn", evenals mhd. *pfluoc* ook wordt gebezigd voor „de personen, die bij een ploeg bezig zijn".

Ploert m. Een nnl. woord van onbekenden oorsprong.

Ploeteren ww. Eerst in het Nnl.; ondanks de afwijkende klanken zeker wel verwant met dial. duitsch *plûdern* „in het water plassen", en nhd. *plaudern*.

Plof m. **ploffen** ww. Van het klanknabootsende tusschenw. *plof*; evenzoo duitsch *pluff* en *plaff*.

Plok m. Behoort bij plukken.

Plomp m. Uit glb. ouder nnl. *plompe*, nd. md. *plumpe*, *plompe*. De oorspong van dezen plantennaam is onbekend.

Plomp bnw. Uit mnl. *plomp* „ massief, vormloos, stomp, bot", b. a. glb. mnd. nnd. *plump*, vanwaar nhd. *plump*, eng. *plump* „ gezet, log, lomp ". De st. van het bnw. laat zich wellicht door middel eener grondbet. „zwaar zijn" vereenigen met den onomatop. st. *plump* „ neerploffen" van nl. plompen ww. nd. nhd. *plumpen* eng. *to plump*.

Plonzen ww. Eerst in 't Nnl. aangetroffen. In nl. en duitsche tongvallen vindt men overeenkomstige stammen: *pluns* (met scherpe *s*), *plunz*, *pluntsch*, alle afleidsels of bijvormen van den st. van plompen. Anderen achten plonzen hetzelfde woord als fr. *plonger*; vgl. veinzen.

Plooi vr. plooien ww. Mnl. *plôie* vr. en *plôien* (ook mnd.) ww., uit fr. *ploie*, *ployer* (lat. *plica*, *plicâre*).

Ploten ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen, naast *plôte* „ geschoren vel"; hierbij ouder nederrijnsch *plotzen* „ de wijnranken van bladeren ontdoen ". In welk verband de st. *plut(t)* „kaal" staat met dial. duitsch *blut(t)* en *plut(t)* „ kaal " en met bloot is niet duidelijk.

Plots tusschenw. en bijw. Eerst in 't Nnl.; evenzoo jonger mhd. nhd. nd. *plotz* (ook *plutz*), waaruit nhd. *plötzlich* nl. plotselijk en plotseling, nl. dial. duitsch *plotsen*: *plots* is eene klanknabootsing van een snellen, doffen slag of knal.

Plug vr. Uit mnl. **plugghe* „pin, prop, stop", b. a. glb. mnd. nnd. *plügge* (*pluck*) m. eng. *plug*; hierbij

jonger mhd. nhd. (niet opperduitsch) *pflock* m. De grondbet. van dezen saks.-nl. stam *plugg* schijnt te zijn „met geweld ergens indrijven, tusschenwringen". — Plug m. nd. *plügge* „domkop, ploert" is eene overdrachtelijke toepassing.

Pluim vr. Mnl. *plûme* tegelijk met mnd. nnd. *plûme* ohd. *pflûma* mhd. *pflûme* vr., (nhd. vervormd tot *flaum* m.) uit lat. *plûma* „veertje", waaraan ook ags. *plumfĕþere* en kelt. benamingen ontleend zijn. Blijkens de *pf* in 't Ohd. is het lat. woord in de eerste eeuwen overgenomen. „Volgens Plinius werden wel is waar in ouden tijd door germ. stammen troepen ganzen aan Rome geleverd, doch misschien was het den Romeinen vooral om het dons te doen: dit zou verklaren hoe het lat. woord zoo vroeg door de Germanen werd overgenomen". — Hiervan afgeleid mnl. mnd. *plûmen* nnl. pluimen „plukken", evenals glb. fr. *plumer*.

Pluis vr. Eerst in 't Nnl., en evenals duitsch *plüsch*, eng. *plush* uit glb. fr. *peluche* (it. *peluzzo*).

Pluis onz. Evenals de geheele groep eerst in 't jongere Mnl. aangetroffen; oostfri. glb. *plûs*, *plûs* „vlokkige afval". — **Pluis** bnw., oostfri. *plûs* „zindelijk, keurig, niet bedorven, in orde", bij Kil. „mundus, purus, politus, tersus"; eig. „geplukt, schoongemaakt, in orde gebracht"? — **Pluizen** ww., thans sterk vervoegd, zeker naar analogie van andere ww.; glb. oostfri. *plûsen* mnd. *plûsen* nnd. *plûsen*, *plûsen*; hierbij glb. nvl. *plossen* en jonger-mnl. mnd. nnd. *plûsteren* nnl. *pluisteren* „pluizen, plukken"; nd. *plûster* „vezel, vlok". Deze woorden schijnen een ouden germ. wt. *plûs* voor „vlok" en „plukken" te onderstellen. Het is dan echter vreemd, dat zij in den ouderen tijd nergens een spoor hebben achtergelaten en binnen dit gebied beperkt zijn gebleven. De betrekking tot de rom. groep van fr. *peluche*, it. *peluzzo*, dial. *plusia* „pluis", sp. *pelusa* „fluweel, dons van vruchten, haren", fr. *pelouse* „grasveld", die men van lat. *pilus* „haar" afleidt, blijft dus voorshands duister.

Plukken ww. Uit glb. mnl. *plucken*, b. a. mhd. nhd. *pflücken* mnd. nnd. *plucken* ags. **plyccan* meng. *plicchen*; naast dit **pluckjan* staat **pluccôn*, **ploccôn* in ags. *pluccian* eng. *to pluck* mnl. md. *plocken* „plukken" on. *plokka* „vogels plukken". Hierbij nl. nd. *pluk* (*kk*) m. „het plukken, het geplukte, vlok, handvol", nd. *plock* „handvol, vlok". Men moet een germ. st. *plukk* „trekken, plukken" aannemen; vgl. den syn. st. *lukk* van lok, ook nvl. *ploosche* „dop van noten, erwten enz.", dat een overeenkomstigen stam met klankwijziging *au* onderstelt (die evenwel ook bij de groep van pluis zou kunnen behooren). Deze germ. groep schijnt, opmerkelijk genoeg, in eene dergelijke betrekking te staan tot de romaansche van *piluccâre*: (it. *piluccâre* „druiven afristen", prov. *pelucar*, fr. (*é*)*plucher* „pluizen, plukken") als pluis tot rom. **pilûsa*.

Plunderen ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen; mnd. jonger-mhd. nhd. *plündern* eng. *to plunder*, eig. „van het huisraad berooven"; van het sedert de 14e eeuw voorkomende md. *plunder* m. „(kleeding)stof, lap, kleed, huisraad, tuig, rommel" nhd. *plunder*; zonder *r*-suffix glb. mnd. *plunde* m. vr. nnd. *plunde*, *plunne*, waaruit nnl. **plunje**.

Pluvier m. Mnl. *pluvier* (*plovier*) uit glb. fr. *pluvier* (van lat. *pluvia* „regen"); vgl. den hd. naam *regenpfeifer*.

Pochel m. Eerst in 't Nnl. voorkomende; hierbij glb. nd. nhd. *puckel*. Zie voor deze groep, waartoe het syn. bochel misschien niet rechtstreeks behoort, pochen en pok.

Pochen ww. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende: van een onomatop. st. *puh*, *puk* „slaan, kloppen": mhd. *bochen*, nd. *pucken*, dial. nl. *pokken* (zie beuken). De bet. „snoeven, bluffen" van nnl. pochen mnd. nnd. *puchen* nhd. *pochen* en mnd. ouder-nnl. *pôken* wordt begrijpelijk door die van „snuiven, blazen, zich opblazen", welke de wt. *pûk*, *pug*, *puk* blijkens mhd. *pfûchen* nhd. *pfauchen* had; zie pok, pogen,

en vgl. voor den begripsovergang ook bluffen en snoeven.

Podding, pudding m. Eerst in 't jongere Nnl.; nhd. *pudding* nd. *pudding*, *pudden*, westf. *puddek* m. „klont, podding, beuling, worst" eng. *pudding* „podding, worst". Naar men beweert een eng. woord, uit fr. *boudin* „worst"; het behoort echter veeleer bij puit.

Poedel m. Uit nhd. *pudel* m., waarvan de oorsprong niet zeker is.

Poeder, poeier onz. en vr. Uit fr. *poudre*. Van het grondwoord van dit laatste, lat. *pulvis* (gen. *pulveris*; it. *polvere*) stammen ook af mnl. *pulver*, *polver* „stof, asch" nnl. pulver mhd. nhd. *pulver*.

Poel m. Uit mnl. *poel* m., b. a. glb. mnd. *pôl* ags. *pôl* eng. *pool* ohd. *pfuol* nhd. *pfuhl* m. Er zijn nog geen woorden, met westgerm. *pôlo-* verwant, gevonden (zie peel, paling); met lat. *pălus* „poel" kan het niet hoogerop verwant zijn; nog minder is er reden om aan te nemen, dat het uit dit lat. woord zou zijn overgenomen.

Poelier m., en **poelje** vr. Van fr. *poule* „kip".

Poen m. Eerst in 't jongere Nnl.; naar men wil, aan het Bargoensch ontleend.

1 **Poep** (veest) m. Nd. *pūp*. Onomatopee.

2 **Poep** (mof) m. Van onbekenden oorsprong.

Poeren ww., zie peuren.

1 **Poes** (kat) vr. Nd. *pûs*, eng. *puss*; evenzoo in andere talen van Noord-Europa. De naam is oorspronkelijk een roepnaam, die etymologisch niet nader is opgehelderd. *Poes(je)* voor „bont" schijnt hiermede in verband te staan, nd. *pûs*, diäl. duitsch *buse* „fijn haar".

2 **Poes** (uitslag van de kalk) onz. Denkelijk van fr. *pousse*.

Poespas m. Alleen in 't Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Poesten ww. Eerst in 't Nnl., nd. *pūsten*, waaruit nhd. *pusten*. Naast dezen st. *pūst* (zie puist) staat de glb. st. *pūs* in mhd. *pfûsen* „snuiven, niezen", *pfiusel* „verkoudheid" (eng. *pose* „verkoudheid"), noorsch *pusna* „opzwellen"; zie poezel.

Poets en **pots** vr. Eerst in 't Nnl.; mnd. *putze* (*pusse*) m. nnd. *putse* vr.: ondanks de opmerkelijke *u* stellig één met ouder-nhd. *bosse*, *posse* m. „sieraad, bijwerk aan kunstvoorwerpen, schets, verheven (comisch) beeldwerk, kluchtige manier van doen, grappenmakerij, klucht" nhd. *posse* vr., dat, naar men wil, als kunstterm aan het Ital. ontleend is (*bozzo* „ruwe steen, steenen uitsprong, werkstuk", *bozza* „ronding, verhevenheid; schets", *abozzare* „schetsen"). Nl. bootsen daarentegen stamt rechtstreeks uit het fr., aan it. *bozza* beantwoordende *bosse*.

Poetsen ww. Eerst in 't Nnl., uit het Hd.: jonger-mhd. *butzen*, *putzen* nhd. *putzen* nd. *putsen* „vegen, schoonmaken, mooimaken"; hierbij mhd. *butze* m. „afgesneden stuk, klomp, klein kind". Deze woorden zijn denkelijk niet ontstaan uit lat. *pŭtus* „rein", *pŭtâre* „vegen", veeleer uit een germ. st. **but*, **put* „wegvegen, snoeien, schoonmaken".

Poezel bnw. Alleen in 't Nnl.; met eene *oe* als in kroes; verwant met de groep van *pûs* „opblazen, opzwellen" (zie poesten); vgl. mhd. *bûs* „opgeblazenheid, gezwollenheid, volheid", nhd. *pausback*, ohd. *phoso* ags. *posa* on. *posi* m. „buidel".

Pof m. Nd. nhd. *puff* eng. *puff*. De st. *puff* is eene onomatopee voor „blazen, opblazen, een slag geven enz."; evenzoo *buf*, b. v. in meng. *buffen* „slaan", eng. *buffet* „klap, muilpeer", ook in 't Rom., b. v. it. *buffo* „windvlaag", *buffetare* „snuiven". Vgl. bof.

Pogen ww. Uit glb. mnl. *pōghen*, een uitsluitend nl. woord. Soortgelijke beteekenissen vindt men bij dial. woorden (zooals gron. *pōkkelen*), die het voorkomen hebben van afleidingen van pochel en dus misschien eig. „op den rug nemen" beteekenen. Toch komt pogen zeker niet van een onl. **pogo-* „bult, rug", maar recht-

streeks van den wt. *pug*, zie pochen, pok; het beteekent dan eig. „van inspanning hijgen, snuiven".

Pok vr. Uit mnl. *pocke*, b. a. mnd. nnd. *pocke* (*poche*) vr. „kleine verhevenheid, buil, blaar, puist, pok, boekbeslag" nhd. *pocke* (dial. *poche*, *pfoche*), ags. *pocc* eng. *pock*. Hierbij de verkleinwoorden mnl. *pockele* enz. nnl. pokkel, pukkel, peukel oostfri. *pökel*. Evenals pochel, pochen onderstellen deze woorden de germ. stammen *puh(h)*, *pug(g)*, *puk(k)* „opzwellen, opblazen", waarbij ook ags. *pohha*, *poca* eng. *poke*, *pocket* noordsch *poki* (fr. *poche*) „zak", fri. *puck* „kleine aardhoop" en mnd. nnd. *pogge*, *pugge* „kikvorsch, pad" behooren. Een overeenkomstig voorgerm. *buk* vindt men wellicht in lat. *bucca* „(opgeblazen) wang". — Pokdaal vr. uit **pokdāle* „putje door de pokken nagelaten": bij dal.

Poken ww. Uit glb. jonger-mnl. *pōken*, b. a. meng. *poken* eng. *to poke* „steken, stoken, wroeten, woelen" mnd. *pōken* „steken". Hierbij mnd. *pōk* „dolk" nnl. voorheen *pōke* thans pook (onl. **puko-*; ook met klankwisseling **pauko-?*) en met ablaut *ū* mnd. *pūken* „plukken, schrabben". Deze bet. van den wt. *pūk* (zie pochen) is van elders niet bekend; vgl. nog den wt. *put* van peuteren.

Pokkel, zie pok.

Pol m. Uit ouder-nnl. *polle*. Oorsprong onbekend.

Polder m. Uit mnl. *polder* (en dit, vgl. donder, uit) *polre*; glb. oostfri. *polder*, *poller*. De etymologie is nog niet gevonden; het is de vraag, of **polre*, *polder* „hoenderhok, hoenderpark" (uit mlat. *pullarium*) alleen toevallig in klank er mede overeenstemt.

Polei en **palei** (vgl. kantoor), ook plei (vgl. kraal) vr. Uit glb. mnl. *poleie*: een rom. woord — fr. *poulie*, sp. *poléa*, eng. *pulley* — welks herkomst onzeker is.

Polijsten ww. Uit mnl. *polīsen*; vgl. glb. dial. duitsch *politsen* en eng. *polish*: uit het Rom. (fr. *polir*, lat. *polīre*); de vormen vereischen echter nog nadere toelichting.

Pollepel m. Met assimilatie uit potlepel.

Pollevij vr. Uit glb. sp. *poleví*.

1 **Pols** (slagader) m. Uit glb. mnl. *pols* m., door bemiddeling van het Rom. ontleend aan lat. *pulsus* „(ader)slag" (bij *pulsāre* „kloppen"), een woord dat, blijkens jonger-mhd. mnd. nhd. *puls* m., eng. *pulse*, fr. *pouls*, it. *polso* enz., door de middeleeuwsche geneeskunde alom was verspreid.

2 **Pols** (springstok) m. Eig. polsstok, van polsen, b. a. nd. *pulsen* zw. *pulsa* „met een stok in 't water slaan, roeren". Men zou kunnen denken aan eene ontleening uit de groep van fr. *pousser*, eng. *to push* enz., afstammende van lat. *pulsāre* „slaan, stooten, schudden, in beweging brengen"; misschien moet men echter een germ. stam *puls* aannemen, vgl. mnl. *pulsen* „water scheppen", dial. *polsteren* „in 't water spartelen", oostfri. *pülsken* „polsen", ook dial. *pulsen* „pulken".

Pomerans vr. Het in de 15ᵉ eeuw overgenomen glb. mlat. *pomarancia*, dat uit it. *pomo* „appel" en *arancia* „pomerans" (zie oranje) is samengesteld.

Pomp vr. Ouder-nnl. *pompe*, b. a. glb. mnd. nnd. nhd. *pumpe* eng. *pump*. Kennelijk een klanknabootsend woord; vgl. de glb. fr. *pompe*, sp. *bomba*, nd. *plumpe*, gr. *βομβεῖν* „een dof geluid geven, o. a. klokken (van eene vloeistof)", en zie ook 2 pols.

Pompoen m. Uit glb. mnl. *pompoen*: uit het Rom.; vgl. ofr. *pompon*, nfr. *pépon*, it. *popone*, *pepone* enz., eng. *pompion*, *pumpion*, *pumpkin*: van lat. gr. *pepon* „pompoen", vanwaar ook mhd. *pfēben* m. nhd. *pfebe* vr. „pompoen".

Pond onz. Mnl. *pont* (*d*) onz., b. a. os. *pund* ohd. *pfunt* got. on. ags. *pund* onz. „pond". „Uit de overeenstemming van het Got. met de overige dialecten blijkt dat dit woord reeds zeer vroeg — waarschijnlijk tegelijk met munt, ongeveer in de 2ᵉ eeuw — door de

Germanen aan de Romeinen ontleend is: het grondwoord is lat. *pondo* (indecl.) „pond" (niet *pondus* „gewicht")".

Ponjaard m. Uit fr. *poignard* (van lat. *pugio* „dolk").

Pont vr. Uit mnl. *ponte*: tegelijk met glb. mnd. nnd. *punte* vr. uit lat. *ponto* „pont, ponton" (fr. *ponton*), stellig in de eerste eeuwen, overgenomen.

Pooien ww. Uit het van elders niet bekende glb. jonger-mnl. *pôien*. Indien dit voor **pōden* staat, zou het in de bet. „brassen, smullen" uit den bij peuren besproken wt. *pud* „woelen, roeren, smakken" verklaard kunnen worden.

Pook m., zie poken.

Poort vr. Uit mnl. *po(o)rte* vr. „poort, deur", b. a. glb. mnd. *porte* ohd. (frank.) *pforta* (dial. later ook *porze*) nhd. *pforte*: het lat. *porta*, blijkens de *t* in 't Ohd. omstreeks de 8ᵉ eeuw ontleend; iets later werd het lat. woord ten tweeden male geheel onveranderd overgenomen: ohd. *porta*, nhd. *porte*. — Mnl. (vl. zeeuwsch) *po(o)rt* vr. „stad", vanwaar *po(o)rter* nnl. poorter wijkt reeds in den vorm van het vorige woord af; het is niet in ouder tijd uit lat. *porta* „poort", maar, met veranderd geslacht, evenals ags. *port* m. „stad" uit lat. *portus* „haven, stapelplaats" ontstaan.

Poos vr. Uit mnl. *pôze* „pauze, rust, ledige tijd, vertoef"; tegelijk met glb. mnd. nnd. *pôse* vóór het mnl. tijdperk overgenomen uit lat. rom. *pausa* (*pôsa*) „het ophouden, rust" (fr. *pause*, it. *pausa*, eng. *paus*; it. *posare* fr. *poser* „rusten, doen rusten"). Mhd. *pûse* (met opmerkelijken klinker) nhd. *pause* zwe. *paus* nnl. **pauze** zijn in later tijd overgenomen.

Poot m. Uit mnl. *pôte* m. (vr.?), mnd. nederrijnsch (in de 14ᵉ eeuw) *pôte*, waaruit nhd. *pfôte* vr. Op eenzelfden grondvorm **pauto-* wijzen ofr. *poe* (hieruit eng. *paw*?) en prov. *pauta* „poot". In 't Germaansch laat het woord zich uit den bij peuteren besproken wt. *peut* „wroeten, woelen" zeer wel verklaren. — Pootje „podagra" is eene schertsende afkorting van *podagra*.

Poot vr. Uit mnl. *pōte* vr. „loot, scheut, jonge boom, boom", b. a. mnd. *pōte* m. vr. nnd. *pōte* „stek, zetplant, jonge plant"; glb. westf. *pot* onz. Hierbij ond. **potôn* uit **putôn*: mnl. mnd. nnd. *pōten* md. *possen* (ook *potzen* en *posten*) nnl. poten „planten, enten". Deze groep kan kwalijk uit lat. *putâre*, rom. it. *potare* ontstaan zijn, daar dit alleen „snoeien" (niet „enten"; zie dit woord) beteekent. Veeleer behoort men uit te gaan van de bet. „stekken steken" en in ruimeren zin „insteken" (nvl. *pōten* „ergens insteken" meng. *poten* „stooten"), en deze woorden, evenals dee. *putte* „ergens in steken" meng. *putten* „stooten, zetten" eng. *to put*, af te leiden van een germ. wt. *put*, die zeer goed dezelfde kan zijn als de bij poot m. ondersteld.

Pop vr. Uit mnl. **poppe*, mnd. *poppe*, jonger mhd. *puppe*, *buppe*, nhd. *puppe*; vgl. eng. *pup*, *puppy*, *puppet*; fr. *poupon*, *poupée* „pop", it. *poppa* fr. *poupe* „borsttepel", fr. *pupe* „larve, pop van insecten". Men leidt deze woorden af van lat. *pûpa* „meisje".

Popel m. Mnl. *popel* uit glb. lat. *pôpulus*. Uit eene afleiding hiervan zijn ontstaan ofr. *poplier* nfr. *peuplier* mnl. *popelier(e)* nnl. populier eng. *popler*; mhd. *papel* (naast *popel*) nhd. *pappel* vr. doet een mlat. bijvorm **papulus* vermoeden, evenals it. *pioppo* „populier" een lat. **ploppus*; vgl. nog nd. *poppele*. Waarschijnlijk stond deze benaming (vanouds?) in verband met een onomatop. st. met de bet. „ritselen, murmelen, babbelen", mlat. *populâre* mnl. *popelen*, nhd. *pappeln*. — Ook nnl. popelen ww. is kennelijk eene onomatopee.

Porie vr. Eerst in 't Nnl.; met gewijzigden uitgang (naar het lat. mv. *pori*?) in plaats van nhd. *pore* vr., fr. *pore* m., eng. *pore*: van gr.-lat. *porus* eig. „doorgang".

Porren ww. Uit mnl. *porren* (ook *pōren*?) „(zich) in beweging stellen, in rep en roer brengen; opbreken, voortgaan" (in dezelfde bet., met een *n*-suffix *por(re)nen*), b. a. ouder-nederrijnsch *porren* „prikkelen, tergen" mnd.

nnd. *purren* „steken, boren, stoken, (aan)prikkelen, tergen" mhd. *pfurren* „heengaan" dial. nhd. *pfurren* „snorrend opvliegen, opstuiven". De st. *purr* (ook *pur*?) heeft ongeveer de bet. „in snelle, hevige, (snorrende) beweging brengen, prikkelen".

Porselein onz. Ongeveer in de 16e eeuw aan het Fr. ontleend: fr. *porcelaine* is, evenals nhd. *porzellân* enz., het overgenomen it. *porcellana*, eig. de naam eener schelp (concha Veneris, aldus genoemd wegens de overeenkomst met zeker deel van het vrouwelijk lichaam (lat. *porcus*)), later toegepast op het Japansch en Chineesch aardewerk, waarvan de stof op die schelpen geleek.

Porselein, postelein vr. Uit fr. *porcelaine* (it. *porcellana*), vanwaar ook glb. eng. *purslain*. Het grondwoord mlat. *purcellâna* (ohd. *purzelân*) is een der vele vervormingen (zooals lat. *porcilâca*, ohd. *púrzella* nhd. *burzel*) van lat. *portulâca*.

Port (vracht) onz. Eerst in 't jongere Nnl., evenals zoovele andere handelstermen uit het Ital. overgenomen (*porto*, van lat. *portâre* „dragen").

Portelen ww. Eerst in 't Nnl. voorkomende, hetzelfde als preutelen of pruttelen; glb. nd. *prötelen*, dial. duitsch *protzeln* (*brotzeln* enz.) „met geborrel koken, braden". De stammen *prutt*, *prut* zijn klanknabootsingen voor „borrelen, koken" en „binnensmonds spreken"; de omzetting in portelen, uit onl. **prut(t)ilôn*, bewijst dat het oude woorden zijn. — Portelwei van *portelen* „persen, wringen"; van denzelfden st. *prut(t)* „samengedrongen zijn, op 't uitbarsten staan" komt md. *protz* „trotsch, prat" nhd. *protzig*. Het bestaan van een synon. wt. *breut* uit ouderen tijd schijnt door de bij 1 borst genoemde ww. met het grondbegrip „tot barstens toe zwellen, openbarsten, uitbotten" te worden bewezen.

1 **Post** (stijl) m. Uit glb. mnl. *post*, dat te zamen met glb. mnd. nnd. *post* m. en evenals ags. eng. *post* is overgenomen uit lat. rom. *postis* „deurpost" (normand. *pot*, fr. *poteau*). Het lat. woord ging ook, ongeveer te gelijker tijd als paal, in 't Ohd. over: *pfosto* nhd. *pfosten* m.

Post m. Eerst in 't Nnl.; evenals nhd. *posten* m. in alle overeenkomstige beteekenissen ontleend aan 't ital. *posto* m. (of ook *posta* vr.) „standplaats enz." van het lat. part. *positus* van *ponere* „plaatsen". — Uit mlat. *posta* (uit *posita*) „standplaats, halt der renboden of paarden voor het vervoer" is ook ontstaan it. *posta* fr. *poste* nhd. *post* enz. nnl. **post** vr.

Post (visch) vr., ook *pos* en bij Kil. *pozek*. Over de etymologie is verder niets bekend.

Pot m. Uit glb. mnl. *pot* (*tt*), b. a. glb. ofri. mnd. nnd. *pot* (mnd. soms ook *put*) meng. neng. *pot* noordsch *pottr* m.; dezelfde benaming vindt men ook in kelt. en rom. talen, bijv. kymr. *pot*, fr. *pot*. Waar dit noordeuropeesche woord oorspronkelijk thuis behoort en of het met de groep van puit verwant is, staat niet vast. — Hierbij potasch (eng. *potash* nhd. *pottasche*, en hiernaar gevolgd ook fr. *potasse* it. *potassa*) en potlood.

Poten ww., zie poot vr.

Pots vr., zie poets.

Potvisch m. Nhd. *pottfisch* zw. de. *potfisk*; bij Kil. *potswal*. Het eerste lid is denkelijk hetzelfde als dat van *potshoofd* bij Kil. „dikkop" nvl. *potshoofd* „puitaal", en zal, daar de potvisch zich kenmerkt door een grooten kop, evenals holl. *poot* en ofries. *pota* „kop, hoofd" wel bij de groep van puit behooren.

Praaien ww. Eerst in 't Nnl.; oostfri. *praien* „aanroepen, toespreken, overreden", dee. *praje* zw. *praja*: waarschijnlijk uit meng. *prayen* eng. *to pray* „vragen, verzoeken", dat zelf ontstaan is uit ofr. *preier* (nfr. *prier*; lat. *precari*) „verzoeken".

Praal vr. Eerst in 't Nnl., bij pralen.

Praam vr. Uit ouder-nnl. *prame* vr. mnd. nnd. *prâm* m. *prame* vr. on. *prámr* dee. *pram* „plat vaartuig"; aan het Nd. ontleend eng. *prame* en nhd. *prahm* m. *prahme* vr. Het woord is

aan 't Slav. ontleend: osl. *pramŭ* poolsch *pram*, van den in v a r e n bewaarden idg. wt. *par* „overzetten" (ohd. *farm* „vaartuig").

Prachen ww. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende, b. a. mnd. nnd. *prachen* met soortgelijke beteekenissen, ook „knellen". De grondbet. van den st. *prahh* is „knellen, knijpen" vandaar ook „knijperig, gierig zijn" en „indringend zijn"; een verwanten stam uit ouderen tijd vindt men in ohd. *pfragina* „afsluiting, nauwe ruimte om te verkoopen" (ook in ohd. *prâhhen* „indrukken, beitelen" mhd. *præhen*, *bræhen* nhd. *prägen*?); vgl. ook oostfri. *prakken*, noordsch *prakka* „knellen, proppen" en p r a n g e n. Zie p r a c h t.

Pracht vr. Eerst in 't oudere Nnl.; uit het Duitsch: mnd. nnd. *pracht*, ouder-nhd. *pracht*, *bracht* m. vr. „ophef, vertoon, praal, pronk" nhd. *pracht* vr. Dit woord, niet te vereenzelvigen met ohd. os. *braht* m. „rumoer, geschreeuw", onderstelt ond. **praht*; hierbij ouder-nnl. *prachen*, *prachten* „pralen, pronken, pochen". Indien mhd. *prangen*, *brangen* „pralen" nhd. *prangen* met nl. p r a n g e n verwant is (zie echter p r o n k) kan men p r a c h t tot de maagschap van p r a c h e n rekenen, met eene grondbet. „samengeperst, opgeblazen, prat zijn"; vgl. p r a t.

Pralen ww. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mnd. nnd. *prâlen* „luid spreken, snoeven, ophef maken" md. *prâlen* „schetteren, kijven, schelden" nhd. *prahlen*. Omtrent den st. *prâl* (germ. **prēl*? **prē*?), die allereerst een klank aanduidt, is niets met zekerheid bekend; zie b r a l l e n.

Pram vr. Eerst in 't Nnl., bij nnl. mnd. nnd. *prāmen* „persen, drukken, stoppen, vast samenpakken"; hierbij mnd. mnl. *prāme* „druk, klem, pranger" en glb. mnd. *premese* jonger-mhd. *premse*, *bremse* nhd. *bremse*. De st. *pram*, synoniem met dien van p r a n g e n, kan noch ontleend zijn aan, noch hoogerop verwant zijn met lat. *premere* „drukken, persen".

Prangen ww. Uit mnl. *prangen*, b. a. glb. nd. *prangen* got. (*ana*)*praggan* st. ww. „(ver)drukken"; hierbij dial. opperd. *pfreng* bnw. „nauw, gedrongen, smal" mhd. dial. opperd. *pfrengen* „knellen", mnd. *prange* met de beteekenissen van nnl. p r a n g vr. en p r a n g e r m. (waaruit nhd. *pranger* m., opperd. *pfranger*), meng. *prangelen* „benauwen", neng. *prong* „hooivork". Vgl. met dezen in alle germ. talen voorkomenden st. *prang* „knellen, persen, proppen" de stammen van p r a m en p r a c h e n.

Prat bnw. Eerst in 't Nnl., en evenals p r a t t e n ww. aan het Nd. ontleend: mnd. nnd. *pratten* „pruilen, verzetten; hoogmoedig zijn", nnd. *pratt* „hoogmoedig, stuursch"; hierbij zouden ook kunnen behooren md. *protz* „hoogmoedig, prat", dial. duitsch *protzen*, *brotzen* „prat zijn; pruilen", die bij p o r t e l w e i genoemd zijn. Eene dergelijke grondbet. als aan den daar vermelden st. komt wellicht ook toe aan den st. *pratt* „mokken, koppig zijn"; vgl. de stammen van p r a c h e n, p r a c h t. Zie p a r t.

Praten ww. Mnl. *praten*, b. a. glb. mnd. nnd. *praten* meng. *praten* eng. *to prate* noorsch *prata*. Deze stam met een klinker, die deels aan eene mnl. *ā*, deels aan eene *ā́* schijnt te beantwoorden, komt in ouderen tijd niet voor; het Mnd. en Nnd. kennen een glb. *proten* (vgl. p o r t e l e n), het Mhd. en opperd. dialecten *braten*, *braden*; voorts komt nhd. *prasseln* van een dergelijken st.; derhalve zal ook p r a t e n wel uit eene onomatopee ontstaan zijn.

Prauw vr. Uit het Maleisch.

Prauwel vr. Alleen in 't Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Prediken en p r e e k e n ww. Uit mnl. *prēdeken* ond. *prēdicōn* mnd. *prēdeken*: uit glb. mlat. *predicāre* (lat. *praedicāre* „verkondigen"), waaruit ook it. *predicare*, fr. *prêcher*, eng. *to preach*; ond. *prēdigōn* ohd. *prēdigōn*, *bredigōn* nhd. *predigen* daarentegen zijn na de ohd. klankverschuiving ontstaan uit mlat. *predigāre* (vgl. voor het verschil in medeklinker k e t e n). — P r e e k vr., mnl. *prēdeke* uit mlat. *predica* (it. *predica*;

ohd. *prediga* mhd. *predige*; daarnaast mnd. *predikate*, mhd. *predigât(e)* (uit *praedicatio*) nhd. *predigt*.

Prei vr. Uit *porei* (vgl. kraal) mnl. *poreie*: uit fr. *porée*, dat, evenals fr. *porreau* met een nieuw suffix gevormd is van lat. *porrum* „look" (vandaar ook it. *porro* enz., nhd. *pforre*, *porre*).

Prent, print vr. Bij prenten, mnl. *prenten*, *printen* „drukken, vastdrukken, beklemmen, inprenten, met een stempel een vorm op iets drukken" mnd. *prenten* eng. *to print* „drukken, prenten". Dezelfde st. komt ook in de rom. talen voor in samenstelling: it. *imprenta* sp. *emprenta* fr. *empreinte* „stempel, afdruk", en wordt afgeleid van het deelw. *preint* van fr. *preindre* „persen" (uit lat. *premere*). Een rom. ww. **printâre*, **prentâre* is echter niet gevonden; mnl. *prenten* zou ook een germ. woord, bijv. **pramitjan*, verwant met pram, kunnen zijn.

Presenning vr. Evenzoo in 't Nd. Men wil het woord afleiden van een fr. *préceinte* „bekleedsel, beschutting".

Present onz. Uit glb. mnl. *present* mnd. *present* onz. mhd. *present* m. (*presente* vr.): uit een mlat. rom. znw. (fr. *présent*, it. sp. *presénte*), dat van *praesentâre* „voorstellen, aanbieden, overhandigen" is afgeleid.

Pressen ww., zie pers.

Pret vr., zie part.

Preukelen ww. Eerst in 't Nnl., nd. *prökelen*, *prōkelen* (*prōken*) „stoken, poken, roeren, prikkelen", meng. *prokien* „prikkelen", oostfri. *prökel* „doorn, spits werktuig". Met dezen elders niet voorkomenden stam zijn de st. van poken en prikken te vergelijken.

Preutelen ww., zie portelen.

Preutsch bnw. Naar 't schijnt van romaanschen oorsprong, maar later in verband gebracht met de groep van preutelen, portelen: mnl. *preus*, *proos* „dapper, moedig, fier" nvl. *preusch* „trotsch, fier", ouder-nnl. *prootsch*, *pruitsch* „wakker, edelaardig, hoogmoedig"; deze woorden doen deels aan ofr. *preus*, prov. *pros*, nfr. *preux* „wakker, flink", deels aan ofr. *preude*, *prude* nfr. *prude* „overzedig" denken.

Prevelen ww. Alleen in 't Nnl.; vgl. oostfri. *pröfeln*, *prēfeln* „mompelen, morren". Eene afleiding van dit woord van mlat. *parabolare* (waaruit it. *parlare*, ofr. *paroler*, nfr. *parler*) ware in strijd met de geschiedenis en met den vorm er van. Waarschijnlijk is het klanknabootsend; in dergelijke bet. werden vroeger *prebelen* en *premelen* gebezigd, dial. duitsch *bräbbelen*; zie brabbelen.

Prieel onz. Uit mnl. *prieel* (*prôieel*), dat in het Nl. en Nd. werd overgenomen uit glb. ofra. *preel* (*proiel*), eig. „kleine weide, in orde gebracht grasperk" (van lat. *pratellum*).

Priegel m., priegelen ww. Deze eerst in 't jongere Nnl. voorkomende woorden zullen wel verwant zijn met hess. *prégel* „knuppel", ohd. **brugil* (in *giprugilôn* „een vuur met hout bedekken") mhd. *brügel* „afgehouwen boomtak om te branden, knuppel" nhd. *prügel* (dial. nl. *preugelen* „ranselen"): misschien mag men hieruit, in verband met mhd. *brogen* „opstaan, stijfstaan, trotsch zijn, ophef maken", besluiten tot een germ. wt. **preug*, **breug* met soortgelijke beteekenissen, als aan de bij portelwei besproken groep eigen zijn.

Priel m. Eerst in 't jongere Nnl.; fri. nd. *prîl*, *priel*. Van onbekenden oorsprong.

Priem m. Uit mnl. *priem* (*prieme*?), b. a. mhd. *pfrieme* nhd. *pfriem(en)* mnd. *prême* m. „dunne ijzeren punt om te boren, els": met verandering van *n* in *m* (vgl. pruim) b. a. glb. mnd. *prên(e)* m. ags. *preón* „priem, naald" eng. *preen* „kaarde" on. *prjónn* „naald, pin"; hierbij mnd. *prûnen* (uit **priunjan*) „slecht aaneennaaien". Misschien behoort got. **priuna-* (uit **pri(g)wno-*) bij prik.

Priemgras onz. Nhd. glb. *pfriem* m., *pfrieme* vr.: door bijgedachte aan het vorige woord ontstaan; zie de oudere vormen bij brem.

Priester m. Mnl. *priester*, b. a. glb. ohd. *prêstar*, *priestar* nhd. *priester* ofri. *prêstere* os. *prêstar*: het is het mlat.

rom. *préster*, blijkens de in 't Ohd. bewaarde *p*, ongeveer in de 9e eeuw, overgenomen, terzelfder tijd als paus, preeken, proost; ook ofr. *prestre* nfr. *prêtre*, sp. *preste*, it. *prete* en ags. *preóst* eng. *priest* (ook in 't Ohd. soms *prést*, *priast*) on. *prest-r* zijn ontstaan uit *préster*, of uit *presbyter*, waarvan *préster* eene samentrekking is. Lat.-gr. *presbyter* (eig. een comparatief „ouder"), oorspronkelijk gebezigd als eerbiedige begroeting, werd later eene benaming van „de geestelijke opzieners der gemeente"; vgl. een dergelijken begripsovergang bij paus, heer, non, moei.

Prij vr. Uit ouder *prije*, en dit met uitlating der *d* uit mnl. *príde* „buit", mnd. *príde*, *príe*, „kreng, aas" (eig. „buit van een roofdier"): het in ouden tijd (vgl. krijt, 2 mijt) overgenomene rom. *préda* (lat. *praeda*) „buit" (ofr. *preie*, nfr. *proie*, it. *preda*, eng. *prey*); later werd nog eens aan het Fr. ontleend mnl. *prôie* „buit" nnl. **prooi.**

Prijken ww. Uit glb. mnl. *príken*, een uitsluitend nl. woord. Indien dit verwant is met mnl. *prijch* (*g*) „het streven", *prîghen* (*príen*) „omhoog rijzen, dringen, met geweld aandringen, zich beijveren, strijden", is de oorspronkelijke beteekenis eene andere dan die van de synon. pracht, pratten, pronk. Evenwel zou men ook hier als grondbegrip kunnen aannemen „tot berstens toe vol, gespannen, straf zijn", en vandaar „zich willen uitzetten, streven" en „proesten, pruilen"; hierbij ook nd. *prick*(*e*) „nauwgezet, precies, puntig, sierlijk"?

Prijs m. Uit mnl. *prís* „prijs, lof, roem"; tegelijk met mnd. *prís* mhd. *prís* (*brís*) nhd. *preis* m. uit ofr. *prís* (nfr. *prix*), waaruit ook eng. *price* ontstaan is. — Het ww. mnl. *prízen* nnl. prijzen mnd. mhd. *prîsen* nhd. *preisen*, uit fr. *priser* „schatten, achten, loven", is in 't Nl. en Hd. in de latere M. E. sterk vervoegd geworden naar analogie van andere ww. met *í*. De rom. groep, waartoe ook eng. *to praise* behoort, is ontstaan uit lat. *prĕtium* „prijs".

Prijs vr. Uit ouder-nnl. *príze* mnd. *príse* vr.: uit fr. *prise* (waaruit ook eng. *prize*), dat evenals it. *presa* uit mlat. *presa* „vangst, buit" (van lat. *prehendere* „aangrijpen") ontstaan is. — Hieruit koppelingen zooals nd. *prís maken* nl. prijsmaken „buitmaken", nd. *prís sín* „prijsgegeven zijn", nl. prijsgeven nhd. *preisgeben*.

1 **Prik** m. Eerst in 't Nnl. (Holl.), mnd. nnd. meng. neng. noordsch *prik* m. of *prikke* m. vr. „steek, prik" ook „punt" en „prikkel, enz."; hierbij *pricken* ww. mnd. nnd. meng. *pricken* eng. *to prick* noordsch *prikka* „steken, prikkelen, aansporen" ags. *prician*, *priccian* jonger-mhd. (eenmaal voorkomend) *pfrëcken*, naast het frequent. mnl. nnl. prikkelen nd. nhd. *prickeln*, verder ags. *prica* m. „steek, punt", mnd. mnl. *prēkel* meng. *prikil* „stekel, doorn, prikkel" (mnl. *prèkelen* „prikkelen") en glb. mnd. nnd. *prickel* eng. *prickle* nnl. **prikkel** m. Uit dit alles blijkt het bestaan van een noordgerm. st. *prik prikk*, „steken, prikken". Zie priem.

2 **Prik** (visch) m. Ouder-nederr. *pricke*, middelrijnsch *priecke*, mnd. *pricke*. De oorsprong dezer benaming, die in klank eenigszins overeenkomt met eng. *pride* „lamprei, negenoog" is onbekend.

Pril bnw. Dit eerst in 't Nnl. voorkomende bnw. is met klankwisseling verwant aan nd. nhd. *prall* „strak gespannen, vol, vast, stevig", mnd. ook „schoon, krachtig" (vgl. voor de begripsontwikkeling knap), ouder-md. *prellen* en nd. nhd. *prallen* „met een terugslag afstuiten" met het causat. *prellen* (ook „sollen, foppen"); hierbij ook mnd. *prallinc* ofri. *pralling*, *prelling* „teelbal". Hieruit blijkt het bestaan van een noordgerm. wt. *prell* „straf gespannen, tot barstens toe vol zijn".

Prins m. Uit mnl. *princhе*, *printse* „vorst"; glb. mnd. *prince* mhd. *prinze*, nhd. *prinz*: evenals it. *prence*, eng. *prince* uit fr. *prince*, dat uit lat. *princeps* „vorst" ontstaan is. De bijzondere toepassing op zonen van vorste-

lijken bloede schijnt het eerst in Spanje in zwang te zijn gekomen.

Proef, proeve vr. Mnl. *proeve* mnd. *prove* uit mlat. *proba*, ofr. *prove* nfr. *preuve* it. *proba* enz.; jonger-mhd. nhd. *prôbe* is in later tijd ontleend. — **Proeven** ww. uit mnl. *proeven*, volkomen b. a. mnd. *pröven* mhd. *prüeven* (*brüeven*) (praet. *pruofte*) „bewijzen, onderzoeken, ondervinden, inzien, beproeven; gereedmaken" nhd. *prüfen*. Dit in de 12e eeuw reeds gewone ww. is ontleend aan mlat. *probâre*, „bewijzen" (ofr. *prover* nfr. *prouver* it. *provare* enz.); een bezwaar is echter gelegen in den klinker. De *o* van het lat. woord is als eene lange *ô* overgenomen (vgl. dom, foelie, en ook school); de umlaut in het Duitsch is waarschijnlijk hieruit te verklaren, dat het ww. naar zijne bet. („aannemelijk maken, in orde brengen") tot de factitieven scheen te behooren, die meestal umlaut hebben, zoodat onl. **prôbôn* gelijkgesteld werd bijv. met *bôten* mhd. *büezen* „boeten" uit germ. *bôtjan*. Uit sommige nnd. vormen mag men misschien een mnd. *pröven* naast *pröven* opmaken; de klinker van ofri. *provia* is niet zeker, ags. *prôfian* (dat in 't Onl. *prôbôn* zou zijn) heeft wel *ô* (eng. *proof*), maar geen umlaut; evenwel komt in 't Meng. *prêven* naast *prôven* voor. In later tijd is lat. *probâre* opnieuw overgenomen: mhd. nhd. *probieren* nnl. probeeren.

Proesten ww. Mnd. nnd. glb. *prûsten*, ouder-nnl. *pruisten*: een klanknabootsende st. *prûst*.

Prol vr. Een uitsluitend nnl. woord van onbekenden oorsprong; verg. prul.

Prompt bnw. Het in later tijd overgenomen lat. *promptus* „gereed, vaardig, bij de hand", fr. *prompt*.

Pronken ww. Uit mnl. *pronken* (daarnevens *bronken*) „knorrig zijn, pruilen, ophef of vertoon maken, pralen"; hierbij *pronc* „stuursch, pruilend"; mnd. nnd. nhd. *prunken*; hierbij met klankwisseling dial. eng. *prank*, *brank* „fier zijn" en *prink* „pronken". Het is nog niet duidelijk wat het grondbegrip dezer stammen *prënk*, *brënk* — hierbij ook nhd. *prangen*? zie echter pracht — met de bet. „stuursch, pruilend zijn" is geweest, en in hoeverre zij verwant zijn met een der synonieme, eveneens met *pr* of *br* beginnende stammen (zie pracht, prijken, pruilen, priegel), Uit een st. *brunk* „glimmen, glanzen". waarvan in 't oudere Nnl. en 't Md. eenig spoor schijnt te bestaan, en die met bruin verwant zou kunnen zijn, is het begrip „pruilen" kwalijk te verklaren.

Pronselen ww. Voor *prontselen*, met een suffix *s* gevormd van den st. *prund*, in mnl. *prondel*, *prondelinghe* mnd. *prundelinge* „rommel, prullen"; hierbij de ww. dial. nl. *prondelen* (ook met *b* in plaats van *p*), *prontselen*, nd. *prünselen* „kwanselen, in lorren handelen of snuffelen, knoeien, broddelen". Deze stam doet denken aan den st. *plund* (van plunderen) en *prûd* in dial. nd. *prûdeln* „knoeien, broddelen".

Prooi vr., zie prij.

Proost m. Uit glb. mnl. *proost* (en dit — vgl. halster — uit) *proofst*, *prôvest*, b. a. mnd. *prôvest* ohd. *provost*, *probost* mhd. *probest*, *brobest* nhd. *probst*; na de ohd. klankverschuiving (zie prediken) evenals ags. *profast* ontleend aan rom. *prŏvost-*, *prŏbost-* uit mlat. *propositus* nevens *praepositus* „bestuurder, hoofd van een klooster". Den mlat. dubbelen vorm — vgl. prove — vindt men terug in ofr. *provost*, naast *prevost* (it. *prevosto* enz.) nfr. *prévot* „voorzitter, hoofd"; uit het eerste eng. *provost*, nnl. provoost, nhd. *profoss* m. — Proosdij heeft zijn uitgang gewijzigd naar abdij: mnd. *prôvestîe* md. *probistîe* nhd. *probstei*.

Prop vr. Uit ouder *proppe*, mnd. *proppe* m., waaruit nhd. *pfropf*(*en*) m. Van mnl. nnl. mnd. nnd. proppen nhd. *pfropfen*, nd. ook *prôpen*, en *to prop* „stutten". In 't Hd. bestaat eene gelijkluidende groep: ohd. *phroffo* „entrijs, stek", mhd. glb. *pfropfære*, nhd. *pfropfen* „enten", die in lat. *propâgo* „entrijs" (it. *propaggine*, fr. *provin*) haren oorsprong vindt; maar nl. nd. eng. prop zal toch wel niet hieruit

verklaard moeten worden, veeleer uit een germ. st. *prup*, *prupp* „persen, stoppen, stutten"; vgl. glb. **pruff* in *proffen* (Teuthonista) „samenpersen", westf. *proffen* „prop", voorts dial. duitsch *prumpfen* „proppen" en den st. *pram* van pram.

Proper bnw. Reeds in 't Mnl., uit fr. *propre* (lat. *proprius* „eigen").

Propoost onz. Met een jongere *t* (zie hulst) uit fr. *propos*.

Prove vr. Uit mnl. *provene* (vandaar provenier) nevens *provende*, mnd. *provende*, *provene* „prebende, inkomen, onderhoud uit eene stichting, dagelijksch rantsoen" nnd. *pröven*, waaruit nnl. preuve (voor de vormen zonder *n* vgl. 2 els); vgl. glb. ohd. *pfrovinta* en *pfruonda* mhd. *pfrüende* nhd. *pfründe*: al deze vormen zijn, evenals it. *profenda*, *provenda* fr. *provende* „voorraad levensmiddelen, proviand", ontstaan uit mlat. *provenda* „cibi ac potus portiones diurnae, quae monachis, canonicis etc. praebentur", een bijvorm van *praebenda*, van welk laatste os. *prevenda* en fr. *prébende* eng. *prebend*, nnl. prebende afstammen.

Proviand onz. De nnl. vorm komt overeen met nhd. *proviant* m., it. *provianda*. Ouder-nnl. *provande*, mnd. *provande*, *provant*, *provandie*, duitsch *profant*, mnl. *provanche*, *provancie*, ouder-eng. *provand*, *provend*, neng. *provender* uit fr. *provende*, *provendre*. Deze vormen schijnen ontstaan uit de verwarring van het bij prove genoemde mlat. *provenda* met afleidingen van *providēre* „voorzien, verzorgen".

Provoost m., zie proost.

Pruik, **paruik** vr. Uit het Rom.: it. *parruca* fr. *perruque* (nhd. *perrücke*, eng. *peruke*, *periwig* enz.)

Pruilen ww. Uit mnl. *prûlen*, b. a. glb. nnd. *prûlen*. De stam zal wel niets anders zijn dan het geluid *prû* van iemand die pruilt; zie echter pratten en portelen.

Pruim vr. Uit mnl. *prûme* vr., b. a. glb. mnd. nnd. *prûme* ohd. *pfrûma* mhd. *pfrûme* dial. nhd. *pfraume* vr.; daarnevens met *l* uit *r* (vgl. martelaar, moerbezie, pelgrim) ohd. *pflûmo* „pruimeboom" mhd. *pflûme* nhd. *pflaume* mnd. nnd. *plûme* vr. „pruim", ook ags. *plûme* eng. *plum*. In al deze vormen is de *m* door assimilatie aan de begin-*p* ontstaan uit *n* (vgl. priem, pelgrim, en mnl. *plāmen* nevens *plānen* „uitwisschen" uit lat. *planāre*): immers het oorspronkelijke lat. woord, dat, blijkens den hd. vorm met *pf*, reeds vóór de ohd. klankverschuiving is overgenomen (vgl. perzik), luidt *prûnum*. Uit de rom. vormen fr. *prune*, sp. *pruna*, it. *prugna* blijkt, dat dit woord, evenals de namen van andere vruchtboomen, reeds in de rom. talen het onz. geslacht, dat het in 't Lat. had, met het vrouw. heeft verwisseld. — Pruim (tabak), vanwaar pruimen is hetzelfde woord.

Prul vr., onz. Eerst in 't jongere Nnl.; glb. nd. *prülle*; hiermede is waarschijnlijk verwant meng. *prollen* „doorsnuffelen, doorzoeken"; ook nd. *prull* „buil, dikke bult, gezwel"? De grondbeteekenis schijnt dezelfde te zijn als bij plunderen en pronselen, terwijl de klanken aan de groep van *prall* (zie pril) doen denken.

Prut vr. en **prut** bnw. Eerst in 't jongere Nnl.; nd. *prut* „droesem van walvischtraan", westf. *prütt*, *prött* „koffiedik", oostfri. *prötje* „tot brij gekookte spijs". Zie portelen. — **Pruttelen**, zie portelen.

Puf vr., **puffen** ww., zie pof.

Pui vr. Uit mnl. **pūje* naast *pôie*, ontleend aan een rom. groep van woorden, die men van lat.-gr. *podium* „optrap, grondslag voor zuilen, uitsprong, uitstek, balcon" afleidt: it. *poggio* ofr. *pui* „hoogte, heuvel", sp. *poyo* „bank voor het huis", ofr. *puiot* „stut, schoor", nfr. *appui*, waaruit ook meng. *pue* neng. *pew* „kerkbank" en eng. *poy* „balanceerstok".

Puik onz. Eerst in 't Nnl.; glb. nd. *pūk*. Daar er geene oudere beteekenissen en vormen bekend zijn, blijft de oorsprong duister.

Puilen ww. Eerst in 't Nnl. Het grondwoord *pûl-*, bij Kiliaan als *puyl*

„buidel" en *puyle* „buil" voorkomende, en zeker wel van frieschen oorsprong, vindt zijne verklaring in een wt. *pû* of *pûh* „opzwellen", zie p u i t en p o k; vgl. ook p e u l en b u i l.

Puimsteen onz. Ohd. *pumiȝ*, *bumiȝ*, waaruit nhd. *bimsstein*, mnd. *pomes*, *pemesse* mnl. *poms(e)*, **pōms(e)*, benevens ags. *pumicstân* eng. *pumice*, en fr. *ponce*, it. *pomice* zijn alle ontstaan uit lat. *pŭmex* „puimsteen"; *puim-* (voor **puims-*) onderstelt lat. *pûmex*. Lat. *pŭmicem* (accus.) moet omstreeks denzelfden tijd als k r u i s, later dan k a l k, zijn overgenomen.

Puin onz. vr. Van dit eerst in later tijd aangetroffen (holl.?) woord, ond. **pûno-*, vindt men elders alleen in ags. *pûnian* (uit **pûnôn*) „fijnwrijven, verbrijzelen" eng. *to pound* „stampen, verbrijzelen" een spoor terug. Eene voldoende afleiding (uit een wt. *pûn*? *pû*?) is nog niet gegeven.

Puist vr. Uit mnl. *pûst* of *pûste* vr., mnd. *pûst* m.: ond. **pûsti-* of **pûsto-* van den wt. *pûs* (*pûst*) m. „blazen, opzwellen", zie p o e s t e n; vgl. mnd. *pust* of *pûst* m. „kussen", oostfri. *pûske* „kleine blaar, pok, blaasje". Lat. *pustula* „blaasje", waaruit nhd. *pustel*, is van een verwanten onomatop. st. afgeleid.

Puit m. (naam van een visch) en glb. eng. *pout* onderstellen een mnl. ags. *pût* voor „visch met dikken kop". Dit is stellig hetzelfde woord als nl. p u i t „kikvorsch" uit glb. mnl. *pût* (*t*?, gewoonlijk *d*) nvl. *puut* (*t* en *d*); hierbij mnl. *aalpuut* en *puutaal* nnl. **puitaal** nd. *pûtâl* ags. *ǣlpûta* eng. *eelpout*. Deze benamingen onderstellen de stammen *pût* en *pûd* (uit *pû*?) „opblazen, doen zwellen", waarbij ook oostfri. *pût* „buidel, tasch, kwab, gezwel" en zw. *pûta* „kussen" zeer goed kunnen behooren; zie nog p o t v i s c h en p o d d i n g. Vgl. de bij p o e s t e n, p o k, p u i l e n, genoemde stammen.

Pukkel vr., zie p o k.

Pul vr. Nd. glb. *pulle*: het wordt voor eene verkorting van mnl. *ampulle* „flesch, kan" uit lat. *ampulla* (zie a m p e l) gehouden; vgl. voor dergelijke afkorting b u i s, m u t s.

Pulken ww. Eerst in 't Nnl., nd. *pülken* en *polken* „plukken, peuteren". De st. *pulk* doet denken aan p l u k k e n, maar behoort toch veeleer in verband te worden gebracht met p e u l.

Pulver onz., zie p o e d e r.

Punt onz. Uit glb. mnl. *punt* (meestal *poent*, *point*) m. onz.: evenals mhd. *punt*, *punct* m. onz. nhd. *punkt* m. nd. *punt* overgenomen, hetzij rechtstreeks uit het Lat. (*punctum*), hetzij uit het Fr. (fr. *point*, eng. *point*, it. sp. *punto*). — **Punt** vr., vroeger *punte* mnd. nnd. *punte*, fr. *pointe*: het lat. *puncta*. De beide lat. woorden zijn eig. vormen van het deelwoord van *pungere* „steken". Vgl. 1 b o m.

Puren ww. Uit mnl. *pûren* „zuiveren, louteren", van mnl. nnl. p u u r (fr. *pur*, lat. *pûrus*). P u r e n „uithalen" eig. „zuiveren, distilleeren, het loutere (bijv. goud) ergens uit winnen".

Put m. Uit mnl. *putte* (vl. ook *pit*) m. „kuil, holte (in verschillende opvattingen, bijv. ook „oogholte"); waterput", b. a. glb. ags. *pytt* m. eng. *pit* ond. mnd. *putte* m. vr. nnd. *pütt* „waterput, mijnschacht" ofri. *pet* ohd. *pfuzzi* (m.? vr.?) en *pfuzza* (*buzza*) vr. „waterput, holte, kuil vol water" nhd. *pfütze*. Tegen eene afleiding uit lat. *puteus* „kuil, waterput" (waaruit it. *pozzo* „waterput", *pozza* „plas, poel, kuil", fr. *puits* „waterput, kuil") valt noch wat de klanken, noch wat de beteekenissen betreft, iets in te brengen; ook is het niet vreemd dat een woord voor „waterput" reeds vóór de ohd. klankverschuiving werd overgenomen. Wel bevreemdt het echter dat de bet. „kuil, holte" over zulk een groot gebied bekend is; het blijft dan ook mogelijk dat er een oorspronkelijk germ. woord *putjo-*, verwant met p o o t, p e u t e r e n, heeft bestaan. — In welke betrekking nnl. *putse* vr., jonger **puts** nd. *putze* „lederen emmer" en p u t s e n ww. tot deze groep staat, is nog niet vastgesteld.

Putoor, zie p i t o o r.

Putter m., oostfri. *pütterke* „distelvink". Van p u t t e n.

Putting vr. Oostfri. *pütting*, dee. *pyttingerne*; eng. glb. *futtocks*. Van onbekenden oorsprong.

R

Ra vr. Eerst in 't Nnl.; mnd. nnd. *rā* uit ond. **răha*, on. *rá* mhd. *rahe* nhd. *rahe* dial. opperd. *rache* vr. Germ. *răhō-* beteekent oorspronkelijk, zooals nog in 't Hd., „stang in 't algemeen", en hangt waarschijnlijk samen met mhd. *rac* „strak, stijf; rap, beweeglijk", *ragen* mnl. *rāghen* „stijf omhoog staan, uitsteken" nhd. *ragen*, benevens mhd. *regen* (uit **ragjan*) „omhoogsteken, oprichten, opwekken, in beweging brengen" nhd. *regen*. Het is twijfelachtig, of er een mhd. st. ww. **rëgen* „stijf staan, uitsteken" bestaan heeft, en daardoor is ook de verwantschap van mhd. *ræhe* „stijf, stram" met *ra* onzeker. Een voorgerm. wt. *rak* of *rok* (of *rek*?) „stijfstaan, stijf omhoog staan" is niet aan te wijzen.

Raad m. Uit mnl. *raet* (*d*) „voornemen, raad, beraadslaging; raad op iets, hulp, middel, voorraad, huisraad", b. a. glb. os. *rād* ohd. *rāt* ags. *ræd* m. on. *rāð* onz. (zie ook o n r a a d): van germ. **rēdan* (praet. **rerōd*) „raad geven, (een raadsel) raden, helpen", got. *rēdan* ohd. *rātan* os. *rādan* ags. *rædan* (waarmede eng. *to read* gemeenlijk vereenzelvigd wordt). Indien germ. *rēdan* met lat. *reor* „ik meen" verwant ware, zou de *d* oorspronkelijk alleen een praesenssuffix kunnen geweest zijn; beter voldoet de vergelijking met den skr. wt. *rādh* „tot stand brengen; tevreden stellen, geraken (hd. *geraten*)", *rādhas* onz. „voorraad, rijkdom", osl. *raditi* „voor iets zorgen". — **Raadsel** onz. uit mnl. *raetsel* (*rātchel*; ook *raeles* uit *raetles*), b. a. ond. *rādisli* mnd. *rādelse*, *rēdelse* mhd. *rātsal*, *rætsel* nhd. *rätsel* ags. *rædels* onz. vanwaar eng. *riddle*. Het woord is gevormd met het suffix *sl* (waaruit door omzetting *s-l* ontstaat), zie - s e l; daarnevens in dezelfde beteekenis nog andere afleidsels van r a d e n, zooals ohd. *rātussa*, *rātissa*. „Het begrip „raadsel" was den Germanen vanouds gemeenzaam, het Got. had daarvoor *frisahts*, het Ohd. ook *tuncal* onz. (bij d o n k e r)". — In r a a d s l a g, b e r a a d s l a g e n mnd. *rādslagen* nhd. *ratschlagen* ond. **rādslagōn* zal *slagōn* wel verklaard moeten worden uit de bij g e s l a c h t, s l a g e n aangewezen ontwikkeling van begrippen: *rād-slago-* „het slagen der overleggingen".

Raaf m. Uit ouder *rāve* uit mnl. *rāven* (gen. *rāvens*), b. a. ohd. (*h*)*raban* (ook *hram*, b. v. in namen als *Wolfram*, met *mm* uit *bn*) mnd. *rāven* ags. *hræfn* eng. *raven* on. *hrafn* m. „raaf" (daarnevens glb. ohd. *rabo* mhd. *rabe* nhd. *rabe* mnd. *rāve* en mhd. nhd. *rappe*). Germ. *hrabno-* (voorgerm. waarschijnlijk **kropno*) is gevormd met een bij dierennamen meer voorkomend *n*-suffix (vgl. a r e n d, lat. *sturnus*); denkelijk is het afgeleid van een klanknabootsenden stam, evenals lat. *corvus* en gr. *κόραξ* „raaf", lat. *cornix* en gr. *κορώνη* „kraai"; vgl. nog. lat. *crōcīre*, gr. *κρώζειν* „krassen als een raaf".

1 **Raak** (gehemelte) vr. Eerst in 't Nnl., mnd. *rāke*; glb. ohd. *rahho* (uit **hrahho*) nhd. *rachen* m. ags. *hracu* vr. De stam dezer woorden zal wel terecht worden gehouden voor eene onomatopee ter aanduiding van gereutel; vgl. ags. *hraca*, on. *hráki* „speeksel", ohd. *rahhisōn* „rochelen", nnl. r a c h e l e n.

2 **Raak** (hark) vr. Uit glb. mnl. *rāke* mnd. nnd. *rāke* ags. *racu* eng. *rake*: ond. *răka* nevens glb. klankwisselend *rëka*, mnl. *rēke* (ook „valhek"), ohd. *rëhho* nhd. *rechen* m. van het germ. st. ww. *rëkan*, got. *rikan* mhd. *rëchen* ofri. *ritsen* mnd. mnl. *rēken* „schrap-

pen, bijeenschrapen, ophoopen". Een overeenkomstige voorgerm. wt. (*reg* of *rig*?) is niet aan te wijzen, tenzij de bij rekken of de bij reeks behandelde wt. er mede vereenzelvigd moet worden. Zie rakel.

Raak bijw. Eerst in 't Nnl., uit mnl. *rāke* „het raken, treffen", zie raken.

Raam onz. Met verandering van geslacht uit mnl. *rāme* m. (vr.), b. a. ohd. *rama* vr. „stelling, geraamte dat iets steunt en bijeenhoudt" nhd. *rahmen* m. Daar *r* uit *hr* kan zijn ontstaan, acht men osl. *kroma* vr. „rand" en got. *hramjan* „kruisigen" (eig. „aan eene stelling vastmaken"? zie echter remmen) verwant. Met het oog op de begripsontwikkeling in de groep van rand zou men misschien ook on. *hruma* „slap worden" en gr. κρεμάννυμι „hangen" verwant kunnen achten.

Raam m. Uit mnl. *raem* m., b. a. mhd. *rām* m. vr. „doel, het mikken, streven" mnd. *rām(e)*. Hierbij ohd. *rāmēn* mhd. *rāmen* (en *ræmen* uit *rāmjan*) mnd. mnl. *rāmen* „mikken, beoogen, trachten, besluiten" nnl. ramen (hierbij nhd. *anberaumen*) en met klankwisseling glb. os. *rōmōn*. Germ. *rēm-*, *rōm-* is een nominaal *m*-afleidsel van den voorgerm. wt. *rē* van lat. *rēri* „meenen, gelooven, oordeelen".

Raap vr. Uit mnl. *rāpe*, dat, evenals glb. meng. *rape* eng. *rape*, het ontleende glb. lat. *rāpum*, *rāpa* is. Het Germ. bezit evenwel eene benaming, die met het lat. woord hoogerop verwant is: ohd. *ruoba* nhd. *rübe* mnd. nnd. *röve* mnl. *roeve*. Ohd. *rāba* mhd. *rābe* „raap" is òf een germ. klankwisselende vorm van het laatste woord, òf het is (tegelijk met fr. *rave* it. *rava*) in den vorm *rāba* ontstaan uit lat. *rāpa*. Vgl. met deze groep nog gr. ῥάπυς, ῥάφυς „raap", ῥάφανος, ῥαφάνη „radijs", osl. *rěpa*, lit. *rópė* „raap". Daar deze woorden in het Oostindog. niet bestaan, acht men, evenals bij hennep, ontleening uit eene niet-indogerm. taal niet onmogelijk.

Raar bnw. In jongeren tijd ontleend aan fra. *rare* (lat. *rārus*).

Raat vr. Uit glb. mnl. *rāte* vr., b. a. glb. ond. *rāta*, mhd. *rāze*, *rāz* nhd. *rōsz* (*ō* uit *ā*) vr. onz.; het woord komt ook voor in de bet. „stapel palen" (ook „brandstapel"?). Hetzelfde woord schijnt in 't Rom. te bestaan: ofr. *rée* (*raie*) *de miel*, nfr. *rayon de miel* port. *raio de mel*; ofr. *rée* uit **rāta*. Tevens herinnert men aan ofr. *ré* „brandstapel" en sp. *red* „tralieraam". Noch de onderlinge betrekking dezer woorden, noch het verband van frank.-hd. *rāta* met de rom. groep, noch hun oorsprong is vooralsnog voldoende verklaard.

Rabaut m. Met *a* in de toonlooze lettergreep (vgl. lakooi) uit mnl. *ribaut* „trosboef, liederlijke kerel, landlooper, schavuit", en dit uit een rom. glb. woord, welks oorsprong niet genoegzaam is opgehelderd: it. sp. *ribaldo*, ofr. *ribaud*. Zie ravotten. — In het Nl. komt het woord ook voor in den vorm *rabauw* (uit *rabau(d)*-?); misschien hetzelfde woord als rabauw „eene soort van appelen", rijnsch, westf. *rabau* (eig. „valsche renet"?).

Rabbelen ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen; glb. nd. *rabbelen* dial. eng. *to rabble*. Of dit ww. en glb. nnl. raffelen is ontstaan uit mlat. *rabulāre* „rabbelen, schelden" (van lat. *rabula* „snoever, woord-, rechtsverdraaier", en dit van lat. *rābere* „tieren"), dan wel voor eene zelfstandige onomatop. formatie gehouden moet worden, is kwalijk uit te maken.

Rad onz. Uit glb. mnl. *rat* (*d*), glb. mnd. *rat* (*d*) ohd. *rad* nhd. *rad* ofri. *reth* onz. „Het woord bestaat alleen in de germ. talen van het vasteland: het ontbreekt in het Eng., Noordsch en Got.; maar hierom behoeft het nog niet het overgenomene lat. *rota* te zijn. Ohd. *rad* (got. **raþa-*) uit voorgerm. *rotho-m*, *rothos* onz. „rad" is met glb. oiersch *roth* m. en lat. *rota* hoogerop verwant, eveneens met lit. *rātas* „rad"; zie het volgende art. Het hieraan beantwoordende skr. *ratha-s* m. (*rathas* onz.) beteekent „wagen", inzonderheid „strijdwagen" (het is niet waarschijn-

lijk, dat deze bet. in hd. *rademacher* „wagenmaker" bewaard gebleven is); het skr. woord voor „rad" beantwoordt etymologisch aan nl. wiel.

Rad bnw. Uit jonger-mnl. glb. *rat* (*d*; voor nnl. *dd* vgl. lek); in 't oudere Mnl. daarvoor *gherat*, verbogen en als bijw. *gherāde*, b. a. glb. mnd. nnd. *rat* (*d*) mhd. (*ge*)*rat* (*d*) „vlug, rap, handig, flink, kloek (van gestalte), lang opgeschoten, recht" nhd. *gerade* bijw. en bnw. Het is niet zeker, of deze woorden oorspronkelijk met *r* dan wel met *hr* begonnen; in ags. *ræðe* „spoedig" (eng. *rather*) en got. *raþizo* compar. „gemakkelijker" (zie ook ras) hebben wij een bnw. met *r*, dat wel met rad onz. bij een indog. wt. *roth*, *rot* „zich snel en gemakkelijk bewegen" zal behooren; ags. *hræð* on. *hraðr* ohd. (*h*)*radh*, (*h*)*rad*, (*h*)*rat* „snel" daarentegen wijzen op germ. *hraþ-*, *hrad-*. Het laatste — zie ook redden — is buiten het Germ. nog niet teruggevonden.

Radebraken ww. Uit glb. mnl. mnd. *radebraken*, mhd. *radebrëchen* nhd. *radebrechen*: het onderstelt een znw. **raþabrĕka-* „het breken der ledematen op het rad" ter aanduiding dezer, zonder twijfel oudgermaansche, lijfstraf; dit znw. is echter nog niet gevonden.

Radijs vr. Evenals eng. *radish* uit fr. *radis*. In veel vroeger tijd is hetzelfde lat. *rādix* (acc. *rādic-em*) „wortel", waaruit dit fr. woord ontstaan is, in de germ. talen overgenomen: ags. *rædic* en ohd. *rātīh*, *retih* mhd. *rætih*, *retich* nhd. *rettig*; zie ook mierik.

Raf vr. In 't oudere Nnl. voorkomende, aan het Noorsch ontleend.

Rafel vr. Eerst in 't Nnl., oostfri. *rafel*, *räfel* „vezel, rafel"; hierbij rafelen (ook met *v*, gelijk in 't Nl. voor *f* tusschen voc. te verwachten is, ravelen) oostfri. *rafeln* eng. *to ravel* „afrafelen", ags. *a-rafian* (*á*?) „van een klos afwinden". Met de bet. van rafelen hebben sommige hd. en nd. tongvallen *reffeln*, *rebeln*, *riffeln* en dergelijke vormen, dial. nl. ook *rijfelen*. Verdere gegevens zijn nog niet gevonden.

Raffelen ww., zie rabbelen.

Rag onz. Eerst en alleen in het oudere Nnl. (Holl.) voorkomende als *rag*, *rāghe* (ook „spin"?). Mogelijk schuilt in het nomen agentis gr. *ἀράχνη* (lat. *arānea* ontleend?) „spin" een aan rag beantwoordend voorgerm. **raghos* onz. „spinneweb". Afl. ragen „van spinrag ontdoen", ragebol.

1 **Rak** (streek) onz. Eerst in 't jongere Nnl., oostfri. *rak* „iets wat zich lang in rechte richting uitstrekt, eind weegs" meng. *rac* „eind weegs, streek" (denkelijk ook in plaatsnamen als *Gouderak*, *Damrak*, *Skagerrak*): men acht het verwant met rekken.

2 **Rak** (touw) onz. Oostfri. *rak*, noorsch, dee. *rakke*, ijsl. *rakki*. Van onbekenden oorsprong.

Rakel m. Afleiding met *l* (onl. **răkul-*) van den wt. *rek* „schrappen", waarvan ook raak vr. en voorts eng. *to rake* noordsch *raka* mnl. mnd. nnl. nnd. *rāken* „krabben, harken" en nnl. rakelen. Fr. *racle* „schraapijzer", *racler* „schrappen" zijn blijkens ofr. *rascler* it. *raschiare* enz. van anderen oorsprong (**rasicare* van lat. *radere* „schaven").

Raken ww. Uit mnl. *rāken* (*gherāken*) „treffen, bereiken, voltooien, komen tot; gedijen, slagen", b. a. glb. mnd. nnd. *rāken*, ags. *racian* „komen tot of in". Ofschoon dit ww. in de overige germ. talen niet is gevonden, — noordsch *raka* zwe. *råka* „treffen" zullen wel uit het Nd. zijn overgenomen — moet het zeer oud zijn, zooals ook blijkt uit het mnl. praet. *rochte* uit voorgerm. **rkto-* voor **rg-to-*, een klankwisselenden bijvorm van **rog* = ond. *rak-*. Er is niets tegen, het ww. in verband te brengen met den wt. *reg* „rekken" (zie rekken), daar de beteekenissen uit een grondbegrip „rekken, reiken, bereiken" geleidelijk voortvloeien.

Raket (plant) vr. Met eene *a* in de toonlooze lettergreep (vgl. lakooi) uit *rokette*: het overgenomen fr. *roquette*, vanwaar ook eng. *rocket*. Uit het grondwoord lat. *erūca* (it. *ruca*) is ook mhd.

*rûke nhd. rauke „raket” ontstaan. — Ook r a k e t onz., eng. racket is uit het Rom. afkomstig: fra. raquette enz.

Rakker m. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen in den zin van „gerechtsdienaar, beulsknecht”, mnd. nnd. racker „beul (?), vilder, stilleveger”: van mnl. racken „uitrekken, pijnigen” eng. to rack „rekken, strekken, pijnigen”, dial. nhd. rackeren „afbeulen”; zie r e k. Ook r e k k e n beteekent in 't Mnl. en Hd. „pijnigen”; racken onderstelt een verscherpten st. rakk.

Rallen en **rellen** ww. Eerst in 't Nnl. aangetroffen; mnd. rallen „luid spreken, rammelen”, nnd. rallen „rammelen”: denkelijk evenals mlat. rallus nhd. ralle „kwartelkoning” (in 't Hd. ook wiesenschnarcher genaamd) van een klanknabootsenden st. (fr. râle „kwartelkoning” bij râler „rochelen, reutelen”). Het is niet duidelijk, in welke betrekking r a l l e n staat tot sp. rallar, fr. railler „foppen, spotten”, eng. to rail en to rally.

Ram m. . Uit mnl. ram (mm), b. a. ohd. ram (rammo) mhd. mnd. ram ags. ramm m. eng. ram „mannetjesschaap”. Sommigen willen dit westgerm. rammo- in verband brengen met on. ram-r, ramm-r „sterk, hevig, scherp” (osl. raménŭ „gewelddadig, hevig”). Zie r a m m e l e n. — In het Mnl., Mnd., Mhd. en Eng. wordt dit woord, en eene afleiding er van, mhd. mnd. nhd. ramme vr., evenals lat. aries „ram”, gebezigd voor een werktuig tot het beuken van muren enz. (vgl. k r a a n); vandaar duitsch en nl. r a m m e n en de nl. afleiding met rom. uitgang rameie thans r a m m e i vr., vanwaar r a m m e i e n.

Ramen ww., zie r a a m.

Ramenas, r a m e l a s vr. Uit it. ramolaccio (mlat. ramoracia) „mierikwortel”.

Rammelen ww. Ohd. rammalôn mhd. nhd. nd. rammelen mnl. rammelen (remmelen) „ritsig zijn, coire”: afleiding van r a m; hiervan r a m m e l a a r, „mannetjeshaas, -konijn”. — In andere beteekenissen is r a m m e l e n eene rechtstreeksche klanknabootsing; vgl. o. a. dial. eng. ramble „raaskallen” zw. ramla „babbelen, wauwelen” en het klankwisselende r o m m e l.

Ramp vr. Uit glb. mnl. ramp m. Een uitsluitend nl. (en oostfri.) woord; de eenheid van dit woord met mhd. rampf „kramp” mnd. ramp „kramp, vallende ziekte” (verwant met r i m p e l) is niet volkomen zeker. — De samenst. r a m p s p o e d bestaat reeds in 't Mnl.

Rampaard onz. Uit fr. rempart.

Rand m. Uit glb. mnd. rant (d), b. a. ohd. rant (t) „rand van het schild, rand” nhd. rand mnd. rant (d) „rand” ags. rond m. „rand van het schild, schild, rand” eng. rand on. rönd vr. (uit randu) „rand van het schild, schild”. Sp. randa „kantwerk” onderstelt got. randa „lijst, rand”. Blijkens ags. rīma, reoma „rand” is de n van rand vóór de dentalis ontstaan uit m (vgl. g r ô n d, z ô n d, z a n d, s c h a n d e). De m is bewaard in ohd. ramft, waaruit mhd. nhd. ranft m. „lijst, rand, korst”, en in lit. rùmbas, osl. rąbŭ „rand, zoom, schors”; in welke betrekking de klanken dezer woorden staan tot die van germ. rando- is niet volkomen duidelijk. Op goede gronden wordt dit laatste afgeleid van een wt. rem „ophouden, rusten” (skr. ram, got. rimis „rust”); vgl. vl. randen „ophouden, verpoozen”, rande „poos”. Ook ohd. rinta „schors, korst” nhd. rinde ags. eng. rind leidt men van dezen wt. af.

Rang m. Evenals nhd. rang en eng. rank uit fr. rang, dat zelfs weder van germ. ring wordt afgeleid.

1 **Rank** (list) vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen ranke; glb. nhd. rank m., mv. ränke. Dit woord is één met mhd. rank „bocht, buiging, snelle wending”; hierbij ohd. renchen „draaiend bewegen” nhd. verrenken; vgl. het verwante ags. wrenc, wrence „bocht, list, trek” eng. wrench. Zie w r i n g e n.

2 **Rank** (twijg) vr. Uit mnl. ranke vr. „rank, twijg, tros, reesem, rij” mnd. glb. ranke m. nhd. ranke (m.) vr. zw. ranka dee. ranke: niet verwant met het vorige woord, doch wel

met **rank** bnw. uit mnl. *ranc* „dun, tenger, onvast, zwak", b. a. mnd. nnd. *rank* „opgeschoten, slank, dun, mager, onvast" ags. *ranc* „hoogmoedig, trotsch, prat" eng. *rank* „weelderig" on. *rakkr* „recht, slank"; hierbij mnl. *ranken* dial. duitsch *ranken* en *rangen* „rekken, zich uitrekken". Aan de stammen *rank*, *rang* met de grondbet. „rekken, zich naar boven uitstrekken" zou gering met klankwisseling verwant kunnen zijn, evenals ohd. *ringan* mhd. nhd. mnd. mnl. *ringen* „streven", dat denkelijk een ander woord is dan ohd. *ringan* = nl. wringen. In welke betrekking deze wt. staat tot dien van rekken is niet duidelijk.

Rans, **ransig** bnw. In 't oudere Nnl. voorkomende, nhd. glb. *ranzig*: het ontleende fr. *rance* (it. *rancio*, lat. *rancidus*) „garstig". In het Nl. zal het echter ook wel in verband gebracht zijn met de groep van wrang (nvl. *rank*).

Ransel m. Eerst in 't oudere Nnl., uit het Duitsch overgenomen: glb. mnd. *ren(t)sel* ook *ren(t)ser* m. hd. *ränzel* m. onz., *ranzen* m. De herkomst van het woord is niet opgehelderd; het zou kunnen behooren bij een intensief **ransen* voor **ramsen* (of hd. **ramzen*) van hd. *rampfen* „bijeenpakken", nd. *ramp* „samenraapsel, uitschot, massa".

Ranselen ww. Eerst in 't Nnl.; dial. duitsch *ranzen*, nd. *ranselen*; gewoonlijk van ransel in de overdrachtelijke bet. „rug" afgeleid; maar het kan evengoed afkomen van het intensief *ransen*, of hd. *ranzen* van *rangen* „worstelen" (bij hd. *ringen*, zie 2 rank en aanransen).

Ransuil m. Ook nhd. *ranzeule*. De oorsprong dezer benaming is onbekend.

Rantsoen, ransoen (losgeld) onz. Uit glb. mnl. *ran(t)soen*: het ontleende fr. *rançon*, (uit lat. *redemptio* „het loskoopen"), dat ook in andere talen is overgegaan (eng. *ransom* enz.). — **Rantsoen** (ration) onz. is het ontleende fr. *ration* met latere nasaleering, wellicht mede door de bijgedachte aan rantsoen „losgeld, vastgestelde prijs".

Rap bnw. Eerst in 't jongere Mnl. aangetroffen, mnd. nnd. noordsch meng. *rapp* „gezwind, onstuimig" on. *hrappr* „heftig, barsch"; hierbij glb. ohd. *râffi* en on. *hrapa* „haasten, toeschieten", meng. *rape* „haast". De stammen *hrapp*, *hrāp* zijn naar alle waarschijnlijkheid dezelfde als de bij rafel, rapen, rappig behandelde; de beteekenissen zijn: „bijeenpakken, toegrijpen, met drift aanpakken of zich bewegen".

Rap (schurft, roof) onz. Uit mnl. *rappe*, b. a. mhd. *rapfe*, *rappe* „schurft" nhd. *rappe* „uitslag aan de knie van paarden"; hierbij ohd. *raffen*, *rapfen* dial. opperd. *rapfen* „schurftig zijn, verharden (van een wond)" en het bnw. mnl. *rappich* nnl. rappig. Nevens deze stammen *rap(p)* (*rabb*?), heeft er een glb. st. *raf* bestaan blijkens oostfr. *rafe*, *râf* „roof", indien dit althans niet met *ā* uit *ō* bij roof behoort. Vgl. nog ofr. *rafle* „schurft, roof" en it. *rappe* „ziekte aan paardevoeten". Of deze woorden met de groep van rapen verwant geacht mag worden, is nog niet voldoende onderzocht. — Ook (*Jan*) **rap** „schuim, heffe des volks" glb. oostfri. *rap* schijnt met *rappe* „schurft" verwant; vandaar, met rom. uitgang, ouder-nnl. en ook mnd. rapalje; in dezelfde bet. eng. *raff* en *riff-raff*, nvl. *rifraf*. Vgl. de zinverwante woorden ouder-fr. *raspaille* (*rasper* „afkrabben"), eng. *rascal* (ofr. *rasche* „schurft, roof"), fr. *racaille* (bij *racler* „schaven"?); behoort ook it. *ruffa* „menigte, gedrang" bij de germ. groep van roof?

Rapen ww. Uit mnl. *rāpen*, b. a. mnd. nnd. *rāpen* „grijpen, rukken" mhd. *raffen* „plukken, trekken, (naar zich toe) rukken" nhd. *raffen*; hierbij eng. *to rap* „wegrukken"; voorts hierbij ook eene rom. groep, b. v. sp. *rapar*, it. *arrappare* „met geweld wegvoeren", dial. it. *rap* „heftig, barsch"; vgl. ook raspen. Zie verder bij rap bnw., rasp.

Rarekiek m. Van raar en kijken; vgl. glb. eng. *raree-show*.

1 Ras (draaikolk) onz. In 't oudere Nnl. en nergens elders aangetroffen.

Het is niet duidelijk in welke betrekking het staat tot ouder-nnl. *raes* „trek, mui, tochtgat, schoorsteen", dat wel hetzelfde woord zal zijn als het bij razen genoemde znw. (ags. *rǽs*).

2 **Ras** (gekeperde stof) onz. Uit mnl. **ras*, mnd. *ras* nhd. *rasch* eng. *rash* „een soort van gladde wollen of zijden stof". Gemeenlijk wordt dit verklaard uit ouder *arrás* (vgl. buis, pul), van den fr. naam der stad *Arras* (Atrecht), beroemd om hare weverijen. Bedoelde stof heet echter in 't It. en Sp. *raso*, fr. *ras*, dat men wil afleiden van lat. *rasus* „gladgeschoren", terwijl *arracium*, *arracina pannus* (stof uit Atrecht) eng. *arras* mhd. *arras*, *arraȝ* it. *arazzo*, *razzo* eene „kostbare soort van passementstof" aanduidde. Ras schijnt dus met Arras alleen door volksetymologie in verband te zijn gebracht, omdat men de stof van daar ontving.

3 **Ras** (geslacht) onz. Evenals nhd. *rasse* vr. in jongeren tijd overgenomen uit fr. *race* vr. Het rom. woord (it. *razza* komt sedert de 14[e] eeuw voor) wil men van een germ. woord voor „streep, lijn" — ohd. *reiȝa* bij rijten — afleiden.

Ras bijw. Waarschijnlijk in jongeren tijd opzettelijk onderscheiden van **rasch** bnw. uit mnl. *rasch* „vurig, kloek, wakker, opgeruimd", b. a. ohd. *rask* (*reski*) mhd. *rasch* (*resche*) mnd. *rasch* „vlug, vaardig, handig, sterk" nhd. *rasch* eng. *rash* „haastig, onbedachtzaam" on. *röskr* „dapper, moedig"; naast dit germ. *rasq-* staat met klankwisselende *u* glb. ohd. *rosc* mhd. *rosch*; een klankwisselende vorm met *e* is wellicht op te maken uit md., oudernederrijnsch, mnd. *risch* „rasch" en „opgeschoten, slank, rank, mager"; hierbij nog ohd *raskezzan* ags. *ræscettan* en os. *raskitôn* „vonken spatten". De germ. st. *rasq* (wt. *resq*, *resk*?) zal dus oorspronkelijk eene korte, snelle beweging hebben aangeduid. De meening dat dit *rasq* met een afleidend *sq* gevormd is van den bij rad ondersteldeu wt. (*rasqo-* voor *ratsqo-*), berust slechts op eene, niet onwaarschijnlijke, gissing.

Rasp vr. Uit mnl. *raspe* „schaafijzer, rasp, ruwe vijl", mnd. mhd. *raspe* „rasp" (ook „ruwe vijl", waarvoor anders *raspel*) eng. *rasp* „ruwe vijl" (*rasper* „rasp"); hierbij nhd. nnl. raspen meng. *raspen* eng. *to rasp* „afkrabben, afschaven", nvl. ook *rispen* „respen" en „repelen"; zie berispen. In 't Rom. vindt men dezelfde woordengroep: it. *raspare*, sp. *raspar*, ofr. *rasper* nfr. *râper* „raspen", *râpe* „rasp, ruwe vijl". Zeer waarschijnlijk verwant met ohd. *raspôn* (ond. **raspôn*) „samenrapen, bijeenkrabben" en ook met ohd. *hrëspan* „plukken, rukken, pakken". In hoeverre de wt. *hrësp* met de groepen van rap, rapen, samenhangt, is niet met juistheid te bepalen.

Rastering vr. **rasterwerk.** Eerst in 't jongere Nnl. aangetroffen. Het woord kan verwant zijn met lat. *raster*, *rastrum*, verkl. *rastellus*, *rastellum* „houweel, hark", mlat. ook „hek, draadvlechtwerk en derg.", waarvan ook it. *rastro* „hark, hekel", ofr. *rastel* nfr. *râteau* „hark, hek", mnl. *rasteel* „ruif, hek, rooster", fr. *râtelier* mnl. *rastalier* „ruif" en zuidduitsch *rastel* onz. „draadtralie, rooster". Misschien mag men echter ook aan een germ. *hrastro-*, klankwisselend met os. *hrôst* „dakgeraamte" mnl. *roest* „gehemelte" (eig. „dak") nnl. *roest* „hoenderstok" ags. *hrôst* eng. *roost* denken.

Rat, **rot** vr. Mnl. *ratte* ohd. ond. *ratta* nhd. *ratte* vr. (en met jongere klankverschuiving *ratz* m., *ratze* (m.) vr.) (ags. **rætt*?) eng. *rat*, ohd. ook *rato* m. mhd. *rate* m. vr.; daarnevens ijsl. *rotta* zw. dee. *rotte* mnd. *rotte* oostfri. *rötte* holl. *rotte*. Even onregelmatig ten aanzien der klanken is de verhouding tot de overeenkomstige woorden in niet-germ. talen: finsch *rotta*, fr. *rat*, it. *ratto* en gael. *radan*; daardoor is het moeilijk een juisten blik op het woord te krijgen. In allen gevalle behoort de afleiding uit lat. *raptus*, *rapidus* (it. *ratto* „snel, vaardig") te worden verworpen; de *o* in de stamlettergreep zou hierdoor ook niet verklaard worden. Veeleer mag men gissen

dat deze benaming oorspronkelijk thuis hoort bij een volk uit het Noorden of Noord-Oosten van Europa, en in de eerste eeuwen onzer jaartelling — doch later dan kat — in den vorm *rottṓ-* aan germaansche volkeren bekend geworden, en door hen als *ratta* verder naar het Westen en Zuiden verspreid is. Hiermede stemt overeen dat de rat in de Oudheid nog niet bekend was.

Ratel m., **ratelen** ww. Uit mnl. *rātel(e)* vr., *rātelen* ww., b. a. glb. nd. *rātelen* eng. *to rattle* (ags. *hrætele* vr. „ratel") nhd. *rasseln* mnd. nnd. *retelen*, *rettelen*, mhd. *ratzen* „ratelen". Deze germ. st. *hrat* voor „klapperen, knarsen, rammelen", ook „rochelen" wordt verwant geacht met gr. *κραδαίνω* „ik zwaai, schud"; vgl. ook den in klank min of meer overeenkomstigen wt. van gr. *κροτεῖν* „ratelen", *κρόταλον* „ratel".

Ratjetoe vr. Uit fr. *ratatouille*.

Ratijn onz. Eerst in 't Nnl.; glb. fr. *ratine*, eng. *ratteen*: van fr. *ratiner* „krullen".

Rauw bnw. Uit mnl. *raeu* (gen. *raeuwes*; ond. **rāo* voor *rāw*), daarnevens het meer gewone *ro* uit *rāo*, gen. *rāwes* waaruit *rouwes*, nom. *rou*; zie ruw. Deze vormen wijzen op germ. *hrǣwo-*, *hrēwo-*, waaraan ook beantwoorden ohd. mhd. *rô*, gen. *rouwes* en *rāwes*, os. *hrā* (uit *hrāw*) mnd. *rô*, *rauw* ags. *hrēw*, *hreá(w)* eng. *raw* on. *hrár* (voor **hrāwr*) „rauw, ongekookt". De hieraan beantwoordende voorgerm. wt. *krew*, *krū* zit in lat. *cruor* „bloed", *cruentus* „bloedig" *crūdus* (voor **cruvidus*?) „rauw", gr. *κρέας* „vleesch", skr. *kravis* „rauw vleesch", *krūras* „bloedig", osl. *krŭvĭ*, lit. *kraújas* „bloed". Zie ook rouw en ruit „schurft".

Ravotten ww. Van mnl. *ravot*, *revot* „tumult, gejoel". Dit woord behoort tot eene reeks van min of meer gelijkluidende stammen, die nog niet voldoende zijn opgehelderd, zooals nvl. *ravooi* „geraas, getier, gedruisch" *ravotsen* „ravotten", ofr. *riote*, prov. *riota*, it. *riotta* „twist, strijd", eng. *riot* „oproer, rumoer, brasserij", prov. *rabasta* „krakeel, opschudding", ofr. *rabâter* „tieren", mnl. *rebat*, *rabat* „twist, alarm, opschudding" e. a.; ook mnl. *reveel*, *riveel* „rumoer, feest, gejoel, strijdgewoel, ongerustheid, verdriet"? Misschien moet men in de groep van revelen den oorsprong dezer woorden zoeken.

Razen ww. Uit mnl. *rāzen*, b. a. glb. mnd. nnd. *rāsen*, hd. sedert de 13[de] eeuw *rāsen*, ags. *rǣsan* „aanstormen" (*rāsettan* „razen") on. *rāsa* „vooruitstormen"; afgeleid van een germ. znw. **rēso-*, bewaard in ags. *rǣs* „aanval, storm" eng. *race* „loop" on. *rās* „loop, het rennen" mnd. *rās* „sterke stroom", zie ras. De oorsprong van dit germ. znw. *rēso-* „hevige beweging, aanloop" staat niet vast. Sommigen hebben het in verband willen brengen met gr. *ἐρωεῖν* „stroomen, zich haasten", dat dan uit **rōse-* zou zijn ontstaan. Aangezien *rēso-* tot voorgerm. *rēdto-* herleid kan worden — vgl. 1 aas — komen ook md. *ratṓn* „opwinden, prikkelen" mhd. *raȥȥen* „tieren, razen", mnd. *reten* „tieren", mhd. *rāȥe* „heftig" in aanmerking.

Recht bnw. Uit mnl. *recht* „gestrekt, rechtopstaand, regelrecht, rechtstreeksch, gelijk, effen, juist, rechtvaardig", een algem.-germ. bnw. van deze bet.: got. *raihts* ohd. os. *rëht* ags. *riht* ofri. *riuht*; vgl. de samenst. gerecht en de afl. richten. Germ. *rëhto-*, voorgerm. *rĕkto-*, lat. *rectus* en zd. *rās'ta* „rechtop, rechtstreeksch, juist", is een deelw. van den bij rekken besproken wt. *reg* „rekken, strekken", waarvan ook skr. *ṛjú* (superl. *rájis'ṭha*) „rechtuit, juist, rechtvaardig" is afgeleid. — Het zelfstandig gebezigde recht voor „wat behoorlijk, billijk, rechtsgeldig is" is alleen in het Westgerm. bekend. — Nog minder algemeen is de bet. „rechts(ch)", die voorkomt in jonger-mhd. *rëht*, nhd. *rechts*, mnd. mnl. nnl. rechter; voor den vorm van het laatste zie linker. Het Germ. bezat hiervoor van ouds een indog. woord, *tëhswo*: got. *taíhswa-* ond. *tësewa-* ohd. *zëswa-* (nom. *zëso*), hoogerop verwant met gr. *δεξιός*, lat. *dexter*. — Rech-

ten en richten ww. Uit mnl. *rechten*, *richten*, b. a. ohd. *rihten* os. *rihtjan* mnd. mhd. nhd. *richten* ags. *rihtan* got. *raihtjan*: een denominatief *rihtjan* van germ. *rehto-*. — Vandaar ohd. *rihtâri* ofri. *riuhter(e)* mnd. *richtere* mhd. nhd. *richter* mnl. *rechter(e)* nnl. rechter (en richter), met eene bet. die eene beperking is van de algemeene „iemand die leidt, stuurt, bestuurt, inricht". — Voor rechtens bijw. vgl. krachtens. — Rechtvaardig bnw. Uit mnl. *rechtvaerdich* (*rechtveerdich*) „overeenkomstig met recht of regel, rechtmatig, rechtschapen", glb. mnd. *rechtverdech* mhd. *rëhtfertic*, waaruit mhd. *rëhtfertigen* „in den behoorlijken toestand brengen, herstellen, rechtvaardigen" nhd. *rechtfertigen* nnl. rechtvaardigen: de eigenlijke beteekenis van *rechtverdich* (bij vaart) zal wel zijn „wat rechtuit vaart", of „zich overeenkomstig recht of regel gedraagt" (mnl. *varen* „zich gedragen, zich bevinden").

Redden ww. Uit jonger-mnl. *redden* „uit de klem helpen, bevrijden", b. a. glb. mnd. *redden* ohd. *retten* nhd. *retten* ags. *hreddan* eng. *to rid*; daarnevens hebben mnd. ndd. *redden* nnl. redden en redderen en dial. eng. *red* de bet. „ontwarren, vereffenen, het haar kammen, in orde brengen". Indien dit laatste redden niet een bijvorm van nd. *rêden* nl. (be)reiden is, zal men als grondbegrip van west-germ. **hradjan* moeten aannemen „vrij, klaar maken, klaren, ontwarren". De afleiding is onzeker; meestal wordt het opgevat als een factitief van het bij rad bnw. behandelde germ. adj. *hraþo-*, *hrado-*; ook wijst men op den skr. wt. *çrath* „losmaken".

Rede vr. en **reden** vr. Met jongere onderscheiding uit mnl. *rēde*, gewoonlijk *rēdene* vr. „rekenschap, verstand, billijkheid, juiste verhouding, beweeggrond, aangelegenheid, vertelling, rede", b. a. glb. os. *rethia* mnd. *rēde* en *rēden(e)* ohd. *redia*, *reda* en *redina* nhd. *rede* got. *raþjō* „getal; rekening, rekenschap"; afl. ohd. os. *redinōn* — vanwaar nhd. *redner* nnl. redenaar — *rediōn* „rekenschap doen, uiteenzetten, spreken"; hierbij het got. deelw. *ga-raþan-s* „geteld" en het germ. woord voor „getal", dat in honderd schuilt; bij dit germ. *raþjōn-* zou voorts, met klankwisseling, *rōd* in got. *rōdjan* „spreken" kunnen behooren. Deze groep is hoogerop verwant aan lat. *rătiō*, dat dezelfde beteekenissen, behalve die van „redevoering", heeft, en waaraan germ. *raþjōn-* volgens de klankverschuiving in allen deele beantwoordt. Verder wil men deze woorden in verband brengen met den bij raam m. behandelden wortel. — Redekavelen ww. wordt verklaard uit ouder-nnl. *de rede kavelen* „de rede met overleg ramen" van *kavelen*, afleiding van kavel, in de overdrachtelijke bet. „onderscheiden, oordeelen, ramen, schatten, overwegen". Er bestaat echter ook een ww. *kavelen* „praten", dat bij de groep van kevel behoort. — Redelijk bnw. Uit mnl. *rēdelijc* „verstandig, betamelijk, tamelijk, braaf", b. a. mnd. *rēdelik* ohd. *redelîh* „met gezond verstand begaafd" nhd. *redlich*: van rede, reden.

Rederijker m. Door de volksetymologie vervormd uit *rhetorijker*, en dit van ouder-nnl. *rhetorijke*, het ontleende gr.-lat. *rhetorica* „welsprekendheid".

1 **Ree** (dier) vr. Uit glb. mnl. *ree* vr. Het is nauwelijks uit te maken aan welken oud-germ. vorm dit woord beantwoordt: aan *raiho-* onz. „ree" (bij Kil. ook „hinde") on. *rá* ohd. *rêh* mnd. *ree* onz. ags. *râh(deór)* eng. *roe*, aan *raihon-* m. ohd. *rêho* ags. *rá* „ree", of aan *raihjōn-* vr. ohd. *reia* ags. *rǣge*; ook nhd. *ricke* nnl. rekke got. **rikki* vr. „reegeit" acht men, onder aanneming van phonetische veranderingen in ouden tijd, verwant. De vroegere geschiedenis van dit uitsluitend germ. woord zweeft in het duister.

2 **Ree, reede** vr. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende, b. a. glb. mnd. *rede*, *reide*, vanwaar nhd. *rhede*, meng. *râde* eng. *road*; uit het Eng. fr. *rade*, it. *rada* „reede". Eigenlijk „plaats waar de schepen gereed worden, of gereed liggen"; bij bereiden; vgl. reeder en on. *reiði* „scheepsuitrusting".

Ree, reede bnw. Met weglating van *ge-* (vgl. b e u r t) uit glb. mnl. *gheréde* (*ghereet*), zie b e r e i d e n; ohd. *reiti* ofri. mnd. *réde* ags. *rǣde* „gereed". — R e e d s bijw., zie b e r e i d e n.

Reef en **rif** onz. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende; glb. nd. *ref*, *reef*, vanwaar nhd. *reff*, eng *reef*, dee. *rev*, *riff*, zwe. *ref*, on. *rif*. Door os. **rib*, **reb* en **ribi* aan te nemen, zou men deze benaming in nauw verband kunnen brengen met r i b (de reven beschouwd als de ribben van het zeil); maar even goed kan zij verwant zijn met on. *rífa* „splijten", nvl. *reef* „snede", *reve* „streep, striem" nhd. *riefe* „gleuf, groef"; dan zou r e e f eig. beteekenen „reep, strook". Van hetzelfde znw. stamt waarschijnlijk het on. ww. *rifa* „samenbinden" (= nnl. r e v e n) af, evenals ags. *rǣfan* „fasciis involvere" (?) van een klankwisselend **raif*.

Reeks vr. Dit woord komt eerst en alleen in 't Nnl. voor in de bet. „rij, keten"; daardoor wordt het moeilijk het juiste gezicht er op te krijgen. Te oordeelen naar den bijvorm *raex* „sleutelreeks, keten" zou men in de eerste plaats denken aan eene met rij verwante formatie met ablaut *ai* (daaruit fri.-holl. *á*) en met hetzelfde achterv. als in a a k s, l u n s: germ. (**raihsjō*? of) **raigsjō*. In dat geval zou r e e k s niets uitstaande hebben met mnl. nvl. nnd. *rēke* vr. „lijn, regel", oostfri. *reken* „streep, reep, lijn, rij", die op een germ. wt. *rik* of *rek* („langs iets strijken"?) wijzen (misschien den bij r a a k „hark" behandelden voor „krassen, krabben", of dien van r e k k e n?)

Reeling vr., zie r e g e l.

Reep m. Uit mnl. *reep* m. „strook, touw, hoep", b. a. mnd. *rêp* m. onz. ohd. *reif* m. „riem, touw, hoep, kring" nhd. *reif* ags. *rāp* m. „riem, strik, touw" eng. *rope* on. *reip* onz. „touw" got. *skauda-raip* „schoenriem". De grondbeteekenis van germ. *raipo-* is „strook"; zie r e p e l en r ij p.

Reet vr. Uit mnl. *rēte* „scheur, spleet, gleuf", b. a. glb. mnd. *rēte* mhd. *riȥ* nhd. *risz*, uit *riti*, eene afleiding van r ij t e n; ohd. *riȥ* heeft de bet. „streep, pennestreek, letterteeken", vgl. nhd. *risz*, *umrisz* „omtrek, ontwerp" got. *writs* „tittel". Mhd. *ritz* m. nhd. *ritze* vr. stammen af van een verscherpten st. *ritt*. — R e e t vr. „hennepbraak" uit *reete* (eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen) is daarentegen ontstaan uit **raitō*. Dezelfde klankwisseling *ai* hebben ohd. *reiȥ*, *reiȥa* „lijn" (zie r a s „geslacht") en het verwante **raitjan* in on. *reita* „opwinden, tarten" ohd. *reizzen*, *reiȥȥen* „tarten, verleiden" nhd. *reizen*.

Reetrekker m., uit r e e n t r e k k e r van nd. fri. *reen*, *rein* „verhoogde zoom van een akker, bosch enz.", b. a. glb. mhd. *rein* nhd. *rain* m. on. *rein* vr. „strook land"; dit woord, waarnevens in 't Oostfri. (een klankwisselend?) *rîn* „rand, kant" staat, zou als *n*-afleidsel bij r ij, r e e k s kunnen behooren.

Reeuw onz. Uit mnl. **ré*, **réu* (gen. *ré(u)wes*), b. a. os. ohd. *hrêo* (gen. *hrêwes*) onz. „lijk, begrafenis, lijkbaar; dood, moord", mhd. *ré* onz. m. ofri. *hrê* ags. *hrâ(w)*, *hrǣ(w)*, on. *hrǽ* „lijk" got. *hraiwa-* in *hraiwadûbô* „tortelduif" (eig. „doodenduif"?); germ. *hraiwo-*, *hraiwi-* „dood, lijk" wijst op een voorgerm. **kraiwos* of **kroiwos*, dat echter niet is gevonden.

Regel m. In het nl. woord zijn twee woorden samengevallen, die moeilijk te onderkennen zijn, daar zij in vele gevallen synoniem waren: 1) lat. *rĕgula* vr. (zie r e k k e n) „lat, scheen, richel, richtsnoer, regel" (waaruit ofr. *reule* eng. *rule*), dat in de germ. talen anders alleen overgenomen is in de bet. „leefregel voor geestelijke orden" en „voorschrift"; 2) germ. *rigil* (daarnevens *rīgl-*) ohd. *rigil* mhd. *rigel* m. „lat, dwarshout, grendel, smalle heuvelrug", nhd. *riegel* m. mnd. mnl. zwe. *rēgel* m. (vgl. r i c h e l en bij Kil. ook *rijgel*, *rijchel*) nvl. *regel*, *reile* vr. (en *riggel*) „lat, dwarshout, spoorstaaf" meng. neng. *rail* „richel, grendel, spoorstaaf". Het germ. woord is verwant met r ij: oorspronkelijk beteekende het òf „voorwerp om iets aan

te rijgen", òf eer nog „stuk hout in den vorm van eene rij, d. i. streep enz.". — Vandaar nd. nnl. regeling en reeling eng. *railling*.

Regen m. Uit mnl. *rēghen* (*rein*) m.; een glb. algem.-germ. woord: got. *rign* on. *regn* onz. ohd. os. *rëgan* ags. *regn* m. Vandaar *rignjan* „regenen": got. *rignjan* on. *rigna*, en glb. *rëgnôn*: ohd. *rëganôn* nhd. *regnen* mnd. *rēgenen* mnl. *rēghenen*, *rechenen* nnl. regenen. De samenstelling regenboog is algem.-germ.: on. *regnbogi* ohd. *rëganbogo* ofri. *reinboga* ags. *regnboga* eng. *rainbow*. Germ. *regno-* „regen" uit voorgerm. **reghno-* zal wel verwant zijn met lat. *rĭgāre* „bevochtigen, besproeien". Naar men wil, is in deze woorden de *r* ontstaan uit *mr*, in welk geval zij zouden samenhangen met gr. *βρέχειν* (voor **μρέχειν*) „nat maken".

Reggen ww. Alleen in 't Nnl.; van *reg*, fri. vorm voor rug.

Rei m. Uit jonger-mnl. *rei*, **reie* „koor (zang en dans), b. a. mnd. *rei*, *reie* mhd. *reie*, *reige* (welks *g* waarschijnlijk niets anders is dan eene andere spelling voor *j*) „dans in de open lucht, waarbij men zich in lange rijen achter elkander bewoog" nhd. *reihen* en *reigen* m. eng. *ray* (ags. **rǣga*?) „eene soort van dans". In weerwil van de beteekenis kan het niet verwant zijn met rij, daar de klanken niet overeen te brengen zijn. Wat den vorm betreft, zou het kunnen worden afgeleid van een wt. *rī*, waarvan met reduplicatie got. *reiran* „beven" afstamt, denkelijk ook *reien* „slingeren, schommelen" (in den Teuthonista) en misschien nog dial. nl. *rijelen*, *reieren* „beven, sidderen", (tenzij deze laatste woorden bij *rīdôn* (zie rillen) behooren). Is deze afleiding de ware, dan is **raion-* de naam van een oudgerm. dans met slingerende bewegingen; alleen bevreemdt het dan, dat het woord eerst zoo laat voorkomt. Met den germ. wt. *rī* vergelijkt men skr. *lī* in *lēlaya*, *lēliya* „slingeren, schommelen".

Reiger m. Uit mnl. *reigher*, b. a. mnd. *reiger*, *rēger* m. ond. *rēgera* vr. mhd. *reiger* nhd. *reiher* ags. *hrágra* m. „reiger". Daarnevens glb. ohd. *heigir* ond. mnd. *heiger* mnl. (*h*)*eigher*. Uit deze laatste germ. benaming acht men de romaansche ontstaan: it. *aghirone*, sp. *airon*, ofr. *hairon* nfr. *héron*. Germ. *hraigiro*(*n*) leiden sommigen af van een voorgerm. onomatop. wt. *krik* „een knersend, krijschend geluid geven", gr. *κρίζω* (aor. *ἔκρικον*) „knarsen, piepen, kraken", osl. *krikŭ* „geschreeuw"; vgl. krekel.

Reiken ww. Uit mnl. *reiken* (*rêken*) „zich uitstrekken, rekken, reiken, aanlangen", b. a. glb. mnd. nnd. *reiken*, *rêken* ohd. *reihhen* en *reihhôn* nhd. *reichen* ags. *rǣcan* eng. *to reach*; in glb. oostfri. *rîken* is misschien eene klankwisselende bijvorm met germ. *ī* bewaard. Het is nog niet gelukt den stam hiervan, germ. *raik* (*rīk*), synon. met den wt. van rekken, op stellige wijze in verband te brengen met andere woordengroepen in of buiten het Germaansch.

Reilen ww. Zie treil.

Reiltop m. *Reil* zal wel hetzelfde zijn als het (overgenomene?) eng. *royal* „bovenbramzeil" (*royal-pole* „reiltop").

Rein bnw. Uit mnl. *reine* (*rêne*), b. a. glb. ohd. *hreini* nhd. *rein* os. *hrêni* got. *hrains* on. *hreinn*; 't Eng. kent dit bnw., germ. *hraini-*, niet. Het is met *ni* afgeleid van den voorgerm. wt. *krei* „ziften, zeven" (gr. *κρί-νειν*, lat. *cribrum*), naar de eigenlijke, concrete beteekenis waarschijnlijk „schudden" (vgl. reuter, rillen). Oorspronkelijk beteekende rein dus „gezeefd, gezift, onvermengd", vgl. ond. *hrêncurni* „tarwe"; in enkele duitsche tongvallen wordt het woord nog thans alleen in de bijzondere opvatting „fijngemalen, gezeefd (van meel, zand enz.)" gebezigd.

Reinevaar vr. B. a. nd. *reinefare* mnd. *reinevar*(*ne*) nhd. *reinfarren*: door verwarring met varen ontstaan uit ohd. *reinivano* mhd. *rein*(*e*)*vane* mnd. mnl. nvl. *reinevāne* dee. *reinfan* zwe. *renfana*; aldus genaamd omdat de plant dikwijls evenals eene „vaan" op hoog gelegen, onbebouwde strooken land (zie reetrekker) staat.

Reis vr. Uit mnl. *reize*, *rêze* „ vertrek, veldtocht, keer ”, b. a. ohd. *reisa* mhd. *reise* „ vertrek, tocht, reis, inzonderheid veldtocht ” mnd. nnd. *reise* ook „keer”: bij rijzen. — Afl. mnd. *reisich* mnl. *reizech* (*g*) „ reisvaardig, uitgerust (tot den oorlog); begaanbaar ” mhd. *reisic* „ (tot den oorlog) uitgerust ”, waaruit nhd. *die reisigen* en oudernnl, in latere vervorming, reiziger.

Rek onz. Uit glb. mnl. *rec* (*ck*), b. a. mnd. nnd. *rec*, *ric* (*kk*) „stang, of latwerk om iets op te hangen ”, vanwaar nhd. *reck* (bij de gymnastiek); daarnevens nnl. rekke ouder-eng. *rekke* nd. *recke* vr. en *recken* m. „lat, stang”: ond. **rĕkko-*, **rikko-* van den wt. van reeks, rij, regel (of bij reiken?). — Synoniem met rek is nl. nd. rak, eng. *rack*, zwe. *räck* „leuning”: misschien heeft dit oorspronkelijk alleen beteekend: „folterwerktuig” (zie rakker); maar het zou ook van den wt. *rek* „schikken” (zie rekenen) kunnen komen.

Rekel m. Eerst in ’t oudere Nnl. voorkomende, b. a. mnd. nnd. *rēkel* „mannetjeshond, groote hofhond” ond. **rakil* of **rikil*. Verwantschap met ags. *ræcc* „speurhond” (zie 1 brak), is niet waarschijnlijk. In ’t Oostfri. is *rēkel* ook „een groote, flink uitgegroeide boom ” en nd. rijnsch *rēkeln* beteekent „zich uitrekken (van luiheid)” welke beteekenissen aan de groep van rank doen denken; de klanken maken echter verwantschap met rekken waarschijnlijker.

Rekenen ww. Uit mnl. *rēkenen* „verhalen, rekenen”, b. a. ohd. *rĕhhanôn* „in orde, gereed maken, banen; rekening doen; rekenen” nhd. *rechnen* nnd. *rekenen* „verhalen, rekenen” ofri. *rekenian* ags. *reconian* „tot onderzoek en kennisneming voorleggen, verantwoording doen, rekenen” eng. *to reckon*. Dit westgerm. ww., niet verwant met got. *rahnjan* „rekenen”, is afgeleid van een bnw. met de bet. „in orde-, klaar-, vrijgemaakt” ohd. *rĕhhan* ofri. *rekon* mnd. nnd. *rēken* ags. *recen*. Dit bnw., en voorts mnl. *rēke* „behoorlijke, goede toestand, gesteldheid” (zie ook reeks), os. *rekôn* „in orde, gereed maken ” ond. *gerĕkôn* „leiden, (be)sturen” mnl. *ghe-*, *be-rēken* mnd. *rēken* ouder-nederrijnsch *gerechen* „in orde maken, toebereiden”, oostfri. *rak* „recht, juist, in orde ”, mnl. *gherackelijc*, *reckelijc* „in orde, geschikt ”, *berecken* „schikken, besturen ”, benevens de onder gerak genoemde woorden zijn alle ontstaan uit een germ. wt. *rek* „schikken, inrichten ”, die één is met den wt. van recht en rekken.

Rekke vr., zie rek, en ook ree.

Rekkeling vr. Eerst in ’t Nnl., ook *rekeling*. Oorsprong onbekend.

Rekken ww. Uit mnl. *recken*, b. a. ohd. *recchen* mhd. *recken* „uitstrekken, uitrekken; opwekken, gaande maken, inrichten; aanlangen, overreiken; zich uitstrekken; naar iets streven” nhd. *recken* os. *rekkian* „rekken” got. *uf-rakjan* „uitstrekken”; zie rakker; hierbij got. *rahtôn* „aanbieden”. It. *recare* „aanbieden” is aan ’t Germ. ontleend. Met germ. *rakjan* „strekken” moet ook nl. raken „bereiken, treffen” verwant zijn: in deze beteekenis komt in ’t oude Nederrijnsch ook een st. ww. *gerĕchen* voor. Uit den germ. wt. *rek* uit voorgerm. *reg* „rekken, strekken, reiken, bereiken”, vervolgens „richten, sturen, schikken enz.” heeft zich in ’t Germ. en in ’t Voorgerm. eene groote verscheidenheid van vormen en beteekenissen ontwikkeld; vgl. uit het Germ. nog got. *garēhsns* „bepaling”, voorts recht, rak, rekenen, en ook rijk, en buiten het Germ. lit. *ražau*, *rażyti* „rekken”, lat. *por-rigere* „uitstrekken”, *rĕgere* „richten, besturen, heerschen”, *regio* „richting, streek, gewest”, *rēgula* „lat, liniaal, scheen, richtsnoer, regel ”, gr. ὀ-ρέγειν „rekken”. — In de afl. rekkelijk zijn tegelijk enkele oude beteekenissen van het bij rekenen vermelde mnl. *reckelijc* bewaard.

Rellen, zie rallen.

Relmuis. In ’t oudere Nnl. voorkomende, duitsch eveneens *rellmaus*. Oorsprong onbekend.

Remmen ww. Eerst in 't Nnl., b. a. nd. *remmen* „vastrijgen, remmen" ags. *hremman* „belemmeren"; niet onmogelijk, dat dit hetzelfde woord is als got. *hramjan* „kruisigen" (zie raam onz.). Het grondbegrip van den germ. st. *hram* (of *ram*?) schijnt hetzelfde te zijn als bij stremmen, namelijk „strak, stram".

Rendier onz. Eerst in 't Nnl., en evenals nhd. *renntier* en eng. *raindeer* gevolgd naar glb. zwe. *ren* uit on. *hreinn*, b. a. ags. *hrân*; vgl. ook it. *rangifero*, fr. *rangier* en *renne*. Men meent, dat deze benaming oorspronkelijk thuis behoort in 't Finsch-Laplandsch (*raingo*), waaraan ook on. *hreinn* ontleend moet zijn.

Renet vr. Uit fr. *reinette*.

Rennen ww. Uit mnl. *rennen*, b. a. ond. *rennian* ohd. *rennen* mnd. mhd. nhd. *rennen* got. *rannjan*. Het causatief van germ. *rinnan* „zich in beweging zetten": got. ohd. os. *rinnan* mhd. mnd. mnl. *rinnen* „in beweging komen, vloeien, loopen, voortkomen, voortvloeien, ontspringen" ags. *rinnan*, *irnan* eng. *to run*. De eigenlijke beteekenis van het causatief is dus: „in beweging zetten": got. *ur-rannjan* „(de zon) laten opgaan" mnd. *rennen* ook „laten vloeien, uitgieten", vervolgens inzonderheid „een rijpaard of een vaartuig in beweging zetten", vanwaar de jongere nl.-duitsche bet. van rennen. *Nn* uit voorgerm. *nw*, *nu* (vgl. dun, man) diende oorspronkelijk alleen om den praesensstam te vormen van dit sterke ww., dat ontstaan is uit denzelfden voorgerm. wt. *rei* „gaande maken, in beweging zetten" als de skr. wt. *rî* „laten vloeien, loopen", praes. *rinati* (met een dergelijk suffix als in germ. *rinnan*), praet. *á-ri-nvan*, en gr. ὀ-ρίνειν „gaande maken", voorts skr. *rîti* vr. „stroom", lat. *rî-vus* en ags. *ri-þ* „beek"; vgl. ook rijzen. Het germ. *rinnan* was door analogie in de klasse der *e*-wortels overgegaan, vandaar formaties als het factitief *rannjan* en als got. *run-s* ags. *ryne* „loop", waarnevens glb. got. ohd. *runs*.

Rente vr. Uit mnl. *rente*, b. a. mnd. mhd. *rente* „opbrengst, inkomsten, voordeel": uit glb. mlat. rom. *renta* uit *rendita* van mlat. rom. *rendere* (fr. *rendre*) in plaats van classiek lat. *reddere* „teruggeven".

Repel m. Uit mnl. *rēpel*, b. a. mnd. nnd. *rēpel* „hekel, vlaskam": ond. òf **rapil* (bij rapen, rafel), òf eer nog **ripil*, b. a. mhd. *riffel* „getand werktuig, vlaskam" nhd. *riffel*, ohd. *riffila* „zaag": vandaar ohd. *riffilôn* „zagen" mhd. nhd. *riffeln* „hekelen, braken" nl. repelen eng. *to ripple*; nevens *ripil* (en **ripa*?) bestaat ook, met een ablaut *ai*, glb. vl. *rêpe* (ook nd. *rêpe*?); hierbij mnl. *rêpen*, *reipen* „repelen", nd. in 't algemeen „losrukken". De germ. wt. **reip*, waarvan ook reep en rijp afstammen — vgl. ook rijven — moet dus ongeveer de bet. „losrukken, afstroopen, langs iets strijken, scheren" gehad hebben.

Reppen ww. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) voorkomende (ook *rippen*), b. a. ofri. *reppa* mnd. nnd. *reppen* „gaande maken, in beweging (in rep en roer) brengen, aanraken, zich haasten" dial. duitsch *rippen* „gaande maken, in beweging brengen": uit ond. **rëppôn*, **rippôn* (misschien oorspronkelijk met *hr* beginnende). Het is niet volkomen zeker of de volgende woorden hiermede, dan wel met rap of met hd. *rupfen* verwant zijn: ags. *hreppan* „aanraken" on. *hreppa* „erlangen", meng. *rippen* dial. eng. *to rip* „driftig, heftig zijn, van iets gewag maken; rukken, afscheuren, openbreken" nvl. *rippen* „rijten". De germ. st. (*hripp* of) *ripp* „een ruk of stoot geven, gaande maken" kan uit den wt. *reip* van repel ontstaan zijn.

Rest vr. Uit een ouder *reste* mnd. *reste* vr.: het overgenomen fr. *reste* m., dat zijn oorsprong vindt in lat. *restâre* „overblijven", waaruit ook nhd. *rest* m. eng. *rest*.

Reu m. Uit glb. mnl. *röde* (*rōde*), b. a. mnd. nnd. *röde* ohd. *rudho*, *rudo* „groote jachthond", nnd. ook „hond in 't algemeen" nhd. *rüde* (dial. ook *rütte*, uit germ. **(h)ruþþjon-*?) ags. *ryþþa*, *hryþþa* m. „molossus" (glb. ook *roðhund*) meng. *hruththe*: west-

germ. **hrupjon-* of **rupjon-*. Afleiding onbekend.

Reuk m. Uit mnl. *rōke* (*rōke*), b. a. glb. mnd. nnd. *rōke* mhd. *ruch*, *geruch* nhd. *geruch*: *ruki-* bij ruiken.

Reus m. Uit glb. mnl. *rōze* uit *rēze*, met een opmerkelijke *r* in plaats van *wr*, b. a. ond. *wrisil* os. **wrisi* (*wrisilīk* bnw. „van reuzen") ohd. *risi*, *riso* nhd. *riese*. Dit in de overige germ. talen niet voorkomend **wrisi* „reus" acht men verwant met skr. *vrṣ́an* „krachtig, mannelijk, sterk", waarmede ook oiersch *fairsing* „groot, geweldig" wordt in verband gebracht. Een onl. **risi* „reus" zou bij rijzen kunnen behooren; vgl. rijzig.

Reutelen ww. Uit glb. mnl. **rōtelen* (*rōtelen*), b. a. oostfri. *röteln* „ratelen, rammelen (ook in overdr. zin); rochelen" mnd. *rotelen* meng. *rotelen* dial. eng. *to rottle*, *ruttle* dial. duitsch *rosseln* „rochelen". Dit woord is ontstaan uit een klankwisselend *hrūt*, behoorende bij het germ. st. ww. *hrūtan*, *hriotan*: on. *hrjóta*, *rjóta* „snorken" ags. *hrūtan* „snorken, brommen" eng. *to rout* ohd. *rūʒʒan* mhd. *rūʒʒen* mnd. mnl. *rūten* ofri. (*h*)*rūta* „snorken, brommen, gieren, gonzen, ruischen, suizen, door elkaar praten", ook van het „suizen, gieren van een zwaard door de lucht", vanwaar ouder-nnl. ruiting vr. mnd. nnd. *rūtinc* „zwaardkling"; hierbij nog met een klinker van denzelfden trap als in reutelen ohd. *hroz* nhd. *rotz* „snot". Van den germ. wt. *hrut*, *hreut* zijn in 't Voorgerm. geen zekere sporen gevonden. Zie reuter.

Reuter m. Eerst in 't Nnl., naar den vorm te oordeelen behoorende bij nvl. *reutelen* „schudden, stooten, omroeren", westf. *rüetelen* „schokken, schudden", welker st. *rut* wel in oorsprong één zal zijn met dien van reutelen. Misschien is reuter echter ontleend aan 't Duitsch, en alleen later met gemelde groep in verband gebracht. Het hd. *reuter* zou wellicht met *rütten*, *rütteln* verwant kunnen zijn; buitendien zijn er twee dergelijke woorden voor „zeef": ohd. *rītara* nhd. *reiter* ags. *hrīdder* vr. eng. *riddle*, (*rudder*), dat te zamen met de in vorming overeenkomende woorden lat. *cribrum* (*-brum* uit *-thrum*) en oiersch *criathar* „zeef" bij den wt. van rein (rillen) behoort, en nhd. *räder*, *rädel* van ohd. *rēdan* mhd. *reden* st. ww. mnd. *rēderen* en nvl. *retsen* „zeven, ziften", die met lit. *krētalas* „zeef", *kreczù* „schudden" hoogerop verwant zijn.

Reuzel m. vr. Uit mnl. *rōzel*, b. a. ond. os. *hrusli*, *rusli* m. mnd. *rōsel* nnd. *rōsel*, *rüssel* ags. *hrysel*, *rysel* „vet van de ingewanden (der varkens)", zwe. *rösen* „smeerbuik": de afleiding van dit germ. *hrusljo-* of *rusljo-* is nog niet gevonden.

Revelen ww. Frequentatief van mnl. *rēven* „ijlen, raaskallen, mijmeren, suffen", b. a. glb. mnd. nnd. *rēven* mhd. *rëben* „niet wel bij 't hoofd zijn, razen" dial. nhd. *reben* „zich roeren, weren", *rebeln* „krioelen, tieren"; hierbij *ravelen* bij Kil. „in heftige beweging zijn, razen"; zie ravotten; dezelfde woorden vindt men terug in meng. *raven* „ijlen, razen" eng. *to rave* en ofr. nfr. *rēver*, dial. *râver* „ijlen, droomen". De gangbare meening dat het nl.-duitsche woord uit het fransche, en dit uit lat. *rabies* „woede" ontstaan is, steunt echter op losse gronden. Niettemin is het de vraag, of de st. *rëb* „in rep en roer zijn" oudgermaansch is.

Reven ww., zie reef.

Rib, ribbe vr. Uit mnl. *ribbe* (*rebbe*) vr., b. a. mnd. *ribbe* onz. m. ofri. *rib*, *reb* onz. ohd. *rippa* vr. *rippi*, *ripi* onz. mhd. *rippe*, *ribe* onz. nhd. *rippe* (voorheen ook *riebe*) vr. ags. *ribb* onz. eng. *rib* on. *rif*; got. **ribi* mv. **ribja* onz. komt toevallig niet voor. Algem.-germ. *ribjo-* is verwant met osl. *rebro* (uit *rebhro-* of *ribhro-*?) onz. russ. *rebró* enz. „rib". Het is zeer twijfelachtig of deze woorden verwant zijn met ohd. *rëbo* m. „wijngaardrank, rank" nhd. *rebe* vr., mnd. nnd. glb. *rave*, en met een ondersteld idg. wt. **rebh* „bocht, kronkeling". Aangezien de grondbeteekenis van rib kan geweest zijn „streep, nerf van een blad" dient de

oorsprong misschien gezocht in de bij reef en rif behandelde groep.

Richel vr. In 't oudere Nnl. voorkomende; oostfri. *richel*, nd. *rîchel*: een uit ond. **rīglo-* ontstane bijvorm van regel (zie echel).

Richten ww., zie rechten. — **Richtig** bnw. naar het voorbeeld van duitsch *richtig*, ohd. *rihtīg* mnd. *richtich* „recht, rechtstreeksch, juist": van recht.

Ridder m. Uit mnl. *ridder(e)* (*riddâre*) mnd. *ridder(e)* mhd. *ritter*, *riter* (daarnevens *rîtære*). Het woord is een nomen agentis „rijder", met het suffix *-ārjo* gevormd van den st. *rīd* van rijden, ond. **rīdāri*; toegepast op de te paard dienende mannen der vorsten, werd het ten gevolge van het leenstelsel de naam van een bijzonderen stand. De dubbele dentaal is misschien tengevolge van eigenaardige klankwetten ontstaan in het dialect eener bepaalde streek aan den Rijn, waar het ridderwezen zich inzonderheid ontwikkelde en vanwaar dit, en tegelijk daarmede de naam, in alle gewesten ingang vond.

Rieken, zie ruiken.

1 **Riem** (strook) m. Uit mnl. *rieme*, b. a. ohd. *riumo*, *riomo* nhd. *riemen* os. *riomo* ags. *réoma* m. „band, gordel, riem" got. **riuma*. Te oordeelen naar het hoogerop verwante gr. *ῥῦμα* „treklijn, touw" moet het worden afgeleid van een wt. *reu* „trekken" (gr. *ἐρύω*).

2 **Riem** (roeispaan) m. Uit mnl. *rieme*, b. a. ond. *riemo* mhd. *rieme* rijnsch *rieme(n)* mnd. *rême* m. „roeiriem". Het aannemen van ontleening uit het Latijn (*rêmus*; it. *remo*, fr. *rame*) is aan eenige bedenking onderhevig, zoowel uit hoofde van den vorm als van de zaak zelve. Misschien is ond. *riemo* uit **riumon* van germ. oorsprong en hetzelfde woord als 1 riem (eig. „spaan, waarmede men een schuit voorttrekt"). Met roeien heeft het woord etymologisch niets te maken.

3 **Riem** (papiermaat) m. Tegelijk met mlat. *ri(s)mus*, *risma*, it. *risma*, sp. *rima*, fr. *rame*, eng. *ream* en ook jonger-mhd. *ris* nhd. *ries* ontstaan uit arab. *rizma* „bundel, pak, baal goed, pak papier".

Riet onz. Uit mnl. *riet* (*d*; nwvl. *ried*) onz., b. a. glb. ond. *ried* (uit **hreod*) mnd. *rêt* (*d* en *t*) nnd. *rêd* en *rêt* ags. *hreód* engl. *reed* ohd. *hriot* nhd. *riet* (*ried*) onz. Ware de nnl.-nd. *t* hier niet uit *d* ontstaan, op dezelfde wijze als in 2 neet, dan zou men een ond. **hreot* mogen aannemen, dat zou strooken met den wt. van reutelen.

Rif (klip) onz. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mnd. *rif*, *ref* onz. (gen. *rêves*) „zandbank, rotsklip" on. *rif* eng. *reef*. Men wil het woord verklaren als „afgescheurde, gespleten rots", daarbij denkende aan on. *rífa* „splijten, klooven"; het behoort echter veeleer bij rib of reef, eig. „reep, strook". — Rif (geraamte) wordt door velen gehouden voor het oude woord voor „lijf, lichaam, lijk", dat bij middelrif besproken is; anderen achten het verwant met rib, nog anderen met mnd. *ref* nhd. *reff* „latwerk, geraamte, mars van een kramer".

Rif (in een zeil), zie reef.

Rij vr. Uit mnl. *rîe*, b. a. mhd. *rîhe* „rij, lijn" nhd. *reihe* vr.; hierbij, met afwisseling van *h* en *g* („gramm. wechsel"), glb. ohd. *rīga* mhd. *rige* mnd. *rîge* nhd. *riege* en glb. ags. *râw* (uit **raiw-* uit **raigw-*, vgl. nier) eng. *row* „rij" en met denzelfden ablaut *ai* vl. *reesem* (uit **raihsmo*) „rij, rist (van aan een snoer geregen dingen)" (en ook zeker wel vl. *reeze* „reesem, lat, regel, richel", *reie* „lat, sluitboom", oostfri. *rê* „winkelhaak"). Deze woorden behooren met reeks, regel, richel bij een germ. wt. *reihw*, *reigw* uit voorgerm. *reikh*; vgl. den skr. wt. *rikh* „rijten", *rêkhâ* vr. „streep, lijn". Het hierbij behoorende st. ww. heeft in 't Germ. de bet. „op eene rij brengen (aan een draad of iets derg.), aan een snoer rijgen" vervolgens ook „met lange steken aan elkaar naaien, rijgen" ohd. *rîhan* nhd. *reihen* mnd. mnl. *rîgen* (met *g* uit den plur. praet.) nnl. **rijgen.**

Rijden ww. Uit glb. mnl. *rîden*, b. a. ohd. *rîtan* „zich voortbewegen, zich

opmaken, rijden (te wagen en te paard)" ags. *rîdan* eng. *to ride* mnd. *rîden* on. *rîða*. Germ. *rîdan* beteekende dus in 't algemeen „zich voortbewegen". „Dit, gevoegd bij het feit dat er in 't Germ. geen afzonderlijk woord bestaat voor te paard rijden, maakt het waarschijnlijk, dat de rijkunst betrekkelijk jong is. Daarenboven bezitten ook de verwante talen geen gemeenschappelijk woord daarvoor. Het staat vast dat de rijkunst den Grieken eerst na Homerus bekend is geworden, en dat zij den Indiers van den Rigveda nog vreemd was. Bij hun eerste optreden in de geschiedenis worden de Germanen reeds als ruiters beschreven, doch de ontwikkeling van het woord rijden (vgl. lat. *equo vehi*) bewijst dat deze kunst van jonge dagteekening is". Met germ. *reid* uit voorgerm. *reidh* zijn hoogerop verwant oiersch *riad* „het rijden", *riadaim* „ik rijd", oudgall. *rêda* „wagen" (zie paard); ook gr. ἔ-ριθος „bode dienaar" wil men er mede in verband brengen. De algemeenere bet. vertoont zich nog in ags. *râd* vr. „vaart, tocht" eng. *road* „straatweg". Waarschijnlijk is de groep van ree, bereiden verwant, maar het is nog niet zeker, hoe de beteekenissen overeen te brengen zijn. Men neemt aan dat de beteekenis van ree zich op eene dergelijke wijze heeft ontwikkeld als die van vaardig, en kent aan den wt. van rijden dan het grondbegrip van voortbeweging toe. In dat geval zou on. *rîða* „slingeren, zweven" hetzelfde woord kunnen zijn als *rîða* „rijden".

Rijf vr. Uit ouder *rîve*, b. a. mnd. nnd. *rîve* meng. *rîve* noordsch *rîva* „hark": van rijven.

Rijfelen ww. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen. Ook it. *riffa*, sp. *rifa* hebben de bet. „hazardspel", it. *arriffare*, sp. *rifar* ouder-fr. *riffler* die van „loten" of „dobbelen". Zonder twijfel zijn deze stammen dezelfde alsdie van rafelen, rijven; maar de begripsontwikkeling dezer uitdrukkingen is niet voldoende opgehelderd.

Rijgen ww., zie rij.

Rijk onz. Uit mnl. *rîke*, b. a. got. *reiki* os. *rîki* ags. *rîce* ohd. *rîhhi* onz. „gebied, heerschappij, rijk, overheid" nhd. *reich*: eene afleiding met *jo-* van germ. **rîk-*, dat alleen in 't Got. als *reiks* m. „heerscher, overste" bewaard is (en in namen als Frederik, Hendrik). Het zeldzame ohd. st. ww. *rîhhan* „heerschen, machtig zijn" is eigenlijk eene afleiding van *rîk-* „heerscher", dat zelf het in oudgermaanschen tijd overgenomene glb. kelt. *rîg* is (zie een vermoedelijk terzelfder tijd ontleend woord bij ambacht). Dit laatste beantwoordt hoogerop aan lat. *rêg-em* skr. *râjan* „koning", welke woorden bij den idg. wt. *rĕg* „richten, besturen" (zie recht) behooren. De zuiver germaansche vorm van dit idg. *rêg* zou niet *rîk*, maar *rêk* nl. *râk* geweest zijn. Zie het volgende woord.

Rijk bnw. Uit mnl. *rîke* „machtig, rijk", b. a. os. *rîki* „machtig" ohd. *rîhhi* „machtig; heerlijk, rijk" nhd. *reich* ags. *rîce* „machtig" eng. *rich* got. *reiks* „machtig, voornaam". De rom. groep van it. *ricco* fr. *riche* is uit het Germ. overgenomen. Algem.-germ. *rîki-* is eene afleiding van *rîk-* „heerscher" (zie het vorige woord); de grondbeteekenis is „machtig, vermogend", waaruit de jongere bet. „rijk" voortvloeide: immers naar het oude volksbegrip is het bezit van schatten onafscheidelijk van het denkbeeld van macht.

Rijm m. Uit mnl. *rijm*, b. a. glb. ags. os. *hrîm* onz. eng. *rime* dial. opperd. *reim* (ook mhd. *rîmeln* „rijpen"). Naast dit *hrîmo-* staat een glb. germ. *hrîpon-* in ohd. (*h*)*rîfo* nhd. *reif* ond. *hrîpo* nnl. (holl.) *rijpe*, **rijp** m. Het is moeilijk na te gaan in welk verband deze beide woorden tot elkander staan, (*hrîmo-* uit **hrîp-mo-*? vgl. arm bnw., hellebaard), te meer omdat er in noch buiten 't Germ. verwante woorden gevonden zijn; gr. κρυμός „vorst" kan niet verwant zijn.

Rijm onz. Met veranderd geslacht in plaats van mnl. *rîme* vr. „rijmend vers, vers, gedicht, rijm"; glb. mnd. *rîm*, *rîme* m.; mhd. *rîm* m. beteekent in

de eerste plaats „versregel”, eerst in nhd. *reim* m. treedt de bet. „eindrijm” op den voorgrond. Deze woorden zijn ontleend uit algem.-rom. *rîmu* „rijmdicht, gedicht; rijm”; ook meng. *rîme* neng. *rhyme* is ontleend aan dit rom. woord, of ten minste van denzelfden oorsprong. Dezen zoekt men meestal in lat.-gr. *rhythmus*; *versus rhythmicus* was de geleerde benaming voor het middeleeuwsche vers, dat op andere leest was geschoeid dan het antieke, en reeds vroeg verbonden werd met het eindrijm. Minder voldoet de door anderen verdedigde afleiding van dezen middeleeuwschen kunstterm rijm uit een ogerm. woord voor „rij, volgorde, getal”, ohd. os. ags. *rîm* on. *rím*, dat denkelijk met rij verwant is.

Rijp m., zie rijm m.

Rijp (rups) vr. Eerst in 't Nnl., Holl.; noordfri. *rip* „rups”. Deze benaming behoort waarschijnlijk bij den bij reppen vermelden st. met de bet. „zich met regelmatige schokken voortbewegen”; vgl. rups.

Rijp bnw. Uit mnl. *rîpe*: een westgerm. bnw. met de bet. „rijp”, ags. *rîpe* os. *rîpi* ohd. *rîfi*; het behoort bij ags. *rîpan* st. ww. „oogsten”, evenals ags. *rîfter* „sikkel” en eng. *to reap* „oogsten”. Zonder twijfel is de wt. dezelfde als die van reep, repel met de grondbet. „af halen, afstroopen”.

Rijs onz. Uit glb. mnl. *rijs* onz., in deze bet. algem.-germ.: on. *hrís* ags. *hrîs* eng. *rise* ohd. *hrîs* mnd. *rîs* nhd. *reis* onz. Men acht het verwant met germ. *hrisjan* „schudden, beven” (got. *hrisjan* os. *hrissian* ags. *hrissan*), dat met lat. *crissâre* „schudden” (vgl. den wt. *kri* bij rein) hoogerop verwant is; zie echter ritselen.

Rijst vr. Met een jongere *t* (vgl. akst) uit ouder *rijs*; mhd. *rîs* m. onz. mnd. *rîs* nhd. *reis* m. voorts eng. *rice*, fr. *riz*, it. *riso* enz. Het woord is uit Indië afkomstig: skr. *vrîhi* werd in allengs gewijzigden vorm — gr. ὄρυζα, ὄρυζον — door de westersche volkeren overgenomen.

Rijten ww. Uit glb. mnl. *rîten*, b. a. glb. mnd. *rîten* ohd. *rîʒʒan* „scheuren, verscheuren, inkrassen, schrijven” nhd. *reissen* os. *wrîtan* „openrijten, schrijven” mnd. *wrîten* „insnijden, teekenen, schrijven” ags. *wrîtan* eng. *to write* on. *rîta* „schrijven”. Daar in 't Nd. en Nl. een begin-*wr* niet in *r* overgaat, dient men, gelijk meermalen, aan te nemen dat er twee vormen, met *r* en met *wr* aan 't begin, naast elkander hebben bestaan. Voor germ. *rit*, *writ* „oprijten, scheuren” zie nog reet en ritsig. De bet. „schrijven” kreeg het woord, doordat de letters oorspronkelijk op hout (zie boekstaf), steen enz. werden ingekrast.

Rijven ww. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende, b. a. mnd. *rîven* „wrijven” oostfri. *rîfen* „wrijven, raspen, schrabben, krabben, schuren, harken, scheuren” ofri. *rîva* meng. *rîven* on. *rîfa* „verscheuren”. De wt. *reif*, *reib* — vgl. ook reef, en rib — moet eene dergelijke grondbet. hebben gehad als de bij repel besproken wt. *reip*, dus ongeveer „met een scherp voorwerp langs iets strijken: rijten, scheren, schrabben”; misschien is gr. ἐ-ρείπειν „omwerpen, verwoesten; instorten” hoogerop verwant.

Rijzen ww. Uit mnl. *rîzen* „opstaan, opkomen, hooger worden, opgaan (van hemellichamen); vallen”, b. a. glb. ohd. os. *rîsan* mhd. mnd. *rîsen* ags. *rîsan* eng. *to rise*. Hierbij reis, rijzig, voorts eng. *to raise* (ags. **râsian* = ohd. *reisôn* nhd. *reisen* nnl. reizen) en het causatief germ. **raizjan*: got. *ur-raisjan* „doen opstaan, opwekken, gaande maken, voor den dag doen komen, doen ontstaan” ohd. mhd. *rêren* „doen vallen of vloeien” mnd. nnd. *rêren* „afvallen, vallen” ags. *rǽran* eng. *to rear* „oprichten, opkweeken, opdrijven, opritsen” en ten slotte met ablaut *ĭ* mhd. *riseln* „neerdruppelen” nhd. *rieseln*. De grondbet. van den germ. wt. *reis* is „gaande worden, zich in beweging zetten”; buiten 't Germ. is deze wortel nog niet, maar wel een syn. wt. *rei* (zie rennen) teruggevonden.

Rijzig bnw. Met *ij* in plaats van *ei*,

door bijgedachte aan rijzen, uit oudernnl. (holl.) *reizig*, mnd. nnd. *reisich* (*g*) „slank, hoog opgeschoten": van den wt. *reis* van rijzen.

Rikkekikken, rikkikken ww. Klanknabootsing; vgl. kikvorsch.

Ril (groeve, voor) vr. Eerst in 't Nnl.; oostfri. nd. *rille* „vore, goot, bedding" eng. *rill* „goot, beekje": zoo goed als zeker staat het in verband met den onder rennen besproken wt. *ri*; misschien is *rille* ontstaan uit een ouder **rinle*, vgl. spil.

Rillen ww. Eerst in 't Nnl., glb. oostfri. *rillen*; hierbij westf. *rillern* „schudden": stellig behoorende bij een germ. wt. *rî* of *hrî* „schudden, beven, (zie rei en rein); vgl. de op voorgerm. **krĭt* of **rĭt* wijzende stammen van ohd. *rito*, *ritto* mhd. *rite*, *ritte* mnl. mnd. *rēde* m. en ags. *hriþa* m. „koorts", ags. *hriþ* „storm", ohd. *rîdôn* mnl. *rîden*, *rîderen* „sidderen, beven", oostfri. *riddeln* „rillen", on. *riða* „beven, sidderen". In welke phonetische betrekking de st. *rill* tot deze groepen staat, dient nog nader onderzocht.

Rimpel m. Uit glb. mnl. *rimpel*, mnd. *rimpel* eng. *rimple*; met klankwisseling glb. mnd. *rumpele* mnl. *rompel* eng. (*to*) *rumple*: van het st. ww. mnl. mnd. *rimpen* ohd. *rimpfan* mhd. *rimpfen* „samentrekken, rimpelen" ags. *gerumpen* „gekromd"; hierbij mhd. nhd. *rümpfen* en voorts waarschijnlijk mnl. *ronse* „rimpel" (uit **rumpsa* (?), waaruit misschien ook ohd. *runza* (nhd. *runzel*) zie runsel). Naast dezen germ. wt. *remp* staat een glb. *hremp* blijkens ags. *hrympele* „rimpel", *gehrumpen* „rimpelig"; vgl. de zinverwante wt. *kremp* (krimpen) en *skremp* (schrompel). Buiten 't Germ. nemen sommigen verwantschap aan van gr. *ῥέμβομαι* „ik dwaal rond", *ῥάμφος* „kromme snavel van roofdieren".

Ring m. Uit *rinc* (*gh*) m.; een algem.-germ. woord met de bet. „ring, hoep, kringvormig ding": on. *hringr* ohd. os. ags. *hring* m. Een hieraan beantwoordend voorgerm. *krengho-* — een synon. wt. met *gr* beginnende zie bij kring — vindt men ook in osl. *krągŭ* m. „kring", *krąglŭ* „rond". Dit germ. woord, dat ook de kringvormige „vergadering" aanduidde, is in het Rom. overgegaan, vandaar it. *aringo* „redenaarsgestoelte, fr. *harangue* „openbare redevoering", en ook fr. *rang*.

Rinkel m. Van rinkelen, dat met verscherping der gutturaal afkomt van een ouder **hringan*, b. a. ags. **hringan* „klinken, luiden" eng. *to ring*, on. *hringja*, *hringla* „klinken". Hiervan met klanknabootsing gevormd rinkinke(le)n.

Rinkelrooien ww. Het eerste lid schijnt oorspronkelijk met verscherping der gutteraal van ring „kring" te zijn gevormd (vl. *een rinkel doen* „eene ronde doen"); het tweede, uit *roden*, is hetzelfde als fr. *rôder* (sp. *rodar*) „omzwerven", waarvan de afkomst nog in het duister schuilt.

Rinket onz. Alleen in 't Nnl.; in dezelfde bet. ook *klinket*. In welk verband deze woorden staan met het synon. winket is niet duidelijk.

Rinsch bnw., ook *rijnsch* en *rensch*. De verklaring, reeds door Kiliaan gegeven „zuurachtig van smaak, zooals de Rijnwijn" schijnt niet afdoende.

Riool onz. Uit mnl. *riole* mnd. riole vr.: uit het Fransch: *rigole* vr. „goot, vore, kanaal", ofr. *riolé* „gestreept, bont". De afleiding van deze, meestal voor kelt. gehouden, woorden is niet afdoende opgehelderd; vgl. kymr. *rhig* „insnijding", *rhigol* „vore, greppel"; mlat. *riga* „vore, lijn, streep" zal toch wel bij de germ. groep van rij behooren.

Rist vr. Uit ouder *riste* (nevens *rijste*), dial. en oostfri. *risse*: dit wijst op **rîhsto-*, verwant met rij. Rist (van vlas), nd. *rist*, *riste*, *risse* mnd. mhd. *rîste* dial. nhd. *reiste* „bundel, handvol vlas, zooveel als tegelijk over den hekel wordt gehaald" moet, naar den vorm te oordeelen, hetzelfde woord zijn. Daarentegen wil men it. *resta* prov. *rest* port. *reste*, *restia* sp. *ristra* „rist uien enz." afleiden van lat. *restis* „touw".

Rit m. In 't oudere Nnl. voorko-

mende, waar het evenals in 't Nd. misschien eerst aan het Hd. ontleend is (mnd. *rit* onz.): hd. *ritt* bij r ij d e n (ogerm. **ridi*) zou in 't mnl. **rēde* geluid hebben; vgl. echter s c h r e d, t r e d en s n i t.

Ritselen ww. Voorheen in gelijke bet. *rijsselen*, *risteleen*, *rijstelen*. Deze alleen in 't Nnl. gevonden stammen zien er uit als onomatopeeën; vgl. westf. *rispeln* „ritselen". De oorsprong kan gelegen zijn in een wt. *rî* of *hrî* „beven" (zie r i l l e n); germ. *hrîso-* „r ij s" zou zeer goed met de beteekenis „ritselen" overeenstemmen.

Ritsig bnw. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) aangetroffen; van het oude *ritsen* (*rijtsen*) „prikkelen, opwekken", zie o p r i t s e n. De st. *rits* „opgewekt, driftig zijn" is één met het tusschenw. r i t s. Op gelijke wijze behooren hd. *reizen* en nnl. *ritten* „zich driftig heen-en-weer bewegen", oostfri. *rîteren* met dergelijke bet. bij r ij t e n (en lat. *irrîtâre*?).

Rivier vr. Uit mnl. *riviere* en dit uit fr. *rivière*. Het mnl. woord kent naast de hedendaagsche beteekenis, die ook in 't Fr. thans de eenige is, nog de oudere van het rom. woord (it. *riviera*, sp. *ribera*; eene afleiding van lat. *rîpa* „oever") „oeverstreek, oever".

Rob m. Eerst in 't Nnl.; hiermede komt overeen nd. *rubbe*; uit het Nl. nhd. *robbe*. Deze benaming — waarvoor het Ogerm. **selho-* had, ags. *seolh* ohd. *selah* on. *selr* — behoort bij een st. *rubb* „ruig, borstelig zijn"; vgl. westf. *rubbel* „oneffenheid, bult", *rubbelig*, oostfri. *rubberig*, dial. nl. *robbelig* „oneffen, bobbelig, ruig" nhd. *ruppig*, oostfri. *rubben* „wrijven, schrobben" eng. *to rub*; te zamen met on. *rûfinn* „borstelig" (en ouder-nnl. *ruiven* „ruien" dial. *ruifelen* „zich schurken") en 1 r o f f e l e n wijst dit *rubb* op voorgerm. *rup*; vgl. lit. *rupas* „ruig", en zeker ook wel lat. *rŭpex* „ruw mensch, ongelikte beer". Vgl. voorgerm. *rup*, met eenigszins afwijkende bet., bij r o o f m.

Rob (vischmaag) vr. Alleen in 't Nnl., ook *rop*; van onbekende herkomst.

Robbedoes m. vr. Een uitsluitend nnl. woord; omtrent de vorming is evenmin iets bekend als omtrent de oorspronkelijke gedaante. Hetzelfde geldt van r o b b e k n o l.

Robber m. Van *robben* „wrijven", zie r o b m.; eng. *rubber* „wrijflap enz.".

Robijn m. Uit glb. mnl. *robijn*: te zamen met mhd. *rubîn* enz. ontleend aan den rom. naam: mlat. *rubînus*, it. *rubino*, fr. *rubis* enz., welke van lat. *rubeus* „roodachtig" wordt afgeleid.

Rochel vr. Van r o c h e l e n, mnl. *rochelen* en *ruchelen* „rochelen, hoesten, reutelen", ook in toepassing op het geluid van verscheidene dieren, zooals den ezel, den beer, en het door elkaar praten van menschen, b. a. nederrijnsch *ruchlen*, *rochlen* mhd. *rüchelen*, *rühelen* „brullen, hinniken enz., reutelen" nhd. *röcheln*; in dezelfde bet. het enkele ohd. mhd. *ruhen*, *ruchen* en *rohôn*, *rohen*: met den germ. wt. *ruh*, *ruhh* voor „een ratelend keelgeluid maken" vergelijke men den slav. wt. *ryk* (uit *rûk*) in osl. *rykati*, *ryknąti* „brullen"; vgl. voorts lat. *rugîre* „brullen", gr. ὀρυγμός „gebrul", nl. r o n k e n, en de soortgelijke wortels, die bij o p r i s p e n en r e u t e l e n besproken zijn.

Roede, roe vr. Uit mnl. *roede*, b. a. mnd. *rôde* ohd. *ruota* „stek, teen, rietstengel enz., roede, stang, scepter, maatstok, zekere maat" nhd. *ruthe* os. *rôda* „kruis of galg" ofri. *rôda* „galg" ags. *rôd* „kruis" eng. *rod*, *rood* „roede, kruis"; got. **rôda* vr. ontbreekt. Dit germ. woord schijnt in 't algemeen een rechten stek of steel, in de natuur of bewerkt, aan te duiden. Men zou kunnen denken aan verwantschap met r a d bnw., wegens de bet. „krachtig opgeschoten, recht" (vgl. ook r a n k „twijg"). Anderen achten lat. *rădius* „stok" verwant. Ook is een germ. **rô-dô-*, verwant met lat. *râ-mus* „tak", niet ondenkbaar.

Roef vr. Uit mnl. (holl.?) *roef*, b. a. mnd. *rôf* m. (onz.?) „dak, dek, huif, deksel, scheepsroef" ags. *hrôf* m. „dak, top" eng. *roof* „dak, dek, gehemelte" oostfri. *hrôf* „dak" on. *hrôf* „scheeps-

werf (schuur?)"; hierbij met klankwisseling on. *hraf* onz. „dak": het grondbegrip van dit noordgerm. *hrafo-*, *hrôfo-* schijnt te zijn „gewelfde of spits toeloopende bedekking". Hoogerop is de afleiding niet na te sporen.

1 **Roeien** (een vaartuig voortbewegen) ww. Uit mnl. *roeien* (daarnevens *roen*), b. a. glb. mnd. *rôjen* mhd. *ruon*, *rüejen* ags. *rôwan* st. ww. eng. *to row* on. *róa* st. ww.: uit **rôn*, **rôjan*; hierbij, met een suffix *-þr-* uit voorgerm. *-tr-*, ohd. *ruodar* nhd. *ruder* mnd. *rôder* ags. *rôþer* „riem om te roeien en te sturen" onz. eng. *rudder* mnl. *roeder(e)* m. onz. „roer" nnl. **roer**; in 't On. beteekent *róðr* m. „het roeien", het werktuig heet daar *rœði* onz., waaraan waarschijnlijk mnl. (holl.) *roede* „riem" beantwoordt. Niet hiermede verwant zijn ags. *âr* on. *ár* eng. *oar* „riem" uit germ. **airo-* (finsch *airo*); vgl. ook 2 riem. Den wt. van roeien vindt men in de overige idg. talen terug als *rē*, *ra*, *ar*; vgl. oiersch *rám*, lat. *rēmus* „riem", *ratis* „vlot", gr. ἐ-ρέ-της „roeier", τρι-ήρης „schip met drie rijen roeibanken", ἐρετμός „roeiriem", skr. *aritra-s* „roeiriem". Oorspronkelijk moet deze wt. eene ruimere beteekenis hebben gehad; vgl. osl. *rějati* „stooten", skr. *ar* „drijven, gaande maken"; ook 't Germ. schijnt dezen of een daaruit met een dentaal gevormden stam nog in meer algemeenen zin te hebben gekend, zie uitroeien.

2 **Roeien** (peilen). Uit glb. mnl. *roeden*, van roede „meet-, peilstok".

Roekeloos bnw. Uit mnl. *roekeloos* „zorgeloos, lichtzinnig, snood", b. a. glb. mnd. *rôkelôs* mhd. *ruochelôs* nhd. *ruchlos*, ags. *rēcleás* eng. *reckless*: van ohd. *ruohha* vr., *ruoh* m. mnd. *rôke* vr. mnl. *roec* „zorg, acht, het zich bekreunen om iets", germ. *rôkjan* „zorgen, letten, bedacht zijn, zich bekommeren" (on. *rœkja* ags. *rēcan* os. *rôkjan* mnl. *roeken* ohd. *ruohhen* nhd. *geruhen* eng. *to reck*), welke woorden men voor klankwisselingen bij os. *raka* ohd. *rahha* ags. *racu* on. *rōc* „rede, rekenschap, zaak, reden, verhaal" houdt. Buiten het Germ. zijn geene verwante woorden te vinden. — De bijvorm reukeloos westf. *rüeklôs* doet gissen dat zich, naar analogie van mnl. *mōgen* (praet. *mochte*) „mogen", naast het praet. *rochte* een inf. *rōken* in plaats van *roeken* had gevormd.

Roekoeken ww., nd. *rûkûken*, een klanknabootsend woord; vgl. glb. duitsch *rucken*, mhd. *ruckezen*, tusschenw. *rucku*, fr. *roucouler* „kirren".

Roem m. Uit mnl. *roem*, b. a. ohd. *hruom* os. *hrôm* „gejubel, het roemen, roem, prijs" nhd. *ruhm*; hierbij met een ander suffix on. *hróðr* ags. *hrêþ* m. „roem" ohd. *(h)ruod* in eigennamen als Roelof, Robert, *ruod* „gebrul". De germ. wt. *hrô* „brullen, roepen, roemen" wordt verwant geacht met *kar* in skr. *kar* „roemen", *kīrtí* „roem".

Roemer en romer m. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende; mnd. nnd. en nhd. *römer*, westvl. *rommer*, *rummer* eng. (overgenomen) *rummer*. Alleen ten gevolge van misverstand is deze naam met de stad Rome in verband gebracht: blijkens de klanken is het eene afleiding van roemen; roemer zal dus eig. beteekenen „glas om bij drinkgelagen mede te zwetsen" of „glas waaruit men iemand roem, eer en voorspoed toedrinkt".

Roep m. Uit mnl. *roep*, mnd. *rôp* ohd. *ruof* got. *hrôps* m. „geroep, geschreeuw"; hierbij roepen ww. uit mnl. *roepen*, b. a. os. ags. *hrôpan* nhd. *rufen* st. ww., got. *hrôpjan* ohd. *ruofen* mhd. *rüefen* zw. ww. „roepen". Buiten het Germ. is geen wt. te vinden, die aan den germ. wt. *hrôp* beantwoordt; vgl. echter den wt. *hrô* bij roem. Zie gerucht.

Roer m. Uit mnl. *roer* m. „beweging, opschudding, oproer"; vgl. os. *hrôr* bnw. „beweeglijk, bedrijvig", os. *hrôra* ahd. *ruora* mhd. *ruor(e)* vr. „beweging, opschudding, oproer" ook in de bet. „roering in 't lijf", evenals nhd. *ruhr*; vandaar ohd. *hruoren* mhd. *rüeren* os. *hrôrjan* mnl. *roeren* ags. *hrēran* (vanwaar eng. *rearmouse* „vleermuis") on. *rœra* „in beweging, in rep en roer

brengen, gaande maken, aandrijven, omroeren"; uit de bet. „in beweging brengen" volgt die van „aanraken", nnl. roeren nhd. *rühren*. In 't Got. zou het denkelijk niet **hrôzjan*, maar **hrôrjan* luiden. Daar deze geheele groep van het bovengemelde bnw. afgeleid kan zijn, welks *r* mogelijk tot een suffix behoort, mag men als wt. misschien *hrô* „in hevige beweging, beroering brengen" aannemen.

1 **Roer** (stuur) onz., zie roeien.

2 **Roer** (pijp) onz. Eerst in 't Nnl., aan het Duitsch ontleend, maar met eene opmerkelijke *oe* in plaats van duitsch *ô*: ohd. *rôr* nhd. *rohr* onz. „riet; buis", uit **rauzo-*, vgl. got. *raus* onz. on. *reyr* m. „riet" (in 't Nl. en Saks. ontbrekend). Dit germ. woord ging in den vorm met *s* ook in 't Rom. over: fr. *roseau*, prov. *raus* „riet". Hierbij ohd. *rôrea* (uit **rauzjô*), *rôra* mhd. *rœre* „rietstengel, holle stengel, buis" nhd. *röhre*; ook ohd. *rûs(s)a* (uit **rûsjô*) mhd. *riuse* nhd. *reuse* „(rieten?) vischkaar" wordt hiermede verwant geacht. Zie ruzie.

Roerdomp m. Eerst in 't oudere Nnl. aangetroffen (mnl. *butoor*, zie pitoor); glb. mnd. *rôrdump*, *rôrdum*, mhd. *rôrtumel*, nhd. *rohrdommel*, jonger-mnl. *roesdommer* (*oe* in plaats van *ô*?; ook *rosdomp*), ouder-nederrijnsch *rôsdommel*. *Roer-*, *rôr-* is het woord voor „riet", *rôs-* misschien hetzelfde met de oude *s*; nnl., oostfri. glb. *reidomp*, in plaats van *reitdomp*, van riet? Sommige vormen van het tweede lid schijnen met dompelen „duiken", andere met mhd. *tumel* „verdoovend geluid" (zie dommelen) in verband te staan. Deze vogel wordt dikwijls naar zijn eigenaardig geluid genoemd, b. v. nwvl. *moerstier*, duitsch *moosochse*; ook het eerste lid van ags. *râradumbla*, mhd. *rârdrümmel* is verwant met een ww. voor „brullen" (got. **rairan* ohd. *rêrên* eng. *to roar*). Ohd. *horotûbil*, *-tumil*, *-tûhhil* (ook met *d*, *th* in plaats van *t*) bevat daarentegen als eerste lid ohd. *horo* „slik, vuil". De oudste gedaante dezer stellig echt germ. benaming is uit deze en andere vervormingen der volksetymologie niet met zekerheid op te maken.

Roeren ww., zie roer m.

Roes m. Eerst in 't Nnl., met dial. *oe* in plaats van *û* (vgl. boer), b. a. glb. on. *rúss* m. eng. *rouse* „drinkgelag", mnd. *rûsch* m. onz. nhd. *rausch* m. „roes". Deze van de stammen *rûs*, *rûsk* gevormde woorden beteekenen eig. „rumoer", zie ruzie en ruischen.

Roest (op metalen en op planten) onz. Uit glb. mnl. *roest* onz.; in plaats daarvan in andere germ. talen glb. *rûstus* m., ohd. os. nhd. *rost* mnd. nnd. *rost*, *rust* (ook nnl. *rost*) ags. *rûst* eng. *rust* (schotsch *roost* = nl. roest?); het Got. heeft hiervoor een geheel ander woord, *nidwa* vr. *Rûstus*, waarnevens misschien nog met klankwisseling mnl. *roost* uit *raust-*, behoort met de glb. woorden ohd. *rosamo* m. (ook „sproet"), mhd. *rot* m. onz., on. *ryð* onz. bij rood; ook in andere idg. talen vindt men woorden voor „roest" van dezen zelfden wt.: oslav. *rŭžda*, lit. *rûdìs*, lett. *rûsa*, lat. *robigo*, *rubigo*; vgl. ook nnl. rood onz. „roest op planten". Van dezen wt. kan nl. roest, blijkens den klinker, niet afstammen; dit staat veeleer met roet in hetzij oorspronkelijk, hetzij jonger verband.

Roest (hoenderstok) vr., zie rastering.

Roet onz. Uit mnl. *roet*, b. a. mnd. nnd. *rôt* onz. m.? „schoorsteenroet, talk, vet" ohd. *ruoȝ* nhd. *russ* m. ags. *hrôt* „vuil". Omtrent de etymologie van dit woord is niets bekend; met zoet heeft het niets te maken.

Roezemoezen ww. Met dial. *oe* in plaats van *û* naast glb. ruizemuizen, *rûsebûsen*; in 't Nnl., Mnd., Nnd. gevormd van *rûzen* (zie ruzie).

Roezen ww. Bij nd. *rûse* „rommel", zie oudroest.

Roffel (schaaf) m. Eerst in 't Nnl. aangetroffen; van roffelen oostfri. *ruffelen* „het ruige van iets afschaven": st. *ruff* „ruw, los over iets heengaan, -loopen, (af)raffelen" — eng. *ruff* „ruig" —, verwant met *rubb*, zie

r o b; maar nvl. *roefelen* (*roufelen*) „roffelen", met eene mnl. *oe* onl. *ô*, pleit er voor dat deze stammen jongere onomatopeeën zijn. — Hierbij r o f f e l „berisping", van r o f f e l e n nd. nhd. *rüffeln* eig. „schaven, ruw aanpakken".

Roffel (trommelslag) m. Eerst in 't Nnl.; eng. *ruff*, *ruffle*, nvl. *roefel*: misschien uit den stam van het vorige woord, als klanknabootsing opgevat.

Roffiaan m. Eerst in 't oudere Nnl. voorkomende en in deze gedaante, evenals mhd. nhd. *ruffiân* uit het Rom. overgenomen. Het rom. woord (it. *ruffiano*, sp. *rufian*, fr. *ruffien*, eng. *ruffian* „roffiaan", ook in 't algemeen „gemeene kerel, bedrieger") zou bij de groep van r o f f e l „schaaf" of van r o o f vr. kunnen behooren en eig. „ruige, havelooze" of „schurftige vent" kunnen beteekenen; maar dan zouden ouder-nnl. *roffen*, dial. nhd. *ruffeln* „koppelen", mnd. *ruffen*, *roffen* „ontucht bedrijven", *ruffer*, *roffer* „hoerenlooper, koppelaar" uit r o f f i a a n afgeleid moeten zijn.

Rog m. Uit glb. mnl. *rochche* vr. (m.?), b. a. glb. mnd. *ruche*, *roche*, waaruit nhd. *roche* m. ags. *reohha*, **rohha* m. m-eng. *reihe*, *rouhe* n-eng. *roach*, zwe. *rokka* dee. *rocke*: de eig. bet. van den st. *ruhh* is niet opgespoord; dat het hoogerop verwant is met lat. *râja* (it. *raja*, fr. *raie*, eng. *ray*) „rog", is niet te bewijzen.

Rogge, rog vr. Uit glb. mnl. *rogghe*, b. a. os. *roggo* ohd. *rocko* nhd. *roggen* m.: naast dit **ruggon-* staat glb. **rugi-* in ags. *ryge* eng. *rye* on. *rugr*. Een overeenkomstig voorgerm. *rughi-* mag men opmaken uit lit. *rugỹs* „roggekorrel" (mv. *rugei* „rogge") oslav. *rŭžĭ* „rogge". Waar het woord eigenlijk thuishoort en wat het oorspronkelijk beteekent, is onbekend.

Rok m. Uit mnl. *roc* (*ck*) m. „bovenkleed, mantel, vrouwenrok", in dezelfde bet. algem.-germ. *rokko-* m., on. *rokkr* ags. *rocc* ofri., mnd. *roc* ohd. *rocch*. De rom. groep van mlat. *roccus* „rok", it. *rocchetto* fr. *rochet* enz. „koorhemd" wordt geacht uit het Germ. ontleend te zijn. Misschien beteekent het woord eig. „geplooid gewaad"; vgl. prov. *enrocar* „kreukelen", eng. *to ruck* „kreuken" en lat. *rûga* „rimpel, vouw". Zie het volgende woord.

Rok, rokken onz. De laatstgenoemde vorm, die eerst in 't jongere Mnl. of oudere Nnl. gevonden wordt, mnd. nnd. *rocken*, zal eig. wel een diminutief zijn — gelijk k l u w e n, k i e k e n — van mnl. *rocke* ohd. *roccho* nhd. *rocken* eng. *rock*, on. *rokkr* m., germ. **rukkon-* m. „het (voor het spinnen) opgezette vlas, de stok waarom dit zit"; vgl. nog mnl. nvl. *roc* m. „de gezamenlijke twijndraden van een weefkam". Het germ. woord ging ook in 't Rom. over: it. *rocca*, sp. *rueca* „rokken". De grondbeteekenis is onbekend; indien het bij r u k k e n behoort (eig. „datgene waaraan gerukt, getrokken wordt"), kan het niet verwant zijn met het vorige woord r o k m. — Vandaar mnl. *rocken*, *rockenen* nnl. r o k k e n, r o k k e n e n „het vlas (of het gesponnene) opzetten, iets op touw zetten, op den hals halen"; vgl. nhd. *zetteln*, *anzetteln* van *zettel*, „schering van een weefsel".

Rol vr. Uit mnl. *rolle*, b. a. mhd. *rolle*, *rulle* nhd. *rolle* mnd. nnd. *rulle* eng. *rol* noordsch *rulla*, *rolla* vr. „pletrol (wals), rol, papierrol, lijst"; dit znw. benevens het bijbehoorende ww. — nl. r o l l e n, ook „zwieren, doordraaien", vandaar nnl. r o l m. — worden tegelijk met de synon. rom. woorden, it. *rotolo*, *rullo*, ww. *rullare*, fr. *rôle*, *rouler*, afgeleid van glb. mlat. *rotulus*, *rotula* (van lat. *rota* „rad").

Romer, zie r o e m e r.

Rommel m. Glb. nd. en vandaar ook nhd. *rummel* m.: bij mnl. nnl. r o m m e l e n ww. nd. *rummelen* m-eng. *rummelen* noorsch *rumla* „dof dreunen"; uit deze bet. is die van „dooreen en overhoop halen", ook in r o m m e l „boel, zooi", afgeleid; vgl. nog on. *rymja* „leven maken", *rumr* „gedruisch", den stam *rumb* (*rump*) in m-eng. *romblen* eng. *to rumble* en mhd. nhd. *rumpeln* „rommelen, stommelen, tieren, neer-

ploffen" (hierbij nhd. *gerümpel* „rommelzoo" en *überrumpeln* nnl. o v e r r o m p e l e n). Aan deze klanknabootsende stammen voor „dof dreunend gedruisch, rumoer" zal buiten het Germ. *rûm* in lat. *rûmor* „dof gedruisch" wel beantwoorden.

Romp m. Uit glb. mnl. *romp*, b. a. mnd. nnd. *romp* „romp, buikig vat, bijenkorf, de houten trechter in een molen" mhd. (md.) *rumpf* nhd. *rumpf* m., m-eng. *rumpe* eng. *rump* „romp, stuit" noordsch *rumpr* „stuit". De afleiding van dit met b u i k synon. woord is nog niet gevonden.

Rompelig bnw. Van mnl. *rompel* „rimpel, vouw" (zie r i m p e l), maar zeker wel met bijgedachte aan *rompelen* „tieren, r o m m e l e n". — Bij het laatstgenoemde woord zal ook het eerste lid van r o m p s l o m p m. behooren.

Rond bnw. Uit glb. mnl. *ront* (*d*); mnd. nnd. dee. zwe. *rund* mhd. *runt* (*d*) nhd. *rund*: aan het Rom. ontleend: ofr. *reond*, *rond*, eng. *round*, it. *rotundo*, sp. *rodondo*, lat. *rotundus* (van *rota* „rad"). Nnl. *rindelen* „als een tol ronddraaien" moet dus in jongeren tijd met klankwisseling hiernaar gevormd zijn.

Rondse, r o n s e vr. Eerst in 't oudere Nnl. gevonden, in de bet. „rad van een wijnpers". Hierbij behoort denkelijk nnl. r o n d s e l onz. Het is niet zeker of de blijkens de spelling aangenomen afleiding van r o n d de ware is.

Rong vr. Uit mnl. *ronghe*, b. a. mnd. nnd. *runge* (nnd. ook „groote houten pin of ijzeren nagel") mhd. nhd. *runge* „sport van een wagenladder" ags. *hrung* eng. *rung* „knuppel, balk, laddersport, dwarsbalk in de kiel van een schip" got. *hrugga* vr. „wandelstaf". Omtrent de oorspronkelijke bet. en de afkomst van dit germ. vr. znw. *hrungô* is nog niets met zekerheid bekend.

Ronken ww. Uit mnl. *ronken* „snorken, snoeven, snuffelen, morren, brommen", mnd. *runken* „snurken"; ook sp. port. *roncar*, mlat. *rhonchare* en gr. *ῥογχάζειν* „snurken". Een denkelijk klanknabootsende stam; vgl. de bij r o c h e l e n genoemde stammen, benevens it. *ronfare*, fr. *ronfler* „snurken, snuiven".

Ronselen ww. Eerst in 't Nnl. gevonden; dial. akensch *ronsele* „(heimelijk) verkwanselen" oostfri. *runsselen* „rondslingeren, wegsmijten" en „(met verlies) verkwanselen". De oorsprong van dit woord schuilt in 't duister; misschien staat prov. *ronsar* „om zich heen werpen, wegwerpen" er mede in verband.

Ronzebons vr. Eerst in 't jongere Nnl.; van onbekenden oorsprong.

Rood bnw. Uit mnl. *root* (*d*), het in dezelfde bet. algem.-germ. *raudo-*: got. *rauþs* on. *rauðr* os. *rôd* ohd. *rôt* ags. *reád*. *Raudo-* — waarnevens met klankwisseling **riudo-* in ags. *reód* on. *rjóðr* — uit voorgerm. *roudho-* is met klankwisseling gevormd van den idg. wt. *rŭdh* „rood zijn", die in verschillende talen in allerlei afleidsels voorkomt. Bij dezen wt. behooren ook de bij r o e s t genoemde woorden, en voorts mhd. *rŏt* „rood" (nd. *rodôge* „eene soort van visch"), *rŏten* „rood worden", ohd. *rutichôn* „roodachtig zijn", ags. *rudu* „roode kleur", *rûd* en eng. *rud* „rood" (ags. *rudduc* eng. *ruddock* „roodborstje"); got. *gariudjô* „schaamte", on. *rjóða* „rood maken" ags. *reódan* „rood, bloedig maken, dooden". De voornaamste verwante woorden buiten het Germ. zijn: skr. *rudhirá-s* en *rôhita* (uit **raudhita*) „rood"; gr. *ἐρυθρός* „rood", *ἔρευθος* „roode kleur, het rood worden", *ἐρυσίπελος* „roode ontsteking, roos", *ἐρεύθω* „ik maak rood"; lat. *rŭber* uit **rudhro-* „rood", *rufus* „rood", *rubidus* „donkerrood", *rubeo* „ik bloos van schaamte"; oslav. *rŭdrŭ* „rood", *rŭdětisę* „blozen"; lett. *ruds* „roodbruin" (*ruduschs* „roodoog, eene soort van visch"), lit. *raúdas*, *raudónas* „rood", *raudà* „roode kleur". „Het verdient opmerking, dat in verscheidene talen r o o d worden een teeken is van schaamte". Enkele der germ. vormen moeten misschien ook worden afgeleid van een voorgerm. bijvorm van den wortel, te weten *rut*, evenals lat. *rŭt-ilus* „roodachtig".

Roof m. Uit glb. mnl. *roof* m., b. a. glb. mnd. *rôf* m. onz. ofri. *râf* ags. *reáf* onz. ohd. *roub* nhd. *raub* m. „roof, buit", opperd. ook „oogst, opbrengst"; eig. „wegneming", os. *nôdrôf* „gewelddadige wegneming"; het afgeleide ww. *raubôn* „rooven" is algem.-germ.: got. *biraubôn* ohd. *roubôn* os. *rôbôn* ags. *reáfian* eng. *to reave* nl. r o o v e n. Deze germ. groep ging ook in het Rom. over: it. *ruba* „roof", *rubare* „rooven", fr. *dérober*; ook it. oudsp. *roba*, prov. *rauba*, fr. *robe* „kleeding" wordt wel hiertoe gerekend: ags. *reáf* ohd. *roub* en het collectief *giroubi* os. *girôbi* beteekenen ook in 't bijzonder „de den vijand ontnomen wapenrusting en kleeding". Van den wortel hiervan *reub*, *reuf*, die wel hoogerop verwant zal zijn met voorgerm. *rup* in lat. *rumpere* „opbreken, -scheuren", skr. wt. *lup* „stukbreken", *ropa* onz. „gat, hol", komt ook nog het st. ww. on. *rjúfa* ags. *reófan* „breken, verscheuren" en on. *rauf* „gat". Vgl. r o b, r o f f e l en r u i f.

Roof vr. Uit mnl. *röve*, b. a. glb. mnd. nnd. *röve*, *räve* uit ond. **hrufa* of *hruba*, on. *hrufa* vr. „schurft, korst" (uit dezen germ. vorm ook it. dial. *rufa* „schurft"), daarnevens **hrufi* vr. in ohd. *hruf* mhd. dial.-nhd. *ruf* „roofje, schurft, uitslag" en on. *hryfi* westf. *rüef* onz. „schurft, roof", nvl. *reuven* „eene roof krijgen"; hierbij met klankwisseling ohd. **hriub*, *riob* „schurftig, ruidig" ags. *hreóf* „ruig, schurftig" on. *hrjúfr*. Het bestaan van een aan deze germ. groep beantwoordend voorgerm. **kreup* is niet voldoende bewezen.

Rooi vr. Uit mnl. **rôi*, en dit uit ofr. *roi* „schikking, maat". (Dial. nl. (vl.) *rooi* „moeite, last" heeft een anderen oorsprong.) Fr. *roi* met de samenst. ofr. *arroi*, it. *arredo* eng. *array*, „uitrusting", ofr. *conroi* „uitrusting", nfr. *désarroi* „wanorde" enz. zijn misschien weder van den germ. stam van r e e d e afgeleid. — Hierbij mnl. **rôien* nnl. r o o i e n „in de rij schikken (een huis), mikken". Wellicht heeft de uitwendige overeenkomst van dial. *rôien* „r o e i e n, peilen" medegewerkt tot het in zwang komen van r o o i e n.

Rooien ww. „ontwortelen, uit den grond halen, zuiveren, ledigen enz.". Uit mnl. *rōden* (daarnaast met *i*-umlaut *röden*), b. a. ofri. *rotha* mnd. nnd. *rōden* (*rāden*) mhd. nhd. (eig. md.) *roden* „(houtgewas) uitroeien, land ontginnen", md. ook *roten* (nhd. *ausrotten*): uit germ. **roþôn* en **rodôn* bij ohd. *rodh*, *rod*, *rot* onz. m. en on. *ruð* onz. „gerooid land" (on. *ryðja* „ontginnen"); hierbij met klankwisseling ohd. *reod*, *reot* nhd. *ried* onz. en on. *rjóðr* onz. „pas gerooid land", benevens glb. ohd. *riuti* mhd. *riute* onz. en ohd. mhd. *riuten* nhd. *reuten*, mnd. nnd. *rûden* „rooien; zuiveren (bijv. een rivierbedding)". De bet. „rooien" van den wt. *reuþ*, *reud* is algem.-germ.; in eene menigte plaatsnamen vindt men de verschillende znw. voor „gerooid land" terug. Doch deze bet. is slechts de bijzondere toepassing eener meer algemeene; vgl. oostfri. *rûden* ook „rukken, schudden, vernielen, woelen", on. *ryðja* ook „van zijn plaats rukken, verdrijven". Hierbij nog ohd. *riostar*, *riostra* mhd. dial. nhd. *riester* en westf. *rûe* dial. nhd. *reute*, benevens westf. *rudder* „ploegschaar" en mhd. *rütten*, *rütteln* „schudden" nhd. (*zer*)*rütten*, *rütteln*. Deze germ. stammen zijn ontstaan uit voorgerm. *rut* van een wt. *ru* ongeveer „schudden, rukken, wroeten"; vgl. lat. *rūtrum* „spade, schoffel", *rūtābulum* „pook, potlepel", osl. *ruvati* „uittrekken", *ryti* „delven", lit. *ráuti* „met wortel en tak uittrekken".

Rook m. Uit mnl. *rooc* m., een algem.-germ. woord: got. **rauki*- (ontbreekt toevallig) on. *reykr* ags. *réc* eng. *reek* „wasem, damp" os. *rôk* ohd. *rouh* „rook, damp", dat met klankwisseling bij r u i k e n behoort.

Rook vr. Eerst in 't jongere Nnl. gevonden, b. a. glb. on. *hraukr* ags. *hreác* eng. *reek*, germ. **hrauko*- (in 't mv. ware de spelling *rooken* dus juister); hierbij met klankwisseling ouder-nnl.

rock „rook, hoop", glb. ags. *hrycce* engl. *rick* en m-eng. *rucken* „ineenkrimpen" eng. *to ruck* „hurken". Deze woorden, in den oudsten vorm **hrukko-*, *hraukko-*, behooren bij r u g.

Room m. Uit mnl. *room*, b. a. glb. mhd. *roum* nhd. (in dial. vorm) *rahm* mnd. *rôm* ags. *reám* m. ouder-eng. *ream*; hierbij met klankwisseling on. *rjómi* m. noorsch *rjome* in dezelfde bet. De etymologie is volslagen duister.

Roopaard onz. Deze benaming die nog in verschillende andere vormen in de taal der zeelieden voorkomt, is denkelijk door de volksetymologie verbasterd; oorsprong onbekend.

Roos vr. Uit glb. mnl. *rôze* (weshalve de spelling *roozen* in 't mv. de voorkeur verdiende); tegelijk met mnd. *rôse* ohd. *rôsa* nhd. *rose* vr. ontleend aan den lat. naam, maar in den vorm *rôsa* (classiek-lat. *rŏsa*), waartoe ook de rom. vormen herleid moeten worden; ook in 't Ags. *rose* vr. (*ó* of *ŏ*?) eng. *rose*. — Nl. r o o s, duitsch *rose* als naam der ziekte, die ook in 't Vulgair-lat. *rosa* of *gutta rosea*, *rosacea* werd genoemd, is hetzelfde woord.

Rooster m. Uit glb. mnl. *rooster*, b. a. mnd. *rôster* m. *rôstere* vr. nnd. *röster* „vuurrooster, houten of ijzeren traliewerk voor allerlei doeleinden" rijnsch *rôster* „vuurrooster"; zonder *r*-suffix ohd. *rôst* m. *rôsta* vr. „vuurrooster, braadpan" mhd. *rôst* m. „vuurrooster, rooster, brandstapel, vuurgloed" nhd. *rost*, mnl. mnd. *rôst* m. „vuurrooster, vuur in een oven", ook „geroosterde spijzen". Van dezen vorm zonder *r* zijn afgeleid ohd. *rôsten* mhd. *ræsten* nhd. *rösten* mnd. nnd. *rösten* mnl. nnl. **roosten** „op een rooster braden, bruin braden". Deze gegevens zijn onvoldoende om te bepalen wat de oorspronkelijke vorm (**raust-*, of **hraust-*?) en beteekenis is geweest van deze groep, die ook in 't Rom. overging: it. *rosta* „stremming, versperring", ook „waaier"; it. *arrostire*, ofr. *rostir*, nfr. *rôtir*, vanwaar eng. *to roast* „roosten". De klanken verbieden te denken aan verwantschap met r a s t e r w e r k, of met lat. *crâtes* „rooster" (dat integendeel met h o r d e verwant is). Sommigen achten eene afleiding van r o e r (2) onz. (germ. *rauzo-*) mogelijk; in dat geval zou „rieten vlechtwerk" de oorspronkelijke beteekenis zijn.

Rooven ww., zie r o o f.

Ros onz. Een jongere gewestelijke of duitsche vorm voor mnl. *ors*, met omzetting uit **hrosso-*, b. a. os. *hross* mnd. *ros*, meestal *ors* ohd. mhd. *ros* (*ss*) „paard", inzonderheid „strijdros" nhd. *rosz* ags. *hors* eng. *horse* on. *hross* onz. „paard". „In 't Got. wordt in plaats van **hrussa-* de oud-indog. benaming *aihwa-* (os. *ëhu* ags. *eoh* on. *jór*), b. a. lat. *equus*, gr. ἵππος, skr. *áçva-s* gebezigd. In 't Mnl. wordt r o s, evenals in 't Mhd. en Mnd., door p a a r d gaandeweg verdrongen, maar in 't Opperd., en in samenstellingen ook in de duitsche en nederlandsche schrijftaal, is r o s in de algemeene bet. „paard" nog in gebruik". In dit germ. woord vinden waarschijnlijk ook it. *rozza* fr. *rosse* vr. „knol", en eenige rom. woorden voor „strijdros" (mnl. *rossîde*) hun oorsprong. Gemeenlijk brengt men het germ. woord in verband met lat. *currere* — uit **cursere*, **crsere*, wt. *krs* „loopen" — of met den skr. wt. *kûrd* „springen" (hierbij on. *hress* „snel"). Ook heeft men wel gedacht aan eene afleiding uit den germ. wt. *hreud* „tooien, uitrusten" (zie r u s t i g); dan zou de oorspronkelijke bet. van r o s denkelijk geweest zijn „het ten strijde toegeruste of getooide oorlogsros". — Afleidsel nnl. r o s s e n oostfri. *rössen* (vandaar fr. *rosser* „afranselen"); het is echter vreemd dat het begrip „roskammen" door een bloot denominatief van r o s wordt uitgedrukt. — **Rosbeier** m. Voorheen *ros Beyaard*, het vermaarde strijdros der Heemskinderen.

Ros bnw. Uit glb. mnl. *ros* (*ss*); in de germ. talen verder alleen in 't Nd., daarentegen algem.-rom.: it. *rosso*, fr. *roux* enz., lat. *russus*, en derhalve zeker wel aan 't Rom. ontleend. Lat. *russus* uit **rudhtos* komt van den bij r o o d besproken wt.. Op zichzelf zou

r o s evenzeer eene germ. formatie van dien wt. kunnen zijn (vgl. k l o s, w i s).

Rosmarijn m. In 't oudere Nnl. gevonden; evenals duitsch *rosmarin*, m-eng. *rosmarine* uit glb. lat. *rōs marīnus* („ zeedauw"). Door de volksetymologie in verband gebracht met r o o s, werd het in 't Nnl. ook r o z e m a r ij n; eng. *rosmary* is te verklaren uit de bijgedachte aan den eigennaam *Mary*.

Rot vr., zie r a t.

Rot onz. Eerst in 't Nnl., in geslacht afwijkend van glb. nhd. *rotte* vr. Rom. mlat. *rota*, ofr. *rote* „legerafdeeling, troep" is overgenomen als mnl. *rōte* mnd. *rōte*, *rāte* mhd. *rote*, *rotte* nhd. *rotte* vr. „afdeeling, bende; partij, bent" m-eng. *route* eng. *rout*. Het rom. woord, ook *rutta*, *rupta* „afdeeling", komt van lat. *rumpere*. Van denzelfden oorsprong zijn ook it. *rotta* ofr. *route* „nederlaag" eng. *rout*, *to rout* en nfr. *route* „straat, weg".

Rot bnw. Naar 't schijnt is dit bnw. eerst in jongeren tijd gevormd; van oudere dagteekening is het denominatieve ww. os. *rotōn* „vergaan (van roest)" mnd. *rōten* ags. *rotian* eng. *to rot* mnl. *rōten* — en *rotten*, denkelijk met een jongere *tt*, vgl. v a t t e n — mhd. *roȝȝen* „rot worden" nnl. r o t t e n; hierbij on. *rotinn* st. verl. deelw. „verrot", *rotna* zwe. *ruttna* „verrotten" en, met klankwisseling *au*, mhd. *rōȝ* „murw", ohd. *rōȝēn* „bederven", en — germ. **rautjan* — mhd. *rœzen*, *rœȝen* nhd. (vervormd tot) *rösten* mnd. nnd. *rōten* mnl. *rōten* nnl. r o t e n (juister *rooten*) m-eng. *reten* eng. *to ret* „vlas roten". Fr. *rouir* „murw worden, — maken" is uit het Germ. overgenomen. De germ. wt. *raut*, *rut* „bros, murw worden" zal wel hoogerop verwant zijn met lat. *rūdus* mv. *rūdera* „gruis, puin". Uit got. *riu-r-s* „aan bederf onderhevig, vergankelijk" mag men misschien opmaken dat de slot-*t* van den wt. een dergelijke is als die van g i e t e n.

Rotgans vr. De naam van dezen vogel (zwe. *rotgans* dee. *rodgans*) zal wel, evenals het dier zelf, van noordschen oorsprong zijn.

Rots vr. Uit mnl. *rotse* (meestal *rootse*), mnd. *rotse*, *rutse* md. *rotsche*, uit glb. fr. *roche*. De herkomst van dit rom. woord (it. *rocca*, *roccia* enz.), dat ook in 't Eng. en in keltische talen voorkomt (m-eng. *rocke* n-eng. *rock*, gael. *roc*) schuilt in 't duister.

Rotting m. Eerst in 't jongere Nnl.: uit den maleischen naam der rietpalmen, *rotan*.

Rouw m. Uit mnl. *rouwe*, *ruwe* „bittere smart, droefheid, rouw, leed, verdriet", b. a. glb. ags. *hreów* mnd. *ruwe*, *rouwe* ohd. *hriuwa* mhd. *riuwe* nhd., in beperkten zin, *reue* vr.; te zamen met os. *hriwi* bnw. „smartelijk" behoort dit woord tot het st. ww. ohd. *hriuwan* os. *hrewan* ags. *hreówan* — waaruit eng. *to rue* „bejammeren"; hierbij *ruth* „medelijden" — mnl. *rouwen* „door bittere smart gekweld worden", nhd. *reuen*, nnl. r o u w e n; ook in 't Oostgerm. on. *hryggwan* „treurig maken", terwijl got. **hriggwan* uit germ. **hrĕwan* ontbreekt. In dezelfde bet. is buiten 't Germ. geen wt. gevonden, die aan dezen germ. wt. *hreu* beantwoordt. Gelijkluidende wortels worden bij het bnw. r u w en bij r u i t „schurft" ondersteld.

Rouw bnw., zie r u w.

Roven ww., van r o o f vr.

Rozijn vr. Uit glb. mnl. *rōzīne* vr.: te zamen met mnd. mhd. nhd. *rōsīne* uit mlat. *rōsīna*, het om onbekende reden vervormde rom. woord voor druif: fr. *raisin* (dial. ook *rosin*) eng. *raisin*, waaruit ook nnl. r a z ij n. Te zamen met it. *racemolo* vindt dit rom. woord zijn oorsprong in lat. *racēmus* „druivesteel, druif".

Ruchtbaar bnw., zie b e r u c h t.

Rug m. Uit glb. mnl. *rugghe* (*ric*); algem.-germ. *hrugjo-* m. met dezelfde bet.: on. *hryggr* ohd. *hrukki* os. *hruggi* ags. *hrycg* eng. *ridge*. Daar het woord met r o o k vr. verwant is, moet het tot een voorgerm. vorm *krukjó* herleid worden, en acht men oud-iersch *crocen* „vel, rug" en den skr. wt. *kruñc*

„zich krommen" verwant. — **Ruggespraak** vr. Eerst in 't Nnl., mnd. *ruggesprake* nhd. *rücksprache*. Denkelijk van terug (nhd. ook *rück-*) „het over en weer spreken".

Rui m. Van ruien uit **rûden*, b. a. glb. mnd. *rûden*, fri. (saterlandsch) *rüderje*. Omtrent de afleiding is niets stelligs bekend; mogelijk is het hetzelfde woord als mnd. *rüden* „wroeten, omwoelen" (zie rooien), dus eig. „de veeren al wroetende uitplukken". Over ouder-nnl. *ruiven* „ruien" zie rob en roof vr.

Ruif en **ruifel** vr. Dit alleen in 't Nnl. voorkomende woord, mnl. **rûve*, kan niet vereenzelvigd worden met jonger-mhd. *roufe* nhd. *raufe* vr. mnd. nnd. *rôpe* „ruif". Dit laatste behoort bij got. *raupjan* ohd. *roufen* mhd. *röufen* nhd. *raufen* mnd. nnd. *röpen* mnl. *rôpen* „aftrekken, afscheuren, rukken, plukken", mhd. *rupfen*, *ropfen* mnd. nnd. *ruppen*, *roppen* nhd. *rupfen*; deze stammen *raup(p)*, *rupp* kunnen zeer goed herleid worden tot een voorgerm. *rup* (zie roof m.), waaruit ook de germ. st. *rûf* van ruif ontstaan kan zijn; vgl. nog met verscherping nd. *ruffen* „trekken, grijpen, grissen, plukken".

Ruig bnw. Naast **ruw**, beide uit mnl. *rû*, *rûch*, verbogen *rûwe* (uit *rû(h)e*) en *rûghe* (*h*: *g* „grammat. wechsel") „ruig, ruw, borstelig", b. a. glb. mnd. *rû*, *rûch* (*g*, *w*) ags. *rûh* eng. *rough* ohd. *rûh* nhd. *rauh* en *rauch* (*rauchwerk*); got. **rûha-* of **rûhwa-* ontbreekt. Hoogerop verwant acht men lit. *raukas* „rimpel", *rùkti* „rimpelig worden"; ook lat. *raucus* „heesch" zal wel tot deze groep gerekend mogen worden.

Ruiken en **rieken** ww. Uit glb. mnl. *rûken*, vl. *rieken*, b. a. ohd. *riohhan* „rooken, dampen, geuren, reuk geven, geur inademen" ags. *reócan* „rooken, geuren" on. *rjúka* „rooken, stinken"; de oudere bet. „rooken, walmen" is in 't Nnl. en Nhd. bij het ww. te loor gegaan (mnd. *rûken* nhd. *riechen* alleen „ruiken"), maar bij rook bewaard gebleven. Vgl. voorts reuk en mhd. nhd. *geruch*. Een voorgerm. *rug* met de bet. „rooken, walmen", of eene bet., waaruit deze ontstaan kon, is nog niet gevonden.

Ruilen ww. Eerst in 't Nnl. (Holl.); daarnaast ouder-nnl. glb. *reulen*, oostfri. *rülen*, meestal *reilen* „ruilhandel drijven, ruilen, wisselen". Over de afleiding van dezen nergens elders voorkomenden stam *rül* is niets met zekerheid bekend. Het verdient opmerking dat nwvl. *rullen* „ruilen" beteekent, en fr. *rouler* = nl. rollen ook de bet. „wisselen, ruilen" vertoont. — Ruilebuiten, zie buit.

Ruim bnw. Uit glb. mnl. *ruum*, b. a. ags. mnd. *rûm* „opgeredderd, opgeruimd, ruim, wijd" mhd. glb. *rûm*, *gerûm* nhd. *geraum*, got. *rûms* „ruim". Als mann. of onz. znw. komt het bnw. voor in got. on. os. ags. *rûm* onz. eng. *room* nnl. ruim onz. ohd. *rûm* nhd. *raum* m. „ruim, ruimte" (in 't Noordsch ook „zitplaats, bed"). Het afgeleide ww. *rûmjan* heeft de bet. „opruimen, vrijmaken, schoonmaken; de plaats ruimen, heengaan", ohd. *rûmen* nhd. *räumen* os. *rûmjan* ags. *rýman* mnl. *rumen* nnl. ruimen. Naar men wil van een wt. *rû*, waarvan ook lat. *rû-s*, gen. *rû-ris* „land", zend *ravanh* „de ruimte". Anderen meenen dat *rûm*, oorspronkelijk gebezigd bij de vestigingen van landbouwers in den zin van „ontgonnen, gerooid", een *m*-afleidsel is van den wt. *rû*, waarvan rooien komt. Beide verklaringen zijn onzeker. — Het tweede lid van nnl. ruimschoots behoort misschien eerst tengevolge van volksetymologie bij schoot; ruimschotig, ouder-nnl. *ruimschotel(d)* „verkwistend, mild" wijzen veeleer op schot „belasting", van schieten.

Ruin m. Uit mnl. **ruun* of **rûne*, b. a. mnd. nnd. *rûn(e)* „gesneden hengst". Dit saks.-nl. woord is niet verwant met mnl. *wrên(e)* „hengst"; het kan zeer goed een *n*-afleidsel van den wt. van rooien zijn.

Ruischen ww. Uit mnl. *ruuschen* „gedruisch maken, ruischen, bruisen, roezen, tieren, razen, aanvallen" (*ruuschen* of *ruzen* ook „balken (van ezels)"), b. a.

mnd. nnd. *rûschen* mhd. *rûschen* (*riuschen*) „ruischen, bruisen, (aan)stormen, aanvallen" nhd. *rauschen* m-eng. *ruschen* eng. *to rush* „(vooruit) stormen, snellen". Zie verder bij ruzie.

1 **Ruit** (vierkant) vr. Uit mnl. *rûte* „vensterruit, scheefhoekig vierkant, vierkant", b. a. glb. mnd. nnd. *rûte*, en vandaar mhd. *rûte* „scheefhoekig vierkant in de wapenkunde" nhd. *raute.* Van dit germ. **rûtô-* of **hrûtô* is geene afdoende verklaring gegeven; de herleiding van **hrû-* tot een voorgerm. **krû-* uit **ktrû-*, verwant met vier, is onbewezen.

2 **Ruit** (kruid) vr. Uit glb. mnl. *rûte*, ags. *rûte*; ook ohd. *rûta* nhd. *raute.* De naam is aan het Latijn ontleend (*rûta*, it. *ruta*; gr. *ῥύτη* „ruit"): vandaar hd. *t* = nl. *t*. Ags. mnd. nnd. glb. *rûde* zijn ontstaan uit den rom. vorm met verzachte dentaal *rûda*, sp. *ruda*, fr. *rue*, eng. *rue*; vgl. keten, but e. a.

3 **Ruit** (schurft) vr. Met eene opmerkelijke *t* in plaats van mnl. *rûde* — nvl. *ruide* en nnl. ruidig ohd. *rûdig* mhd. *riudec* nhd. *räudig* —, b. a. glb. ond. *hrûtha* mnd. nnd. *rûde* ohd. *rûda* en *riudî* (uit *rûdî*) nhd. *räude* (*raude*) uit **hrûþô-* vr., on. *hrûðr* m. „roof op een wond". Men wil het afleiden van een indog. wt. *krû*, die bij ruw vermeld wordt; het grondbegrip van dezen wt. zou echter eerst nader bepaald dienen te worden. Vgl. ook de groep van roof vr.

Ruiten ww. Uit ouder-nl. *ruiten* mnl. *rûten* met de beteekenissen „vrijbuiten, plunderen" en „rooien, uitroeien", mnd. *rûten* „vrijbuiten, stroopen, rooven". Hierbij ouder-nnl. *ruiter* mnd. *rûter* „landsknecht, soldaat; struikroover, straatroover, roofridder; ruiter" nhd. (overgenomen) *reuter.* Men heeft deze woorden willen afleiden van mlat. *rutârius* (uit *ruptârius*, *ruptuârius*, van *rupta*, zie rot): „rutarii dicti sunt quidam praedones sub XI. saeculum ex rusticis collecti ac conflati, qui provincias populabantur et interdum militiae principum sese addicebant". Met deze opvatting is de wortelklinker van ruiter niet te rijmen; ook wordt het ww. er niet door verklaard. Het frequentatief *ruiteren* komt voor als tegenstelling van rusten. Met bijgedachte aan dit laatste wordt *rustier* mnd. *rustêr* in de latere ME. gebezigd als benaming voor een „dommen plompen boer"; in tegenstelling hiermede schijnen de op avontuur omzwervende landsknechten zich *ruiter* genoemd te hebben. Ruiten met het frequent. *ruiteren* nd. *rûteren* „woelig zijn, zich onrustig heen-en weerbewegen" zal wel eene intensieve formatie zijn, behoorende bij de groep van rooien. Ten gevolge van overeenkomst in klank werd ruiter later verward met hd. *reiter* (rijder).

Ruiting vr., zie reutelen.

Ruk m. Mnd. nnd. *ruck* ohd. *ruc* (*cch*) nhd. *ruck* on. *rykkr* m. Daarvan afgeleid mnl. *rucken* nnl. rukken, mnd. nnd. *rucken* ohd. *rucchen* „snel voortbewegen, trekken, rukken, halen" nhd. *rücken* on. *rykkja* „driftig trekken, rukken": uit **rukkjan*; daarnaast **rokkôn* uit **rukkôn* in ags. *roccian* eng. *to rock* „bewegen, schommelen". Met dezen germ. stam *rukk* voor „driftige, kort afgebroken beweging" is de genasaleerde stam van lat. *runcâre* „plukken, wieden" misschien verwant.

Rul vr. Alleen in 't jongere Nnl., van onzekere afkomst. Hetzelfde geldt van **rul** bnw. Mogelijk zijn zij in lateren tijd gevormd in aansluiting aan de groep van rollen.

Run vr. Alleen in 't Nnl. (*run*, *runne*); nwvl. *rinde* „run" en *renne* „gebruikte run"; *rin*, *ren*, bij Kil. opgegeven als naam van den looiersboom, den sumak, die in 't Lat. *rhûs* (acc. ook *rhum*) *coriaria* heet, is hetzelfde woord. Men vereenzelvigt deze benaming, welker vormen nog niet voldoende verklaard zijn, met hd. *rinde*, ohd. *rinta* mnd. *rinde* ags. eng. *rind*, dat met rand verwant geacht wordt.

Rund onz. Uit glb. mnl. *runt* (*d*), mnd. nnd. *runt* (*d*) os. *runth*; daarnaast mnl. *rent* uit *rint* mnd. nnd. *rint* (*d*) ohd. *hrind* nhd. *rind* ags. *hrîð-*,

hrīðer ofri. *hrīdher*: germ. *hrinþis* onz. Het is niet zeker, of in nl. nd. *rund* *u* uit *i* is ontstaan, daar er ook een klankwisselend germ. **hrunþis* heeft bestaan blijkens ags. *hrȳþer* m-eng. *rother* „rund". Deze benaming wijst op een voorgerm. **kréntos*, *kr̥ntos* onz., dat men in verband wil brengen met de indog. groep voor „(kop), hoorn" (zie hersenen, horen); gr. *κέρατ-* „hoorn" zou in dat geval nauw verwant zijn. Misschien zou men ook mogen denken aan een afleidsel op *os-* uit eene participiale formatie (zooals tand, mond) van een wt. *kar* „brullen, loeien" (zie roem).

Rune vr. In navolging van nhd. *rune*, dat op zijne beurt „in de vorige eeuw is overgenomen uit de noordsche dialecten tengevolge van het dwepen met alwat oud-teutoonsch was". Het germ. znw. *rūnō* vr., got. ohd. os. *rūna* ags. *rūn* on. *rún* „geheim gesprek, geheim" (zie alruin) diende ook ter aanduiding der schriftteekens, waarin de priesters geheimen lazen (on. *rún*, ags. *rūnstafas*; vgl. boekstaf). Dit znw. behoort bij ohd. *rūnēn* mhd. *rūnen* (ook *rūmen*) nhd. *raunen* ond. *rūnōn* ags. *rūnian* eng. *to roun(d)* mnl. *rūnen* mnd. *rūnen* (en *rūmen*) „fluisteren, zachtjes en heimelijk spreken". Oud-iersch *rún* „geheimenis" en gr. *ἐρευνάω* „ik vorsch uit" zijn in beteekenis en oorsprong verwant. Aanvankelijk moet de st. *rū-n* eene nabootsing geweest zijn van een gonzend, brommend geluid: nvl. *ruinen* „mompelen, knorren, morren, snorren"; vgl. ook rommel.

Runsel onz. Mnd. glb. *rinsel*, *runsel*, van *rinnen* (bijvorm *runnen*; zie rennen), dat aanvankelijk wel alleen in de samenst. *garinnan* de bet. „stremmen, stollen" zal hebben gehad; vgl. ook m-eng. *rennels* en eng. *rennet* „stremsel, leb". Het zou echter ook een afleidsel met *s* kunnen zijn van *rimpen* (zie rimpel), dat ook van het stremmen der melk wordt gebezigd.

Rups vr. Uit glb. mnl. *rupse*, naast *rŭpsene* (nvl. *rupsen(e)*, *rupsem(e)*, *rutsem(e)*), en ook *ripsene*, *ripseme*, *ritseme*, *risseme*, zie rijp vr.) en *rūpe*; ond. *rūpa* mnd. nnd. *rūpe* ohd. *rūpa*, *rūppa* mhd. *rūpe*, *rūppe* nhd. *raupe* vr., dial. duitsch ook *roppe*. Wat de medeklinkers van ohd. *rūp(p)a* naast ond. *rūpa* betreft, schijnt hier een dergelijk geval te bestaan als bij haak en haperen. Deze benamingen zijn op verschillende wijze gevormd van een germ. st. *rŭpp* (**rub*), die wel synoniem zal zijn met den stam (met anderen klinker) van rijp „rups" (nog een andere vocaal vertoont frankisch *rap(pe)* „rups"); vgl. westf. *rüppeln* syn. met *rippeln* „zich ijlings uit de voeten maken". Ook hd. *rutschen*, *rütschen* mhd. *rützen* mnl. *rutsen* „voortschuiven, slieren", waarmede vl. *rutseme* „rups" overeenkomt, zullen wel verwant zijn.

Rusch m. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) voorkomende, mnd. nnd. *rusch* m., *rusche*, *rüsche* vr. mhd. *rusche*, *rusch* nhd. *rusch* ags. *rysce* vr. (m-eng. *risce*, *resce*) eng. *rush* „bies"; glb. ook mnd. nnd. nhd. *risch* m. Deze benamingen heeten door ontleening en verwarring van beteekenissen ontstaan te zijn uit mlat. *riscus* „vlier" en lat. *ruscus* „muisdoorn". Minstens even waarschijnlijk is eene verklaring uit het Germ.: rusch zou met klankwisseling kunnen behooren bij *rūsk* (zie ruischen en ruzie), en *risch* herinnert aan ww. in nl. en dui. tongvallen voor „ritselen" (*riskeln*, *risteln*, *ritseln*, *rispeln*, *rascheln*; ags. *hriscian*); ook zou men kunnen denken aan *risk* „slank, opgeschoten" (zie rasch).

Rust vr. Uit mnl. *ruste*, mnd. nnd. (en vandaar ook nhd.) *rüste* vr. „rust, verpoozing"; denkelijk een oud klankwisselend **rustjō* nevens glb. mnl. *reste* (met omzetting ook *erste*) ofri. *rest*, os. *resta* „rustbed, doodbed" ags. *ræst* „rustplaats, rustbed, rust" eng. *rest* (**rastjō*, en *rastō* vr.) ohd. *rasta* „rust, vertoef" nhd. *rast* os. *rasta* mnl. *raste*; deze woorden hebben ook de bet. „eind weegs", de eenige, waarin got. *rasta* on. *röst* voorkomen; deze bet. behoeft niet ontstaan te zijn

in den tijd, toen de Germanen nog groote zwerftochten deden, zij kon te allen tijde voortvloeien uit die van „rust, halt, pleisterplaats". Ook r u s t „plank aan het buitenboord waarin de hoofdtouwen van het want zijn vastgemaakt" is hetzelfde woord. Hierbij de denominatieven ohd. *rastên* ond. *rastôn*, ohd. *resten* os. *restjan* ags. *restan* en mnl. mnd. *rusten* nnl. rusten. R u s t wordt te zamen met got. *razn* on. *rann* „huis" van een wt. *ras* „rusten, vertoeven, wonen" afgeleid. Waarschijnlijk staat deze in verband met den wt. *rô*, *rê* van ohd. *ruo-wa*, *râ-wa* nhd. *ruhe* mnd. *ro*(*u*)*we*, *râwe* mnl. *roe* ags. *rôw* on. *ró* vr. „rust" en gr. ἐ-ρωή „het achterblijven, ophouden, rust".

Rusten (gereed maken) ww.; hierbij r u s t i n g, r u s t i g „wakker, flink": nagevolgd naar mnd. *rusten* hd. *rüsten* uit *hrustjan*, ags. *hyrstan*: een denominatief bij ohd. *rust* „(wapen) rusting" ags. *hyrst* „tooi, dos, wapenrusting". Van den wt. hiervan *hrud* of *hruþ* is in 't Ags. nog een st. verl. deelw. *gehroden* „getooid" over. Zie r o s onz.

Ruw en **rouw** bnw. Uit den nominatief mnl. *rû*, *rûw* gewestelijk *rouw*; van het bnw., uit welks verbogen nv. r u i g afkomt. Hiermede is samengevallen mnl. *rou*(*w*), *rô*, bijvorm van *raeu* „ongekookt"; zie r a u w.

Ruwaard m. Uit mnl. *ruwaert* (*d*) uit *rewaert*, en dit uit fr. *reward* (gewestelijk in plaats van *regard*, van *regarder* uit het germ. *wardôn*, zie w a a r n e m e n) „bewaarder, opziener".

Ruzie vr. Een gewestelijke vorm, uit mnl. **rûze*, **rûzie*, ouder-nnl., nvl. *ruize* oostfri. *rûse* „geraas, gewoel, getier, ruzie" dial. eng. *rouse* „getier, gejoel" akensch *rûse* „krakeel"; hierbij r o e s en mnl. *rûzen* ouder-nnl. *ruizen*, *roezen* mnd. oostfri. *rûsen* „woelen, razen, tieren, joelen" zwits. *rausen* „tierend rondloopen". Bij den st. *rûs* — met toevoeging van een suffix *rûsk* (zie r u i s c h e n) — zou ook germ. *rauso-* „riet" kunnen behooren (zie r o e r „buis" en vgl. r u s c h), ten minste indien deze stam in het Germ. niet eigenlijk **hrûs*, verwant met *hrût* (zie r e u t e l e n), luidde. Zie r o e z e n.

S

Saai vr. onz. Uit mnl. *saie* vr., b. a. mnd. nnd. *sâje* mhd. *sei*: uit rom. *saja* „soort van wollen stof" — it. *saja*, fr. *saie* eng. *say* enz. —, dat men van lat. *saga*, *sagum* „soort van mantel", een misschien oorspr. kelt. woord, wil afleiden. Vandaar het verkl. fra. *sagette* enz., nl. s a j e t.

Saai bnw. Slechts in 't Nnl.; verkorting van *saaien*, een afleidsel van s a a i vr., dus eig. „van saai, van eene taaie stof"? Zie s a m m e l e n.

Saaiem onz. Slechts in 't Nnl.; oorsprong onbekend.

Sabel m. Uit glb. mnl. *sabel*, dat met mnd. *sabel*, *zabil*, mlat. *sabellum*, ofra. *sable*, eng. *sable* (it. *zibelino*, sp. *zebelina*, fr. *zibeline* uit mlat. *sabellînus*) ontleend is aan russ. *sobol'* „siberische marter"; van denzelfden oorsprong dee. *zobel* en mhd. *zobel* nhd. *zobel*. De naam voor „zwarte kleur in de wapenkunde" mnl. nnl. s a b e l vr. enz. is hetzelfde woord; vgl. k e e l.

Sabel vr. Eerst in 't Nnl., een uit het Oosten ingedrongen woord: nhd. *säbel* (*sabel*), fr. *sabre*, eng. *sabre*, it. *sciabla* enz., waarvan de rechte oorsprong nog niet met zekerheid bekend is. De slav. woorden, als poolsch *szabla*, russ. *sablja* enz., zoowel als hongaarsch *szablya* schijnen zelf ook ontleend te zijn.

Saffraan vr. Uit mnl. *saffraen*, mnd. *saff*(*e*)*rân* mhd. *safrân* m.: van het rom. woord fr. *safran* it. *zafferano* enz. dat van glb. arab. *zâfarân* wordt afgeleid.

Sage vr. Ontleend aan hd. *sage*: ohd. *saga* „gezegde, vertelling, gerucht"

mnl. *zāghe* „sage, sprookje, fabel, leugen": bij zeggen.

Sajet vr., zie saai.

Sak m. Hetzelfde woord als zak, dat ook vaak „zakvormig kleed", of „kleed van zakkengoed" beduidt. De *s* aan 't begin wijst op vreemden (eng. of fra.?) invloed.

Sakkerloot tusschenw. Eerst in 't Nnl., duitsch *sackerlot*. Het eerste lid is stellig 't fra. *sacre*; het tweede houdt men gewoonlijk voor eene verbastering van fra. *nom de Dieu*. Hoewel klankverbastering bij eedsformulen die tot vloeken worden veel voorkomt, schijnt toch deze verklaring niet vast te staan.

Salade en **sla** uit *s(a)lade* vr. Ontleend aan fra. *salade* (eng. *salad*). Het rom. woord it. *salata*, *insalata* (vanwaar ouder-nhd. *salat* m.), sp. *ensalada* is eig. 't verl. deelw. van *salāre* „zulten".

Salet onz. Een in 't oudere Nnl. voorkomend afleidsel met rom. uitgang van fra. *salle* (nl. zaal).

Salie vr. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) voorkomende als *saelie* naast *savie*: uit lat. *salvia* „salie", dat tot **sàlia* (en **sāvia*) werd. Van *salvia* ook mnd. *salvie*, mnd., nnd., dial. nl. *selve*, alsook de rom. benamingen fr. *sauge*, eng. *sage*; van mlat. *salvegia* komt ohd. *salbeia*, *salveia* mnd. *salveie* vr. nhd. *salbei* m. De ontleening had, gelijk uit de klanken blijkt, later plaats dan die van andere kruiden en gewassen; vgl. kool (2), peper.

Salpeter onz. Evenals duitsch *salpeter*, fra. *salpêtre* enz. uit lat. *sal petrae* „steenzout", „omdat het (althans ten deele) door de steenen wordt uitgezweet."

Samaar vr. Uit ouder-nnl. *samare* (*samaris*): een over de rom. talen verspreid woord van onbekenden (baskischen?) oorsprong: ofra. *samarre*, nfra. *simarre*, eng. *simar*, it. *zimarra* „slepend gewaad", sp. *zamarra* „ruime jas" (*xamarro* „pels van schapevacht").

Samen bijw. Voor *tsamen* — vanwaar door afkorting in de samenstelling ook saam — uit mnl. *te zāmen*, b. a. os. *tō samane*, *te samne* ohd. *zi samane* nhd. *zusammen*; zie verder zamelen, zamen.

Sammelen ww. Uit jonger-mnl. glb. *sammelen*; hierbij ouder-nnl. nd. *sem(m)elen* akensch *zämele* dial. opperduitsch *zammelen* „langzaam praten en handelen", voorts in opperd. tongvallen *sam*, *zamet* „lui, traag, langzaam", *zamazn* „teuten". Indien deze woordengroep regelmatig afkomt van een germ. stam (*sa-m*? vanwaar ook saai?), dan moet men haar eene eigenaardige beginletter *s* (*ss* of *ts*) toekennen. Daarvan afgezien, zou de beginletter op het vermoeden kunnen brengen, dat deze geheele woordfamilie haar ontstaan dankt aan het tweede lid van langzaam.

Sandelboom Nhd. *sandel* m., it. *sandalo*, fr. *sandal* enz.: uit arabisch *zandal* (gr. σάνταλον) dat weer van indisch *candana* „sandelboom" komt.

Sant m. Uit glb. mnl. *sant*: en dit van lat. *sanctus* „heilig". Zie sint.

Santorie vr. Uit lat. *centaurea* (*centaureum*), fra. *centaurée*, eng. *centaury*; zie duizendguldenkruid.

Sap onz. Uit glb. mnl. *sap* (*p* en *pp*) onz., b. a. glb. ohd. *saf* (*ff*), *saph* (*pf*) mnd. *sap* (*p*, *pp*) nnd. *sāp* en *sap* (mhd. ook *saft* nhd. *saft* m.) ags. *sæp* onz. eng. *sap*. Naast germ. *sapo-*, *sappo-* wordt door on. *safi* m. „sap" germ. *safon-* bewezen. De germ. woorden kunnen niet uit lat. *săpa* „gekookte most" ontstaan zijn; veeleer is dit aan gene hoogerop verwant: indog. wt. **sap*, **sab*; vgl. skr. *sabar* „nectar" (daarentegen mag hier aan gr. ὀπός „sap", oslav. *sokŭ* niet gedacht worden). Misschien is deze wt. één met dien van beseffen, lat. *sapor* „smaak". Nl. sap is ontstaan uit mnl. *dat sap*, de geassimileerde vorm van *dat zap* (nwest-vla. *zap*).

Sappe vr. Van glb. fr. *sape* (it. *zappa* „hak, houweel").

Sarren ww. Dit woord komt alleen in 't Nnl. voor; het komt mogelijk van een onomatop. (aanhitsend) tusschenw. **sarr*. Zie tergen.

Sas (mengsel der vuurwerkmakers) vr. Hetzelfde als nhd. *satz* m.

Sas onz. Uit het oudere Nnl. bekend; één met fra. *sas* m. „(sluis)kolk

in een kanaal." Afkomst en vaderland zijn onbekend.

Sassefras onz. Uit fr. *sassafras*, eng. *sassafras*, it. *sassafrasso* enz.: van lat. *saxifraga* „steenbreek", „omdat men aan deze plant de kracht toeschreef de blaassteenen te vergruizen".

Satijn onz. Fra. *satin*, eng. *satin*, it. *setino*, portug. *setim*: een afleidsel van het grondwoord van zijde (2).

Saus vr. Uit ouder-nnl. *sausse*, dat aan fra. *sauce* (eng. *sauce*) ontleend is: het rom. woord, mlat., it., sp. *salsa* beteekent eig. „gezouten (vleeschnat)".

Schaaf vr. Uit mnl. *schâve*, b. a. mnd. nnd. *schâve* ohd. *scaba* nhd. *schabe* ags. *sceafa* eng. *shave* on. *skafa* vr. „gereedschap om meê te schaven". Mhd. *schabe* nhd. *schabe* is ook de benaming van een knagend insect, ags. *mæl-sceafa* ook „rups".

Schaak onz. Uit mnl. *schaec*, mnd. *schâk*, vanwaar mhd. *schâch*, onz. m. „koning in 't schaakspel, schaakspel, schaakgevende zet" nhd. *schach* onz.: met de overeenkomende rom. uitdrukkingen, it. *scacco*, fra. *échec*, ontleend aan 't perzische *schâh*, eig. „koning". Door de Arabieren werd het perz. „koningsspel" met zijn namen en termen in de Middeleeuwen bij de beschaafde volken bekend; verg. mat.

Schaal vr. Uit glb. mnl. *schale*; vgl. ohd. *scâla* mhd. *schâle* mnd. nhd. *schale* „huls, dop, bast; platte beker, schotel", os. *scâla* „drinkschaal", ags. *scealu* „huls, schotel" eng. *shale* „huls" en (onder invloed van 't Noordsch of eene andere taal van 't vasteland) *scale* „schub; weegschaal", on. *skál* „drinknap, weegschaal". Als germ. vormen moeten *skălō* en *skēlō* vr. — vanwaar fra. *écale* „eierschaal, notedop" — ondersteld worden, van den wt. *skel* „dun afsplijten, schillen, scheiden", zie schel (2), school. Of de, blijkbaar reeds oude, splitsing in *skăla* „schil, schelp" en *skâla* „drink-, weegschaal" — noordfri. *skal* „schelp", *skeel* „nap", nwestfaalsch *schāle* „schaal (van eieren, noten), schelp", *schâle* „koffiekopje" — wel oorspronkelijk is, blijft de vraag; immers waarschijnlijk is „drinkschaal" eene toepassing van „schaal-, bastvormige nap" of „schelp, bast enz. als drinknap gebruikt". — In sommige beteekenissen is nl. schaal het lat. *scala*, fr. *scale* (eng. *scale*) „ladder, toonschaal".

Schaap onz. Uit glb. mnl. *schaep* onz.: een algemeen-westgerm. benaming: os. *scâp* ofri. *scêp* ags. *sceâp* ohd. *schâf* onz.; het Got. heeft daarvoor *lamb* (zie lam), het On. *fǽr* vr., vanwaar *Fǽr-eyar* „Faröer", eig. „schapeneilanden". Eene algemeen-indog. benaming is in 't Germ. meer sporadisch bewaard gebleven, zie ooi. Germ. *skêpo-* zou voor **skêqo-* moeten staan, bijaldien men het terecht met skr. *châga* „bok" heeft vergeleken.

Schaar (menigte) vr. Uit mnl. *schâre* vr. „ordelijke bende, schaar" b. a. glb. mnd. *schâre* ohd. *scara* „ordelijke bende, legerafdeeling, afdeeling; toebedeelde heerendienst" ags. *scearu* „toebedeeling, aandeel, afdeeling" eng. *share*; hetzelfde woord is, met de bet. „toebedeeling", waarschijnlijk ook aanwezig in ohd. os. *harmscara* ofri. *hermscere* ags. *hearmscearu* „smadelijke, pijnlijke straf". De grondbet. van westgerm. *scarô*, met het afleidsel *scarjan* (zie scheren (2), is „schikking, toedeeling"; van den wt. van scheren (1) kan het moeilijk afstammen.

Schaar (gereedschap) vr. Uit mnl. *schaer*, *schâre*, b. a. ohd. *skâr*, *skâra* vr. mhd., eig. de meervoudsvorm, met *i*-umlaut *schære* nhd. *schere*, zoo ook mnd. nnd. *schêre* m-eng. *schêre* vr. n-eng. *shears*, on. *skǽre* onz. mv.: een afleidsel van scheren (1), waarvan *skêr-* de stam is. Een ander afleidsel van den stamvorm met *ă* bewaart ploegschaar, ohd. *scaro* m. mhd. *schar* m. onz. mnd. *schar*, *schare* „ploegijzer" m-eng. *plouhschare* n-eng. *ploughshare*.

Schaard vr. Uit mnl. *scharde* vr., gewoonlijk *scart* (*d*) m. „door snijden, hakken of breken ontstaan gebrek aan brosse waar, afgesprongen stuk"; met dezelfde bet. mnd. *schart* (*d*) ags. *sceard*

on. *skarð* onz. mhd. nhd. *scharte* vr. De oudgerm. talen kennen hetzelfde woord als adj. „door hakken bedorven, schaardig": ohd. *skart* mhd. *schart* os. *scard* ags. *sceard* eng. *sherd* on. *skarðr*; het is een *to*-participium, voorgerm. **skor-tó*, van scheren (1).

Schaars bnw. Uit glb. jonger mnl. *schaers*; tegelijk met nd. *schaars* aan 't Rom. ontleend: mlat. *scarsus*, ofra. *escars*, nfr. *échars*, it. *scarso*, *scarzo*, sp. *escarso*, eng. *scarce* „krap, zuinig, karig". *Scarsus* voor *scarpsus*, *excarpsus* wordt tot lat. *carpere* „plukken" gebracht.

Schaats vr. Uit mnl. *schaetse* „schaats", eig. „stelt" (gelijk nòg nwestvl. *schaatse*, *schatse*), dat ontleend is aan noord-oost-fra. *escache* (nu *écache*) — vgl. kaats — in 't gewone Fra. *échasse*, uit *escace* „stelt", vanwaar ook glb. eng. *scatches*. De betrekking tusschen eng. *skate* en nl. schaats is niet duidelijk, ook kent men den oorsprong van fra. *échasse* nog niet.

Schabberig bnw. Eerst in 't Nnl.; glb. nd. *schabbig*, *schebbig*, eng. *shabby* naast *scabby* „schurftig": van *schabben*, intensivum van schaven, gelijk mhd. *schebic* „schurftig" nhd. *schäbig* van *schaben*. — Schabouwelijk, schabouwerig schijnen soortgelijke secundaire vormen te zijn als kabuis, ravotten.

Schabel vr. Uit mnl. *schabelle*; uit het Rom.: lat. *scabellum* (fr. *escabelle*, *escabeau*, it. *sgabello*). Van 't glb. lat. *scamellum* komen ohd. *schemel* nhd. *schemel* os. (*fôt*)*scamel* nnd. *schamel* ags. *sceomul*.

Schacheren ww. Eerst in 't Nnl.: evenals duitsch *schachern* uit hebr. *sachar* „rondgaan, koophandel drijven", *suchar* „winst".

Schacht, **schaft** vr. Uit mnl. *schacht* (*schaft*) m. „schacht, speer", b. a. os. ohd. *skaft* ags. *sceaft* m. „schacht, speer, lans" on. *skapt* onz. „stang, spies"; het germ. *skafto-*, *skafti-* „schacht" beteekent later in nl. nd. schacht, hd. *schaft* en *schacht* eng. *shaft* ook ieder hol schachtvormig voorwerp, als „putbuis, schacht van eene laars, mijnschacht"; hierbij nog het verkl. mhd. *scaftel* nhd. (naar 't Nd.) *schachtelhalm* „schaafstroo". Dit woord is hoogerop verwant aan gr. σκῆπτρον „staf", dorisch σκᾶπον, σκήπων „staf", lat. *scāpus* „schacht, stijl, stengel". Dit onderstelt een oud-indog. *skăp-* „steel, schacht", dat sommigen in verband brengen met schaven („het geschaafde, gepolijste"); anderen onderstellen een wt. met de bet. „stutten, steunen". — **Schacht** als maat — mnl. mnd. en vandaar ook nhd. *schacht* — eig. „maatstok", vervolgens „bepaalde maat"; vgl. roede.

Schade vr. Uit glb. mnl. *schāde* m. vr., b. a. ohd. *scado* m. „schade, verderf" nhd. *schaden* mnd. *schāde* on. *skaði* m. Daarnaast ohd. *scado* os. *scaðo* ags. *sceaþa* on. *skaði* m. „verderver, vijand": bij got. *skaþjan* ags. *sceþþan* st. ww. ohd. *scadôn* zw. ww. enz. nnl. schaden. Een aan den germ. wt. *skaþ* beantwoordende voorgerm. wt. *skăth* is aanwezig in gr. ἀσκηθής „ongedeerd".

Schaduw vr. Uit glb. mnl. *schaduwe* m. vr. (*schādewe*; daarnaast *schāde*); een algemeen germ. woord van een stam *skad* met *w-*, *u*-suffix: got. *skadus* ohd. *skato* mhd. *schate*, *schatewe* os. *scado* mnd. nnd. *schāde* ags. *sceadu* (gen. *sceadwe*) vr., *scæd* onz. Hoogerop verwant is oud-iersch *scáth*, *scáil* „schaduw" en waarschijnlijk ook gr. σκότος „duisternis". — Vandaar got. *skadwjan* ohd. *scatewen* os. *scadowan* (*scadôn*) mnl. *schādewen*, *schāduwen*, nnl. schaduwen.

Schaffen ww. Uit mnl. *schaffen* b. a. mnd. *schaffen* „bewerkstelligen, ordenen, verschaffen": ontleend aan glb. hd. *schaffen* dat ook in 't Noordsch doordrong; het zw. ww. ohd. *scaffôn* on. *skapa* behoort bij scheppen. — De bijzondere bet. „voor 't eten zorgen" is eigen aan nnl. schaften, schaft-, nd. *schaffen*, *schaff-*; de nl. vorm heeft òf eene jongere *t* zooals akst, òf heeft zijn oorsprong in een znw. **schaft* „bestel, het bestelde", (vgl. -schap).

Schaft, zie schacht. — **Schakal**, zie jakhals.

Schakeeren ww. Uit mnl. *schakéren*

„(in kleur) doen afwisselen": een afleidsel van schaak, mlat. *scacâre*; met dezelfde bet. mnl. *scâken*; vgl. ook mhd. *schëcke* nhd. *scheckig*.

Schakel vr. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. nd. *schakel* „schalm van een ketting, half ringvormig stuk hout als kluister voor een paard" (ook aan nd.-nl. *schakel* „vischnet"?) ags. *sceacul* „ijzer, ringboei": waarschijnlijk uit os. **skăkul* (daarnaast dial. duitsch *schake* „schalm"), waaraan in klank volkomen beantwoordt on. *skökull* en zw. *skakil* dee. *skagle* „(wagen)streng". Grondbet. noch oorsprong zijn bekend. Men onderstelt afleiding van nd. *schake* „been" (os. *scacan* „weggaan", eig. „schrijden"?).

Schakellijm. Lijm, genoemd naar den uitvinder, zekeren Schakel.

Schaken ww. Uit glb. mnl. *schâken*: van *schaak*, b. a. ofri. *skâk* mnd. *schâk* ohd. *scâh* „rooverij, roof"; hierbij ohd. *scâhhâri* mnd. *schâkere* ags. *sceâcêre* „roover" nhd. *schächer*. Het in 't Oostgerm. niet voorkomende woord *skêko-* „roof" drong ook in 't Rom. door, vandaar ofr. *échec* „roof". Verwantschap met geschieden, wt. *skek* „springen" zou niet ondenkbaar zijn.

Schal m. Uit mnl. *schal* (*ll*), b. a. glb. mnd. *schal* ohd. *scal* (*ll*) nhd. *schall* m.: van het st. ww. ohd. *scëllan* mhd. *schëllen* „schallen, klinken" (hierbij nhd. *verschollen*, *zerschellen*), on. *skallja* „ratelen"; uit het Germ. it. *squillare* „klinken". Hierbij ohd. *scëlla* nhd. *schelle*, vanwaar nnl. schelle, schel vr. (it. *squilla*, ofra. *eschiele*). Zie schelling.

Schalie vr. Uit mnl. *schaelie*: uit ofra. *escaille* (nfr. *écaille*, it. *scaglia*) „schub, bast, schaal, dakpan", dat op zijne beurt weer aan germ. *skaljô*, zie schel (2), is ontleend.

Schalk m. Uit mnl. *schalc* „knecht, schalk, schelm" b. a. glb. mnd. mhd. *schalc*, in 't Mhd., Mnd. Mnl. als bnw. „slaafsch, listig, gemeen, valsch" nnl. schalk; van ouds heeft dit woord alleen de bet. „knecht": got. *skalks* on. *skâlkr* ohd. *scalch*, ags. *scealc* m. „leenman, man" (fem. *scylcen* „ontuchtig vrouwspersoon"). De afleiding van het germ. woord ligt helaas geheel in het duister. Reeds vroeg drong het door in 't Rom.: in 't It. beteekent *scalco* „keukenmeester". Zie ook maarschalk.

Schalm m. Eerst in 't Nnl., glb. oostfri. *schalm*: een elders niet voorkomend woord van onbekende herkomst. — Maar schalm „plat dekstuk voor scheepsluiken" — vanwaar nd. nl. schalmen „de luiken (met presennings) sluiten" — behoort, met noorsch *skalma* „mosselschelp, schil", dial. nd. nl. *schalmen* „de bast afschillen (ook: blutsen, merken)", als *m*-afleidsel etymologisch bij schaal.

Schalmei vr. Uit glb. mnl. *schalmeie* (*schalmeide*); mnd. *schalmeie*, mhd. *schalmîe* nhd. *schalmei*: uit het Rom.: dial. fra. (bourgond., waalsch) *chalemie*, anders *chalumeau*, mlat. *scalmeia*. Deze woorden gaan door voor afleidsels van lat. *calamus* „riet".

Schamel bnw. Uit mnl. *schāmel* „schaamachtig, zedig, bescheiden, verlegen", b. a. glb. mnd., nnd. *schāmel* ofr. *skamel* „arm" ohd. *scamal* „verlegen": eene adjectivische *l*-formatie bij schamen.

Schamen ww. Uit mnl. *schāmen*, b. a. glb. mnd., nnd. *schāmen* ohd. *scamên* mhd. *schamen* (daarnaast *schemen* uit **skamjan* nhd. *schämen* mnd. *schemen*) got. *skaman* „schamen": afgeleid van got. **skama* ohd. os. *scama* mnl. *schāme* ags. *sceamu* vr. „schaamte, beschaming, smaad, schande" nhd. *scham* nnl. schaam- (gewoonlijk, met een nieuw suffix, schaamte) eng. *shame*; alleen het Mhd. (ook het Mnd.?) kent daarnaast een klankwisselenden vorm *schëme* „schaamte". Buiten 't Germ. zijn van *skamô* „schaamte, schande", waarbij ook schande behoort, geen verwanten bekend, zoodat de etymologie duister is; het vermoeden, dat de wt. met den onder hemd en lichaam besproken wt. verwant is, zoodat got. *sik skaman* eig. beteekenen zou „zich bedekken", is niet voldoende bevestigd.

Schamp m. van schampen uit mnl. *schampen* (*schampelen*, en, als nòg

in 't Westvl. *schamfelen*) „afglijden" (*ontschampen* „ontsnappen"), b. a. oostfri. *skampen* „langsstrijken, licht bezeeren; ontsnappen", westfaalsch *schampen* „langsstrijken, blesseeren"; ook aan nd. *schampelen* „waggelend gaan"? Hierbij nog nwestvla. *schampig* „glibberig, glad". Eén hiermede is eene rom. woordfamilie: it. *scampare* „redden, zich redden", ofra. *escamper* (*escampeler* „aanraken, licht kwetsen") sp. *escampar* eng. *scamper* „aan den haal gaan". Een stam *skamp* (*skamf*) „glijden, langsstrijken" is van elders niet bekend. Ter verklaring wil men een mlat. **ex-campare* „het veld ruimen" construeeren.

Schampdek, en met assimilatie s c h a n d e k. Eerst in 't Nnl.; oostfri. *schandek* zw. *skandäck* dee. *skanddäck*: van onzekere herkomst.

Schamper bnw. Eerst in 't oudere Nnl.; b. a. mnd. nnd. *schamper* „spottend, hoonend, onbeschaamd, vermetel" (het gelijkluidende *schamper* is soms ook = mhd. *schandebære* „schandelijk"): bnw. met *r*-suffix bij mnl. mnd. *schamp* „spot, smaad, schande", waarvan de oorspr. bet., naar s c h i m p te oordeelen, „scherts, spot" geweest is.

Schande vr. Uit mnl. *schande* „schaamte, smaad, schande", b. a. got. *skanda* ohd. *scanta* mhd. mnd. *schande* nhd. *schande* ags. *sceond* „schande": een afleidsel van den wt. *skam* (zie s c h a m e n) met overgang van *m* in *n* voor *d* (vgl. r a n d); ohd. *scant* „beschaamd" is een *to*-part. (zooals l u i d) van denzelfden wt. Daarvan nog **scandiþô* ohd. *scentida* mnl. *schende* „schande" en **scandjan* ohd. *scentan* nhd. *schänden* ond. *scendan* mnl. nnl. s c h e n d e n.

Schans vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. voorkomende *schantse* (*schentse*), b. a. mnd. nnd. *schantze* laat-mhd. nhd. *schanze* eig. „rijsbos"; het ww. *schansen* heeft ook de algemeene bet. van „ophoopen, stapelen, samenrapen". Met dezelfde beteekenissen bestaan *schrantse* vr., *schrantsen* ww. Deze vormen pleiten voor eene intensief-formatie met *s*-suffix; maar over de herkomst is niets met voldoende zekerheid te zeggen.

-schap achterv. Uit mnl. *-schap* (en *-schēpe*), b. a. ond. *-scepi*, *-scap* ohd. mhd. *-scaf* ags. *-scipe* eng. *-ship* on. *-skapr* germ. **skapi-*; daarnaast ohd. *-scaft* mhd. nhd. *-schaft* ags. *-sceaft*. Dit zijn abstracta van den wt. van s c h e p p e n, die in de oud-germ. dialecten soms nog zelfstandig voorkomen: ohd. *scaf* „gestalte, vorm", ohd. *scaft* „gestalte, vorm; schepsel" got. *ga-skafts* „schepping, schepsel". — Vandaar, met een rom. secundair suffix mnl. *-schap(p)íe* nnl. - s c h a p p ij. — Tot dezelfde familie behoort nnl. s c h a p p e l ij k; vgl. eng. *shapely* „welgeschapen, goed geproportioneerd" alsmede de ontwikkeling der bet. van f a t s o e n l ij k; het — evenals b e u r t verkorte — grondwoord was waarschijnlijk mnl. **geschap* onz. „gestalte" (vanwaar *gheschaept*, *geschapt* „gevormd"); vgl. ags. *gesceap* eng. *shape*, os. *giscap* „lotsbestel; schepsel" mhd. *geschaf* onz. „schepsel".

Schapraai, s c h a p r a d e vr; voorheen ook *schapreede*; b. a. ohd. *scaffareita* mhd. *schafreite* os. *scapréda* „pottenrek". Het tweede lid behoort, met fri. *ā* voor *ai*, bij r e e d e, b e r e i d e n; het eerste, met de bet. „vat, pot", wordt onder s c h e p e l behandeld.

Schar vr. Uit *scharre*; glb. nd. *scharre*. De oudere nl. vorm *schaerde* komt volmaakt overeen met den rom. vorm, waaraan zij ontleend is: fra. *écharde*, eng. *sharde* „een platvisch". Eén hiermede zijn fra. *écharde* „splinter", it. *scarda* „schub" (*scardare* en normandisch *écharder* „visch schrappen"), eng. *shard* „scherf, eierschaal, slakkenhuis". Deze woordfamilie zal wel afstammen van een germ. **skarda* „scherf", zie s c h a a r d.

Scharlaken onz. Uit mnl. *schaerlaken*, b. a. mnd. *scharlaken* mhd. *scharlachen*, *scharlach* onz. nhd. *scharlach* m. Door bijgedachte aan l a k e n in de plaats gekomen van mnl. *schaerlaet* mhd. *scharlât*, die vermoedelijk weer met mlat.-rom. *scarlatum* (fra. *écarlate*, eng. *scarlet* enz.) hun oorsprong hebben in den oosterschen naam van deze „fijne (roodkleurige)

wollen stof"; vgl. perzisch *sakirlât* (turksch *iskerlet*).

Scharlei, scherlei vr. Uit een ouder *scharleie*, mnd. *scharleie* ohd. *scaraleia*, *sclareia*: uit het voor 't overige niet verklaarde mlat. *scaraleia*, *scarlêa*, *sclarêa* (it. *schiarêa*), *scariola*.

Scharminkel, scherminkel m. Uit mnl. *scherminkel* (*schimminkel*) onz. „aap", (door volksetymologie ontstane) bijvormen van glb. *simminkel* onz. Men heeft in deze uitsluitend nl. benaming een verkl. (met het bij enkel, bnw. behandelde suffix) gezien van mnl. *simme* uit lat. *simia* (fra. *singe*) „aap". Dat alreeds een onl. **símmincli* bestaan heeft mag wellicht worden aangenomen; ook in *simme* wijst *mm* uit *mj* op vroegtijdige ontleening, vgl. aap. Maar bevreemdend is de accentuatie mnl. *simmínkel* in plaats van **símmenkel*, alsmede de *s* van *simme*, daar anders de oudste ontleende woorden, zooals zijde, eene *z* hebben.

Scharnier, zie knier.

Scharrebier. Deze naam wordt vermoedelijk verklaard door nhd. *scharre*, *scherre* „schrapsel van den bodem van een vat" (ouder nnl. ook *scherringe*); zie scharrelen.

Scharrebijter en schalbijter m. Deze benamingen maken deel uit eener reeks van, hetzij secundaire, hetzij in den volksmond verbasterde vormen, die tot lat. *scarabaeus* of gr. *σκάραβος* „een kever" zijn terug te brengen, b. v. nwestvla. *schal(l)eboote*; fra. *escarbot*, it. *scarabone* en *scarafaggio*, sp. *escarabajo*.

Scharrelen ww. Frequentativum van ouder-nnl. *scharren*, b. a. mnd. mhd. nhd. *scharren* „krabben, schrabben": bij het st. ww. ohd. *skërran* mhd. *scherren* laat-mnl. *scherren* „schrapen, krabben, rossen, schaven", ohd. *scërra* mhd. *schërre* „schraapijzer, roskam". Van het duitsche ww. komt, naar men wil, ook ofra. *eschirer* „stukkrabben", nfr. *déchirer*. Of de wt. *skerr* nog elders voorkomt is niet bekend. Zie schor.

Schat m. Uit glb. mnl. *schat* (*tt*), b. a. ohd. *scaz* „geld, vermogen, rijkdom" nhd. *schatz* os. *scat* „geldstuk, geld, vermogen" mnd. ook „belasting" ofri. *sket* „geld, vee" ags. *sceatt* „een zeker klein muntstuk, geld, vermogen" on. *skattr* „belasting, schatting" got. *skatts* „geldstuk, geld". Of oslav. *skotŭ* „vee" aan germ. *skatto-* m., dan wel of 't germ. woord aan 't slav. ontleend is, daarover verschillen de gevoelens. Maar zij kunnen ook wel hoogerop verwant zijn: germ. *skatto-* uit voorgerm. **skotno-*. Voor den overgang der bet. „vee" in „geld", bestaan analoga, vgl. lat. *pecunia* naast *pecus*, eng. *fee* ags. *feoh* „vee" en „geld"; maar de omgekeerde gang „vermogen, stuk van waarde, vee" is even goed mogelijk, vgl. nd. *hâve* voor „vee". Ongelukkig kent men de grondbet. dezer woordengroep niet; de vergelijking van germ. *skatto-* „geldstuk" met gr. *σχέδος* „plank, bord" heeft weinig zekerheid.

Schateren ww. Uit mnl. *schâteren* „een schel klinkend geluid maken, schetteren, schateren, snateren; met gedruisch verstrooien", b. a. mnd. *scâteren* „krakend uiteen barsten, schateren" oostfri. *schatteren* (en nwestvla. *schetteren*) ook „een sterk licht verspreiden, schitteren" m-eng. *scateren* eng. *to scatter* „verstrooien" *to shatter* „breken, stukslaan". Het met *schâteren* oorspronkelijk syn. mnl. nnl. **schetteren** kan zoowel bij schateren als bij schitteren behooren. De voor schateren te onderstellen stam *skat* (*skatt*) „met een plotselinge uitbarsting luid klinken" is, ondanks de beperkte verspreiding dezer woordengroep, misschien tot een reeds voorgerm. *sked* te herleiden, vgl. gr. *σκεδάννυμι* „ik doe in stukken vliegen, ik verstrooi".

Schaveelen, schavielen ww. Een nnl. uit de zeemanstaal afkomstige uitdrukking, deels misschien van schaven gevormd, deels op een rom. woord voor „haspel" berustende; vgl. ouder fra. *eschavoir* „haspel", nfra. *écheveau* „streng garen" (eig. „garenklosje"?).

Schaven ww. Uit glb. mnl. *schâven* (ook „ontsnappen, zich wegpakken, zich begeven", eig. „strijken, voorbijschuiven"), b. a. ohd. *scaban* mhd. *schaben*

„schrapen, schaven, polijsten, schrabben, krabben, scheren; zich wegpakken" nhd. *schaben* mnd. nnd. *schāven* ags. *sceafan* eng. *to shave* „scheren, schaven" got. *skaban* st. ww. „scheren". Germ. wt. *skab* „snijdend, of gladmakend over iets heenstrijken"; hierbij schaaf. Men vergelijkt hiermede een voorgerm. wt. *skăp* aanwezig in gr. σκάπ-τω „ik graaf", σκαπάνη „hak", littausch *skópti* „uithollen", *skáptas* „snijmes". In bet. komt een voorgerm. wt. *skăb* er meer aan nabij: lat. *scabere* „schrapen, krassen", oslav. *skoblĭ* „schraapijzer", littausch *skabùs* „scherp". Zie schob, beschaafd.

Schavot onz. Uit mnl. *schavot* onz. „tooneelstellage"; uit het Nl. nhd. *schaffot* onz. Het nl. woord komt uit het Rom.: ofra. *escadafaut*, *chafaut* „tooneelstellage", nfra. *échafaut*, dat hetzelfde woord heet te zijn als it. *catafalco* fra. *catafalque*.

Schavuit m. Uit glb. jong-mnl. *schavuut*, dat één is met *schavuut* (*scovuut*, *scūvūt*, ook met *w* in pl. van *v*) „nachtuil" nnl. **schuivuit** mnd. *schufūt* ook hd. *schufūt*. Evenals de benamingen in andere talen, b. v. ofra. *choe*, provençaalsch *chau*, fra. *chouette*, dial. *chouan*, nfra. *chathuant*, duitsch *schuhu*, *uhu* is deze naam eene poging tot geluidnabootsing.

Schedel m. Eerst in 't Nnl. uit glb. nhd. *schädel* mhd. *schëdel* ook „eene maat voor drooge waren". Dit woord is één met mnl. *schēdel* „deksel", zie scheel.

Scheede en **schee** vr. Uit glb. mnl. *schêde* (*scheide*), in dezelfde bet. algemeen germ. **skaiþiō* vr.: (in 't Got. evenwel *fôdr*, zie voeder) on. *skeiðer* vr. mv. ags. *scǣð* eng. *sheath* os. *scēðia* ohd. *sceida*. Uit het altijd aangenomen verband met scheiden en tevens uit het noorsche mv. zou voortvloeien dat de scheede oorspronkelijk in tweeën openging (als eene peulschil?). Of wel, *skaiþiō* is een begrip als „schaal, schil", een ding waarvan er twee te zamen eene „scheede" vormen? De bijvorm schie gaat op dial. holl. *schiede* voor *schêde* terug.

Scheef bnw. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mnd. nnd. *scheef* dial. duitsch *scheif* ags. *scāf*, (eng. *skew* is overgenomen, naar men gelooft uit het Nl.) on. *skeifr* „scheef, verkeerd"; merkwaardig is de vocaal van md. *schief*, *schîf* vanwaar nhd. *schief*; *ie* staat waarschijnlijk graphisch voor *ī*, ablaut van *skaif*, vgl. het uit het Germ. overgenomen lettische *schkîbs* „scheef"; op eene verdere klankwisseling (**skĕbbo*- uit germ. *skibbo*-) wijzen glb. frankischhessisch *schep* (*pp*), zwaabsch *scheps*. Duister is de betrekking tusschen mhd. *schiec* (*g*) „scheef", beiersch-allemannisch *schiegen*, *schieggen* en on. *skeika* „scheef gaan" en deze groep *skībb*-, *skaib*-, die misschien in 't genasaleerde gr. σκίμπτω „ik maak krom" een voorgerm. verwant heeft (wt. **skeip*). Vgl. de wt. *skei* van lat. *scaevus*, gr. σκαιός „linksch, verkeerd".

Scheel (deksel) onz. Uit mnl. **schēdel* onz., of uit *schēdel* m. „deksel" ook „schaal, schil", bij KILIAAN ook „schedel", nvla. *scheel*, *schēle* vr. „ooglid, plat deksel van een pot, bodem en deksel van eene taart" ook „schotel". Met de beteekenissen van onl. **scëdal* is het blijkbaar gegaan als met die van schaal; het woord behoort bij den wt. van scheiden, dat is „splijten", of het staat tot gr. σχέδος „plank, bordje" (lat. *schedula* „briefje", zie ceel) als ohd. *sëdal* „zetel" staat tot zitten. — Voor *scheel* in darmscheel, zie schei.

Scheel bnw. Uit mnl. *schēle* (uit onl. **skëlah* of **skëlo* gen. *scëlwes*; op den laatsten vorm wijst nvla. nnl. scheluw), b. a. ohd. *scëlah* (gen. *scëlhes*, *scëlawes*) mhd. *schelch*, *schel* „scheelziend, scheef, dwars" nhd. *scheel* mnd. *schēle* **schel* nnd. *schel* ags. *sceolh* on. *skjalgr* „scheef, scheelziend"; got. **skilhwa*, **skilwa*-, **skilga* zijn vermoedelijk tot voorgerm. **skelqo*- te herleiden, „zoodat, gr. σκολιός „schuin, scheef" (waarbij ook lat. *scelus* „misdaad"?) ten opzichte der klanken niet geheel voldoet om de germ. vormen te verklaren; misschien moet men zoowel

voor 't Germ. als voor 't Grieksch een wt. *skel* „verwrongen, scheef zijn" aannemen."

Scheelen ww. „een scheiding (in 't haar) maken"; zie schei. Ook scheelen „zuiveren" is eig. „scheiding maken".

Scheen vr. Uit mnl. *schêne* „scheen aan 't been, dunne huid, schors, bast; smalle dunne plaat, blaadje metaal"; b. a. mnd. nnd. *schêne* „scheen" ohd. *scina* „scheen; naald" (? eig. „splinter"?) nhd. *schiene* ags. *scina* vr. eng. *shin*. Tot dit germ. *skinô* brengt men ook it. *schiena*, sp. *esquena*, fra. *echine* „ruggegraat". Ook it. *schiniera* „beenharnasch" is aan 't Germ. ontleend. Tot denzelfden stam *skin* behooren vermoedelijk, met een dentaal suffix gevormd, ook on. *skinn* onz. (uit **skinþ*) „vel, huid" (vanwaar ags. *scinn* eng. *skin*) dial. nnl. *schinde* „vliesje, vel, schors" ohd. **scint*, **scind* in *scinten*, *scinden* „de huid, de schors afstroopen, de huid kwetsen" nhd. *schinden*, gelijk ook mnd. *schin* nnd. nhd. *schinne* „hoofdschilfer". De grondbet. van den germ. st. *skin* zou dus zijn „een afgekrabt, afgeschaafd dun laagje, schilfer"; vgl. nog (met klankwisseling) on. *skeina* ags. *scǣnan* (uit **skainjan*) „licht bezeeren". Scheenbeen mhd. *schinebein* nhd. *schienbein* mnd. *schênebein* ags. *scinbân* meng. *schinebône* is derhalve „het met eene dunne licht kwetsbare huid bedekte been". Dat de stam *skĭn* teruggaat op een primairen wt. *skĭ* — misschien één met dien van lat. *scîre* „weten" — bewijzen wellicht ags. *scía*, „crus" wellicht ook nwestvl. *schier* onz. „gekloofd blok" (germ. **skí-ro-*). Vgl. syn. wortels bij scheiden, schelen, schiften.

Scheer vr. Dit eerst in 't Nnl. voorkomende woord is, evenals nhd. *schere* „klip in zee" uit het Noorsch in de taal gekomen, maar schijnt door volksetymologie met schaar in verband te zijn gebracht: zw. *skär*, deensch *skjär*, on. *sker* „klip".

Scheerling vr. Uit mnl. **scheerlinc*, b. a. glb. mnd. *scherlinc* ohd. *sceriling* mhd. *scherling* nhd. *schierling*: onder invloed van het suffix -ling in de plaats gekomen van ohd. ond. *scerning*, een afleidsel van ohd. *scarno* „scheerling". Behoort deze in de overige germ. dialecten niet voorkomende benaming ('t Ags. heeft *hymlic*, *hemleác* eng. *hemlock*) bij mnd. nnd. *scharn* ofri. *skern* ags. *scearn* on. *skarn* onz. „mest, drek", omdat deze plant stinkt?

Scheet m. Uit mnl. mnd. *schête* b. a. nhd. *schiss*: ond. **skiti-* m. bij schijten.

Scheg, schegge vr. Uit het Noorsch: vgl. noorsch *skaga* „uitsteken", *skegg* „baard".

Schei (haarscheel) vr. Uit mnl. *scheide* (*schêde*, nvl. *scheede*), b. a. glb. ags. *sceáda*, eng. *to shed* „het haar scheiden"; in pl. daarvan een *l*-afleidsel in ohd. *sceitila* vr. nhd. *scheitel* m., ond. *scêthlo*, *sceithlo* m. mnd. *schêdele* vr., *schêtel(e)* m. vr. mnl. **schêdele* vr. nnl. *scheele* vr. scheel onz.: germ. **skaid(i)lo-*, *skaiþ(i)lo-* „de plek waar het haar zich scheidt". Nl. scheel in darmscheel „vethuid die de darmen scheidt" is voor 't zelfde woord te houden.

Scheiden ww. Uit mnl. *scheiden* (*schêden*) meestal st. vervoegd „scheiden (trans. en intrans.), beslissen, (bloed) vergieten", b. a. ohd. *scheidan* os. *skêðan* ofri. *skêtha* „scheiden"; in plaats van *þ* komt *d* voor in glb. ags. *sceádan* got. *skaidan*. Germ. **skaidan*, **skaiþan* „afzonderen, scheiden" onderstelt voorgerm. **skaithan* (of **skaidhan*? vgl. laden); zie ook schei. Algemeen verklaart men 't begrip „scheiden" uit „splijten", omdat een voorgerm. wt. *skheit* (of *skeidh*) „splijten" aanwezig is in mnl. *schîden* mhd. *schîten* st. ww. „klooven" (ohd. *scidôn* „scheiden"), ohd. *schît* nhd. *scheit* ofri. *skîd* nvla. *schijd* on. *skíð* onz. ags. *scíde* eng. *shide* „blok gekloofd hout". Een glb. voorgerm. wt. *skheid* wordt bewezen door gr. σχίζω (uit **skhidjô*) „ik splijt", σχίζα „blok gekloofd hout", lat. *scindere* „klooven" (ook *caedere*?), littausch *skëdżu* „ik scheid", *skëdrà* en lettisch *skaida* „spaander", skr. *chid* „splijten". Vgl. de wt. *skei* onder scheen. —

Scheisel onz. uit mnl. **scheidesel*, **scheitsel*. Zie bescheiden.

Schel (bel) zie schal.

Schel (schil) vr. Uit mnl. *schelle* vr. „schil, schelp" (nvl. *schelle* ook „hoofdschilfer, dun afgesneden stuk, kluit (aarde))", b. a. on. *skel* ags. *scell*, *scyll* vr. eng. *shell* mnd. nnd. *schelle* „schaal"; got. *skalja* vr. beteekent „dakpan"; waarschijnlijk eig. „dun, schilferachtig stuk, spaander". Van germ. *skaljô* vr. „schil, dun stuk" (dat ook in 't Rom. doordrong: it *scaglia*, fra. *écaille* „schub, spaander, dakpan, schaal, bast", zie schalie) is afgeleid *skaljan* „afstroopen, schillen" ohd. *schellen* mhd. *scheln* nhd. *schälen* mnl. *schellen*. Deze germ. woordgroep komt van denzelfden wt. als schaal, schol (1), school (2) (schelen?) en got. *skilja* „slager"; de overeenkomstige voorgerm. wt. *skel* is aanwezig in oslav. *skolĭka* „huls, schelp", russ. *skala* „bast", littausch *skelti* „klooven"; ook heeft men gr. *σκάλλω* „ik schrab, schraap" vergeleken. — Of mnd. nnd. *schille* nnl. schil eene *i* voor *e* uit *a* heeft (zooals blikken, kil, kwikken) of wellicht met schelen een germ. **skiljô* onderstelt, is moeilijk uit te maken.

Schel bnw. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. mhd. *schelle* of *schël(le)* „luid klinkend"; mhd. *schël* zou germ. **skëllo-*, *schelle* daarentegen **skalljo-* zijn. Elk dezer bij schal behoorende formaties is mogelijk; vgl. ags. *scyl* „luid klinkend", uit **skaljo-*?

Schelden ww. Uit mnl. *schelden* „overluid verklaren, luide zeggen (zoo nog in 't Westvla.), luide berispen, bestraffen" b. a. glb. mnd. *schelden* ofri. *skelda* ohd. *scëltan* „schelden, smaden, beschimpen". Een wt. *skëld* „luid uitspreken" wordt elders niet gevonden. Dat dit ww. samenhangt met os. *scaldan* ohd. *scaltan* „stooten, schuiven, (een schip) voortboomen, drijven" nhd. *schalten*, is een onbewezen bewering; eerder nog staat het met schal in verband.

Schelen ww. Uit laat-mnl. (holl.) *schêlen* „verschillen, verschil hebben, verschil maken", b. a. mnd. *schêlen* „verschillend zijn, verschil maken, in geschil zijn, ontbreken, de grens vormen, scheiden, onderscheiden" nnd. *schêlen*: denominat. van ond. *skëla* (uit *skilô*?) vr. ouder-holl., mnd. *schêle* „onderscheid, geschil, oneenigheid, gebrek, nadeel; grens". Hierbij mnl. *geschille* onz. (uit **-skiljo-*) nnl. geschil en mnl. **schillen* (**skiljan*) nnl. (ver)schillen. De behandelde beteekenissen zijn eigenaardig nl.-nd.; maar dezelfde wt. is aanwezig in on. *skilja* „scheiden", *skil* „onderscheid" (vanwaar eng. *skill* „verstand, vaardigheid"). Het is de onder schaal, schel (2) besproken wt. *skel* of liever nog een syn. stam *skil-*, die misschien van den bij scheen behandelden wt. *skî* afstamt.

Schelf vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *schelve* vr., b. a. oostfri. *schelfe* „overdekte hooi- of graanmijt"; de eig., door Kiliaan nog vermelde bet. is: „planken schot om hooi of veldvruchten te bewaren"; vgl. mnd. nnd. *schelf* „gestel van planken om iets op of onder te bergen" on. *skjalf*, ags. *scelfe*, *scylfe* „stellage van planken, bank" eng. *shelf* „plank, rek, bank". Deze noordgerm. woorden onderstellen een germ. **skëlfo-*, met klankwisseling **skalfiô-*. Ingeval van identiteit met het onder schilfer vermelde *skalfiô-* zou de oorspr. bet. iets als „dunne plank" moeten zijn.

Schelkruid. In 't oudere Nnl. *schelkruid*, *schelwortel*; één met mhd. *schël-krût*, *-wurz* nhd. *schellkraut*: „waarschijnlijk verkort en vervormd uit glb. mlat. *chelidonia* (de *ch* uitgesproken als in glb. fra. *chélidoine*); vgl. gr. *χελιδόνιον* „schelkruid".

Schellak onz. Eerst in 't Nnl.; nhd. *schellack* m. eng. *shellac*: van schel (2) en lak, „zoo genoemd omdat de blaadjes schilferachtig dun zijn".

Schelling m. Uit mnl. *schellinc* (daarnaast *schêlinc*, *schêlech*). Het daarop gelijkende got. *skilling-s* on. *skillingr* ohd. os. ags. *scilling* nhd. *schilling* eng. *shilling* mnd. *schillinc* (en, vermoedelijk door volksetymologie, *schildinc*) wijzen op germ. **skillingo-* (en **skëllungo-*?)

„munt van bepaalde waarde (b. a. den romeinschen *solidus*)"; tenzij de nl. vormen den invloed ondergaan hebben van de vormen van penning, moet daarnaast nog een germ. **skilingo-* worden aangenomen. Ook om die reden is het twijfelachtig of het woord bij germ. *skëllan* (zie schal) behoort — schelling, eig. „klinkende munt" —; anderen hebben aan eene bet. als van hd. „scheidemünze (pasmunt)" gedacht, zie schelen. Het suffix *-ing* (*-ling*) komt vaak voor bij ogerm. namen van munten, b. v. penning, ohd. *cheisur-ing*, *silbar-ling*, *halling*, eng. *farth-ing*.

Schelm m. Eerst in 't Nnl., evenals ijsl. *skelmir* uit glb. duitsch *schelm*. De loop der beteekenissen van nhd. *schelm* komt overeen met dien van het platte *aas* en *luder* en gedeeltelijk ook van schalk: ohd. *scalmo*, *scelmo* (uit **skalmion-*) „pest, smetziekte; de gesneuvelden" mnd., dial. duitsch *schelm*, *schelme* „stuk vee dat op 't gijpen ligt; lijk" mnd. *schelm* ook „schimmel" mhd. *schalme*, *schelm* mnd. *schelm(e)* ook reeds als scheldwoord „nietswaardig mensch". Dit woord is een *m*-afleidsel bij een germ. adj. **skalo-* „krachteloos, levenloos, verschaald" mhd. md. mnd. *schal* nnd. *schall* nhd. *schal* met de beteekenissen „krachteloos, flauw (van dranken), troebel, dof (ook van oogen), kamig"; vandaar ook nnl. **verschalen**; hierbij waarschijnlijk ook meng. *shalowe* eng. *shallow* „flauw, ondiep". Germ. *skalo-* zou hoogerop aan gr. *σχολή* „traagheid, nalatigheid, ledigheid" verwant kunnen zijn.

Schelp, schulp vr. Uit mnl. *schelpe* (onl. **skalpiô* of **skëlpô*?) en (met klankwisseling of jongere klanknuanceering) *schulpe* vr. „schil, schelp, schub", b. a. mnd. *schülpe*, *scholpe* „schelp, schub" nnd. *schülpe* „schelp". Hierbij nd. *schulpen* „aan dunne planken splijten of zagen, schilferen". De wt. **skelp* is syn. met de onder schel (2) en schilfer behandelde wortels.

Scheluw, zie scheel bnw.

Schelvisch. Deze nd.-nl. benaming, vanwaar ook nhd. *schellfisch*, is waarschijnlijk afkomstig van 't Noorsche *skelfiskr*. Men denkt aan schel (2) „omdat deze visch hoofdzakelijk van schaaldieren leeft?" Kenmerkender ware „visch waarvan het vleesch gemakkelijk in schijven valt"; schel zou, evenals *schelffer* bij Kiliaan, „afgeschilferd stuk van een visch" kunnen beteekenen (oostfri. *schulpen* „gemakkelijk in zulke stukken uit elkaar gaan"); misschien staat *schelvisch* ook voor **schelfvisch*.

Schemer m. Waarschijnlijk een jonger formatie uit mnl. *schêmen* met het frequentat. *schêmeren* „glanzen, schitteren, dof blinken, schemeren" nnl. schemeren mnd. nnd. *schêmeren* nhd. *schimmern* (*schimmer* m.) meng. *shimmeren* eng. *shimmer* on. *skimra* „schemeren": os. *skîmôn* ww., van *skimon-* (*skëmon-*) m. mnl. *schême* zoowel „glans" als „schaduwbeeld, schaduw" (nnl. *scheem*) mnd. *schême* ook „schemering" md. *schime* mhd. *schëme* nhd. *schemen*. Daarnaast os. *skîmo-*, *skëmo-* m. mnl. *schem* „schemer, schijn" nnl. schim eng. *shim* „verschijning, witte vlek". Deze familie stamt evenals de klankwisselende vormen got. *skeima* „fakkel" ohd. os. *scîmo* on. *skîmi* „glans" ags. *scîma* (en *scîma*?) „schijn, glans, schemerlicht" als *m*-afleiding af van den indog. wt. *skî* „blinken" (zie schijnen), gelijk ook gr. *σκιά* „schaduw".

Schenden ww. Zie schande, alwaar het blijkt dat de st. vervoeging jongere analogie is. Gedeeltelijk beantwoordt dit nnl. ww. ook aan het bij scheen vermelde schinden.

Schenk m. Eig. „beenpijp"; bij de volgende woordgroep.

Schenkel, schinkel m. Mnl. *schenkel* onderstelt met glb. mhd. *schenkel* een in de oude dialecten niet voorkomend **skankilo-*, mnd. mnl. *schinkel* heeft *i* voor *e* (vgl. schil) of 't bevat een ablaut. Dit woord is verkl. van germ. *skanko-* in ags. *sceonc*, *sceonca* „beenpijp" eng. *shank* „been, schenkel" nvla. *schank* oostfri. *schanke* „been, knook". Hierbij nog met verschillende klankwisseling ohd. *scincho* m. *schincha* vr. „beenpijp, schenkel" mnd. *schinke*

„schenkel, ham" nhd. *schinken* nnl. schink (waarnaast glb. mnd. *schenke* nnl. schenk uit **skanki-*) en ofri. *skunka* oostfri. *schunke* „been, schenkel" dial. opperduitsch glb. *schunke* ook „ham" nnl. schonk vr. Vgl. ook schakel. Misschien beteekende deze germ. woordfamilie oorspronkelijk „been (lichaamsdeel)" en is zij hoogerop aan gr. σκάζω (zie hinken) verwant. Zie schenken.

Schenken ww. Met jongere st. vervoeging uit mnl. *schenken* zw. ww., mhd. mnd. nhd. *schenken*. De bet. „ten geschenke geven" ontwikkelt zich in de latere Middeleeuwen op karakteristieke wijze uit die van „inschenken, te drinken geven", oorspronkelijk aan 't germ., in 't Got. niet voorkomende *skankjan* ohd. *scenchen* ofri. *skenka* ags. *scencan* on. *skenkja* eigen. Hierbij het nomen agentis ohd. *scencho* os. *scenkio* nhd. *schenk* mnl. *schenke*. Van deze germ. woorden komen mlat. *scancio* ofra. *eschançon* nfra. *échanson* „schenker" en ofra. *escancer* sp. *escanciar* „inschenken". „Men ziet in deze germ. woordgroep afleidsels van germ. *skanko-* „beenpijp" (zie schenkel), in de onderstelling, dat mergpijpen in den oudsten tijd voor kranen aan de vaten dienden"; maar met het oog op dial. duitsch *schank* (it. *scancia*) „glazen-, pottenrek", laat-mhd. *schenke* en *schank* nhd. *schenke* „tapperij" en nhd. *schankwirt* moet schenken als een afleidsel van **skanko-* „buffet" beschouwd worden.

Schennis vr. Uit glb. mnl. *schennisse*, geassimileerde vorm, vgl. vonnis, van *schentnisse*, *schendenisse*: van schenden.

Schepel onz. Uit mnl. *schēpel* b. a. os. *scepil* (*scapil*) mnd. nnd. *schēpel* ohd. *sceffil* nhd. *scheffel* m. „een korenmaat": afleidsel van os. *scap* ags. *sceap* ohd. *scaf* onz. „houten schep, houten vat, vat" nhd. *schaff* (zie schapraai). Ook *schaf* zelf beteekent in 't Mhd., „korenmaat" evenals het on. afleidsel *skeppa*. Deze woordfamilie kan kwalijk ontleend zijn aan lat. *scaphum*, *scaphium* (gr. σκάφιον) „vat, drinkgerei", maar behoort eerder bij scheppen.

Schepen m. Uit glb. mnl. *schēpen*, b. a. ond. *scepino* mnd. *schēpen(e)* ofri. *sceppena* ohd. *sceffin*, *scaffin* en *sceffino* mhd. ook *schepfe*, *scheffe* „bijzittend rechter, schepen" nhd. *schöffe*. „Dit woord komt niet eerder voor dan in den tijd van Karel den Groote, die het schepenambt schiep; evenwel wijzen oorsprong en formatie dezer benaming op een ouder tijdperk, al zijn ook got. **skapja*, **skapeins* zoo min aan te wijzen als overeenkomstige ags. of on. vormen". Deze titel die als mlat. *scabinus*, it. *scabino*, fra. *échevin* in 't Rom. werd overgenomen, behoort bij de formule „een vonnis scheppen", waarin scheppen de bet. „bepalen, verordenen", of „scheppen, te voorschijn brengen, vinden" heeft.

Scheppen st. en zw. ww. Uit mnl. *scheppen* st. ww. „scheppen; tot stand brengen, verschaffen, in een toestand brengen", uit algemeen-germ. *skapjan* st. ww. (praet. *skōp*): got. *gaskapjan* ohd. *scepfen*, *sceffen* (waarnaast *scaffan* en het zw. ww. *scaffōn*, zie schaffen) os. *sceppian* ags. *scyppan* „verschaffen, doen ontstaan"; zie nog -schap. De, vermoedelijk oorspronkelijke, bet. „scheppen" is behalve in 't Nl. nog slechts in ohd. *scepfen* nhd. *schöpfen* os. *sceppian* nd. *scheppen* bewaard; vgl. nog ohd. *scaffo* m. „schepnap", en met klankwisseling glb. mhd. *schuofe* vr. Uit de bet. „scheppen" en de groep waartoe schepel behoort mag men nog maar niet opmaken dat „in zich vatten" de grondbet. van den germ. wt. *skap* is; germ. *skapo-* „vat" is misschien oorspronkelijk eenvoudig „schep" en mnd. nnd. *schap* noordfri. *skap* noorsch *skapr* „kast" nnl. *schap* eene betrekkelijk jonge formatie bij *skapjan*, *skapōn* „ordenen, ergens wegzetten" (zie schaffen). *Skapjan* „scheppen", en *skapjan* „maken, vormen" (eig. „uitscheppen, te voorschijn halen, voor den dag brengen"?) zijn niet van elkaar te scheiden. De grondbet. laat zich niet

gissen, omdat deze wt. buiten 't Germ. niet bekend is; wt. *skab* „schuren, schaven" (zie schaven) past bij de bet. niet goed. Het Gr. kent van een wt. *skabh* afkomstige woorden met de bet. „wijde bak, trog, kuip" ook „schepemmer" (σκάφος, σκάφη, σκάφαλος).

Schepter m. Uit lat.-gr. *scēptrum* „staf, heerscherstaf".

Scheren ww. Uit glb. mnl. *schēren* b. a. ohd. *scëran* mnd. *schēren* „snijden, stuksnijden, scheren" nhd. *scheren* ags. *scëran* „snijden, in stukken snijden of houwen" eng. *to shear* on. *skëra* „snijden, in stukken hakken, slachten". De grondbet. van den in germ. *skëran*, praet. *skar*, bewaarden wt. *sker* is „stuksnijden, -hakken, -scheuren"; vgl. schaard, scheur, schaar (2) en lit. *skìrti* „snijden", *skarà* „flenter". Maar ook de bet. „scheren" is overoud. De wt. *sker* (waarbij skr. *kṣurás* „scheermes"?) vertoont zich in 't Gr. als *ker* in κείρω „ik scheer". — In sommige beteekenissen beantwoordt scheren, uit mnl. *schēren* (*scherien*) zw. ww. „afdeelen, schikken — b. v. de ketting op 't weefgetouw —, inrichten, toedeelen, veroorzaken", aan ohd. mhd. *scheren* os. *skerian* mnd. nnd. *schēren* ags. *scerian*, — nhd. en nnl. ook in de samenst. bescheren — uit **scarjan* van *skarṓ* „schikking, toebedeeling" (zie schaar (1)). De st. vervoeging is daar dus jongere analogie. Hierbij schering.

Scherf vr. Uit mnl. **scherve* vr. (*scherf* m. onz.) b. a. mnd. nnd. *scherve* mhd. *scherbe* nhd. *scherbe* vr. „scherf, brok, aarden pot", ohd. glb. *scirbi* onz. vr. Vermoedelijk is hiermede identiek ohd. *scërf* mhd. mnd. *scherf* „'t kleinste geldstuk, halve penning" (nhd. *scherflein*). Hierbij ohd. *scarbṓn* „in stukken snijden" opperduitsch *scharben* mnd. nnd. *scharven*, *scherven* ouder-nnl. *scherven* „kerven, stuksnijden, klein hakken". Het ags. kent een st. ww. *sceorfan* „afrukken, afschrappen". De germ. wt. *skerf*, *skerb* (zie schurft) „kerven, splijten, dunne schijven losmaken" wijst op voorgerm. *skerp*; vgl. oslav. *črĕpŭ* „scherf", lettisch *schkirpta* „schaard", *schkérpele* „houtsplinter". De wt. van kerven moet als verwant beschouwd worden.

Scherlei zie scharlei.

Scherm onz. Uit mnl. *scherm* „bedekking, beschutting, schuts, scherm" b. a. glb. mnd. *scherm* onz. ohd. *scirm*, *scerm* nhd. *schirm* m. Daarvan ohd. mhd. *schirmen* mnl. mnd. *schermen* „tot beschutting dienen, beschutten; zich dekken, pareeren, vechten" nnl. schermen, nhd. *schirmen*. Het in de andere germ. dialecten niet voorkomende *skirmo-* „bedekking, beschutting", waaraan it. *schermo* „scherm", *schermire*, ofra. *escrimir* „schermen" ontleend zijn, is met *-mo-* gevormd, misschien van een „schaduw" beteekenend *r*-afleidsel van den onder schemer behandelden wt. *skī*; vgl. gr. σκίρον „zonnescherm". Voor dezelfde dialecten, waarin scherm, bewaard bleef, moet een **hirmo-* „toestand van rust" worden aangenomen op grond van ohd. *gahirmen* ond. *gahirmṓn* mnl. *gehermen* „rustig zijn, aflaten". Dit zou eerder op de bij heem behandelde woordgroep wijzen.

Scherminkel zie scharminkel.

Schermutselen ww. Ouder nnl. *schaermutsen*, *schermutsen*: met glb. mnd. *scharmutsen* en mhd. nhd. *scharmützel* onz. aan 't It. ontleend. Het it. woord *scaramuccia*, *schermugio*, dat ook in andere rom. talen overgenomen is (fra. *escarmouche*, eng. *skirmish*) is een afleidsel van *schermire* „schermen" (zie scherm).

Scherp bnw. Uit glb. mnl. *scherp* en dit — vgl. erg — uit *scharp*: algemeen-germ. *skarpo-* „scherp, snijdend", on. *skarpr* os. *scarp* ags. *scearp* ohd. *scarpf*, *scarf*. Hierbij behooren vermoedelijk ohd. mhd. *schürpfen* „opensnijden, schrapen" nvla. *schurpen* „in dunne stukken zagen", ags. *sceorpan* (?) „opensnijden". Van germ. *skarpo-* wordt de rom. familie van it. *scarpa*, fra. *scarpe* „glooiing" afgeleid. De betrekking tot de in klanken en beteekenissen overeenstemmende aanverwanten van scherf en schrapen is niet nauw-

keurig te bepalen; vgl. ook nog on. *snarpr* „scherp" en ohd. mhd. *sarpf* ouder-nl. *sarp*, *serp* „scherp", met welke laatsten gr. ἅρπη „sikkel", lat. *sarpere* „snoeien", oslav. *srŭpŭ* „sikkel" voor hoogerop verwant gehouden worden. Scherp zou van denzelfden voorgerm. wt. *skerp* waarvan ook scherf komt zijn af te leiden; evenwel wordt lettisch *skarba* „splinter" bijgebracht als bewijs voor een wt. op *b*.

Scherts vr. Eerst in 't Nnl., uit het Hd. overgenomen: mhd. *schërz* m. „genoegen, spel, scherts", *schërzen* „vroolijk springen, huppelen", *scharz* „sprong". Dit in 't Ogerm. niet voorkomende duitsche woord is ook in 't It. — *scherzare* „stoeien" — overgegaan; als hoogerop verwant vergelijkt men gr. κόρδαξ, σκόρδαξ „een vroolijke dans", skr. *kúrd* „springen".

Schets vr. Dit eerst jong-nnl. woord b. a. glb. eng. *sketch*, nhd. *skizze* vr., fra. *esquisse*, spa. *esquicio*, it. *schizzo*. Bij het gewone gevoelen, dat het it. woord, uit mlat. *schedium* „iets dat voor de vuist gemaakt is" (gr. σχεδιός „in haast gemaakt"), de oorsprong van al de andere is, bevreemdt de *e* in 't eng. en nl. woord. Daarom is misschien invloed aan te nemen van een nl. (nwestvla.) woord *schets* „schittering, vluchtige blik, glimp", dat met oudernnl. *schits* „snel, vluchtig" tot de familie van schetteren, schitteren behoort.

Schetteren zie schateren.

Scheur vr. Uit glb. mnl. *schōre* (*schōre*) m. vr.· mnd. *schōre* m.: ond. **skūri-* van den wt. *sker*, zie scheren; hierbij mnl. mnd. *schōren* nnl. scheuren. Denzelfden klanktrap vertoonen on. *skor* „insnijding" meng. eng. *score*, gelijk ook, met de bet. van scheren, mnd. **scor* westfaalsch *schōr* en mhd. *schür* md. *schure* nhd. *schur* „het scheren".

Scheurbuik vr. In 't oudere Nnl.; evenals mnd. *schorbuk* (*ū*?), nhd. *scharbock*, eng. *scurvy*, zw. *skörbjugg* door volksetymologie verbasterde vormen van nlat. rom. *scorbūtus* (it. *scorbuto* enz.), waarvan men den oorsprong niet kent.

Scheut m. Uit mnl. *schōte* (*schōte*, ook nnl. schoot) „schot; loot", b. a. glb. mnd. nnd. *schōte*, ohd. *scuȝ* nhd. *schuss* (waarnaast met de bet. „loot" ohd. *scoȝȝa* vr., *scoȝ* onz. nhd. *schoss* m. en mhd. *schuȝȝelinc* nhd. *schössling*) ags. *scyte* „schot": westgerm. *skŭti-* van schieten.

Schicht m. Uit glb. mnl. *schicht* m. (*geschichte* onz. „pijl, werptuig"); dit goed-germ. woord wordt in geene andere taal aangetroffen. Als geschieden oorspronkelijk „te voorschijn springen" is, dan kan **skihti-* of **skihtu-* „de te voorschijn springende" beteekenen. Nog nauwer is de samenhang met het volgende woord.

Schichtig bnw. Eerst in 't Nnl.; glb. westfaalsch en rijnsch *schichtig* ohd. *schiktīg* „vluchtig, schuchter, schuw". Op de grondbet. wijst ook de oudnl. bet. „snel, ijlings, plotseling", gelijk ook de samenhang met schicht (en geschieden).

Schie, zie schede.

Schielijk bnw. Eerst in 't Nnl. en uit geen andere taal bekend. Dat in *schie-* een oud nomen **skēho-* voortleeft met het begrip van „snelle beweging of plotselijkheid", 't geen wel hetzelfde zal wezen als nvla. *schie* vr. „kwade luim" (eig. „eensklaps opkomende nuk"), blijkt uit schichtig, dat verder voor samenhang met geschieden pleit.

Schieman. In 't oudere Nnl. als *schieman*, *schimman* voorkomende; glb. oostfri. *schēman* mnd. *schimman*. Op grond van glb. zw. *skipman*, deensch *skibmand* worden deze woorden als *schipman*, *scheepman* verklaart: *m* voor *pm* door assimilatie.

Schier bijw. Uit mnl. *schiere* „snel, terstond" b. a. mnd. *scēre*, *scīre* „snel, spoedig, ongeveer, bijna" ohd. *scēro*, *sciaro* „snel, terstond" nhd. *schier*: bijw. naast ohd. *scēri*, *sciari* „schrander, flink" (hierbij *sciaren* „bespoedigen, (een weg) banen"). Over de afleiding van het bnw. (waarbij on. *skýrr*, *skǽrr* „helder, klaar"?) laat zich des te minder zeggen, zoolang de

aard onbekend blijft van deze, waarschijnlijk door samentrekking ontstane vóór-ohd. *ê*, waaraan ohd. *ê*, *ia*, nl. *ie*, in andere dialecten ook *î* beantwoorden (vgl. hier).

Schieten ww. Uit mnl. *schieten*; een algemeen germ. ww. *skeotan* „schieten": got. **skiutan* (ontbreekt toevallig) on. *skjóta* os. ags. *sceotan* ohd. *scioȥȥan*. Het best past bij den in 't Germ. rijk ontwikkelden wt. *skeut* „naar voren schieten, voortstooten, vooruitspringen (-steken)", — welks bet. duidelijker in 't oog springt in de afll. scheut, schot, schoot, schuit, schut, — de voorgerm. wt. *skeu* (of *keu*) in littausch *száuju* „ik schiet", oslav. *sują* „ik laat gaan, schiet"; voor germ. *skeut* : *skeu* vgl. gieten. Anderen vergelijken skr. *kšud* „schudden, bewegen" of *skund* „vooruitspringen", ook lat. *cauda* „staart".

Schiften ww. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.); oostfri. *schiften* (en *schiffen*) „scheiden, afzonderen, hotten" ofri. *skifta* (*skiffa*?) „bepalen" ags. *sciftan* „deelen" eng. *to shift* „veranderen", on. *skipta* „deelen". Het grondwoord, ond. **skift* (en **skif*) znw. zal, naast een bij schikken behoorend *skiht*, wel van invloed zijn geweest op (de familie van) mhd. *schiht* mnd. nnd. nhd. *schicht* vr. „schikking, indeeling, stapel van plat op elkaar gevlijde dingen, bank van onderscheiden op elkaar liggende steen- of aardsoorten; schoft (rustpoos en werktijd)". Het behoort bij mnd. nnd. nnl. *schēve*, scheef nhd. *schebe* „splinter in 't vlas", glb. nvla. *schif* ond. **skifo-*, glb. eng. *shive* (met klankwisseling *î*?) voorts bij ohd. *scivaro* mhd. *schivere* mnd. *schēver* meng. *shivere* neng. *shiver* „splinter van hout of steen (ook spaander)" nhd. *schiefer* „steensoort die zich in dunne lagen splitst". Dus is de bet. van den germ. wt. *skîf* ongeveer „dun splijten", overeenkomende met de bij scheen genoemde wortels. Zie het volgende woord.

Schijf vr. Uit glb. mnl. *schîve* vr., b. a. ond. *scîva* mnd. *schîve* ohd. *scîba* „schijf, rad, bol" nhd. *scheibe* meng. *schîve* „schijf, kring" neng. *sheave*, *shive* ijsl. *skífa* „snede, schijf"; hierbij on. *skífa* „in sneden snijden". Daar bij germ. **skîbô* „schijf" het begrip van „rondheid" niet bepaald oorspronkelijk behoeft te wezen — vgl. b. v. reep en verwanten —, is het, zelfs als gr. σκοῖπος „pottenbakkersschijf" vergeleken mag worden, niet onmogelijk dat dit woord bij schiften behoort: schijf „dun stuk, dunne plaat"; vgl. nwvla. *schijve* „hard gedroogde korst op iets dat vochtig is", *schijvel* „aardlaag die met de ploeg omgekeerd wordt" (syn. met *schel*).

Schijn m. Uit mnl. *schijn* m. „glans, klaarheid, schijn", ohd. os. *scîn* „glans" ags. *scîn* (of *scĭn*?) „spook": bij os. ohd. *scîn* bnw. „stralend, blinkend, helder, klaar" en algemeen.-germ. *skînan* st. ww. „blinken, schijnen" got. *skeinan* ohd. os. *scînan* ags. *scînan*. Dat de wt. germ. *skî* is, en dat dus de *n* waarschijnlijk oorspronkelijk bij den praesensvorm behoort heeft, volgt uit de onder schemer behandelde woorden, alsmede uit got. *skeirs* „helder, duidelijk" os. *skîr*(*i*) ags. *scîr* „blinkend, rein" eng. *shire*, *sheer* „helder" on. *skírr* „helder" mnl. *schier* „grijs, bruin" mnd. mhd. *schîr*, „blinkend, rein, zuiver" nhd. *schier*. Vgl. behalve gr. σκιά „schaduw" oslav. *s'tirŭ* „zuiver, rein, oprecht".

Schijten ww. Uit mnl. *schijten*; met dezelfde bet. ohd. *scîȥan* nhd. *scheissen* mnd. *schîten* ags. *scîtan* eng. *to shit* on. *skíta*; hierbij *skiti-* „drol" en „veest" (zie scheet), mnd. nnd. mnl. *schîte* mhd. *schîȥe* nhd. *scheisȥe* vr. on. *skítr* m. „drol" en met verscherping glb. ags. *scitta* mnl. *schitte* (oostfri. *schitteren*, frequentativum). Hoezeer germ. *skîtan* „schijten": indog. wt. *skhîd* „scheiden" (zie scheiden) in mnl. *scheiden* „bloed vergieten" tamelijk wel een analogon heeft, is deze woordgroep toch waarschijnlijk het naast aan schitteren verwant.

Schik m. Mnd. nnd. nhd. *schick* m. en schikkelijk nhd. *schicklich*, jongere afleidsels van schikken, uit laat-mnl. *schicken* „voegen, schikken, regelen,

bepalen, zenden" b. a. mnd. nnd. *schicken* „schikken, zich doen schikken, voegen, regelen, inrichten; zenden" (oostfri. ook „verzetten, verschuiven") mhd. *schicken* „maken dat iets geschiedt, te werk stellen, bezorgen, regelen, afzenden, zenden" nhd. *schicken*; KILIAAN vermeldt *schickeren* als syn. van *schetteren*. Dit aanvankelijk slechts beperkt, en ook in 't Hd. eerst in de 12e eeuw voorkomende, maar later op 't vasteland in de schrijftaal zeer algemeen geworden **skikkjan*, wordt als causativum bij geschieden verklaard, **skikkjan* : *skĕhan* als hd. *zücken* : *ziehen*, vgl. naken. Tot dezelfde familie wil men ook got. *skewjan* „gaan" brengen (zie echter schooien), gelijk ook buiten 't Germ. oiersch *scuchim* „ik ga weg" (wt. *skĕq*, waaruit germ. *skeh*, **skéhw*, *skéw*, *skekk*). Het is moeilijk uit deze gegevens den loop der beteekenissen van schikken nauwkeuriger op te maken. Vgl. geschik en (het reeds laat-mnl.) geschikt.

Schil, zie schel (2).

Schild onz. Uit mnl. *schilt* (*d*) m. (onz.?), b. a. os. *scild* m. mnd. ook onz. ohd. *scild* m. nhd. *schild* m. (onz.) ags. *scyld* eng. *shield* on. *skjöldr* got. *skildus* m. „schild" (mnd. nhd. ook „uithangbord", bij KILIAAN ook „helmteeken"). Dat algemeen-germ. *skildus* „schild" uit voorgerm. **skiltús* of **skeltús* (**skeldhus*?) behooren zou bij schal of bij den wt. *skel* (of *skil*) „splijten" (zie schelen) laat zich niet voldoende waarschijnlijk maken. Misschien behoort het bij schelen in den zin van „onderscheidings-, herkenningsteeken, wapen". Zie het volgende woord.

Schilder m. Uit laat-mnl. *schilder* b. a. mnd. *schilder* mhd. *schiltære* „die schilden bemaalt, wapenschilder, schilder": de schilden waren in den riddertijd met wapens bemaald, maar ook reeds omtrent het ogerm. tijdvak getuigt TACITUS: *scuta lectissimis coloribus distinguunt*. Vandaar schilderen, nhd. *schildern*.

Schilderen (op schildwacht staan) ww. Eerst in 't jongere Nnl., naar 't voorbeeld van nhd. *schildern*, dat met mhd. *schildwachte* mnl. *schiltwachte* nhd. *schildwache* bij schild behoort: „wacht die met het schild in de hand staat".

Schilfer vr. Eerst in 't Nnl., naast laat-mnl. nnl. *schelfer* „schilfer, spaander, splinter, hoofdschilfer, vischschub, afgesplinterd stuk visch", oostfri. *schalfer* en *schilfer* „schilfer" mnd. *schelver* „(afgeschilferd) stuk"; zonder *r*-suffix (onl. **scalfrió-*) ohd. *sceliva* mhd., dial. opperduitsch *schelfe* „schok, huls" ouder-nnl. *schelfe* „schaal, huls, splinter, vischschub"; hierbij waarschijnlijk ohd. *sciluf* nhd. *schilf* onz. ouder-nnl. *schilf*, *schelfe* „riet", eig. „afsplinterende stengel". De stam *skĕlf*, *skalf* (ook *skilf*?) sluit zich bij de syn. onder schelp, schelen, scheen genoemde stammen aan. Of lat. *scalpere* „krabben, schrapen, insnijden" vergeleken mag worden, is onzeker.

Schim, zie schemer.

Schimmel vr. Eerst in 't oudere Nnl., b. a. ohd. **scimbal* m. (*scimbli* onz., *scimbalag* „schimmelig") mhd. *schimel* nhd. *schimmel* ond. *scembel* mnd. nnd. *schimmel* m. Niets verhindert dit woord uit een germ., tot de familie van schemer behoorend **scim-lo-* te verklaren. Laat-mhd. nhd. mnd. nnl. schimmel „wit paard" is hiermede één.

Schimp m. Uit laat-mnl. *schimp* m. „scherts, spot, schimp", b. a. glb. mnd. *schimp* nhd. *schimpf*; ohd. *scimph* m. heeft alleen de bet. „kortswijl, scherts" mhd. *schimpf* ook die van „tornooi". Naast *skimpo-* „scherts" staan met gelijke bet. de klankwisselende vormen *skamp-*, *skump-*, vgl. schamper en laat-mnl. (holl.) *schomper* „spotter" nnd. nnl. schompermuilen. Of deze woorden met den stam *skamp-* „glijden, langs iets strijken" (zie schampen) samenhangen, is om de bet. onzeker. Men herinnert ook aan gr. σκώπτειν, dat evenzeer de dubbele bet. „schertsen" en „hoonen" heeft.

Schink, schinkel, zie schenkel.

Schip onz. Uit mnl. *schip* (*schep*; dat. *schēpe*, vanwaar *te schēpe*, dat tot *schēpe*

nnl. scheep wordt); algemeen germ. *skipo-*, *skëpo-* onz., got. on. *skip* os. ags. *scip* mnd. *schip*, *schep* ohd. *skif*, *skëf*. In 't Ohd. beteekent dit woord evenals 't afleidsel *sciphî* ook „vat"; vgl. boot, fr. *vaisseau* eng. *vessel* „vat, schip", gr. σκαφίς „boot, nap", σκάφος „kuip, trog; boot, schip". Evenwel kan germ. *skipo-* noch met germ. *skapo-* „vat" (zie schepel), noch met gr. σκάφος verwant zijn, daar het een voorgerm. *i* als wortelklinker onderstelt. „De waarschijnlijkheid van overoude ontleening (waaruit?) valt niet te loochenen, gelijk er trouwens slechts eenige weinige woorden op 't gebied der scheepvaart bestaan, die aan verschillende indog. talen gemeen zijn (vgl. mast). Uit het Ohd. drong dit woord in 't Rom. door; vgl. de maagschap van it. *schifo*, fr. *esquif* „boot", waarbij met nd. vorm ofra. *esquiper* „een schip uitrusten", nfra. *équiper* „uitrusten", dat weer in 't Germ. terugkeerde". — Op schipper mnd. nnd. *schipper*, dat evengoed een jong afleidsel van schip als een verkorting uit *schip-hêre* wezen kan, schijnt het jongere schipperen te berusten.

Schitteren ww. Buiten 't Nnl. slechts uit oostfri. *schitteren* „fonkelen, vonken schieten" bekend; hierbij oudernnl. *schitter* „schielijk", zie schets. Deze woordfamilie onderstelt een wt. *skit*, waarvan waarschijnlijk ook schijten komt, met gelijke grondbet. „plotseling losbarsten (der tonen)" als bij den wt. van schateren, schetteren, welk laatste ook met schitteren syn. is. Voor de in deze groep vereenigde begrippen vgl. hel, krieken en fra. *éclater* „losbarsten, aan splinters vliegen, knallen, schetteren, blinken, bliksemen".

Schob en **schub** vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. (Holl.) voorkomende *schobbe*, *schubbe*, b. a. glb. mnd. *schubbe*, *schobbe* nnd. *schubbe* mhd. nhd. *schuppe* ohd. *scupa*: bij schobben. Daarentegen zijn glb. ohd. *scuobba*, *scuoppa* mhd. *schuop(p)e* mnd. *schôve* en *schôpe* rechtstreeks afgeleid van den wt. van schaven (ablaut *skôb*, *skôbb*).

Schobbejak m. Eerst in 't Nnl., glb. nd. *schubbejak*, dat eig., in 't Holsteinsche, de paal op de weide is waar 't vee zich aan schobt; vgl. schoft, schurk; in gelijken zin schobberd, alsmede ouder-nnl. *schobbe* en nwestvla. *schoefte*, *schuifte* vr.; voorts fra. *fripon* bij ofr. *fripper* „schobben, schurken".

Schobben ww. Eerst in 't oudere Nnl.; glb. nd. *schubben* dial. duitsch *schuppen* noorsch, zwe. *skubba* deensch *skubbe*; hierbij schob. De stam *skubb* „schaven, schurken" schijnt eerst een jonge formatie te zijn in aansluiting aan de groep van schaven en schuiven ontstaan. — Schobberdebonk, eerst in 't Nnl.; glb. oostfri. *schubbe-*, *schubberde-bonk*, eig. „schuur de botten" van schobben en bonk.

Schoef vr. Ouder-nnl. *schoef* „halsomslag aan het kleed", *schoef*, *schoeve* (ook *schoepe*) „een soort van mantel". Nader is niets bekend.

Schoelje m. Een eerst in 't Nnl. voorkomend aan 't Rom. ontleend woord, dat wel tot de familie van ofra. *escouillon*, *escouvillon*, nfra. *écouvillon* „ovendweil, wisscher" eng. *scullion* „keukenjongen" (van lat. *scôpae* „bezem") zal behooren.

Schoen m. Uit het mnl. mv. *schoen* (vgl. teen) voor *schoe* mv. van *schoe* „schoen, zwaardscheede, foudraal", een algemeen germ. woord *skôho-* m. van volkomen duistere herkomst, maar dat stellig een meer algemeene bet. dan „voetbekleeding" had, vgl. de reeds oudgerm. samenst. handschoen: got. *skôhs* on. *skór* ohd. *scuoh* os. *skôh* ags. *sceôh* „schoen". Als 't reeds in 't Indog. bestond, moet het vroeger **skôko-* of *skâko-* geluid hebben.

Schoener, zie schooner.

Schoep vr. Bij de maagschap van schop vr. of van schoffel. In 't Hd. met dezelfde bet. *schaufel*.

Schoer m. Dial. bijvorm van schouder.

Schoer (bui) m. Met dial. *oe* (vgl. boer) voor mnl. *schuur* m. b. a. os. *skûr* nnd. *schûr* (ook *schûl*) ohd. *scûr* „weder, bui, hagel" nhd. *schauer* ags. *scûr* eng. *shower* on. *skúr* m. „regen-

bui", got. *skûra windis* „stormwind". Oorsprong onzeker.

Schoffeeren ww. Uit mnl. *scofféren* (*sconfféren*) „neerslaan, vernietigen, te schande brengen, schenden, krenken", mnd. *scofféren* mhd. (*en*)*schumpfieren*: ontleend aan glb. ofra. *esconfire*, *desconfire* (nfra. *déconfire*, provençaalsch *es-*, *descofir*; lat. *conficere* „vernietigen").

Schoffel vr. Eerst in 't Nnl., b. a. ags. *sceofl* vr. eng. *shovel* „schoffel" mnd. glb. *scuffel* nnd. *schuffel* (*schüffel*, *schöffel*); voorts glb. ohd. *scûvala* mhd. *schûvel* nhd. *schaufel* mnd. *scûfle* oudernnl. *schuiffel* en *schoefel* ook „schraapijzer": germ. *scûflo-* (**scûblô-*?) „instrument om meê te schuiven"; vgl. schop vr.

Schoft m. Eerst in 't Nnl., nd. nhd. *schuft*. Volgens de onder schobbejak bijgebrachte analoga is dit woord op te vatten als een *t*-afleidsel van schobben. Ook onbeschoft onderstelt eene *t*-afleiding.

Schoft (schouder) vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. voorkomende *schoft* (*schocht*); oostfri. *schoft* m. „schoft, voorschouderblad van eene koe, een paard" mnd., nnd. *schuft*, *schucht*. Dit niet nader bekende woord wijst op germ. **skuftus* „bovenste deel van den rug", dat zeer goed bij schuiven kan behooren, omdat dit deel van 't lichaam het grootste vermogen om te schuiven heeft.

Schoft (werktijd) vr. Eerst in 't oudere Nnl., glb. oostfri. *schoft* mnd. *schoft* (*tît*) noordsch *skof*, *skoft*, nwestvl. *schof* onz. (mv. *schöven*); vandaar schoften en glb. *schöven*. Dit woord met de bet. „rust en maaltijd tusschen den arbeid; werktijd, (vieren)deel van den dag" behoort bij schuiven in den zin van „verschuiven, uitstellen" (mhd. *schieben* „uitstellen").

Schok m. Eerst in 't latere Mnl., bij schokken, b. a. mnd. nnd. *schocken*, *schucken* „schokken, schommelen, beven" ohd. *scoc* „schok, weeromstuit" (*schuckel* en mhd. *schoc* m., *schocke* vr. „schommel"; nhd. *schaukeln*) eng. *shock*; hierbij on. *skykkr* „schok": germ. stam *skukk* „korte ruk, stoot, schok"; uit voorgerm. **skuk*? zie schuw. Van 't germ. woord komen fr. *choc*, sp. *choque* „stoot".

Schok onz. Uit glb. mnl. *schoc*, os. *scoc* onz. „schok (van schooven)" mhd. *schoc* (*ck*) m. „getal van 60 (b. v. geldstukken)" nhd. *schock* onz. Daar 't vaak gebeurt dat uitdrukkingen voor eene bepaalde hoeveelheid uit namen voor eene onbepaalde hoeveelheid of massa ontstaan (vgl. b. v. last, roede, snees; eng. *score* „20", eig. „kerf, keep"), wordt schok opgevat als oorspronkelijk „hoop (schooven)" beteekenend; vgl. mnd., mhd. *schoc* m. „hoop schooven, hok, tas" eng. *shock* (ook bepaaldelijk „12 schooven"), mhd. *schoche* „hooirook, graantas". De germ. stam *skuk*, *skukk*, waarbij ook nnl. schokken „gulzig eten, gulzig te eten geven" wel zal hooren, was misschien oorspronkelijk één met dien van schok m.; vgl. schoof en hd. *stosz* in „stosz holz, acten enz.".

Schok vr. Een slechts in 't Nnl. voorkomend woord (nwestvla. *schokke*), dat misschien met een niet nader verklaard ags. *scyccels* „overtrek, overkleed" samenhangt.

Schokken ww., zie schok m. en onz.

Schol (ijsschots) vr. Uit mnl. **scholle* vr. „kluit aarde, ijsschol, klomp metaal", b. a. ohd. *scholla* vr. *schollo* m. nhd. *scholle* vr. „aardkluit, ijsschol" mnd. *scholle*, *schulle* „graszode, aardklomp" zw. *skolla* „plaatje metaal". Dit in 't Ogerm. verder niet bekende woord verklaart men als een oud *n*-part. (*ll* uit *ln*) van den wt. *skel* „splijten" (zie schaal, schel); vgl. nvla. *schelle* „aardkluit" onder schel (2).

Schol (visch) vr. Uit mnl. *scholle* (*schulle*), b. a. mnd. *scholle* (*schulle*) nnd. *schulle* meng. *schulle* „platvisch". Misschien eene toepassing van het vorige woord, wellicht echter slechts als populaire vervorming van fra. *sole*, eng. *sole*, it. *soglia* enz., lat. *solea* (eig. „zool").

Scholver en **schollevaar**, ook scholferd m. Uit het oudere Nnl. bekend;

ags. *scealfor* en *scelfre* „duikvogel"; hierbij ags. *scelfan* (uit **skalfjan*) „onderduiken". Zie het volgende woord.

Scholpen ww. Eerst in 't oudere Nnl. (Holl.); mnd., nnd. *schulpen*, *schülpen* van 't „geruisch eener bewogen wordende vloeistof"; vgl. ijsl. *skolpa* „bespoelen". Een syn. stam met *f* aan 't slot wordt waarschijnlijk door s c h o l f e r ondersteld; vgl. nog deensch *skvalpe* „flodderen" en de stammen van g u l p en z w a l p e n.

Schommel m. Van het eerst in 't Nnl. bekende s c h o m m e l e n (dial. ook ook *schompelen*) „schommelen, heen en weer zwaaien, waggelend gaan"; hierbij s c h o m m e l „dik vrouwspersoon" nd. *schummel* „slordig gaande vrouw" dial. opperduitsch *schummel*, *schumpel*, *schumpfe*. De stammen hiervan zijn, zoo min als die van s c h o n g e l, s c h o n g e l e n (dial. ook *schonkeln* nd. *schunkelen* „waggelen", westfaals *schüngeln* „schommelend gaan", *schüngelsse* „slordig gekleede vrouw", nwestvla. *schingelen* „schudden") verder nagegaan. — De stam van s c h o m m e l e n „schrobben, schuren, wasschen en plassen, frommelen" nd. *schummeln* (oostfri. *schummel* „hard geworden vuil") verschilt hiervan waarschijnlijk in oorsprong.

Schompermuilen, zie s c h i m p.

Schongel, schongelen, zie s c h o m m e l.

Schonk, zie s c h e n k e l.

Schoof vr. Uit mnl. *schoof* m. b. a. ohd. *scoub* „bundel, stroobos, stroowisch" nhd. *schaub* mnd. nnd. *schôf* „bundel, bussel, garf" ags. *sceáf* m. eng. *sheaf* on. *skauf* „garf". Dit algemeen germ. *skaubo-* wordt, met de bet. „wat bijeen geschoven is", tot s c h u i v e n gebracht, waarbij ook met klankwisseling ohd. *scobar* „tas van graan, hooimijt" nhd. *schober* m. behoort.

Schooien ww. Eerst in 't jongere Mnl.; de tegenwoordige bet. heeft zich ontwikkeld uit „rondloopen, -zwerven" voorheen, en dial. nòg „gaan, daarheen stappen, gaan wandelen, wegloopen". Dit verder alleen in 't Oostfri. bekende woord wijst op onl. **skaujan* dat als klankwisselende vorm goed bij got. *skêwjan* on. *skæva* „gaan" past. Sommigen brengen dit laatste tot den wt. *skeu*, die bij s c h i e t e n besproken is, anderen willen het, als *skêw* uit **skêhw*, **skêgw*, etymologisch met g e s c h i e d e n, s c h i k k e n in verband brengen.

School (leerschool) vr. Uit glb. mnl. *schole* vr. Het is moeilijk uit te maken, of dit *ō* of *ô* heeft, daar de met de verspreiding van het christendom aan lat. *scŏla* (it. *scuola*, fra. *école*) ontleende woorden in 't Germ. afwijkingen in de vocaal vertoonen: op een ten tijde der overneming *scôla* luidenden vorm (vgl. p r o e v e n, d o e m) wijzen ohd. *scola* nhd. *schule* mnd. nnd. *schôle*; ook ags. *scôl*, eng. *school*, on. *skóle*. Hieraan zou een mnl. **scoele* in pl. van *scole* moeten beantwoorden, welk laatste met ags. *scolu* eer voor den lat. vorm *scŏla* pleit.

School (menigte) vr. Uit mnl. *schôle* „schaar van vogels, visschen, menigte, schaar", b. a. os. *scola* mnd. *schôle* ags. *sceolu* (en met klankwisseling *scealu*) vr. eng. *shoal* „afdeeling, schaar, zwerm": germ. *skolô* uit **skulô* waarschijnlijk eig. „afdeeling", van den wt. van s c h e l, s c h o l.

Schoon bnw. Uit mnl. *schône* „schoon, helder", b. a. ohd. *scôni* „blinkend, helder, heerlijk, schoon" nhd. *schön* os. *scôni* „blinkend, licht, schoon" ags. *scýne* „schoon" eng. *sheen* „helder, blinkend": eig. „toonbaar", immers dit adj. is met *-ni* afgeleid (evenals r e i n, k o e n) van den wt. van s c h o u w e n, gelijk mnl. *siene* „schoon" van z i e n (zie o n z i e n l i j k). Het Got. kent *skauni* slechts in samenstelling: *ibnaskauns* „gelijkvormig", *guþa-skaunei* „godsgestalte". Tot denzelfden wt. behooren ook on. *skjómi* „straal", *skjóni* „appelschimmel". — Van 't bijw. ohd. *scôno* os. **scôno* zijn de beteekenissen in 't jongere Nl. en Duitsch zeer verbleekt: uit die van „behoorlijk, betamend, volkomen" ontstond de tegenwoordige bet. van nnl. s c h o o n en

nhd. *schon* (mhd. *schône*). — Schoon-in (schoonvader, -zoon, enz.): navolging van fr. *beau-*.

Schooner en **schoener** m. Evenals hd. *schoner*, zwe. deensch *skoner* uit glb. eng. *schooner*: eene in Amerika ontstane benaming.

Schoor m. Uit mnl. (holl.) *schōre* b. a. mnd. nnd. *schōre*, *schāre* meng. *shore* neng. *shore* „stut": uit os. **scoron-* „schuin aanleunende paal". Hierbij nnl. schoor bijw. „zich schrap zettende, tegenstrevende"; schoorvoeten eig. „tegenstreven". Dat naast os. **scorōn* „steunen" ags. *sceorian* „uitsteken" nl. schoren het glb. nwestvla. *schooren* (KILIAAN *schooren* naast *schoren*) een klankwisselende vorm **skaurōn* zou zijn is onwaarschijnlijk. Een stam *skr* „zich schuin (ergens) tegen aanzetten" is van elders niet bekend.

Schoorsteen. Eerst in 't Nnl., voorheen ook „vuurplaat, vuurplaats, schouw, haard, schoorsteenmantel" b. a. mnd. *schorenstein*, *schōrsteen*, *schārsteen* „vuurplaats, schoorsteen" nnd. *schorsteen* md. *schor(e)nstein*, *schorstein* nhd. *schornstein*. Deze vormen wijzen op samenstelling met schoor: schoorsteen is dan oorspronkelijk „de steen, die tot steun van 't haardvuur of van den rookvang dient".

Schoot m. Uit mnl. *schoot* m., b. a. glb. mnd. nnd. *schōt* ohd. *scōʒ* m. onz. vr. en *scōʒo* m., *scōʒa* vr. „schoot van 't kleed, rokspand, schoot" nhd. *schosz* ags. *sceát* „hoek, wig, slip, boezem" (afleidsel *scȳte* „laken" eng. *sheet*) got. *skauts* m. „slip, zoom van 't kleed" on. *skaut* onz. „hoek, slip, eind". Dit germ. woord met de grondbet. „uitspringend deel" komt van den wt. van schieten. — Eén daarmede is schoot m. „zeker touw", glb. mnd. *schōte* vanwaar ook nhd. *schote* vr. (rom., it. *scotta* „touw"), eig. „de onderste hoek van 't zeil", in welke bet. on. *skaut* en ags. *sceáta* (*sceát-līne* „schoot" eng. *sheat*, *sheet* „schoot") voorkomen; de lijn aan den anderen hoek van 't zeil heet nnl. nd. hals.

Schooverzeil. In 't oudere Nnl.; herkomst onbekend.

Schop m. Evenals 't ww. schoppen eerst in 't Nnl. bekend, nd. *schup*, *schups* „schop", mnd. nnd. *schuppen* „schoppen, voortschoppen, voortstooten", mhd. *schupf* „zwaai, schommelende beweging", nhd. *schupf* „schop", mhd. *schupfen*, *schüpfen* „door een stoot het evenwicht doen verliezen, aandrijven" nwestvla. *schippen* „schoppen"; hierbij ohd. *scupfa*, *scopfa* „schopstoel, wip" nnl. schop vr. De stam *skupp* is een intensieve formatie naast schuiven. Vgl. schok m.

Schop (spade) vr. Uit ouder-nnl. *schoppe* naast mnl. *schuppe* (nwestvla. *schippe*) mnd., nnd., md., nhd. *schüppe* vr. „schop, graaf, spade"; glb. nwestvla. *schoepe* (mnl. **schoepe*) b. a. mnd. *schōpe* „scheplepel", in den Teuthon. ook „gietpot" zwe. *skopa* eng. *scoop* „schoffel, scheplepel" (fra. *écope* „hoosvat") mhd. *schuofe* „schepvat met langen steel"; vgl. nog nnl. schoep. **Skuppō-*, **skuppiō-* „schop, schep" moeten tot schoppen, schuiven gebracht worden. De phonetische afwijkingen van dezen grondvorm zijn evenals in de maagschap van schoffel en schob hieruit te verklaren, dat afleidsels van de wortels van schaven en scheppen zich onder die van schuiven mengen.

Schoppen; glb. nd. nhd. *schüppen*. De piek (fra. *pique*) op de fra. kaarten (sp. *spada*, engl. *spade*) werd voor een „schop" aangezien.

Schor bnw. Eerst in 't Nnl. „heesch; ruw; steil", voorheen ook „barsch, droog; dor", b. a. ohd. **scorr* „oneffen, vol reten, hard en vol kloven", hetgeen volgt uit *scorrēn* mhd. *schorren* (*scharren*) „uitsteken (van rotsen en beenderen)", ohd. *scorro* mhd. *schorre* „steile rots, rotspunt" vla. *schorre* „ijsschol"; hierbij ook on. *sker* „klip" (zie scheer)? De stam *skurr* „ruw op de breuk zijn" verklaart, als ablaut van **skerr*, misschien het ww. *skërran* „krabben, schrapen" (scharrelen).

Schorre, schor vr. Eerst in 't latere Mnl. als *schor*, *schore* bekend; *schōre* nnl. *schore*, *schoor* b. a. aan het ety-

mologisch niet verklaarde meng. *shore* neng. *shore* „oever" mnd. *schōre*, *schāre* „oever, kust, voorland"; verwantschap met de onder schor behandelde groep zou alleen de bet. „steile rotsachtige kust" opleveren. Misschien is het nnl. woord niet oorspronkelijk.

Schorremorrie onz. Eerst in 't Nnl., oostfri. *schurremurre*, *schurjemurje* „gemeen volk, janhagel". Dat het „ossen en ezels" (in den hebr. bijbel: *sjoor-wa-chamoor*), zou beteekenen, mag niet voor zeker gelden.

Schors vr. Uit mnl. *schorse* (*schuerse*) „bast, huls, schaal"; met mnd. *schortse* „schors" ontleend aan het glb. rom. woord, it. *scorza*, fra. *écorce* dat waarschijnlijk weer van lat. *cortex* „bast" komt.

Schorsen, zie schorten.

Schorseneer, met dissimilatie **schorseneel**, vr. Uit het Rom.: fra. *scorsonère*, it. *scorzonera* sp. *escorzonera*, letterlijk „zwarte wortel".

Schort vr. Uit mnl. *schorte* vr., b. a. mnd. nnd. *schörte* nhd. *schürze* vr.; op een germ. **skurtjōn-* wijzen desgelijks ags. **scyrte* meng. *schirte* neng. *shirt*, glb. on. *skyrta* en fri. *skirte* „schoot". De eig. bet. is „afgesneden kleedingstuk", en het grondwoord germ. **skurtus* is aanwezig in mhd. nhd. *schurz* m. en in ohd. *scurz* mhd. *schurz* ags. *sceort* „gekort, kort" eng. *short*. Hierbij schorten, alsmede on. *skortr* „gebrek" en met klankwisseling mhd. *schërze* m. „afgesneden stuk". Naast os. **skurt* staat, vreemd genoeg, *kurt*, zie kort. Ook germ. *skrt* wordt in geen overeenkomstigen voorgerm. vorm aangetroffen. Daarentegen wijzen op een gelijkluidenden (aan 't Germ. ontleenden?) stam it. *scorciare*, sp. *escorzar* „korten", ofra. *escorcer* ook „opschorten", die echter uit lat. *curtus* worden verklaard.

Schorten ww. Uit mnl. *schorten* „opschorten, den neus optrekken", vervolgens „het werk nalaten" (eig. „gebonden houden", of „inkorten, doen ophouden"?), b. a. mhd. *schürzen* „opkorten, het kleed tusschen den gordel steken en daardoor van onderen korter maken" nhd. *schürzen* mnd. *schörten* „korter maken, het kleed opschorten, door een knoop inkorten, (den neus) optrekken; (het werk) uitstellen": **skurtjan* van *skurtus* „kort", zie schort. Dáár blijkt ook dat het syn. mnl. nnl. schorsen uit het Rom. komt. — Hierbij schorselwoensdag (vroeger ook schortel-w.), dus genoemd omdat op dien dag alle werk, ook het klokkenluien geschorst wordt.

Schot (het schieten enz.) onz. Ohd. *scoȝ* mhd. *schoȝ* mnd. *schot* „geschut"; vgl. geschut: eene formatie met den zwaksten ablaut, germ. *skuto-*, van schieten. — Hiermede zijn de twee volgende woorden schot in den oorsprong identiek. Met schot „voortgang", van schieten in den zin van „voortgaan, vooruitgaan" vgl. westfaalsch *schot* onz. „het opschieten der planten" en scheut. — Schot (belasting); mnd. nnd. *schot* ofri. *skot* onz. „belasting, bijdrage" md. mhd. *schoȝ* „belasting, cijns" nhd. *schosz* m. ags. *sceot* onz. „belasting, gelag" eng. *scot*. „Voor den hoogen ouderdom van deze westgerm. woordgroep pleit de algemeene overneming in 't Rom.: it. *scotto*, fra. *écot* „gelag"." De bet. „geld schieten, iets bijdragen" heeft schieten ook nog in ags. *sceótan*.

Schot (schut) onz. Uit mnl. *schot* (*tt*) onz. „schut, scheimuur, schutsweer", b. a. glb. mnd., nnd. *schot* (*tt*) onz. ook „grendel, afsluiting" on. *skot* zwe. *skott*. Dit woord onderstelt reeds in zijn germ. vorm **skutto* dubbele *t*; het behoort bij schut, schutten, maar voorts ook bij den wt. van schieten en duidt „elk tot afsluiting voorgeschoven voorwerp" aan. Op germ. **skuto-* daarentegen wijzen westfaalsch *schot* dial. duitsch, in verschoven vorm, *schoss* onz. (ook laat-mnl. *schot*, verbogen *schōte*) „schuiflade, beschot" en ags. *gescot* mhd. *geschoȝ* nhd. *geschoss*, waarschijnlijk eig. „een door tusschenwanden afgeschoten ruimte".

Schotel m. Met veranderd geslacht uit mnl. *schōtele* (*schötele*) vr., b. a. mnd. nnd. *schötel* ohd. *scuȝȝila* nhd.

schüssel vr. ags. *schutel* „schotel", on. *skutell* m. „schotel, kleine tafel": waarschijnlijk in de 6e eeuw tegelijk met het overnemen der romeinsche kookkunst aan lat. *scutella*, *scutula* „schotel" ontleend. Vandaar ook ofra. *escuelle* nfra. *écuelle* „nap, schaal" ook „een soort van schop", it. *scodella* „nap", gelijk ook ags. *scutel* eng. *scuttle* „platte mand". — Nnl. schotel „(oven)schieter" zou zeer goed een inheemsch woord kunnen zijn; maar 't is merkwaardig dat dit afleidsel van schieten dan verder niet voorkomt; ook kan het zeer goed met het eerste schotel identiek zijn. Een dergelijk afleidsel van schieten is nl. schotel „schoot of schieter in een slot" oostfr. *schötel* „grendel" en on. *skutill* „harpoen".

Schots vr. Eerst in 't nieuwere Nnl., van onbekende herkomst.

Schotsch bnw. Eerst in 't Nnl., mnd. *schuttsch* „dom, lomp, laf" (*schutzerîe* „laffe praat, zouteloosheid"). Oorsprong duister.

Schouder m. Met veranderd geslacht uit mnl. *schouder(e)* vr., b. a. glb. ohd. *scultarra* nhd. *schulter* mnd. *scouder(e)* nnd. *schouder* ofri. *skulder*, *skolder* ags. *sculdor* eng. *shoulder* deensch *skulder* zwe. *skuldra*. Dat germ. **skuldr(i)ô* met *r*-suffix gevormd is van germ. *skaldan* „stooten, schuiven" (zie schelden) is denkbaar; vgl. schoft.

Schout m. Uit mnl. *schout*, *schoutet*, *schoutheet* „rechterlijk ambtenaar", b. a. glb. ond. *sculdhêto* mnd. *schult(h)ête*, *schulte* nnd. *schulte* mhd. *schultheiȝe*, *schultheitze* vanwaar nhd. *schultheiss* en *schulz* ofri. *skeldata*, *skelta* ags. *scyldhâta*; ohd. *sculthei3o*, *scultheizo* „tribunus, praefectus, centurio". Dit woord is blijkbaar een samenstelling van schuld en een nomen agentis **haitjon-* van heeten. Daar het meestal een rechterlijk (dorps-) ambtenaar aanduidt, die, als vertegenwoordiger eens vorsten, bij de rechtspraak voorzit, en vaak ook toezicht op de belastingen heeft, is de in 't Ohd. voorkomende bet. „aanvoerder van een legerbende" bevreemdend; ook heeft men opgemerkt „dat deze rechterlijke titel in geen andere der oudere wetten dan in de longobardische voorkomt, hoewel hij van de middeleeuwen tot op heden over 't grootste deel van Duitschland verspreid is." Men vermoedt daarom dat het oorspronkelijk geen rechterlijke titel was, maar meer in 't algemeen wilde zeggen „hij die het nakomen van verplichtingen (welke dan ook) heet (beveelt)".

1 **Schouw** (schoorsteen) vr. Met uitstooting der intervocalische *d* uit een ouder *schoude* „schoorsteen, vuurhaard, rookvang, luchtkoker". Dit woord behoort bij mnl. *schouden* „branden, schroeien, afzengen" nvla. *schouden*, dat met glb. ofra. *eschauder* nfra. *échauder* en it. *scaldâre* „zengen, warmen" op rom. *scaldâre*, *excaldâre* (van het lat. voorz. *ex* en *calidus* „warm") teruggaat; vgl. fra. *échaude* „smelthitte".

2 **Schouw** (schuit) vr. Door uitstooting van de intervocalische *d* uit glb. mnl. (holl.) *schoude*, b. a. glb. rijnsch *schalde*; ohd. *scaltscif* „veerpont": van germ. *scaldan* „(met de vaarstok, ohd. *scalta* mhd. *schalte*) voortboomen"; zie schelden.

3 **Schouw** (toezicht) vr. Uit mnl. mnd. *schouwe* „schouw, beschouwing, aanblik" mhd. *schouwe* „schouw, aanblik, uitzien, gestalte" nhd. *schau* vr.: bij schouwen uit glb. mnl. *schouwen* b. a. os. *scauwôn* ohd. *scouwôn* „zien, schouwen, betrachten" nhd. *schauen* ags. *sceáwian* (waaruit eng. *to show*); got. **skaggwôn* voor **skawôn* komt niet voor; hierbij got. *usskaws* „voorzichtig", *usskawjan* „tot bezinning brengen". Bij den wt. *skau*, *skû* „zien" behoort nog schoon, gelijk ook ohd. *scûwo* ags. *scû(w)a* (*scŭwa*?) on. *skuggi* m. „schaduw" got. *skuggwa* met de bet. „spiegel", die in 't Ohd. eigen is aan de samenstelling *scû-char* eig. „schaduwvat"; ook on. *skygna* (got. **skuggwinôn*) „spieden", *skyn* onz. vr. „waarneming", *skoða* „spieden". Buiten 't Germ. behooren bij wt. *skû*, *skau*, respectievelijk *kû*, *kau*, skr. *kavis* „wijze, dichter", lat. *cavēre* „zich wachten", gr. κοέω

„ik neem in acht", oslav. *čują*, *čuti* „gewaar worden, gevoelen, waarnemen".

Schraag vr. Uit mnl. **schrāge* „stellage op schuine pooten", b. a. glb. mnd. *schrāge* mhd. *schrage* nhd. *schragen* m. Hierbij, met klankwisseling, germ. **skrēgi-* ond. **skrāgi-* ouder-md. *schrēge* nd. *schrēg(e)* nhd. *schräg* ouder-nnl. *schrāge* bnw. nnl. s c h r a a g bijw.: germ. wt. *skrĕg* „overkruis liggen"; vgl. den syn., in klank overeenkomenden wt. van s c h r a n k.

Schraal bnw. Eerst in 't Nnl., glb. oostfri. *schrāl* noordfri. *skrāl* „gering, schaarsch" noorsch *skrāl* „zwak, dun, mager", oostfri. *verschralen* „verdorren, verdroogen, kwijnen, verminderen", ijsl. *skræla* „dor, droog maken". Het noordgerm. bnw. hangt misschien etymologisch samen met het syn. nd. *schrā* „mager, armoedig, ellendig; dun, scherp, snijdend (van wind en weêr); slecht" rijnsch *schrā* ook „leelijk" (hierbij mhd. *schrā* vr. „jachtsneeuw, koude motregen"?), wat ook mogelijk is, als dit laatste oorspronkelijk op *h* uitging. Of voorts mhd. *schræjen* „spuiten, stuiven" (eig. „in scherpe, snijdende deeltjes uit elkaar gaan"?) hier mag worden bijgebracht, is onzeker.

Schrabben ww. Uit mnl. *schrabben*, b. a. glb. nd. *schrabben* nhd. *schrappen*, eng. *to scrabbe* „krabben, krabbelen": De stam *skrabb* behoort met verscherping bij *skrab* in mnl. nvla. *schrāven* „krabben, schrabben"; hierbij de stam *skraf* van nnl. s c h r a f e l e n nd. *schraffelen* en, met ablaut, *skrëf* in ohd. *scrëvon* nieuw-beiersch *schrefeln* „inkrassen, rijten" (mhd. *schrof* (*v*), *schroffe* en *schraf* „rots, klip", nhd. *schroff* bnw., ags. *scræf* „hol"); zie ook s c h r e e f en s c h r o b b e n en vgl. de familiën van s c h r a p e n, s c h e r f, s c h e r p; ook k r a b b e l e n.

Schram vr. Uit glb. mnl. mnd. *schramme*, mhd. *schram(me)* „schram, zwaardhouw"; hierbij mnl. *schrāme* (of *ā*?) „schram" on. *skrāma* vr. „wond" nd. *schrame* m. (os. **scrāma-*) „schram", mnl. *schrāmen* (*ā*?) „krabben, schraven" ofrankisch *scramasahs* (*ā*?) „mesvormig zwaard", mhd. *schram* „gat", *schramen* „openrijten" en, met den ablaut *e*, mnl. *schrēme* „schram, striem, streep", *schrēmen* „krabben, schraven" — als *ē* niet op *ĭ* teruggaat —, mhd. *schrem* „streep": wt. *skrem* „krabben, rijten, schrammen, schuren, schaven".

Schrander bnw. Eerst in 't Nnl., naast glb. *schrand* eig. „scherp, snijdend, krabbend", glb. oostfri. *schran* uit *schrand*, westfaalsch *schrannig* (uit *schrandig*) „hardvochtig" nd. *schrander*, *schrandig* „scherp, verstandig": klankwisselende formatie bij een germ. ww. **skrindan* „spleten krijgen" ohd. *scrintan* dial. nhd. *schrinden* mnl. *schrinden* (hierbij ohd. *scrunta*, *scruntunna*, *scruntussa* mhd. *schrunde* „reet, schaard, rotshol" nhd. *schrunde*). Men heeft hiermede littausch *skrentu* (*skręsti*) „tot korst worden, bros worden" vergeleken; vgl. echter s c h r ij n e n.

Schrank vr. Uit mnl. *schranke* „schraag, schuine poot, raster van gekruiste staven", b. a. glb. mhd., mnd. *schranke* nhd. *schranke* vr. en mhd. *schranc* m. mnd. *schranc* onz., vanwaar nhd. *schrank* m. eig. „afgeheinde ruimte". Afleidsel: **skrankjan*: ohd. *screnchen* „schuin, zetten, kruisen, bedriegen" (*scranch* m. „misleiding, bedrog") nhd. *schränken*, mnd. *schrenken* „dwars zetten, overkruis plaatsen; verhinderen" mnl. *schrenken* „dwingen; bedriegen, in 't ongeluk brengen" meng. *schrenken* „bedriegen". De wt. van deze groep, germ. *skrenk*, was syn. met den wt. van s c h r a a g.

Schransen ww. Eerst in het oudere Nnl. bekend als *schrantsen* „stuk kauwen, stuk bijten, gulzig eten", b. a. nd. *schransen* „naar zich toe halen, gulzig eten". Nwestvla. *schranzen* „knarsen, knappen onder 't eten, knarsend eten" eng. *to scranch* „knarsend eten" schijnen eer of nader verwant te zijn, dan mhd. *schranz* „reet, breuk, spleet", nwestvla. *schranse* „schram". Iets naders is over deze woorden niet bekend. Zie s c h a n s.

Schrap bijw. Uit ouder-nnl. *te schrap*

„op sprong, bereid, tot weerstand gereed", b. a. oostfri. *schrap* bijw. „schrap" en znw. „stevige positie"; vgl. nog nwestvla. *schrap*, *schrep* bnw. „zuinig" en „vlijtig, ijverig". De voor 't znw. *schrap* te onderstellen bet. „vaste, stevige stand" past niet bij de volgende woordgroep.

Schrapen ww. Uit glb. mnl. *schrāpen*, b. a. mnd., nnd. *schrāpen* meng. *scrapien* (*schrapien*) eng. *to scrape* on. *skrapa* „krabben, schrabben, schaven" (dat ook in 't Fra. overging, ofra. *escraper* „afschrapen"); hierbij mhd. *schrepfen* „koppen zetten" nhd. *schröpfen*, md. *schreffe* „spleet, gapende wond": dit, en het intensivum nd. nl. schrappen md. *schrapfen* zijn klankwisselende formaties bij 't st. ww. ags. *screpan* „krabben" mnl. *schrepen* „krabben, schaven". Met den germ. wt. *skrep* „krassen, krabben" worden vergeleken russisch *skresti* (*skrebý*) „schaven, afkrabben", *skrebókŭ* „schaafijzer", lettisch *skrabt* (*skrabu*) „schaven, uithollen, roskammen, krabben, schrapen".

Schrede vr. en **schred** m. Uit onl. **scridi* m. mnl. *schrēde* (*scherde*) m. vr. mnd. *scrēde* ohd. *scrit* nhd. *schritt* m. „schrede, tred": een verbaal abstractum van schrijden.

Schreef vr. Uit mnl. **schrēve*, *schreef* „kras, kerf, spleet, striem, streep, lijn", b. a. mnd. *schrēve* m. „lijn, streep" nnd. *schrēve* „kras, keep, streep, lijn". Zonder andere gegevens is niet zeker te beslissen of dit woord bij schrabben, bepaaldelijk bij ohd. *screvon* „inkerven" behoort, dan wel bij schrijven.

Schreeuw m. bij schreeuwen uit mnl. (hoogst zeldzaam) *schrēwen*, b. a. nd. *schrēwen* „schreeuwen, schreeuwend spreken": bij ohd. *scrīan* mnd. *schrīen* nhd. *schreien* ofri. *skrīa* mnl. *schrīen* st. ww. „schreeuwen" met het glb. klankwisselende ohd. *screiōn* mhd. *schreien* mnd. mnl. *schreien* nnl. schreien. Het grondwoord van schreeuwen, het *w*-afleidsel **skrai-w-*, komt elders niet voor; desgelijks ook het *m*-afleidsel **skrai-m-* niet dan in nwestvl. *schreem* „schreeuw", *schreemen* „schreeuwen, schreien" eng. *to scream*. Daar de wt. *skrī*, *skrai* voor „schreeuwen" niet blijkt verder voor te komen, is hij wellicht een betrekkelijk jonge onomatop. formatie; lat. *screāre* „rochelen" vertoont overeenkomende klanken; misschien mag ook aan 't etymologisch niet zekere fra. *crier* herinnerd worden.

Schrepel bnw. Eerst in 't Nnl., ook *schrapel* en vla. *schreep* „schrepel, schraal", mnd. *schrep*, *schrepel*; over de oorspronkelijke klanken (onl. **scrāpi*(*l*)?) laat zich niets stelligs zeggen, ook niet op grond van westfaalsch *schrippsig* „mager" en ags. *screpan* „indrogen" (?); vgl. nog westfaalsch *schref* „mager" en eng. *to shrivel* „ineenschrompelen". Hieruit zijn noordgerm. stammen **skr.p* en **skr.f* voor „schrompelen" op te maken.

Schriel bnw. Slechts in 't jongere Nnl.; volkomen onopgehelderd.

Schrift vr. en onz. Uit mnl. *schrift* (*schricht*) vr., onz., b. a. ohd. *scrift* mnd. *schrift* vr. „schrift, iets geschrevens, heilige schrift" nhd. *schrift*: een afleidsel van schrijven, maar onder invloed van lat. *scriptum*; zoo werd lat. *scriptūra* tot mnd. mnl. *scriftūre* nnl. schriftuur.

Schrijden ww. Uit mnl. *schrīden* „schrijden, te paard stijgen", b. a. os. *skrīðan*, *skrīdan* ohd. *scrītan* „zich (op 't water, glissend enz.) voortbewegen, schrijden" mhd. *schrīten* ook „een ros beschrijden" nhd. *schreiten* ags. *scrīðan* „schrijden, gaan, voeteeren" on. *skrīða* „glijden, glissen, kruipen". De eig. bet. van den — „grammat. wechsel" vertoonenden — germ. wt. *skrīþ*, *skrīd* (voorgerm. **skrīt*) — waarbij schrede — laat zich hieruit niet stellig opmaken: eensdeels beteekent hij, syn. met strijden, „de beenen voor een schrede uit elkaar zetten", anderdeels „zich glijdend voortbewegen"; 't verband daartusschen ligt misschien in de voortbeweging op sneeuwschoenen of schaatsen, die beide eigenaardigheden vereenigt (mhd. *schritschuoh* mnd. *schritschō* zw. *skridsko* „schaats"); vgl. ook schrik. — Hierbij schrijlings.

Schrijn onz. Mnl. nvla. *schrîne* vr. „schrijn, lade, kast, doodkist" mnd. *schrîn* onz. ohd. *scrîni* onz. mhd. *schrîn* m. onz. nhd. *schrein* m. ags. *scrîn* eng. *shrine* noordsch *skrín*. „Uit rom.-lat. *scrînium* „schrijn" (it. *scrigno* „ladekastje", fra. *écrin* „juweelkistje"); de verspreiding van dit woord over de oud-westgerm. talen maakt vroegtijdige ontleening — tegelijk met ark, kist, zak? — waarschijnlijk". Intusschen wordt die ontleening twijfelachtig, daar er germ. klankwisselende vormen schijnen te bestaan in mnl. (holl.) *schrein*, *schreen* mnd. *schrein* nnd. *schrên* westfaalsch *schrain* en nwestvla. *schrene* „schrijn". In dat geval moet een aan 't lat. hoogerop verwant germ. woord worden aangenomen; hierbij oostfri. *schrên* en nd. *schrêm* „scheef"?

Schrijnen ww. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. nnd. *schrînen* „brandend pijn doen (van wonden)". De stam, die verder niet is na te gaan, schijnt syn. met den onder schrander genoemden stam *skrind*.

Schrijven ww. Uit mnl. *schrîven* „schrijven, teekenen, schilderen"; in gelijke bet. ofri. *skrîva* os. *scrîban* ohd. *scrîban*. Reeds uit de bij boek, brief, rune vermelde feiten is op te maken dat dit ww. aan lat. *scrîbere* ontleend is in den tijd toen de Germanen, met de rom. letterteekens, de rom. schrijfkunst overnamen, en deze het oudere ritsen van runen verdrong; slechts het Eng. behield een ouden naam voor den nieuwen trant, zie rijten. Merkwaardig is de bet. van ofri. *skrîva* „straf opleggen" ags. *scrîfan* „straf, penitentie opleggen, de biecht afnemen" eng. *to shrive* „laten biechten, biechten"; hierbij ags. *scrift* eng. *skrift* „biecht" on. *skript* „straf, biecht", *skripta* „straffen, laten biechten, biechten". Sommigen brengen ook deze groep (benevens ags. *scrîfan* en os. *biscrîban* „zich zorg, gewetensbezwaren over iets maken") terug op lat. *scrîbere* in bijzondere toepassing — b. v. „schrijven, aanschrijven, verordenen" of „in eene lijst inschrijven" —; anderen denken aan een echt germ. verbaalstam *skrîb* „straf opleggen", die onder 't christendom op kerkstraffen zou zijn toegepast. Hoe 't zij, er heeft misschien ook een aan lat. *scrîbere* (uit **skrîbh-*) „inkrassen, schrijven" hoogerop verwant germ. *skrîb* „krassen" bestaan; en al behoeft men dit op grond van schrift niet aan te nemen, van meer gewicht zijn schreef, en vl. *schrijbelen*, *schribbelen* „licht krassen".

Schrik m. Uit glb. mnl. *schric* (*ck*), b. a. ohd. *scrich* mhd. *schric* (*ck*) m. „sprong, plotseling oprijzen, schrik"; hierbij **skrikkjan* en **skrëkkôn*: ohd. *scricchen* mhd. *schricken* en ohd. *scrëcchôn* mhd. *schrëcken* „springen, huppelen, sidderen, opspringen, verschieten, voor iets schrikken" nhd. (*er*)*schrecken* mnd. *schricken*, *schrecken* „springen, dansen, in de handen klappen" mnl. *schricken* „springen, schrijden, aanbreken (van den dageraad); verschrikken" nvla. *schrikken* „schrijden, stappen", (*schrikkelen* „overspringen, overslaan") nnl. schrikken; hierbij verder mhd. *schrëcke* nhd. *schrecken* m., ohd. *hewiscrëccho* nhd. *heuschreck* m. en het causativum **skrakkjan* mhd. *schrecken* „doen opspringen, bang maken, verschrikken" nd. nhd. *schrecken*. Met enkele gutturaal heeft het On. *skrika* „waggelen, glijden". In 't Germ. luidde de wt., ongeveer met de begrippen „in stuipachtige beweging komen, opspringen", vermoedelijk *skrik*, *skrikk*, zoodat de sedert het mhd. en mnl. tijdvak optredende vormen, als 't st. praet. *scrac* en het genoemde causativum, jongere analogieën zijn. Voor de bet. vgl. nog schrijden. — **Schrikkelmaand**, mnl. nnd. *schrickelmaent*, zoo genoemd, omdat de dagen na den 24[en] Februari één dag verspringen (S[t]. Matthijs op 25 in plaats van op 24 Feb.); vgl. eng. *leapyear*, eig. „springjaar".

Schril bnw. Eerst in 't jongere Nnl. In de bet. „beschroomd" heeft dit bnw. een anders niet voorkomend oudernnl. *schrillen* „trillen, sidderen, beven" naast zich. In de bet. „schel klinkend" behoort het bij glb. nhd. *schrill*, nd.

schrell, meng. *schrillen* eng. *to shrill* „gillen, schril klinken", ags. *scralletan* en noordsch *skrölta* „luid schallen".

Schrobben ww. Uit mnl. *schrobben* naast *schrubben* „krabben, schrabben, schrapen", glb. mnd. nnd. *schrobben*, *schrubben* (vanwaar nhd. *schrubben* „schrobben") meng. *scrubben*, *scrobben* eng. *to scrub* noordsch *skrubba*: klankwisselende formatie naast schrabben.

Schroef vr., **schroeven** ww. Met afwijkende vocaal tegenover mnl. *schrûve* „schroef", *schrûven* st. ww. „schroeven, knellen, winden, draaien", waaraan mnd. nnd. *schrûve*, *schrûven* laatmhd. *schrûbe*, *schrûben* nhd. *schraube*, *schrauben* ijsl. *skrúfa* „schroef" beantwoorden. De nl. *oe* berust waarschijnlijk op mnl. **scroeve* ontleend aan ofra. **escrouve*, *escroue*, *escroe* nfra. *écrou* „moer", waarvan ook eng. *screw* „schroef". Of dit fra. woord etymologisch in verband staat met den opmerkelijk weinig verspreiden wt. *skrûb*, *skrûf*, waarvan mnl. *schrûven*, is onzeker.

Schroeien ww. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. *schröien* oostfri. *schröjen* in andere nd. dialecten *schräuen*, *schraien*, *schröggen* „branden, zengen, schroeien": een door zijn alleenstaan merkwaardig woord, dat ond., germ. **skrôjan* (**skrôhjan*?) onderstelt; het kan kwalijk tot de bij schraal behandelde groep behooren. — Niet verwant is schroeien „snoeien", dat met bevreemdende *oe* (in pl. van *ô*) op mnl. *scrôden* „snijden, stuk snijden, aan stukken hakken" nnl. schrooien berust: mnd. nnd. *schrôden* ohd. *scrôtan* „hakken, klein hakken, snijden, afsnijden, kleêren snijden, koorn grof malen" nhd. *schroten* ags. *screádian* „snijden" eng. *to shred* „stuk trekken"; hierbij ags. *scrûd* „kleed" eng. *shroud* „laken".

Schrok m., **schrokken** ww. Eerst jong-nnl. woorden van onbekende afleiding.

Schroken ww. De eig. bet. van dit eerst in 't jongere Nnl. voorkomende woord is vermoedelijk „door branden doen schrompelen"; vgl. nd. *schrökkeln* „licht bevriezen (rimpelen)" noordsch *skrukka* „rimpel" en zie schrompel.

Schrollen ww. Eerst in 't jongere Nnl.; hierbij waarschijnlijk mnd. *schrul* (*ll*) „heimelijke wrevel; aanval van slechte luim, zonderlinge inval" nnd. nhd. *schrulle* vr. Dit woord zal wel een jongere formatie zijn, met de oorspr. bet. „knorren, grommen".

Schrompel vr. Uit glb. mnl. *schrompele* (*schrompe*), b. a. glb. mnd. nnd. *schrumpe*, *schrumpel*; hierbij nhd. *schrumpfen* zw. *skrumpa* deensch *skrumpe* „schrompelen" en met klankwisseling mhd. *schrimpfen* ouder-nnl. *schrimpelen* „rimpelen" eng. *shrimp* „onderkruipsel, dwerg" (*scrimp* „krap"), westfaalsch *schramp* „beperking, gebrek", *schrempen* „doen schrompelen". Naast den wt. *skrimp* „rimpel, kreuk" staan de syn. wortels *rimp* (zie rimpel), *krimp* (krimpen), *skrink* in ags. *scrincan* eng. *to shrink*, benevens tal van andere die met *skr* beginnen, zie schraal, schrepel, schroken, schroom.

Schroom m. Eerst in 't oudere Nnl.; nd. glb. *schrôm* m., oostfri. ook *schrôm* bnw. „bang, vreesachtig, schuw"; hierbij mnd. nnd. *schrömen* (ook als reflexivum) nl. schromen „niet durven, duchten". Voor 't Onl. is waarschijnlijk **scrôm* uit **skraum* aan te nemen, zoodat men beter deed met *schroomen* te spellen. De analogie van westfaalsch *sik schrempen*, *schrömpen* „achteruit gaan, schuw zijn, bang zijn" geeft recht om schroom uit een wt. met de bet. „zich samentrekken, ineenkrimpen" te verklaren, zie schrompel; vgl. nog nwestvl. *schrui*, *schruw* „gruwel", *schruwen* „schromen, schrik hebben", westfaalsch *schruggeln* „een griezel te weeg brengen" (uit mnd. **schrûwel* „griezel"), ook eng. *to shrug* „samentrekken" oostfri. *schrögel* „schraal, ellendig dier".

Schroodbeitel, zie schroeien.

Schrooitouw. Van *schrooien* uit *schrôden* „vaten lossen" b. a. mhd. *schrôten* „(zich) tegen iets aanleunen, tegenstribbelen, dringen, lasten op- en afladen" mnd. *schrôden* nhd. *schroten*. Dit woord zal wel oorspronkelijk van

het gelijkluidende voor „hakken, snijden" (zie schroeien) verschillend zijn, hoewel het evenals dit laatste in 't Md. en Nd. een glb. *schrâden* naast zich heeft. In bet. komt de maagschap van kruien er mede overeen.

Schroot onz. Uit nhd. *schrôt* onz. m., eig. „klein gehakte stukken lood" (mhd. *schrôt* m. „afgesneden stuk"), dat bij *skraudan* „hakken, snijden" (zie schroeien) behoort.

Schub, schubbe, zie schob.

Schuchter bnw. Eerst in 't jongere Nnl., b. a. glb. ouder-nhd. *schüchter* nu *schüchtern* mnd. *schuchteren* „uit elkaar gedreven, verjaagd; schuchter"; dit bnw. is van een uit den wt. van schuwen met dentaal gevormd nomen **skuht-* afgeleid; vgl. westfaalsch *schücht* „schuw".

Schudden ww. Uit glb. mnl. *schudden*, b. a. os. *skuddian* „schudden, schokken" mnd. nnd. *schüdden* ook „uitschudden, opschudden" (uit „schudden" of „schokken" afgeleid) ohd. *scut(t)en* mhd. *schüt(t)en* „schudden, rammelen, schokken, (over)storten" nhd. *schütten* met het iteratieve *schütteln* ohd. *scutilôn* (waarbij door ontleening it. *scotolâre* „zwingelen") en *schütteren*, meng. *schudderen* eng. *to shudder* „griezelen": uit **skudjan*; hierbij mhd. *schüt* vr. „aangedreven grond, puin" nhd. *schutt*, os. **skudarôn*, *skodaron* mnd. *schöderen*, *schaderen* nnd. *schuedern* en ohd. *scutisôn* „huiveren, sidderen, beven", alsmede met ablaut *û* dial. nd. en rijnsch *schûdelen*, *schûderen* „schudden, schokken, huiveren" vanwaar nhd. *schaudern*. Zie nog schut. De westgerm. wt. *skŭd* „in schuddende beweging komen" is verder niet bekend; vgl. hot.

Schuier m. Een jong afleidsel van schuieren ww., zie schuren.

Schuif vr. Glb. mnd. nnd. *schûf*: van schuiven.

Schuifelen (tafelschuimen). Uit het oudere Nnl. bekend; nd. *schüffelen* „gulzig eten": wellicht eig. „als met een schoffel bij elkaar schrapen".

Schuifelen (blazen) ww. In 't oudere Nnl. *schuiffelen*, nd. *schufelen* „fluiten, blazen": een onomatop. formatie; vgl. de maagschap van fr. *souffler* en sijfelen.

Schuilen ww. Uit glb. mnl. *schûlen*, oorspronkelijk zw. ww., b. a. mnd. nnd. md. *schûlen* meng. *scûlen* „bescherming zoeken, zich verbergen" (eng. *to scowl* „donker kijken"; met *k*-suffix *sculk* „loeren"); naast on. *skýla* „beschermen, bergen" afgeleid van oudgerm. **skûl* oostfri. *schûl* „bescherming, schuilplaats, afdak" (nnl. schuil(gaan) waarschijnlijk uit **te schûle*), dat weer, evenals de klankwisselende vorm on. *skjól* onz. „huisvesting", met *l*-suffix van een wt. *skeu* „bedekken, beschutten" is afgeleid; van denzelfden wt. komen schuur, on. *skau-nn* m. „schild", mhd. *schôte* „zaadhuis, huls" nhd. *schote* on. *skauðer* mv. „scheede" en waarschijnlijk got. **skauda-* „schoen" alsmede oostfri. *schûde* „schort". Deze wt. is algemeen indog.: skr. wt. *sku* „bedekken", gr. σκῦ-τος „huid", σκῦ-λον „wapenrusting", lat. *scû-tum* „schild", *ob-scû-rus* „donker (bedekt)", littausch *skū-rà* „huid".

Schuim onz. Uit mnl. *schuem* (onz.?, *schûme* vr.), b. a. mnd. *schûm*, *schûme* ohd. *scûm* nhd. *schaum* m. on. *skûm* onz. vanwaar eng. *scum* „schuim, metaalslak" (daarvoor in 't Ags. *fâm* eng. *foam* ohd. *veim* nhd. *feim*). **Skû-mo-*, waaraan lat. *spûma* „schuim" kwalijk verwant kan zijn, willen sommigen tot den wt. *skû* „bedekken" (zie schuilen) brengen. Aan 't germ. ontleend zijn it. *schiuma*, fra. *écume* „schuim". — De beteekenissen „klaploopen" en „roof plegen" van nl. schuimen, mnd. *schûmen* „roof bedrijven, landloopen, plunderen", fra. *écumer* „klaploopen, zeeroof plegen", wil men uit „afschuimen" verklaren.

Schuin bnw. Eerst in 't Nnl. (holl.), glb. fri. nd. *schûn(s)*. De klanken van dit alleenstaande woord kunnen te verschillend verklaard worden, dan dat zij een uitgangspunt geven voor de afleiding.

Schuit vr. Uit mnl. *schûte*, b. a. mnd. nnd. *schûte* „een vaartuig", uit

**skûtjô-*; daarnaast **skûtô-* in meng. *schûte* on. *skúta* zwe. *skuta* deensch *skude* „licht, snel vaartuig". Dit noordgerm. woord schijnt van den beginne aan „een smal, spits schip" te hebben aangeduid. Men brengt het, als „snelvarend schip", tot schieten; eerder is 't een afleidsel, of wel de overdrachtelijke toepassing van een bij schieten behoorend woord voor „schop", mnd. *schûte* „spade", westfaalsch *schûte* „schop, zaadschop"; vgl. ook nl. schuitje „schietspoel".

Schuiven ww. Uit glb. mnl. *schûven*, b. a. mnd. nnd. *schûven* ags. *scûfan* „schuiven, stooten" eng. *to shove* ohd. *sciuban* „schuiven stooten" nhd. *schieben* on. *skúfa*, *skýfa* „stooten" got. *afskiuban* „verstooten". De germ. wt. **skūb*, (**skūf*?) „schuiven, stooten, een duw geven", waarbij nog schoffel, schobben, schoft, schoof, schop, schoppen, schuif behooren, onderstelt voorgerm. *skūp* (of *skūbh*?). Men vergelijkt er mede littausch *skubùs*, *skubrùs* „snel", *skùbti* „zich haasten", oslav. *skubąti* „trekken", skr. wt. *kshubh* „in beweging komen; ruk, stoot", sommigen ook skr. *chup* „aanraken".

Schuivuit, zie schavuit.

Schuld vr. Uit mnl. *schult*, *schulde* (*schout*, *schoude*) vr. „schuld, verdienste; zonde", b. a. os. *sculd* mnd. *schuld*, *schulde* ohd. *schuld*, *schulda* (ook *t* in plaats van *d*) „wat verschuldigd is, verplichting, verdienste, schuld, zonde" nhd. *schuld* ags. *scyld* vr. „schuld, zonde": een oud, met *t*-suffix gevormd abstractum uit den wt. van zullen.

Schulp en **schulpzaag**, zie schelp.

Schuren ww. Uit mnl. *schûren* „wrijven, schuren, schuieren, vegen" b. a. mnd. nnd. *schûren*, *schüren* „wrijven, schuren, reinigen" zwe. *skura* dee. *skure* nhd. *scheuern* (dial. *schauern*) meng. *scouren* eng. *to scour*. Hieraan beantwoordt op treffende wijze rom. *scûrâre* in it. *sgurare*, sp. *escurar* fr. *écurer* „vegen, schuren", dat men van een mlat. *excurare* „reinigen" (eig. „verzorgen") afleidt; dan zou 't eng. zoowel als 't nl.-duitsche woord ontleend zijn. Maar misschien mag een germ. stam *skūr* voor „het bij hard wrijven ontstaande geluid" worden aangenomen; vgl. in 't Oostfri. en andere dialecten *schurren*, *schûren*, *schûrsen* „scherp krassend over iets heengaan"; hierbij zou ook ohd. *scora* got. *skaúrô* „schop, wan" met mhd. *schürn* nhd. *schüren* kunnen behooren; verdere gegevens onder schurk (en schurft?). Zeer opmerkelijk is nnl. schuieren, dat, als het echt nl. is, alleen uit nl. **scûderen* (zie schudden) kan verklaard worden; het is dus waarschijnlijk aan een naburig dialect ontleend; vgl. westfaalsch *süer*, *müer*, hd. *sauer*, *mauer* : zuur, muur.

Schurft vr. onz. Uit mnl. *schurf(t)*, *schorf(t)* b. a. mnd. nnd. *schorf* ohd. *scorf* nhd. *schorf* ags. *sceorf*, *scurf* m. eng. *scurf* ijsl. *skurfur* „schurft, roof". Nhd. *schürfen* ohd. *scurfen* „de oppervlakte afkrabben, afschuren" zal wel evenzeer een stam *skurf* (naast *skurp*: mhd. *schürfen*, *schürpfen* „opensnijden" nvla. *schurpen* „in dunne stukken zagen", zie scherp) onderstellen. Of deze algemeen germ. benaming voor „roof, schurft" tot de maagschap van scherf of van schrabben te rekenen is, zal moeilijk zijn uit te maken; wat de bet. aangaat zou *skurf* ook best eene verlenging van den onder schuren, schurk behandelden wortel kunnen zijn. — Het bnw. schurft zal wel ontstaan zijn uit het mnl. (van *schurf* afgeleide) adj. *scurved(e)* b. a. ags. *scurfede* eng. *scurved* mnd. *schorvet* bnw.; in 't Westfaalsch als znw. *schorwed* „schurft".

Schurk m. Eerst in 't Nnl., eig. — vgl. schobbejak — „wrijfpaal"; ouder-nhd. *schurk* nu *schurke* „schobbejak". Schurken „wrijven" zal wel te vergelijken zijn met ohd. ond. *scurgen* mhd. *schürgen* „stooten, drijven" dial. nl. *schurgen* „met een kruiwagen vervoeren" westfaalsch *schürgen* „op den kruiwagen vervoeren"; hierbij nhd. *schürger*. Voor een stamvorm *skūr* zie schuren; zwits. *schürgen* heeft de

bet. van nhd. *schüren*, en nl. schuieren is evenals *schürgen* ook „met een schuierwagen, kruiwagen vervoeren"; rijnsch *schorreskâr* „kruiwagen".

Schut (geschut) onz. Hetzelfde woord als geschut, vgl. beurt.

Schut (scherm) onz. Uit mnl. **schutte*, b. a. mnd. nnd. *schütte* onz. vr. nhd. *schütz* onz. „plank om tegen te houden (bijv. het water, aan sluizen), beschuttende muur" germ. **skutjo-* of waarschijnlijk **skuttjo-*; hierbij mhd. *schutz* m. „keerplank, schut, bescherming" nhd. *schutz* eng. *shut*, voorts schot (2), ags. *scyttel* „grendel" en het factitivum **skuttjan* „door een schot of schut afsluiten, afweren", ook „in een besloten ruimte brengen, opsluiten", vervolgens „weren, beschermen", mnd. nnd. *schütten* ofri. *sketta* nnl. schutten ags. *scyttan* (eng. *to shut*) mhd. nhd. *schützen*. In de laatste bet. valt het samen met schudden in mhd. *beschüten* mnd. mnl. *beschudden* „beschutten, beschermen" mnd. ook „in verzekerde bewaring nemen, vastzetten", eig. „(de veldvruchten?) door (ze) te overschudden, bedekken" (of „omdammen"?). De stam *skutt* „voorschuiven, ergens tusschen in schieten" behoort met verscherping bij schieten. — **Schuts** vr., waarschijnlijk naar 't Hd. gevolgd.

Schutter m. Uit mnl. *schutter* „schutter"; daarvoor ohd. *scuzzo* nhd. *schütze* mnd. nnd. *schutte* ags. *scytta* uit **skutjon* „schutter" bij schieten.

Schutterig bnw. Eerst in 't Nnl.; vgl. vla. *schuitig* „woelig, wild" en dial. duitsch *schussel* „een met levendige haast en daarbij gedachteloos handelend persoon". De stam **skūt(t)* komt wat de bet. aangaat beter dan bij schieten, bij schudden, waarvan het een intensieve formatie zou kunnen zijn; nvla. *schutten* voor schudden.

Schuur vr. Uit mnl. *schûre*, b. a. mnd. nnd. *schûre* ohd. *scûra* nhd. *scheuer* vr.: een afleidsel, **skûriô-*, van westgerm. *skû-rô-* ohd. *scûr* dial. nhd. *schauer* mnd. nnd. *schûr* „afdak, schuilplaats, schuur, beschutting", dat van denzelfden wt. komt als schuilen. Van 't duitsche *scûria* komen provençaalsch *escuria*, fra. *écurie* „stal".

Schuw bnw. Uit mnl. *schû* „afkeerig, schuw", b. a. mnd. *schüwe* „schuw, schuchter" nhd. *scheu* (vroeger ook *scheuch*), die wellicht met glb. ohd. **sciohk* mhd. *schiech* ags. *sceóh* — waarbij eng. *shy* — van een gemeenschappelijken grondvorm **skiuhus-* komen; echter kan mnl. *schû* uit **skûh* ook op een ouden ablaut *û* wijzen; misschien bestonden er van dit adj. ook nog andere klankwisselende vormen; hierbij nwestvla. *schui*, *schûwe* „vogelverschikker" mnd. *schûwe* mhd. *schiuhe* „schrikbeeld, afschuw, afkeer", vanwaar nhd. *scheu* vr. en *scheuche* vr., mnl. *schûwel* „blooheid", mnd. *schûwelse* (*û*?) mhd. *schûsel* (voor *schiusel*?) „schrikbeeld, molik" nhd. *scheusal* onz. en voorts **skiuhjan* ohd. *sciuhen* mhd. *schiuhen* „schuwen, mijden; verschrikken, verjagen (ohd. ook „exhortari")" (met het intensivum ohd. **sciuhezzen* mhd. *schiuzen* „afschuw hebben", waarbij nhd. *scheusslich*) nhd. *scheuen* en *scheuchen* mnd. mnl. *schûwen* „vermijden, schuwen, bang zijn" nnl. schuwen; zie ook schuchter. Van het Germ. komt de maagschap van it. *schivo* „preutsch", *schivare*, fra. *esquiver* „vermijden". Germ. **skeuh* (*skûh*?) wijst op voor-germ. **skeuk*, waarom het misschien etymologisch met schokken samenhangt.

Sedert bijw. Uit mnl. *sēdert* uit *sēder* (*zēder*), waarnaast *sîder* nvla. *sijder(t)* „later; sinds; dewijl" b. a. glb. os. *sîðor* mnd., nnd. *sēder*, *sîder* ohd. *sîdôr* mhd. *sîder*: comparativus van glb. os. *sîð* mnd., nnd. *sîd* mnl. *sijt* nvla. *sijd* ohd. *sîd* nhd. *seit*, dat zelf reeds een comparativus, germ. **sîþ(i)z*, van got. *seiþus* „laat" is: got. *þana-seiþs* „verder, nog" (eig. „van dan af later"). Buitendien komen nog voor de syn. vormen on. *sîðan* mnl. *sîden*, die misschien op samentrekking berusten, zooals ags. *sîððam* (met den 3den nv. van het lidw.; desgelijks mnl. *sichtent* uit **sîfþem* in plaats van **sîþ-þem*, vgl. of (1)) meng. *sithen(s)* vanwaar eng. *since*, en mhd.

sîdunt mnl. *sîdent*. Een ten opzichte der klanken schijnbaar zeer moeilijke bijvorm met nasalis mhd. *sînt* mnd. *sint* mnl. *sint* (*sinder*, *sindent*) nnl., met adverbiale *s*, sinds berust waarschijnlijk eerst op een jongere samentrekking (*sînt* uit *sîdent*). Hoogst opmerkelijk is in 't Nl. de beginletter *s* in plaats van *z*; misschien is de *s* hier en bij sommig te verklaren als afhankelijk van eene bepaalde plaats in den zin. Germ. *sîþ-us* „laat" wil men etymologisch in verband brengen met een germ. bnw. *saini-* „langzaam, traag" mhd. *seine* ags. *sǽne*, got. *sainjan* „talmen, zich verlaten".

Seffens bijw. Uit het oudere *tseffens*, een vorm als teffens, tevens (vgl. ook samen, tegelijk); de eerste *s* zal wel ontstaan zijn uit zoo, zoodat seffens staat voor te zoo effen(s).

Segrijn onz. Evenals glb. fra. *chagrin*, eng. *shagreen*, it. *zigrino*, venetiaansch *sagrin* van oosterschen oorsprong: perzisch *sagrî* of *segrî*, turksch *zâgrî* „leer van den rug van een dier".

Sein onz. Ontleend aan ofra. *sein* dat op lat. *signum* teruggaat; (afleidsel mlat. *signâle*, fra. *signal* nnl. signaal enz.). Over een ouderen aan lat. *signum* ontleenden vorm, zie zegen.

Seizen ww. Eerst in 't Nnl. aan 't Eng. of Rom. ontleend: meng. *seisen*, *saisen* neng. *to seize*, fra. *saisir*, it. *sagire* „aangrijpen". De herkomst van 't rom. woord is niet zeker.

Seizoen onz. Uit fra. *saison*. Het rom. woord wordt gewoonlijk verklaard als „zaaitijd" (lat. *satio*).

Sek vr. Evenals eng. *sack* (vanwaar nhd. *sekt*) uit sp. (*vino*) *seco*, it. (*vino*) *secco* (van lat. *siccus*) „uit droge bessen geperste wijn".

-sel, achterv. Mnl. *-sel* uit germ. -(*i*)*slo-* of eene vervorming daarvan; vgl. raadsel, wissel, voorts ohd. *fuotisal* nnl. voedsel, ohd. *truobisal* nhd. *trübsal*, ond. *dôpisli* „doop", *mendisli*, *mendislo* „vreugde", ofri. *lamelsa* „verlamming", got. *swartizl* „zwartsel, inkt". Een afleidsel hiervan is het achterv. -zalig (in bnw.), b. v. in rampzalig, nhd. *-selig*, b. v. in *trübselig*, *armselig*.

Selderij vr. Evenals nhd. *sellerie* uit fra. *céléri*, dat met glb. it. *sedano*, dial. *seleno* tot gr. σέλινον „eppe" wordt teruggebracht.

Selderment, vloekwoord; vla. ook *sellement*; vgl. duitsch *sackerment*, *sapperment* die teruggaan op lat. *sacramentum* in den zin van „het lichaam des Heeren".

Seneblad. Van mnl. mnd. *sêne*, dat met it. *sena*, fra. *séné* (duitsch *senet*, *senes*(*blatt*)) van arab. *senâ* komt.

Senegroen onz. Met *s* in plaats van de te verwachten *z* als beginletter, uit mnl. *sênegroene* ond. **sinugrôni*, b. a. ags. meng. *singrêne* nhd. *singrün* on. *sí-grǿnn*, een plantnaam „semperviva". Hetzelfde voorv. is, met de bet. „altijd, steeds, algemeen", aanwezig in vele ogerm. woorden, b. v. got. *sin-teins* „dagelijks, voortdurend", ohd. *sina-*, *sinu-wël* mhd. *sin*(*e*)*wel*, mnd. *sênewolt*, on. *sívalr* „rond" („altijd wentelend") (zie ook zondvloed); ook ohd. *simblum*, os. *simbla*, *simnon*, ags. *symble* „altijddurend" en glb. lat. *sem-per* schijnen etymologisch daarmede samen te hangen.

Sent vr. Uit maleisch *senta*.

Sering, syring vr. Eerst in 't Nnl.: Uit mlat. *syringa* „plant met *pijp*vormige bloemen": gr. σῦριγξ „pijp".

Serpent onz. Uit mnl. *serpent* „slang, draak", mnd. *serpent* mhd. *serpant* m.; uit fra. *serpent* (lat. *serpens*).

Servet onz. Evenals wvla. *serveete* uit fra. *serviette*, dat bij *servir* „(tafel-) dienen" behoort.

Serving vr. Eerst in 't Nnl.; ook in de duitsche zeemanstaal: het eng. teg. deelw. *serving*; vgl. *serving board* „kleedplank".

Sidderen ww. Uit ouder-nnl. *sidderen*, *tsidderen* (*tsitteren*, *tsëteren*); stellig evenals glb. mnd. *setteren*, nnd. *sidderen* en dee. *zittre* aan 't Hd. ontleend: ohd. *zittarôn* mhd. *zit*(*t*)*ern* nhd. *zittern* waaraan on. *titra* „knipoogen, beven" beantwoordt. Naar analogie van beven

en got. *reiraimi* „ik beef" (wt. *rî* zie rei) verklaart men ook het germ. praes. **titrômi* „ik beef" als geredupliceerde vorm van een voorgerm. wt. voor „beven" (*drĕ*?), die echter nog niet is aangetroffen.

Siepel vr. Eerst in 't Nnl. Het glb. mnd. *sîpel(e)* vr. m. nnd. *sîpel*: ontleend aan lat. *caepulla*; voor *î* uit *ae*, *é* vgl. pijn; van ditzelfde lat. woord komen de rom. maagschap van it. *cipola*, fra. *ciboule* en een menigte andere vormen in 't Duitsch en Nl., als thüringsch *zippel*, zwits. *zibele*, mhd. *zibel*, *zebulle*, mnl. *cebolle*, *cibol* en het door volksetymologie gewijzigde ohd. *zwibollo* (*zwivollo*) („dubbele bol") mhd. *zwibolle* (*zwifel*) m. nhd. *zwiebel* m., vanwaar deensch *swible*.

Sier vr. Uit mnl. (*t*)*siere* (*chiere*) vr. „uitzien, voorkomen, vriendelijk voorkomen, opschik". Dit tot in 't Nd. — *sîre*, *siere* — doorgedrongen woord is ontleend aan ofra. *chiere* „gezicht, gelaat, vriendelijk gelaat, ontvangst, onthaal, gastmaal" nfra. *chère*, waarvan ook meng. *chiere*, *chere* neng. *cheer* komt. Het fra. woord beantwoordt aan sp., provencaalsch *cara* „gelaat", it. *cera* „gelaatskleur, uitzien, gelaat".

Sieren ww. Uit mnl. (*t*)*sieren* (*chieren*) „tooien, versieren", mnd. nnd. *tsîren*. Om de nd. nl. *ts* (niet *t*) tegenover hd. *z* neemt men ontleening uit het Hd. aan (vgl. evenwel gansch): ohd. *zêri*, *ziari*, mhd. *ziere* „mooi, schoon", ohd. *ziar(r)en* mhd. *zieren* „tooien, sieren, verheerlijken, prijzen", waarmede, naar 't schijnt, on. *tírr* os. *tîr* „eer, roem" (*tîrlîko* „eervol") ags. *tîr* m. „tooi, roem" eng. *tire* „tooi, staat" werkelijk overeenstemmen (zie echter ook tier). De betrekking tusschen *î* en hd. *é*, *ia* (vgl. schier, hier) is nog raadselachtig; of de verklaring er van eenmaal toe zal laten os. *tîr*, ohd. *zêri*, *ziari* etymologisch met lat. *decus* „sieraad, eer", *decôrus* „sierlijk, schoon, betamelijk" te vergelijken, is zeer onzeker. — Sieraad onz. Het hd. *zierat* m. mhd. *zierôt*, dat geen samenstelling, maar een afleidsel van *zieri* is met het bij kleinood, dageraad behandelde achterv.

Sijfelen ww. Eerst in 't oudere Nnl., naast glb. *siffelen*: *sîf* is een onomatop. formatie voor „fluiten, sissen"; vgl. fra. *siffler*, lat. *sibilâre*, *sifilâre*, ook schuifelen.

Sijpelen ww. Een frequentativum met *s* in plaats van de te verwachten *z* (hetgeen zich misschien uit de opvatting als onomatopee laat verklaren, zie fakkel) van mnl. *zîpen* dial. nnl. *zijpen* „druppelen, druipen, sijpelen" ook „drinken", b. a. ofri. *sîpa* mnd. nnd. *sîpen* mhd. *sîfen* ags. *sîpan* „droppelen, druipen, sijpelen" (nd. meng. *sippen* „lepperen" eng. *to sip*, noorsch *sipla*); hierbij onl. **sipil* mnl. *zêpel* „druipend (van oogen)", *zêpelinge* „druppelsgewijs", *zêpelen* „druipen" en nnl. sipperlippen, voorts mnd. nnd. *sîpe* md. *sîfe* „kleine stroom, vochtige laagte" nnl. zijp. De germ. wt. *sîp* schijnt (onomatopoëtisch?) „het geruisch en de beweging van door openingen vloeiend vocht" aan te duiden; zie zeef, zeep.

Sijs m., zie het volgende woord.

Sijsje. Verkl. van **sîze* — vanwaar bij overdracht sijs —, dat aan mnd. *sîse* mhd. *zîse* m. „sijsje" beantwoordt; hierbij verscheidene (diminutieve) afleidsels als mhd. *zîsel*, *zîsec* nhd. *zeisig* nd. *ziseke*, *sieske*, eng. *siskin*, dee. *sisgen*, zwe. *siska*. Deze vogelnaam is, evenals het nhd. *stieglitz*, uit het Slav. overgenomen: poolsch *czyż*, boheemsch *čížek*.

Sik vr. Eerst in 't jongere Nnl. Uit **tsikke*, dat ontleend is aan hd. *zicke* „jonge geit" ohd. *zicchîn*, *zicchî*, b. a. glb. ags. *ticcen*: eene vorming met het bij kieken, geit vermelde achterv. naast ohd. *ziga* nhd. *ziege* vr., een woord dat eig. slechts aan een deel van 't Frankisch eigen is, maar dat door ontleening verspreid is geraakt: ook mnd. nnd. (*t*)*sêge*. De betrekking tusschen deze groep **tigô*, **tikkîn*, het glb. **kidi*, **kittîn* on. *kið* eng. *kid*,

ohd. *chizzîn* nhd. *kitze* „jonge geit" en voorts ook geit (zwits. *gitzi* „geitje"), is niet helder. — Hierbij ook sik „kinbaard", eig. „geitenbaard".

Sikkel m. Uit de bijbeltaal overgenomen: hebr. *sjèkel* (gr. σίκλος, lat. *siclus*), van *sjakal* „wegen".

Sikkel (maaigereedschap) vr. Met bevreemdende beginletter (*s*) uit glb. mnl. **sikkele* naast *zēkele* ond. **sikila* mnd. nnd. *sēkel* ohd. *sihhila* nhd. *sichel* ags. *sicol* eng. *sickle*. Mogelijk reeds vroeg ontleend aan lat. *secula* „sikkel" (it. *segolo*); daar echter ohd. *sëh* nhd. *sech* onz. „hak, kouter" uit germ. **sëko*- op germ. *sëk* naast *sëg* „snijden" (zie zaag, zeissen, zicht) wijst, kan sikkel ook verklaard worden als een echt germ. verkl. **sikilo*- van *sëko*-.

Sikkepitje. Slechts in 't Nnl. Misschien „een pitje, dat bij 't zeven of doorzijgen doorslipt", vgl. hd. *sickern* en zie zijgen.

Sim (aap) vr. Zie scharminkel.

Sim (snoer) vr. Eerst in 't Nnl., ontleend aan 't Fri. of Nd.: fri. *sîm*, *sim* os. *sîmo* mnd. *sîme*, *semm* ags. *sîma* on. *sîmi* m. „snoer, lint": germ. *sî-mon*- van den wt. *sei* „binden", zie zeel.

Simpel bnw. Uit mnl. *simpel* (vla. *sempel*) „onschuldig, oprecht, eenvoudig; onnoozel": uit glb. fr. *simple* (lat. *simplex*).

Sinds, zie sedert.

Singel m. Eerst in 't latere Mnl. met, of evenals mhd. *zingel* m. „vestingmuur" mnd. *tsingele* „omtuining" ontleend aan ofra. *cingle* en lat. *cingul-us*, *-a*, *-um* „gordel".

Sint-. Uit mnl. *sinte*, *sente* „een Heilige", dat evenals glb. *sanct*, *sant* teruggaat op lat. *sanctus*. Voor de vormen met een anderen klinker dan *a* — dial. nl. ook *seint-*, *sunt-* mnd. nnd. *sünt-* komen in aanmerking het gemis van den klemtoon vóór den naam van den Heilige, misschien ook de fra. vorm *saint*, bovenal echter lat. naamvalsvormen (gen. *sancti*, voc. *sancte*), waaruit in 't Mhd. enz. *sente* (met umlaut). — Sinter- wordt uit een tusschen sint- en den eigennaam in staand heer verklaard.

Sintel, **sindel** m. Uit het Duitsch overgenomen; in echt nl. vorm mnl. nwvla. *zinder*, mnd. *sindel*, *sinder* ohd. *sintar* nhd. *sinter* m. (vanwaar ook eng. *sinter*) ags. *sinder* on. *sindr* „slak, hamerslag". De oorspr. bet. van germ. **sindro*- uit voorgerm. **sin-dhro*- (voor **sim-dhro*-?, vgl. honderd, zand) schijnt te zijn de in 't Nhd. nog bekende van „hard geworden overblijfsel van eene druppelende vloeistof"; verg. het overeenkomend oslav. *sędra* vr. „stuk druipsteen", czechisch *sadra* „gips" en voorts westfaalsch *siemern* „droppelen, sijpelen" naast zeem en zeef.

Sip bnw. en bijw. Slechts in het jongere Nnl., misschien b. a. nd. *sip* zweedsch *sipp* „teergevoelig, gemaakt, nuffig". Oorsprong niet opgehelderd.

Sipperlippen, zie sijpelen.

Sissen ww. Eerst in 't Nnl.; glb. mnd. (*t*)*sissen* nnd. *sissen* en *sîsen* dial. eng. *to sis*; vgl. nhd. *zischen*. Deze stammen zijn kennelijk onomatopeeën.

Sits onz. Eerst in 't Nnl., nhd. *zitz* m., eng. *chints*: voor den oorsprong houdt men de bengaalsche benaming *chits*, *chints* „bont katoen".

Sjaal vr. Met eng. *shawl*, fra. *châle*, it. *sciallo* enz. uit perzisch-indisch *shâl* „fijn weefsel".

Sjalot vr. Met nhd. *schalotte* uit glb. fra. **chalotte*, *échalotte*. Het grondwoord is mlat. (*a*)*scalṓnia* „ui uit Ascalon in Palestina", vanwaar ook it. *scalogno*, sp. *escalona*, eng. *scallion*, mnl. *schalṓnie* en het door volksetymologie vervormde nhd. *aschlauch*.

Sjappen ww. Slechts in 't Nnl.; van duisteren oorsprong.

Sjees vr. Ontleend aan fra. *chaise* „tweewielig rijtuig". — Sjeezen „op eene sjees de Academie verlaten".

Sjerp vr. Uit glb. nhd. *schärpe* (voorheen ook *schärfe*). In zijn nieuwere bet. komt dit woord uit het Rom.: fra. *écharpe*, it. *sciarpa*. Ofra. *écharpe* beteekent „de tasch die eenen pelgrim om den hals hangt", vanwaar glb. mnl. *scharpe*, *scherpe*; in 't jongere Ohd. komt

scharpe, *scherbe* als „tasch” voor. Vanwaar het woord oorspronkelijk is, is onbekend.

Sjofel bnw. Uit het Hebr.

Sjokken ww. Ouder nnl. *sjocken* (*socken*) „strompelen, waggelend gaan”, dee. *sjokke*; de betrekking tot de familiën van schokken, jeuk, sukkelen, alsmede tot dial. *tjokken*, eng. *to jog* „aanstooten, aanporren”, *to shog* „schudden, bewegen” is moeilijk met zekerheid te bepalen.

Sjorren ww. Eerst in 't jongere Nnl.; de eig. bet. schijnt, evenals bij oostfri. *sjurren*, te zijn „trekken, slepen”. Als grondwoord van dezen schippersterm erkent men terecht een door middel van 't Spa. ontleend arab. woord met de genoemde bet., t. w. *djarra* (sp. *jarro*).

Sjouw vr., **sjouwen** ww. Eerst in 't jongere Nnl.; oostfri. *sjauen*, *sjöen* „zwoegen” (*sjau*, *sjöe* „moeite, last, vracht”), nwvla. *souwen* „lastige, weinig voordeelige arbeid verrichten”. Misschien een fri. vorm voor schuiven.

Sla, zie salade.

Slaaf m. Uit het eerst in 't oudere Nnl. bekende *slave*: uit het Duitsch overgenomen, evenals eng. *slave*, fra. *esclave*, it. *schiavo*: laat-mhd. *slave*, *sklave* m. „slaaf”, eig. „krijgsgevangen Slaaf”. Uit den volksnaam Slaaf (mlat. *Slavus*, *Sclavus*) ontstaan in het tijdperk van de uitroeiing der Slaven door de Duitschers. Verg. ags. *wealh* „Kelt” en „slaaf” (zie walsch).

Slaag. Uit mnl. *slāge*, mv. van slag. De genit. hiervan is slaags.

Slaak onz. Slechts in 't Nnl, waarschijnlijk „plek waar de woelige zee bedaart” en behoorende bij slaken; vgl. bij KILIAAN het bnw. *slaeck* „slap, los”.

Slaan ww. Uit mnl. *slaen*, een algemeen germ. ww. met talrijke beteekenissen, maar waarvan 't hoofdbegrip hetzelfde is als in 't Nnl.: got. *slahan* on. *slá* ohd. os. *slahan* ags. *sleán* eng. *to slay*; de vormen van germ. *slahan* waarin de *h* met *g* afwisselt („grammat. wechsel”) gaven aanleiding tot het ontstaan van den infin. nhd. *schlagen* (vgl. slag); zie slacht. Moeilijk met het grondbegrip „slaan” te rijmen zijn de onder geslacht, slagen, (sluw) behandelde woorden. Germ. *slah*: *slag*: *slōg* „slaan” wijst op voorgerm. *slāk* (of *slŏk*), maar 't bestaan van dezen wt. is niet voldoende met bewijzen gestaafd. Men vergelijkt hiermede een in klanken overeenkomenden wt. *sleg* in oud-iersch *slechtaim*, *sligim* „ik sla”.

Slaap (rust) m. Uit glb. mnl. *slaep*, een algemeen germ. abstractum **slēpi-* van slapen: got. *slēps* ohd. *slāf* os. *slāp* ags. *slǣp* eng. *sleep*.

Slaap (aan het hoofd) m. Uit glb. mnl. *slaep*; behalve in 't Nl. slechts in 't Duitsch bekend, ohd. *slāf* nhd. *schlaf* m. en uit het mv. daarvan (vgl. lat. *tempora*, mv. „slaap”) nhd. *schläfe* vr. Het is niet uitgemaakt, of deze benaming zijn ontstaan metterdaad dankt aan een volksgeloof, dat de slaap zijn zetel zou hebben in dit deel van het hoofd, of dat zij op de grondbet. van slapen, slap en hun verwanten berust: slaap „de weeke plek, waar bij het kind het gebeente nog niet toegegroeid is”. Een andere, algemeen germ., benaming schijnt „dunne wang, dunne plek van het gelaat” te beteekenen: ohd. *dunwengi* (*thinnabakko*, ook eenvoudig *thinna*) mhd. *tünewenge* os. *thinnongi* mnd. nnd. *dünninge* ags. *þunwenge* on. *þunnvange*, dee. *tinding*, zwe. *tinning*.

Slab, **slabbe** vr. Van slabben uit mnl. *slabben* „slorpen, likken, voorbij laten vlieten, bemorsen”, glb. mnd., nnd. *slabben* (vanwaar nhd. *schlabbern*, *schlappern*) eng. *to slabber* en *to slaver* „slabben, bemorsen”. De stam *slab*(*b*) is misschien — met de klankwisselende bijvormen slibberen, slobberen — eene nieuwe formatie uit de stammen van labben en slap.

Slabbakken ww. Een in 't oudere Nnl. voorkomende secondaire formatie van de soort van kajuit, pantoffel, ravotten naast slabben of slaken; vla. ook *slabokken*. De vervorming tot slaphakken, als beteekende

het „met slappe hakken gaan", zal wel volksetymologie zijn.

Slacht vr. Uit mnl. *slachte*, *slacht* b. a. mnd. (os. slechts in *man-slahta* „manslag") *slachte* ohd. *slahta* „slachting, dooding, slag" nhd. *schlacht* alleen „veldslag" (de andere bet. nog in het afl. *schlächter*): met het achterv. *-tô* van slaan; het Ags. kent daarvoor met een *r*-suffix *slahter* eng. *slaughter*, het Got. heeft (met ablaut) *slauht-s* uit *sluhti-* „slachting".

Slachten (gelijken), zie geslacht.

Slag m. Uit mnl. *slach* (*g*), b. a. glb. ohd. *slag* nhd. *schlag* ond. *slag* (*slegi* „dooding") nnd. *slag* ags. *slege*: uit *slagi-*, een verbaal-abstractum bij slaan; het Got. heeft daarvoor *slah-s* „slag". — Eén hiermede is slag onz. „knip"; vgl. laat-mhd. *slac* „slagboom, schutting" nhd. *schlag* m. („duivenslag" enz.) mnd. *slach* onz. „slagboom, afsluiting, beschot". — Voor slag onz. „soort" zie geslacht.

Slagen ww. Eerst in 't Nnl. (uit **slagôn* of **slagên*); hierbij on. *slǽgr* m. „voordeel" (ablaut *a* : *ô*), en waarschijnlijk ook *slǽgr* „sluw". Dat het bij slaan behoort, blijkt uit nvla. *slaan* „slagen, geschiktheid voor iets hebben"; in 't Nvla. bestaat ook de bet. „kans" voor 't nomen slag nog; vgl. nog westfaalsch *slag* „welslagen, geschiktheid", *sik slagen* „voorvallen, zich schikken, wèl gaan, schikken". Voor eene gissing over de ontwikkeling der begrippen, zie geslacht.

Slak vr. Uit het eerst in 't oudere Nnl. bekende *slacke*, oostfri. *slacke*; daarvoor in 't Mnl. *slecke*, vanwaar nnl. slek. Dit laatste — germ. **slikko* — behoort waarschijnlijk bij slikken en voorts bij slijk: het grondbegrip is „glad, glibberig zijn". Voor een syn. stam *slak*(*k*) pleiten, behalve slak, ook dial. nl. fri. *slakk*(*er*)*en* „aflikken" eng. *to slake* „likken, kussen". In overeenstemming met de bij labben voorgestelde ontwikkeling van beteekenissen zou het wel bij 't volgende woord kunnen behooren. Niet verwant zijn ohd. *snëcko* nhd. *schnecke*, nd. *snigge* on. *snigill*, alsmede mhd. *snegel* ags. *snægel* eng. *snail* „slak".

Slaken ww. Uit mnl. *slāken* b. a. mnd. *slāken* „slap zijn; slap, los maken" nnd. *slāken* „slaken" ags. *slacian* eng. *to slake*: een afleidsel van 't germ. adj. *slako-* „slap, nalatig" ook „traag, laf": ags. *sleac* eng. *slack* os. *slak* mnd. *slac* ohd. mhd. *slach*. Hiernaast wellicht een klankwisselende vorm **slēko-*, in slaak. Zie lak bnw.

Slampampen ww. In 't oudere Nnl.; glb. mnd. nnd. *slampampen*: een uitbreiding — misschien met bijgedachte aan de familie van pampelen — van een stam *slamp* (*slamm*, uit **slamb*?) met soortgelijke bet. als die van slabberen; vgl. nl. *slampen* en slempen ww., slemp m., dial. duitsch *schlampen* „brassen", *slampe*, *schlampe* „achteloos vrouwmensch", nd. *slempe* „spoelwater, brijachtige stof" nhd. *schlempe*; laat-mhd. *slamp* „gelag, slemppartij" laat-mhd. ouder-nnl. *slemmen* nhd. *schlemmen*; hierbij ook mhd. *slam* nhd. *schlamm* m. Ook nl. slemp vr. behoort hierbij. Zie slomp.

Slang vr. Uit mnl. *slanghe* vr., b. a. glb. ohd. *slango* m. mhd. *slange* m. vr. nhd. *schlange* vr. on. *slángi* m. *Slangon-* behoort, met klankwisseling, tot de maagschap van slingeren, maar eer onder de daar voorkomende bet. „sluipen" dan onder die van „zich kronkelen".

Slank bnw. Uit mnl. *slanc* „mager, afgevallen, slap", b. a. mhd. *slanc* „mager, verslapt" nhd. *schlank* mnd. nnd. *slanc* „slank, buigzaam": klankwisselende vorm bij slinken.

Slap bnw. Uit mnl. *slap* (verbogen *slāpe*, *slappe*) b. a. glb. mnd., nnd. *slap* (vanwaar nhd. *schlapp*) ohd. mhd. *slaf* (*ff*) „slap, krachteloos, traag" nhd. *schlaff*. Dit duitsch-nl. bnw. is een klankwisselende vorm naast slapen — *slapo-*: *slēpan*, als *lato-*: *lētan*, zie laten. Hoogerop verwant zijn oslav. *slabŭ* „slap, los, zwak" en voorts lat. *lābi* „glijden", *lăbāre* „wankelen" (*l* uit *sl*).

Slapen ww. Uit mnl. *slāpen*, b. a.

got. *slēpan* ohd. *slāfen* os. *slāpan* ags. *slǣpan*. Het redupliceerende ww. *slēpan* is in vorm en bet. eigenaardig germ.; het ontbreekt alleen in 't On.; in plaats daarvan bewaart dit het aan lat. *sopor*, *somnus*, gr. ὕπνος „slaap" hoogerop verwante *sofa* (wt. germ. *swef*, voorgerm. *swep*, zie suf). *Slēpan* is volgens een oude, doch juiste etymologie „slap worden". — Slaperig bnw. komt van een oud *r*-afleidsel; vgl. ohd. *slāfarôn* mhd. *slāfern* „slaap hebben, dommelig zijn" ohd. *slāfarag* mhd. *slāfrec*, *slǣfrec*, mnd. *slāperen*, *slāperech*.

Slatten ww. In 't jongere Nnl.; een fri. woord dat bij sloot behoort: ofri. *slātia*, mnd. nnd. *sloten*, *slöten*.

Slaven ww. Ouder-nnl. mnd. *slāven* „slaaf zijn, slavenwerk doen": afgeleid van slaaf.

Slecht bnw. Uit mnl. *slecht* „effen, vlak; simpel, eenvoudig, gering", b. a. glb. mnd. *slecht* ofri. *sliuht* „eenvoudig" ohd. mhd. *slëht* „recht, effen, eenvoudig, zacht, vriendelijk" nhd. *schlecht*, on. *sléttr* „recht, effen, glad, zacht" got. *slaíhts* „effen, vlak, recht"; meng., neng. *slight* houdt men, daar het in 't Ags. niet voorkomt, voor van 't vasteland ontleend. Het volkomen syn. mnl. mnd. *slicht* vanwaar nhd. *schlicht* doet zien dat *slëhto* „glad" (eigenlijk „geglad"?) is ontstaan uit *slihto-*; het behoort bij de onder slek, slijk behandelde maagschap, gelijk ook mnl., dial. nnl. *sleik*, *sleek* „glad, effen" (*slēkvol* „strijkvol" westfaalsch *slēkvull*) eng. *sleek* „sluik, glad", nvla. *sleeken* „slechten"; vgl. ook gr. λεῖος „glad" onder slijm. — Vandaar ohd. *slihten* mhd. *slihten* mnd. *slichten* „glad maken, effenen, polijsten, gelijk maken, vereffenen" nhd. *schlichten* mnl. *slichten* waarnaast ook *slechten* (uit **slihtôn*?) nnl. slechten, slichten.

Slede, **slee** vr. Uit mnl. **slēde* (*slidde*, *sledde*) b. a. mnd. *slēde*, *sledde* m. „slede, voertuig zonder wielen" ohd. *slita* vr., *slito* m. mhd. *slite*, *slitte* nhd. *schlitten* m. meng. *slede*, eng. *sled*, *sledge* on. *sleði* m. „slede": germ. *slidon-* van den wt. *slīd* „glijden"; vgl. ags. *slīdan* eng. *to slide* md. *slîten* „glijden", dial. nl. *slijderen* „glijden, sleden"; hierbij ags. *slīde* „val", *slidor* eng. *slidder* „glad, glibberig" naast ags. *sliderian* eng. *to slidder* mnd. nnd. *slidderen* dial. nl. *slidderen* en *slēderen* (*sleeren*) duitsch *schlittern* „glijden, sleetje rijden". Een overeenkomende voorgerm. wt. *slīdh* is aanwezig in littausch *slidus* „glad (van 't ijs)", *slýsti* „glijden", lettisch *slidas* „schaats", skr. *sridh* „struikelen"; „deze wortel schijnt van 't oudgerm. tijdperk af, en misschien nog wel vroeger, bij voorkeur te zijn toegepast op het glijden op ijs". Zie slinden.

Slee (pruim) vr. Uit mnl. *slee* vr., b. a. mnd. nnd. *slee* ohd. *slēha* nhd. *schlehe* ags. *slāhe*, *slā* vr. eng. *sloe* zwe. *slån* dee. *slaaen* „wilde pruim". Naast deze vormen, die op germ. **slaihôn* (**slaihwôn-*?) wijzen, staan nog verscheidene deels bevreemdende vormen: nnl. *sleeu(we)*, mnl. nvla. nd. *sleen*, nvla. nd. *slêne*, oostfri. *slîn*, nvla. *sleia*. Het ligt voor de hand deze benaming in verband te brengen met het volgende adj.; evenwel, de *w* in den grondvorm van dit laatste kan kwalijk, als bij nier, een voorgerm. gutturalis vertegenwoordigen. Even lastig is de betrekking tusschen oslav. *sliva*, littausch *slýwas* „pruim" en 't germ. woord te verklaren.

Slee en **sleeuw** bnw. Uit mnl. *slee* (in verbogen vorm **slē(u)we*) b. a. os. ohd. *slēo* „mat, stomp, slap, krachteloos, traag" mnd. nnd. *slê* „bot" (van scherp gereedschap en door zuur aangetaste tanden; bij Kiliaan ook „vervallen, krachteloos, dun") ags. *slāw* vanwaar eng. *slow* „langzaam" on. *slǽr*, *sljór* „stomp": aan dit germ. *slaiwo-*, *sliwo-* zal lat. *laevus* gr. λαιός „linksch" wel beantwoorden; ook gr. λιαρός „mat, zacht" uit **sliwaros*? zie lijs.

Sleep m. Uit glb. mnl. *sleep* (*sleip*) m.: bij sleepen, slijpen. — **Sleepen** ww. Uit glb. mnl. *slēpen* b. a. ohd. *sleifen* nhd. *schleifen* „sleepen, slepen" (mnd. *slēpen* is twijfelachtig, zie sle-

pen): uit **slaipjan* „doen glijden", causativum bij slijpen.

Sleet vr. Uit glb. mnl. **slēte* m. vr. mnd. nnd. *slēte* m.: ond. **sliti*, abstractum van slijten.

Sleeuw, zie slee.

Slegge vr. Dit eerst in 't Nnl. voorkomende woord beantwoordt volkomen aan ags. *slecg* vr. eng. *sledge*, os. **slagjō-* (bij slaan); in gelijke bet. ohd. *slaga* mhd. *slage*, *slâ* mnd. *slāge* mnl. (holl., waarschijnlijk wel fri., vgl. kei) *sleie* nnl. slei (*slēge*, *sleeg*) vr. en ohd. *slegil* nhd. *schlegel* mnl. *slēgel* (*slāgel*) (ook „knots, vlegel").

Slek, zie slak. — **Slemp** m. en vr., **slempen** ww., zie slampampen. — **Slendriaan**, zie slenter (2).

Slenk vr. Uit glb. mnl. *slenke*, westfaalsch *slenke* vr. „een ongelijk, broekachtig en nauw dal", dial. duitsch *schlinke* „straatgoot"; waarschijnlijk eigenlijk „een (onder water staand) slecht stuk in een weg", zie slinken.

Slenter (lap) m. Eerst in 't Nnl.; hetzij in de bet. „gesleurde slenter" met nd. *slunte* „lap, vod" bij de volgende familie, of met dial. duitsch *schlenz* „reet" van een stam *slant* (**slint*), een genasaleerde vorm naast slijten.

Slenter (sleur) m. Eerst in 't Nnl., glb. nd. *slenter* m. bij slenteren, nd. *slentern* zwe. *slentra* „flodderen, waggelen, slenteren", ouder-nnl. ook „slingeren" meng., dial. eng. *to slent* „glijden, slenteren" dial. hd. *schlenzen* „slingerend bewegen, slenteren". Wegens de talrijke met *sl*, ook met *l* (zie lanterfanten) beginnende wortels van gelijke bet., is de afleiding onzeker; voor 't naast is deze groep te beschouwen als eene intensieve formatie van den stam van slingeren of slinkeren (ond. **slangitjan*, vgl. lente). — Slenter (streek) berust op het begrip „sluipen"; vgl. mnd. *slēke* hd. *schlich*: *schleichen*. — De bijvorm nd. *slenderen* hd. *schlendern* (waarbij *schlendrian* nl. slendriaan, met vreemd suffix), ouder-nederrijnsch *slenden* „glijden", ouder-nl. *slinderen* „glijden, slippen" sluit zich waarschijnlijk aan bij germ. *slīdan*, zie slede. — Van de bet. „slap worden" gaan uit ouderen dial. nnl. slons, sluns „slap, krachteloos", *slenteren*, *slenderen*, *slinderen*, en *slensen* „slap worden, verflensen".

Slepen ww. Uit mnl. *slēpen*, trans. en intrans. „slepen" b. a. glb. fri. *slippen*, *slîpie* mnd. nnd. *slēpen* (westfaalsch *sliepen*), vanwaar nhd. *schleppen*: onl. **slīpōn*, met klankwisseling van slijpen; hierbij mnd. nnd. *slēpe* m. vr. „sleep" vanwaar nhd. *schleppe* vr., terwijl nl. slip op een verscherpten stam berust.

Slet vr. Uit mnl. *slette* (*slitte*) „afgescheurd stuk; split, slip", b. a. ouder-eng. *slit* „rokspand": os. **slëtta*, **slitta*, met verscherping van slijten; op denzelfde stam *slitt* berusten ohd. *sliz*, nhd. *schlitz* m., mhd. *slizzen* nhd. *schlitzen* meng. *slitten* eng. *to slit* mnl. *slitten* „stuk trekken".

Sleter m. Uit glb. mnl. *slēter*: een slechts in 't Nl. bewaard *r*-afleidsel, *slītro-*, van slijten.

Sleuf vr. Eerst in 't Nnl., oostfri. *slöve* „keep, gleuf": dit woord beteekent eigenlijk „goot, waar iets in slipt, in glijdt", want het behoort bij een met dien van sluipen nagenoeg syn. wt. *slūb*, zie sloven.

Sleur vr. van **sleuren** ww., uit mnl. *slōren* (waarbij *slōre* „sloor, liederlijk, morsig persoon") nd. *slōren* eng. *to slur* „(de noten) aanhouden, slordig handelen, bemorsen"; hierbij, met klankwisseling, mnd. *slûren* „slobberen, los en verflenst hangen; traag zijn" nnd. *sluren*, *slûren* „sleuren" (ook „met een slobberig geluid gaan"), mhd. *slûr* „luilak", noorsch *sluren* „mat, traag"; ook de klankwisseling *ō* (uit *au*) komt voor. Zie slieren. *Slūr* is een *r*-afleidsel, of een onomatop. verlengsel van een stam *slū* (zie slooien, sluier), die als vele met *sl* beginnende wortels de begrippen „los, slap zijn, glijden" omvat; vgl. (zonder de *s*) de maagschap van lui, luier.

Sleutel m. Uit glb. mnl. *slötel* (*slōtel*): een duitsch-nl. en fri. afleidsel, *slūtilo-*,

van sluiten, os. *slutil* ohd. *sluʒʒil* ofri. *sletel.*

Slib, slibbe vr., **slibber**, vr., **slibberen** ww. Alle eerst in 't oudere Nnl.; ook in 't Mnd. Nnd. voorhanden: de stam *slibb* „glad, glibberig" is een bijvorm van de stammen *slipp*, *slidd*, *slabb*, zie slijpen, slede, slabberen.

Slieren ww. Eerst in 't Nnl. „glijden, sluipen, slepen, slingeren", ook „slepend of slingerend gaan (bijv. van beschonkenen, vandaar slier m.), b. a. oostfri. *slîren* „glijden, sluipen, sleepen, slepen" mnd. *slîren* „vleien" nnd. *slîren* „slurpen, likken". Waarschijnlijk geen klankwisselende vorm bij sleuren, maar een *r*-afleidsel van den wt. *slī* (zie slijm, slijk); nvla. *sleeren* „glijden" zou op een klankwisselenden vorm **slai-ro-* kunnen wijzen, bijaldien het niet uit *slēderen* (zie slede) is ontstaan.

Sliet vr. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. nnd. *slête* (westfaalsch *slaite*, uit os. **sliota*) „ruwe, buigzame staak, spar waar 't hooi, of de schooven op liggen", nwestvla. *sliet* onz. „afgeschoten ruimte (voor een stuk vee)"; eng. *sloat* „onderstel van latten aan een wagen" kan een vorm met klankwisseling zijn: bij sluiten?

Slij vr. Uit het eerst oud-nnl. *slîe*, b. a. glb. mnd. nnd. *slî* ohd. *slîo* m. nhd. *schleie* vr. ags. *slîw* m.: *slîwo-* „slij" behoort bij slijm, en deze visch heet zoo naar zijn slijmerige schubben; vgl. de aan lijm verwante benamingen nl. louw, osl. *linĭ*, littausch *lynas.*

Slijk onz. Uit mnl. *slijc*, b. a. glb. ond. nnd. *slîc* mhd. *slîch*; daarnaast glb. mnd. nnd. *slick* nl. slik mhd. *slick* (*slich*?); naast *slĭkko-* wijst meng. *sleek* dial. eng. *sleech* „modder" op een glb. woord met den ablaut *ai*. Beide behooren bij den wt. *sleik* „glad, glibberig zijn", evenals slecht, slek, slikken en ond. **slîkan* (uit **slîkkan*?) mnd. nnd. meng. *slîken* ohd. *slîhhan* „sluipen" (en ook „afnemen (slinken) van de maan") nhd. *schleichen*, ohd. *blintslîhho* nhd. *blindschleiche*, *sleiken* bij KILIAAN „kruipen". Vgl. de maagschap van likken, lijken en van slijm.

Slijm onz. Uit mnl. *slijm* m.? onz.? „slijm, modder, kleverige vloeistof", b. a. glb. mnd. nnd. *slîm* m. onz. ags. *slîm* eng. *slime* on. *slîm* onz. mhd. *slîm* nhd. *schleim* m.; hierbij ohd. *slîmen* „glad maken, blank slijpen". De ook in slij aanwezige wt. *slī* „glad, glibberig zijn" bestond ongetwijfeld reeds in 't Voorgerm., al worden ook de volgende woorden ten deele met andere germ. woorden in verband gebracht (zie lijken, lijs): oslav. *slina* vr. „speeksel", czechisch *slimák* en lat. *līmax* „slak" (*sl* aan 't begin wordt in 't Lat. en Gr. tot *l*), lat. *līma* „vijl", *lēvis* en gr. λεῖος „glad". Vgl. nog de maagschap van lijm, slede, slijk, slinken en slijpen.

Slijp onz. Een jong afleidsel van slijpen, uit glb. mnl. *slîpen* eigenlijk „doen glijden"; daaraan beantwoorden mnd. *slîpen* „slijpen, wetten" en „glijden, sluipen" nvla. *slijpen* „sluiken" ohd. *slîfan* mhd. *slîfen* „slijpen, glad maken" en „glijden, zinken" nhd. *schleifen* ags. *toslîpan* „vergaan"; hierbij ohd. *slëffar* „glibberig", sleepen, slepen en de intensieven slip, slippen. Met den germ. wt. *sleip* is te vergelijken gr. ὀλιβρός „glibberig", alsmede glb. lat. *lūbricus* (als dit voor **sloibricos* staat, doch vgl. sluipen). Zie ook de bij slib, slijm en sluipen behandelde syn. stammen.

Slijten ww. Uit mnl. *slîten* „trekken, uitrukken, slijten, vernielen", b. a. os. *slîtan* ohd. *slîʒʒan* „splijten, klooven, stuk trekken, verslijten, verbruiken" nhd. *schleissen* ags. *slîtan* on. *slíta* „stuk trekken"; germ. *slîtan* uit *slîttan*? Hierbij sleet, sleter, het factitivum ohd. *sleizzen*, *sleiʒʒen* „stuk trekken, splijten" uit **slaitjan* en de bij slet behoorende intensieven; zie ook slissen. De oorsprong van den germ. wt. *sleit*, is nog niet opgehelderd; vergelijking met lat. *laedere* „beschadigen" kan kwalijk juist zijn.

Slik, zie slijk.

Slikken ww. Uit mnl. *slicken*, b. a.

mnd. nnd. *slicken* „likken, slurpen" mhd. *slëcken* „likken, snoepen" nhd. *schlecken* (mhd. *slëc*, *slic* (*ck*) „slok, beet; snoeper, vreter") uit **slikkōn* dat met on. *sleikja* „likken" (waarin ablaut) van denzelfden wt. komt als slek, slijken. Evenwel kan nnl. vla. *slicken* evengoed uit **slukkjan*, zie slokken, zijn ontstaan.

Slim bnw. Uit mnl. *slim* (*slem*) (*mm*) „scheef, verkeerd", b. a. mnd. nnd. *slim* (*mm*) „scheef, verkeerd, erbarmelijk, slecht" mhd. *schlimp* (*b*) „scheef, schuin" (ohd. *slimbî* „scheefheid") nhd. *schlimm*; eng. *slim* „dun, nietig, slecht" en ijsl. *slǽmr* „slecht" zijn van 't vasteland overgenomen; de ablaut *u* is bewaard in ouder-nnl. nwestvla. *slom* „slim, krom, verdraaid". Uit het duitsche woord wordt it. *sghembo* „scheef, verdraaid" afgeleid. De stam van germ. *slimbo-* (uit **slembo-*?) zal wel gelijke grondbet. gehad hebben als de maagschap van slinken; de woorden voor „scheef" gaan vaak uit van het begrip „glijden" („scheef" = „glijdend", vgl. slingeren). Bijaldien zij niet uit de germ. maagschap van slijpen zijn ontleend, zouden misschien vergeleken kunnen worden de niet-genasaleerde vormen lettisch *slips* „schuin", *slipt* „glijden, scheef worden".

Slinden ww. Uit mnl. *slinden*, b. a. glb. mnd. nnd. *slinden* ohd. *slintan* mhd. *slinden* (nhd. *schlingen*); got. *fraslindan* „verzwelgen". De wt. *slind*, waarbij met klankwisseling ohd. *slunt* „strot, keel, afgrond" nhd. *schlund* m. behoort, is verwant aan den wt. *slĭd* „glijden" (zie slede); laatst genoemde bet. komt ook bij *slind* voor, zie slenter en vgl. slikken voor de ontwikkeling der begrippen.

Slinger m. Van slingeren, mnl., mnd., nnd. *slingeren* of het grondwoord daarvan; vgl. mnl. mnd. *slinger*(*e*) vr. „slinger", glb. ohd. *slinga* mhd. mnd. *slinge* ags. *slinge* vr. eng. *sling* (en uit het Germ. glb. sp. *eslingua*, fra. *élingue*) en ohd. *slengira* mnd. *slengere* (*e* uit *a*). Bij gevolg beteekende het ww. **slingwan* in alle germ. talen „slingerend, bewegen", evenals on. *slyngva* „slingeren, werpen"; daarnaast staan andere beteekenissen in ohd. *slingan* mhd. mnd. nnd. *slingen* „winden, vlechten, omslingeren, strikken (eigenlijk „glijden, doen doorglijden"? vgl. het bij slijpen of sluipen behoorende nhd. *schleife*), zich kronkelen, sluipen — ags. *slingan* „sluipen", vgl. met ablaut slang —" nhd. *schlingen* „slingeren, kronkelen; vlechten, strikken" en voorts „doorslikken, verzwelgen" in 't Mnd. Nnd. Nhd. Het gemeenschappelijk grondbegrip schijnt te wezen „eene kronkelende, slingerende beweging maken", nog vroeger misschien „glijden, sluipen"; overeenkomende begrippen zijn in de onder slenter en slinken behandelde groepen vereenigd. Mhd. *slenker* „slinger", *slenkern* nhd. *schlänkern* mnd. nnd. *slenkeren* „langzaam slingerend bewegen, schommelen, slenteren": kunnen als verscherpte vormen bij slingeren, doch ook bij slinken behooren. Aan den germ. wt. *slingw* is littausch *slìnkti* „sluipen" hoogerop verwant; misschien behooren ook lat. *oblîquus* „schuin", *lîmus* (uit **lîq-mos*) „scheef, scheel" (vgl., voor de bet., slim) hierbij.

Slinken ww. Eerst in 't Nnl., b. a. mnd. nnd. *slinken* „langzamerhand vergaan, inschrompelen, inzakken" ags. *slincan* „zich inkrimpen, krimpen"; hierbij slank. Andere beteekenissen worden aangetroffen in ags. *slincan* „kruipen, sluipen", eng. *to slink* „sluipen" zwe. *slinka* „sluipen, ontsluipen; slodderen, niet strak zitten" oostfri. *slinken* „sluipen, kruipen"; hierbij slenk, westfaalsch *slanke* mv. van **slank* „kromme wegen, sluippaden" en slinks. Vgl. bij deze geheele groep nog on. *slakki* (*kk* uit *nk*) „berghelling". Of deze beteekenissen reeds in een germ. wt. **slenk* vereenigd zijn geweest, blijkt niet. Op grond van de bet. „sluipen" zou verband met de maagschap van slijk, of wel van slingeren mogelijk zijn; de beteekenissen herinneren echter ook aan de maagschap van slaken en van link;

ook zijn in bet. aan nl. slinken gelijke stammen *hlenk* en *klenk* aanwezig in ags. *hlanc* eng. *lank* „schraal, slank, slap", voormalig-nhd. *einlinken* „slinken" en glb. nd. *inklingen*, nl. inklinken. Vgl. slingeren.

Slinks bijw. Van mnl. *slinc* bnw. „links"; glb. ohd. *slinc* dat ééns voorkomt, is „misschien afkomstig van den Beneden-Rijn"; hieraan ontleend ofra. *esclenche* „linkerhand". Dit bepaaldelijk nl. adj. met den klankwisselenden bijvorm nvla. *slonk*, *slunk* „slinksch, krom, scheef, slim, sluw" is uit de onder slinken behandelde woorden te verklaren; de ontwikkeling der beteekenis is stellig dezelfde geweest als bij link (vgl. ook lubben).

Slip vr. Uit mnl. *slippe* (*sleppe*), b. a. mnd. nnd. *slippe* vr. „tip, eindje, strook, vod, rokspand" (ook „schoot van eene vrouwenrok"); meng., neng. *slip*: os. **slippô-*, **slĕppo-*, waarschijnlijk wel „afglijdend (of slepend?) deel", met verscherpte consonant van slijpen; dan zou mnd. nnd. *slippen* „splijten, een split in iets maken" zijn afgeleid van *slippe* „strook, lap", of wel „deel van de kleeding, waarin het split is".

Slippen ww. Eerst in 't oudere Nnl.; glb. mnd. nnd. meng. *slippen* eng. *to slip* mhd. *slipfen*; van dit germ., met verscherpte consonant bij slijpen behoorende woord, komt it. *schippire* „ontsnappen".

Slissen ww. Eerst in 't oudere Nnl. als *slissen*, *slessen* „blusschen, beslechten, bedaren, stillen, doen ophouden, ophouden": het elders niet bewaarde grondwoord **slisso-*, **slĕsso-* met eene bet. als b. v. „effen" of „slecht" moet, naar zijn vorm te oordeelen, een oud *t*-part. zooals wis zijn, vermoedelijk van slijten „verslijten".

Slobbe vr. Van mnl. **slobben*, frequentat. slobberen (mnl. *slobbrich* „slap door vochtigheid"), mnd. nnd. *slubberen* eng. *slobber*, *slubber*: klankwisselende formatie naast slabberen. Vandaar ook nl. slobbe „slib, modder", slobbig.

Slodder m. Van het eerst in 't Nnl. voorkomende *slodderen* „slap, verflenst zijn, slap hangen, flodderen", nd. *sludderen* „slepend, langzaam zijn, slenteren, flodderen; lui, ongemanierd zijn; leelijk weder zijn" md. *slottern*: eene intensieve formatie van een stam *slŭd*, *slŭþ* „slap zijn, flodderen, halfvloeibaar zijn": vgl. mhd. *slote* dial. opperduitsch *schlott*, *schlutt* „weeke drek, leelijk weder, dooiweder", dee. *slud* „flapsneeuw", mhd. *sloten* „trillen, sidderen", *slotern* „zich slap heen en weer bewegen" nhd. *schlottern*, nd. *slodde* „vod, lap, slet (persoon)", dial. eng. *to slod* „door het slijk waden", *slud* „slijk, modder", on. *sloðra* „zich voortslepen", laat-mhd., mnd. *slûder* nhd. (*schlauder*) *schleuder*, mhd. *slûdern* „slingeren, heen-en-weer zwaaien" dial. nhd. *schlaudern*, nd. *slûderen* „slap, slaperig worden, sluimeren". Vgl. de stammen van lodderen, sluimeren, sluier, ook flodderen.

Sloep vr. Eerst in 't oudere Nnl.; nd. *slûpe*, eng. *sloop*, noordsch *slup*; de rom. woorden fra. *chaloupe* enz. zullen wel terecht voor uit het Nl. ontleend gehouden worden, maar zoo zij werkelijk bij sluipen behoort, moet het ware vaderland dezer benaming in Nederduitschland gezocht worden.

Sloeren ww. Met dial. *oe* (vgl. boer, snoeven) = nd. *slûren*, zie sleuren. In de bet. „een schip opmeten", nd. *slûren*, onderstelt het vermoedelijk een nomen met de bet. „(slepend) touw"; eng. *to line* „sloeren". — Vandaar sloerie vr.

Slof bnw. Eerst in oudere Nnl., b. a. oostfri. *sluf* „mat, moedeloos, krachteloos, slap, verflenst, vochtig"; hierbij eng. *sloven* „slordig mensch", nl. *sloffen* oostfri. *sluffen* „slap worden, slepend, sloffend gaan, zich achteloos bewegen". Voor deze groep, die de aan vele met *sl* beginnende woorden eigene grondbet. „slap hangen, slepen, sloffen" heeft, wijst vla. sloef „slof, traag, slordig" op een germ. ablaut

ŏ, (*a*,) *u* zooals bij grof; het best zijn de onder labben, laf, lubben behandelde woorden te vergelijken. — Hierbij slof vr., nd. *sluffe*; soortgelijk schoeisel wordt ook met verscheidene andere syn. stammen benoemd.

Slokken ww. Uit glb. mnl. *slocken*, b. a. mhd. *slucken* „doorzwelgen, slokken, snikken" nhd. *schlucken*: germ. **slukkōn* (ook **slŭkkjan*? zie slikken) (ohd. *sluccho* „vreetzak, brasser") bij *slūkan* „schrokken, slokken" mnd. nnd. *slūken* noordsch *slúka* st. ww. mhd. *schlūchen* zw. ww. (nhd. *schlauchmaul*). Hierbij mhd. *sluck* nhd. *schluck* nl. slok m., ohd. mhd. *slūch* m. „strot, keel, afgrond; vreetzak" nd. *slūk*, *slūke* „strot" en glb. mnd. nnd. *slōke* (uit *slŭkon-*), gelijk ook het intensivum *slŭkkatjan* mhd. *sluckzen* nhd. *schluchzen*. De germ. wt. *slŭk* is ontstaan uit indog. *slŭg*, dat voorkomt in oudiersch *slug* „verslinden" en in 't gr. als λυγ (uit σλυγ): λυγγάνυμαι, λύζω „den hik hebben, snikken", λύγδην „snikkend". Zie sluiken.

Slokker m., zie sluik.

Slommer m., hierbij beslommeren. Slechts in 't Nnl., waarschijnlijk behoorende bij de maagschap van sluimeren; vgl. belemmeren: lam.

Slomp (warklomp) m. Eerst in 't Nnl., noorsch, zwe. *slump* „verwarde boel, warklomp". Eigenlijk „ordelooze hoop", bij dial. duitsch *slump* nl. *slomp*, dat de begrippen „slodderig, slap, ordeloos, haveloos" omvat en eene klankwisselende formatie naast de maagschap van slampampen, misschien onder invloed van klomp, kan wezen.

Slons vr., **slonzen** ww. Eerst in 't Nnl.; bij mnl. nvla. *slons*, *sluns* „slap, verflenst", nvl. *slunse* „vod, lap": eene secondaire formatie met *s* (ond. *sluniso-*?) waarvan niet nader te zeggen is tot welken der met *sl* beginnende stammen (*slensen* (slenter), slingeren, slooien enz.) zij behoort.

Slonsje (dievenlantaren). Een nnl. woord van onbekende herkomst. Kiliaan vermeldt glb. *spongie*; eng. *sconce* uit mlat. *sconsa*, *absconsa* „verborgen (licht)".

Sloof (voorschoot) vr. Waarschijnlijk oorspronkelijk „een de geheele kleeding bedekkend overkleed" en één met mnl. *slōve*, zie sloven. Vla. *sloef* „een tot bescherming over de andere kleêren aangetrokken kleed" wijst door zijn klinker eerder op de maagschap van slof; maar ook naast *slōven* komt *sloeven* voor (zie sloven). — Sloof „afgetobde vrouw, sukkelaarster", oostfri. *slove* „iemand die zich met vuilwerk aftobt, afgetobd mensch" is misschien slechts met sloven in verband gebracht en eigenlijk eene overdrachtelijke toepassing van het vorige woord, of wel, het behoort tot de maagschap van slof.

Slooien ww. Waarschijnlijk één met mnl. *slōien* „slepen, sleepen". Dit op **slaujan* wijzende en alleen in 't Nl. bewaarde ww. komt, met nwestvla. *slooi* bnw. „slap (van dranken)" van den onder sluimeren behandelden wt.

Sloop vr. Eerst in 't Nnl.; glb. oostfri. *slōp*; evenals ohd. *slouf* „kleed", mhd. *sloufe* „omhulsel, omkleedsel", mnd. *slōpe* „strik" nhd. *schlöufe* thans *schleife* bij sluipen.

Sloopen ww. Eerst in 't Nnl., glb. nd. *slōpen*: dit woord staat met den ablaut *au* naast sluipen en vertoont gelijke ontwikkeling van bet. als sleepen; een andere loop van beteekenissen vertoonen got. *afslaupjan* „afstroopen" os. *slōpian* ags. *slēpan* „glijden, doen sluipen, een kleed aantrekken of afstroopen" glb. ohd. *sloufen* mhd. *slöufen* ook „sluipen", mnd. mnl. *slopen* „sluipen", die voor een deel (of alle?) op *slaupjan* berusten.

Sloot vr. Eerst in 't Nnl., glb. nd. *slōt* ofri. *slāt* m. Met de verklaring als „afsluitende gracht" (van sluiten) komt niet best overeen, dat de bet. in nd. tongvallen, gelijk bij Kiliaan, is „plas, poel, met water gevuld gat". Misschien is „slijk" de grondbet. en mag men dit woord in verband brengen met dial. duitsch *schlūszen* (*ū* uit *ō*, *au*) „ontdooien, modderig worden", eng. *sleet* (*ee* = *i*-umlaut van germ. *au*) „regen en sneeuw"; opmerkelijk is

bij dit eng. woord de bet. „hagel", die ook eigen is aan mhd. *slôʒ* nhd. *schlosse* nd. *slote* (dit laatste met *ō* uit *ŭ*?). De in de maagschap van slodderen voorkomende beteekenissen veroorloven ook dial. duitsch *schlösz* „onachtzaam", *schlotzen* „achteloos zijn", noordsch *slóta* „neerhangen, nalaten" hiermêe in verband te brengen.

Slop onz. Eerst in 't Nnl., nd. *slop* „smalle doorgang" mhd. *slupf, slopf* „het sluipen, sluiphoek; strik" eng. *slop* „matrozenkleeding": de verscherpte stam (*slupp*) — ohd. *slupfen* nhd. *schlüpfen* — van sluipen.

Slordig bnw. Secondaire vorm van ouder-nnl. *slorde* „vod; slordig": van den stam *slurd* naast *slur* (zie sleuren; nd. ook *slurr-, slarr-*) en *slud* (slodderen); vgl. flarden.

Slorpen en **slurpen** ww. Eerst in 't Nnl., mnd. *slorpen* nhd. *schlürfen*; glb. ouder-nnl. *slorven, slurven*; vgl. glb. dial. eng. *to slurrup*, dial. opperduitsch *schlurken, schlurchen*: deze stammen zijn onomatop. formaties, ook met de bet. „sloffend gaan, sloffen" naast *slur* (sleuren), *slub* (slobben, nvl. *sleuveren* „slorpen, slobberen"); vgl. ook de glb. wt. *srb* in lat. *sorbēre*.

Slot onz. Uit mnl *slot* onz. „inrichting om meê te sluiten; door versterking afgesloten gebouw; afsluiting, besluit, einde", b. a. glb. mnd. nnd. *slot* ohd. mhd. *sloʒ* (soms *slôʒ*, met klankwisling *au*) nhd. *schloss* (*schluss* uit mhd. *sluʒ*) noordeng. *sloat, slot* „grendel": westgerm. **sluto-* van sluiten.

Sloven ww. Eerst in 't Nnl., oostfri. *sloven* „slepen, sloven". Dit woord moet waarschijnlijk met *oo* geschreven worden en is één met nvla. *slôven* „de mouwen opstroopen, schuiven (intransit.)" ags. *slēfan* „aantrekken" uit **slaufjan*; hierbij talrijke, meestal dial., woorden, als ags. *slēfe* eng. *sleeve* „mouw", mnl. *slôve* „vel, omhullend huidje, voorhuid, overtrek" oostfri. *slöfe* „strik, knoop", ohd. *slouf*, mhd. *sloufe*, md. *slûf* „omhulsel, huls, bast". Deze woorden behooren bij denzelfden wt. als sleuf (waarnaast germ. **slûh* in mhd. *slûch* „huid, vel" nhd. *schlauch* eng. *slough* „slangevel, huls" dial. zwe. *slug*): „waar men inkruipt" of „wat zich op-, afstroopen laat". De nnl. bet. van het ww. berust òf op „de mouwen opstroopen om te werken", òf men heeft hier dezelfde ontwikkeling van beteekenis als bij sleepen, causativum bij *slip* „glijden"; vgl. ook tobben.

Sluier m. In gelijken vorm eerst in 't Nnl. met de, ook in 't Nvla. nog gangbare beteekenissen „band waarin de arm gedragen wordt, sjerp, gordel, riem, sluier", mnd. mhd. *slôi(g)er, slei(g)er* „sluier" nhd. *schleier* mengl. *sleir* dee. *slör*. Het vermoeden, dat dit woord uit het Oosten ontleend zoude wezen, vindt geen bevestiging; het is blijkbaar, evenals mnl. *slôie* „sleep, sluier", zwe. *slöja* „sluier" eene afleiding, die tot de groep van slooien behoort. Of nl. *sluier* en vl. *sluweren* (uit **slû-eren*), *sluieren* „slap worden, slepen, talmen" nl. formaties van den wt. *slû* kunnen zijn, is twijfelachtig (vgl. schuieren); wellicht zijn zij tot den zyn. st. *slûd* (slodderen) terug te brengen, of nl. sluier is ontleend, zooals ongetwijfeld het hd. en het eng. (ook het dee.?) woord; de mnd. vormen daarentegen kunnen zeer wel van **slooien*, **sleien* mnl. *slôien* „sleepen, slepen" zijn afgeleid. Vgl. voor de beteekenis ook de groep van slingeren.

Sluik bnw. Slechts nnl. (westf. *slûk* „een niet gesloten koolplant"); hierbij dial. nl., nd. *slôkeren* en nd. *sluckeren* „slap zijn, flodderen, neerhangen", nd., dial. nl. *slok* (*kk*) „slap, mat, lauw, zwak van geestvermogens, onnoozel" (waarbij vl. *slok*, nnl. slokker hd. *schlucker* „iemand, die goedaardig en onnoozel is" behooren), nd. *slukk* „neerslachtig, treurig", *sluchterig* „slap, vochtig, verflenst, flodderig". De st. *slŭk*, waarnaast *slug(g)* in eng. *slug* „traag" westf. *slûg* „rank" is gelijkluidend met dien van sluiken, slokken en syn. met talrijke andere stammen, die met *sl* en *l* beginnen; vgl. in 't bijzonder leuk, log.

Sluiken ww. Eerst in 't Nnl. bekend;

hierbij behoort dial. duitsch *schlauchen* „iets heimelijk verkrijgen"; ook opperd. *schlauch* „slim, listig"? De oorspronkelijke bet. is „sluipen, ter sluiks gaan" (ouder nrijnsch *geslochen* „geslopen"), om welke reden identiteit met germ. *slûkan* (*slokken*) denkbaar is; vgl. slingeren, slikken.

Sluimeren ww. Frequentatief van ouder nnl. *sluimen* mnl. **slûmen* „sluimeren, dutten" b. a. glb. meng., mnd. *slûmen*, ags. *slûma* en dial. eng. *sloom* „sluimering", ags. *slûmerian* nd. *slûmeren* „sluimeren"; met klankwisseling *ŭ* mnd. *slômen*, *slômeren* nnd. nnl. *slommeren* nhd. *schlummern* meng. *slumeren* eng. *to slumber* noorw. *slumra*; klankwisseling *au* in dial. nl. *sloom* „suf, dom"? De st. *slŭ-m*, waarnaast alemannisch *schlû-ne*, *schlû-re* „sluimeren" komt van den bij sleuren, slooien, sluier vermelden wt. *slŭ* „glijden, sluipen, wankelen, slap zijn"; ook bij dezen wt. vindt men, evenals bij synon. groepen, nog andere beteekenissen: vgl. ouder nl., vl. *sluimen* „glijden, sluipen, ter sluiks wegnemen, sluiken", ijsl. *sluma* „zwijgen", noorw. *sloma* „met de voeten slepen bij het gaan, sluipen", *slomen* „slap, verwelkt, vochtig", *slumra* „wankelen", got. *slawan* „tot stilte, tot rust komen, zwijgen", mnd. *slömen* en ouder-nnl. *sluimen* „brassen, smullen", eveneens benamingen voor „dop, schil": nd. *slû*, *slûwe* nhd. *schlaube*, mnl. *slûm* onz., *slûme* vr., dial. nl. *sloester*. Zie nog sluw.

Sluipen ww. Uit mnl. *slûpen* „kruipen, sluipen", b. a. glb. mnd. nnd. *slûpen* ags. *slûpan* ohd. *sliofan* mhd. nhd. *schliefen* got. *sliupan*. Daarbij behooren sloop, sloopen, slop. De germ. wt. *slŭp* komt overeen met voorgerm. *slŭb* in lat. *lûbricus* (voor **slûbricus*) „glibberig" en lit. *slùbnas* „zwak".

Sluis vr. Uit glb. mnl. *slûze*, vanwaar ook mnd. nnd. *slûse* nhd. *schleuse*: uit het glb. rom. mlat. *exclûsa*, *sclûsa* (sp. *esclusa*, fra. *écluse*, eng. *sluice*) ontleend, hetwelk van lat. *exclûdere* „uitsluiten" gevormd is.

Sluiten ww. Uit mnl. *slûten* „sluiten, dichtmaken, zich sluiten, passen", b. a. ofri. *slûta* os. **slûtan* mnd. nnd. *slûten* ohd. *sliozan* nhd. *schliessen*; waarbij sleutel, slot behooren; op eng. gebied is slechts de laatste afleiding bewaard, in het Got. en Noordsch ontbreekt de geheele groep. Maar men besluit uit germ. *slŭt* en lat. *claudere* „sluiten" het bestaan van een voorgerm. wt. *sklŭd*; *skl* werd in het germ. *sl*; vgl. ook sluis.

Slungel m. en **slungelen** ww. Eerst nnl.; mnd. nnd. *slüngel* „jonge leeglooper" nhd. *schlüngel*, *schlingel*: met klankwisseling van denzelfden wt. als slingeren.

Slurf vr. Eerst nnl., in gelijke beteekenis komt bij Kil. holl. *slorpe* voor: van *slurven*, slorpen.

Slurpen, zie slorpen.

Sluw bnw. Een eerst in de nieuwe taalperiode voor den dag komend woord, nd. *slû* zwe. de. *slug* nhd. *schlau*, welks oudere vorm moeilijk te bepalen is. Analogieën (vgl. slim, slinks, sluiken) maken het denkbaar, dat het eene afleiding zoude wezen van den bij sluimeren besproken wt. (vgl. mnd. *slû-bëtsch* „arglistig", *slû-hôrer* „luisteraar"), of van een wt. *slûh* „sluipen" (zie *slûh* bij sloven; ook opperduitsch *schlauch* „slim" uit germ. *slûh*?) Of meng. *slei* en neng. *sly* „sluw" met sluw verwant zijn, of op on. *slœgr* (zie slagen) teruggaan, is niet uitgemaakt.

Smaad m. Uit mnl. mnd. *smâde*; het bestaan van dit subst. blijkt uit de afl. *smâden*, *versmâden* nnl. smaden; het subst. wijst op eene afl. met behulp eener dentaal ond. **smâh-aþon-* (naast *-iþô* in ohd. *smâhida* mhd. *smæhede* „verachting, smaad" mnd. **smêde* in *smêdelik* „smadelijk") van germ. **smêh-*: ohd. *smâhi* mhd. *smæhe* „klein, gering, laag, verachtelijk", ohd. *smâhi* vr. „kleinheid, laagheid", mhd. *smæhe*, *smâhe*, *smâch* „beschimping, smaad" nhd. *schmach*, ohd. *smâhen* „klein maken, verkleinen" nhd. *schmaehen*, on. *smá-r* „klein" (ags. *smeálic* „nauwkeurig

zorgvuldig"? vgl. de ontwikkeling der beteekenis bij **klein**). „Klein" is het oorspronkelijk begrip van de germ. groep van *smêh* uit voorgerm. **smêk*, om welke reden men gaarne gr. μικρός, σμικρός „klein, gering" vergelijkt, hetgeen dan echter voor **smekros* zoude moeten staan; zie **smient**. Vgl. **smachten**.

Smaak m. Uit mnl. *smāke* mnd. *smāke* nnd. *smāk* ofr. *smaka* m.; waarbij behooren mnl. mnd. *smāken* ond. **smakōn* „smaken, proeven, gewaar worden, een smaak van zich geven" nnl. **smaken** ofri. *smakia* meng. *smakin*; ohd. *gasmah* „smakelijk", *gasmahho* mhd. *gesmache* m. „smaak". Anders is een vescherpte st. *smakk* gebruikelijk: mnd. nnd. *smak* (*ck*) ohd. *smach* ags. *smæc* eng. *smack* „smaak", ohd. *smacchēn* mhd. *smacken* eng. *to smack* (*smatch*) „een smaak hebben, smaken, smakken" gedeeltelijk ook bij overdracht „ruiken" nl. **smakken** (intens. mhd. *smackezzen*, *smatzen* nhd. *schmatzen*) en **smakkjan* in ohd. *smecchen* nhd. *schmecken* ofri. *smekka* nd. *smecken* ags. *smeccan*. De westgerm., overigens niet voorkomende stammen zijn waarschijnlijk onomatopoia voor „smakken, met lippen en tong een geluid maken". Zie **smachten**.

Smacht (haringsbuik) vr. Uit het eerst in 't Vroegnnl. (Holl.) voorkomende *smachte*; bij het volgende?

Smachten ww. Van laatmnl. *smacht* m. „sterke honger, versmachting" glb. mnd. nnd. md. *smacht* ohd. *smaht* (*á*?) in *gismahteōn* „verkwijnen"; afl. md. *smahter* „hongerig", nd. *smachtig* „hongerig, uitgeteerd, mager" nhd. *schmächtig* nvl. *smachtig* „kwijnend, ellendig, armzalig", mnl. *versmachten* „versmachten, versmoren, verstikken". Indien de duitsch-nl. groep te recht met **smaad** (germ. *smêh*) werd verbonden, dan zoude het oorspronkelijke begrip van de laatste bezwaarlijk „klein" wezen; met meer recht wordt ond. *smaht* „het versmachten" (evenals md. *smaht* „reuk") bij **smaken** gebracht: „smakken van honger", evenals ook nl. *smakken*, *smekken* dial. duitsch *schmecken* in den zin van „smachten van honger of gebrek aan adem" gebruikt worden. Of lett. *smak-t* „verstikken" mag worden vergeleken, is twijfelachtig.

Smak (vaartuig) vr. Vroeg-nnl. mnd. nnd. *smacke*, vanwaar nhd. *schmacke*, ook eng. *smack*, fra. *semaque*, it. *semacca*, sp. *zumaca*. Het vaderland dezer benaming is tot nog toe niet aangewezen.

Smak (gewas) vr. Uit *sumák*; fra. *sumac*, it. *sommacco*, mhd. nhd. *sumach* enz.: Deze benaming is oorspr. arabisch, *summâk*.

Smaken ww., zie **smaak**.

Smakken (werpen) ww. Eerst in 't Nnl. aan te wijzen, mnd. nnd. *smacken* „slaan, werpen" eng. *to smack* „slaan, met de zweep klappen", *smack* adv. „plotseling", ook als interjectie gebezigd, vl. *smacken* „op 't water slaan (van visschen gezegd)". „Klappend slaan" schijnt het eigenlijke begrip van den st. *smakk*, vgl. **smijten**; op de oudere geschiedenis van dezen stam wijzen lit. *smogė* „slag, klap, zweepslag", *smagiù*, *smōgti* „slingeren, werpen", *smagóti* „met de zweep slaan".

Smakken (met den mond), zie **smaak**.

Smal bnw. Uit mnl. *smal* (verbogen *smāle*, zelden *smalle*, vgl. **lek**) „klein, gering, smal, lief, aardig" b. a. got. *smal-s* ofri. *smel* os. *smal* ags. *smæl* „klein, gering" eng. *small*, ohd. mhd. *smal* „klein, gering, slank, smal" nhd. *schmal*. Germ. *smalo-* „klein" vergelijkt men met osl. *malŭ* „klein", gr. μῆλα „klein vee", oudiersch *mil* „dier"; on. *smali* heeft ook de bijzondere beteekenis „klein vee" (ohd. *smalanōȥ*, *smalaȥ fëho*). De verhouding tusschen de beginklanken *sm* : *m* is nog niet met voldoende zekerheid te bepalen. — Afl. **smaljan* mhd. *smeln* „verkleinen, kleiner maken" nhd. *schmälen* (eigl. „vernederen"), tegenover mnd. *smālen* (naast *smēlen*) mnl. *smālen* („klein maken, verkleinen; klein worden") nnl. **smalen**. Nhd. *schmälen* nnl. **smalen** zouden ook *l*-afleidsels van de groep van **smaad** kunnen zijn (vgl. **knielen**); evenwel is het bestaan dezer afleiding (met *l*) niet voldoende te bewijzen.

Smalt vr. Evenals glb. nhd. *schmalte* van it. *smalto* (fra. *smalt*).

Smart, **smert** vr. Mnl. *smarte* uit *smerte* vr. b. a. ohd. *smërza* vr., *smërzo* m. mnd. *smerte* vr. „pijn" nhd. *schmerz* m.; deze woorden behooren bij meng. *smerte* eng. *smart* adj. „pijnlijk, bijtend, stekend, scherp, levendig" oostfri. *smart* „pijnlijk", ohd. *smërzan* mhd. *smërzen* ags. *smeortan* st. ww. „pijn doen" eng. *to smart* mnl. nnl. smerten, smarten. De in de westgerm. woordengroep vervatte wt. *smert* „scherp zijn, gekwetst zijn, pijn doen" wordt vergeleken met voorgerm. *smerd* in lat. *mordēre* „bijten", gr. *σμερδνός*, *σμερδαλέος* „verschrikkelijk, afschuwelijk". — De groep wordt in het Ndl., Nd. in 't bijzonder van de pijn der door wrijving ontstane wonden gebruikt, vandaar ook waarschijnlijk van het afslijten der touwen, uit welke toepassing de zeemansuitdrukkingen smarten, smartig te verklaren zijn.

Smeden ww. Uit glb. mnl. *smēden*, b. a. os. **smiðōn* ags. *smiðian* ohd. *smidōn* „smeden" got. *ga-smiþōn* „bewerken, teweegbrengen": van smid. — Smedig, zie smijdig.

Smeeken ww. Uit mnl. *smēken* „vleien" (vgl. de omgekeerde ontwikkeling van beteekenis in vleien), b. a. mnd. nnd. *smēken*, *smeiken* ohd. *smeihhen* (*smeih* „liefkoozing") „vleien, mooipraten", nhd. *schmeicheln*. De zinnelijke beteekenis is bewaard in hd. *schmeichen* „de schering van een weefsel met weverspap glad maken" en ijsl. *smeikr* „glad, glijdend, glibberig"; vgl. ohd. *gi-slihten* „glad maken" en „vleien". Hiermede verwant zijn ohd. *smëchar*, *smëhhar* „sierlijk" mhd. *smëcker* „mager, tenger" ags. *smicere* „fijn, sierlijk", zwe. *smickra* de. *smigere* „vleien" eng. *to smicker* „oogjes geven". Een wt. **smeik* „glad zijn" is buiten het Germ. niet bekend, maar men vermoedt hetzelfde oorspronkelijke begrip voor een ver verbreiden wortel *smei*: skr. wt. *smi* „lachen", *smēras* „glimlachend", osl. *směją*, *smijati sę* en lett. *smët* „lachen", gr. *μειδάω* „ik glimlach", eng. *to smile* „glimlachen" (glb. mhd. *smieren*, *smielen* van een st. *smī-w-*? Zie evenwel smeulen); verder denkt men ook nog aan eene dergelijke oorspr. bet. bij de groep van smid. Zie echter smijten.

Smeer onz. Uit mnl. *smēre* (*smāre*) onz., b. a. glb. os. ohd. *smëro* (*smër*?) nhd. *schmeer* m. ags. *smeoro* onz. eng. *smear*, on. *smjör* „boter": germ. **smër-wo-* „smeer", waarvan **smirwjan* ohd. *smirwen* mhd. *smirwen*, *smirn* nhd. *schmieren* mnd. mnl. *smēren* nnl. smeren (mnl. ook „vleien") is afgeleid; hiernaast got. *smaír-þr* „vettigheid". Hiermede is waarschijnlijk ook got. *smarna* „vuil, mest" verwant; vgl. hd. *schmutz* opperduitsch = „vet" en nnl. *smerig* „vuil". Dit woord, dat met lit. *smarsas* „vet" verwant schijnt, wordt reeds in het Oudgerm. in moreele toepassing gebezigd, namel. in ohd. os. ags. *bismer* „smaad".

Smeet m. Uit mnl. *smēte*, mnd. nnd. *smēte* nhd. *schmisz*: verbaal abstr. **smiti* van smijten.

Smelt vr. Vl. *smelte*, glb. ags. *smelte*, *smylte* eng. *smelt*. Dit woord, met *e*, klankwisseling van *a*, is niet verklaard.

Smelten ww. Uit glb. mnl. *smelten* (ook „vloeibaren drek ontlasten") b. a. mnd. nnd. *smelten* ohd. *smëlzan* „vloeibaar worden, smelten" nhd. *schmelzen*; factitief ohd. *smelzen* „vloeibaar maken, doen vloeien" nhd. *schmelzen*, eng. *to smelt*; hierbij behoort smout, evenals laatmnl. (holl.) *smout* „effen, glad (van de zee)" en os. *smultro* adv. „zacht". De wt. *smelt* is met den voorgerm. wt. *meld* van mout, en gr. *μέλδω* „ik smelt" verwant. Van de germ. groep leidt men it. *smalto*, fr. *émail* „glazuur" af.

Smeren, zie smeer.

Smergel vr. Uit duitsch *smergel* thans *schmergel* (*schmirgel*) m., hetgeen zelf op it. *smeriglio* (fra. *émeril*; lat. gr. *smyris*) teruggaat.

Smert, **smerten** zie smart.

Smet vr. Uit mnl. *smette* (*smitte*) vr. „vlek, schandvlek" b. a. mnd. nnd. *smette*, *smitte* „spat, vlak, klad, smet, weverspap" ags. *smitta* „macula" md.

schmitze ook „slag"; mnl. *smetten*, *smitten* „bevlekken" nvl. *smetten* „afteekenen" mnd. nnd. *smitten* ook „de schering met pap stijven (syn. hd. *schmeichen*, zie smeeken)" meng. *smitten* „besmeren, bezoedelen" eng. *smitt* „roodkrijt", *smittle* „bemorsen", ohd. (*bi*)*smizzen* mhd. *smitzen* „bestrijken, besmeren; „met roeden slaan": germ. st. *smitt-* (vb. **smittôn*, **smittjan*) bij smijten.

Smeulen ww. Uit mnl. *smölen* „smeulen, gloeien" nd. *smölen* (*smêlen*) „erg stuiven, dampig weder zijn, smeulen"; waarbij meng. *smoldren* eng. *to smoulder* „smeulen" en met klankwisseling vl. *smoel* „zwoel" behooren. Of ook eng. *smell* „rieken" en de onder smoel genoemde woorden hierbij kunnen behooren, moet nog onderzocht worden. De wt. *smul*, *smôl* (*smel*?) staat naast talrijke synon., zoowel die van smoren, smuiken, als die van zwoel.

Smid m. Uit mnl. *smit* (*smet*) (*d*) „smid", ook wel „timmerman" b. a. ofri. *smith* mnd. *smit*, *smet* (*d*) ohd. *smid* nhd. *schmied* ags. *smiþ* eng. *smith* „bewerker van metaal" on. *smiðr* „bewerker van metaal of hout"; de oorspr. vorm van het woord is met betrekking op het suffix voorloopig niet nauwkeurig te bepalen, de bet. was in het algemeen „faber, kunstwerker", het Got. zegt daarom nog *aiza-smiþa* (uit *smiþon-*) eigl. „bewerker van metaal" voor „smid"; vgl. ook got. *smiþôn* = nl. smeden. Hiervan is met *j* afgeleid het femin. on. *smiðja* ags. *smiþþe* eng. *smithy* ohd. *smiththa*, *smitta*, *smida* nhd. *schmiede*, dial. *schmitte* mnl. — met opmerkenswaardige klankverandering, vgl. asem, klis — *smisse* nnl. *smisse* en, door nieuwe analogie van smid, smidse. Hierbij behooren verder gesmijde, smijdig, met klankwisseling *ai* ohd. *smeidar* „kunstenaar"; ook wel germ. **smidro-*, *smëdro-* in vl. *smeer* uit mnl. **smeder* westf. *smieder* „dun, gebrekkig" (waarbij nhd. *schmetterling*). Als wt. beschouwt men *smî* „bewerken, behouwen" wegens gr. σμί-λη „snijmes", σμι-νύη „houweel". Wellicht kan men door de vergelijking met smeeken of met smijten den kring van verwante woorden en begrippen nog verder uitbreiden.

Smient vr. Vroegnnl. (holl.) *smeente* oostfri. *smênt* noordfri. *smen*, glb. eng. *smeath*, *smee*, duitsch *schmie-*, *schmielente*, wvl. *smierl*, *smierlande*. Het vaderland dezer benaming is niet met zekerheid bekend, om welke reden de eigenlijke vorm zich nog te minder laat gissen; dat zij een woord „smal, tenger", ten deele in samenstelling met eend bevat, is nauwelijks te betwijfelen; nd. nl. *smeent*, *smient* zoude zeer wel een ond. **smêhi anud* „kleine eend" (zie smaad) kunnen wezen.

Smijdig bnw. Uit mnl. (*ge*)*smîdeck* (*gesmîde*) „gemakkelijk te bewerken, buigzaam, handelbaar" mnd. nnd. *smîdig* mhd. *gesmîdec* nhd. *geschmeidig*; op eene klankwisseling *î* wijst nl. smedig, waarmede *smeeg* „schraal, mager" identisch is: (*ga*)*smîþi-* bij smid, gesmijde. Wij weten niet, of de overeenkomst in beteekenis van lat. *mitis* aan het toeval moet worden toegeschreven.

Smijt vr. Mnd. nnd. *smîte*. Oorsprong onbekend.

Smijten ww. Uit mnl. *smîten* „werpen, smijten, slaan", b. a. glb. mnd. nnd. *smîten* ags. *smîtan* eng. *to smite*; in 't vroegere Hd. wordt het ww. *smîzan* bijna uitsluitend met praefixen in de bet. „bestrijken, besmeren" gebruikt, zooals ook in het Got. *ga-*, *bi-smeitan*; vgl. de groep van smet. Germ. *smîtan* (voor **smîttan*?) — waarbij smeet behoort — schijnt ongeveer de beteekenissen „bewerpen, bevlekken, tegen iets aan werpen, werpen, langs iets strijkend slaan" gehad te hebben. Dergelijke beteekenissen vindt men bij een st. met een gutturaal als sluitletter: md. nd. *smicke* „worp, houw, wond, roede, zweep; vlek, klad" eng. *smitch* „klad, vuil", noordsch *smikka* „klappen, slaan", waarmede ongetwijfeld mhd. *schmicke* „blanketsel" en, met nasaleering, oostfri. *sminke* „vette, weeke klei, blanketsel" nhd.

schminke identisch zijn. Wellicht hangt met dezen st. ook de groep van smeeken samen.

Smodderen ww. Frequentatief bij mnl. **smodden* „bevuilen, bemorsen" mnd. nnd. *smudden* meng. *smudden*; waarmede verwant zijn wvl. *smodder* „modder", met klankwisseling mnl. dial. nnl. *smûderen* „bevuilen, bevlekken", westf. *smûdel* „een morsig persoon"; met verscherping eng. *smut* „vuil, roet, brand in 't koren" mhd. *smuz* (*tz*) nhd. *schmutz* „vuil, vuiligheid", dial. ook *schmütz* en *schmotz*, ook in de bet. „vet, droesem, smeer", mhd. *smotzen* „vuil zijn", wvl. *smotterachtig* „smodderig", meng. *bismoteren* „bevuilen", zie smots. Andere beteekenissen treft men aan bij de klankverwante woorden westf. *smûdern* „stoven", oostfri. *smudde-âl* „gestoofde aal", *smudde-weite* „tarwe met brand", dial. duitsch *schmudig* en westf. *smuederig* (st. *smüd*) „drukkend, zwoel"; meng. neng. *smother(en)* „rook, walm; rooken, verstikken"; nd. *smudden*, ouder-nnl. *smodderen* „smullen", glb. *smuisteren* (ook „smeren"; daarentegen heeft ouder-nnl. *smeren* ook de bet. „smullen"), nd. *smûsteren* „meesmuilen, heimelijk minnekoozen", nhd. *schmausen* (dial. *schmauseln* „bemorsen"); nd. *smûdig* „smijdig". Als ouderen grondslag moet men wel een st. *smŭ* onderstellen (vgl. smeulen en modder); in hoe verre de verschillende beteekenissen reeds vroeger vereenigd waren, is vooralsnog niet uitgemaakt.

Smoel m. Eerst nnl., bij nvl. *smoelen* „pruilen, de lip laten hangen, 't gezicht vertrekken"; vgl. hiermede mhd. *smollen* „glimlachen, meesmuilen, pruilen" nhd. *schmollen* ouder-nnl. *smollen* en *smuilen* en mhd. *smielen* „glimlachen". Naar analogie van de bij smeeken besproken woorden zoude men aan wts. **smŭ*, **smô* „glad zijn" kunnen denken; van den laatsten is er in het Saksisch eene afleiding **smô-þi*- bewaard in ags. *smêðe* „glad, zacht" eng. *smooth* mnd. nnd. *smôde* „smedig, buigzaam" nwvl. *smood* „gelijk, effen". Maar de gedachte ligt voor de hand, dat de groep van muil tot het ontstaan dezer woorden heeft bijgedragen; zie ook smullen.

Smoken ww. Uit glb. mnl. *smōken*, b. a. ags. *smocian* eng. *to smoke* mnd. nnd. *smōken* (*smöken*): os. **smokôn*, **smukôn* naast **smauki*- „verstikkende walm, rook" mnd. mnl. *smooc* nnl. smook ags. *smêc* mhd. *smouch* nhd. *schmauch* (*schmauchen* ww.), met klankwisseling gevormd van ags. *smeócan* „rooken, ruiken" mnl. *smieken* en *smûken* „smeulen, rooken" nvl. *smuiken* „rooken, stofregenen"; vgl. beiersch *smiehen* „smeulen". Germ. wt. *smeuk* (en *smeuh*? vgl. ook de syn. bij smeulen, smoren, smodderen) uit voorgerm. **smeug*, hetgeen vermoedelijk in gr. σμύχειν (aor. ἐ-σμύγην) „in smeulend vuur vergaan" en lit. *smaug-ti* „stikken, wurgen" wordt aangetroffen.

Smokkelen ww. Eerst nnl., b. a. oostfri. *smukkelen* „sluipwegen gaan, smokkelen"; het gaat met mnl. *smûken* „zich vlijen, kruipen, heimelijk zijn" — waarbij nnl. ter smuik (ook smuig) —, mnd. *smuc* (*ck*) „smedig, buigzaam; mooi, sierlijk" nhd. *schmuck* en oostfri. *smûk* „smedig, voegzaam" evenals smuk m. op een st. *smŭkk* terug, die bij smuigen behoort. De *g* van dit laatste wordt in nd. nhd. *schmuggeln* eng. *to smuggle* gevonden.

Smoren ww. Uit glb. mnl. *smōren*, b. a. mnd. nnd. *smōren* „dampen, de lucht benemen, verstikken, stoven" nhd. *schmoren* ags. *smorian* „verstikken"; verwant met glb. dial. *smeuren*, ouder-nnl., nvl. *smoor* „rook, nevel", *smooren* „rooken; misten" (*oo* uit *au*?), verder met ags. meng. *smorþer* „damp" en de intensiva nd. *smorten*, *smurten* „verstikken"; eene klankwisselling *û* in het Nd. is niet zeker. St. *smŭ-r* van den wt. *smŭ*, zie smeulen, smodderen.

Smots vr. Uit het eerst in 't Nnl. bekende *smotse*: van den st. *smŭtt*, zie smodderen. Of de *ts* door eene secundaire formatie met *s*, of door duitsch *tz* verklaard moet worden, is onzeker.

Smous m. Eerst nnl., oostfri. *smaus*: evenals nhd. *schmûs* m. „gepraat, overreding" uit het Hebr. (*šĕmûôth*). — Smoushond, „soort van hond, zooals de joodsche slachters hebben"?

Smout onz. Uit mnl. *smout* onz. „vet, smeer, olie", b. a. mnd. nnd. *smolt* ohd. *smalz* nhd. *schmalz* „gesmolten vet": met klankwisseling van smelten.

Smuigen ww. Eerst nnl., met de beteekenissen „snoepen, smullen, heimelijk iets uitvoeren", b. a. fri. *smûgen* „kruipen, zich vlijen" ags. *smûgan* „kruipen" on. *smjúga* „door iets heen kruipen" (zwe. *i smyg* de. *i smug* „heimelijk", nnl. ter smuig) mhd. *smiegen* „zich tegen iets aan drukken, zich vlijen, ineenkruipen" nhd. *schmiegen*; eene andere bet. heeft oostfri. *smûgen* „nevelen, misten" (vgl. smoken, smoren). Of de nl. bet. „smullen" (nvl. *smokkelen* „met de lippen smakken bij het eten") zich uit „sluipen, heimelijk zijn" heeft ontwikkeld, is niet zeker; de bet. komt ook bij andere met *sm* beginnende stammen voor; zie smullen. Germ. *smûg*, *smeug* naast *smûkk* (zie smokkelen) „tegen iets aan drukken, vlijen" uit voorgerm. *smûk* wordt bevestigd door osl. *smykatisę* „kruipen", lit. *smùkti* „glijden".

Smuik, zie smokkelen.

Smuk m., **smukken** ww. Eerst nnl., uit het Duitsch: mhd. *gesmuc* nhd. *schmuck* m. mnd. *smuk* onz.; mhd. *smücken* nhd. *schmücken*. De gewone opperduitsche bet. is „tegen zich aan vlijen, aantrekken", de nhd. nnl. bet. staat denkelijk onder den invloed van het adj. *schmuck*. Deze groep behoort met smokkelen tot den intens. st. *smûkk* van smuigen.

Smullen ww. Eerst in 't Nnl. bekend, in de bet. „morsen, smeren, bevuilen" en „lekker eten, schransen, slempen", evenals het overeenkomende nd. *smullen*, *smüllen*; vgl. ook nog mhd. *smollen* „klaploopen", zwits. *smölleln* „zich te goed doen". In hoeverre deze st. *smull* in betrekking staat met de groep van *smoel* of *smeulen* (Kil. *smoel*, *smul* zoowel „zwoel" als „dronken") weten wij niet met zekerheid; ook is het niet helder, hoe de bet. „lekker eten, schransen, slempen" zich bij de met *sm* beginnende stammen — zie smodderen, smuigen — heeft ontwikkeld.

Snaak m. Eerst in het later Nnl., nnd. *snâke* „vermakelijk persoon, vermakelijke vertelling", vanwaar nhd. *schnake* vr. „vermakelijk verhaal, klucht". Het woord moet eerder bij snoek gebracht worden, dan bij snakken, waarvan het door de enkele *k* afwijkt.

Snaar (koord) vr. Uit mnl. **snâre* vr. „snoer, snaar" b. a. glb. ond. *snari* onz. mnd. *snûre* vr. *snar* onz. ags. *snear* eng. *snare* „strik" on. *snara* de. *snare*; met klankwisseling mnl. **snoer* (*snoeren* ww.) nnl. **snoer** onz. mnd. *snôr* m. *snôre* vr. ohd. *snuor* nhd. *schnur* vr. on. *snœri* „gevlochten strik, snoer". Deze woorden wijzen op germ. *snaroz*, *snôroz* (afl. got. *snôrjô* vr. „vlechtwerk, mand") uit voorgerm. **snôros* onz., gen. **snôresos*, welks st. *snôr* „ineendraaien, vlechten" reeds eene afl. van een wt. *snô*, *snē* „vlechten" schijnt te wezen; vgl. ags. *snô-d* „bindsel, zwachtel" oudiersch *snáth* „draad" en naaien. On. *snar-r* „vastgedraaid, degelijk, levendig" nd. *snâr* „snel", mnl. *snare* „ingespannen, ijverig, degelijk", nvl. *snaren* „naarstig zijn" wijzen wellicht op een syn. germ. wt. **snër* of **snërh* (ohd. *snërhan* mhd. *snërhen* st. ww.).

Snaar (schoonzuster) vr. Uit mnl. *snare* (vermoedelijk *â*) „schoondochter" ook „schoonzuster, schoonmoeder" (vgl. neef), b. a. mnd. *snare* nnd. *snâr* „schoondochter". Mnd. daarnaast *snôre*, dat met het algemeen germ., slechts in 't Got. toevallig ontbrekende **snuzô* voor „vrouw van den zoon" overeenkomt: on. *snor*, *snör* ohd. *snura*, *snora* (naast de glb. afl. **snurihha* mhd. *snürche* dial. nhd. *schnürch*) nhd. *schnur* ofri. *snore* ags. *snoru* meng. *snore*. Eene klankwisseling *a* of *ē* is bij dit woord niet mogelijk, om welke reden nd.-nl. *snare* zich nauwelijks anders dan door volksetymologische wijziging (naar het in het vorige artikel genoemde adj. voor „ijverig"?) laat verklaren. Dit woord was

in den overeenkomstigen vorm **snusá* (skr. *snušá* osl. *snŭcha*) resp. **snusus* (lat. *nurus* gr. *νυός*) reeds indg. Men houdt het voor eene afl. van indg. *sūnŭ-* „zoon", evenals het Zwabisch in dezelfde bet. *söhnerin* bezigt.

Snakken ww. Eerst in 't Vroegnnl. bekend, mnd. nnd. md. *schnakken* (nhd. *schnack* „gepraat") eng. *snack*, *snatch*: de st. *snakk* is ongeveer synon. met dien van snappen met de beteekenissen „naar lucht happen, happen, naar iets grijpen, snauwen, snikken, snateren, babbelen, blaffen".

Snappen ww. Mnl. **snappen* (*snepper* „praatziek"); in overeenkomstige beteekenissen mnd. nnd. *snappen* md. nhd. *schnappen* eng. *to snap* noordsch *snappa*. De eerst in de jongere taalperiode voor den dag komende st. *snapp* met de beteekenissen „naar adem happen, haastig naar iets grijpen, happen, voorbarig of zonder nadenken praten, babbelen" heeft een onomatop. karakter; vgl. den st. *snab* (snavel), van welken hij eene intensieve formatie kan wezen, verder snauwen en snakken.

Snaps m. Eerst laatnnl.; glb. nd. *snaps*, waarvan nhd. *schnapps* m.: eene afl. van den st. van snappen, die ook als interjectie voor „snel toehappen" en dial. als subst. en adj. in nog andere beteekenissen wordt gebruikt: snaps is dus eigl. „een haastig genomen slok".

Snar bnw. Slechts nnl.; het behoort bij nnl. mnd. nnd. *snarren* „een krassend en hard geluid geven, knorren, brommen, pralen, beknorren, toegrauwen, kijven" mhd. *snarren* nhd. *schnarren* eng. *to snar*: klankwisseling van snorren.

Snars, **sners** vr. Slechts nnl., secundaire formatie van *snarren* (zie snar) resp. van een daarvan door klankwisseling verschillend, in 't Nd. voorkomend *snirren*, *snirten*. Dit laatste beteekent „een fijn, scherp geluid maken, pruttelen, zacht braden enz.", vandaar is sners en nd. *snirt* ook „iets gerings, een vleug, een veest enz.", oostfri. *snirt* „een dunne soep" nnl. snert vr.

Snater m. Nd. *snater*, hd. *schnatter* vr. van *snateren* mnd. nnd. *snateren* (ook *snatteren*), mhd. *snateren* nhd. *schnattern*. De overeenstemming van nd. en hd. *t* komt voort uit het onomatop. karakter van dezen st. voor „met den snavel, met de tanden enz. klapperen; snateren, snappen"; vandaar ook nd. en opperd. glb. *snaderen*, *schnaderen*, vl. *sneteren* (de *e* wordt uitgespr. als die in *bleten*).

Snauw (vaartuig) vr. Eerst nnl., nd. *snaue* (waaruit hd. *schnaue*) eng. *snow*, zwe. de. *snau*, fra. *senau*: dit woord wijst op germ. **snéwo-* en zoude bij nd. *snau* „snavel" kunnen behooren („een spits, op een snavel gelijkend schip"); anderen denken aan den germ. wt. *snéw* „snellen". Ohd. *snacga* mhd. *snacke*, „een soort van snel vaartuig" (zie snik) zoude op dergelijke wijze bij de groep van snoek kunnen behooren.

Snauwen ww. Uit mnl. *snâuwen* „naar iets happen, toegrauwen" b. a. glb. mnd. *snouwen* nnd. *snauen*, dial. opperd. *schnauen* „zwaar ademhalen, toegrauwen" mhd. *snâwen* „snuiven"; hierbij behoort nd. *snau* „snuit, snavel, neus": germ. wt. *snéw*, *snu* (vgl. ook snot) syn. met de wortels van snavel en snuit. Een gelijkluid. wt. heeft de bet. „snellen" in got. *sniwan* ags. *sneówan* „snellen", on. *snúa* „draaien", ohd. *snumo* os. *sniomo* mnl. *snieme* adv. „haastig, snel" (nhd. *schleunig*), glb. ags. *snúde*.

Snavel m. Uit mnl. *snâvel* b. a. ofri. mnd. nnd. *snâvel* „snavel, slurf" ohd. *snabul* nhd. *schnabel* m. De st. *snab* vereenigt, evenals andere met *sn* beginnende stammen (vgl. snappen), de begrippen van „happen" en „snuiven, snuffelen", vgl. mhd. *snaben* „happen; snuiven", mnl. *sneven* (*e* door klankwijziging?) „hevig verlangen", on. *snafðr* „met een fijnen reuk"; hierbij behoort met verscherping *snabb* (*snëbb*?) in vl. *snabbel*, *snabber*, *snebber* „snavel", *snabberen* „snateren", ofri. *snabba* mnd. nnd *snabbe*, *snebbe*, *snibbe* nnl. *snab*, **sneb**. Germ. *snab*(*b*) komt overeen met voorgerm. *snap* in lit. *snápas* „snavel". De verhouding van de groep van neb tot deze woorden is eene

dergelijke als die van mout: smelten, lak: slaken. Vgl. ook snip.

Snebbig, zie snibbig.

Snede, **snee** vr. Uit mnl. *snede* m. vr. b. a. mnd. nnd. *snede* m. vr. ohd. *snit* nhd. *schnitt* m.: germ. **snidi* m. en **snidō* vr. (ohd. *snita* nhd. *schnitte*) bij snijden. In de bet. „scherpe kant" heeft ook het Mnl. *snîde*, overeenkomend met mhd. mnd. *snîde* nhd. *schneide* vr. — Voor snedig, sneeg moet men eene klankwisseling *ai* (mhd. *sneitic* mnd. nnd. *sneidig*, *snêdig*) naast *î* (mhd. *snîdic* vl. *snîdig*; en *ĭ* in mnd. *snĕdig*?) onderstellen.

Snees m. Met syncope (vgl. kraal) uit *Sinees* „Chinees".

Snees vr. Uit mnl. *snêze* „rijgsnoer, rij van samengebonden voorweprpen" (nvl. *sneeze* „rist, onbepaalde hoeveelheid van aaneengeregen voorwerpen") b. a. mnd. nnd. *snêse* „rijs; snoer, waaraan iets wordt geregen; stang, waaraan men vleesch ophangt; een meer of minder bepaald aantal (van geregen voorwerpen, 7—20); een uitgehouwen weg in 't bosch" mhd. *sneise* „snoer, strooien band enz. om iets aan te rijgen, rij" nhd. *schneise* „een uitgehouwen weg in 't woud" (ohd. *sneitta* mhd. *sneite* „een uitgehouwen weg in 't woud, grens") ags. *snǽs* on. *sneis* „twijg, braadspit". Germ. **snaisjō* behoort (evenals ohd. *sneitta*) bij snijden (vgl. mhd. *sneiteln* en westf. *snaisseln* „snoeien"); de bet. „twijg, strik, staf enz., waaraan iets wordt geregen of gestoken" kan zich misschien uit het begrip „snijden" ontwikkeld hebben (vgl. rij); het vermoeden komt evenwel op, of zij niet op een ouder begrip van den wt. *sneiþ*, ongeveer „langs iets strijken" wijst.

Sneeuw vr. Uit mnl. *snee* m. (gen. *snê(u)wes*): „de algemeen germ. benaming, *snaiwo-* (*sniwo-*), die verder zelfs op algemeen indg. ouderdom aanspraak maakt, hetgeen des te opvallender is, daar men geen algemeen indg. woorden voor hagel of regen kan aanwijzen. Got. *snaiw-s* on. *snǽr* (*snjór*) ags. *snâw* ohd. os. *snêo*. Algemeen germ. *snaiwo-z* m. uit ouder *snoigwó-s* (vóór de verschuiving *snoighwós*) beantwoordt volkomen aan osl. *sněgŭ*, lit *snëgas* „sneeuw"." Dit substantief behoort met klankwisseling bij den germ. verb. wortel *sniw*, *snig* in ohd. *snîwan* mhd. *snîwen*, *snîgen* nhd. *schneien* ags. *snîwan* on. *snîva* mnd. *snîwen* mnl. *snîwen*, *snuwen*, *snouwen*. Daarmede komt overeen voorgerm. *snîgh* in lit. *snìgti* „sneuwen" (met nasaleering *sniñga* „het sneeuwt"), oudiersch *snechta* „sneeuw", lat. *ninguere* „sneeuwen", *nix* (*nivis*) „sneeuw", gr. *νίφει* „het sneeuwt", acc. *νίφα* „sneeuw", zend *sniž* sneeuwen". In 't Skr. beteekent de overeenkomstige wt. *snih* „smelten, vochtig worden". Het Zend, dat 't verb. in den zin van „sneeuwen" bezit, zegt voor het nom. „sneeuw" *vafra*; het nomen schijnt jonger van oorsprong te wezen.

Snek vr. Uit het Duitsch, eigl. „slak": mhd. *snecke* m. nhd. *schnecke* vr., zie slak.

Snel vr. Vroegnnl.; nwvl. *snelle* „een klein drinkvat" (eene halve pint bevattend); bij snol?

Snel bnw. Uit mnl. *snel* (*ll*) „snel, flink" (nvl. „mooi, knap, hupsch, handig, vlug, schrander"), b. a. ohd. os. *snël* (*ll*) „strijdbaar, krachtig, flink, koen, behendig, snel" nhd. *schnell* ags. *snel* „ferm, energiek, moedig" eng. *snell* „levendig, opgewekt" (schotsch „bitter", vgl. eng. *keen* = nl. koen) on. *snjallr* „welbespraakt, degelijk, dapper". Het algemeen germ., slechts in het Got. ontbrekende adj. *snëllo-* is ook in 't Romaansch gedrongen: ofra. *isnel* „snel", it. *snello* „snel, opgewekt". Hierbij met klankwisseling mhd. *snal* m. „vlugge beweging" (waarmede men mhd. *snalle* nhd. *schnalle* in verband brengt wegens het „open-en-toesnellen" van het mechanisme), naast mhd. *snalzen* „zich bewegen met het geluid, dat bij een snelle beweging (van de vingers, de tong) plaats heeft" nhd. *schnalzen* en **snalljan* in mhd. mnd. nnd. mnl. nnl. snellen nhd. *schnellen* (hierbij snelwaag van het „omhoog snellen"). Het grondbegrip van den wt.

snëll, welks vroegere geschiedenis niet is na te gaan, was wellicht „uit eene beknelde houding losschieten".

Snepper m. Eerst nnl., glb. nd. *snepper* nhd. *schnepper*; nl. ook *snap* vr., dus bij snappen „snel aangrijpen, snel ingrijpen".

Snerken ww. Eerst nnl. (ook *snirken*); tot de groep van snar, sners, snorken behoorende; westf. *snerken* „toesnauwen". — Eene hierbij behoorende secundaire formatie (onder den invloed van scherp?) zoude ook snerpen „met een scherp geruisch snijdend slaan, de bijtende pijn van een fijne wond veroorzaken" (wvl. in de laatste bet. *snerken*) kunnen wezen, westf. *snirpsch* „scherp, van den wind"; vgl. evenwel on. *snarpr* „scherp", ohd. *snërfan* „samentrekken, ineenschrompelen (got *snarpjan* „knagen"?).

Sners en **snert**, zie snars.

Sneukelen ww. Eerst nnl., eigl., evenals nog in dialecten, syn. met sneukeren „in stilte genieten, snoepen"; overeenkomend met nd. *snöken* (*snukken*) „aan de borst zuigen", *snökeren* „snoepen, snuffelen"; hierbij dial. nl. *snokkelen* dial. duitsch *schnuckeln* „slikken, zuigen, snoepen", eng. *to snock* „speuren, zuigen", opperduitsch *schnöuke* „snuit", *schnauken* „snuffelen, snoepen": germ. st. *snŭgg*, *snuk* (vgl. haak). De etymologie leidt ons, evenals ook in vele andere gevallen, daartoe, dat er eene rij meer of minder syn. met *sn* beginende stammen naast elkander stonden, wier nakomelingen men ternauwernood uit elkander kan houden. Daarom blijft het bij andere in klank hierop gelijkende dial. woorden, als nl. snugger, twijfelachtig, in hoeverre zij bij deze groep behooren.

Sneuvelen ww. Uit laatmnl. *snövelen*, waarvoor men in ouderen tijd *snëvelen* aantreft, glb. freq. van *snëven* (praet *snaf*) „strijken, glijden (*ontsneven* „ontsnappen"), wankelen, struikelen, vallen, dwalen" nnl. **sneven**, b.a. mnd. *snëven* „struikelen, vallen, dwalen"; hiermede verwant mhd. *snaben* mnd. *snaven* „ijlen, struikelen; snel bewegen, duwen, stooten" met het intensivum *snappen* „struikelen" dial. nhd. *schnappen* „hinken". Verder is de germ. wt. *snëƀ* (voorgerm. *snep*?) „strijken, glijden, wankelen" niet bekend. Het is twijfelachtig, of de st. *snub*, *snuf* van sneuvelen oostfri. *snövelen*, mnd. *snoven* (*snöven*?) en *snubbelen* nnd. *snübbelen* en mnl. *snoffelen* „struikelen" door klankwisseling van *snëƀ* of door een syn. wt. met *u* moet verklaard worden.

Snibbig ook **snebbig** bnw. Afl. van sneb; nhd. *schnippig*, *schnippisch*.

Snijden ww. Uit mnl. *snîden*, b.a. os. *snîthan* ags. *snîþan* (in het begin van den meng. tijd uitgestorven) „snijden" ohd. *snîdan* „snijden, knippen, kleederen snijden en vervaardigen" nhd. *schneiden* got. *snîþan* „snijden, oogsten". Hierbij behoort het intensivum mhd. *snitzen* „in stukken snijden, knippen" nhd *schnitzen*. Germ. *snîþ*, *snîd* „knippen, snijden" wijst op een voorgerm., tot nogtoe niet gevonden **sneit*; vgl. snees, maar ook het begrip „snijden" in andere met *sn* beginnende stammen: snoek, snoeien, snip, snippen. — Snijder m. nagevolgd naar het hd. *schneider* mhd. *snîdære* „kleedermaker".

Snik vr. Mnd. nnd. *snicke* „lichte boot" on. *snekkja* de. *snekke*. Deze benaming, uit welke ook ofra. *esneque*, *esneche* „gesnebt vaartuig" ontstaan is, schijnt samen te hangen met ohd. *snacga*, zie snauw.

Snik, bnw., zie snugger.

Snikken ww. Uit glb. laatmnl. *snicken*; nd. *snikken*, eng. *snick-up* „snik". Deze st. laat zich evenals mnd. nnd. *snukken* „snikken", door snakken en hikken, slikken, slokken verklaren.

Snip ook **snep** vr. Uit mnl. *snippe*, *sneppe* vr., hetgeen met glb. ohd. *snëpfo* m., *snëpfa* nhd. *schnepfe* vr. mnd. nnd. *snippe*, *sneppe* en meng. *snîpe* en eng. *snipe* op germ. *snĭppo-* „snip" wijst (dial. it. *sgneppa* uit het Hd.), eene benaming, die wegens den spitsen snavel is gegeven (fra. *bécasse* bij *bec* „snavel"); vgl. nd. *snippe*, *sneppe* „punt

van den schoen", oostfri. *snip* „spits, scherp, dun, stekend, bijterig", zwe. *snipp* „slip, hoek", nd. *snîpel* „spits rokspand, rok" De voor de hand liggende samenhang met sneb is hierbij nog niet voldoende opgehelderd. Aangezien ongetwijfeld ook snippen hierbij behoort, kan men ags. *snîte* eng. *snite* „snip" verwant achten aan snijden, tenzij het bij snuit behoort.

Snippen ww. Uit mnl. **snippen*, **sneppen* „snijden, knippen", ook „scherp zijn, van den wind en den vorst; branden van wonden", b. a. mnd. nnd. *snippen* „snijden" eng. *to snip*: os. **snippôn* „snijden" (eigl. „spits, scherp zijn?"), zie snip. Dat de overeenkomst met nd. *snippen* eng. *to snip* „snel bewegen, snellen" (klankwisseling van snappen?) op toeval berust, kan men niet zonder verder onderzoek beweren. Vgl. ook eng. *snick* dial. nl. *snikken* „knippen".

Snirsen ww. Eerst nnl.: van *snirr*, klankwisseling van *snarr*; zie snars.

Snit m. Slechts nnl.; bij snijden, wellicht op een onl. **snitt*- teruggaande; vgl. hd. *schnitzen*, nd. *snitjen* „snippen".

Snoeien ww. Uit glb. mnl. *snoeien* b. a. mnd. nnd. *snöjen* „snoeien" ook „snoepen" verder „branden als tonder, verzengen", reflex. „zich van de veeren berooven", nwvl. *snoeien* „snijden, van den wind"; hierbij wellicht eng. *snod* „mooi, glad, slim", dial. *to snod* „tooien". Het grondbegrip van den wt. **snô* schijnt ongeveer „iets hier en daar aanraken, van voren snijdend, zengend enz. aangrijpen"; vgl. de dergelijke beteekenissen bij de groepen van snoek, snoeperen, snood.

Snoek m. Uit glb. mnl. *snoec*, mnd. nnd. *snôk*. Deze elders niet bewaarde naam, die in 't oudgerm. **snôko*- zoude luiden, doet naar analogie van de bij 1 hekel besproken benaming, zoowel als van eng. *pike* „spits, stekel; snoek", fra. *brochet* „snoek" van *broche* „spit", noordsch *gedda* „snoek" bij *gaddr* „stekel" een begrip „scherp, stekend" onderstellen, dat ook als grondbegrip past bij snaak, zoowel als bij dial. nl. *snoeks*, *snoeksch* „scherp, schrander", mhd. *snâke* m. vr. nhd. *schnake* (uit **snéggon*) „steekvlieg", verder ook vl. *snakkeren* „snijwerk maken" (*snakker* „groote hoektand"), *snoek(er)en* „snoeien" (*snoekte* „knorrig"), dial. eng. *to snag* „snoeien" (*snag* „knoest, groote tand"); de gutturalen staan dan in dezelfde verhouding als bij de groep van haak, hoek.

Snoepen ww. Eerst in 't Nnl. bekend, b. a. glb. nd. *snôpen* (vanwaar nhd. *schnopern* „snuffelen, snoepen") noorw. *snopa*; hierbij met klankwisseling glb. dial. nl. *snâpen* (dial. eng. *to snape* „bestraffen" eigl. „snauwen"?). Deze groep wijst op voorgerm. **snôb* snuffelen", syn. met den st. van snuiven; vgl. ook snoeien.

Snoer, zie snaar.

Snoes m. Eigl. „muil", met dial. *oe* (vgl. snoet, boer) bij nd. *snûs*, *snuss* dial. duitsch *schnüss* „snuit" (oostfri. *snûs* „spits, scherp, verstandig, listig"), die met snuisterij etymol. bij snuit behooren. — Hierbij ook snoeshaan, nd. *snûshân* „wijsneus": *snûsen* ouder nnl. *snoesen* „snuiven, snuffelen". Wellicht was snoeshaan eerst „kalkoen", duitsch *schnautzhahn*.

Snoet m. en **snoeven** ww., hebben waarschijnlijk dial. *oe* st. *ui* (vgl. roes, boer); identisch met snuit en snuiven; evenwel komt ook elders de vocaal germ. *ô*, nl. *oe*, in syn. stammen voor; zie snoepen. Betreffende de bet. „pochen" van snoeven vgl. pochen.

Snol vr. Eerst nnl.; bij dial. nnl. *snollen* „snuffelen, snoepen", in den Teuthonista „eten", dial. duitsch *schnullen* „snoepende zuigen". Vgl. snel vr.

Snood bnw. Uit mnl. *snôde* „gering, schraal, schamel, veracht, laag", b. a. glb. mnd. nnd. en mhd *snöde* (os. ohd. **snôði* komt niet voor); in het Mhd. heeft het adjectief eene actieve bet. „met verachting behandelend", die ook in 't.Nhd. de heerschende is, daarentegen ook on. *snauðr* „behoeftig, schamel" met de afl. *sneyða* „berooven"; hierbij met klankwisseling on. *snoðenn*

„dun behaard" — welke bet. ook mhd. *snœde* heeft — mhd. *besnoten* dial. nhd. *beschnotten* „krap, spaarzaam", ags. *besnyððan* „berooven", mnl. *snôdel* (*snedel*) „gering, gemeen, dwaas" (uit **snudil* of **snuþil*). Deze groep wijst op voorgerm. **snaut*, **snût*: de dentaal hiervan is misschien eigl. afleidend, zooals blijkt uit on. ijsl. *snöggr* „kortharig, kaal, glad" zwe. noorw. *snögg* „gering, krap, eng" (uit **snawus*). Het noordsche adj. heeft ook de beteekenissen „vlug, plotseling, behendig", die aan got. *sniwan* „ijlen" (zie snauwen) herinneren; overigens doen de beteekenissen der groep van snood (wt. **snew*, **snû*) eerder aan een begrip als in snoeien denken, welks wt. echter wat den klinker betreft, geheel verschillend is.

Snor m. Van snorren. Voor de bet. „roes" ook in 't algemeen „een vleug van iets" vgl. snars. — **Snor** vr. snorbaard; duitsch *schnurrbart*: dial. duitsch *snurre*, *schnurre* „neus, snuit, muil", hetgeen bij den wt. *snur*(*r*) (zie snorren) en verder bij den wt. *snû* (zie snuit) behoort.

Snorken, **snurken** ww. Uit glb. mnl. **snorken*, **snurken*, b. a. mnd. nnd. *snorken snurken* „snuiven, snurken, snoeven"; hierbij met klankwisseling mhd. *snarchen* nhd. *schnarchen*. Deze klankwisseling vertoonende stammen (vgl. ook snerken) zijn intensieve formaties, evenals hurken, van de volgende groep.

Snorren ww. Uit mnl. **snorren* b. a. mnd. nnd. *snorren*, *snurren* „gonzen, snorren, brommen, morren" mhd. *snurren* nhd. *schnurren* (ohd. *snurring* „grappenmaker" zie nar): klankwisseling bij *snarren*, zie snar. De st. is onomatop., tegelijk echter is hij ongetwijfeld eene secundaire formatie (*snur*) van den wt. *snû* van snuit, snuiven: vgl. snor, ags. **snorian* eng. *to snore* „snuiven, snurken", vl. *snoorelen* (*snorrelen*), „snuiven", noorw. *snor* „snot", eng. *snurls* „neusgaten", *to snare* „knorren, brommen", voorts de intensiva snorken, meng. *snurten* eng. *to snort* „snuiven, snurken". Uit het voorgerm. vgl. lit. *snarglŷs* „snot".

Snot onz. Uit. mnl. **snot*, b. a. glb. ags. *snot* (*tt*) eng. *snot* de. *snot*; eenigszins anders gevormd mhd. *snuz* m. en mnd. nnd. *snotte* m. „snot": met nwvl. *snutteren* „snoepen", eng. *to snot* „snuiven" en nnl. snotteren „snikkend huilen" van een germ. wt. *snût* „snuiven, snuffelen"; zie snuit. Op een glb. st. *snûþ* en wellicht op een wt. *snû* (zie snorren) wijzen ohd. *snûden* „snuiven, snurken", mhd. *snuder*, *snudel*, nd. *snûder*, *snödel* „snot". — Hierbij snotolf m., welke visch zoo genoemd is wegens zijn slijmerig lichaam; het tweede deel is, naar men wil, ontstaan uit wolf, maar in het Hd. komt *kolbe*, *rotzkolbe* als benaming van dergelijke visschen voor.

Snuffen ww. Eerst in 't Vroegnnl. bekend (ook *snoffen*), meng. *snuffen* neng. *to snuff*, *sniff* „snuiven, snuffelen" dial. duitsch *schnuffen*, nd. nl. snuffelen nhd. *schnüffeln*, ags. *snofl* „snot": st. *snuff* bij snuiven.

Snugger bnw. Eerst in 't Vroegnnl. (Holl.) bekend, b. a. nd. *snügger*, *snögger* „volkomen glad, zuiver, sierlijk, flink, opgewekt, behendig, verstandig"; hierbij eng. *to snug* „zich tegen iets aanvlijen", als adj. „tegen iets aangevlijd, eng, dicht, vast; goed en veilig geborgen, behagelijk, aardig", dial. *snog* „aardig, mooi, getooid". De st. *snugg* heeft ongeveer de bet. „glad zijn, zich tegen iets aanvlijen". Op syn. stammen met *i* (*snig*(*g*), *snîkk*) en *a* wijzen nd. *snigge*, *snikker* syn. met *snügger*, nnl. snik adj., ags. *snîcan* „kruipen" (eng. *to sneak*), nhd. *schniegeln* „glad maken, poetsen" naast de stammen *sniggon-*, *snikkon-*, *snigilo-*, *snagilo-* voor „slak", zie slak. Vgl. sneukeren.

Snuisterij vr. Van dial. nnl. *snuisteren* „snoepen, snuffelen, naar iets zoeken, kleinigheden stelen", nd. *snûsteren*: ond. stammen *snûs-*, *snûstro-* bij snuit (snoes).

Snuit (lichaamsdeel) m. Uit mnl. *snûte* b. a. mnd. nnd. *snûte* „snuit, slurf, neus, scheepssneb, punt van den schoen, tuit (nl. snoet nhd. *schnute*) meng. *snoute*

neng. *snout* de. *snude*, nhd. *schnauze* vr. met *tz* in plaats van de te verwachten en in dial. *schnauszen* „grauwen, snoepen, zuigen" voorkomende *sz*, (uit. germ. *tt*? of) onder invloed van de afl. *schneuzen* uit **snûtjan* ohd. *snûzan* mnd. nnd. *snûten* nnl. s n u i t e n (met st. flectie naar analogie) ag. *snŷtan* dial. eng. *to snite* on. *snýta*. 't Werkwoord heeft de verdere bet. „poetsen, afknijpen, afsnijden, korten enz." (eigl. „het puntig uitstekende wegnemen"?); daarvan afgeleid nnl. s n u i t onz. vr. „afval van vlas enz.". De groep wijst op germ. *snŭtt*, zie s n o t. Van dezen st. schijnt het Germ. ook een adj. **snut-ro-* voor „verstandig" gevormd te hebben, got. *snutrs* on. *snotr* ags. *snot(t)or* ohd. *snottar*; vgl. lat. *emunctae naris* „van een helder verstand" (eigl. „gesnoten"), ook echter dial. uitdrukkingen als vl. *snuite* of *neuze van iets hebben* „kennis van iets hebben", nl. s n u f „vermoeden"; vgl. ook s n o e s.

Snuiven ww. Uit mnl. *snûven*, b. a. mnd. nnd. *snûven* „snuiven, snurken, snuffelen, snuiten" (nl. s n o e v e n) mhd. *snûbe* nnhd. *schnauben* meng. *snûven*; hierbij met klankwisseling, nd. *snöven*, *snöven* „snuiven", vl. *sneuve* „snauw", mnd. *snove* „verkoudheid" en met verscherpte st. eng. *to snub* „toegrauwen", dial. nl. *snobbelen* „snoepen", nd. *snubbe* „verkoudheid, snuitsel"; mhd. *snupfen* „slikken, snuiven", *snŭpfe* m. vr. „verkoudheid" nhd. *schnupfen*, on. *snoppa* vr. „snuit", evenals s n u f f e n en mhd. *snûfen* nhd. *schnaufen*. De germ. stammen *snûb(b)*, *snûf(f)*, *snŭpp* wijzen op een voorgerm. wt. **snŭp*, die syn. was met die van s n o t, s n u i t en s n o r; vgl. ook n u f.

Snurken, zie s n o r k e n.

Sober bnw. Uit mnl. *sober* „nuchter, matig". Dit ook in het Nd. ingedrongen adj. is uit fra. *sobre* (lat. *sobrius* „nuchter") ontleend.

Soebatten ww. Uit het Maleische.

Soep vr., zie s o p.

Soes (bedwelming). Van *soezen* bijvorm met *oe* voor *û* (vgl. s n o e v e n) van s u i z e n. — Hierbij ook s o e s (gebak) vr., oostfri. *sûsje*; vgl. duitsch w i n d, w i n d b e u t e l voor licht gebak, fra. *soufflé*.

Sok vr. Uit glb. duitsch *socke* vr.: ohd. *soccho* m. „kous" mnd. *socke* „sok, schoen" nvl. *zokke* „sok" on. *sokkr* zijn vroeg ontleend uit de lat.-rom. groep van *soccus* „halve schoen" (it. *socco*, fra. *socque*, eng. *sock*). Hierbij ook lat. *socculus*, fr. *socle*, nl. s o k k e l, duitsch *sockel*. — **Sokkerig** bnw. behoort waarschijnlijk bij s u k k e l e n.

Sold onz. Jonger vorm i. pl. van mnl. *sout* (*d*), hetgeen met mhd. mnd. *solt*(*d*) m. „loon voor bewezen diensten" uit het Rom. afkomstig is: fra. *solde*, eigl. de muntnaam, lat. *solidus*, it. *soldo*, nfra. *sou*. — Hiervan mnl. *soudie*, nnl. s o l d ij, fra. *soldoyer*, eng. *soldier*; it. *soldato*, vanwaar fra. *soldat*, nnl. s o l d a a t, nhd. *soldat*; met een duitsch achtervoegsel gevormd mhd. *soldenære* nhd. *söldner*, mnl. nnl. s o u d e n i e r.

Sollen ww. Uit mnl. (*t*)*sollen* „terugslaan, den bal slaan", dial. nnl. *sollen*, *sjollen* „slingeren"; het beantwoordt aan ofra. *cheoler*, *chouller*, *souller* dial. nfra. (picard.) *choller* „bal spelen" (en eng. *to sowl* „heen en weer trekken"?). Verder is er niets van bekend.

Som vr. Uit mnl. *somme*; met mhd. mnd. nhd. *summe* uit lat. *summa* (fra. *somme* enz.).

Somber bnw. Eerst in laatmnl. tijd uit fra. *sombre* ontleend.

Sommer m. Eerst in 't Nnl. bekend; het komt overeen met eng. *summer*, fra. *sommier* „draagbalk", die identisch zijn met de nakomelingen van mlat. *saumârius* „lastdier" (mnl. *zômer* „lastdier").

Sommig bnw. Uit mnl. *sommech*, meestal *sômech* „de een of de ander, iemand", afgeleid van glb. *som* (flect. *sôme*); de beginklank *s* in plaats van *z* (vl. ook nog z o m naast s o m) wellicht uit *de som* „iemand, menigeen"? vgl. ook s e d e r t. Mnl. *som* komt overeen met glb. ohd. os. ags. *sum* eng. *some* got. *sum-s* „de een of de ander, een zekere", en het germ. pronomen, uit *sm̥-*, is verder identisch met skr.

sama, gr. *ἀμ-ό-* „de een of de ander"; de oorspr. bet. is „een", vgl. lat. *semel*, *simplex*, *singulus*, gr. *ἁ-πλοῦς*, skr. *sa-kṛt* „eenmaal" en zamen. — **Soms** met adverb. *s* uit mnl. *som* „het een of 't ander, ten deele, in eenig opzicht, wellicht".

Somp vr. In dezen vorm uit het Duitsch ontleend; een echt ndl. vorm heeft vl. *zompe*: mnd. nnd. *sump* mhd. nhd. *sumpf* dial. eng. *sump*; hierbij, met klankwisseling, eng. *swamp* „moeras" (met afwijkenden consonant *swang* „moerasland", dial. *swanky* „moerassig"); met andere afleidingen ohd. *sumft* „moeras" en de waarschijnlijk daarbij behoorende woorden ohd. *geswumft* en got. *swumfsl* „vijver". Deze groep behoort waarschijnlijk tot de maagschap van zwam en zwemmen.

Soort vr. Uit eerst vroegnnl. *soorte*, hetgeen met mnd. nhd. *sorte* uit fra. *sorte* ontleend is (it. *sorta*; lat. *sors* (st. *sort-*) „lot", uit welke bet. zich die van „toestand, aard, wijze" ontwikkelde).

Sop onz. en vr. Uit mnl. *sop* (*pp*) onz., *soppe* vr. — met *s* en *z* (nvl. nog *zop*, *zoppe*); de *s* moet verklaard worden als bij sijpelen of bij sap —; het komt overeen met mnd. nnd. *soppe* vr. meng. *soppe* noordsch *soppa* „soep, vleeschnat; iets wat geweekt, gesopt is", hierbij mnl. *soppen* nnl. soppen vl. *zoppen* dial. duitsch *soppen*, *tsoppen* (*tsupfen*) eng. *to sop* „soppen": germ. **suppo-* bij zuipen, waarbij ook mnd. nnd. *sûpe*, *sûpen*, ohd. mhd. *sûf*, on. *sûp*, *saup* en *sûpa* alle „soep, gesopte spijs"; met dergelijke bet. mag men een got. **supa-* onderstellen uit *supôn* ohd. *soffôn* „kruiden". Uit het Germ. is de rom. groep van it. *zuppa* „koude schotel", sp. *sopa* fra. *soupe* „soep, bouillon met brood, gesopte spijs", sp. *sopar* „brood in vleeschnat weeken" ontleend. Nnl. **soep** is met mhd. *suppe*, *soppe* (in plaats van ohd. *sopfa*) nhd. *suppe* vr., eerst uit het Fransch overgenomen, evenals eng. *soup*. — Voor het tweede deel van soppedoppen, zie doopen en dop.

Sorbe vr. Uit glb. fra. *sorbe* (lat. *sorbus*).

Soudenier, zie sold.

Spaak vr. Uit eerst vroegnnl. *spake*, b. a. mnd. nnd. *spake* „houten stang, knuppel, spar, spaak". Mnd. *spāken* plur. „dorre takken en twijgen" ohd. *spahha* vr. mhd. *spache* vr. m. „(dor) rijshout, spaander" opperduitsch *spachen* m. „staak" ags. *spæc* vr. „rijs, roede" behooren bij mnd. *spak* nnd. *spak*, *spâk* dial. nhd. *spach* „dor, droog, broos", mhd. *spachen* „doen barsten, splijten", dial. nl. *spaken*, *spakeren* „barsten van de droogte, kraken en breken van dorheid, dor zijn, smachten" (germ. *spako-*, en *spêko-*?), voor wier wortel *spĕk* — ags. *spëcan*, *spǣcan* eng. *to speak*, *speach*, mhd. *spëhten* „babbelen", *spaht* „luid gepraat" in aanmerking genomen — hetzelfde grondbegrip als voor den wt. van spreken moet worden aangenomen. De nd., nl. bet. van spaak is waarschijnlijk door den invloed van fri. **spâka* = nl. speek gewijzigd. — Nnl. spaak als adv. is niet gezoegzaam verklaard.

Spaan vr. Uit mnl. *spaen* „spaander, spaan" b. a. glb. ohd. mhd. *spân* nhd. *spahn* m. ofri. mnd. nnd. *spân*, *spôn* on. *spánn*, *spónn* m. „spaan, spalk, lepel" ags. *spôn* eng. *spoon*: germ. **spê-n-* (en, met klankwisseling *spô-n-*?) beteekende „spaander, spaan, spalk" en „spade- of schoffelvormig instrument om iets af te spitten, roerlepel enz."; derhalve moet spade als verwant worden beschouwd; vgl. ook nog mhd. *spât* „splinter". Op grond van de bet. „twist, strijd" van mhd. *spân* en ofri. *spân* zoude men „splijten" als bet. van den wt. kunnen aannemen.

Spaander m. Uit het mnl. mv. *spaendre(n)*, *spaenre* van *spaen*. Of deze meervoudsvorm bij een neutr. *spaen* behoort, of naar het model van synonymen op *-er* (zie splinter) gevormd werd, is niet uitgemaakt.

Spade, **spa** vr. Uit glb. mnl. *spāde* (ook „zwaard"?) b. a. os. *spado* mnd. nnd. *spāde* nhd. *spaten* ijsl. *spaði* m. ags. *spada* (*spadu* vr.) „spade" eng. *spade*.

Verwant met gr. σπάθη (lat. *spatha*) „een plat, onderaan breeder wordend stuk hout als werktuig, spatel, roerlepel, breed zwaard", waarvan de Rom. maagschap van it. *spada* fra. *épée* wordt afgeleid. Spaan in aanmerking genomen, moet men wel *spă* als wt. van voorgerm. **spa-dh-a* aannemen.

Spade, **spa** bnw. Uit mnl. *spâde*, b. a. glb. mnd. *spâde* ohd. *spâti* (adv. *spâto*) nhd. *spät* (*spat*); van de overige Germ. talen bewaart nog slechts het Got. den compar. *spêdiza* „later", superl. *spêdists* „laatste, geringste". Men is geneigd te vermoeden, dat germ. **spêd-* met het grondbegrip „uitgestrekt" tot de maagschap van spoed behoort.

Spalk vr. Uit mnl. **spalke* (glb. **spelke* nvl. *spelke* „spaander, spaan, latje"), b. a. oostfri. *spalke* „afgespleten stuk, splinter", meng. *spelke* neng. *spelk* „spaan, splinter", on. ijsl. *spjalkr*; hierbij nl. spalken, oostfri. *spalken* „bersten, splijten": met den wt. *spelk* „splijten" (voor de bet. is ook kloof te vergelijken) vgl. den syn. wt. van spouwen.

Spalling m. Door assimilatie uit *spanling* (vgl. balling), afgeleid van **span* „moederborst", zie speen en vgl. duitsch *spanferkel*, nl. speenvarken.

Span, **spanne** vr. Uit mnl. *spanne*, b. a. ohd. *spanna* mnd. nhd. *spanne* on. *spönn* vr. „breedte van de uitgespreide hand". Van het bij spannen behoorende germ. subst. leidt men de Rom. groep van it. *spanna*, fra. *empan* „een lengtemaat" af.

Span onz. Met verlies van het voorvoegsel (vgl. beurt) uit mnl. *gespan* „span, vereeniging, bende" nd. *span*, eng. *span* nhd. *gespann* onz. Bij spannen behoort waarschijnlijk ook mhd. *gespan* nhd. *gespann* m. „genoot, gezel"; vgl. got. *gajuk* „span", *gajuka* m. *gajukô* vr. „genoot"; anderen denken aan speen: *gespan* eigl. „zoogbroeder".

Spang vr. Uit mnl. *spange* „omvattende lijst, strook om iets in te wikkelen, windsel, beslag, spang, ook als sieraad", b. a. mnd. mhd. *spange* „raam, lijst, grendel, beslag, spang" nhd. *spange* ags. *spange* (welks verkleinwoord eng. *spangle* „dun metaalplaatje" is) on. *spöng*: de wt. van germ. **spangô* (voorgerm. **spankâ*) moet de bet. van „bevestigen" hebben gehad; vgl. skr. *spaç* „binden, knoopen", zoowel als de wts. van vangen en van gr. σφίγγειν „samensnoeren, insluiten".

Spannen ww. Uit mnl. *spannen* „aantrekken, uitbreiden, bevestigen, boeien, vastmakend spannen, aandoen (b. v. de sporen), opzetten (b. v. de kroon)" ohd. *spannan* mnd. nhd. *spannen* ags. *spannan* eng. *to span*. Hierbij span vr. en onz., evenals mnl. *spanne* „spang". Men brengt germ. **spannan* tot een wt. *spa* „trekken" (gr. σπάω) terug (vgl. *rinnan* (rennen): wt. *rī*) tegelijk met germ. **spanan* (praet. **spôn*) „tot iets bewegen, lokken, verlokken" ohd. os. *spanan* mnl. *spānen*, ohd. *gispant* „verlokking" (mhd. *gespenste* „verlokking, schijnbeeld" nhd. *gespenst*); vgl. gr. σπάω ook „ik lok" en zie nl. lokken. Vgl. echter vaan.

Spanseeren ww. Eerst laatmnl., met jonge nasaleering naast *spatséren*, *spaetséren*, mnd. mhd., (sedert de 13de eeuw voorkomend) nhd. *spazieren*: uit mlat. *spatiâri* of it. *spaciare* „wandelen".

Spant onz. vr. Eerst nnl., nd. zwe. de. *spant* mnd. *span* (*nn*) onz.?: van spannen: „het tweekantige — op de wijze van beenen, die eene schrede doen (nd. *in de span*) — dak- of scheepsgeraamte"; wellicht beteekent het woord ook alleen den „vasthoudenden balk". De vorm met *t* kan verklaard worden als bij borst, arend, of als bij bint uit eene formatie **gespante*.

Spar vr. Uit mnl. **sparre*, b. a. ohd. *sparro* „spar" nhd. *sparren* mnd. *sparre* eng. *spar* „spar, sluitboom, grendel" on. *sparri* m. Hierbij ohd. *sperren* „met sparren voorzien, afsluiten, sperren, bevestigen, spannen, opsteken" nhd. *sperren* mnd. mnl. *sperren* „sperren, spannen, uitspannen" nnl. **sperren**. De wt. *spërr* beteekende ongeveer „zich steunend of tegenkantend vaneen houden of verbinden", vandaar het adj. (st. *spërr.*) ohd. *gespirre* mnl. *gesper*

(*gespar*; *rr*), met iets verbonden, aan iets deelhebbend", *gesper tegen* „vijandig". Oorspronkelijk verwant is misschien lat. *spernere* „verachten, (oorspr.) afzonderen, verwijderen"; vgl. ook spoor vr. — **Spar** m. waarschijnlijk voor sparboom „een voor sparren geschikte boom" (vgl. mastboom, mastbosch).

Sparen ww. Uit mnl. *spāren* „sparen, ontzien, vermijden, talmen", b. a. ohd. *sparôn* „sparen, ontzien, behouden" mnd. nhd. *sparen* ags. *sparian* eng. *to spare* on. *spara*: *sparôn* is afgeleid van germ. *sparo-* adj., ohd. *spar* ags. *spear* on. *sparr* „karig, weinig, spaarzaam", hetgeen met het overeenkomstige osl. *sporŭ* „spaarzaam" en gr. σπαρνός „karig, weinig, zelden" van een wt. *sper* „strooien, verstrooien" (gr. σπείρειν; vgl. lat. *spargere*) afkomstig is. Ook de rom. maagschap van it. *sparagnare*, *sparmiare* fra. *épargner* „sparen, ontzien" doet eene overeenkomstige etymologie (uit het Germ.?) onderstellen.

Spark vr. Uit glb. mnl. *sparke* vr. mnd. nnd. *sparke* ags. *spearca* m. eng. *spark*; hierbij ags. *spearcian* eng. *to spark* mnd. nnd. *sparken* „vonken, fonkelen" mnl. *sparken* (*sparkelen*) „spreiden, strooien, spatten, knetteren, fonkelen" nnl. sparkelen. De noordgerm. groep komt met. lat. *spargere* „strooien, sprenkelen, spatten" overeen. Vgl. sprank.

Spartelen ww. Uit glb. mnl. *spartelen*, mnd. *spartelen*, *sperteleu* (en, met klankwisseling, *sportelen*) „spartelen, stuiptrekken" nnd. *sparteleu*; zij beantwoorden waarschijnlijk, met matathesis, aan ohd. *sprazzalôn* (daarnevens *spratalôn*), „stuiptrekken, spartelen" dial. opperduitsch *spratzeln* „sprenkelen, spatten"; nwestf. *spraddelen* „spartelen"; hierbij met genasaleerden st. mhd. *sprinzen* on. *spretta* „springen, opspringen", mhd. *sprenzen* „sprengen, spatten, sprenkelen, tooien, zich wijd uiteenzetten", dial. eng. *sprent* „besprengd", dial. nl. *sprant* „uitspruitsel". De ten grondslag liggende stammen, „stuiptrekken, spartelen, sprengen, spatten" gaan waarschijnlijk op een eenvoudiger indg. wt. *sper* (zie spoor vr.) terug; ook nog andere met *spr* beginnende stammen vertoonen dezelfde beteekenissen; met germ. *sprint* uit voorgerm. *(*s*)*prend* komt overigens osl. *prędati* „springen, sidderen" overeen. Ohd. *sperzibeinôn* „wandelen" (eigl. „de beenen vaneenzetten"), dial. beiersch *sich sperzen*, *spirzen* „vaneenzetten, zich den schijn van voornaamheid geven" behoorden vermoedelijk als intensiva bij sperren; eng. *to spirt*, *spurt* waarschijnlijk bij spruiten, en eng. *to sport* „spelen" wordt als verkorting van een rom. woord (*disport*) opgevat. Zie sport.

Spat (aderspat) vr. Eerst nnl.; eigl. wel „kramp" — als zoodanig geeft KIL. het op — van spatten „stuiptrekken". — Daarentegen is spat als paardenziekte uit het Hd. ontleend: mhd. (ook mnd. *spat*) (adj. *spetig*) nhd. *spat*(*h*). De etym. is niet ontdekt.

Spatel vr. Uit mnl. *spatel*, hetgeen met mhd. *spatel* vr. nhd. *spatel* m. uit mlat. rom. glb. *spatula*, diminutief van lat. *spatha* (zie spade) is ontleend.

Spatten ww. Eerst nnl., b. a. nd. *spatten* „uiteenspringen, barsten, spatten, uiteenstuiven, spartelen" eng. *to spatter* „besprenkelen". Verder is de st. *spatt* in de germ. talen niet bekend; maar men moet waarschijnlijk voorgerm. *sphad*, *spand* vergelijken in gr. σφαδάζειν en skr. wt. *spand* „stuiptrekken, sidderen, spartelen". Vgl. ook de syn. *u*-st. bij spuit.

Specht m. Uit mnl. *specht*, b. a. glb. ohd. *spëht* mnd. nhd. *specht* m., daarnaast ohd. mhd. *spëch* (*spëcch*?); eng. *speight* wordt als eene overname van 't vasteland beschouwd, als ontleend uit 't Germ. ook ofra. *espeche* nfra. *épeiche*. „Oorspr. verwantschap van de duitsch-nl. benaming met lat. *pīcus* „specht" is waarschijnlijk; voor de oorspr. bet. houdt men „bont", daar men het met lat. *pingere* „schilderen" nl. spikkel in verband brengt. Anders zoude men *spëht* bij spieden kunnen brengen en als „scherp ziende" verklaren".

Speek vr. Uit mnl. **spéke* vr. „spaak, spie, wig", b. a. ond. *spéca* nnd. *spéke* ohd. *speihha* nhd. *speiche* ags. *spáce* eng. *spoke* „wielspaak". Dit westgerm. **spaikôn-*, waarmede oostfri. *spéke* „spade" identisch schijnt te wezen, behoort met klankwisseling bij spijker. Spaak is oorspr. niet verwant.

Speeksel onz. Met veranderd suff. b. a. ofri. *spécle* ohd. *speihhil(l)a* vr. nhd. *speichel* m.; met andere suffixen glb. ohd. *speihhaltra* mhd. *speicholter* vr., waarmede zekerlijk got. (*spaiskuldra-* verschreven voor *) *spaikuldra-* overeenkomt; verder mnd. *spéke* dial. aan den Rijn *speich* „speeksel", nvl. *speeken* „spuwen"; vgl. ook nog *spége* „speeksel" in den Teuthonista. Zie spuwen.

Speen vr. Uit mnl. *spene* „speen, haemorrhoidaal gezwel", b. a. mnd. nnd. *spene* „tepel, moederborst, moedermelk" (mnd. ook *spon* onz., *spone* vr. dial. nnl. *speun*) mhd. *spen* (met de bijvormen dial. opperduitsch *span*, ohd. *spunni* mhd. *spünne*, *spüne*, ouder vl. *sponne*, *spunne* „moedermelk"), ags. *spana* m. (of *spanu* vr.?), dial. eng. *speans* „tepels", on. *speni* m. „tepel". De afleidingen hebben somtijds de bet. „aan de borst leggen", meestal „van de borst nemen, ontwennen": ohd. slechts in het composit. *bispennan* „ontwennen" dial. duitsch *spänen* mnd. *spenen*, *spennen*, *spanen*, *sponen* nnd. *spenen* eng. *to spane*, mnl. *spanen*, **spenen*, ook bij overdracht „van iets ontwennen, kort houden" reflex. „zich onthouden" nnl. spenen. De oorspr. vormen van de genoemde en verdere dialectvormen van 't germ. subst. zijn moeilijk te bepalen; oorspr. verwant is lit. *spenýs* „huig, tepel". 't Is denkbaar, dat het bij een wt. „trekken" (zie spannen) zoude behooren, echter wel niet in den zin van fra. *trayon* „tepel" bij *traire* „trekken", aangezien de bet. oorspr. algemeener schijnt „tipje, tepel". On. *speni* mnl. *spēne* zoude daarom ook bij *spier* kunnen behooren.

Speer vr. Uit mnl. *spēre* onz. vr., b. a. ofri. *spiri*, *sper(e)* os. ohd. *spër* ags. *spëre* (voor *spëri*) onz. on. *spjör* (uit *spëru*) meervoudsvorm „speer". 't Woord, welks germ. buigingswijze niet helder is (*spëru* onz.?) zoude, als *ë* uit *i* kan ontstaan zijn, als *n*-afl. van den wt. *spī* het naast bij spier kunnen behooren. Met lat. *sparus* „boerenlans" zoude het dan niets te maken hebben.

Spek onz. Uit mnl. *spec* (*spic*) onz. „spek, 't zachte hout van den boom onder de schors": algemeen germ. *spikko-* „spek" on. *spik* ags. *spic* mnd. *spek* onz. ohd. *spëcch* m. Wegens spint is *spī* waarschijnlijk de wt.; men vergelijkt skr. *pī* „zwellen, stijf staan, opgepropt zijn", *pīvan*, gr. *πίων* „vet", zend. *pivañh* onz. „spek" en neemt wel aan, dat *kk* uit *w* ontstaan is, evenals bij kwik. Vgl. ook vet.

Spel onz. Uit mnl. *spel* (*spil*, flect. *spēle*) „spel, genoegen, lust, scherts; strijd; aangelegenheid", b. a. ohd. os. *spil* „scherts, genoegen, spel" nhd. *spiel*; hierbij ohd. os. *spilôn* mnl. *spēlen* „zich levendig bewegen, huppelen, flikkeren, fonkelen, dansen, zich met het wapenspel bezig houden, vechten, zich vermaken, schertsen, spotten; den bijslaap plegen" ags. *spilian* on. *spila*. Het voorgerm. met germ. *spilo-* „levendige beweging" overeenkomende woord is niet gevonden; met spijl schijnt geen samenhang te bestaan.

Speld vr. Glb. mnl. **spelde* zoude gelijk kunnen wezen aan germ. *spëldô* „splinter", zie spouwen; doch speld is eerder met een jongere *d* ontstaan uit mnl. nvl. *spelle* b. a. nd. *spelle*, *spelde* uit **spenle* (vgl. balling, spil) mnd. *spendel(e)*, *spenele* ohd. *spënala*, *spinala* mhd. *spënel*, *spinel*. De oorspr. bet. is „doorntje", evenals in it. *spillo* en fra. *épingle* „speld" uit lat. *spinula*. Terwijl sommigen het duitsch-nl. woord voor uit het Rom. ontleend houden, beschouwen anderen het als diminut. van een met lat. *spīna* oorspr. verwant germ. **spīnô* „doorn" (wt. *spī*, zie spier, speen). Zie spil.

Spelemeien ww. Samengesteld met mnl. *meien*; zie vermeien.

Spellen ww. Uit mnl. *spellen*, b. a. algemeen germ. *spëllôn* „spreken, ver-

klaren, verkondigen", got. *spillôn* ohd. *spëllôn* ags. *spellian* eng. *to spell*, van *spëllo-* onz. got. *spill* „sage, fabel" ohd. os. *spël* (*ll*) (hierbij nhd. *beispiel*) ags. *spell* „vertelling, fabel" (*godspel* „evangelium" eng. *gospel*) eng. *spell* De etym. van het germ. subst is nog geheel duister. Van het germ. ww. is ofra. *espeler* „zeggen, verklaren", nfra. *épeler* „spellen" afkomstig.

Spelonk vr. Uit vroegnnl. *spelonke*, hetgeen met nhd. *spelunke* een jongere overname uit het Latijn is.

Spelt vr. Uit mnl. *spelte*, b. a. mnd. *spelte* ags. eng. *spelt* ohd. *spëlza* nhd. *spelz*. Aangezien dezelfde benaming *spelta* ook als oud-italisch bekend is — vandaar it. *spelta*, *spelda*, fra. *épeautre* —, moet het woord in het Germ. als, ongeveer gelijktijdig met spijker, plant, kool (2), ontleend worden beschouwd; ohd. *spëlta* nhd. *spelt* wijst wellicht op rom. *spelda* (vgl. keten). Men zoude de vraag kunnen stellen, of de italische benaming niet met de maagschap van spouwen samenhangt; vgl. beiersch *spelz* en westf. *spellern* „kaf".

Spenen, zie speen. — **Sperge**, verkort uit asperge, evenals mhd. *sparge*.

Sperren, zie spar.

Sperwer m. Uit mnl. *sperwâre*, b. a. mnd. *sperwer* ohd. *sparwări* nhd. *sperber*: de duitsch-nl. benaming, uit welke ook de rom. woorden, als it. *sparaviere*, fra. *épervier* ontstaan zijn, beteekent eigl. „musschen-arend" (vgl. ags. *spearhafoc* eng. *sparrowhawk* en oudpruis. *spergla-wanag*(*s*) „sperwer" eigl. „musschen-havik") als samenstelling van *aro* „arend" (zie arend) en het bij een wt. „spartelen" (zie spoor vr.) gebrachte germ. *sparwo-* „musch" got. *sparwa* ags. *spearwa* ohd. *sparo* (nhd. *sperling*).

Speten ww. Uit glb. mnl. mnd. *spëten* ond. **spitôn* mhd. *spizzen*: van spit.

Speuren ww. Uit mnl. *spōren* „nasporen, onderzoeken"; het van spoor onz. afgeleide ww. eigl. „het spoor (van het wild) vervolgen" had reeds in het Oudgerm. de beteekenissen „opzoeken, onderzoeken", later „waarnemen": ohd. *spurien*, *spur*(*r*)*en* nhd. *spüren* mnd. nnd. *spōren* ags. *spyrian* dial. eng. *to spere* on. *spyrja*. Een jonger vorm van het denom. vindt men in opsporen.

Spichtig bnw. Eerst jong-nnl., fri. *spächtig*: bij nd. *specht* „een mager persoon" en verder wellicht bij dial. opperduitsch *speck* „houtsplinter", *specken* „splijten". Verder is er nog niets gevonden.

Spie m. Uit glb. mnl. **spie*; daarvoor in de schrijftaal *spier*(*r*)*e* = mnd. *spêr* ohd. *spëhâri*. Met een germ. nomen agentis **spëhon* van spieden komt overeen de groep van it. *spia* fra. *espie* en it. *spione* fra. *espion* (vanwaar spioen, spion). Of mnl. *spie* onmiddelijk op een overeenkomstig onl. **spëho* m. teruggaat, of dat eerst door de bemiddeling van het Oudfra. in het Middelnederlandsche is gekomen, is niet uitgemaakt.

Spie en **spij** vr. Uit het eerst in 't vroegnnl. bekende glb. *spie* en *spije*. Aangezien het woord nergens elders voorkomt, zijn de oorspronkelijke vormen niet te bepalen. Men zoude een germ. **spīhô* mogen onderstellen, hetgeen zeer goed bij lat. *spīca* „aar, eigl. spits" (*spīculum* „spits, stekel", it. *spigola* „hoek, kant, scherpe kant") zoude passen. Vgl. spijker.

Spieden ww. Uit mnl. *spien* (voor den nnl. vorm vgl. vlieden) b. a. glb. ohd. *spëhôn* nhd. *spähen*; hierbij spie m. en verder, met klankwisseling, het adj. os. ohd. *spâhi* mhd. *spaehe* „verstandig, vaardig". Overblijfselen van een wt. *spek* uit voorgerm. *spek* „zien": lat. *speculum* (zie spiegel), *adspicere* „aanzien", *adspectâre* „aanzien" (gr. σκέπτω „ik zie" voor **spectô?*), skr. wt. *spaç* „zien".

Spiegel m. Uit glb. mnl. *spieghel* (daarnevens, evenals nog in 't Vl., *spēghel*) b. a. mnd. mnd. *spêgel* ohd. *spiagal* nhd. *spiegel* m.: vroeg ontleend, met rom. verzachting (vgl. abt) uit lat. *speculum* „spiegel" (zie het vorige woord); vgl. it. *speglio* naast *specchio* „spiegel". Mnl. *ē* uit *ê* naast *ie* uit *é* laat zich verklaren uit lat. *spĕculum*, vgl. tegel; eene wisseling tusschen *ie* en

e in duitsche woorden, zie wieg, heeft hiermede dus niets te maken. Voor germ. woorden voor „spiegel" zie schouwen.

Spier vr. Uit mnl. *spiere* vr. (of *spier* onz.); met *ier* uit *îr* (vgl. mier) b. a. mnd. *spîre* „spits, spits van halmen en grasprietjes, aar, vezel, dunne staak" meng. *spîre* eng. *spire* „spits, torenspits, aar, kiem" on. *spîra* „aar, spits, tinne"; de overdrachtelijke bet. „rond stuk mager vleesch, in het bijzonder het witte aan den vogel" (vandaar spierwit) is slechts nl., vgl. de omgekeerde ontwikkeling bij muskel. Noordgerm. **spîrô* doet een wt. *spî* „spits zijn" onderstellen, zie speen, speer, speld, spit en vgl. lat. *spîna* „doorn", *spîca* „aar" (zie spij). — **Spier** „zwaluw" eerst vroegnnl., b. a. mhd. *spîre* dial. opperduitsch *speir* nhd. *spier(schwalbe)* „een soort van zwaluw": wel eigl. „de spitse (zwaluw)".

Spiering m. Duitsch *spîring*, *spîrling*, eng. *spirling*, *sparling* „een kleine visch", waarmede ook fra. *éperlan* identisch is; vgl. verder mlat. *spirêna*, *spîrula* „een kleine visch". Afl. van spier is denkbaar; maar het vaderland van het woord is niet aangewezen.

Spiets, **spies** vr. Uit duitsch *spiesз* m. ohd. *spioз* m., waarmede mnd. *spêt* onz. m. mnl *spiet* onz. on. *spjót* onz. „spiets, speer" overeenkomen; uit germ. **speoto-* is ofra. *espieut*, *espiet* „spiets" afkomstig. Naar analogie van spriet is verwantschap met spuiten niet geheel onmogelijk te noemen.

Spij, zie spie.

Spijbelen ww. „de school ontloopen", dial. ook „heen en weer drentelen". Een slechts nnl., etymologisch geheel duister woord; wellicht hangt hiermede mnl. *(be)speven* „voortgang hebben, gelukken, slagen" samen.

Spijk vr. Uit mnl. *spîke* mhd. *spîke* nhd. *spieke*, eng. *spike*: uit lat. *spîca* *(nardi)* „lavendel, spijk".

Spijker (nagel) m. Uit mnl. *spîker*, b. a. mnd. nnd. *spîker* md. *spîcher* (nhd. *speichernagel*) „spijker, ijzeren bout"; hierbij zonder *r*-suffix on. *spík* „staak" eng. *spike* (en *spick*) „spits, nagel; bout, pin" (vgl. nnl. spijkijzer). Met speek van een germ. wt. **speik*; oorspr. verwant is wellicht het voor Kelt. gehoudene eng. *spigot* „pin". Spie, spij in aanmerking genomen, zijn wellicht indog. wts. **speig*, **speik* met de bet. „spits zijn, iets puntigs invoegen, bevestigen" aan te nemen, waarbij zich dan ook met het grondbegrip „stippen, punten maken" de maagschap van spikkel zoude kunnen aansluiten.

Spijker (pakhuis) m. Uit mnl. *spîker* „korenzolder, bergplaats van proviand", b. a. ond. *spîkare* ohd. *spîhhâri* nhd. *speicher* m. Laatlat. *spîcârium* „korenschuur" (van *spîca* „aar") „is waarschijnlijk met den zuiderop. steenbouw (zie kelder, ook zolder, tegel) in de 4de eeuw, in elk geval voor de hd. klankverschuiving, tot ons gekomen; hierbij is opvallend, dat de rom. talen het lat. woord nauwelijks verder hebben ontwikkeld; ook in 't Beiersch ontbreekt het".

Spijkerbalsem. Naar den fabrikant, Jan Spijker.

Spijl vr. Eerst nnl., b. a. mnd. nnd. *spîle* vr. „dunne, spits toeloopende stok om er iets op te bevestigen, te rijgen, uit elkander te zetten, dunne staak (b. v. boonenstaak)" dial. eng. *spile* „pin"; hierbij nhd. speiler „dunne staak om er iets mede uit elkander te zetten". Volgens ouder-md. *spîl* m. „spits" zoude „spits staafje" de oorspr. bet. wezen en *spî-lo-* het naast met spier verwant zijn. De bet. „uit elkander zetten, uitspreiden" van het afgeleide ww. mnd. nnd. *spîlen* zoude dan secundair wezen.

Spijs vr. Uit mnl. *spîse* b. a. glb. mnd. *spîse* ohd. *spîsa* „leeftocht, levensonderhoud, eten" nhd. *speise* (dial. ook „aangemaakte kalk"): ontleend uit mlat. *spêsa* uit *spensa* (it. *spesa*) „vertering, kosten" (in kosten vindt men ten deele dezelfde ontwikkeling van bet.); voor de *î* uit *ê* vgl. zijde. *Spensa* is ptcp. van mlat. *spendere* (uit lat. *expendere*) „uitgeven", waarvan ook mnl. mnd. *spenden*, *spinden* ohd. *spentôn*

nhd. *spenden* nnl. spendeeren afkomstig zijn. Zie spinde.

Spijt vr. Met verlies van de eerste toonlooze lettergreep (vgl. pul, muts) uit mnl. *despijt* onz. „smaad, minachting, hoon, ergernis, wrok, spijt", mnd. nnd. *spît*: evenals meng. *despit*, waaruit eng. *spite*, ontleend uit ofra. *despit* (nfra. *dépit*, lat. *despectus*) „spijt". Het ww. spijten mnd. nnd. *spîten* is eerst eene jongere afl. van het subst. — Het adj. spijtig, mnl. *spîtech* „bits, vinnig, minachtend, boosaardig" beteekent wellicht oorspr. „spits", met klankwisseling bij spit; een zoodanig *spît* kon dan op de geheele groep invloed hebben gehad.

Spikkel m. Van vroegnnl. *spikken* „spikkelen"; hierbij ags. *spëcca* eng. *speck* en, met enkelv. gutturaal, mnl. **spĕkel* „spikkel", mnl. nvl. *spĕkelen* „spikkelen". De st. *spik(k)* is wellicht met lat. *pingere* „schilderen" hoogerop verwant; vgl. specht en spijker.

Spil vr. en onz. Uit mnl. *spille* „spil, as", b. a. mnd. nnd. *spille* „spil, as", ohd. *spilla* nhd. *spille*; de *ll* dezer vormen is door assimilatie uit *nl* ontstaan (vgl. speld, balling), zooals blijkt uit glb. ohd. *spinnala*, *spinala*, *spinila*, mhd. *spinnel*, *spinel*, *spinle* nhd. *spindel* ond. *spinnila* ags. *spinl* eng. *spindle*. Het woord is blijkbaar eene afl. van spinnen, maar het bevat tegelijk wellicht een diminut. van **spîna* „doorn", zie speld. Verder is het nog twijfelachtig of het in klank overeenkomende woord overal op **spinla* „spil" of „doorn" teruggaat; vgl. dial. duitsch en nl. *spil(l)* ook „bout om iets vast te maken, dunne scheut, dun been; torenspits" vl. „uitgestrekte groote boomtak" mnl. *spille* „tafelpoot" eng. *spill* „splinter, spil, pin, paal" (gedeeltelijk syn. met *spile* = spijl). — Voor spillemaag zie maag.

Spilgioen m. In 't Vroegnnl. bekend; evenals nwvl *spieul*, *spiole* verbastering van de rom. benaming (sp. *español*, fra. *épagneul*, eng. *spaniel*), eigl. „spaansch" of „van het eiland Haiti (sp. *Hispaniola*)". Spilgioen waarschijnlijk door dissimilatie (vgl. kandeel). uit **spinioen*.

Spillen ww. Uit eerst vroegnnl. (holl.) *spillen*, door assimilatie (vgl. hellen) uit spilden, b. a. os. *spildjan* „dooden" mnd. nnd. *spilden*, *spillen* „verbruiken, verkwisten, storten" (mnl. *te spilde* „te leur") ags. *spildan* „vernietigen" eng. *to spill* on. *spilla* ohd. *spilden* „verkwisten". Het germ., met *kwistjan* (zie kwisten) syn. **spilþjan* (*i* uit *e*?) kan niet van germ. *speldo-* „splinter" (zie speld) worden afgeleid; of het op andere wijze met de bij spouwen vermelde woorden samenhangt, is onzeker. Tot een germ. **ga-spilþjan* wordt fra. *gaspiller* „verkwisten" teruggebracht.

Spin vr. Uit glb. mnl. *spinne* b. a. mnd. *spinne* ohd. *spinna* nhd. *spinne*: *spinnôn* is vr. nom. agentis van spinnen. Voor spinnekop, zie kop.

Spinaal onz. Oorsprong onbekend.

Spinazie vr. Uit glb. mlat. *spinacia*, afl. van *spîna* „doorn"; op dergelijke afleidingen gaan de rom. benamingen fra. *épinard*, eng. *spinage* en duitsch *spinat* terug. Zij laten zich door de spitse gedaante der bladeren verklaren.

Spinde vr. Uit mnl. **spinde*, b. a. mnd. *spinde* „provisiekamer, spijskast, kast" nhd. *spinde* vr. *spint* onz.: voor *spende* (vgl. spijs) uit mlat. *spenda*, identisch met ohd. *spenta* nhd. *spende*; ook mlat. *spenda* en rom. it. *dispensa* hebben de bet. „provisiekamer, spijskast".

Spinnen ww. Uit mnl. *spinnen*, algemeen germ. ww. got. ohd. ags. *spinnan* mnd. *spinnen*. Terwijl de groep van weven algemeen indg. is, is spinnen specif. germ. Eng. *spider* „spin" en westf. *spîd* onz. „vlas om te spinnen" in aanmerking genomen, moet men **spî* als den oorspr. wt. beschouwen (vgl. rinnan (nl. rennen): wt. *rî*); derhalve hangt spinnen noch met spannen, noch met den bij vaan vermelden wt. pen (lit. *pìnti* „vlechten" samen). Een gelijkluidende wt. moet voor spel (ook voor spijbelen?) worden aangenomen.

Spinsbek, zie p i n s b e k.

Spint onz. Met *t* evenals in k r u i t uit mnl. **spint* (*d*) b. a. mnd. nnd. *spint* onz. ohd. *spint*, *spind* m. „vet, spek, spint" nhd. *spind* (en, opvallend, *splint*), ags. *spind* „vet". De dubbele bet. „spek" en „spint" vindt men ook in lat. *adeps* en in s p e k; van den bij s p e k genoemden wt. is germ. **spindo-*, **spinþo-* eene participiale formatie evenals m o n d, t a n d.

Spion, zie s p i e m.

Spit onz. Uit glb. mnl. **spit* (**spet*, en **spète* nnl. s p e e t vr.) b. a. mnd. nnd. *spit* (*spet*; *spēte*?) „spit, spitse stok, stootplaat der spade" ohd. *spiȝ* „braadspit" nhd. *spiesz* ags. *spitu* eng. *spit*. Het germ. woord, waaruit ook de rom. groep van it. *spito* „braadspit" en fra. *époi*s afkomstig is, niet met s p i e t verwant, is een zelfstandig gebruikt adj. **spitus*, bewaard in ohd. *spizzi* (uit *spitj-*) mhd. *spitz*(*e*) nhd. *spitz*. Het subst. had ook de bet. „hertsgewei" van nhd. *spiess* nl. s p i t, s p e t, fra. *épois* (ohd. *spiȝȝo*, *spizzo* „jong hert", nhd. *spieszer*, nl. s p i t h e r t). Eene klankwisseling *ī* is wellicht in nl. s p ij t i g bewaard; waarschijnlijk ook in nvl. *spijzen* „aan 't spit steken" (van **spīso-* „spit"). Met germ. *spĭt* „spits zijn" vgl. den wt. *spī* bij s p i e r. — S p i t „diepte" (vgl. o n d e r s p i t) mnd. *spit* (gen. *spētes*) nnd. *spit* (verbogen *spitten*) „een steek met de spade, zoo diep als men daarmede kan komen" was oorspr. wel van s p i t „braadspit" in formatie verschillend. — **Spits** adj. Eerst vroegnnl. bekend; mnd. nnd. *spits*. Waarschijnlijk van hd. *spitz*; evenwel is ook eene nd. secundaire afl. *spit-s* van s p i t denkbaar. — **Spitten** ww. Uit glb. mnl. *spitten* mnd. nnd. *spitten*: ond. **spitjan*, of eene jongere afl. van 't subst. s p i t.

Spleet vr. Uit mnl., mnd. *splēte* m. vr. ond. **spliti* van **splijten**, glb. mnl. *splīten* ook „spruiten" ofri. *splīta* mnd. nnd. *splīten* mhd. *splīzen* nhd. *spleissen*; hierbij met verscherping nnl. s p l i t onz. nd. *split*, *splet* (uit *splitto-*) naast de ww. mnl. *splitten*, *spletten* nnl. s p l i t t e n nvl. *spletten* eng. *to split* (dial. *splette*) de. *splitte* „splijten", benevens de secundaire formatie (door middel van *s*) nl. s p l i t s e n, verder de nominale *r*-afl. *split-ro-*, mhd. *splitter* m. vr. nhd. *splitter* m., mnd. *splittere*, *splettere* „halm, spaan". De noordgerm. st. *splĭt* „splijten" is niet hoogerop na te gaan. Zie ook nog s p l i n t e r.

Splint (baar geld) onz. Oostfri. *splint*; eigl. „s p l i n t e r"? Het Vl. gebruikt in dezelfde bet. *splenters*, ook s p a a n heeft dial. die bet. Overigens beteekent nd. nhd. zwe. de. *splint* hetzelfde als nl. s p i n t (eigl. „het splinterende hout"?).

Splinter m. Uit glb. mnl. *splinter* (*splenter*) m., b. a. nd., rijnl. *splinter*, *splenter* eng. *splinter* en zonder de *r*-afl. *splint*, *splent* „splinter, spaan, plaat, spalk". Daar de *e* dezer vormen waarschijnlijk door den invloed eener volgende *i* uit *a* ontstaan is, kunnen zij niet onmiddelijk met het syn. *splitter* en s p l ij t e n samenhangen; een germ. *splint*, *splant* „splinteren, sproeien" (westf. *splentern* „sproeien, sprengen") zoude met lat. *splendēre* lit. *splendžiu* „glanzen" verwant kunnen wezen; vgl. ook nog gr. *σπληδός* „asch", westf. *splāter* „splinter".

Split, **splitsen**, zie s p l ij t e n.

Spoed m. Uit mnl. *spoet* (*d*) m. „haast, ijver, gedijen", b. a. os. *spōd* ohd. *spuot* „verhaasting, welslagen" ags. *spēd* „voortgang, uitkomst" eng. *speed*: *spō-di-* van den germ. st. *spō* „voortgang, gevolg hebben, voortgaan": ohd. *spuon*, *spuoan* ags. *spōvan* mnl. *spoen* (*hem spoen* „zich beijveren"). Ohd. *spuotōn* nhd. *sputen* mnd. nnd. *spōden* nl. s p o e d e n zijn eerst van het subst. afgeleid. De met germ. *spō* overeenkomende wt. had reeds in het Indg. een in 't abstracte overgaande beteekenis; vgl. skr. wt. *sphā* „zwellen, wassen, gedijen", osl. *spěją* „voortgang hebben, gevolg hebben", lit. *spėju* „ruimte hebben, vrijen tijd hebben"; waarschijnlijk behoort ook lat. *spa-tium* „uitbreiding, ruimte" hierbij. Zie ook s p a d e bnw.

Spoel vr. Uit glb. mnl. *spoele* b. a.

mnd. nnd. *spôle* vr. mhd. *spuole* m. nhd. *spule* vr. „penneschacht, buis, weversspoel" ohd. *spuolo* m. *spuola* vr. „weversspoel" eng. *spool*. Uit het Germ. is de groep van it. *spuola* „weversspoel", ofra. *épolet* „spil" afkomstig. Het is onbekend, of „garen-, weversspoel" of „penneschacht" de oudere bet. van germ. **spôlon-* is, en of het met gr. *σπήλαιον* lat. *spêlunca* „hol" verwant kan zijn.

Spoelen ww. Uit mnl. *spoelen*, b. a. mnd. nnd. *spölen* ohd. *spuolen* nhd. *spülen* ags. *spêlan* „met water reinigen". Wellicht is het woord, dat de basis van dit **spôljan* is, eene *l*-afl. van een wt. *spô* „sproeien, sprengen", waarvan mnl. *spoeien* „sprengen", mnl. *spoeie* mnd. *spôie* „sluis"; vgl. mnd. *spôlte* „waterspuit".

Spog onz., zie spuwen.

Spoken ww. Evenals spook onz. eerst vroegnnl. (holl.) bekend; mnd *spōk*, *spūk* (*ô*?) onz., *spoken* nnd. *spoken*, *spöken* ww. (ook met de bet. „gedruisch maken, spelen"), vroegnhd. *spuch* onz., meestal *spuk* m., *spuken* ww. (niet opperduitsch), eng. *spook* jonge overname van het vasteland; zwe. *spok* „vogelverschrikker", noorw. *spjok* „spook", de. *spög* „scherts, grap", nwvl. *spōken* „schalks gekheid maken": een, zoowel wat oorspr. vorm als bet. betreft, duistere groep; of soms lit. *spūgulas* „glans" met recht wordt vergeleken, kan men voorloopig niet beslissen.

Spon vr. Eerst nnl., op een ouder *sponne* uit **spond-*, **spund-* wijzend, b. a. nhd. *spund* m. mhd. *spunt* (*t*) m. mnd. nnd. *spunt* (*t*) onz. Talrijke verdere vormen zie men bij bom 1, waar lat. *puncta* „gat, in een pijp gemaakte opening" als bron wordt ondersteld; wegens de beginletters *sp* verwijst men naar it. *spunto* „steek", *spuntone* „piek" uit een samenst. **ex-punct-*.

Sponde vr. Uit mnl. *sponde* „de aaneengevoegde planken der bedstede, bedstede, plank met voegen", b. a. mnd. *sponde*, *spunde* vr. „sponde, bedstede" nhd. *spund* m. „plank met voegen, rand daarvan": ontleend uit lat.-rom. *sponda* „stellage van planken, bedstede" (it. *sponda* „borstwering, oever, rand"). Op een gewestelijken vorm *sdonne* moet nnl. sponning worden teruggebracht en, zoo het niet hieruit is samengetrokken, is nnl. spong uit een gewestelijk *sponge* ontstaan.

Spens vr. Uit mnl. **sponse* (gewoonlijk *sponge*, *spongie*) b. a. os. *spunsia*: ontleend uit het Rom.: ofra. *esponge* nfra. *éponge* eng. *sponge* uit lat.-gr. *spongia* „spons". Voor de *s*-klank uit rom. *g* vgl. veinzen.

Sponsen (nateekenen, natrekken) ww. Waarschijnlijk bij het voorgaande, daar een spons gebruikt wordt voor het aanstippen met houtskool; vgl. evenwel fra. *poncer*, eng. *to pounce* (van *ponce* „puimsteen"? (Deze heet in 't Nnl. ook sponssteen) of eig. „punteeren, doorsteken"?).

Spoor vr. Uit mnl. *spōre* b. a. mnd. *spōre* ohd. *sporo* m. nhd. *sporen* plur. (sg. *sporn*) ags. *spura*, *spora* m. eng. *spur* on. *spori* m. Germ. **spuron-* m. „spoor", waaruit ook de rom. groep van it. *sprone* fra. *éperon* is ontstaan, komt met spoor onz. van een indg. wt. *sper* met de bet. „spartelen, stuiptrekken, schoppen"; vgl. ohd. os. ags. *spurnan* „treden" eng. *to spurn* „trappen, afwijzen, verachten" on. *sporna* „zich verzetten", lat. *spernere* „verwijderen, verachten", lit. *spìrti* „met den voet op zij slaan, trappen", lett. *spert* „den voet uitslaan, de beenen wijd vaneen zetten, krachtig op den grond steunen", gr. *σπαίρειν* „stuiptrekken, spartelen", skr. *sphur* „spartelen, stuiptrekken, met den voet wegstooten". Vgl. sperwer, spar, spartelen.

Spoor onz. Uit mnl. *spor* (*r*, en secundair *rr*) onz. (m.?), b. a. ohd. *spor*, **spur* mhd. *spor*, *spur* (nhd. *spur* vr.) mnd. ags. on. *spor* onz. „voetspoor, afdruk, spoor, teeken"; daarnevens mhd. *spur*, *spür* mnl. *spōre*, *spōre* vr. nvl. *speur* onz., denkelijk uit het mv. van het neutrum; afl. speuren. Het germ. neutrum behoort bij den bij het vorige woord besproken wt. *sper* „met den voet slaan, schoppen".

Sporrelig bnw. Van dial. *sporrelen*, *sporelen* „tegenwerken, zich verzetten, vertoornd zijn", hetgeen waarschijnlijk frequent van germ. *spurnan* (zie spoor vr.) is.

Sport vr. Uit mnl. *sporte*, door metathesis naast *sprōte* vr., b. a. ohd. *sproȥȥo* m. nhd. *sprosse* mnd. *sprōte* vr. „sport van een ladder". Voor identisch gehouden met ohd. *sproȥȥo* ags. *sprota* „spruit" on. *sproti* m. „twijg, roede, staf" — oorspronkelijk diende wellicht een tak met zijn twijgen als ladder —; waarschijnlijker evenwel is eene verklaring uit het begrip „wijd vaneenzetten, sperren" hetzij van de groep van spar (vgl. spartelen), hetzij eerder van ohd. *spriuza* mhd. *spriuze* „een stuk hout om iets te steunen of te sperren", ohd. *spriuzen*, *spriuȥen* „met uiteengesperde beenen krachtig op iets steunen", waaruit nhd. *spreizen* (voor *spreuzen*).

Spot m. Uit glb. mnl. *spot* (*tt*) m. b. a. ond. nnd. ohd. *spot* (*tt*) „scherts, spot" nhd. *spott* m. on. *spott* onz.; ww. ohd. *spottōn* mnl. *spotten* on. *spotta*. Daar ohd. *spot* ternauwernood uit het Nd. kan ontleend zijn en niet op germ. **sputto-* kan teruggaan, neemt men germ. **spuþþo-* als grondvorm aan (vgl. mot, lat).

Spouwen ww. Uit glb. mnl. *spouden* uit ond. **spaldan* st. ww. mnd. *spolden* ohd. *spaltan* nhd. *spalten*. Met dit slechts in het Germ. van het vasteland bewaarde woord vergelijkt men skr. *sphuṭ*, *sphaṭ* (voor indg. **sphḷt*) „bersten", causat. „spouwen". Overigens bestonden er nog verscheidene syn. stammen of wortels daarnaast; vgl. on. *spjald* „plank", got. *spilda* „tafel" mhd. *spëlte* „splinter", meng. *spalde* „spaan, splinter", nd. *spellen* en *spillen* „spouwen", mhd. *spëlter* en *spilter* „splinter, spaander" mnd. *spelder* nnd. *speller* „afgespleten stuk, schil van den haverkorrel"; on. *spölr* „lat" meng. *spale* eng. *spall* „splinter" (mhd. *spale* „laddersport"?); mnd. *spelte* eng. *spelt* „splinter", oostfri. *spalter* „afgespleten stuk, spaander, blokhout"; vgl. ook spalk en spaan.

Spraak vr. Uit mnl. *sprâke*, b. a. os. *sprâka* ohd. *sprâhha* „taal, gesprek" nhd. *sprache* ofri. *sprâke*, *sprêke* ags. *spræc*: klankwisselend abstr. bij spreken.

Sprank vr. Uit mnl. *spranke* „vonk, spat" ook „uitspruitsel" mnd. **spranke* (*spranken* „fonkelen"); hierbij (ten deele met klankwisseling) de diminut. sprenkel md. *sprenkel* en *sprinkel* „vlek", mhd. *sprünkeleht* „vlekkig", nhd. *sprenkeln* „met vlekken voorzien". Zonder nasaal mhd. *sprëckel*, ijsl. *sprekla* zwe. *spräkla*, zwits. *sprigel*, *sprägel* „vlek". Deze woorden wijzen op indg. wts. *sprek*, *spreg* met dezelfde oorspr. bet. als de bij sparken en sparen besproken wts.; uit de groep van forel en eng. *freckle* „zomersproet", *to freak* „sprenkelen" kan men het bestaan van met *p* beginnende variëteiten opmaken. Ook springen kan verwant zijn.

Spreeuw m. Uit mnl. *sprewe* (waarschijnlijk *ē*) m., b. a. ond. *sprá* nnd. *spree* nhd. *sprehe* „spreeuw"; de oorspr. vorm is waarschijnlijk **spraiwon-*; hierbij glb. mnd. nnd. md. *sprên* (*sprîn*) noordfri. *sprian*; uit een oudgerm. dial. is ofra. *esprohon* „spreeuw" afkomstig. Wanneer de wt. dezer woorden, evenals vele andere met *spr-* beginnende, eene bet. had als „springen, spartelen, vroolijk zijn" (vgl. ook nog westf. *sprâle*, *sprâwe*, *sprân* „spreuw", bij sproeien?), zoo is nnl. spreeuwen „spotten" eerst van den vogelnaam afgeleid.

Sprei vr. Met verlies van de intervocalische *d* uit *spreide* bij spreiden ww. uit mnl. *spreiden* (*sprêden*) „uitbreiden, strooien, sprenkelen", b. a. mnd. nnd. *spreiden*, *spreden* „spreiden, wijd vaneen zetten" ohd. *spreiten* nhd. *spreiten* „uitspreiden, spreiden" ags. *sprǣdan* eng. *to spread* noorw. *spreida*: een aan dit **spraidjan* ten grondslag liggend primair woord is sporadisch bewaard in ohd. *sprîtan* mhd. *sprîten* „zich uitbreiden" (*sprîden* „versplinteren"). Germ. **spreid* (ook **spreiþ*) kan bezwaarlijk met breed samenhangen, eerder nog met verscheidene andere wts. met *sp.r*, *spr-* en de be-

teekenissen „splinteren, sprenkelen, strooien".

Spreken ww. Uit mnl. *sprēken* een westgerm. ww. voor „spreken" ags. ond. *sprĕcan* ohd. *sprĕhhan*: hierbij spraak en spreuk. Zij stammen met on. *spraka* „kraken, knetteren" van een voorgerm. wt. *sprĕg* „knetteren"; vgl. lit. *spragė́ti* „knetteren", lett. *sprēgat* „knetteren, bersten", skr. *sphū́rg* „knetteren, ruischen, bruisen". Vgl. sprokkel en spaak.

Sprengen ww. Uit mnl. *sprenghen*, b. a. ohd. mnd. *sprengen* „doen springen, doen bersten, sprenkelen, strooien; een rijdier doen springen" nhd. *sprengen*: causatief **sprangjan* van springen.

Sprenkel (knip) vr. Eerst in 't Nnl. bekend, b. a. nd. *sprenkel* „een stuk hout om iets samen te klemmen of vaneen te sperren" nhd. *sprenkel* „vogelknip, vangstrik" nvl. *sprenkel*, *sprinkel* „dwarsstang, riggel"; vgl. mnd. *sprinkel* „vangstrik" en ohd. *springa*, *sprinka* „vogelknip, vangstrik" eng. *springe* (uit **springjō*) nnl. spring (ook als scheepswoord, eigl. „gewonden touw"?). Deze woorden zouden zich wel door de woordgroepen van sprank en springen laten verklaren uit het begrip van „springen, zich snel sluiten" of van „bersten" (vgl. de maagschap van kloof, kluif); men onderstelt echter wel te recht het bestaan van germ. woorden, overeenkomend met lit. *spìngti* „worgen", *sprangùs* „worgend", lett. *sprangàt* „vastsnoeren, opsluiten".

Sprenkel (sprank) vr., zie sprank.

Spreuk vr. Uit mnl. *sprōke* (*sprōke*) m. vr. „spreuk, vertelling", b. a. mnd. nnd. *sprōke*, *sprōke* mhd. *spruch* „'t gesprokene, uitspraak, spreuk" nhd. *spruch*: ond. **spruki-*, abstr. van spreken.

Spriet m. Uit mnl. *spriet* m. „spriet, spiets", b. a. mnd. nnd. *sprēt* „stang" ags. *spreót* „stang, schacht, spiets" (nhd. (*bug*)*spriet* uit het Ndl.): westgerm. **spreuto-* van spruiten en natuurlijk met spies (mnl. *spiet*) niet verwant. — Sprietoogen is te verklaren door de bet. „wat uitspruit, zich verdeelt, als een vork, als takken".

Spring m. Uit mnl. *sprinc* (*ng*), b. a. mnd. *sprinc* m. onz. „bron, springbron" nnd. *spring* „het springen, opbruisen" ohd. *spring* mhd. *sprinc* onz. „bron": van **springen** uit mnl. *springhen* „springen, bersten, ontspringen, spruiten", b. a. glb. ohd. os. ags. *springan* on. *springa*. Het germ. ww., waarvan ook it. *springare* „spartelen" afkomstig is, wijst met het causat. sprengen wel op dergelijke oorspr. begrippen als de groep van sprank. Minder waarschijnlijkheid heeft de vergelijking met een voorgerm. wt. **sprgh* in gr. σπέρχεσθαι „snellen", σπερχνός „haastig".

Sprinkhaan. Uit mnl. mnd. *sprink-hāne* composit. naast mnl. *sprinkel* m., mnd. *sprinke* m. Deze benamingen behooren met verscherping bij springen, of in dezelfde bet. („springer, huppelaar") bij de groep van sprank.

Spritsen ww. Eerst nnl. en identisch met nhd. *spritzen*, hetgeen voor mhd. *sprützen* staat, b. a. glb. mnd. *sprutten* eng. *to sprit* nwvl. *spritten*; uit het Duitsch it. *spruzzare*, *sprizzare*. De naast „sprenkelen" b. v. in eng. *to sprit* voorkomende bet. „spruiten" bewijst, dat dit **spruttjan* bij spruiten behoort. Doordat het woord als eene klanknabootsing werd opgevat, konden de klanken *i* en *ts* te eerder burgerrecht verwerven.

Sproeien ww. Hoewel dit woord evenals het overeenkomstige nhd. *sprühen* eerst in de jongere taalperiode bekend is, houdt men den daaraan ten grondslag liggenden st. *sprō* (*sprōw*?) voor eene oude klankwisseling van de stammen *sprē*, *sprēw* in mhd. *sprǣjen*, *sprǣwen* „sprengen stuiven, strooien" mnd. *sprēn*, *sprēwen* mnl. nvl. *spraeien* en *sprew* in ohd. *spriu* onz. nhd. *spreu* vr., ouder nnl. *spru* „bros" (nhd. *spröde* nvl. *sprooi* meng. *sprēþe* uit **sprau-þi*). De geheele groep is oorspr. syn. met den wt. *sper* „strooien" (zie sparen) en de maagschap van spruiten; vgl. ook spui.

Sproet vr. Uit mnl. *sproete* vr. „vlek, zomersproet", b. a. glb. mnd. nnd. *sprōte* (*sprōtele*) ond. **sprōta*. Mnl. mnd.

nnd. *sprûte* md. *sprûze* „vlek, spikkel, zomersproet" en waarschijnlijk ook nhd. *sommersprosse* behooren bij spritsen, spruiten; ond. *sprôta* heeft daarentegen den klinker van sproeien; vgl. ouder nnl. sproeten „spuiten", sproetelen „borrelen".

Sproke vr., **sprookje** onz. Van mnl. *sprōke*, zie spreuk.

Sprokkel (takje) m. Van mnl. *sproc* (*ck*; daarnevens *sporc*, nvl. *sporken* „knetterend in 't vuur doen bersten") „bros, breekbaar", subst. „dorre tak, rijs, sprokkelhout", b. a. glb. mnd. nnd. *sprok*, *sprokkel*. 't Woord is als germ. **sprukko-* uit voorgerm. **sprgno-* met ags. *sprëc* „rijs" en ohd. *sprahhula* (*á*?) „splinter, kaf" van den wt. *spreg* „knetteren, bersten" afkomstig, zie spreken. — Hierbij ook wel nnl. sprokkel vr. „heester".

Sprokkelmaand. Wellicht eerst door den invloed van sprokkelen „dorre takjes zoeken" ontstaan; mnl. daarvoor *spork(e)le*, *sporkelle*, *spurkille* masc. dat., mnd. *spörkel*, *spurkel* nnd. *spörkel* ouder nederrijnsch *spürkel* vr. „Februari". In de 16de eeuw voelde men in dit woord eene samenstelling van kil „koud"; maar men zal ond. **spurkil-* wel als enkelvoudige formatie moeten opvatten. Men brengt haar terug tot den mlat. naam van een heidensch feest *spurcalia* „in februario superstitionis species et paganiae".

Sprong m. Uit mnl. *spronc* „sprong, oorsprong, levenskracht, jeugd", b. a. ohd. *sprung* mnd. *sprunc* „sprong, bron" nhd. *sprung* m.: abstr. bij springen.

Sprot vr. Eerst nnl., eigl. nd., mnd. *sprot* nhd. *sprotte* vr., eng. *sprat*. Van onbekenden oorsprong.

Spruit (van eene plant) vr. Uit glb. mnl. *sprûte*, b. a. mnd. nnd. meng. *sprûte* eng. *sprout*: van spruiten, evenals ook met klankwisseling ohd. *sprozzo* ags. *sprota* on. *sproti* m. „spruit, twijg". — Tot hetzelfde ww. behooren ook nnl. spruit onz. „uitschietend touw" en spruit (van een gieter) vr.; vgl. spritsen. — **Spruiten** ww. Uit mnl. *sprûten*, b. a. mnd. nnd. *sprûten* ags. *sprûtan* eng. *to sprout* ohd. **sprioȥan* mhd. *spriezen* nhd. *spriessen* „uitschieten, uitspruiten". De germ. wt. *sprût*, *spreut*, waarvan ook spriet, spruit afkomstig zijn, had ook de bet. „sprenkelen, sprengen", vgl. sproet, spruit, spritsen; verder past ook got. *sprautô* adv. „snel, spoedig" hierbij. De beteekenissen leiden tot synonymiteit met de bij spraak, sproeien, spuiten genoemde wts.

Spruw vr. Uit het eerst vroegnnl. bekende *spruwe* (*sprouwe*), b. a. mnd. nnd. *sprûwe* „scheurbuik, pip"; glb. nwvl. *sproe* oostfri. *sprö* westf. *sprai* Teuthon. *sprey*. Deze woorden met de stammen *spriw-*, *sprôj-* (en andere?) schijnen tot de groep van sproeien te behooren: « de zich sprenkelend uitbreidende ziekte"; vgl. de nhd. benaming *strahlfäule*.

Spugen, zie spuwen.

Spui onz. Eerst vroegnnl. bekend als *spuie* „sluis": van een st. *spû* „water laten doorstroomen" (vgl. nvl. spuie „spog", oostfri. *spujen* „spuwen, sprengen") met een bijvorm *spô* (zie spoelen) en *spî* (vanwaar spijgat, spiegat). Zie het volgende woord.

Spuit vr. Uit het eerst vroegnnl. bekende *spuyte* b. a. meng. *spoute* (**spûte*) neng. *spout*: bij vroegnnl. spuiten (met st. flexie naar analogie?), b. a. meng. *spûten* eng. *to spout* „sprengen" resp. aan on. *spýta* nd. *spûten* „sprengen, spuwen" laatmhd. *spiutzen* nhd. *speuzen* „spuwen" (ond. **spûtan*, **spûtjan*); hierbij **sputjan* of **sputtjan* in nvl. *sputten* „sprengen" ags. *spittan* eng. *to spit* „spuwen" on. *spytta* nhd. *spützen*, westf. *spuetern* „spuwen" (st. *spŭt*), verder mnl. *spot*, *spotte* nd. *spot* „vlek, sproet" eng. *spot* noordsch *spotti*, nd. *spütter* „spat", eng. *to sputter* „sprenkelen, spatten". De wt. *spŭt* (daarvan ook spies?) wordt beschouwd als afgeleid van den wt. van spuwen (vgl. ook spui); maar wellicht vindt men een overeenkomstigen voorgerm. wt. in gr. σπεύδειν „zich haasten, zich beijveren", σπουδή „haast, ijver" (vgl. got. *sprautô* „snel" bij de syn. maagschap

van spruiten). Voor syn. wts. vgl. ook nog vl. *speiten*, *speeten* „spuiten" oostfri. *speiten* „sprengen, spuien", verder spatten, spoelen.

Spurrie vr. Vroeger ook *speurie*, *sporie*, duitsch *spergel*, *spark* dial. ook *sperrjes*, *spurgis*, *spurre*, mlat. *spergula*. De nl. vorm. herinnert aan mlat. **spurgia* (van lat. *expurgâre* „reinigen"), fra. *épurge*, eng. nl. *spurge* die evenwel „wolfsmelk" beteekenen.

Spuwen ww. Mnl. *spuwen* (*spouwen*; *spîen*) uit algemeen germ. *spîwan* (st. ww., praet. *spaiw*): got. *speiwan* ohd. os. ags. *spîwan* nhd. *speien* eng. *to spew* on. *spýja*. In 't Mnl. heeft het woord vaak vormen met *g* in plaats van *w* (b. v. ptcp. *gespegen*, *gespogen*), die waarschijnlijk eerst door de analogie der wisseling tusschen *w* en *g* uit een oude gutturaal zijn ontstaan; daar de *g* zich over alle vormen uitbreidde, ontstond nnl. ww. spugen (in plaats van *spuwen*; nvl. zelfs *spuigen*) naast de afleidingen spog, spuug (vl. ook *spuige*) „speeksel". Of de *k*-klanken der oud-germ. maagschap van speeksel en van nhd. *spucken* vl. *spukken* ook van secundairen oorsprong zijn (vgl. spek), is evenmin uitgemaakt als of de gelijkenis vertoonende ww. der andere indg. talen, lit. *spiáuju*, osl. *pljują*, lat. *spuere*, gr. πτύειν, skr. *s'thîv* met germ. *spîwan* op een geheel identischen wtlvorm teruggaan. Onomatop. vervorming kon bij het woord gemakkelijk genoeg plaats hebben; vgl. ook nog dial. nl. *spochel* „rochel, fluim", *spochelen* en nd. *spüchtern* „gedurig spuwen", ouder duitsch *spugen* en *spuchen* en dial. nl. *pochelen* „spuwen", ook spui, spuit, spruiten.

Staaf vr. Uit het vroegnnl. bekende *stâve* b. a. oostfri. *stafe* eng. *stave* de. *stave*: een bijvorm van staf, die waarschijnlijk reeds in ouden tijd is ontstaan.

Staag bnw. Door verlies van de intervocalische *d* identisch met stadig.

Staak m. Uit mnl. *stāke* m. vr., b. a. glb. ofri. mnd. nnd. *stāke* (vanwaar nhd. *staken*) ags. *staca* eng. *stake* ozwe. *staki* m. Het noordgerm. **stăkon-* m., vanwaar ook de rom. groep van it. *stacca*, ofra. *estache* „paal" afkomstig is, gaat met ofri. *stak* oostfri. *stak* (*kk*) „stijf, vast, recht", staken en got. (*hleiþra-*)*stakeins* „bevestiging (der tenten)" van het begrip „stijf zijn" uit, dat aan vele der met *st* beginnende wt. gemeen is; vgl. o. a. stang, stikken, stok. Voorgerm. direct verwant zijn wel lit. *stāgaras* „stengel", *stengti* „zich inspannen", lat. *stagnum* „vijver" („stilstaand water"), *stagnâre* „tot staan brengen, tot vastheid brengen".

Staal (van een dijk) m. Uit mnl. *stāle*, b. a. mnd. *stāle* „staak, stengel, grondlaag van een dijk" nvl. *staal* „stengel, steel" eng. *stale* naast diminut. *stalk*: os. **stălon-*, van een wt. „stijt zijn", vgl. staar en steel, komt overeen met lat. *stŏlo* „wortelspruit; domkop" waarbij *stŏlidus* „werkeloos, onnoozel".

Staal (metaal) onz. Mnl. *stael* uit ond. **stahal* mnd. nnd. *stâl* m. b. a. ohd. *stahal* en **stahhal* mhd. *stahel*, *stachel*, gecontraheerd ohd. mhd. *stâl* m. onz. nhd. *stahl* m. on. *stál* onz., ags. *stéli*, *stýle* onz. eng. *steel*: germ. *stahlo-* „staal". Wellicht bestond er in 't Oudpr. een glb. *stakla-*, beantwoordende aan 't germ. woord, terwijl in de overige indg. talen eene met deze benaming overeenkomstige, afwezig is. Waarschijnlijk gaat zij terug op een wt. „stijf, vast zijn" (skr. *stak* „leunen, zich tegen iets zetten", zend. *staχra* „sterk, vast" en vgl. het artikel staak); „ook in de benamingen goud en zilver staat het Germaansch slechts met het Slavisch in betrekking".

Staal (monster) onz. Uit mnl. *stael*, mnd. *stāle* m. *stāl* m. onz. „monster, model" nnd. *stāl* (*stālen*) nhd. *stahl* m. Ontleend uit ofra. *estale* „kaliber, norm", hetgeen men met de op het germ. stal teruggaande ofra. *estal* nfra. *étal* „kraam, stalletje", ofra. *estaler* nfra. *étaler* „uitstallen" in verband brengt; wellicht komt echter het aan staal m. ten grondslag liggende woord in de bet. „grondslag, stelling" als etymon. in aanmerking. — Hierbij vroegnnl.

s t a l e n „waren, in 't bijzonder laken, door een looden zegel het merk van deugdelijkheid geven", vanwaar de s t a a l h o f (b. v. in London).

Staan ww. Uit glb. mnl. *staen* b. a. os. ofri. ohd. mhd. *stân* nhd. *stehen* (voor mhd. *stên*, welks *ê* door contractie van eene *ă* van den wt. met de vocaal van den buigingsuitgang is ontstaan). Naast den wt. vorm *sta*, *stê* heeft het germ. een secundairen wt. *stad* (*staþ*?), *stand* (praes. got. os. ags. *standan* eng. *to stand* (terwijl *to stay* op ofra. *estaier* teruggaat) mnl. *standen* ohd. *stantan*), waarvan steeds het praet. wordt gevormd: got. *stôþ* os. ags. *stôd* mnl. *stoet* en *stont* (uit **stônd*) ohd. *stuont*. „De oude nominale afleidingen wijzen meestal op den korten wortelvorm indg. *stă* (vgl. s t a d, s t e d e, s t a d i g). Deze keert, evenals de wt. van k o m e n, g a a n, z i t t e n in alle indg. talen in dezelfde bet. terug: skr. *sthâ*, gr. *ἵστημι*, *ἱστάναι*, lat. *stâre*, osl. *stati*". De groepen van s t a a k, s t a a r, s t a f, s t e u n enz. in aanmerking genomen, is het begrip „staan" als identisch te beschouwen met „blijven staan, blijven steken, stijf zijn". — Het nnl. bijw. s t a a n d e is het ptcp. praes. van dit ww. — S t a a n d e r m. Door vocaalrekking uit *stander* of jonge afleiding van s t a a n.

Staar vr. Uit mnl. *star* (of *stāre*?) „starheid van 't oog (b. v. bij den dood)", b. a. glb. mnd. *star* of *stāre* nhd. *star* m. ohd. in *starablint* ofri. *starublind* ags. *stærblind* on. *starblindr* mnl. *staerblint* nnl. s t a a r b l i n d; hierbij ohd. *starên* „met strakke oogen kijken, staren" mnd. nnd. nnl. s t a r e n ags. *starian* eng. *to stare* on. *stara* (evenals nhd. *starr* bnw., nl. h a l s s t a r r i g). Met germ. *staro-* „strak, stijf" zijn verwant skr. *sthira* „sterk, vast", lit. *storas* „dik", slav. *starŭ* „oud", gr. *στέρεος* „stijf, hard". Het met *staerblint* syn. mnl. *staelblint*, *te stāle staen* = *te stāre staen*, oostfri. *stāl* „strak" bewijst met s t a a l en s t a l, dat de oorspr. wt. *sta*, *stê* luidde, welke met dien van s t a a n identisch is.

Staart m. Uit mnl. *staert* en dit (vgl. a a r d e) uit *stert*, b. a. mnd. nnd. ofri. *stert* ohd. nhd. *stërz* ags. *steort* eng. *start* zwe. *stjert*: germ. *stërto-* m. „sterz"; hierbij mhd. *sterzen*, *starzen* „uitsteken" en met andere klankwisseling *sturzel* „stronk, stomp". Deze groep doet een waarschijnlijk van den wt. *ster* van s t a a r secundair gevormde wt. **stert* „stijf zijn" onderstellen; vgl. van eene andere secundaire formatie gr. *στόρθη* „tand, punt, stijf opstaand haar". Zie s t o r t e n.

Staat m. Uit mnl. *staet* (*t*) m. „toestand, stand, vermogen, plechtigheid, tooi", b. a. glb. mnd. nnd. *stāt*, nhd. *staat*: ontleend uit glb. ofra. *estat* (nfra. *état*, it. *stato*; lat. *status* „toestand"), vanwaar ook eng. *state*. — Afleidingen s t a t i g en s t a t e l ij k, mnd. nnd. *stātelik*, vanwaar nhd. *stattlich*.

Staetsie vr. Eerst in 't Nnl. bekend: uit lat. *statio* „station". De nnl. bet. is waarschijnlijk ontstaan uit de kerkelijke bet. „processie, godsdienstig feest bij een processiestation"; of uit eene bet. „ambt" (eng. *station*)? vgl. p l e c h t i g.

Stad vr. en **stede** vr. Uit mnl *stat* (*d*) naast den bij een *i*-st. eigl. te verwachten nominatiefvorm *stēde* (uit **stadi*) „plaats, stad", b. a. got. *staþ-s* (*d*) m. ags. *stede* eng. *stead* os. *stad*, *stedi* ohd. *stat* vr. „plek, plaats", welke woorden in den loop der Middeleeuwen eveneens de bet. „urbs" (waarvoor in 't Germ. b o r g gebruikelijk was) ontwikkelen, nhd. *stadt* naast *statt*, *stätte*: verb. abstr. *stadi-* (daarvan b e s t e d e n) met den st. *stă* bij s t a a n. — Een ander verb. abstr. is ohd. *stata* mhd. *state* mnd. nnl. *stāde* „geschikte plaats, geschikt oogenblik, gelegenheid, hulp", hierbij nnl. t e s t a d e, t e s t a, nhd. *zustatten*, *vonstatten gestatten*.

Stadig bnw. Uit mnl. *stâdich* (*g*) „vaststaand, standvastig, bestendig, gelijkmatig" secundaire formatie van glb. *stâde* (met klankwijziging *stēde*) ohd. *stâti* mhd. *stæte* nhd. *stet* mnd. *stâde*, *stēde*, ook met het praefix *gi-*, vanwaar ook nnl. g e s t a d i g. Een ad-

verbiale gen. hierbij is mhd. *stætes* mnd. *stêdes* nhd. *stets* nnl. steeds. Os. *stâdi-is* een verb. adj. van den stam *stê* van staan.

Staf m. Uit mnl. *staf* algemeen germ. *stabo-* m. (voor **staboz* onz.?) „stok, stut, staf", got. *staf-s* ohd. *stab* mnd. *staf* ags. *stæf* (zie staaf en boekstaaf) hetgeen met oostfri. *staf* „stijf", ohd. *stabên* „stijf zijn" en nnl. staven een met *sta* (zie staar) syn. st. *stab* doet onderstellen. Die st. kan op voorgerm. *stap* of *stabh* teruggaan; vgl. aan den eenen kant skr. *sthâpay* „doen staan, oprichten, steunen", osl. *stapŭ* „staf", aan den anderen kant skr. wt. *stabh* „steunen, stijf zijn, verbaasd staan", lit. *stúbas*, *stóbras* „standbeeld", *stė́bas* „staf", oudpruis. *stabis* „steen".

Stag onz. Eerst jonger nnl., b. a. glb. nd. noordsch *stag* eng. *stay* (fra. *étai*, span. *estay*). Het schijnt wel op een germ. **stago-* terug te gaan, hetgeen als „steun" verwant kan zijn met skr. wt. *stak* „krachtig op iets steunen", lit. *stokas* „paal". Eng. *stay* „steun, steunen" wordt met fra. *étaie* „steun", *étayer* „steunen" evenwel, naar 't schijnt niet ten onrechte, op een germ. bij staan (stadig) behoorend woord (Kil. *staede*, *staeye* „stut, zuil") teruggebracht.

Staken ww. Uit mnl. *stāken*, b. a. glb. nd. *stāken*: eigl. „stijf maken, tot stilstand brengen" van germ. *stako-* „stijf", zie staak; in andere beteekenissen is staken van het subst. staak afgeleid.

Staket onz. Uit glb. mnl. *staket*, rom. afl. van ofra. *estaque*, zie staak.

Stakker, **stakkerd** m. Eerst jonger nnl., glb. nd. *stakker(t)*, de. *stakkel*, zwe. *stackare*, noorw. *stakall*, *stakar*. Het woord zoude bij *stak* „stijf" (zie staak) kunnen behooren, maar is wellicht van scandinavischen oorsprong en uit on. *staf-karl* „een aan den stok gaande man" ontstaan.

Stal m. Uit mnl. *stal* (*ll*) m. „stelling, stalletje; gestalte; veestal", b. a. ohd. mnd. *stal* (*ll*) m. onz. „standplaats, plaats, stelling, veestal" nhd. *stall* m. (*stelle* vr.) ags. *steall* eng. *stall* on. *stallr*. Germ. *stallo-*, waarvan ook stellen, evenals de rom. groep van it. *stallo* „plaats", fra. *étal* „kraam" *étau* „vleeschkraam", it. *stalla* „stal", fra. *étalon* „springhengst", stamt van een indg. wt. *stal* (zie stoel) of *stel*, die syn. met den wt. van staan is (ook lat. *stabulum* „stal", uit **sta-dhlom* is van den wt. van staan afkomstig); vgl. staal m. (steel?) en verder gr. *στέλλειν* „inrichten, beschikken, zenden", skr. *sthal* „bestaan", *sthāṇu* (voor *sthalṇu*) „staande, onbewegelijk", *sthūṇa* (voor *sthulṇa*) „zuil". Uit de grondbet. „staan, blijven steken" kunnen ook verklaard worden ouder nnl. *stal* „stand, rust, stilstand, het ophouden", ofri. *stalle* als syn. van *stede* „bestendig".

Stam m. Uit mnl. *stam* (*mm*), b. a. ohd. mnd. *stam* (*mm*) nhd. *stamm* m., wier *mm* uit *mn* ontstaan is, zooals blijkt uit glb. os. *stamn* ags. *stæfn* (*stemn* eng. *stem*) on. *stafn*; zie steven. Het best passen bij germ. *stamn-*, *stëmn-*, als afleidingen van den wt. *stă* van staan of *stam* van stamelen oier. *tamon* (voor *stamôn*) „boomstam" en gr. *στάμνος* „wijnkruik" (vgl. voor de bet. stander).

Stamelen ww. Uit glb. mnl. *stāmelen* naast *stāmeren* nnl. stameren, b. a. glb. mnd. *stāmelen*, *stāmeren* ohd. *stamalôn* (*stammalôn*) nhd. *stammeln*, meng. *stameren* neng. *to stammer*. Deze verb. zijn afkomstig van adjectiva (ohd. *stamal*, *stammal*, ags. *stamor* „stamelend") wier stammen *stam*, *stamm* aanwezig zijn in got. *stamm-s* on. *stamr*, *stammr* ohh. *stam* (*mm*) „stamelend", ohd. *stamên*, *stammên* on. *stama* „stamelen"; zie stom. *Stam* is eigenlijk syn. met de bij staan genoemde wts., stamelen is „onder het spreken blijven steken", on. *stamr* beteekent nog algemeener „gestuit"; vgl. verder **stam(m)jan* „doen stilstaan, stutten" in ohd. *stemen* nhd. *stemmen* eng. *to stem* en ohd. *gistuomi* onder onstuimig.

Stamet onz. Uit ofra. *estamet(te)* (mlat. *stameta*, it. *stametto* enz.) „eene soort

van fijn laken": afl. van lat. *stâmen* „schering, draad". — Op eene afl. van dit woord gaat terug ofra. *estamine*, nfra. *étamine* (it. *stamigno* enz.) „gaas, los weefsel", vanwaar nl. stamijn vr. eng. *stamin* (*tamine*) m. ook, met ingevoegde *r*, nl. stramien nhd. *stramin*.

Stampen ww. Uit mnl. *stampen*, b. a. glb. mnd. nnd. *stampen* ohd. *stampfôn* nhd. *stampfen* eng. *to stamp* on. *stappa* (voor **stampa*); hierbij ohd. mhd. *stampf* mnd. *stamp* „stamper" nvl. *stamp* „harde stoot", evenals stempel en stomp. Uit het Germ. zijn afkomstig it. *stampare*, fra. *étamper* „indrukken", it. *stampa* „druk, stempel", fra. *estampe*. Germ. *stamp*, *stump* „stomp zijn, stooten" is verwant met. skr. *stamba* „post, stijl", lit. *stambas* „stronk, dikke stengel" (gr. *στέμβειν* „een vasten gang hebben, stampen"?). Vgl. de wts. van staf, stam, stappen. — Stampeien is eene afl. op rom. wijze.

Stand m. Jonge afl. van de groep van germ. *standan* (zie staan): mhd. mnd. *stant* nhd. *stand* m. — Standje „ruzie, schrobbeering" eigl. „het blijven staan, het samenstaan".

Standaard, **standerd** m. Uit mnl. *standaert* m. „vlag": met glb. mnd. *standaert* mhd. *standhart*, *standert* m. nhd. *standarte* vr. uit ofra. *estendard* (nfra. *étandard*) ontleend, evenals ook eng. *standard*. De verdere beteekenissen van nl. standaard schijnen anglicismen te zijn; zij kunnen ten deele verklaard worden door den invloed van de maagschap van germ. *standan* (staan). Het rom. woord (it. *stendardo* enz.) gaat op lat. *extendere* „uitbreiden" terug.

Standelkruid. Uit glb. mnl. *standelkruit*, mnd. *standelwort*, mhd. *stant-*, *standel-*, *stendelwurz*: de bij germ. *standan* (staan) behoorende benaming moet verklaard worden door het volksgeloof, dat aan dit kruid invloed op het voorttelingsvermogen toeschrijft.

Stander m. Eerst nnl. bekend, mnd. nnd. *stander* en *stender* nhd. *ständer* „stijl, stelling, staand vat"; evenals mnd. mnl. nvl. *stande* ohd. *stanta* vr. „hoog vat" van germ. *standan* (staan).

Stang vr. Uit mnl. *stanghe* vr., b. a. ohd. *stanga* mnd. *stange* „stang, paal, knuppel, spar, mast" nhd. *stange* eng. *stang* on. *stöng*: germ. **stangô*; hierbij **stangjô* in oostfri. vroegnnl. *stenge* thans steng vr. ags. *steng* m. en **stangil* (**stingil*) in ohd. *stengil* (*stingil*) mnd. nhd. *stengel* nnl. **stengel** m. De germ. groep, uit welke de rom. van it. *stanga* „stang" is ontleend, gaat in elk geval van hetzelfde grondbegrip uit, als de groep van staak (en stag?); wellicht zijn gr. *στόχνος* „paal", lit. *stengti* „zich inspannen", *stingti* „verstijven" te vergelijken, indien germ. *ng* uit voorgerm. *ngh* (en niet *nk*) is ontstaan. Vgl. ook steken.

Stank m. Os. *stanc* ohd. *stanch* ags. *stenc* m. eng. *stench*: verb. abstr. **stanki-* van stinken.

Stap m. Uit mnl. *stap* (*pp*) m. „schrede, voetspoor", b. a. glb. mnd. nnd. *stap* (*pp*) ohd. *stapf* (naast *stapfo* nhd. (*fuss*)*stapfe*) m.: bij stappen.

Stapel m. Uit mnl. *stāpel* m. „stijl, staak, stam, grondslag, stelling, opgehoopte massa", b. a. glb. os. *stapal* (ook „waslicht") nnd. *stāpel* ofri. *stapul* ags. *stapol* eng. *staple* ohd. *staffol*. Het germ. woord, waaruit ofra. *estaple* „stapelplaats", nfra. *étape* ontleend is, doet een voorgerm. wt. op *b* uitgaande onderstellen, ongeveer met dezelfde laatste grondbet. als bij de groepen van staf en stampen; wellicht zijn osl. *stoborŭ* „zuil", lit. *stabas* „paralys, verlamming", *stabdyti* „tegenhouden", *stė́bas* „pijler" te vergelijken. De beteekenissen „schrede" en „trap" van ohd. *staffol*, *stapfal* m., *staffala* vr. (ook *stâffal*) mhd. *staffel*, *stapfel* (*stâffel*?) nhd. *staffel* behooren waarschijnlijk het naast bij stappen; vgl. stoep.

Stappen ww. Uit mnl. *stappen* st. ww. „schrijden, gaan, betreden", b. a. glb. os. **stappan* (praet. *stôp*) mnd. *stappen* ags. *stappan*, *steppan* eng. *to step* ohd. *stepfen*, *stapfôn* zw. ww. nhd. *stapfen*; hierbij (door overname it. *staffa* „stijgbeugel" met de afl.

staffetta „estafette") stap, stoep, ags. *stepe*, *stæpe* „schrede", nnd. *stāpelen* „langzaam voortschrijden": indien als voorgerm. wt. **stab* moet worden aangenomen, dan mag deze voor identisch worden gehouden met dien van stapel, daar dergelijke begrippen dikwijls de bet. „gaan, schrijden" ontwikkelen, vgl. b. v. gr. *στέμβειν* onder stampen, voorts steken, westf. *staken* „gaan": staak, staven eveneens: staf; evenwel zouden de gewone vormen van het germ. ww. met *pp* (*stappan*, *stappjan*) ook van een voorgerm. wt. met *p* afkomstig kunnen wezen; vgl. osl. *stopa* „voetstap", *stepenĭ* „trap", *stapŭ* „staf", lit. *stipinys* „laddersport", *stapytis* „stil staan, blijven steken".

Star, zie ster. — **Staren** ww., zie staar. — **Statelijk**, **statig**, zie staat.

Staven ww. Uit glb. mnl. *stāven* nd. *stāven*: os. *stabōn* „vast maken" van het adj. **stabo-*, zie staf. — Staven „beeedigen" gaat terug op een oudgerm „niet voldoende opgehelderd formulier *den eed staven* „het eedformulier voorzeggen" (ohd. *eidstab* os. *ēðstaf* m. „eed").

Stede, **stee**, zie stad. — **Steeds**, zie stadig.

Steeg vr. Uit vroegnnl. (holl.) *stege* (waarschijnlijk *ē*) „steeg" en „trap, trede", glb. mnd. *stege* (dial. nhd. *stege* syn. met *stiege* uit ohd. *stiaga*, welks vocaal nog niet is verklaard): vermoedelijk uit **stëgṓ* (daarentegen **staigṓ* in got. *staiga* „weg" ohd. *steiga* „steile rijweg"), bij stijgen. De klankwisseling *ë* uit *i* vindt men ook bij ohd. *stëg* nhd. *steg* mnd. *stech* „enge weg, kleine brug" nnd. nnl. steg, evenals ook bij 't germ. composit. ohd. *stëgareif* nhd. *stegreif* mnl. *stēgereep* (ook *stēgebant*) ags. *stigerāp* eng. *stirrup* on. *stigreip* eigl. „reep of band om 't paard te bestijgen", zie stegel.

Steeg bnw. In de bet. „stug" (nvl. ook „wat weerstand biedt, moeilijk") uit mnl. *stēdech* b. a. mnd. *stēdich* (*stēdisch*) mhd. *stetec* nhd. *stätig* (*stätisch*) eng. *steady* „onverzettelijk, weerbarstig": afl. van stad (staan). Voor steeg. „steil" zie dit syn. woord.

Steek m. Uit mnl. *stēke* m. vr. „stoot, steek, slag", b. a. mnd. nnd. *stēke* mhd. nhd. *stich* m. „steek" got. *stik-s* m. „punt": germ. verb. abstr. **stiki-* van steken.

Steekte vr. Uit glb. mnl. *steecte* (*stecte*) b. a. glb. ohd. *stecchido*, *stechedo* dial. beiersch *stechend* m.: bij steken resp. hd. *stecken* (zie stikken).

Steel m. Uit mnl. *stēle* m., b. a. mnd. *stēle* (*stil*) m. „stengel, schacht, steel" nnd. *steel* ohd. mhd. *stil* nhd. *stiel* ags. *stela* m. eng. *stele*; de gemeenschappelijke grondvorm dezer woorden is onzeker. Niettegenstaande dat men gewoonlijk overname uit lat. *stīlus* „steel, stengel, stam; griffel" aanneemt, moet toch het echt germ. karakter van 't woord als mogelijk worden beschouwd. Eene basis *stël-* zoude met staal m. en verder met gr. *στελεός* „steel", *στέλεχος* „stam" verwant kunnen wezen; voor een germ. basis *stil-* plijten stijl, stil en de secundaire gutturale formatie on. *stilkr* dee. *stilk* „steel".

Steen m. Uit glb. mnl. *steen*, alg. germ. *staino-* m., got. *stain-s* ohd. *stein* os. *stēn* ags. *stān* (met de afl. *stainjṓ-* vr. ohd. *steinna* „steenen kruik" ags. *stǣne* eng. *steen*); oorspr. verwant met osl. *stěna* vr. „wand, muur", *stěnĭnŭ* „steenachtig, rotsachtig, gr. *στία*, *στῖον* „kiezel". Verder is 't mogelijk, dat het bij een wt. *stī* „stijf zijn" (zie stijl) of een (eigl. wel daarmede ident.) wt. *stī* „dringen" (sk. *pra-stī-ma* „samengedrongen", gr. *στεινός* „nauw, eng", md. *stīm* „gedrang", on. *stīm* „inspanning") behoort. — Steenbreek vr. uit ouder *steenbrēke* b. a. ohd. *steinbrehha* nhd. *steinbreche* vr. *steinbrech* m. „plant, waaraan de kracht wordt toegeschreven het graveel te breken", vandaar ook lat. *saxifraga*.

Steg m. zie steeg.

Stegel m. Uit mnl. **stēgel* „toestel tot het omhooggaan", vgl. mnd. *stēgel(e)* vr. ohd. *stigil(l)a* mhd. *stigele* „toestel om een omheining over te klimmen, trede" ags. *stigel* eng. *stile* „trap": **stĭgil-* bij stijgen. — Hierbij stegel-

reep, oorspr. „de stijgbeugel" zelf; den ouderen vorm zie onder s t e e g.

Steiger m. Eigl. „trede, trap", ident. met mnl. *stēgher* nvl. *steeger* „ladder, trap, trede" ags. *stǣger* eng. *stair*, mnd. nnd. *steiger*, *stēger* m. „steiger": met klankwisseling bij s t ij g e n, wel eigl. het zelfstandig gebruikte daarbij behoorende adj., dat onder s t e i l is genoemd.

Steigeren ww. Uit glb. mnl. *steigeren*, *stēgeren* van het adj. onl. **steigar* „steil" (zie s t e i l). Daarentegen is s t e i g e r e n „bieden op eene verkooping" nhd. *steigern* freq. bij het causat. **staigjan* „doen stijgen" ohd. *steigen*, ouder nnl. *steigen* „stuwen".

Steil bnw. Uit glb. mnl. *steil*; b. a. mnd. *steil* „rechtstandig, steil; weerspannig, trotsch" laatmhd. nhd. *steil*. Men verklaart het woord door het uitvallen van een gutturaal, de volgende glb. woorden in aanmerking nemende: mnd. *stēgel*, *steiger* ohd. *steigal* mhd. *steigel* ags. *stǣgl*, *stǣger* (zie s t e i g e r) en ags. *sticol* ohd. *stëcchal*, *stëhhal* dial. opperd. en nd. *stickel* (nd. ook *stikel*, westf. *stiegel*); vgl. de eenvoudiger formaties vroegnnl. (holl.) steeg, *steig*, *stijg* (naast *stick* in den Theutonista) „steil". Dat deze alle, ten deele met verscherping, met de grondbet. „opgaand" bij s t ij g e n moeten behooren, kan worden betwijfeld; tegelijk kan ook de wt. *stik* „stijf zijn" (zie s t e k) in aanmerking komen, en de bet. „stijf" van nnl. s t e i l doet aan een germ. **stai-lo-* „stijf, strak" van den wt. *stī* (zie s t ij l) denken.

Stek vr. Uit mnl. **stec*, **stecke* „stok, stek" onl. **stëkko-* uit **stikko-*; vgl. germ. **stikkon-* (**stikon-*) m. in ohd. *stëccho* (*stëhho*) nhd. *stecken* mnd. nnd. *sticke* „stek, stok, bout, stift, stekel" ags. *sticca* eng. *stick*: van den germ. wt. *stik* „stijf zijn, blijven steken", syn. met de onder s t a a n en s t ij l genoemde wts.; zie s t i k k e n (s t e k e n). Hierbij ook nl. *stēke-*, *stek-*, *stik-*, duitsch *stick-*, *stich-* in samengestelde adj., zooals nl. s t e k e b l i n d, dial. duitsch *stichedunkel*. Uit het Germ. zijn afkomstig it. *stecca* „staf", *steccho* „dorre twijg, stekel, doorn", *stecchire* „verdorren", ofra. *estiquer* „vastmaken", nfra. *étiquette*.

Stek onz. Eerst jonger nnl., oostfri. *stek*, *stekke* „hek, afsluiting, omheining". Of het tot de maagschap van het vorige woord (hd. *stecken* „bevestigen, vastzitten") of soms bij s t a a k behoort, is twijfelachtig.

Stekade vr. Eerst nnl.; (onder den invloed van de groep van s t e k vr. of van s t e k e n?) uit sp. *estocada* „stootdegen".

Stekel m. Uit mnl. **stēkel*, b. a. mnd. **stēkel* nnd. *stēkel* ohd. *stihhil* (nhd. *stichel* „graveerstift") ags. *sticel* m. eng. *stickle* „stekel" on. *stikill* m. „stekel, spits": germ. **stikilo-* behoort bij s t e k e n (vgl. ags. *sticol* ohd. *stëcchal* „stekend"); dezelfde bet. komt overigens ook in de groep van s t e k, s t i k k e n voor, en nhd. *stachel* behoort met ohd. *stacchula* „stok, stek" dial. beiersch *stäckel* zwits. *stachel* „stang" bij s t a a k. — Afl. mhd. *stichelinc* mnd. nnd. *stēkeling* meng. *stikeling* neng. *stickling* nl. s t e k e l i n g.

Steken ww. Uit mnl. *stēken* „stooten, steken" b. a. ofri. *steka* os. *stëkan* nnd. *stēken* ohd. *stëhhan* nhd. *stechen* „steken". Het is ontegenzeggelijk, dat de wt. van dit in de andere germ. talen niet voorkomende ww., evenals van got. *stiks* „punt" (zie s t e e k) en van s t e k e l oorsp. verwant is met den wt. *stīg* „steken" van gr. στίγμα „steek, punt", στίζω (uit **stigjō*) „steken, stippen, spikkelen", lat. *instīgāre* „aansporen", waarnevens wt. *tīg* in skr. *tij* „scherp zijn, scherpen", *tigmá* „spits, scherp"; os. *stëkan* praet. *stak* is dus uit germ. **stikan* praet. **staik* met overgang in eene andere vocaalreeks ontstaan (vgl. b i d d e n), daar bovendien buiten 't ww. geene klankwisseling van *e* voorkomt. Maar ook de germ. wt. *stik* van s t e k, s t i k k e n heeft de bet. „steken" ontwikkeld, ook wel de bet. „stooten" van nl. s t e k e n. Op dergelijke wijze schijnt naast s t a n g te staan ags., on. *stingan* eng. *to sting* (got.

stiggan?) „steken" (oorspr. verwant gr. *στέμβειν* „met vasten tred gaan"?.) De groep van staak is door de klankwisseling van steken gescheiden. Vgl. ook nog de ontwikkelingen van bet. in de groep van stok, stoken en stooten. Of de voorgerm. wt. *stig* „stijf zijn" (stikken, vgl. ook stinken) en *stig* „steken" ook nog in een ouderen samenhang staan, moet nog onderzocht worden.

Stel m. en **stel** onz. Bij stellen; ten deele eerst jong afgeleid; vgl. nhd. *stelle* vr. en ohd. *gistelli* „het samenplaatsen, standplaats, stelling" nhd. *gestell* mnd. nnd. *stel* onz.

Stelen ww. Uit mnl. *stēlen* „stelen, bestelen, zich heimelijk verwijderen, heimelijk handelen", b. a. ohd. *stëlan* mhd. *stëln* „stelen, geheim houden" nhd. *stehlen* os. ags. *stëlan* eng. *to steal* (*stealth* „diefstal") got. *stilan*. Bij het alg. germ. ww. behooren os. *stulina* „diefstal", ohd. *stâlingun* en *stulingun* mnl. *stōlinghe*, *stōlike* adv. „heimelijk" (nhd. *verstohlen*). Ook de samenstelling diefstal doet vermoeden, dat de bet. eene meer algemeene dan „stelen" is geweest (voor welk begrip got. *hlifan* met gr. *κλέπτειν* overeenkomt). Ongelukkiger wijze is de etymologie van germ. *stëlan* onbekend, daar er nauwelijks aanleiding bestaat om gr. *στέρομαι* „ik ben beroofd", *στερίσκω* „ik beroof" te vergelijken.

Stellen ww. Uit mnl. *stellen* „opstellen, vaststellen, stellen; stallen", b. a. os. *stelljan* ohd. *stellen* nhd. *stellen*: **stalljan* van **stallo-* „standplaats; vast" (zie stal). Hiervan is ook nnl. stellig afgeleid. Zie gestalte, misstal.

Stelpen ww. Uit glb. mnl. *stelpen* (*stulpen*) „doen stilstaan, stillen, ophouden, tegenhouden", b. a. noorweegsch *stelpa* „ophouden, tegenhouden"; hierbij on. *stolpi* m. „post, stut, staak": hierdoor wordt het bestaan van een met den wt. *stel* (zie stal-, steel) syn. wt. *stelp* „tot stilstand brengen, stollen" bewezen. De met veelvuldige beteekenissen voorkomende woorden mnd. nnd. vroegnnl. *stolpe*, *stulpe* (vanwaar nhd. *stulpe*) hedendaagsch nnl. **stolp**, **stulp**, vanwaar het ww. nd. nhd. *stülpen* nl. stulpen, schijnen derhalve oorspr. te beteekenen „toestel om vuur te smoren; toestel (als omlijsting, omslag) om iets stijf te doen stilstaan".

Stelt vr. Uit mnl. *stelte* „houten been", b. a. glb. mnd. nnd. *stelte* ohd. *stelza* nhd. *stelze* vr.: uit **staltjōn-*, waarmede nd. nvl. meng. *stilte* eng. *stilt*, zwe. *stylta* dee. *stylte* „stelt" in verhouding van klankwisseling schijnen te staan; hierbij ohd. *wazzarstelza* en glb. nhd. *bachstelze*. De ten grondslag liggende germ. st. *stëlt* is misschien slechts eene secundaire formatie van den wt. *stel* „stijf zijn" (vgl. stelpen); eng. *stilt* beteekent ook „paal, ploegstaart", nd. *stilte* en *stelter* „stang, stengel, been". Ook zoude bij dezelfde etymologie voor stelt en ohd. *wazzarstelza* een overgansbegrip „met hooge schreden voortschrijden" denkbaar wezen; vgl. b. v. eng. *to stalk* „langzaam met hooge schreden voortschrijden": *stalk* „stengel". Zie stout.

Stem vr. Uit mnl. *stemme* „stem, roep", b. a. glb. os. *stëmma* nnd. *stemme* ohd. *stimma* nhd. *stimme*; dat *mm* uit *mn* is ontstaan, bewijzen ohd. *stimna* os. *stëmna* (en opvallend *stemnia*; *ë*? of klankwijziging van *a*?) mnd. *stem(p)ne* ags. *stëmn*, *stëfn* (engl. *steven* „geschreeuw") mnd. *stëvene* got. *stibna*. De klanken van het germ. woord, dat elders niet wordt aangetroffen, zijn moeilijk te beoordeelen; gr. *στόμα* kan nauwelijks verwant wezen. Men lette op de bet. van mnd. *stëvene* „bepaalde dag en plaats voor het gerecht; vergadering", waarmede ook bestemmen goed zoude overeenkomen; germ. **stibnō* (?) (bij de groep van stijf) derhalve oorspr. „het bepalen, vaststellen"?

Stemmig bnw. Eerst nnl. bekend — Kil. *stemmig*, *stemig* „statig, ernstig" — van den wt. *stam* „doen ophouden, hinderen", zie stamelen.

Stempel m. Eerst vroegnnl. bekend, b. a. mnd. nnd. *stempel* „stempel, stamper" ohd. *stempfil* „stamper" (nhd. *stempel* uit het Nd.); met dial. duitsch

31

stempel m. „stijl" uit **stampil*: stampen. — Bij deze groep kan ook stempen behooren, maar ook als bijvorm bij de groep van stamelen.

Stenden mv. Gevormd naar nh. *stände*, plur. van stand (fra. *états*).

Stenen ww. Uit mnl. *stēnen* st. ww., b. a. glb. mnd. *stēnen* zw. ww.; hierbij met klankwisseling glb. on. *stynja*, ags. *stunian*, mnd. nnd. mnd. *stōnen* nhd. *stöhnen*. De wt. *sten* is alg. indg.; vgl. skr. *stan* „dreunen, ruischen, stenen", gr. στένειν „stenen, bruisen", osl. *stenją* „stenen". Vgl. de wt. *ten* van donder.

Steng en **stengel**, zie stang.

Steppe vr. Evenals nhd. *steppe* (fra. *steppe*, eng. *steppe*) uit het Russ.: *step'*.

Ster en (vgl. ar) **star** vr. Uit mnl. *sterre*, b. a. ohd. os. *stërro* mnd. *sterre* ags. *steorra* m. eng. *star*; naast dezen ouden vorm, germ. *stërron-*, staan met *n*-suffix got. *stairnō* on. *stjarna* vr. ohd. *stërno* (*stërn*) mnd. mhd. *stërne* (*stërn*) nhd. *stern* m. mnl. *sterne* vr., die wellicht met recht door den invloed van zon en maan worden verklaard. In plaats van germ. *stërron-* wijzen de overige indg. talen op eene benaming met enkele *r*: skr. *star*, zend. *starè*, gr. ἀστήρ, ἄστρον, lat. *stella* (uit **sterula*). Men brengt de, evenals zon en maan alg. indg. benaming, wel bij een wt. *str̥* „strooien" (zie dit woord), en vat dan de sterren als „uitgestrooiden" of „lichtstrooiers" op.

Sterk bnw. Uit mnl. *starc* (vgl. erg), b. a. os. *stark* ohd. *starc*, *starah* nhd. *stark* ags. *stearc* eng. *stark* on. *sterkr*, *starkr*. Hierbij met klankwisseling got. *gastaúrknan* „verdroogen" on. *storkna* „stollen" ohd. *storchanēn* „stijf, hard worden". Met germ. *stark*, *sturk* zijn oorspr. verwant lit. *strėgti* „verstijven" en nperz. *suturg* (grondvorm **str̥ga*) „sterk". De grondbet. van den wt. **sterg* herinnert aan die van den wt. *ster* van staar.

Sterven ww. Uit mnl. *sterven*, westgerm. ww. (voor het oostgerm. woord voor „sterven" zie dood) ohd. *sterban* ags. *steorfan*, eng. *to starve* „van honger of koude omkomen", welks bet. „sterven" zich uit „verstijven" heeft ontwikkeld; vgl. oostfri. *bestarfen* „stollen", on. *starfi* „stuip" en met andere toepassing, *starf* onz. „moeite, inspanning"; ook de indg. wt. *mr̥* voor „sterven" (zie moord) schijnt van een begrip als „stijf zijn" uit te gaan. De germ. wt. *sterb* „stijf zijn" uit indg. **sterbh* of **str̥p* staat wel in nauwen samenhang met den glb. wt. van staar (zie ook sterk); wellicht mag lit. *stirpti* „opgroeien" hierbij worden gebracht. Vgl. ook den wt. *tr̥p* van bederven. Dat men, gr. οἱ καμόντες „de afgestorven": κάμνω „ik vermoei mij" in aanmerking nemende, op grond van noordsch *starf* aan sterven de grondbet. „zich moeite geven" zoude moeten toekennen, is onwaarschijnlijk.

Steun m. Uit glb. mnl. **stōne*, nd. *stōn*; hierbij mnl. mnd. nnd. *stōnen* nnl. steunen, eene overigens niet bewaarde *n*-afl. (*stūni-*, of *stūnju-*; nnl. stuinder) van den wijdvertakten indg. wt. *stū*, die met de wts van staan en steen syn. is; in klank staan 't naast ouder md. *stunen* (*stūnen*?) „aangrijpen", mnl. *stūnen* „vijandig met kracht aandringen, tegen iets standhouden" zwits. *stūnen* „stijf staan" nhd. *staunen*, in bet. de groep van stutten. Vgl. bovendien stuursch, stouwen, stollen en gr. στύω „ik verstijf", στῦλος „zuil".

Steunen (**stenen**) ww., zie stenen.

Steur m. Uit mnl. *stōre*, b. a. glb. mnd. *stōre* ohd. *sturio*, *sturo* mhd. *stür* nhd. *stör* ags. *styrja*, *styra* m. Dezelfde benaming, westgerm. *sturjon-*, die bij de groep van storen zoude kunnen behooren, daar het woelen in het slijk voor dezen visch iets karakteristieks is, ook in 't Rom., mlat. *sturio*, it. *storione*, ofra. *esturgeon* nfra. *étourgeon* eng. *sturgeon*.

Stevel m. Eerst vroegnnl., naar mnd. *stēvel* mhd. *stivel* nhd. *stiefel* m., hetwelk onmiddellijk in den vorm *stivâl* uit it. *stivâle* m. in 't Mhd. werd overgenomen. 't Rom. woord, ofra. *estival* beteekende, daar het op 't lat. adj.

aestivâle „zomersch" teruggaat, oorspronkelijk een licht schoeisel.

Steven m. Uit mnl. *stêven* (ook *stāven*?) m. (en *stêve*), b. a. mnd. nnd. *stêven* m. vr. mhd. *stebe* vr. ags. *stæfn*, *stemn* eng. *stem* zwe. *stäf*, *stam* dee. *stavn*, *stävn* „voor- en achtersteven van 't schip". Het ags., eng. woord komt geheel overeen met het aan stam beantwoordende woord, waarmede ook de overige vormen in nauwe betrekking staan. Wel is waar weten wij niet, of de nd. nl. *e* als klankwijziging of klankwisseling van *a* moet worden beschouwd, en er zoude aan den anderen kant ook nauwelijks iets tegen kunnen worden ingebracht om mnl. *stêven* met staf of met stevig te verbinden.

Stevig bnw. Eerst nnl., glb. nd. *stêvig* (westf. *stiewig*): ond. **stabig* zoude bij staf, **stifig* bij stijf kunnen behooren; de laatste etymologie is waarschijnlijker, wellicht ook voor mnl. *stêve* „staf, steel".

Sticht, **stift** onz. Mnl. *sticht* b. a. mnd. *sticht* (*stift*) mhd. *stift* onz. „stichting, gebouw, gesticht; grondvesting, verordening, bepaling" nhd. *stift* onz.; hierbij ohd. mhd. *stiften* „grondvesten, bouwen, inrichten, verordenen, veroorzaken" ond. *stihtan*, *stiftôn* mnd. *stichten*, *stiften* mnl. *stichten* (*ghestichte* „grondsteen, gebouw") nnl. stichten. Tegen de afleiding van een germ. **stift-* „bevestiging, grondvesting" van de groep van stijf is niets in te brengen. Opvallend zijn echter ags. *stihtan* „regelen", on. *stétt* „grondslag, steenen vloer", die op germ. *stiht-* van een wt. met gutturalis (die van stikken? of van stijgen? vgl. gr. βάσις „grondslag": βαίνω „ik ga") schijnen te wijzen; ond. *stihtan* mnl. *stichten* gaan dus wellicht niet op **stiftjan* (ohd. *stiften*) terug.

Stief — Uit glb. mnl. *stief-*, uit een germ. bijna alleen in samenstelling met vader, moeder, kind, zoon, broeder enz. voorkomend *stiupo-*: ohd. *stiuf-* mnd. *stêf-* nnd. *staif-* ofri. *stiep-* ags. *steóp-* on. *stjúp-*. De nl. nd. *f* in plaats van de te verwachten *p* is zeker niet door overname uit het Hd., eerder door assimilatie in ond. **stioffaðer* in plaats van **stiopfaðer* (vgl. ohd. *stiufater*, mnl. *stiemoder* nfri. *stiemmoder*) te verklaren. Dat het woord in eene oudere periode ook onsamengesteld voorkwam, leeren de afleidingen ohd. *stiufen*, *bistiufeu* „iemand van zijn ouders of kinderen berooven", ags. *âstŷpan* „berooven". Het woord komt buiten de germ. talen niet voor; een in klank overeenkomende wt. (*stûp*, *stûf*) heeft o. a. de beteekenissen „stomp zijn, verminken"; zie stoop.

Stier m. Uit glb. mnl. *stier*: alg. germ. **stiuro-* m. in gelijke bet., got. *stiur* ohd. os. *stior* ags. *steór*; daarnevens glb. on. *þjórr* dee. *tyr* zwe. *tjur*, om welke reden voorgerm. **steuro*: **teuro* moet worden aangenomen (vgl. dekken, slijm, snaar, sterven). Oorspr. verwant schijnen osl. *turŭ* „stier" en zend. *staora* „trekvee", terwijl men gr. ταῦρος (waaruit lat. *taurus* is ontleend) „stier" met glb. oud-iersch *tarb* tot een grondvorm **tarwos* terugbrengt. Verder wil men stier bij het ind. adj. *stûro-* „geweldig, groot" (zie stuursch) brengen.

Stieren, zie sturen.

Stift vr. Eerst nnl., uit het Duitsch: ohd. *stêft* mhd. *steft*, *stift* m. „stekel, doorn, stift" mnd. nnd. nhd. *stift* m.: germ. **stifto-* van den wt. van stijf, of in den zin van „stijfstaand" of van „bevestigd voorwerp".

Stift onz., zie sticht.

Stijf bnw. Uit mnl. *stijf* „stijf, hard, vast, sterk", b. a. glb. mnd. nnd. md. *stîf* nhd. *steif* ags. *stîf* (**stif*?) eng. *stiff*, on. *stífr* „stijf": noordgerm. **stîfo-* met de klankwisseling *stifo-*, *stëfo-* in ofri. *stef* „stijf" mnl. (samengesteld) *steffardich* „stijf" (zie stevig). Met mnd. *stîvele* „stut", stift (sticht?, stem?) en (met klankwisseling *ai*) nvl. *steefel* „schoor" van van een voorgerm. wt. *stîp* in lit. *stìpti* „verstijven", *stiprus* „sterk, vast, niet buigzaam", lat. *stîpes* „stok, paal", *stîpâre* „dringen, dicht maken", *stî-*

pulus „vast”, *stīpula* „halm, stroohalm”, syn. met de bij steen, steun genoemde wts. Of nd. *stīpe*, *stīpel*, *stīper*, *stippel* nvl. *stijper* „stut”, dial. duitsch *steipen* (uit *stīp-*) „stutten” (fra. *stipe* „stronk, steel”) soms op een voorgerm. bijvorm **stīb* van den wt. wijzen, is onzeker.

Stijg vr. onz. Eerst nnl., b. a. mnd. *stīge* nnd. *stīge*, *stiē* „bepaald aantal van eieren, ellen, garven enz., meestal twintig, maar ook van andere hoogte” nhd. *stiege* dial. *steig*. Waarschijnlijk identisch (vgl. schok onz.) met een germ. woord voor „stal, kleine stal”, vermoedelijk **stījōn-* (niet **stīgōn-*; van den wt. *stī* „samendringen”? zie steen) ohd. *stīga* mhd. *stīge*, *stīje* nhd. (*hühner*)*steige* mnl. *stije* fri. *stei* ijsl. zwe. *stia* ags. *stīʒe* eng. *sty* (ontleend it. *stia* „hoenderrek”). Opvallend zijn krimgot. (in de 16de eeuw) *stega* en het door Kil. als vulg. lat. opgegeven *stega* voor 20.

Stijgen ww. Uit mnl. *stīghen*, alg. germ. **stīgan* „stijgen”, got. *steigan* ohd. os. ags. *stīgan* (eng. *to sty*): germ. wt. *steig* „stijgen” met gewijzigde bet. uit voorgerm. *steigh* in skr. (zeldzaam) *stigh* en gr. στείχειν „schrijden”, lat. *vestigium* „voetspoor”, osl. *stignąti* „zich spoeden”. In de germ. afl. steg (steeg) komt nog wel de oudere bet. voor den dag. Vgl. nog steigeren, steil en sticht.

Stijl (stut) m. Uit mnl. *stijl* m. „steel, zuil”, b. a. mnd. *stīl* m. „pijler, zuil” nnd. *stīl* (*stīler*). Indien steel een overgenomen woord ware, zoude ook stijl op hetzelfde lat. woord teruggaan in de uitspraak *stīlus* (ofra. *estile*; vgl. lier, dom), die ook door **stijl** m. „schrijftrant enz.” (fra. *style*, it. *stile*, ook „priem, dolk, handvat” enz. en eng. *stile* „wijzer van het zonne uurwerk) wordt bewezen. Er is evenwel niets tegen een met lat. *stīlus* oorspr. verwant germ. *stīl-* aan te voeren, van den bij steen (vgl. steil) besproken wt., welks bestaan ook door mnl. *stīde*, *stijt* „stijf, vast, hard, krachtig” nvl. *stijde* mnd. *stīde* (ook „weerspannig”), uit germ. **stī-þi-*, waarschijnlijk wordt gemaakt; vgl. skr. *styā* „stollen”.

Stijven ww. In alle beteekenissen uit mnl. *stīven* zw. ww., mnd. nnd. *stīven*, afl. van stijf.

Stikken (verstikken) ww. Uit glb. mnl. *stikken*, b. a. mnd. nnd. *sticken* nhd. (*er*)*sticken* „trans. en intrans. stikken” ohd. *arsticchen* trans. „stikken”. „Stikken transit.” is germ. **stikkjan* (**stikjan*), fact. bij **stikkōn* of **stikkain* (ook **stikōn*?) „intrans. (en trans.) stikken”, en daarmede is identisch ohd. *stëcchēn* mhd. *stëcken* „blijven vastzitten, vastzitten” nhd. *stecken* (dial. *stechen*) mnd. nnd. *sticken* ags. *stician* eng. *to stick* „vaststeken, bevestigen, vastkleven”, het transit. mnd. ook „vaststellen, bepalen”. Deze groep is met stek en oostfri. *stik* „vast, stijf, recht” van een germ. wt. *stik* „stijf zijn, blijven steken” uit voorgerm. *stig* in lit *stìgti* „op dezelfde plaats blijven”, lett. *stigt* „(in 't moeras) blijven steken” (ook in lett. *stingt* „verstijven”?) afkomstig; zie steken. Naast dit stikken moet **stakjan* als de grondvorm worden aangenomen van ohd. *stecchen* „bevestigen, steken” mhd. *stecken* (ook intrans.) nhd. *stecken*, als causatif bij steken of eerder afl. van *stako-* „stijf” (zie staken); verder eene afl. van den wt. *stik* „steken” en eene afl. van het subst. *stikkon-* „stek”. De vormen van deze woorden en die van steken loopen in enkele germ. talen zoozeer dooreen, dat men ze nauwelijks uit elkander kan houden.

Stikken (borduren). Uit mnl. *sticken*, b. a. mnd. nnd. *sticken* ohd. *sticchen* „steken, steken maken” nhd. *sticken* ags. **sticcan* eng. *to stitch*: germ. **stikjan* van den wt. *stik* „steken”.

Stil bnw. Uit mnl. *stille*, b. a. glb. ohd. os. *stilli* nhd. *still* ags. *stille* eng. *still* (*still* „nog”) nnd. *still*, *stell*. De bet. „zwijgend” van 't westgerm. adj. is een specializeering van eene meer algemeene „blijvende steken”, die nog bestaat in mnl. *ghestille* „het ophouden” en de afl. **stilljan*: os. *stilljan* mnl. nnl. stillen ohd. *stillen* nhd. *stillen* eng.

to still. Als germ. grondvorm schijnt **stillus* te moeten worden aangenomen, bij de groep van staal m., stal of eerder van stijl. — Stillekens, nd. *stilken(s)* van de diminutieve adv. formatie mnl. *stillekine.* — Stilletje van mnl. *stille* „bestekamer" (stille plaats).

Stilet onz. Fra. *stylet* enz.: uit it. *stiletto* diminut. van *stile* (zie stijl).

Stinken ww. Uit glb. mnl. *stinken,* b.a. os. ohd. *stinkan* ags. *stincan*, wier bet. eerst algemeener „een reuk verspreiden, geuren", ook trans. „ruiken, de lucht van iets krijgen" is geweest. Het in klank overeenkomende got. *stigqan* beteekent „aanstooten, stooten" on. *stǫkkva* „springen, sprenkelen, spoeden" ags. *stincan* „opstuiven" (factit. *stencan* „sprengen"). Dit leidt tot eene grondbet. als „botsen, afstuiten"; bij identiteit van os. *stincan* en germ. *stinqan* zoude zich dan „rieken" uit het begrip van „eene plotselinge, hevige aanraking" hebben ontwikkeld. De bet. „botsen, afstuiten" komt naast „stijfstaan" bij de groep van den wt. *stū* (zie steun) voor; dienovereenkomstig zoude *stinken* met lat. *stinguere* „blusschen" (eigl. „stikken"?). en stikken verwant kunnen zijn. Ook lat. *tangere* „aanraken, stooten, bevochtigen, sprenkelen" met gr. ταγγός „ransig" kunnen wellicht er mede samenhangen.

Stip vr., **stippel** vr. Bij het eerst in 't Nnl. bekende stippen, glb. mnd. nnd. *stippen*: de st. *stipp* schijnt een jongere, onder den invloed van in klank gelijkenis vertoonende stammen ontstane formatie voor „korte, spitse aanraking"; mhd. *stëppen* nhd. *steppen* nd. *stippen* voor eene bepaalde wijze van naaien behoort bierbij. — Stipt bnw. en bijw. is hierbij part. praet.

Stoeien ww. Eerst nnl. bekend, een holl., fri. woord, westfr. *stjoejen* oostfri. *stōjen*, welks oudere vorm en afkomst niet gevonden.

Stoel m. Uit mnl. *stoel*, alg. germ. *stōlo-* m. „stoel", got. *stōls* os. ags. *stōl* ohd. *stuol*: van den wt. *stā* (staan) of van den glb. wt. *stal* (stal): stoel is dus eigl. ongeveer „staande" of „stellage"; buiten het Germ. staan 't naast lit. *pastólas* „stellage", osl. *stolŭ* „zetel", russ. *stol* „tafel", gr. στήλη „zuil".

Stoep vr. Eerst nnl. (holl.), b. a. glb. mnd. nnd. *stōpe* ohd. mhd. (zeldzaam) *stuofa*, *stuofe* nhd. *stufe* vr.: waarschijnlijk geen klankwisseling bij stapel (eigl. „grondslag, voetstuk, trede"), maar veeleer bij stappen; ook stap ohd. *stapf* heeft de bet. „trede", en dezelfde klankwisseling bij stappen (praet. germ. *stōp*) komt voor in os. *stōpo* en ags. *stōpol* „voetstap, trede".

Stoepje „stadssoldaat". Slechts nnl. (met *oe* voor *ū*? zie boer); van onbekende herkomst.

Stoet m. Uit mnl. *stoet* m. „hoop, menigte, optocht, gevolg", hetgeen met mnl. *stoet* m. „bal" tot een wt. *stat*, *stōt* „botsen, afstuiten, zich verdringen" doet besluiten. Deze wt., zich aansluitend bij den wt. *stā* van staan en met *stū*, *stūt* (stooten, stuiten) synoniem, komt opmerkelijker wijze elders niet voor.

Stoet vr. Uit eerst vroeg-nnl. *stoete*, waarschijnlijk met *oe* voor *ū*, waarop de bijvorm *stuite* wijst; mnd. nnd. *stūte* m. „brood van een bepaalden vorm", later „wittebrood"; vgl. hd. *stutzweck* „gebak van een bepaalden vorm". De eigl. bet. der benaming (**stūton-*: stuiten?) is niet gevonden; van stuit „clunes" kan zij niet zijn afgeleid.

Stoeterij vr. Overname uit het Duitsch; vgl. mnd. *stōt* (hierbij *stōderie*) „omheining voor paarden, stoeterij", alg. germ. *stōdō* „paardenkudde" ohd. *stuota* ags. *stōd* (*stēda* eng. *steed* „hengst") on. *stōð* vr., met opmerkelijke ontwikkeling van bet. in nhd. *stute* „merrie". Het wordt bij den wt. *stā* „staan" gebracht.

Stof vr. Met nhd. *stoff* m. en evenals eng *stuff* een betrekkelijk jonge overname uit het Rom., in den mnl. tijd nog nauwelijks bekend: fra. *étoffe* uit *estoffe* vr., it. *stoffa* vr., wier oorsprong

duister is. — Het hierbij behoorende ww. stoffeeren is reeds in 't Mnl. bekend (daarvan nhd. *staffieren*).

Stof onz. Uit glb. mnl. *stof* onz., b. a. mnd. *stof* onz. m. nnd. *stof* m.: uit **stubo-*, klankwisseling bij *staubo-* in ohd. *stoub* nhd. *staub* m.; de klankwisseling van stof ook in glb. got. *stubjus* m. ohd. *stuppi* mhd. *stüppe* dial. nhd. *stipp* mnd. nnd. *stübbe* onz. mnl. *stubbe*. Alle van stuiven.

Stoffel m. Eerst jonger nnl.; glb. nhd. *stoffel* (*töffel*); eigl. de afgekorte naam Christoffel (vgl. piet). Overigens zoude 't ook denkbaar wezen, dat 't bij nd. *stûf* „stomp" behoorde, hetgeen met lat. *stupidus* „dom" verwant is.

Stoffen (pochen) ww. Reeds vroegnnl. bekend, maar nergens elders voorkomend; denkelijk wel eene afl. van stof vr. eig. „opschikken, opsmukken, pronken".

Stok m. Uit mnl. *stoc* (*ck*) m. „stok, staf, paal, stam, blok voor gevangenen"; in dezelfde bet. ond. nnd. *stok* (*ck*) ohd. *stocch* nhd. *stock* ags. *stocc* eng. *stock* on. *stokkr*. Het ook in 't Rom. opgenomen woord (ofra. *estoc* „stam", it. *stocco* „stootdegen") *stukko-* behoort tegelijk met stokken, stuk en oostenrijksch *stückeren* „stotteren" met verscherping tot den wt. „stijf zijn" van stuiken.

Stoken ww. Uit mnl. *stōken* „poken, prikkelen, aangrijpen, stooten, opwekken, in 't werk stellen", b. a. mnd. *stōken* „poken" nnd. *stōken* (dial.) hd. *stochen* (*stochern*) dial. eng. *to stoke* „stoken". „Stooten" is de grondbet.; stoken „branden, distilleeren" is eigl. „het vuur opstoken, oppoken" of „een vuur in 't werk stellen". Stoken uit **stukōn* staat wellicht tot stok in dezelfde verhouding als steken: stikken (stinken).

Stokken ww. Eerst vroegnnl. bekend, b. a. mhd. *stocken* „stijf worden, stollen" nhd. *stocken* (*verstockt*); uit het duitsch-nl. woord, dat bij stok behoort, is pic. *étoquer* „stikken" ontleend.

Stollen ww. Eerst vroegnnl. bekend; glb. nd. *stollen* (en mnd. nnd. *stulten*, *stolten*); hierbij ohd. *stollo* „stellage, stut, stijl" nhd. *stollen* m., ohd. *stulla* „tijdstip", *stullen* „halt maken", nd. dial. nl. *stulle* (mhd. *stolle*) „stuk, klomp": germ. **stullo-* uit **stulno-* (vgl. wol), evenals skr. *sthūna* voor *stulnā* „zuil" van den wt. stal of stel „staan, stokken, stijf zijn", zie stal.

Stolp, zie stelpen.

Stom bnw. Uit glb. mnl. *stom* (*mm*), b. a. glb. ohd. os. *stum* (*mm*) nhd. *stumm*, hetgeen men bij den wt. „inhouden, stokken" van stamelen brengt. De bijvorm mnl. *stomp* (*b*) mhd. *stump* behoort daarentegen bij ohd. *stumbal* „verminkt, stomp" nhd. *stummel* nl. stommel, die op voorgerm. wts. *stup*, *stump*, *stemp* „stomp zijn, stooten, zich verbazen" schijnen terug te gaan, zie stomp. Vgl. met deze groep, die in nl. stom, stommeling, stommiteit ook het begrip van „dom" vertoont, de maagschap van dom.

Stommelen ww. Eerst nnl. bekend, oostfri. *stummelen* „met horten en stooten gaan, struikelen"; vermoedelijk wel bij germ. *stubb*, *stumb* „stooten" identisch met *stumb* bij het vorige woord; vgl. dommelen. — Van *stumb* „stomp" of „verminkt" ook nnl. stommen (sterke dranken).

Stomp bnw. Uit mnl. *stomp* (*p*) „stompzinnig, stomp", b. a. glb. mnd. nnd. *stump* ohd. mhd. *stumpf* „verminkt, onvolkomen, zwak" nhd. *stumpf*. Als subst. gebezigd ohd. *stumpf* „stomp, stronk" nhd. *stumpf* m. mnd. nnd. *stump*, *stumpe* nnl. stomp m. eng. *stump*. Hierbij ook dial. duitsch *stumpen* „stooten" nnl. stompen. Germ. *stump* (klankwisseling bij stampen?) staat syn. naast *stumb*, *stub*(*b*), *stûf*; vgl. stom, stommelen, verder zwits. *stübes* en mnd. nnd. *stubbe* „stomp, overblijfsel, romp" eng. *stub*, zwe. *stubb* ook „stoppel", dial. duitsch *stubben* „stooten", ohd. *stobarōn* „zich verbazen", mnd. nnd. *stûf* „stomp", on. *stúfr*, *stúfi* „stomp (znw.)", mnd. nnd. *stûven* on. *stýfa* „knotten, afhouwen"

en stuiver. Deze woorden wijzen op voorgerm. *stup*, *stump*, *stemp*, *stemb* „stijf zijn, zich verbazen, stomp zijn, stooten"; vgl. behalve stampen skr. *stup*, *stump* „stooten" (gr. τύπτειν „slaan"?), lat. *stupére* „overbluft zijn, zich verbazen", *stupidus* „dom", osl. *tąpŭ* „stomp", lit. *stambùs* „grof", *stàmbras* „stomp, stempel", *stìmbras* „stomp (znw.)", *stèmbras* „stengel". Zie ook stoop, stoppen, stoppel.

Stond m. Met veranderd geslacht uit mnl. *stonde*, *stont* vr. „tijdstip, tijd, geschikt oogenblik" b. a. os. *stunda* ohd. *stunta* „tijdruimte, tijdstip, tijd"; de bet. „uur" van nhd. *stunde* komt eerst in den lateren mhd. tijd voor den dag; ags. *stund* eng. *stound* on. *stund* „tijdruimte": germ. **stundô* „tijdstip, tijdruimte" is eigl. part. praes., evenals wind, tand, van den wt. *stă* of *stŭ* „blijven steken, staan" (zie staan, steun); vgl. ohd. *stulla* „tijdruimte" onder stollen, ook de etymologie van wijl.

Stoof vr. Uit mnl. *stôve* „badkamer, warm bad, stoof", b. a. glb. mnd. nnd. *stôve* (*stâve*) ohd. *stuba* mhd. *stube* „badkamer, vertrek, dat verwarmd kan worden, kamer" nhd. *stube* ags. *stofe* „badkamer" eng. *stove* „kachel" on. *stofa* „badkamer, kamer"; hierbij mnl. *stôven* „stoven, dempen; dampen, baden" nnl. stoven mnd. nnd. *stôven* „verwarmen, stoven, dempen" dial. nhd. *stufen*. Dezelfde groep is alg. rom.: vroegmlat. *stuba*, it. *stufa*, fra. *étuve* enz. „badkamer, kachel, verwarming", it. *stufare*, fra. *étuver* enz. „verwarmen", eng. *stew*. Finn. *tupa* en lit. *stubà* „kamer" beschouwt men als uit het Duitsch overgenomen. Vgl. ook osl. *istŭba*, *izba* en hong. *szoba*, turk. *soba* „kamer". Men houdt deze groep voor oorspr. romaansch en leidt haar van een te onderstellen **exstufáre* „uitdooven, smoren, stoven af.

Stool vr. Uit glb. mnl. *stole*, hetwelk met mnd. *stole* ohd. *stôla* nhd. *stole* uit mlat. *stola* „priesterkleed" (gr. στολή „kleed") is ontleend.

Stoom m. Eerst nnl., b. a. oostfri. *stôm* „damp, walm" wfri. *stoame* ags. *steám* eng. *steam*. Of dit in de andere germ. talen niet bekende **staum-* met glb. *daum-* (zie dons) samenhangt, of hoe het anders te verklaren is, is onbekend.

Stoop vr. Uit mnl. *stoop* m. „stoop, waterkruik", b. a. mnd. *stôp* m. „beker zonder voet; een zekere maat" (vandaar eng. *stoop*) ohd. mhd. *stouf* m. (vr.) ags. *steáp* m. on. *staup* onz. „beker"; identisch daarmede is mhd. *stouf* vr. „bergspits", vanwaar de plaatsnaam *Staufen*, evenals het adj. ags. *steáp* eng. *steep* ofri. *stâp* „steil". Deze woorden wijzen te zamen met mnl. nvl. *stûpen* st. ww. „gebukt staan, bukken" (eigl. „een stomp vormen") eng. *to stoop*, dial. *stoup*, on. *stúpa* „uitsteken", nnl. stuip en westf. *stupp* „stomp, verbijsterd, stom" op een germ. bijvorm *stûp* (uit *stûpp*?), *stupp* bij de maagschap van stomp. Vgl. stief, stoppel, stoppen.

Stoot m. Uit glb. mnl *stoot* (ook syn. met stoet), mnd. *stôt* ohd. *stôȝ*: bij got. *stautan* os. *stôtan* ohd. *stôȝȝan* nhd. *stoszen* mnl. *stôten* nnl. stooten. Dit alg. germ. geredupliceerd ww. *stautan* wijst met stuiten, stutten op een germ. wt. *steut*, die met de bij stomp besproken wts. syn. was. In 't Voorgerm. is slechts *tud*: *taud* bekend (vgl. stier); lat. *tundo* „ik stoot", *tudes* „hamer", skr. wt. *tud* „stooten". Verder is het waarschijnlijk, dat dit germ. *steut* (uit voorgerm. **stud*?) op den meer eenvoudigen wt. *stŭ* (zie steun) teruggaat.

Stop (prop) vr. B. a. mnd. **stoppe* m. nnd. *stoppe* nhd. *stopfen* m.: bij **stoppen** uit mnl. *stoppen* „verstoppen, doen ophouden, stelpen, stillen" (*stop* „oponthoud, vertraging") b. a. ond. *stuppôn* mnd. *stoppen* „stoppen, verstoppen, vastmaken, belemmen" ohd. *stopfôn* (*stoppôn*) „stoppen; stooten, steken" (mhd. *stupfen*, *stüpfen* „stooten, steken") ags. *forstoppian* eng. *to stop* „stoppen, ophouden". Op deze westgerm. groep kan de alg. rom. groep van it. *stoppa*, fra. *étouppe* „werk,

afval van kennip of vlas" van glb. lat. *stuppa* (gr. στύπη), it. *stoppare*, fra. *étoupper* „verstoppen" van invloed zijn geweest, zooals ook mnl. mnd. *stoppe* nnl. stop ohd. *stuppa* mhd. *stuppe* vr. „werk" wellicht eerst uit 't Lat. of Rom. zijn ontleend. Maar het bestaan van een germ. **stuppôn*, **stubbôn* (wt. *stup*, *stub*) met de beide beteekenissen „doen stilstaan" en „stooten, steken" mag als zeker gelden; vgl. oostfri. *stöpen* „aansporen, stooten, stoken" en verder stoppel, stoop.

Stoppel m. Uit mnl. *stoppele* vr., b. a. mnd. nnd. *stoppel* (vanwaar nhd. *stoppel*) vr. ohd. *stupfila* mhd. *stupfel* (en *stupfe*) hedendaagsch opperduitsch *stupfel* vr. „stoppel". 't Woord behoort bij den germ. wt. *stup* (zie het vorige woord) in de bet. „steken" (mnd. *stoppel* „doorn"), of in de bet. „stijf staan". Eng. *stubble* en ozwe. *stubb* „stoppel" sluiten zich aan bij den syn. wt. *stubb*, indg. *stup* (zie stomp), lat. *stipula* en osl. *stĭblĭ*, *stĭblo* bij de groep van stijf; laat lat. *stupila* met zijn rom. maagschap (it. *stoppia*, fra. *étouble*) bij den indg. wt. *stup*, in zooverre zij soms niet onder den invloed van het Germ. hebben gestaan.

Storen ww. Uit mnl. *stôren* „opwekken, verstoren, verontrusten, verwoesten" (KIL. ook „door roeren in beweging brengen"), b. a. ofri. *stêra* ond. *stôrjan* mnd. nnd. *stören* ohd. *stôr(r)en* mhd. *stœren* „verstrooien, in verwarring brengen, opjagen, storen, vernietigen" nhd. *stören*, ags. *styrian* eng. *to stir* „opwekken, poken, verroeren, storen". Dit **staurjan* (**sturjan*) doet een adj. *staur-* „in beroering gebracht" onderstellen, hetwelk naar de meeste waarschijnlijkheid met stuursch, storm samenhangt. Zie steur en bijster.

Stork m. Eene benaming in de nl. grensdialecten, b. a. ohd. *storah* (*hh*), *storc* nhd. *storch*, dial. *stork* mnd. nnd. *stork* ags. *storc* eng. *stork* on. *storkr*: germ. **storkoz* uit **sturkoz*, waaruit ontleend is lit. *stárkus* en de slav. maagschap van osl. *strĭkŭ* russ. *sterch* „ooievaar", willen sommigen bij de maagschap van sterk brengen, „daar de gestalte van den ooievaar den indruk van stijfheid zoude maken" (of soms in de bij stelt ontwikkelde bet.?); anderen denken aan voorhistorischen samenhang met gr. τόργος „gier".

Storm m. Uit mnl. *storm* m., b. a. os. mnd. *storm* ohd. *sturm* „hevige opwinding, onstuimigheid, stormwind, hevige aanval" (ouder nrijnsch ook als adj. „stormachtig") ags. *storm* eng. *storm* on. *stormr* m. Dat de bet. „aanval, strijd" reeds oudgerm. was, bewijst de rom. ontleening it. *stormo* „oproer, aanval, strijd", ofr. *estor*, *estour*, eng. *stour*. De alg. germ. *m*-afl. **sturmo-* zoude met de bet. „hevige opwinding" bij de groep van stuursch (storen) passen. Of een germ. wt. *stûr* door het in de plaats treden van *str* voor *sr* (vgl. swester, stroom, kastrol, stroop) met den indg. wt. *ser* van skr. *sṛ* „snellen, stroomen", gr. ὁρμή „opwinding, aandrift, aanval, botsing" zoude kunnen samenhangen, is twijfelachtig. Aan de andere zijde herinneren de begrippen van storm (wt. *stur*, *stṛ*, of ook (vgl. voor *rm* in plaats van *rbm* hellebaard) *strb*?) aan den wt. *strû*, *strûb* „stijf zijn, zich verzetten", zie stroef; vgl. ook nog mnl. *te storme staen*, nvl. *stormen* „zich opheffen, te berge rijzen".

Storten ww. Uit mnl. *storten* (*störten*, *sturten*) „storten", b. a. mnd. nnd. *störten* „storten, omverwerpen, uitstorten; in verlegenheid brengen" ohd. *sturzen* „storten, doen vallen, vallen" nhd. *stürzen* (*bestürzt*). Door eng. *to start* „opspringen, terugspringen, botsen" *to startle* „terugdeinzen, verbaasd staan" is het duidelijk, dat storten (uit **sturtjan*) eigl. „doen botsen" is en op grond eener dergelijke ontwikkeling van beteekenis als in de groep van stuiten, stutten met staart tot den germ. wt. *stert* „stijf zijn" behoort.

Stotteren ww. Eerst nnl., b. a. glb. nhd. *stottern* mnd. *stöteren*, *stöteren*

nnd. *stōteren*, *stueteren* (ond. **stutrōn*), eng. *to stutt*, *stutter*. Het bij de maagschap van stooten behoorende woord beteekent waarschijnlijk eigl. „blijven steken” (niet „aanstooten”).

Stout bnw. Uit mnl. *stout* „vermetel, dapper, trotsch”, b. a. mnd. nnd. *stolt* „hoogmoedig, hoovaardig, onbuigzaam; in hooge stemming verkeerend, dapper; statig, schoon” laatohd. mhd. *stolz* „dwaas, overmoedig, statig, in hooge stemming verkeerend” noordsch *stoltr* „overmoedig, statig”. Dat lat. *stultus* (it. *stolto*) „dwaas” alleen de bron van dit woord is, wordt wel terecht betwijfeld; als echt germ. en als klankwisseling bij stelt zoude het oorspr. „stijf” of „met hooge schreden gaande” beteekend hebben. Ofra. *estout* „overmoedig, koen” is uit het Germ. ontleend; eng. *stout* „stevig, zwaar” is van het fra. (of van het nl.?) adj. afkomstig.

Stouwen ww. Eerst nnl., b. a. mnd. *stouwen*, *stowen* „stuwen, opeenpakken, pakken” nnd. *stō(j)en*, *stauen* „tot staan brengen, stillen, stuwen, opeenpakken” ohd. mhd. *stouwen*, *stöuwen* „doen stilstaan” nhd. *stauen* eng. *to stow*. Het vb., waarmede men ook de groep van got. *staua* „gerecht”, *stōjan* „oordeelen” ohd. mhd. *stuowen*, *stouwen* „berispen, aanklagen” indentificeert, is afgeleid van germ. **stō-wo-* (ags. *stōw* ofri. noordsch *stō*) „plaats”, hetgeen met klankwisseling bij den wt. van staan behoort; vgl. lit. *stōva* „plaats”, *stōvė́ti* „staan”. Wegens mnd. *stuwen* nnl. stuwen is wellicht eene syn. formatie van den wt. *stū* (steun) aan te nemen.

Stoven, zie stoof.

Straal m. Uit mnl. *strael* m. (*strâle*) vr. „straal; pijl, angel”, b. a. ohd. ond. *strâla* vr. mhd. mnd. *strâl*, *strâle* m. vr. „straal, bliksemstraal, pijl, angel” oostfri. *strâl* ook „streng” ags. *strǣl* m. „pijl”. Het westgerm. woord (waaruit it. *strale* „pijl” is ontleend) is met osl. *strěla* russ. *strělá* vr. „pijl” oorspr. verwant en eigl. een zelfstandig gebruikt adj., welks grondbet. uit de afl. **strēljan*: ohd. *strâlen* mhd. *strælen* „kammen” (*stræl* „kam” uit **strâljon-*) nhd. *strählen* nrijnsch *strêlen* „kammen, strijken, streelen, liefkoozen” nnl. **streelen** bepaald kan worden. Dit in aanmerking genomen komt men tot een wt. *strē*, *stra* „zich lang uitstrekken, strijken” (vgl. striem), waarbij ook dial. nnl. *strame*, *straam* dial. duitsch *strâm* „striem” ohd. mhd. *strâm* „stroom, straal” mnd. *strâm* „stroom” en strand behooren.

Straat vr. Uit glb. mnl. *strâte*, b. a. os. *strâta* zwe. *strāt* ohd. *strâȥa* nhd. *strasse* ofri. *strête* ags. *strǣt* vr. eng. *street* (oudijsl. *stræti* onz. uit het Oudeng.). Dit woord werd in de eerste eeuwen van onze tijdrekening, wellicht gelijktijdig met pond, zak, munt enz., ontleend uit vroegmlat. *strâta* (sc. *via* eigl. „geplaveide weg”), nog voordat de rom. verzachting van de lat. *t* tot *d* plaats had; vgl. it. *strada*, sp. *estrada*, dial. fra. *etrée* „straat”; hierbij oudiersch *sráth* „straat”.

Straf bnw. Eerst vroegnnl. bekend, b. a. laatmhd. *straf* (*ff*) „straf, gespannen, streng” nhd. *straff*; hierbij met klankwisseling nwvl. *straaf* (uit **strēf-*) „sterk, krachtig, streng”, verder oostfri. *strabben* „hardnekkig zijn, zich verzetten, stijf zijn; stijf zitten (van een boord enz.)”. Hieruit kan men een germ. wt. **străf*, **străb*, uit voorgerm. **strep* opmaken, die met eene rij van andere met *str* beginnende wts. — zie stram, strak, streven, stroef, — ongeveer syn. was.

Straf, **straffe** vr. Bij het eerst laatmnl. bekende *straffen* (*strâven*) „berispen, straffen”, overeenkomende met mnd. *straffe* „berisping, tuchtiging, straf”, *straffen* „berispen, tuchtigen, straffen” ofri. *straffia*; glb. mhd. *strâfen* nhd. *strafen* moet als klankwisselende vorm hierbij worden opgevat. Wij zijn er niet zeker van, of de in 't Oudgerm. niet bekende, door ontleening binnen de groep der dialecten uitgebreide maagschap op germ. *p* of *f* (en *ff*?) wijst. Waarschijnlijker is het laatste, en dan behoort 't woord zonder twijfel bij 't adj.

straf. Ook hierbij blijft het onzeker, of straffen eig. „streng zijn" of „stremmen" beteekent, of soms van een bepaalde lijfstraf uitgaat (vgl. mnd. *straffer* „beul").

Strak bnw. Uit mnl. *strac* (*ck*) „straf, stijf, sterk" (ook „streng, moeilijk"?), b. a. mnd. nnd. *strak* (*kk*) ohd. *stracch* „straf, stijf, uitgestrekt, recht" nhd. *strack*. Van *strakko-* komen ohd. *stracchên* „uitgestrekt zijn" en het factit. **strakkjan*, ohd. *strecchen* „straf maken, recht maken, strekken" nhd. mnd. nnd. *strecken* mnl. *strecken* (ook „trekken"?) nnl. strekken ags. *streccan* eng. *to stretch*. *Strakko-* is oorspr. syn. en waarschijnlijk ook etymologisch nauw verwant met streng; zie verder straf.

Stram bnw. Uit mnl. **stram* (*mm*), b. a. mnd. nnd. *stram* (*mm*) „straf, stijf aangetrokken, gespannen, gedrongen, krachtig" nhd. *stramm*; hiervan het factit. **strammjan*, mnl. *stremmen* „stijf aantrekken, stijf maken, doen ophouden, stillen" mnd. nnd. nnl. stremmen. Stram, dat syn. met de onder straf genoemde groepen was, kan op germ. **strambo-* wijzen, vgl. on. *strembinn* „dicht, vast, hard, trotsch", maar er bestonden waarschijnlijk ook vormen met *m* en *mp*. Wellicht is gr. *στρέφειν* „draaien, verrekken", *στρόφος* „strik" oorspr. verwant; vgl. voor de bet. streng.

Stramien vr., zie stamet.

Strand onz. Eerst nnl., b. a. glb. mnd. md. *strant* (*d*) (vanwaar nhd. *strand* m.) ags. *strand* eng. *strand* on. *strönd* m. Het germ. woord, waaruit fra. *étrain* „strand" is ontleend, beteekent als ptcp. (vgl. stond) van den wt. *strê*, *stra* (zie straal) eigl. „streep"; eng. *strand* „streng" is waarschijnlijk hetzelfde woord, en mnl. dial. nnl. *strange* onz. vr. „strand" behoort tot de syn. groep van streng vr.

Streek m. Eerst nnl. bekend, b. a. glb. mnd. nnd. *strêk* mhd. *streich* „slag, streek" nhd. *streich* ags. **strâc* eng. *stroke*: met klankwisseling *ai* (evenals ohd. *streihhôn* „strijken, aanraken, streelen" mnd. *strêken*, *streiken* „glad strijken, kammen" mnl. *strêken* „strijken, liefkoozen, vleien" ags. *strâcian* eng. *to stroke*) van strijken.

Streek vr. Uit mnl. *strēke* m. vr. „het strijken, streek, streep, uitgestrektheid", b. a. glb. mnd. nnd. *strēke* m. ohd. *strih* nhd. *strich* got. *strik-s* m. „streek, lijn": germ. **striki-* verb. abstr. van strijken.

Streelen, zie straal.

Streep vr. Eerst nnl., evenals ook het ww. strepen. Of de *e* op *ai* of *i* teruggaat, is niet uit te maken, daar van strijpen zoowel afleidingen met *ai* als met *i* kunnen aangewezen worden; vgl. oostfri. *strêp* en *sträpe* „streep"; westf. *striepen* (uit **strīpôn*) „strijken"; nhd. *streifen* m. (*ai*), *streifen* ww. mhd. *streifen*, *streipfen* (**straipjan*).

Strekken, zie strak. **Stremmen**, zie stram.

Streng bnw. Uit glb. mnl. *strenghe* (*strenc*); oorspr. identisch met mnl. *stranc* (*ngh*) „straf, vast, sterk, streng"; 't komt overeen met ohd. *strang*, *strengi* „sterk, dapper, hard, onvriendelijk" nhd. *streng* (*sich anstrengen*) os. *strang*, **strangi* „sterk" mnd. *strenge* „straf, stijf aangetrokken, streng, dapper" ags. eng. *strong* on. *strangr* „sterk": germ. **stranguz* was syn. met strak, straf, enz.; zie verder het volgende woord.

Streng vr. Uit mnl. *strenghe* met bijvorm *stringhe* (*i* in plaats van klankwijzigings-*e* (vgl. kil) of klankwisseling); zij beteekenen zoowel „smalle streep, strook, tak van een rivier, haarstreng, zeker aantal draden enz.", als ook „gevlochten band, strik"; vgl. mnd. nnd. *stranc* (*g*), *strenge* „streng, rist, twijg, lijn, streep, vertakking van een meer of rivier, strook" (ook „lang persoon"); „strik, band" ohd. *strang* m., *stranga*, *strengi* vr. „strik, strang" nhd. *strang* ags. *streng* eng. *string* on. *strengr*. Dit alg. germ. *strangi-* is ten nauwste met het adj. streng (en met strak?) verwant; de germ. wt. *string* (uit *streng*?) schijnt derhalve talrijke beteekenissen te hebben gehad, als „even aanraken, strijken, lang over iets heengaan (vgl. straal), stijf aan-

trekken" e. a.; de begrippen „winden, draaien, vlechten" zijn derhalve door „stijf aantrekken" met de andere bet. verbonden en wellicht eerst secundair in deze en dergelijke groepen ontstaan. Verwantschap met gr. στραγγάλη „strik" is evenzeer mogelijk, als met de groep van strijken en strik. — **Strengelen** ww. Frequent. van *strengen* „verstrikken, vlechten, winden"; in de andere germ. talen blijft dit vb. **strangjan* nader bij de bet. „stijf, onbuigzaam" van 't adjectivum.

Strepen, zie streep.

Streven ww. Uit mnl. *strêven* „streven, uitsteken", b. a. mnd. *strêven* (uit ond. **strîƀôn*) „stijf, onbuigzaam zijn, zich rekken, zich bewegen, zich verzetten, streven" mhd. *strëben* nhd. *streben*. Hierbij mnd. nnd. *stref* (*strif*) „stijf, onbuigzaam, vast, sterk" en stribbelen. Het hierbij behoorende st. ww., germ. **strîban*, komt niet zoo veel voor en is niet met volle zekerheid op te maken uit ouder md. *strîben* (praet. *strêp*) „streven", ouder nnl. *strijven* „streven, strijden" eng. *to strive*; vgl. ook de rom. ontleening ofra. *estriver* „strijden", *estrif* „strijd", eng. *strife* „strijd". De germ. wt. **streib* had eene dergelijke bet. als de onder straf en storm genoemde groepen.

Stribbelen ww. Slechts nnl., frequent. met verscherping van germ. **strîban*, zie streven.

Striem vr. Uit glb. mnl. *strieme* (nvl. „een stroomende streep van vocht, of van licht, alles, wat streepvormig is", hierbij mnl. *striemelen* „wankelen, struikelen"?), b. a. mnd. *strême* (nwestf. *straimel*) mhd. *strieme* nhd. *strieme* m. vr. *striemen* m. „streep, striem"; deze woorden doen een ond. ohd. **streomo-* onderstellen, waarschijnlijk van een wt. **streu* „strijken", ident. met dien van stroom. Op een syn. *i*-wt. wijzen glb. ohd. *strîmo* mhd. *strîme* mnd. nnd. *strême*, *strîme* m. en ohd. *strëno* m. nhd. *strähne* vr. mnd. mnl. *strêne* „strang, band, streng" nnl. *streen*; op syn. *strê* (uit **srê*?) de maagschap van straal.

Strijd m. Uit mnl. *strijt* (*d*) m. „wedstrijd, wedijver; strijd", b. a. ofri. os. *strîd* „strijd; ijver, inspanning" ohd. *strît* „strijd, wedstrijd" nhd. *streit* m.; het st. ww. *strîdan* „strijden, kampen" is slechts bekend uit ohd. *strîtan* nhd. *streiten* mnd. mnl. *strîden* nnl. strijden; in 't On. komt slechts 't adj. *strîðr* „sterk, streng, hardnekkig" (ohd. *einstrîti* „hardnekkig") en *strîð* onz. als „smart, kommer, nood" voor. Aan den anderen kant hebben 't Meng. en Neng. zoowel als duitsche tongvallen een gelijkluidend, met schrijden syn., st. ww. „de beenen zijwaarts of voorwaarts vaneenzetten, schrijden" (eigl. „de beenen strekken, stijf maken"?). In elk geval wordt 't bestaan van een met germ. *strîb* (zie streven) ongeveer syn *strîd* bewezen. Skr. *sridh* „vijand" (bij *sridh* „kwetsen") mag derhalve wel nauwelijks met strijd worden vergeleken.

Strijken ww. Uit mnl. *strîken* „strijken, strekken, uitbreiden (*strîke* „uitbreiding, streek"), glad strijken, streelen, vleien; gaan, heengaan, komen", b. a. glb. ofri. *strîka* mnd. nnd. *strîken*, ohd. *strîhhan* mhd. *strîchen* „strijken, rondzwerven, glad maken, strepen trekken, teekenen, bestrijken" nhd. *streichen* ags. *strîcan* eng. *to strike*; hierbij streek m., streek vr. De germ. wt. *streik* — vgl. ook strijpen en striem — is oorspr. verwant met *string*, *strig* (uit *srîg*?) in lat. *stringere* „stijf aantrekken, samensnoeren (*strictus* „stijf, stram, eng, dicht"), afstroopen, even aanraken, trekken ('t zwaard), strijken", *striga* „streek, streep, rij", *strigilis* „schaapijzer, roskam", osl. *strigą* (*strišti*) „scheren"; ook lett. *stringt* „stram worden, verdorren"? Vgl. voor de beteekenissen van deze groep ook strik en verder streng vr.

Strik m. Uit mnl. *stric* (*ck*; meestal *strec*) m. „strik, boei, lus", b. a. glb. ond. *stric* (*ck*) nnd. *strik* ags. *stric* ohd. *stricch* mhd. *stric* „strik, touw, lus" nhd. *strick* m. Hiervan **strikkjan* (ook **strikjan*) „ineenslingeren, een lus

maken, breien", ohd. *stricchen* (*strihhen*) mnd. nhd. *stricken* mnl. (*strecken*) *stricken* nnl. strikken. Westgerm. *strikko-*, *strëkko-* wijst door vorm en bet. op een verscherpten st. van den wt. *streik*, voorgerm. *strig*, van strijken.

Strikt bnw. Jonge ontleening uit lat. *strictus*, zie strijken.

Strippen ww. Eerst nnl. bekend; glb. nd. *strippen* (eng. *to strip*?); hierbij mnd. nnd. *strippe* „streng; strop", nvl. *strip* „streep of straal van een zich uitgietende vloeistof": met verscherping bij streep en mnl. mnd. *strîpen* „afstroopen" (oorspr. st. *strîpan*?) nnd. *strîpt* „gestreept", *strîpe* vr. „streep"; nhd. *streifen* en eng. *to strip* worden gewoonlijk bij stroop gebracht. De in de oudere germ. dialecten niet bekende groep gaat terug op een met den wt. *strî* (zie striem) en de groepen van strijken en stroop syn. basis, die wellicht eerst betrekkelijk laat is ontstaan. — Hierbij nnl. strips, secundaire formatie met *s*.

Stroef bnw. Eerst nnl., met dial. *oe* voor *û* (vgl. snoet) b. a. mnd. nnd. *strûf* „opstaand, ruig, stuursch, oneffen, streng" mhd. *strûp* (*b*) „ruig opstaand", ohd. *strûbên* „zich verzetten, opstaan" nhd. *straüben*, *struppig*, *gestrüpp*: germ. wt. **streub*. Wegens de groep van struik en verder van een syn. wt. **streut* (mhd. *striuȝen* „opzetten, opsteken", ags. *strûtian* „strijden", mhd. *strûȝ* nhd. *strausz* „twist, gevecht", nhd. *strausz* „ruiker", nvl. *struis* „tros", nd. *strutt* „star, stijf"; zie ook stront) moet men wel een oorspr. wt. *strû* „stijf zijn" onderstellen; vgl. stroo.

Strompelen ww. Frequent. van mnl. *strompen* „stampen, plassen", b. a. mnd. nnd. (*strumpen*) *strumpelen* „blijven steken onder 't gaan, hinkend gaan, strompelen; struikelen". Wellicht zijn nd. nhd. *strampeln* en nhd. *strampfen* verwant. Zekerlijk verwant zijn ofri. *strump*, *strimp* mnd. *strump* mhd. *strumpf* „stomp, boomstomp, romp" nhd. *strumpf* eigl. „kort afgesneden broek, kort afgesneden beenbekleedsel"; hierbij ook nnl. strumpel. De beteekenissen „strompelen, struikelen" staan vaak naast de bet. „stomp" (vgl. b.v. hobbelen, dial. nl. *strobbe* „struik", *strobbelen* „struikelen", eng. *to stumble* en *to stutter* „struikelen, strompelen"); zij zijn vereenigd door de begrippen „stomp zijn, stuiten, horten, blijven steken"; vgl. nnl. strompelig. *Strump* „stomp" (ook *strupp* en *strubb*: mnd. *struppe* en dial. nl. *strubbe*, *strobbe* „stomp") is syn. met den wt. van stronk, struik; in hoeverre het met andere, met *st-* en *str-* beginnende wts., die nagenoeg dezelfde beteekenissen hebben (zie vooral stroef) verwant is, laat zich niet met zekerheid zeggen.

Stronk m. Uit mnl. *stronc* m. „stronk, stomp", b. a. glb. mnd. *strunc* ook syn. met *strump* „beenbekleedsel" (zie strompelen) nnd. laatmhd. nhd. *strunk*. Syn. met struik en *strump* (strompelen). — Hierbij nnl. stronkelen, mnd. nnd. *strunkelen*.

Stront vr. Uit mnl. *stront* m., b. a. glb. mnd. *strunt* nnd. *strunt* „stront; ontuig, afval". Hieruit ontleend ofra. *estront* nfra. *étron* „hoop menschendrek"; het glb. it. *stronzo* laat ook een hd. **strunz* vermoeden. Samenhang van dit in de overige germ. talen niet bekende woord met dial. nhd. *struntzen* „trotsch en stijf voortschrijden, zich dik maken", verder met nhd. *strotzen*, eng. *to strut* (dial. *strout*) „trotsch voortschrijden" (zie stroef) is niet waarschijnlijk; eerder met een der met *str-* beginnende wts. van de bet. „strepen vormen" (zie straal, strang, stroom en vgl. mnd. *strentzen* „sprenkelen") of met de bij strot genoemde groep (vgl. dreutel).

Stroo onz. Uit mnl. *strô* onz. „stroohalm, stroo", b. a. ond. ohd. *strô* „stroohalm, halm, stroo, kaf" nhd. *stroh* ags. *streáw* eng. *straw* on. *strá* onz.: alg. germ. *strawo-* onz., waarnaast een synonymon met *ai* (in plaats van *au*, *aw*) als wtvocaal moet worden aangenomen voor ofri. *strê* nfri. *strê*, *strî* dial. duitsch *strî*, mnl. *bestrîen* „bestrooien". Zie het vgl. woord.

Strooien ww. Uit mnl. _ströien_ (_strouwen_), b. a. glb. ohd. _strewen_, _strouwen_ os. _strewian_, _*ströjan_ mnd. _streien_, _ströien_ ags. _strēȝan_ (_streowian_ eng. _to strew_) got. _straujan_. Niet te betwijfelen is de samenhang van dit _straujan_ „strooien" met stroo, welk laatste gewoonlijk als „strooisel" verklaard wordt. Indien echter _straujan_ eerst van stroo is afgeleid, dan zouden de germ. woorden goed bij de wts. _strū_, _strī_ „stijf staan" (zie stroef en strijd en vgl. nog nwvl. _struwelen_ „oprijzen, rechtstaan") kunnen behooren. Samenhang van germ. _straujan_ „strooien" (vgl. nog glb. nwvl. _striewelen_ uit _*striwilōn_) met den indg. wt. _ster_ (_strō_) van skr. _str_ „uitbreiden", gr. στορέννυμι, στρώννυμι „ik breid uit", lat. _sterno_, _strāvi_ „uitspreiden, uitstrekken", _strāmen_ „stroo", osl. _strěti_ „uitbreiden" is wat den klank betreft in elk geval onverklaard.

Strook vr., **strooken** ww. Eerst nnl. (holl.); oostfri. _strook_ „streep, gedeelte", saterl. _strōkje_ „strijken, streelen, vleien". Wel niet identisch met _streek_ met fri. _ō_ uit germ _ai_ (vgl. moot); de woorden laten zich althans verklaren uit _*strauk_ op grond van on. _strjúka_ st. ww. „strijken", hetgeen op een voorgerm. wt. _streug_, syn. met dien van strijken wijst; vgl. osl. _strŭžą_, _strŭgati_ „schaven, kwellen", lett. _strūgains_ „gestreept" (gr. στρεύγεσθαι „zich veel moeite geven, zich vermoeien"?). — Hierbij nnl. strooken „overeenstemmen", eigl. „met iets in aanraking komen"; vgl. oostfri. _strōpen_ „even aanraken" en „passen, overeenstemmen".

Stroom m. Uit mnl. _stroom_ m. „strooming van 't water" (ook _strūme_), b. a. glb. ofri. _strām_ os. _strōm_ ohd. mhd. _stroum_ (ook _strūm_) „strooming, regenstroom, lichtstreep, stroomend water" (nhd. _strom_ ook = straam) ags. _streám_ on. _straumr_ m. „stroom". Het alg. germ. _straumo-_ (_strūmo-_) is afkomstig van den germ. wt. _strū_ uit indg. _srū_ „vloeien" (voor _str_ uit _sr_ zie storm); vgl. skr. _sru_ en gr. ῥέω (voor *σρέϝω) „vloeien" gr. ῥύσις (uit _*sru-tis_) „het vloeien", oiersch _sruth_ „vloed", _sruaim_ (grdv. _*sroumen_) „stroom". Op een algemeener, waarschijnlijk ouder bet. van den wt. wijzen behalve de beteekenissen van stroom ook de klankwisseliing striem zoowel als dial. duitsch _strōmen_ „rondzwerven", _strōmer_, _strömer_ „landlooper" (ook nd. _strūnen_ mhd. _striunen_ dial. nhd. _streunen_ „als landlooper rondzwerven"); zie ook de syn. bij straal.

Stroop (siroop) vr. Voor _*sroop_ (vgl. storm), met wegvalling der toonlooze lettergreep (vgl. kraal) uit _sirōp_. Het mlat. _sirōpus_, _sirūpus_ (vanwaar fra. _sirop_ enz.) gaat op arab. _s̆arāb_ „drank, siroop" terug.

Stroop m. Bij stroopen, uit glb. mnl. _strōpen_, b. a. mnd. nnd. _strōpen_ „afstroopen, aftrekken, berooven, plunderen, rondzwerven" mhd. _ströufen_, _stroufen_ „stroopen, de huid aftrekken, tuchtigen" nhd. _streifen_ (in pl. v. _*sträufen_) ags. _bestrŷpan_ eng. _to strip_, noorw. _streypa_ „samentrekken, drukken, worgen" (zwe. _strypa_ „worgen"): uit germ. _*straupjan_; hierbij nhd. _striefe_ m. „streep"; met verscherping strop en dial. nl. _stroppen_, dial. duitsch _strupfen_ en _strüpfen_ „stroopen". En st. ww. van den germ. wt. _*streup_ komt slechts zeer zelden voor (mhd. _striefen_), evenals bij het syn. _streip_ (strippen); andere syn. zie bij strook en striem.

Strop m. Uit glb. mnl. _strop_ (_pp_), b. a. mnd. nnd. _strop_ (_pp_) „gedraaide strik, strop" ags. _stropp_ eng. _strop_ (_strap_) nhd. _strupf_ „iets, waarmede men een kleedingstuk nauwer aantrekt"; mhd. _strüpfe_ „strop, trekker (aan de laars)" nhd. _strüpfe_ vr. Deze uit _struppo-_, _struppio-_ ontstane woorden behooren met glb. westf. _strüepe_ uit mnd. _*strōpe_ bij stroopen; voor de ontwikkeling van bet. vgl. strik; de bet. „knoop, lus" kan ook van het begrip van het doorschieten (der uiteinden van de lus) uitgaan, vgl. de groep van sloopen. Lat. _struppus_ „gedraaide riem" (it. _stroppolo_, fra. _étrope_ „touw") is wellicht met de germ. maagschap oorspronkelijk verwant.

Strot m. Dialect. vorm, b. a. mnd. nnd. _strotte_ vr. naast _strutte_ en _strōte_

(*strāte*) ond. *strota* mnl. *strōte*, *storte*, *sterte* md. *strozze* „keel, luchtpijp". Naast dit **strutṓ*, **strutt(j)ṓ* bestaat glb. **þrutṓ* in ags. *þrotu* eng. *throat* ohd. *drozza* (nhd. *drossel*, hierbij *drosseln*; eng. *throttle* „keel; worgen"). Voor de naast elkander staande germ. *st* en *þ* (voorgerm. **strud*, **trud*) vgl. stier. De benaming past nauwelijks bij den onder stroef vermelden germ. wt. *streut* „zich verzetten"; veeleer zal de wt. van verdrieten ook de „slik- en worgbeweging der keel" hebben aangeduid; vgl. stront en de beteekenissen in de groep stroopen, strop, bij welke eveneens woorden voer „strot" schijnen te behooren (on. *strup*, zwe. *strupe*, de. *strube*, dial. eng. *stroupe*, *stroop*). Hd. *drosseln* eng. *to throttle* en it. *strozzare* „worgen" (met *strozza* „keel" uit het Duitsch ontleend) behoeven niet noodzakelijk eerst van 't subst. „keel, gorgel" te zijn afgeleid.

Struif vr. Uit glb. vroegnnl. *struive*, b. a. mnd. *strûve* „een soort dun, licht gebak" hd. *straube(n)* vr.: bij stroef.

Struik m. Uit mnl. *struuc* m. „struik, stronk, stomp, brok", b. a. mnd. *strûk* „struik, kreupelhout" mhd. *strûch* nhd. *strauch* m. Het duitsch-nl. woord was oorspr. syn. met stronk, zoowel als met het grondwoord van strompelen; zie ook het volgende woord.

Struikelen ww. Uit mnl. *strûkelen* „struikelen, terneerwerpen", b. a. mnd. nnd. *strûkelen* mhd. *strûcheln* nhd. *straucheln*: frequent. van ohd. *strûhhēn*, *strûhhôn* „struikelen, strompelen". Wellicht bestaat samenhang met den wt. *streuk* „strijken, even aanraken" (zie strook en vgl. sneuvelen, ook mnl. *striemelen* onder striem) of met struik, volgens den maatstaf der etymologie van strompelen; vgl. nog oostfri. *strûkel* „hobbelig, oneffen" (ook „weerspannig, stuursch, knorrig"). Voor de etymologie van struik is wellicht nog op te merken, dat in nl. dialecten *struikelen* ook „stollen" beteekent.

Struis m. Uit glb. mnl. *struus*; met mnd. *strûs* uit de mlat. rom. benaming ontleend, die op laatlat. *struthio* (gr. στρουθίον of ἡ μεγάλη στρουθός „struis" naast στρουθός „musch") teruggaat; ook de rom. vormen doen een uitspraak met een *s*-klank (mlat. *strûtio*, *strûcio*) onderstellen: it. *struzzo*, fra. *autruche* eng. *ostrich* met sp. *av-estruz* uit de samenstelling met lat. *avis* „vogel", *avistrûtio* (zoo ook duitsch *vogel strausz*). Ohd. mhd. *strûz* nhd. *strauss* moet met mnl. mnd. *strûs* voor ident. worden gehouden: *z* geeft de scherpe *s* terug en is niet uit vooroudhd. *t* verschoven, hoewel in ags. *strŷta* „struis" op germ. gebied een op *strûtio* met de uitspraak *t* teruggaande vorm wordt aangetroffen. De ontleening in 't Duitsch-Nl. zal ongeveer gelijktijdig met die van pauw hebben plaats gehad.

Struis vr. Voor **sruis* uit glb. fra. *ceruse* (lat. *cērussa*); vgl. stroop.

Struisch bnw. Slechts nnl.; westvl. ook met klankwisseling *streusch*: vermoedelijk een telg van den wortel *strû* die bij stroef is besproken; wellicht eerst uit **strûtesch* (vgl. voor de bet. hd. *strotzen*) of uit **strûbesch* (vgl. heusch) samengetrokken.

Strumpel vr., zie strompelen.

Struweel onz. Slechts nnl., ook *strûwel* m., vl. *struwel* „tros, rist": van **strûwen*, „opzetten, opsteken", zie stroo.

Stug bnw. Slechts nnl. bekend (Teuthon. *stugge*). Niettegenstaande de bet. is het nauwelijks denkbaar, dat het woord bij de maagschap van stok behoord.

Stuiken ww. Uit mnl. *stûken*, b. a. nnd. *stûken* „stooten; tot stilstand brengen, stuwen, ophoopen; verbaasd staan" dial. nhd. *stauchen* „doen stijf staan, stuwen", composit. verstuiken nhd. *verstauchen*. Hierbij mnd. nnd. *stûke* „boomstomp; opstapeling; het blijven steken, botsing, stuip" eng. *stook* (dial. *stouk*) „hoop garven", nd. *stûk* „stijf, hardnekkig, lomp", *stûksk* „blijvende steken; verstokt, halsstarrig; houtachtig, hard", verder nvl. *stuikboord* „stootkant" en mhd. *stûche* „wijde mouw" ook „hoofddoek, sluier,

schort" nhd. *stauche* „nauwe mouw voor 't warmhouden" on. *stúka* en ags. *stocu* „lange mouw" (eigl. „kortgemaakt kleedingstuk" of „vooruitstekend deel van 't kleed"?). Deze groep, waarbij ook nog stok en stuk behooren (vgl. stoken en stug) is oorspr. syn. met de groepen, waarop bij steunen, stuip, stek wordt gewezen; als oorspr. verwant moet ook lit. *stùgti* „omhoog staan" worden beschouwd.

Stuinder m., zie steun.

Stuip vr. Uit eerst vroegnnl. bekend *stuipe* (mnl. **stûpe*), b. a. mnd. oostfri. *stûpe* „het blijven steken, het tot staan brengen, terugstoot, convulsie". Zie stoop.

Stuit vr. Uit glb. mnl. *stuut*, vl. *stiet* m. (vgl. kieken), b. a. glb. mnd. nnd. *stût* m. ohd. mhd. *stiuz* m. onz. nhd. *steusz* thans *steisz* m. Wellicht behoort het ten grondslag liggende *stiut-* met hd. *stutzen* ww., *stotz* „stomp", on. *stuttr* „kort" *stytta* „korter maken" bij de groep van stuiten, stooten. Andere denken aan een met lat. *stîva* „ploegstaart" oorspr. verwant germ. **stîwot-*.

Stuiten ww. Eerst vroegnnl. (holl.); een nergens elders bekende klankwisseling *stût* (uit *stûtt*?) die wel het naast bij mhd. *stutz* „botsing", *stutzen* „botsen, terugdeinzen" nhd. *stutzen* behoort. Of deze st. *stûtt*, zoowel als de gelijkluidende van hd. *stutzen* „kort afsnijden" (zie stuit) nader bij stooten of bij stutten „steunen" behoort, is nauwelijks uit te maken. Syn. is ook de maagschap van stuip.

Stuiven ww. Uit mnl. *stûven* b. a. glb. mnd. nnd. *stûven* ohd. *stiuban* nhd. *stieben*; de wt. *stûb* blijkt door stof alg. germ. te wezen; hierbij ook nog mhd. *stöuben* „opjagen, verjagen" mnd. nnd. *stöven* (uit **staubjan*), nhd. *stöbern*. De buiten 't Germ. niet aangetoonde wt. zoude met dien van storen kunnen samenhangen, of ook, volgens de onder stinken nagegane ontwikkelingen van beteekenis, met den onder stomp besproken gelijkluiden wt. *stûb*.

Stuiver m. Eerst nnl., een muntnaam, die zich van den Nederrijn of Nederduitschland uit heeft verbreid: mnd. nnd. *stüver* nhd. *stüber* eng. *stiver* zwe. *styfver*; hij behoort denkelijk bij de groep van nd. *stûf* „stomp, afgekort" westf. *stûwen* „stuk", zie stomp.

Stuk onz. Uit glb. mnl. *stucke* (*stic*); dat in dezelfde bet. alg. germ. **stukkjo-* (of *stukjo-*?) onz., os. *stucki* ohd. *stucchi* ags. *stycce* on. *stykki* behoort bij stok, stuiken, oorspr. met een begrip „een stijf stuk, een stok" (of „een stomp"?). Bij deze etymol. is ook de voor 't Ohd. bewezen bet. „korst" mogelijk, waaruit men it. *stucco* „gips" (vanwaar stukeeren) verklaart. — **Stuk** bijw. en voorz. is eene afkorting van *an* of *in stucki* (plur.); vgl. weg.

Stulp, zie stelpen.

Stumper, stumperd m. Evenals nhd. *stümper* uit het Nd.: mnd. *stümper* „sukkel, ongelukkige, ellendige" nnd. *stümper* „een kreupel, zwak of onvermogend persoon" ouder md. *stümper* „domoor, sukkel": bij de groep van stomp.

Sturen en **stieren** ww. Uit mnl. *stieren*, *stûren* (vgl. kieken) „sturen, leiden, richten" uit **stiurjan*, waaruit ook mnd. nnd. *stûren* „sturen, weren, tegenhouden, afwenden, verhinderen" ohd. *stiuren* mhd. *stiuren* „sturen, leiden, stutten, ondersteunen, tot stilstand brengen" ags. *stýran* eng. *to steer* on. *stýra* „sturen" got. *stiurjan* „vaststellen, bevestigen, beweren". Zie stuur.

Stut m. Eerst nnl. bekend, b. a. glb. mnd. nnd. *stutte* m. mhd. nhd. *stütze* vr.; bij mnl. nnl. stutten mnd. nnd. *stütten*, *stutten* „steunen, botsen, stuiten, opschuiven" ohd. *stuzzen* nhd. *stützen*. Het woord kan met de groep van stotteren en stuiten onmiddelijk als klankwisseling bij stooten (voorgerm. wt. *stud*) behooren, of ook wel met ohd. *studen* mhd. *stüden* on. *styðja* „vaststellen, steunnen" ags. *studu*, *studu* eng. *stud* „post" en ohd. *stûda* nhd. *staude* bij een voorgerm.

wt. **stut*, die verder tot den wt. *stū* (s t e u n) leidt.

Stuur onz. Uit mnl. *stûre* (naast *stiere* of *stier*) onz., b. a. glb. os. **stiuri* mnd. *stūre* nhd. *steuer* ags. *steór* onz. on. *stýri* onz. ohd. *stiura* vr. „roer, achterste gedeelte van een schip". Zooals men kan opmaken uit het hiervan of van een hierbij behoorend adj. (got. *us-stiurei* „teugelloosheid", ouder-holl. *onstuur* „onstuimig") afgeleide ww. s t u r e n was de bet. van het germ. woord oorspr. algemeener „toestel om iets vast te zetten, tot stilstand te brengen". Hierbij ook nog ohd. *stiura* mhd. *stiure* „steun, ondersteuning", dan ook „ondersteuning door cijns, belasting" nhd. *steuer* mnl. *stūre* „ondersteuning". Deze groep is eene *r*-afl. van den wt. *steu*, *stū* van s t e u n e n, s t u w e n (s t u t t e n), evenals met andere klankwisseling on. *staurr*, gr. *σταυρός* „paal", waarbij lat. *instaurâre* „inrichten".

Stuursch bnw. Secundaire formatie (vgl. b a r s c h) van mnl. *stuur*, *stûre* „hevig, fel, streng, barsch, norsch" nvl. *stuur*, b. a. mnd. nnd. *stûr* „knorrig, barsch, toornig, wild; lastig". Dit adj. schijnt verschillend van ohd. *stûri* en met klankwisseling *stiuri* „sterk, gewichtig, statig, prachtig" mnd. nnd. *stûr* „stijf, star, ernstig, sterk, zwaar" mnl. *stuur*, *stûre* „sterk" (on. *stórr* „groot, sterk") hetgeen met skr. *sthûra* „sterk, vast, dik" bij den indg. wt. *stū* „stijf staan, star zijn" (s t e u n) behoort; s t u u r s c h schijnt naar de bet. eerder met s t o r e n, s t o r m verbonden te kunnen worden. Of daarbij afstamming van denzelfden wt. *stū* mogelijk is, moet nog onderzocht worden; vgl. nog o n s t u i m i g en mnd. *stûmisch* „onstuimig", *stûmen* „woeden".

Stuwe vr., **stuwen** ww., zie s t o u w e n.

Suf bnw., **suffen** ww. Uit mnl. *suf* (*ff*) „bedwelmd, dwaas", (*t*)*suffen* „bedwelmd zijn, soezen, dwaas zijn". Deze nog slechts in 't Oostfri. aangetoonde groep zoude zeer wel als klankwisseling bij den germ. wt. *swef* uit voorgerm. *swep* (lat. *sopor* „bedwelming, slaap"), zie s l a p e n, kunnen behooren; evenwel valt behalve de geringe verbreiding de beginletter *s*, in plaats van *z*, op; vgl. s o p, s u k k e l e n.

Suiker vr. Uit glb. mnl. *sûker*, welke vorm aan 't fra. *sucre* (meng. *sucre*) het naast staat. Beide stammen met it. *zucchero* en ohd. (eenmaal voorkomend) *zucara* mhd. *zucker* mnd. *sucker* de. *sukker*, zwe. *zocker*, ijsl. *sykr*, eng. *sugar* uit mlat. *zucara*, hetgeen zelf op de arab. benaming *sukkar*, *sokkar* (sp. *azúcar*) teruggaat. De arab. benaming gaat ten slotte op eene indische terug: skr. *çarkarâ* „korrelsuiker", prâkrit *sakkara*, perz. *schakar*, vanwaar ook gr. *σάκχαρ*, *σάκχαρον*, lat. *saccharum*, russ. *sachar*.

Suikerij vr. Uit mnl. *sûkerîe*, mnd. *suckerîe*: evenals eng. *succory* vervorming — met bijgedachte aan s u i k e r ? — van den mlat. (gr.) naam *cichória* (fra. *chicorée* enz.; gr. *κιχώριον*).

Suilen ww. Slechts nnl., ook met de bet. „slepend afhangen". Niettegenstaande de opvallende *s* behoort 't wel met nvl. *zuilen* „sluimeren, soezen" te zamen en wijst het met (s u l l e n ?) z u i m e n op een germ. wt. *sū* „slap zijn, bedwelmd zijn".

Suizen ww. Uit mnl. *sûsen*, b. a. mnd. nnd. *sûsen* ohd. *sûsôn* mhd. *sûsen* (*siusen*) nhd. *sausen*: een woord van klanknabootsend karakter voor verscheidene geluiden; on. *sûs* „golfgebruis"; vgl. osl. *sysati* „fluiten, suizen", skr. *çus* „snuiven". De bet. „bedwelmd zijn" (s u i z e l e n, s u i z e b o l l e n, westf. *sûsen* „slapen") laat zich uit het met de bedwelming verbondene suizen in 't hoofd verklaren, maar staat ook wel met de maagschap van s u i l e n in verband; vgl. ook s u s s e n.

Sukade vr. Vermoedelijk van hebr. oorsprong.

Sukkelen ww. Uit eerst vroegnnl. bekend *suckelen* (*sockelen*) „wankelen, onvast, langzaam en loom gaan en leven"; oostfri. *sukkel* „langzame, gebrekkige gang", *sukkelen* „langzaam en loom gaan, kwijnen, ziekelijk zijn", westf. *socken* „gaan", *sook* „domoor"

(hierbij ohd. *succhen* „zinken" ?). Indien sukkelen „ziekelijk zijn" direct met ziek samenhing, dan moest sukkelen „wankelen" er van worden gescheiden; het laatste — wellicht door andere stammen geinfluenceerd (vgl. sjokken); opvallend is ook de *s* in plaats van *z* (vgl. suilen) — behoort bij zwak. Sukkelen heeft dus wellicht met ziek volstrekt niets te maken, indien niet ook ziek en zwak etymologisch samenhangen.

Sul m. Eerst nnl., oostfri. *sulje*, *suljes* „sukkelachtig, goedaardig persoon". Bij suilen „soezen".

Sulfer, **solfer** onz. vr. Uit lat. *sulfur*, resp. het daaruit ontstane fra. woord (thans *soufre*).

Sullen ww. Een slechts nnl. woord van duisteren oorsprong.

Sumak, zie smak.

Sussen ww. Uit glb. mnl. *sussen*, mnd. nnd. *sussen* „in slaap brengen, tot rust brengen"; hierbij als adj. laatmnl. *sus* „rustig, stil": van de onomatop. interjectie *sus*. Dergelijke formaties zijn nnl. suizen nd. *süsen* „in slaap brengen", nnl. *suien*, zuien en mhd. *tuschen* „tot zwijgen brengen", vanwaar nhd. *vertuschen*.

T

Taai bnw. Eerst vroegnnl. bekend, uit os. **tâhi-*, „vasthoudend, taai" mnd. *tâ*, *tei* b. a. glb. ohd. *zâhi* nhd. *zähe* ags. *tôh* eng. *tough*. Bij dit germ. **tâhu-* uit **tanhu-* behooren met grammatische wisseling ohd. *gizengi* ags. *getenge* os. *bitengi* „naburig, verwant, intiem, benauwd", ouder nd. *betengen* „in 't nauw brengen" on. *tengja* „vasthouden, verbinden". Met tang wijst deze groep op een germ. wt. *tanh*, *tang* „vasthouden", die buiten 't Germ. wel met *dank*, *dak* in skr. *danç* en gr. *δάκνω* „bijten" overeenkomt. Nd. ouder-nl. *tanger* ohd. *zangar* „bijtend, scherp, levendig" behoort intusschen wellicht bij eene andere groep.

Taak vr. Uit eerst vroegnnl. bekend *tâke*, hetgeen uit glb. dial. fra. *tâque* voor alg. fra. *tâche* is ontleend. Het rom. woord, ofra. *tasque*, *tasche*, eng. *task* enz. wordt tot 't lat. part. *taxa* „het toegewezene" teruggebracht, vanwaar ook nnl. taks vr.

Taal vr. Uit mnl. *tāle* vr. „taal, vertelling", b. a. os. *tala* „getal" mnd. *tāle* „spraak, taal" ohd. *zala* mhd. *zal* „getal, aantal, menigte, vertelling, taal" ags. *talu* vr. eng. *tale* „vertelling", on. *tal* onz. „getal, telling, gesprek, onderhoud". Hiervan afgeleid ohd. *zalôn* „tellen, rekenen, berekenen" os. *talôn* „berekenen" ags. *talian* „tellen, rekenen, vertellen" on. *tala* en mnl. *tālen* „spreken". Zie nog tal, talen, tellen, tol. Taal „spraak" schijnt dus eigl. „optelling" te zijn; met volle zekerheid kan men dit evenwel niet zeggen, daar de grondbet. van deze, buiten het Germ. niet aangetoonde groep niet genoegzaam helder is; vgl. nog ohd. *gizal* ags. *getal* „levendig, vlug", got. *untala-* „onwillig, zich niet latende onderwijzen" (*talzjan* „onderwijzen"), mnl. *ghetālen*, *betālen* „erlangen, tot stand brengen".

Taan vr. Uit laatmnl. *tane*, hetgeen met tanen uit het Rom. (oorspr. Kelt.?) is ontleend; vgl. fra. *tan* „run", eng. *tan* (*tawny* „tanig") mlat. *tannum*; fra. *tanner*, mlat. *tanare* „looien".

Taart vr. Uit glb. fra. *tarte*, hetgeen met rom., it. *torta* (nhd. *torte*), uit het lat. partic. *tortus* „gedraaid" overeenkomt.

Taarts, **teerts** vr. Oorsprong onbekend.

Taats vr. Vroegnnl. *taetse* (nvl. *taatse*, *tatse*) wijst op glb. ofra. (dial.) *tache*, waarmede ook een ouder eng. *tach* „nagel met breeden kop" overeenkomt; vgl. glb. ofra. *tacon* prov. *tacho*, sp. *tachon* „kop van een nagel". In hoeverre het woord met de groep van it. *tacco* „hak", fra. *tache* „vlek" (grond-

bet. „aankleven"?), met eng. *tack* „stift" en nl. tak samenhangt, is niet uitgemaakt.

Tabak vr. Een door sp. *tabaco* aan alle moderne talen medegedeeld woord uit de taal van Haiti, eigl. „de rol, waaruit men den rook van de toebereide plant opzoog" beteekenend.

Tabbaard, tabberd m. Uit glb. mnl. *tabbaert* (*d*): ontleend uit een over de rom. talen verbreid, ook op keltisch gebied bekend woord voor „een lang, wijd kleedingstuk (van dikke stof)", van onbekenden oorsprong: fra. *tabard*, eng. *tabard*, it. *tabaro* enz.

Tabijn onz. Uit it. *tabino*, bijvorm van *tabi* (fra. *tabis*, eng. *tabby*): van de arab. benaming dezer stof *'attâbî*.

Tachtig. Uit glb. mnl. *tachtich* (*g*), het tiental van acht; *-tich* os. *-tig* ags. *-tiʒ* ohd. *zug* komen overeen met got. *tigu-s* „tiental", met grammatische wisseling bij tien behoorende. In het Germ. werden de tientallen van 70 tot 120, resp. 100, dus de tweede helft van 't groote honderd (zie honderd), anders gevormd dan de eerste helft: vgl. got. *saihs tigjus* 60; *sibuntê-hund* 70, ohd. *sëhszug*; *sibunzo*, os. *sëhstig*; *ant-sibunta*, *at-sibunta* (*ant-ahtoda* 80), *ant-sibuntig*, ags. *siextig*; *hund-seofontig*. De afwijkingen der afzonderlijke talen onder elkander zijn niet genoegzaam opgehelderd. Het element *hund*, *ant*, hetwelk in de saks. talen vóór 't grondgetal staat, en waarvan de *t* in tachtig een overblijfsel is, schijnt met gr. *-κοντα* (*τριάκοντα* „dertig") lat. *-ginta* (*triginta* „dertig") en met 't getal 10 samen te hangen.

Taf vr. In dezen vorm waarschijnlijk uit duitsch *tafft* (*taffet*) mhd. *taffet* mnd. *taft* ontleend. De oorspr. perzische benaming *tâftah*, eigl. ptcp. van *tâftan* „twijnen, weven", drong in de Middeleeuwen uit het Oosten in de westelijke talen binnen: fra. *taffetas*, eng. *taffety* enz.

Tafel vr. Uit mnl. — en eveneens mnd. — *tāfele* (naast *tāvele*, *taffele*) „tafel, plaat, schilderij" ohd. *tavala* nhd. *tafel* vr.: na den tijd der ohd. klankverschuiving ontleend uit lat. *tabula* resp. rom. *tavola* (it. *tavola*, fra. *table* eng. *table*). Evenwel had het lat. woord ook reeds vóór dezen tijd ingang gevonden, zooals het verschovene ohd. *zabal* mhd. *zabel* onz. „speelbord" bewijst. — **Tafereel**, waaruit eng. *taffrail*, komt overeen, met dissimilatie (vgl. kandeel), met de diminutiva ofra. *tablel* nfra. *tableau* (it. *tavolello*).

Tagrijn m. Uit 't meerv. van hebr.-chald. *taggâr* „koopman".

Tak m. Uit glb. mnl. *tacke* m., b.a. mnd. nnd. *tacke* „tand (b. v. van een zaag, een rad enz.), twijg, tak" md. *zacke* m. vr. nhd. *zacken* m., *zacke* vr. eng. *tack* „stift, nagel, bout". Het is nauwelijks te betwijfelen, dat het noordgerm. woord in verband staat met een op rom. (en kelt.) gebied verbreide groep, die een grondbegrip „vasthechten" doet vermoeden; vgl. it. *tacco* „hak", fra. *tache*, it. *taccia* „vlek", it. *taccone* „lap aan een schoen", dial. it. *tacare* fra. *attacher* „bevestigen", fra. *attaquer* „aanvallen". Ook got. *têkan* on. *taka* eng. *take* mnl. *tâken* „grijpen, nemen" wordt, naar 't schijnt niet ten onrechte, bij deze noordeuropeesche groep gebracht; vgl. ook oostfri. *take* „doorn, waaraan men blijft vastzitten", *taken* „grijpen, aan iets puntigs blijven vastzitten". Of zij eigl. germ. is, is twijfelachtig. — Hierbij takkeling m. „jonge vogel, die slechts van twijg tot twijg kan vliegen".

Takel m. Eerst vroegnnl. bekend met de beteekenissen „sterk touw, sleeptouw; uitrusting van een schip", b.a. mnd. *takel* „equipage in 't algemeen, b. v. van een ruiter, in 't bijzonder van een schip, hijschtoestel" nnd. en vandaar nhd. *takel* meng. *takel* „uitrusting, in 't bijzonder van een schip" eng. *tackle* de. *takkel* zwe. *takel*. Het woord schijnt oorspr. een zeemanswoord en behoort wellicht (met klankwisseling *ă*?) bij *tâkan* „grijpen" (zie tak en vgl. kabel); anderen denken — bezwaarlijk met recht — aan verwantschap met tooien.

Taks m. Eerst nnl.; vgl. het glb.

nd. nhd. *täckel*, *teckel* (nd. *täckeln* „trippelend gaan"). 't Ontstaan hiervan uit *dachs(hund)* mag geenszins voor zeker gelden, daar *täckelen* „trippelend gaan, als een dashond loopen" ook eene onomatop. formatie of afl. van tak („als op tanden gaan") zoude kunnen wezen.

Taks vr., zie taak.

Tal onz. Uit glb. mnl. **tal*, *ghetal* (flect. *ghetāle*, zelden *ghetalle*), b. a. os. *gital* onz. mnd, nnd. *tal* m. vr. „getal, schatting, verhouding" ags. *gital* „rekening, berekening": germ. **talo-* onz., zie taal.

Talen ww. „Naar iets vragen, nieuwsgiering zijn". Reeds vroegnnl. bekend. Het kan uit de bet. „spreken" van mnl. *talen* verklaard worden, wellicht echter ook uit een oudere bet. van deze groep; vgl. nwvl. *talen naar iets toe* „streven, zich ergens heen begeven" en nnl. talen „verlangen" en zie taal.

Talie (taille) vr. Uit glb. fra. *taille* (lat. *talea* „afgesneden stuk, gedeelte)". — **Talie** vr. „touw", nd. de. *talje* zwe. *talja* is afkomstig uit it. *taglia* of sp. *talha* „katrol".

Taling m. Met fri. *á* voor germ. *ai* (vgl. aterling) in plaats van ouder holl. *téling*, *teiling* mnd. *télink*, glb. meng. *tele* neng. *teal*: zij leiden tot een etymologisch onopgehelderd germ. **taili* „een soort watervogel".

Talk vr. Vroeger nnl. *talg*, *talch*, uit het Duitsch ontleend: mnd. *talch (g)* nnd. *talg* en vandaar nhd. (*talk*) *talg*, ags. **tealg* eng. *tallow* on. *tolgr* „talk"; men vergelijkt ook nog ags. *tælg* „kleur" (vgl. zeep). Bij dit (germ.?) **talgo-*, **tolgo-* dial. duitsch *talkicht*, *talket* „niet doorbakken", mhd. (met nd. beginklank) *talgen*, *telken* „kneden" (en got. *tulgus* „vast"?). Zie telg. — Talk als „gesteente" gaat terug op de arab., oorspr. wel perzische, in de europeesche talen ingedrongen benaming *talaq*, *talq*.

Talmen ww. Eerst nnl.; mnd. *talmen* „met spreken lastig vallen" nnd. *talmen* „sterk op iets aandringen, dringend verzoeken, kwellen; langzaam zijn, dralen" meng. *talmen* noordsch *talma* „kwellen, lastig vallen". Of dit woord op een bij taal behoorend **tal-m-* „gepraat" kan teruggaan, is twijfelachtig.

Talud onz. Uit glb. mlat. *talūtum* (fra. *talus*).

Tam bnw. Uit glb. mnl. *tam* (flect. *tāme*, vgl. lam), alg. germ. **tamo-*: on. *tamr* mnd. ags. *tam* eng. *tame* ohd. *zam* nhd. *zahm*; hierbij het causat. got. *gatamjan* on. *temja* mnd. mnl. *temmen*, *temen* nnl. temmen ohd. mhd. *zemmen*, *zemen* nhd. *zähmen*. Het germ. adj. is oorspr. verwant met lat. *domāre*, gr. δαμᾶν, skr. *damáy* (*damany*) „bedwingen, temmen". Zie het vgl. woord.

Tamelijk bnw. Uit mnl. *támelic* „behoorlijk", mnd. *témelic*, secundaire formatie van ond. **támi* b. a. ohd. *gizámi* mhd. *gezæme* „betamelijk, behoorlijk" got. **ga-témi* in *gatémiba* adv. „betamelijk"; glb. mnl. *betam* en *betáme* naast *betámen* nnl. betamen: deze groep wijst op de met klankwisseling gevormde adjectieven **tamo-*, **témi-* van germ. *tëman* st. ww., got. *gatiman* „bij iets passen" ond. *tëman* ohd. *zëman* „betamen, passen, geschikt zijn" (nhd. *ziemen*; met de afl. mhd. *zimelic* „gepast" die in nhd. *ziemlich* dezelfde ontwikkeling van bet. vertoont, als nnl. tamelijk) mnd. nnd. mnl. *têmen* (in den regel met *ge-* of *be-*; mnl. ook *támen*) „betamen; waard achten, gelieven, over 't hart krijgen, toelaten, (zich) vergunnen, vergen"; hierbij ook nog ohd. mhd. *zumft*, *zunft* „behoorlijkheid, wet, regel" nhd. *zunft*. De grondbet. van den germ. wt. *tem* laat zich uit deze gegevens niet duidelijk opmaken en 't blijft twijfelachtig, of hij met de groep van tam kan samenhangen of met gr. δέμειν „bouwen", δέμας „lichaamsbouw, gestalte", δόμος lat. *domus* osl. *domŭ* skr. *dama* „huis" (wt. *dem* „voegen"?).

Tand m. Uit glb. mnl. *tant* (*d*) m., een alg. germ. woord in de vormen *tan* (uit *dont*), *tanþ-* (uit *dont-*), *tunþ* uit *dn̥t-*: got. *tunþus*, os. *tand*, **tan* mnd. *tand*, *tan* (plur. *tëne*) ags. *tôþ*

(voor *tanþ*) ohd. *zand*, *zan* nhd. *zahn*; zij beantwoorden volkomen aan indg. *dont*, *dn̥t* — oudiersch *dét*, lit. *dantìs*, lat. *dens* (st. *dent-*), gr. *ὀδούς* (st. *ὀδόντ-*), skr. *dat*, *danta* — met gelijke bet., eigl. part. praes., gevormd als mond, strand, vriend, van den wt. *ed* „eten": *dont* (uit **edónt*) „de etende". Zie tinne.

Tanen ww., zie taan. Ook het intrans. tanen behoort met de oorspr. bet. „tanig worden, de heldere kleur verliezen" bij deze groep.

Tang vr. Uit mnl. *tanghe*, b. a. glb. mnd. nnd. *tange* ohd. *zanga* nhd. *zange* ags. *tonge* eng. *tongs* on. *töng*: germ. **tangṓ* vr. „instrument om vast te houden" is afkomstig van dezelfden wt. als taai.

Tante vr. Eerst nnl. en met nhd. *tante* uit glb. fra. *tante*, in plaats van het germ. moei.

Tap m. Uit mnl. *tappe*, b. a. mnd. nnd. *tappe* ohd. *zapfo* „spon, in 't bijzonder aan 't vat" nhd. *zapfen* ags. *tæppa* eng. *tap* on. *tappi* m. Het germ. woord drong in 't Rom., vandaar fra. *tape*, *tapon*, *tampon* „spon" (*taper* „verstoppen") enz., it. *zaffo* „spon". Verwantschap van germ. **tappon-* m. „spon" (voor het toesluiten en laten uitvloeien", of eerst „hangende, vooruitstekende kegel (als ijskegel, dennekegel)"?) met tepel is twijfelachtig; maar het grondbegrip is wel een dergelijk als in de maagschap van dat woord en van top.

Tapijt onz. Uit glb. mnl. *tapijt*, dat uit ofra. (prov.) *tapit* (nfra. *tapis*) is ontleend. Het rom. woord gaat terug op lat. *tapētum*, resp. *tapes*, gen. *tapētis* „dek, tapijt". Den overgang van *ē* in *ī* (vgl. zijde) deelt het vroeger, maar ook eerst na de hd. klankverschuiving, ongeveer in de 8ste eeuw, ontleende ohd. *teppīd*, *teppīt* mnd. *teppet* met de vervorming ohd. *teppīh*, *tebech* nhd. *teppich*. Op nog jonger ontleening uit het Lat. resp. het it. *tappeto* berusten nhd. *tapete* vr. nnl. tapeet.

Tarbot vr. Met *a* in de toonlooze lettergreep (vgl. bazuin, kantoor) uit het Fra.: fra. *turbot* (eng. *turbot*, kymr. *torbwt*), welke naam overigens van germ. oorsprong kan wezen en met 1 bot samengesteld kan zijn.

Tarm m. Met *a* voor *e* (vgl. ar) uit glb. fra. *terme*, eigl. „grenszuil" (lat. *termen*, *terminus*).

Tarnen ww. Met *a* vóór eene *r*-verbinding voor *o* of *e* uit mnl. *tornen* nnl. tornen, of mnl. **ternen* (met assimilatie *terren*) „lossnijden wat genaaid is"; het laatste beantwoordt met metathesis aan ohd. *trennen* (uit **trannjan*) „tornen, scheiden" nhd. *trennen*, het eerste doet met glb. oostfri. *törnen* een syn. **trunnjan* onderstellen, vgl. ohd. *ant-trunneo* „vluchteling", *abe-trunni* „zich afzonderend" nhd. *abtrünnig*. Zij behooren bij 't st. ww. ohd. *trinnan* mhd. *trinnen* „zich afzonderen, wegloopen" hetgeen in 't Germ. ook **trinnan* zoude luiden, maar dat etymol. niet verklaard is. — In andere beteekenissen beantwoorden nnl. tornen, tarnen aan mnd. *tornen* nnd. *törnen* „in den loop tegenhouden, tot staan brengen, grijpen" dat wegens de bet. niet goed bij *trinnan* „zich afzonderen" kan behooren; ook eene *n*-afl. van den wt. *terr* „rukken" (zie tergen; oostfri. *törnen* „rukken, tergen") kan nauwelijks deze beteekenissen verklaren.

Tarten ww. Uit glb. mnl. **tarten*, **terten*, *torten*, met metathesis b. a. mhd. *tratzen*, *tretzen*, *trotzen* „trotseeren, tergen"; mhd. *trotz*, meestal *tratz*, *trutz* m. „hardnekkigheid" ook als adj. en interjectie nhd. *trotz*, vanwaar nnl. trots, mnd. *trot* interj. „wee". Noch in 't Ohd. noch in de overige oudgerm. dialecten is het woord bekend (ags. *teart* eng. *tart* „scherp, wrang"?), welks etymologie niet gevonden is.

Tarwe vr. Uit glb. mnl. *tarwe*, *terwe*, eene uitsluitend nl. benaming, die echter wellicht met eng. *tare* (*tare-fitch*, *tare-grass*) „onkruid, dolik, wik" en verder met skr. *dū́rva* „een soort van graan" verwant is; voor de algemeen germ. benaming, zie weit.

Tas m. Uit glb. mnl. *tas* (*ss*) (ook

„menschenmassa"), b. a. glb. ags. *tass* eng. *tass*; fra. *tas*, prov. *tatz* „hoop, laag" is vermoedelijk germ., daar een overeenkomstig got. *tassa-* voorkomt in *ungatass* adj. (adv. *ungatassaba*) „ongeregeld". Germ. **tasso-* „geregeld; stapel" is een oud *to-* ptcp. evenals luid, wis; verder is de etymologie niet opgehelderd; ohd. *zetten* (uit **tadian*) „verstrooien, uitbreiden" (waarbij nhd. *zettel* „schering") past bezwaarlijk, wat de bet. betreft.

Tas (vrouwspersoon) vr. is een overdrachtelijk gebruik van 't volgende woord.

Tasch vr. Uit mnl. *tassche* (en *tessche*, vgl. flesch), b. a. glb. ohd. *tasca* mhd. *tasche*, *tesche* nhd. *tasche* mnd. nnd. *taska*, *tasche* noordsch *taska*. Evenzoo it. *tasca*, wallach. *tasce*, in fra. dial. *tasque*, *tasse*, *tache*. Het woord, welks eigl. vaderland en etym. niet bekend zijn, schijnt zich van 't Hd. of 't Zuidroman. uit verbreid te hebben.

Tast m. Uit glb. mnl. *tast*, afgeleid van mnl. *tasten* „tasten, merken" nnl. tasten mnd. nnd. mhd. nhd. *tasten*. Zooals de beginklank bewijst, is het een overgenomen woord, en wel uit rom. *tastare* (it. *tastare*, fra. *tâter*, eng. *to taste* enz.), hetgeen tot **taxitâre*, bij laat-lat. *taxâre* „scherp aanraken" moet gereduceerd worden.

Tateren ww. Uit mnl. **tateren* (**tatelen*), b. a. mnd. nnd., ook dial. hd. *tateren*, *tatelen* meng. *tateren* neng. *to tattle*, die evenals hierop gelijkende, zonder twijfel klanknabootsende stammen „snateren, stamelen" beteekenen. Hierbij ook tatewalen, voor welks tweede deel waalsch moet worden vergeleken; evenals uitdrukkingen in de kindertaal, als *tata* voor „vader" enz.

Te voorz. en bijw. Uit glb. mnl. *te*, b. a. os. ofri. *te*, *ti* ohd. *za*, *ze*, *zi* mhd. *ze* praepos. „te", adverb. „daarbij; te" met den meest met nadruk als adv. gebruikten bijvorm germ. **tô* ohd. *zô*, *zuo* nhd. *zu* os. ofri. ags. *tô* eng. *too* mnl. *toe* „toe, ook" nnl. **toe**; zie tot. Het in het Oostgerm. niet gebruikelijke woordje — 't Got. heeft *du*, 't On. *til* — beantwoordt aan lit. *da*, osl. en oier. *do* „tot", als ook aan de enclit. zend. *-da*, gr. *-δε*, lat. *-do* „naar — toe". — Te bij comparatie, b. v. in niettemin, uit glb. mnl. *te* (naast *de*) is daarentegen in den zin b. v. na *des*, uit den instrum. *þiu* van dat ontstaan: os. *þiu* ohd. *diu* (mhd. *deste* nhd. *desto* uit *des diu*); evenzoo gebruikt got. *þê*, ags. *þŷ* eng. *the*.

Teeder, **teer** bnw. Uit mnl. *têder* (of *tédER*?) „zwak, teeder", b. a. glb. ofri. *tedder*; ook aan ags. *tidre*, *tedre* „zwak, vermoeid"? Het adj. (germ. *tëd-ro-* uit **tid-ro-*? (en *taidro-*?)) is, wat klank en etymol. betreft, duister. Met het etymologisch eveneens onverklaarde mnl. *teet* „teeder" ohd. *zeiȝ* „teeder, bevallig" ags. *tât* „teeder, zacht" on. *teitr* „opgeruimd, vroolijk" kan teeder niet dan in de verte verwant zijn.

Teef vr. Uit glb. mnl. *têve*, b. a. mnd. *têve* nnd. *têve*, *tiffe* dial. hess. *ziwwe*; hierbij eng. *tib* „lichtekooi", *tib-cat* „kat". Het is niet bekend, of ond. **tibô* (**tif-*) „teef" met ohd. *zëbar* en ags. *tîfer* „offerdier" (nhd. in *ungeziefer*) samenhangt, welk *tîbro-* eens een algemeener bet. schijnt te hebben gehad; dial. hd. (*ge*)*zifer* „tam gevogelte", soms ook „andere, kleine huisdieren"; als ontleend uit het Germ. beschouwt men ofra. *toivre* „vee", portug. *zebro* „os, koe".

Teek vr. Uit glb. mnl. **têke* b. a. mnd. nnd. *têke* „teek", ook „andere kevers"; hierbij mhd. *zëcke* nhd. *zecke* vr. en ags. **tîca* eng. *tike* (*tick*) nd. *tîke* (in 't Oostfri. alle kevers aanduidend) vanwaar nnl. tiek. De westgerm. groep *tîko-*, *tikko-*, waarvan ook fra. *tique* en it. *zecca* „teek" afkomstig zijn, zoude men bij den wt. *tîk* „aanraken, tikken" van tikken kunnen brengen, indien deze met den voorgerm. wt. van lit. *dygus* „spits, scherp", *dëgti*, *daigyti* „steken" overeenkomt, die evenwel meestal voor *dhig* (niet *dig*) wordt gehouden. Verder moet ook op arm. *tiz* „teek" worden gewezen,

hetgeen op indg. **digh* wordt teruggebracht.

Teeken onz. Uit glb. mnl. *têken*, b. a. os. *têkan* ags. *tâcn* eng. *token* ohd. *zeihhan* nhd. *zeichen* onz. got. *taikns* vr. „teeken”: alg. germ. afl. van een wt. **teik* „toonen”, die ook aanwezig is in ags. *tǣcan* uit **taikjan* „toonen, onderwijzen” eng. *to teach* en beantwoordt aan voorgerm. *deig* in lat. *prodigium* „wonderteeken”, *dignus* „waardig”, gr. *δεῖγμα* „teeken, bewijs”. Deze wt. heeft een gebruikelijker bijvorm *deik*, germ. *teih*, *tig*: skr. *diç* „wijzen”, gr. *δείκνυμι* „ik toon”, lat. *dico* „ik zeg”, got. *gateihan* „toonen, vertellen, zeggen” ohd. *zîhan* „beschuldigen” nhd. *zeihen* mnl. *tien* (later *tijgen*) „terechtwijzen, beschuldigen”, ohd. *firzîhan* „afstand doen” nhd. *verzeihen*; hierbij nog ohd. *zeigôn* nhd. *zeigen*, mnl. *teechenen* ohd. *zeinôn* (uit **taignôn*) „toonen, aanduiden, te kennen geven”, als ook de *t*-afl. ohd. *(bi)ziht* mhd. *ziht* mnd. *ticht* „beschuldiging”, vanwaar nnl. b e t i c h t e n. Wellicht zijn de indg. wts. *dig*, *dik* „aanduiden, toonen” oorspr. identisch met den wt. van t i k k e n.

Teelt vr. Uit ouder *teelte*: met het nl. suff. *-te* (zie b u u r t, l e e m t e) gevormd van t e l e n.

Teems vr. Uit mnl. *teemse* (*temse*), b. a. glb. mnd. *têmes(e)*, *têmse* nnd. *têms* meng. *temse* neng. *temse* (ags. *temsian* „zeven”); het overeenkomstige ohd. *zemissa* beteekent „zemelen”. Op den gelijken grondvorm **tamisjo-* wijst ook de rom. groep van it. *tamigio*, sp. *tamiz*, prov. fra. *tamís* „haren zeef”. Het woord schijnt met het bij werktuigen vaak voorkomende *s*-suff. (vgl. a a k s, h u l s, l u n s) gevormd, maar oorspronkelijk keltisch te wezen.

Teen (toon) m. Met eindklank *n* (als in s c h o e n?) naast mnl. (als nog nvl.) *tee* vr. m., b. a. mnd. *tê* vr., *tên* m. on. *tá* vr. ohd. *zêha* vr. nhd. *zeh* m. vr. ags. *tâhe*, *tá* vr. eng. *toe* ofri. *tâne* vr. „teen”. Naast dit **taihôn*, **taihwôn* wordt 't bestaan van **taiwôn* (uit **taigwôn*, vgl. n i e r, t o o n e n) bewezen door mnd. nnd. *têwe* dial. md. en opperd. *zêwe*, *zîwe*, *zêb*, zoodat wij voorgerm. **doiqân* (of **daiqân*) moeten aannemen. Evenals bij vele germ. met *t* beginnende woorden, kan men den verlangden grondvorm niet terugvinden, want gr. *δάκτυλος* en lat. *digitus* „vinger”, wijken in de klanken af, terwijl t e e n ook nooit voor „vinger” wordt gebruikt. Indien **doikwân* voor **dwoikwân* kan staan, dan zoude het germ. woord als „vertakking, splijting” bij 't getal t w e e kunnen behooren; vgl. t w ij f e l, t w ij g. — Nnl. t o o n is eigl. een friesche vorm; vgl. m o o t.

Teen (twijg) vr. Uit mnl. *teen* m.? vr.? „twijg, roede, wilgentwijg”, b. a. mnd. *teen* „twijg, roede, houten staf, pijlschacht, stang” nnd. *tên* „ijzeren stang” ohd. mhd. *zein* m. nhd. *zein* m. onz. „roede, stang, draad” ags. *tân* „roede, staf” got. *tain-s* m. „telg, twijg” on. *tein-n* „twijg, roede, teen, staf, stang, spies, strook”. Germ. **taino-*, waarvan zijn afgeleid got. *tainjô* ohd. *zein(n)a* vr. „mand (van teenen of staven)”, ohd. *zein(n)en* „metaal tot staven maken, smeden” on. *teina* „tot draden trekken”, behoort wellicht bij een wt. **tei* „zich uitstrekken”; zie t e l e n.

Téer onz. In dezen vorm eerst nnl. (t e e r e, t e e r), mnl. daarvoor *terre* „teer, pek, smeer, vuil” mnd. *ter(e)* nnd. nhd. *teer* m. onz. ags. *teoro*, *tyrwe* meng. *terre*, *tere* neng. *tar*, on. *tjára* vr. „teer” (hierbij *tyrviðr* „pijnhout”); een hd. vorm *zehr* is uit het Hess. bekend. Men verklaart deze benaming als eene afl. van een woord voor „hout, boom”, germ. *trewo-*, indg. *derw-*, *dorw-*, *dru-* (zie a p p e l), waarbij ook lit. *darvà* „pijnhout”, lett. *darwa* „teer” behooren. Vermoedelijk heeft zich de benaming t e e r, dus eigenlijk „het uit zekere houtsoorten gewonnen pek”, reeds vroeg binnen den kring der noordeurop. talen door ontleening uitgebreid.

Teerling m. Uit mnl. nnd. *te(e)rlinc* „dobbelsteen, cubus”: uit glb. mnl. mnd. *terninc* (door dissimilatie of gelijkmaking aan het suffix -l i n g, vgl.

kamenier, scheerling), hetgeen waarschijnlijk eene afl. is van ofra. *terne* (lat. *ternus* „drie aan drie") „worp waarbij de dobbelsteenen hetzelfde aantal oogen vertoonen".

Teerts, zie taarts.

Teezen ww. Uit mnl. *têzen* (*teizen*) „trekken, rukken, krabben", b. a. glb. mnd. nnd. *têsen* fri. *tiese*, ohd. *zeisan* st. ww. mhd. *zeisen* zw. ww. ags. *tǣsan* eng. *to tease*: wellicht is met westgerm. **taisjan*, **taisōn* (van een wt. *tī* „trekken, rukken"? vgl. temen) het lat. praefix *dis-* „uit elkander" verwant; zie teisteren. Men lette ook op den glb. st. *tûs* van nd. *tûsen* eng. *to touse* ohd. *zûsōn* nhd. *zausen*.

Teffens, tevens bijw. Uit mnl. *teffens*, *tevens*, met adverbiale *s* uit *te effen*, *even* „te gelijk". Vgl. seffens.

Tegel m. Uit glb. mnl. *têghel* (*techel*, *tichel*), b. a. ags. *tigel* eng. *tile* on. *tigull*, *tigl* m., ohd. *ziagal* nhd. *ziegel* mnd. nnd. *têgel* m.: een oude, met andere woorden betreffende het bouwen van huizen en 't aanleggen van straatwegen (vgl. muur, straat) gelijktijdige ontleening uit 't Lat.-Rom.; ten grondslag ligt lat. *tegula* „dakpan" (van *tegere*, zie dekken), vanwaar ook it. *tegola*, *tegolo*, sp. *teja*, prov. *telha*, *tijolo* (*tigella* „schotel"), fra. *tuile*. Het onderscheid van nl. *ê* en hd. *ia* uit *é* kan verklaard worden uit *ĕ* van 't lat. woord (vgl. spiegel); daarnevens wijzen de vormen van het germ. woord ook nog op gesyncopeerd *tegl-* (en *tigl-*? of is de *i* eerst ingedrongen uit afleidingen, als **tiglîn* mnl. *tichelijn* „van tegels"?), vanwaar de verscherping in mnl. nnl. tichel. Zie teil en degel.

Tegen vz. Uit mnl. *teghen*, zie jegens en vgl. voor de verkorting ook tachtig. — Tegenwoordig, zie -waards.

Teil vr. Uit mnl. *teile* (vl. *têle*) „aarden schotel, aarden pot": het woord wijst op het het lat., in 't Rom. ook „aarden vaatwerk" beteekenende *tegula* (tegel); evenwel is de herkomst van den vorm *teile* niet voldoende opgehelderd.

Teisteren ww. Eerst nnl.; oostfri. *teisteren* „trekken, rukken, ruw behandelen, met een ruw of scherp werktuig havenen": bij teezen.

Tel m. Met assimilatie van *ld* tot *ll* (vgl. hellen) uit *teld-*, mnl. *telt* (*d*) m.; b. a. mnd. *telt* (*d*) mhd. dial. nhd. *zëlt* m. „telgang, waarbij het paard de beide rechter- en de beide linkerbeenen tegelijk opheft"; mnl. mnd. *telden*, *tellen* mhd. *zëlten* „den telgang gaan"; mnl. **telde* bij Kil. *telde*, *telle* nnl. telle, tel „telganger" (ohd. *zëltâri* nhd. *zelter*). Mnl. *telde* past goed bij het bij Plinius bewaarde „hispanische" *thieldo* (bij Kil. vulgair-lat. *teldo*) „een asturische telganger". Evenwel is de weg niet aangewezen, langs welken deze oudhispanische, in de rom. taal niet aangetoonde benaming vóór de ohd. klankverschuiving — ongeveer gelijktijdig met ohd. *soum* os. onl. *sôm* ags. *seám* „last, lastdier" uit rom. *salma*, *sauma* — in 't Duitsch-Nl. is kunnen komen. Een germ., tot de maagschap van touteren behoorend **tëldo-* „telgang" is daarom evenwel toch niet waarschijnlijk.

Telen ww. Uit mnl. *tëlen* „voortbrengen, tot stand brengen; bebouwen; acht slaan, zorg dragen" b. a. ond. *tilon*, *tiloian* „zich haasten, streven, voortbrengen" ofri. *tilia* mnd. nnd. *tëlen* „beoogen, voortbrengen; bebouwen" ohd. *zilōn* mhd. *ziln* „zich haasten, streven; eene richting nemen, vaststellen, tot stand brengen" nhd. *zielen* ags. *tilian* „zich beijveren, voor iets zorgen; het veld bebouwen" eng. *to till* „'t veld bebouwen, ploegen" got. *ga-tilōn* „erlangen": denominativum van germ. **tilo-*, got. *til* „gelegenheid" ohd. mhd. *zil* „doel, termijn, bepaalde ruimte, grens" nhd. *ziel* laatmnl. *til* onz., „doel, tijd", on. *til* als praepos. „tot", vanwaar eng. *till*; hierbij verder in compositie met *ga-* got. *gatils* adj. „gepast" (*gagatilōn* „samenvoegen"). Vergelijkt men verder de klankwisseling vertoonende woorden ohd. *zîla* mhd. *zîle* „rij, lijn, steeg" nhd. *zeile*, zoo komt men ongeveer tot de grondbet. „zich lang uitstrekken"; men verge-

lijkt osl. *prodĭliti* „verlengen", *dĭlina* „lengte". Zie verder teen en tijd aangaande een wt. *tĭ*.

Teleurstellen, teloorgaan. Uit de mnl. verbinding *te lōre*, *te lōre* „te niet, verloren"; glb. oostfri. *to lōre*; uit glb. ags. meng. *to lose* blijkt, dat *lōre* bij loos, verliezen behoort: os. abstr. **luri-*, uit **luzi-*, ags. *lyre*.

Telg m. Uit mnl. *telch* (*g*) m. onz., b. a. glb. mnd. *telch* m. onz. nnd. *telg* mhd. *zëlch* m., *zelge*, *zilge* m. ags. *tëlga* m. on. *tjalga* vr.: germ. *tëlgō(n)*- „twijg" uit voorgerm. **delgho-* past als klankwisseling bij indg. *dlgho-* in osl. *dlŭgŭ*, gr. *δολιχός*, operz. *darga-*, skr. *dirgha-s* „lang". Als men het begrip „lang" uit „toegevend, zich uitstrekkend" zoude mogen verklaren, dan zoude ook de groep van talk hierbij kunnen behooren.

Teljoor onz. Uit mnl. *teljoor* (*taljoor*), hetgeen uit fra. *tailleoir* „broodplank" is ontleend; mhd. *teller* (*teler*, *telier*) nhd. *teller* is afkomstig van 't overeenkomstige it. *tagliere* van *tagliare* (fra. *tailler*) „fijnsnijden".

Telkens bijw. Met adverbiale *s* uit de verbinding van te met een casus van elk.

Tellen ww. Uit mnl. *tellen* b. a. glb. ofri. *tella* os. *telljan* nnd. *tellen* ohd. *zellen*, *zelen* nhd. *zählen* ags. *tellan* eng. *to tell*: **taljan* van *talo-*, zie tal, taal.

Teloorgaan, zie teleurstellen.

Temen ww. Eerst nnl., en nergens elders voorkomend. Als het behoort bij westfri. *om-tiemjen* „omverhalen, omtrekken", *tiemjen* noordfri. *time* oostfri. *temen* „hooi met een langen stang (Kil. *teem*) op hoopen samentrekken", dan zal „trekken, lang uittrekken" wel het eigl. begrip van temen (uit **timōn*?) wezen: van een wt. *tī* „trekken"? zie teezen, telen. Indien de groep specifiek friesch is, dan zoude het woord ook *þ* als germ. beginklank kunnen gehad hebben; vgl. holst. *diemen* „hooistapel".

Temet bijw. Uit te en met.

Temmen, zie tam.

Tempel m. Uit mnl. *tempel* m. (vr.); met mnd. *tempel* m. ohd. *tempel* onz. nhd. *tempel* m., in 't ohd. tijdperk — met christelijke woorden, als klooster, altaar enz. — ontleend uit lat. *templum*. Voor een echt germ. woord, zie onder alsem.

Temper m. Jonge afl. van temperen uit mnl. *temperen* „goed inrichten, matigen, mengen", met glb. mnd. *temperen* ohd. *temparōn* in den ohd. tijd ontleend uit glb. lat. *temperāre*.

Tengel m. Slechts nnl.: uit **tangil* van den wt. *tang*, *tanh* „vasthouden", zie taai.

Tenger bnw. Slechts nnl. en oostfri. Met oostfri. *tenger* „scherp, bijtend" bijvorm van *tanger* (zie taai) laat zich het woord wegens de bet. moeilijk vereenigen; daarentegen komt het in de bet. overeen met fra. *tendre* (lat. *tener*), waaruit ook vroeger nnl. *tender* was ontleend.

Tent vr. Uit mnl. mnd. *tente*, hetgeen, evenals eng. *tent* uit fra. *tente* „tent" (rom., it. *tenda* van lat. *tendere* „spannen, uitbreiden") ontleend is. Daarentegen is mnl. *telt*, *ghetelt* (*d*) echt germ., b. a. ohd. *gizëlt*, *zëlt* nhd. *zelt* ags. *getëld* „gordijn, dek, tent" on. *tjald* onz. (ags. *betëldan* „uitbreiden, bedekken").

Tenten ww. Uit mnl. *tenten* (*tinten*) „betasten, onderzoeken": ontleend uit glb. lat. rom. *tentāre* (*temptāre*), fra. *tenter* eng. *to tent*, *tempt*.

Tenware, **tenzij** vw. Uit *het en wāre*, *zî* „zoo het niet ware, zij"; vgl. maar.

Tepel m. Uit mnl. *tēpel* b. a. glb. oostfri. *tēpel*; onl. **tipul* (**tipil*?) bij mnl. mnd. nnd. meng neng. *tip* mhd. *zipf* „punt, top" nnl. **tip** m. en mhd. nhd. *zipfel* mnd. nnd. mnl. nnl. *tippel* m. „top, uiteinde"; hierbij ook nog oostfri. *tepen* „trekken" en met nasaleering ouder-nederrijn. westf. *timp*, *timpe* „uiteinde". Uit het Duitsch is vermoedelijk ontleend it. *zipolo* „spon". De maagschap behoort waarschijnlijk niet bij tap, doch bij een parallellen st. *tip*, *tipp*, die vermoedelijk tegelijk in oorsprong identisch is met den st.

van nl. nd. *tippen* (*tēpelen*) ook hd. *tippen* eng. *to tip* „even aanraken, tippen".

Terdege, zie deeg.

Teren ww. Uit mnl. *tēren* „teren, verteren", b. a. os. *terian* mnd. *tēren* „teren, verteren, opmaken" mhd. *zern* nhd. *zehren*, eigl. „vernietigen, doen vergaan", zooals os. *farterian* ook nog beteekent, want het ww. is causat. **tarian* van den germ. wt. *tër*, voorgerm. *der*, in skr. *dar* „bersten, scheuren, verstuiven", osl. *derą* „verscheuren, villen", gr. *δέρειν* „villen", germ. **tëran* st. ww., got. *ga-taíran* „verwoesten, vernietigen" ags. *tëran* eng. *to tear* mnl. *tēren* „verscheuren" ohd. *fir-zëran* „verwoesten, verscheuren, oplossen".

Tergen ww. Uit mnl. **terrigen*, *tergen* b. a. mnd. *tergen* nnd. *tergen*, *targen* „plagen, tergen, trekken, ergeren" ags. *tergan* „trekken, tergen" eng. *to tarry* nhd. (dial.) *zergen* „tergen". Daar mnl. *ter(ri)gen* en de overeenkomstige vormen (*i*)*g* uit *j* kunnen hebben, zoude wellicht identiteit mogelijk wezen met ohd. mhd. *zerren* „trekken, rukken" (vandaar nnl. sarren?) mnl. **terren*, **tarren* mnd. *terren* „twisten" ijsl. *terra* „uitbreiden", die op **tarrjan* wijzen, dus noch met teren identisch, noch met nnl. tarnen verwant zijn. Doch men neemt voor tergen een germ. **targjan* aan, verwant met russ. *dërgat'* „trekken, rukken" (idg. wt. **dergh*).

Term, zie tarm.

Terp vr. Een friesch woord, waarschijnlijk identisch met *therpe* „dorp, buurt" nnd. *dörp* „dorp", bijvorm (**thurpjo-*) van dorp.

Terpentijn vr. Met opvallende *p* evenals nhd. *terpentin* eng. *turpentine*: ten grondslag ligt mlat. rom. *terebentīna* (*termentīna*) eigl. adj. van den gr. lat. boomnaam *terebinthus*.

Terug bijw. Uit later mnl. *te rugge* (mnl. *achter rugghe* „ruggelings, achteruit") b. a. mnd. nnd. *to rügge* ohd. *zi rucche* „ruggelings, achteruit" nhd. *zurück*: eigl. „naar den rug"; vgl. eng. *back* „rug; terug".

Test vr. Eerst vroegnnl.; mnd. nnd. *test* m. mhd. *test*, *teste* m.: uit lat.-rom. *testum* (fra. *test*, *têt*, eng. *test*, it. *testo* enz.) „aarden pot".

Tets bnw. Vroegnnl. (vl.) en nergens elders voorkomend. Oorsprong onzeker.

Tettig bnw. Een slechts nnl. woord; zie tittel.

Teug vr. Uit mnl. *tōge*, *tōge* m. vr., b. a. mnd. nnd. *tōge* ohd. *zug* nhd. *zug* ags. *tyge* m. (eng. *tug*, nd. de. *tog*): abstr. **tugi-* (**tugo-*) bij het germ. ww. *teohan* (*tug-*) — got. *tiuhan* os. *tiohan* ags. *teón* mnl. *tien*, nnl. nog slechts in de vormen toog, getogen, ohd. *ziohan* nhd. *ziehen* — „trekken" uit voorgerm. *deuk* in lat. *dūcere* „leiden", gr. *δια-δύσσεσθαι* (uit *dŭkjo-*) „trekken", waarbij in 't Germ. ook nog tocht, teugel, hertoog, toom (?), tuig (?), tuk behooren. Zie altoos.

Teugel m. Uit mnl. *tōghel* (*tōghel*), b. a. glb. mnd. nnd. *tōgel* nhd. *zügel*, ohd. *zugil* (*zuhil*, *zuol*) ags. *tygel* on. *tygell* „riem, trekband, teugel" de. *töile*: **tugilo-* van den wt. *teuh* „trekken"; zie het vorige woord.

Teuten ww. Eerst nnl. bekend, nd. *tōten*, *tōteln* „talmen, teuten". De st. *tut* is vermoedelijk een syn. van eene rij van stammen (zie tap, tepel, tittel), die begrippen als „rukken, trekken, aanraken, spits toeloopen, vooruitspringen (als een snuit)" in zich vereenigen; vgl. tuit, meng. *tote* noordfri. de. *tot* „vlok" en verder tod en tuieren. Voor de ontwikkeling van bet. van teuten vgl. ook hd. *zaudern* bij tod, ohd. *zogōn* „rukken, trekken, ophouden": nhd. *zögern* (bij teug), zoo ook temen.

Tevreden bnw. Uit mnl. *te vreden*, b. a. mnd. nnd. *te vreden* nhd. *zufrieden*; oorspr. slechts adv.: te en een casus van vrede (glb. mnl. *met*, *in vreden*, mhd. *mit vride*). — **Teweeg** b. a. mnd. nnd. *to wēge* ohd. *zi wëge* nhd. *zuwege* „op den weg, in gang, in stand".

Thans bijw. Uit mnl. *than*(*t*)*s*, met adverb. *s* naast *thant* uit *te hant* „terstond, nu", b. a. mnd. *to hant*, *to handes* „terstond, zoo even" mhd.

zehant „terstond”: eigl. bij de h a n d”.

Thee vr. Eerst nnl.: met nhd. *thee*, it. *tè*, fra. *thé*, eng. *tea* enz. uit de zuidchineesche benaming *the*.

Tichel, zie t e g e l. — **Tiek**, zie t e e k.

Tien telw. Uit mnl. *tien* uit onl. **tëhan* b. a. os. *tëhan* (*tian*, *tên*) ags. *týn* eng. *ten* ohd. *zëhan* nhd. *zehn* got. *taíhun*, en verder beantwoordend in de overige indg. talen: skr. *dáçan*, gr. *δέκα*, lat. *decem*, osl. *desę(tĭ)* uit een grondvorm **dekn̥* (of *dekm̥*, *dekmt*?). — Hierbij het rangtelwoord got. *taíhunda* ohd. *zëhando* ags. *teódha* mnl. *tiende* en, met gramm. wisseling, ofri. *tëgatha* os. *tegotho* mnd. *tëgede* nnd. *tëg(e)de*, als subst. „het tiende deel als cijns” ohd. *zëhando* m. enz. mnl. *tiende* vr. nnl. t i e n d onz. — Verder hierbij met gramm. wisseling got. *tigus* (uit voorgerm. **dekús*) „tiental” (*þreis tigjus* „drie tientallen” = „dertig”), vanwaar als suff. os. ofri. ags. *-tig* eng. *-ty* mnl. *-tich* nnl. **-tig** ohd. *zug* nhd. *-zig*.

Tier vr. Uit mnl. *tiere* „soort” (*meneghertiere* „velerlei”, *goedertiere* „goedaardig, goed” nnl. g o e d e r t i e r e n), b. a. glb. mnd. *têre* (*tyre*) vr., daarnaast *têr* m. „tier, glans, roem”; uit het Ndl. waalsch *tîr* „soort, ras”. Bij de, naar het schijnt, jongere bet. „goede soort, gedijen” sluiten zich aan: nnl. t i e r e n oostfri. *tîren* „gedijen, gelukken” en het adj. t i e r i g oostfri. *têrig* „tierig, bedrijvig”. Mnl. *tieren* mnd. *têren* is „geaard zijn”, reflex. „zich voordoen, zich gedragen”, waaruit zich, op dergelijke wijze als in g e b a a r de bet. „leven, geraas maken” nvl. „schreeuwen, gillen” ontwikkeld heeft. Mnl. *tiere* kan op onl. **tîr-* (vgl. v i e r e n), **têr-* (vgl. h i e r), maar ook op **teor-* teruggaan. Naar analogie der bij -h e i d aangewezen ontwikkeling van bet. zoude identiteit met os. ags. *tîr* „tooi, roem” (zie v e r s i e r e n) niet ondenkbaar wezen; evenwel spreken de vormen eerder voor ond. **teor* (vgl. w i s p e l t u r i g). De klanken zijn op te veel wijzen verklaarbaar en de eigl. kern der beteekenissen van deze groep is niet genoeg bepaald om eene etymologie mogelijk te maken. Indien (ags. *tier* „orde, rij”?) eng. *tier* hierbij behooren — vgl. Teuth. *tieren* „ordenen, richten, sturen” — zoo zoude men wellicht aan de groep van ohd. **zëhhôn* ags. *teohhian* „bepalen, rekenen, op iets doelen”, got. *gatêwjan* „verordenen” mogen denken. Zie v e r t i e r.

Tierelantijntje. Slechts nnl. (fra. *turlut* „boomleeuwerik”); bij 't volgende woord; ook het tweede deel is wel klanknabootsend.

Tierelieren ww. Klanknabootsing, die ook in andere talen bestaat: duitsch *tirreliren*, eng. *tirra-lirra*, fra. *tirelirer*.

Tieren, **tierig**, zie t i e r.

-tig, zie t i e n.

Tij onz. Met verlies van het praefix (vgl. b e u r t) uit glb. mnl. *ghetîde* onz., b. a. glb. mnd. *getîde* onz., *tîde* onz. vr. nnd. *tîde* eng. *tide*: indentisch met mnl. mnd. *getîde* „bepaalde tijd, tijd van 't gebed, gelegen tijd, tijdruimte”, collectivum van t ij d.

Tijd m. Uit mnl. *tijt* (*d*) m. vr. „tijd, weder”, b. a. os. ags. *tîd* vr. eng. *tide* ohd. *zît* vr. onz. (*zîd* onz.) nhd. *zeit* on. *tíð* vr. „tijd”. Dat *tî* de wortellettergreep van germ. **tî-di-* „tijd” is, blijkt uit glb. **tî-mon-* ags. *tîma* eng. *time* on. *tími* m. Daar ook de maagschap van t e l e n op een wt. *tî* wijst, kan men t ij d goed uit het begrip „zich uitstrekken” verklaren. Men vergelijkt ook nog voorgerm. *dî* in skr. *a-diti* „onbeperkt in ruimte en tijd, eindeloos, oneindig” (naam der godin *Aditi*). — T ij d e n s voorz. met adverbiale *s* uit mnl. *tîden*, gecontraheerd uit *te tîden* „bij tijden”.

Tijding vr. Eerst vroegnnl., b. a. glb. mnd. *tîdinge* mhd. *zîtunge* (nhd. *zeitung*) eng. *tiding*, on. *tíðende* „berichten, nieuwigheden”. Uit de histor. bet. van t ij d is de groep niet goed te verklaren, daarom moet men haar wellicht aan de oudere grondbet. aanknoopen, of aan ags. (*ge*)*tîdian* eng. *to tide*, *betide* „gebeuren”, hetgeen overigens, evenals ook mnl. mnd. *tîden* „wegspoeden, heengaan, heentrekken,

naar iets streven" (hierbij nnl. laten betijen), evenseens met tijd etymologisch zoude kunnen samenhangen.

Tijger m. Uit mnl. *tîgre*, *tîger*: met de overeenkomstige namen der overige westersche talen uit lat. gr. *tigris* „tijger". Voor *î* in plaats van lat. *ĭ* vgl. lier, kruis.

Tijk vr. Uit glb. mnl. *tîke*, hetgeen uit lat. gr. *thēca* „bewaarplaats, foedraal, overtrek" ontleend is. De vocaal in nl. *tîke* en glb. eng. *tick* (vgl. vieren, zijde) wijst op oude, maar toch een paar eeuwen jongere ontleening dan ohd. *ziahha* nhd. *zieche* mnd. nnd. *têke* „tijk" met *ê*, *ia* uit lat. *ē* evenals Griek, spiegel. In 't Hd. kan het woord — waarvan ook fra. *taie* (dial. *toie*) „tijk", chur-waalsch *teija* „foedraal, tijk" afkomstig zijn — gelijktijdig met kussen en peluw zijn opgenomen.

Tijloos vr. Uit *tijdeloos* mnl. mnd. *tîdelôze* nnd. *tîtlôse tîllôse* ohd. *zîtilôsa* nhd. *zeitlose* vr. De naam beteekent verscheidene, steeds zonder of met geringe bladerontwikkeling bloeiende bloemen, als „crocus, narcis, anemone, sleutelbloem, herfstijloos", vroeger meestal „narcis". Juister dan de gewone verklaring „de buiten den eigl. bloementijd bloeiende" is wellicht „de slechts korten tijd bloeiende" van **tîdilaus* „zonder duur, momentan", in welken zin Kil. *tijdloos* vermeldt.

Tijm m. Uit glb. mnl. *tijm* m., ontleend uit fra. *thym* (gespr. *tîm*) (it. *timo* enz., lat.-gr. *thymus* „tijm", bij gr. *θύειν* „offeren, als offers geuren"), vanwaar ook eng. *thyme*.

Tijns m. Uit mnl. (holl.) *tijns*, *tins*, den opvallenden saks.-fri. bijvorm van cijns.

Tikken ww. Eerst vroegnnl., b. a. glb. nd. *ticken* eng. *to tick* mhd. *zicken*; hierbij ohd. *zëcchôn* „stooten, plagen, schermutselen" mhd. *zeckezzen*, waarschijnlijk ook eng. *to tickle*. Een germ. wt. *tikk*, *tik* „aanraken, tikken" zoude zeer goed eene onmiddelijke onomatopoeische formatie kunnen wezen; evenwel wijst hij waarschijnlijk op voorgerm. *dig*; vgl. lat. *digitus* „vinger" en zie verder teeken. Vgl. teek.

Tiktak onz. Vroegnnl. bekende klanknabootsing; glb. fra. *trictrac*, eng. *tricktrack* en *ticktack*.

Tillen ww. Eerst nnl., een specif. fri. woord, ofri. *tilla* nfri. *tillen*; hierbij waarschijnlijk meng. *tillen* „trekken", neng. *till* „schuiflade", *to tilt* „omvallen, zich buigen, wankelen"; hierbij verder nvl. *tillebeenen* „met de beenen trillen, lillebeenen", nd. *till-föten* „met de voeten trekken"; st. *till* „trekken, zich met trekkingen bewegen".

Timber m. Uit glb. mnl. *timber*, hetgeen uit glb. ofra. *timbre* (eigl. „klok") is ontleend.

Timmeren ww. Uit mnl. *timmeren* (*tem.*), b. a. os. *timbrjan* ohd. *zimberren* nhd. *zimmern* ags. *timbran* got. *timbrjan*, *timrjan* „timmeren, bouwen", afgeleid van ags. *timber* eng. *timber* on. *timbr* „bouwhout" os. *timbar* mnd. dial. nl. *timmer* ohd. *zimbar* onz. „bouwmateriaal, bouwhout, timmerwerk, gebouw, kamer" nhd. *zimmer*: germ. **tim-ro-* uit **tem-ro-* is met *r* afgeleid van den wt. der groep gr. *δέμειν* „bouwen", lat. *domus* „huis", zie tamelijk.

Timpje. Westf. *timp*: ident. met *timp* „slip", zie tepel.

Tin onz. Uit glb. mnl. *tin* (*ten*), b. a. mnd *tin*, *ten* (flect. *tënes*, *tinnes*) ags. eng. on. *tin* ohd. *zin* nhd. *zinn*. Het alg. germ. *tino-* is in denzelfden of overeenkomstigen vorm buiten 't Germ. niet teruggevonden (iersch *tinne* schijnt overgenomen) en elke poging van etymologie is te onzekerder, naar mate bij den naam van een overoud, in verre streken vervoerd handelsartikel de gedachte aan ontleening niet kan worden verworpen. Denkbaar zoude verwantschap met teen wezen. Van glb. lat. *stannum* (it. *stagno*, fra. *étain*) is tin zekerlijk geheel onafhankelijk.

Tinkelen ww. Eerst nnl., glb. nd. *tinken* eng. *to tinkle* (*tingle*): waarschijnlijk onomatop. formatie.

Tinne vr. Uit mnl. *tinne* vr. (*tin* of *tinne* m. of onz.) in 't enkelv. of meerv. „kanteel", b. a. mnd. *tinne* ohd. *zinna*

nhd. *zinne* vr. Het woord is wel eene afl. van mnd. *tinde* nnd. *tinde* (*tinne*, *tind*) ags. *tind* on. *tindr* mhd. *zint* „tand" (daarnevens glb. ohd. *zincho* m. nhd. *zinke*, *zinken*): *tinne* uit **tinnō* met *nn* voor *ndn* (vgl. zin). Ags. *tind* wordt met tand verwant geacht.

Tint vr. Eerst nnl., evenals eng. *tint* uit it. *tinta* „kleur; het kleuren"; it. sp. *tinta* (fra. *teint*) uit *tincta* van lat. *tingere* „kleuren". Dus is teint oorspr. identisch; evenzoo ohd. *tincta* mhd. *tinkte*, *tinte* nhd. *tinte* „inkt". Hierbij ook tint m. van it. *vino tinto* „donkere wijn".

Tintel vr. Eerst nnl., bij 't volg. woord.

Tintelen ww. Uit mnl. *tintelen* „trillen, flikkeren, prikkelen, kittelen". De st. *tint* „stuiptrekken, flikkeren" zoude nasaleering van den st. *tit* (zie tittel) kunnen zijn, maar hij kan ook voor **tinkt* staan (vgl. lente); vgl. oostfri. *tinkeln* „flikkeren" ags. *tinclan* eng. *to tinkle* (*tickle*) „prikkelen, kittelen"; zie verder tonder. Hierbij waarschijnlijk (met klankwisseling?) het tweede lid van maltentig.

Tip, zie tepel.

Tiretein onz. Van fra. *tiretaine* (sp. *tiritaña*, *tiritaina*).

Titel m. Van lat. *titulus* (vanwaar ook fra. *titre*, it. *titolo* enz.); een tegelijk met ohd. *titul*, *tital* mhd. *titel*, *tittel* nhd. *tittel* m. overgenomen onl. **titul* zoude zonder nieuwen invloed van 't rom. woord **tētel* zijn geworden.

Tittel m. Eerst nnl. bekend; eng. *tittle* „stip". Dit woord doet met dial. *tet* „vrouweborst" hd. *zitze* en tettig eigl. „stipt, kleingeestig, lichtgeraakt" een st. *titt* „even aanraken, stippen" syn. met den st. *tip*(*p*) (tepel) onderstellen.

Tjalk vr. Glb. nd. *tjalk*: een fri. woorp, misschien verkleinwoord van **tjal* voor *kjal* = ags. *ceól*, zie kiel.

Tjanken ww. Eerst nnl. bekende onomatop. bijvorm van janken.

Tjerk vr. Oorspr. onbekend.

Tjilpen ww. Eerst nnl. bekende klanknabootsende formatie naast glb. vl. *tjippen*, *tjiepen*.

Tjingelen ww. Eerst nnl.; klanknabootsende st. naast *ting* in eng. *to tingle* oostfri. *tingen* „klinken" en *tink* (tinkelen).

Tobbe vr. Uit mnl. *tobbe* (*tubbe*; nvl. *tubbe*, *tibbe*), b. a. glb. mnd. *tobbe*, *tubbe* nnd. *tubbe* eng. *tub*. De etym. van saks. **tubbō*, **tubbjō* is niet gevonden. Ohd. *zubar* onz. mhd. *zuber*, *zober* nhd. *zuber*, *zober* m. nd. *töver* kan niet hiermede verwant zijn, als het slechts een bijvorm van ohd. *zwibar* eigl. „vat met twee ooren" (zie emmer) is.

Tobben ww. Eerst nnl., b. a. mnd. nnd. *tobben* „trekken, sleepen; zich oververmoeien" (westf. *tobben*, *tuebeln* „trekken"); hierbij mnl. *toven* (*ō* of *ó*) „trekken"; met den saks.-nl. st. *tub*, *tubb* vgl. de wortels van teuten en top.

Toch bijw. Eerst vroegnnl. bekende, eigl. fri. bijvorm van *doch*. In 't Fri. ontstaat *t* uit germ. *þ*, vgl. toen.

Tocht m. Uit mnl. *tocht* „teug, tocht in verschillende beteekenissen" oostfri. nd. *tocht*: bijvorm van *tog* (zie teug) en tucht. Waarschijnlijk moet naast germ. **tugo*-, **tugi*-, **tuhti*- ook **tuhtus* „tocht" worden aangenomen.

Tod, **todde** vr. Eerst nnl., b. a. oostfri. *todde* „bundel, pak, kleine vracht (hooi, turf enz.)" eng. *tod* „bos, een zekere hoeveelheid wol" on. *toddi* m. „bos, beetje, bepaalde hoeveelheid wol" mhd. *zotte* m. vr. (*zote* ohd. *zota* naast *zata*) nhd. *zotte* (*zottel*) vr. „neerhangende vlok garen of wol". Men mag het woord naast nd. *todden* „trekken, sleepen" tot een st. *tūd*(*d*) (en *tūþ*?) „trekken, rukken" reduceeren, waarbij ook hd. *zaudern* past; zie verder teuten, tuieren. In deze groep zoude zich ook het begrip „verwarren" (nd. *toddern*) kunnen ontwikkeld hebben.

Toe, zie te. — **Toekomst** vr. Uit mnl. toecomst, b. a. mnd. nnd. *tōkumst* ohd. *zuochumft* nhd. *zukunft*: abst. (vgl. komst) bij mnl. *toe comen* enz. „heenkomen, gebeuren, op handen zijn". — **Toelast** m. vroegnnl. bekend, ook mnd. *tōlast* nhd. (rijnl.) *zulast* als „bepaalde maat wijn (3—6 aam), vat

van dezen inhoud"; eigl. wel „wat tot een anderen last nog bij geladen wordt". — **Toeleg** m. van mnl. *toeleggen* (mnd. *to leggen*) „aanvangen, in 't werk stellen, volbrengen".

Toen bijw. en voegw. In dezen vorm eerst nnl.; het is of fri. (vgl. toch), of in den zin door assimilatie ontstaan (vgl. b. v. mnl. *nochtoe* „nog" uit *noch doe*) uit mnl. *doen* „toentertijd, daarop, toen" mnd. *don*, met afleidend suff. (evenals nhd. *nun*? zie nu) naast glb. mnl. *doe* os. *thô*, *thuo* ohd. *dhuo*, *dhô* mhd. *duo*, *dô*, die op germ. **þô*, een casus van den demonstrat. st. die wijzen; vgl. ofri. ags. *þá* en on. *þá* „dan, toen", dan en osl. *ta-* „toen".

Toer m. In den loop van 't mnl. tijdperk ontleend uit fra. *tour* m. (rom. *torno* „draaischijf, omwenteling enz.").

Toestand m. Eerst nnl., b. a. nhd. *zustand*: van toe staan in den zin van „gelegen zijn" (oostfri. *tô stân*); vgl. hd. *zugehn*, nl. toegaan. — **Toestel** m. onz. van mnl. mnd. *toestellen* „ondernemen, inrichten".

Toeten ww. Evenals hd. *tuten* enz. klanknabootsende formatie. Zie tuit.

Toets m. en **toetsen** ww. Uit mnl. **toets*, *toetsen*: ontleend uit fra. *touche*, *toucher* (voor *ts* vgl. kaats). De st. van fra. *toucher* en *toquer*, eng. *touch*, it. *toccare*, sp. *tocar* „aanraken" wordt met recht voor ident. met den st. *tukk* van tokkelen gehouden; niet zoo zeker is de meening, dat hij eerst door ontleening uit 't Germ. in 't Rom. zoude gekomen zijn.

Toeval onz. Eerst nnl., b. a. mnd. *tôval* laatmhd. *zuoval* nhd. *zufall* m.: van *toe vallen* „gebeuren, ten deel vallen", vgl. geval.

Toeven ww. Uit jonger-mnl. *toeven* „ophouden, zich ophouden, talmen; onthalen (eigl. „ophouden"; vl. „liefderijk behandelen"), b. a. mnd. *töven* „ophouden, aanhouden, doen wachten, in hechtenis nemen; zich ophouden, wachten, talmen" nnd. *töven* fri. *tôfjen*, *tève*: os. **tôbjan* „ophouden" behoort met klankwisseling bij glb. **tabjan* in on. ijsl. *tefja* (hierbij ook mhd. *zâfen* „fokken, opvoeden, in tucht houden, inrichten, verzorgen, tooien" met nhd. *zôfe* vr.?). Een overeenkomstige wt. is in het Voorgerm. nog niet gevonden (skr. *dabh* „schaden, bedriegen", lat. *damnum* (voor **dabh-num*) „schade", *damnâre* „veroordeelen"?).

Toevlucht vr. Mnd. *tôvlucht* ohd. *zuoflucht* nhd. *zuflucht* vr.: van toe en vlucht (vlieden).

Toffel vr. Ook in duitsche dialecten *toffel*, *tuffel*: afgekort uit pantoffel; vgl. pul, en dial. *toffel* nd. *tuffel* voor *kartoffel*.

Tokkelen ww. Frequent. van mnl. en vroegernnl. *tocken* (*token*; *tucken*) „aanraken, stooten, drijven; lokken" dat op germ. **tukkôn* teruggaat (zie tuk), maar wellicht onder invloed van rom. *toccâre*, fra. *toquer* (zie toetsen) staat.

1. **Tol** (schatting) m. Uit mnl. *tol* (*ll*), b. a. os. nnd. ags. *tol* eng. *toll* ohd. *zol* nhd. *zoll* on. *tollr* m. „tol, tolhuis" (got. **tulla-* ontbreekt, daarvoor *môta*, verwant met zuidduitsch *maut*). Ondanks een bijvorm met *n*-suffix — os. *tolna* mnd. *tolne*, *tollen* ofri. *tolne*, ohd. *zollantuom* „telonium" — wordt de ontleening uit lat. gr. *telônium* „tolhuis" met recht verworpen en **tullo-* als oud *n*-particip. (*ll* uit *ln*) van den in tal, taal aanwezigen wt. verklaard, waarvoor ook overtollig spreekt; evenwel is de grondbet. van tol — „het getelde"? — niet nauwkeurig te bepalen. — Afl. ofri. mnd. *tolner* ags. *tolnêre* (*tollêre*) eng. *toller* mnl. *tolnâre* nnl. tollenaar ohd. *zollanâri*, *zolneri* nhd. *zöllner*.

2. **Tol** (speelgoed) m. Het vroegnnl. (holl.) bekende woord b. a. mhd. *zol* (*ll*) m. (*zolle* vr.) „cylindervormig stuk hout, stuk hout om in den mond te steken", ook „een soort van kinderspeelgoed (tol?)" (*îszolle* „ijskegel"), waarmede ook nhd. *zoll* als lengtemaat ident. is. Verder is er niets gevonden.

Tolk (vertaler) m. Eerst nnl., b. a. glb. mnd. *tolk*, *tollik*, ook mhd. *tolc*, *tolke* on. *túlkr*. Op grond van oostfri. *tolken* en meng. *talken* eng. *to talk* kan men aan eene *k*-afl. (vgl. hurken)

van den wt. van taal denken; vgl. mnl. *taleman* „woordvoerder, advocaat, tolk". Maar tolk is uit het Slav. ontleend: lit. *tulkas* „tolk", os. *tlŭkŭ* „verklaarder", russ. *tolkovátʹ* „verklaren". Ook mhd. *tolmetsche* nhd. *dolmetsch* is langs dergelijke weg ingedrongen (vgl. osl. *tlŭmačĭ*, poolsch *tlumacz*, boh. *tlumač*, verder noordturksch *tilmač* „tolk").

Tolk (staafje) m. Slechts nnl.; waarschijnlijk b. a. mhd. *zolch* „stuk hout" en bij de groep van 2 tol behoorende.

Ton vr. Uit glb. mnl. **tonne*, b. a. ohd. *tunna* mnd. nnd. *tunne* (*tünne*) nhd. *tonne* ags. *tunne* eng. *tun* noordsch *tunna* „ton". In gelijken vorm komt het woord in 't Kelt. en Rom. voor: iersch, gael. *tunna*; fra. *tonne* (*tonneau*, sp. *tonel*). Het is in den vorm *tunna* na de ohd. klankverschuiving in 't Duitsch gekomen, men vermoedt uit het Kelt.; het ontbreekt in 't Zwab.-Beiersch. Oudzwe. *þyn* „ton" zoude zeer vroeg ontleend moeten wezen, indien het van 't zelfde uitheemsche woord afkomstig is.

Tondel, tonder onz. Eerst nnl. bekend, b. a. glb. ohd. *zuntil* mhd. *zundel*, *zündel* nhd. *zuntel* m., resp. ohd. *zuntra* vr. mhd. *zunder* m. onz. nhd. *zunder* mnd. nnd. *tunder* m. ags. *tynder* eng. *tunder*, *tinder* on. *tundr* m. zwe. *tunder* de. *tönder* (ontleend fra. *tondre*). Bij mhd. *zinden* st. ww. „gloeien, branden", met de klankwisseling ohd. *zundên* „in brand zijn, gloeien", got. *tundnan* „aangestoken worden", ohd. *zunten* nhd. *zünden* en glb. **tandjan* in ags. *tyndan* dial. eng. *to tind*, *teend*, on. *tendra*, zwe. *tända* de. *tände*. Hierbij ook nog ohd. *zantaro* mhd. *zander* „gloeiende kool", ohd. *zinsilo*, *zinsilôd* „tonder". De germ. st. *tind* „gloeien" laat zich in 't Voorgerm. niet aanwijzen; men zoude kunnen vermoeden, dat hij oorspr. evenals die van tintelen de begrippen „trekken, flikkeren, prikkelen, even aanraken" had.

Tong vr. Uit glb. mnl. *tonghe* vr.; alg.-germ. **tungôn* in dezelfde bet.: got. *tuggô* ohd. *zunga* os. *tunga* ofri. ags. *tunge*. Hiervan nhd. *züngeln*, oostfri. *tüngeln*, „bungelen, zwaar neêrhangen, slepen". Met het germ. woord schijnt lat. *lingua* (in klank gelijkend op de groep van likken) in nauwe betrekking te staan, daar het tot **dingua* kan worden gereduceerd (evenals lat. *lacrima*: gr. *δάκρυ*, got. *tagr* ohd. *zahar* nhd. *zähre*); dit zoude op een voorgerm. **dngh* wijzen. Meer wijken de benamingen in andere indog. talen af, skr. *juhû*, *jihvâ*, osl. *językŭ*, lit. *lëžuvis* (*lëž-* „lekken"). De afwijkingen zijn wellicht gedeeltelijk door volksetymologie veroorzaakt, maar het is niet mogelijk den ouderen vorm en de grondbet. van tong uit deze gegevens op te maken. — Tong als vischnaam is een overdracht van dit woord.

Tonijn m. Uit mlat.-rom. *tonîna* (it. *tonnina*), afl. van lat. *tunnus* (gr. *θύννος*) „tonijn" (it. *tonno*, fra. *thon*, eng. *tunny*, duitsch *thunfisch*).

Toog m. Etymolog. identisch met teug. — **Toog** praet., zie teug.

Tooi m. Uit jonger mnl. *tôi*; bij het ww. tooien, mnl. *tôien* hetgeen met touwen (vgl. voltooien) etymol. identisch is; zie aldaar.

Toom m. Uit mnl. *toom*, b. a. os. nnd. *tôm* ofri. *tâm* ohd. *zoum* nhd. *zaum* on. *taumr* m. „teugel, touw", meestal „paardentuig". Hiernaast komen voor germ. **taumo* nog andere beteekenissen voor; vgl. nd. *toom* „trek met 't net", nl. **toom** „broeisel" nd. *tôm* ofri. *tâm* „afstamming, geslacht, gebroed" glb. ags. *teám*, ook „geregelde optocht" eng. *team* „in rijen voortgaande dieren, span paarden (aanspannen; zwanger zijn, baren)". De beteekenissen laten zich alle uit het begrip „trekken" verklaren, om welke reden toom bij den wt. *teuh* (zie teug; *taumo-* voor **taugmo-*, vgl. droom), of een glb. wt. **teu*, zie tuieren, kan behooren. Men wordt echter door toom „paardentuig" ook aan de groep van touwen, door andere beteekenissen aan got. *têwi* „schaar van 50", *têwa* „orde", die men anders bij ags. *teohhian* (zie tier) brengt, herinnerd.

1. **Toon** (teen) m., zie teen.

2. **Toon** (klank) m. Uit vroegnnl. *toon* mnd. *tôn* mhd. *tôn*, *dôn*, nhd. *ton* m.; zie deunen.

3. **Toon** (het vertoonen) m., afl. van **toonen** ww. uit glb. mnl. (niet vl.) *tônen*, b. a. onederrijnsch glb. *zöunen* mnd. nnd. *tônen*, *tõnen* meng. *taunen*. Wegens het glb. os. *tôgjan* mnd. nnd. *tögen* mnl. nvl. *tôgen* ohd. *zougen* mhd. *zöugen* reduceert men toonen tot **taugnjan*, **taugnôn*; vgl. ouder-nederr. *löunen* on. *leyna* dial. eng. *lean* „loochenen" en ohd. *zeinôn* onder teeken. Met het oog op got. *at-augjan* „toonen, verschijnen", hetgeen blijkbaar een compos. van de oudgerm. praepos. *at-* „naar" (lat. *ad*) en eene afl. van oog is, verklaart men westgerm. **taugjan* os. *tôgjan* door apocope uit *atáugjan*. Het laatste kan zeer wel een bijvorm *at-augnjan* (ouder vl. *toogenen*) gehad hebben; anderen nemen aan **at-aunjan* met *aun* voor *awn*, *agwn*: indg. *akn* (vgl. nier). — Van toonen is vroegnnl. tooneel eene nl. afl. met rom. suffix.

Toorn m. Uit mnl. *to(o)rn*, *toren* m. „verdriet, ergernis, toorn", b. a. os. *torn* onz. mnd. nnd. ags. *torn* ohd. *zorn* m. „drift, ergernis, toorn, beleediging, strijd", ags. os. mhd. mnl. ook als adj. „toornig" (os. als bnw. van tranen); got. **turno-* of **tuzno-* ontbreekt. Gewoonlijk wordt het woord verklaard als oud *n*-ptcp. van den indg. wt. *der* (teren) in den zin van „verscheurdheid van 't gemoed", of „uitbarsting"; maar eerder zoude men germ. **turno-* bij poolsch *durny* „dwaas", russ. *duritĭ* „dolle streken doen enz." kunnen vergelijken, germ. **tuzno-* daarentegen bij skr. *dush* „slecht, boos zijn", gr. *ὀ-δύσσομαι* (aor. *ὠ-δυσάμην*) „toornen, wrokken" (ook lett. *dus-ma* „toorn"?) en skr. *dush-*, gr. *δυς-*, got. *tuz-* on. *tor-* ohd. *zur-* als praefix „slecht, kwaad".

Toorts vr. Uit glb. mnl. *to(o)rtse*, ontleend uit glb. fra. *torche* vr. De rom. groep — it. *torcia*, eng. *torch*, mlat. *tortitium*, fra. *tortis* mnl. *tortise*, *tortijtse* enz. „fakkel" — is afkomstig van 't lat. ww. *torquêre*, *tortum* „ineendraaien"; zie torsen.

Toost m. Jonge ontleening uit eng. *toast*.

Toot vr. Uit mnl. *tôte* „tuit, punt van den schoen, snavel, muil; een soort kan; speen, borst"; met dergelijke beteekenissen mnd. *tôte* (ook *tôte*) noordsch *tota*, *tuta* „snavel, vooruitstekende punt". Het woord is afkomstig van denzelfden wt. als het ongeveer syn. tuit.

Toovenaar m. Uit mnl. *tôvenâre*, met dissimilatie (vgl. kamenier, kandeel) uit *tôverâre*, afl. van mnl. *tôver* „toovering" mnd. *tôver* (os. afl. *tôfere* „veneficus") ofri. *tâfer* ohd. *zoubar*, *zoufar* nhd. *zauber* m. on. *taufr* onz. „tooverij, toovermiddel, tooverspreuk". De op het in klank overeenkomende ags. *teáfor* „menie" gebaseerde combinatie, dat germ. **taubro-* (**taufro-*?) eigl. „kleurenbegoocheling" zoude zijn, of „geheimschrift, tooverschrift (met menie ingegrift)" vereischt beter bewijsgronden.

Top m. Uit mnl. *top* (*pp*) „bovenste deel, top, kruin; tol; een haardracht", b. a. ofri. mnd. nnd. ags. eng. *top* (*pp*) on. *toppr* met de beteekenissen „vlok, haarbos; vooruitstekend einde, top van den mast (nhd. *topp* uit het Nd.) enz.; ophooping, kruin" ohd. *zopf* „einde, slip, top" nhd. *zopf* m. Germ. **tuppo-*; uit het daarbij behoorende **tuppôn* nhd. *zupfen* vroeger ook *zopfen*, ouder holl. *toppen* (*tobben*) „bij de haren trekken" blijkt, dat de oorsprong en ontwikkeling der beteekenissen van denzelfden aard waren, als bij de groepen van tap, tepel (vgl. ook tuit); top „tol" (ags. eng. *top*; vgl. hierbij dop) is eigl. „iets topvormigs, spits" of „eindje, stompje, stukje hout". Dezelfde st. *tupp* komt (door overname?) voor in 't Rom.: ofra. *top* „haarbos", fra. *toupet* „vlok", *toupie*, *toupin* „tol", sp. *tope* „eind, knop", it. *toppo* „blok", sp. *tupir* „ophoopen, stoppen", ofra. *toupon* „stopsel".

Top tusschenwerpsel. Glb. nd. nhd. *topp*: als spelersuitdrukking ontleend uit glb. fra. *tope*, sp. *topo* (van sp. *topar*, fra. *toper* „toeslaan (bij een koop)").

Tor vr. Uit eerst vroegnnl. (holl.-fri.) bekend glb. *torre*; hierbij mnd. *turren* „gonzend vliegen". Vermoedelijk een klanknabootsende st. *turr*; vgl. oostfri. *tirreln* „snorren".

Toren m. Uit glb. mnl. *tören* uit ond. *turn*, b. a. glb. mnd. nnd. *torn*, *toren* on. *turn* mhd. *turn*, *turm* nhd. *turm* dial. *turn*. De ten grondslag liggende vorm *turm*, waaruit door assimilatie *turn* (vgl. p e l g r i m) kan moeilijk anders verklaard worden dan uit den acc. *turrim* van lat. rom. *turris* waarbij het bewaard blijven van den buigingsconsonant evenwel ongewoon is. Het lat. woord gaf bovendien de vormen ohd. *turri*, *turra* vr., mnl. nvl. *tor* (*rr*) ags. *torr*, *tur* (*tûr*; op dezen met fra. *tour* overeenkomenden vorm wijzen) meng. *tûr* neng. *tower*, bret. *twr*.

Torn m. en vr., van t o r n e n; zie t a r n e n.

Tornooi onz. Uit glb. mnl. *tornooi*, hetgeen met glb. mhd. *turnei* uit ofra. *tournei*, *tournoi* ontleend is.

Torsen ww. Uit mnl. *torsen* „oppakken, opladen", ontleend uit glb. ofra. *torser*, of met metathesis, uit **trosser* (prov. *trossar*, nfra *trousser*), vanwaar glb. mhd. *trossen*, nhd. *tross*, ook nnl. t r o s s e n ww., t r o s m. „legerbagage". De rom. groep wordt voor etymol. verwant gehouden met t o o r t s (mlat. *tortiare* „ineendraaien").

Tortel m. vr. Uit mnl. **tortel* (*torteldûve*): met mnd. *torteldûve* ohd. *turtul-*, *turtildûba* nhd. *turteltaube* in aansluiting aan den bijbelschen text ontleend uit lat. *turtur* „tortelduif", vanwaar ook ags. *turtle* eng. *turtle* evenals it. *tortora*, fra. *tourtre*, *tourtereau*.

Tot vr. Uit mnl. *tot*, in toonlooze positie verkort uit *tote*, mnd. *tote*, *tot* „tot", die zelve reeds verkorting vertoonen tegenover ond. **tôte* b. a. ohd. mhd. *zuo ze*, verbonden t o e en t e.

Totebel (vischnet) vr. Eerst nnl., glb. oostfri. *tötebelle* westfri. *tûtebelle*: vermoedelijk van *töte* (t o o t) in den zin van „spits zakje" en *belle* (b e l) „iets, dat rond neèrhangt".

Touteren ww. Uit mnl. *touteren* „beven, trillen, schudden, wankelen; schommelen": met *ou* uit *al* (dial. *talteren*), b. a. glb. ags. *tealtrian*; hierbij ags. *tealt* „wankelend", on. *tölta* „heen-en-weer bewegend gaan, in telgang stappen", meng. *tilten* (uit **telten*, **taltjan*?) „schudden, wankelen, waggelen" eng. *to tilt*. Verder is de st. *talt* niet nagegaan.

Touw onz. Uit eerst vroegnnl. bekend glb. *touwe* (nvl. ook „koord"), b. a. mnd. *touwe*, *touw* nnd. en vandaar ook nhd. *tau* otri. *tauw* onz. eng. *tow*. De bewering, dat het nd., eng. woord door ontleening op on. *taug* „strik, touw" (bij t e u g) teruggaat, is niet genoegzaam bewezen; het behoort 't waarschijnlijkst bij meng. neng. *tow* fri. (bij Kil.) *touw* de. *tave* „werk, afval van hennep en vlas" (en bij oostfri. *tauen* „trekken, sleepen"?). Of dit soms bij de groep van t o u w e n, of bij den wt. *tû* „trekken" (zie t u i e r e n) gebracht mag worden, is twijfelachtig. Anderen houden t o u w voor identisch met mnd. *touwe* „werktuig, gerei, toerusting" (mnd. *touwe* „weefstoel", Kil. *touwe* „weefsel", *touwen* „weven"), zie t o u w e n.

Touwen ww. Uit mnl. *touwen* (*tôien* nnl. t o o i e n) „maken, gereedmaken; looien" (speciaal „de onthaarde huid door slaan enz. buigzaam en dicht maken" nwl. „door kloppen iets buigzaam maken" eng. *to tew* „murw kloppen, bewerken, kwellen"), b. a. glb. mnd. *touwen* nnd. *tauen*, *töwwen* ags. *tawian*, eng. *to taw* „zeem bereiden" ohd. *zouwen* mhd. *zouwen*, *zöuwen* „gereed maken, vervaardigen" got. *taujan* „maken, bewerken, doen": germ. **tawôn*, **taujan*, vanwaar sp. *ataviar* „tooien"; hierbij got *taui* (gen. *tôjis*; uit **tôujo-*, waarmede nl. t o o i identisch kan wezen) „werk", *ubiltôja-* „misdadig", mhd. *gezouwe* mnd. (*ge*)*touwe* mnl. *ghetouwe* „werktuig, gerei, tuig, rusting" (zie t o u w), on. *tól* „werktuig" eng. *tool*. Minder zeker is 't hierbij behooren van eenige andere germ. woorden, als ohd. *zawên* mhd. *zouwen* dial. nhd. *zauen* mnd. *touwen*

„goed gaan, gelukken, zich haasten", mhd. *zouwe* „haast", mnd. *touwich* „haastig, snel", verder eng. *tow* „werk, afval van hennep of vlas", oostfri. *tauen* „trekken, sleepen; zwoegen" eng. *to tow*, eng. *to tew* „trekken, sleepen". De germ. st. *taw*, *tôw* is in 't Voorgerm. niet zeker aangetoond; men vergelijke echter skr. *du-no-ti* „branden, kwellen", *dūnás* „gekweld", gr. *δαίω* „ik brand", *δύη* „ongeluk, nood", lit. *dovyti* „kwellen" (wt. *daw*).

Traag bnw. Uit glb. mnl. *traech*, *trâghe*, b. a. mnd. nnd. *trâch* ohd. *trâgi* „traag, langzaam, moedeloos, onwillig, moeilijk" nhd. *traege* ags. *trâg* „onwillig, moeilijk" germ. **trêgus* (hierbij os. *trâgi* „moedeloosheid") behoort met klankwisseling bij den wt. *trĕg* van got. *trigô* „treurigheid, weerzin", an. *tregr* „onwillig, langzaam", *tregi* ags. *trega* ond. *trĕgo* „smart", ags. *tregian* mnl. *trĕgen* „den moed verliezen, spijten", ags. *trĕgan* st. ww. „spijten". Men vermoedt een overeenkomstigen indg. wt. *drĕgh* in skr. *drâgh* „kwellen".

Traan m. Uit mnl. *traen* „droppel, traan, vocht, vloeistof", b. a. ohd. os. *trahan* „traan, droppel" op welks meervoud *trahni* „tranen" nhd. *träne* vr. teruggaat; in de andere germ. talen is het woord niet bekend. De mhd. bijvorm *traher* herinnert aan *zahĕr* uit germ. *tahru-* *tagru-* voorgerm. *dakru-* „traan". Evenwel bestaat er tusschen germ. *trahnu-* en *tahru-* bezwaarlijk eenig etymologisch verband. — **Traan** (vischolie) vr. (vl. m.), b. a. mnd. nnd. *trân* nhd. *tran* m. zwe. de *tran* kan met dit woord, dat ook andere „uitdroppelende of uitgeperste vloeistoffen" aanduidt, identisch zijn; maar wij weten niets nauwkeurigs over 't vaderland der benaming.

Trachten ww. Uit mnl. *trachten* „verzinnen; zich moeite geven", b. a. mnd. *trachten* ohd. *trahtôn* „overwegen, denken, meenen, streven, verzinnen" nhd. *trachten* ags. *trahtian* „overwegen, blootleggen". Tegenover de afleiding van lat. *tractâre* „behandelen, overdenken" (it. *trattare*, fra. *traiter*), waartegen niets valt in te brengen, heeft de poging om *trahtôn* als echt germ. en oorspronkelijk verwant met gr. *δέρκομαι*, skr. *drç* „zien" te verklaren geen rechtvaardiging.

Tralie vr. Uit mnl. *tralie* „latwerk (in 't bijzonder ook voor den wijnstok), traliewerk, tralie", vanwaar ook nd. rijnl. *tralje* „traliewerk": uit mlat.-rom. *tralia*, *trailia*, ofra. *traille* (fra. *treille* prov. *trelha* „latwerk voor den wijnstok", fra. *treillis*, eng. *trellis* „traliewerk"). Men reduceert de rom. groep tot lat. *trichila* „latwerk voor den wijnstok"; zij schijnt echter met fra. *treillis*, it. *traliccio* „trielje, tijk" dooreen te zijn geloopen.

Tram vr. Jonge ontleening uit eng. *tram*.

Trans m. Eerst vroegnnl. als *transe* (vr.?) bekend. Wellicht is Kiliaan's meening juist, dat het van fra. *tranche* (*tranchée*) „insnede enz." afkomstig is.

Trant m. Uit eerst vroegnnl. bekend *trant* m. „gang, tred, sleur", b. a. glb. nd. *trant* m. Hierbij ouder nnl. *trantelen*, *trentelen* „stampvoeten, treden, op en neêrgaan, slenteren" meng. *tranten*. De st. *trant* behoort wel als intensivum bij treden of bij got. *trimpan* „treden" mhd. *trumpfen* „loopen" mhd. nhd. *trampeln* eng. *tramp*, *trample* (*trant* voor **trampt*, vgl. lont). Met minder waarschijnlijkheid vermoeden anderen in *trant* (voor **trand-*) de grondbet. „draaiing", zie omtrent.

Trap (tred, schop) m. Glb. nd. *trapp*: jongere afl. van trappen of in oorsprong gelijk met het volgende woord.

Trap (trede, treden) m. vr. Uit mnl. *trappe*; mnd. nnd. md. *trappe* ijsl. zwe. *trappa* v. schotsch *trap* en, met klankwijziging, ofri. mnd. *treppe* vr. md. *treppe* vr. m. „trede, trap", vanwaar nhd. *treppe* vr. De nomina behooren bij trappen, evenals stoep bij stappen; het fem. kan gedeeltelijk uit het mv. van 't masc. zijn ontstaan.

Trappen ww. Uit glb. mnl. *trappen*, b. a. mnd. nnd. *trappen* fri. *trappin* noordsch *trappa* „met de voeten trap-

pelen, treden"; hierbij eng. *trape*, *traipse* „slenteren": st. *trăp(p)* — naast *tripp*, zie trippen — naast glb. *trimp*, *tramp*, zie trant. Een gelijkluidende, waarschijnlijk oorspr. ident. st. heeft de begrippen „toeslaan, toeklappen, treffen", vandaar ags. *træppe* eng. *trap* nd. *trappe*, ook fra. *trappe*, it. *trappola* enz. „val", ohd. *trapa*, *trappa* „strik", it. *attrapare* fra. *attraper*, mnl. *betrapen* (*ā* of *á*?) en nnl. nd. betrappen. Een nauwkeurig overeenkomende st. is in 't Voorgerm. evenmin gevonden, als bij treden en treffen; vgl. echter draven en verder skr. *a-di-drapat* „hij liep", *drápaya* „aan 't loopen brengen", gr. δράπων „deserteur".

Tras onz. Uit *tirás*, *terrás*; het is met nhd. *trasz* evenals eng. *tarrace*, *tarras* van eene rom. afl. *terracea* van lat. *terra* „aarde" (it. *terrazzo*, fra. *terrasse*) afkomstig.

Travaat m. Uit portug. *travados*.

Traven ww. Uit het Rom. overgenomen zeemanswoord: vgl. ptg. *travar* „samenvoegen, boeien", fra. *entraver* „tegenhouden", eng. *trave* „noodstal"; hierbij behoort ook de groep van it. *travaglio* „noodstal", fra. *travail* „nood, arbeid".

Trawant m. Glb. nhd. *trabant* komt overeen met it. *trabante* „trawant, lijfwacht", dat men bij de groep van draven wil brengen. Anderen laten trawant ontstaan uit mnl. *trouwant*, *truwant*, *triwant* „landlooper" (daarna ook „partijganger, trawant") (voor de *a* in de onbetoonde lettergreep vgl. laveeren), dat uit glb. ofra. *truan* (nfra. *truand*, sp. *truhan*) ontleend is. Waarschijnlijk echter is het woord uit het Oosten naar Duitschland gekomen.

Trechter m. Eerst vroegnnl. naast glb. *trachter* bekend; overeenkomend met mnd. nnd. *trechter* ohd. *trahtari* mhd. *trahter*, *trehter*, *trihter*, nhd. *trichter* (dial. *trachter*) m. Uit mlat. *tractárius* „trechter" (vandaar ook alban. *traftár*), hetgeen eene vervorming van *trājectórium* (van *trajicere* „uit het eene vaatwerk in 't andere overgieten") is. „Voor de contractie vgl. de stedennamen Utrecht, Maastricht uit lat. *Ultrajectum*, *Mosae-Trajectum*. De ontleening van lat. *trājectórium*, *tractórium* in 't Duitsch valt wel samen met de invoering van den ital. wijnbouw. De rom. talen vertoonen weinig sporen van 't lat. woord, evenals bij duitsch *kelter* (lat. *calcatura*); vgl. rhaet. *trachuoir*, waalsch, voges. *trętoe* (elders vindt men hiervoor lat. *infundibulum*, fra. *fondèfle*, eng. *funnel*)".

Trede vr. en **tred** m. Uit onl. **tridi* m. mnl. *trēde* (*terde*) m. vr. mnd. nnd. *trēde* mhd. *trit* nhd. *tritt* m.: verbaalabstr. van treden ww. uit mnl. *trēden* (en, met metathesis, *terden*), een alg. germ. ww. **trudan*, **trëdan*, got. *trudan* on. *troða* os. ags. *trëdan* ohd. *trëtan*, hetgeen op een met dien van trappen (en treffen?) syn. voorgerm. st. **dret* wijst. Deze is niet aangetoond, maar schijnt met de stammen van skr. *drā́*, gr. δι-δρά-σκω „loopen" en skr. *dram* „loopen", gr. δρόμος „loop", ags. *trem* „voetstap" samen te hangen.

Treeft vr. Uit mnl. **treeft*, **trēvet*, b. a. glb. eng. *trevet*, *trivet* zwe. *trefot* de. *trefod* nd. *treft*. Indien de casus obliqui *tripod-* van lat. gr. *tripū́s* „drievoet" de bron hiervan zijn, zoo moet een vorm met rom. verzachting **tribod* (vgl. abt; eng. *trēble*: lat. *triplus*) worden ondersteld (vgl. echter it. *tripode*, eng. *tripod*); als men het evenwel tot germ. **þrifōt* (vanwaar in duitsche dialecten de contracties *drebs*, *drēbs*, *dreft* „treeft") wil reduceeren, dan moet men ontleening uit een dialect, waarin *þ* tot *t* wordt (fri.? de.?), aannemen.

Treek m. Uit glb. mnl. *trēke* m. vr.: uit onl. **triki*, vermoedelijk verbaal abstractum bij trekken, dat overigens slechts door 't Eng. en tengevolge van ontleening door 't Rom. bekend is: meng. *trichen* „bedriegen", *trichor* „bedrieger" (glb. mnl. *trēkere* en *treckere*) neng. *treachor*, ofra. *tricher*, *trecher* nfr. *tricher* it. *treccare* „bedriegen", eng. *trick* „streek".

Treffen ww. Uit glb. jonger mnl.

treffen b. a. glb. mnd. nnd. nhd. *treffen.* Daar met ohd. *trëffan* „treffen" (hierbij mhd. nhd. *triftig* „treffend, doeltreffend") volgens de wetten der klankverschuiving mnd. nnd. en (zelden) mnl. *drēpen* ags. *drëpan* „treffen" on. *drepa* „treffen, slaan, stooten" (naast, met klankwisseling, mnd. nnd. *drapen* „treffen") overeenkomt, welke woorden op een germ. wt. *drëp* wijzen, moet de groep van nl. nd. treffen voor eene ontleening uit 't Hd. worden gehouden. Deze vorm kon te eerder de gebruikelijke worden, daar hij door onomatop. opvatting kon worden gesteund en er een met *tr* beginnende syn. st. bestond (zie trappen). De germ. wt. *drep* „treffen" is buiten deze taalgroep niet aangetoond. Daar de etym. van fra. *frapper* niet vast staat, kan men van eventueele verwantschap niets zeggen.

Treil m. Eerst vroegnnl. bekend, evenals treilen ww. (hierbij wel het reilt in pl. van *het treilt* in de spreekwijze zooals het reilt en zeilt), b. a. glb. mnd. nnd. *treil* m., *treilen* (*troilen*; fri. vorm?) ww.: ontleend uit eng. *trail* „trekzeil, sleep, spoor; sleepen", hetgeen tot eene rom. afl. van lat. *trahere* „trekken" wordt teruggebracht.

Trein m. In den loop van 't mnl. tijdperk uit fra. *train* (ofra. *train* uit *traïn*, it. *traino* enz., eng. *train*) ontleend, hetgeen bij lat. *trahere* „trekken" behoort.

Treiteren ww. Eerst nnl.; frequent. van nvl. *treiten* „lastig vallen", dat waarschijnlijk op fra. *traiter* in de bijzondere bet. „slecht behandelen" terug gaat.

Trek m. Uit jonger-mnl. *trek* (*ck*), b. a. mnd. nnd. *trek* (*ck*) „trek", wel eerst eene jongere afl. van trekken ww., uit mnl. *trecken* (*trucken*; *trēken*) st. en zw. ww. „trekken", b. a. glb. ofri. *trekka* (*tregga*) mnd. *trecken* st. en zw. ww. nnd. md. mhd. *trecken* „trekken"; *trecken* uit **trakjan* behoort eigl. als zw. ww. met klankwisseling bij os. **trëkan* (ook **trëkkan* met *kk* uit *kn*? vgl. bakken) mnl. *trēken* st. ww. b. a. ohd. *trëhhan* mhd., dial. opperd. *trëchen* „trekken, schuiven, stooten, ophoopen", in 't bijzonder ook „'t smeulende vuur onder de asch schrapen"; in de overige germ. talen ontbreekt het woord. Terwijl de laatstgenoemde opperd. beteekenis op de gedachte brengt, dat os. **trëkan* op een compos. **at-rëkan* (zie 2 raak, en vgl. toonen) terug zoude kunnen gaan, spreekt mnd. *trēken* „rillen, huiveren" (nnd. *trikel* „huiverend"), voor het aanwezig zijn in het Germ. van een indg. wt. *drg* „trekken" (osl. *drŭgati* „rillen, sidderen", poolsch *drgać* „trekken, spartelen, sidderen"), die ook zeer goed „rukken" konde beteekenen.

Tremel m. Vroegnnl. *tremelle* (vr.?), ook in den vorm *treem* m., en vl. *trimmel* m.: uit rom. vormen, die met fra. *trémie*, it. *tramoggia*, prov. *tremueia* „tremel" (bij lat. *tremere* „sidderen"?) verwant waren.

Trens vr. Uit ouder nnl. **trenze* naast *trense* (nvl. *trense*, bij Kil. ook *transe* „touw voor 't omwikkelen van de boogpees"), nd. *trense* vr. nhd. *trense* „trens". Wellicht een der weinige woorden, die uit het Spaansch zijn ingedrongen; evenwel is sp. *trenza* (port. *trança*) slechts als „vlecht" (in 't bijzonder „haarvlecht") bekend. Het sp. woord beantwoordt aan it. *treccia*, fra. *tresse*, vanwaar nnl. tres nhd. *tresse.*

Treuren ww. Mnl. hiervoor *trūren*, in wvl. uitspraak *treuren*; vroegnnl. *treuren* behoort evenwel eerder met klankwijziging van *ō* (vgl. beuk) bij ouder-nederr. mnd. nnd. *trōren* (ook klankwijziging *ō̆* naast *ō*?), bijvorm van *trūren*. Mnl. mnd. *trūren* zoude uit 't Hd. ontleend moeten zijn, indien ohd. *trūrēn* nhd. *trauern* en ags. *dreórig* eng. *dreary* „treurig" met klankwisseling *ū*: *eo* etymolog. bijeen behooren, daar 't woord dan met germ. *dr* (nl. *dr*) begint. Dat ohd. *trūrēn* ook „de oogen nederslaan" zoude beteekeneen, is niet zeker. De verklaring van treuren uit den germ. wt. *drus* „vallen, zinken"

(got. *driusan* ags. *dreósan* st. ww.) is onder deze omstandigheden hoogst twijfelachtig. Wellicht moet men van de volgende groep uitgaan.

Treuzelen ww. Eerst nnl. met de beteekenissen „sukkelen, talmen, leuteren; ziften"; vgl. nwvl. *trutselen* „talmen", oostfri. *trüseln* „tuimelen"; hierbij westf. *trûseln* „langzaam rollen". Met de beteekenissen „kwijnen, talmen, leuteren, sluimeren, suffen" in nl., nd. dialecten en in 't De. ook de werkwoorden *drozen*, *dreuzen*, *drüzen*; hierbij germ. *dreosan* „vallen"? (zie treuren). De grondbet. der stammen *trûs* (ook *trîs*, dial. nl. *trijzelen*) en *drûs* is met deze gegevens niet gemakkelijk te bepalen.

Trielje vr. Van een bijvorm van 't glb. fra. *treillis*. De groep, ofra. *trelis*, sp. *terliz*, it. *traliccio*, gaat op lat. *trilicium*, *trilix* eigl. „driedradig" terug; vgl. 3 dril.

Trijp onz. Uit vroegnnl. *trijpe*, dat uit glb. rom. *trîpa*, fra. *tripe*, it. *trippa* (hd. *tripp*) ontleend is. De herkomst van deze benaming is nog niet ontdekt.

Trijs m. Van *trijsen* uit glb. laat-mnl. *trîsen*, mnd. nnd. *trîtsen*, *trîssen* (ook „dringen, kwellen") de. *tridse* eng. *to trice* „winden"; mnd. nnd. *trîtse*, *trîsse* de. *tridse* zwe. *trissa* „winde". 't Vaderland en de etymol. van den st. *trîts* „winden" zijn niet gevonden.

Triktrak, zie tiktak.

Tril m. Slechts nnl.; door den invloed van trillen in pl. van glb. *dril*, dat wel bij de groep van 1 dril behoort.

Trillen ww. Eerst nnl. bekend, b. a. glb. nd. *trillen* meng. *trillen* neng. *to trill*, de. *trille* „rollen, wentelen". Vgl. de stammen van drillen en rillen, verder nd. *trîseln* „draaien", westf. *triesel* „tol", nl. *trijzelen* „zeven", *trēze* „zeef", verder den st. van rom. *trillare* hd. *trillern*. Een wt. *trī* „schudden, trillen, draaien" schijnt te moeten worden ondersteld.

Trip vr. Uit eerst vroegnnl. (holl.) bekend *trippe*, b. a. mnd. nnd. *trippe* „schoen met houten zool": het wordt bij trippen gebracht.

Tripel onz. Met glb. nhd. *tripel* eng. *tripel* (*tripoli*) fra. *tripoli* uit den naam der stad Tripolis.

Trippen ww. Eerst nnl. bekend; mnd. nnd. *trippen* de. *trippe* noorw. *trippa* eng. *to trip*, nhd. *trippeln*. Dezelfde st. *tripp*, onomatop. klankwisseling bij trappen, komt voor op rom. gebied in ofra. *triper*, *treper* „huppelen, springen", nfra. *trépigner* „trappelen" enz.

Trits vr. Slechts nnl.; eene rom. afl. van 't getal *drie*: de oorspr. vorm in 't Rom. is evenwel niet aangetoond.

Troebel bnw. Eerst nnl., uit glb. fra. *trouble* (lat. *turbâre* „in verwarring brengen") ontleend.

Troef vr. Eerst nnl. bekend; door uitstooting van een nasaal vóór *f* uit 't Rom.: sp. *triunfo*, it. *trionfo*, fra. *triomphe* „troef" uit lat. *triumphus*, vanwaar ook nhd. *trumpf* en eng. *trump*.

Troep m. Uit glb. mnl. *troep* (*trop*) m., dat uit de rom., wat haar oorsprong betreft nog niet genoegzaam opgehelderde groep van fra. *troupe*, eng. *troop*, prov. *trop*, it. *truppa* (nhd. *truppe*), sp. *tropa*, mlat. *troppus* „bende, troep" ontleend is.

Troetel m. Slechts nnl.; de verhouding tot glb. nhd. *troddel* zoowel als tot ohd. *trâdo* m. *trâda* vr. „zoom, franje" is niet helder.

Troetelen ww. Eerst vroegnnl. bekend; waarschijnlijk met dial. *oe* in pl. van *u* (vgl. boer) bij mnd. *trûten* nnd. ook in frequentat. vorm (*trûteln* en *trûdeln*) „verwennen, liefkoozen", dat uit glb. mhd. *trûten* (*triuten*) ontleend is, eene afl. van ohd. mhd. *trût* „lief, geliefd; gelietde" (nhd. *traut*) dat eveneens in 't Mnd. en Mnl. (*trût*) overging. Ohd. *trût* zoude bij trouw kunnen behooren; evenwel spreken mnl. *druut* „geliefde" en de vermoedelijk uit 't Germ. ontleende woorden ofra. *drut*, *drue*, it. *drudo*, *druda* „geliefde", fra. *dru* „opgewekt", it. *drudo* „wakker" voor een met trouw niet verwant germ. **drûdo*, wellicht hoogerop verwant met gael. *drûth* „moedwillig", kymr. *drud* „koen" (indg. **dhrû*).

Troffel m. Uit eerst vroegnnl. bekend

troffel (*truffel*) „troffel, vuurschop" b. a. mnd. nnd. *trûfel* vr. (westf. ook *drûfel*, *druffel*): deze woorden wijzen op een vorm **trûfla*, die moeilijk (onder invloed van schoffel?) uit glb. lat. *truella*, *trulla* (fra. *truelle*, vanwaar mnl. nnl. truweel onz. en eng. *trowel*) ontleend kan zijn.

Trog m. Uit mnl. **troch* (*g*), b. a. glb. ohd. *trog* nhd. *trog* mnd. *troch* nnd. *trog* ags. *trog* m. eng. *trough* on. *trog*. Germ. **trogo-*, dat in 't Rom. werd overgenomen (it. *truogo* „trog") uit voorgerm. **drukó-*; voorgerm. **dru-kó-* wordt voor eene afl. van *dru* „boom, hout" gehouden, zie teer.

Troggelen ww. Uit mnl. *troggelen* (*truggelen*), b. a. glb. mnd. nnd. *trüggelen* noorw. *trygla* de. *trygle*; ook fra. *trucher* „schooien, met list of bedrog afzetten" komt voor. De zinnelijke bet. bewaart oostfri. *trüggeln* „dringen, achteruit dringen (b. v. van paarden tegen den wagen)". Een germ. st. **trug*, syn. met *þrug* (zie drukken) „dringen", schijnt hieraan ten grondslag te liggen; zie troonen.

Trom vr. Uit glb. mnl. *tromme*, b. a. mnd. nnd. *trumme* „trommel, blikken bus, bus" mhd. *trumbe*, *trumme* (*trume*) behalve „trommel" ook „bazuin, trompet" ohd. ond. *trumba* „bazuin, trompet" on. *trumba* „trompet, pijp, stempel". Hetzelfde woord komt voor in 't Rom. met de bet. „trompet" als it. *tromba*, sp. *trompa*, fra. *trompe*. 't Was oorspr. wel eene benaming voor „dreunende instrumenten" en eerst tengevolge van overdracht voor „trommel- of pijpvormige voorwerpen"; waar deze waarschijnlijk onomatop. st. (vgl. eng. *drum* „trommel") tehuis behoort, is moeilijk uit te maken. — De secundaire formatie trommel vr. ook in mhd. *trumbel*, *trumel* nhd. *trommel* mnd. nnd. *trummel*. — Of mnl. *trompe* nnl. tromp mnd. nnd. *trompe* eerst uit 't Fransch ontleend is, valt bij 't onomatop. karakter dezer woorden niet te zeggen. Daarentegen zijn de afleidingen als trompet nhd. *trompete* oorspr. romaansch.

Tronie vr. 't Eerst vroegnnl. bekende, ook in 't Nd. ingedrongen woord is uit fra. *trogne* ontleend. De afkomst van 't fra., ook in Piemont (*trogno*, *trugno*) voorkomende woord is niet zeker.

Tronk m. Uit glb. mnl. *tronc*. Dit woord moet, daar 't in geen andere germ. taal voorkomt, ondanks 't syn. echt germ. stronk als ontleening uit glb. lat.-rom. *truncus* (fra. *tronc*, it. *tronco*) worden beschouwd.

Troon m. Uit mnl. *troon* m. „troon, hemel", dat met glb. mhd. *trôn* mnd. *trôn* nhd. *thron* uit fra. *trône* of, met rekking der vocaal (vgl. roos, school) uit 't grondwoord daarvan lat.-gr. *thronus* ontleend is.

Troonen (lokken) ww. Eerst in 't jonger-Nnl. bekend, b. a. mnd. *tronen* (*tromen*) „begeerig zijn, bedelen, voorspiegelen, bedriegen" nnd. *trönen* „met verzoeken lastig vallen". 't Overigens niet bekende woord is syn. met troggelen, verder komen in dezelfde bet. nnl. *trommen* en *trompen* (vgl. fra. *tromper*) voor; 't schijnt derhalve, dat er een germ. wt. **trû* aan ten grondslag ligt. — Tronen als afl. van troon moest eigl. ook *troonen* worden geschreven.

Troost m. Uit mnl. *troost* „vertrouwen, troost", b. a. glb. ohd. mnd. *trôst* nhd. *trost* m. on. *traust* onz. „vertrouwen". 't Woord behoort ten nauwste bij on. *traustr* adj. „zeker, sterk, vast" en got. *trausti* (st. *traustjo-*) „verdrag, verbond"; afl. **traustjan* in ohd. ond. *trôsten* mhd. *træsten* „vertrouwen opwekken, bemoedigen, aansporen, troosten" nhd. *trösten* nnl. troosten. De st. *traust-* behoort, waarschijnlijk met de eigl. bet. „vast, betrouwbaar", als *st-* of *t-* afl. bij de maagschap van trouw (wt. **trû*, **trau*, of secund. formatie **traus*).

Tros m. Eerst vroeg-nnl. bekend, glb. oostfri. *trosse*, *trösse*: evenals meng. *trusse* eng. *truss* ontleend, gedurende den mnl. tijd, uit de reeds bij torsen besproken rom. woordengroep; vgl. fra. *trousse* „pak, bundel", lombard. *troza* „ineengeslingerde ranken",

sp. *troza* „touw om te binden" (mnd. *trosse*, *trotze* nnl. tros, eng. *truss*, fra. *trosse* (*drosse*) „rakketouw"). Op grond van nwvl. *truis* (*z*) „tros bloemen, vruchten, kwast" mag men evenwel ook een germ. element (invloed van den wt. *strū*? zie stroef) in deze groep vermoeden. — Voor tros „legerbagage" en trossen zie torsen.

Trots m., trots bijw., trotsen ww.; hierbij de afl. trotsch: uit het Duitsch ontleend; zie de echt ndl. vormen onder tarten.

Trouw bnw. Uit mnl. (*ge*)*trouwe* (*getruwe*), b. a. os. *triuwi* mnd. nnd. *truwe*, *trouwe* ohd. *gitriuwi* nhd. *treu* ags. *treówe*, *trýwe* „getrouw, betrouwbaar" eng. *true* „waar" (hierbij met een *þ*-suffix *truth*; ook *trust* „vertrouwen", vgl. troost) got. *triggws* „trouw". Het adj. behoort bij het germ. nomen **trëwō* „trouw" os. *trë*(*u*)*wa*, *triuwa* ohd. *triuwa* nhd. *treue* mnl. *truwe*, *trouwe* nnl. trouw ags. *treów*; uit de bet. „verdrag" van 't overeenkomstige got. *triggwa* vr. laat zich verklaren mlat. *treuga* (uit germ. **trë*(*u*)*wa*) it. *tregua* fra. *trève* „wapenstilstand". Bij *trëw* heeft 't Germ. eene klankwisseling got. *au* ond. *ū* in got. *trauan* ohd. *trū*(*w*)*ēn* ond. *trūōn* nhd. *trauen* mnl. *trūwen* „vertrouwen" dial. *trouwen*, vanwaar nnl. be-, vertrouwen. Zie ook nog troost. Hoewel de germ. op voorgerm. *drū*, *drew* wijzende maagschap in opruis. *druwis* „geloof", *druwît* „gelooven" een verwant woord met eveneens ethische beteekenis heeft, moet men toch de zinnelijke bet. „vast, sterk" als uitganspunt aannemen, om welke reden ook wel te recht lit. *driú-tas* „vast, sterk" en ags. *trum* (uit **tru-mo-*) „vast, sterk, krachtig" kunnen worden vergeleken; velen vergelijken ook het onder teer vermelde indg. woord voor „hout, boom". — Trouwen ww. Uit glb. mnl. *trouwen* mnd. nnd. *truwen* mhd. *triuwen* nhd. *trauen*: eerst een jonge afl. van trouw in den zin van „trouwbelofte, belofte van huwelijkstrouw". — Trouwens bijw. Met adverbiale *s* uit glb. mnl. *trouwen* mnd. *truwen* mhd. *triuwen* md. *trūwen*, *trūn* nhd. *traun*: verkort (vgl. weg) uit mnl. enz. *entrouwen*, *in truwen* „in trouwe, in waarheid".

Truffel vr. Eerst vroegnnl. als *truffele* bekend, dat, evenals eng. *truffle* en nhd. *trüffel* uit ouder fra. *truffle* (thans *truffe*) is ontleend. In 't Rom. komt de benaming in verscheidene vormen voor, b. v. it. *tartufo*, *tartufolo*, dial. fra. *tartoufle*, waarvan ook nhd. *tartoffel*, met dissimilatie *kartoffel*, afkomstig is.

Trui vr. Uit mnl. *truie* „zeug"; ontleend uit glb. fra. *truie* (it. *troja*, sp. *troya*).

Trui (jak) vr. Uit glb. nnd. *tröie*, *tröie* ontleend; mnd. *tröie* (*tröie*?), vanwaar ook mhd. *troie*, *treie*, ijsl. *treya* noorw. *tröya* de. *tröje* „wambuis, ook als deel van de wapenrusting". Etymologie en vaderland onbekend.

Truweel onz. zie troffel.

Tucht vr. Uit mnl. *tucht* vr. b. a. mnd. *tucht* „trek, trekken, loop (v. water), leiding, uitstel; tucht, opvoeding, betamelijkheid, aard, gewoonte, gebruik; lijftocht (vgl. dit woord)" ohd. *zuht* nhd. *zucht* (hierbij *züchtigen*, nl. tuchtigen) ags. *tyht* de. *tugt*, got. *taúhti-* in *ustaúhts* „volmaking": germ. **tuhti-*; zie tocht.

Tufsteen (dufsteen). Eerst vroegnnl. bekend, b. a. 't reeds ohd. bekende *tufstein* (met velerlei bijvormen, als *duf-*, *tub-*, *tupfstein*) nhd. *tuff*(*stein*): ontleend uit de op lat. *tōphus* „tufsteen" teruggaande rom. benaming, it. *tufo*, fra. *tuf*.

Tui vr., zie tuieren.

Tuieren ww. Afl. van jonger mnl. *tūder* „band, paal om er 't vee aan vast te binden", b. a. mnd. *tūder*, *tudder* (*u* = *ü*?) „touw, waaraan 't vee op de weide wordt vastgebonden" nnd. *tüdder* (*todder*, *toder*) „strik, boei, dooreenstrengeling, verwarring" fri. *tjüdder*, *tjuder*, welke woorden op **tūdr*(*i*)*o-* resp. **tiudrio-* teruggaan; vgl. **teodro-* in ags. *teóder* eng. *tedder*, *tether* on. *tjóðr* „touw". 't Woord is met 't bij ladder, roer besproken suffix van een wt. *teu* gevormd; wellicht mag

men op grond van ags. *týʒian* „binden, knoopen, samentrekken" eng. *to tie* een hierbij behoorend **tújôn* (zoo niet **taugjôn*: teug) onderstellen. De bet. „voordissel" van 't aan ags. *teóder* beantw. ohd. *zeotar* mhd. *zieter* spreekt voor de identiteit van den genoemden wt. *teu* met een wt. *teu* „trekken, plukken", die door de groep van teuten, tod, toom, tobben waarschijnlijk wordt gemaakt. — Tot denzelfden wt. behoort nnl. tui vr., *tuien* ww. „binden", uit **tú-jo-* (= eng. *to tie*) of uit **tú-do-*.

Tuig onz. Uit laatmnl. tot de grensdialecten behoorend *(ge)tuuch* (*g*) b. a. ofri. *tiug* mnd. nnd. *tûch* (*g*) onz. mhd. *ziuc* ohd. *giziug* m. onz. „uitrusting, gerei, werktuig, materiaal, stof" nhd. *zeug* onz. Mhd. *ziug* mnd. *tûch* ofri. *tiug* en ohd. **gaziug* mhd. *geziuc*, *geziuge* mnd. *getûch* mnl. *getuuch*, *getughe* beteekenen ook „getuigenis, bewijs" en „getuige" nnl. **getuige**, nhd. *zeuge*. Hiervan ohd. *giziugôn* „aantoonen, bewijzen" mhd. *ziugen* mnd. nnd. *tûgen* „aanschaffen, vervaardigen, voortbrengen (de bet. „kinderen voortbrengen" is eerst jong), uitrusten; getuigenis afleggen, aantoonen, bewijzen" nhd. *zeugen* (*erzeugen*) nnl. tuigen. Men brengt de geheele groep bij den wt. van teug en neemt als grondbegrip ongeveer „te voorschijn trekken, bezorgen" aan, of voor „getuigen", „bij een rechtzaak betrokken worden" (ohd. *zi urkundî ziohan* „tot getuigenis voor 't gerecht brengen"). Maar deze etymol. is ook, wat de klanken betreft, niet zonder bezwaren; als ww. zoude ohd. **ziogôn* mnl. **tiegen* mnd. **têgen* worden verwacht en ook 't subst. moest, niet-ontleend, in 't Vl. *ie*, niet *ú*, hebben; derhalve is ond. voorohd. **tiug* wellicht als **tiûg* op te vatten, dat wel tot een compos. als toonen zoude leiden.

Tuil m. Slechts nnl. (holl. fri.); de eigl. bet. schijnt „gang, sleur, getreuzel, beuzeling, jokkernij": wellicht bij den wt. *tû* „trekken" (tuieren).

Tuimelen ww. Uit mnl. *túmelen*, b. a. ohd. *túmalôn* nhd. *taumeln* mnd. *túmelen*, frequ. van mnl. nnd. *túmen* ohd. *túmôn* „zich in 't rond bewegen, draaien, koordedanserssprongen doen, dansen, tuimelen", mnl. ook „neerstorten"; daarnaast met korten klinker nhd. (*sich*) *tummeln* mnd. *tummelen* noordsch *tumla*, en verder met *mb* on. *tumba* ags. *tumbian* „dansen, tuimelen, vallen" eng. *to tumble*. De overeenkomst van nd. en hd. *t* pleit voor ontleening, en wij vinden gelijke stammen met dezelfde bet. ook in 't Rom. terug: ofra. *tumer*, it. *tomarè*, ofra. *tomber*, *tumber* nfra. *tomber*, sp. *tumbar*, it. *tombolare*. 't Eigl. vaderland dezer stammen *túm*, *tumb* „zich in 't rond bewegen, tuimelen, buitelen, vallen" is niet uitgemaakt; vgl. tuischen.

Tuin m. Uit mnl. *tuun* m. „omheining, hofstede (eigl. „omheinde ruimte", vgl. gaard)", b. a. ofri. os. nnd. *tún* „heg, omheinde ruimte, tuin" ohd. *zún* „omheining" nhd. *zaun* ags. *tún* m. „het omheinde" eng. *town* on. *tún* onz. „omheinde ruimte, hofstede". Het germ. **tú-no-* (**tú-nu-*?), met de afl. **túnjan* ohd. *zúnen* nhd. *zäunen* mnl. *túnen* nnl. tuinen ags. *týnan* dial. eng. *to tine* „omheinen", staat in voorhistorischen samenhang met *-dúnum* der oudkelt. plaatsnamen (als *Lugdúnum*, *Augustodúnum*); vgl. oiersch *dún* „burg, stad".

Tuischen ww. Uit mnl. *tuuschen* „ruilen; dobbelen" b. a. mnd. *túschen* „ruilen, wisselen; dobbelen" nnd. *túschen*, *túsken* laat-mhd. *túschen* (*rostiuschære* „paardenkooper") nhd. *tauschen* „ruilen". 't Woord hangt als *q-* of *sq-* afl. samen met nnl. tuitelen „buitelen, tuimelen, dreigen om te kantelen", vroeger ook „ruilen, kwanselen" en met klankwisseling meng. *toteren* neng. *to totter* „wankelen"; de maagschap is dus syn. met die van tuimelen (dial. nl. ook *tommelen* „ruilen, kwanselen"), hetgeen tot een wt. *tû* „wankelen, tuimelen" leidt (*túschen* „dobbelen" eigl. „de dobbelsteenen omgooien"?). Zonder twijfel behoort hierbij ook mnd. laat-mhd. *túsch* „grap, spot, bedrog" mnd. ouder md. *túschen* (*tûschen*?)

laatmhd. *tiuschen*, *tûschen* „goochelen, een spiegelgevecht houden, den gek steken, bedriegen" nhd. *täuschen* (uit **tûskjan* eigl. wel „goocheltoeren verrichten"). In 't Hd. schijnt de maagschap (door rondtrekkende goochelaars?) uit het Nd. ingedrongen.

Tuit vr. Uit mnl. *tûte* „tepel, borst; snavel- en hoornvormige voorwerpen, soort van kapsel en hoofdsieraad" (nwl. *tuit* m. uitstekende hoek, top") nd. *tûte*, *tûte* „sneb, tuit, snuit, muil, peperhuisje" (waaruit ontleend nhd. *tute*, *tutte*, *düte*, *dütte* „peperhuisje"?); hierbij met klankwisseling toot en ags. *totian* „uitsteken". Op glb. *tûd* naast *tût* wijzen ijsl. *tuda* „snuit, spits", dial. duitsch *zotte*, *zutte*, *zeute*, *zaute*, rijnl. *zûte* (uit germ. **taudô*?) „tuit" (ontleend prov. *tudel*, fra. *tuyau* „buis"). Waarschijnlijk liggen de gelijkluidende bij teuteren besproken stammen aan deze woorden ten grondslag. Daarnaast is echter ook wel invloed van een bij tuiten behoorend woord voor „hoorn, blaasinstrument" aan te nemen. — Tuit aan 't wiel schijnt wel 't laatst „een op de naaf geplaatste blikken bus" (zoo in Oostfriesland, bij Kil. „naaf") beteekend te hebben.

Tuiteien, zie tuischen.

Tuiten ww. Uit glb. mnl. *tûten*, mnd. nnd. *tûten* (nnl. toeten) noordsch *tûta* eng. *toot* hd. *tuten*; onomatop. st. Op dergelijke voorgerm. stammen wijzen got. *þuthaúrn* „trompet", ags. *þéotan* „ruischen, bruisen", nhd. *tosen*, wier beginklank uit voorgerm. *t* is verschoven.

Tuk m. Uit mnl. *tuc* (*ck*) „beweging, stoot, streek, arglist", b. a. mnd. nnd. *tuk* (*ck*) „trek, ruk, stoot; arglist" mhd. *zuc* (*ck*) „trek, ruk, trekking" en md. mhd. *tuc*, *duc* (*ck*) „slag, stoot, beweging, gebaar, handelwijze, gedrag, gewoonte, streek, arglist" (nhd. *tücke* vr.): bij mnl. mnd. nnd. *tukken* „trekken, spartelen, stooten", *tocken* „trekken, rukken, lokken" (zie tokkelen) ohd. *zocchôn* mhd. nhd. *zucken* (en ohd. *zucchen* nhd. *zücken*) meng. *tukken*. De germ. st. *tukk* (zie ook toetsen) is afkomstig van den voorgerm. wt. *deuk* (teug); tegelijk is hij wellicht bijvorm van *twikk* (zwik) en onomatop. voor „stoot, aanraking". De beteekenissen „handelwijze, gedrag, inborst, aard, ras" kunnen zich wel ontwikkelen uit „beweging, opwelling, wijze van voelen en handelen".

Tuk bnw. Eerst nnl., glb. fri. *tuk*: waarschijnlijk bij 't voorgaande woord; *tukkôn* wordt ook van 't happen van den visch naar 't aas gebezigd.

Tul vr. Eerst jonger nnl., fri. *tülle* mnd. nnd. *tülle* „tuit, buis"; hierbij dial. nl. *tullen* „drinken", oostfri. *tülle* „drinker", dial. hd. *zullen* „zuigen", *zuller* en *zulp* „zuiglap": samenhang met den wt. **teu* „trekken" (zie tuit, tuieren) is te vermoeden.

Tule vr. Uit nfra. *tulle*, zoo genoemd naar een stad in zuidwest. Frankrijk.

Tulp vr. Evenals nhd. *tulpe* uit ouder *tulipa*, fra. *tulipe*, eng. *tulip*, it. *tulipa*, *tulipano* enz. De benaming der in de 16de eeuw naar Europa gebrachte bloem gaat terug op perz.-turksch *tulbend*, *dulbend* „tulband", dat door de Europeanen wegens de gelijkenis op de bloem is toegepast.

Tult vr. Slechts nnl.; van onbekenden oorsprong.

Tureluur m. Onomatop.; fra. *turelure* van den klank der fluit, der lier enz., vgl. tierelieren. Hierbij mnl. *turelure* „tingtang, deuntje, fabel". Uit zijn tureluure raken (fra. *perdre son turelu*) eigl. wel „uit de maat, uit den gelijkmatigen gang komen"; vgl. benul.

Turen ww. Eerst nnl., glb. oostfri. *türen* wangeroog. *tûr*. 't Elders niet bekende woord doet, naar 't schijnt, een met *hûr* (hurken) en *kûr* (koer) syn. st. **tûr* onderstellen, die wellicht uit den eersten door compositie **at-hûr-* (vgl. toonen) is ontstaan.

Turf m. vr. Uit mnl. **turf*, *torf* „grasveld, turf", b. a. ofri. *turf* mnd. nnd. *torf*, vanwaar nhd. *torf* m. (ook zwits. *turbe* „grasveld" heeft de nd. beginklank), ags. *turf* vr. eng. *turf*,

on. *torf* onz. oorspr. „zode”, b. a. ohd. *zurba* „grasveld, zode”. ’t Algemeen germ. woord, dat ook in ’t Rom. is ingedrongen (it. *torba*, fra. *tourbe* „turf”) is afgeleid van voorgerm. *drbh* en is hoogerop verwant met skr. *darbhá* „graspluim” (wt. *derbh* „zich ineenwinden” ?).

Turken ww. Van Turk: „zich als een Turk gedragen” (fra. *turquerie* „wreedheid”).

Tusschen vr. Uit glb. mnl. *tusschen* mnd. nnd. *tüsken*, *tüschen* md. *züschen*, welke woorden met *ü* uit *wi* beantwoorden aan glb. ofri. *twiska* mnd. nnd. *twisken*, *twischen* mhd. nhd. *zwischen* ohd. *in*, *untar zwiskên* (nnl. in-, ondertusschen) eigl. „te midden van twee”: ohd. *zwisk(i)* mhd. *zwisch* os. *twisc* adj. „tweevoudig, twee”, afl. van ’t getal twee; een overeenkomstig ags. **twisk* steekt in *betwix*, *betwux* „tusschen” eng. *betwixt*. Vgl. ook eng. *between*.

Twaalf telw. Uit glb. mnl. *twālef*, dat met niet voldoende verklaarde *a* naast *twēlef* uit **twalif* staat, got. *twalif* on. *tolf* ags. *twelf* os. ofri. *twelif* ohd. *zwelif*: samenstelling uit *twă*, een vorm van ’t getal twee en het bij elf besproken element, dat buiten ’t Germ. slechts in ’t Litausch voorkomt en daar de telwoorden 11—19 vormt.

Twee telw. Uit glb. mnl. *twee*, eigl. slechts de onzijdige vorm van ’t germ. telwoord: os. *twêne* m., *twô*, *twâ* vr., *twê* onz. ofri. *twêne*; *twâ*; *twâ* ohd. mhd. *zwêne*; *zwâ*, *zwuo*, *zwô*; *zwei* nhd. *zwei* ags. *twegen*; *twô*; *twâ*, *tû* eng. *two* on. *tveir*; *tvær*; *tvau* de. *to*, *tvende*; *to*; *to*; got. *twai*; *twôs*; *twa*. Buiten het Germ. komen overeen skr. *dva* (*dvâdaçan* „twaalf”), gr. δύο (δώ- (uit *dwô*) δεκα „twaalf”, δοιος uit *dvoios* „dubbel”), lat. *duo* (*duôdecim*), osl. *dva*, *dvě*, lit. *dù*, *dvì*, oi. *dá*. Hierbij germ. *twi-* in samenstellingen „tweevoudig” uit voorgerm. *dvi*, skr. *dvi-*, gr. δι-, lat. *bi* in dezelfde functie, got. *twi-* on. *tví-* os. ags. *twi-* ohd. *zwi-* nhd. *zwie-* mnl. *twi-* of *twî-* (*twivout* „tweevoudig”, *twiscatte* „voor den dubbelen prijs”) en door klankverandering *twē-*, of door verwisseling *twee-* nnl. twee-. Vgl. ook nog skr. *dvis* gr. δις lat. *bis* en ohd. *zwirôr*, *zwiro* mhd. *zwir* nhd. *zwier* on. *tvis-var* „tweemaal” (got. *twis-* praefix „uiteen”) en de volgende woorden.

Tweedracht vr. Uit glb. mnl. *tweedracht* (*tweegedracht*) mnd. *twê-*, *twidracht* mhd. *zwitraht* nhd. *zwietracht* vr. „oneenigheid”; zie het opposit. eendracht. De bijvorm mnd. *twidraft* schijnt bij treffen te behooren. — **Tweeling** m. Uit glb. mnl. *twēlinc* (*twilinc*) of **twēnelinc* (vgl. spil); mnd. *twēlinc*; dit zoude direct van *twi-* „tweevoudig” afgeleid kunnen zijn (vgl. ohd. *zwilîh* „tweevoudig”, mhd. *zwilich kint* „tweeling”); *twēnelinc* b. a. ohd. *zwiniling* mhd. *zwinelinc*, *zwillinc* (en *zwinelîn*) nhd. *zwilling* mnd. *twenneling*, *twilling*: afgeleid van ohd. *zwinal* „tweevoudig, gemellus”; vgl. eng. *twin* „tweeling” en verder glb. mnd. *twēse*, *twēseke*, *tweseling* mhd. *zwiseling* van indg. *dwis* „tweevoudig”.

Tweern m. Uit mnl. **twēr(e)n*, b. a. mnd. nnd. *twēren*, *tweern* mhd., nhd. *zwirn* m. „uit twee draden gewonden draad”: daar **twiz-no-* uit indg. *dwis* „tweevoudig” hieraan ten grondslag ligt, is ags. *twîn* eng. *twine* mnl., nl. **twijn** (hierbij vl. *twijnde*, *twinde* de. *twinde* „garenhaspel” ?) er denkelijk wel mede identisch (evenals os. *lînon* met ohd. *lërnôn*, zie leeren); dit is evenwel niet met volkomen zekerheid te zeggen, daar verscheiden indg. afleidingen van ’t telwoord twee als woordstammen hebben voortbestaan. *Dwis* ligt ook ten grondslag aan eng. *twist* „vlechtwerk, uit twee draden bestaande strik; vlechten, draaien” de. *twist* „getwijnde stof”, ouder-nl. *twisten* „twijnen”.

Tweespalt vr. Naar glb. duitsch *zwiespalt* vr.; van *spalten*, zie spouwen. — **Tweevoud** onz. van mnl. *tweevout* (*twivout*) „tweevoudig” ohd. mhd. *zwifalt* mnd. *twee-*, *twi-volt* ags. *twifeald* on. *tvífaldr*; zie vouwen.

Twijfel m. Uit mnl. *twífel* (*twível*), b. a. ofri. *twífel* os. *twífal* ohd. *zwîval*

„onzekerheid, mistrouwen, wankelmoedigheid, vertwijfeling" nhd. *zweifel* got. *tweifls* m., os. *twîfli* ohd. *zwîval* „twijfelachtig, onzeker, wankelend"; hierbij os. *twîflon* ohd. *zwîvalôn* „wankelen, twijfelen, vertwijfelen" nhd. *zweifeln* de. *tvivle* mnl. *twijfelen*, *twijvelen* nnl. twijfelen; 't Ohd. heeft ook nog de meer eenvoudige formatie *zwîvo* „twijfel". Wegens ohd. *zwëho* os. *twëho* ags. *tweó* mnl. *twie* m. „twijfel" en glb. on. *týja* (uit **twiwjôn* voor **twigwjôn*, vgl. nier, toonen) wil men de labialen op indg. gutturalen terugvoeren (vgl. elf, wolf): voorgerm. **dweiq*, **dwîq*. De samenhang van deze elders niet gevonden stammen met 't indg. telwoord twee is buiten questie; vgl. gr. δοιή „twijfel", skr. *dvayá* „valschheid" en 't volgende woord.

Twijg vr. Eerst vroeg-nnl., holl. bekend, b. a. glb. mnd. *twîch* onz. nnd. *twîg* ohd. *zwîg* mhd. *zwîc* m. onz. nhd. *zweig* m., ags. *twig* (plur. *twiqu* en *twiggu*) onz. eng. *twig*; daarnaast glb. ohd. mhd. *zwî*, denkelijk wel uit germ. **twîwo-* voor **twîgwo-*; dit zou tot voorgerm. **dwîqo-* leiden, zoodat dit woord voor „twijg" in zeer nauwe betrekking tot die voor „twijfel" zoude staan; in elk geval moet men aannemen, dat het bij 't getal twee behoort; „twijg eigl. „vertakking, verdeeling in tweeën"; vgl. twist, verder mnd. *twil*, *twële* nnd. *twille*, *twële* „vorkvormige twijg, vorkv. stuk hout" (hierbij nnl. twil m.) westf. *twiele* „twijg", ohd. *zwisila* „vorkvormige twijg" westf. *twissel* „twijg" (mhd. *zwisel* „dubbel", westf. *twisseln* „splijten") en verder skr. *dvi-ka-* „uit twee bestaande, twee aan twee verbonden".

Twijn, zie tweern. — **Twil**, zie tweeling.

Twintig telw. Uit mnl. *twintich* en dit uit *twentich* (*g*), b. a. ofri. *twintich* os. *twentig* (nog *twëntig*?) ohd. *zweinzuc* mhd. *zweinzic*, *zwenzic* nhd. *zwanzig* ags. *twentig* (*twëntig*? uit *twëgentig*) eng. *twenty*; got. in eenigszins anderen vorm *twai-tigjus*. De hierin vervatte vorm van 't getal twee staat dicht bij den nom. masc.: twintig beteekent „twee tientallen", zie -tig.

Twist m. Uit mnl. *twist*, b. a. glb. ofri. mnd. nnd. *twist* laat-mhd. nhd. *zwist* m. Het woord is afkomstig van den bij 't getal twee behoorenden indg. st. *dwis*; vgl. on. *twistr* „oneenig, treurig", ijsl. *tvistra* „verdeelen". Ook de skr. wt. *dvis* „haten" wordt hierbij gebracht, en wellicht is ook lat. *bellum* uit *duellum* „oorlog" van dergelijken oorsprong. De formatie *twisto-* komt in 't Germ. nog in andere beteekenissen voor, vgl. tweern en meng. *twist* „twijg", nd. *twister* „tweeslachtig wezen" (vgl. got. *twis-* praefix „uiteen", mnd. *twisselik* „oneenig"); aan den anderen kant heeft het Mnl. in *twí* „twist, twijfel", *twien* „twisten" (mnd. *twien* „zich in tweeën deelen, zich verdeelen") eene syn. andere afleiding van 't getal twee (identisch met ohd. *zwî*, zie twijg).

U

Uchtend, zie ochtend.

Ui m. Eerst nnl., glb. oostfri. *öje*: vermoedelijk van denzelfden oorsprong als ajuin; maar het is twijfelachtig of de vocaal van *ui* uit de eerste lettergreep van 't vreemde woord moet verklaard worden, doordat mnl. *ojûn*, *oijûn* door klemtoonverspringing (vgl. abt) tot *oien* (*uien*) werd en men dit als mv. opvatte, of uit de *û* der tweede lettergreep (Teuth. *jûne* uit mnl. *ajûn*).

Uier m. Uit glb. mnl. *ûder*, b. a. oostfri. mnd. nnd. *ûder* onz. ohd. *ûtar*, *ûtiro* m. mhd. *ûter*, *iuter* (*iu* uit ohd. *û* of *iu*?) nhd. *euter* onz. m. ags. *ûder* eng. *udder*; hiernaast met klankwisseling *eu*, *eo* mnd. nnd. *jeder*, *jidder*, *jüdder* ofri. *ioder* on. *júgr* (met opvallende *g*) „uier". Het woord is oorspr.-indg., zoals skr. *ûdhar*, gr. οὖθαρ

(*ov* klankwisseling bij *ū*), lat. *ūber* (hierbij *ūber* adj. „vruchtbaar, welig"?) „uier", lit. *ūdrūti* „melk in den uier krijgen" bewijzen; vgl. ook nog osl. *vymę* uit **vyd-men* „uier".

Uil m. Uit glb. mnl. *ūle* vr. m., b. a. glb. mnd. nnd. *ūle* ags. *ūle* vr. eng. *owl*; dit **ūlōn* is wellicht tot **ūwlōn* te reduceeren wegens ohd. *ūwila* mhd. *iuwel*, *iule* nhd. *eule* nvl. *uwele* on. *ugla* „uil". Als alg. germ. vorm wordt **uwwalō*, **uwwilō* ondersteld, in elk geval van een stam, die 't geluid van 't dier nabootst; vgl. lit. *ywa* „katuil", lat. *ulula* „steenuil" (*ululāre* „huilen") en zie verder huilen, ook schavuit.

Uilig bnw. Naar men wil van uil in de overdrachtelijke beteekenis van „paardepoot" (nd. *ūlig* „ruig (als een uil)"); in de bet. „vervuurd" herinnert het aan nd. *ulm* dial. nl. *olm* „vermolming van 't hout" mhd. *ulmic* „uilig".

Uit voorz. Uit mnl. *uut* (*ūte*), in dezelfde bet. alg. germ. *ūt*, got. os. ags. *ūt* eng. *out* ohd. *ūʒ* nhd. *aus*; zie buiten, uiterlijk; b. a. skr. *ud* verbaalpartikel „uit, naar buiten, omhoog". — **Uitbundig** bnw. eerst nnl.; naar hd. *ausbündig* mnd. *uitbundig*: van hd. *ausbund* m. eigl. „het naar buiten omgebondene of omgeslagene stuk laken, als staal of monster ten toon gesteld". — **Uiten** ww. uit mnl. *ūten* „uitspreken, uiten; zich ontdoen" mnd. *ūten* (*ǖ*?) nnd. *ǖten* „uiten", ofri. *ūtia* ags. *ūtian* ohd. *ūʒōn* „uitsluiten, (zich) ontdoen", afl. van uit; vgl. mhd. *ǖʒern*, *iuʒern* nhd. *äussern* mnd. nnd. *ǖtern* eng. *to utter* vroeger nnl. *uiteren*, afgeleid van eene secund. formatie van uit: ofri. *ūter* os. *ūtar* ohd. *ūʒar* adj. „uiterlijk", praepos. „buiten" nhd. *ausser*; hierbij ook nnl. uiteren nd. *ǖtern* „van buiten toenaaien", evenals mnl. *ūterlic* nnl. uiterlijk eng. *utterly* enz. — **Uitermaten** uit glb. mnl. *ūtermāten* mnd. *ūtermāte(n)* mhd. *ūʒermāʒe(n)*, kan zoowel de praepos. *ūtar*, als ook *ūt* met aaneengesmolten lidwoord bevatten. — **Uithaal** m. van uithalen in den zin van „gerei, kleederen enz. voor eene feestelijkheid voor den dag halen". — **Uitmunten** ww. slechts jonger nnl. en glb. oostfri. *ūtmünten*. Wellicht oorspronkelijk trans. „door een teeken onderscheiden" (vgl. hd. *auszeichnen*, fra. *se signaler*) en daarna intransitief geworden, evenals ook *uitnemen* in het Vl.; vgl. ook uitsteken zoowel „afscheiden, onderscheiden" als ook „uitmunten". — **Uitroeien** ww. *Roeien* „roeien" schijnt op ouder *roeden* terug te gaan, dat wegens den klinker niet met rooien identisch kan zijn; op denzelfden st. met germ. *ō* wijst ook nwvl. *uproeien* „opruien, aanhitsen" (uit **roeden*?); hij is syn. met den wt. van rooien, opruien, maar etymolog. als **rōþ-* (**rō-*?) daarvan te scheiden en wel bij de groep van roeien te brengen. — **Uitwendig** bnw., zie wenden. — **Uitweiden** ww., eigl. „buiten de baan weiden" van 't vee; mhd. *ūʒweidec* (ook *wītweide*, *wītweidec*) „ver rondweidend, wijdloopig".

Ulevel vr. Uit it. *olivella* (*ulivella*) „olijfje, olijfvormige knop".

Unger vr. Nd. *unger*: oorsprong onbekend.

Unster vr. Eerst vroegnnl. bekend, ook in de vormen *unser*, *unsel*, *ensel* oostfri. *enster* nd. *insner* ouder md. *unzer* „unster": volgens de meening van sommigen van ons afgeleid; anderen construeeren een mlat. **uni-statēra* als tegenstelling van *bilanx* „weegschaal met twee schalen".

Urmen ww. Eerst jonger nnl. en wel fri. vorm voor wormen.

Urn vr. Met mhd. *urne* jonge ontleening uit lat. *urna* „vaas, urn".

Uur, ure vr. Uit glb. mnl. *ūre*; met glb. mnd. nnd. *ūre* vanwaar nhd. *uhr* (dial. rijnl. *auer* uit ouder *ūr*) oude ontleening uit rom. *ōra* (it. *ora* ofra. *ore*, *eure* nfra. *heure* meng. *oure* neng. *hour*) voor lat. gr. *hōra* „uur". De overgang van rom. *ō* in nl. *ū* wijst op de eerste eeuwen onzer tijdrekening; vgl. moerbezie.

Uw vnw. Uit mnl. *u* flect. *uwe*, os.

ëwa, *iuwa* ohd. *iuwar* nhd. *euer* ags. *eówer* eng. *your*: possess. pron. (vgl. o n s) bij mnl. *u* os. ohd. *iu* mhd. *iu* ags. *eów* eng. *you* oorspp. slechts dat, voor den 2[den] persoon plur. (acc. ags. *eówic* ohd. *iuwih* vanwaar nhd. *euch*); os. ohd. *iu* beantwoordt aan got. *izwis* dat (en accus) „u". Of got. *izwis* soms met lat. *vos* (*vester*) en met germ. *juz* nl. *gij* samenhangt, is niet uitgemaakt.

V

Vaag vr. Uit ouder **vāge*, een slechts in 't Nnl. bekend en bij de groep van v a g e n behoorend subst.; vgl. os. *frônisko* („heerlijk") *geféhot* ptcp., van vruchtbaar land gezegd.

Vaag bnw. Evenals nhd. *vag* jonge ontleening uit glb. lat. *vagus*, fra. *vague*.

Vaak m. Uit glb. mnl. *vâc*, *vāke* (*ā*?); hierbij *vāken* (*ā*?) impers. vb. „slaperig zijn", b. a. os. *facon* „slapen" (*fakinga* „sluimering") ofri. **fakia* „sluimeren" (*fac* „sluimering"). In de overige germ. talen is 't woord niet bekend. Wellicht moet men er zich een dergelijke voorstelling van maken als van v a d z i g.

Vaak bijw. Uit eerst vroeg-nnl. (holl.) *vāke*, *vāken*, b. a. glb. ofri. *faken* mnd. *vāken* nnd. *fāken*, *fāk* (ouder md. *gefache*); mnd. *vāken* is een nv. van *vak*, dus eigl. „in gedeelten, meermalen, dikwijls".

Vaal bnw. Uit mnl. *vāle* (*vālu*), b. a. alg. germ. **falwo-* ohd. os. *falo* (gen. *falwes*) mhd. *val* „vaal, bleek, blond, geel" nhd. *fahl* en *falb* ags. *fealo* eng. *fallow* on. *fölr* „bleek". Opvallend is de opperduitsche vorm *falch* „dier van vale kleur". Het germ. woord, waaruit it. *falbo*, fra. *fauve* ontleend zijn, is oorspronkelijk verwant met lat. *palleo* „ik ben bleek", *pallidus* „bleek", gr. *πολιός* „grauw", osl. *plavŭ* „witachtig", lit. *pàlvas* „vaal", skr. *palita-s* „grauw".

Vaalt vr. Eerst nnl., b. a. mnd. *vālt*, *valt* m. „afgeperkte plaats, perk, in 't bijzonder mestplaats" nnd. *fālt*, *falt* (ook verknoeid *falle*) oostfri. *folt* uit os. **fălod* b. a. ags. *falod*, *faled*, *fald* m. „beschot van planken, perk, veestal", dat een afl. van ags. *fala* m. „plank" schijnt. Verder is niets ontdekt.

Vaam m. Door verdwijning van de intervocal. *d* identisch met v a d e m.

Vaan vr. Uit glb. mnl. *vāne* m. vr., uit alg. germ. **fanon-* m., dat oorspronkelijk de algemeene bet. „doek, lap" had: got. *fana* „doek, stof, lap" os. ohd. *fano* „doek" (welke bet. ook in nhd. *fahne* dialectisch nog voortbestaat) ags. *fana* eng. *fane*, *vane*. In de bet. „vaandel" was in 't Oudgerm. een composit. met *gunþ* „krijg" in gebruik: ohd. *gundfano* ags. *gúþfana* waaruit ontleend fra. *gonfalon*, it. *gonfalone* (daarentegen ofra. nfra. *fanon* „lap, handdoek, zwachtel"). Evenals germ. *fanon* uit voorgerm. **panon* hebben ook oorspr. verwante woorden de grondbet. „lap": lat. *pannus* „lap", osl. *o-pona* „gordijn", *ponjava* „zeil"; hierbij ook gr. *πῆνον* „gewaad"?. Verder verbindt men dit woord met een wt. **pen* in osl. *pīnq* (*pęti*) „spannen, ophangen", waardoor wellicht verwantschap met s p a n n e n mogelijk wordt. — V a a n d e l onz., eerst vroeg-nnl., ook in den vorm v e n d e l bekende jongere *l*-afl. van v a a n, b. a. glb. mhd. *vänle* onz., waarnaast *venlīn* nhd. *fähnlein*. — V a a n d r i g, eerst vroegnnl. bekend; evenals nhd. *fähnrich* (*fähndrich*) secund. formatie van de afl. ohd. *faneri* mhd. *venere* mnd. *vānere* mnl. **vaenre*, **vaender* „vaandeldrager".

Vaardig bnw. Uit mnl. *vaerdech* (*verdech*), b. a. mnd. *verdech* „reisvaardig, bereid, gereed, flink" ohd. *fartīg* mhd. *vertec* „gangbaar; bereid om te gaan, bereid, deugdelijk" nhd. *fertig*: afl. van v a a r t; vgl. voor de bet. r e i s, r ij d e n, r u s t i g.

Vaars vr. Uit mnl. *vaerze* uit *verse*, b. a. mnd. nnd. mhd. *verse* ohd. *fārse* „jonge koe", uit germ. **farsjō-*, waar-

bij als mascul. v a r behoort; ook in 't tweede deel van ags. *heáhfore*, *heáfre* „jonge koe", waaruit eng. *heifer*, vermoedt men een hierbij behoorend woord. Verder mogen met dit *fars-* ondanks duistere klankverhoudingen als verwant beschouwd worden fri. *fār*, *fär*, *feër* „nog niet gebaard hebbend, nog niet drachtig" (ook als subst.) ofri. *fering* dial. nl. *varing* en mnl. *varninc* „var", eng. *farrow* „niet drachtig" nwvl. *verwekoe* „koe die niet meer drachtig wordt" en verder gr. πόρις, πόρτις „jong rund, vaars" (ook „jong meisje"). Verwantschap dezer groep met noordfri. *fär* „gezond, flink, frisch, sterk" is denkbaar, daarentegen met skr. *pṛśatī* „witgevlekte koe" (van *pṛśat* „gespikkeld") om de bet. onwaarschijnlijk.

Vaart vr. Met wijziging door invloed van 't suffix *t* (vgl. b u u r t) uit mnl. *vaert* (flect. *vaerde*, vgl. v a a r d i g) b. a. glb. os. *fard* ohd. *fart* (flect. *ferti*) nhd. *fahrt* ags. *ferd*, *fyrd* „vaart, krijgstocht, uittrekkend leger" on. *ferð* „reis": germ. **fardi-* vr. (vgl. got. *us-farþō us skip* „schipbreuk") uit voorgerm. **por-ti-s* van wt. *por*, zie v a r e n.

Vaas vr. Met nhd. *vase* vr. jonge ontleening uit fra. *vase* (it. *vaso*) m. (lat. *vas* „vat").

Vaatsch bnw. Uit mnl. **vātesch* mnd. *vātisch*, afl. van v a t.

Vacht vr. Uit mnl. *vacht* „vlies, klomp wol": een slechts in 't Ndl. bewaard gebleven woord, dat oorspr. verwant is met gr. πόκος m. „afgeschoren schaapswol, vlies, vlok wol", πέκειν „trekken, plukken, kammen", lat. *pectere* „kammen", lit. *pèszti* „plukken, trekken, plukharen"; hierbij nog germ. **fahso-* ohd. os. *fahs* ags. *feax* on. *fax* „hoofdhaar".

Vadem, v a a m m. Uit mnl. *vādem* „vadem als maat; draad" b. a. glb. mnd. *vādem* os. *fathmōs* plur. „de beide uitgestrekte armen" ofri. *fethm* ags. *faeþm* „de beide uitgestrekte armen, omarming, bescherming, boezem" eng. *fathom* „vadem" on. *faðmr* „beide armen, boezem" ohd. *fadam*, *fadum* nhd. *faden* m. De grondbet. van germ. **faþmo-* (hiervan **faþmōn*, **faþmjan*, ohd. *fademōn* mhd. *vedemen* ags. *fæðmian* mnl. *vādemen*, *vāsemen*, *vessemen* „met de armen omspannen" (ook „inrijgen")) is „uitbreiding der armen, omspanning met de armen" (ook hd. *klafter* is eigl. „de maat der uitgespannen armen"), vandaar „vadem als maat", ook „zooveel garen als men met de uitgetrekte armen afmeet, draad": het woord komt als *m*-afl. met got. *faþa* mhd. *vade* vr. „heg, omheining" van den voorgerm. wt. *pet* die in gr. πετάννυμι „uitbreiden", πέταλος „uitgebreid, breed, plat", lat. *patulus* „uitgebreid" en *patēre* „uitgebreid zijn, open staan" zit. Zie v o e r onz.

Vader m. Uit mnl. *vāder*; in dezelfde beteekenis en overeenkomstigen vorm alg. germ. en verder alg. indg.: got. *fadar* (zeldzaam, gewoonlijk daarvoor *atta*) ohd. *fatar* os. *fadar* ags. *fæder*: germ. *fadēr* uit voorgerm. *patēr*: lat. *pater*, gr. πατήρ, skr. *pitṛ* voor *patṛ*. Hierbij afleidingen, als lat. *patruus* „vadersbroeder" ohd. *fatureo*, *faterro*, *fetiro* „vadersbroeder, broederszoon" nhd. *vetter* ags. *fædera* „oom" (*faðu* „tante"). De afleiding van indg. *patēr* van een wt. met bepaalde bet. (skr. *pā* „beschermen") is evenzoo ongerechtvaardigd als bij m o e d e r, daar het op den stamelklank *pa* voor „vader" (gr. dial. πᾶ, πάππα „vader") teruggaat.

Vadsig bnw. Wellicht secundaire *s*-formatie bij mnl. *vadde* (naast *fadde*) „traag, lafhartig, laf" mnl. nvl. *vaddig* „slap, laf, lui, flauw, slaperig" dial. eng. *faddy* „flauw". Zonder twijfel hangen deze woorden met nfra. *fade* „flauw van smaak" (vanwaar glb. it. *fado* en nhd. *fade*) en meng. neng. *fade* „mat, flauw, verschaald", *to fade* „verwelken, verdwijnen" samen. De meening dat de geheele groep uit 't Fransch afkomstig zoude wezen, is te onwaarschijnlijker, daar de afleiding van fra. *fade* uit lat. *fatuus* „dwaas, flauw" (fra. *fat* „dwaas, flauw") te betwijfelen is. Maar ook door geen

oud-germ. taal wordt een st. *fad(d)* „verwelkt, slap, laf, flauw” als bestaande geconstateerd; wellicht is hij met de grondbet. „fladderend, flodderend” een bijvorm van fladderen (bij den wt. van veder?); vgl. voor de beteekenissen ook nog vlag, vod. Wellicht behoort intusschen vadsig met fri. *ds* voor *gg* bij eng. *to fag* „moede worden, vermoeien”, welks st. een bijvorm van vlag schijnt.

Vagevuur. Van mnl. *vagen* „reinigen, vegen” nnl. *vagen* „wegvegen”. Mnl. *vagen*, waarschijnlijk met *â* uit onl. **fâgjan* b. a. glb. ofri. *fêgja* on. *fǽgja* en *fága* de. *feie* (of mnl. *vāgen* ond. **făgôn* ofri. **fagia*?); daarnevens glb. met klankwisseling, **fëgôn*, ond. *fëgon* md. mhd. *vegen* mnd. nnd. *vēgen* nhd. *fegen* mnl. nnl. **vegen**. Deze verba. beteekenden oorspr. „mooi maken”, of „in orde brengen” en behooren bij got. *fagrs* „geschikt” ohd. os. *fagar* „mooi, helder” (adv. *fagaro* „betamelijk”) ags. *fǽger* eng. *fair*; hierbij met gramatische wisseling got. *gafêhaba* „geschikt, gepast”, *gafahrjan* „toebereiden”; verder hierbij vaag (naast ouder nnl. *vaeger*, *veger* nd. *feger* eigl. als subst. gebruikt adj.? „wat degelijk in zijne soort, sterk en krachtig is”?) en met verder klankwisseling de groep van voegen. Onzekerder is verwantschap met de groep van vangen, verder met ohd. *gifëhan* „zich verheugen”, germ. **fagan*, **fagin* „vroolijk” (eigl. „bevredigd”?) os. *fagan* ags. *fægen* on. *feginn*, got. *faginôn* ohd. *feginôn* „zich verheugen”, got. *fahêþs* „vreugde”; ohd. *gifag* „tevreden gesteld”, *fagên* „te wille zijn”, got. *fulla- fahjan* „bevredigen”, welke laatste woorden met lat. *pax* (*pac-*) „vrede” oorspr. verwant zijn. Vegen, voegen doen de voorgerm. stammen **pĕk*, **pŏk* veronderstellen.

Vak onz. Uit mnl. *vac* (verbogen *vāke*, bewaard in vaak bijw.; voor nnl. *kk* vgl. gemak), b. a. os. *fac* mnd. *vak* „omtuining, omheining, afdeeling van den wand enz., afgesloten ruimte” ohd. *fah* mhd. *vach* ofri. *fec* „afdeeling, vak” ook „toestel, omtuining in ’t water voor de vischvangst” nhd. *fach* ags. *fæc* onz. „afgeperkte tijdruimte, tijdvak”; hierbij het mhd. nhd. suffix van *einfach* enz. De grondbet. van westgerm. *fako-* schijnt „iets dat door wanden afgesloten is”; men brengt het bij den voorgerm. wt. *pag* van gr. πήγνυμι „bevestigen, vaststeken, stijf maken, voegen”, πηγός „vast”, παγερός „vast houdend”, παγή „strik, val, fuik”, lat. *pangere* „bevestigen”.

Val m. Uit mnl. *val* (*ll*), b. a. glb. ohd. os. *fal* nhd. *fall*, ags. *fyll* m. „val, dood, verderf”: *falli-* verb. abstr. van vallen. — **Val** vr. Uit mnl. *valle*, b. a. mnd. mhd. *valle* ohd. *falla* „strik, kuil, val om dieren in te vangen; deurklink” nhd. *falle* ags. *fealle* vr. „strik, val” (vgl. valstrik): toestel om toe vallen of in te vallen; wellicht heeft ’t woord tegelijk zijn ontstaan te danken aan de bet. „bedriegen” van den wt. van vallen. Val (lijn) vr., verkort uit val-lijn „touw om te doen vallen en stijgen”, eng. *fall*, duitsch *fall* onz. (*falltau*).

Valies onz. Uit glb. fra. *valise* vr. (it. *valigia*). Uit hetzelfde woord is mhd. *velîs* m. ontleend, waaruit in ’t Nhd. volksetymol. *felleisen* is geworden.

Valk m. Uit mnl. *valke*, b. a. mnd. *valke* ohd. *falcho* (*falucho*) nhd. *falke* (opperduitsch *falch*) m.: in ’t Langobard. is *Falco* een eigennaam en in ’t Ags. komt *Westerfalcna* in eene aloude koningsgenealogie voor; noordsch *fálki* is sedert het latere deel der Middeleeuwen bekend. Sinds de vierde eeuw komt deze benaming in ’t Latijn voor als *falco* en dienovereenkomstig in de rom. talen (laatgr. φάλκων, it. *falcone* fra. *faucon*, meng. neng. *falcon*). Deze naam heeft zich met de valkenjacht in de eerste eeuwen onzer tijdrekening verspreid, maar het is niet uitgemaakt, wie de uitvinders van die jacht waren, en waar ’t vaderland van den naam is. Daar de valk in ’t ags. *wealhhafoc* „keltische havik”, in ’t On. *valr* „de Walsche” (zie walsch) heet, wil men gaarne germ. *falkon-* (waaruit

dan rom. *falcon* ontleend zoude zijn) tot *Volcae* „Kelten" reduceeren. Eene andere etymologie brengt de benaming bij opperduitsch *falch* „bijvorm van vaal: valk „de vale". Weinig gerechtvaardigd schijnen de verklaringen van vallen met *k*-suffix (vgl. havik) „daar hij van omhoog bijna lijnrecht nedervallend zijne prooi vangt"; evenzoo *falco* als oorspr. lat. woord bij *falx* „sikkel", wegens de gekromde klauwen of de gestalte der vleugels.

Vallei vr. Uit mnl. *valeie* (*valeide*) vr.: uit glb. ofra. *valée* (nfra. *vallée*, eng. *valley*, it. prov. *vallada*, it. *vallata* afl. van lat. *vallis* „dal") ontleend.

Vallen ww. Uit mnl. *vallen*; in de bet. „vallen" alg. germ., evenwel in 't Got. niet bekend gereduplic. ww.: on. *falla* os. ohd. *fallan* ags. *feallan*. Daar de germ. wt. *fall* uit voorgerm. *phal-n* ontstaan kan zijn, is hij oorspr. verwant met *phal* resp. *s-phal* in skr. *sphal* „wankelen" (*phala* „rijpe, afvallende vrucht"?), gr. σφάλλω „vallen, storten", σφάλλομαι „vallen, zich vergissen", lat. *fallere* „bedriegen", lit. *pŭlu*, *pùlti* „vallen". Zie val, valsch.

Valsch bnw. Uit mnl. *valsch* „valsch, boosaardig", b. a. mnd. nnd. *valsk*, *valsch* mhd. *valsch* „bedriegelijk, onecht" nhd. *falsch*: in 't Ohd. zijn slechts de verba. *gifalscôn*, *gifelscen* „vervalschen" bekend; ook de overige oudgerm. talen kennen het woord niet, in 't Noordsch is *falskr* eerst uit het Nd. ingedrongen. Het komt in beteekenis volkomen overeen met lat. rom. *falsus* (it. *falso*, ofra. *false*, nfra. *faux*) waarvan laatags. *fals* eng. *false* noordsch *fals* atkomstig zijn. Ook ond. ohd. **falsk* is hoogst waarschijnlijk daaruit ontleend en wel met vervorming naar een germ. suffix *sk* (bezwaarlijk eerst uit een rom. ww. **falsicare*, **falscâre*, = ohd. *falscôn*, afgeleid). Evenwel laat zich tegen de mogelijkheid van een echt germ. met lat. *falsus*, *fallere* (vallen) oorspr. verwant **fal-sko-* nauwelijks iets inbrengen, dat steek houdt.

Van vz. Uit mnl. *van*, b. a. glb. ofri. *fan*, *fon* os. *fan*, *fana*, *fon* nnd. *van* ohd. *fana*, *fona* mhd. *vone*, *von* (*van*) nhd. *von*. De aan de duitsch-nl. praepositie ten grondslag liggende voorgerm. vorm wordt te recht gehouden voor eene formatie van de indg. praepositie *apo*, die onder af besproken is. — Vandaan; versterking van mnl. *dane* „vandaan", zie dan.

Vang (aan de molen) vr. Eerst nnl., oostfri. *fange* vr.: van vangen. Evenzoo is vang „vleezig deel aan de dij van een rund" te verklaren (in dezelfde beteekenis oostfri. *fangst*), daar het dier aan dit lichaamsdeel wordt gegrepen. — **Vangen** ww. uit glb. mnl. *vanghen*, gewoonlijk *vaen*; *vanghen* is gewijzigd naar 't praeteritum; het gerudplic. germ. ww. was, met grammatische wisseling *fâhan* uit **fanhan*, *fefâh*, *fefangum* (vgl. hangen) „vangen, grijpen": got. *fâhan* os. ohd. *fâhan* nhd. *fangen* (*fahn*) ags. *fôn* (uit **fôhan*). Dit wijst op voorgerm. **pank*; 't naast staan skr. *pâça* „strik", zend. *paç* „binden, boeien"; lat. *pax* „vrede", *pacisci* „een verdrag sluiten" staan nader tot de bij vagen besproken groep; vgl. ook indg. *pag*, *pang* „bevestigen" bij vak: vangen dus eigl. „vastmaken". — Vangst is een jonge analogievorming, die in de plaats trad van germ. *fangi-* m. „het grijpen", ook „klauw" ohd. os. *fang* mnl. *vanc* nhd. *fang* ags. *feng* eng. *fang*.

Var m. Uit mnl. *varre* „(jonge) stier", b. a. glb. ohd. *farro* (*far*, pl. *ferri*) nhd. *farre* mnd. nnd. *varre* on. *farri*, ags. *fearr* m. Op grond van vaars reduceert men de woorden tot germ. **farzon-*, *farzi-*. Of var „mannelijk zwijn" met var „jonge stier" identisch is, of bij de onder varken besproken woorden behoort, laat zich niet met zekerheid zeggen.

Varen vr. Uit glb. mnl. *vāren*, b. a. mnd. *var(e)n* ohd. *farn* m. (en, met assimilatie — vgl. toren — *farm*) nhd. *farn* (*farm*) m. onz. ags. *fearn* eng. *fern* „varen"; hierbij nog glb. dial. zwe. *fänne* uit *ferne*? Germ. *farno-*

is identisch met skr. *parna* onz. „vleugel, veder, loof, blad". Of evenwel op grond van gr. *πτερίς* „varenkruid": *πτερόν* „veder" varen juist als „vedervormig blad" moet opgevat worden, is daarom twijfelachtig, dat het wel eene afl. van den wt. van varen ww. zal zijn, die in 't algemeen beweging aanduidde. Hierbij behooren ook met reduplicatie lit. *papartis*, russ. *paporotĭ* (osl. *papratĭ*) „varen".

Varen ww. Uit mnl. *vāren* „zich voortbewegen (niet alleen te water), gaan, reizen; zich gedragen, zich bevinden", b. a. os. ags. ohd. *faran* „zich van een plaats naar een ander plaats bewegen, zich voortbewegen, te werk gaan, zich gedragen, zich bevinden" nhd. *fahren* eng. *to fare* on. *fara* „zich bewegen (van elke soort van beweging)" got. (zeldzaam) *faran* „zwerven, trekken"; zie vaart, vaardig, rechtvaardig. Verder behooren bij 't alg. germ. st. ww. *faran* veer en met klankwisseling *ō* het causat. voeren, evenals mnd. *vōre* ohd. *fuora* mhd. *vuore* mnl. *voere* „vaart, handelwijze, gedrag" nhd. *fuhre*; met klankwisseling *u furdus* in os. ags. *ford* m. eng. *ford* ohd. mhd. *vurt* m. nhd. *fuhrt* vr., mnl. *voort* (*d*) „doorwaadbare plaats, water" nvl. *voord*; met klankwisseling *e* wordt on. *fjörðr* „inham" hierbij gebracht. De groep berust op den voorgerm. wt. *per*, *por*; vgl. gr. *πόρος* „gang, doorgang, doorwaadbare plaats (*Βόσπορος* naar de beteekenis = *Oxford*), *πορθμός* „zeeëngte", *πορθμεύς* „veerman", *πορεύειν* „brengen, varen, overzetten", *πορεύεσθαι* „gaan, reizen, marcheeren"; lat. *portus* „haven", *peritus* „ervaren", *comperīre* „ervaren"; skr. wt. *par* „overbrengen" (zend *pĕrĕtu* „brug"; *Euphrat* „de goedoverbrugde"?); osl. *perą*, *pirati* „vliegen"; kelt. *ritum* voor **pritum* „doorwaadbare plaats" in plaatsnamen (Augustoritum). De indg. bet. „voortbewegen" berust wel op 't nog algemeener begrip „zich bewegen", vgl. varen vr.

Varken onz. Uit glb. mnl. *varken* uit *verken* (vgl. erg) mnd. nrijn. *ferken* onz.: ond. **farkīn*, **ferkīn*, diminutieve formatie (vgl. zwijn) met verscherping (vgl. naken) als ook mhd. *verkel* nhd. *ferkel* onz. bij germ. **farho-* „zwijn, big", ohd. *far*(*a*)*h* onz. mhd. *varch* (dial. nhd. *färe* „zeug") ags. *fearh* m., waarvan eng. *farrow* (en *far*?). Hiermeede is identisch lat. *porcus* (gr. *πόρκος*), lit. *pàrszas*, osl. *prasę* en oudiersch *orc* „zwijn". In 't Oostindg. is geen overeenkomstig woord, vgl. ever, anderzijds koe, ros. De eigl. bet. van westindg. *porkos* „zwijn" is niet opgehelderd; terwijl het aan de eene zijde voor de hand ligt om aan de benaming voor „jong rund", zie vaars te denken, komt bij voor een ander vermoeden op.

Vast bnw. Uit glb. mnl. *vast*, b. a. ofri. *fest* os. *fast* „geboeid, bevestigd, vast, onverwrikt, bestendig" nnd. *fast* ags. *fæst* eng. *fast* ohd. *festi* (hierbij 't adverb. *fasto*, waarvan nhd. *fast*) nhd. *fest* on. *fastr*, got. **fastus* ontbreekt; hierbij gevest; oorspr. verwant vermoedelijk armen. *hast* „vast". Tegen nauwe verwantschap met vatten spreken phonetische bezwaren, daar men als *t*-afl. germ. **fass-* zoude verwachten; een wt. **fas* „bevestigen" is niet bekend. Daarentegen past het denominat. ww. got. *fastan* „behoeden, bewaren, behouden, in acht nemen, vasthouden (b. v. een gebod)", zie vasten, naar zijne bet. volkomen bij den indg. wt. *pă* „beschermen; in acht nemen, houden", waarvan lat. *pāsco* „hoeden, weiden" ptcp. *pāstum* voor **pāsk-tum*; indien vast hierbij behoort, zoude germ. *fastu-* uit **pask-tu-* eigl. „behoed, bewaard, in acht genomen" ontstaan zijn. Door bemiddeling van een st. **pask* zoude vast overigens ook (vgl. rasch) bij de groep van vatten (vgl. lat. *compescere* „beperken") of (vgl. vorsch) bij den indg. wt. *pag* „bevestigen" (zie vak) kunnen behooren.

Vasten ww. Uit glb. mnl. *vasten* en in dezelfde bet. alg. germ., got. *fastan* on. *fasta* ohd. *fastēn* mnd. *vasten* ags.

fastan; hierbij het abstractum got. *fastubni* onz. „(inachtneming, uitoefening, dienst) vasten" os. *fastunnia* mnl. *vastene* nnl. vasten ags. *fæsten* vr. ohd. *fasta* vr. (ook „inachtneming") *fasto* m. mhd. *vaste* vr., *vasten* onz. Uit het Germ. ontleend osl. *postiti* „vasten". Het woord berust zonder twijfel op aanwending der in 't Got. bewaarde algemeene bet. „inachtnemen (een voorschrift)" (zie vast); uit het feit dat alle oudgerm. dialecten deze aanwending vertoonen kan men niet 't besluit trekken, dat het vasten reeds een religieus begrip onzer heidensche voorvaderen was, eerder dat van alle voorschriften van 't Christendom het vasten 't meest de aandacht trok. 't Zoude mogelijk zijn, dat vasten in de speciale kerkelijke bet. zich eerst van 't Gotisch uit verspreidde, vgl. heiden; evenwel had ook mlat. *observāre* „inachtnemen" de bijzondere bet. van „vasten".

Vat m. Uit glb. mnl. *vat* m.; jonge afl. van **vatten** ww. uit mnl. *vatten* uit *vāten* (vgl. nat, nhd. *schatten* uit mhd. *schate*, *blätter* uit *bleter*) b. a. ofri. *fatia* „grijpen" mnd. nnd. *vāten* „vatten, grijpen, tot stilstand brengen" ohd. *vaʒʒōn* mhd. *vaʒʒen* „vatten, grijpen, samenvatten, samenpakken, opladen, uitrusten, kleeden" nhd. *fassen*; hierbij on. *fӧt* uit **fatu* plur. „kleederen" (vgl. nl. pak) got. **fata* op te maken uit sp. *hato* portug. *fato* „kleedervoorraad", met klankwisseling got. germ. *fēt-* in got. *fētjan* „uitrusten, tooien" ags. *fǣted* „getooid", ohd. *givāʒʒi* „bagage, lading", waarvan nhd. *gefäss* (eigl. wel „uitrusting, voorwerp tot uitrusting"). Met vat onz. en **fatilo-* in ohd. *feʒʒil* mhd. *veʒʒel* on. *fetill* m. „band, zwachtel, zwaardband" ags. *fetel* m. „zwaardband" (nhd. *fessel* vr.) wijst de groep op een germ. st. *fat* „grijpen, samenvatten, inperken", oorspr. verwant met osl. *po-padą*, *po-pasti* „vatten" en klankwisseling bij veter.

Vat onz. Uit mnl. *vat*, b. a. os. *fat* ags. *fæt* ohd. *faʒ* „vat, vaatwerk, kom" nhd. *fass* met beperkte beteekenis on. *fat* onz. „vat". Bij germ. *fato-* uit voorgerm. **podo-* bewaart lit. *pudas* „pot, vaatwerk" wellicht eene klankwisseling *pōdo-*; zie verder onder vatten.

Vechten ww. Uit mnl. *vechten*, (*vichten*) b. a. glb. ofri. *fiuhtan* mnd. *vechten* ags. *feohtan* eng. *to fight* ohd. *fëhtan* mhd. *vëchten* ook „met inspanning handelen, streven, zich binnendringen, zich naar buiten dringen (van gistenden wijn in 't vat), onrustig zijn (b. v. van den hond aan 't touw) nhd. *fechten*. De bet. van dit in 't Oost-germ. ontbrekende *fëhtan* is ongeveer „worstelen"; mnl. *ontvechten* „ontgaan, afvallen; mislukken, onuitvoerbaar zijn", *gevecht* ook „hachelijke toestand, zwarigheid". Daarom is 't onwaarschijnlijk dat westgerm. *fëhtan*, *fuhtum* voor **fuhtan*, *fuhtum* verwant met lat. *pugnāre* „strijden" zoude wezen, dat bij *pugnus* nl. vuist behoort. Naar den vorm zoude *fëhtan* bij lat. *pectere*, lit. *pèszti* „plukharen" (zie vacht) passen; wat de beteekenis betreft passen eerder germ. woorden van een *i*-wt. zooals on. *fíka* „zich spoeden, streven" schotsch *fike* „zich onrustig bewegen" eng. *fidget* (vgl. fikfakken); indien vechten met deze woorden verwant is, dan zoude **fëhtan* uit **fihtan* ontstaan zijn.

Vedel, **veel** vr. Uit mnl. *vēdel*(*e*), b. a. glb. mnd. *vēdel* ohd. *fidula* nhd. *fidel* ags. *fiþele* eng. *fiddel* on. *fiþla* vr. Buiten allen twijfel een oudgerm. woord (vgl. harp), daar er geen overgenomen woorden uit den hist. tijd met *þ* zijn. Aan de andere zijde kan evenwel ook de rom. benaming mlat. *vitula*, *vidula*, prov. *viula*, it. *viola*, ofra. *vielle* enz. niet uit germ. **fiþula* ontleend zijn. De eene schijnt naar de andere nagevolgd te wezen met een zelfstandigen, maar syn. stam tot basis. Daar het bijbehoorende ww. in mnl. *vēdelen* en elders ook „heen- en weêrgaan, wrijven" beteekent, wijst germ. *fiþ*, *fid* (hierbij mnl. mnd. *vēde* „penis"?) in verbinding met de bij vechten en

v ij l besproken woorden, wellicht op germ. *fî „heen-, en weêrgaan"; mhd. *vigele* (mlat. *figella*) „vedel" zoude bij v ij l kunnen behooren.

Veder, veer vr. Uit mnl. *vëder(e)* „veder, vleugel" b. a. os. *fëthara* „veder, vin" ags. *fëþer* „veder, vleugel" engl. *feather* on. *fjöþr* ohd. *fëdara* „veder, vleugel" nhd. *feder* vr. (hierbij het collect. *gefider*): germ. **fëþrô* „veder, vleugel"; vgl. vlerk. Hiermede zijn oorsp. verwant skr. *patara* „vliegend", *çatá-patra* „honderd vleugels of vederen hebbende", *pátatra* onz. „vleugel", gr. *πτερόν* (voor **πετερόν*) „vleugel", *πτίλον* (voor **πετίλον*) „veder"; minder zeker is verwantschap van lat. *penna* „veder"; de wt. *pet* beteekent in skr. *pat* en gr. *πέτεσθαι* „vliegen" (eigl. „zich vliegend bewegen"?). — De toepassing in mnd. *vëder* nhd. *feder* nnl. veer „metalen veer" berust wel daarop dat de gebogen vogelveer weder in haar rechten stand terugspringt.

Vee onz. Uit mnl. *vee* (*vie*), alg.-germ. **fëhu* onz. in dezelfde bet.: got. *faíhu* ohd. *fihu*, *fëhu* nhd. *vieh*, dial. *viech* os. *fëho*, *fê* ags. *feoh*; verder ook overeenkomstig indg. **péku*, skr. *paçu*, lat. *pecu*, *pecus*. „Waarschijnlijk was hiermede oorspr. 't voor de menschen nuttige kuddenvee (vgl. ook dier, man) bedoeld, daar skr. *paçu* dan ook in 't bijzonder „veekudde" en lat. *pecus* in 't bijzonder „kleinvee, schaap" beteekent. Derhalve is 't ook verklaarbaar, dat het woord op verscheidene taalgebieden tot de beteekenissen „have, eigendom, geld" konde overgaan, vgl. lat. *pecûlium* „vermogen" en verder onder schat.

Veeg (vrouwspersoon) vr. Eerst vroeg-nnl. bekend, in den zin van „flink, brutaal vrouwspersoon", vgl. nd. *fäger(d)* „een vrouw die degelijk en ordelijk weet huis te houden", fem. munstersch *fiegerske*, welke woorden identisch zijn met het bij vagen genoemde veger. Wellicht zijn 't eerst jongere formaties bij vegen in den zin van „doorvegen, flink te werk gaan". De betrekking van *feeks* tot deze woorden is niet duidelijk.

Veeg bnw. Uit glb. mnl. *vêge* (*vêch*?; nwvl. ook *vee* uit mnl. *vê*?) b. a. glb. os. *fêgi* mnd. *vêge*, *veige*, *vei(e)* mhd. *veige* hess. *fêg* ags. *fâge* schotsch *fey* on. *feigr*; dus alg. germ. **faigi-* (ook **faih-*?) „tot den dood bestemd (zonder dat men ziek behoeft te zijn)", een specif. germ. woord, welks eigenlijke bet. nog niet is gevonden. Het is niet eens zeker, in hoe verre het identisch is met mhd. *veige* „verwenscht, onzalig" en mhd. *veige* mnd. *veige*, *vêge* „geschrikt, vreesachtig, laf" nhd. *feig* (niet in de opperduitsche dialecten), of met vroeger nhd. *feig* „welig, geil", of ohd. *feigi* „behoeftig, gering". Wellicht is er samenhang met de bij veete besproken woorden.

Veel bnw. Uit mnl. *vële*, b. a. got. *filu* (gen. *filaus* adverb. „veel") os. ohd. *filu* ags. *feolu*, *feala*; wellicht bewijzen friesche vormen met *u*, *o*, *ö* naast ofri. *felo* 't bestaan eener klankwisseling **ful-* naast alg. germ. *filu* uit **fëlu* voorgerm. **pélu*. Dit is in 't Germ. nog slechts als (substantiv.) neutr. sg. in gebruik, evenals ook de oorspr. verwante woorden **pélu-*, **polú-* in de overige indg. talen een beperkt gebruik vertoonen: skr. *purú*, operz. *paru*, gr. *πολύ-*, oudiersch *il* „veel". 't Woord behoort tot denzelfden wortel als vol; ook lat. *pollêre* „sterk zijn" brengt men hierbij.

Veelvraat. Na glb. nhd. *vielfrass*, hetgeen echter volksetymol. vervorming van noordsch *fjallfræss* m. „bergbeer" is.

Veem vr. en onz. Uit mnl. *vême*, **veime* vr. (*veim* onz.?) „vereeniging, gild", zie vennoot: een overigens niet bekend woord, tenzij nd. *feime* „opgestapelde hoop koren, stroo" (naast glb. mnd. nnd. *fîme*, ohd. *witufina* ags. *wudufîn* „houtstapel"; zie vim) erbij behoord. — Het in de latere Middeleeuwen in 't Nd. voorkomende veem „heimelijk gerecht, niet van staatswege ingesteld" is oorspr. wel slechts „vereeniging", mnd. *vême* vr. mhd. *veime* „veroordeeling, straf" oorspr. slechts „veroordeeling door de

veem"; en ook de mnd. beteekenissen „verbond, landvrede" hebben zich wel eerst in jongeren tijd ontwikkeld. Daarom kan men voor dit woord bezwaarlijk denken noch aan de groep van veete in welke de bet. „vervloeken, vogelvrij verklaren" voorkomt, noch aan een indg. wt. *kī*, die uit gr. τίνω „ik boet" en ποινή „straf" blijkt te bestaan.

Veen onz. Holl. (eigl. fri.?) bijvorm (vgl. ook hd. *beet*: *bett*) van ven vr. uit mnl. nvl. *venne* b. a. ofri. *fenne*, *fene* mnd. *venne* „moerassige weide" ags. *fen* (*nn*) onz. m. „moeras, drassig land" eng. *fen* on. *fenna* vr. „moeras" ohd. *fenna* vr. „moeras" nhd. (niet in 't Opperd.) *fenne* vr. „broekland, moeras" got. *fani* onz. „slijk". De etymologie van 't germ. *fanjo-* „slijk, moeras", waarvan de rom. groep van it. *fango* „slijk" afkomstig is, is niet gevonden.

Veer vr., zie veder.

Veer onz. Uit mnl. **vēre*, mhd. *ver(e)* vr. onz. nhd. *fähre* on. *ferja* vr. „overvaart", waarvan eng. *ferry*: germ. **farjo-*, waarbij het nomen agent. **farjon-* in ohd. *ferjo* nhd. *ferge*; ook eene verbale *j*-afl. heeft 't Germ.: got. *farjan* „varen" ohd. os. ags. *ferjan*, on. *ferja* „overbrengen"; vgl. ook nog ohd. *far* onz. dial. nhd. *fahr* vroeg-nnl. *vaer* „veer" mnd. *var* „vaartuig", glb. ohd. *ferid* onz. en de *m*-afl. ohd. *farm* m. „vaartuig, veer" (vgl. praam) en zie voor den wt. varen.

Veest m. Uit glb. mnl. *veest*, klankwisseling (*ai*) bij glb. *vijst* mnd. nnd. *fīst* en ags. *fīst* mhd. *vist* nhd. *fīst* m. Dat de hierin en in on. *fīsa* st. ww. „veesten" schuilende wt. *fīs* eerst eene abstractie zoude wezen uit een germ. **fisti-* uit voorgerm. **pezdi-* kan men bij 't onomatopoeische of interjectionale karakter dezer woorden (vgl. feziken) niet beweren. Voorgerm. *pezd*, *bezd* is aanwezig in lat. *pēdere*, gr. βδέω voor **βσδέω*, lit. *bezdù* (*bezdė́ti*); daarnaast indg. *perd* in skr. *pard*, gr. πέρδειν, lit. *perdžiu*, russ. *perdė́ti*, germ. *fërtan* ohd. *fërzan* mnl. *verten* ags. *feortan*.

Veete vr. Uit mnl. *vēte*, met suffix *-te* in plaats van *-de* (vgl. teelt) naast *vēde*, b. a. mnd. *veide*, *vēde*, ags. *fǽhþ* ohd. *fēhida* mhd. *vē(he)de* „vijandschap, strijd, wraak, veete" nhd. *fehde*: met suffix *-iþô* afgeleid van het slechts westgerm. bekende adj. **faiho-* „vijandelijk" ohd. *gifēh* mhd. *gevēch* mnl. *gevē*, ags. *gefâa* m. „vijand" eng. *foe*; het adj. *fâh*, *fâg* beteekent in 't Ags. „in den ban gedaan, vogelvrij, vredeloos"; hierbij vermoedelijk os. *afēhid* ptcp. parallel bij *ferahes skolo* „des doods schuldig" (ook veem?). Verwant zijn waarschijnlijk nog got. *faih* „oneerlijke winst, bedrog", *bifaihôn* „misleiden, bevoordeelen" en buiten 't Germ. lit. *piktas* „slecht", *pýkti* „toornig woorden", *peikti* „vloeken", *paikas* „dwaas", pruis. *po- paikā* „hij bedriegt". Behoort ook veeg tot deze groep, eigl. „vogelvrij verklaard, gebannen"? De eigl. bet. van *faiho-* „vijandelijk" („schade doende"?) blijkt niet genoegzaam; de groep gelijkt in beteekenis op die van vijand.

Vegen, zie vagen.

Veil onz Uit eerst vroeg-nnl. bekend *veile* (*vaele*); eene elders niet voorkomende, volkomen duistere benaming.

Veil bnw. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. glb. mnd. *veile* ohd. *feili* nhd. *feil*. Deze vormen schijnen eigl. het grondwoord van veilig te zijn en, door de overgangsbegrippen „vertrouwd, privaat, eigen, vrij beschikbaar" in de plaats van 't eigl. germ. adj. voor „te koop" getreden te zijn: ohd. *fâli* dial. opperd. *fâl* mnd. *vēle* nnd. *vēl* ofri. *fēl* (uit germ. *fēl-*), waarbij glb. on. *falr* nnoordsch *fal* klankwisseling vertoont. Germ. *fēl-*, *fal-* „te koop" past goed bij gr. πωλέομαι „ik verkoop", skr. wt. *pan* voor *paln* „inruilen, koopen, ruilen".

Veilig bnw. Uit glb. jonger mnl. (holl.) *veilich*, b. a. glb. ofri. *felich*, *feilich* nfri. *felig*, *feilig*, *falig* „zeker, vrij, trouw" mnd. *veilich*, *velich* „verzekerd"; zonder de *ig*-afl. ouder nnl. ook *veil* „zeker, veilig" (*veilen* „beveiligen") dat aan ags. *fǽle*

„betrouwbaar, dierbaar, trouw", (dial. eng. *to feal* „beveiligen"?) beantwoordt. Of deze vormen op germ. **faili-*, of **fēli-* teruggaan, is op zich zelf twijfelachtig; op grond van 't bij veil uitgesproken vermoeden zoude men *faili-* moeten aannemen, welks etymologie echter duister is.

Veinzen ww. Uit glb. mnl. *veinzen* (*venzen*, *vinzen*), b. a. mnd. *vensen*, *vinsen*. 't Overigens op germ. gebied niet bekende woord kan niet uit den inf. van glb. fra. *feindre* ontleend zijn, wel echter uit den rom. vorm. **fengo* (uit lat. *fingo*; prov. *fenher*, it. *fignere*, eng. *to feign*) „ik veins", indien de *g* daarvan in 't Nl. tot *z* kon worden; vgl. spons, mnl. *Oranze* = *Orange*. Dat de ontleening oud zoude wezen, uit denzelfden tijd als de oudste aan 't Rom. ontleende woorden, zoude ook uit den overgang van de *f* in *v* blijken. In 't minder waarschijnlijke geval dat veinzen een germ. woord zoude zijn, zoude men het wel met vl. *veinzen* (*vunzen*) „smeulen", zie vuns, in verband mogen brengen.

Vel onz. Uit glb. mnl. *vel* (*ll*), b. a. os. ofri. ags. *fël* ohd. *fël* (*ll*) onz. „huid, vel" nhd. *fell* on. *fjall* (in samenstellingen) got. **fill* onz., in *þrûts-fill* „uitslag", *faura-filli* „voorhuid"; vgl. villen. Germ. **fëllo-* uit voorgerm. **pello-* of **pelno-*; vgl. lat. *pellis* „vel", gr. πέλλα „huid, leder", ἄπελος onz. „(van de huid ontbloote) niet genezen wond", ἐρυσίπελας „huidontsteking, roos", ἐπίπλοος „netvlies" (voor πλοϜος), lit. *plėvė* „netvlies, huid"; hierbij ook gr. πέλμα „zool aan den voet of den schoen"?; in 't Germ. nog ags. *filmen* „netvlies, voorhuid" eng. *film*.

Veld onz. Uit mnl. *velt* (*d*) b. a. ohd. os. ofri. ags. *fëld* „veld, bodem, vlakte" nhd. *feld* onz. eng. *field*; germ. **fëlþu-* onz. „Of on. *fjall* „berg" hiermede identisch is, blijft twijfelachtig, daar 't wel eerder bij hd. *fels* behoort. Daarentegen zijn zeker verwant on. *fold* „grasveld, weide" ags. *folde* os. *folda* „aarde, land, aardbodem" (op got. **fuldô* wijzend)". Finsch *pelto* „veld" is uit germ. *felþu* ontleend. De grondbet. van 't laatste blijft dezelfde, of men het als *t*-afl. bij osl. *polje* „veld" *polŭ* „open", lausitz. *polo* „vlakte, veld" of bij den voorgerm. wt. *plth* „breed, vlak zijn" (zie vlade) brengt, waarbij ook skr. *pṛthivī́* „aarde" behoort.

Velen ww. Eerst jonger nnl., daarbuiten slechts glb. oostfri. *feilen*, *fälen*, *fâlen*. Waarschijnlijk van ofri. **fêle* ags. *fǽle* „vertrouwd" (zie veilig) en eigl. „zich vertrouwd maken".

Velg vr. Uit glb. mnl. **velghe*, b. a. mnd. nnd. *velge* ohd. *fëlga* nhd. *felge* vr. ags. *fëlg* (*fëlga*) eng. *felly* „velg". In klank gelijkend zijn ohd. *felga* (*e* klankwijziging van *a*?) „rol voor 't breken van de aardkluiten, eg", mnd. nnd. *valge* „bebouwing van 't braakveld, braakveld" eng. *fallow*, verder ohd. *felgen* (uit **falgjan*) „toepassen, aanwenden" os. *felgjan* „(een smaad) aandoen" en volgen. Wellicht hebben wij hier met eene dergelijke ontwikkeling van beteekenis als bij vlijen te maken; velg „de samendringende, samenhoudende"? Bij 't aannemen van een voorgerm. wt. **plk*, zoude ook voor germ. **fël han* „aanbetrouwen, bergen" (zie bevelen) eene nieuwe beoordeeling mogelijk kunnen zijn.

Vellen ww. Uit mnl. *vellen*, b. a. os. *felljan* ohd. *fellen* nhd. *fällen* eng. *to fell* on. *fella*, germ. **falljan* „tot val brengen", causat. van vallen.

Ven vr., zie veen. — **Vendel**, zie vaan.

Venijn onz. Uit glb. mnl. *venijn* (*fenijn*) mnd. *venîn* nnd. *fenîn*: ontleend uit glb. lat. rom. *venēnum* (fra. *venin*, it. *veleno*, sp. *veneno*, eng. *venom*) met overgang van *v* in *f* (vgl. brief, vers) en van *é* in *í* (vgl. zijde), dus ongeveer in de 7—8 eeuw.

Venizoen onz. Uit glb. mnl. *venizoen*: ontleend uit ofra. *venison* (waarvan ook eng. *venison*), *veneison* nfra. *venaison*, van lat. *venatio* „jacht".

Venkel vr. Uit glb. mnl. *venkel*, *vēnekel*, welk woord met nd. *finkel*

nhd. *fenchel* (dial. *fenkel*) mhd. *venchel*, *venichel* ohd. *fënahhal*, *fenihhal* m. uit den lat. naam *foeniculum*, *fenuclum*, *feniclum* ontleend is, waarvan ook glb. ags. *finugl*, *finul* eng. *fennel* en de rom. groep van fra. *fenouil*, it. *finocchio*.

Vennoot m. Uit mnl. **vennoot* naast *veinoot* „genoot, makker", welke vormen blijkbaar uit *veemnoot*, *veimnoot* en deze uit *veim-genoot* ontstaan zijn; zie veem en voor de vocaalverkorting in *vennoot* elf. Met verdere verkorting der onbetoonde lettergreep hieruit *veint*, *vent* nvl. *veint* „minnaar, echtgenoot, kerel" fri. *veint* mnd. nnd. *vent* nnl. vent; voor dergelijk verloop van beteekenis vgl. b. v. 2 borst, gezel. Vent heeft met hd. *fant* „winderig jongmensch" niets te maken.

Venster onz. Uit mnl. *venster* onz. (gewoonlijk *venstere* vr.), b. a. glb. mnd. *venster(e)*, *vinster* ohd. *fenstar* nhd. *fenster* onz. (dial. aan den Rijn ook vr.). 't Woord is met overgang tot 't neutrum — wel naar 't voorbeeld eener inheemsche benaming — ontleend uit lat.-rom. *fenestra* vr. met aanneming van 't germ. accent (vgl. abt), in vroegen tijd, zooals de overgang van *f* in *v* bewijst. Evenwel kende ook de oudere taalperiode het begrip, zooals de op natuurlijke voorstelling berustende oudgerm. benamingen kunnen leeren: got. *augo-daurô* „oogendeur", ags. *égþyrel* „oogengat", on. *vindauga*, vanwaar meng. *windôge* neng. *window*. Met de invoering der zuidelijke benaming (vgl. nog oudiersch *senister*, kymr. *ffenester*) zal ook wel eene vervorming van 't begrip hebben plaats gehad; de ontleening had gelijktijdig met andere op 't huizen bouwen betrekking woorden, als muur, plaats."

Vent, zie vennoot.

Venten ww. Uit glb. mnl. *venten*: bij mnl. mnd. *vente* „verkoop" uit rom. *vendita* (fra. *vente* eng. *vent*; lat. *venditare* „verkoopen" bij glb. *vendere*, *venumdăre*) ontleend.

Ver, verre bnw., bw. Uit mnl. *verre* bijw. „ver", b. a. got. *faírra* adv. „ver" en praepos. „ver, weg van" on. *fjarre* ags. *feor* eng. *far* os. *fer* (*rr*) ohd. *fërro* mhd. *vërre* bijw. „ver"; os. ohd. *fër* (*rr*) ook als adj. gebruikt, maar waarschijnlijk eerst uit het adverb. afgeleid; nhd. *fern* gaat terug op eene *n*-afl. ohd. *vërrana*, *vërranân* „van verre" mhd. *vërren*, *vërne* os. *fërrana*, *fërran*. De ten grondslag liggende st. *fer* uit *per* diende in 't Indg. tot aanduiding van verwijderdheid in ruimte en tijd, ook met de beperking tot „van 't vorige jaar": vgl. uit het Germ. nog on. *fjörþ* mhd. *vërt* „in 't vorige jaar", nieuwalemann. *fernig* „van 't vorige jaar", os. *fërn* „verleden (van 't jaar)" got. *fairneis* ags. *fyrn* ohd. *firni* „oud" (mhd. *virne* ook „ervaren") nhd. *firn*; met klankwisseling on. *forn* „oud", mhd. *vorn* „vroeger, eertijds" (zie voren); voorgerm.: gr. πέρα „verder", πέραν „aan gene zijde", armen. *heri* „ver", skr. *pára-s* „verwijderd", *paramás* „verste, hoogste", *parás* adv. „ver, in de verte, naar de verte"; gr. πέρυτι, πέρυσι (germ. **fëruþ* mhd. *vërt*) „in 't vorige jaar", oudiersch *onn-urid* „van 't vorige jaar af", skr. *parut* en lit. *pernai* „in 't vorige jaar". Ook voren, voor behooren wel tot dezelfde, zeer wijdvertakte groep.

Ver- praefix. Uit glb. mnl. *ver-*, b. a. os. *far-* mnd. *vor-* ags. eng. *for-* ohd. *fir-* *far-* *for-* nhd. *ver-*. In elk geval zijn hierin verschillende partikels samengevallen, die in 't Got. nog als onbetoonde praefixen *faír-*, *faúr-*, *fra-* geschieden zijn. „Deze schijnen volgens de rij aan gr. περί, πρό, παρά te beantwoorden, zonder dat men evenwel de beteekenissen nauwkeurig zoude kunnen nagaan. Vgl. skr. *pári* „om", *párâ* „weg", *purấ* „voor", *prá* „voor, weg". De meeste samenstellingen met ver- berusten op got. *fra-*, welks beteekenissen die van „'t tegenovergestelde, 't slechter worden, 't veranderen" zijn. Vgl. ook vreten, vracht, wrevel.

Verbazen, zie bazelen. — **Verbasteren** uit *verbastaarden*, zie bastaard. — **Verbeuren**, zie beuren. —

Verbouwereerd. Vl. *verbauwereeren*, *verbabereeren*, *verbavereeren* „verbijsteren"; naar glb. fra. *ébaubir* en bijvormen (van lat. *balbus* „stamelend"?) — **Verdedigen**, b. a. mnd. *verdedigen* nhd. *verteidigen*. Het enkelv. ww. met de bet. „gerechtelijk verhandelen" (mnd. *dedigen*) is afgeleid van os. *dagathingi* mnd. *degedinge*, *dedinge* ofri. *deithing*, *dîthing* mnl. *dadinge* — waarvan nnl. dading — ohd. *tagading* mhd. *tagedinc*, *teidinc* „de op een bepaalden dag vastgestelde verhandeling" (zie ding) „gerechtsverhandeling, gerechtsdag, vergadering".

Verdict onz. Evenals nhd. *verdict*, eng. *verdict*, fra. *verdict* door de gerechtstaal uit lat. *veredictum* „ware uitspraak" gevormd.

Verdijen ww. Slechts nnl., een verbasterde vloek (vgl. sakerment), wellicht verkort uit vermaledijen. — **Verdriet** onz. Uit glb. mnl. *verdriet* b. a. mnd. nnd. *verdrêt* mhd. *verdrieʒ*; daarnaast ohd. *ûrdrioʒ* „bezwaar", mhd. *ûrdruʒ*, *ûrdruz*, *ûrdrüzze* en mnd. *verdrot* nhd. *verdruss* „verdriet". Ook 't germ. st. ww. **þreotan* verschijnt meestal in samenstelling: got. *us-þriutan* „bezwaren, lastig vallen, smaden", ohd. *bi-*, *ir-drioʒan* mhd. *verdrieʒen* mnd. *verdrêten* mnl. *verdrieten* „lastig vallen, afkeer opwekken" nhd. *verdriessen* nnl. verdrieten, ags. *â-threótan* „verdrieten", on. *þrjóta* „ontbreken, mislukken" (ptcp. *þrotinn* „afgemat"); hierbij ags. *þreátian* eng. *to threat* (uit **þrautôn*), mnd. nnd. *droten* (*ô*? = ags. *eá*) „in 't nauw brengen, dreigen", on. *þrot* „gebrek", *þraut* „moeite, bekommering". Germ. wt. *þreut*, welks zinnelijke bet. „dringen, drukken" ook uit dreutel blijkt, uit voorgerm. *treud* in osl. *trudŭ* „nood, moeite, inspanning", *truždą* „kwellen", lat. *trûdere* „dringen, stooten". — **Verduwen** ww. Uit glb. mnl. *verduwen*. Het overigens hieraan beantwoordende ohd. (*fir*)*douwen*, *dewen* mhd. (*ver*)-*döuwen* -*douwen* nhd. *verdauen* mnd. nnd. *verdouwen* wijkt in den klinker af; het zou nl. **verdouwen* wezen Daar mnl. *verduwen* tegelijk intransitieve beteekenis heeft „vergaan (van spijzen), verteerd worden", schijnt het, dat 't een primair, vroeger st. ww. germ. **þewan*, got. **þiggwan* is, hetwelk tegelijk de functie van 't causativum **þawjan* = ohd. *douwen*, *dewen* heeft overgenomen. De beteekenis is geen beletsel om dit germ. *þew*, *þaw* met de in klank gelijke basis der groep van dooi (en ook wel van dienen) te identificeeren. Een beantw. voorgerm. wt. **tew*, **teu* is niet voldoende geconstateerd. — **Verdwijnen.** Van mnl. *dwînen* „slinken, afnemen, vergaan", b. a. glb. mnd. nnd. *dwînen* ags. *dwînan* (eng. *to dwindle*) on. *dvína*. 't Noordgerm. ww. doet een wt. **dwî* onderstellen, die overigens niet is aangetoond; vgl. de syn. groepen van zwijm en kwijnen.

Verf vr. Met *rf* uit *rw*. Uit glb. mnl. *verwe* uit (vgl. erg) *var*(*e*)*we* mnd. nnd. *farwe* ohd. *far*(*a*)*wa* nhd. *farbe* (*rb* uit *rw*), dat 't als subst. gebruikt fem. van 't adj. ohd. *faro* mhd. *var* mnl. *vâre* (st. *farwo-*) „kleurig, gekleurd" is. De noordsche woorden, de. *farve*, zw. *färg* „kleur" schijnen eerst van 't vasteland ontleend te wezen; ook lit. *parwas* „kleur" is uit germ. *farwa* ontleend. Het duitsch nl. adj. **farwo-* is met een bij kleuren aanduidende adjectieven in 't Germ. gewoon suffix *wo-* van een etymologisch nog niet verklaarden stam gevormd.

Verfomfaaien, — **fooien** ww. Het ten grondslag liggende woord, duitsch *fumfei* schijnt oorspr. onomatopoeïe voor „dansmuziek, gevedel" vandaar verfomfaaien „verkwisten, verspillen, te gronde richten". — **Vergeefs** bijw. Uit mnl. *vergêves* „vergeefs, zonder grond" uit **vergêvenes* b. a. mnd. *vor-gêves*, -*gêvens* mhd. *vergëbenes* (en *vergëben*) nhd. *vergebens*; adverb. genit. van 't ptcp. ohd. *firgëban* „onnut, vergeefsch, om niet", eigl. „vergeven, weggegeven".

Vergen ww. Uit mnl. *vergen* b. a. glb. os. ohd. *fërgôn*: bij de groep van vragen.

Vergetel bnw. uit glb. mnl. *vergêtel*,

mnd. nnd. *forgëtel* fri. *forgittel* ags. *forgital*, ohd. met ander praefix *âgëʒʒal*: adject. *l*-afl. bij ohd. *firgëʒʒan* (*irgëʒʒan*) nhd. *vergessen* os. *fargëtan* ags. *forgitan* eng. *to forget* mnl. nnl. vergeten; het westgerm. compositum heeft tot basis een germ. verb. wt. *get* „verwerven, bereiken" in on. *geta* eng. *to get* got. *bi-gitan* „vinden" os. *bigëtan* „grijpen, vatten" ohd. *bigëʒʒan* „verwerven"; zie ook gissen. Germ. *get* komt overeen met voorgerm. *(*ghed*) *ghend* in lat. *prae-hendere* en gr. *χανδάνειν* „vatten". Vergeten is derhalve eigl. „uit 't bereik verliezen, niet vast houden". — **Verguizen** ww. van vroeg-nnl. *guize* „bespotting, bespottend gebaar", dat (met mnd. *gûsen* „bang maken"?) wellicht bij dial. duitsch *gause* „holle hand" of, als „open mond", bij *gosche* „mond", *gauen*, *gäuen* „den mond open sperren, gapen" (indg. wt. *ghŭ*, zie guiten) behoort. — **Verhabbezakken**, slechts nnl., Kil. *hab-sacken* „met harde woorden aangrauwen"; oorsprong onbekend. — **Verhang** onz. eigl. „het neerhangen"? — **Verhanselen** ww., slechts nnl.; vermoedelijk bij hand, als intens. formatie bij hand, handelen, evenals opperd. *hanzen* „met de hand betasten, behandelen", of als afl. van (oostfri.) *hansel* uit *hand-sel* „handvat". — **Verheeren**, zie heir. — **Verhemelte** onz.: bij *verhemelen* „overwelven", zie hemel. — **Verheugen** ww., uit glb. mnl. *verhôgen*, zie heug. — **Verheveling** vr.; bij verheffen; vertaling van de op gr. *μετέωρος* „omhoog geheven" berustende termen. — **Verholen**, zie helen. — **Verklaren** uit mnl. *verclâren*, mnd. *vorklêren* „klaar, duidelijk maken"; vgl. nhd. *erklären*. — **Verknocht** bnw. Ptcp. praet. van verknoopen; mnl. (*ver*)*knocht* uit **knoft*, **knôft*, **knauft* van *knaupjan*; vgl. de flexie van koopen. — **Verkoren** bnw., oud ptcp. van verkiezen, os. ohd. *farkoran* germ. **kuzon-s*. — **Verkouden**, naar analogie (van houden) sterk gevormd ptcp. bij verkouden. Wellicht is bij de ontwikkeling der beteekenis ook de uitdrukking omkoud in 't spel. — **Verkrachten**, uit mnl. *vercrachten* (*vercrechten*) „overweldigen; dwingen" nfri. *forkrefta* mnd. *vorcrachten* os. **forkraftjan* van kracht. — **Verkwikken**, zie kweeken, kwik bnw. — **Verlangen**, uit glb. mnl. *verlangen*, mnd. *vorlangen* mhd. (zeldzaam), nhd. *verlangen*; glb. mhd. *belangen* en ohd. *langên* os. *langon* mnd. mnl. *langen* ags. *longian* eng. *to long*. Daar deze verba vroeger slechts onpersoonlijk geconstrueerd worden, kan de ontwikkeling van beteekenis in geen geval „naar iets reiken (zie langen), verlangen" zijn; waarschijnlijk is de eigl. bet. „lang schijnen, te lang zijn", mhd. *mih belanget* „ik verlang" identisch met *mih belanget* „ik verveel mij". — **Verlarien** ww., bij larie en verder wellicht bij ohd. os. *lâri* nhd. *leer* ags. (*ge*)*lǣre* dial. eng. *leer* „ledig", welks etymol. niet genoegzaam is opgehelderd. — **Verleden** bnw. Ptcp. van *verlîden*, compos. van germ. *lîþan* „gaan, voorbijgaan", zie lijden. — **Verlegen** bnw., eerst nnl., glb. nhd. *verlegen*: ptcp. van mhd. *verligen* mnd. *vorliggen* „te lang blijven liggen, verslappen, (door te slapen) verzuimen"; verlegen dus eigl. „te laat gekomen, en daardoor, uit de kalme houding gebracht"? — **Verleien** ww., komt overeen met mhd. *verlîhen* (mnl. *verlijen*) nhd. *verleihen*, zie leen; nnl. *ei* in plaats van *ij* laat zich wellicht verklaren uit mnd. *leinen* in plaats van *lênen* nl. leenen. — **Verleppen** ww. Slechts nnl.; bij de groep van lap (grondbegrip „slap zijn"). — **Verlies** onz. Uit mnl. *verlies*, b. a. glb. mnd. *vorlês*; voor dit abstractum van verliezen ohd. os. ags. *forlos* m. en ohd. *firlust* vr. nhd. *verlust* m.; verliezen uit mnl. *verliezen* „te gronde richten; verliezen", b. a. glb. os. *forliosan* ags. *forleósan* ohd. *firliosan* nhd. *verlieren* got. *fraliusan*. Het niet samengestelde st. ww. *leosan*, praet. *laus*, *luzum*, welks *z* later in *r* overgaat, gebruikt 't Germ. niet meer; het behoort waarschijnlijk met los, loos bij een wtlvorm *leus*, die in nauw

verband staat met een voorgerm. wt. *leu* in gr. *λύω* „ik maak los" (*ἀλεύω* „ik vermijd, verwijder"), lat. *solvo* (ptcp. *so-lū-lus*) „ik maak los" (skr. *lū* „verscheuren"). Ook got. *lun-s* „losgeld" wijst op een wt. zonder *s*; voor den vermoedelijken kern der beteekenis vgl. ook l u i, l u i e r. — **Verlof** onz. Uit laat mnl. *verlof*. Daar naast den st. *laub* (zie o o r l o f) eene klankwisseling **lub* met gelijke bet. niet bekend is, moet v e r l o f secundair uit **verlōf* ontstaan wezen; vgl. nd. *verlöf* (: *verlöven* = hd. *erlauben*) dial. duitsch *verläuf*, *verlaub* „verlof". — **Vermaard** bnw., zie m a r e. — **Vermaledijd**, van mnl. *maledijen* „verwenschen", dat met glb. mnd. mhd. *maledīen* nhd. (*ver*)-*maledeien* uit rom. *maledīre* (lat. *maledicere*), it. *maledire*, fra. *maudire*), het tegenovergestelde van b e n e d ij e n ontleend is. — **Vermeien** (v e r m e i d e n) ww., uit mnl. *meien* (en, met nieuw praesens — vgl. b e l ij d e n — *meiden*) reflex. „zich (in de vrije lucht) vermaken", glb. mnd. mhd. *meien*: eene afl. van den naam der maand M e i. — **Vermetel** bnw.; uit mnl. *vermētel*, b. a. mnd. *vormētel*; meestal in plaats daarvan het ptcp. praet. van 't vlg. ww. (mnl. *vermēten* „bovenmatig, verheven, voortreffelijk; vermetel" mnd. *vormēten* ohd. *firmëȝȝan* nhd. *vermessen*): v e r m e t e n ww., uit glb. mnl. *vermēten* mnd. *vormēten* ohd. *farmëȝȝan* nhd. *vermessen* reflex. „zijne kracht te hoog meten, zich verstouten, zich aanmatigen".

Vermiljoen onz., uit fra. *vermilion* (*vermeil*; mlat. *vermiculus* „rood", eigl. „van den (scharlaken-) worm").

Verminken, zie m a n k. — **Vermoeden** ww., uit mnl. *vermoeden* „begrijpen, vermoeden, argwaan van iets koesteren", mnd. *vormōden* nhd. *vermuten*. Het ten grondslag liggende *mōdōn*, ohd. *muotōn* mnl. *moeden* is afl. van m o e d. — **Vermogen** onz., b. a. nhd. *vermögen*, mnd. *vormögen* mhd. *vermügen* onz. „macht, kracht, geschiktheid", subst. inf. van 't vb. v e r m o g e n, compos. van m o g e n. — **Vermonden**, uit mnl. *vermonden* „uitspreken, vertellen": afl. van m o n d; vgl. mhd. *munden* „spreken", ohd. *mundalōn* „uitspreken". — **Vernielen** ww., uit jonger mnl. *vernielen* glb oostfri. *vernēlen*, *vernūlen*: afgeleid van mnl. *niel* bijw. „ter neder, voorover", dat met mnd. nnd. *nūle* „voorover, neerhangend" (mnd. ook *nugel*, *nīgel*) oostfri. *nūl* adj. „neerhangend, steil, steil afgaand", wangeroog. *njūlen* „afhellen; 't hoofd laten hangen", ags. *nihol*, *ni*(*o*)*wol*, *neówol*, *neól* „voorover, hals over kop, afhellend" op een germ. **nīhw-lo-* en — met gramm. wisseling — **nīgwlo-*, waaruit (vgl. w i e l, n i e r) zich **niwlo-*, *niul-*, *neol-* „gebogen, voorover" ontwikkelden, en verder op voorgerm. **nīk-lo-* wijst. Dit zoude als *l*-afl. waarschijnlijk verwant zijn met osl. *nicĭ* „voorover", *po-nicati* „de oogen nederslaan", lit. *nykstu* „verdwijnen, vergaan" skr. *nica* „laag, afhellend" (gr. *νικάω* „ik overwin", eigl. „ik verneder"?); lat. *con-nīvēre*, *nictare* kunnen evenzoo goed hierbij als bij n ij g e n behooren. De geheele maagschap wordt als eene *q*-afl. van de praepos. *nī* „neder", zie n e d e r, beschouwd.

Vernis onz. Uit glb. mnl. *vernis*, mnd. *vernis*: ontleend uit mlat. *vernicium* (fra. *vernis*, eng. *varnish*, it. *vernice*, sp. *berniz*). In 't Hd. ontstond uit het 't rom. woord, dat 't lat. adj. *vitrīnus* „glazen" tot basis heeft, doordat het 't germ. accent aannam, mhd. *firnīs* nhd. *firnis* m.

Vernoegen ww.; mnd. *vornōgen*: met wegvalling van 't praefix *ge* (vgl. b e u r t) b. a. mhd. *vergenüegen* „bevredigen", waaruit nhd. *vergnügen*: van g e n o e g. — **Vernuft** onz. Eerst vroeg nnl. bekend, eigl. nd. vorm: mnd. *vornuft*, *vornunft*, *vornumst* ohd. *firnumft* vr. „waarneming, opmerkzaamheid, begrip, inzicht" nhd. *vernunft* vr.: abstractum van dezelfde formatie als k o m s t (mnd. *vernuft* uit os. **farnūft* voor *farnumft*) bij v e r n e m e n, ohd. *firnëman* mnd. mnl. *vernēmen* „grijpen, begrijpen, gewaarworden, verstaan"; evenals in germ. *gētan* (zie v e r g e t e n),

ook bij begrijpen, heeft 't begrip „verstaan" zich uit dat van „'t grijpen" ontwikkeld; got. *fra-niman* „in bezit nemen". — **Verontwaardigen**, voor mnl. *veronwerdighen* van *onwerdech* mnd. *unwerdech* „onwillig"; vgl. mhd. *unwirdesch* nhd. *unwirsch* en ohd. (*gi*)*wërdôn* os. (*ga*)*wërðon* mnl *werden* „waard achten, als waardig beschouwen om iets te doen": afl. van waard. Van invloed waren vermoedelijk lat. *dignâri*, *indignâri*, die eveneens bij *dignus* „waardig" behooren. — **Veroveren**, zie over. — **Verpieterd**; eerst nnl., bij nwvl. *pieter* „een stuk bedorven waar". Toepassing van den eigennaam? — **Verraden** ww., uit mnl. *verrâden*, b. a. glb. ond. *vorrâden* ohd. *firrâtan* nhd. *verraten*, eigl. „valschen raad geven, door raad in 't verderf storten of benadeelen". — **Verrassen**; eerst vroegnnl. bekend, mnd. *vorraschen* „verrassen, overrompelen": van rasch, eigl. „door snel naderbijkomen overrompelen"; vgl. nhd. *überraschen*.

Verrel onz. Door verkorting en assimilatie naast *verndel* uit mnl. *vêrendeel* (*vierendeel*), dat voor *vierdendeel* staat (*derdendeel* „derde") en eigl. een datiefvorm is (vgl. middernacht, linker); vgl. westfaalsch *vêrdel*, *vêrel* „verrel", nhd. *viertel*, *drittel* enz.

Vers onz. Uit mnl. *vers*, dat met mnd. *vers* ohd. *vërs*, *fërs* m. onz. nhd. *vers* m. uit lat. *versus* wel omstreeks gelijktijdig met school, meester (reeds in de 9de eeuw) werd overgenomen; ook ags. *fers*.

Versagen ww. Uit glb. mnl. *versâghen* (trans. en intr.), mnd. *vorsâgen*: ontleend uit de slechts hd. groep van ohd. *zagên* „moedeloos zijn, wankelmoedig zijn, laf zijn" nhd. *zagen* ww., *zag* adj. Men verklaart deze groep als samenstelling uit de praepos. *at* en den wt. *ag* „vreezen" (zie ijzen); vgl. oudiersch *ad-agur* „ik vrees", waaraan een got. inf. **at-agan* en ohd. *zagên* zoude kunnen beantwoorden; vgl. toonen. Denkbaar zoude evenwel etymol. samenhang met ahd. *zagal* „staart" en os. *tôg* „twijg" wezen.

Versch bnw. Uit mnl. *versch*, door metathesis uit onl. **frisk*, b. a. mnd. *versch*, *vrisch* nnd. *fersk*, *fersch* ohd. *frisk* „frisch, nieuw, jong, onbedorven, opgewekt, krachtig, statig" nhd. *frisch* ags. *fersc* eng. *fresh* on. *ferskr* nieuwnoordsch *fersk*, *frisk*; zie frisch. Met het (slechts westgerm.?) bnw. *frisko-* (en *frîsko-*?) vergelijkt men osl. *prěsnŭ* „versch" (uit **praiskino-*) en lit. *prëskas* „ongezuurd, zoet" (finn. *rieska* „ongezuurd, versch"); daarbij behoort ohd. *frisking*, *freiscing* „offerbeest", later „jong (wild) zwijn" nhd. *frischling*. Wellicht behoort het met *k-* of *sk*-suffix gevormde adj. bij den onder vrede besproken wt. *prī-t* met de grondbeteek. „(als offerdier) verzorgd, gespaard, onbedorven".

Verschalen ww., zie schelm. — **Verschet**, zie frisket. — **Verschil**, zie schelen. — **Verschoonen** ww., uit mnl. (zeldzaam) *verscônen* (ook *bescônen*), vroeg-mhd. *schônen* „acht slaan op, (ook „toegeven, volgen"), verschoonen, sparen" mnd. *scônen* nhd. *schonen*. Het wordt algemeen verklaard als „op schoone wijze behandelen". On. *skaunn* m. „schild" is in elk geval niet verwant. — **Verstaan** ww., uit mnl. *verstaen* „waarnemen, vernemen, inzien, verstaan", b. a. glb. os. *farstandan* ohd. *firstân*, *firstandan* ags. *forstondan* (en *understondan* ofri. *understonda* eng. *to understand*). Hierbij ohd. *firstantnissi* mnd. *vorstentnisse* mnl. *verstantnesse*, *verstanesse* „begrip, inzicht" en als jonger vorm. laat-mhd. *verstant* nhd. *verstand* m. mnd. *vorstant* nnl. verstand onz., mnl. *verstandel* „verstandig". De eigl. bet. der composita van staan is ‚blijven staan" of „(iets) in den weg gaan staan (om het waar te nemen)"; vgl. gr. ἐπιστάναι „verstaan" (eigl. „bij iets gaan staan"), verder letten, ohd. *fârên* „vervolgen" en „op iets achtslaan", ook zien eigl. „volgen". — **Vertier** onz., bij vertieren, „waren verruilen, verkoopen, slijten, van de hand doen"; oostfri. *ge-*, *fer-tîr* „verkeer, leven, bezigheid": bij de groep van tieren

met niet geheel doorzichtige ontwikkeling van beteekenis; **tieren* „bedrijvig zijn, levendigen handel drijven"? Met mnl. *vertieren* „van aard veranderen" is het moeilijk in verband te brengen. Ook de gedachte aan een dial. vorm van v e r t e r e n „verbruiken, slijten" ligt voor de hand. — **Vertrek** (kamer) onz.; eerst nnl., eigl. „kamer, waarin men zich terugtrekt", van v e r t r e k k e n; vgl. hd. *gemach*; fra. *appartement* van *à part*? — **Vervaren**, zie g e v a a r. — **Vervelen** ww., eerst nnl. bekend, b. a. mnd. *vorvêlen* mhd. (md.) *vorvilen* „tot last worden", eigl. „te veel worden", van v e e l. — **Verwaand** bnw., van mnl. *hem verwânen* „overmoedig worden, zich te veel verbeelden": bij w a a n; mnl. *verweent* ouder-nnl. *verweend* met dergelijke bet. is hiervan etymol. verschillend (vermoedelijk uit **far-wanid* bij w e n n e n). — **Verwaarloozen** ww., van mnl. **waerloos*, b. a. mnd. *warlôs* „verwaarloosd" ohd. *waralôs* „achteloos" (mhd. *verwarlôsen* „achteloos behandelen", nhd. *verwahrloost*): van *wara* „zorg", zie w a a r n e m e n. — **Verwant** bnw., eerst nnl., mnd. *vorwant* zeldzaam mhd. *verwant* „in betrekking staande, toebehoorend, door verwantschap verbonden" (syn. met mnl. *belanc*) nhd. *verwant*: eigl. „in betrekking gebracht", samengesteld ptcp. praet. van w e n d e n. — **Verwaten** ww., uit glb. mnl. *verwâten*, b. a. ond. *forwâtan* mhd. *verwâʒen* „loochenen, wederleggen; verwaten". Het in de andere germ. talen niet bekende gereduplic. ww. *wêtan* (ohd. *wâʒan* „aangrauwen"?) behoort met klankwisseling bij den indg. wt. *wad* ongeveer „met verheffing van stem spreken": skr. *vad* spreken, roepen", gr. ὕδειν „noemen, bezingen", lit. *vadìnti* „roepen", osl. *vada* „laster". Anderen willen het wegens ohd. *wâʒan* „blazen, ademen" (v e r w a t e n eigl. „aanblazen") met den wt. *wē* (w a a i e n) in verband brengen. — **Verweerd** bijw. en tusschenw. De etymologie van dit woord en 't daarmede vermoedelijk identische nvl. *verweerd* „ontsteld" is moeilijk te bepalen; gewoonlijk denkt men aan een bij v e r w o r d e n behoorend ptcp.; mnl. *verweert* „bedorven" zoude overigens ook, behalve bij v e r w o r d e n, bij ags. *weornian* „bederven", on. *visenn* „verwelkt", ohd. *wësanên* „droog, rot worden" kunnen behooren, welke woorden (met got. *frawisan* „verbruiken, verkwisten" mhd. *verwësen* st. ww. „te niet gaan; te niet doen, bederven" en nhd *verwesen*?) tot een. wt. *wis* (denzelfden als van gr. ἰός, lat. *vîrus* (voor **vîsus*) skr. *viśá* „vergift"?) leiden. Ten slotte is 't ook niet ondenkbaar, dat nnl. v e r w e e r d een dialect. vorm van v e r w a r r e n is. — Mnl. *verwerden* (of **verwêren*?) „bederven" leeft ook wel in nnl. **verweeren** nog voort, dat anders uit ouder *verwêderen* ontstaan is en volksetymol. bij w e d e r wordt gebracht. Aan *verwêderen* beantwoordt nhd. *verwittern*. Voor de onderstelling, dat ook dit eerst secundair met w e d e r in verband is gebracht, pleit eng. *to wither* uit meng. *widren* „verwelken, kwijnen", oorspr. verwant met lit. *výstu* (*výsti*) „verwelken", *pa-vaitìnti* „doen verwelken". — **Verwelken** ww., eerst nnl. bekend; ohd. *wëlkên* mnd. nhd. *welken* „verwelken" meng. *welken* eng. *to welk* „kwijnen, verwelken": bij ohd. mhd. *wëlc*, *wëlch* „vochtig, lauw, mild, slap, verwelkt" mnd. *welc* nhd. *welk*; vgl. ook nog ohd. *swëlc*, *swëlch* „verwelkt, dor". Op grond van de bet. „vochtig" brengt men westgerm. **wëlko-* bij de bij w o l k genoemde groep van slav. *vlaga*. Tot een vorm. **walki*, met klankwisseling, wil men fra. *gauche* „links" reduceeren. Sommige dialectvormen schijnen op **wilkjo-* naast *welko-* terug te gaan, indien 't laatste niet uit **wil-ko-* van een *i*-wt. (oorsp. *wī*: *swī*? vgl. v e r w e e r e n) ontstaan is; vgl. ook nog noordfri. *wel* „welk", mnd. nnd. *wêlen* „verwelken", mnl. *wêle* „het verdrogen van het graan bij 't rijp worden". — **Verwijlen** ww., zie w ij l (poos). — **Verwittigen** ww., van mnl. *wittech*, b. a. os. ags. *wittig* (*witig*) ohd. *wizzîg* „kundig, verstandig": afl. van mnd. *wit* m. os. (*gi*)*wit* (gen. *witjes*, *wittjes*)

ags. *wit* onz. eng. *wit* ohd. *wizzi* onz. *wizzî* vr. „weten, verstand" nhd. *witz* m. on. *vit* onz., welk abstractum van den st. *wit*, vermoedelijk ook reeds met germ. verscherping *witt* van weten is afgeleid. — **Verworden** ww., uit mnl. *verwerden*, b. a. os. *farwërðan* ags. *forweorðan* ohd. *firwërdan* mhd. *verwerden* „te niet gaan, bederven" got. *frawaírþan* st. ww.: composit. van worden, met het factit. got. *frawardjan* ohd. *firwerten*; vgl. ook lat. *pervertere* „vernietigen, bederven"; zie verweerd. — **Verzaken** ww. uit mnl. *verzāken* b. a. ond. *forsakan* mnd. *versāken* ags. *forsacan* eng. *to farsake* ohd. *firsahhan* „verloochenen, loochenen, weigeren, ontzeggen, van iets afzien": dit composit. van 't germ. st. ww. *sakan* (zie zaak) is uit de rechtstaal afkomstig en beteekent eigl. „zich bij een rechtzaak tegen iets verklaren"; vgl. os. *andsakan* „bestrijden, loochenen".

Verzenen vr. plur. Meervoud van mnl. *verzene* naast *versen(e)*, b. a. glb. os. *fërsna* ohd. *fersana* got. *faírzna* vr. ags. *fyrsn*: germ. **fërsnô*, **fërznô*, **firsniô*, evenals de namen der meeste lichaamsdeelen reeds in de indg. stamtaal aanwezig, *pĕrs-nâ*, *pĕrs-ni*: skr. *pârṣ̌ni-s* vr., zend. *pâšna* m. „hiel", gr. πτέρνα vr. „hiel, heupbeen, ham" en lat. *perna* „heup, ham" (voor **persna*), *pernio* „eene voetkwaal", *pernix* „snel, fluksch".

Verzwinden ww. Uit mnl. *verzwinden*; het grondwoord, ohd. *swintan* nd. *swinden* ags. *swindan* st. ww., waarbij ook nhd. *schwindel*, is oorspr. syn. met de bij zwijm besproken groep; derhalve is *swind*: *swî* wel te beoordeelen als germ. *standan*: staan.

Vesper vr. Uit glb. mnl. *vesper*, mnd. *vesper* ohd. *vëspera* nhd. *vesper* vr.: „met het kloosterwezen — vgl. de gelijktijdige mette en noen — uit lat. *vespera* „avond" (waaruit ook it. *vespro*, fra. *vêpre*) overgekomen".

Vest vr. Uit mnl. *veste* vr. „vestiging, versterkte plaats, vesting", b. a. glb. ond. *festî* ohd. *fastî*, *festî* nhd. *feste*: eigl. „bevestiging" en evenals vesten os. *festjan* uit *fastjan* van vast afgeleid.

Vest onz. Jonge ontleening uit fra. *veste*, vanwaar ook eng. *vest*, nhd. *weste* vr. enz. 't Grondwoord, lat. *vestis* „kleeding, kleed" is afkomstig van een alg. indg. wt. *wes* „bekleeden"; vgl. nog skr. *vas*, gr. ἕννυμι (voor Fέσ νυμι) en got. *wasjan* „kleeden" ohd. ags. *werian* eng. *to wear*.

Vet bnw. Uit glb. mnl. *vet* (*tt*), b. a. mnd. *vet* (*vêt*) nhd. *fett*. Naar men gewoonlijk aanneemt is nhd. *fett* eigl. nd., en nd.-nl. *vet* met vocaalverkorting, evenals in elf, etter te reduceeren tot ond. **fêtt* uit **fêtid*, b. a. ags. *fǽted*, *fǽtt* eng. *fat* ofri. *fat* ohd. *feiʒʒit* nhd. *feist*. Dit is ptcp. van germ. **failjan* „mesten" ohd. *feiʒʒen* denominat. van germ. **faito-* znw. „vet", on. *feitr* ond. *feit* mhd. *veiʒ* dial. opperd. *feisz*. Germ. *faito-* zoude op een voorgerm. wt. *peid* wijzen, waarvoor men gr. πιδύω „ik wel", πῖδαξ „bron" aanvoert. Naar de meening van anderen is *fett* echt opperd. en wijst met nl.-nd. *vet* op **fëtto-* uit **fitto-*, terwijl germ. *faito-* voor **faitto-* staat. Dan zoude men de germ. groep met osl. *pitĕti* „voeden" kunnen vereenigen (germ. *tt* uit voorgerm. *tn*). De oudste basis is een indg. wt. *pî* „zwellen, wellen, overvol zijn": skr. *pînás* en gr. πίων, πιερός, πιμελής „vet"; vgl. spek. — Het substantief vet is uit zelfstandig gebruik van 't adj. ontstaan.

Veter m. Uit mnl. *vēter* m. „boei", b. a. os. *fëtr* (*fitri*) mnd. *vēter* m. „boei, band" ags. *feter*, eng. *fetters* plur. on. *fjöturr* m. ohd. *vëʒʒera* mhd. *vëʒʒer* vr. „boei" (nhd. *fessel* vr., zie vat). Het germ. woord is oorspr. verwant met lat. *compes* (gen. *-pedis*) „voetboei, boei" (*compescere* „inklemmen, inperken"), *pedica* „strik, boei", *expedîre* „losbinden, vrijmaken", *impedîre* „verwikkelen, binden", gr. πέδη „voetboei, boei", πεδᾶν (en ἐμποδίζειν) „boeien, tegenhouden, hinderen". Daar deze woorden voor afleidingen van 't indg. woord voet worden gehouden, is

het twijfelachtig of een wt. *ped* „vatten, samenvatten" met de bij v a t t e n besproken klankwisselingen moet worden ondersteld; evenwel schijnt ook ohd. *fizza* „een bij 't haspelen afgedeeld en onderling verbonden aantal draden" nhd. *fitze* „streng garen" ags. *fitt* „afdeeling van een gedicht" (uit **fetjo-*) voor germ. **fet* „samenvatten" te pleiten.

Vettik vr. Eerst nnl. bekend, dial. ook v e t; glb. westfaalsch *fettke*. Oorsprong onbekend; voor 't suffix *-ik* vgl. d r a v i k, p a t i k.

Veulen onz. Uit mnl. *vōlen* (*vōlen*), b. a. glb. mnd. *vōlen* ohd. *fulîn*, *fulî* mhd. *vüln*, *vüle* nhd. *füllen* onz. on. *fyl*: diminutieve formatie met het bij z w ij n besproken suffix bij germ. **folon-* m. „jong van paarden, ezels en verwante dieren": got. *fula* on. *foli* mnd. *vōle*, *vāle* ags. *fola* eng. *foal* ohd. *folo* m. nhd. *fohlen* onz. Eene andere diminutieve formatie vindt men in ohd. *fulliha* mhd. *vülhe* mnl. *vulke* nwvl. *vulke*, *vilke* vr. „vrouwelijk veulen" got. **fuliki*. Germ. *fulon-* gaat terug op voorgerm. **pelón-*, waartoe gr. *πῶλος* „jong paard, jong dier", lat. *pullus* „jong (znw.), in 't bijz. van kippen" met klankwisseling behooren.

Vezel vr. Uit glb. mnl. **vēzel*, oostfri. *fäsel* (*fäsen*) westfaalsch *fiesel* (*fissel*): diminut., ond. **fisil*, van ond. **fësa* mnd. *vēse* mnl. *vēze* „splinter, rafel, draadje, franje, spier" westfaalsch *fese* vr., waarmede ook ohd. *fësa* mhd. *vëse* vr. „kaf" zekerlijk identisch is (ook wel mnd. *vēse* mnl. *vēse*, *väse* (vermoedelijk *s* = *z*) „zoom van 't kleed"); hierbij met klankwisseling ags. *fæs* onz., meng. *fasil* „franje" (hierbij eng. *to feaze* „uitrafelen; slenteren"), ohd. *fasa* vr. *faso* m. mhd. *vase* m. vr. „rafel, franje, zoom van 't kleed" en nhd. *faser* vr. Een germ. wt. **fes* uit voorgerm. **pes*, die deze maagschap bevredigend zoude kunnen verklaren, is nog niet aangetoond.

Vier telw. Uit mnl. *vier*, b. a. os. *fior*, *fi(u)war* mnd. nnd. *vēr* ags. *feower*, *feówer* eng. *four* ohd. *fior* nhd. *vier* on. *fjór(er)* (neutr. *fjogor*); nauwkeuriger dan deze vormen vertoont got. *fidwór* (in samenstellingen *fidur-* ags. *fyðer-*) uit voorgerm. *petvor*: *petur* voor *qetvor*: *qetur* den samenhang met het oudindg. telwoord: skr. *catur*, gr. *τέτταρες*, *τέσσαρες* (*πίσυρες*), lat. *quattuor*, osl. *četyre*, lit. *keturi*. Zie r u i t „vierkant". — V e e r- in samengestelde telwoorden (vgl. v e r r e l) schijnt een dial. (holl.) vorm voor vl. *vier* (mnl. *viertien*, *viertich*) of heeft *ē* voor *ie* door den invloed van *r* + consonant, vgl. d e e r n.

Vieren ww. Uit mnl. *vieren* „vieren, rusten, nalaten": afl. van *viere* „feest", b. a. ofri. *fîra* mnd. *vîre* ohd. *fir(r)a* „feestdag, feest" nhd. *feier* (ohd. *fir(r)ôn* „vieren"). Het duitsch-nl. woord is vroegtijdig uit lat. *féria* „feestdag, rustdag" (*fériári* „vieren") ontleend; *é*- werd *î* (vgl. s p ij s, z ij d e) en in 't Nl. voor *r* tot *ie* (vgl. g i e r i g; m i e r). In de rom. talen heeft het lat. woord de bet. „jaarmarkt" aangenomen, it. *fiera*, fra. *foire*, eng. *fair*; vgl. m i s. — Op dit v i e r e n in de bet. „nalaten" berust v i e r e n als scheepsuitdrukking (vgl. b o t v i e r e n); glb. eng. *to veer* uit 't Ndl.

Vies bnw. Eerst vroeg-nnl. bekend, met dial. *ie* voor *î*, *ij* (nvl. *vijs*); een in de beteekenissen „gevoelig, kieschkeurig, weerzinwekkend, walgelijk, moedeloos, wonderlijk" ook in 't Nd. en aan den Nederrijn zeer gewoon, in de oudere taalperiode niet bekend adj. *fîs*. Men denkt aan verwantschap met v e e s t, dial. nhd. *feisen* „stinken", met de oorspr. bet. „stinkend". Naar analogie van t e t t i g zoude het tot een st. *fîs* met de oorspr. bet. van „kleingeestig, mintieus" kunnen behooren (identisch met dien van f e z i k e n?); vgl. v i e z e v a z e n, verder mhd. *viseln* opperd. *fiseln* „kleine bewegingen maken met de handen, tanden enz.", nd. *fîselen* „met de vingers over iets heen strijken", Kil. *veselen* „zacht met de roede slaan", nd. *fîseln* opperd. *feiseln* „fijn regenen".

Viezevazen vr. ww. Met dial. *ie* st.

nl. *i*, *ij* uit mnl. *vizevaze* mnd. *visevase* „nietigheid, dwaasheid, hersenschim, droombeeld, gril", oostfri. *fisfasen* „zich met nietigheden afgeven, beuzelen": 't eerste deel der samenstelling behoort als „nietigheid, onbeduidendheid" bij de bij vies besproken groep, de tweede bij nd. *faseln* „dwaasheden doen, beuzelen, zotteklap uitslaan" nhd. *faseln* en — naar nvl. *viezeveze* syn. met viezevaze te oordeelen — ook bij de groep van vezel.

Vijand m. Uit mnl. *viant* (*d*), b. a. glb. os. *fiond*, *fiund* mnd. *viant*, *vient* ohd. *fiant* mhd. *vient*, *vint* nhd. *feind* ags. *feónd* eng. *fiend* on. *fjándi* got. *fijand-s* m. „In tegenstelling van 't onder gast behandelde lat. *hostis* noemt de Germaan den vijand naar diens gezindheid", vijand is eigl. ptcp. praes., evenals vriend, heiland, en wel van een indg. wt. *pi* „haten", skr. *pi*, *piy* „honen, smaden, haten", got. *fijan* ohd. *fiên* ags. *feógan* „haten", waarbij got. *faian* „laken" behoort.

Vijf telw. Uit mnl. *vijf*, b. a. ags. os. *fif* eng. *five*; os. *fif* door uitvalling van een nasaal voor den spirant (vgl. zacht, denken) uit germ. got. *fimf* on. *fimm* ohd. *finf*, *funf* nhd. *fünf* en verder uit voorgerm **pempe* voor alg. indg. **penqe* (vgl. voor den overgang van gutturaal in labiaal vier, wolf) lat. *quinque* (voor **pinque*), gr. πέντε (πέμπε; πεμπτός „de vijfde"), lit. *penki*, oudiersch *cóic*, kymr. *pimp*, skr. *pañcan*. Samenhang met vinger, uit voorgerm. **penq-ro* is waarschijnlijk; maar hiermede is niet uitgemaakt, of de vijf vingers naar 't getal vijf of dit naar de vingers is genoemd. Vgl. vuist.

Vijfwouter m. Met volksetymol. vervorming uit mnl. **vivouter* naast *viveltre*, *vifelter* vr., b., doch met *t* in pl. van *d*, a. ond. *vivoldra* ohd. *fifaltra* vr. „vlinder" mhd. *vivalter* nhd. *feifalter* en talrijke etymol. vervormingen (als *zweifalter*); vgl. glb. ags. *fifealde* (*fiffealde*), on. *fifrildi*: germ. ongeveer *fifaldrôn-* (*fifaltrôn-*?), dat naar alle waarschijnlijkheid als een reduplicatievorming beschouwd moet worden, evenals ohd. *wiwint* „wervelwind", germ. *bibain* „beven", *rirain* „sidderen" (zie rei) (en nl. wiewauwen?), misschien bij vouwen, daar het open- en toevouwen der vleugels karakteristiek is voor den vlinder (vgl. nhd. *falter*). In welke richting de verklaring van den nnl. vorm wiewouter gezocht moet worden, is moeilijk te zeggen, daar wij niet weten, of het een jongere bijvorm is of soms op een germ. **wiwaltrô* teruggaat. Ook weten wij niet, of er wellicht eenmaal een, door volksetymologie verbroken samenhang met de germ. benamingen en lat. *papilio* of it. *farfalla* „vlinder" heeft bestaan.

Vijg vr. Uit mnl. *vige*, b. a. glb. mnd. *vige* ohd. *figa* nhd. *feige* vr.: evenals de namen van andere zuid-europeesche boom- en vruchtsoorten in vroegen tijd uit het Rom. ontleend en wel uit een vorm *figa*, (lat. *ficus* vr.) noordital. prov. *figa* fra. *figue*. Ags. *fictreów* vertoont den oudlat. vorm, eng. *fig-tree* gaat terug op fra. *figue*. „Op andere toevoerwegen wijst voor de Goten een met osl. *smoky* overeenkomend got. *smakka* „vijg"."

Vijl vr. Uit mnl. *vile*, b. a. glb. mnd. *vile* ohd. *fihala*, *figila* (*g* voor *j*? of in gramm. wisseling met *h*?) mhd. *vile*, *vigel* nhd. *feile* ags. *feól* (en **fil*) vr. eng. *file*; glb. on. *þél* vr. uit **þihl* is moeilijk etymol. hiermede te vereenigen, ofschoon *f* en *þ* ook in andere gevallen etymol. nauw tot elkander schijnen te staan; vgl. fakkel, duister. Ohd. *fihala* past in bet. slecht bij den indg. wt. *pik* „steken, ingriffen" (skr. wt. *piç*, lat. *pingere* „schilderen", osl. *pisati* „schrijven"); eerder moet men met 't oog op de bij vedel, vechten (vgl. ook oorveeg) besproken woorden tot 't bestaan van een germ. wt. *fih* „heen- en weêrgaan" concludeeren.

Vijver m. Uit mnl. *viver*, dat in mnl. tijd uit glb. fra. *vivier* ontleend is. Op ouder ontleening, onmiddellijk uit het grondwoord lat. *vivârium* „diergaarde, vischvijver" (eng. *vivary*, it. *vivajo*)

berusten met *w* uit lat. *v* — vgl. wijn — ohd. *wîwâri*, *wîâri* „vijver, vischvijver, stal" nhd. *weiher* ond. *wîweri* mnl. *wuwer(e)* vroeger-nnl. *wouwer*.

Vijzel (schroef) vr. Secund. formatie van glb. mnl. *vîze*, dat uit fra. *vis* „schroef" ontleend is, vanwaar ook eng. *vice*. 't Fransche woord, ofra. *vis*, prov. *vitz* „wenteltrap", wordt tot lat. *vitis* „wijnrank" gereduceerd (it. *vite* „rank; schroef").

Vijzel (stampvat) vr. Uit mnl. *vîzel* b. a. fri. *fisel* mnd. *vîsel* m. „vijzel": het in oudgerm. dialecten niet bekende woord komt als oorspr. verwant overeen met den indg. wt. *pîs* in skr. *pis'* „fijnstampen", gr. πτίσσω, lat. *pinsere*, *pîsâre* (sp. *pisar*, fra. *piser*) „stampen", *pîso* „vijzel", osl. *pĭchati* „stampen, stooten, slaan".

Villen ww. Uit mnl. *villen*, b. a. os. ond. *filljan* (*fillôn*) mnd. *villen* nnd. *fillen* ohd. *fillen* mhd. *villen* „de huid aftrekken, villen, leelijk toetakelen, geeselen": germ. **filljan* afl. van *fëllo-* „vel".

Vilt onz. Uit mnl. *vilt*, b. a. mnd. *vilt* m. (onz.?) ohd. nhd. *filz* m. ags. eng. *felt* zwe. de. *filt* „vilt", waarschijnlijk op germ. **feltos*, **filtis* uit voorgerm. **peldos* onz. wijzende. Uit de germ. benaming is de rom. afkomstig, mlat. *filtrum*, it. *feltro*, fra. *feutre*. Waarschijnlijk is osl. *plŭstĭ* „vilt", doch bezwaarlijk gr. πῖλος, lat. *pîleus* „vilt" (*pilus* „haar") oorspr. verwant. Verder moet het wellicht bij een wt. „door slaan vast (dicht) maken", (zie aanbeeld), idg. **peld* (lat. *pellere* uit **peldere*) „stooten", gebracht worden.

Vim vr. Uit mnl. **vimme* onl. **fimba*, b. a. os. (en ohd.?) *fimba* vr. mhd. mnd. *vimme* „stapel". Vermoedelijk wijst 't saks. woord gezamenlijk met on. *fimbul-* ofri. *fimmel-* in samenstellingen „groot, geweldig" op voorgerm. **pembh* „opzwellen" (gr. πεμφίς, πόμφος „blaas"). Andere met os. *fimba* syn. woorden (zie veem) wijzen op een wt. *pî* („zwellen", zie vet).

Vin vr. Uit mnl. *vinne* vr., waarnaast *vimme* nwvl. *vimme* „vin, stekel (van een korenaar)", b. a. glb. mnd. nhd. *finne* vr. ags. *finn* m. eng. *fin*. Indien mnl. *vimme* niet door assimilatie uit *vinne* is ontstaan (vgl. pelgrim, toren), moet men germ. **fimno-*, **fimnjo-* als grondvorm aannemen. In elk geval hangt 't germ. woord door oorspr. verwantschap (niet door ontleening) met lat. *pinna* „vin, veder" samen. — **Vin** „bloedvin" uit mnl. *vinne* „zweertje, schimmel", mnd. nnd. *finne* „zweertje, blaar, ingewandsworm (der varkens)" mhd. *vinne* (en *phinne* uit lat. pinna?) nhd. *finne* kan op grond van een bet. „spits voorwerp" hetzelfde woord zijn; vgl. de beteekenissen van lat. *pinna* in den overgenomen vorm pin. De in 't Duitsch voorkomende bet. „ranzigheid, ranzige reuk" zoude dan secundair wezen; of eigl. „scherpe reuk"? Eene oorspr. bet. „spits, scherp" doet ook vinnig vermoeden.

Vinden ww. Uit mnl. *vinden*, b. a. os. *fîthan*, *findan* mnd. *vinden* ags. *findan* ohd. *findan* on. *finna* „vinden" got. *finþan* „vernemen": germ. *finþan*, **findan* uit een voorgerm. wt. *pent*, die met de bet. „vinden" ook in den oudierschen wt. *ét* (uit *pent*) voorkomt. Gelijkluidend is de wt. van os. *fâþi* onz. „het gaan", ohd. *fendo* ags. *fêþa* (uit **fanþjon-*) „voetganger", ohd. *funden* en os. *fundon* ags. *fundian* „streven, gaan", ohd. *fantôn* „streven, zoeken, onderzoeken" nhd. *fahnden* mnl. *vanden* „bezoeken, onderzoeken, iets op iemand verhalen, beproeven, streven" dial. nnl. *vanden*, ohd. *funs* os. ags. *fûs* on. *fúss* „bereid, haastig". Vinden zoude derhalve eigl. ongeveer „streven, trachten te bereiken" wezen, om welke reden lat. *petere* met deze bet. eveneens oorspr. verwant zal zijn.

Vinger m. Uit mnl. *vinger*, een specif. germ. woord voor „vinger", got. *figgr-s* ohd. os. *fingar* ags. *finger*, alg. germ. **fing-ro-* uit voorgerm. **penq-ro-* of **penk-ro-*. De meening, dat 't met vangen verwant zoude wezen, verdient geen geloof; daarentegen is verwantschap met vijf mogelijk. Vgl.

v u i s t. „De benamingen hand, vinger, teen zijn specif. germ. en etymol. niet met zekerheid te verklaren. Overigens waren er reeds in 't Oudgerm. vaste benamingen voor de afzonderlijke vingers; het eerst kreeg de d u i m zijn naam, die eene primaire en derhalve zeer oude formatie is".

Vingerling m. Uit mnl. *vingerlinc*, afl. op *-ling*, die naast de afl. op *-ing* en de verkleiningsvorm op *-în*, *-lîn* „'t stuk van den handschoen over den vinger, vingerhoed, vingerring", ook alg. „ring, boei" beteekent: ohd. *fingirî(n)*, mhd. *vingerîn*, *vingerlîn*, *vingerlinc* en dienovereenkomstig in 't Nd. en Nl.

Vink m. Uit mnl. *vinke*, b. a. glb. mnd. *vinke* ohd. *fincho* nhd. *fink* zwe. *fink* de. *finke* m., ags. *finc* eng. *finch*. Hiermede komt overeen volgens de verhouding van germ. *f* tot voorgerm. *p* de rom. benaming it. *pincione* sp. *pinchon*, *pinson*, fra. *pinson*, ook kymr. *pinc* en dial. eng. *pink*, *pinch*. Waarschijnlijk gaan deze woorden gezamenlijk terug op een voorgerm. *pink*, dat wel als nabootsing van de stem des vogels moet worden beschouwd.

Vinnig bnw. Vroeg-nnl. bekend in de bet. „scherp, bits, hevig; vrek", nd. *finnig* „kwaad, venijnig, stekend scherp (van oogen), heftig". 't Bij v i n behoorende adj. gaat vermoedelijk op eene grondbet. „scherp, spits" dezer maagschap terug, daar zich uit „ranzig" of „schimmelig" of „met bloedvinnen bedekt" de beteekenissen niet goed laten verklaren.

Viool (vedel) vr. Uit fra. *viole*, it. *viola*; zie v e d e l.

Viool (bloem) vr. Uit mnl. *viôle*, dat op de rom. benaming teruggaat. Uit het lat. grondwoord *viola* (diminutivum; gr. ἴον „viooltje") is in vroeger tijd met germ. accent en verlenging van de *i* ohd. *vîol* m. *vîole* vr. ontstaan, waaruit mhd. *vîel* nhd. *veil*, diminut. *veilchen* (*(gelb)veiglein*).

Visch m. Uit mnl. *visch*; alg. germ. benaming voor „visch", got. *fisk-s* os. ags. *fisc* ohd. *fisk* m. Germ. **fisko-z* uit voorgerm. **piskos* komt overeen met lat. *piscis* en oud-iersch *iasc* „visch" (uit voorhist. **peiskos*). „Het woord behoort aan de drie westelijke taalgroepen van 't Indg. toe, die ook 't woord m e e r gemeen hebben; het Oostindg. heeft hieavoor *matsya*. Overigens heeft het Germ. met het Lat.-Kelt. geene benamingen van vischsoorten gemeen". Wel met recht wordt de benaming met skr. *piččhá* „slijm" (voor **piská*), *piččhala* „slijmerig" vergeleken.

Vissing vr. Eerst nnl., duitsch *fischung* (*fisch*, *fisser*): afl. van v i s c h, oorspronkelijk „vischvormige uitsnijdingen".

Vitse vr. Uit glb. mnl. *vitse*, een jonger vorm van ontleening dan w i k uit lat. *vicia*, die lat. *v* als *v* (vgl. v e r s) en *c* als sisklank (vgl. k r u i s) vertoont; ook eng. *fitch* berust op jonger ontleening uit het lat. woord.

Vitten ww. Eerst jonger-nnl.; nd. *fitten* „berispen" oostfri. *fitjen* „vitten; licht over iets heenstrijken, aan de oppervlakte reinigen, reinigen, poetsen". Het ww. behoort wel etymol. bij eng. *fit* „aanval" en on. *fitt* „lichte aanraking" (ook dial. nhd. *fitzen* „met roeden strijken"?); v i t t e n zoude dan ongeveer zijn „iets betasten". Verder is de st. *fitt* niet genoegzaam opgehelderd.

Vla, zie v l a d e.

Vlaag vr. Uit mnl. *vlâghe* (of *ā*?; ook *vlake*) b. a. mnd. nnd. *vlage* vr. „windruk, regenbui, plotselinge sterke stoot, aanval" oostfri. *flage* ook „barensweeën" zwe. *flaga* de. *flage* eng. *flaw* „vlaag (van 't weder)" en „sprong, barst", *to flaw* „uiteenspringen". Germ. **flēgô* of **flagô* kan van een voorgerm. wt. **plak*, **plāg* „uitbreken, uitbarsten" komen, die met den gelijkluidenden wt. voor „slaan" (zie v l o e k e n) identisch is.

Vlaak vr. Uit mnl. *vlake* (*ā* of *á*), b. a. mnd. *vlake* fri. *flake* „plank of ander vlak voorwerp van vlechtwerk enz. als bedekking of in andere toepassing" eng. *flake*, *fleak* „teenen horde"; vgl. nog mnd. nnd. *flake* „een soort van vischnet", oostfri. *flake* „ijs-

schots" eng. *flake* „ijsschots; laag; plaat; (sneeuw)vlok, vonk" on. *flaki* zwe. *flake* de. *flage* „plaat, vlakte, groote (ijs)schots". Het is moeilijk uit te maken, in hoe verre deze woorden met vlak bnw., of vlaag, of ook met flakkeren en vlechten verwant zijn. Hoogstwaarschijnlijk bestaat echter ook oorspr. verwantschap met lat. *plăga* (diminut. *plăgula*) „plaat, vlakte, blad (papier), streek; tapijt, dek, gordijn; net, garen".

Vlade, vla vr. Uit mnl. *vlāde*, b. a. mnd. *vlāde* mhd. *vlāde* mhd. *vlade* nhd. *fladen* „breede, dunne koek" ohd. *flado* m. „offerkoek" meng. *flaþe*. Westgerm. **flaþon-*, waaruit vroeg-mlat. *flado*, it. *fiadone* „honigraat", fra. *flan* (eng. *flawn*) „platte koek", uit voorgerm. **platon-* of **plathon-*, leidt tot de grondbet. „vlak, uitgestrekt"; vgl. skr. *pṛthús* „breed", *pṛthiví* „aarde", *práthas* „breedte", gr. πλατύς „breed", πλάθανον „koek, plank", lit. *platùs* „breed"; met klankwisseling lat. *Plōtus*, *Plautus* eigl. „Platvoet", *semiplōtia* „halve schoenen", mhd. *vluoder* „vlonder" (zie dit woord). Vgl. verder veld, vlet en vloer.

Vlag vr. Een eerst in de nieuwere germ. talen bekend woord: vroeg-nnl. *vlagge* eng. *flag* de. *flag* zwe. *flagg* nhd. *flagge*. De etymologie blijkt uit eng. *to flag* „slap zijn, slap hangen", *flaggy* „slap, neerhangend", ouder-nnl. *vlaggeren* „slap zijn"; dial. duitsch *flach*, *flack* „slap, lauw, traag". De st. is identisch met dien van flakkeren: grondbet. ongeveer „zich langzaam wankelend bewegen". Over de wellicht bestaande verwantschap met andere germ. (vgl. b. v. vadzig) en buiten 't Germ. voorkomende woorden (lat. *flaccus* „slap") is niets bevredigends gevonden. — Hierbij behoort ook vlag onz. als plantennaam.

Vlak vr. Eerst nnl. bekend, b. a. mnd. *vlacke* m. „vlek, smet"; hierbij met *i*-klankwijziging van *a* on. *flekkr* m. „vlek van een andere kleur, vlek" (en ofri. *biflekka* „bevlekken"?). Wegens mnl. *vlaghe* (en *vlegghe*) „vlek, smet" moet waarschijnlijk als voorgerm. wt. *plak* worden aangenomen, die ident. zal wezen met den onder vlaag genoemden; vgl. zwe. *fläcka* „bevlekken" en „bersten", mnd. *vlecken* „verscheuren, verbreken, splijten". Zie verder vlek en plak.

Vlak onz. 't Als substantief gebruikte **vlak** bnw., uit mnl. *vlác* (verbogen *vlāke*, vgl. vak), b. a. mnd. *vlak* (verbogen *vlāke*) nnd. *flak* (*k*, *kk*) „vlak, plat, glad, ondiep" ohd. *flah* nhd. *flach*; hierbij met klankwisseling ags. *flôc* eng. *flook*, *fluke* „vlonder" noordeng. *flook-footed* „platvoet". Deze maagschap wijst op voorgerm. **plăg*, zie vlaak; glb. *plak* komt voor in gr. πλάξ „vlakte", πλακοῦς en lat. *placenta* „koek"; vgl. ook nog osl. *ploskŭ* „vlak", lett. *plakt* „plat neervallen"; of lat. *plānus* „effen" voor **plagnus* staat is twijfelachtig, daar het bij vloer kan behooren. Voor verdere syn. vgl. vlade, verder md. *black* „vlak". Voorgerm. *plag*, *plak* „vlak zijn" komt in klank overeen met een wt. voor „slaan" (zie vlaag en vloeken); vgl. plat.

Vlam vr. Uit glb. mnl. *vlamme*, ond. *flamma* mhd. *vlamme* nhd. *flamme*. Daar het woord in de oudgerm. dialecten ontbreekt en eene klankwisseling ervan eerst in nhd. *flimme(re)n* is aan te wijzen, moet het als ontleening uit lat. *flamma* worden beschouwd. 't Eigenlijke begrip van 't lat. woord is het bij blaken en flakkeren besprokene.

Vlas onz. Uit mnl. *vlas* (*ss*) b. a. glb. mnd. *vlas* fri. *flax* ags. *fleax* eng. *flax* ohd. *flahs* nhd. *flachs*: germ. **flahso-* onz. „vlas" wordt gewoonlijk als *s*-afleiding bij den indg. wt. *plek* van vlechten gebracht (vgl. *fahso-* onder vacht); beter past het wellicht bij het begrip van germ. **flahan* on. *flá* ags. *fleán* mnl. *vlaen* „de huid aftrekken", lit. *plészti* „rukken, plukharen".

Vlassen (op iets) ww. Slechts nnl. Oorsprong onbekend.

Vlecht vr. Uit mnl. *vlechte*, b. a. mnd. nnd. *vlechte* laatmhd. *flĕchte* nhd. *flechte* „haarvlecht". De bet. „een

huidziekte" schijnt overdracht van „een zich als vlechtwerk uitbreidend mos-onkruid". — **Vlechten** ww., uit mnl. *vlechten* (*vlichten*): alg. germ. st. ww. *flĕhtan* (got. slechts het nomen *flahta* „haarvlecht") on. *flétta* mnd. *vlechten* (*vlichten*), in 't Ags. ontbrekend, ohd. *flĕhtan*: de *t* is, evenals in 't overeenkomstige lat. *plectere* „vlechten" slechts een achtervoegsel; als indg. wt. blijkt *plek* uit gr. *πλέκειν* „vlechten", *πλόκη*, *πλόκος* „vlechtwerk", gr. *δίπλαξ* en lat. *duplex* „tweevoudig"; vgl. ook skr. *praçna* „vlechtwerk, mand".

Vleder-, vleermuis. Uit mnl. *vlêdermuis*, b. a. glb. mnd. nnd. *vlêder-*, *vleddermûs* ohd. *flĕdarmûs* nhd. *fledermaus*; vgl. eng. *flittermouse*: ond. **flĕ-ðar-mûs* behoort bij germ. **flĕþrôn* ohd. *flĕdarôn* „fladderen"; zie vlerk.

Vleesch onz. Uit mnl. *vleesch*, b. a. glb. ofri. *flâsk* os. *flêsk* ags. *flǽsc* eng. *flesh* ohd. *fleisk* nhd. *fleisch* onz.; het overeenkomstige on. *flesk* wordt slechts van „varkensvleesch", in 't bijzonder van „ham" en „spek" gebezigd, terwijl *kjöt* 't algemeene woord voor „vleesch" is; got. **flaisk*, **flaiskis* (of *þl-*, vgl. vlieden) ontbreekt, voor „vleesch" wordt *leik* of *mims* onz. gezegd. Naast *flaisk-* schijnt men wegens nl. *vleezen*, vleezig ook *flais-* te moeten aannemen, dat in mnd. mnl. *vlees* nnd. *flees* bewaard kan zijn. Wellicht is de noordsche bet. de oudere, evenals ags. (kentisch) *flǽc* „vleesch" bij ags. *flicke* „zijde spek" (zie vlek) kan behooren. Iets naders kan men niet zeggen, daar verdere betrekkingen niet zijn gevonden.

Vleet vr. Uit eerst vroeg-nnl. bekend *vlête*, b. a. nd. *vleet* uit **vlête* „het vischgerei der haringbuizen, mast en tuig": vaderland en oorsprong onzeker. — Bij germ. *flat* „plat, vlak" (zie vlet) behoort waarschijnlijk **vleet** als naam van den spijkerrog; vgl. oostfri. *flåt* eng. *fleat* „gladde rog".

Vlegel m. Uit mnl. *vlêgel*, b. a. glb. mnd. *vlêgel* nnd. *flegel* westfaalsch *fliegel* ohd. *flegil* nhd. *flegel* meng. *flegl* neng. *flail*. Tegenover de nauwkeurige overeenstemming met mlat. rom. *flagellum* „dorschvlegel" (fra. *fléau*, prov. *flagel*, it. *fragello*) dat bij ontleening in 't Oudwestgerm. tot **flagil* moest worden, mag men ternauwernood aan een germ. afl. van den indg. wt. *plak* „slaan" (zie vlak, vloeken) denken.

Vleien ww. Uit mnl. *vleien* „smeeken, aanbidden, vleien". Denkelijk gaat dit terug op **vlêjen* uit **flaihjan* = ohd. *flêhen* naast *flêhôn* (met klankwisseling en *gramm. wechsel flĕgôn*) „liefkoozen, vleien, smeeken" mnd. mnl. *vlên* nhd. *flehen*; glb. mnl. *vle(u)wen*, met *w* uit *gw*? vgl. toonen. B. a. ohd. *flêhen*, *flêhôn* heeft 't Got. met *þl* aan 't begin (vgl. vlieden) 't geredupl. ww. *ga-þlaihan* „liefkoozen, vriendelijk behandelen, vriendelijk toespreken, opwekken, troosten"; hierbij ook ags. *flâh* „sluw, arglistig" on. *flár* „valsch, arglistig"? De groep van *þlaih*, *þlaiw*, *þlig* (ook *þlai*?) vertoont dergelijke begrippen als die van smeeken; wij weten niet zeker, aan welken indg. klank (*tl*?) got. *þl*: on. westgerm. *fl* beantwoordt. Vgl. nog oostfri. *flîmen* „liefkoozen, streelen, mooipraten" (ook *flîm*, *flêm* en mnd. *vlî* „dun huidje, velletje (b. v. op, de melk)?), nd. *flêdig* oostfri. *fleidig* „buigzaam, glad, gemakkelijk", vl. *vleieren* „vlak (over 't water) werpen". Dit alles in aanmerking genomen zoude ongeveer „licht over iets heenstrijken" 't grondbegrip dezer maagschap zijn.

Vlek vr. en onz. Uit mnl. *vlecke*, b. a. mnd. *vlecke* vr., *vlek* m. ohd. *flĕcch*, *flĕccho* mhd. *vlĕc*, *vlĕcke* m. „vlak, smet, vlek, moet, plek, plaats; slag, plaats waar de slag is aangekomen; opgenaaid stuk goed, lap" nhd. *fleck*, *flecken* (*flicken*) m. Verwantschap van germ. **flĕkko(n)*- met vlak is niet te betwisten; hiermede is echter vermoedelijk een germ. **flikko(n)*- samengevallen; vgl. nd. *flik* „slag, klap" en „snipper, lap" en on. *flik* vr. „stuk goed, lap". Germ. *flikkon*, waarbij ook mnd. nnd. *flicke* vr. „afgesneden stuk van 't vleesch", in 't bijzonder „spekzijde" ags. *flicce* eng. *flitch* noordsch

flikke (dial. eng. *to flick* „afscheiden") moeten gebracht worden, is vermoedelijk oorspr. verwant met lit. *plýszti* „scheuren, bersten", *plaiszinti* „doen bersten".

Vlerk vr. Uit mnl. *vlēderic* m. (vr.?), waaruit *vlēric* en, met verkorting van den klinker *vlerc*, westfaalsch *vlerk*: ond. **flĕðarac* behoort met een gutturaalsuffix bij germ. **flĕþro-* „vleugel, veder" in mnl. *vledersl ughen* „de vleugels slaan", nvl. *vleer* „vleugel, veder" en **flĕþrōn* „fladderen", zie vledermuis. Dezelfde formatie vertoont os. *fĕtherac* ohd. *fĕdarah* mhd. *fĕdrach* „vleugel", dat bij germ. *fĕþro-* „vleugel, veder" resp. evenals germ. **fĕþþak*, **fiþþik* (met opvallende verscherping der consonanten) ohd. *fĕthdhah*, *fĕttach* mhd. *vĕttach*, *vittich* m. onz. *vĕttacke* vr. m. nhd. *fittig* mnd. *vittek* bij den wt. *fĕþ* „vliegen" behoort; vgl. gr. πτέρυξ (γ) „vleugel" naast glb. πτερόν. Volgens deze feiten moet voor 't Germ. naast den wt. *fĕþ* uit voorgerm. *pet* een syn. wt. *flĕþ* met den beginklank van vliegen worden aangenomen; vl. fladderen.

Vlet vr. Eerst nnl. bekend, identisch met os. *flet*, *fletti* nnd. *flet* ags. *flett* on. *flet* ohd. *flezzi* onz. „vlakte", inzonderheid „vlakgemaakte bodem, dorschvloer, voorhuis" nhd. *flötz* (in bergwerken") dial. *fletz* „voorhuis, steenen vloer" eng. *flat* „vlakte, plaatje; vlet": afl. **flatjo-*, van ags. *flat* eng. *flat* on. *flatr* ohd. *flaz* „vlak", germ. **flato-*, dat op voorgerm. **plad* (naast **plat*) wijst; vgl. de syn. onder vlade, vlak. — Hierbij ook nnl. vletten ww.

Vleug vr. Uit mnl. *vlōghe* m. vr., b. a. os. **flugi* mnd. *vlōge* ags. *flyge* ohd. *flug* „vlucht, richting der vlucht" nhd. *flug* m. — **Vleugel** m., uit mnl. *vlōghel* (*vlōghel*) b. a. glb. mnd. nnd. *vlōgel* ohd. *flugil* nhd. *flügel* m.: *flugil* schijnt eerst een jongere formatie bij vliegen; „een alg. germ. woord voor „vleugel" ontbreekt opvallenderwijze"; zie voor oudere benamingen vlerk en veder. — Afl. vleugelen eigl. „de vleugels samenbinden".

Vlieden ww. Uit jonger mnl. *vlieden* (praet. plur. *vloden*) met opvallende jongere *d* (vgl. belijden) in plaats van ouder-mnl. *vlien* (praet. *vlō*) „vlieden, zich weder achteruit bewegen (van het door den wind naar voren gebogen riet)", b. a. os. *fliohan* ags. *fleón* eng. *to flee* ohd. *fliohan* nhd. *fliehen*; in 't Got. beantwoordt hieraan — vgl. vleien — *þliuhan* „vlieden", terwijl het On. eveneens met *fl* als beginklank *flýga* heeft. Door den got. vorm is vlieden etymol. van vliegen volkomen gescheiden (*þliuhan* tegenover **fliugan*): ook de eindklank der wts is verschillend, daar het eerste op voorgerm. *k*, het laatste op *gh* wijst. Evenwel konden in de dialecten, in welke vlieden met labialis begint, eenige vormen van beide verba samenvallen (*flugun* „zij vlogen" en — met gramm. wisseling — „zij vloden"). De indg. beginklank (*tl*?) van *þliuhan* is niet bepaald. Zie vlucht.

Vlieg vr. Glb. mnl. *vlieghe* uit germ. **fliogōn* of **fliugjōn* vr.; tot het eerste leiden ohd. *fliuga*, *flioga* mhd. *vliege* nhd. *fliege* mnd. *vlēge* ags. *fleóge*, tot het laatste mhd. *vliuge* dial. nhd. *fleuge* ags. *flýge* eng. *fly*; het On. kent met andere klankwisseling *fluga* vr. „vlieg, mot": bij vliegen. Eene oudere benaming voor „vlieg" zie onder mug.

Vliegen ww. Uit glb. mnl. *vlieghen*, b. a. mnd. nnd. *vlēgen* „vliegen, snellen; fladderen, wapperen" ofri. *fliaga* ags. *fleógan* eng. *to fly* ohd. *fliugan* nhd. *fliegen* on. *fljúga* „vliegen"; got. **fliugan* moet worden aangenomen wegens de klankwisseling **flaugjan* „heen en weêr drijven van den wind"; vlieden, got. *þliuhan* is derhalve niet verwant. Veeleer wijst vliegen op een voorgerm. wt. **pleugh* met de bet. „fladderen, flikkeren" (vgl. vleug en vlok), dus syn. met de wts. van vlag en vlerk; ook de wts. van vlies en vlieten zijn wel verwant; verder sluit lat. *plūma* „veder" zich hierbij aan, hoewel de verklaring hiervan uit **plūhma* als getuigenis voor den wt.-vorm *pleugh* zeer onzeker is. Vgl. ook nog den syn. wt. van lat. *fluctus* „vloed", *fluxus* „vloeibaar, vloeiend, fladderend, flod-

derend, slap". Een indg. wt. voor „vliegen", zie onder veder.

Vlier vr. Uit ouder *vlieder*; glb. dial. nl. *vlinder*, *vliender*, mnd. *vlēder* nnd. *flēder*, *fledder* westfaalsch *flīr* nhd. (eigl. md. of nd.) *flieder* m., zwe. *flüder*. De oudere vorm van deze in 't Oudgerm. niet bekende benaming kan hieruit niet met zekerheid bepaald worden (ond. **fliþro*-?), evenmin of de betrekking tot verba, die „fladderen" beteekenen (vgl. vlerk, vlinder) soms eerst door volksetymologie is ontstaan. Derhalve blijft de mogelijkheid aan het onder appel vermelde suffix voor boomennamen te denken.

Vliering vr. Eerst nnl., eigl. fri.: ofri. **flēring* oostfri. *flīring* b. a. ags. *flēring* „contabulatio, planken vloer, verdieping", dat eene afl. van vloer is.

Vlies onz. Uit glb. mnl. *vlies*, waarnaast *vluus*, b. a. ags. *fleós* eng. *fleece* en ags. *flȳs*, *flȳss* mnd. nnd. *vlūs* „vlok, rafel; schapevacht" mhd. *vlies*, *vlius* nhd. *fliesz* (*fleusz*) onz. „wollig vel": deze vormen doen een germ. neutr. **fliusos*, **fliusis* vermoeden; daarnaast eene klankwisseling *ū* in 't syn. mnd. nnd. *vlūs*, vanwaar nhd. *flaus* en *ŭ* in vlos. De beteekenissen laten toe om voor den wt. *fleus* hetzelfde begrip als bij vlok te vermoeden, om welke reden de wt. *plu*, die bij vliegen werd vermoed, ermede kan worden verbonden.

Vliet m. Uit mnl. *vliet* m. onz. „het vloeien, vloed, stroom", b. a. ofri. *flēt* mnd. nnd. *vlēt* onz. m. mhd. *fliez* m. „stroomend water, kleine rivier, kanaal": nominale formatie met den klinker van 't praesens van **vlieten**, alg. germ., in 't Got. ontbrekend, st. ww. **fliotan*: on. *fljóta* os. *fliotan* ags. *fleótan* mnl. *vlieten* ohd. *fliozan* „door 't water gedreven worden, zwemmen, vloeien, stroomen". Hierbij vloot, vlot; verder nd. *flott* en ags. *flȳte* „room" (evenzoo eng. *to fleet* en dial. nl. *vlōten* „roomen"). De bet. van den germ. wt. *fleut* was dus algemeener dan „vloeien"; hiermede komt overeen voorgerm. *pleud*, *plud* in lett. *plūdīt* „bovenop drijven", *plūdi* „overstroomen", lit. *plūsti* „beginnen te drijven", *plūdis* „drijfhout aan 't net". In plaats van *pleud* komt een korter wt. *pleu* voor in gr. πλέω „ik vaar, ik zwem", πλόος „scheepvaart", skr. *plu*, *pru* „zwemmen", lat. *pluere* „regenen", ohd. *flouwen*, *flewen* mhd. *vlöuwen* „spoelen, wasschen", ohd. *flôdar* mhd. *vlôder* „vloed, strooming (van een molen), on. *flaumr* „strooming, vloed". Mogelijk heeft de indg. wt. *pleu* een nog ruimer grondbet.; vgl. hiervoor flodderen en vliegen.

Vlijen ww. Eerst nnl., een saks.-fri., oorspr. st. ww. os. (*gi*)*flīhan* (plur. praet. **fligum*) mnd. *vlīen* (plur. praet. *vlēgen*) nnd. *flīen* fri. *flīe* „ordenen, schikken, voegen, aansluiten, van pas maken, leggen, zetten, aanwenden, toepassen" ouder md. *flīhen*; waarschijnlijk oorspr. verwant met lat. *plicāre* „vouwen".

Vlijm vr. Uit mnl. *vlīme*, *vlijm*, naast *vlieme* (vr.?), nvl. *vliem* onz. nd. *vlieme*, *vlēme* dat op ongeveer denzelfden, vroeg aan 't Rom. ontleenden grondvorm wijst, als ohd. *fliedema* mhd. *fliedeme*, namelijk **flédma*, **fléma* (*é* evenals in priester, brief; *ī* bij jongere ontleening, vgl. zijde); vgl. de rom. benamingen sp. *fleme*, it. *fiama*, fra. *flamme*, eng. *fleam*. Nog in andere vormen drong het mlat. (gr.) woord *phlebotomum* „lancet voor 't aderlaten" in de germ. talen; vgl. ags. *flȳtma*, mnd. *vlēteme* ohd. *flietuma* mhd. *vlieten* en mnd. *vlēte* westfaalsch *flīte* mhd. *vliete* nhd. *fliete* (*fliede*).

Vlijt vr. Met veranderd geslacht uit mnl. *vlīt* m. „ijver, vlijt", b. a. ofri. os. *flīt* mnd. *vlīt* ohd. mhd. *flīz* „ijver, vlijt, zorgvuldigheid, opzet; strijd" ags. *flīt* m. „strijd"; hiernaast een st. ww. ags. *flītan* „wedijveren, twisten, strijden" eng. *to flite* ohd. *flīzan* „zich beijveren"; het afgeleide adj. vlijtig beteekent in 't Mnl. en Nvl. ook „welig, vol jeugdigen wasdom"; hierbij mnl. *vlijs*-, *vlisheit* (uit *vlijts*(*ch*)*heit*?) „jeugdige opgewektheid, veranderlijkheid"? Deze slechts westgerm. groep berust wellicht op het begrip van „flinke

beweging"; vgl. eng. *to flit* „spoeden", *flit* „flink", oostfri. *flits* „flink, snel", *flitsen* „snellen, spoeden, vliegen", *flitten* „fladderen, zwermen" en flits.

Vlinder m. Eerst nnl. (holl.) bekend, ook in duitsche tongvallen *flinder*; hierbij nvl. *vlinderen* „fladderen, wegfladderen, vlieden" dial. duitsch *flindern* „fladderen, flikkeren, vonkelen"; met klankwisseling ouder nnl. *vlunder* „onvast, weifelend", *vlunderen* „fladderen" dial. eng. *to flunder* „onvast, weifelend zijn" en dial. duitsch *flandern* „fladderen". Uit de oudere germ. taalperiode is de st. **flind*, **flinþ* (uit voorgerm. **plent*?) niet bekend; hij is synon. met verscheidene andere met *fl* beginnende stammen.

Vloed m. Uit glb. mnl. *vloet* (*d*) vr. m., alg. germ. *flôdus* uit voorgerm. **plô-tú-s*, got. *flôdus* vr. of m. on. *flôþ* os. *flôd* ohd. *fluot* m. vr. ags. *flôd* m. onz. Met het ww. on. *flóa* ags. *flôwan* eng. *to flow* mnd. *vlôjen* mnl. *vloeien* „vloeien, zwemmen" nnl. **vloeien** van een voorgerm. wt. *plô*, die terug wordt gevonden in gr. πλώω „ik zwem, ik vaar", πλωτός „zwemmend, varend, bevaarbaar". In klank en bet. komt de wt. *plô* dicht bij den wt *plu* van vlieten, doch beide zijn door den klinker van elkander gescheiden.

Vloek m. Uit mnl. *vloec* m., b. a. glb. ohd. mhd. *vluoch* nhd. *fluch* os. **flôc* ond. *fluoc* nnd. *flôk* m.: van vloeken uit mnl. *vloeken* b. a. ofri. *flôca* mnd. *vlôken* ohd. *fluohhôn* zw. ww. „vloeken, verwenschen", ohd. en os. nog met bewaard st. ptcp., os. *forflôkan* „vervloekt" ohd. *farfluohhan* „verworpen, slecht", mnl. ook praet. *vliek* „vloekte"; het overeenkomstige geredupl., in 't Noordsch en in 't Eng. niet bekende ww. *flôkan* (niet *flêkan*) beteekent in 't Got. „bejammeren", waaruit de oorspr. verwantschap met lat. *plangere* „klagen, betreuren" duidelijk wordt. Lat. *plangere* beteekent ook „slaan" overeenkomstig met den wt. *plag* in gr. πλήσσειν (aor. ἐπλάγην) „slaan", πληγή „slag" en ags. *flôcan* „slaan"; vgl. vlaak en vlak (syn. wt. *plak* in lit. *plàkti* „slaan", osl. *plakati* „weenen, klagen"). Men neemt de begripsontwikkeling „slaan, zich uit droefheid slaan, bejammeren, verwenschen, vervloeken" aan; evenwel kunnen „klagen" en „vloeken" op 't begrip „uitbreken" berusten; vgl. vlaag.

Vloer m. Uit glb. mnl. *vloer* b. a. mnd. *vlôr* m. „voorhuis, steenen vloer; korenveld, vlakte"; de laatste beteekenis geldt inzonderheid bij mhd. *vluor* m. vr., de eerste in de overige talen: ags. *flôr* m. vr. „voorhuis, doschvloer, ook verdieping" eng. *floor* noordsch *flór* „bodem van den koestal"; nhd. met differentiëering *flur* vr. en *flur* „voorhuis" m. (vr.). Germ. **flôrus* — waaruit fra. *fleur* „oppervlakte" is ontleend — uit voorgerm. **plôrus*, **plârus*, vgl. oi. *lár* voor **plár* „steenen vloer, vloer"; met ander suffix opruis. *plonis* „dorschvloer", bij lit. *plónas* „vlak". De grondbet. is dus „vlakte"; ook lat. *plânus* „effen, vlak" gaat waarschijnlijk op denzelfden wortelvorm *plâ* terug. Vgl. vliering.

Vloghaver. Eerst nnl.; nhd. *flughafer*: bij oostfri. *flog*, *flogge* „vezel, vlok, dons" westfaalsch *flog* „iets vervliegends, krachteloos opgeschoten gewas", een bij vliegen behoorend nomen met de grondbet. van vlok.

Vlok vr. Uit mnl. *vlocke*, b. a. mnd. nnd. *flocke* ohd. *floccho* mhd. *vlocke* m. „vlok (van haar, wol, sneeuw)" nhd. *flocke* vr. de. *flokke* zwe. *flokka* eng. (ags. niet bekend) *flok*. Ontleening uit glb. lat. rom. *floccus* is bij het reeds vroeg bekende woord niet aan te nemen, daar **flukkon-* goed als oudgerm. kan worden verklaard: het zoude met on. *flóki* m. „haarvlok, wolvlok" tot de groep van flakkeren kunnen behooren, doch moet eerder met (vlug), ohd. *flucchi* „pijl" mhd. *vlücke* vr. „fladderende slip", ohd. **flocchôn*, *flocharôn* later opperd. *flocken* en ags. *flycerian* „fladderen, flakkeren" mnd. nnd. *fluckeren* „flakkeren, flikkeren" bij de syn. groep van vliegen (vgl. voor de bet. ook vloghaver en vlies) worden gebracht (of bij een wt. **fleuk*

naast *fleug*, waarvan mnl. *vlieke* „pijl" en waarschijnlijk *vlieken* „fladderen, flakkeren" afkomstig is).

Vlonder m. Eerst jonger-nnl. bekend. In den zin van „plat stuk hout, plank" kan 't indentisch zijn met oudde. *flundra* eng. *floundre* nhd. *flunder* (*flander*, *flinder*) „bot, schol". Dat 't grondbegrip van deze vischnamen „plat" is, daarvoor pleiten de mhd. *vluoder*: vlade, eng. *flook*: vlak. Zoo wordt 't bestaan van een germ. **flind* met trappen van klankwisseling voor „plat" bewezen (vgl. lat. *planta* „voetzool"), dat wellicht op een ptcp. praes. van den wt. *plă* (vloer) teruggaat.

Vloo vr. Uit mnl. *vlô* uit **flauh*; glb. mnd. *vlô* ags. *fleáh* eng. *flea* ohd. *flôh* mhd. *vlôch*, *vlô* nhd. *floh* on. *fló* m., got. **flauh-s* of **þlauh-s*. Of deze benaming bij vlieden mag worden gebracht, weten wij niet; de namen der andere indg. talen, zooals gr. *ψύλλα* of lat. *pulex*, kunnen wegens de klanken niet worden vergeleken.

Vloot vr. Uit vroeg-nnl. bekend *vlôte*; glb. mnd. *vlôte* (*vlâte*) vr. nhd. *flotte* vr., noordsch *floti* m., eng. *fleet*, verder sp *flota*, it. *flotta*, fra. *flotte* vr. Terwijl de klanken van 't hd. woord op ontleening uit 't Nd.-Nl. of 't Rom. wijzen, en 't rom. woord waarschijnlijk uit 't Germ. ontleend is, kan de op germ. *floton* uit *fluton* teruggaande en bij vlieten behoorende benaming in 't Noordsch en 't Nd.-Nl. inheemsch zijn; eng. *fleet* wordt tot een met klankwisseling hierbij behoorend ags. *fleót* onz. „schip" (nl. vliet in klankwisseling overeenkomende) gereduceerd. Overigens zijn de met verschillende trappen van klankwisseling bij vlieten behoorende afleidingen in de germ. talen talrijk en in de jongere dialecten niet altijd genoegzaam van elkander te onderscheiden; aan vloot beantwoordt naar den vorm ags. *flota* m. „vaartuig" (en „schipper"), mnd. *vlôte* vr. „het zwemmen; vlot", ohd. *flozza* nhd. *flosse* vr. „vin"; vgl. ook nog vlot.

Vlos onz. Slechts nnl. en nergens elders bekend; hierbij oostfri. *flussig* „vlokkig, vliesachtig, los, poreus": bij vlies of bij den wt. *flut* (vlieten).

Vlot onz. Uit mnl. *vlot*, gen. **vlottes* en **vlôtes*, het eerste met jongere (vgl. vatten), of met oudere verscherping (germ. **flotto-* uit **flutto-*); vgl. mnd. *vlot* gen. *vlôtes*, *vlâtes* „vlot" en *vlôte*, *vlâte* vr. „het zwemmen, drijven; vlot; vloot" ouder nnl. *vlôte* „vlot" nhd. *flosz* (ohd. mhd., met klankwisseling *au*, *vlôz* m. onz. „strooming, vloed, stroom; vlot") en dial. *flotz* onz., eng. *float* „vlot".

Vlot bnw., eerst nnl. en nnd. bekend, vandaar ook nhd. *flott*: germ. **fluto-* of **flutto-*. — **Vlotten** ww. uit mnl. *vlotten* naast *vlôten* „zwemmen, vlot zijn", b. a. mnd. *vlôten* „vlot worden, zwemmen" ags. *vlotian* eng. *to float*: **flotôn* ww. afgeleid van germ. **fluto* (waarnaast **flutto-*?), klankwisseling van vlieten; vgl. on. ags. *flot* onz. „het vloeien, zwemmen". In den vorm met *tt* viel met 't germ. woord eene rom., op lat. *fluctus* teruggaande, groep samen; vgl. fra. *flot* „strooming, het vlot zijn", it. *fiottare*, fra. *flotter* „vlotten, stroomen, flodderen".

Vlouw vr., zie *flouw*. Met de onderstelling dat „vischnet" de oorspr. bet. is, evenals bij mnl. nvl. *vlûwe*, kan het bij den wt. *fleu* „drijven, zwemmen" (vlieten) behooren.

Vlucht vr. Uit mnl. *vlucht* vr. „ontvluchting; vogelvlucht; snelle beweging", b. a. glb. os. *fluht* mnd. nnd. *vlucht* ags. *flyht* eng. *flight* „vlucht". In os. *fluhti-* vr. valt het abstractum van vliegen met dat van vlieden samen. Ohd. *fluht* nhd. *flucht* vr. behoort naar de beteekenis slechts bij 't laatste, evenals on. *flótti* m. = got. **þlaúht-a* naast **þlaúhti-*, in wier plaats got. *þlaúh-s* (**þlaúhi-*) „vlucht" gebruikt wordt. — Afl. ohd. *fluhten* „op de vlucht brengen" uit **fluhtjan* mhd. *vlühten* nhd. *flüchten* „in veiligheid brengen trans. en reflex." mnd. mnl. nnl. vluchten.

Vlug bnw. Uit mnl. *vlugge* „vlug, vaardig", b. a. glb. mnd. nnd. *vlügge*

nhd. *flügge* eng. *fledge* ohd. *flucchi* mhd. *vlücke*: verbaal adj. van vliegen, waarschijnlijk met verschillende germ. vormen **flugjo* (**fluggjo*-? vgl. ags. *flocgian* „flikkeren") en **flukkjo*- (vgl. vlok).

Vocht onz. B. a. mnd. nnd. *vucht* onz. „vocht, damp, nevel": zelfst. gebruik van 't adj. ohd. *fûhti*, *fûht* (*fûhtî* „vocht, waterdamp") nhd. *feucht* mnd. nnd. *vucht* mnl. *vucht*, *vocht* ags. *fûht* (dial. eng. *foughty* „duf, beschimmeld"). Men vermoedt samenhang tusschen 't westgerm., elders niet aangetoonde adj. **fûhtus* en de noordgerm. groep van on. *fjúka* „stuiven, door den wind gedreven worden, waaien", noordfri. *füke* „dichte nevel", noorw. *fuk* „damp, stof van eene droge, uiteenvallende massa", on. *fúki* „stank", eng. *fog* „nevel": vochtig eigl. „stuivend, als de mist" of „duf"?

Vod, vodde vr. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. glb. nd. *fudde* (*fuddig* „slap, week, los, slonzig, voddig"). Hierbij behoort, met klankwisseling *ŭ*, nnl. vuig uit *vuidig*; ook dial. duitsch *fudden*, *fuddeln*, *faudeln* „valsch spelen, in 't spel bedriegen"? Volgens deze gegevens kan men 't grondbegrip en de etymol. van den st. *fŭþ*(*þ*) (of *fŭd*(*d*)?) niet voldoende bepalen.

Voeden ww. Uit mnl. *voeden*, alg. germ. *fôdjan* „voederen, voeden, opvoeden" ohd. *fuoten* os. *fôdjan* ofri. *fêda* ags. *fêdan* eng. *to feed*; van denzelfden wt. als ags. *fôda* „voedsel" eng. *food*, de alg. germ. *r*-afl. *fôd-ro*- onz. „voeder, voedsel" on. *fóðr* „voeder" mnd. *vôder* ags. *fôdor* eng. *fodder* ohd. *fuotar* nhd. *futter* mnl. *voeder* nnl. voeder, voer onz. Met de klankwisseling ohd. *fatunga* „voedsel, spijs" leidt deze groep tot een voorgerm. wt. *păt* die in gr. πατέομαι „ik eet" voorkomt. Zie 2 voeren. — Voedster vr. uit glb. mnl. *voetster* met den waarschijnlijk ouderen bijvorm mnl. nvl. *voester*, die met ags. *fôstre* on. *fóstra* „pleegmoeder" (*fóstri* „pleegvader") zich als **fôstrôn* bij germ. *fôstro*- onz. on. *fóstr* ags. *fôstor* „voeding" (eng *to foster*, *fosterbrother* enz.) aansluit; *fôstro* is een afl. met *tr*-suff. van den wt. *fôd*.

Voeg en voege vr. Uit mnl. *voege* vr. „schikking, wijze; groef, sponning" b. a. mnd. *vôge* ohd. *fuoga* „samenvoeging, naad; betamelijkheid, gedrag, manier" nhd. *fuge* vr.; hierbij germ. got. os. *fôgjan* „samenvoegen, op gepaste wijze verbinden, schikken" ags. *fêgan* eng. *to fay* mnl. nnl. voegen ohd. *fuogen* nhd. *fügen*. Deze woorden behooren met de klankwisseling vertoonende woorden eng. *to fadge* „passen, samenvoegen" en germ. *făg-ro*- „gepast" bij de onder vagen besproken groep. Zie gevoeg.

Voelen ww. Uit mnl. *voelen* b. a. ofri. *fêla* os. (*gi*)*fôljan* nnd. *vö̂len* ohd. *fuolen* „tasten, voelen, gewaarworden" nhd. *fühlen* ags. *gifêlan* eng. *to feel*: alg. westgerm. *fôljan* „tasten, voelen" behoort met klankwisseling etymol. bij on. *falma* „onzeker tasten" en ohd. *folma* ags. *folm* vr. os. *folm* m. „hand", welke woorden oorspr. verwant zijn met oudiersch *lám* voor **plâma*, lat. *palma* gr. παλάμη „vlakke hand", glb. skr. *pâṇi* (voor *palni*). *Fôljan* staat vermoedelijk voor **fôlmjan* en is een denominat. van 't subst. „vlakke hand".

Voer (wagenvracht) onz. Uit mnl. *voeder*, b. a. os. *fôthar* nnd. *vôder* ags. *fôþer* eng. *fother*, *fodder* ohd. *fuodar* onz. „wagenlast, voeder" nhd. *fuder* onz. Westgerm. *fôþro* onz. is in vorm verschillend van *fôdro*-, zie voeden en 2 voeren; men brengt het als *r*-afl. bij den wt. *faþ* „omvatten" van vaam. Nnl. voer heeft dus etymol. niets te maken met mnd. *vôre* nhd. *fuhre* vr., welke woorden ook in de bet. „wagenlast" worden gebruikt, maar bij varen, voeren behooren. Fra. *foudre* is uit duitsch *fuder* ontleend.

Voer (voedsel), zie voeden.

Voeren (vervoeren enz.) ww. Uit mnl. *voeren* b. a. os. *fôrjan* nnd. *vören* ohd. *fuoren* „in beweging brengen, leiden, voeren" nhd. *führen* on. *færa* „brengen"; 't overeenkomstige ags.

féran heeft de bet. „gaan, trekken". **Fôrjan*, met denzelfden trap van klankwisseling als ohd. *fuora* mhd. *vuore* „reis, weg, straat, begeleiding, reisproviant, voeder" mnd. *vôre* nhd. *fuhre* vr., ags. *fôr* vr. „reis, vaartuig, voertuig" is een factitivum bij varen.

Voeren (van binnen bekleeden) ww. Afl. van *voer*, *voeder* uit mnl. *voeder* onz., b. a. mnd. *voeder* ohd. *fuotar* „voering, bekleedsel" nhd. *futter* got. *fôdr* onz. „zwaardscheede". Het germ. woord was gelijkluidend met *fôdro-* „voedsel" (zie voeden), maar etymol. daarvan verschillend, daar een overeenkomstig *pâtra-m* ook in 't Skr. de bet. „vat" heeft. Beide germ. woorden drongen in 't Rom.: vgl. it. *fodero* „voeder, voedsel; voering, scheede", ofra. *fuerre* nfra. *feurre* „scheede" en „voerstroo" enz.; hierbij fra. *fourreau*; *fourrage*; mlat. *fôtrâle*, vanwaar nhd. *futteral*.

Voet m. Uit glb. mnl. *voet*: alg. germ. en alg. indog. benaming voor „voet", een oorspr. consonant. st., in welks verbuiging de trappen van klankwisseling *pôd*, *pod*, *ped* bestonden; vgl. in 't Germ. got. *fôtus* on. *fótr* ags. os. *fôt* ohd. *fuoz*, daarbuiten lat. *pes*, *pĕd-is*, gr. πούς (aeol. πώς), ποδ-ός, skr. nom. sing. *pâd* (loc. *pa-dí*). Hierbij nog lit. *pãdas* „voetzool", lit. *pėdà* en lat. *peda* „voetspoor", lat. *tripudium* „een soort van dans", gr. πεζός (voor *pedjos*) adj. „te voet", πέδιλον „zool", skr. *padá* „tred, voetstap"; de *e*-trap bewaren in 't Germ. on. *fet* onz. „schrede", als maat „voet" (hierbij *feta* „den weg vinden") on. *fit* vr. „de huid tusschen de klauwen van een vogel"; hierbij behoort ook wel nhd. *fessel* uit **fĕtlo-* „het deel van den paardevoet, dat zich boven den hoef bevindt", waarbij zich aansluit meng. *fetlak* neng. *fetlock* vl. *vit(te)lok*, *vetlok* „'t haar aan de hiel van een paard" mhd. *vizzelock* „achterste gedeelte van een paardepoot". Voor veter zie dit woord. Samenhang van voet met het zeldzame ohd. ww. *fëzzan* „nedervallen" en osl. *padati* „vallen" zoude ongeveer tot een grondbegrip als „neerklappen" leiden. Zie treeft.

Vogel m. Uit mnl. *vōgel*: alg. germ. benaming **fuglo-s* m. voor „vogel", got. *fugls* os. *fugl*, *fugal*, **fogal* ohd. *fugal*, *fogal* ags. *fugol* m. Een overeenkomstig voorgerm. **pukló-* is niet te vinden; men wijst evenwel op lit. *pauksztis* „vogel". 't Ligt overigens voor de hand om aan te nemen, dat *fuglo-* — door dissimilatie? — voor een bij vliegen behoorende formatie **fluglo-* „fladderend" staat (het nhd. collect. *geflügel* in plaats van mhd. *gevügele* is evenwel eerst in jongen tijd naar *flügel*, *fliegen* gewijzigd). Nog minder aandacht verdient de meening dat vogel, evenals vos, als „met een staart voorzien" zoude moeten worden verklaard. Het met 't indg.-lat. *avis* overeenkomende woord voor „vogel" is in 't Germ. slechts in de afl. ei bewaard.

Vol bnw. Uit mnl. *vol* (*ll*; vl. *vul*), b. a. glb. os. *ful* nnd. *full* ags. *full* eng. *full* ohd. *fol* nhd. *voll* got. *fulls*. Alg. germ. **fullo-*, met de afl. vullen, uit voorgerm. *pḷnó-*, waartoe ook skr. *pūrná*, zend. *parĕna*, lit. *pìlnas*, osl. *plŭnŭ*, oudiersch *lán* (voor **plŏna-*), lat. *plēnus* „vol" (*manipulus* „handvol") gereduceerd moeten worden. Hiernaast staat de verb. wt. *plē* in lat. *com-*, *im-plēre*, gr. πίμπλημι „vullen", skr. *pur*, *prâ*. Tot denzelfden wt. *pel* behoort de groep van veel.

Volgen ww. Uit mnl. *volgen*, b. a. os. *folgon* ohd. *folgên* „achter iemand gaan, navolgen, gehoorzamen, met iemand instemmen, volbrengen" nhd. *folgen* ags. *folgian* en *fylgan* eng. *to follow* on. *fylgan*. Het in 't Got. ontbrekende zw. germ. ww. **fulgain*, **fulgjan* kan niet uit een compos. van vol en gaan ontstaan zijn, hoewel een zoodanig in oudgerm. dialecten in de bet. „nakomen, navolgen" (eigl. „ten einde toe gaan, volvoeren", vgl. de ontwikkeling van beteekenis van *laistjan* bij leest) gebruikt wordt: ags. *fulgangan* (praet. *ful-eóde*) os. *fulgangan* ohd. *follagân*. Veeleer doet

nd.-fri. *volgen* „(de handen) samenleggen, vouwen" wellicht eene grondbet. als „(zich) aan iets vast leggen" voor volgen vermoeden; zie hiervoor velg.

Volk onz. Uit mnl. *volc*, b. a. ofri, os. *folc* onz. ohd. *folk* onz. (zelden m.) „schaar van menschen, krijgsvolk, kippen enz., de lieden in een huis, lieden, volk" nhd. *volk* ags. *folc* eng. *folk* on. *fólk* onz. „lieden, troep, legerafdeeling". De etymologie van 't alg. germ., in 't Got. ontbrekende neutr. **folko-*, uit voorgerm. **plg-om* is geheel duister. (Lit. *pulkas* „hoop, menigte") osl. *plŭkŭ* „krijgsschaar" wordt als ontleening uit 't Germ. beschouwd.

Volkomen bnw. Uit mnl. *volcomen*, b. a. mnd. *vulkomen* mhd. *volkumen* „volkomen, voltooid, volwassen, volledig" nhd. *vollkommen*, eigl. ptcp. bij mhd. *volkumen* mnl. *vulcomen* „het doel bereiken, vervuld worden". — **Volledig**, eerst nnl.; eigl. „met alle medeleden, voltallig": bij lid.

Vollen ww. Uit glb. mnl. *vollen*, dat met mnd. *vullen* ags. *fullian* eng. *to full* op oude ontleening, os. **fullôn*, **follôn* uit rom. **fullâre* (fra. *fouler*) (van lat. *fullo* „voller") wijst.

Volstrekt bw. Ptcp. van vroeg-nnl. *volstrecken* mhd. *vollestrecken* nhd. *vollstrecken*, eigl. „ten einde toe strekken; voltrekken, volvoeren, volbrengen"; vgl. nhd. *vollziehen*, nl. voltrekken.

Vond m. Uit mnl. *vont* (*d*), b. a. mnd. *vunt* (*d*) mhd. *vunt* „'t vinden, vondst, uitvinding, het gevondene" nhd. *fund* m., on. *fundr*, *fyndr* m.: abstract. bij vinden. — **Vondst** vr. is een glb. jongere formatie met een uit andere woorden geabstraheerd *st*-suffix; vgl. vangst.

Vondel, **vonder** m. Uit mnl. *vondele*, *vonder* b. a. glb. mnd. *vunder*. Oorspr. verwantschap met lat. *pons*, *pontis* „brug" (en slav. *pątĭ*, skr. *panthân* „weg"?) zoude, wat de klanken betreft, goed mogelijk zijn; evenwel ontbreekt in 't Oudgerm. een met lat. *pons* overeenkomend woord. Ook aan de mogelijkheid, dat 't bij den germ. wt. *fenþ* „streven, gaan" (vinden) zoude kunnen behooren, mag worden gedacht. Minder waarschijnlijk is samenhang met vlonder.

Vonk vr. Uit mnl. *vonke* (naast *vonkel*), b. a. mnd. *vunke* ohd. *funcho* nhd. *funke* m. „vonk" meng. *funke* „vonk, tonder" eng. *funk* „tonder; stank" (*to funk* „stinken"); hierbij vl. *vonk*, *vink* onz. „tonder", mnl. *vonken* „'t vuur uitdooven"; met klankwisseling *a* mhd. *vonke* m. „vonk"; verder mnd. *vunkelen* nhd. *funkeln* nnl. vonkelen, fonkelen. Deze groep leidt tot een germ. wt. **fink*, **fank*, **funk* „glimmen, smeulen, schitteren, vonkelen". Als basis hiervan is eene *k*-afl. van den in got. *fôn* gen. *funins* „vuur" on. *funi* aanwezigen woordstam niet onwaarschijnlijk; vgl. vuns. Op andere wijze heeft men skr. *pâjas* „glans" als wellicht oorspr. verwant vergeleken.

Vonnis onz. Uit glb. mnl. *vonnesse*, met assimilatie uit *vont*(*e*)*nesse*, *vondenesse*: afl. met het suffiv *-nesse* got. *-nassus* nhd. *-nis* nnl. -nis bij vond, vinden; vinden was in de ouduitsche rechtstaal het gewone woord voor 't opmaken (en 't uitspreken) van het vonnis; mhd. *vuntnisse* (*vintnisse*) beteekent in 't algemeen „het vinden".

Vont vr. Uit mnl. *vonte* „doopvont", b. a. glb. mnd. nnd. *funte*, *fünte* vr. ofri. *font*, *funt* meng. *font*, *funt* eng. *font*, ijsl. *fontr* m. Met het romeinsche christendom (vgl. kruis, priester) uit lat. kerkl. *fons*, gen. *fontis* in de speciale bet. *fons baptisterii* „doopvont, doopwater" ontleend, vanwaar ook de rom. groep van glb. it. *fonte*, ofra. *font*.

Voogd m. Uit mnl. *vōghet* (*d*) m., b. a. ofri. *foged* mnd. *vōget*, *vāget* (*d*) ohd. *fógat* (naast *fogât*) mhd. *vog*(*e*)*t* m. „beschermheer, patroon, stadhouder, gerechtsbeambte, advocaat, voogd, opvoerder" ook „beschermheer der roomsche kerk, koning of keizer van Rome" nhd. *vogt*. Ontleend met *v* hd. *f* voor

lat. *v*, evenals in vers, brief (tegenover *w* in wijn) uit mlat. **vogadus* voor *vocātus* (vgl. abt) uit *advocātus* (van daar ohd. *pfogāt*) eigl. „advocaat"; vandaar ook fra. *avoué* „beschermvoogd eener kerk, zaakwaarnemer". — Hiervan de afl. nnl. voogdij mnl. *voghedīe* mnd. *vagedīe* mhd. *vogetīe* „ambt of gebied van een voogd" nhd. *vogtei* vr.; vgl. abdij.

Voor, vore vr. Uit glb. mnl. *vōre* (*vōre*) uit onl. **forah*, **furih*, b. a. glb. mnd. nnd. *vōre* (fri. *forge*, *fürge*, met gramm. wisseling?) ohd. *furuh* mhd. *vurch* nhd. *furche* ags. *furh* eng. *furrow* (hierbij ags. eng. *furlong* „een lengtemaat", eigl. „de lengte eener vore") on. *for* vr. „afvoersloot, kanaal": germ. **furhus* vr. „voor" is oorspr. verwant met lat. *porca* „akkerbed, hoogte tusschen twee voren", *porculetum* „een in bedden verdeelde akker", kymr. *rhych* (oudgall. **ricā*, oudiersch *rech* uit *prkā*) m. vr. „vore", arm. *herk* „pas bewerkt braakland". Uit deze woorden in verband met varken besluit men wel tot een wt. **perk* „wroeten"; vgl. delven.

Voor voorz. Uit mnl. *vōre*, *voor* (*vor*; *vōre*); hierin vallen samen de oorspr. glb. voorzetsels os. ohd. *furi* (os. *fur*) nhd. *für* en got. *faúr*, *faúra* os. *for*, *fora* ohd. *fora* nhd. *vor* eng. *for*. Buiten 't Germ. komen overeen skr. *purā́*, *purás* naast *pra* en gr. πάρος naast πρό „voor, vooraan"; vgl. verder lat. *pro* „voor", osl. *pra-*, *pro-* en lit. *pra-* „voor". Vgl. ver-, vorst m. en vr., vroeg, vroom. — **Voorbaat** vr., eerst nnl., b. a. mnd. nnd. *vorbate* vr. „'t vooraf genomen nut, voordeel"; composit. van bate. — **Voorbarig** bnw.; secundaire formatie van mnl. mnd. *vorbār*(*e*) „op den voorgrond tredend; voortreffelijk, voornaam"; syn. is ohd. *frambāri*. Voor 't tweede gedeelte dezer woorden zie gebaar. — **Voordeel** onz.; uit mnl. *vordeel*, b. a. mnd. *vordeel* onz. „voordeel, voorrecht, voorrang" mhd. *forteil* nhd. *vorteil* m., eigl. „vooraan komende aandeel". — **Voorheen** bijw.; uit mnl. **vorhēne*, b. a. mnd. *vorhen* „vroeger, voorheen" md nhd. *vorhin*, eigl. „voor iets (of 't tegenwoordige oogenblik) heen". — **Voorn**, zie voren. — **Voornaam** bnw.; mnd. *vornēme* (*vornāme*) mhd. *vürnāme* „voortreffelijk, uitstekend" nhd. *vornehm*, eigl. „wat vooraan wordt genomen, wat op den voorgrond treedt"; voor *nāmi* vgl. aangenaam. — **Voorraad** m., eerst nnl. (mnl. *vorraet* „vooraf plaatshebbende beraadslaging"), b. a. glb. mnd. *vorrāt* nhd. *vorrat* m., eigl. „vooruit tot gebruik gereed gemaakte voorwerpen"; zie raad. — **Voort** bijw., uit mnl. *voort*, *vort* „verder, voort, voorwaarts, vooraan, voortaan", b. a. os. ofri. *forth* ags. *forþ* eng. *forth* mhd. *vort* nhd. *fort*. Ohd. **ford* en got. **faurþ* ontbreken; evenwel kan got. *faurþis* „vroeger" een hierbij behoorend compar. adv. zijn, evenals ohd. *furdir* nhd. *fürder* en ags. *furþor* eng. *further* os. *furdhor* ouder-nnl. *voorder*; zie vorderen. Het op voorgerm. **pṛto* wijzende adv. voort behoort bij voor. — **Voorwaarde** vr., uit mnl. *vorwa*(*e*)*rde* „overeenkomst, verdrag, voorbehoud, conditie", met wijziging van den klinker door invloed van *r*+cons., naast *vorwo*(*o*)*rde* (evenals mnl. *antwarde* „antwoord"), b. a. glb. mnd. *vorworde* (*vorwort*) mhd. *vorwürde*, uit **for-wurdjo-*, samengestelde afl. van woord. Wellicht kan men toegeven, dat het zich door volksetymologie naar de groep van bewaren heeft gewijzigd. — **Voorzaat** m., uit mnl. *vorzāte* „voorganger", b. a. mnd. *vorsāte* „voorganger (in een ambt); 't tweede gedeelte, germ. **sēton-*, **sētjon* is een nomen agentis bij zitten; zie drossaard.

Voos bnw. Eerst vroeg-nnl. bekend, als *voos* (*voosch*; *voogs*?) „voos, sponsachtig, flauw, krachteloos, ontzenuwd" (nwvl. ook „eggig"); vgl. noorw. *fos* „spronsachtig, poreus, los" (*fōsa* „opzwellen, opblazen"), nd. *fussig* „slap, los, van papier, waarop de ink vervloeit, duf, voos". Van een voorgerm. wt. *pū*, *pūt* (*pūs*?) „blazen"? vgl. lit. *pucziu*, *pusti* „blazen", *putys* „blazer", lat. *pustula* „blaasje". Ten deele doen

de beteekenissen ook wel aan gr. *παίω* „ik laat na", osl. *pustŭ* „woest, verlaten, leeg" (wt. *paus*) denken.

Vorderen (vooruitkomen en eischen) ww. Uit mnl. *vorderen* „vooruitkomen, vooruitbrengen, bevorderen, ondersteunen", b. a. glb. mnd. nnd. *vorderen* ohd. *furdiren*, *fordarôn* mhd. *vürdern*, *vurdern* nhd. *fördern*; oorspr. hiermede identisch is ohd. *fordarôn* „voor zich ontbieden, oproepen, verlangen" nhd. *fordern* mnd. nnd. *vorderen*, dat in jongeren tijd in 't Scand. en Nl. overging: **fortharôn*, **furthirjan* behooren als afl. bij ohd. *fordar* mnd. mnl. *vorder* „vooraanstaande, voor-, vroeger" (ohd. *fordorun* os. *furthron*, *fordrun* mnl. *vorders* „voorvaderen"), een comparat. van voort, of voor (met het aan indg. *-tero* beantwoordend suffix): vgl. glb. gr. *πρότερος: πρό*.

Vore vr., zie voor. — **Voren**, voorn m., zie forel.

Voren bijw. Uit mnl. *vōren* „vooraan, vooraf" (*te voren* „vooraf, in tijd en ruimte") b. a. glb. mnd. *vōren*; waarschijnlijk beantwoorden deze woorden tegelijk aan 't bij ver besprokene *forn* „voorheen" en aan 't hoofdzakelijk van de ruimte gebruikte ohd. *forna* mhd. *vorn*, *vorne* (*vornen*, *vornân*) nhd. *vorn*, *vorne*, welke woorden afleidingen van voor zijn.

Vork vr. Uit glb. mnl. *vorke*: met ofri. *furke*, *forke* mnd. nnd. *forke* ohd. *furka* dial. nhd. *furke*, *forke* oude ontleening uit lat. rom. *furca* „vork", dat ook in 't Ags. — *forke* eng. *fork* — en de scandinavische talen overging.

Vorm m. Met veranderd geslacht uit glb. mnl. mnd. *vorme* vr. Hoewel het van 't lat.-rom. *forma* afkomstige woord in 't Mhd. eerst laat voorkomt, als *forme* nhd. *form* vr., moet het in 't Nl. en Nd., zooals de *v* als beginletter bewijst, vroeg zijn overgenomen.

Vormen (het vormsel toedienen) ww. Uit glb. mnl. *vormen*, voor *vermen* door kleuring der vocaal (tegelijk door volksetymologie?), dat met mnd. *vermen* ohd. *firmôn* nhd. *firmen*, *firmeln* uit den term der lat. kerk *firmâre* (*confirmâre*) ontleend is.

Vorsch m. Uit glb. mnl. *vorsch*, glb. mnd. *vorsch* ags. *forsc* (dial. eng. *frosk*) ohd. *frosk* nhd. *frosch* on. *froskr* m. In dezen naam germ. **frusko-*, of **frusqo-* moet *sk* als afleidingssuffix worden beschouwd en hiervoor, evenals bij vorschen, een gutturaal zijn uitgevallen; vgl. de benamingen ags. *frogga* eng. *frog* en ags. *frocca* ouder dial. eng. *frock*, on. *fraukr*. De verklaring dezer benamingen, die op een voorgerm. wt. **pruk* zouden wijzen, is nog niet gelukt.

Vorschen ww. Eerst nnl. en evenals mnd. *vorschen* uit hd. *forschen* ontleend. Ohd. *forskôn* (somtijds met assimilatie *forspôn*) „vorschen, vragen"; een slechts in 't Duitsch bekende *sk*-afleiding (vgl. dorschen, wenschen, wasschen) van een st. *forh-*, *furh-*, die bij de groep van vragen behoort: *forsk-* voor **forhsk-* vgl. got. *waúrstw* voor *waúrhstw* „arbeid" (bij werken) en vorsch. Eene *sk*-afleiding van dezen wt. was reeds indog. (**prk-skâ-*); vgl. lat. *poscô* (voor **porscô*) „ik vorder", skr. *prch* (voor *prçsk*) „vragen, verlangen, verzoeken", arm. *harç* „vraag".

Vorst m. Uit mnl. *vorste* (*vōrste*); b. a. os. ohd. *furisto* „hoogste, voornaamste, vorst, heerscher" mhd. *vürste* nhd. *fürst* m. 't Duitsch-nl. woord is eigl. een superlatief, die ook in 't Germ. als zoodanig bewaard is, ohd. *furist* ags. *fyrst* engl. *first* on. *fyrstr* „de eerste", naast den compar. ohd. *furiro* „de vroegere, de meer voortreflelijke" on. *fyrre* „vroeger"; hiernaast met ander superlatiefsuffix got. *fruma* en os. *formo* ags. *forma* „de eerste". Oorspr. verwant zijn gr. *πρόμος*, lat. *primus*, lit. *pìrmas* en skr. *pûrva-s*, osl. *prŭvŭ*, *prĭvŭ* „de eerste". De ten grondslag liggende indog. st. *pr̥* is ongetwijfeld dezelfde, waarvan ook de groep van voor, voort is gevormd.

Vorst (van het dak) vr. Uit glb. mnl. *vorst* mnd. *vorst* nnd. *forst*; vgl. ohd. *first* mnd. *verst* m. „spits van 't dak, van een berg, van een helm" nhd. *first* m. vr. ags. *first*, *fyrst* vr., welke woorden op germ. **firsti-* wijzen. Ndl. nd. vorst bevat waarschijnlijk een

trap van klankwisseling, die overeenkomt met den klinker van 't oorspr. verwante skr. *pṛ́ṣṭhá-m* onz. „vooruitstekende rug, top, bergtop". Ofra. *freste*, prov. *frest* „gevel" zijn uit 't Germ. ontleend. Indog. **prsto-*, **persti-* wordt als een oude samenstelling (evenals nest) in de bet. „wat vooruitstaat" van de praepos. voor en den wt. *sta* (staan) opgevat.

Vorst (koude) vr. Uit mnl. *vorst* m. vr., b. a. glb. mnd. *vorst* ags. *forst* m. en, met metathesis, aan eng. *frost* on. *frost* onz. ohd. nhd. *frost* m. Germ. **frusto-* is eene afl. van den wt. van vriezen.

Vos m. Uit glb. mnl. *vos* (*ss*, uit *hs*), b. a. mnd. *vos* ags. engl. *fox* ohd. *fuhs* nhd. *fuchs* m.; hiervan 't fem. ags. *fyxen* engl. *vixen* „vossin, jonge vos" nhd. *füchsin*. De *s* van *fuhs* is een achtervoegsel evenals bij los, zij ontbreekt in de oudere femin. formatie got. *faúhō* on. *fóa* „vos" ohd. *foha* mhd. *vohe* mnd. *vō* „vossin, vos". Got. *faúhō* wijst op voorgerm. **púkā́*; evenwel is in geen andere indg. taal eene overeenkomstige benaming voor den vos aanwezig. Men denkt aan samenhang met skr. *puccha* „staart, pluim"; vos als „de met een pluimstaart voorziene" zoude wel denkbaar wezen, doch eene andere verklaring zou meer aannemelijk zijn, indien op grond van nhd. *fauchen* (vroeger ook *fochen*; naast *pfauchen*) een indg. wt. *pŭk* „blazen" mocht worden aangenomen; vgl. den wt. *pū* onder voos.

-voud, -voudig in samenstellingen: uit mnl. *-vout* (*d*), b. a. got. *-falþs* on. *-faldr* os. *-fald* mnd. *-volt* ags. *-feald* eng. *-fold* (*twofold*); zie eenvoud; hiervan afgeleid mnl. *-voudech* waarnaast *-vuldech* (het laatste uit -**voldig*, of germ. klankwisseling -**fuld*?) nnl. -voudig, -vuldig mhd. *-veltec* nhd. *fältig*. Germ. **falþo-*, **faldo-* (**fuldo-*?) behoort bij vouwen; hieraan is het eveneens tot de formatie van multiplicatieve telwoorden dienende gr. -παλτος, meestal -πλάσιος uit **pltios* (διπαλτος, διπλάσιος „tweevoudig") nauw verwant. — Zeer opvallend is mnd. *sorchvoldich* nnl. zorgvuldig ouder-md. *sorceveldic* nhd. *sorgfältig* naast *sorgfalt* vr.; wellicht moet een **sorgvolde* vr. „zorgvuldigheid" van ohd. *sorgfol* „zorgvol, zorgvuldig" als grondvorm worden aangenomen.

Vouwen ww. Door uitvalling der intervocalische *d* uit mnl. *vouden*, b. a. mnd. *volden* ohd. *faltan*, *faldan* nhd. *falten* ags. *fealdan* eng. *to fold* on. *falda* got. *falþan* „vouwen". Germ. *falþ*, *fald* uit voorgerm. *palt*, *plt*; vgl. de in 't Grieksch overeenkomende woorden onder -voud, skr. *puṭa* „vouw" voor **plta* (osl. *pletą*, *plesti* „vlechten"? — **Vouw** vr., uit mnl. *voude* vr., mnd. *volde* mhd. *valte* nhd. *falte* vr. ohd. *falt* m. — Van het germ. compositum met de bet. „vouwstoel" ohd. *faltistuol* ags. *fyldstōl* is fra. *fauteuil* (mlat. *faldistolium*, *faldistorium*, it. *faldistoria*) afkomstig.

Vraag vr. Mnl. mnd. *vrâge* ohd. *frâga* nhd. *frage*: bij vragen ww., uit mnl. *vrâgen*, b. a. os. *frâgon* ohd. *frâgên* (*frâhên*) nhd. *fragen*: een slechts in 't vasteland-Germ. voorkomende formatie voor „vragen, onderzoeken" die een germ. **frēgain*, **frēhain* zoude geven; de wt. hiervan vormde in 't Germ. een st. ww. met *n* in 't praes. **frĕhnan*, **frah*, **frēgum* „vragen", got. *fraíhnan*, *frah* on. *frĕgna* ags. *frignan*, *frínan* (en *fricgan* uit **frĕgjan*), os. *fragn* „ik vraagde", mnl. *vrien* (uit **frĕhan*) „vragen"; van denzelfden wt. is, als. *sk*-afl., vorschen afkomstig en, met opvallende volgorde der klanken, vergen, verder ags. *frĕht* „orakel", *frihtrian* „waarzeggen", *fricca* „heraut". De wt. komt volgens de klankverschuiving overeen met den indg. wt. *prĕk*, *pṛk* in skr. *pṛch* (zie vorschen), *praçná* „vraag, navraag", zd. wt. *parĕs*, *pĕrĕs* „vragen, vorderen"; lat. *preces* plur. „verzoeken", *precāri* ww. „verzoeken", *procus* „vrijer", *procax* „indringend, onbeschaamd"; osl. *prositi* en lit. *praszýti* „vorderen, verzoeken". 't Grondbegrip kan „vorderen, opvorderen" zijn.

Vraat m. Uit glb. mnl. *vrât*, mnd. *vrât* ohd. *frâʒ* nhd. *frasz* m.; mnd. *vrât* mhd. *vrâʒ* nhd. *frasz* beteekenen tegelijk „het eten, vreten; vraatzucht": bij v r e t e n.

Vracht vr. Uit mnl. *vracht*, mnd. *vracht* nhd. *fracht* vr. engl. *fraught*, *freight* „vracht, bevrachting". Het woord moet oorspr. „vrachtgeld, vervoerloon", dan eerst „lading" hebben aangeduid, want glb. mnl. (mnd.) nvl. *vrecht* pleiten voor identiteit met ohd. *frêht* vr. „verdienste, loon" (*gifrêhtôn* „verdienen"), dat te recht tot een compositum **fra-aiht* (vgl. v r e t e n) van den wt. *aih* in e i g e n (mnl. *êgen* „verdienen") wordt herleid. „De speciale bet. der jongere dialecten vertoont zich het eerst in 't Mnl. en Mengl., zij drong ook in 't Rom., vgl. fra. *fret*"; evenwel moet v r a c h t wegens den klinker wel voor een speciaal frieschen vorm worden gehouden; vgl. l a d d e r. Mnd. *vrucht*, *vrocht* „vracht" is vermoedelijk identisch met v r u c h t „fructus, winst".

Vrank en **frank** bnw. Eerst vroeg-nnl. bekend en door rom. bemiddeling naar den volksnaam der F r a n k e n gevormd; het rom. adj., it. sp. ptg. *franco*, fra. *franc* (naar hetwelk ook nhd. *frank* is gevormd) wijst daarop dat de naam der overwinnende, heerschende Franken als „vrij man in 't algemeen" werd opgevat. De moderne wetenschap brengt daarentegen den naam der Franken in verband „met een verloren ohd. **francho* „werpspies", dat in 't Ags. als *franca*, in 't Oudn. als *frakke* is bewaard gebleven; eveneens hebben de Saksen hun naam naar een wapen; ohd. *Sahsun* naar *sahs* „zwaard" (zie m e s)".

Vrede m. Uit mnl. *vrêde* (*verde*) m. vr. „vrede; genade, het ophouden", b. a. os. *frithu* ohd. *fridu* „vrede, wapenstilstand, rust, bescherming" nhd. *friede(n)* m. ags. *freoþu*, *friþu* vr. on. *friþr* m. „vrede"; in 't Got. slechts door den eigennaam *Friþareiks* eigl. „vredevorst" en het ww. *gafriþôn* „verzoenen" bekend. 't Alg. germ. *friþus* met het suffix *-þus* uit voorgerm. *-tus* (evenals in d o o d) wijst duidelijk op 't begrip „verschoonen, met rust laten"; hiermede staan in nauwe betrekking mhd. *vride* „omheining, omheinde ruimte", mnl. *vrijthof* ohd. *frîthof* „ingesloten hof" (om eene kerk; vandaar nhd. *friedhof*), ohd. *frîten* „omheinen, verzorgen, liefhebben, beschermen" got. *freidjan* „sparen". Voor den wt. *frî* zie v r ij. „'t Is opmerkenswaardig, dat eerst 't Germ. zich eene benaming voor „vrede" heeft geschapen: er is in de idg. talen geen gemeenschappelijke benaming voor „vrede" bekend, doch ook niet voor „oorlog".

Vreemd bnw. Uit mnl. *vreemde* (*vremde*), b. a. os. *fremiþi* ohd. *framadi*, *fremidi* „verwijderd, niet ergens bijbehoorend, niet eigen, vervreemd, vreemd, uitheemsch, bevreemdend" nhd. *fremd* ags. *fremþe*, *fremde* got. *framaþja-* (nom. **framaþeis* of **framaþs*?) „vreemd, vervreemd, uitgesloten van"; hiernaast vinden wij in mnd. *vrömede* nnd. *frömde* westfaalsch *früemd* ouder-rijnfrankisch *vrümede* eene klankwisseling **frumiþi*. 't Alg. germ., slechts in 't Noordsch ontbrekende adj. wordt gehouden voor eene afl. van de praepos. *fram*, **frum* got. *fram* „van iets weg, ver van" ags. eng. *from*, ohd. *fram* „voorwaarts, voort", die wel etymol. bij de groep van v o o r, v o o r t behoort.

Vrees, *vreeze* vr. Uit mnl. *vrêze* „schrik; gevaar", b. a. os. *frêsa* mnd. *vrêze* ohd. *freisa* mhd. *vreise* „gevaar, schrik, verderf, wreede aard, angst"; hierbij os. *frêson* „in verzoeking brengen, vervolgen, in gevaar brengen" ags. *frâsian* „beproeven" ohd. *freisôn* „in gevaar of angst zijn" mnl. *vrêzen* „in gevaar brengen, schrik aanjagen; vreezen" nnl. v r e e z e n; het Got. bewaart hierbij een geredupl. ww. *fraisan* „beproeven, op de proef stellen"; met *t*-suffix glb. on. *freista*, got. *fraist-ubni* „verzoeking". De buiten het Germ. niet gevonden groep vertoont dezelfde beteekenissen als die van g e v a a r (wt. *per*). Wegens de bet. „beproeven"

heeft men — echter wel ten onrechte — eraan gedacht, dat *fraisan* uit **fra-aisan* ontstaan zoude wezen (vgl. vreten); wt. *ais*, zie eischen.

Vrek bnw. Uit glb. mnl. *vrec*, welks verbogen vorm *vrecke* voor **vrēke* staat (vgl. vlak) zooals blijkt uit ohd. *frëh* (*hh*) „hebzuchtig, begeerig" mhd. *frëch* „moedig, koen, vermetel" nhd. *frech* ags. *frēc* „vermetel" (*frëca* „krijgshaftige held" ouder-nengl. *freak* „held, man") oostfri. *frek* „opgewekt, frisch, krachtig" on. *frekr* „begeerig" got. *frika-* slechts in de samenstelling *faihufriks* „geldzuchtig". Daar het germ. woord op voorgerm. **prego-* wijst, kan het nauwelijks bij vragen behooren; toch zoude men een dergelijk grondbegrip mogen vermoeden. 't Germ. woord drong in 't Rom.: ofr. *frique*, oprov. *fric*, nfra. *fricaud* „opgewekt, levendig".

Vreten ww. Uit mnl. *vrēten* b. a. mnd. *vrēten* ohd. *frëʒʒan* „opeten, vreten" van menschen en dieren; uit **fra-ëtan*, compos. van eten, met syncope der onbetoonde *a*, got. *fraïtan* „opeten", in 't praet. eveneens gesyncopeerd *frēt* in plaats van **fra-ēt*; hierbij ook nog engl. *to fret* „uitbijten". Voor de samentrekking vgl. ook vracht, wrevel; 't got. verbaalpraefix *fra-* luidt anders in 't Ohd. *far-*, *fir-* nl. ver-.

Vreugde vr. Uit glb. laat-mnl. *vröchde* (*vroochde*). De identificatie met de afl. van germ. *frawo-* „vroolijk" (zie dit woord) ohd. *frewida* nhd. *freude*, welke veeleer in 't Mnl. zoowel als in 't Mnd. *vroude* luidt, is in strijd met de klankwetten; *vröchde* is daarentegen bij laat-mnl. *vrögen* voor verheugen (vgl. vl. *vruizen* voor verhuizen) gevormd.

Vriend, vrind m. Mnl. *vrient* (*d*) met verschillende bijvormen is een vl. vorm uit onl. **friund*, **friond* (holl. **vrūnd*, *vrunt*), b. a. ofri. os. *friund*, *friond* ohd. *friunt* „vriend, verwant" nhd. *freund* ags. *freónd* engl. *friend*, got. *frijōnds* m.: eigl. ptcp. praes. — dus eene formatie als vijand — van een germ. ww. voor „liefhebben"; vgl. got. *frijōn* ags. *freógan* „liefhebben" over welks wt. bij vrij, vrijen wordt gesproken.

Vriezen ww. Uit glb. mnl. *vriezen* b. a. mnd. nnd. *vrēsen* ohd. *friosan* „van koude vast worden, van koude rillen, koude gevoelen" nhd. *frieren* ags. *freósan* engl. *to freeze* on. *frjósa*; got. **friusan* st. ww. kan men wegens *frius* onz. „koude, vorst" met zekerheid onderstellen. Germ. **friusan*, **fraus*, **fruzum* later *frurum* nl. *vroren*; hierbij vorst en glb. mnl. *vrieze*, evenals met rhotacisme ags. *freórig* „vriezend, kouwelijk, verstijfd", on. *frör* onz. plur. „vorst, koude". De germ. groep wijst op een voorgerm. wt. **preus*; men vergelijkt lat. *prūrio* voor **prūsio* „jeuken"; dan zoude *friusan* wel oorspr. „'t brandend jeukende gevoel der koude ondervinden" beteekend hebben"; vgl. ook nhd. *frieseln* „een zekere koorts met huiduitslag". Verder wordt vergeleken de skr. wt. *pruṣ* „sprenkelen", *pruṣvā* „droppel, bevroren droppel, rijp", lat. *pruīna* (voor **prusvīna*?) „rijp". De indg. wt. zoude ongeveer de begrippen „spatten" en „prikkelen" hebben gehad.

Vrij bnw. Uit mnl. *vrī* „vrij; edel; heerlijk; blijde" (nvl. ook „fraai; veilig"), b. a. ofri. *frī* mnd. *vrī* (os. slechts bekend *frī-lik* als epitheton eener edele vrouw) ohd. *frī* nhd. *frei* ags. *frī*, *freó* engl. *free* got. *freis* (acc. *frijana*) „vrij, onbeperkt". Het Oudnoordsch heeft in plaats van 't enkelvoudige adj. slechts de samenstelling *frjáls* „vrij; vrijheid", b. a. ohd. *frīhals* „de vrije" got. *freihals* „vrijheid" ags. *freóls* „vrijheid; vrede, rust" *freólsdæg* „feestdag": het Oudgerm. gebruikte een composit. van hals voor „vrij" resp. „vrijheid", „daar een ring om den hals een teeken der slaven was". Germ. **frijo-* „vrij, onathankelijk" komt overeen met cymr. *ridd* (uit *prija-*) „vrij" en gaat uit van 't begrip, dat in de onder vrede besproken dentaalafl. van denzelfden wt. duidelijk te voorschijn treedt: „met rust gelaten onbeperkt, ongehinderd, veilig". Men

kan niet met nauwkeurigheid zeggen, hoe deze begrippen samenhangen met die, welke bij den germ. wt. *frî*, indg. *prî* verder verspreid en ouder voorkomen, vgl. vriend van *frijôn* „liefhebben", got. *friaþwa* „liefde", ags. *freód* (uit **frijôdus*) „liefde, gunst", *frígu* „liefde", en verder skr. *pri-yá-s* (in vorm = vrij) „dierbaar, bemind" bij den wt. *prî* „verheugen, gunstig stemmen", *prîtá-s* „geliefd, liefelijk, dierbaar; vergenoegd"; met skr. *priyá* „echtgenoote" ook „dochter" komt overeen os. *frî* ags. *freó* „vrouw"; osl. *prijają* (*prijati*) „zorgen voor, bijstaan", *prijatelĭ* „vriend": is „sparen, met vrede laten" eigl. „vriendelijk behandelen"? (vgl. verschoonen: schoon). De in 't jongere Germ. bij vrij voorkomende beteekenissen kunnen aanduiden „met de eigenschappen van een vrij man in overeenstemming", of ook op oudere indg. beteekenissen van 't adj. berusten. — Afl. mnl. mhd. *vrîen* „vrijmaken", vanwaar, met jongere *d* evenals in belijden, vlieden nnl. bevrijden.

Vrijdag. Uit mnl. *vrijdach*, mnd. *vrîdach* ohd. *frîatag* nhd. *freitag* ags. *frîgedæg*, *frîgdæg* eng. *friday* on. *frjádagr*: eigl. „dag van *Fría*", eene oudgerm. navolging der lat. benaming *dies Veneris*; in de plaats van Venus stelde men de van den indg. wt. *prî* (zie vrij) afkomstige naam der germ. godin der liefde (ogerm. **Frijjô*) ohd. *Fría* on. *Frigg*. Op **Frîjôn-dag* (**Frijôn-dag*) met den naam in zwakken vorm berusten ofri. *fríendei*, *frígendei* ovl. (naar vriend gewijzigd?) *vriendach*, *vrindach* nvl. *vriendag*.

Vrijen ww. Uit mnl. *vrîen* „naar iemands liefde dingen", b. a. glb. mnd. nnd. *vrîen* mhd. (zeldzaam) *vrîen* nhd. *freien*, dat eerst door Luther's invloed voorgoed burgerrecht verkreeg. 't Woord staat in overoud verband met den indg. wt. *prî* „liefhebben, liefde opvatten" (zie vriend, vrij); de germ. grondvorm was wellicht identisch met got. *frijôn* „liefhebben".

Vrijpostig bnw. Eerst nnl., naar het schijnt eene volksetymol. vervorming van fra. *riposte*, *riposter*. Of men hierin of in nl. vrijborstig (vgl. rondborstig) den eersten oorsprong van 't woord moet zoeken, blijft twijfelachtig. Wellicht moet men ook *postelen* „stampen, bluffend dreigen" bij Kil. in aanmerking nemen.

Vroed bnw. Uit mnl. *vroet* (*d*) „wetend, verstandig, ervaren" b. a. glb. ofri. os. *frôd* ohd. mhd. *fruot* ags. *frôd* on. *frôðr* „wetend" got. *frôþs* (*d*, *þ*) „verstandig": met klankwisseling gevormd bij got. *fraþjan* st. ww. „verstandig zijn, verstaan, erkennen"; hierbij vermoedelijk ohd. *frad* „heftig, werkzaam, degelijk"; ook mhd. *vrat* „stukgewreven (van de huid)", ohd. *fratôn* „kwetsen, kwellen"? Een overeenkomstige wt. *prăt* vertoont de overdrachtelijke bet. ook in lit. *prantu*, *prasti* „gewoon worden, leeren, inzien", *prôtas* „verstand", let. *prast* „verstaan, bemerken", *prâts* „verstand, gezindheid, gemoed".

Vroeg bnw. Uit glb. mnl. *vroech* (*gh*) naast *vroe*, b. a. glb. nederrijn. *frôch* mnd. *vrôch*, *vrô* adv.; de *ch*, *g* schijnt uit den eindklank *j* ontstaan te zijn zooals is op te maken uit ohd. *fruoji* adj. (adv. *fruo*) mhd. *vrüeje* (adv. *vruo*) nhd. *frühe*, *früh*, welke woorden op voorgerm. **prôio-* wijzen en volkomen met gr. πρώιος adj. „vroeg", adv. πρωί, πρωία vr. „vroegte" overeenstemmen. Deze formatie is, evenals ook skr. *prâtar* adv. „'s morgens vroeg" afgeleid van het bij de groep van voor behoorende *prô*; vgl. gr. πρῶτος „de eerste". „Opvallend is de beperking van 't oud-indg. adv. voor „'s morgens vroeg" tot het Duitsch-Nl. In 't Noordsch, Engl. Got. ontbreekt het; daarvoor vindt men got. *air*, on. *ár*, ags. *ǣr* „'s morgens vroeg" (zie eer). Overigens verruimde zich vroeg algemeen de speciale bet., vgl. duitsch *frühling*".

Vroolijk bnw. Uit glb. mnl. *vrôlijc*, mnd. *vrôlic* (os. *frôlîco* adv.) ohd. *frôlîch* nhd. *fröhlich*; engl. *to frolick* is uit 't Nl. ontleend. Afl. van mnl. *vrô* os. *frao* (*fraho*), *frô* (gen. **frawes*,

in plaats waarvan *frahes*) mnd. *vrô* ohd. *frô* uit *frao* (gen. *frawes*) nhd. *froh*. Hiervan 't factitivum **frawjan*, **fraujan* ohd. *vrouwen*, *vrewen* nhd. *freuen* mnd. *vrouwen*, **vröjen*, **vreien* mnl. *vrouwen*, *vrôien* naast het onder vreugde vermelde subst. In 't Ags. Engl. ontbreekt de groep, evenzoo in 't Got. en Oudnoordsch, tenzij soms on. *frár*, *frór* „flink, rap" met ohd. *frao* identisch kan wezen; vgl. voor de bet. rasch, ofra. *baud* „vermetel, vroolijk" uit germ. *balþ* (zie boud), ook glad. Verwantschap van 't germ. adj. **frawo-* met de in klank overeenkomende groep van vroon, vrouw is twijfelachtig.

Vroom bnw. Uit mnl. *vrōme* „degelijk, dapper", met dezelfde ontwikkeling van begrippen — eveneens bij deugd — als nhd. *fromm* uit mhd. *vrum* „degelijk, voortreffelijk, goed, bevorderlijk" mnd. *vrōme*. Het adj. heeft zich eerst later ontwikkeld uit de groep van ohd. os. *fruma* mhd. *frum(e)* mnd. mnl. *vrōme* „nut, voordeel", os. *frummian* ohd. *frummen* mhd. *vrümen* „vooruitbrengen, volbrengen, nuttig zijn", mhd. *vrumen*, *vromen* „vooruitkomen, gedijen, nuttig zijn" mnl. *vrōmen*, welke woorden naast de met klankwisseling verwante ags. *fram* adj. „dapper, bevorderlijk" on. *framr* „voortreffelijk" mnl. *vrāme* „voordeel", **framjan* on. *fremja* ohd. *fremmen* os. *fremmian* mnl. **vremmen* „uitvoeren, vooruitbrengen, volbrengen" nvl. *vremmen* „nuttig zijn, versterken" en met got. *fruma* „de eerste" (zie vorst „princeps") op eene superlatieve *m*-afl. van de maagschap van voor (vgl. ook vreemd) berusten: „vooruitbrengend, bevorderlijk" is derhalve de oorspr. bet. van vroom.

Vroon onz. 't Subst. is, evenals mhd. *vrône* nhd. *frohne* vr. (vroeger nhd. *frohn* m.) eerst een jongere formatie. 't Oudst verschijnt een indeclinabele vorm, ohd. *frôno* os. *frâno* ofri. *frân* mhd. mnd. *vrône*, *vrôn* die bijvoegelijk voor „den heer betreffend, heerlijk; goddelijk, heilig", dus zoowel in betrekking tot den goddelijken, als den wereldlijken heer gebruikt wordt (afl. ohd. os. *frônisk* „heerlijk, schoon", vgl. heerlijk): ohd. *daz vrôno crûzi* „'t kruis van Christus", mhd. *vrônlîchnam* nhd. *frohnleichnam*, mhd. *vrônalter* „hoogaltaar"; mhd. *vrôndienst* „heerendienst" nhd. *frohndienst* nnl. vroondienst, mhd. *vrônrëht* nnl. vroonrecht, mhd. *vrônhof* „heerenhof"; hierbij mhd. *vrœnen* nhd. *fröhnen*. Ohd. os. *frôno* behoort bij het onder vrouw besproken germ. woord voor „heer", welks genit. plur. het is; de toepassing op den Christelijken God bewijst, dat het bijvoegelijk gebruik reeds voor de invoering van 't Christendom tot stand was gekomen.

Vrouw vr. Uit mnl. *vrouwe* „meesteres, gebiedster, aanzienlijke vrouw"; de gehuwde vrouw heette *vrouwe* aanvankelijk slechts als „gebiedster van 't huis" of uit hoffelijkheid van den man; b. a. glb. ohd. *frouwa* mhd. *vrouwe* nhd. *frau* (mnd. *vrouwe* ofri. *frouwe* ontleend?); voor namen wordt *vrouwe*, verbogen *vrouwen* tot *ver*, *vern* verkort, vandaar namen als *Verbrechten* „(zoon) van vrouw Brechte". Een opvallende bijvorm van 't overigens in de andere oudgerm. talen ontbrekende woord, ond. *frûa* mnd. (mnl.?) *vrûwe* noordsch *frú* wordt door ontleening uit ohd. *frouwa* verklaard. Dit, uit **fraujôn*, is eene oude femin. formatie bij een germ. woord voor „heer", dat ohd. *frô* (slechts als vocat. gebruikelijk) os. *fraho*, *frôho*, *frôio* ags. *freá*, *frêgea* got. *frauja* (germ. **frawon-*, **fraujon-*) luidt; hierbij got. *fraujinôn* „heerschen". Als identisch hiermede en 't femininum ervan worden de on. godennamen *Freyr* en *Freyja* beschouwd. „'t Mascul. is bij ons verloren gegaan, evenals in 't Rom. *dominus* in verscheidene talen uitstierf, terwijl *domina* (als *donna*, *dame*) overal bewaard bleef; vgl. zwager. In de Middeleeuwen bracht men *vrouwe* bij hd. *freuen*; vgl. Freidanks gezegde *durch vröude vrouwen sind genant, Ir vröude ervröuwet elliu lant. Wie wol er vröude kante, Der sie êrste vrouwen nante.* Taalhistorisch is deze schoone verklaring

niet te rechtvaardigen en kan men zelfs geen nadere betrekking tusschen de twee gelijkluidende groepen aantoonen. Veeleer berusten de woorden voor „heer, gebiedster" evenals skr. *pûrva*, *pûrvya* „de voorste, voortreffelijk", osl. *prŭvŭ*, *prĭvŭ* „eerste", op een *w*-afl. van de groep van voor (vgl. ook skr. *prā-bhu* „heer, uitmuntend" eigl. „vooraan zijnde"). Dat uit **prowo* „vooraanstaande" zich ook de bet. „flink, opgewekt, vroolijk" ontwikkeld heeft, is niet ondenkbaar. Zie juffer, freule.

Vrucht vr. Uit glb. mnl. *vrucht* (*vrocht*), b. a. ofri. *frucht* os. ohd. *fruht* nhd. *frucht* vr.: ontleend uit lat. *fructus*, dat ongeveer gelijktijdig met plant en een rij van plantennamen werd overgenomen. Door fra. bemiddeling is fruit van 't zelfde woord afkomstig.

Vruchtig in godsvruchtig; van mnl. *vrucht*, *vruchte* (*vrocht*) „vrees", b. a. mnd. *vruchte* ags. *fyrhto* met metathesis **fryhto* vr. eng. *fright* got *faúrhtei* vr., ohd. os. *for(a)hta* mhd. *vorht(e)*, nhd. *furcht* vr.; hierbij got. *faúrhts* ohd. *foraht* os. ags. *forht* adj. „vreezend" en het (denominatieve, of oorspr. st., met eigl. slechts aan 't praes. toebehoorende dentaal gevormde) ww. **furhtjan* praet. **forhta* got. *faúrhtjan* ohd. *furhten* (*forahten*) nhd. *fürchten* os. *forhtjan* mnl. *vruchten* ags. *fryhtan* (*forhtian*) eng. *to frighten*. Os. *forht* adj. is eigl. een *t*-ptcp. evenals luid (hierbij *forhta* vr., gevormd evenals schande) van een voorgerm. wt. **qerk* (of **perk*? vgl. vijf), die men terugvindt in lat. *querquerus* „huiverend", gr. *καρκαίρω* „ik sidder".

Vuig bnw., zie vod.

Vuil bnw. Uit mnl. *vuul*, alg. germ. adj. **fûlo-* voor „rottend, rot", waaruit zich ten deele de bet. „lui" ontwikkeld heeft: got. *fûl-s* ohd. (ond. *fûlipa* „verrotting") ags. *fûl*. Als wt. blijkt *fû* uit on. *fúinn* „verrot" ptcp. van een verloren st. ww. **fûan* „rotten", welks causat. **faujan* in on. *feya* „doen verrotten" bewaard is. De germ. wt. *fû*, waarvan ook een nomen voor „cunnus" gevormd werd (zie hondsvot), beantwoordt aan een voorgerm. wt. *pû*: skr. zend. wt. *pû* (*pûy*) „stinken, rotten", lit. *pûvù*, *pûti* „rotten", hierbij met *l*-afl. evenals in vuil, *púlei* „etter", gr. *πύον* „etter", *πύθω* „ik doe verrotten", lat. *pûs* onz. „etter", *pûteo* „stinken", *pûter* „vergaan, rot". De bet. van den wt. is „stinken, naar iets rottends ruiken". — Vuilik eerst nnl., dial. rijn. *faulick* „luiaard, vuilik", Teuthon. *vuylick* westfaalsch *fulk* „aas": waarschijnlijk eene overoude formatie met hetzelfde suffix als in havik, pezerik.

Vuist vr. Uit mnl. *vuust* vr., b. a. mnd. *vûst* ofri. *fêst* ohd. *fûst* nhd. *faust* ags. *fŷst* vr. engl. *fist*; in 't Noordsch is de benaming niet bekend; in 't Gotisch althans niet tot ons overgeleverd. Germ. *fûsti-* wordt uit **fûhsti-* verklaard en gewoonlijk vergeleken met gr. *πύξ* „met de vuist", *πύγμαχος* „vuistvechter", *πυγμή* „vuist, vuistgevecht", lat. *pugnus* „vuist" (hierbij *pugna*, *pugnâre*), *pugil* „vuistvechter" (ook *pugio* „dolk" — vgl. ponjaard — eigl. „vuistwapen"?). Anderen verklaren wegens de gelijkheid van 't suffix beter germ. **fûhsti* uit **funhsti* volgens osl. *pęstĭ* „vuist" voor **penksti*. **Pn̥q-st-* „vuist" zoude bij vinger en vijf kunnen behooren; vuist eigl. „de vijf vingers te zamen". Verwantschap met 't lat.-gr. en 't osl. woord tegelijk is nauwelijks denkbaar.

Vullen ww. Uit glb. mnl. *vullen*, alg. germ. factit. *fulljan* van vol: got. os. *fulljan* ags. *fyllan* ohd. *fullen*.

Vullis onz. Identisch met vuilnis, mnl. *vûlnisse* vr. onz., waaruit het door assimilatie van *ln* tot *ll* en vocaalverkorting is ontstaan.

Vuns bnw. Eerst jonger-nnl. bekend; engl. *to vinnen* „muf worden" uit ags. *fynegian* „rotten", nd. *fünsk* bnw. pleiten voor een bij den wt. van vuil behoorenden st. *fun*, terwijl nwvl. *vunzen*, *veunzen*, *veinzen*, *vinzen* Kil. *veinsen* „gloeien zonder te branden", dial. duitsch *funse* vr. „kleine, slecht brandende lamp" aan een met vonk gemeenschappelijken st. *fun* doen denken.

Vuren bnw. Uit glb. mnl. *vuren*,

vuerijn, mnd. *vüren* oostfri. *füren*; bij deze vormen past dial. nhd. *feure* nd. *vūre* „pijnboom", terwijl ohd. *for(a)ha* mhd. *vorhe* nhd. *föhre* (uit het compositum met *kien* werd *kiefer*) in 't Mnd. en Mnl. een adj. **vōren* moesten opleveren; vgl. ags. *furh* eng. *fir* on. *fura* de. *fyr*, *fyrre* „pijnboom". De vormen met *ū*, *eu* zouden naast germ. **furhus* (= ags. *furh* ohd. *forha*) een vorm **fūrhus* moeten bewijzen, indien zij niet door wijziging naar vuur, of ontleening uit één dialect in de andere (uit het Noordsch?) te verklaren waren. Overigens brengt men germ. *furhus* als voorgerm. **qrkus* met lat. *quercus* „eik" in verband; voor germ. *f*: lat. *q* vgl. vier, vruchtig, en voor de verandering van beteekenis eik; ohd. *vereh-eih* en langobard. *fereha*, ook nhd., éénmaal voorkomend, *ferch* zijn in de bet. „eik" bekend.

Vuur onz. Uit mnl. *vuur* naast vl. *vier* onz.; beide vormen gaan terug — vgl. dier bnw. — op onl. *fiur* resp. **fuir* b. a. ofri. ond. ohd. *fiur* voor ouder *fūir* nhd. *feuer* ags. *fȳr* onz. uit **fūir* eng. *fire*, on. alleen dichterlijk *fúrr* m. en *fýre* onz. „vuur"; het gewone on. woord is *funi* b. a. got. *fōn* gen. *funins*, welks verwantschap met vuur zeer twijfelachtig is; vgl. vuns. Daarentegen komt *fū-ir* als oorspr. verwant overeen met gr. πῦρ, aeol. πύϊρ onz. „vuur" (πυρσός „fakkel", πυρετός „hitte") umbr. *pir* en arm. *hūr* „vuur". Het skr. heeft *pū* als verbaalwt. „vlammen, helder stralen", met eene andere afl. *pāvaká* „vuur".

W

Waag vr. Uit mnl. *wâghe* vr. „toestel om te wegen, toestand van het gewogen worden, van het zwevende zijn, onzekere afloop, waagstuk; het zwaar zijn, druk, last"; de beide eerste beteekenissen heeft ook ond. *wâga* mnd. *wâge* nhd. *wage*; ohd. *wâga* ags. *wǣg* (engl. *to weigh* „wegen") on. *vág* vr. beteekenen slechts „toestel om te wegen": germ. **wēgō* — zie wagen — is met klankwisseling bij wegen gevormd.

Waaien ww. Uit mnl. *wâien*, b. a. glb. ofri. **wêa* mnd. nnd. *weien* ohd. *wâen*, *wâjan* mhd. *wæjen*, *wæn* nhd. *wehen* ags. *wâwan* got. *waian* (voor *wēan*). Het oorspr. geredupliceerde st. ww. (praet. got. *waiwō*, mnl. *wieu*) is afkomstig van den reeds indg. wt. *we* „waaien"; vgl. gr. ἄημι osl. *vějati* skr. wt. *vā*. Formaties met klankwisseling hierbij zijn wind en hd. *wedel*.

Waak vr. Uit mnl. *wāke*, b. a. mnd. *wāke* „het wakker zijn, nachtwaak, wacht" ohd. *wacha* nhd. *wache* vr.; hierbij onl. **an waka* mnl. *ontwāke* „wakker": van waken.

Waal m. Uit mnl. *Wāle* mnd. *Wāle* (uit **Waleh*, *Walh*) b. a. ohd. *Walh* mhd. *Walch* „Romaan"; het overeenkomstige ags. *wealh* duidt den „Kelt" aan, en dit is de eigl. bet. van 't woord, dat als oudwestgerm. *Walha-* door zeer vroege ontleening (vgl. rijk) op den keltischen volkennaam *Volcae* teruggaat; „de beteekenis werd veranderd, toen de Romanen den grond van Frankrijk begonnen in te nemen, dien vroeger de Kelten hadden bewoond". Het hierbij beroorende adj. is ohd. *walhisc*, *welhisc* nhd. *welsch* mnd. *walsch*, *welsch* mnl. *walsch* (uit ond. **wal(h)sk*, of door verkorting uit **wāl(e)sch* uit *walhisk*?); vgl. nog walnoot en de namen *Wales* (ags. *Wālas* plur.) en *Cornwall*. Uit het Germ. drong de benaming ook in 't Slav., vandaar osl. *Vlachŭ* „Romaan" en de naam der *Wallachen*.

Waal (scheepswoord) vr. Slechts nnl., zonder voldoende etymol. aanknoopingspunten.

Waalwortel. Bij Kil. als *waelwortel*, *walwortel* bekend; mhd. *walwurz* nhd. *wallwurz*. Wellicht is 't eerste deel hetzelfde als in walnoot; vgl. echter de benaming mhd. *beinwelle* nhd. *beinwell*.

Waan m. Uit mnl. *waen* m. „meening, waan, twijfel", b. a. ofri. *wên* „meening" ohd. mhd. mnd. *wân* „onzekere meening, ongegronde meening, vermoeden, verdenking, geloof, hoop" os. *wân* ags. *wên* got. *wêns* m. „verwachting, hoop". Hiervan got. *wênjan* os. *wânian* ags. *wênan* mnl. nnl. wanen ohd. *wânen* nhd. *wähnen* met de beteekenissen, overeenkomstig 't subst. Of „verwachting, hoop" de grondbet. is, of soms „tusschen hoop en twijfel wankelende meening" als zoodanig moet worden beschouwd, is onzeker, eveneens de samenhang met os. *wânum* „glanzend" en de groep van wonen; en de germ. nominaalstam *wên-i-* of *wê-ni-* blijft onverklaard. — Waan in samenstellingen is ten deele volksetymol. naar waan vervormd wan —; vgl. b. v. mnl. *wan(ge)lôve* „waangeloof, ongeloof".

Waar bnw. Uit mnl. *waer*, b. a. glb. os. ohd. *wâr* (ohd. ook *wâri*); in 't Got. verschijnt slechts **tuz-wêrs* „twijfelachtig" als verwant; voor „waar" gebruikt Wulfila *sunjis*; ook het Ags. heeft een ander woord *sôþ* (ook os. *sôth*). Evenwel. is *wêr-* „waar" reeds voorgerm.: lat. *vêrus* oiersch *fír*; hierbij osl. *vĕra* vr. „geloof". Ohd. *wâra* vr. beteekent behalve „waarheid" ook „trouw, gelofte, verbond". Deze gegevens laten nauwelijks toe aan te nemen dat 't gelijkluidende germ. woord voor „vriendelijk" (zie meewarig en vgl. nog ohd. *wâra* „goede gezindheid", zend. *vâra* „wensch, gave", gr. ἦρα „iets, dat men wenscht, liefdedienst") met *wêr-* „waar" indentisch is. „Got. *-sunjis* en os. *sôþ* behooren tot den wt. *es* „zijn"; het ware is dus „het zijnde" waardoor het voor de hand ligt lat. *vêrus* germ. *wêr-* door een voorhistorischen tusschenvorm *wĕs-ró-* tot den indg. wt. *wes* (wezen) te reduceeren".

Waar vr. Uit mnl. *wāre* b. a. mnd. nnd. *wāre*, vanwaar laat-mhd. *war* nhd. *ware*, ags. *waru* eng. *ware* on. *wara* „koopwaar". Voor samenhang met waard bnw. zoude wellicht kunnen pleiten dat mhd. *phennincwërt* mnd. *pennewert* mnl. *penne-, pene-waert* (waarvoor ook *penneware* nvl. *pennewaar*) eigl. „waarde van een penning" in de bet. „(klein) handelsartikel, koopwaar, waar" zeer gewoon zijn. Nadere samenhang met de groep van bewaren zoude daarentegen tot eene grondbet. „uitrusting" voor waar leiden.

Waar bijw. Uit glb. mnl. *waar*, dat zoowel beantwoordt aan os. ohd *hwâr* ohd. later *wâ* nhd. *wo* (vgl. *warum*) als aan os. *hwar* ohd. *wara* „waarheen"; vgl. ook nog ags. *hwǣr* „waar" eng. *where* en got. *hwar* „waar" en verder voor de vormen het correlatieve demonstrativum daar. Waar behoort bij het bij wie besproken interrogativum evenals het temporale skr. *kár-hi* „wanneer".

Waarborg m. Eerst vroeg-nnl. bekend, mnd. glb. *wârborge*: samenstelling van borg met mnl. mnd. *wāre* uit *wëre* „dienstbewijs, vergunning, borgstelling" mhd. *wër* vr.; hierbij os. ohd. **wëro* mnd. *wëre* mhd. *wëre* m. „borg", ohd. (*gi*)*wërên* fri. *wera* mnd. *wëren* „vergunnen, bewijzen, betalen, borg staan" nhd. *gewähren*. Zie warande. Of ohd. *wërên* germ. **wërain* (uit **wirain*?) met indg. *wīro-* „man" (zie wereld) samenhangt, weten wij niet. Ook is geen samenhang met een der talrijke in de klanken overeenstemmende germ. stammen gevonden; het geheel gelijkluidende ohd. *wërên* „duren" nhd. *währen* met ohd. *wirîg* „volhardend, duurzaam, bestendig" en, met klankwisseling os. *warôn* mnd. *wāren* „duren" is vermoedelijk niet verwant; eerder oudiersch *feraim* „ik geef".

Waard (mannetjeseend) m. Met de bijvormen woord, woerd eerst nnl. (holl.-fri.); als middeleeuwschen grondvorm schijnt men *wart*, of *warte* te moeten aannemen; vgl. mnd. *warte* nnd. *wart*, *warte*, *waarte* dial. nl. *waart*, *weert*, *wartel*, *wertel*; de verdere vocaalveranderingen komen in 't Friesch in de klankgroep *wart*, *ward* voor, vgl. waard vr. en zwoord; *d* voor *t* is wellicht door den invloed van eend te verklaren of door dien van 't vol-

gende waard, dat ook voor „mannetje (van dieren)" gebruikt wordt. De oorsprong van *warte* is evenmin gevonden als die van glb. vl. en pommersch *erpel*, mecklenburgsch *weddik*, twentsch *waak*; in het overige Nd. *drake* eng. *drake* is vermoedelijk ontstaan door verkorting van een aan ohd. *antrahho* mhd. *antreche* nhd. *enterich* de. *andrik* westfaalsch *ännerik* beantwoordenden vorm. Opmerkelijk is de samenstelling met vogel voor „waard": westfaalsch *andfuegel* zwits. beiersch *entvogel* (nl. zonder beperking tot het mannelijke dier).

Waard (kastelein) m. Uit mnl. *waert* uit — vgl. aarde — *wert* (*d*), b. a. ofri. *werda* „huisheer" os. *wërd* mnd *wert* ohd. *wirt* „huisheer, landheer, gastvriend, waard" nhd. *wirt* got. *wairdus* „gastheer, gastvriend". Of germ. **wirdus* (of **wërdus*?) uit voorgerm. **wirtús* (**wertús*?) soms met germ. *wërain* „vergunnen" (zie waarborg) of met indg. *wīro* „man" (zie wereld) samenhangt, weten wij niet.

Waard vr. Mnl. *waert*, b. a. mnd. *werde* (m ?) en (met opvallenden vorm) *werder* m. onz. „eiland, schiereiland" oostfri. *wörde* „hooge oever" ohd. *warid*, *werid* mhd. *wert* (*d*) „opgehoogd, tegen overstrooming beveiligd land in rivieren en poelen, eiland" nhd. *werd* (*werth*, *wörth*) m. onz. en *werder* m. „eiland" ags. *waroð* „oever, strand"; nl. *word*, *woerd*, *woert* in plaatsnamen kunnen friesche vormen van hetzelfde woord zijn (ofri. **waroð*, **werið*). Het woord wordt beschouwd als een afl. van ags. *wær* on. *ver* onz. „zee"; vgl. voor de bet. eiland. Oorspr. verwantschap met skr. *vár* „water" is onzeker.

Waard bnw. Uit mnl. *waert*, *we(e)rt* (*d*) „waard, waardig, in aanzien" b. a. ofri. os. *wërð* ohd. *wërd* „een bepaalde waarde hebbend, voor een bepaalden prijs te koop" en absoluut „van hooge waarde, waardig, in aanzien, uitmuntend, voornaam" nhd. *wert* ags. *weorþ* eng. *worth* got. *wairþs* „waard, waardig, degelijk, deugdelijk"; als substantief os. *wërð* onz. „prijs, loon" ohd. *wërd* onz. m. „koopprijs, voorwerp van waarde, hooge waarde, heerlijkheid" nhd. *wert* m. got. *wairþs* m. „waarde, prijs"; afl. ohd. *wirdī* vr. „waardigheid" nhd. *würde* mnd. *werde* nl. waarde; zie ook verontwaardigen. Germ. *wërþo-* adj. is in de verwante talen niet teruggevonden; lit. *wertas* en osl. *vrědŭ* „waard" hebben den schijn van uit 't Germ. ontleend te wezen. *Wërþo-* kan wegens de bet. niet bij worden behooren; *þ* zal wel een afleidend achtervoegsel wezen, waarvoor wellicht waar vr. pleit. Misschien kan men het met lat. *verēri* „schuwen, achten, eeren" in verband brengen, waard eigl. „geacht"; anderen denken aan den indg. wt. *wor* „aanzien, aankijken" (zie waarnemen), wat tot eene dergelijke grondbet. zoude leiden.

Waardijn m. Eerst vroegnnl. bekend als *waerdein*, *weerdein*, mnd. *werdein* hd. *wardein*. In de alg. bet. „opzichter", mengl. *wardein* nengl. *warden* behoort het bij fra. *garder* (vgl. fra. *gardien*; zie waarnemen); in de bet. „waardebepaler" is het volksetymol. met waardeeren, waardij in verband gebracht, die met rom. uitgangen van waard zijn afgeleid.

Waarloos bnw. Slechts nnl.; oorsprong niet bekend.

Waarnemen bnw. Uit mnl. *wāre nemen* b. a. glb. os. ohd. *wara nëman* nhd. *wahrnehmen*; *wara* mnl. *wāre* is een znw. „opmerkzaamheid, waarneming, opzicht, bescherming, verzorging" (zie ontwaren, verwaarloozen) bij got. *war-s* os. *war* ags. *wær* „opmerkzaam, voorzichtig" mnl. *ghewar* „opmerkzaam, wakker, waakzaam, weerbaar (zie gewaar) en het ww. os. *waron* ohd. (*bi*)*warōn* „opmerken, op iets letten, zorgen voor, behoeden, bewaren" ags. *warian* mnl. *wāren* (nnl. be-, verwaren). De germ. groep, waaruit fra. *garer* „acht geven, behoeden" is ontleend, is afkomstig van een voorgerm. wt. *wor* die in gr. ὁράω „ik zie, ik kijk" aanwezig is. Deze

bet. komt naast jongere beteekenissen ook nog voor bij een germ. dentaal-afl.: got. *wards* os. *ward* ohd. *wart* in samenstellingen „wachter, bewaker", ohd. *warta* mnd. *warde* mnl. *waerde* „'t uitkijken, wacht; plaats om uit te kijken" nhd. *warte* vr., ohd. *wartēn* „uitkijken, loeren, verwachten" os. *wardon* mnd. *warden* „uitkijken, kijken, gadeslaan, op zijn hoede zijn, zorgen voor" nhd. *warten* ags. *weardian* „bewaken, bewaren" engl. *to ward* on. *varða* „bewaken, beschermen" mnl. *waerden* „wachten, bewaken". Uit deze oudgerm. groep is de rom. van it. *guardare* fra. *garder*, *regarder* afkomstig. — **Waarschuwen** ww. Uit glb. mnl. *waerschuwen*, mnd. nnd. *wārschūwen*; het eerste gedeelte van 't woord behoort bij germ. *waro-* „opmerkzaam"; het tweede bij schuw (ohd. *skiuhen* „vermanen"); hiertusschen ligt vermoedelijk een znw. met de beteekenis „opmerkzaam makende schrikaanjaging". Dezelfde bet. als waarschuwen had eene *n*-afl. van den wt. *war*: mnd. mhd. nhd. *warnen* ags. *wearnian* eng. *to warn* mnl. *waernen*. In oorspr. hiermede identisch zijn ohd. *warnōn* mhd. mnd. *warnen* mnl. *waernen* „voorzorg hebben, voorzien met, uitrusten" (ohd. *furewarna* md. *warne*, *werne* „voorzorg"), waarop de rom. groep van fra. *garnir* met de beteekenissen „waarschuwen, bewaren, voorzien, uitrusten" teruggaat. Daarentegen moeten ags. *wearn* vr. „weigering, ontzegging, tegenstand", *wyrnan* (engl. *to warn*) os. *wernian* mnd. *wernen*, *warnen* ohd. *wernen*, *warnen* ofri. *werna*, *warna* mnl. *weernen*, *waernen* etymol. hiervan gescheiden en bij weren gebracht worden.

-waarts. Met adverbiale *s* uit glb. mnl. *-waert*, b. a. glb. ags. *-weard* os. *-ward*, naast — met klankwisseling — *wërd* ohd. *-wart*, *-wert*, gelijk in functie met het genit. adverb. got. *-waírþis*, vanwaar nhd. *-wärts* eng. *-wards*. Oorspr. is 't slechts in samenstellingen aanwezige woord een adj. zooals b. v. got. *and-wairþs* „tegenwoordig" eigl. „toegekeerd", hierbij *and-waírþi* „tegenwoordigheid; aangezicht"; ohd. *inwërt* „inwendig", os. *geginward* „tegenwoordig"; naast germ. *wërþo-*, *wërdo-*, *wàrdo-* ook klankwisseling *u*, b. v. in ohd. *antwurti* „tegenwoordig", mhd. *antwürte* mnd. *antworde* „tegenwoordigheid", mnl. *jeghenworde* „tegenwoordigheid; tegenwoordig", nnl. tegenwoordig. Deze formaties behooren bij den wt. van worden in zijne oude bet. „zich wenden"; vgl. nog got. *swulþa-waírþja* „iemand die den dood nabij is".

Waas onz. Eerst nnl. bekend, maar hiermede identisch is vermoedelijk de mnl. naam *Waes* voor een deel van Vlaanderen; het woord komt overeen met on. *vás* „vochtigheid" (en glb. ags. *wás*?), en is eene formatie met klankwisseling, germ. **wēs-*, van de bij wasem besproken groep.

Wacht vr. Uit mnl. *wachte* b. a. glb. ohd. os. *wahta* nhd. *wacht* got. *wahtwō* vr.: bij waken. — Het mnd. nnl. mannelijke wacht is eerst uit het abstractum of het afgeleide ww. wachten ohd. *wahtēn* ontstaan.

Wachtel, zie kwakkel.

Wad onz. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. mnd. *wat* (*d*) nnd. *wad* „wad, 't bij eb droogwordende deel van 't strand" ohd. *wat* on. *vað* onz. „doorwaadbare plaats" en verder aan lat. *vădum* „doorwaadbare plaats". Het nomen, als adj. in ofri. *unwad* „niet doorwaadbaar, diep", indg. **wadho-*, behoort bij waden. Op glb. germ. **wadjo-* wijst mnl. **wedde* nnl. wed onz., nvl. *wedde* vr.

Wade vr. Eerst nnl., b. a. mnd. nederrijnl. *wāde* ohd. *wado* m. nhd. *wade* vr.; het overeenkomstige on *vǫðvi* beteekent algemeener „spier". Germ. **waþwon-* uit voorgerm. **wat-wo-* of **wa-two-* (of *o* in plaats van *a*) is niet vèrder verklaard.

Waden (door het water gaan) ww. Uit mnl. *wāden* st. ww. „gaan, waden, doordringen, uitvloein" b. a. ofri. *wada* mnd. *wāden* ags. *wadan* ohd. *watan* (nhd. *waten*) on. *vaða* st. ww. „gaan, voorwaarts dringen, door iets heen-

dringen, in 't bijzonder door 't water"; hierbij wad, wed. Uit het Germ. is afkomstig it. *guadare* „door 't water gaan" en *guado*, fra. *gué* „doorwaadbare of ondiepe plaats in 't water". Evenals wad heeft ook 't verb., een overeenkomstig woord in 't Lat.: *vâdere* „gaan, strijden"; elders is de ten grondslag liggende indg. wt. *wadh* niet bekend.

Waden (de lijkwa aandoen) ww. Van het onder gewaad besproken woord, dat in nnl. *wade* vr. zijne bet. tot „lijkbekleeding" beperkte.

Wadmer onz. Oorsprong onbekend.

Wafel vr. Uit glb. mnl. **wâfele*, b. a. nd. *wafel* (westfaalsch *wâfel*), vanwaar nhd. *waffel* en eng. *waffle*: uit het ten grondslag liggende germ. woord, **wêƀlo* (of **wêflô*?) ond. *wâfla* vr. zijn ook sp. *guafla* fra. *gaufre* (eng. *wafer*) ontleend, welke woorden behalve „wafel" ook „honigraat" beteekenen. Derhalve is 't gebak naar de gelijkenis met de honigraat genoemd; *wêƀlô* behoort met klankwisseling bij ohd. *wabo* m. *waba* vr. nhd. *wabe* vr. De „honigraat" zelf is naar de gelijkenis met een „weefsel" genoemd, want de benamingen behooren ongetwijfeld bij weven; vgl. ook mhd. *wift* „draad" en „honigraat", ags. *wëft* „inslag bij 't weefsel" eng. *weft*.

Wagen m. Uit glb. mnl. *wâghen*, alg. germ. **wagno-* m. on. *vagn* ond. *wagon* ags. *wægn* eng. *wain* ohd. *wagan* nhd. *wagen*: *n*-afl. van den bij weg, wegen besproken indg. wt. *wegh* „voortbewegen, bewegen", waarvan ook in andere indg. talen namen voor rijtuigen werden afgeleid: gr. *ὄχος* en oudiersch *fén* „wagen", lat. *vehiculum* „rijtuig"; vgl. ook skr. *vahana-s* „rijdend" en *vâhana-m* „wagen". Ook uit de verbreiding van de woorden rad en naaf blijkt dat een tot zekere volmaaktheid gekomen werktuig tot voortbeweging overoud is.

Wagen ww. Uit mnl. *wâgen*, b. a. mnd. mhd. *wâgen* nhd. *wagen* „in de waagschaal zetten, op 't spel zetten, wagen": van *wâga*, zie waag.

Wagenschot onz. Eerst jonger-mnl. bekend; glb. mnd. nnd. *wagenschot* (oostfri. ook „plank om de dijkopening te sluiten") mwvl. *wageschot* „fijne eikenplanken (die van over zee komen)", engl. *wainscot* „beschot", uit het Nd. of Nl. ontleend. Het tweede gedeelte is 2 schot, de betrekking van 't eerste deel met ofri. *wâg* „wand" (zie weegluis) heeft geen voldoende zekerheid; nd. duidt *bökenschot* zoodanig beukenhout aan.

Waggelen ww. Eerst vroeg-nnl. (ook in den vorm *wachelen*, uit **waglo-*) bekend; glb. mnd. nnd. *waggelen* nhd. *wackeln* eng. *to waggle*, naast laat-mhd. *wacken* mengl. *waggen* engl. *to wag* „waggelen" on. *vagga* „wiegen": verscherping van den st. *wag* in ohd. *wagôn* mnd. mnl. *wâgen* (*wâgelen*) ags. *wagian* „in beweging zijn, wankelen". Deze st. *wag* beantwoordt wellicht tegelijk aan de voorgerm. wts *wegh* (wegen) en *wak* (lat. *vacillâre* „wankelen, waggelen").

Wak onz. Eerst nnl.; mnd. nnd. *wâke* on. *vök* vr.: wellicht bij een adj. **wako-* „toegevend, zwak"; vgl. Kil. *wack* „toegevend, buigzaam, zwak", nwvl. *wakken* „gaan met knikkende knieën, inzakken". Mogelijk is verder oorspr. verwantschap met lat. *vagus* „wankelend, zwervend", gr. *ἄγνυμι* „ik breek", *ἀγή* „breuk"; vgl. wanken.

Wak bnw. Uit glb. mnl. *wak*, dat met on. *vökr* „vochtig, nat" op germ. **wakwo-* wijst, oorspr. verwant met gr. *ὑγρός* en lat. *ûvidus* (*ûv-* uit *ûgw-*) „vochtig" (ook skr. wt. *vakš* (uit **wag-s*) „droppelen, bevochtigen"?): indg. wt. *wag*, *ug* „vochtig zijn".

Waken ww. Uit glb. mnl. *wâken*, b. a. os. *wakôn* ohd. *wahhên* „wakker worden, wakker zijn" nhd. *wachen* ags. *wacian*, *wæccan* „waken, opgewekt worden, afkomen, afstammen" engl. *to wake*, *to watch*; got. een st. ww. *wakan* „waken, waakzaam zijn", ook ags. st. ww. *wacan* praet. *wôk* en mnl. praet. *wiek*; evenwel zijn de st. vormen wellicht eerst jonge analogievormingen. In elk geval is een zw. ww. germ. **wakain* „wakker worden, wakker zijn"

aan te nemen. Zie het causatieve wekken. Hierbij waak en nhd. adj. *wach*, het laatste, naar 't schijnt, een zeer jonge afleiding.

Wakker bnw. Uit mnl. *wacker*, b.a. mnd. nnd. *wacker* ohd. *wacchar*, *wahhar* mhd. *wacker*, *wacher* „levendig, opgewekt, wakker" nhd. *wacker* ags. *wacor* „wakker" on. *vakr* „levendig, wakker": oude afl., overeenkomende met skr. *vigra* „krachtig, levendig" van den bij wekken besproken germ. wt. *wak*.

Wal m. Uit mnl. *wal* (*ll*) „wal; watersloot" (vgl. voor de bet. dijk), b. a. os. *wal* (*ll*) „muur, rotswand" mnd. nnd. *wal* m „wal, dam, muur, vasteland" mhd. *wal* (*ll*) m. onz. nhd. *wall* m., ags. *weall* m. „wal, muur" engl. *wall*. Het westgerm. woord komt waarschijnlijk niet door oorspr. verwantschap, maar eerder door ontleening overeen met lat. *vallum*, *vallus* „wal, dam" en „schijnt bij de oudste overgenomen woorden uit het Lat. (vgl. straat, muur) te behooren".

Walen ww. Eerst nnl., b. a. mnd. nnd. *wālen* „draaien, wentelen, rollen": met on. *val-r* „rond", got. *walus* on. *völr* „staf" ags. *walu* „ronde, opgezwollen striem" engl. *wale* oostfri. *wāle* van een indg. wt. *wăl* of *wŏl* „draaien"; vgl. lit. *ap-walùs* „kogelrond", *wōlioti* en osl. *valiti* „wentelen". Zie wentelen, woelen, walm. — Hierbij walendistel, mnd. *walende distel*, thans dial. ook „ummelopen distel".

Walengang. Oorsprong niet duidelijk.

Walgen ww. Uit glb. mnl. *walgen*, mnd. nnd. *walgen*; hierbij met klankwisseling ouder nhd. *wulgeren* „walgen": de woorden berusten op een secundaire wortelformatie of gutturale afl. van een wt. voor „draaien, zieden, golven" (zie walen); vgl. mhd. *wëlgen* en ohd. *walgōn* „wentelen" dial. nhd. *walgern* „wentelen, rollen, met 't rolhout pletten", mnd. *walgen* „worstelen, zich afmatten"; in de bet. van nl. walgen heeft 't Hd. zonder 't gutturale achtervoegsel ohd. *wullōn* en mhd. *wüllen* md. *wollen*, ohd. *wullōd* „afkeer" (ook met opvallende *i* in plaats van *u*).

Walken ww. Uit mnl. *walken*, b. a. mnd. *walken* ohd. *walchan* (st. ww.) „walken, kneden, ranselen" nhd. *walken*; neemt men ags. *wealcan* on. *válka* „rollen, wentelen, golven, heen en weer bewegen", ags. *wealca* „golf" in aanmerking, zoo blijkt het dat walken oorspr. „wentelend, rondwoelend dicht maken of kneden" is, en dat de st. *walk* verwant is met de stammen *walg*, *wal* „wentelen" (zie walgen). Het germ. woord drong ook in 't Rom.; vgl. it. *gualcare*, fra. *gaucher* „door stampen bearbeiden", it. *gualchiera* „walkmolen".

Walm m. De hedendaagsche bet. ook in oostfri. en mhd. nhd. *walm* m.; ohd. *walm* „'t zieden, hitte" ags. *wylm* „golving, golf" nvl. *walm* „golf, borrel, gulp": het woord is eene *m*-afl. van een wt. *wel* of *wal* voorgerm. *wel*, *wal*, *wol* „in golvende beweging zijn" en vermoedelijk identisch met gelijkluidende wts. voor „wentelen, rollen" (zie walen). Van dezen wt. heeft ook 't Skr. de *m*-afl. *ūrmi* „golf". Verder behooren hierbij osl. *vlŭna* en lit. *wilnìs* „golf"; got. *wulan* „opbruisen, heet zijn", ohd. *walo* adv. „heet"; ohd. *wëllan* st. ww. „wentelen", *wëlla* nhd. *welle* „rol, cylinder"; nl wel, wellen; verder ohd. os. *wallan* nhd. *wallen* ags. *weallan* mnl. nvl. *wallen* oorspr. st. ww. „opbruisen, borrelen"; lat. *volvere*, got. *walwisōn*, eng. *to wallow* en gr. *εἰλύειν* „wentelen". Ook ohd. *wallōn* „rondzwerven, zwerven, trekken" mnd. mnl. nhd. *wallen* (*wallfahrt*) ags. *weallian* (waarbij als *k*-afl. eng. *to walk*) wordt met de grondbet. „zich rollend voortbewegen" bij dezelfde groep gebracht. Vgl. ook kwalm.

Walnoot. Uit mnl. *walnōte*, b. a. glb. mnd. nnd. *walnut* nhd. *wallnusz* ags. *wealhnutu* engl. *walnut* on. *valhnot* „waalsche (fransche of it.) noot", zie Waal.

Walros, walrus m. Uit de. *hvalros*,

vanwaar ook engl. *walrus*, nhd. *walrosz*; het eerste deel is 't zelfde als in walvisch; het tweede gedeelte wordt als ros opgevat, doch moet volgens sommigen door volksetymol. wijziging uit noorw. *russhval* „russische wal(-visch)" worden verklaard.

Wals vr. Met fra. *valse*, engl. *waltz* uit het Duitsch, waar de benaming *walzer* op *walzen* „draaien" (zie wentelen) berust.

Walvisch. Uit glb. mnl. *walvisch*; dezelfde samenstelling in ohd. *walfisc* mnd. *walvisch* on. *hvalfiskr* voor de enkelvoudige benaming ohd. nhd. *wal* ags. *hwæl* engl. *whale* on. *hvalr*, met de bijvormen ohd. *welira* en mhd. *walre*, die tot een niet voldoende verklaard germ. **hwalos*, **hwalis* leiden. Opmerking verdient, dat de vischnaam mhd. nhd. *wels* m., waarvoor ook *weller* voorkomt, zeer wel dezelfde naam zoude kunnen wezen — Hierbij narwal, walros en ook walschot; de stof werd als „zaad, dat de walvisch afscheidt (*schieten*) beschouwd (vgl. de. *hvalrav*, zwe. *vallra*, mnd. *walrât* nhd. *wallrat* „walschot").

Wam vr. Uit mnl. *wamme*, slechts in de bet. „buik" bekend, b. a. ohd. *wamba*, *wampa* (*womba*, *wumba*) mhd. *wamme* (geassimileerd uit *wambe*) *wampe* mnd. *wamme* nnd. en nhd. *wamme*, *wampe* „buik, moederlijf, kossem" ags. *womb* engl. *womb* on. *vömb* got. *wamba* vr. „buik, moederlijf". 't Alg. germ. *wambô* is met ohd. *wanast*, *wenist* nhd. *wanst* m. waarschijnlijk niet verwant en behoort vermoedelijk als nasaleering bij een germ. st. *wab*, *wabb* (voorgerm. **wap*) die in mhd. *waberen*, nvl. *wabberen* en andere nl. en duitsche dialectwoorden dezelfde beteekenissen als de stammen *swabb* en *kwabb* vertoont; vgl. ook wapperen. — Van het germ. woord vormde het Rom eene afl. voor „buikbekleeding, kleedingstuk onder 't pantser", mlat. *wambasium*, *wambosium*, ofra. *gambais*, waaruit weder ontleend zijn mnl. *wambeis*, nnl. **wambuis** (vgl. fornuis), met assimilatie **wammes** onz. (met verkorting buis), mnd. *wambôs*, *wambûs*, *wammis*, mhd. *wambeis*, *wambes* nhd. *wamms* onz.

Wamen ww. Slechts jonger-nnl. bekend. Bij de groep van wemelen?

Wammes, zie wam.

Wan vr. Uit mnl. *wanne*, b. a. ohd. *wanna* mnd. nhd. *wanne* vr. „wan". Tegen de meening, dat 't nl.-duitsche woord uit lat. rom. *vannus* zoude ontleend wezen, waarvan ook mengl. *faune* nengl. *fan* afkomstig zijn, valt op zich zelf niets in te brengen. Evenwel bezat 't Germ. ook door oorspr. verwantschap de groep waartoe lat. *vannus* behoort; vgl. got. *winþjan* „wannen", *winþi-skaúrô* „wanschop", ohd. *wintôn* en ags. *windwian* engl. *to winnow* „met de schop wannen", oorspr. verwant met lat. *ventilâre* „wannen". Hierbij zoude germ. **wannô* eene *n*-afl. kunnen zijn; voor *nn* uit *ntn* vgl. zin. Overigens behoort de geheele groep bij waaien: „graan wannen" eigl. „doen waaien"; vgl. lit. *wėtýti* „graan wannen", skr. *vâtayati* „aanblazen", osl. *vějati* „waaien" en „wannen", mnd. *weien* ook „bewaaien, wannen".

Wan (lekkage) onz. behoort bij **wan-**, dat in alle germ. talen als voorv. gebruikt wordt, ohd. *wana-*, *wan-* os. *wan-* enz., nnl. gedeeltelijk tot waan- vervormd, evenals nhd. tot *wahn-*, en ook nog als zelfstandig woord voortleeft: alg. germ. **wano-* adj. got. *wan-s* on. *vanr* ohd. os. *wan* ags. *won* mnl. dial. nnl. *wan* „ontbrekend, gebrekkig, nietig, ijdel"; hierbij ohd. *wanôn* ofri. *wania* ags. *wanian* engl. *to wane* mnl. *wānen* „afnemen, verminderen": *wano-* (en eveneens wel glb. lat. *vânus*) is met suffix *no-* afgeleid van den indg. wt. *ŭ* „ontbreken", waarvan ook oolijk afkomstig is. — In wandaad moet wellicht een oorspr. verschillend element worden aangenomen, daar het woord door assimilatie kan beantwoorden aan os. *wamdâd* ags. *wamdǣd* „misdaad, snood bedrijf", samengesteld met got. (*ga*)*wamm-s* os. ags. ofri. *wam* (*mm*) „bevlekt, onrein, snood; vlek, zonde" (bij lat. *vomere* „braken"?).

Wand m. Uit mnl. *want* (*d*), b. a. ond.

mnd. *want* (*d*) ohd. *want* vr. „wand, scheidingsmuur, begrenzend vlak, zijde" nnd. nhd. *wand* vr. 't In de andere germ. dialecten ontbrekende woord, syn. met *wajus*, zie weegluis, zoude passen bij ohd. *wintan* mhd. *winden* „tot een bepaald punt gaan, ophouden, stuiten", dat voor identisch wordt gehouden met *windan* „draaien, zich wenden" (winden). Anderen willen voor wand liever van 't begrip „gevlochten wand" uitgaan; vgl. got. *wandus* „roede" on. *vöndr* „twijg" eng. *wand* (eigl. „iets dat gewonden is"?).

Wandel m. B. a. mnd. nnd. *wandel* m. (onz.) ohd. *wantal* mhd. *wandel* m. „verandering, achteruitgang, veranderlijkheid; vlek, gebrek; gedrag, levenswandel, verkeer" nhd. *wandel* m.; hierbij het ww. ohd. *wantalôn* ond. *wandlôn* nhd. *wandeln* mnl. nnl. wandelen met de grondbet. „zich veranderen, zich heen en weêr bewegen": deze woorden behooren met os. *wand* en mnl. *wandel* „veranderlijk, onbestendig", os. *giwand* „verandering", evenals de met de *l*-afl. syn. *r*-afl. in mhd. mnd. mnl. nhd. *wanderen* bij winden.

Wanen, zie waan.

Wang vr. Uit mnl. (*liere*)*wange*, b. a. os. *wanga* vr. (*onz.) mnd. *wange* onz. vr. ohd. *wanga* (waarnaast 't ontleende it. *guancia* **wankja* schijnt te doen onderstellen) mhd. *wange* onz. „wang, zijvlak" nhd. *wange* vr. ags. *wonge* onz. (engl. *wangtooth* „kies"); got. **waggô* onz. „wang" is te onderstellen wegens de afl. *waggareis* „hoofdkussen". Tegen het aannemen van verwantschap dezer germ. benaming met got. *waggs* on. *vangr* os. *wang* ags. *wong* m. „veld, weide, landouwe" valt ternauwernood iets in te brengen. Bij verdere verwantschap met skr. *vaṅka*, *vaṅkara* „kromming, buiging" zoude „gewelfde vlakte" de grondbet. van wang zijn.

Wankel bnw. Uit mnl. *wankel* (waarnaast *wanc*) b. a. os. *wancol* ohd. *wanchal* mnd. mhd. *wankel* „wankel, onbestendig": vgl. ohd. *wanch* mhd. mnd. mnl. *wanc* m. „'t wankelen, onvastheid, onbestendigheid, wankelmoedigheid", ohd. *wanchôn* nhd. *wanken* on. *vakka* „wankelen", mnd. nnl. wankelen en wenken. Betrekking met een germ. wt. *wak* uit voorgerm. *wag* „wankel, toegevend" (zie wak onz.) of met zwenken of met waggelen is wel niet aan te nemen, daar *wank* voldoende te verklaren is als klankwisseling van *wink* in ohd. *winchan* zw. ww. mhd. *winken* st. en zw. ww. „zich zijwaarts bewegen, wankelen, knikken, wenken" mnd. *winken* „knikken, insluimeren" nhd. *winken* (nnd. ook „afnemen, opraken") mnl. *winken* „wankelen, uitwijken" ags. *wincian* engl. *to wink* „knikken, wenken". Voor oorspr. verwant met germ. *wink*, *wank* „eene zijwaartsche beweging maken" worden lit. *wingis* „kromming", *wéngiu*, *wénkti* „uitwijken, vermijden" gehouden. Ten grondslag ligt vermoedelijk de genasaleerde wt. van wijken.

Wanneer bijw. Uit glb. mnl. *wanneer*, b. a. os. *hwan ê̂r* „als te voren (de handeling van den nevenzin voltooid is)"; zie eer; os. *hwan* en ohd. (*h*)*wanne* mhd. mnd. *wanne*, *wenne* nhd. *wann*, *wenn* ook nnl. wen ags. *hwonne* engl. *when* is oorspr. een interrogatief adv. „wanneer" van den st. van wie; vgl. got. *hwan* „wie? (= lat. *quam*); soms" en lat. *quando* „wanneer?".

Want vr. Glb. mnl. *want* vr. is waarschijnlijk eerst uit 't Rom. ontleend. Het woord, it. *guanto*, sp. *guante*, fra. *gant*, is in 't Mlat., op germ.-rom. bodem vroeg bekend als *wanto*, *wanta*, *wantus*: *tegumenta manuum quae Galli wantos vocant* (Beda). Evenwel komt op germ. gebied overeen on. *vöttr* (uit **wantus*) ozwe. *vanter* de *vante* „handschoen". Waar 't eigl. vaderland der benaming is, blijft onuitgemaakt.

Want onz. Uit mnl. *want* „stof, koopmansgoed, scheepstuig, visscherstuig" nd. *want*, *wand* (plur. *wanten* in plaats van *wanden*) „het staande touwwerk, visscherstuig"; zie ingewand. Daar de jongere, ruimere bet.

van 't woord in de oudere taalperioden voor *giwand* niet bekend is, hangt zij wellicht samen met de ontwikkeling van bet. van wenden en 't deelwoord daarvan *giwand* (mnd. *gewant* „ingericht, gesteld, toebehoorend"; vgl. verwant en nhd. *bewant*).

Want voegw. Uit mnl. *want* neven- en onderschikkend voegw. „dan; aangezien", b. a. glb. os. *hwand*, *hwanda* mnd. *wande*, *want*, *wante* nnd. *want(e)* ohd. *hwanta* „waarom? dan, aangezien". 't Saks-duitsche voegwoord is samengesteld uit *hwan* (wanneer); vgl. het demonstratieve got. *þandê* „zoolang als, dan, aangezien".

Wapen onz. Uit mnl. *wâpen* (*wâpin*) onz., b. a. ofri. *wêpin* os. *wâpan* ohd. *wâfan* onz. „aanvallings- en verdedigingswapen, rusting, (voorwerp van uitrusting met een teeken ter onderscheiding — vgl. schild —, vandaar) schildteeken, wapenschild" ags. *wǣpn* en *wǣmn* (uit **wēƀn*, os. *wâbn-*, of uit *wêpn*?) eng. *weapon* got. *wêpn* onz. „wapen": naast dit germ. **wêpno-m* is wel niet een klankwisseling **waponom* os. **wăpan* ohd. **wăffan* te onderstellen; nhd. *waffe* vr. en (het met het ridderwezen uit Ndl.-Nederrijnl. in 't Hd. overgegane) *wappen* onz. zal eerder *ă* uit *wăfn-*, *wăpn-* voor *wâfn-* *wâpn-* hebben. Germ. *wêpno-* (en **wêbno-*?) uit voorgerm. **wêpno-* kan met klankwisseling bij gr. ὅπλον „werktuig, wapen" behooren. Of de wt. met skr. *vap* „strooien, zaaien" identisch en „werptuig" de grondbet. van wapen en ὅπλον is, is hoogst twijfelachtig.

Wapperen ww. Uit glb. mnl. *wapperen*; oostfri. *wappen* „heen en weêrzwaaien, wankelen" dial. eng. *to wap* (*whap*) „fladderen met de wieken; slaan". De st. *wapp* behoort wellicht als verscherping bij ags. *wafian* engl. *to wave* „wankelen, golven" on. *vafa*, mhd. *waben* „wankelen", *wëberen* „wankelen, waggelen" en de onder wam vermelde woorden.

War vr. Uit mnl. *warre* uit *werre* (vgl. ar bnw.) „verwarring, ergernis, verwikkeling" ohd. *wërra* mhd. mnd. *wërre* vr.; daaruit de rom. groep van fra. *guerre* „oorlog": bij warrelen.

Warande vr. Uit mnl. *warande* vr. „bevestiging; dierentuin". Een rom. woord; ofra. *guarande*, bijvorm van fra. *garenne*, *varenne* „konijnenpark, vischvijver, jachtgebied", prov. *varena*, *garena*, engl. *warren*, wier afkomst van germ. *warôn* „bewaren" onzeker is. De vorm *guarande*, mnl. *warande* staat zekerlijk in samenhang met de rom. groep van fra. *garantir* (ofra. ook *garandir*; mnl. *warendêren* „waarborgen, borgstaan"), die op een ptcp. *wërêndo* ohd. *wërênto* van het onder waarborgen besproken germ. verb. voor „borgstaan" berust (ofra. *warant*, *garant*, mlat. *guarandus*, vanwaar weder in 't Germ. mnl. mnd. *warant* „borg", eng. *warrant*).

Waren (beschermen) in bewaren enz., zie waarnemen.

Waren (ronddwalen, spoken) ww. Eerst vroeg-nnl. (holl.) in de bet. „wandelen" en nergens elders bekend: de analogie van beteekenis bij de groep van walen, walm zoude wellicht toelaten om het met den wt. van warm in verband te brengen. Indien mnl. **wâderen* de grondvorm is, dan zouden ags. *waðol* „wankel", engl. *to waddle* „waggelen", ohd. *wadalôn* „zwerven, wankelen, fladderen" (met nhd. *wedel* „waaier, kwast, pluim, staart" bij waaien?) er in nauwe betrekking mede kunnen staan; vgl. voor de bet. beiersch *webern* „rondgaan, spoken", ags. *wæfre* „heen- en weêrgaande, zich onrustig bewegend, spookachtig": st. *wab* „wankelen" (zie wapperen).

Warm bnw. Uit mnl. *warm* en glb. germ. **warmo-*, got. **warm-s* (in *warmjan* „warmen") ohd. os. *warm* ags. *wearm*, met de klankwisseling *e* in ohd. *wirma* mhd. *wirme* „warmte" en hd. *wermut* (zie alsem). Met osl. *varŭ* „hitte", *vrěti* „koken, zieden, heet zijn", *vrŭlŭ* „heet", lit. *wìrti* „koken", *wersmē* „bron" leidt 't germ. adj. tot een wt. *war*, *wer*, welks oudere bet. zeer wel „in onstuimige beweging zijn, draaien" zoude kunnen wezen, syn.

met den wt. van wallen, walm; vgl. waren. Twijfelachtiger is de vergelijking met skr. *gharmá* „vuurgloed, zonnegloed", gr. *θερμός* en lat. *formus* „warm", pruis. *gorme* „hitte" (indg. wt. **ghwer* of **bhwer*). — **Warmoes** onz. uit glb. mnl. *warmoes*, mnd. *warmôs*, ohd. *warmuos* uit *warmmuos* „warme spijs, soep". 't Composit. heeft zijne bet. „warme spijs" veranderd in overeenstemming met de verandering van beteekenis van 't enkelvoudige moes.

Warrel m. Van warrelen, frequent. van mnl. *warren* uit *werren* (waarnaast met *n*-afl. glb. *wernen*, *werrenen* (*wern-* uit *werrn-*) nvl. *werrenen* zw. ww.), b. a. os. ohd. *wërran* „verwarren, verwikkelen, in de war zijn, in verwarring brengen, ergeren, storen, hinderen" nhd. *wirren* (in plaats van mhd. *werren*; nhd. ptcp. *verworren*). Dat dit oorspr. st. ww. op germ. **wërzan* berust en met wars samenhangt, is mogelijk, maar niet bewezen. Een overeenkomstige voorgerm. st. *werr* of *wers* „verwikkelen" is noch door osl. *vrĕš̆ti* „dorschen", noch door lat. *verrere* „vegen" aangetoond. Vermoeden kan men evenwel oorspr. samenhang met den wt. van worden.

Wars bnw. Eerst nnl., oostfri. *wars* „afkeerig" schijnt 't overblijfsel van mnl. *we(e)rs*, *wars*, alg. germ. **wirs*, **wirsis* got. *waírs* ohd. os. *wirs* ags. *wyrss* compar. „erger" engl. *worse* nvl. *wers* als compar. en posit. „slecht"; vgl. mnl. *te wers hebben*, *t. w. zijn* „schade, verdriet van iets hebben" en nwvl. *te wers zijn* „verlegen, bekommerd zijn, *t. w. z. van iets te doen* „te trotsch zijn". Bij de geschiedenis van wars, evenals van nhd. *wirsch* „toornig" zijn intusschen ook wel afleidsels van *wërran* (warrelen) als mogelijk te onderstellen. Of de st. *wers* van den germ. compar. met warrelen samenhangt is te betwijfelen.

Wartel m. Eerst nnl.; vermoedelijk identisch met mhd. *wirtel* nhd. *wirtel* (*wertel*) m. „ring, waarin de spil van een spinnewiel draait", dat van den bij worden besproken wt. „draaien" afkomstig is; *t* in wartel kan friesch voor *þ*, of nd. voor *d* vóór *l* zijn.

Was onz. Uit mnl. *was* (*ss*), met assimilatie uit alg. germ. **wahso-* onz. „was", on. *vax* os. ohd. *wahs* ags. *weahs*. „In nauwe betrekking staan hiermede de wellicht uit 't Oudgerm. ontleende osl. (russ.) *voskŭ* lit. *wászkas* „was"." Etymol. is 't woord niet verklaard.

Wasem m. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. mnd. nnd. nederrijnl. *wasem* „waterdamp, damp, rook": uit ond. **wêsmo-* (of **wasmo-*?). Van denzelfden wt. als waas en ohd. *wasal* onz. „vochtige massa aarde", *waso* mnd. *wâse* mnl. nvl. *wâze* „slijk, vochtige aarde, grasveld" nhd. *wasen* m. ags. *wase* vr. (daarnaast mnd. *wrâse* nnd. *frâzen* nhd. *rasen* m., berlijnsch *wrasen* „waterdamp"); verder met klankwisseling *ô* ags. *wôs* „vochtigheid, sap, soep" (engl. *woosy* „vochtig, slikkerig") on. *vós* „vochtigheid" noordsch. *ós* „damp; 't bruisen" mnd. *wôs* „soep schuim", nnd. *wôsen* „schuimen, bruisen, razen". Uit 't Germ. is afkomstig de groep van fra. *gazon* „grasveld", uit 't Ndl. die van *vase* „slijk". Een wt. **wês*: **wôs*: **was* met begrippen „vochtig zijn, golven, schuimen, dampen" is buiten 't Germ. niet gevonden.

Wasschen ww. Uit mnl. *wasschen*, alg. germ. on. ohd. *waskan* (praet. *wôsk*) „wasschen" ags. *wascan* on. *vaska*. *Waskan*, met oorspr. slechts in 't praesens aanwezige, daarna bij den stam ingelijfde *sk* kan voor **watskan* staan en op den nom. st. *wat* „water" berusten; vgl. oudiersch *usce* „water"; evengoed mogelijk zoude samenhang met iersch *faiscim*, kymr. *gwasgu* „ik druk, ik pers" zijn. Fra. *gâcher* „roeren, roeien" wordt als ontleend uit germ. *waskan* beschouwd.

Wassen ww. Uit mnl. *wassen* „met assimilatie uit alg. germ. *wahsan* (praet. *wôhs*) „wassen": got. *wahsjan* ohd. os. *wahsan* ags. *waxan*. „De hierin vervatte germ. wt. *wahs* verschijnt buiten 't Germ. als *weks*, *uks* (vgl. os): skr. *vakš*, *ukš* „sterker worden, groot wor-

den" zend. *uxs*, gr. ἀέξω (αὐξάνω) „sterker maken, vermeerderen, wassen"." Wellicht mag men ook samenhang met den wt. van woeker vermoeden..

Wat vnw. Uit mnl. *wat*, b. a. os. *hwat* ags. *hwæt* ohd. *hwaȝ* on. *hvat*, got. *hwa*: neutr. van wie; overeenkomend lat. *quod*, skr. *kad* vraagwoord.

Water onz. Uit mnl. *wāter*, b. a. ofri. *water* os. *watar* ags. *wæter* engl. *water* ohd. *waȝȝar* nhd. *wasser* onz.; naast deze westgerm. formatie op *r*, *watar-o-* staan de de *n*-formaties **waton-*, **waten-* **watn-* in got. *watō* on. *vata* onz. „water". Eene klankwisseling *ut* bewaart otter, eene klankwisseling *wēt* ofri. *wēt* nfri. *wēt* enz. ags. *wǣt* engl. *wet* on. *vátr* „nat, vochtig". „Ook de overige indg. talen kennen overeenkomstige vormen met dezelfde trap van klankwisseling in dezelfde bet.: osl. *voda*, lit. *vandũ*, lett. *udens* (mv.), gr. ὕδωρ „water" (lat. *unda* „golf"?), skr. *udán* „water, golf", *udrín* „waterrijk" naast wt. *ud* „bevochtigen"; hierbij wasschen? Derhalve zoude *ŭd*, *wĕd*, *wŏd* als indg. wt. moeten beschouwd worden". Voor een aan 't lat. *aqua* „water" beantwoordende benaming zie eiland.

Watten vr. mv. Eerst jonger nnl., evenals 't overeenkomstige woord in de andere talen eerst in den jongeren tijd verschijnt: duitsch *watte* vr., engl. *wad*, fra. *ouate*, it. *ovate*, russ. *vata* enz. 't Vaderland der benaming van deze stof (die oorspr. ook „opgevuld kussen, opgevulde rol" zoude hebben kunnen aanduiden) is niet gevonden.

Wauw bnw. Slechts in 't Nnl. bekend woord. Indien het op een oudgerm. **wē-wo-* teruggaat, dan zoude het eigl. „waaiend" kunnen zijn.

Wauwelen ww. Eerst nnl. bekend; identisch met vl. *wauwelen* „(met tandeloozen mond) kauwen, knabbelen", westfri. *wauweljen* „uitspuwen": de st. **wāw* (wt. *wē*?) duidt de beweging der kaken aan, ook algemeener „wankelende beweging" in dial. nl. *wauwelen* nd. *wawelen* „wankelen, waggelen", en wiewauwen.

Web onz. Uit mnl. *webbe*, b. a. glb. os. *webbi* nnd. *webbe* ohd. *weppi* in 't bijzonder in *spinnūn weppi* mhd. *weppe*, *webe* (*wëp*) onz. nhd. (*spinne*)*webe* vr. on. *vefr* m.: uit **wabjo-*, waarnaast **wĕbjo-* in ohd. mhd. *wippe* (*wüppe*): van weven.

Wed onz., zie wad.

Wedde vr. Uit mnl. *wedde*, **wet* onz. vr. „pand, inzet; last", b. a. ofri. *wed* mnd. *wedde* ohd. *wetti*, *weti* onz. mhd. *wette*, *wete* onz. vr. „pandovereenkomst, rechtsverbintenis, strafgeld, inzet, wedde" nhd. *wette* vr. ags. *wedd* on. *veð* got. *wadi* onz. „pand, onderpand, handgeld". Germ. *wadjo-* onz., waaruit de oudrom. groep van it. *gaggio* fra. *gage* „pand, wedde" (*engager*) ontleend is, is eene *jo*-afl. van voorgerm. *wadh-* in lit. *wadũ'ti* „een pand lossen, vrijkoopen", lat. *vas* (*vadis*) „borg", *vadimonium* „borgtocht". Ook gr. ἄεθλος „kampprijs, wedstrijd" (wt. Ϝεθ) wil men hierbij brengen, wat tot een indg. wt. **wedh* zoude leiden. — Afl. germ. **wadjōn* „een pand stellen, eene pandovereenkomst sluiten": got. *gawadjōn* „verloven" on. *veðja* mnd. *wedden* ohd. nhd. *wetten* nnl. wedden.

Weder, weer m. Uit mnl. *wēder* „hamel, ram", b. a. ags. *weðer* os. *wëðar* „ram" mnd. *wēder* ook „hamel" ohd. *widar* nhd. *widder* on. *veðr* „ram" got. *wiþrus* m. „lam". Het germ. *wiþrus*, *wëþrus* uit voorgerm. **wetrus* of **witrus* is vermoedelijk met lat. *vitulus* „kalf" verwant. Dit wordt, evenals skr. *vatsá* „kalf, jong" als eene afl. van indg. *wet-* „jaar" (gr. ἔτος, skr. *vatsara* „jaar"; lat. *vetus* osl. *vetŭchŭ* „bejaard") beschouwd, zoodat weder eigl. „eenjarig dier" zou zijn; vgl. dial. *enter* „eenjarig kalf" uit *ēnwinter*, op dezelfde wijze *twenter* engl. *twinter*.

Weder, weer onz. Uit mnl. *wēder*, b. a. ofri. *weder* os. *wëdar* „weder, weersgesteldheid, storm" ags. *weder* engl. *weather* ohd. *wëtar* nhd. *wetter* on. *veðr* onz.; hierbij os. *giwidiri* ohd. *giwitiri* „weerverschijnsel, onweder" nhd. *gewitter*. Sommigen verklaren germ. *wëdro-* uit voorgerm. **wedhro-* met ver-

gelijking van osl. *vedro* onz. „goed weder" (bij *vedrŭ* „helder"), anderen uit voorgerm. **wetró-* zich beroepende op osl. *vĕ-trŭ* „lucht, wind", lit. *wė́-tra* „storm" (van den wt. van w a a i e n). Wellicht zijn beide vergelijkingen juist.

Weder, weer bijw. Uit mnl. *wèder*, b. a. os. *wiðar* ags. *wiðer* ohd. *widar* „tegen, tegemoet, terug, wederom" nhd. *wieder* en *wider* got. *wiþra* „tegen, tegenover, voor"; daarnaast on. *við* os. ags. ofri. *wið* „tegen, tegemoet" engl. *with*. De germ. praeposities berusten op een indg. praepos. *wi*, die in 't Skr. als praefix met de bet. „uit elkander" en in *vitarám*, zend. *vîtara* adv. „verder" bewaard is. Zie w ij d. — **Wedergade** vr.; glb. mnd. nnd. *weder-*, *weddergade* m.; daarvoor mnl. *ghegade*: zie g a d e. — **Wederspannig** bnw.; glb. mnd. nnd. *wedder-spannig*, *-spennig*; met wijziging door den invloed van s p a n n e n of van s p a n onz. voor glb. mnl. *wederspânich*, **weder-spâne* mnd. *weder-spênich* (*-spônich*) mhd. *widerspæne*, welke woorden eigl. of „met hinderlijke s p a n e n" van hout, dat bewerkt moet worden, aanduiden, of bij *spân* „strijd" (zie s p a a n) behooren; daarnaast ook nog mhd. *widerspëne*, *widerspenic* en *widerspenstic* nhd. *wider-spänstig*. Men kan niet gemakkelijk zeggen, op grond van welk woord dit adj. voor „weerstrevend" oorspr. werd gevormd. — **Wederwaardigheid**: bij mhd. *widerwertic*, ohd. *widarwart* „tegenover-gesteld, weerspannig", nhd. *widerwär-tig*: zie -w a a r t s.

Weduwe, w e d u w, w e e u w vr. Uit mnl. *wèduwe* (*wèdewe*), b. a. os. *widowa* ags. *widewe*, *wuduwe* engl. *widow* ohd. *wituwa*, *witawa* nhd. *wittwe* (*wittib*) got. *widuwô* vr. Verder was de benaming reeds alg. indg., zooals glb. iersch *fedb*, lat. *vidua*, osl. *vĭdova*, skr. *vidhává* bewijzen; zij is eigl. een adj. **widhe-wo-* van den in 't Skr. *vidh* bewaard gebleven wt. met de beteekenis „leeg worden, gebrek hebben"; vgl. skr. *vidhávas* „ledig", gr. ἠίθεος „ledig, ongehuwd", lat. *viduus* „beroofd, ledig" (fra. *vide*). „De benamingen voor „weduwnaar" zijn jonge afleidingen van 't femininum (vgl. v r o u w); vgl. ohd. *wituwo*, mhd. *witwære* mnl. *wèdewâre*, nnl. w e d u w n a a r". Bij denzelfden wt. behoort vermoedelijk w e e s.

Wee tusschenw. Uit mnl. *wé*, b. a. de glb. interj. ohd. os. *wé* ags. *wá* engl. *woe* got. *wai* (met den bijvorm in composita *waja-*). Germ. *wai*, waaruit naar men meent it. sp. *guai*, fra. *ouais* ontleend zijn, komt volkomen overeen met glb. lat. *vae*, en moet met dergelijke woorden, b. v. mhd. mnl. *ôwî*, gr. *οἴ*, als een natuurklank worden beschouwd. — Uit de interj. is het subst. w e e met *-wo* afgeleid: ohd. os. *wé* (uit **waiw-*; gen. *wéwes*) mnl. *wé* onz., ohd. ook *wéwo* m. *wéwa* vr. (vgl. ook it. *guajo*, sp. *guaja* „wee"). In jongeren tijd is uit het subst. het bijwoord en 't adj. w e e ontstaan. Afl. mnl. *wédom* nnl. w e e d o m m. mhd. *wétuom* m. Zie ook w e e n e n en w e i n i g.

Weede vr. Uit glb. mnl. **wéde* (naast *wét*), b. a. mnd. *wéde* (m.?) naast *wét* ohd. *weit* nhd. *waid* ags. *wâd* m. engl. *woad* „weede". Van germ. **waido-* zijn afkomstig de glb. woorden it. *guado*, ofra. *gaide*. Daarnaast een opvallende vorm got. *wizdila*, ofra. *guesde* nfra. *guède*, mlat. *guasdium*, *waisda*, waaraan ook 't tweede deel van mnd. *wede-wisle*, *-wesle* „scheerling" herinnert. Germ. *waido-* kan op voorgerm. **woitó-* teruggaan en met lat. *vit-rum* „weede" oorspr. verwant zijn.

Weegbree vr. Uit mnl. *wèghe-brêde* (*-breide*); een oudwestgerm. bekende naam: mnd. *wègebreide* ohd. *wëgabreita* nhd. *wegbreite* ags. *wëgbrǣde* eng. *way-bread*: germ. **wegabraidjôn* vermoedelijk „de aan den weg zich verbreidende plant".

Weegluis. Van mnl. *weech* (*gh*) m. vr. (nvl. *weeg* m. „wand van planken, vlechtwerk of klei", ook „buikvlies") b. a. ofri. *wâg* os. *wêg* ags. *wâg* m. „wand". De grondvorm **waig* moet op **waijus* teruggaan, vgl. on. *veggr* m. got. *waddjus* vr. „wand, muur" uit **wajjus*. Of tusschen *wajjus* (voor

**wai-us* of **wai-jus*?) en het syn. wand een etymol. samenhang bestaat, weten wij niet.

Week bnw. Uit mnl. *weec* „week, zwak, gering", b. a. os. *wêk* (*wêki*) ags. *wâc* ohd. *weich* „week, zwak" nhd. *weich* on. *veikr*, *veykr* (vandaar engl. *weak*): uit den wt. van wijken, week dus eigl. „wijkend, nagevend". Afl. **waikjan* in ohd. *weihhen* nhd. *weichen* mnd. *wêken* nl. weeken ags. *wâcan* als ook het fem. subst. mnl. *wêke* nnl. week. — Week onz. is een jong zelfstandig gebruik van 't adj.; vgl. 't nhd. *weichen* vr. mv.

Week (zeven dagen) vr. Uit mnl. *wêke* (naast glb. *woeke* mhd. *wuoche*, welke woorden op germ. **wôkôn* wijzen) vr., b. a. ofri. *wike* os. *wika*, **wëka* ohd. *wëhha* waaruit *wohha* nhd. *woche* ags. *wice*, *wuce* (*wicu*, *wucu*) engl. *week* on. *vika* vr. „week"; got. *wikô* vr. komt slechts voor in de bet. „de (naar weken) afwisselende volgorde der beurten van den tempeldienst". De benaming kan niet uit lat. *vices* „wisseling" ontleend zijn, daar dit niet in de bet. „week" gebruikt wordt (vgl. de rom. groep van it. *settimana* — ook oudiersch *sechtman* — uit mlat. *septimana*); wel is week oorspr. met het lat. woord synon., maar het kan echt germ. zijn, waarvoor de vroege ontleening in het Finsch (*viika*) en ook wel ags. *wice* vr. „wisseldienst" pleiten, en behoort het etymol. bij wijken (vgl. wissel). Dat de verdeeling in weken reeds urgerm. zoude geweest zijn, mag men intusschen uit 't woord week alleen niet besluiten, daar de bet. daarvan oorspr. algemeener „wisseling van geregelde tijdperken" moet geweest zijn; de germ. namen van de dagen der week zijn eerst naar 't Rom. gevormd.

Weelde vr. Uit mnl. *weelde* (*welde*) „welzijn, welbehagen, genot, lust, overvloed, weligheid", b. a. glb. mnd. *wêlede* nnd. *wêlde*, *wälde* md. *welede* „welbehagen" ohd. *wëlida* „rijkdom" mengl. *welthe* nengl. *wealth*: jongere afl. met het suff. *-iþa* bij wel en os. *wëlo* m. ohd. *wëla* vr. „welzijn, weelde, rijkdom" mnd. *wêle* met dezelfde beteekenissen als *welede*, met het adj. ohd. os. *wëlag* (ohd. *walag*; *á*?) ags. *weleg* mnd. mnl. *wêlech* „welig, weelderig" nnd. *welig* nnl. welig.

Weenen ww. Uit mnl. *wênen*, b. a. mnd. *wênen* ags. *wânian* ohd. *weinôn* nhd. *weinen* on. *veina* „weenen, weeklagen". Het ww. doet vermoedelijk een germ. st. **wain* onderstellen, die op de interj. *wai* (wee) berust; vgl. hd. *ächzen* van de interj. *ach*. Een dergelijken oorsprong heeft ook wel got. *qainôn* „weenen".

Weepsch bnw. Eerst vroeg-nnl. bekend, uit vroeger **wêpesch*, hierbij nvl. *wêpel* „ledig, werkeloos, ijdel, vruchteloos", mhd. *verwepfen* „bederven (van den wijn)", got. *afhwapjan* „doen stikken, uitblusschen". De germ. st. *hwap* (*hwep*?) „nietig, krachteloos zijn", is elders niet teruggevonden.

Weer, zie weder.

Weer vr. Uit mnl. *wêre* vr., b. a. ofri. *wiri* os **weri* mnd. *wêre* ohd. *werí* vr. „afwering, verdediging, bescherming" nhd. *wehr* vr. Met dit abstractum *warí* behoort ook wel os. *werr* mnd. *wêre* laat-mhd. *wer* nhd. *wehr* onz. „dam" en, met klankwisseling, ohd. *wuorí* mhd. *wuor*(*e*), *wüere* „dam" bij weren.

Weerbarstig bnw. Vermoedelijk met *a* voor *o* voor ouder *wederborstig*, mnd. glb. *weder-borstich*, *-burstich*, eigl. „met weerstrevende borstels"; nvl. *weerborstel*, *-burstel* „haar dat tegen de vleug groeit".

Weergal vr. Glb. nhd. *wettergalle*, van *galle* „een lichtere plek aan een bewolkten hemel, een vlek aan den hemel"; zie gaal en 2 gal.

Weerlicht onz. Daarvoor mnl. *wêderlijc* „bliksem": een door volksetymologie op velerlei wijze vervormd woord: oostfri. *werleien*, *werlüchten* „weerlichten", glb. westfaalsch *weerléchen* en *weerlüchten* nhd. *wetterleuchten*, laat-mhd. dial. nhd. *wëterleich* noorw. *vederleik* „bliksem"; voor oorspronkelijk houdt men den vorm westgerm. **wëdarlaik* „opvlammen van 't weder",

welks tweede deel bij de onder huwelijk besproken groep behoort.

Weerwolf m. Nhd. *werwolf* (*währwolf*) uit mhd. *wërwolf*. „'t Woord berust ongetwijfeld op oudgerm. overlevering; vgl. ags. *wërewulf* engl. *werewolf*. Van 't ags. woord is afkomstig mlat. *guerulfus*, ofra. *garou*, waaruit door verduidelijking nfra. *loup-garou* „weerwolf". Het als grondslag te onderstellen oudgerm. *werowulfo-* moet als „manwolf" worden opgevat en beteekent een in wolfsgedaante als spook rondwarenden man (gr. *λυκάνθρωπος*). Het eerste lid der samenstelling is ohd. os. ags. *wër* got. *waír* m. „man", dat met lat. *vir*, skr. *vīra-s* „man" oorspr. verwant is". Hierbij behoort ook weergeld, ohd. *wëragëlt* mnd. *wer(e)gelt* „geldboete voor doodslag" eigl. „vergelding voor den man".

Wees m. vr., weeze vr. Uit mnl. *wéze* „wees"; adj. „van zijn verwanten (ook van zijn kinderen) beroofd", b. a. ofri. *wésa* mnd. *wése*, *weise* ohd. *weiso* m. „ouderloos kind" nhd. *weise* vr. (m.). Het slechts op 't vasteland voorkomende, germ. woord leidt tot **waison-*, of waarschijnlijk **waisjon-*, substantiveering van een zeer waarschijnlijk met weduwe van denzelfden wortel *widh* „beroofd zijn" afkomstig *wais-* uit **woidh-t-*. 't Got. gebruikt voor „weeze" eene afl. van weduwe: *widuwairna*, vgl. deern.

Weesje onz. Diminutivum van mnd. nnd. *wêse*, b. a. ohd. *wisa* nhd. *wiese* vr. (vgl. prieel); hierbij de *k* (*sk*?)-afl. mnd. nnd. *wische* „weide" en de klankwisseling on. *veisa* „poel, vijver met stilstaand water" (ags. *wás* uit **wais*? zie waas).

Weet vr. Uit mnl. *wête* vr. „weten, kennis", onl. **witi* abstract. van weten; vgl. os. *witig* „kundig, verstandig", got. *unwitja-* „onwetendheid, onverstand", ohd. *wizzi* onz. *wizzî* vr. „weten, verstand", nhd. *witz* m.

Weg m. Uit glb. mnl. *wech* (*gh*) alg. germ. **wego-* m. in gelijke beteekenis: got. *wigs* os. ags. ohd. *wëg*. Het behoort bij den wt. *weg* „bewegen, rijden" (zie wegen), evenals lat. *via* bij 't overeenkomstige *vehere*. — Het woord diende tot vorming van talrijke adverbiale uitdrukkingen, zooals mnl. mnd. *van — wêgen* (*wêge*) mhd. *von — wegen* „vanwege, naar aanleiding van, wegens" vanwaar nhd. *wegen* nnl. wegens, deswege. Evenwel doen de adverbia grootendeels niet germ. *wego-*, maar eene bij denzelfden wt. behoorende formatie onderstellen, die zich als femin. in mnd. *wegene*, *wegen* mhd. *wegen*, *wege* mnl. *wêgen*, *wêge* schijnt te vertoonen (mnd. *aller wegene*, *van des vader wegene*, *einer wegene* „niet van den weg afgedwaald", *wîder wegene* „ver", md. *aller wëgine*, mhd. *allwëgen*, mnl. *halverweghen*, *in enegher weghen*, *siere weghen* enz.). — **Weg** bijw. uit glb. mnl. *wech*, verkort uit *ewech*, *enwech*, welke vormen op onl. **an*, *in wëg* „op weg" teruggaan (mnl. *enwêghe* uit den dat. **in wëge*); overeenkomstig nhd. *weg* uit mhd. *enwëc*, *inwëc* mnd. *enwech*, *wech* ags. *onwëg* engl. *away*.

Wegen ww. Met vervormde klankwijziging, evenals in nhd. *wiegen* en *wägen*, uit mnl. *wêghen* (praet. *wach*) „zich bewegen; wegen, zwaar zijn; last veroorzaken", b. a. ofr. *wega* mnd. *wêgen* ohd. *wëgan* „zich bewegen; bewegen, schudden; wegen, van gewicht, van beteekenis zijn; overwegen" ags. *wëgan* „zich bewegen" got. *ga-wigan* „bewegen, schudden". Naast het germ. st. ww. *wëgan*, *wag*, *wêgum* staat het causat. **wagjan* „in beweging brengen (b. v. in de wieg, op de weegschaal)" os. *wegjan* ohd. *wegen*, *wecken* mnd. mnl. *wêgen* nhd. *bewegen* nnl. bewegen. De germ. wt. *weg* „(zich) in beweging brengen" heeft in 't voorgerm. *wegh* feitelijk de bet. „zich voortbewegen, rijden"; vgl. skr. wt. *vah*, lat. *vehere*, osl. *vesti* „voeren". Vgl. ook nog wagen m., weg, waggelen, wegge, wieg en got. *wêgs* os. ohd. *wâg* m. ags. *wǽg*, mnl. *wâge* nhd. *woge* vr.; aan de speciale bet. „op de weegschaal wegen" sluiten zich waag zoowel als wagen ww. en gewicht aan.

Wegens, zie weg.

Weger m. Eerst nnl., ook *wager*; in de duitsche zeemanstaal *weger*, *weiger* (*weigeringen*); ontleend fra. *vaigre*: van *weeg* „wand"? (zie weegluis).

Wegge vr. Uit mnl. *wegghe*, b. a. mnd. *wegge* ohd. *weggi*, *wecki* „wig, iets wigsvormigs, wigvormig brood" nhd. *weck*, ags. *wecg* engl. *wedge* on. *veggr* m. „wig". Germ. **wagjo-* behoort met de oorspr. verwante woorden lit. *wágis*, lett. *wadsis* „wig, pin" vermoedelijk bij den wt. *wegh* „bewegen" (zie wegen). Nnl. **wig** mnd. *wigge* = *wegge* nwestfaalsch *wigge* „wig" zoude *i* in plaats van door klankwijziging ontstane *e* kunnen hebben (zie kil), maar behoort eerder bij wiggelen.

Wei (hui), zie hui.

Weide, wei vr. Uit mnl. *weide* (*wêde*; nvl. *wee*) vr., b. a. ond. *weitha* nnd. *weide* ohd. *weida* vr. „weide, voeder, spijs, plaats om te weiden; het voeder en spijs zoeken, jacht, vischvangst" nhd. *weide*; hierbij ags. *wáð* „jacht" on. *veiðr* „jacht, vischvangst"; ohd. *weidôn* „voeder zoeken, jagen", nhd. *weiden* nnl. weiden (mhd. *weideman* nnl. weiman; vgl. weimes). Germ. **wai-þô* wordt wel te recht met lat. *vênâri* „jagen" (uit *wai-n-*) vergeleken; verder brengt men het in verband met den skr. wt. *wî* „streven, gaan, op iets losgaan, vervolgen, tot zich nemen", lit. *výti* „vervolgen, jagen". Zie geweide, uitweiden. — Hierbij ook **weidsch**. De ontwikkeling van beteekenis is aan 't Nl. met het Duitsch gemeen; vgl. ohd. *weidalîh* mhd. *weide*(*n*)*lîch* „overeenkomstig met de jacht, als een jager; frisch, vermetel, flink, statig" nhd. *weidlich*.

Weifelen ww. Uit mnl. *weifelen* mnd. *weifelen* „zwaaien, ronddraaien, winden, wankelen, goochelen" nnd. *weifelen*: van germ. **waiƀlo-* (of **waiflo-*?) bij ohd. *weibôn* mhd. *weiben* „heen en weer bewegen, wankelen, zweven, fladderen, onbestendig zijn" mnl. *weiven* en *weven* (*é*, of *ê* uit **wiƀôn*? nvl. *wefelen* „weifelen") „waaien, zwaaien, wenken" ags. *wáfian* „wankelen, talmen, verbaasd staan" on. *veifa* „zwaaien". Germ. *waib* is afkomstig van een voorgerm. wt. *weip* bijvorm van *weib* „gezwaaid worden" (wip); vgl. skr. *vip* „sidderen" en zie wijf. Vgl. wuiven.

Weigeren ww. Uit glb. mnl. *weigheren*, b. a. ofri. *weigaria* mnd. nnd. *weigeren* (*weieren*) ohd. *weigarôn* „zich verzetten, weigeren" nhd. *weigern*: bij ohd. *weigar* mnl. *weiger*, *wêger* „afwijzend, halsstarrig" nvl. *weiger*, *weeger* „overdreven zorgzaam en spaarzaam met iets omgaande"; vgl. zwits. *sich weiggern* „zich trotsch gedragen". Sommigen brengen den st. *waig* bij een germ. verbaalst. *wîh-*, *wîg-* „strijden" (got. *weihan* „strijden", ohd. *wîgant* os. *wîgand* ags. *wîgend* „strijder", dial. beiersch *weihen* „zich verweren, zich verzetten, weigeren") oorspr. verwant met oudiersch *fichim* „ik strijd", lat. *vincere* „overwinnen" osl. *věkŭ* „kracht" (= on. *veig* „kracht"), lit. *wikrus* „behendig", *weikti* „vermogen"; anderen willen het met een, met de groep van weifelen syn. st. in verband brengen (mhd. *weigen* „wankelen, waggelen" nzwits. *weiggen*) welks voorgerm. wt. vermoedelijk identisch is met den wt. *weik*, *weig* van wijken; dan zoude het adj. *waig-ro* eigl. „uitwijkend, afwijzend", of „door wenken ontzeggend" wezen.

Weinig bnw. Uit glb. mnl. *weinech* (*g*), b. a. mnd. *weinech*, *wênech* ohd. *wênag*, met opvallende *ê* in plaats van het zeldzame *weinag*, nhd. *wenig*. Als afleidsel van *wai-* of *wain-* (zie wee, weenen) beteekent dit adj. oorspr. zooals got. *wainags* „beweenenswaard, rampzalig"; uit „ongelukkig, ellendig" heeft zich „onbeduidend, gering, klein, weinig" ontwikkeld.

Weit vr. Uit mnl. *weite*, *weit* m., alg. germ. **hwaitjo-* m. „tarwe" got. *hwaiteis* on. *hveiti* os. *hwêti* ags. *hwǽte* engl. *wheat* ohd. *weizzi*, *weiȝȝi* nhd. *weizen* (dial. *weiszen*) m. Uit het Germ. is door ontleening afkomstig lit. *kwëtŷs* „tarwekorrel". Het germ. woord zelf is afgeleid van een vorm met klankwisseling van 't adj. wit, de weit

heeft dus haar naam naar 't witte meel.

Wekken ww. Uit mnl. *wecken* „wekken, opwekken", ook „in 't leven roepen" alg. germ. *wakjan*, got. *uswakjan* „wekken" os. *wekkian* ags. *weccean* ohd. *wecchen* nhd. *wecken*. De vorm, uit voorgerm. **wogéy-*, is die van een causativum van een verb. wt. *weg*; evenwel ontbreekt het overeenkomstige st. ww. in 't Germ.; *wakan* (waken) is eene secundaire formatie. Ook 't skr. heeft slechts 't overeenkomstige causativum *vājáy* „opwekken, aandrijven"; de ten grondslag liggende wt. is aanwezig in lat. *vegēre* „opgewekt zijn, opwinden" (hierbij *vigil* „wakker"). De oorspr. bet. van den wt., waaruit zich de groep van waken heeft ontwikkeld, was dus „opgewonden, opgewekt zijn". Vgl. woeker.

Wel vr. Uit glb. mnl. *welle* vr., nd. *welle* „bron, opborreling", b. a. ohd. *wëlla* (nhd. *welle*) „watergolf" of aan glb. ags. *well*, *wyll* (uit **walljō*); vgl. nog deensch *väld* „wel, bron". Zie wellen.

Wel bijw. Uit mnl. *wel* (*wële*), b. a. os. *wël* os. ohd. *wëla* waaruit *wola* nhd. *wol* ags. *wel* engl. *well* got. (met opvallenden klinker; *aí*?) *waila*; hiernaast met klankwisseling os. *wâla* (ook *wala*?) mnd. nnd. *wâle* mnd. nnd. *wal*. Het alg. germ. als adverb. bij goed fungeerende woord is een casus van een voorgerm. bij willen behoorend nomen *wĕlo-* (*wolo-*?), waarop ook skr. *vára* m. onz. „wensch, begeerte" (*váram â*, *práti váram* „naar wensch, naar believen") wijst, en beteekent dus oorspr. „naar wensch". Zie weelde. — **Weldaad** vr., uit mnl. *weldaet*, b. a. ohd. *wolatât* got. *wailadêds* „goede daad, goed werk". — **Weleer** bijw., gaat eigl. op mnl. *welnéer* terug, dat uit *wîlen éer* mnd. *wîlen êr* is verkort, zie wijlen.

Welig bnw., zie weelde.

Welk voornaamw. Uit mnl. *welc*, b. a. ofri. *hwelik* (*hulk*, *huk*) mnd. *welc*, *welic* ook *wel*, *wol* (uit os. **hwilih*) os. *hwilik* ags. *hwylc* engl. *which* ohd. *wëlih* (en *hwëo-*, *wie-lih*) (*hh* en *h*) mhd. *welch*, *wel* nhd. *welch* got. *hwi-* (*hwê-*) *leiks*; het eerste gedeelte van dit germ. interrog. pronomen met de bet. „hoedanig, welk" behoort bij den interrog. st. *hwe* (wie), het tweede gedeelte is onder lijk besproken.

Welkom bnw. en bijw. Uit mnl. *wellecôme* (*welle-*, *willecōmen*), b. a. glb. mnd. nnd. *wille-come*, *-comen* ohd. *wil*(*li*)*cumo* mhd. *willecumen* nhd. *willkommen* ags. *wil-cuma*, *-cumen* engl. *welcome*. De oudste vorm van het ook in 't Oudfra. als *wilecome* ontleende woord schijnt het nomen wil te bevatten: *wili-*, *willi-cumo* (zw. mascul. en *-cuman* ptcp. praes.) „iemand, die volgens den wensch is gekomen"; verder schijnt het woord door den invloed van het verb. willen (onl. **wellen*) en van wel vervormd te zijn.

Wellen (opborrelen) ww. Uit mnl. *wellen* „opbruisen, golven, opborrelen, te voorschijn wellen", b. a. glb. nd. *wellen* eng. *to well*. Deze woorden doen wel geen st ww. *wëllan* onderstellen, maar zijn identisch met ags. *wellan*, *wyllan* „in onstuimige beweging zijn" on. *vella* „koken, borrelen" uit **walljan*, hetgeen zich wel 't naast bij germ. *wallan* aansluit, echter wat den vorm betreft even goed bij germ. *wëllan* kan behooren (zie walm). — Hetzelfde geldt ook van wellen uit *walljan* met causatieve bet. = mnd. nnd. mhd. *wellen* „doen golven, doen koken". — Voor identisch met het laatste wordt mhd. mnd. nnd. nnl. wellen zwe. *wälla* engl. *to weld* (dial. *well*) „aaneensmeden" gehouden, eigl. „in gloeihitte doen zieden"; vgl. hd. *schweiszen* engl. *to sweat*.

Wellicht. Uit *wel licht* „zeer licht"; vgl. mhd. *villihte* nhd. *vielleicht*, mnl. *lichte* alleen „wellicht". — **Wellust**; vroeg-nnl. bekend; vgl. ohd. mhd. *wollust* „welgevallen, vreugde, genoegen, genot, weelde, wellust" nhd. *wollust*.

Welp onz. Uit mnl. *welp* onz, alg. germ. **hwelpo-* „jong. van honden en dergelijke dieren": on. *hvelpr* os. ags. *hwëlp* m. engl. *whelp* ohd. *hwëlf* m.

onz. nhd. *welf* m. Dit specifiek germ. woord kan met wolf niet verwant zijn; vermoedelijk duidde de wt. *hwelp* de stem van den jongen hond aan; vgl. on. *hvella* „gillen, klinken" (*hwelp*: *hwell*, evenals wt. *gelp*: *gell* (zie galpen), nhd. *belfern*: *bellen*).

Welven ww. Uit glb. mnl. *welven*, b. a. mnd. nnd. *welven* ohd. *welben* nhd. *wölben* on. *hvelfa* „welven"; os. is *bi-hwelbian* slechts in de bet. „omhullen, verbergen", in het Got. slechts het hierbij behoorende *hwilftri* (uit **hwelftrio-*) „doodkist" bekend: **hwalbian* van germ. **hwalbo-* „gewelfd", ags. *hwealf* „gewelfd", on. *hvalf* onz. „welving"; hierbij ook de klankwisseling **hulb* in on. *holfa* st. ww. „gewelfd zijn". Men vergelijkt de germ. groep met gr. κόλπος „boezem, kussen" ook wel met sks. *kūrcá*, lat. *culcita* „kussen" en besluit tot een indg. wt. **qelp* of **qelk* „welven". Evenwel wijzen op dergelijke begrippen als in de groepen van walm, werven ook van winden ohd. *walbī* „volubilitas", *walbōn* „draaien (intrans.)", *sin-welbi* „rond" (eigl. „voortdurend wentelend"), mnl. *welven* „wentelen; zich in een kring bewegend op iets storten (als een roofvogel)", vroeg-nnl. *bewelven* „verwikkelen".

Wem m. Slechts nnl.; bij ags. *hwam*, *hwom* (*mm*) „hoek"?

Wemelen ww. Uit glb. mnl. *wēmelen*, os. **wimilōn* westfaalsch *wiemelen* „wemelen, kwispelstaarten", laat-mhd. (md.) *wimmen* nhd. *wimmeln* en glb. ohd. *wimidōn*, *wimizzen* naast — met klankwisseling — *wamezzen*: ohd. *wiuman* „wemelen" wordt verklaard uit een geredupliceerd praes. **we-wm-* van den ten grondslag liggenden wt. *wem*. Deze wt. voor „zich levendig door elkander bewegen" (ook van de stroomende beweging van 't licht gebruikt) is niet verder nagegaan.

Wen vr. Eerst nnl. bekend, b. a. ags. *wenn* „uitwas, knoest" engl. *wen* (ofri. *wen*?), mnd. nnd. *wēne* vr.: op een, wellicht met wond verwant germ. **wanjo-* wijzend.

Wenden ww. Uit mnl. *wenden* „wenden, veranderen", b. a. os. *wendjan* mnd. nnd. *wenden* „doen omkeeren, omwenden, afwenden, een richting geven, (ook intr.)" ohd. *wenden* nhd. *wenden*, ags. *wendan* „zich wenden" engl. *to wend* „gaan": factitivum van winden. Zie verwant.

Wenk m. Jongere afl. uit wenken, mnl. *wenken*, b. a. os. *wenkian* mnd. *wenken* „uitwijken, wankelen, wenken" nnd. *wenken* „wenken, knikken" ohd. *wenchen* „eene beweging achteruit of zijwaarts maken, wankelen, wijken, zich wenden": uit germ. **wankjan*, waaruit ofra. *guanchir*, *guenchir* „uitwijken, afwijken" ontleend is, van *wanko-* klankwisseling bij germ. *winkan*, zie wankel.

Wenkbrauw vr. Mnl. *winc-*, *wintbrāuwe*, b. a. mnd. *winbrāwe* ohd. *wintbrāwa* mhd. *wintbrāwe* „wenkbrauw" en „wimper", waaruit door assimilatie nhd. en nnl. wimper. Composit. van ohd. *brāwa* mhd. *brā*, *brāwe* os. *brāha* (voor **brāwa*) mnd. nnd. *brā(we)* (*brān*, *brām*) nhd. *braue* en (met *n* uit de flexie) *braune* on. *brá* ofri. *brē* vr. ags. *brǣw* m. „wenkbrauw, wimper"; germ. *brēw-* is eene klankwisseling bij germ. *brū* (ags. *brū* engl. *brow* on. *brún* nnd. *brūne*) uit indg. *bhrū* „wenkbrauw": skr. *bhrū*, gr. ὀφρύς (hierbij ook lat. *frons*?), osl. *brŭvĭ*. Het laatste beteekent ook „brug", evenals on. *brú* en het aan germ. *brēwō-* in klank beantwoordende okelt. *brīva*, om welke reden men ook geneigd is om brug voor hiermede verwant te houden. De oorspr. vorm en daardoor ook de bet. van 't eerste deel van het duitsch-nl. composit. blijft onzeker („wenkbrauw waarmede men knikt"? of „waaraan de vloeiende zweetdroppels uitwijken"?).

Wennen ww. Uit glb. mnl. *wennen* (*wēnen*), os. *wennjan* mnd. nnd. *wennen* (*wēnen*) ohd. *wennen*, *wenen* (nhd. *gewöhnen*) ags. *wennan* on. *venja*: alg. germ. *wanjan* van een adj. **wano-* on. *vanr* „gewend"; hiervoor meestal de onder gewoon besproken formatie met klankwisseling, waarbij zich aansluit

ohd. *giwona* mhd. *gewone* (*gewan*) mnd. nnd. mnl. *wōne* „gewoonte"; hiermede identisch mnl. nd. *wōne* „woning" (nnl. metter woon). Zie wonen.

Wensch m. Uit mnl. *wensch* m. „wensch, zooveel als men wenschen kan"; hierbij *wenschen* ww. nnl. wenschen: tegenover glb. ohd. *wunsc* nhd. *wunsch* mnd. nnd. *wunsch* on. *ósk* uit germ. **wunsko-* met de verb. afl. **wunskjan* ohd. *wunschen* nhd. *wünschen* ags. *wȳscan* engl. *wish, to wish* kan de nl. vocaal slechts als *i-umlaut* van *u* (*o*) of *a* verklaard worden: germ. **wan-isko-* naast *wun-sko-*? Het germ. woord wordt eveneens als *sk*-afl. teruggevonden in skr. *vâñchâ* (voor *wânskâ*) „wensch" naast den wt. *vâñch* „wenschen". Men reduceert de *sk*-afl. tot een indg. wt. *wen* „behagen scheppen", die bij wonen besproken is.

Wentelen ww. Uit mnl *wentelen* „wentelen, zich wentelen", mnd. nnd. *wentelen* nederrijnl. *wenzelen*: frequentativum, met dissimilatie (vgl. kandeel) bij on. *valtr* ags. *wealt* „rollend", ohd. *walzan* mhd. *walzen* st. ww. „rollen, draaien, wenden; zich wentelen", mhd. nhd. *walze* vr., got. *waltjan* on. *velta* „rollen, zich wentelen" ohd. *welzen* nhd. *wälzen*. De germ. wt. *walt* sluit zich aan bij de onder walm besproken wts. — Wenteltrap, voor *wendeltrapp*; nhd. *wendeltreppe*, glb. mhd. *wendelstein*: bij wenden, winden.

Wepeldoren. Mnd. *wēpe*, *wēpeke* en *wēpen-*, *wepdoren* nwestfaalsch *wiepe*, nwvl. *wēpebraam*, ouder duitsch *wipken* „egelantier": de benamingen wijzen op een os. **wipa* en kunnen daarom moeielijk op lat. *vepres* „doornstruik" teruggaan.

Wereld vr. Uit glb. mnl. *wērelt* (*d*) vr., b. a. os. *wërold* ofri. *wrald* mnd. *werlt* ohd. *wëralt*, *worolt* mhd. *wërelt*, *wëlt* „tijdperk, leeftijd, leven, menschheid, wereld, wereldsch leven" ags. *werold*, *worold* vr. engl. *world* on. *veröld*: het in 't Got. ontbrekende compositum bestaat uit germ. *wëro-* „man" (zie weerwolf) en een bij oud behoorend nomen, dat in got. *aldi-* vr. „tijdperk, eeuwigheid, tijd, leeftijd, leven" (on. *öld*, ags. *yld* „tijdperk") beteekent en welks meervoud in os. *eldi* ags. *ylde* on. *eldr* voor „menschen" gebruikt wordt. „Evenals hemel en hel, zoo is ook wereld een specifiiek germ. woord."

Weren ww. Uit mnl. *wēren* „beletten, afweren, verhinderen, verdedigen", b.a. glb. ofri. *wera* os. *werjan* ohd. *werian*, *werēn* nhd. *wehren* ags. *werian*, got. *warjan* „beletten, verhinderen": met weer vr. en ags. *wearn* „weigering" (zie waarschuwen) wijst *warjan* op een indg. wt. *war* of *wor* „beletten, verhinderen"; vgl. skr. wt. *vṛ* „tegenhouden, verhinderen".

Werf vr. Eerst laat-nnl. bekend; ofri. *warf*, *werf* m. „ophooging, huis en hof; gerechtsplaats, gerecht" mnd. *warf* (*werf*) m. onz. „ophooging van aarde als plaats voor een huis, dam, werkplaats; huis en hof; opgehoogde oever, scheepswerf; plaats voor een tweegevecht; gerechtsplaats, vergadering, menigte, gerecht" in een deel van deze beteekenissen ook nnd., os. *hwarf* m. „vergadering, menschenmenigte" ags. *hwearf* on. *hvarf* „vergadering, vergaderplaats" ags. *merehwearf* „oever", engl. *wharf* „kade, werf", nhd. *werft* onz. vr. uit het Ndl. ontleend. De woorden wijzen, wat den klank betreft, op werven; evenwel blijven hierdoor de beteekenissen voor 't grootste deel onverklaard, ook doet het Ofri. een germ. met *w* beginnend **warƀ-* of **warf-* (naast de met *hw* beginnende woorden) onderstellen.

Werk (arbeid) onz. Uit mnl. *werc* onz., b. a. ofri. os. *wërk* ags. *weorc* engl. *work* ohd. *wërc*, *wërah* (*hh*) „arbeid, uitvoering, werk" nhd. *werk* on. *verk* onz. 't Alg. germ. woord komt volkomen overeen met gr. ἔργον; zie werken.

Werk (vlas) onz. Uit glb. mnl. *werc*, mnd. nnd. *werk* ohd. *wërc*, *wërah* mhd. *wërc*, *wërch* nhd. *werg* onz. Niettegenstaande den in 't Nhd. gedifferentiëerden vorm is 't woord in klank volkomen aan 't voorgaande gelijk. In 't Ohd. hebben de bet. van dit werk ook

á-wirihhi, *á-wurihhi* onz., welke woorden aanduiden „'t voor 't bewerken niet bruikbare" of „afval bij den arbeid"; „wellicht — zoo meent men derhalve — ontwikkelde zich 't enkelvoudige woord uit 't samengestelde". Evenwel moet men ook de zienswijze in 't oog houden, volgens welke w e r k door beperking van een algemeener, eveneens voorkomende bet. „materiaal ter bewerking" te verklaren is. Zeker moet 't woord als identisch met 't voorgaande woorden beschouwd; evenwel weten wij niet zeker, in welke taalperiode het zich daarvan heeft afgescheiden.

Werken ww. Uit glb. mnl. *werken* (praet. *wrochte* uit germ. **wurhta*), b. a. ofri. *werka* os. *wirkian* ags. *wyrcan* ohd. *wirchen*, daarnaast ohd. *wurchen* mhd. *würken* got. *waúrkjan*: germ. *wirkjan* (uit **werkjan*), *wurkjan* „werken, uitvoeren" berust op een voorgerm. wt. *werg*, die aanwezig is in gr. ἔργον „werk", ῥέζω (uit *Ϝρεγιω) „ik doe, verricht", ὄργανον „werktuig", ὄργιον „heilige handeling" en in den zendwt. *vrz*, „werken, arbeiden". In 't Germ. behooren behalve w e r k o. a. nog tot dezen wt. got. *waurstw* (uit **waurhstwo-m*) „werk", ohd. *wurcho* en os. *wurhtio* (germ. **wurkion-*, **wurhtion-*) „arbeider".

Werpen ww. Uit mnl. *werpen* (praet. *warp*), alg. germ. *wërpan*, *warp* „werpen", got. *wairpan* os. *wërpan* ags. *weorpan* ohd. *wërfan*.. Uit het Germ. zijn ofra. *guerpir*, nfra. *déguerpir* „in den steek laten" ontleend. De germ. wt. *werp* gaat terug op *werq* uit voorgerm. *werg* (vgl. v ij f, v r u c h t i g), zooals men moet aannemen op grond van skr. wt. *vrj* „ternederwerpen", osl. *vrŭgą* (*vrěšti*) „werpen".

Wervel m. Uit mnl. *wervel* m., b. a. mnd. nnd. *wervel* „draaiing in 't water, van den wind enz., draaibare grendel, draaibare spil; kruin", ohd. *wirbil*, *wirfil* mhd. nhd. *wirbel* on. *hvirfill* m. „kruin"; hierbij ook met verlies der labiaal tusschen *r* en *l* ofri. *hwarlar* (plur.) nfri. *hwarle* en dergelijke vormen „spil, grendel" en waarschijnlijk ook eng. *whirl* „draaiing, dwarrelen". Onl. **hwirbilo-*, **hwirfilo-* behoort bij w e r v e n.

Werven ww. Uit mnl. *werven* (praet. *warf*) „zich wenden, van eigenaar veranderen; werven, handelen, verschaffen, verwerven", b. a. ofri. *hwerva* „zich wenden" os. *hwërban* „draaien, zich wenden, ergens heengaan, bedrijvig heen en wêer gaan" ohd. *hwërfan*, (*h*)*wërban* „zich draaien, zich wenden, bedrijvig zijn, bezig zijn, bedrijven" nhd. *werben* got. *hwaírban* „zich heen en wêer bewegen, wandelen"; hierbij got. *hwarbôn* os. *hwarbôn* „rondwandelen", os. *hwerbian* ohd. *hwerben* (uit **hwarbjan*) „wenden, draaien, wentelen" en w e r v e l. De germ. wt. *hwerf*, *hwerb* „draaien, zich in 't rond bewegen" zoude met voorgerm. **qerp* of **qerk* kunnen overeenkomen; waarrchijnlijk zijn gr. καρπός „handwortel" en καρπάλιμος „snel" (ook glb. κραιπνός?) oorspr. verwant. — Hierbij ook **-werf** „keer, maal", mnl. mnd. *-warf*, *-werf* (en *-warve*, *-werve*) ofri. *-hwarf werf*, identisch met ags. *hwearf* on. *hvarf* „omkeering, toevlucht" ohd. mhd. *warb* m. „omdraaiing, wending; 't heen en weêr gaan; keer", glb. ohd. *warba* mhd. *warbe* vr.

Wesp vr. Uit glb. mnl. *wespe* (vl. hiervoor *hurzele*, zie h o r z e l); dezelfde vorm in mnd. nnd. mhd. nhd. *wespe* vr.; hiernaast mnd. *wispe* nnd. md. *wispe*, *wispel*; mnd. nnd. *wepse* vr. en ohd. *wafsa*, *wefsa* vr. (got. **wafsi*) mhd. *wefse* en *wafs* vr. m., mhd. *webse* dial. nhd. *webes*, *webese* vr., *wëps-chen*, *wëwetzchen*, ags. *wæfs*, *wæps* m. engl. *wasp* (*waps*). Uit deze ten deele zekerlijk door volksetymologie verknoeide vormen concludeert men tot germ. **wafs-*, en **wabis-*, **wabit* „wesp", oorspr. verwant met obreton. *guohi* „wesp" (uit *wops-*), lit. *vapsà* „paardevlieg", osl. *vosa*, *osa* „wesp" (indg. **wops-*, **wobhes-*) en, met klankwisseling *e*, lat. *vespa* „wesp". De indg. benaming, die ongeveer over hetzelfde gebied als h o r z e l is verspreid, zal wel met w e v e n resp. het daarbij behoorende woord voor „honigraat" (zie w a f e l) in verband staan.

De vormen op germ. grond kunnen ten deele ook onder den invloed van lat. *vespa* hebben gestaan; omgekeerd wijst de beginklank van fra. *guêpe* op germ. invloed.

West onz. Uit glb. mnl. *west* onz., ofri. *west* onz. mnd. nnd. nhd. *west* m. (ohd. mhd. slechts in samenstelling, b. v. *Wëstfâlo* „Westfaler") ags. *west* engl. *west* (fra. *ouest* uit 't Germ.); mnl. mnd. nnd. *west* bijw. (bnw.) nnl. west; ohd. *wëstan* nhd. *westen* mnl. nnl. westen onz.; ohd. *wëstar* (in samenstelling b. v. *wëstarliuti* „westwaarts wonende lieden") os. ofri. *wester* „westwaarts", mnd. *wester* adj. „westelijk", on. *vestr* onz. „westen". Wegens de betrekking van oost tot „morgen" ligt het voor de hand om de germ. benaming met lat. *vesper* gr. ἑσπέρα „avond" te verbinden; germ. *west*- zoude wel uit **wes*(*t*)*ro*- voor **wes*(*p*)*ro*- kunnen afgeleid worden (vgl. oost); evenwel kan tegen deze opvatting de goed gewaarborgde lat. (germ.) vorm *Vise-gothae* „Westgoten" worden aangevoerd; hiermede is echter de vraag van eene verwantschap tusschen west en lat. *ves-per* niet uit den weg geruimd.

Westergang. Slechts nnl.: oorsprong onbekend.

Wet vr. Uit mnl. *wet* (*wit*) vr. „verordening, wet; geloof (religie)" uit onl. **witod* ond. *witat*, *witut* (*d*) b.a. mnd. *wit* (*wet*) onz. vr. „wet" ohd. *wiʒʒôt*, *wiʒʒôd* m. onz. „wet, bijbel, testament, sacrament" ofri. *witut* „reliquie" nfri. *wet* „wet" got. *witôþ* (*d*) onz. „wet, gebod". Germ. **witôdo*-, **witôþo*- is eigl. een ptcp., dat bij de groep van weten en waarschijnlijk ten nauwste bij got. *witan* „gadeslaan, op iets letten, zich in acht nemen" ohd. *giwiʒʒên* „acht slaan, oplettend zijn" behoort.

Weten ww. Uit mnl. *wêten*, alg. germ. *witan* met het praes. *wait*: got. *witan*, *wait* ohd. *wiʒʒan*, *weiʒ* os. *witan*, *wêt* ags. *witan*, *wât* (engl. *wot*); verder ook overeenkomend in 't Voorgerm. een perfectum zonder reduplicatie **waida* „ik weet": skr. *vêda* gr. οἶδα; ook osl. *vě́dě́ti* „weten". Dit perf. is afkomstig van een indg. wt. *weid*, *wid* met veelvuldige ontwikkeling van beteekenissen: in 't Skr. beteekent de wt. *vid* „vinden, zich toeeigenen", in gr. ἰδεῖν, lat. *vidêre*, osl. *vidě́ti* „zien"; voor germ. *wîtan* st. ww. zie wijten. Hierbij in 't Germ. o. a. nog wijs, wis, germ. **wîtago*- adj. „wetend, verstandig, profetisch" — waaruit ohd. *wîʒʒago* ags. *wîtga* „profeet", later vervormd tot ohd. *wîs-sago*, waaruit nhd. *weissager* — ohd. *wîʒʒôn* „profeteeren", got. *witan* „gadeslaan" en wet.

Wetering vr. Uit 't Nd., van mnd. *wêteren* „besproeien; droogmaken" ohd. mhd. *weʒʒeren* nhd. *wässern*: van water met *-jan* afgeleid.

Wetten ww. Uit glb. mnl. *wetten*, alg. germ. **hwatjan*: on. *hvetja* ags. *hwettan* „wetten, opwekken, aandrijven" engl. *to whet* mnd. nnd. *wetten* ohd. *wezzen* nhd. *wetzen*: van germ. **hwato*- „scherp, hevig", on. *hvatr* os. *hwat* ags. *hwæt* ohd. (*h*)*waʒ* mnl. **wat* waarvan als subst. *wâte* „scherpte, scherp"; hiernaast bestond germ. **hwasso*- „scherp" (uit **kwod-tó*-) in got. *hwass* ohd. mhd. *was* (*ss*), fri. *hwessia* „wetten". De germ. wt. *hwat*, waarbij got. *hwôta* „bedreiging" wel eene klankwisseling is, doet voorgerm. **kwod* onderstellen, dat vermoedelijk samenhangt met den skr. wt. *cud* „wetten, scherpen, aanvuren". Vgl. ook de groep van haat.

Weveling vr. Nd. *wevelîne*: van *wevelen* frequent. van weven, in de zeemanstaal „tusschen de hoofdtouwen invlechten".

Weven ww. Uit mnl. *wêven*, b. a. mnd. nnd. *wêven* ohd. *wëban* „weven, spinnen, vlechten, knoopen" nhd. *weben* ags. *wëfan* engl. *to weave* on. *vefa*. Den wt. *web* van 't alg. germ. st. ww. *wëban* vinden wij als *webh* in 't Voorgerm. in dezelfde beteekenis weder, waaruit de hooge ouderdom van de kunst van 't weven bij de Indogermanen blijkt: skr. *ûrṇa-vâbhi* „spin", woordelijk „wolweefster" (naast wt. *ubh* „binden"), gr. ὕφος „weefsel", ὑφαίνω „ik weef"; vgl. ook wesp.

Hierbij uit 't Germ. nog web, wafel, verder germ. *wibilo-* m. „kever", in 't bijzonder „korenworm" en „mestkever, hoornkever" (zoo genoemd wegens 't inspinnen, of wegens 't heen en weêr bewegen?) ohd. *wibil* nhd. *wiebel* ond. *wivil* mnd. nnd. mnl. *wēvel* ags. *wifel* engl. *weevil* (vgl. lit. *wabalas* „kever").

Wezel vr. Uit glb. mnl. *wēzel* vr. (westvl. hiervoor *muushont*, thans *muishond*), b. a. glb. os. **wisula* mnd. *wēsel(e)* nnd. *wēsel* ohd. *wisula*, *wisala* vr. nhd. *wiesel* onz. m. ags. *wësle*, *weosule* vr. engl. *weasel* de. *väsel*. Of de germ. benaming **wis-(a)lôn*, *-ulôn* met gr. *αἴλουρος* „kat, wezel" (wellicht voor *ἀ Fισλ-*) in verband mag worden gebracht is zeer twijfelachtig; niet zeer waarschijnlijk is ook samenhang met duitsch *wiese* (zie weesje); eerder mocht men aan lat. *vīrus* „vergift, scherpe reuk", *vīrulentia* „stank" (zie verweerd), of aan de groep van wisschen denken.

Wezen onz. Uit mnl. *wēzen*, b. a. mnd. *wēsen* mhd. *wesen* onz. „aard, eigenschap, wezen; verblijf, huishouding" nhd. *wesen*: als subst. gebruikte infinitief van 't st. ww. germ. ohd. os. ags. *wësan* mnl. *wēzen* nnl. wezen dat de concurrentie der onder zijn genoemde vormen naast zich heeft, got. *wisan* „zijn, vertoeven, blijven". De verb. wt. *wes-* — waarbij ook os. *warôn* en ohd. *wërên* „duren" (zie waarborg)? — komt buiten 't Germ. voor als skr. wt. *vas* „blijven vertoeven, overnachten".

Wichelaar m. Uit glb. mnl. *wichelâre* (*i*-klankwisseling, of jongere verkorting uit *ī*?) naast *wijchelâre* (*wīgelinge* „tooverij") uit onl. **wīglâri*, b. a. ags. *wīglêre* mnd. *wicheler* „toovenaar, waarzegger"; mnd. nnl. wichelen mnl. *wīchelen*, *wīgelen* ags. *wīglian* „tooveren, waarzeggen", ags. *wīgle* onz. „voorteeken"; hiernaast van een verscherpten st. *wīkk* ags. *wicca* m. „toovenaar" fem. *wicce* engl. *witch*, ags. *wiccian* mnd. nnd. *wicken* en *wīken* ww. De saks.-nl. groep wijst op afleiding van een st. germ. *wīg* (uit voorgerm. **wīk*; of **wīgh*?); op grond van Tacitus' bericht dat de Germanen uit 't gehinnik der paarden de toekomst voorspellen, heeft men op mnl. *wichelen*, *wijchelen* ohd. *wihôn* nhd. *wiehern* dial. eng. *to wicker* „hinniken" gewezen; anderen denken aan samenhang met germ. **wīho-* (uit voorgerm. **wīko-*) „heilig" (zie wijden), of met ohd. *wīhhôn* „dansen, huppelen"; vgl. goochelen, welks vormen een duidelijk parallelisme met die van de groep van wichelaar vertoonen. Zie wieg.

Wicht (kind) onz. Uit mnl. *wicht*, (*wecht*), b. a. os. *wiht* m. mnd. *wicht* m. onz. „ding; wezen, schepsel, daemon" nnd. *wicht* onz. „meisje" ohd. mhd. *wiht* onz. m. „ding, wezen, schepsel, in 't bijzonder van kabouters, dwergen enz. gebruikt" nhd. *wicht* m. ags. *wiht* m. vr. onz. engl. *wight* got. *waihts* vr. (consonant. st.) „ding, zaak" (*ni-waihts*, meestal hiervoor *ni-waiht* „niets"; zie niet). 't Woord wordt buiten 't Germ. slechts in 't Slav. aangetroffen, osl. *veštĭ* „ding, zaak", waardoor de voorgerm. vorm. **wek-ti-* (**wek-t*?) blijkt te wezen. Voor 't geval, dat men samenhang met wegen of wekken mag aannemen, zoude wel „levend, zich bewegend wezen" als oudste bet. moeten worden beschouwd.

Wicht (gewicht) onz., zie gewicht.

Wie vnw. Glb. mnl. *wie*, onl. **hwê* uit **hwëz* os. *hwê*, *hwie* ohd. *hwër*, ofri. ags. *hwā* engl. *who* got. *hwas*. „De germ. st. van 't vragend vnw. was *hwa*: *hwe* uit indg. *ko*: *ke*, dat buiten 't Germ. voorkomt in lat. *quo-d*, gr. *πότερος* (*κότερος*), lit. *kas*, skr. *ka-s* „wie". Hierbij de overige met *w*, germ. *hw* beginnende vraagwoorden en partikels."

Wiebelen ww. De oudste vorm laat zich nauwelijks met zekerheid bepalen, daar de klanken voor onomatop. opvatting getuigen; vgl. dial. duitsch *wibbelen* „zich onrustig bewegen": 't is even denkbaar dat het bij de groep van weifelen, als bij die van weven of wapperen behoort.

Wieden ww. Uit mnl. *wieden*, b. a. os. *wiodôn* nnd. *wêden* ags. *weódian*

engl. *to weed*: van os. *wiod* nnd. *wêd* ags. *weód* onz. engl. *weed* „onkruid”. 't saks.-nl. woord, germ. **wiudom* onz. is vermoedelijk, evenals gr. *ζιζάνιον* „dolik, onkruid” een geredupliceerde formatie, voorgerm. **wi-wdh-om* (van wt. *wedh* „winden”?) of **wi-wt-óm*.

Wieg vr. Uit mnl. *wieghe*, b. a. glb. mnd. *wêge* nnd. *weige* mhd. *wiege* nhd. *wiege* vr.: vermoedelijk os. ohd. **wioga* (niet **wiaga*) uit germ. **wiugôn* van eene geredupliceerde formatie, **wi-wgh-á* van den indg. wt. *wegh* (wegen); bij denzelfden wt. behooren ohd. *waga* vr. en on. *vagga* vr. „wieg”, terwijl glb. ohd. *wiga* mhd. *wige*, mhd. *wigen* (nhd. *wiegen*) „wiegen” een glb. germ. wt. *wîg* (uit voorgerm. **wîk*?) doen onderstellen; vgl. ouder-frank. *wîgen* (praet. *weich*) „wegen”, nvl. *wîgelen* „wiegen”, verder wiggelen, wikken ook wichelaar.

Wiek vr. Uit mnl. *wieke* vr. De bet. „vlerk” is eene slechts nl. toepassing; in de andere dialecten komen overeen mnd. *wêke* m. vr. nnd. *wêke*, *waike* ohd. *wiohha* vr. (*wioh*?) mhd. *wieche* m. vr. „gedraaid garen als lampkatoen, lont, of pluksel” nhd. *wieche* „lampkatoen” ags. ags. *weóca* m. Voor den oorsprong van germ. **wiuko-* uit een geredupliceerden vorm (vgl. wieg) pleiten glb. ags. *wecca* engl. *wick* mnd. *wecke* mhd., dial. nhd. *wicke* (germ. vermoedelijk **wikkon-*), ook wel wikkelen.

Wiel onz. Uit glb. mnl. *wiel* onz., b. a. mnd. *wêl* ags. *hweól* engl. *wheel* on. *hjól* zwe. de. *hjul* onz. Naast dezen, op germ. **hweulo-* uit **hwe(ʒ)wlo-* (vgl. toonen) wijzenden vorm staan de bijvormen ags. *hweowol*, *hweoʒ(o)l*, *hweohl* ozwe. *hjugl*, on. *hvél* (en met labiaal in plaats van gutturaal ofri. *fial*) onz. „rad”. Het germ., in 't Duitsch ontbrekende woord is, hoewel er eenige phonetische moeilijkheden overblijven, met skr. *cakrá-* onz. m., gr. *κύκλον*, *κύκλος* (uit **qeqlos*) „rad, kring” te reduceeren tot indg. **qeqlo-* **qeqolo-* geredupliceerde nominale formatie van een wt. *qel* „rondzwerven”, die aanwezig is in skr. wt. *car*, gr. *πέλομαι* „rondzwerven”, lat. *colere* „bedrijven”, *inquilînus* „inwoner”, gr. *πόλος* „as”, ook in osl. *kolo* onz. „rad”. — Hiervan afgeleid mnl. *wielen* „draaien, rollen” nnl. wielen.

Wielewaal m. De nnl. vorm is verknoeid; mnl. nvl. *wêdewale* komt overeen met mnd. *wêdewale* nnd. *wideval* (*wittewal*) mhd. *witewal* nhd. (md.) *widewal* zwits. *wiedewalch* mengl. *wudewal(e)* (dial. engl. *witwal*, *wittol*) „goudmerel”. Het eerste gedeelte dezer westgerm. benaming is naar men vermoedt het germ., met oudiersch *fid* „boom” oorspr. verwante *widu-* „hout, bosch” ohd. *witu* ags. *wudu* engl. *wood*, het tweede gedeelte, welks oude vorm niet vaststaat, is onverklaard.

Wier onz. Eerst vroeg-nnl. (holl.), oostfri. *wîr*; zooals glb. ags. *wár* doet denken gewestelijke vorm voor ouder **wêr* uit **wair*; misschien klankwisseling bij een germ. woord voor „metaaldraad” ags. *wîr* engl. *wire* nd. fri. *wîr* on. *vír*, waarvan eene afl. **wîrjôn* vr., ags. *wîre* „sieraad van metaaldraad” aanduidde; ags. *wîran* noordsch *víra* „spiraalvormig maken, omwikkelen”. Zwarigheid in den klankvorm geven ohd. *wiara* mhd. *wiere* „sieraden van een bepaalde bewerking (uit metaaldraad?)”, ohd. *weorôn* „in kleine draden bewerken”. De ten grondslag liggende st. *wîr* „draaien”, die op een wt. *wî* „winden” (zie winden) teruggaat, vertoont zich ook in rom. **vîrâre* (ofra. *virer*) „draaien”, it. *viera* „band, ring”, gael. *fiar*, kymr. *gwyr* „gewonden, gebogen”, osl. *virŭ* „draaikolk”, lit. *wirwė̃* „strik”, ook wel in lat. *viriae* „een zeker armsieraad”. In de bepaalde bet. van eene bijzondere soort van sieraad kan ontleening van het eene volk tot het andere hebben plaats gehad; in de bet. „iets dat gedraaid is, draad” is er geen reden om germ. *wî-ro-* voor overgenomen te houden.

Wierig bnw. Slechts nnl. bekend. Samenhang met wier is waarschijnlijk, evenwel kan men bij het late en op zich zelfstaande voorkomen van 't adj.

niet zeggen, hoe die moet worden opgevat („bewegelijk als draadspiralen"?).

Wierook, zie wijden.

Wiewauwen ww. Slechts nnl. bekend, maar wellicht eene oude geredupliceerde formatie als vijfwouter, van denzelfden st. als wauwelen.

Wiewouter, zie vijfwouter.

Wig, wigge, zie wegge.

Wiggelen ww. Eerst vroegnnl. bekend; nnd. *wiggen* „bewegen, roeren", mnd. nnd. *wiggelen* „wankelen" engl. *to wiggle* „wankelen, slingeren". Vermoedelijk met wig van denzelfden st., die als **wëgg* bij wegen, of eerder bij germ. *wīg* (zie wieg, wik) behoort.

Wij vnw. Uit glb. mnl. *wí*, en dit uit alg. germ. **wîz* (vgl. gij): got. *weis* ohd. *wir* os. ofri. *wî* ags. *wê*: germ. *wîz*, welks *z* het teeken van den nominatief is, berust op een indg. st. *wei*, waarvan ook skr. *vayám* „wij" gevormd.

Wijd bnw. Uit mnl. *wijt* (*d*), alg. germ. **wîdo-* „wijd uit elkaar, ruim, uitgebreid" on. *víðr* os. ags. *wîd* ohd. *wît*. Het germ. adj. past, wat zijne beteekenis betreft, bij de onder weder bijw. vermelde praepos. *wi* „uiteen": 't zoude denkbaar wezen, dat het adj. eene jongere afleiding is van den adverbialen comparatief *wī-tero-* „verder". — De tweede gedeelten van wijdloopig en wijdluftig (duitsch *weitläufig* mnd. *wijd-loftich*, *-luftich*) behooren bij loopen; vgl. bruiloft.

Wijden ww. Met jongere *d*, evenals in vlieden, uit mnl. *wîen* (vgl. wijbisschop) uit alg. germ. os. *wîhjan* „wijden" ohd. *wîhen* nhd. *weihen*, afl. van 't adj. **wîho-* „heilig", got. *weihs* os. ohd. *wîh*. Het adj., waarvoor ags. *weoh* (naast os. *wîh*) m. „heiligdom, tempel", schijnt een ouder syn. van heilig, uit voorgerm. **wīko-*; evenwel is de eigl. bet. niet gevonden. — 't Adj. is bewaard in wierook (met *ie* voor *î* voor *r*, vgl. gier, vieren) os. *wî(h)rôc* ohd. *wîhrouch* nhd. *weihrauch* en in nhd. *weihnachten* uit mhd. *ze wîhen nahten* „in de heilige nachten".

Wijf onz. Uit mnl. *wijf*, de specifiek germ. slechts door Wulfila niet gebruikte benaming van 't vrouwelijke wezen in tegenstelling met den man: on. *víf* os. ags. *wîf* ohd. *wîb*; Wulfila gebruikt hiervoor de oude, met gr. γυνή, skr. *gnā́* oorspr. verwante woorden; zie kween. Men kan vermoeden, dat het opvallenderwijze neutrale germ. *wîbo-* bij de groep van weifelen behoort, evenwel is 't volkomen onbekend, in welke opvatting het hiermede samenhangt, of de naam op de waarneming eener physische of psychische eigenschap gebaseerd is, of derhalve het beroep op de skr. bet. van den wt. *wip* „in geestdrift, in geestvervoering (van priesters)" met 't oog op Tacitus' bekend gezegde (*Germani*) *inesse* (*feminis*) *sanctum aliquid et providum putant* eenigszins gerechtvaardigd is.

Wijk (afdeeling eener gemeente) vr. Uit mnl. *wijc* m. „deel van een stad; rechtsgebied, gebied", b. a. ofri. os. *wîk* m. „woonplaats" mnd. *wîc* onz. vr. „vlek, stad, plaats" ags. *wîc* m. vr. „vlek" ohd. *wîh* (*hh*) m. „woonplaats, buurt, vlek" (nhd. in *weichbild*). Terwijl got. *weihs* onz. (gen. *weihs-is*) „vlek, dorp" met lat. *vīcus* m. „hofstede, vlek, dorp, buurt, wijk" en verder met osl. *vĭsĭ* „dorp", zend *vīç* „huis, dorp", gr. οἶκος, skr. *veça-s* „huis" oorspr. verwant is, is men geneigd wegens de phonetische afwijking (*k* in plaats van *h* = lat. *c*) aan te nemen dat de westgerm. vorm *wîk* uit het Lat. ontleend is (vanwaar ook oudiersch *fích* „dorp, gemeente"); dit wordt evenwel door de flexie van os. ags. *wîk* (als conson. st.) twijfelachtig.

Wijk (vlucht) vr. Uit mnl. mnd. *wîke* vr. „het wijken": bij wijken, uit glb. mnl. *wîken*, os. *wîkan* ohd. *wîhhan* nhd. *weichen* on. *ýkva*, *víkja*. „De germ. wt. *wīq* „wijken" eigl. „toegeven" is ook nog aanwezig in week bnw. en in wissel, week vr. Zijn oudere trap *wīg* (in skr. *vij* „wijken, vluchten") is een bijvorm van *wīk*, waarop het lat. *vices* „wisseling" en in 't bijzonder gr. εἴκω „ik wijk" wijzen." Vgl. ook wankel en bezwijken.

Wijl, wijle (poos) vr. Uit mnl. *wîle* „uur, oogenblik", b. a. os. *hwîl(a)* ags. *hwîl* „wijl, tijdruimte, tijd, tijdstip" engl. *while* ohd. *hwîl*, *wîla* nhd. *weile* got. *hweila* vr. „tijd". Op de grondbet wijst het denominatieve ww. got. *hweilan* „talmen, ophouden" ohd. *wîlôn* „zich ophouden" nhd. *weilen* nnl. verwijlen, evenals on. *hvîla* „bed", *hvîld* „rust"; vgl. stond. Germ. **hwî-lô* is derhalve oorspr. verwant met lat. *quies* „rust", *quiêtus*, *tranquillus* „rustig". Vgl. een hierop gelijkenden wt. onder heem. — De nnl. praepos. wijl berust met duitsch *weil* op den accus. (mhd. *die wîle* nhd. *dieweil* nnl. dewijl) die eerst een temporale praepos. „gedurende, zoo lang als" is geworden. — **Wijlen** bnw., uit mnl. *wîlen* „voorheen, weleer" mhd. mnd. *wîlen* nhd. *weiland*: eigl. dat plur. ohd. *hwîlôm* os. *hwîlon* „af en toe", zie weleer.

Wijl, wijle (sluier) vr. Uit glb. mnl. *wîle*, dat met mhd. *wîle* vr. nnd. *wîl* onz. „sluier" ontleend is uit glb. lat. *vêlum*, waarvan ook de rom. groep van it. *velo*, fra. *voile*, eng. *veil* afkomstig is. Terwijl de overname van onl. **wîla*, met *î* uit *ê* (vgl. zijde, mijt) ongeveer in de 10de eeuw kan hebben plaats gehad, wijst mnl. nvl. *wiele* „sluier" met zijn *ie* daarop, dat reeds vroeger eenmaal 't lat. woord was overgenomen, wel in de speciale bet. van „nonnensluier" (vgl. spiegel, tegel).

Wijn m. Uit mnl. *wîn* m., b. a. os. *wîn* m. onz. ags. *wîn* engl. *wine* ohd. *wîn* nhd. *wein* m. got. *wein* onz. „wijn". „Zuiver taalkundige gegevens om 't woord voor ontleend te verklaren zijn niet aanwezig. Het aannemen der ontleening uit lat. *vînum* (evenals got. *wein* onz.) resp. vulgair-lat. *vînus* (evenals ohd. *wîn* m.), wordt door berichten der Ouden waarschijnlijk gemaakt. De tijd der ontleening zoude ongeveer de eerste eeuw vóór Chr. zijn, waardoor de vroegtijdige verspreiding over de oudgerm. dialecten te verklaren is." Lat. *v* wordt germ. *w* in de oudste overgenomen woorden, vgl. wikke, pauw, peluw tegenover brief, voogd, vers. Voor de invoering van den zuidelijken wijnbouw pleiten ook andere overgenomen woorden als most, spon, trechter, nhd. *kelter* ohd. *calctûra* uit lat. *calcatûra*, hd. *winzer* uit lat. *vînitor*, ohd. *windemôn* zwits. *wümmen* „wijndruiven oogsten" uit lat. *vindêmiâre* (vanwaar ook oudiersch *fînime* „wijnoogst" naast *fîn* „wijn"). Of lat. *vînum* (gr. οἶνος) een indg. woord is en met lat. *vîtis* „wijnrank, rank", gr. ἰτέα, glb. ohd. *wîda* nhd. *weide* „wilg" en osl. *viti*, lit. *wýti* „winden, vlechten" bij een wt. *wî* „buigzaam, draaibaar" behoort, is zeer twijfelachtig. — Wijngaard m., waaruit door verkorting ook wingerd uit mnl. *wijngaert* (*d*) „wijnstok, wijnberg": een oud compos., os. *wîngardo* ags. *wîngeard* (eng. *vineyard*) ohd. *wîngart*, *wîngarto* nhd. *wingert* m. „wijnberg", eigl. „omheinde met wijnstokken beplante plaats", zie gaard.

Wijs bnw. Uit mnl. *wijs*, alg. germ. **wîso-* „wetend (vgl. wijsmaken), kundig, ervaren, wijs" got. *weis* os. ags. *wîs* ohd. *wîs* (*wîsi*) nhd. *weise* (*weis*): *wîso-* voor **wîsso-* uit **wîdtó-* is eigl. een particip. bij den wt. van weten en klankwisseling bij wis. — Afl. germ. os. *wîsjan*, *wîsôn* ags. *wîsian* ohd. *wîsen* on. *vîsa* „wetend maken, onderwijzen, aanwijzen; toonen, leiden, voeren", waarop met st. flexie naar analogie nnl. **wijzen** nhd. *weisen* berusten. — Ook het westgerm. fem. **wîsôn*, **wîsô* „wijze, manier" os. *wîsa* ags. *wîse* engl. *wise* ohd. *wîsa*, *wîs* nhd. *weise* mnl. *wîze*, *wijs* nnl. **wijze**, wijs schijnt hierbij te behooren; evenwel is de ontwikkeling van beteekenis niet helder: eigl. „wijzing, leiding" of „kennis"?

Wijten ww. Uit glb. mnl. *wîten*, b. a. os. ags. *wîtan* „berispend verwijten" nnd. *wîten* ohd. *wîȝȝan* „berispend verwijten; straffen"; meer gebruikelijk is het composit. got. *fra-weitan* „wreken, straffen" ohd. *farwîȝȝan* nhd. *verweisen* mnl. mnd. *verwîten*. Dat evenwel ook bij 't niet samengestelde ww. de overeenkomstige bet. oud is, bewijst 't subst. os. *wîti* ofri. ags.

wîte ohd. *wîȝȝi*, *wîzzi* on. *vîti* onz. „straf, helsche straf, kwelling". Niettegenstaande de afwijkende bet. houdt men dit *wîtan* voor het, bij den bij weten besproken wt. behoorende st. ww.; men herinnert aan lat. *animadvertere* „bemerken, berispen, straffen"; vgl. ook oostfri. *hem wîten* st. ww. „zich voorzien, zich hoeden, uitwijken": wijten dus eigl. „bemerken en voorzorgsmaatregelen nemen". Buitendien bestaat op germ. bodem het st. ww. nog in (ags. *gewîtan* „gadeslaan"?) got. *inweitan* „vereeren" (eigl. „aanzien"), naar men aanneemt ook in ags. os. (*gi*)*wîtan* „zich opmaken, gaan" (mnl. *weten* aansprorend „laat ons").

Wijting m. Vroeg-nnl. bekend; mnd. *wîtinc* engl *whiting*: afl. van wit (os. onl. *hwît*).

Wijze vr., **wijzen** ww.; zie wijs. — **Wijzigen** ww., moderne navolging van *modificeeren*.

Wik bijw. (wik of wak). Vermoedelijk bij wikken.

Wik, wikke vr. Uit mnl. *wicke*; met mnd. nnd. *wicke* ohd. *wiccha* nhd. *wicke* ontleend als ond. **wikkja* uit glb. lat. *vicia*, waaruit ook it. *veccia*, fra. *vesce*, engl. *vetch*. De ouderdom der overname blijkt uit de representatie van lat. *v* door *w* (zie wijn), als ook uit het bewaard zijn van de lat. *c* als *k* (vgl. kelder tegenover kruis).

Wikkelen ww. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. glb. laat-mhd. nhd. *wickeln*. Het ww. behoort bij ohd. *wicchilî*(*n*) onz. „opgewikkelde hoeveelheid vlas om te spinnen" en verder bij de onder wiek besproken groep. Men heeft geen grond om te twijfelen, dat de wt. (germ. *wik*?, *weg*?) „draaien, winden, wikkelen" beteekende. Of hij in eenigen verband staat met den indg. wt. *wî*, die bij winden en wijn genoemd is, weten wij niet. Men heeft ook aan identiteit met een wt. „bewegen, wikken" gedacht: wikkelen eigl. „snel heen en weêr bewegen".

Wikken ww. Eerst vroeg-nnl. bekend; glb. oostfri. *wicken*, hess. *wicken* „schudden" opperd. *wiggen* „op de hand wegen". Het woord behoort vermoedelijk eerder dan bij wegen of wekken met verscherping bij den germ. wt. *wîg*; zie wieg, wiggelen.

Wil m. Uit mnl. *wille* „wil, lust, wensch", glb. alg. germ. **wil-jon-* m., got. *wilja* os. *willio* ags. *willa* ohd. *willo*: bij willen.

Wild bnw. Uit mnl. *wilde*, *wilt* b. a. ond. ohd. *wildi* mnd. mhd. *wilde*, *wilt* „ongecultiveerd, ongetemd, losbandig, veranderlijk, ongeregeld, ongewoon" nhd. *wild* ags. *wilde* engl. *wild* got. *wilþja-* (nom. *wilþeis*) „wild" (tegenstelling van „gecultiveerd, tam") on. *villr* „wild, verdwalend, verdwaald". Het hierbij behoorende neutr.-subst. wild ohd. *wild* (plur. *wildir*) ags. *wild* ook *wildor* (jonger *wildeór*) is een *s*-st.; wellicht was ook 't adj. oorspr. zulk een st. waarvoor misschien ook laat.-mnd. nl. *wildernisse* nnl. wildernis zoude kunnen pleiten, voorgerm. **wéltos*, **wéltes* (of *i* in de wortellettergreep?). Wegens de rom. groep van fra. *sauvage* uit lat. *silvâticus* van *silva* „woud" denkt men meestal aan samenhang van wild met woud; evenwel is 't niet waarschijnlijk dat de voorgerm. vorm **weltos* „het wild" eene afl. van 't grondwoord van woud kan zijn. Eene andere verklaring is niet gevonden, en is bemoeilijkt, doordat men niet kan zien, wat het oudste begrip van wild is (vgl. mnd. *wilden* „rondzwerven; waanzinnig zijn").

Wilg m. Met veranderd geslacht uit mnl. *wilge* (nvl. *willege*) vr., b. a. glb. ond. *wilgia* nnd. *wilge* fri. *wilich* ags. *wilig*, *welig* vr. engl. *willow* (ags. *wilige* engl. *willy* „korf van wilgenteenen"). De oorsprong der saks.-nl. (samengestelde?) benaming is duister, en het is twijfelachtig of men samenhang met den wt. *wî* „buigzaam" (zie wijn) mag vermoeden; vgl. ook nog de benamingen voor „wilg" ags. *wîdig* (of *wîðig*?) westfaalsch *wiege*, nd. *wichel*, engl. *wicker* „vlechtwerk van wilgenteenen".

Willen ww. Uit glb. mnl. *willen*, b. a. ofri. *willa*, *wella* os. *williian* (uit

vroeger **wĕljan*), *welljan* (uit **waljan*; waaruit ook onl. **wellen*, zie welkom) ags. *willan* engl. *to will* ohd. *wellen* (*wollen*) nhd. *wollen* got. *wiljan*. Het alg. germ. ww. met de stammen *wel*, *wal* (*wul*?) is een opt. van den indg. wt. *wel*, waarvan ook wel, evenals on. *val* onz. ohd. *wala* nhd. *wahl* vr., on. *velja* ond. *wellan* ohd. *wellen* nhd. *wälen* afkomstig is; buiten het Germ. behooren hierbij skr. *vr*, *var* „kiezen, verkiezen", lat. *velle* en osl. *voliti* „willen".

Willigen ww. Van willig bnw. in de bet. „gezocht, gewild".

Wilvaardig bnw. Eerst vroeg-nnl.; vroeg-nhd. *willfertig* „bereid tot iemands wil", of „met den wil bereid". Nhd. *willfahren*, met *willfährig* adj. wordt bij varen in de bet. „zich gedragen, handelen" gebracht; evenwel behoort in mhd. *eines willen vâren* het ww. met de eigl. bet. „op iets letten, acht geven" bij de groep van gevaar.

Wimpel m. Uit mnl. *wimpel*, b. a. mnd. *wimpel* (*wumpel*) ohd. *wimpal* mhd. *wimpel* m. vr. „doek om 't voorhoofd, hoofddoek, sluier", dan „vlaggetje, lange smalle vlag, scheepswimpel" nhd. *wimpel* m. vr. ags. *winpel*, *wimpel* engl. *wimple*. Uit het Germ. ontleend ofra. *guimple*, nfra. *guimpe* „borstsluier der nonnen". De vormen wijzen daarop, dat het woord oorspr. een composit. is, waaruit zich ook de overeenstemming van nd. en hd. *p* laat verklaren. De beteekenis is vermoedelijk oorspr., zooals nog dialectisch, „strook om iets te omwinden", om welke reden samenhang met winden waarschijnlijk is; denkbaar zoude wezen, dat het tweede gedeelte door verkorting en dissimilatie uit band ontstaan was. Een middeleeuwsch naast *wimpelen* voorkomend *wimpen* „omhullen" moet dan eene jonge afleiding zijn.

Wind (luchtstroom) m. Uit glb. mnl. *wint* (*d*) en overeenkomend in alle germ. talen: got. *wind-s* os. ags. *wind* ohd. *wint*. *Windo-* uit voorgerm. **wēntó-* komt overeen met de glb. woorden lat. *ventus* en skr. *vâta* m. Zij zijn afleidingen van een particip. praes. *wē-nt* van den wt. *wē* (waaien); vgl. voor de formatie mond, tand. „Terwijl dit woord voor „wind" ook buiten het Germ. voorkomt, heeft deze taalgroep aan haar alléén eigen benamingen voor de hoofdrichtingen van den wind (zie noord, oost enz.)."

Wind (hond) m. Uit mnl. *wint* (*d*) m. „jachthond, hazewind", b. a. ohd. *wint* mhd. mnd. *wint* (*d*) „hazewind" nhd. in *windhund*, *windspiel*. „Samenhang met wind („luchtstroom") is onwaarschijnlijk, al neemt ons taalgevoel dien ook aan"; niet waarschijnlijker is een aangenomen grondvorm **hwindo-* met betrekking tot *hundo-* nnl. hond. Ook voor samenhang met de (eigl. keltische) mlat. rom. benaming *velter* (it. *veltro*) „jachthond" kan men moeilijk iets anders aanvoeren, dan de beperking van wind tot het Duitsch-Nl.

Winde vr. Uit mnl. *winde*, b. a. mnd. nnd. *winde* ohd. *winta*, *winda* nhd. *winde* „werktuig om iets te winden; zich windende bloem" ook „strook goed om iets te omwinden" mnl. mvl. „luier", in welken zin ook ohd. *wintila* nhd. *windel* vr. nnl. windel m.: van winden uit mnl. *winden* „draaien, zich winden; omwinden, winden", b. a. os. ags. *windan* „zich winden, zich wenden; winden, wikkelen" engl. *to wind* ohd. *wintan* nhd. *winden* got. *windan* „zich winden; winden, wikkelen". De specifiek germ. wt. *wind* „draaien, zich wenden, winden, wikkelen" is vermoedelijk gebaseerd op den onder wier, wijn besproken indg. wt. *wī* „draaibaar zijn, draaien, winden" (vgl. voor de formatie verzwinden); de klankwisseling *wand* (wand, wandelen, wenden) zoude derhalve niet geheel oorspronkelijk wezen.

Wingerd, zie wijngaard.

Winkel m. Uit mnl. *winkel*, b. a. mnd. nnd. *winkel* ohd. *winchil* nhd. *winkel* ags. *wincel* „hoek": eig. „uitwijkend gedeelte", van den onder wankel besproken wt.; van den niet genasaleerden wt. is got. *waíhsta* m. „hoek" gevormd. De niewere nl. en nd. bet.

laat zich daaruit verklaren, dat slechts door twee wanden afgesloten en overigens open ruimten als werkplaatsen en kramen werden gebruikt.

Winket onz. Uit glb. mnl. *winket* naast *wiket*, b. a. glb. ofra. *wiket*, nfra. *guichet*, engl. *wicket*. De rom. afl. wordt tot een germ., bij de groep van wijken behoorend woord met de bet. „sluiphoek" gereduceerd.

Winnen ww. Uit mnl. *winnen* „het veld bewerken; te weeg brengen, winnen", b. a. os. ohd. *winnan* „zich afbeulen, worstelen, strijden, (pijn) lijden; verwerven, winnen" ags. *winnan* „strijden, zwoegen" on. *vinna* „arbeiden, volbrengen, winnen" got. *winnan* „lijden, pijn gevoelen"; hierbij got. *winnô* en *wunns* „lijden", ohd. *winna* „strijd" mhd. *winne* „pijn" en mnl. *winne* „veldarbeider". De grondbet. van 't germ. ww. is „zich afbeulen, worstelen in den strijd of in anderen arbeid"; de jongere bet. „door moeite, door overwinning bereiken, iets verwerven" is in 't bijzonder aan de samenstelling *gawinnan* nhd. *gewinnen* eigen. Men brengt *winnan* meestal bij den onder wonen besproken wt. *wen*, daar onder de talrijke beteekenissen van den in klank overeenkomenden skr. wt. *van* eenige, als „zich verschaffen, verwerven, ergens aan helpen, overwinnen" aan die van 't germ. woord herinneren. Met meer waarschijnlijkheid kan men *winnan* „worstelen" als van een wt. *wī* „winden" (zie winden) afgeleid beschouwen.

Winter m. Uit glb. mnl. *winter*, germ. got. *wintrus* m. „winter", in tijdopgaven ook voor „jaar" gebruikt, ohd. os. *wintar* ags. *winter*. De benaming is specifiek germ. en kan met indg. **ghĭm*, **ghiem* „winter" ook „sneeuw" en „storm" (lat. *hiems*, gr. *χειμών*, osl. *zima*, skr. *hémanta*; hierbij ook in de Lex Salica *ingimus* „anniculus") niet verwant zijn; ook samenhang met wind is phonetisch onmogelijk. Phonetisch mogelijk is daarentegen oorspr. verwantschap met een kelt — met wit echter niet verwant — woord voor „wit" oudiersch *find*, oudgall. *vindo-* in stedennamen, als *Vindo-bona, Vindo-magus*.

Wip m. B. a. mhd. *wipf* „zwaai, wip". — **Wippe** vr. mnd. nnd. nhd. *wippe*: van wippen, mnd. nnd. *wippen*, vanwaar nhd. *wippen*: intensieve formatie van een germ. wt. *weip*, waarvan mhd. *wîfen* st. ww. „zwaaien, winden" (ook got. *weipan* „bekransen"?), nvl. *wijpelen* „wippen", mnl. nnd. *wēpelen* „zwaaien, wiegen, schommelen, wankelen" en ohd. *wiffil*, *wipfil* nhd. *wipfel* m. afkomstig zijn; in 't Voorgerm. komt overeen lat. *vibrāre* „zwaaien, wippen, sidderen". Een indg. bijvorm *weip* zie onder weifelen.

Wis bnw. Uit mnl. **wis* (*ss*) (*wissen* „zeker zijn"), b. a. glb. os. *wiss* got. **wissa-* in *unwiss* „onzeker" (*miþ-wissei* „bewustzijn, geweten"); in 't composit. glb. ohd. *giwis* (*ss*) nhd. *gewiss* mnl. *ghewis*, *ghewes* (*ss*) ags. *gewis* (*ss*), Germ. **wisso-* „zeker, overtuigd, betrouwbaar" uit indg. **wid-tó-* is een oud particip. van den wt. *wid* van weten, dus eigl. „wat geweten wordt"; *ss* uit de twee dentale explosivae ook in wijs, als ook in 't praet. ohd. *wissa* „ik wist"; vgl. aas.

Wisch vr. Jonge afl. van wisschen, of voor mnl. *wisch* m., b. a. mnd. nnd. *wisch* ohd. *wisk* nhd. *wisch* m. „een bos van hooi of eene dergelijke stof" on. *visk*; hiervoor in gelijke bet. engl. *wisp* ook nl. *wisp*. De germ. woorden zijn wellicht met lat. *virga* „twijg, roede, bos" oorspr. verwant, indien dit voor **vizgā* staat. Ondanks deze mogelijke verwantschap staat nnl. wisch vr. in de bet. „teen" zekerlijk wel voor mnl. *wisse* „roede om te binden of te vlechten, streng, strik" nvl. *wisse* (diminutief *wiske*) „twijg, teen" (zie wisse), dat, met *ss* evenals in mnl. *smisse* (smidse), met glb. ohd. *wid* mhd. *wit*, *wide* mnd. *widde*, *wēde* nnd. *wēde* ags. ofri. *wiððe* on. *við* bij de groep van hd. *weide* (zie wijn) behoort. Zie wisschen.

Wisjewasje, wissewasje onz. Eerst nnl.; vgl. nd. nhd. *wischiwaschi*, *wische-*

wasche „nietig, dom gepraat". Afkomst onzeker; naar de gewone beschouwing als klankwisseling bij wasschen in den zin van „onzin praten" gevormd.

Wispelturig bnw. Vroeg-nnl. bekend als *wispel-tuur*, *-turig*, oostfri. *wispel-türig* westfaalsch *wispel-türig*, *-törig*. Het eerste gedeelte behoort bij nvl. mnd. nnd. *wispelen* „(zich) onrustig bewegen, wankelen, in gestadige beweging zijn" glb. zwe. *wispa*, *hwispn* welks st. — verschillend van dien van mnl. *wispelen* „sissen, fluiten, fluisteren" ohd. (*h*)*wispalôn* nhd. *wispela*, ags. *hwisprian* eng. *to whisper* — het naast tot dien van wisschen staat. 't Tweede gedeelte kan (als ond. **tiuri-*) bij tier „soort" behooren, indien dit op **teor* teruggaat.

Wisschen ww. Uit mnl. *wisschen* „afwisschen; stuiptrekken; zich snel bewegen, uitwijken, ontsnappen", b. a. glb. mnd. nnd. *wisken* ohd. *wisken* nhd. *wischen* (*entwischen*). **Wiskjan* met deze beteekenissen kan niet van wisch „stroowisch (om iets af te wisschen)" afgeleid zijn; vgl. ook nog mnl. *wisch* „bewegelijk", *wisschel* „veranderlijk". Te onderstellen is een germ. st. *wisk* „bewegelijk", waarbij ook 't subst. wisch met de grondbet. „bos, twijg" zoude kunnen behooren, en waarvoor engl. *to whisk* wellicht het bestaan van een bijvorm **hwisk* bewijst: dan zoude ook de oorspronkelijk wel syn. groep van kwispel (vgl. ook wispelturig) phonetisch zeer nabij staan. Opmerkelijk is nog de klankgelijkenis met de rom. groep van it. *visto*, fra. *vite* en it. *vispo* (dial. *viscor*) „snel", die men geneigd is tot lat. *vivus* (zie kwik) te reduceeren.

Wisse vr. Eigenlijk en voorheen „(eene onbepaalde) hoeveelheid saamgebonden hout" (vgl schok): wisse is oorspr. „de tot het samenbinden dienende streng", zie wisch.

Wissel m. Uit glb. mnl. *wissel* uit onl. **wihsl*, *wihsil*, b. a. os. ohd. *wëhsal* „wisseling, ruil, handel" nhd. *wechsel* m. on. *vixl*, *víxl* „wissel"; met opvallende *wr* heeft het Ags. *wrixl* „wissel". Germ. **wīh-slo-* „wissel" is oorspr. verwant met lat. *vices* „afwisseling, wederkeerigheid" en is afkomstig van denzelfden wt. *weik* evenals gr. *εἴκειν* „wijken"; voor een syn. wt. *weig* zie week vr. en wijken.

Wit bnw. Uit glb. mnl. *wit* (*tt*) onl. **hwit* uit germ. **hwitto-*, waarnaast klankwisseling **hwîto-* uit **hwîtto-* „wit": got. *hweits* on. *hvítr* ohd. (*h*)*wîȝ* nhd. *weiss* os. *hwît*, **hwitt* mnd. nnd. *wit* (*tt*) ofri. *hwît*, *hwitt* ags. *hwît* engl. *white*. Germ. *hwîtto-*, waarbij met klankwisseling *ai* weit behoort, komt als *n*-afl. van een voorgerm. wt. *kweit* (of een bijvorm **kweid*?); vgl. skr. *çvit* „wit zijn, glans", *çvētá*, *çvitrá* en — in de formatie zeer na aan wit staande — *çvítna* „wit", zend *spaeta* „wit", osl. *svĕ̌tŭ* „licht", lit. *szwaitýti* „licht maken".

Woede vr. Hiervoor mnl. *woet* (*d*) vr. m., b. a. ohd. mhd. *wuot* vr. (m.) nhd. *wut* vr.; meer verspreid is als adj. germ. **wôdo-*: got. *wôds* „bezeten, krankzinnig" on. *vóðr* ags. *wôd* engl. *wood* ohd. *wuot* „hevig opgewonden, woedend". Daar de groep waarschijnlijk met lat. *vātes* „een door de godheid geinspireerde zanger", oudiersch *fáith* „dichter" en den skr. wt. *vat* „in opwinding brengen" oorspr. verwant is, brengt men er ook bij ags. *wôð* „stem, gezang" on. *óðr* „poëzie, gezang": „opwinden" zoude 't grondbegrip van den wt. zijn. Bij dezen wt. behoort waarschijnlijk ook de oude godennaam os. *Wôdan* ohd. *Wuotan* ags. *Wôden* (en **Wêden* uit **Wôdin*?) on. *Óðinn* (als oorspr. stormgod? of god der geestelijke werkzaamheid?) naar wien de **woensdag** genoemd is: ags. *Wôdenesdæg* engl. *Wednesday* mnd. *Wôdensdach* mnl. *Woensdach* uit **Woedenesdach*.

Woeker m. Uit mnl. *woeker* m., b. a. mnd. *wôker* m. ohd. *wuohhar* m. onz. „opbrengst, vrucht, nakomelingschap, winst" nhd. *wucher* ags. *wôcor* got. *wôkrs* m. „woeker". De germ. *r*-afl. past als klankwisseling *wôk* bij den wt. *weg*, *wog* „wakker maken, doen ontstaan" die aan de groep van waken,

w e k k e n ten grondslag ligt; vgl. ook nog ags. *onwæcnan* „geboren worden" en skr. *vā́ja* m., „kracht, sterkte, voedsel, welstand". Ook de indg. wt. *aug* van lat. *augēre* got. *aukan* „vermeerderen", lit. *augti* „groeien" staat er oorspronkelijk wel mede in nauwe betrekking. Zie ook w a s s e n.

Woelen ww. Uit mnl. *woelen*, b. a. glb. mnd. nnd. *wōlen* ohd. *wuollen* nhd. *wühlen*; hiernaast nvl. *woelen*, *oelen* „vast toewringen" mnd. *wōlen* nnl. w o e l e n „vast omwikkelen". Wellicht is *wōl* in dit **wōljan* en in lit. *wōlas* „aarden dam bij eene sloot; languitgestrekte zeegolf" klankwisseling bij den wt. van w a l e n. Gewoonlijk brengt men bij w o e l e n ags. *wæl* on. *valr* „de lijken op het slagveld" ohd. mhd. *wal* „kampplaats" (nhd. *wahlstatt*; hierbij on. *valkyrja* „walkyre") en ohd. *wuol* „nederlaag, verderf" ags. *wōl* „besmettelijke ziekte".

Woensdag, zie w o e d e.

Woerd m. en vr., zie onder w a a r d.

Woerhaan, -hen. Uit glb. mnl. *woerhāne*, b. a. ags. *wōrhana*. Is glb. mhd. *ūr-*, *or-*, *orrehan* mnd. *ūrhāne* nhd. *auerhahn* (mlat. *urogallus*) te vergelijken? De bet. van *ūr-* in de laatste benaming is niet met zekerheid verklaard.

Woest bnw. Uit mnl. *woeste*, b. a. os. *wōsti* ofri. ags. *wēste* ohd. *wuosti* „onbewoond, onbebouwd, woest" nhd. *wüst*, got. **wōstus* ontbreekt; hierbij mhd. *wuost* „verwoesting, rommel, gruis" nhd. *wust* en os. *wōstunnia*, *wōstinnia* (*nn* uit *mn*) ofri. *wōstene*, *wēstene* ags. *wēsten* ohd. *wuostin(na)*, *wuosti* nhd. *wüste*, mnl. met verandering van klemtoon *woestīne* nnl. w o e s t ij n; hiernaast met rom. uitgang mnl. *woestenīe* mnd. *wōstenīe* nnl. w o e s t e n ij nhd. *wüstenei*. Het westgerm. adj. komt door oorspr. verwantschap overeen met oudiersch *fás* en lat. *vāstus* „woest"; eene klankwisseling hierbij bevat wellicht g e w e s t. Verder is 't woord nog niet verklaard.

Wol vr. Uit mnl. *wolle* (*wulle*), b. a. ofri. *wolle*, *ulle* mnd. *wolle*, *wulle* ags. *wull* engl. *wool* ohd. *wolla* nhd. *wolle* got. *wulla* „wol". 't Germ. woord berust met *ll* uit *ln* (evenals in v o l) op indg. *wlnā́* „wol", waarmede ook skr. *ūrṇā́*, lat. *lāna* (uit **wlāna*), osl. *vlūna*, lit. *wilna* overeenkomen; verder vergelijkt men gr. οὖλος (voor Ϝόλνος) „kroezig" en lat. *villus*, *vellus* „wol, vacht". Gr. εἶρος, ἔριον „wol" kunnen niet hierbij behooren, daar *wlnā́* een wt. *wel* doet onderstellen. Sommigen willen dien in lat. *vellere* „rukken, trekken", anderen in skr. *vṛ* (praes. *ūrṇṓmi*) „bedekken, omhullen" erkennen.

Wolf m. Uit glb. mnl. *wolf* (*wulf*), b. a. os. ags. *wulf* engl. *wolf* ohd. nhd. *wolf* got. *wulfs* m. 't Alg. germ. woord heeft labiaal uit gutturaal (vgl. v ij f): *wulfo-* uit **wulpo* voor **wlqo-*, **wlko-*; hierbij 't fem. **wlqi*, **wlqiá*, waaruit ags. *wylf* ohd. *wulpa* mhd. *wülpe* (*wülpin*) en on. *ylgr* „wolvin". Op indg. *wlko-* „wolf" wijzen ook skr. *vṛ́ka*, osl. *vlŭkŭ*, lit. *wilkas*, waarschijnlijk ook arm. *gail*, gr. λύκος en lat. *lupus*. Bij deze overeenstemming der benaming voor „wolf" in de indg. talen kan lat. *vulpes* „vos" niet met w o l f verwant zijn. Het laatste wordt bij een in gr. ἕλκειν (vgl. evenwel z e u l e n), osl. *vlĕ́ką* bewaarden wt. **welk* „trekken, sleepen" gebracht, zoodat w o l f ongeveer „roover" zoude beteekenen.

Wolk vr. Uit mnl. **wolke* vr. (naast *wolken* onz.; meestal hiervoor *zwerk*), b. a. ond. *wulka* vr. (of *wulko* m.) ofri. *wolken*, *ulken* os. *wolcan* ohd. *wolchan* mhd. *wolken* onz. ohd. ook *wolcha* vr. mnd. *wolke*, *wulke* nhd. *wolke* vr. ags. *wolcen* onz. (hierbij engl. *welkin* „hemel"): **wulk-ōn-*, **wulk-(e)n-* „wolk, zwerk". Het woord is eerder uit het begrip „wentelen, rollen, golven" (zie w a l k e n) te verklaren, dan bij ohd. *wëlc* „vochtig" (zie v e r w e l k e n) te brengen. Met het laatste, voorgerm. **welg-*, kunnen osl. *vlŭgŭkŭ* „vochtig", *vlaga* „vochtigheid", lit. *wìlgyti* „bevochtigen", lett. *wélgans*, *wálgans* „vochtig" oorspr. verwant zijn, zoo hiermede niet ags. *wlacu*, *wlæc* „vochtig, lauw, slap" in nadere betrekking staat.

Wond vr. Uit glb. mnl. *wonde*, alg. germ. **wundô* vr., os. *wunda* ohd. *wunta* ags. *wund* engl. *wound*; hiernaast **wundo-* adj. „verwond, gewond", got. *wunds* ohd. *wunt* nhd. *wund* os. ags. *wund* (nnl. gewond). Het germ. adj. ziet er uit als een oud particip., voorgerm. **wn-tó-* (vgl. luid, schaard). Samenhang met got. *winnan* „pijn gevoelen" is niet zeer waarschijnlijk; zie winnen; ook verwantschap met gr. ὠτειλή (uit ὀ-Ϝα-τειλή?) „wond" is niet zeker.

Wonder onz. Uit mnl. *wonder* onz. „wonder, verwondering", b. a. os. *wundar* ohd. *wuntar* „verwondering, voorwerp van verwondering, wonder" nhd. *wunder* (*wunder nehmen*) engl. *wonder* on. *undr* onz. „Het germ. *wundro-* schijnt met gr. ἀθρέω (voor *ϜαθρέωR?) „ik zie, kijk, sla gade" op een indg. wt. *wendh* „aankijken, aangapen" te wijzen".

Wonen ww. Uit mnl. *wōnen*, b. a. os. *wunôn*, *wonôn* mnd. nnd. *wōnen* ags. *wunian* (engl. *to won*, *wone*) ohd. *wunên* „gevestigd zijn, blijven, zijn, wonen" nhd. *wohnen*: eigl. „gewoon zijn", vgl. wennen; mnl. *gewōne* beteekent behalve „gewoon" ook „woonachtig". Naast de bet. „gewoon zijn" verschijnen bij den germ. en voorgerm. wt. *wen* de begrippen „angenaam zijn, behagen scheppen": got. *wunan* on. *una* „zich verheugen", os. ohd. *wini* „vriend" (hierbij ook ohd. *wunna*, *wunni* os. *wunnia* ags. *wynn* nhd. *wonne* en os. *wânum* „schitterend"?), lat. *Venus* „godin der liefde", *venustus* „liefelijk", skr. wt. *van* „gaarne hebben, beminnen", *vánas* „lust"; zie ook wensch. Met 't oog hierop verklaart men „gewoon zijn" als „behagen scheppen".

Woord m., zie waard.

Woord onz. Uit mnl. *woort* (*d*) uit onl. **word*, b. a. os. ags. *word* ohd. nhd. *wort* got. *waúrd* onz. Alg. germ. *wordo-* uit voorgerm. **wrdho-* komt overeen met lat. *verbum* (*b* voor indg. *dh*, vgl. baard, rood) en pruis. *wirds* „woord", lit. *wardas* „naam". Tegenover dit alles kan de overigens ook niet onmogelijke verklaring uit het ptcp. **wṛ-tó* van een wt. *wer*, *wrē* „spreken" in gr. ῥήτωρ „redenaar", ἐρέω „ik vraag", waarbij ook oudiersch *breth* „oordeel" (uit **wṛto*) behoort, geen stand houden.

Worden ww. Uit glb. mnl. *worden* (met *o* uit *e* naast) *werden* (praet. *wart*); in gelijke bet. alg. germ. **wërþan* (*warþ*, *wurdum*) got. *wairþan* ohd. *wërdan* os. *wërðan* ags. *weorðan* (engl. uitgestorven). Germ. *werþ* „worden, ontstaan" is gebaseerd op den indg. wt. *wert* „draaien, wenden": lat. *vertere* „wenden, keeren", *vertex* „wervel, schedel", *vertebra* „wervelbeen", osl. *vrŭteti*, *vratiti* „wenden, draaien", *vrěteno* „spinrokken", skr. *vṛt* „draaien, rollen" (*sam-vṛt* „ontstaan"), *vartalá* „ring, waarin de spil van 't spinnewiel draait". Op germ. bodem wijzen op de oudere bet. nog -waarts, evenals mhd. nhd. *wirtel* „spil, ring" ouder-nl. *werdel*, *wordel* „wervel, wervelbeen".

Worg m., van worgen, wurgen uit mnl. *worghen*, b. a. ofri. *wergia* mnd. nnd. *worgen*, *wörgen*, *wurgen* ags. *a-wyrgan* ohd. *wurgen* nhd. *würgen* „worgen" en „met moeite slikken, stikken"; hierbij heeft het Os. de afl. *wurgil* „worgstrik", het Mhd. 't st. ww. *erwërgen* „worgen". De groep berust op een voorgerm. wt. *wergh*, die voorkomt in lit. *werszti* (*weržiu*) „samensnoeren, vastdrukken", osl. *vrŭzą* „boeien, binden". Zie wringen en worstelen.

Work m., **worken** ww. Slechts nnl.; klanknabootsend.

Worm m. Uit mnl. *worm* „worm, insect, slang", b. a. os. ohd. *wurm* „worm, insect, slang, draak" nhd. *wurm* ags. *wyrm* (*weorm*) engl. *worm* got. *waúrms* m. „slang". Het alg. germ. woord voor „worm", ook de slang aanduidend, komt door oorspr. verwantschap overeen met lat. *vermis* „worm"; hiermede staat waarschijnlijk gr. ῥόμος (ῥόμοξ) voor Ϝρόμο- „houtworm" in klankwisseling. Skr. *kṛmi*, lit. *kirmėlė*, oudiersch *cruim* (osl. *črŭvĭ*) „worm", evenals gr. ἕλμις „ingewandsworm" doen andere wts onderstellen, opmerkelijk is echter de overeenkomst in de

formatie met w o r m. De wt. *wr* van 't laatste zoude zeer goed „zich windend, kronkelend bewegen" kunnen hebben aangeduid en w o r m met w a r m verwant kunnen wezen. — W u r m, ook in de overdrachtelijke bet., is een dialect. vorm voor w o r m. — De formaties nnl. w u r m e n „zich aftobben" en nhd. *wurmen* „van ergernis een pijnigend gevoel hebben" zijn eerst in de jongere taalperiode bekend.

Wormkruid is wellicht tegelijk de voortzetting van de oude benaming *wermoet*, die bij Kil. volksetymol. verknoeid als *worm-moedt* verschijnt; zie a l s e m.

Worp m. Uit mnl. *worp*, mnd. nnd. *wurp* ohd. nhd. *wurf* ags. *wyrp*: verbaalabstractum **wurpi-* van w e r p e n.

Worst vr. Uit mnl. *worst* vr., b. a. glb. mnd. *worst*, *wurst* ohd. nhd. *wurst* vr. Het slechts duitsch-nl. woord behoort bij w o r s t e l e n en beteekent dus eigl. „iets, dat door wringende, samenknellende beweging is ontstaan".

Worstelen ww. Uit mnl. *worstelen* (en *werstelen*; met klankwisseling?), mnd. nnd. *worstelen*, *wurstelen*, *worsten* „worstelen, stoeien, tegenstand bieden, zich hevig inspannen", in duitsche dialecten *wurstelen* „met hevige bewegingen in verwarring brengen, zich door iets verwards heenwerken"; wellicht behoort hierbij ouder nnl. *werzel* „tegenstribbelend", dial. engl. *warsle* „worstelen, weërstreven". Het eigl. begrip van den st., waarvan ook w o r s t komt, is vermoedelijk „wringen, worstelen, wringend en drukkend in beweging zijn". Daar verschillende met *wer-*, *wr-* beginnende wts van overeenkomstige bet. voorkomen (vgl. w a r r e l, w o r d e n, w o r m, w o r g e n; ook w r e e d en w r o e t e n), is het niet gemakkelijk de nadere verwanten der groep te bepalen; gewoonlijk verklaart men haar uit voorgerm. *wrt-ti-*, *wrt-sti-* van den wt. van w o r d e n. Vgl. nog westfaalsch *wortelen* „worstelen" en den syn. st. *wrast* van engl. *to wrest* „verdraaien, wringen", ags. *wræstlian* mnl. *wrastelen* en engl. *to wrestle* „worstelen".

Wortel m. Uit glb. mnl. *wortel(e)* (*wertele*) vr., b. a. glb. mnd. nnd. *wortele* ohd. *wurzala* nhd. *wurzel* vr.: bij germ. *wurti* „kool, plant, wortel", waarvan het eene afl. zoude kunnen zijn; evenwel wordt het op grond van ags. *wyrt-walu* „wortel" als composit. met germ. *walus* (zie w a l e n) opgevat; w o r t e l zoude dan „koolstok, koolstronk" zijn. *Wurti-* vereenigt merkwaardiger wijze de beteekenissen „koolplant" en „wortel": got. *waúrts* „wortel" os. *wurt* mnd. *wurt*, *wort* ohd. mhd. *wurȝ* „kool, plant, bloem; wortel" nhd. *wurȝ* ags. *wyrt* engl. *wort*; hierbij de afl. *wurtjo-* en, op klankwisseling *wert* wijzend, *wirtjo-* „specerij": mhd. *würze*, *wirze* nhd. *würze* os. *wurtja* *wirtja* mnd. *wörte*, *werte* nnd. *wört*, *wert* ouder nnl. *wort* ags. *wirt* engl. *wort*. De woorden wijzen op voorgerm. **werd*, **wrd*, welk laatste tegelijk germ. **urti* schijnt te hebben opgeleverd in got. *aurti(gards)* „groente(tuin)" ags. *ortgeard* engl. *orchard* en ohd. *orzôn* „planten". Op oorspr. verwante stammen wijzen lat. *râdîx* „wortel" (zie r a d ij s), gr. ῥάδιξ „stengel, twijg", ῥάδαμνος „rank, jonge telg", ook wel ῥίζα (uit *ϝρίδja) „wortel" en wellicht ῥόδον (uit *ϝρόδον) „roos". Met den voorgerm. st. *wrâd* van *râdîx* komt overeen on. *rót* „wortel" (vanwaar engl. *root*), zoodat ook w r o e t e n verwant schijnt. Hoe de begrippen der woorden te vereenigen zijn, is niet met zekerheid uitgemaakt; „kool" en „wortel" eigl. „wat zich naar buiten woelt"? of is „verward, gekroesd zijn, dooreenwarren" het grondbegrip? Vgl. w r a t.

Woud onz. Uit mnl. *wout* (*d*) onz., b. a. ofr. os. ohd. *wald* m. (mnd. *wolt* ook onz.) nhd. *wald* ags. *weald* m. engl. *wold* on. *völlr* got. germ. **walþus* m. „woud" (opperduitsch ook „het loof van een tak, van een boom"); uit het Germ. ontleend ofra. *gaut* „kreupelhout". Met den te onderstellen indg. grondvorm **waltus* is men geneigd gr. ἄλσος „bosch" (voor ϝαλτϝος?) in verband te brengen; nog minder past, wat

de beteekenis betreft, skr. *vâta* (uit **valta*?) „tuin, district". Wellicht hangt **wal-tus* „loover" met walen, woelen of met gr. ἀλὶς „bij hoopen", lit. *valý-ti* „bijeenbrengen" samen. Betrekking tot wild is onwaarschijnlijk.

Wouterman. Vermoedelijk bij mnl. *wouteren* mnd. *wolteren* (*welteren*) ouder nederrijnl. *walzeren* „wentelen", frequentat. van hetzelfde grondwoord als wentelen.

Wouw m. Uit mnl. *wouwe* uit *wuwe* uit onl. **wîwon*; glb. ohd. *wîwo*, *wîo*, *wîjo*, *wîho* m. mnd. *wîe* m. vr. nhd. *weihe* vr. *weih* m. Wellicht staat hiermede ohd. *wëho* mhd. *wehe*, de naam van een valkachtigen vogel, in klankwisseling, wat tot een voorgerm. **wîqon* zoude leiden. De verklaring van wouw als „jager" (germ. **wî-on*, *wî-won*) van den onder weide besproken wt. voor „jagen" is derhalve onzeker.

Wouw vr. Met uitstooting van de intervoc. *d* uit *woude* b. a. glb. mnd. *wolde* mengl. *wolde*, *welde* nengl. *weld*. Uit het Oudgerm. is afkomstig de rom. benaming sp. *gualdo*, fra. *gaude*, uit het Ndl. nhd. (*waude*) *wau*. Germ **walþ(i)ô* vr. (of *d* in plaats van *þ*) ziet er uit als eene afl. van woud.

Wraak, wrake vr. Uit mnl. *wrâke*, b. a. ond. os. *wrâka* ofri. *wrêka* ohd. *râhha* nhd. *rache*: germ. **wrêkô* van wreken, vgl. got. *wrêkei* „vervolging".

Wraddel m. Eerst nnl. en nergens elders bekend. Oorsprong onzeker.

Wrak bnw. Met *kk* in plaats van *k* (vgl. vlak) uit onl. **wraka-* b. a. (ofri.?) mnd. *wrac* nnd. *wrak* „beschadigd, gekwetst, onbruikbaar". Uit het Ndl.-Nd.-Friesch heeft zich 't woord verder verspreid, vgl. engl. *wreck*, zwe. *vrak*, hd. *wrack*. Uit voorgerm. **wrago-* ontstaan is het eene klankwisseling bij gr. ῥήγνυμι (voor *Ϝρήγνυμι; aor. ἐῤῥάγην) „ik breek, scheur". — Hiervan mnd. nnd. *wrāken* nnl. wraken (uit **wrakôn*) „voor wrak, onbruikbaar verklaren".

Wrang bnw. Uit mnl. *wranc* (*gh*) „scherp van smaak, zuur, bitter", b. a. glb. mnd. *wranc* nnd. *wrang*: klankwisseling bij wringen, eigl. „samentrekkend, worgend"; vgl. nd. *wrange* „pijnlijke keelziekte". Met andere wending van bet. zijn met wrang identisch mengl. *wrang*, *wrong* „krom, verkeerd, niet recht" engl. *wrong* on. *rángr* „verdraaid, krom, verkeerd" zwe. de. *vrang*. In dergelijke bet. sluiten zich hierbij aan mnd. *wrange* „gebogen kromhout, in 't bijzonder bij den scheepsbouw" nnl. wrang vr., nd. dial. nl. *wrange* „winde (plant)", dial. nl. *wrange* „handvat aan een handmolen om te draaien".

Wrat vr. Uit ouder *wratte*, b. a. glb. mnd. *wratte* dial. engl. *wrat* (mengl. *wrete*; = **wrette*?). De saks.-nl. vorm kan, daar hij op germ. **wrattôn-* wijst, niet identisch zijn met glb. germ. **wartôn-*, on. *varta* ofri. mnd. nnd. *warte* mnl. *warte*, *werte* ags. *wearte* engl. *wart* ohd. *warza* nhd. *warze* vr. Men heeft het laatste bij den wt. *wrd* van wortel gebracht, met de grondbet. „uitwas", terwijl men dezen wt. de bet. „wassen" toeschreef (vgl. osl. *vrědŭ* „uitslag"); zoo zoude wrat bij den wtvorm *wrăd*, *wrod* kunnen passen. Deze verklaringen zijn echter twijfelachtig. Even onhelder is de betrekking dezer woorden tot nvl. *warre* „eelt, knoest" ags. *wearre* dial. engl. *war*, lat. *verrûca* „wrat", evenals tot dial. nl. *weer* „eelt, knoest" uit **wēre*.

Wreed bnw. Uit mnl. *wreet* (*d*) „toornig, boosaardig, wild, wreed", b. a. os. *wrêð* „vol zorgen, toornig, vijandig" nnd. *wrêd* ags. *wrâd* „toornig, vijandig, onstuimig" engl. *wroth* on. *reiðr* „toornig"; identisch is verder ohd. *reid*, *reidi* mhd. *reit*, *reide* „kroezig": germ. **wraiþus* is klankwisseling bij een wt. *wreiþ* „winden, draaien, verdraaien": on. *ríða* ags. *wrîðan* engl. *to writhe* ohd. *rîdan* mhd. *rîden* st. ww.; os. **wrêdil* mnd. *wrêdel* nnd. *wreil* nhd. *reitel* „knuppel om een last vast samen te snoeren"; uit het Germ. fra. *ride* „plooi, rimpel", *rideau* „gordijn": wreed schijnt derhalve op het „samensnoerende gevoel van innerlijke opwinding betrekking te hebben". Een overeenkomstige voorgerm. wt. **wreit* is niet gevonden; vgl. de onder worstelen en wreef genoemde wortels.

Wreef vr. Eerst nnl. bekend, naast glb. dial. *wrijf*; hiernaast glb. *wreeg* uit **wrēge* vr. en mnl. *wrîghe*, welke woorden ten nauwste verwant zijn met ohd. *rîho* (uit **wrîhon-*, geldersch *wrije*) nhd. *reihen* m. en oostfri. *wrê* (os. **wrîho*?): *wrîhon-*, *wrîgon-* duidden, evenals 't verwante gewricht „de gewrichten" en „de deelen in de nabijheid der gewrichten" aan. Zij doen een st. van de bet. „draaien, wringen, heen en weêr draaien", in voorgerm. vorm **wrîq*, **wrîk* vermoeden, die door wriggelen, wrikken gesteund wordt; vgl. nog mnd. *wrîch* (*wrîge*?) „verdraaid, verkeerd" engl. *wry* „scheef", zoo ook got. *wraiqs* „krom, scheef". In welke verhouding de vormen met labialis (ook opperduitsch *reiben* „draaien, verdraain, wringen") tot die met gutturalis staan, is niet volkomen zeker; vgl. evenwel wolf, twijfel, kruipen.

Wreken ww. Uit mnl. *wrēken* „wreken straffen" b. a. ofri. *wreka* os. *wrëkan* „vergelding oefenen, bestraffen" ohd. *rëhhan* „straffen, voldoening verschaffen, wreken" nhd. *rächen* ags. *wrëcan* „dringen, verdrijven, wreken, bestraffen" engl. *to wreak* got. *wrikan* „vervolgen" *gawrikan* „wreken"; hierbij wraak. De germ. wt. *wrek* heeft ongeveer de bet. „in 't nauw brengen"; een overeenkomstigen voorgerm. wt. *wreg*, *werg* (oorspr. „dringen"?) vindt men in lat. *urgēre* „dringen", gr. *εἴργειν* „in 't nauw brengen, insluiten, uitsluiten" (vgl. mnd. nnd. *wrechte* „omheining", *wrechten* „omheinen") skr. *vṛj* „afwenden", *vṛjánam* onz. „ingesloten ruimte", osl. *vragŭ* „vijand", lit. *wàrgas* „nood", *wàrgti* „nood lijden".

Wrenschen ww. Uit glb. mnl. *wrenschen*, mnd. nnd. *wrenschen*, *wrinschen* fri. *wrenskje*, *wrinskje* de. *vrinske* zwe. *vrenska*: van mnl. mnd. nnd. *wrènsch*, „bronstig", dat op eene *sk*-afl. van een ouderen st. *wrain* gebaseerd is; vgl. ags. *wrǣne* „bronstig", ond. *wrênio* ohd. *rein(n)o* „hengst" mnl. *wrêne*, *wreen* „strijdros"; op germ. **wrainjon-* wijst ook mlat. rom. *waran(n)io* (it. *guaragno*) „strijdros"; phonetisch afwijkende vormen als ohd. *wrenno* moeten vermoedelijk door den invloed van den rom. vorm verklaard worden. Vgl. nog noorw. *vrina* „hinniken". Deze maagschap doet vermoedelijk een onomatop. wt. *wrî*, *wrei* „hinniken" onderstellen.

Wrevel bnw., **wrevel** m. Eerst vroegnnl., uit het Duitsch ontleend: mnd. *wrēvel* (door dissimilatie?) naast *vrēvel* „koen, vermetel, brutaal, achteloos; boos" (nnd. ook „te krachtig, te welig"), *vrēvel* m. met overeenkomstige beteekenissen, ohd. *fravali*, *frevili* (*fraballîcho* adv.) mhd. *vrevel* „koen, trotsch, vermetel, brutaal" ags. *fræfele* „vermetel", ohd. *fravalî*, *frabarî* vr. mhd. *vrevel* m. vr. *vrevene* vr. nhd. *frevel* m. Mhd. *vrevel* adj. heeft nog een bijvorm md. mhd. *vorével*, *verével* met het praefix ver-, om welke reden men ohd. *frafali* (door dissimilatie uit?) *frafari* (en met gramm. wisseling *b* naast *f*) voor een composit. houdt met het accent op 't praefix *fra-* (uit voorgerm. *pro*; vgl. ohd. *frábald* „vermetel", naast *bald* „koen"). Het tweede gedeelte wil men bij on. *afl* „kracht, sterkte", ohd. *avalôn* „zich afbeulen", got. *abrs* „sterk, hevig" brengen. Wellicht moet men eerder lat. *pro-perus* „haastig" vergelijken.

Wriemelen ww. Slechts nl. (laatmnl.) bekend, evenals ook glb. *wrêmelen* (*ie* dial. voor *ē*?): wellicht eerst door onomatop. vervorming (met wijziging door den invloed van andere met *wr-* beginnende woorden) naast wemelen ontstaan; naast wrijven komt dezelfde st. voor in nd. *wrîmen* „wrijven", westfaalsch *friemelen* „tot kleine strepen wrijven".

Wriggelen ww. Eerst nnl. bekend, nd. *wriggen*, *wriggelen* „dringend en draaiend zich heen en weêr bewegen, waggelen" engl. *to* (*wrig*,) *wriggle* „zich krommen in korte bochten, zich draaien en wentelen, zich winden, zich slingeren, heen en weêr bewegen" noorweegsch *rigga*; hierbij nd. *wriggel* „eigenzinnig"; ofri. *wrigia* „wankelend gaan", mhd. *wider-rigen* „weêrstreven, worstelen".

Overeenkomstige beteekenissen heeft een st. *wrik(k)* in nd. *wricken*, *wrickeln* (*brickeln*) „door rukken, schudden en draaien los maken, of vooruit bewegen, hevig in 't gewricht bewegen" mengl. *wricken* de. *vrikke* noorw. *rikka* „schudden, waggelen, met draaiende beweging gaan" nnl. **wrikken**, nvl. *wrēkelen* „met den wrikriem roeien". De oorspr. bet. der woorden is „wringen, verdraaien"; zij leiden met de onder wreef besprokene tot voorgerm. wts. **wreiq*, **wreig*; zie wringen.

Wrijten ww. Eerst nnl., ouder nederrijnl. *wrîten* „draaien, verdraaien, wringen"; hierbij dial. nl. *writselen*. Het elders niet bekende woord berust vermoedelijk op germ. **wrîtt*, verscherping van den onder wreed besproken wt. *wreiþ* uit voorgerm. **wreit*. Verschillend is de germ. wt. *wreit* „scheuren", zie rijten.

Wrijven ww. Uit glb. mnl. *wrîven*, mnd. nnd. *wrîven*. Verder is een germ. wt. **wrîƀ* „wrijven" niet aangetoond; hiervoor **rîƀ*, zie rijven en vgl. voor *wr* : *r* rijten.

Wrikken, zie wriggelen.

Wringen ww. Uit mnl. *wringen* b. a. mnd. nnd. *wringen* ohd. *ringen* „met inspanning winden, wringen, ineendraaien, drukken, zich inspannen, worstelen" nhd. *ringen* ags. *wringan* engl. *to wring*. Van denzelfden germ. wt. *wring* „ineendraaien, wringen, drukken" zijn afkomstig met klankwisseling got. *wruggô* „strik", mnl. **wronghe* nnl. **wrong** vr., dial. nl. *wrongel* nd. *wrungel* „gestremde melk"; verder wrang, engl. *to wrangle* dial. duitsch *rangelen* „stoeien, worstelen" (vgl. ranselen), zoo ook vermoedelijk, met verscherping, de groep van 1 rank, terwijl 2 rank wel op een daarvan verschillenden wt. germ. **ring* wijst. In hoeverre soms de germ. wt. *wring* met den wt. *werg* van worgen en met andere, met beginklank *wr* en overeenkomstige beteekenissen, (zie wreef en worstelen) samenhangt, is niet uit te maken; daarom is 't ook twijfelachtig in hoeverre gr. *ῥέμβω* „ik draai" (uit **wrengô?*), *ῥόμβος* „tol" hierbij kan worden gebracht.

Wroegen ww. Uit mnl. *wroeghen*, b. a. ofri. *wrēgia* os. *wrôgian* „beschuldigen, aanklagen, een straf opleggen" nnd. *wrögen* ohd. (*w*)*ruogen* nhd. *rügen* ags. *wrēga* got. (met gramm. wisseling) *wrôhjan*; hierbij got. *wrôhs* vr. „aanklacht", os. *wrôht* „strijd" ags. *wrôht* „aanklacht, misdaad, strijd"; vermoedelijk niet ags. *wraxlian* ofri. *wraxlia* nwestfaalsch *frasseln* „worstelen, stoeien" (germ. **wrah-slo-*). Andere betrekkingen, die het woord zouden kunnen ophelderen, welks gutturaal uit voorgerm. *k* moet zijn ontstaan, ontbreken zoowel binnen als buiten 't Germ.

Wroeten ww. Uit mnl. *wroeten* b. a. mnd. *wrôten* (*ō?*) nnd. *wröten* fri. *wrôte* (noordfri. *wretten*, met klankwisseling?) „wroeten, woelen, zich onrustig wentelen (in 't bed, als varkens in 't slijk") ags. *wrôtian*, *wrôtan* on. *róta* engl. *to root* ohd. *ruozzen* „wroeten"; hierbij ags. *wrôt* nvl. *wroete* nd. *wrôte*, *wröte*, vr. „slurf", glb. mhd. *ruezel* m. (uit **wrôtil*) nhd. *rüssel*, mnd. nnd. *wrôte* m. „mol"; ook on. *rót* „gewoel (van den slag, van de zee)"? Met klankwisseling behoort vermoedelijk hierbij got. *wratôn* „reizen" (eigl. „worstelen"?). Waarschijnlijk is de germ. wt. *wrat*, *wrôt* „woelen" met lat. *rôdere* „knagen" niet verwant; de groep van wortel in aanmerking genomen, moet men een anderen kern van begrippen vermoeden.

Wrok m. Eerst vroeg-nnl. (holl.) bekend; mnd. *wrok*, *wruk* nnd. *wrok* (*ck*) m. „wrok, haat, vijandschap"; hierbij nd. *wruk* „eigenzinnig, gemelijk, arglistig" ook mnd. *wroken* „twisten, strijden". Tegenover de gewoonlijk aangenomen verwantschap met wreken moet men veeleer synonymiteit van den st. met de groep van wringen (vgl. dial. nl. *wrooken* „wringen", *wrokkelen* „wrikken") en een ontwikkeling van beteekenis als bij wreed aannemen. De phonetische verhouding van wrok (os. **wrukko-?*) tot wringen is niet nauwkeurig te bepalen.

Wrong vr., zie wringen.

Wrongel vr. Eerst vroeg-nnl. bekend; glb. nd. *wrungel* m.: de bij wringen behoorende benaming kan op 't begrip „uitpersen", maar ook op dat van „zich kronkelend, rimpelig, kroezig" berusten.

Wuft bnw. Eerst vroeg-nnl. als *wuft*, *wuf* bekend, eigl. „fladderend, bewogen, los". Behalve de bet. wijst ook de oudholl. bijvoorm *wift* (bij Kil.) op samenhang met wuiven.

Wui, **wuit** vr. Eerst nnl.; nd. *weut* (*woid*) zwe. de. *voit* uit het Holl. Oorsprong onbekend.

Wuiven ww. Daar 't bestaan van een ouden st. **wūb* onwaarschijnlijk is, wordt het slechts nnl. woord voor en dial. vorm van glb. *weiven* (of een hierbij behoorende klankwisseling **wīven*?) gehouden; zie weifelen. De neiging tot *u* ook in 't hierbij behoorende wuft naast *wift*.

Wulf onz. Bij welven; waarschijnlijk met verlies van 't praefix (zie beurt) en vocaalkleuring identisch met ohd. *giwelbi* nhd. *gewölbe* (uit **gi-walbjo-*).

Wulk vr. Eerst nnl., met de bijvormen *welk*, *wilk*, *wullok*, *willok*, ags. *wiloc*, *weoloc*, *weolc* engl. *whelk* (*whilc*, *wilc*); ook in 't Oudfra. als *welke* voorkomend: oorspr. onbekend.

Wulp m. Slechts nnl., ook *wilp*; oostfri. *wilster* „pluvier". Oorsprong onbekend.

Wulpsch bnw. Vroeg-nnl. bekend: van *wulp* bijvorm van welp „jong dier".

Wurm (diertje), zie worm. — Wurm (sukkel) van wurmen; zie worm.

Z

Zaad onz. Uit mnl. *zaet* (*d*) onz., b. a. os. nnd. *sâd* onz. ags. *sǣd* m. onz. engl. *seed* „zaad, 't gezaaide, zaadkorrel"; hiervoor ohd. *sât* nhd. *saat* vr. got. *seþs* (*d*) in *mana-seþs* vr. „menschheid, wereld": germ. **sē-do-* en **sē-di-* abstracte formaties van den wt. van zaaien.

Zaag vr. Uit mnl. *zāghe*, b. a. glb. mnd. nnd. *sāge* ags. *sage* en *sagu* engl. *saw* on. *sög* vr.; in 't Ohd. naast het overeenkomstige *saga* ook met klankwisseling *sëga* nhd. *säge*; vgl. voor de klankwisseling nek, raak, ook vagen? Het woord is afkomstig van een indg. wt. *sek*: *sok* „snijden", waarbij ook lat. *secāre* „snijden", *securis* „bijl", uit het Germ. nog zicht (vgl. ook sikkel) en zeis behooren; wellicht ook ohd. *sahs* „mes"; zie mes.

Zaaien ww. Uit glb. mnl. *zâien*; alg. germ. **sējan* st. ww. in dezelfde bet.: got. *saian* on. *sá* ags. *sâwan* engl. *to sow* os. *sâjan* ohd. *sâen* mhd. *sæjen*, *sæn* nhd. *säen*. Met den germ. wt. *sē* „zaaien" komen overeen met gelijke bet. de lat. wt. *sē*, gereduplic. praes. *sero* (voor **si-sō*), perf. *sē-vi*, ptcp. *sa-tum*, osl. *sě́ją* (*sě́ti*), lit. *sė́ju* (*sė́ti*). Hierbij de afl. met suffix *-men*, lat. *sēmen* osl. *sěmę*, lit. *sėmů* (slechts in 't mv.) ohd. os. *sâmo* „zaad" (naast zaad). Eene vermoedelijk oudere bet. van den wt. vindt men bij gr. ἵημι (uit **si-sēmi*) „ik werp".

Zaak vr. Uit mnl. *zāke* vr. „rechtsgeding, aangelegenheid; oorzaak; zaak", b. a. ofri. *sake* os. *saka* mnd. *sāke* ohd. *sahha* „twist, twistpunt, rechtsgeding, aangelegenheid, oorzaak, grond, zaak" nhd. *sache* ags. *sacu* „strijd, veete" engl. *sake* on. *sök* vr.; in plaats van **saka* in 't Got. *sakjō* vr. „strijd, twist". De laatste beteekenis is de oorspronkelijke, zooals blijkt uit 't germ. st. ww. *sakan* praet. *sōk* „strijden, twisten; voor 't gerecht strijden" (got. *sakan* ags. *sacan* os. *sakan*, oostfri. *sāken* „strijden, twisten, procedeeren, handelen" ohd. *sahhan* „voor 't gerecht strijden; terechtwijzen, laken", *firsahhan* „loochenen, afstand doen, verzaken"); uit de bet. „rechtszaak, rechtsaangelegenheid" is hoofdzakelijk de verdere ontwikkeling, welke met die van ding gelijkenis vertoont, te

verklaren; vgl. nog oorzaak, als ook nhd. *sachwalter* en *widersacher* ohd. *widersahho* os. *wiðersako* mnl. *wêderzâke*. Een overeenkomstige voorgerm. wt. **sag* of **sog* is niet gevonden. Wegens de klanken houdt men zoeken voor verwant; evenwel is 't niet duidelijk, hoe de beprippen samenhangen.

Zaal vr. Uit mnl. *zâle* (vaker *zêle*) vr. „woning, paleis, zaal", b. a. os. *seli* **sal(o)* mnd. *sal*, *sâle* m. (onz.) ohd. *sal* m. onz. „woonplaats, huis, zaal, gebouw met één groote ruimte in 't bijzonder voor feestelijke samenkomsten" (ohd. os. *selihûs* „uit één zaal bestaand gebouw") nhd. *saal* m. ags. *sele*, *salor*, *sæl* „zaal, paleis" on. *salr* m. Uit dit oudgerm. woord **saloz*, **saliz* onz., waarbij in 't Got. *saljan* „nachtverblijf vinden, blijven", *saliþwôs* vr. plur. „herberg, spijskamer" (os. *seliða* ohd. *selida* mhd. *selde* vr. sing. „woning"), behooren, is de rom. groep van it. *sala*, fra. *salle* ontleend, terwijl osl. *selitva* vr. „woning" en *selo* onz. „hofstede, dorp" oorspr. verwant zijn; ook lat. *sŏlum* „grond, bodem, onderlaag" behoort wel hierbij. Verder vermoedt men samenhang met lat. *solidus* „vast", vgl. zool. Zie gezel.

Zaal, zadel m. onz. Uit mnl. *zâdel* m., b. a. mnd. *sâdel* ohd. *satal*, *satul* nhd. *sattel* ags. *sadol* engl. *saddle* on. *söðull* m. „zadel", got. **sadul-s* komt toevallig niet voor: op een germ. bijvorm **sadilo-* os. **sedil* schijnt westfaalsch *siel* te wijzen. De voor de hand liggende aanknooping aan den indg. wt. *sed* „zitten", waarvan inderdaad lat. *sella* en osl. *sedlo* „zadel" met *l*-suffix gevormd zijn, zou tot een idg. vorm **sotló-* voor **sod-tló-* leiden.

Zaan vr. Uit mnl. **zâne* „room, schuim op bier", b. a. mnd. *sâne* laatmhd. *sane* nhd. *sahne* vr. Op eene verdere verspreiding van 't woord wijst ohd. *senno* (uit **sanjon-*) nhd. *senne* „herder, alpenherder" (laatmhd *senne* „alpenweide") dat zich goed als „zaanbereider" zoude laten verklaren. Verwantschap van zaan met zaniken zoude een grondbegrip als „taai", ongeveer als bij zeem, doen vermoeden.

Zabbelen, zabberen ww. Eerst vroegnnl. bekend, ook in de beteekenissen „smeren, morsen" en „onduidelijk spreken", dial. ook „zitten drinken en zuipen"; in gelijke beteekenissen mnd. nnd. *sabben* en in frequentatiefvorm; nd. *sabbe* „speeksel". De groep kan met den bij sap vermelden indg. wt. *sap* samenhangen.

Zacht bnw. Uit mnl. *zachte* (*zochte*) „zacht, op zijn gemak, langzaam" uit onl. **sâfti* uit **samfti* b. a. os. **sâft(i)* (adv. *sâfto*) ohd. *semfti* (adv. *samfto*) „gemakkelijk, comfortable, aangenaam, rustig, stil, vriendelijk, zacht" nhd. *sànft* (*sacht*) ags. *séfte*, adv. *sôfte* engl. *soft*. Het in 't Oostgerm. ontbrekende adj. **samftus* zoude als *t*-afl. (vgl. voor den vorm komst) bij got. *samjan* „zoeken te behagen, zich aangenaam maken", on. *sama* „betamen", *sǽmr* „betamelijk, gepast", engl. *to seem* en verder bij de groep van zamelen kunnen behooren: zacht eigl. ongeveer „meêgaand".

Zak m. Uit glb. mnl. *sac* (*ck*) (ook voor „lijk" gebruikt); mnd. *sak* ohd. *sac* (*cch*) nhd. *sack* ags. *sæcc* engl. *sack* on. *sekkr* got. *sakkus* m. „zak": „overgenomen woord uit lat. *saccus* (it. *sacco*, fra., oudiersch *sac*), dat door bemiddeling van gr. σάκκος als oudste bron het hebr.-phoen. *sak* „gove stof, zak" heeft. Het lat. woord schijnt door den handel der rom. kooplieden zeer vroegtijdig tot ons gekomen te zijn, ongeveer gelijktijdig met ark, kist".

Zakken (dalen) ww. Eerst nnl., glb. mnd. nnd. ook nhd. *sacken* zwe. *sacka*. Samenhang met zinken is, wat de klanken betreft, ternauwernood denkbaar. Waarschijnlijk is afleiding van zak: „zich neêrzetten als een zak door 't medegeven van den inhoud" (it. *far sacco* „vouwen maken"); vgl. evenwel mengl. *saggin* engl. *to sag* „zakken".

Zalf vr. Uit mnl. *zalve* b. a. glb. os. *salƀa* ags. *sealf* ohd. *salba* (got. *salbôn* „zalven"). 't Alg. germ. *salbô* vr. kan

door een voorgerm. vorm. **solpā́* met gr. ἔλπος „olie", ἔλφος „boter", ὄλπη „olieflesch", skr. *sarpís* onz. „smout" samenhangen.

Zalig bnw. Uit mnl. *sâlech* „gelukkig, zalig", b. a. os. ohd. *sâlig* mhd. *sælic* „heilzaam, gelukkig" nhd. *selig* ags. *sǣlig* „goed, gelukkig" (engl. *silly*): secundaire formatie van een germ. **sǣli-* in got. *sēls* „heilzaam, nuttig, deugdelijk, deugdzaam", mhd. *sâlliche* „op gelukkige wijze", ags. *sǣl* adj. en subst. „gelukkig; geluk", ohd. *sâlida* mhd. *sælde* os. *sâlða* ags. *sǣlð* „geluk, zegen; goedheid". Den *i-umlaut* van eene klankwisseling *ō* bevat ags. *sēlra* (adv. *sēl*) compar. „deugdelijker, beter", superlat. *sēlost*. De germ. groep kan de grondbet. „gepast, deugdelijk, bevorderlijk" gehad hebben. Niet zeer zeker is de vergelijking met gr. ὅλος (jon. οὖλος) „geheel", οὖλε als groet (uit **solvos*), skr. *sarva-s* „geheel, al", lat. *sollus* (*sōlus*) „geheel", of met lat. *salus* „welzijn, geluk", *salvus* „heil"; bevredigender die van lat. *sōlistimus* „de gunstigste, beste" (en van *sōlāri* „troosten"?).

Zaling vr. Eerst nnl., nd. *salingen* plur., de. *salingerne*. Oorsprong onbekend.

Zalm m. Uit mnl. *zalme*: met mnd. *salme* ohd. *salmo* nhd. *salm* (*salmen*) uit het glb. lat.-rom. *salmo* ontleend.

Zamelen ww. Evenals mnd. nnd. *sāmelen* mhd. *sameln* nhd. *sammeln* door dissimilatie identisch met os. *samnôn* ohd. *samanôn* ags. *samnian* on. *samna* mnl. *zāmen* (uit **zāmenen*, nnl. v e r z a m e n): afl. van got. *samana* os. ags. *samne* ohd. *saman* (*samin*; en *samant* nhd. *samt*) mnl. *zāmen*(*e*) adv. „samen"; zie s a m e n. Het germ. adv. behoort met skr. *samanā́* „te zamen" bij een indg. st. *som* welke de identiteit aanduidt; vgl. skr. *samá-s* „gelijk, geheel" (*samám* „tegelijk"), gr. ὁμός „bijeen", ὁμοῖος „gelijk" (ook lat. *simul* „tegelijk", *similis* „gelijk"?), got. *sama* ohd. os. *samo* engl. *same* „dezelfde". Ook gr. ἅμα „tegelijk", osl. *samŭ* „zelf, alleen", als ook de groep van s o m-m i g zijn wel verwant. Ook z a c h t behoort vermoedelijk hierbij. — Bij deze groep behoort ook het achtervoegsel -z a a m voor mnl. *-zam* (verbogen *-zāme*), ohd. os. *-sam* got. *-sam-s*.

Zand onz. Uit mnl. *zant* (*d*) onz. „zand, kampplaats, oever", b. a. os. *sand* m. onz. ohd. *sant* nhd. *sand* m. ags. *sand* onz. engl. *sand* on. *sandr* m. Dat germ. **sando-* uit voorgerm. **samdho-* is ontstaan (vgl. r a n d, g r o n d, h o n d e r d), daarvoor pleit gr. ἄμαθος „zand" uit **samadho-*; op germ. gebied is de labiale nasaal bewaard in beiersch-tyroolsch *samp* (mhd. *sampt*) uit ohd. **samat*. Lat. *sabulum* „zand" behoort vermoedelijk eveneens hierbij, evenwel zijn de klankverhoudingen niet voldoende helder. Hetzelfde geldt van een dial. engl. *samel* „zandgrond". Vgl. z a v e l.

Zang m. Uit glb. mnl. *sanc* (*g*), os. ohd. *sang* m. onz. ags. engl. *song* „gezang": met klankwisseling, germ. **sangwo-* van z i n g e n. — Hiervan ohd. *sangari* nhd. *sänger* nnl. z a n g e r.

Zaniken ww. Eerst nnl.; nd. *sānken* „teemen, talmen, dralen": met hetzelfde suffix als h i n n i k e n. Niet onwaarschijnlijk is verwantschap met z a a n. Wellicht behooren ook mhd. *senen* nhd. *sehnen* (uit **sani-*) en engl. *to saunter* „treuzelen, drentelen" hierbij.

Zat bnw. Uit mnl. *zat*, welks oorspr. flexie *zāde* nog uit v e r z a d e n blijkt; voor de veranderingen in nnl. *zatt-* vgl. l e k en k r u i t; mnl. *zat* uit germ. **sado* „verzadigd", got. *saþs* on. *saðr* (*saððr*) os. *sad* ags. *sæd* (engl. *sad* met merkwaardige ontwikkeling van beteekenis: „bezwaard, ernstig, bedroefd") ohd. *sat*. Germ. *sad* met klankwisseling *sōþ* in got. *sōþjan* „verzadigen", *sōþs* „verzadiging" berust op voorgerm. *sāt*; vgl. lit. *sōtus* „verzadigend, licht te verzadigen", *sōtas* m. „verzadiging", lat. *sat*, *satis*, *satur* „zat", gr. ἄ-ατος „onverzadelijk", oudiersch *sathach* „zat", *sásaim* „ik verzadig", *sáith* „verzadiging". Een ten grondslag liggende wt. *sā* vindt men in gr. ἄμεναι „verzadigen", ἄ-δην „toereikend"; germ. *sado-* „verzadigd" heeft de vorm van een pt. praet. van den wt. *sā*; vgl. o u d.

Zaterdag. Uit glb. mnl. *zaterdach* (wel met *ā*); mnd. *sater(s)dach*, waarin het Nwestfaalsch een *á* (naast *ā*?) bewijst, ofri. *saterdî*, *saternesdæg*, ags. *sæternes-*, *saeter-dæg* engl. *Saturday*. Niettegenstaande dat de overige namen van de dagen der week verduitscht werden en ondanks de opvallende *á* in 't Nd. (vgl. school, leeuw), kan er geen twijfel zijn, dat de benaming op lat. *Saturni dies* teruggaat, dat als **Saturni-*, **Saturnes-dag* ontleend werd, evenals in 't Oudiersch als *dia sathairnn* (alban. *s'ĕtúne*). In 't Rom. is echter de kerkelijk-lat. benaming *sabbati dies* doorgedrongen (fra. *samedi*, provenç. *dissapte*, iersch *sapait*, it. *sabbato*). Het grieksch-hebr. *σάββατον*, resp. een opvallende genasaleerde vorm ligt ook aan de zuidduitsche en oostelijke benamingen ten grondslag (bij Wulfila *sabbatô dags*) ohd. *sambaȥ-tag* nhd. *samstag*, osl. *sąbota*, hong. *szombat*, rumeensch *sămbăta*, perz. *šambu* enz. Het Noordsch had *laugardagr*, *þváttdagr* eigl. „baddag".

Zavel onz. Uit glb. mnl. *zāvel(e)*, (m., ook onz.?) nvl: *zavel* m. De naauwkeurige verhouding tot lat. *sabulum* is niet geheel duidelijk (zie zand); evenwel pleit de beperking tot 't Ndl. voor oude ontleening uit lat. *sabulum*, resp. rom. **sabulo* (fra. *sablon*).

Zavelboom. Uit mnl. *zāvelboom*, mnd. *sāvel-*, *sāvenboom*. Deze vorm is gebaseerd op vroegtijdige ontleening van 't mlat. rom. *sabîna* (it. *sabina*, fra. *sabinier* enz.); eveneens ags. *safine* engl. *savin*. Nog iets vroeger gaf het lat. *sabîna* („sabijnsche boom") met *i-umlaut* ohd. *sevina*, *sebinboum* mnd. *sēvenbōm* nhd. *sebenbaum* mnl. nnl. zevenboom.

Zede vr. Uit mnl. *zēde* m. vr. „zede, aard, gebruik", alg. germ. *sidus* in dezelfde bet., got. *sidus* on. *siðr* os. ags. *sidu* ohd. *situ* m. mhd. *site* m. (vr.) nhd. *sitte* vr. Oorspr. verwantschap met gr. *ἔθος* (indj. grondvorm **sedhos*) „zede" is zeer waarschijnlijk, minder aannemelijk is verwantschap met gr. *ἔτυ-μος* „waarachtig". — Afl. ohd. *sitīg* nhd. *sittig* mnd. *sēdich* nnl. zedig on. *siðugr* „zedig".

Zee vr. Uit mnl. *zee* (verbogen *zē(u)we*) m., meestal vr., b. a. ofri. *sê* os. *sêu* ohd. *sêo* m. mhd. *sê* m. vr. mnd. *sê* meestal vr. (nhd. *see* m. en vr. met gedifferentieërde beteekenis) ags. *sǽ* vr. „zee, meer" engl. *sea* on. *sǽr*, *sjór* m. „zee" got. *saiws* m. „meer, moeras" (ook in 't compositum *mari-saiws* „zee"): germ. **saiwi-* (en **siwi-?*) „zee, meer". „Terwijl meer aan eenige westindg. talen gemeen is, is zee specifiek germ.". Waarschijnlijk beteekent het eigl. „het in beweging gebrachte", oorspr. verwant met gr. *αἰόλος* „bewegelijk", lat. *saevus* „wild". Vgl. ziel.

Zeef vr. Uit glb. mnl. *zēve* uit ond. **sibi* onz., b. a. glb. ags. *sife* engl *sieve* mnd. nnd. *sēve* ohd. *sib* nhd. *sieb* onz. Deze woorden doen waarschijnlijk een germ. neutr. **sibiz*, *siboz* onderstellen, waarvan **sibôn* in nhd. *sieben* mnd. *sēven* nl. zeven; hierbij zift. De verder niet voorkomende wtvorm (*sib*) was zonder twijfel syn. met de wts van zijgen, sijpelen en zinken, om welke reden ook zeever hierbij kan behooren; de vaak voorkomende wisseling tusschen labiaal en gutturaal (zie kruipen, oven, twijfel) is niet voldoende opgehelderd. Zie een anderen wtvorm onder sintel en verder glb. eenvoudig *si* in osl. *si-to* onz. „zeef", lit. *sé-tas* m. „zeef", *sijóti* „zeven".

Zeeg vr. Vermoedelijk uit ouder **zēge*, verbaalabstractum van zijgen; vgl. engl. *fall* „kromming".

Zeel onz. Uit mnl. *zeel* onz., alg. germ. glb. **sailo-* onz.: on. *seil* (got. *in-sailjan* „aan touwen binden") ohd. *seil* os. *sêl* ags. *sâl*; evenals ohd. *silo* mhd. *sil* m. nhd. *siele* vr. mnd. nnd, *sēle* „riem, riemwerk" *l*-afl. van een indg. wt. *sī*, *sai* „binden". Hiervan in 't Germ. ook os. *sîmo* „strik, boei, riem" ags. *sîma* on. *sîmi* m. (zie sim), on. *seimr* m. „snaar", evenals ohd. *seil* onz. „strik, lus", glb. ags. *sâda* m. ohd. *seito* m., *seita* vr. „strik, boei, snaar" nhd. *saite* vr. Vgl. buiten het Germ. skr. wt. *si* „binden, boeien", lett. *sinu* „binden", gr. *ἱ-μάς* „riem",

ἱ-μονιά „touw van een put", osl. *silo* „touw", skr. *sé'tu* „band, boei", osl. *sě-tĭ* vr. en lit. *saitas* m. „strik".

Zeelt vr. Eerst vroeg-nnl. en nergens elders bekend; mnl. denkelijk als **zèlet* te onderstellen, dat wellicht bij engl. *silt* „slijk" behoort (en oorspr. keltisch is?).

Zeem om. Vroeg-nnl. bekend; mnd. *sêm*, *sêms*, *sêmsch* nhd. *sämisch* „vetgaar (van 't leder)"; engl. *shamois*, *shammy*, fra. *chamois*, *peaux chamoisées* „zeemleder". De benaming schijnt uit het Oosten afkomstig te zijn; vgl. boheemsch *zámiš*, poolsch *zamesz*, russ. *zamšă* „zeemleder". Als oorspronkelijke bron heeft men turk. *semiz* „vet (adj.)" vermoed. — **Zeem** in honigzeem is een germ. woord: ohd. *seim* nhd. *seim* mnd. nnd. *sêm* mnl. *zeem* m. „vloeibare honig" on. *seimr*, *hunangseimr* „honigschijf, honigraat"; hierbij westfaalsch *siemern* uit os. **simirôn* „sijpelen, te voorschijn wellen": de grondbet. van *saimo-* is vermoedelijk „lijmige vloeistof" (dial. duitsch *seimig* „van dikke, gladde soep"). Verwantschap met gr. *αἷμα* „bloed" is denkbaar.

Zeep vr. Uit glb nnl. *zêpe* vr.: alg. germ. **saipjô-* (en *saipô-*) vr., vanwaar finsch *saippio*, ohd. *seipfa*, *seifa* nhd. *seife* opperduitsch *seipfe* mnd. nnd. *sêpe* ags. *sâpe* (vanwaar on. *sápa*) eng. *soap*. Daar 't woord in 't Ags. en Ohd. ook „hars" beteekent, laat het zich goed als „afdroppelende vloeistof" uit germ. *sîpan* verklaren, zie sijpelen. Derhalve berust Plinius' bewering, dat de zeep eene uitvinding der Galliërs zoude zijn, wellicht op eene vergissing; hij zegt „*Gallorum hoc inventum rutilandis capillis fit ex sebo et cinere....*, *duobis modis spissus ac liquidus*, *uterque apud Germanos majore in usu viris quam feminis*". Althans zal de naam, dien hij gebruikt, lat. *sâpo* met zijne rom. afstammelingen, fra. *savon*, it. *sapone* enz. wel uit het Germ. ontleend zijn. Plinus kent de stof slechts als „pomade om 't haar te verven", eerst sedert de vierde eeuw komt *sâpo* „zeep" in 't Lat. dikwijls voor. Een ander germ. woord voor „zeep", on. *lauðr* ags. *leáðor* engl. *lather* is met lat. *lavâre* oorspr. verwant.

Zeer onz. Uit mnl. *zeer* onz. „pijn, wond, ziekte; ellende", b. a. ofri. os. ohd. *sêr* ags. *sâr* „pijn, wond", engl. *sore* got. *sair* onz. „pijn": substantiveering van een germ. adj. **sairo-* (vanwaar finsch *sairas* „ziek"): ohd. os. *sêr* „pijnlijk, kwetsend, gekwetst" ags. *sâr* engl. *sore* (nhd. *versehren*). Het adv. os. ohd. *sêro* „pijnlijk, hevig, met pijn, met inspanning" kreeg in de duitsche en nl. schrijftaal in de latere Middeleeuwen de rol van versterking van 't adj. en 't adv. „Germ. *sairo-* schijnt met oudiersch *sáeth*, *sóeth* „leed, ziekte" op een wt. *sai* „pijn doen" te wijzen".

Zeet vr. Eerst nnl. bekend, uit ouder *zete*; vgl. mnd. *sete* (m.?) „zetel, woonplaats": verbaalabstr. bij zitten, welks oudere vorm zich echter zonder verdere gegevens niet nauwkeuriger laat bepalen. Een onl. **sati* m. maakt ohd. mhd. *saȝ* „zetel" mogelijk; vgl. nog ohd. *sëȝȝî* „positio", ohd. mhd. *sëȝ* onz. m. „zitplaats, zetel, woonplaats; achterste" mnl. nvl. *zet* „achterste" on. *set* onz. „zitplaats" en ohd. *gisâȝi* mhd. *gesæȝe* mnd. *(ge)sête* onz. „zetel, zitplaats; achterste" nhd. *gesäss*.

Zeever vr. Uit mnl. *zêver* (nvl. *zeever* onz. „taaie mist"?) b. a. ohd. *seifar* mhd. *seifer* mnd. nnd. *sêver* ofri. *sâver* „speeksel, schuim": westgerm. **saifro-* kan in de bet. „uitsijpelende vloeistof" bij dezelfden wt. als zeef behooren.

Zege vr. Uit glb. mnl. *zèghe* m. vr., alg. germ. in dezelfde bet.: got. *sigis* on. *sigr* onz. ags. *sigor* en *sige* os. *sigi* ohd. *sigi*, *sigu* mhd. *sige*, *sic* (*g*) m. „De hooge ouderdom van den germ. st. *segoz*, *sigiz* blijkt zoowel uit de bij Tacitus overgeleverde eigenamen *Segimêrus*, *Segi-mundus* en *Segestes*, als ook uit de verwanten buiten 't Germ.: op indg. *séghos* onz. „overweldigende macht" wijzen ook ind. *sáhas*, zend. *hazaṅh* „kracht, macht, zege"; vgl. skr. *sah* „overweldigen, overwinnen, de zege behalen", waarmede ook gr. *ἔχειν* „hebben" (aor. *ἔ-σχ-ον*) en oud-

iersch *segaim* „ik verwerf" in nauw verband staan".

Zegel onz. Uit glb. mnl. *zēghel*, mnd. nnd. *sēgel* ond. *sigil of *sigili onz. laat-mhd. *sigel* m. nhd. *siegel* onz. ags. *sigle* onz. engl. *seal* on. *sigli* onz., got. *sigljō* onz. Aan ontleening uit lat. *sigillum* „zegel" (eigl. „beeldje, teeken", bij *signum*), waaruit ook de rom. groep van it. *sigillo*, ofra. *seël*, nfra. *sceau*, *scellés* afkomstig is, kan niet getwijfeld worden. Evenwel was naast lat. *sigillum* ook *insignia* plur. van *insigne* in de bet. „zegel" gebruikelijk. Dit gaf met differentieering ohd. *insigili* mhd. *insigel* (got. *sigljō* in plaats van *in-sigljō?), in den ouderen tijd het gewone woord; ook engl. *inseil* mnl. *inzēgel* mnd. *ingesēgel* deensch *indsegl*. — Afl. got. *sigljan*, ohd. (*bi*)-*sigilen*, ofri. *sigelja*, *siglja*, mnd. nnd. *sēgelen* mnl. nnl. zegelen.

Zegen m. Uit mnl. *zēghen* m., b. a. mnd. nnd. *sēgen* ohd. *sëgan* m. „teeken des kruises, zegening door 't teeken des kruises, zegen, tooverspreuk" nhd. *segen* m. Hierbij os. *sëgnōn* ohd. *sëganōn* mnl. *zēghenen*, *zechenen* (*zeinen*). Ten tijde der invoering van 't Christendom ontleend uit rom. *segno* (klass. lat. *sígnum* „teeken"); vgl. it. *segno*, oudiersch *sén*, nl. sein. Wegens de bet. moet ags. *sëgen* „banier, veldteeken" oudere ontleening uit dezelfde bron zijn.

Zegen vr. Uit mnl. *zēghen*(*e*) vr., b. a. os. *segina* vr. nnd. *segen* onz. ohd. *seginna*, *segenna* mhd. *segen* vr. „vischnet, sleepnet": oude ontleening uit lat. *sagēna* (gr. σαγήνη), dat ook in 't Ags. met germ. accent *segne* (uit *ságina) engl. *sean* opleverde. In 't Romaansch ontstonden uit dit woord ofra. *seïne* nfra. *seine*, it. *sagena*.

Zeggen ww. Uit mnl. *zeggen* (*zāgen*), b. a. glb. ofri. *sedsa* os. *seggjan* nnd. *seggen* ags. *secgan* engl. *to say* on. *segja* ohd. *sagēn*, got. *sagan ontbreekt: germ. *sagjo „ik zeg", *sagais „gij zegt" (vgl. hebben, leven), welks st. *sag* op voorgerm. *sok* berust; vgl. osl. *soč'iti* „aangeven", lit. *sakýti* „zeggen". Verder zijn vermoedelijk verwant oudlat. *insece* imperat. „vertel", *insectiones* „vertellingen", gr. ἔννεπε imperat. „zeg" (voor ἐν-σεπε; σεπ uit *seq) plur. ἔ-σπ-ετε. Daarnaast wijst oudiersch *sagim*, *saigim* „ik spreek, zeg" op een synon. in klank gelijkende groep. Op ohd. *sago* „spreker" berust osp. *sagon* „gerechtsdienaar".

Zeiken ww. Uit mnl. *zeiken* (*zēken*); glb. ohd. *seihhen* nhd. *seichen* en nd. *sēken*; hierbij ohd. *seih* m. en mhd. *seiche* nd. *sēke* nnl. *zeik*, *zēke* vr. „urine"; nhd. *sickern* „droppelen" en dial. *sickelen* „zeiken". De stammen *sikk* en *saik* (voor *saikk?) berusten op den bij zijgen en zinken besproken voorgerm. wt. *seiq* of een bijvorm daarvan *seig*.

Zeil onz. Uit glb. mnl. *zeil* naast *zēghel* (nvl. *zegel*; vgl. brein, keilen), b. a. os. *sëgel* mnd. nnd. *sēgel*, *seil* ohd. *sëgal*, *sëgil* nhd. *segel* onz. ags. *segel* m. onz. engl. *sail* on. *segl* onz. „zeil"; got. *sigla- uit germ. *sëglo- komt toevallig niet voor. Hierbij *sëglōn en *sigljan „zeilen", on. *sigla*, ags. *seglian* mhd. *segeln*, *sigeln* nl. zeilen. De verklaring uit lat. *sagulum* „krijgsmantel" is, zoowel wat den klank als de zaak betreft, onjuist; „*sagulum* is geen zeemansuitdrukking, ook zijn er geen alg. oudgerm. scheepsuitdrukkingen, die uit het Lat. afkomstig zijn". Fra. *cingler* (ofra. *sigler*), sp. *singlar* „zeilen" komen uit 't Germ. Een etymon. voor een germ. *sëglo- is evenwel nog niet gevonden.

Zeis, zeisen vr. Uit mnl. *zeis*(*s*)*ene* (vgl. 2 els), welks onl. grondvorm. *sëgasna met glb. ond. *sëgisna* ohd. *sëgansa* (voor *sëgasna*) overeenkomt; hieruit de vormen mnd. *seis*(*se*)*ne*, *seisse*(*n*) nnd. *seisse*, *sēsse* mhd. *sënse* nhd. *sense* (dial. *sägese*, *segis*, *segens* enz.). Of dial. nnl. *zein* dezelfden grondvorm, of eene andere formatie doet onderstellen is niet volkomen zeker. *Sëgasna* is met een suffix -*asnō* vr. (zie 2 els) van den germ. wt. *seg* „snijden" gevormd; zie zaag.

Zeker bnw. Uit mnl. *zēker* „zeker, verzekerd" (ook „verloofd") b. a. ofri.

sikur os. *sikor* mnd. *sêker* ohd. *sihhûr* mhd. *sicher* „onbezorgd, zorgeloos, beschut, veilig, zeker, betrouwbaar, bepaald" ags. *sicor* mengl. *siker*. Deze vormen gaan terug op eene oude westgerm. ontleening uit lat. *sêcûrus* (ouder *sêcûrus* „zonder zorg"; it. *sicuro*, ofra. *séür* nfra. *sûr*), die in 't Duitsch voor de hd. klankverschuiving burgerrecht had verkregen. De op zich zelf bevreemdende ontleening moet oorspr. in een bepaalden kring van belangen hebben plaats gehad; men denkt aan de rechtstaal; vgl. ohd. *sihhorôn* „rechtvaardigen, purgare; zekerheid geven, verzekeren".

Zelden bijw. Uit glb. mnl. *zelden*, ags. *sëldan* engl. *seldom* ofri. *sielden* mnd. nnd. *selden* ohd. *sëltan* nhd. *selten* on. *sjaldan* adv. „zelden". Van den st. *sëldo-* heeft 't Germ. de composita got. *sildaleiks* „wonderbaar" (*sildaleikjan* „zich verwonderen") os. *sëldlîk* „zeldzaam, wonderbaar" ags. *syllîc* engl. *silly* en met een verbaalabstr. van zien (*sëw-ni*) ohd. *sëltsâni* mhd. *seltsæne* ags. *seldséne* mnl. *seltsiene*, waarvoor later 't suffix -zaam in de plaats trad. De oorsprong van *seldo-* is geheel duister.

Zelf voornw. Uit mnl. *zelve* b. a. ofri. *self* os. *sëlf*, *sëlbo* (mnd. nnd. met opvallenden klinker *sülve*) ohd. *sëlb*, *sëlbo* ags. *self*, *sylf* on. *sjalfr* got. *silba* „zelf": germ. **sëlbo-*, **sëlbon*. Het specifiek germ. pronomen is wellicht oorspronkelijk een compositum (vgl. nest), welks eerste deel het reflexieve pronomen (zie zich) is.

Zelling vr. Eerst nnl., ook *zel* m.; duitsch glb. *seeling*, fra. *souille*. Oorsprong onbekend.

Zemelen mv. Uit glb. mnl. *zëmele* vr. mnd. *sëmele*: identisch met rom. **simula* (lat. *simila* „tarwemeel") it. sp. *semolo*, fra. *semoule* „tarwezemelen, zemelen". Op het lat.-rom. woord gaan natuurlijk ook terug ohd. *simula*, *simila*, *sëmula*, *sëmala* os. **simula* mnl. *zëmele* „tarwemeel, brood van tarwemeel", waarmede nhd. *semmel* westfaalsch *siemel* vr. „broodje" identisch zijn.

Zenden ww. Uit glb. mnl. *zenden* zw. ww. (vgl. gezant) uit alg. germ. *sandjan* „zenden", got. *sandjan* ohd. *senten* os. *sendian* ags. *sendan*, factitivum met klankwisseling bij *sinþo-* „weg", zie gezin (en bij een verloren st. ww. **sinþan* „reizen"?), dus eigl. „op den weg brengen".

Zeng vr. Eerst nnl., „onverwachte wending van den wind", oostfri. *senge*: vermoedelijk bij zingen (zengen), hoewel niet bepaald is in welke eigl. beteekenis.

Zengen ww. Uit mnl. *zengen*, b. a. mnd. nnd. *sengen* ohd. *sengen* nhd. *sengen* mengl. *sengen* nengl. *to singe*: uit **sangjan*, naar den vorm causativum van zingen en derhalve door den zingenden toon bij het braden of verbranden verklaard (vgl. nd. *kraisken* „olie zieden", causativum bij krijschen); doch zie zingen.

Zenuw vr. Uit mnl. *zënewe*, *zënuwe* (*zëne*, nnl. *zeen*), b. a. ofri. *sini* os. **sënu* mnd. nnd. *sëne* ags. *sinu* engl. *sinew* on. *sin* ohd. *sënawa* mhd. *sënewe*, *sëne* nhd. *sehne* vr.: germ. **sën-wô* (**sin-wô*?) vr. „boogpees, zenuw, pees". Oorspr. verwantschap met skr. *snâvas* m. „pees" of met gr. ἶνες „pezen" is onzeker. Wellicht is samenhang met snaar (*sen*: *snô*) aan te nemen.

Zerk vr. Met *e* uit *a* (vgl. erg) uit mnl. *zarc* m. „grafsteen", b. a. oostfri. *sark* „groote, gehouwen deksteen, zerk, steenplaat". 't Overeenkomstige ofri. *serk* beteekent „graf, doodkist", mnd. *sarc* m. onz., *sarke* vr. „doodkist" ohd. *saruh*, *sarch* mhd. *sarch*, *sark* nhd. *sarg* m. bovendien ook „kast, kom, waterkom, regenbak, reliquieënkast enz.". Volgens deze woorden is te vermoeden dat nl. zerk oorspr. „een tot het opnemen van 't doode lichaam bestemde, uitgeholde steen" was. In klank verwant is ofra. *sarquet*, nfra. *cercueil* „doodkist". De afleiding uit gr. σαρκοφάγος „sarkophaag" is reeds door Lessing verworpen; zij is noch wat den klank, noch wat de zaak betreft houdbaar; „wellicht is het vreemde woord voor het fixeeren der beteekenis en de nhd. schrijfwijze met *g* (in plaats

van *k*) van invloed geweest". Zerk is waarschijnlijk een echt-germ. woord. Men vergelijkt on. *serkr* „hemd" en verbindt het met een voorgerm. wt. *serg* „bewaken, behoeden" in lit. *sérgėti* (osl. *strěgą*, *strěšti*).

Zerp bnw. Uit ouder *sarp*; zie verder onder scherp.

Zes telw. Uit glb. mnl. *ses* (*ss*) uit onl.-germ. **sehs*, got. *saíhs* ohd. os. *sëhs* ags. *six*: regelrecht uit alg. indg. *seks* (*sweks*) ontstaan; vgl. skr. *ṣáṣ*, gr. ἕξ, lat. *sex*, brit. *chwech* en 't met suffix *-ti* gevormde osl. *šestĭ*.

Zet m. Eerst nnl. bekend, oostfri. *set*; jonge afl. van zetten. Vgl. mhd. *saz* (plur. *sezze*, uit **satti*) „plaats, waar iets gezet is, positie, ligging, inzet, vastzetting enz." nhd. *satz* en oostfri. *sette* „plaats waar iets gezet is; inzet".

Zetel m. Uit glb. mnl. *zëtel* m. b. a. glb. mnd. *sëtel* ohd. *sëȝȝal* nhd. *sessel* ags. *setl* engl. *settle* got. *sitls* m. „zetel, stoel": germ. *setlo-* van den wt. *set* „zitten", evenals lat. *sella* voor **sedla* van den overeenkomstigen wt. *sed*; vgl. ook glb. gr. ἕδρα, osl. *sedlo* „zadel". — Zetelen vertegenwoordigt wel tegelijk door wijziging onder den invloed van zetel een mnl. **zedelen* b. a. mhd. *sidelen*, afl. van onl. *sëdal* mnd. *sëdel* ohd. *sëdal* mhd. *sëdel* m. „zetel, woonplaats", dat op germ. **sëþlo-* uit voorgerm. **setlo-* voor **sed-tlo-* wijst.

Zetten ww. Uit mnl. *zetten* „zetten, vastzetten, plaatsen, inrichten": oudgerm. factitivum bij zitten: got. *satjan* (vanwaar it. *sagire* en fra. *saisir*) os. *settian* ohd. *sezzen* ags. *settan*.

Zeug vr. Uit mnl. *zöghe* (*zōghe*; daarnaast *zoch*) b. a. glb. mnd. *söge* nnd. *söge*, *suege* plur. *süege* os. **sugu*, plur. **sugi* ags. *sugu* mengl. *suge* ook dial. nhd. *suge*, noorw. zwe. *sugga*. De vormen doen tot 't bestaan van een oorspr. consonantischen st. germ. *sug* „zeug" besluiten, die vermoedelijk met glb. okymr. *hucc* cornw. *hoch* „varken" oorspr. verwant is. De aard der verwantschap met *sū* (zie zwijn) is nog niet genoegzaam bepaald. — De overdracht op het insect ook in eng. *sow*, fra. *cochon de cave*.

Zeulen ww. Eerst nnl., oostfri. *sölen* „sleepen, met inspanning werken" mnd. *sōlen* (*sölen*?) „met inspanning werken". Vermoedelijk niet met suilen verwant, maar met vl. *zole*, *zeule* „zware wielploeg", dat met ags. *sulh* dial. engl. *sule*, *sull*, *sullow* overeenkomt en met lat. *sulcus* „vore" wel op een indg. wt. **selk* „trekken" wijst en wellicht door gr. ἕλκειν „trekken, sleepen" bevestigd wordt (vgl. echter wolf).

Zeur vr. van zeuren ww., dat eerst vroeg-nnl. als *zören*, *zōren* en nergens elders bekend is. Wellicht is 't oorspronkelijk onomatop. voor „op vervelenden toon bidden of klagen"; vgl. ouder-nnl. *zeuren* „langzaam stoven of bakken".

Zeven telw. Uit glb. mnl. *zëven*, alg. germ. got. ohd. *sibun* os. *sibun* ags. *seofon* en als alle getallen tot 11 overeenkomstig in de overige indg. talen: skr. *saptan*, gr. ἑπτά, lat. *septem*, oudiersch *secht* en met een *m*-suffix osl. *sedmĭ*. De vormen buiten 't germ. schijnen tot een grondvorm **septn* te leiden, wier *t* tusschen de beide andere consonanten in 't Germ. verdwenen zoude zijn.

Zevenboom, zie zavelboom.

Zich vnw. Uit laat-mnl. *zich* (mnl. hiervoor *hem* in gebruik, evenals in 't Ags.-Engl.), b. a. ohd. *sih* nhd. *sich* ond. *sig*, *sik* mnd. *sik*, *sek*, *sich* dat. en accus., oorspr. slechts acc. evenals got. on. *sik* (vgl. got. *mik* hd. *mich* accus.): van een reeds idg. pronomin. st. *sve*, *se*; vgl. lat. *se*, gr. ἑ, osl. *sę* „zich", skr. *sva* „eigen" (lat. *suus*, gr. ἑός, ὅς „zijn").

Zicht vr. Uit vroeg-nnl. (holl.) *zichte*, b. a. mnd. nnd. *sichte* uit ond. **sigða* (of een ouderen bijvorm **siht-*?). Op overeenkomstige germ. formaties met dentaalsuffix, en wel van denzelfden wt. als zeis wijzen (os. **sigiþa*, **sigða*) mnd. *sëgede*, *sīde* nnd. *seged*, *seed* fri. *sied* ags. *sigðe*, *síþe* vr. engl. *sithe* on. *sigðr* „zicht".

Zicht onz. Uit mnl. *zichte* (*zicht*?) onz., dat vermoedelijk op ond. **gisihti* onz. (vgl. b e u r t) teruggaat; vgl. mnd. *sichte* onz. „gezicht, verschijning, uiterlijk, aangezicht" nnd. *sicht* de. *sigte*, *sigt* mengl. *sighte* nengl. *sight* (vgl. *g e z i c h t) en ohd. *siht* vr. „aanzien, aanblik" mnd. nhd. *sicht* vr. Van z i e n.

Zichten ww. Uit glb. mnl. *zichten* met *cht* voor *ft* uit **siftjan*; zie z i f t.

Zieden ww. Uit glb. mnl. *zieden* alg. germ. **seoþan* (praet. **sauþ*, **sudum*) „zieden, koken" on. *sjóða* mnd. *sêden* ofri. *siatha* ags. *seoðan* engl. *to seethe* ohd. *siodan*. Hierbij got. *sauþs* „offer" (on. *sauðr* „schaaf", eigl. „offerdier") en met klankwisseling *u* z o o, evenals nhd. *sutter*. Deze groep leidt tot een voorgerm. wt. **seut*, **sut* „borrelen, zieden", die evenwel niet is aangetoond; verwant is vermoedelijk de wt. **swet* van z w a d d e r.

Ziegezagen ww. Eerst nnl.; jonge formatie met klankwisseling en reduplicatie bij z a g e n, evenals eng. *seesaw* bij *saw*.

Ziek bnw. Uit mnl. *ziek*, het alg. germ. woord voor „ongezond, ziek": got. *siuks* os. *siok* ags. *seóc* engl. *sick* ohd. *sioh* nhd. *siech*; hierbij got. *siukei* ohd. *siuhhî* „ziekte" nhd. *seuche*, verder z u c h t en 't st. ww. got. *siukan* „machteloos, zwak, ziek zijn". De germ. wt. **seuk* was syn. en dus zeker ook verwant met den wt. van z w a k; zie s u k k e l e n en vgl. voor dergelijke klankverhoudingen z i e d e n, d o l. Een overeenkomstige voorgerm. wt. *sweg*: *sug*, *seug* is niet gevonden.

Ziel, z i e l e vr. Uit glb. mnl. *ziele* uit onl. **siola*, **sëola* b. a. os. *sëola* mnd. *sêle* ohd. *sêula*, *sêla* ags. *sáwl*, *sáwul* engl. *sowl* on. *sála* vr.: germ. **saiwlô* vr. waarnaast got. *saiwala* vr. Gewoonlijk verklaart men het specifiek germ. woord als „de opgewekte, de in beweging gebrachte" uit voorgerm. **saiwolá* verwant met z e e. Daar germ. *w* ook op voorgerm. *k* kan teruggaan (vgl. e i l a n d) heeft men ook aan oorspr. verwantschap met lat. *saeculum* „generatie, tijdperk" (eigl. „levenskracht"?) gedacht, zich beroepende op de verhouding der beteekenissen van skr. *âyu* „levenskracht": lat. *aevum* „tijd". Z i e l t o g e n, mnd. nnd. *sêl(e)tôgen*, *-tâgen*: met *togen* als in a d e m t o g e n uit os. *togôn* „trekken"; zie t e u g.

Zien ww. Uit glb. mnl. *zien* (*zien den raat* „een besluit nemen") uit onl. **sean* voor **sëhan* alg. germ. *sëhwan*: got. *saihwan* os. ohd. *sëhan* ags. *seón*. De germ. wt. *sehw* (met grammatische wisseling *sëgw*, *sëw*) uit voorgerm. *seq* is zekerlijk identisch met den gelijkluidenden wt. van lat. *sequi* lit. *sekti* gr. *ἕπεσθαι* „volgen, vervolgen", skr. *sac* „geleiden, vooruitbrengen". Of z i e n eigl. „met de oogen vervolgen" is, of dat de beide beteekenissen op een gemeenschappelijke derde berusten, blijft hierbij twijfelachtig. Hierbij z i c h t; zie ook z e l d z a a m.

Zier vr. Uit mnl. *ziere* „mijt; kleinigheid", dat als vl. vorm kan beantwoorden aan ohd. *siurra*, *suirra* vr., *siuro* m. mhd. *siure* mnd. nnd. *sûre* „dauwworm, vin of ander zeer klein insect, blaar", germ. **siurjôn-* of **sûirjôn*? of *z* in plaats van *r*?). Hiernaast schijnt evenwel een glb. oude vorm met *î* als wtvocaal te hebben bestaan als grondvorm van nd. *sier* oostfri. *sîr*, mlat. *sîro*, fra. *ciron*, *siron*. Bij deze klankverhoudingen kan men moeilijk over 't vaderland en den oorsprong der benaming oordeelen, hoogstens vermoeden dat zij van eene benaming voor „schurft" is afgeleid.

Zift vr. Uit ouder *zifte* (mnl. **zichte*), b. a. glb. nd. *sichte*: deze bij z e e f behoorende *t*-afl. moet ook ten grondslag liggen aan de verbale afl. **siftjan* in ags. *siftan* eng. *to sift* mnd. nnd. *sichten*, *siften* (vanwaar nhd. *sichten*) mnl. nnl. z i c h t e n en, in dial. vorm, of met bewaard blijven der *f* onder invloed van z e e f, z e v e n: z i f t e n.

Zij vnw. Uit glb. mnl. *zî* (*zi*, *zi*): eigl. slechts nom. sing. fem., germ. **si*: got. *si* ohd. mhd. *sî* (hiernaast ohd. os. *siu* n. sing. fem., *sia* acc. sing. fem., *sie* n. plur. m. vr.); germ. *si* uit voorgerm. **si* (oudiersch *si*, skr. *syâ* „zij

vr."), oud femin. en wel waarschijnlijk bij skr. *sa*, got. *sa* „deze" (vgl. ags. *seó* „deze" engl. *she* „zij", got. *só* „deze" mnl. *zoe* „zij vr.").

Zij, **zijde** vr. Uit mnl. *zîde*, b. a. os. *sîda* ohd. *sîta*, *sîtta* ags. *sîde* on. *síða* „zijde aan 't menschelijk lichaam, zijde"; got. **seidô* (**seidjô*) vr. ontbreekt. In den klankvorm stemmen on. *síðr* „neerhangend" mnd. mnl. *sîde* „nederig" en ags. *sîd* „uitgestrekt, ver" (mnd. nnd. *sîde* ohd. *sîto* adv. „ver, uitgestrekt" nnl. zijd), waaruit zich wel een wt. *sî* „nalaten, neerlaten, zich laten uitstrekken" laat opmaken, die oorspr. verwant is met den wt. van lat. *si-tus* „liggend, gelegen", *situs* „ligging, streek", *sinere* „nalaten, toelaten" (en van skr. *si-tā* „vore"?).

Zijde, zij vr. Uit glb. mnl. *zîde*, dat met mnd. *sîde* ohd. *sîda* nhd. *seide* na de hd. klankverschuiving, ongeveer in de 10de eeuw uit rom. *sêda* (span., prov., noordital. *seda*, fra. *soie*) voor lat. *sêta*, eigl. „dik dierenhaar", (waaruit it. *seta*, oudiersch *síta* „zijde") ontleend werd; voor *î* uit *ê* vgl. spijs, mijt, krijt. „Dat de phoenicische handelstad Sidon met den zijden stoffen ook de benaming zijde, resp. lat. *sêta* zoude hebben opgeleverd, is een voor de taalwetenschap niet gerechtvaardigd vermoeden". De afwijkende benaming ags. *seoloc*, *seolc* engl. *silk* on. *silki* onz. sluit zich aan bij de slavische, russ. *šělkŭ* m., wier oorsprong nog niet is gevonden, maar wel bij een aziatisch volk moet gezocht worden. Uit lat. *sêricus* „van zijde" (gr. σηρικός; van een gr.-lat. naam voor de Chineezen) kan zij niet onmiddellijk ontstaan zijn.

Zijgen ww. Uit mnl. *zîghen* „neerzinken, neerdalen", b. a. os. *sîgan* „neerzinken" nnd. *sîgen* ohd. ags. *sîgan* on. *síga* „zich van iets af bewegen, zinken" (hierbij nhd. *versiegen*); hetzelfde ww. beteekent ook „droppelen", waaruit allernauwste verwantschap blijkt met ohd. *sîhan* „zeven, door een zeef laten loopen, zacht droppelend vloeien, opdrogen" mnd. *sîen* ags. *seón* (uit *sîhan*) on. *sía* mnl. *zîen* nnl. zijgen, germ. **sîhwan*. Hierbij nog hd. *seicht*. De groepen leiden tot een voorgerm. wt. **seiq*, waaruit germ. *sîhw*, *sîgw*, *sîw*: vgl. osl. *sĭcati* „pissen", *sĭčĭ* „urine", skr. *sic* „uitgieten" (gr. ἰκμάς „vochtigheid"?) Zie zinken, zeiken, ook zeef.

Zijl vr. Uit eerst vroeg-nnl. (holl.) bekend *zijle*, b. a. ofri. nfri. mnd. nnd. *sîl* m. (onz.) (vanwaar nhd. *siehl*) „toestel tot waterafvoer" en verder aan on. nnoordsch *síl* „zeef" (*síla* mengl. *sîlen* dial. nengl. *sile* „zeven, filtreeren" en „zinken"). De groep berust waarschijnlijk op **sîgwl-*, eene *l*-afl. van den bij zijgen besproken wt.

Zijn vnw. Uit mnl. *zijn*, glb. germ. *sîno-*: got. *seins* ohd. os. *sîn*, op dezelfde wijze als mijn, met het possessiefsuffix *-îno-*, gevormd van den bij zich besproken reflexiefstam *se*. — Voor ten zijnent vgl. ons.

Zijn ww. Uit glb. mnl. *zijn*, den eerst in den loop van den historischen tijd in 't Nl. en 't Duitsch in gebruik gekomen infin. bij de oudgerm. praesensvormen, die op den indg. st. *es* (,*s*) gebaseerd zijn: got. 1. sig. ind. *im*, 3. *ist*, 3. plur. *sind*, os. 3. sg. *ist*, *is*, 3-plur. *sind*, opt. *sî*, ohd. *ist*, *sint*, *sî*, ags. *is* en *sind*, mnl. 3 sg. *is*, 1. 3. plur. *zijn* opt. *zî* enz.: hiermede overeenkomend lat. *es-t*, *sunt*, *sim*, gr. εἰμί, ἐστί, skr. *ásti*, *sánti* enz. Hiernaast gebruikt 't Germ. een met *b* beginnenden st. (os. *bium* „ik ben", ags. *beó* „ik word", ohd. *bim* nhd. *bin* mnl. *bem*, *ben*) die aan den st. van lat. *fio* „ik word", gr. φύειν, skr. *bhû* „worden" beantwoordt. Voor een derden st. zie wezen.

Zilt bnw. Eerst nnl. bekend, nvl. *zilte*, *zelte* uit germ. **sultjo-* (of onl. **saltjo-*?), formatie met klankwisseling van zout, zie aldaar.

Zilver onz. Uit glb. mnl. *zilver* (*zelver*) onl. **silubar*, b. a. ofri. *selover* os. *silubar* ags. *seolofer*, *seolfor* ohd. *silabar*, *silbar* got. *silubr* onz. „Deze oudgerm. benaming staat in voorhistorischen samenhang (vgl. goud) met de glb. sl. groep van osl. *sĭrebro*, lit. *sidab*-

bras. Zeker is het te onderstellen **silobro-* geen indg. woord; wellicht namen de Germanen het doortrekkend van een niet indg. st. over en kwam het door hunne bemiddeling vervolgens bij de Slaven. De lat.-gr. benaming *argentum*, *ἄργυρος* schijnt met 't glb. skr. *rajatá* (de Veda's hebben nog geene kennis van 't zilver) op eene oorspr. indg. benaming te wijzen, waarvan 't Germ. geen spoor heeft bewaard. Een ander niet indg. woord van 't voorhist. Oudgerm. is hennep".

Zin m. Uit mnl. *zin* (*nn*) m. „zin, gedachte, bedoeling, gezindheid, geest, gemoed", b. a. glb. ofri. mnd. *sin* (*nn*) ohd. nhd. *sinn* m. Niettegenstaande buiten 't Ohd. geen oudgerm. taal het woord kan aanwijzen, is ontleening uit lat. *sensus* niet waarschijnlijk. In 't Rom. komen behalve afstammelingen van lat. *sensus* vormen voor, die in klank nader tot ons zin staan: it. osp. *senno*, prov. en ofra *sen* (het laatste beteekent naast *sens*, nfra. *sens*, in adverbiale spreekwijzen ook „richting" en „wijze, manier", evenzoo zin in 't Mnl. en 't oudere Duitsch, vgl. alleszins). Het Ohd. heeft een st. ww. *sinnan* „ergens heengaan, reizen, streven" dat met den bij zenden besproken indg. wt. *sent*, germ. *sinþo-* „weg" verbonden kan worden door het tot voorgerm. **sent-no-* (*-ntn-* wordt *-nn-*) te reduceeren. Hieruit blijkt dat zin zeer goed een germ. woord (en rom. *senno* daaruit ontleend) kan zijn, van denzelfden wt., die ook in lat. *sentīre* „voelen" en *sensus* eene abstracte bet. heeft aangenomen. Het nnl. ww. zinnen (mnl. *zinnen* zw. en st. ww. mnd. nhd. *sinnen* st.-ww. „iets van iemand verwachten, begeeren, beoogen, nadenken, denken" nhd. *sinnen*) kan tegelijk germ. *sinnan* „naar iets streven" en een jonger van zin afgeleid, eigl. zw., ww. continueeren.

Zindelijk bnw. Door euphonische invoeging van een *d* tusschen *nl* (vgl. spil, mnl. *bandeling* „balling") naast vroeger, ook mnl., *zinlijk*, *zinnelijk* „verstandig, bedacht, zorgzaam, nauwgezet, nauwkeurig". Ook in 't Nd. ontwikkelt zich bij *sinlik*, *sinnelik* de bet. „ordelijk, net, zuiver", evenzoo bij ouder-nnl. *zinnich*. Twijfelachtig is 't, of nnl. zindelijk voor **ziendelijk*, **zienlijk* tegelijk de continuatie is van mnl. *ziene* „schoon, statig", dat op germ. **siuni-* (bij zien; vgl. zeldzaam) is gebaseerd.

Zingen ww. Uit mnl. *zinghen* „zingen, klinken, kraaien, blaffen", alg. germ. st. ww. *singwan*, got. *siggwan* on. *syngva* os. ags. ohd. *singan* „zingen", waarvoor daarnaast echter ook de beteekenissen „voorlezen, lezen; kraaien; pruttelen, razen; gonzen" voorkomen. Oorspronkelijk was de bet. nog wel algemeener; vgl. zeng, zengen, dial. duitsch *sengen*, *senglen* van 't branden der brandnetels, *singeln*, *sengeln* en dial. nl. en nd. *zangeren* „prikkelen, tintelen", Kil. *sengel* „afspringende vonk": dus ongeveer „prikkelen, spatten, in klanken losbarsten"? Bij deze omstandigheden is verwantschap met zeggen, of ook met gr. *ὀμφή* „stem" (voor **songhé*?, indg. wt. **sengh*?) twijfelachtig.

Zink onz. Evenals in de overige talen der beschaafde volken uit de nhd. benaming *zink* onz. (m.) ontleend, die waarschijnlijk op hd. *zinken* „tand" gebaseerd is en oorspr. van een tandvormig zinkhoudend aanzetsel gebruikt werd. Anderen hebben aan verwantschap met tin gedacht.

Zinken ww. Uit mnl. *zinken* „zinken, afnemen", alg. germ. st. ww. *sinqan* „zinken", got. *sigqan* on. *sökkva* os. ags. *sincan* ohd. *sinchan*. De germ. wt. *senq* gaat vermoedelijk terug op een voorgerm. wt. **sing* nasaleering van **sig*, een bijvorm van den bij zijgen besproken wt. *siq* (genasaleerd in skr. *siñcati* praesens van *sic* „uitgieten"). De dubbele beteekenis van deze groep (vgl. zeef) vertoont zich ook bij nvl. *zijpen* „druipen" en „inzakken".

Zinnen ww., zie zin.

Zitten ww. Uit mnl. *zitten*, alg. germ. st. ww. *sitjan*, *sitan* „zitten, gaan zitten", got. *sitan* os. *sittian* ags. *sittan*

ohd. *sizzen*; hierbij het causativum *satjan* nnl. zetten. De germ. wt. *set* is uit den glb. voorgerm. wt. *sed* ontstaan; vgl. skr. *sad*, gr. ἕζομαι (uit σέδjο- = germ. *sitjo-*), lat. *sédeo*, osl. *sędą* (*sěsti*). Bij de in 't indg. rijk ontwikkelde groep van dezen wt. behooren uit 't Germ. nog zet, germ. *seþlo*, zie zetel; vgl. ook zadel, drossaard en bezadigen.

Zode, zoo, zooi vr. Uit glb. mnl. **zōde* (nvl. *zō*) vr. In de overeenkomstige woorden zijn verschillende bij zieden behoorende formaties, deels met *au*, deels met *u*, *o* bewaard, welke niet overal goed te onderscheiden zijn: vgl. mnd. nnd. *sōde* (*söde*) m. „kooksel; het zieden; de hoeveelheid, die men op één keer kookt", *sōde* „het golvende zieden van de maag, het zuur", mhd. mnd. nnd. mnl. *sôt* (*d*) m. onz. „het koken, zieden; soep; bron, put" ags. *seáð* „put", mhd. *sôt*, *sōde*, *sôdem* m. „'t zuur", *sut* (*d*) nhd. *sud* m. „kooksel, afkooksel".

Zode (van gras) vr. Uit glb. mnl. **zōde* (dit komt slechts voor in den eigl. frieschen vorm *zāde*; nnl. moest men eigenlijk *zoode* schrijven), b. a. glb. mnd. nnd. (ook nhd.) *sōde* ofri. *sātha*; daar de vormen op germ. **sauþōn* vr. wijzen, schijnt mengl. *sode* engl. *sod* eveneens een (uit 't nd.?) ontleende vorm te zijn. Men wil 't woord bij zieden brengen, daar zoden ook als brandstof bij 't koken werden gebruikt.

Zoek bijw. Uit **te zoeke* (om welke reden men eigl. *soek* moest schrijven) oostfri. *to söke*: *zoeke* is een abstractum bij zoeken, mhd. *suoche* (*suoch* m.) nhd. *suche* vr. — **Zoeken** ww. uit glb. mnl. *zoeken*, b. a. glb. os. *sōkjan* nnd. *söken* ags. *sēcan* engl. *to seek* (*beseech*) ohd. *suohhen*, *suohhan* mhd. *suochen*, *süechen* nhd. *suchen* got. *sōkjan*: een eigl. st. ww. germ. **sōkjan*, welks wt. *sōk* met het voorgerm. *sāg* in oudiersch *sáigim* „ik zoek", lat. *sāgīre* „opsporen" en gr. ἡγέομαι „ik leid" overeenkomt. Zie zaak.

Zoel bnw. Uit mnl. **zoel*. De nergens elders bekende vorm is vermoedelijk identisch met zwoel; vgl. de volgende woorden. Denkbaar zoude overigens ook wortelverwantschap met zon wezen.

Zoen m. In de overdrachtelijke bet. „kus" slechts nnl. en oostfri.; mnl. *zoene*, *zwoene* vr. mnd. *sōne*, *swōne* vr. *sōn* m. „verzoening, boete" ohd. *suona* mhd. *suone* en *süene* vr. „boete, gerecht" nhd. *sühne* vr. Het in klank overeenkomende on. *sōn* beteekent „offer". Hierbij os. (*gi*)*sōnian* mnl. *zoenen*, *zwoenen* „boeten, zich verzoenen" nnl. zoenen ohd. *suonen* „verzoenen, beslechten, richten" nhd. *sühnen* en, in dial. vorm *versöhnen*. Germ. *swōnō* leidt vermoedelijk met gezond en lat. *sānus* „gezond, heel" tot een wt. **swān* „herstellen".

Zoet bnw. Uit mnl. *zoete* „zoet, vriendelijk, zacht", b. a. ofri. ags. *swēte* engl. *sweet* os. *swōti*, **sōti* mnd. nnd. *söte* ohd. *swuozi*, *suozi* nhd. *süsz*; het Got. heeft voor **swōtus* eene klankwisseling *süts*. Germ. *swōtus* „zoet" gaat terug op indg. *swādús*: skr. *svādú* „zoet, liefelijk van smaak" (daarnaast wt. *svad* „zich iets laten smaken, goed smaken", *svād* „verheugd zijn"), gr. ἡδύς „zoet" (ἥδομαι „ik verheug mij", ἡδονή „vermaak" ἁνδάνω „ik behaag") lat. *suāvis* voor **suādvis* „zoet" (hierbij *suādēre* „raden", eigl. „aangenaam, smakelijk maken"?). Binnen 't Germ. behoort wellicht nog ags. *swatan*, schotsch *swats* „bier" bij deze groep.

Zoetelaar m., **zoetelen** ww. Vroeg-nnl. ontleende woorden; vgl. mnd. *suteler*, *sutteler*, *sudeler* „zoetelaar", oostfri. *sudeln* „zoetelen", mhd. *sudel*, *sudeler* „gaarkok", eng. (ontleend) *sutler* „zoetelaar". 't Eigl. vaderland der benaming is niet bepaald; men brengt het met ouder-nnl. *zoetelen* (*zoedelen*) nd. *suddeln* dial. eng. *to suddle* nhd. *sudeln* bij de groep van zieden.

Zog onz. Uit glb. mnl. *zoch* (*gh*) mnd. *soch* onz.: germ. **sogo* uit **sugo-*, zwakste trap van klankwisseling bij zuigen. — Voor identisch houdt men (het uit 't Noordsch ontleende?) zog „kielwater", noordsch *sog* (*kjalsog*) als 't ware „het door 't schip opgezogen

water"; ook bij den vorm *sock* bij Kil. (waarvan *socken* ww.) blijft deze betrekking mogelijk.

Zolder m. Uit glb. mnl. *zolre*, dat met ohd. *solări*, *soleri* mhd. *solre*, *sölre* nhd. *söller* os. *soleri* mnd. nnd. *soller*, *solder* „zolder, open kamer, niet beschoten ruimte op de eerste verdieping" op lat. *sōlārium* „plat dak, balkon, zolder" (van *sōl* „zon") teruggaat; de germ. vormen maken echter eene uitspraak *sŏlarium* noodzakelijk (vgl. lelie), evenals ook ags. *solor* engl. *sollar*. In 't Rom. gaf lat. *sōlārium* ofra. *solier* „zolder", prov. *solier*, *solar* „verdieping, vloer, plat dak", it. *solajo*, *solare* „zoldering". De ontleening had gelijktijdig met die van kelder, spijker enz. plaats.

Zomer m. Uit mnl. *zōmer*, alg. germ. in dezelfde bet.: on. *sumar* os. ohd. *sumar* mhd. *sumer* nhd. *sommer* ags. *sumor*, got. germ. vermoedelijk **sumrus*, met hetzelfde suffix als winter, uit voorgerm. **sm̥-rus*. Andere indg. talen hebben overeenkomstige woorden, maar met andere suffixen, in de beteekenissen „jaar" en „zomer": skr. *samā́* „jaar", zend *ham* „zomer", armenisch *am* „jaar", *amarn* „zomer", oudiersch *sam*, *samrad*, kymr. *ham*, *haf* „zomer".

Zon vr. Uit glb. mnl. *zonne* vr., b. a. os. ohd. *sunna* nhd. *sonne* ags. *sunne* vr. engl. *sun* got. *sunnō* vr. (somtijds *sunnō* onz., of *sunna* m.? ook os. ohd. *sunno* mhd. *sunne* komen als masc. voor, wel niet in toevallige overeenstemming met *māno* „maan", *sterno* „ster"). Naast 't alg. germ. **sunnōn* staan in gelijke bet. got. *sauil* (voor **sōwil*) on. nieuwnoordsch *sól* ags. *sōl* (hierbij ook ags. *sigel* „zon"?), die met lat. *sōl*, gr. ἥλιος (voor **sāwelios*?), lit. *saulė* „zon" en keltische benamingen oorspr. verwant zijn. Verder doen deze woorden vermoedelijk wel met skr. *svar* (*sūra*) „zon" een indg. wt. *sāw*, *sū* „lichten" (ook gloeien"? vgl. zoel) onderstellen, waarop ook germ. **su-nnōn* kan terug gaan. — Zondag uit mnl. *zonnendach*, dat met ofri. *sunnandei* os. *sunnundag* ohd. *sunnūntag* ags. *sunendæg* overeenkomt. Deze naar lat. *dies sōlis* gevormde benaming was ongetwijfeld reeds vóórchristelijk; in 't Rom. hiervoor het kerkelijke *dies domini* „dag des heeren", en overeenkomstig ook in 't Oudnoordsch (naast *sunnudagr*) gewoonlijk *dróttensdagr*.

Zonde vr. Uit mnl. *zonde* (*zende*; uit **sunidjō*?), b. a. ofri. *sende* (*sinne* = ags. *synn*?) os. *sundia* ohd. *suntea* nhd. *sünde* vr., got. **sundi* vr. ontbreekt; ags. *synn* engl. *sin* wijst op **sunjō* voor germ. **sundjō*, on. *synð* op **sunidjō*. De germ. benaming (uit **suntiā*, **sunetiā*) voor „schuldigheid, strafbare daad" behoort waarschijnlijk bij lat. *sons* (gen. *sontis*) „schuldig", *sonticus* „schadelijk", gr. ἄτη „schuld, schade" en wijst met deze woorden op *t*-afleidingen van een wt. **swen*, **sun*. Hierbij is samenhang met zoen nauwelijks denkbaar. — Zondvloed naar 't model van nhd. *sündflut*, een volksetymol. vervorming van ohd. mhd. *sin-vluot* mnd. *sintflōt*, eigl. „groote, algemeene vloed"; zie senegroen.

Zonder vz. Uit mnl. *zonder* „maar in tegendeel; behalve, zonder", uit (onl.) os. *sundar*, *sundor* adv. „afgezonderd, in 't bijzonder" ohd. *suntar*, *suntir* ags. *sundor* (engl. *asunder* „in tweeën"); het adverb. wordt verder als praepositie „behalve, zonder" en als voegwoord „maar in tegendeel, maar" gebruikt; hierbij got. *sundrō* adv. „afgezonderd, alleen", evenals de bijvorm mhd. md. *sundern* mnd. *sunderen* „zonder, maar in tegendeel" nhd. *sondern*. Het germ. adverb. is oorspr. verwant met gr. ἄτερ (uit **snter*) „zonder", ἀτάρ „maar in tegendeel"; vgl. ook skr. *sani-túr* „naast, behalve, zonder", *sanu-tár* „weg, van iets verwijderd". — Hierbij bijzonder; verder mnd. *sunderlinc* mnl. *zonderlinc* (*zonderlunc*) „bijzonder, afzonderlijk" nnl. zonderling; mhd. *sunderbære* „uitstekend" nhd. *sonderbar* nnl. zonderbaar; ohd. *suntarōn* nhd. *sondern* mnd. *sunderen* mnl. *zondren* „afzonderen, afscheiden".

Zone vr. In jonger tijd overgenomen uit lat. *zona* (gr. ζώνη „gordel", rom. *zona*, hd. *zone*).

Zoo bijw. Uit glb. mnl. *zô*, b. a. os. ohd. *sô*, oorspr. demonstr. „op zoodanige wijze, zoo", daarna ook relatief gebruikt. Vermoedelijk is *sô* uit **so*, **swo* voor **swa* ontstaan; vgl. ofri. *sâ*, *so*, ags. *swâ* engl. *so*, got. *swa* „op deze wijze"; hierbij got. *swê* „zooals" relatief. Wellicht behooren deze adverbia bij den indg. reflexieven st. *swe* (zie zich): zoo oorspr. met de eigl. bet. „evenzoo, op dezelfde wijze".

Zoo v., zie zode.

Zoodanig vnw. Mnd. nnd. *sôdânig*, secundaire formatie van *sôdân* voor *sôgedân* mnl. *zôghedaen* mnd. *sôgetân* „zoo geschapen, zoodanig" (vgl. danig).

Zoogen ww. Uit glb. mnl. *zôgen*, b. a. mnd. nnd. *sögen* ohd. *sougen* nhd. *säugen*: factit. **saugjan* van zuigen.

Zooi vr. Uit *zôje* voor *zôde*, identisch met 1 zode.

Zool vr. Uit mnl. *zôle*, b. a. os. **sola* mnd. nnd. *sôle*, *sâle* „voetzool, schoenzool, dal, drempel" ohd. *sola* nhd. *sohle* mengl. *sole* nengl. *sole* zwe. *sola*. Op een gelijken rom. grondvorm naast lat. *solea* „zool", waaruit it. *soglia*, *soglio* „zool", fra. *seuil* „drempel", wijzen it. *suolo*, prov. *sol*, *sola*, fra. *sole* „voetzool", sp. *suela* „voetzool, drempel". Of tusschen de germ. en rom. woorden de betrekking van overname bestaat, is twijfelachtig, daar de groep zoowel in 't Lat., als in 't Germ. inheemsch is. Got. *sulja* vr. „zool", met *ga-suljan* „grondvesten" is zeker niet aan lat. *solea* ontleend, daar ook ags. *syll* engl. *sill* on. *syll* mnl. nvl. *zulle*, *zille* mnd. nnd. *sülle* m. vr. „drempel" op een germ. **suljo* wijzen. Hiernaast **swaljo* in ohd. *swelli* onz. mhd. *swelle* onz., vr. nhd. *schwelle* vr. Buiten het genoemde lat. woord is gr. ὑλιά „zool" naar 't schijnt ook lat. *solum* „grond, bodem, zool" en dientengevolge de groep van zaal met zool verwant. Deze vergelijkingen zouden tot indg. wts *swel*, *swol*, *sel*, *sol*, *sūl* (zie zuil) „vastmaken, grondvesten" leiden.

Zoom m. Uit glb. mnl. *zoom* m., b. a. ofri. *sâm* mnd. nnd. *sôm* ags. *seám* engl. *seam* ohd. *soum* „zoom" nhd. *saum*, on. *saumr* m. „zoom, naad": formatie met klankwisseling van een indg. wt. *sū*, *sīw* „naaien"; vgl. skr. wt. *sīw*, osl. *s'i-ti*, lit. *siúte*, got. *siujan*, ohd. *siuwan*, ags. *seówian* eng. *to sew* ofri. *sija* en lat. *suere* „naaien", gr. κάσσύειν „stoppen, schoenlappen", skr. *sûtra* „draad", lat. *sutor* „schoenmaker", ohd. *siula* „aal, priem" nhd. *säule*, in gelijke bet. lat. *subula*, osl. *s'ilo*.

Zoon m. Uit mnl. *zône* (*zōne*; onl. **sunu*, plur. **suni*), b. a. os. *sunu* mnd. nnd. *sône*, *söne* ags. *sunu* engl. *son* ohd. *sunu* mhd. *sun* (en *sûn*?) nhd. *sohn* got. *sunus*. De germ. benaming *sunus* (en **sūnus*?) behoort als *sūnus* tot de indg. stamtaal: skr. *sūnú*, zend *hunu*, osl. *synŭ*, lit. *sūnùs*. Met andere afleiding zijn van den hieraan ten grondslag liggenden wt., skr. *sū* „voortbrengen, baren", afkomstig gr. υἱός, υἱύς (uit *sū-jo-*, *sū-ju-*) „zoon" en oudiersch *suth* „foetus". Vgl. 2 snaar.

Zoop vr. Uit *zōpe* mnd. *sōpe* uit ond. **supi* (ags. *sype* nvl. *zeup* westfaalsch *süep* hd. *suff*) of **sopon-* (ags. *sopa* on. *sopi*) van zuipen. Een mnl. **zôp* zoude aan on. *saup* onz. „slok" beantwoorden.

Zoor bnw. Eerst vroeg-nnl. (holl.) bekend, b.a. mnd. nnd. *sôr* „uitgedroogd, uitdrogend, dor" ags. *seár* engl. *sear* md. *sôr* ohd. **sôr* in 't afgeleide ww. *sôrên*. Het in 't Got. niet bekende adj. **sauza-* was in den vorm *sausos* reeds indg.: skr. *çôśa-s* (en *çuṣ'ka*, zend *huçka*), gr. αὖος, lit. *saũsas*, osl. *suchŭ* „dor, droog"; van een wt. *saus* „uitdrogen" (gr. αὔω).

Zorg vr. Uit mnl. *zorge*, b.a. os. ohd. *sorga* nhd. *sorge* ags. *sorh* engl. *sorrow* got. *saúrga* vr. Het alg. germ. **sorgô* vr. „bekommering, kommer, zorg, zorgvuldigheid" heeft in 't Ohd.-Frank. een bijvorm *sworga*. De vergelijking met oudiersch *serc* „liefde", of met lit. *sergéti* „behoeden" (zie zerk) is niet te verdedigen; eerder zoude 't woord op een met *k*, *q* afgeleid adj. van den wt. van zwaar (voorgerm. **swrkó-*, *swrkó-*) kunnen berusten. — Voor zorgvuldig zie -voud.

Zot bnw. en znw. Uit mnl. *zot* (*tt*) „onverstandig, dom, dwaas; een dwaas", os. mnd. nnd. *sot* (*tt*); door ontleening ook mhd. *sot*, *sote*. Hetzelfde woord vinden wij verder in ofra. nfra. *sot* (spa. *sote*), mengl. nengl. *sot*, ook mlat. *sottus*; verder vergelijkt men iersch *suthan* „domkop, schelm, bedrieger". Het woord zal wel, indien het oorspr. germ. is, bij zwetsen behooren.

Zout onz. Uit mnl. *zout*, alg. germ. glb. **salto-* onz. (waaruit lapl. *saltte* ontleend is) got. en os. *salt* ags. *sealt* ohd. *salz*; hierbij nog als adj. on. *saltr* ags. *sealt* mnd. nnd. *solt* nl. zout, evenals het naar de redupl. klasse st. vervoegde ww. *saltan* „zouten" en eene formatie met klankwisseling **sultjo-*, zie zult, zilt. De germ. benaming staat, hoewel zij op een voorgerm. st. **sald* wijst, natuurlijk met lat. *sal*, gr. *ἅλς*, osl. *solĭ*, lett. *sâls*, oudiersch *salann* „zout" in betrekking. De wortelvorm *sald* is met assimilatie van *ld* tot *ll* vermoedelijk ook in lat. *sallere* „zouten" aanwezig; in klank gelijk is 't lit. adj. *saldùs*, osl. *sladŭkŭ*, doch dit heeft de bet. „zoet" (lit. *druskà* „zout" behoort bij lett. *druska* „kruimel"). „De oostelijke Indogermanen missen een oorspr. verwante benaming, zooals dan ook de Rigveda het zout tot onze bevreemding niet vermeldt. Wellicht leerden de westelijke Indogermanen op hunne volksverhuizingen naar 't Westen het mineraal kennen van een cultuurvolk, dat ook in andere opzichten (vgl. zilver) invloed op de europeesche talen heeft gehad. Dat ook van een vreemd woord eene formatie met klankwisseling (zult) kon ontstaan, is niet te betwijfelen".

Zucht m. Uit glb. mnl. *zucht* m., b. a. mnd. *sucht* nnd. *sücht*, *söcht* ond. **sûft* ohd. mhd. *sûft* m., germ. vermoedelijk **sûfti-* (**sûftu-*?); hierbij ohd. *sûftôn*, *sûftiôn* „diep ademhalen, zuchten" mhd. *sûften*, *siuften* (en in intens. vorm, als nhd. *ächzen*) *siufzen* nhd. *seufzen*, mnd. nnd. *süchten* mnl. nnl. zuchten. *Sûft* is eene (intensieve?) afl. met dentaal suffix van een ongetwijfeld onomatop. st., die identisch zoude kunnen wezen met den st. *sûp* van zuipen; vgl. nhd. *schluchzen*: *schlucken*. Evenwel bestaat er eene reeks van andere stammen voor dezelfde bet., b. v. ags. *sîkan* mnl. (*ver*)*zîken* en engl. *to sigh* „zuchten", ags. *seofian* (uit **sibôn*) „zuchten"; men lette in 't bijzonder op mengl. *sobbin* engl. *to sob* „snikken".

Zucht vr. Uit mnl. **zucht* naast *zocht*, b. a. os. ohd. *suht* on. *sóttr* got. *sauhts* „ziekte": germ. **suhti-* is een abstr. met klankwisseling bij ziek: het taalgevoel bracht het woord later evenwel bij zoeken (nhd. *sucht*: *suchen*), resp. bij zuchten, waardoor de bet. werd gewijzigd.

Zuid bijw. en znw. Uit glb. mnl. *zuut* (*d*), een uit de taal der volken aan de Noordzee ingedrongen vorm voor echt nl. **zont* uit onl. **sunþ*: hiermede komen overeen (vgl. voor 't meer nauwkeurige der formatie de parallellen bij noord) os. ofri. ags. *sûð* engl. *south* ohd. mhd. *sund* (nog in namen als *Sundgau*), ohd. *sundan*, *sunden*, mnl. *zûden* (vanwaar nhd. *süden*) nnl. zuiden, on. *sunnr*, *súðr* „zuid". Uit den saksischen vorm *sûþ* zijn ook de rom. benamingen ontleend. De st. *sunþ* is specifiek germaansch, evenals de overige benamingen der windstreken, hij wijst op voorgerm. **sn̥t* (**sûnt-*, **sónt-*?) naast *nr̥t* „noord". Men denkt wel aan eene afl. van *sun* in germ. *sunnôn* „zon" (vgl. oost „als zijde van het morgenrood"). Indien noord eigl. „links" is, zoude men voor zuid de grondbet. „rechts" vermoeden, en in zooverre zoude verwantschap met germ. *swinþo-* „sterk" (zie gezwind) denkbaar wezen, zoo dit op voorgerm. **swénto-* teruggaat; vgl skr. *dakṣ́ina-s* „krachtig, degelijk, vaardig; rechts; zuidelijk".

Zuien ww. Eerst nnl. bekend van eene interjectie afgeleid ww. (nvl. *zuien*, *zuwen* ook „aanhitsen"); zie sussen.

Zuigen ww. Uit mnl. *zûgen*, alg. germ. *sûgan* st ww. „zuigen" on. *sûga* os. ags. ohd. *sûgan* nhd. *saugen* (hierbij *suckeln*); hiernaast glb. ags. *sûcan* (engl.

to suck) onl. **sûkan* vroeger nnl. *zuiken* (mnl. *zuucbeen* „zuigbeen, sappig been"); hierbij mhd. *souch* „sap"? De germ. ww. doen als voorgerm. vormen *sûk* en *sûg* onderstellen: lat. *sûgere*, oudiersch *súgim* (ook in osl. *sŭsą*, *sŭsati*?) „zuigen"; daarnaast lett. *sûzu*, *sûkt* „zuigen", lat. *sûcus*, *succus* „sap". Ook in 't Rom. komen *sûk* en *sûg* voor: it. *suco*, fra. *suc* „sap", it. *sugare* en prov. *sucar* „zuigen". Daar deze stammen een onomatop. karakter dragen, laat zich de aard hunner verwantschap niet gemakkelijk nauwkeuriger bepalen. Zie zog, zoogen.

Zuil vr. Uit eerst vroeg-nnl. bekend *zuile*, b. a. glb. mnd. *sûle* (*û*?) ohd. *sûl* (plur. *sûli*) mhd. *sûl* nhd. *säule* (opperduitsch *saul*) ags. *sýl* vr., on. *súla* vr., got. in plaats van **sûli-* met klankwisseling *sauli-* vr. „zuil". Of het germ. woord phonetisch met de groep van zool mag worden verbonden, is niet volkomen zeker.

Zuimen ww. Uit mnl. *zûmen*, b. a. mnd. nnd. *sûmen* „talmen, traag zijn" mhd. *sûmen* „vertragen, verzuimen, talmen" nhd. *säumen* ohd. slechts in 't comp. *virsûmen* „verzuimen" mnl. *verzûmen* „verzuimen, missen, misdoen" en ohd. *arsûmen* „nalaten" ofri. *ursûma*; hierbij 't compos. mhd. *frâsûme* m. „verzuim", dat door zijn accent overoud blijkt te zijn. Het in de overige germ. talen niet bekende **sûmjan*, **sûmôn* berust vermoedelijk op eene *m*-afl. van den onder suilen onderstelden wt. *sû*. Tot gelijkheid in beteekenis van dezen wt. met dien van zwijm doet mnl. nv.. *verzwîmen* = *verzûmen* besluiten. Overigens is de verhouding der wts *sû*: *swî* niet helder.

Zuinig bnw. Uit glb. laat-mnl. *zûnich*, nd. *sûnig* „werkzaam, zuinig, spaarzaam"; zekerlijk identisch met zuinig in zuinig kijken „boos, verbaasd kijken, er bedrukt uitzien". Samenhang met germ. *siuni* mnd. *sûne* verbaalabstr. van zien (zie zeldzaam) is problematisch, daar eene intermedieerende bet. als „omzichtig" noch voor zuinig noch voor *siuni* is aangetoond.

Ook met zuimen is een samenhang van begrippen niet bewezen.

Zuip vr. Uit ouder *zuipe*, oostfri. glb. *sûpe*, mnd. *sûpe* on. *súpa* vr. „drank, afkooksel": van **zuipen** uit mnl. *zûpen*, alg. germ. st. ww. *sûpan* „zuipen, slurpen" ten deele ook „verzinken": on. *súpa* ags. *sûpan* mnd. *sûpan* ohd. *sûfan*; vgl. nog zoop en sop, zoo ook mhd. *supfen* „slurpen". De germ. wt. *sûp* (uit *sûpp*?) heeft onomatop. karakter, vgl. zuchten en zuigen; hij kan op voorgerm. **sûb*, maar ook op **sûp* berusten; op den laatsten vorm wijzen zuivel als ook skr. *sûpa* m. „afkooksel, soep".

Zuivel onz. Uit mnl. *zûvel* „melkspijs, zuivel", b. a. mnd. *sûvel* (*û*?) oostfri. *süfel* „melk, wat van melk wordt bereid" ags. *sufl* (*û*?) „toespijs" on. *sufl* (*ŭ* en *û*?) „afkooksel, toespijs" noorw. *suvl*, *sövl* zwe. *sofvel* de. *suul* „toespijs, melk, broodsoep enz." ohd. *sufil*, *sufili* onz. ook *sufila*, *suffila* vr. „saus, toespijs" (*ŭ* en *û*?). Germ. **sŭflo-* oorspr. wel „spijs om te slurpen" wijst op een voorgerm. wt. *sûp*, zie zuipen. Ohd. mhd. *sûf* (*souf*, *sûfe*) „saus, soep" kunnen op germ. *sûp* of *sûf* wijzen.

Zuiver bnw. Uit mnl. *zûver* „zuiver, gereinigd, rein, kuisch, ordelijk, mooi", b. a. os. *sûbri* mnd. nnd. *süver* ohd. *sûbar*, *sûbiri* mhd. *sûber*, *sûver* (*b*: *v* wel niet gramm. wisseling) nhd. *sauber* ags. *sýfre*. Ontleening uit lat. *sobrius* „nuchter, matig" is ondenkbaar, veeleer moet men een germ. **sûƀ-ri-* (of *u*-st.) uit voorgerm. **sûbh-r-* onderstellen. Of oorspr. verwantschap met skr. *çubh-ri*, *çubh-ra* „schitterend, sierlijk", arm. *surb* „rein" (wt. **ksûbh*?) mogelijk is, blijft twijfelachtig.

Zulk vnw. Uit glb. mnl. *zulc* naast *zelc* en *zwilc* (*zwelc*), glb. ofri. *selk*, *sulk* os. *sulik* mnd. *sülik*, *sölik* nnd. *sü*(*l*)*k*, *sö*(*l*)*k* ohd. *sulih*, *solih* (*hh* en enkelv. *h*) mhd. *solich*, *solk*, *sülich* nhd. *solch* ags. *swylc* engl. *such* got. *swa-leiks*. 't Pronomen is samengesteld met *swa*, zoo; voor 't tweede deel zie -lijk, welk. De afzonderlijke vormen

zijn niet alle volkomen helder; bij de verklaring komen in aanmerking de verschillende vormen van zoo (*swa*, **so*), de mogelijke proclisis van **swalik*, **solik* en de invloed van 't correlatieve interrogativum welk.

Zullen ww. Uit glb. mnl. *zullen* (*zōlen*), alg. germ. praeteritopraesens *skulan* (1 pers. *skal*), dat oorspr. „een schuld hebben, schuldig, verplicht zijn" beteekent, dan ook „bepaald zijn, behooren, zullen, moeten, verplicht zijn" en als hulpwerkwoord gebruikt wordt: got. *skulan*, *skal* on. *skulu*, *skal* os. **sculan*, *scal* ohd. *scolan*, *scal* ags. *sculan*, *scal*. Hierbij schuld, als ook got. *skula* ohd. os. *scolo* „schuldenaar, de schuldige". De wt. *skal* beteekende dus „schuldig zijn"; hij is oorspr. verwant met lit. *skolà* „schuld", *skìlti* „in schulden geraken", *skelė́ti* „schuldig zijn", pruis. *skallisnan* (acc.) „plicht". De oudere geschiedenis dezer groep, waartoe lat. *scelus* „misdaad" vermoedelijk niet behoort, is niet voldoende opgehelderd (bij skr. wt. *skhal* „wankelen"?). Sedert de 9 eeuw vindt men naast *sk* aan 't begin van 't woord op 't vasteland (evenzoo in zwe. dialecten) *s*: onfrank. *sulan*, *sal* ohd. *solan*, *sal*, *sol* mhd. *solen* (*scholen*) nhd. *sollen* (dial. opperd. *schollen*) ofri. *sela* (*skela*) mnd. nnd. *sōlen* (*schōlen*) (nnd. ook met *ll*). Men wil deze vormen (vgl. sluiten) tot germ. **sul* uit voorgerm. *skl*, klankwisseling van *skal*, reduceeren; evenwel zijn zij wel niet voor wezenlijk ouder te houden dan de tijd, waaruit zij ons zijn overgeleverd; de klankovergang moet dan door de enclitische plaatsing van 't hulpww. in den volzin verklaard worden (in verbinding met dissimilatie in *ik skal*?); dezelfde oorzaak doet zullen in jongere dialecten vaak zijn *l* verliezen en komt bij de verklaring van den door *ll* aangeduiden niet gerekten wortelklinker in aanmerking.

Zult onz. Uit mnl. **zulte*, b. a. os. *sultia* „zoutwater" mnd. nnd. *sülte* „zoutwater, zoutbron, zoutgroeve, gezouten vleesch, zoute worst" ohd. *sulzia* mhd. nhd. *sulze*, *sülze* vr. Uit **sultjō* (eigl. substantiveering van een adj. *sultjo-* „zilt", dat wegens zilt moet worden aangenomen), eene (eerst jongere?) formatie met klankwisseling bij zout. Uit het Germ. stamt it. *solcio* „zoute gelei, dril".

Zundgat. Met opmerkelijke *z* naar nhd. *zündloch*. Hd. *zünden* zie onder tondel.

Zuring vr. Uit mnl. **zūrinc* (*g*), b. a. ags. *sȳring* mnd. *sūrinc*: van zuur, waarvan ook andere afleidingen voor „zuring" of andere zure planten en vruchten: westfaalsch *suerling*, mnd. *sūreke* hd. *saurach*; ook fra. *surelle* engl. *sorrel* „zuurkool".

Zus bijw. Uit glb. mnl. *zus*, b. a. mnd: nnd. *süs* nhd. mhd. *sus* (*süs*?) „zoo"; hierbij nhd. *sonst* (*umsonst*) (mhd. *sunst*, *sust* nd. *sünst*; in dezelfde bet. dial. ook *süs*, *sus*). De vormen wijzen (vgl. tusschen) op een ouder, verder niet verklaard **swis* (hiernaast **swes*?), welks formatie niet volkomen dezelfde schijnt te wezen als die van *þus* (dus). Men kan vermoeden, dat het bij zoo behoort.

Zuster vr. Uit glb. mnl. *zuster*, welke vorm volkomen beantwoordt aan ofri. *süster* os. *süster* (afl. *gisustronia* „zusters") mnd. nnd. oud-md. *süster* engl. *sister* on. *syster*, welke vormen wel op een germ. vorm met *swi-* teruggaan (vgl. zus), ohd. *swistar*; hiernaast ohd. os. *swëstar* ohd. *swestir* mhd. *swester* (met gesloten *e*) nhd. *schwester* ofri. *swester* ags. *sweostor*. De germ. benaming *swestr-*, *swistr-* met *str-* uit *sr-* (vgl. stroom, stroop, kastrol) berust op indg. *swesr-* (n. sg. *swesṓ*): skr. *svasr-* (n. sg. *svasā́*), lat. *soror* (voor **swesō-r*), osl. *sestra*, lit. *sesũ* (voor **swesō*). Op *swes* berust wellicht ook nog os. *swiri* „zoon van de zuster der moeder" (*r* uit *z*?). Verder gelijken in klank on. *sviljar* „echtgenooten van twee zusters" en de groep van zwager. Men vermoedt dat zij gemeenschappelijk het indg. woord *swe* „eigen" (vgl. zijn pron. en got. *swēs* os. *swās* adj. „eigen, vertrouwd" fri. *swēs* „verwant") bevatten. — Of nnl. zusje, zus oostfri. *süsje* een jongere verkorting van zuster is of een ouden vorm

zonder het *r*-suffix bewaart, weten wij niet; vgl. nog on. *systkin* onz. „broeder en zuster" zwe. *syskon* de. *söskende*. Zie zwezerik.

Zuur bnw. Uit glb. mnl. *zuur*, alg. germ. *sûro-*: on. *súrr* mnd. ags. ohd. *sûr*. Voorgerm. **sû-ro-s* moet ook ten grondslag liggen aan osl. *syrŭ* „rauw" en lit. *sûras* „zilt". Het staat vermoedelijk voor **ksû-ros* en behoort tegelijk met gr. ξυρός (Hesychius) „zuur" bij den wt. ξυ „schaven, krabben": zuur eigl. „krabbend". Uit het Germ. is afkomstig fra. *sur* „zuur". Zie bezuren.

Zwaaien ww. Eerst nnl. bekend; glb. oostfri. nnd. *swâien* noordfri. *sweian* zwe. *svaja* de. *svaie*; mengl. *sweȝen* (*é*?), *sweien* engl. *to sway* sluit zich wellicht aan bij on. *sveigja* „buigen, zwaaien". Daar zwaaien zich binnen den kring der noordgerm. dialecten gedeeltelijk wellicht door ontleening heeft uitgebreid en in de andere germ. talen niet voorkomt, laat zich de oudere vorm niet met zekerheid bepalen. Waarschijnlijk wordt een wt. **swē* — wellicht een oudere vorm van den wt. van zwingel — ook door mnl. *zwēde* „windvlaag" nvl. *zwee* „zwaai, driftig geweld"; zie ook zwachtel en zwad. Opmerkelijk is ook de gelijkenis in klank van den wt. **swē* op den wt. van waaien.

Zwaan m. Uit mnl. *zwāne*, b. a. mnd. *swāne* mhd. *swane* nhd. *schwan* m., ohd. *swana* vr., mnd. *swan* ags. *swon* engl. *swan* on. *swanr* m. „zwaan": germ. **swano-*, **swanon-*. Men brengt de germ., nergens elders voorkomende benaming bij den indg. wt. *swon* in skr. *svan* „ruischen, klinken", lat. *sonâre* „klinken", daar eene soort van zwanen door een eigenaardig, (zingend) geluid opvalt.

Zwaar bnw. Uit mnl. *swaer*, *swâre* „zwaar, lastig; ziek; zwanger", b. a. ofri. *swêr* os. nnd. *swâr* ags. *swǽr*, *swâr* (dial. engl. *sweer* „plomp, onbeholpen") ohd. *swâri*, *swâr* „drukkend, lastig, pijnlijk; gewichtig, zwaar" nhd. *schwer* on. *svárr* „zwaar"; in 't Got. beteekent *swêrs* „in aanzien, geëerd" (eigl. „gewichtig, van beteekenis, voornaam"?). Germ. *swêro-* (waarnaast ohd. *swâri* op eene andere afleiding wijst) is eene formatie met klankwisseling van den wt. *swer* „lastig, pijnlijk zijn", zie 2 zweren. Bij deze groep ook lat. *sêrius* (voor **swêrios*?) „ernstig"?

Zwaard onz. Uit mnl. *zwaert* uit *zwert* (*d*), alg. germ. **swerdo-* onz. „zwaard": on. *sverð* ags. *sweord* os. ofri. *swërd* ohd. *swërt*. In 't Got. hiervoor *haírus* (os. *hëru*) „het oudste in 't Germ. aan te wijzen woord voor „zwaard", dat in 't Oudgerm. bijna nog slechts in oude samenstellingen bewaard is en bij skr. *çaru* m. „werptuig, speer" behoort". Het jongere woord duidde wellicht oorspr. eene houtsoort aan, die tot het vervaardigen van wapens werd gebruikt, indien lat. *sorbus* „sorbe" op **swerdho-* teruggaat.

Zwabberen ww. Het eerst nnl. woord komt in het nauwkeurig overeen met engl. *swab* „afwisschen, met water overgieten"; overigens beteekent de st. *swabb*, die wel in jongeren tijd is ontstaan, in nl. duitsche en noordsche dialecten „een heen- en weergaande, golvende beweging maken" zooals b.v. een in beweging gebrachte vloeistof, of vette lichaamsdeelen (vgl. kwab).

Zwachtel m. Eerst nnl. (holl.) in de bet. „armband, zwachtel, luier, zelfkant" (wel eigl. „omloopende rand"); oostfri. *swechtel*, *swachtel* „zwachtel": diminutivum op *-il* van een te onderstellen **swaht* of **swâht*. Vermoedelijk behoort het laatste bij zwingen, evenals ags. *besweðian* „omwinden" engl. *to swathe* „omwikkelen, samenbinden", *swath* „zwachtel", mhd. *swede* „zwachtel, verband", ohd. *swithel* „zwachtel", ags. *sweðel*, *swæðil* en engl. *swaddle* „luier" bij zwaaien.

Zwad, zwade vr. Uit mnl. *zwat* (*d*) vr.?, **zwāde*, b. a. mnd. *swat* (*swāde*) onz. „strook afgemaaid gras, strook geploegd land" (*swāde* vr. „zeis") nnd. *swad*, *swatt* en *swed* onz. „zwaai van een zeis, zwad" (*swāde* vr. „zeis") ouder md. *swade* m. nhd. *schwad* m. onz. *schwade(n)* m. (vr.) nfri. *swede* engl. *swath* (dial. *swede*) „zwad"; ags. *swæð*

onz., *swaðu* vr. beteekent „spoor, baan" (wel eigl. „spoor van den maaier"). Bij zwad behoort ook dial. nl. *zwedelen*, *zwelen* „het afgemaaide gras bijeenhalen" en verder bij de noordgerm. groep westfaalsch *swāden* rijnl. *schwāden* „afrossen". Zij leidt tot een voorgerm. **swátos* onz., dat wel op eene *t*-afl. van den wt. *swē* „zwaaien, zwaaiend over iets heenstrijken" (zie zwaaien) berust: zwad was dan oorspr. „de zwaai van een zeis".

Zwadder m. Eerst nnl.; hierbij ouder nnl. *zwadderen* „zeeveren (van den adem der slangen") nvl. *zwadderen* „zeeverend spreken" (overigens heeft dial. *zwadderen* ongeveer de beteekenissen „plassen, morsen; golven; fladderen; in lillende beweging zijn"). Wellicht bij den wt. **sweþ* in ohd. *swëdan* st. ww. „langzaam verbranden", mhd. *swadem* „dichte uitdamping van een vloeistof, walm, damp" nhd. *schwadem*, *schwaden*, ags. *swaðul* „rookdamp, walm". Men houdt den wt. *sweþ* voor verwant met den wt. van zieden.

Zwager m. Uit eerst later-mnl. bekend *zwāgher*, b. a. mnd. *swāger* mhd. *swāger* „schoonvader, schoonzoon, zwager, aanverwant" nhd. *schwager*. Deze in de oudgerm. dialecten niet bekende, als **swégro-* (hierbij **swêhrjôn* in on. *svéra* „schoonmoeder") uit voorgerm. **swékro-* te onderstellen vorm is in 't Ndl. het overblijfsel van eene vroeger uitgebreide maagschap: got. *swaíhra* „schoonvader", *swaíhrō* „schoonmoeder", ohd. *swëhur* mhd. *swëher* (ouder nhd. *schwäher*) mnl. *zweer*, *zwaer* (uit onl. **swehir*, **swehr-*) „schoonvader" (ook „zwager", mnl. *zware* „schoondochter") ags. *sweór*, indg. **swekros* (**swékros*), **swekuros* ook gewaarborgd door skr. *çváçura-s* (voor **sváçuras*), gr. ἑκυρός, lat. *socer* (voor **swecuro-*), osl. *svekrŭ*, lit. *szeszuras* „schoonvader". Hierbij in 't Indg. het fem. **swekrū́* „schoonmoeder", skr. *çvaçrū́*, gr. ἑκυρά, lat. *socrûs*, germ. **swëgrus*, **swigrus*, ten deele ook „schoonzuster" beteekenend, ags. *sweger* mnl. *zwēger* ohd. *swigar* nhd. *schwieger*, dat voor 't Nhd. de basis werd der verschillende samenstellingen om de diverse graden van aanverwantschap aan te duiden; ook in 't Nd. wordt *swēger* wezenlijk in de afl. *swēgerske* „schoonmoeder" en in de samenstelling met *môder*, *vader* enz. gebruikt, terwijl het masculinum meestal is ondergegaan; „blijkbaar speelde de schoonmoeder in 't huwelijk eene grootere rol dan de schoonvader". Voor de wisselende beteekenissen vgl. nog neef. Men vermoedt van deze indg. benaming evenals van zuster, dat zij met den possess. st. *swe* „zelf, eigen" samenhangt; zij had dan oorspr. wel een nog algemeener beteekenis; vgl. nog osl. *svatŭ* „verwant, aanverwant" (*svojĭ* „eigen"), lit. *swōtai* „ouders der bruid, aanverwanten", verder mnl. *zwāselinc* (en *zwāgelinc*) „schoonvader, schoonzoon, zwager", fem. *zwaesnede* bij **swās* „eigen" (hiernaast met opvallende klanken ohd. *geswío* „aanverwant").

Zwak bnw. Uit glb. mnl. *zwac*, b. a. mnd. *swac* (verbogen *swāke* en *swakke*) „zwak, buigzaam, krachteloos, gering" nnd. *swak*, *swāk* mhd. *swach* nhd. *schwach*. Het in de oudgerm. dialecten niet bekende **swako-* (en **swakko*?) had dezelfde beteekenissen als de groep van zwenken, namelijk „wankelend, buigzaam", vandaar nvl. *zwak* „behendig, flink". Hierbij mnl. nvl. *zwakken* nd. *swacken* „wankelen, waggelen" en sukkelen; wellicht is ook ziek verwant.

Zwalken ww. Eerst nnl.; glb. oostfri. *swalken* noordfri. *swalkin*. Vgl. dial. nl. nd. *zwalk* „walm, damp, dikke rook", westfaalsch *beswolken* „bewolkt". Deze gegevens doen een st. *swelk*, *swalk* syn. met den st. van wolk (walken) vermoeden. Vgl. zwaluw.

Zwalp vr. Eerst nnl., duitsch *schwalpen* plur. Oorsprong onbekend.

Zwalpen ww. Slechts nnl. bekend. Zie verder scholpen.

Zwaluw vr. Uit mnl. *zwāluwe*, *zwālewe*, b. a. mnd. *swālewe*, *swāle* fri. *swāle* ags. *swealwe* engl. *swallow* ohd. *swalwa* nhd. *schwalbe* on. *svala* (gen. *svǫlu*) vr. „zwaluw". Voor germ. **swalwôn* vr. heeft men aan een st. **swal* voor 't eigenaardige vliegen der zwaluw

gedacht (vgl. zwalken, mnd. *swalm* opperd. *schwalm* „zwerm", zwabisch *schwälmen* „zwermen", gr. σάλος (voor **swalos*?) „het wankelen, onrustige beweging, het golven"); dan zoude zwaluw de substantiveering van een adj. **swal-wo-* zijn. Anderen denken hieraan, dat *swalwôn*, **swalgwôn* met gr. ἀλκυών „ijsvogel" op een gemeenschappelijken grondvorm **swalkuân* wijst.

Zwam vr. onz. Eerst vroeg-nnl. (als *zwamme*) bekend; mnd. *swam* (*mm*) en *swamp* m. mnd. *swam*, *swamp* (*swampe*) ohd. mhd. *swam* (*mm*), *swamb* (*swamme*) nhd. *schwamm* m. „waschspons, zwam, tonder" on. *svöppr*, nieuwnoordsch *svamp* m. „zvam", got. *swamms* m. „waschspons"; vgl. westfaalsch *swampen* van de beweging van drassigen grond. Deze woorden leiden tot germ. stammen *swamm-*, *swamb-*, *swamp-*, die als formaties met klankwisseling bij zwemmen (somp) wel eigl. „poreuze, opzuigende stof" aanduidden. Oorspr. verwant schijnt gr. σομφός (voor **swombh-* = germ. *swamb-*?) „sponsachtig, los, poreus".

Zwang m. Eerst nnl.; in gelijke bet. mnd. *swanc* (*g*) nhd. *schwang*; identisch met mhd. *swanc* (*g*), bijvorm van *swanc* (*k*) ohd. *swanch* mnd. *swanc* mnl. *zwanc* „zwaaiende beweging, zwaai, slag, houw" nhd. *schwank* m.: formatie met klankwisseling bij zwingelen, zwenken.

Zwanger bnw. Uit mnl. *zwanger*, b. a. glb. ohd. *swangar* nhd. *schwanger* mnd. nnd. *swanger* eigl. „wankelend (in 't gaan)" ags. *swongor* „log, traag": *r*-afl. van den wt. van zwingelen, zwenken, in overeenstemming met wier dubbele gestalte *sweng*, *swenk* zich ook de bijvorm ags. *swoncor* „wankelend; zwanger" laat verklaren.

Zwans vr. Eerst vroeg-nnl.; mnd. nederrijnl. *swans* mhd. *swanz* „sleep, staart" (ook „dans") nhd. *schwanz* m.: bij mhd. dial. nhd. *swanzen* (voor **swangezen*) resp. nd. *swansen* (voor **swangsen*) „zwenken, wankelen, zwaaiend bewegen", intensivum van de groep zwingelen, zwenken.

Zwart bnw. Uit glb. mnl. *zwart*, alg. germ. benaming **swarto-* „donkerkleurig, zwart", „zooals dan ook de meeste kleurbenamingen, voor zooverre zij niet in jongen tijd overgenomen zijn, overoud alg.-germ. taaleigendom zijn": got. *swarts* (*swartis*, *swartizl* „inkt") on. *svartr* (de. *sört*) os. ofri. *swart* ags. *sweart* ohd. *swarz*; met klankwisseling on. *sorta* „zwarte kleur", *Surtr* („zwart") als eigennaam. Het germ. woord wordt bij lat *sordes* (voor **svordes*?) „vuiligheid" (en *suâsum* voor **suarsum* „zwarte kleur, vuile vlek") gebracht. Ook *surdus* „dof, stomp, doof" (*color s.* „vale kleur") wordt voor verwant gehouden, hetgeen voor den overigens niet aangetoonden wt. **sward*, **surd* tot een begrip als „stomp zijn, zonder levendige beweging zijn" zoude leiden.

Zwatelen ww. Eerst nnl.; nvl. *zwatelen*, *swatelen* „zwaaien; brabbelen, zingen van zwaluwen": blijkbaar een onomatop. st., vermoedelijk identisch met den bij zwetsen besprokenen.

Zwavel vr. Met afwijkend geslacht uit laat-mnl. *zwavel* m., met opvallenden klinker (uit germ. *ê*?) tegenover mnl. *zwĕvel* mnd. nnd. *swĕvel* (*swavel* zwe. *svafvl* de. *svovel*) ohd. *swëbal*, *swëval* nhd. *schwefel* ags. *swefl* got. *swibls* m. „zwavel". Men lette nog op ouder-westfaalsch *swĕgel* nwestfaalsch *swäggel* „zwavel", akensch *schwĕgele* „zwavelstokken", met oudere wisseling van lab. en gutturaal? of dissimilatatie *sw-g* in plaats van *sw-f*? Lat. *sulpur* (voor **suplur*?) is wel niet verwant. Indien 't woord op voorgerm. **swĕpló-* berust, dan kan men denken, dat 't bij de groep van suf behoort: zwavel eigl. „bedwelmende, verstikkende stof"; vgl. on. *svǽfa* „dooden, in slaap maken", ags. *swebban* „dooden". Evenwel staat zoowel de germ. benaming als de lat. onder de verdenking van uit een onbekende bron ontleend te zijn.

Zweem m. Eerst nnl. bekend, oostfri. *swêm*, identisch met mhd. *sweim* m. „het zweven, zwevende vlucht" noordsch *sveimr* „het zweven, zwerven, zwevende, wankelende toestand"; hierbij nnl.

z w e e m e n, mnd. nnd. *swêmen* „wankelend bewegen, fladderen, tuimelen" mhd. *sweimen* „zweven, vliegen, zwerven" ags. *swǣman* on. *sveima* „draaien, bewegen" ags. *swâmian* „in beweging zijn, zwerven" (germ. **swaimjan*, **swaimôn*): *m*-afl. van een wt. *swī* „zich zwevende bewegen (b. v. als een schaduw, een droom, een vogel"); zie z w ij m, z w e v e n.

Zweep vr. Uit mnl. *zwēpe*, b. a. glb. os. **swipa* mnd. nnd. *swēpe* westfaalsch *swiepe* (hierbij de dialectvorm nnl. z w i e p e n) ags. *swipu* on. *svipa* vr. „zweep"; met nd. *swēpen* „zwaaien, wankelen" is het de zwakste trap van een verschillende beteekenissen hebbenden germ. wt. *sweip*: vgl. ohd. *sweifan* „in draaiende beweging brengen, zwaaien, kronkelen, zwerven" nhd. *schweifen* ags. *swâpan* „zwaaien, vegen, scheuren" engl. *to swoop* „neervallen" (germ. **swaipan* gereduplic. ww.), ohd. *sweif* „draaiende beweging, zwaai, omwindend lint, boord, omboordsel; staart" nhd. *schweif* on. *sveipr* m. „omwindend lint", ofri. *swêpa* ags. *swǣpan* engl. *to sweep* „vegen, strijken", on. *sveipa* „wikkelen, insluiten; zich krullen", os. *forswêp* „verdreef" (praes. **swêpan* of **swîpan* ?), mhd. *sweif* (praes. **swîfen*) „zwaaide zich"; ags. engl. *swift* „snel", glb noorw. *svipen* en dial. engl. *swipper*, ohd. *swipfen* „eene snelle wending maken" enz. Een overeenkomstige wt. is buiten het Germ. niet gevonden. De verhouding tot den onder z w ij m besproken wt. is onbepaald.

Zweer vr. Uit mnl. *zwēre* m. „pijn, ziekte; zweer", b. a. ohd. *swëro* mhd. *swër* m. „pijn, ziekte, gezwel, zweer" nhd. *schwäre* vr. *schwären* m. mnd. *swēre* m. (*swer* onz.) nnd. *swere* vr.: germ. **swëron-* van 2 z w e r e n.

Zweet onz. Uit glb. mnl. *zweet* onz., b. a. ofri. os. nnd. *swêt* onz. (m.) ags. *swât* (engl. *sweat*) ohd. *sweiȝ* m. „zweet, bloed (zooals nog in de jagertaal)" nhd. *schweiss* m., on. *sveiti* m.; hierbij **swaitjan*, mnd. nnd. *swêten* ags. *swǣtan* engl. *to sweat* mnl. nnl. z w e e t e n on. *sveita* „zweeten" ohd. mhd. *sweiȝen*, *sweitzen* ook „braden, roosteren, gloeiend smeden" nhd. *schweissen*. Z w e e t (germ. **swaitos* onz. ?) is evenals lat. *sûdor*, (*sûdâre*) (uit **swoidos*) skr. *svḗdas* m. „zweet" eene formatie met klankwisseling bij indg. *swid* in ohd. *swizzen* nhd. *schwitzen* uit germ. **switjan* b. a. skr. *svidyá-mi* (wt. *svid*; hiervan *sviditá* „gesmolten") gr. ἰδίω „ik zweet", gr. ἱδρώς en lett. *swidrs* „zweet".

Zwei vr. Eerst nnl., met dial. *ei*; nvl. *zwee* uit ouder *zwēde*: wellicht bij z w a a i e n behoorende.

Zwelen ww. Eerst vroeg-nnl.; mnd. nnd. *swēlen* „hooi maken, samenharken": vermoedelijk voor **zwedelen* als afl. van z w a d. Men denkt intusschen ook aan een nd. ww. *swēlen* „doen verdorren" = germ. **swëlan* „branden"; zie z w o e l.

Zwelg m. Eerst nnl. bekend; vgl. nvl. *zwelg* m. „muil" mengl. *swelg* „muil, zwelger" on. *svelgr* m. „muil, draaikolk in 't water", ohd. *swëlgo* m. „verslinder, slemper", mnd. *swalch* m. „muil; zwelgerij; zwelger": van z w e l g e n uit mnl. *zwelghen* „verslinden, slikken", b. a. glb. os. (*far*)-*swëlgan* (en **swëlhan*, vanwaar mnd. oostfri. *swêlen* „brassen" ?) mnd. nnd. *swelgen* (westfaalsch *sik swelgen* „zich wurgen") ags. *swëlgan* engl. *to swallow* ohd. *swëlgan* en, met gr. wisseling *swël(a)han* nhd. *schwelgen*, on. *svelgja* „verslinden". De germ. wt. *swelh*, *swelg* is niet verder nagegaan.

Zwellen ww. Uit glb. mnl. *zwellen*, in de gelijke bet. alg. germ. *swellan*: on. *svella* os. ags. ohd. *swëllan*; hierbij **swalljan* „doen opzwellen" (got. *ufswalleins* „het opblazen, hoogmoed") on. *svella* ohd. *swellan* nhd. *schwellen* Teuthonista *swellen* „koken (transit.)", verder mnd. nnd. *swillen* „zwellen", mhd. *geswulst* nhd. *geschwulst*. Ohd. *swëllan* mhd. *swëllen* beteekent ook „van gebrek of honger versmachten", welke bet. men ook aantreft in een germ. wt. *swelt*: got. *swiltan* os. ags. *swëltan* „sterven" engl. *to swelt* (*swel-*

ter) (hierbij *sultry* „zwoel"), mnl. nvl. *zwelten* „versmachten, flauw worden, sterven" (*bezwelten* „in onmacht vallen"; hierbij nvl. *zwelte* „lui, nalatig persoon") ohd. *swëlzan* mhd. *swelzen* „zich in 't vuur oplossen, kwijnen". Bij zwellen brengt men verder ohd. *swil* onz., *swilo* m. mhd. *swil* m. onz. mnd. *swēle* nhd. *schwiele* vr., welke woorden op germ. **sweloz-*, **swiliz* onz. teruggaan; onzeker is de grondvorm van mnd. *swel*, *swil* (*ll*) „gezwel, zweer, eelt" oostfri. *swell* „zweer". Vgl. nog zwoel. De voorgeschiedenis dezer woorden ligt in 't duister en het is niet duidelijk, in hoeverre de daarin bevatte verschillende begrippen op verschillende wts teruggaan; gedeeltelijk vallen in de bet. de germ. wts *swel*, *swell* met de wts *qel*, *qell* (kwaal, kwalster) samen.

Zwemmen ww. Uit glb. mnl. *zwemmen*, b. a. os. ags. ohd. *swimman* engl. *to swim* nd. *swimmen*, *swemmen* de. *sömme* nhd. *schwimmen* germ. **swimman*, praet. **swamm*; hiernaast wijst op **sumjan* praet. **swam* on. *symja* „zwemmen"; vgl. ook glb. on. *swamla* en mhd. *swamen*. Hierbij on. *sund* onz. „het zwemmen" (uit *swm-tó*; vgl. zand), waarbij wellicht ook on. ags. *sund* engl. *sound* nhd. *sund* „zee, zeeëngte" moet gebracht worden. In samenhang met somp en zwam komt men tot verschillende, op elkander gelijkende wts, waarvan ook voorgerm. een spoor is aan te wijzen en wier begrip vermoedelijk was „zich in 't water bevinden, water inzuigen, vol water zijn" (vgl. mhd. *swemmen* uit **swammjan* „doen zwemmen, onder water zetten, doen zwellen" nhd. *aufschwemmen*, *anschwemmen*, *überschwemmen*). Hiernaast kan een germ. st. *swim* (*m*) „in 't water drijven, in 't water zweven" ook met de groep van zweem, zwijm samenhangen.

Zwendelen ww. Eerst nnl.: bij mhd. *swenden* „doen verdwijnen, verkwisten", *swendeler* „verkwister", nhd. *schwindel* „bedrog" (eigl. „duizeling, duizeligheid"?); zie zwijm.

Zwengel m. Uit mnl. **zwenghel* (**zwenkel* nvl. *zwenkel*), b. a. mnd. nnd. *swengel* mhd. *swengel* (*swenkel*) nhd. *schwengel* m.: uit **swangilo-* „wat zwaait, werktuig om te zwaaien"; zie 't volg. woord.

Zwenk m., van zwenken ww. uit mnl. **zwenken*, b. a. ohd. *swenchen* „slaan" mhd. *swenken* „zwenken, zwaaien, slingeren; zwerven, zweven, zich slingeren" ags. *swencean* „slaan, kwellen", uit **swankjan* (waarnaast **swangjan* mnd. *swengen*), afl. van *swank* „zwaaiende beweging", zie zwang. Hierbij 't adj. mhd. *swanc* (*k*) „wankel, buigzaam, slank, dun" nhd. *schwank* mnd. *swank* „wankel, licht, bewegelijk, teeder" (nnd. *swanke* „rap, vaardig") mnl. *swanc* „zwak" (on. *svangr* „slank, dun, tenger"), verder mhd. *swanken* nhd. *schwanken*. De st. *swank* behoort bij den bij zwingelen besproken germ. wt. *sweng*, of (vgl. klinken) een bijvorm *swenk* (in ags. *swincan* engl. *to swink* „zich afmatten"?). Zie nog zwanger, zwans. — Hierbij zwenkgras.

Zweren (een eed doen) ww. Uit mnl. *zwēren* „zweren, vloeken", b. a. ofri. *swera* os. ags. *swerian* nd. *swēren* engl. *to swear* ohd. *swerien*, *sweren* nhd. *schwören* on. *sverja*, got. (in plaats van **swarjan*) *swaran* „zweren". Een specifiek germ. woord. Op een algemeener bet. van den wt. *swar* (uit voorgerm. **swor*) wijzen on. *svör* n. plur. „antwoord", *svara* „antwoorden", in juridischen zin ook „waarborgen", *andsvar* onz. „gerechtelijke beslissing", ags. *andswaru* vr. „antwoord" engl. *answer* glb. os. *andswor* (*ó*?) fri. *andser*. Men vermoedt dat de wt. met dien van zwerm ident. of synon. was.

Zweren (etteren) ww. Uit mnl. *zwēren* „pijn doen, ziek zijn, zweren", b. a. glb. mnd. nnd. *swēren* ohd. *swëran* nhd. *schwären*: germ. **swëran* (praet. *swar*) is afkomstig van dezelfden wt. als 't verder verspreide adj. zwaar. Hierbij nog nhd. *geschwür*. De overeenkomstige wt. komt voor in lit. *swerìù*, *swèrti* „opheffen, wegen", *swarùs* „zwaar", *swóras*, *swáras* „gewicht" en in skr. wt. *svṛ* „kwellen, kwet-

sen". 't Grondbegrip is derhalve „drukken, lastig zijn, zwaar zijn". Zie zorg.

Zwerk onz. Uit mnl. *zwerc* onz. „wolkenhemel, wolk", b. a. mnd. nnd. *swerk* (*swark*) onz. fri. *swärk* os. *giswërc* ohd. *giswërc* (*gisworc*) ags. *gesweorc* „wolkenhemel" (westf. *swark* m. ook „dikke damp"): *swërko-* (en klankwisselingen *swark-*, *swurk-*?) van os. *swërcan* ags. *sweorcan* st. ww. „duister worden", nnd. *besworken* „bewolkt" (westfaalsch *besorken* „toornig, wild"). De wt. *swerk* van deze eigenlijk saks. nl. groep is misschien door skr. *svarga* „hemel" aangetoond..

Zwerm m. Uit mnl. *zwerm*, *zwarm* m.; het oudgerm. woord, on. *svarmr* ohd. mnd. *swarm* nhd. *schwarm* ags. *swearm* engl. *swarm* schijnt oorspr. slechts „bijenzwerm" te beteekenen. Wellicht is het met gr. ὅρμος (voor **swormos*?) „zwerm vleermuizen, rij van aan elkander hangende dingen" oorspr. verwant. Men brengt het anders bij den skr. wt. *svar* „ruischen, murmelen, klinken": zwerm „murmelende, gonzende menigte".

Zwerven ww. Uit mnl. *zwerven* „warrelen, zwermen"; een in de germ. talen met talrijke beteekenissen voorkomend st. ww.: ofri. *swerva* nd. *swarven* „zwerven, rond zwerven" os. *swërban* „afwisschen" ags. *sweorfan* „wisschen, vegen, wrijven" engl. *to swerve* „strijken, zwerven, afdwalen, wankelen, snel heen- en weergaan, warrelen" on. *sverfa* „vijlen" noorw. *sverva* „heen- en weergaan, zwaaien, draaien, in rondwarrelende beweging zijn" got. *af- biswaírban* „afwisschen, afdrogen, uitwisschen"; hierbij ohd. *swarb* en *swirbil* „dwarreling, draaikolk". Derhalve moet de grondbet. van den germ. wt. *swerb* eene zeer algemeene zijn geweest. Men heeft buiten 't Germ. russ. *sverbĕtĭ* „jeuken" (indg. **swerbh* „wrijven"?) vergeleken.

Zwetsen ww. Eerst vroeg-nnl. bekend: bij mhd. *swetzen* (waarschijnlijk *ë*) nhd. *schwätzen*, dat (met klankwisseling?) behoort bij mhd. *swaz* (*tz*) „gepraat, gebabbel" (nhd. *schwatzen*) oostfri. *swat* „gepronk, gebluf" en westfaalsch *swateren* „babbelen, onzin praten, snateren"; vgl. ook zot. De ten grondslag liggende wt. *swat* (*swët*) is wel identisch met dien van zwatelen. Op een bijvorm *swaþ*, *swad* wijzen mhd. *swadern*, *swatern* „onzin praten, ruischen, klappen". Bij deze groep behooren ook wel mhd. *swâȥ* (*ă*?) „het uitgieten", nvl. *swatie* „het afstroomen", zwe. *swassa* „pronken, bluffen", eng. *to swash* „ruischen, stroomen, gedruisch maken". Buiten het Germ. zijn overeenkomstige wts niet aangetoond.

Zweven ww. Uit glb. mnl. *zwêven*, b. a. ohd. *swëbên* (uit **swibain*) „zweven, zich in of op 't water of in de lucht heen- en weêr bewegen" mnd. *swêven* nhd. *schweben*: bij het st. ww. ags. *swîfan* „zwerven" on. *svífa* „zweven, zich bewegen, gaan" en ohd. *sweibôn* mhd. *sweiben* zw. ww. „zweven, zwaaien, zwerven", engl. *swivel* „dwarreling, draaiing". Volgens de in de groep van zwijm voorkomende beteekenissen kan ook got. *sweiban* st. ww. „ophouden, nalaten" hierbij behooren. De verhouding van den germ. wt. *sweib* tot de wts van zwijm en zweep is niet nauwkeurig te bepalen.

Zwezerik m. Secundaire formatie van vroeger glb. *zwezer* (*ē*?) nd. *sweser* (en *sweder*, oostfri. *sweterke*); daar Kil. *zwezerik*, *zwezerkens* in de bet. „testiculi" vermeldt, die ook „broeders", „tweelingen" genoemd worden, ligt het vermoeden voor de hand, dat de benamingen der borstklieren oorspr. bij de groep van zuster, zwager behoorden; vgl. akensch *süsschen* „zwezerik".

Zwichten ww. Uit mnl. *zwichten* „doen ophouden, tot rust brengen, tot zwijgen brengen", ook intransit. „nalaten, bezwijken, zwijgen", oostfri. *swichten*; hierbij nhd. ontleend *beschwichtigen*: waarschijnlijk met *cht* uit *ft* b. a. ohd. mhd. *swiften* „tot rust brengen" ohd. *swiftôn* „zwijgen". Ohd. *swift-* past het best bij got. *sweiban* „nalaten" (zie zweven); bovendien is een onl. **swiht-*, of ook op grond van de vaak voorkomende wisseling van gutturalen

en labialen, een **swift-* bij bezwijken of zwijgen mogelijk.

Zwiepen ww., zie zweep. — Hierbij vermoedelijk nnl. *zwieping* vr.; in dergelijke bet. nvl. *zwēpe*, *zwēping*, oostfri. *swēp-latte*, *-stok*.

Zwier m. Eerst vroeg-nnl. bekend, b. a. oostfri. en verder nd. *swîr* „zwaai, wending, draaiing, zwaaiende lijn, sierlijke zwaai; omhaal, zwier, pronk; het zwerven"; hierbij nnl. zwieren vroeger ook „zwaaien" oostfri. *swîren* nvl. *zwieren* „slingeren, in 't water spoelend heen en weêr bewegen, wapperen". De groep moet wel als *r*-afl. van een wt. **swî* „zwaaien, draaien" (zie zwijm) worden opgevat; evenwel is 't opvallend, dat zij het eerst zoo laat voorkomt. — Nhd. *schwirren*, nnl. zwirrelen, dial. engl. *swirl* „draaiende watergolf" berusten wel eerder op een klanknabootsenden wt.

Zwijgen ww. Uit glb. mnl. *zwîgen*, b. a. mnd. mhd. *swîgen* „zwijgen, stil worden" nhd. *schweigen*, oorspr. zw. ww. ohd. *swîgên* os. *swîgôn* ofri. *swîgia* ags. *swîgian*: hierbij 't factitivum **swaigjan* in ohd. *sweigen* nhd. *schweigen* mnd. *sweigen* mnl. *swēgen* „tot zwijgen brengen, stillen". Verwantschap met gr. σιγή (voor **swîgé*) „het zwijgen", σιγάω „ik zwijg" kan niet goed betwijfeld worden. Daar hieraan echter volgens de wetten der klankverschuiving germ. **sweik* moest beantwoorden, wordt de bet. „zwijgen" als specialiseering van „nalaten" (zie bezwijken, zwichten) waarschijnlijk. De indg. wts. **sweig* en **sweiq* (aan den laatsten beantwoordt buiten de westgerm. groep van zwijgen ook got. *sweiban*?) zijn dan echter wel ook met den wt. *swei* (zwijm) verwant.

Zwijm m. Uit mnl. **zwijm* of **zwijme*, b. a. mnd. *swîm*, *swîme* ags. *swîma* on. *svími* m. „duizeligheid, duizeling"; hierbij mnd. nnd. *swîmen* zw. ww. „duizelig worden, duizelen" mnl. *zwîmen*, nnl. zwijmen zw. en st. ww. „duizelig worden, in onmacht vallen, kwijnen, afnemen; zweemen"; hierbij zwijmel en met klankwisseling zweem; vgl. verzuimen. De groep berust op eene *m*-afl. van een wt. *swî*; deze is ook aanwezig in on. *svía* „nalaten", als *n*-afl. in on. *svína* „nalaten" ohd. *swînan* mhd. mnd. *swînen* mnl. *zwînen* st. ww. „nalaten, afnemen, verdwijnen, uitteren, vermageren, amechtig worden", als ook in den wt. *swind* van glb. ohd. *swintan* nhd. *schwinden* ags. *swindan*, ohd. *swintilôd* en mhd. *swindel* „duizeling", ohd. *swintilôn* „duizelig zijn, duizelen" nhd. *schwindeln* (zie zwendelen). De gegevens leiden voor den wt. *swî* tot de beteekenissen „wankelen, zweven, zwak worden, nalaten". Hun volledig begrip blijkt wel eerst als men ook de groepen van zwijgen, bezwijken, zweven, zweep erbij in aanmerking neemt. Buiten 't Germ. is behalve gr. σιγάω wellicht lat. *situs* „het verkwijnen, vermolmen" hierbij te brengen. Andere vergelijkingen, als met gr. ψίνεσθαι „de bloesems verliezen" (oorspr. wt. **pswî*?) zijn onzeker.

Zwijmel m. Uit glb. mnl. **zwîmel*, b. a. mnd. nnd. *swîmel* „zwijmel, duizeling, roes"; hierbij mnd. nnd. *swîmelen* „duizelen, bedwelmd zijn" (nnd. ook „zich in kroegen ophouden, pierewaaien") mnl. *zwimelen* „bedwelmd zijn, amechtig worden, sluimeren" nnl. zwijmelen nvl. *zwijmelen* „draaiend vallen, tuimelen, waggelen": ond. **swîmilo-* bij zwijm.

Zwijn onz. Uit glb. mnl. *zwijn*, alg. germ. **swîno-* onz.: got. *swein* ohd. os. ags. *swîn*. Afleiding van het in 't Nl. niet bewaarde germ.-indg. *sû* „zwijn": on. *sýr* ohd. ags. mnd. *sû* vr. „zeug" nhd. *sau* engl. *sow*, lat. *sû-s* en gr. ὗ-ς, σῦ-ς vr. „zwijn", zend *hu* „ever"; vgl. zeug. Daar zwijn, uit **sûîno-*, met hetzelfde suffix is afgeleid als kieken, veulen, varken (vgl. sik) heeft het wellicht oorspr. „jong zwijn" beteekend. De indg. benaming *sû* voor „zwijn" wordt meestal bij een een wt. *sû* „baren" (vgl. zoon) gebracht, terwijl men aanneemt dat 't zwijn wegens zijne vruchtbaarheid zoo genoemd is. Anderen zien in *sû* eene benaming voor 't knorren van 't dier, evenals skr. *sûkara* „zwijn" woordelijk „*sû*-maker" is.